ALPHONSI TOSTATI HISPANI,

EPISCOPI ABVLENSIS,

PHILOSOPHI, THEOLOGI,

Ac Pontificij Iuris, Cæsareique consultissimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritissimi,

COMMENTARIA IN DEVTERONOMIVM:

Mendis nunc sanè quàm plurimis diligenter expurgata.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Ad PHILIPPVM II. Catholicum & Inuictissimum Hispaniarum, & Indiarum Regem.

de la casa de Sevilla de los Clerigos menores

VENETIIS, M D XCVI.

Apud Io. Baptistam, & Io. Bernardum Sessam, fratres.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS,

COMMENTARIORVM In Deuteronomium

PRAEFATIO.

DEMONSTRAVIT Legislator historias populi Dei per vastas deserti solitudines vagantis, & ad terræ promissæ terminos accedentis, hucusque præceptorum multiplicitatem interserens, prout locorum & temporum necessitas exigebat. Post hoc autem currentis temporis historia nulla sequitur, nisi de Iordanis transitu, & acquisitione, & diuisione terræ sanctæ. De quibus in libro Iosue perfecte historia texitur. Sed quia hic Legislator morte sua populum relicturus erat, decuit in vitæ termino illos salubri admonitione imbuere, quos magis quàm vitam propriam diligebat, vt clarissimis innotuit argumentis. Vltimum ergo vale faciens populo sibi cõmisso totius Legis præcepta ingeminat, vt melius, & profundius, atque tenacius eorum memorijs imprimantur. Conscribit ergo eis Deuteronomium legis huius, in quo totius legis obseruantiæ ponuntur ad plenum: ideo licet alios quatuor ipse conscripserit, hunc solum omnibus eis præponit tanquam tantum, & amplius, quantum illi omnes, continens in virtute: & sic hunc mãdat memoriter retineri, vt patet per totum, & maxime infra 4. cap. Hunc etiam coram nouiter regni sedem intrantibus legi iubet, vt discant timere Deum, vt habetur infra 17. cap. Hunc etiam post quoslibet septem annos remissionis anno, coram toto populo legi imperat, vt legis Dei doctrinam suscipiant salutarem, vt patet infra 31. cap. Ad huius voluminis conscriptionem multiplex eum potuit inducere ratio. Primo quia multa in alijs libris, quæ ad legem pertinent, non dicuntur, quæ hic adduntur. Secundo quia multa in alijs libris ponuntur dispersa, multis permixtis historijs, quæ difficilem ordinem habent, ita vt ignoretur, quid cui attineat: hic omnia dispersa, quo decet ordine, coniunguntur. Tertio quia in alijs libris aliqua obscure dicuntur, quæ hic clarius aperiuntur, vt merito iste liber aliorum quatuor sit summa, & suppletio: vnde satis consone Deuteronomium à Græcis nomen accepit, idest lex noua. Deuteron secundum, vel nouum signat, nomos vero regula vel lex. Sic enim suo modo liber iste totam priorem legem

Iste liber continet in virtute oẽs quatuor præcedentes vel saltem tres: quantũ ad præcepta quia hic ponitur sũma omnium.

declarauit, vt lex noua quæ in ſpiritu eſt, legem veterem, cuius veritas literæ abſcondebatur in cortice, vt patet 2. ad Corinth. 3. cap. & 4. adueniente Spiritusſancto penitus illucidauit: licèt Iudæi obdurato animo, & obcæcatis oculis non intelligant, ſicut ait Apoſtolus 2. ad Corinth. 3. & nunc ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius, quod euacuatur: ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum vſque in hodiernum diem: idipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatum, quoniam in Chriſto euacuatur: ſed vſque in hodiernum diem cum legitur Moyſes, velamen eſt poſitum ſuper cor eorum. & hoc eis euenit, quia veri Iudæi non ſunt. Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, nec quæ in manifeſto circuncisio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circuncisio cordis in ſpiritu, & non litera, cuius laus non ex hominibus ſed ex Deo eſt, ad Roman. 2. cap. Iſti ſunt ſemen Chanaan, & non Iuda, vt Daniel 13. qui declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cœlum, nec recordarentur iudiciorum iuſtorum, verum Meſſiam ex inuidia morte iniuſtiſſima condemnantes. Quorum venenum peſtiferum, & immaniſsimum odium in nephandiſsimas proles, quaſi ex traduce dilapſum eſt, vt citius homines eſſe, quam Chriſtum odio habere deſinant: & huiuſmodi exitialis & diuturni erroris fomentum eſt, quia quandocunque Moyſes coram eis legitur, velamen in cordibus eorum poſitum eſt, vt patet ad Corinth. 2. cap. 3. vt prædictum eſt.

Iudæi quo obcæcati.

ALPHONSI

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS,

IN DEVTERONOMIVM Commentaria.

CAP. PRIMVM.

HÆC sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnẽ Israel trans Iordanem, in solitudine cãpestri, contra mare Rubrũ inter Pharan, & Thofel, & Laban, & Aseroth: vbi auri est plurimũ: vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne. Quadragesimo anno, vndecimo mense, primo die mensis, locutus est Moyses ad filios Israel omnia, quę præceperat illi Dominus, vt diceret eis: postquam percussit Seon Regem Amorrhæorum, qui habitauit in Esebon: & Og regem Basan: qui mansit in Aseroth & in Edrai trans Iordanem in terra Moab. Cępitque Moyses explanare legem & dicere. &c.

HÆC *sunt*. Iste liber diuiditur principaliter in duas partes, scilicet in proœmiũ, & in tractatum. secundum ibi. *Cœpitque Moyses*. Et illud subdiuiditur, quia primo numerat facta. secundo ponit præcepta. secunda in principio quarti cap. & vltra. & capitulum illud tot habet partes, quot facta distincta narrantur, de quibus in prosecutione videbitur. *Hæc sunt verba*.

A *Quis scripsit librum Deuteronomij, Moyses, an Esdras, vel Iosue. Quæst. I.*

QVIS hũc librũ scripserit apud multos in dubiũ vertit̃. Aliq volũt ꝙ Moyses solũ verba
ista ꝓtulerit, post aũt Iosue ĩ scriptũ redegit.
Pro quo inducũt, qa in princ. libri dr̃. Hęc
B sũt verba q̃ locutus est Moyses. non dr̃ q̃ scripsit, sed
q̃ locut⁹ est, quasi alius post scripserit. Sed hoc friuolũ
est: tũc.n. sequeret̃, ꝙ multa q̃ sunt in Exodo, Leuitico, & Numeris, Moyses nõ scripserit, qd̃ ꝯ cõem opinionẽ est: qa in eis dr̃. hęc locutus est Moyses ad oẽm
Israel. Itẽ arguũt secũdo, qa si Moyses scripsisset, non
loqueret̃ de se in tertia ꝑsona sed in prima. sed hoc nihil est, qa nunq̃ fuit modus referẽdi aliqd de se in pri-
C ma ꝑsona sed in tertia loqui. patet in ꝓcessu p̃cedẽtiũ
triũ librorũ, qm̃ nunq̃ dicit locut⁹ est Dñs ad me, sed
locutus est Dñs ad Moysen: nisi forte referret factũ,
qd̃ cõtigerat cũ his, qb⁹ tũc loquebat̃, vt patet ĩ. in litera huius c. cũ dr̃. dixiq; vobis in illo tp̃e nõ possum
solus sustinere vos & ĩ. 5. c. accessistis ad me oẽs principes tribuũ, & maiores natu, atque dixistis. & hoc fit
D qa istis nõ potuisset cõueniẽter in tertia ꝑsona verba
de se referre. Sic loquit̃ B. Ioan. in Euãgelio de seipso
vt hr̃ 21. c. Hic est discipulus ille, q testimoniũ ꝑhibet
de his & scripsit. & in principio primę canonicæ ait.
Qd̃ vidimus oculis nostris, audiuim⁹, & ꝑspeximus de
verbo vitę. ibi nãq; de seipso inter alios loquit̃. Itẽ arguũt tertio, qa dr̃ trãs Iordanẽ: Moyses aũt nõ trãsiuit Iordanẽ, vt patet ĩ. 3. c. Rñdet̃ ꝙ hoc nihil est: qa
E trãs aliqñ signat citra, aliqñ vltra. nõ significat hic vltra sed citra sicut Nu. 35. vbi noĩant̃ ciuitates trãs Iordanẽ illę, q̃ añ ingressum terræ ꝓmissionis erãt, in qb⁹
habitauerũt duę trib⁹ & dimidia. sic dr̃ ĩ. 4. c. De eisdẽ
tunc separauit Moyses trans Iordanẽ tres ciuitates ad
oriẽtalẽ plagam. Et istud argumẽtũ ꝯ se cõcludit, &
arguit potius cõtra literã: quia si in litera diceretur.
hęc verba scripta sunt trans Iordanẽ, adhuc videretur
militare: sed hic dicit locutus est: ideo manifestum

est, ꝙ loquatur de Moyse. Item quarto arguunt quia in fine huius libri describitur mors Moysi, quam ipse scribere non potuit. Ad hoc põt responderi dupliciter, vno modo ꝙ Iosue descripsit vltimũ cap. huius libri. Alio mõ, ꝙ Moyses scripsit per spiritũ prophetiæ cognoscens anteq̃ fieret, sicut omnes prophetæ cõiter scribebant: sed primũ verius vr̃. Magister scholasticæ historiæ tenet, ꝙ Moyses totum librum scripserit, sed principium & finẽ Esdras apposuerit. De scriptoribus autẽ librorum sacræ scripturæ videbitur Deo dante vltimo cap. istius libri. Secũdum veritatem Moyses librum istum scripsit, vt patet infra 31. c. bis. primo scripsit Moyses legem hanc, & tradidit eã sacerdotibus. deinde in fine cap. postq̃ scripsit Moyses verba legis huius in volumine. *Hæc sunt uerba.* Aliqui volunt ꝙ ly hęc demonstret ea quę dr̃ ab illo loco, cępitque, vsque ad vltimum cap. Alij volunt ꝙ ly hæc demonstret ista, quæ hic ponũtur vsque anno. 4. quid aũt sit verum infra declarabitur exponẽdo. *Quæ locutus est Moyses.* Et hoc volunt aliqui ꝙ hic sunt leges duæ, vna quam Deus tradidit Moysi, alia quam Moyses tradidit populo. & adducũt ad hoc, quia iste liber vocatur lex noua: ergo vr̃ ꝙ alia vetus præcessisset. Itẽ quia in alijs libris dr̃, ꝙ Moyses locutus est: in ista dicitur ꝙ Moyses locutus est ad populum. Respondetur ꝙ ista non est alia lex ab illa, quæ data est in omnibus alijs libris: sed est quędam additio & declaratio ad ea, quæ dicta sunt in alijs libris: ideo vocatur lex noua, non ꝙ alia sit hic noua, & alia vetus. sed ista est tota vna, quod patet tam ex nominatione Hebraica, q̃ Gręca. Hebræi enim quinque libros Moysi thorath, idest legem vocant & non leges: & nos Græco nomine eosdem quinque libros Pentateuchum appellamus, quasi vnius rei congeriem, & non multarũ. Vocatur tamen ista lex Moysi tota, quia omnia his quinque libris contenta de Moyse dicta sunt: vocatur etiam tota lex Dei, quia Deus eam totam instituit, & Moysi dedit: nec põt vocari lex Moysi, quasi Moyses eam cõfecerit, vt patet Mala. 3. cap. mementote legis Moysi serui mei, quam dedi ei in Oreb pręcepta, & iudicia. ibi namque nõ solum dicitur de Deuteronomio, immo principaliter de his, quæ ponũtur in Exodo, & Leuitico, quæ omnia in mõte Synai dicta sunt, vt patet Exodi 24. quia ibi ascendit Moyses in montem, & audiuit a Deo omnia, quæ ponuntur vsque ad finẽ Exodi de fabricatione tabernaculi, & omniũ vtẽsilium eius. ꝙ autem ea quę in Leuitico continẽtur, dicta fuerint in mõte Synai patet Leui. vlt. c. cum dr̃, in fine totius libri. hęc sunt pręcepta, quę mandauit Dñs Moysi ad filios Israel in monte Synai: Moyses enim solum erat famulus referens populo, quæ dicẽda erant, vt habet ad Hebr. 3. cap. *Trans Iordanem.* Idest citra Iordanem, sicut duę tribus & dimidia dicuntur habere possessionem trans Iordanem, vt hr̃ Num. 32. Et tamen nõdum transierant Iordanem: & illã Moyses distribuit, vt patet infra 3. & 4. cap. Vel quia istæ prępositiones trans & vltra dicunt respectum situs, & est respectus adueniens extrinsecus, sicut esse dextrum & sinistrum: sicut accidit isti colũnæ quæ proprie non habet dextrum aut sinistrum, quod dicatur dextra aut sinistra respectu aliquorum in quibus reperitur proprie dextrũ & sinistrum. s. respectu aĩaliũ. sic vltra & citra siue trans dicuntur respectiue: itaque id quod est respectu vnius citra, fit respectu alterius vltra, ideo respectu eorum qui morabant in terra Chanaan, terra in qua manebant duę tribus & dimidia, & in qua ista locutus fuit Moyses dicebatur trans vel vltra Iordanem: & respectu eorum qui morabantur in ciuitatibus duarum tribuum & dimidię. s. in terra Basan, aut in mõte Galaad, vocabatur illa terra citra Ior-

Doctoris opinio.

Trans & vltra quid significat.

F danem. hoc autem modicum est, & facit magnum errorem nisi attendantur situs loci. *Ad omnem Israel.*

An Moyses locutus fuit omnibus Iudæis simul, vel tãtum principibus populi: quia Principales in populo sunt in virtute totus populus. Quæst. II.

ALIQVI volunt ꝙ dicatur ad omnẽ Israel, idest ꝙ licet pauci de Israel audirent, & tñ ad instructionem omniũ dicebantur: ideo oẽs obligabantur ad custodiendum verba libri huius, & qui futuri erant: ideo mãdauit Moyses, ꝙ narrarent ista post filijs suis, vt habetur infra 6. cap. Aliqui volunt ꝙ dicebat ad omnẽ Israel, idest ad principes & maiores natu, qui erãt eminẽter totus Israel.
G sic patet Exo. 12. cap. quia cum mãdasset Deus Moysi & Aaron vt loquerentur ad totum populum filiorũ Israel, cũ dr̃. loquimini ad vniuersum cętum filiorũ Israel: postea Moyses solis senioribus populi locutus est cum dicitur. Vocauit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, & dixit ad eos. & cum hic locutus fuisset ad seniores solum, dixit se immediate locutum fuisse ad totum populũ, quasi seniores essent totus populus cum dicitur infra eod. cap. incuruatusque populus adorauit: quod refertur solum ad seniores audientes ista, vt habetur ibidẽ in litera. Idem dicitur Exo. 4. cap. quia primo dicitur, quòd Moyses vocauit omnes seniores Israel ad audiendum verba Domini, & videndum signa quę facturus erat Aaron. & subiungitur immediate. locutusque est Aaron omnia verba, quę dixerat Dominus ad Moysen, & fecit
H signa coram populo: quasi populus & seniores idem sint. Et ratio eorum est, quia non poterat tanta multitudo audire Moysen: erat enim sexcenta millia septingenti & triginta de solis viris pugnatoribus præter pueros, senes, & mulieres, quæ faciunt multitudinem infinitam, vt habetur Num. 26. cap. Rab. Sal. dicit quòd omnes ibi stabant, vt viderent si aliquis vellet ꝯdicere eis, quæ dicebantur a Moyse, vt post mortem Moysi repugnare vellent. Dicendum est ꝙ oẽs filij Israel congregati erant coram Moyse ad audiendum, vt componerent fœdus cum Deo hic, sicut composuerãt in Oreb. & sic habetur infra 29. cap. vos statis hic hodie cuncti corã Dño Deo vestro, principes vestri, ac tribus, & maiores natu, atque doctores, omnisque populus Israel liberi, & vxores vestræ, & adue-
I næ qui morantur in castris, exceptis lignorum cæsoribus, & his qui cõportant aquas. Et si dicas quomodo vox Moysi audiri poterat? Respondetur ꝙ Deus fecerat eam sonoram, vt cũctus populus audiret: nec hoc multum erat, quia alia maiora fecerat Deus pro Moyse ad vtilitatem Israel. s. ꝙ per 80. dies non comederet loquens cũ Deo, vt patet infra 9. cap. & ꝙ facies eius radijs cornuta esset, vt habetur Exo. 34. cap. *In solitudine campestri.*

An expositio Caldaica hic & Rab. Sal. possit stare. Qõ. III.

ISTA litera vsq; ibi anno 40. põt dupliciter exponi sm ꝙ supra diximus. Secundũ Caldaicã translationẽ ista verba quæ locutus fuit Moyses, fuerunt verba dura reprehensoria totius Israel, quæ
K ponũtur hic implicite. & tũc est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses ad Israel trans Iordanem.* Idest Moyses quando erat trans Iordanem. s. citra ipsum locutus fuit istas redargutiones, q̃ sequũtur ad Israel, scilicet. *In solitudine campestri.* Idest retulit eis mala q̃ fecerant in solitudine cãpestri. *Et contra mare Rubrum.* Idest redarguit eos de malo, quod fecerant circa mare Rubrum inter Pharan, i. etiam redarguit de malo, quod fecerãt apud desertũ Pharã: & sic apud Thosel & Laban vt infra magis declarat. Et tũc est intẽtio ꝙ

quia

quia Moyses in temporibus preteritis non redarguerat Israel de malis suis, nunc videns se propinquum morti, vt patet infra 31. cap. voluit eos redarguere, vt peniterēt de malis suis. sic redarguit Iacob filios suos, cum mors ei immineret, vt patet Gen. 49. cap. & Samuel totum Israel, vt patet 1. Reg. 12. cap. *In solitudine campestri*. Idest ꝙ Moyses redarguit Israel ꝙ in solitudine campestri Moab fornicati fuerunt cum puellis Moabitarum, & Madianitarum, vt habetur Nu. 25. cap. *Contra mare Rubrum*. Idest etiam redarguit eos ꝙ murmurauerunt apud mare Rubrum, quando viderunt exercitum Pharaonis prope se, dicentes. nūquid non erāt sepulchra in Aegypto, vt moreremur in hac vasta solitudine? vt habetur Exo. 14. cap. *Inter Pharan*. Desertum Pharan magnum est, in quo multæ murmurationes factæ sunt, s. murmuratio, qn venerūt exploratores, vt habetur Num. 13. & 14. cap. & murmuratio ad aquas ꝯdictionis in Cades, quæ est in deserto Pharan vel Syn quod idē est, vt hr̄ Nu. 20. cap. & istud desertum incipit circa illam mansionem, quæ vocat sepulchra concupiscentiæ, vt patet Nume. cap. 13. vbi postquam exierunt de sepulchris concupiscentiæ & Aseroth, fixerunt tentoria in deserto Pharan. idē patet Num. 33. cap. in catalogo mansionum. *Thofel, & Laban*. Thofel idem est quod murmuratio. Laban idē est quod album, i. murmuratio facta propter manna quod erat album, s. coloris bdelij, vt patet Nu. 11. c. & ista murmuratio fuit, vt habetur Nu. 21. cap. cum populus locutus est contra Moysen, & ait. cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine? deest panis, non sunt aquę: anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. *Et Aseroth*. Etiam murmurauerunt in Aseroth, s. Maria & Aaron contra Moysen, vt habetur Nu. 12. cap. *Vbi auri est plurimum*. Idest reprehendit eos de adoratione vituli, & fabricatione qua factus est: quia in auro & argento abundabant. istam expositionem sequitur Rab. Sal. *Vndecim diebus de monte Oreb*. Idest improperat eis beneficiū a Deo datum, quia ingrati erant, s. quòd erāt vndecim dietę a monte Oreb vsque Cadesbarne: & tantum ambulauerunt in tribus diebus. quod sic probat vigesimo die mensis secundi recesserunt filij Israel de Oreb, vel monte Synai quod idem est, vt patet Num. 10. cap. & venerunt in Cadesbarne 29. die mensis tertij. manēt ergo intermedij trigintanouem dies: a quibus si abstrahantur vigintinouem qui faciunt vnum mēsem completum s̄m Hebræos, quia vno mense integro comederunt carnes coturnicum in sepulchris concupiscentiæ, vt habetur Nu. 11. cap. manebunt decem dies: a quibus si excipiātur septem quibus Maria fuit leprosa, & non motus est populus de loco suo, vt patet Nu. 12. manebunt tres dies, in quibus totum hoc iter ambulauerunt. s. de Oreb vsque Cadesbarne. pro hoc tamen ingrati fuerunt, quia immediate murmurauerunt in Cadesbarne, vt habetur Num. 14. cap. Sed ista expositio multum est distorta, quia tota ista litera est vna clausula: ipsi autem faciunt diuersas clausulas, & satis euidens est ꝙ omnia ista denotant locum, in quo aliqua verba Moyses dixerit: maxime quia exponendo, vt supra dictum fuit, multum est disconueniens ordo narrandi: quia nec sequitur narrationē à principio rerum gestarum ad finem, vel à fine ad principium, sed intermiscendo. est enim error, quia cum dicitur in solitudine campestri, illud casuale cum prępositione notat habitudinem loci in quo aliquid fit. nam non cōuenit dicere. *In solitudine campestri*. Idest ꝙ Moyses redarguit Israel de his quæ fecerant in solitudine campestri: cum ista prepositio in nunq̄ dicat habitudinē eius, de quo aliquid enunciatur, sed habitudinē loci in quo aliquid fit. Itē *Contra mare Rubrum*.

A Manifestum est ꝙ dicit habitudinē situs. Etiam *Inter Pharan Thofel & Laban*. Nō est dubium quin ista præpositio inter dicat locorū interpositionē, aut distātiā, & non contineat sensum perfectū alicuius orationis. Item cum dr̄. *Vbi auri est plurimum*. Manifestum est ꝙ ly vbi dicit locum. s. ꝙ in istis locis est magna copia auri. Valde ergo distorta est sn̄ia dicēs, vbi auri est plurimum. i. ꝙ redarguit eos fecisse vitulū, quia habebāt multum aurum. Item quia si teneatur ista expositio, non apparebit ex litera vbi dicta fuerint ista verba: immo ipsa litera valde confusa erit, quæ dicit trans Iordanem: quia si nihil vltra adijciatur ad certificandum locum, poterit vocari Aegyptus trās Iordanem, quia citra Iordanē est, cum Iordanis sit magis septentrionalis q̄ Aegyptus. etiam oīa quæ Moyses dixit in deserto, dicetur dixisse trans Iordanem, cū desertum esset citrà Iordanem. & sic ista additio loci determinatiua. s. trās Iordanē nil determinat, cū cōueniat oībus mansionibus filiorum Israel. Dicendū ergo ꝙ ista oīa dicunt determinationes locales: & sic ista determinatio gn̄alis trans Iordanē limitabitur per alias speciales,
B
& non ponetur frustra: ideo dicendum ꝙ ista verba q̄ locutus fuit Moyses sunt ista quæ incipiunt ibi. *Cœpitque explanare*. Et ista verba vel plurima illorū dixerat eis Moyses veniendo de mōte Oreb vsque in Cadesbarne: sed quia iam vigintinouem anni erant quibus dixerat, repetit hic vt memorię imprimantur, pp rationes assignatas in prooemio: & s̄m istū modū est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus fuit Moyses trans Iordanem*.
C
Idest anteq̄ accederet ad Iordanem: & ly hæc demonstrat oīa verba, quæ cōtinentur in toto isto libro: & est sensus ꝙ oīa quæ in hoc libro cōtinētur, aut plurima eorū, dixit Moyses Israeli, dum venirent de mōte Oreb per campestrē solitudinē, & circa mare Rubrū, & Tophel, & Laban, vsquequo accederēt in Cadesbarne. *In solitudine campestri*. De mōte Oreb vsque Cadesbarne, tota terra inter media est campestris solitudo. *Contra mare Rubrum*. Licet enim trāsierant mare Rubrum, quando recesserunt de Oreb, tamē iterum venerunt prope mare Rubrum, quia mare multos sinus habet, & diuersis terrarum flexibus arcuatur: & sic habetur Num. 33. vbi dicitur quòd
D
postquam venerunt Israelitæ de Helin, castrametati sunt super mare Rubrum, & tamen iam transierant tres mansiones, postquam exierunt de mari Rubro.

Situs maris Rubri, & eius ortus.

Mare Rubrum inchoationē suam incertam habet, vt habet Aristot. in libro de inundatione Nili, tamen fluit de partibus Iudæis: quia Nilus fluuius terminās Indiam a parte occidentis mari Rubro absorbetur, deinde fluit iuxta latus septentrionale contingens a parte meridiana Arachusiam, Parthiam, Persidem, Assyriam, Mediam, plerasque alias prouincias magnas, quæ habent a septentrione montē Caucasum, vt ait Paulus Oros. libro primo de Ormesta mundi: deinde flectitur versus meridiem, & tangit deserta Arabica, in quibus multoties arcuatur: ideo illi qui
E
per desertum illud veniunt de Aegypto in terram Chanaan, frequenter contingent mare Rubrum: vnde Israelitæ veniētes de Aegypto ter fuerunt apud mare Rubrum. Primo cum transierunt illud apud radices deserti Ethan, vt patet Exo. 14. cap. Secundo deinde interiectis duabus māsionibus, nam post mare Rubrum venerūt in Marath: deinde in Helin, post castrametati sunt super mare Rubrum, vt patet Nu. 33. cap. Tertio fuerunt apud mare Rubrum, cum peruenerunt ad illum locum, vbi Moyses dixit ista populo, scilicet in campestribus Moab, quia circa illa campestria versus partem orientalem erat mare Rubrū: & de hoc dicitur hic. *Inter Pharan desertum*. Pharan est post māsionē Aseroth, in quo est Cadesbarne.

Pharan situs.

Et Tophel, & Laban. Ista duo nõia sunt locorum quæ inter mansiones nõ computãtur, quia ibi non fixerũt castra, sed transierunt per illa: sic ponuntur Nu. 20. multa loca, quæ mansiones nõ sunt, sed per illa transierunt. Vel potest dici ꝙ Tophel & Laban nomina mansionum sunt, sed non nominantur sic in catalogo mansionum, scilicet Nume. 33. cap. & ponunt̃ ista duo loca inter Aseroth & Cades, inter quæ fuerunt decemocto mansiones, vt patet Nume. 33. cap. & est ordo situs istarum mansionum, quia Pharan magis distat a monte Oreb contra terrã promissionis, deinde Tophel, deinde Laban, Aseroth autem minus distat quàm omnes istæ mansiones a monte Oreb. *Vbi auri est plurimum*. Idest quòd inter illa loca deserta sũt multę aurifodinæ, & mineriæ aliorum metallorum. G *Vndecim diebus de monte Oreb vsque Cadesbarne*. Idest ꝙ mons Oreb distat vndecim diebus à Cadesbarne inter quæ loca ista verba Moyses primo locutus fuerat: si autem hoc spaciũ vndecim diebus ambulauerint, vel pluribus non constat euidenter. Et non est intelligendum ꝙ Moyses diceret eis ista dum ambularẽt, quia non possent conuenienter audire, nec etiam si audirent, attendere possent laborantes in motu: nam labor in motu tollit animæ attẽtionem ad intelligendum: & hoc ex duabus rationibus quas assignauimus: Gen. 19. cap. & ibi vide: sed quando castra figebant inter ista loca loquebatur eis Moyses: quia duo menses, vel amplius transierũt a tempore, quo recesserunt de monte Oreb vsque Cadesbarne: sed non H toto isto tempore ambulauerũt, sed morati sunt vno mense in sepulchris concupiscentiæ, & sic aliqualiter in alijs mãsionibus. *Per viam montis Seyr*. Mons Seyr dicitur Idumęa, quia ibi habitant filij Esau, qui Seyr dicitur. Et non est intelligendum ꝙ ista via, qua veniebant isti de monte Oreb in Cadesbarne, esset in monte Seyr, vel inter montes Seyr, patet quia mons Seyr, vel Idumęa est vltra Cadesbarne, vt habet̃ Nu. 20. cap. quia de Cades miserunt Iudæi nuncios regi Idumęæ, & circuierunt montem illum, in quadragesimo anno, vt patet infra 2. c. sed est sensus. *Per uiam montis Seyr*. Idest veniendo de monte Synai ad Cadesbarne venitur per viam per quam venitur ad Idumeam. *Vsque in Cadesbarne*. Idest ista quæ infra ponuntur dixerat Moyses inter montem Oreb, & Ca- I desbarne: & hoc totum fuit in secundo anno exitus de Aegypto: & sic nihil horum dictum fuit post inter secũdum & quadragesimum annum. Vnde dicit Rab. Abenaz. quòd solum fuerunt prophetiæ Moysi in primo & secundo & quadragesimo anno, in tempore autem intermedio non legitur, quid dixerit, nec etiam si aliquid dixerit. Quantum ad istos vndecim dies Nicolaus videtur aliqualiter adhærere expositioni Rab. Sal. Sed ipsa impossibilis est, & repugnat textui Num. 33. cap. quia si in tribus dietis totam terram, quę est inter montem Oreb & Cades ambulauissent, sequeretur ꝙ in vna die decemocto vicibus castrametati fuissent: hoc impossibile erat eis, quia fixio castrorum, & tabernaculi requirebat vnum diem vel K forte magis, vt probauimus Nu. 7. cap. & dato ꝙ hoc Deus potentia sua facere vellet, tamen verisimile nõ est: ad quid enim opus erat toties eadem die castrametari? quia si Deꝰ hoc facere vellet, vt velociter desertum transirent, non oportebat facere eos toties castrametari: consequentia aũt patet: quia de Oreb venerũt in sepulchra concupiscentiæ, vbi etiam ignis vorauit magnam partem eorum, quia murmurauerunt propter laborem itineris: de hoc Nu. 11. cap. & manserũt ibi diebus multis, & sic est vna dies: deinde mouerunt vsque in Aseroth, & mãserunt ibi vltra septẽ dies propter percussionẽ Mariæ a lepra, vt patet Nu.

Via de mõte Seyr.

An Iudæi ambulauerint a monte Oreb vsque Cadesbarne in tribꝰ diebus.

F 12. cap. & sic est secũdus dies: si ergo in tertio die venerunt vsque Cades, oportet ꝙ illa die ambulauerint per decemocto mansiones, & decemocto vicibus illa die castrametati fuerint, quia tot mansiones sunt inter Aseroth, & Cades, vt patet Nu. 33. cap. Sed adhuc ista expositio superior non valde videtur sic literæ conuenire: quia secũdum istam expositionẽ verba ista dicta fuerunt inter ista loca: quæ hic ponuntur, cum castrametarentur in eis: & tunc quęritur an ista omnia verba dicta fuerint in aliquo vno loco simul, vt volunt quidam, vel non dicta sunt in vno loco. Si autem dicas ꝙ partialiter dicta sunt in multis locis, & non in vno loco: tunc loca in quibus dicta sunt, erunt ista quæ ponuntur in litera, sed falsum est: quia in se- G cundo anno exitus de Aegypto ambulauerunt ista loca: nam omnia ista loca sunt inter montem Synai & Cades: sed in primo anno venerunt in montẽ Synai, deinde secundo anno mense secundo recedentes de monte Synai in tertio mẽse anni eiusdem, vel in principio quarti miserunt exploratores in terram Chanaan a deserto Pharan, vt patet Nu. 13. ca. postea quia non crediderunt verbis Domini, incurrerunt sententiam manendi in deserto quadraginta annis: vt patet Num. 14. c. sed ista verba quæ hic dicuntur, dicta sunt in quadragesimo anno, vt patet infra in litera cũ dr̃, quadragesimo anno, mense vndecimo, prima die mẽsis locutus est Moyses ad omnem Israel. Item quia in isto libro tenetur ordo actorum, ita vt primo ponant̃ res gestæ, deinde pręcepta, & cæremoniæ: in historijs H aũt narratur occisio regis Seon, & regis Og: qui quadragesimo anno mortui sunt ab exitu de Aegypto: sed in nulla mansione pręddictarũ in litera stetit Israel post mortem istorum duorum regum: nam iã erant extra Cades cũ reges isti occisi sunt: Cades tñ ponit̃ inter istas mansiones vltima: oĩa tñ quæ ponuntur in hoc libro dicta sunt post occisionem istorum regum: sic enim dr̃ in litera: postq̃ pcussit Seon regẽ Amorrhęorum, qui habitabat in Esebon, & Og regẽ Basan, qui mansit in Aseroth, & in Edrai. Item non põt hoc stare: quia ista verba oĩa quę infra continentur dicta fuerunt in campestribus Moab, & non in diuersis locis: sic patet infra 29. cap. cũ dr̃: hęc sunt verba fęderis, quod pepigit Dñs Moysi, vt faceret cũ filijs Israel I in terra Moab, præter illud fędus qđ cum eis pepigit in Oreb. Item ad auditionem istorum verborum totus Israel conuocatus fuit, vt patet infra 29. c. cum dr̃, vos estis hic hodie cũcti coram Dño Deo vestro principes vestri, ac tribuni, maiores natu, atque doctores, oĩs populus Israel, liberi, & vxores vestrę, & aduenæ q tecũ morantur in castris, exceptis lignorũ cęsoribus, & his qui comportant aquas: sed in alijs mãsionibus non cõgregabat̃ totus Israel ad audiendũ aliquid: ergo ista verba nõ sunt dicta in aliqua pręddictarũ mãsionum, sed in terra Moab simul dicta sunt. Itẽ verba q̃ dixit Moyses in alijs locis discurrẽdo, non vocant̃ lex: sed ista vocãtur lex: ergo nõ fuerũt dicta in alijs locis, sed specialr̃ per se in vno loco: antecedens patet: qa K infra 17. c. dr̃, ꝙ postq̃ aliquis de regibus filiorũ Israel acciperet sedẽ regni, faceret sibi describi Deuteronomiũ legis huius, i. istã legẽ nouã, & faciet corã se legi: vt discat timere Deũ: etiã infra 31. c. dr̃, scripsit Moyses legẽ hanc, & tradidit eam sacerdotibus filijs Leui, qui portabãt arcã fęderis Dñi. Si aũt dicas ꝙ ista verba dicta sunt in vno aliquo loco: quæret̃ qs sit ille locus: & nõ poterit patere ex litera ſm istã expositionẽ: qa ista q̃ hic ponunt̃ sunt diuersa loca, & nõ dicũt aliquẽ vnũ locũ specialẽ: hoc tñ incõueniẽs est, sed nõ ꝯuenit ista expõ, qa qñcũq; ponunt̃ determinationes alicuiꝰ facti, aut dicti, q̃tũ ad tp̃s & locũ, oportet vt illę determinationes cõueniãt inter se. s. vt determinatio

loci

loci non repugnet determinationi temporũ, vel ecõtrario: sed hic repugnant: quia istæ mãsiones diuersæ sunt, in quibus ista verba dicta sunt, sicut determinatio loci: tẽpus autem quod infra ponitur, scilicet anno quadragesimo est temporis determinatio: nũc autem istæ duæ determinationes inter se repugnant: quia non stetit Moyses in istis mansionibus in quadragesimo anno mense vndecimo, sed in secũdo anno: ergo non sunt istæ diuersæ mansiones, in quibus ista verba dicta fuerant: sed oportet dari vnam mansionem in qua steterit in quadragesimo anno. Item si Moyses narrasset ista procedendo per mãsiones istas, quę hic ponuntur, ordinarentur recte secundum ordinẽ, qui est inter ipsas, procedendo de monte Oreb versus terram Chanaan secundum ordinem, quem Moyses tenuit in ambulando ista loca: sed hic non ponitur sic: quia mansio quæ dr̃ trãs Iordanem post omnes istas est, sed hic ponitur in principio: etiã Aseroth prius est quàm desertum Pharan: quia de Aseroth venerũt in desertum Pharan, vt patet Nu. 13. c. videtur ergo ꝙ non sint istæ diuersæ mansiones, per quas transeundo dicta fuerint ista verba. Est ergo verissima sñia huius literæ, & nulla alia vera potest dari: ꝙ ista oĩa verba quæ dicta sunt in hoc libro, & vocantur lex secunda siue noua, dicta fuerunt a Moyse in vno loco, scilicet in campestribus Moab, siue in valle quæ est ꝯ Phanum Phegor, vt patet infra 3. cap. & hoc cõgregato oĩ populo ad audiendũ, & non ambulando ꝑ diuersas mansiones. & est sensus. *Hæc verba.* Idest omnia verba quæ continent̃ in isto libro ab illo loco. *Dominus Deus noster locutus est.* Vsque ad finem libri vbi agitur de sepultura Moysi cap. vltimo. quia illum dr̃ scripsisse Iosue a quibusdam. *Quæ locutus est Moyses ad omnem Israel.* Congregatum ad audiendum, vt patet infra 29. cap. *Trans Iordanem.* Idest in terra Moab apud Iordanem, qm̃ tunc erãt iuxta Iordanẽ, cum illa esset vltima mansio, & immediate ingressuri erant in terrã Chanaan transeundo Iordanem. *In solitudine campestri.* Idest in quodam deserto quod non est nemorosum, habẽs arbores, & ligna: nec hñs mõtes altissimos, sed est campestre, i. planum desertum, sicut cãpus: & ista solitudo campestris vocatur campestria Moab, vt patet Nu. 33. c. & est vltima mansio. *Contra mare Rubrum.* Idest ista mansio erat ꝯ mare Rubrum: quia quædã arcuatio maris Rubri venientis per deserta arabica fit ibi. *Et inter Pharan.* Solitudo Pharan valde magna erat, & attingebat circa illum locum. *Inter Tophel, Laban, & Aseroth.* Idest ista loca sunt etiam in circuitu campestrium Moab, in quibus tunc erat Moyses: & ista loca erant in circuitu ad orientẽ, occidentem, boream, & austrum. *Vbi auri est plurimum.* Scilicet in cãpestribus Moab, vbi tũc manebat Moyses: quia sunt ibi mineriæ. *Vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Idest ꝙ iste locus in quo tũc Moyses manebat cũ ista dicebat, distat vndecim diebus, idest vndecim diętis a monte Oreb, s. ꝙ campestria Moab in quibus ista dicta fuerunt, distant vndecim diętis a monte Oreb: & hoc. *Per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Idest ꝙ Cadesbarne est in via veniendo de monte Oreb in campestria Moab: & ad illam debet veniri per viam montis Seyr, idest per viam qua venitur de monte Oreb vsque in montem Seyr, idest vsq; in Idumęam quæ vocatur mons Seyr: deinde vsque ad campestria Moab est alia via: tota tamen continet solum vndecim diętas. *Anno quadragesimo.* Dixit supra ꝙ Moyses ista verba iam dixerat in secũdo anno, nunc autẽ repetit ea in quadragesimo anno: iste fuit vltimus annus, quo in deserto steterant. *Vndecimo mense.* Qui apud nos est Ianuarius: quia ipsi a Martio incipiunt, & in Februario finiunt: sic etiam Romani

Expositio verissima auctoris.

Solitudo cãpestris quid sit.

A antiquissimi habuerũt, vt in Martio inciperent, vt ait Ouidius primo Fastorum.

Qui sequitur Ianum veteris fuit vltimus anni,

Idest Februariꝰ, qui sequit̃ post Ianũ fuit vltimus mensis anni veteris. Postquã Moyses consummauit verba ista mortuus est, vt patet infra 32. cap. Et voluit eis dicere ista circa mortem suam: quia magis retinent̃, quæ magni viri circa mortem dicũt, q̃ in vita, quia ex maiori desiderio dicere creduntur, & quia mos fuit antiquorum patrum prope mortẽ corrigere: sic Iacob Ruben, & Simeon, & Leui in morte increpauit, vt Gen. 49. cap. & Iosue Israelitas in morte admonuit, vt habetur Iosue vlti. & Samuel in fine dierum totum Israel increpauit. 1. Reg. 12. licet Samuel post magis B vixerit, quia vnxit Dauid, vt patet 1. Reg. 16. cap. *Postquam percussit Seon.* Prius enim omnes tumultus bellicos transire permisit, vt populus totaliter quietatus legẽ Dei toto attẽderet animo. *Qui habitauit in Esebon.* Ista erat metropolis regni sui. *Qui mansit in Astaroth.* Ista est Astaroth Carnayn, in qua habitauerunt Raphayn, i. gigantes, quos percussit Chodorlaomor, vt habetur Gen. 14. cap. erat. n. Og de genere istorum gigantum, vt patet infra 3. c. *Cœpitque Moyses explanare.*

Mos fuit antiquorũ patrũ prope mortẽ corrigere.

Narrationis positio. Et cur Israelitæ magno tempore errauerunt per desertum. Quæst. IIII.

HIc incipit tractatus, & primo narrationem ponit. Secundo historiã apponit in c. vlt. C Prima in tres. Primo narrat facta. Secũdo ordinat mandata, ibi in 4. cap. & vltra. Tertio imprecatur, & prænunciat bona 33. cap. In principio facta narrantur demonstrando Dei manum adiutricem, & eorum semper durã ceruicem: vt per hoc ad obediendũ Deo humiliores reddantur. *Cœpitque Moyses explanare.* Explanatio est duplex: quædam per additionem, vt si aliqua lex obscura erat, & post per additionem alterius notificatur. Secundo si aliquod dubium nullo apposito interpretamur: vtrunque fecit Moyses, quia aliquid addidit, & aliquid interpretatus est. *Dominus Deus noster.* Hic narrat quomodo rebelles fuerunt non credendo verbis Dei de intrando terram promissionis. *Dominus Deus noster locutus est.* D Ex hoc peccatum eorum aggrauatum est, quia Deo loquenti non crediderunt, cum Deus veritas sit per essentiam, nec falli potest, quia sciens est: nec fallere vult, qa bonus est: fidelis enim permanet, & seipsum negare non potest 2. ad Timo. 2. cap. *Sufficit vobis quòd in hoc monte mansistis.* Idest satis magno tempore mansistis in hoc monte, non est opus vos magis morari: & põt esse alius sensus: sufficit vobis, quia stetistis in hoc mõte, nec opus est, quòd discurratis magno tempore per solitudinem, sed ite cito, & possidete terram promissam, q. d. disposuerat Israelitas captiuos teneri in Aegypto, & inde liberari in manu valida, & transire mare Rubrũ, & dari mãna in solitudine ad laudem E potestatis & bonitatis Dei: & ꝙ in monte Synai essent, vt ibi per legis susceptionẽ efficerentur populus Dei: postq̃ ergo legem ibi receperant, & sacerdotiũ, & tabernaculum cũ ornamentis fecerant, edocti sufficienter in cęremonijs istis, quãtum erat ex Deo nihil supererat, nisi vt intrarẽt terrã ꝓmissam. ideo. *Sufficit vobis quòd in hoc monte mansistis.* Idest necesse erat, vt vos vsq; huc veniretis, vt cõplerentur oĩa q̃ de vobis disposuerã: qa ergo hic stetistis oĩa cõpleta sunt, nec aliqd superest nisi vt intretis in terrã vestrã. *Reuertimini ad mõtẽ Amorrhæi.* Innuit eis Moyses, ꝙ accedere vsq; ad mõtẽ Synai cogebant̃ ex Dei dispositione: & hoc sufficiebat: si aũt post magno tp̃e errauerũt in deserto, ex culpa ipsorũ fuit: Deus. n. immediate post legẽ

Duplex est explanatio.

datam eos introduxisset, nisi ipsi obuiassent. *Reuertimini & venite ad montem Amorrhæi*. Mons Amorrhæi vocatur terra promissionis: quia in ea habitabant Amorrhæi: in terra Chanaan habitabant septem populi de quibus sæpe ponitur in Exodo: aliquando tamen nominatur ab aliquo de populis illius terræ qui inter eos est principalis: sicut vocatur aliquādo Chananæi solum, vt patet Gen.24.cap. cū dixit Abraham ad Eliezer: non accipies filio meo vxorem de filiab⁹ Chananæorum, inter quos ego habito: aliquādo vocantur omnes Amorrhæi, sicut dicitur Gen. 15. cap. nōdum enim completę sunt iniquitates Amorrhęorum vsque in præsens tempus: sed manifestum est, ꝙ non vocantur illic Chananæi solum illi, qui erant de illo populo speciali, qui vocabatur Chananæus: quia non solum volebat euitare Abraham filias illorum, sed etiam filias Ethæorum: & Iebusæorum, & sic de cæteris. Etiam alia auctoritas non potest solū intelligi de Amorrheis, vt sunt vnus populus: quia ibi loquebatur Deus Abrahæ de traditione actuali terræ Chanaan ei, & semini suo, quæ erat tradenda, cum eā perderent illi populi propter peccata sua: sed manifestum est, quòd propter sola peccata Amorrhæorū non erat perdenda: ergo ibi intelliguntur cæteri populi sub nomine Amorrhæorū: sic hic vocatur mōs Amorrhęorum terra Chanaan quæ erat mons, idest montuosa, vt patet infra 6. cap. cum dicitur: terra ad quam ingredieris possidendum, non est sicut Aegyptus, in qua iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ: sed mōtuosa est & campestris de cęlo expectans pluuias: quam Dominus Deus tuus semper videt, & oculi eius sunt super eam a principio anni vsque ad finem eius: vel accipitur mons, vt infra dicetur: & possunt accipi hic Amorrhæi pro illo populo speciali tenendo istam secundam sententiā quę verior est, s. ꝙ mons Amorrhęorum dicatur pars terræ, quæ est ante Iordanem, in qua habitabant Seon & Og, qui vocantur duo reges Amorrhæorum, vt patet infra 3. cap. cum dicitur, tulimusque illo tempore terram de manu duorum regum Amorrhęorum: est autem mons in terra istorum, scilicet mons Galaad, qui cecidit in sortem dimidię tribus Manasse & Gad, vt patet infra 3. cap. & ista sententia est melior quàm prior, vt retineatur proprium signatum vocabuli: & non coincidat cum inferioribus, scilicet cætera quæ proxima sunt campestria atque montana.

Mons Amorrhæi quare vocetur terra promissionis.

Cuiusdam opinio de monte Amorrhæi an sit positus pro tota terra Chanaan. Quæst. V.

ALIQVIS volens tenere primam sententiā dicet: quòd ponitur hic mons Amorrhæi pro tota terra Chanaan: deinde declaratur cum dr̄, montana & campestria atque humiliora: ita quòd sit vt magis cōe, & minus cōe, vel vt totum & partes. Sed non potest stare: quia inter totum & partes: exponens & expositū: magis cōe, & minus cōe: nunꝗ ponitur relatiuū diuersitatis: sed hic ponitur cū dr̄, reuertimini ad montē Amorrhęorum, & cætera quæ sunt proxima cāpestria: impossibile est ergo ꝙ mons Amorrhęorū stet hic pro tota terra Chanaan, & sic secunda expositio est bona: prima aūt non pōt stare: sed qūo reuerti poterant in terram de qua nunꝗ venerant? respondeo: ꝙ isti dicebantur venisse de terra promissionis, quia Iacob, & filij sui, qui patres istorū erant, venerant de illa in Aegyptum, in quibus isti originaliter venerant: & de istis dr̄ Gen. 15. gn̄atione quarta reuertētur huc: est.n. iste mons Amorrhæorū pars terræ promissionis, vbi erāt Og, & Seon duo reges Amorrhęi: ad quam primo

F venerunt, vt habetur Num.21. cap. *Et cætera quæ sunt proxima campestria*. Post terram istorum regū Amorrhęorum circa terram campestris est quam obtinuerunt Israelitæ. *Atque montana*. Terra promissionis versus Septentrionem montuosa & alta est: est enim in ista parte ascensus scorpionis, qui sunt montes alti & Libanus, de quibus Nu.34.cap. *Et humiliora loca contra Meridiem*. Planior & humilior est terra ista circa Meridiem ad ingressum Aegypti quàm contra alias partes mundi: ideo de parte illa semper ascendere dicuntur. *Et iuxta littus maris*. Idest iuxta littus maris magni Mediterranei quod est ad Occidentalē plagā: in qua parte habitabat Chananęus vt habetur Nu.13. cap. ideo dr̄ in litera terram Chananæorum. *Terram Chananæorum*. Possunt accipi Chananæi hic dupliciter.

G Vno modo pro quodā populo speciali, qui est vnus de illis septem: & tunc est sensus ꝙ ista terra quæ est iuxta littus maris est terra tota supra nominata, s. mōs Amorrhæorum: & campestria proxima, atque montana, & humiliora loca, sed prima sn̄ia melior est: qa textus vult facere differentiam inter mōtem Amorrheorū & terrā Chananæorum. Item quia dicitur immediate terram Chananæorū, & Libani vsque ad flumen magnum Eufratem: quasi terra Chananæorum sit distincta a terra Libani, & contra Eufratem: sed falsum est si accipiantur Chananæi pro omnibus septem populis: quia tunc terra Libani & vsque ad Eufratem eadem est cum terra Chananæorum: quia cum Deus promitteret istas populorum terras Abra-

H hæ: promisit ei terram vsque ad Eufratem, vt patet Gen.15. cum dicitur, semini tuo dabo terram hanc à fluuio Aegypti vsque ad fluuium Eufratem. Et Libanus est mons iste contra Septentrionem in regione Tyri, & Sydonis, vt diximus Num. 34. cap. *Vsque ad flumen magnum Eufratem*. Iste fluuius est cōtra Septentrionem versus Babylonem. *En inquit tradidi vobis*. Idest ita certam habetis eam tanquam iam actualiter possideretis: nec oportet pro ea plus laborare nisi solum, vt non peccetis, ne mereamini nō intrare, vel sero intrare: sicut factum est. *Ingredimini & possidete eam*. Non dixit, ite & pugnate contra gētes illas, sed ite & possidete, quasi nullū haberent aduersantē: nec oportebat eos multū vexari laboribus, quia Deus pugna-

I bat pro illis tacentibus illis, vt habetur Exodi 14. *Super quam iurauit patribus vestris*. Vt patet in Gen.22.cap. & Exo.50. & interponebatur iuramentū Dei in his promissionibus, non ꝙ verbū Dei magis certū esset cum iuramento quàm sine iuramēto: quia Deus quocunque modo promittat, mentiri nescit: sed quia imitabatur modum humanum: stabiliora enim sunt humana promissa quæ iuramento firmantur, quàm quę sine iuramento interposito constant: de iuramento Dei quas vires habeat, & quomodo aliquid specialius sit, quàm quando non iurat, diximus late Gen.22.c. & ibi vide. *Vt daret eam illis & semini eorum*. Non data fuit terra ista Patriarchis quantum ad actualem possessionem, sed quātum ad titulum ex donatione Dei,

K quæ omnium rerū dominia mutare potest, proprietatem cōsecuti sunt: possessione autem magno tempore caruerunt: vnde licet Abraham & Isaac in terra promissionis habitarent, non dicebantur habitare, sed peregrinari, vt patet Gen.20. & 26. & multis locis: licet enim peccata gentis illius demererentur priuari dominio, non tamen adhuc merebantur priuari possessione, donec vltra peccata concrescerent, & sic habetur Gen.15. nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhęorum vsque in pręsens tempus ad expellendum eos, s. de terra illa: cū aūt pc̄tā eorum fędissima cōsummata sunt: Dn̄s expulit eos euomēte eos terra, vt patet Leui.18.c. cum dr̄: ne polluamini in oībus quibus

Chananæi dupliciter accipi possunt.

Terra promissionis quomodo est data Patriarchis.

quibus contaminatæ sunt uniuersæ gentes, quas ego eijciam ante conspectum vestrum, & infra subdit oēs abominationes fecerunt accolę terræ, qui fuerunt añ vos, & polluerūt eam: cauete ergo ne & vos similiter euomat cum paria feceritis, sicut euomuit gentem, quæ fuit ante vos. *Dixique uobis.* Hic probat impletam ꝓmissionem Dei de multiplicatione seminis, de qua Gen. 15. cap. *Illo in tempore.* Ex hoc videtur, ꝙ primo data est lex, quàm veniret Ietro ad Moysen, & quàm ordinarentur principatus, de quibus hic: sed ibi videtur Exo. 18. secundum ordinem literæ, ꝙ primo venit Ietro, quàm daretur lex, quid autem sit non multum refert: ibi magis dictum fuit. Si tamen vellemus tenere, ꝙ venit Ietro, & ordinata sunt ista ante datam legem, non probabitur hic contrarium, quia ista determinatio, scilicet in illo tempore nō solum refertur ad illud tempus quo Deus mandauit eis recedere de Oreb, sed ad quod steterunt in Oreb, & tunc bene stat, quia in Oreb steterunt ante datam legem, & post datam legem. *Non possum solus sustinere uos.* Propter multitudinē subiectorū, quia erant plures quàm sexcenta millia, vt habetur Num. 1. cap. immo omnes tam Hebræi quàm Aegyptij ascendentes cum eis, & senes cum paruulis plures erant quàm trigesies centū millia, vt declarauimus Exod. 1. & 12. cap. & propter multiplicitatem curarum, habebat enim temporalem iurisdictionem & spiritualem, vt habetur Exo. 18. & satis euidenter colligitur ibi ex litera: curabat etiam qd comederent, & quid biberent ipsi, & iumenta sua, & qualiter hostes euaderent: vnde non solum erat Moyses iudex eorum, sed dux, mater, & pater, & pędagogus, vt colligitur Num. 11. cap. cùm dicitur, cur afflixisti seruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me: nunquid ego concepi omnem hāc multitudinem? vel genui eam, vt dicas mihi porta eos in sinu tuo, sicut solet portare nutrix infantulum, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum? *Multiplicauit uos, sicut iurauit patribus uestris, & estis sicut stellæ plurimi.* Quia sicut nullus hominum stellarum multitudinem numerare potest, sed Deus solus, vt patet Ps. 146. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat: sic populus Israel videbatur innumerabilis, ut habetur Nume. 23. cap. quis numerare potest puluerem Iacob, & nosse numerum stirpis illius?

Quare aliquæ stellæ a nobis non possunt uideri, nec numerari. & quando unius hemisphęrij stellæ omnes possint uideri. Quæst. VI.

VTRVMQVE tamē numerabile est, & stirps Iacob, quia numerauit eam Moyses, & stellæ quidem numerabiles sunt: sed nullus hominum eas numerare potest, ꝓpter multitudinem, & propter non apparentiam: aliquæ enim non sunt visu notabiles, quemadmodum illę, quę sūt in galaxia: ēt propter oculi indispositionem, quia cū vnam partem aspiceret, alteram partem perderet: nesciens vbi reliquerat. Item quia orbis semper mouetur, & aliquæ occultantur, & aliæ oriuntur. Item quia horizon noster nusquam est totaliter planus, sed aliqua altitudo terræ occupat, ne videamus aliquas stellas. Item quia solum nobis hemisphęrium patet: stellas autem alterius hemisphęrij numerare non possumus, nisi terram in gyro circuiremus, quod impossibile est: Si autem aliquis stet in aliquo horizōte semper, non solum omnes stellas numerare non poterit, sed etiam nec videre poterit, nisi in triginta sex millibus annorum, in quibus secundum motum propriū

A redibit pars tota horizontis, siue totum oppositū hemisphęrium super caput hora nocturna: patet hoc ex suppositione motus proprij stellarum secūdum Ptolomeum. Nisi forte fieret totalis eclipsis solis, ita ꝙ apparerent omnia astra: & tunc si aliquis in medio noctis præcedentis vidisset hemisphęrium plenum stellis, si in meridie sequenti fieret eclipsis, videret totum oppositum hemisphęrium stellatum. Hoc quod supradictum est aliqui putauerunt, sed falsum est, qa in quocunque hemisphęrio simus, in vno anno omnes stellæ nobis oriuntur ortu eliaco, quia cum sol faciat stellas in hemisphęrio in quo est, inuisibiles ꝓpter sui splendorem: solum appareret hemisphęrium inferius oppositum, & aliud dimidium occultatur:
B sed illud in medio anno sol transit: ideo post dimidiū annum videbimus omnes stellas oppositas: si enim aliquis iuxta medium Aprilis respiciat in principio noctis, videbit sex signa ab ariete vsque libram: si autem in medio Octobris respiciat, videbit sex signa a libra vsque arietem per aliam, & ista occupant totum cęlum, & patent ista, quia secūdum positionem Ptolomei quæ est satis nota, vbicunque simus semper sex signa apparent, & sex occultantur: in qualibet ergo nocte oportet, quòd sex signa appareant, cum quibus apparet dimidium cœlum siue hemisphęrium, quod idem est: si ergo simus in medio Aprilis intrat sol, tunc in taurum, & in illa die est in primo gradu, & oritur totus primus gradus, vel quasi in illa die: quando ergo sol occubuerit, ita quòd sit in puncto horizō-
C tis, erit supra horizontem primus gradus tauri quem illa die perambulauit sol, & post illum aries, & pisces, & aquarius, cuius primus gradus erit in angulo cœli: deinde descendendo versus punctum ascendentis in oriente erit capricornus, sagittarius, & scorpius, cuius primus gradus erit in puncto orientis, & vocabitur ascendens. Et sic simul videri possunt tunc ista sex signa, quæ faciunt hemisphęrium, & omnes stellæ in illa parte hemisphęrij: occultantur autem tunc alia sex signa, scilicet libra, & virgo, & leo, cuius primus gradus erit in angulo terræ, deinde cancer, & gemini, & totus taurus usque ad primum gradum, quem illa die sol perambulauit, & oriri incipit in principio noctis ortu eliaco: si autem in illa nocte aliquis cōsi-
D derare voluerit ortum stellarum, & ascensionem, videbit quasi omnes stellas cœli: quia antequā sit dies, ascendet libra, quæ erat sub puncto orientis, quando sol occubuit illa die, & virgo, & leo, & cancer, & gemini, & aliqua pars tauri, reliqua autem videri nō potest, quia licet sol ortus non fuerit, tamen lumine suo facit diem clarum quasi per horam, & dimidiam antequam oriatur, & tunc incipiunt occultari stellæ ex maiori lumine oriente, & sicut dicimus de illo, qui considerat in die, quo est Aprilis medius, ita dicimus de illo qui considerat in medio Octobris: nam tunc intrabit sol in scorpionem, & ambulabit illa die tota primum gradum scorpionis, qui eadē nocte incipiet oriri super horizontis punctum in occidentem ortu eliaco per recessum solis ab illo gradu, & tunc mane-
E bunt in principio noctis sex signa super horizontem in toto hemisphęrio, scilicet libra, virgo, & leo, cuius principium est in angulo cęli, deinde cancer, gemini, & taurus, & manebunt sub horizonte alia sex signa, q̄ in medio Aprilis in principio noctis erant super horizontem, & sic in duabus noctibus anni potest videre quilibet totum cęlum, scilicet quòd in vna videat medietatem stellarum, & in alia aliam medietatem.

Vbicunq; sumus sēper sex signa cęlestia apparent & sex occultantur.

Si autem obijcias de gibbositate terræ impediente, ne videatur totum medium cœlum. Respondet ꝙ illa pars, quæ occultatur impedimento gibbositatus terræ, modica est: cum terra videatur esse respectu

cęlestis

Quādo & quō quis poterit ui dere omnes stellas celi, sed non numerare.

cęlestis magnitudinis instar puncti, vt dicit Boetius de conso.lib.2.pro.7.& idem pro nihilo reputatur. Si tamen aliquis secundum veritatem velit videre hemispherium, expectet valde modicum spacium in quali bet illarum noctium, in quo orietur tantum de cœlo, quantum occultabatur propter terræ gibbositatem, & sic vere videbit omnes stellas eius hemispherij: numerare tamen secundum, ꝙ litera vult hic, & Ps.146. impossibile est cuilibet mortalium, dum adhuc viuit. Postea autem perfecte cognoscet numerum, sed etiā cuiuslibet earum specialem virtutem: dæmones etiā & angeli ista nūc cognoscunt, quia eorum cognitioni omnia naturalia subduntur.. Concluditur ergo ꝙ aliquis nullo modo omnes stellas numerare potest: ideo Aratus astrologus qui in Aegypto floruit iuxta tempora Ptolomei, quia dixit se omnium stellarum numerum comprehendisse, ab omnibus irrisus est, vt ait Lucas Tuden.& Eusebius in chronicis,& Aug. de ciui.Dei lib.16.& 18.de hoc meminit Marcus Tullius Cicero in dialogo Academico ad Hortensi. qui incipit: magnum ingenium Lucij Luculli. *Addat ad hunc numerum multa millia.* i. ad numerum filiorum Israel qui sunt boni: signantur enim boni nomine stellarum, & mali nomine pulueris, cuius causam assignauimus Nume.23.cap.ideo precabatur Moyses bonos filios Israel crescere: malos aut non. *Et benedicat uobis.* Benedictio semper importat augmentationem bonorum, siue spiritualium, siue temporalium. *Vestra negocia sustinere.* i.causas ciuiles, quæ sunt proprie pecuniaria negocia. *Pondus.* s.ministrandi vobis necessaria, quia vnus petebat carnes, alius vinū, & sic aggrauabatur multum talibus curis, & de hoc ipse conquestus est, quia ipsi petebāt ab eo panem,& carnes, & pisces, & plorabāt coram eo, sicut paruuli coram nutricibus, vt habetur Nu.11.& Exo. 16. *Ac iurgia.* i.rixas vestras, & dissensiones, vel. *Negocia.* s. spiritualia orando ad Deum,& querendo ab eo responsum. *Pondus.* In temporalibus ordinandis sine lite. *Ac iurgia.* i.lites, vel forales causę. *Date ex uobis.* Hoc dixit Moyses per consilia Ietro, vt patet Exod. 18. cap. viros sapientes, qui multa per doctrinam cognouerūt *Et gnaros.* Qui multa experti sunt, vel experimento cognouerunt: vel. *Sapientes.* In diuinis. *Gnaros.* In humanis. *Quorum conuersatio sit probata.* Ita ꝙ sciatis eos non esse auaros, per pecuniam corruptibiles, vt dixerat Ietro Exod.18. cap. *Ponam eos principes uobis.* Idest vt vos regant, & isti dirigebant populum conseruando in pace, & quilibet de suis subditis curabant, & iudicabant in causis paruis. Et ideo quando diximus Numeri 11. quòd isti non iudicabant, sed solum dirigebant, & conseruabant, verum est principaliter, quia hoc ad 70. seniores pertinebat, sed in paruis iudicabant, & illi.70. erāt aliqui de tribunis in qualibet de tribub. de veritate huius diffusius dictum est Exod. 18. & ibi requiratur. *Bona res est quam uis facere.* In hoc omnis populus cōsensit ei, quia vidit manifeste, ꝙ erat bonum,& propter hoc multum honorabant Ietro, qui tale consilium dederat, vt habetur Nu.10.c.cum dixit ei Moyses: noli nos dimittere, tu.n. nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster: cumque nobiscum iueris, quicquid optimum fuerit ex omnibus, q̄ daturus est nobis dn̄s; dabimus tibi. *Nobiles.* Idest de maioribus natu.

Quare nobiles Moyses constituit principes potius quàm plebeios. Et nobilitas quid est.& ad quid nobiles tenentur.

Quæstio. VII.

ET hoc propter multa, quia magis noti sunt mores nobilium quàm ignobilium, quia propter generis altitudinem famosiores sunt.

F Item quia nobilitas quandam necessitatem videtur imponere hominibus, vt strenuos mores sui generis insequantur, sic enim ait Boetius de conso.lib.3. prosa. 5. videtur namque esse nobilitas quædam de meritis veniens laus parentum,& postea concludit, ꝙ si quid in nobilitate bonum est id arbitramur esse solum, vt imposita nobilibus necessitudo uideatur, ne a maiorum virtute degenerent. Item quia facilius homines tolerant aliquem nobilem genere eis dominari quàm aliquem plebeium, & maiori reuerentia tenentur, quod requiritur in principatu: nihil enim princeps prodest quem subditi non verentur. Etiam quia cum homines paruæ conditionis magnæ multitudini dominantur: aliqui animosi eius dominatui se subijci non ferentes dissensiones faciunt, & plerunque

G vrbium dissidia, & legum violatio causatur, nisi ille qui paruæ conditionis est, ita virtute excellat, vt omnibus de politia de eius bonitate cōplaceat, quod rarissimum valde est. *Constitui eos principes & tribunos.* Princeps nomen generale est continens in se omnes hic nominatos: ideo non ponitur hic proprie, sed pro idest quia non communicatur genus contra species suas. *Tribunos.* Habentes sub se mille. *Centuriones.* Qui pręsunt centum viris. *Quinquagenarios.* Qui præsunt quinquaginta. *Decanos.* Qui præsunt decem. De modo subordinationis istorum principatuum diximus Nume.11.cap. *Qui docerent uos singula.* Causas sententiabant, quia non poterant dari in lege regulæ circa omnia agibilia, quæ sub narratione vel sub arte ca-

H dunt vt habetur 2.Ethic.& 5. vir autem sapiens vidēs casum poterit secundum materiam subiectam dirigere, quia ita iudicasset legislator si omnes circunstantiæ ei potuissent offerri. Et ad hoc oportet esse in talibus prudentiam politicam, vt licet leges non condāt cum de casibus non scriptis in lege ita iudicent, ac si legem conderent. *Audite illos.* Idest vtranque partem: non enim debet iudex inaudita parte procedere, nisi in notorijs, vbi vocatio partis non requiritur ad faciendum processum iuris, quia talis processus fit ad inquirendam veritatem: in notorijs autem veritas euidens est, sed solum debet vocari ad audiendum sententiam. *Siue ciuis sit, siue peregrinus.* Istę leges dabantur posteris, in quibus non debebat intercedere ma-

Plures sūt casus quā leges.

I ior fauor pro ciue quàm pro peregrino, tunc autem nullus ciuis erat, quia ciuis a ciuitate dicitur: ciuitatē autem nullam tunc habebant, cum non ingressi fuissent in terram promissionis, ideo tunc nec Israelitę, nec alij alienigenæ, cum eis ascendentes ciues erant: vocatur peregrinus, qui peregre transit per aliquam regionem, vel qui de alio loco est, & in iudicio comparet extra locum suum. vel ille, qui de alia terra ad aliquem locum, vt ibidem moraretur, aduenit: qui proprie aduena dicitur, & de istis loquitur hic in litera, quia multi de istis inter Hebræos futuri erant, cum conuerterentur ad iudaicum ritum, & Deus specialiter dicebat iustitiam esse tenendam in peregrinos, quia sciebat Hebręos crudos atque immisericordes, & conuersos de Gentilitate tanquam seruos oppres-

Quis sit peregrin⁹.

K suros,& abominaturos eos, quod occasionem pręstaret, vt nulli de Gentilitate ad iudaicum ritum conuerterentur.

Idem enim quidam & plurimi modernorum nostrorum patiuntur ad conuersos de iudaismo, detestātes, vilipendentes, atque contristantes eos, sed fieri nō debet, vt patet extra de rescript. vbi dicitur de quodā quem episcopus in canonicum recipere nolebat, qa conuersus erat, & Papa rescribit dicens, pro eo vero, quòd Iudeus extiterit eum dedignari non debes. Vel potest accipi ciuis non pro illo qui participat lege & dignitate in aliqua ciuitate, ut patet 3. Poli. cap. 1. sed

pro

pro illo qui de Israel descendens erat,& patet hoc, qa in deserto vbi dicta sunt primo, nullus erat ciuis accipiendo primo modo, sed pro naturali de Iacob. *Nulla erit distantia personarum.* Idest non facietis differẽtiam in iudicando, vtrum sententiam proferatis contra diuitem vel pauperem, dumtamen secundum legem detis sententiam, neque in iudicio magis diues, quàm pauper honorandus est, ideo infra dicitur, ꝙ si duo viri diues, & pauper iudicio cõtenderint, vterq; ante iudicem stabit, nec faciet potentem vel diuitem apud se sedere,& pauperem stare, quia ista in animo pauperis magis suspicionem causarẽt contra se, crederet enim aduersarium acceptum esse iudici, ideo ius suum proponere formidaret, dato quòd iudex nõ intenderet per hoc fauori personarum adhęrere, sed nõ solum a malo, sed etiam ab omni specie mali abstinẽdum est, extra de vita & hon.cle. cap. cum ab omni. *Ita paruum audietis, ut magnum.*

In iudicio non magis diues quã pauper est honorandus.

Quare iura minus puniunt nobiles quàm ignobiles. Deus autem in inferno econuerso. Et quid agendum in multitudinis delicto. Quæst. VIII.

QVIA aliquando nobiles & ignobiles non habent eandem legem, sed plura concesserunt iura nobilibus quàm ignobilibus, & alio modo pro eodẽ delicto puniuntur isti quàm illi: in inferno autem non obseruabuntur ista priuilegia, sed potentes potenter tormenta patientur Sapien.6.cap.& ibidem dicitur: iudicium durissimum fiet his qui præsunt: ratio diuersitatis est, quia Deus qui ad voluntatem suam potest cuncta regere, cum sit ei idem velle quod posse,& facere, cõsiderat merita vel demerita cuiuslibet in se, & secundũ illa punitur vel gaudet, ideo dicitur scrutator cordiũ, quasi ex his, quę in homine sunt, quemlibet iudicans, & non curando de alio: hoc verum est post mortem, sed in vita aliquando punit aliquos, qui nihil peccauerunt ad aliorum castigationem, vt in furto Achar ipse cum filijs & filiabus & omnibus combustus est, vt patet Iosue.7.cap. filij tamen & tota domus nihil peccauerant, quia huius furti conscij non erant, nec fauorem dederant: in hoc tamen secretum Dei iudicium latet, quia licet illi pro illo crimine nihil mali mereantur, cum malum nõ egerint, tamen ex aliquo alio crimine meruerunt, vel licet non mereantur in se, propter patres iniquos puniuntur, vt patet infra 7. cap. & Exod.34.& num.14.c. & ibidem clare posuimus qualiter ista pœna inflicta filijs pro patribus interdum ꝓficit ad eorum magnum meritum, aut aliquorum criminum deletionem. In politia humana quę imperfecta est,& difficilis conseruari, quia subditi non subijciuntur totaliter rectoribus, non consideratur sempꝫ meritum, vel demeritum alicuius, vt sic æqualiter puniatur, sed consideratur pax & bonus status politię. Quando ergo in puniendo aliqua vitia scandalũ oritur, punitio dimittitur, ideo quia scandalum esset nobiles in pęnis ignobilibus comparari, iura sanxerunt eos minus puniri, licèt forte in eodem actu plus peccauerint. Item si magna pars ciuitatis peccauerit, non punitur propter scandalum discessionis a politia: vnde delicto multitudinis parcitur non solum in pure ciuilibus, sed etiam in spiritualibus, vt extra de clerico excommunicato vel deposito ministrante.c.latores, vbi dicitur quòd si illi clerici, qui post excommunicationem & interdictum officia diuina celebrauerunt, si sint 40. solum aut pauciores in hoc peccantes deponantur perpetuo ab omni sacerdotali officio, si autem fuerit magna multitudo, aliqui pauci qui magis peccauerunt, ab officio perpetuo deponãtur: omnes alij minus peccantes ab officio tẽporaliter suspenduntur: hoc autem verum est, quando in punitione multitudinis timetur magnum periculum, aut scandalum, vel fractio legum, repugnante multitudine correctioni: si tamen ipsa multitudo libenter correctionem recipiat, punienda est, vt habetur 31.quæstio. 4.cap. non potest in fine & de pęnitentijs distin.7.cap. fin. Et sic quando Moyses vidit populum coluisse vitulum conflatilem, accinctus ense cum alijs Leuitis transiuit per medium castrorum a porta vsque ad portam,& occidit uiginti tria millia virorum, quæ erat satis magna multitudo, vt patet Exod.32. cap. hoc autẽ fecit propter duo. Primo quia a Deo inspiratus fuit, ꝙ posset punire illam multitudinem, & quòd reliquus populus non insurgeret contra eum. Secundo quia delictum valde magnum erat, quia nihil Deus magis abominabatur quàm cultum idolorum, tanquam aliquid quod directe est contra ipsum: reliqua autem peccata licet eum offendant, non tamen ita directe, quia ad proximum sunt, sic etiam mandatur infra 13. ca. quòd si in aliqua ciuitate habitatores peruersi fuissent, vt saltem semel colerẽt idola, totus Israel pugnare debebat contra ciuitatem,& occidere viros, fęminas, senes, & paruulos usque ad pecora, & omnem supellectilem cum tota ciuitate comburere, & muros atque ædificia super habitatores mortuos deijcere subuertendo usque ad solum, vt esset tumulus sempiternus,& postea ædificari ibi nihil debebat, quia erat anathema.

Item tempore Iosue cum Rubenitæ, & Gaaditæ, & dimidia tribus Manasse reuerterentur in possessiones suas,& construxissent altare apud tumulos Iordanis, reliqua multitudo Israel conuenit in Silo, & ibi consilium initum fuit, vt pugnarent contra duas tribus & dimidiam, quæ erant quasi quarta pars Israel, & occiderent omnes, sed postea mansuete responderunt, ut patet Iosue.22. cap. Deus autem de scandalo non curat, quia apud eum scandalum esse non potest: est enim scandalum propter defectum potẽtię rectoris, ꝙ si aliqua ciuitas, immo si omnia regna contra Deum peccarent, omnia damnarentur simul ad gehennam, sic habetur Luc.13.cap. nisi pęnitentiam egeritis omnes simul peribitis, idem patet in destructione Sodomorum, quia cum ibi. 4. ciuitates principaliter peccauissent, omnes quatuor igne & sulphure destructę sunt, vt patet Gen.49.cap. habitatores tamẽ illarum ciuitatum magnam multitudinem faciebãt, idem patet de occisione omnium primogenitorum in Aegypto, quæ fuit plaga incomparabilis, cum non esset aliqua domus in tota Aegypto, in qua non esset mortuus aliquis, vt patet Exod.12. cap. & multæ domus erãt, in quibus multi mortui erant, vt ibidem declaratum est: idem patet de submersione Aegyptiorum in mari, qui erant quinquaginta millia equitum, & ducenta millia peditum armatorum, vt dicit Iosephus: idem patet in morte exercitus Senacherib, vbi erant centum octuaginta quinque millia, vt patet 4. Regum 19. cap. apud Dei correctionem scandalum nullum est, quia correctioni eius nullus resistere põt, sicut disciplinæ politicæ.

Aliquando etiam de iure humano aliqui non peccantes puniuntur propter pacem politiæ: Deus autẽ propter nullam pacis occasionem puniret innocentem in inferno, ideo dixit Abraham Deo volenti destruere Sodomam Genes.18.cap. nonne perdes iustũ cum impio? non est tuum hoc, qui iudicas omnem terram. q.d. ad reges temporales hoc pertinet hostes suos iustos siue iniustos delere, vt sint in quiete: ad te autem non. *Nec accipietis cuiusquam personam.* Accipere personam opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ est in

distri-

distribuendo diuersis ęqualiter secũdum proportionalitatem dignitatum, qui ergo in distribuendo honorem, pęnam, vel absolutionem, quæ ad iudices pertinent, non considerat dignitatem, idest merita personarum, sed solas personas iniustus est: vnde aliquñ cõsiderantur personæ propter causas, aliquãdo solę personæ: quando enim respicimus personam cum causa non est acceptio personarum, sed iusta distributio, vt si duo pauperes petant, & aliquis det magis indigẽti & non alteri, non est accipere personam: sic si duo petant beneficium, & episcopus honestiori & sapientiori eorum concedat, non accipit personam, sed causam, qui enim personam & non causam respicit, acceptor personarum dicitur, & iniustus, vt si duo iudicio contendant, & iudex pro vno sententiet, non quia iustam causam fouet, sed quia Petrus vel Martinus est, personam solum accipit: igitur ille causam considerat, qui curat de iusto & bono, siue iste, siue ille sit: ille personam accipit, qui de isto curat, siue iustus, siue iniustus sit, & si recte attendatur nullus accipit solã personam, sed semper accipit cõditionem personæ, quia si aliquis iudex iniuste sententiat pro aliquo, non sententiat sic, quia ille est iste homo, sed quia diues est, vel potens, vel consanguineus, vel amicus, & sic de alijs: ideo in omni acceptione personarũ oportet conditionem interuenire personæ: impossibile est enim aliter fieri.

Nota qñ iudex proprie est acceptor p̄sonarum.

Quando aliquis est acceptator personarum, & quando non. Et quot modis fit acceptio personarum. Et an fiat in bonis proprijs. Quæst. IX.

AD sciendum ergo quando persona accipitur, est notandum, ꝙ conditionum personarum aliquæ sunt pertinentes ad meritũ rei quæ datur: aliquæ sunt impertinentes. Quando autem aliquis aliquid cõcedit, vel distribuit propter conditionem personæ impertinẽtem ad meritum, personam accipit: si autem conditionem personę ad meritum pertinentem respiciat, personam non accipit, vt si aliquis episcopus det alicui beneficium, quia potens, diues, vel consanguineus, siue dilectus, licet conditiones personę sint, quia tñ non pertinent ad meritum rei collatę acceptor personæ est: si autem conferat, quia bonæ conuersationis, & scientiæ conuenientis est, quia ista ad suscipiendum habilitãt, causarum & nõ personarum acceptor est. Si autem obijciatur, ꝙ in moralibus oportet personam cõsiderare, quia est vna de circunstantijs. s. cui. Respondetur, ꝙ persona non est circunstantia actus accipiendo simpliciter, sed referendo personam ad conditionẽ personæ meritoriam, vel demeritoriam; pertinentẽ vel impertinentem. Sciendum autem, ꝙ acceptio personarum fit solum duobus modis, vel si reperiantur alij modi, reducuntur ad istos. Primus est, quãdo potestas distribuentis pęnam, vel absolutionem, damnum, aut lucrum, vel honorem, aut infamiam, est ligata per aliquam legem taxantem quantum quali dari debeat. Secundus modus est, quando distributio superabundans in vno pręiudicat alteri de primo, vt si lex determinat talem honorem, aut dignitatem, vel beneficiũ debere dari homini habenti talem conditionem, aut talem, & princeps dispensans bona reipublicæ distribuat honorem illum, aut dignitatẽ alicui, in quo non reperitur conditio determinata a lege, dato ꝙ etiam ille cui datur honor aliàs bonus sit, ille qui distribuit ei honorem personarum acceptor est. i. ꝙ propter solã personam sine causa determinata in lege ei honorẽ distribuit. Secundus modus est, qñ distributio superabundans in vno præiudicat alteri, vt si iudex qui est

Duobus modis fit solum acceptio p̄sonarum.

F persona publica distribuens litigantibus damna, & lucra, honores, & pęnas, vni parti de litigãtibus plus de honore, aut lucro distribuat, quàm mereatur, personã accipit, & alteram partem grauat, cuius iuri illud subtrahit quod alteri supererogat. In bonis autẽ proprijs non potest fieri acceptio personarũ, quia nullus istorum modorum intercidit: non primus, quia in bonis proprijs nõ obligatur aliquis ad certum modum, vel quantitatem distributionis per aliquam legem taxantem: ideo potest distribuere quantum voluerit, & cui voluerit: etiam quia non determinatur persona cui dare debeat, sed potest dare indifferenter cui voluerit. Secundus modus ẽt non interuenit: quia nullam iniuriam quis facit alteri dando cuicunque quod uoluerit, siue magis, siue minus. Ex quibus infertur, ꝙ si aliquis det de rebus suis alicui viro, qui non est bonus, non est acceptor personarum, vel si det alicui qui nõ est pauper, & non det ei qui est pauper: vel si det minus pauperi, & non magis pauperi, quia lex non obligauit eum ad dandum alicui istorũ: ẽt dando vni nullo modo grauat alterũ, quia nihil ei debet, aut de suo tollit, nisi forte vnus de pauperibus esset in extrema necessitate, quia tunc obligabatur illi dare. Ex hoc ẽt patet, ꝙ ille pater familias, qui conduxit operarios in vineam suam, vt patet Matth. 20. ca. & dedit extremis operarijs tantum, sicut primis, non fuit personarum acceptor, quia nihil tollebat primis de iure suo, cum pepigisset dare eis denarium pro labore diurno; & postea dedit in nocte, & tm̃ merebãtur: postremis aũt dedit plusq̃ merebantur. s. vnum denarium cũ sola vna hora laborassent: superabundans tñ distributio in posterioribus non grauabat priores, ac si nihil posterioribus datum esset: ideo respondit pater familias tanquam malum non egisset, amice tolle quod tuum est, & vade in pace: nonne licet mihi facere qđ volo? q. d. licet cum liberam ptãtem habeã in rebus meis. Et subiunxit, si oculus tuus nequam est: ego aũt bonus sum. s. videtur tibi, ꝙ ago tibi iniuriam dando isti tm̃ sicut tibi, sed non ago: quia bonus sum. Si tñ iste pater familias disponeret bona reipublicæ, & de eis distribuisset mercedem operarijs, non liceret ei tm̃ dare posterioribus sicut prioribus: quia licet non grauaret priores, tm̃ dando posterioribus sicut eis, tñ grauabat rempublicam cui subtrahebat id, quod illis operarijs supererogabat, & sic faciebat iniustum, sibi autẽ iniustũ facere non põt, quia qui iniustum patitur semper est nolens, ut patet 5. Ethic. *Quia Dei iudicium est.* Quia qui iudicat locum Dei obtinet dirimendo litigia: debet ergo Deum in iudicijs imitari quantũ sinit politiæ humanę conditio. *Quod si difficile aliquid vobis visum fuerit.* Quia quid iuris esset nescirent. *Referte ad me.* Quia ego determinabo, vel si ignorauero consulã Deum, vt patet Num. 36. c. de qõne filiorum Manasse. Et hoc intelligitur de causis ciuilibus, quia causæ spirituales, vel qõnes legis ad solum Moysen referebantur, vt hr̃ Exo. 18. c. & sic Moyses in utroque foro præerat. Dicit Ra. Sal. ꝙ ideo Moyses aliqñ ignorauit rñsionem aliquarum qõnum, quia gloriatus fuerat se rñdere in magnis qõnibus, sicut Samuel non cognouit quem dñs elegisset de filijs Isai vt habetur 1. Reg. 16. c. quia dixerat se esse videntem, vt 1. Reg. 9. ca. Sed non est verisimile, ꝙ tanti viri gloriarentur in talibus nominibus, quia hoc mortale esset. Sed etiam aliqñ Deus deprimit aliquem, vel ei magna non reuelat: quia non dedit laudem Deo forte ex inaduertentia, vel vt conuertatur ad considerationem proprię fragilitatis, ne extollatur, vt habetur de Paulo. 2. Corin. 12. cap. Et de Ezechiele, quem postquam Deus magnis reuelationibus exaltauerat: vocabat filium hominis, vt se infimum esse conspiciens in his non superbiret,

G H I K

In bonis proprijs nõ potest fieri acceptio personarum.

Quare Moyses & alij uiri sãcti ignorabant responsiones aliquarũ qõnum.

ret, vt ait Gregorius super Ezechielem. *Præcepique eis omnia quæ facere deberetis*. Quæ potuerunt tunc Moysi occurrere, vel Deus dignatus est ei reuelare. Alia autẽ magis particularia in regentis prudentia relinquunt.

(Profectique) narratis diuinis beneficijs in dispositione populi hic agitur de murmuratione propter exploratores. *Profectique de Oreb*. Idest de monte Synai: vocatur multis nominibus. Et sic forte aliæ mansiones: ideo difficultas intelligendi oritur, quia aliq̃n his, aliq̃n alijs nominibus vtitur. *Transiuimus per eremum terribilem*. Idest per desertum Pharan: & vocatur terribilis, quia ibi serpentes erant adurentes flatu, scorpiones, & similia, & nullæ aquę, vt habetur infra 8. vocatᷓ ista solitudo maxima: quia maiori tempore ambulauerunt Iudæi per istam quàm per alias solitudines: nã in ista morati sunt ab anno. 2. vsque ad principium anni 40. in alijs autem modico tempore manserunt.

Mãsiones deserti quot & ubi. Item quia plures mãsiones fecerunt in deserto Pharã q̃ in alijs: nam filij Israel steterunt in deserto Ethã siue in deserto Sur qđ idẽ est: steterũt ẽt in deserto Syn, & postea in deserto Pharã. in deserto Sur, siue Ethã ambulauerunt filij Israel tribus diebus postquam ingressi sunt illud, vt patet Exo. 15. ca. & Num. 33. deinde fecerunt tres mansiones in eodem deserto. s. in Mara & in Helim, & super mare rubrum, vt patet Exod. 15. & Num. 33. cap. in deserto Syn ẽt fecerunt mansionem filij Israel, vt patet Exo. 16. ca. & est istud desertum inter Helim & desertum Synai: hic autem fuit vna sola mansio, vt patet Num. 33. quia cum dictum fuisset, ꝙ Israel venit de Helim in desertum Syn, subiungitur ĩmediate, inde profecti venerũt in Aluo, vel Dephca, qui primo est, & sic videtur, ꝙ quando venerunt in Dephca, quæ est mansio sequens, iam recesserant de solitudine Syn: dato autem quòd mansiones, quæ sũt inter desertum Syn, & mõtem Synai computantᷓ intra desertum Syn: solum erunt quatuor. s. mansio in deserto Syn, & in Dephca, & in Aluo, & in Raphidin: in deserto Pharan ambulauerunt, ex quo recesserunt de Aseroth vsque quo venerunt in Cadesbarne, quia ibi inceperunt applicare se extremis finibus Edon, vt patet Num, 20. cap. sunt autem inter Aseroth, quæ est apud Pharan, vt patet Num. 13. vsque ad cades, siue montem Hor mansiones. 19. vel 20. vt patet Nu. 33. cap. ergo ista solitudo fuit maxima. *Per uiam montis Amorrhæi*. Idest per viã qua venitur ad montẽ Amorrhęorum. i. in quo morabantur Og, & Seon duo reges Amorrhęorum: ad illam terram primo venerũt, & vocatur illa terra mons, quia montuosa & alta est. *Sicut præceperat Dominus Deus noster nobis*. Vt patet sup. in litera sufficit, ꝙ in monte hoc stetistis: reuertimini ad mõtem Amorrhei. *Cumque venissemus in Cadesbarne*. De qua missi sunt exploratores in secundo anno exitus de Aegypto *Dixi vobis venistis ad montem Amorrhæi*. Quia iam erant iuxta terram promissionis, quia Cadesbarne est in confinibus terræ illius, vt patet Num. 34. cap. qui autem alicui loco vicinus est, iam ad eum venisse dicitur. Ista verba. s. venistis ad mõtem Amorrhęi dixit Moyses filijs Israel. in 2. anno modico tempore postquam recesserunt de monte Synai, quia velociter ambulauerunt illas mansiones peruenientes in Cadesbarne, & in ipso loco cum coniuncta terra Amorrhęorum & terra promissionis sit; videbantur esse in ea, & tunc transituri erant in eam secundum mandatum domini. s. reuertimini in mõtem Amorrhęorum, nec aliquid aliud restabat, & sic volebat Moyses, vt nulla mora facta transirent in eam in ipso. 2. anno, sed ipsi increduli noluerunt, nisi præmisissent exploratores, & illi peruerterunt eos. Quòd autem in illo anno Hebręi peruenerint usque ad confinia montis Amorrhęorum, patet quia venerunt in Cades, ut

A habetur Nume. 13. cap. nam exploratores redeuntes. 40. diebus postquam missi fuerant, iuerunt Israel in Cades, vt patet eod. cap. & ista Cades est in finibus terræ Edon, & Amorrhęorum, vt patet Num. 20. & 21. cap. quia Cades est circa Arnon, & Arnon est in finibus terrę Amorrhęorum, vt patet Num. 21. ca. & ista est Cadesbarne, in qua manserunt multo tempore, vt patet infra in litera, deinde ambulauerunt vagi per desertum vsque ad principium anni 40. retrocedẽtes de Cadesbarne versus terram illam, de qua venerant: deinde completa morte omnium, qui peccauerant, vt patet infra 20. cap. venerunt in Cades deserti Syn, siue in Cadesbarne, vt intrarent terram Amorrhęorum, vt patet Num. 20. cap. & tunc miserunt legatos ad re-
B gem Edon, deinde ad regem Seon, vt permitterẽt eos intrare per terram suam, & non permiserunt.

Nonnullorum error, quòd ista uerba sint Moysi dicta in principio anni 40. siue in fine 39. Quæst. X.

ET ex hoc falluntur aliqui putantes, quòd ista verba Moysi dicta sunt in principio anni 40. siue in fine 39. quãdo venerunt in Cades mẽse septimo anni 39. quia tunc dicitur Nume. 20. quòd venit omnis multitudo filiorum Israel in Cades deserti Syn, & mortua est Maria: sed hoc non potest stare, quia ista verba dixit Moyses Israelitis anteq̃ mitterent exploratores, quod patet ex eo quod sequi-
C tur in textu cum dicitur, & accessistis ad me atque dixistis, mittamus viros qui considerent terram, sed missio legatorum fuit in 2. anno, vt patet ex his, quę dicũtur Num. 13. & 14. cap. nam post missionem legatorũ manserunt in deserto, donec omnes qui peccauerant consumpti sunt morte, & hoc fuit spacium. 38. annorum, ut patet sequenti cap. quibus ambulauerunt de Cadesbarne usque ad torrentem Zareth. *Vide terram*. Quia ex illo loco poterat videri aliqua pars terrę promissionis licet indistincte: *Ascende & posside eam*. Idest sine difficultate eam habere poteris: voluerat enim Moyses, quòd immediate nullo impedimẽto posito ascenderent, ipsi autem modicum confidentes in diuina protectione recurrentes ad humanum auxilium miserunt exploratores, quia ergo infideles
D fuerunt Deo, permisit eos Deus ab exploratoribus falli, & sic non ingressi sunt terram illam. Sed statim arguet aliquis, quòd quilibet in negocijs suis agere debet quantum via humana fieri potest, post recurret ad Deum, aliter tentaret Deum.

Respondetur quòd aliter agere debemus in his, quæ mandato Dei agimus, aliter in his, quæ uoluntate nostra, quando enim aliqua nobis bona videntur, quæ Deus nobis specialiter non mandauit, oportet quantum via humana possimus dirigere. Cum autẽ non possumus sic, ad Deum recurrendum est, & sic non tentabimus. Si autem aliquid Deus nobis specialiter mandet, in quo modum agendi declaret, si forte modus ille nobis non securus esse videtur, & viam humanam tutiorem inquirimus, increduli Deo sumus.
E si enim quòd mandat per magna pericula agere, magnis periculis, & supra hominem agẽdo nos exponamus, Deum non tentamus, sed fideliter obedimus: Quid sit tentatio. tentatio est velle accipere experientiam de incognito: hic autem manifesta est nobis voluntas Dei: isto modo peccauerunt Iudæi, quia Deus mandauerat eis quòd intrarent ad possidẽdum terram promissionis, & declarauerat eis modum dicens: nolite timere, quia protector vester ego sum: ipsi autem non credentes verbis Dei securitatem humanam quæsierunt: vnde multum errauerunt. *Ne quicquam paueas*. Idest non affligaris in corde tuo, vt patet in litera Hebraica.

Et

Et accessistis ad me omnes. Importune petendo mitti exploratores: ideo omnibus repugnare non poterat. Et patet hoc, quia si Moyses consenserat immediate, sicut cæteri peccauerat diffidendo verbis Dei, & magis peccasset quàm cæteri, cum ipse esset propheta Domini, & ipse dixisset eis, quòd immediate intrare poterāt in terram Amorrhęorum: sed ipse repugnauit, & non consentientibus Hebræis verbo eius, sed importune petentibus mitti exploratores, ipse ad vltimum inuitus consensit toti populo, quia prohibere non poterat. *Mittamus viros qui considerent terram*. Scilicet vtrum sterilis an fertilis: montuosa an plana: murata an sine muris, & quales habeat habitatores, vt patet Num. 13. cap. *Et renunciet per quod iter ascendere debeamus*. Scilicet vt sciant quæ pars facilior est ad intrandum, & magis vacans ab hostibus: valde in hoc increduli erant Deo, quia habentes angelum in columna, qui eos dirigebat, vt habetur Exo. 14. cap. magis ad debile humanum adiutorium confugerunt. *Et ad quas pergere ciuitates*. Scilicet quæ sunt faciliores capi, vt ad eas primo eamus. *Cumque sermo mihi placuisset*. Idest cum consensissem in dicto vestro, quia tota multitudo dicebat, sed non placebat ei, & si ipsi non instigassent multum, Moyses non misisset exploratores, & patet: quia primo ipsi petierunt exploratores, & Moyses dubitabat imò repugnabat mittere, sed Deus sibi mandauit, ꝙ consentiret populo, vt habetur Nume. 13. cap. *Duodecim viros singulos de tribubus suis*. Vt nō videretur aliqua tribus esse peioris conditionis quàm aliæ. *Peruenerunt vsque ad vallem Botri*. Iste videtur fuisse vltimus locus, in quo steterunt exploratores: quia inde duxerunt palmitem pendentem cum vua sua inter duos viros, vt patet Num. 13. cap. & ista Vallis Botri est ad meridiem, & patet: quia ipsi intrauerunt per partem meridianam, vt patet Num. 13. cap. & cum totam terram intrassent, necesse erat redire per terram meridianam, per quam intrauerant: etiam quia non poterant ducere illum palmitem, nisi de loco vltimo terræ Chanaan, vt non viderent Chananæi eos portantes, quia non permitterent, & cum ipsi essent ad partem meridianam terræ illius, necesse erat locum illum esse meridianum. *Vt ostenderent vbertatem*. Et sic dixerūt exploratores terram quidem quam lustrauimus, melle & lacte fluit, vt ex his fructibus cognosci potest. *Bona est terra quam Deus daturus est nobis*. Si ergo exploratores terram laudauerūt, quomodo populus illuc ire noluit?

Vltimus locus, in quo steterunt exploratores.

Respondetur, quòd non laudauerunt totaliter terram exploratores, sed solum quantum ad fructuum vbertatem, vituperauerunt autem quantum ad aeris dispositionem: dixerunt enim, terra illa deuorat habitatores suos, scilicet peste consumendo, vt habetur Num. 13. cap. dixerunt etiam, quòd tantum erat murata, & tam fortes habitatores habebat, quòd eis impossibile erat eam acquirere: sed Iosue, & Caleph in hoc contradixerunt, vt patet Num. 14. dicentes quòd cum Dei adiutorio gentes illas, ut panem deuorarēt. *Sed increduli verbis Domini*. Qui promiserat emittere angelum suum, & dispergere omnes illas gentes, vt patet Exod. 23. & 34. cap. *Sed murmurati estis*. Ad incredulitatem secuta est desperatio, ad desperationem nimia tristitia: vnde tota nocte qua venerant exploratores, fleuerunt: vt habetur Num. 14. cap. & murmurauerunt. *Odit nos Deus*. Hoc enim omnium pessimum erat: ingratos fuisse Deo valde malum erat: non obedire Deo mandāti malum quoque: Dei autem manifesta beneficia in malum interpretari omnium pessimum est, nec aliquod maius esse potest, quia repugnat de directo bonitati diuinæ: vnde maledicti sunt a Domino dicentes, bonum malum, & lucem tene-
F bras, vt Esa. 5. cap. Etiam quia falsum erat manifeste: nam Deus nullam gentem odio habet, vt patet Sap. 11. c. cum dicitur, sed misereris omnium, quia potens es, & peccata hominum dissimulas propter pęnitentiam: diligis. n. omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti: nec enim odiens aliquid cōstituisti, aut fecisti. *Idcirco eduxit nos de terra Aegypti, vt traderet nos in manu Amorrhæi*. Mendacem & impotentem Deum faciebant: mendacem quidem, quia Deus vocauit eum populum peculiarem, & electum ex cunctis populis terræ, vt infra 4. & 7. c. impotentem quidem, quia putabant, ꝙ ad destruendum eos in deserto eduxisset eos, quasi non posset eos in Aegypto delere: nunqd. n. non viderant quanta mala Aegyptijs intulerat in
G percussione primogenitorum? & in mari rubro? nunquid angelus qui exterminabat primogenita Aegyptiorum non poterat occidere omnes Hebræos? poterat quidem: immo omnes occidisset, nisi Deus videns sanguinem in postibus domorum vetaret eū intrare ad percutiendum: nunquid etiam Aegyptij non poterant destruxisse Hebræos ante mare rubrum, cū inquirerent eos a tergo? potuissent quidem etiā Deo nihil agente: immo omnes accepissent & interemissent, nisi angelus qui præcedebat in columna, conuertisset se ad posteriorem partem exercitus illuminans Hebræos, & obscurans Aegyptios, ita vt ad se inuicē toto noctis tēpore accedere nō valerent castra Aegyptiorum, & Hebręorum, vt patet Exo. 14. c. mētiebantur ergo valde ingratissimi isti Hebręi contra domi-
H num, in quo grauissime delinquebant. *Nuncij terruerunt cor nostrum*. s. decē, quia Caleph & Iosue magis cōfortabant, vt habetur Num. 14. cap. *Ad cœlum vsq; muratæ*. Hyperbole est. *Filios Enachin*. i. gigantes: Enach appellatiuum nomen est, & signat gigātem: Enachin plurale Hebraicum est. *Vidimus ibi*. s. in Ebron ciuitate, quę dicitur Tariatharbe: ibi enim habitauerunt gigantes, vt habetur Num. 13. & Iosue. 15. ca. pro vobis ipse pugnabit mittēdo angelum suum, qui disperdat gentes illas, vt promisit Exo. 23. cap. sicut fecit in Aegypto. i. inferendo omnes plagas, quia Pharao affligebat populum, & post in mari rubro Aegyptios fluctibus inuoluendo. *Videntibus cunctis*. Videbant enim Aegyptij, & confitebantur, quia Deus pugnabat pro
I eis, vt patet Exo. 14. fugiamus Israelem, quia dñs pugnat pro eis. *Et in solitudine ipsi uidistis*. Hoc fuit quādo pugnauerunt contra Amalechitas Exo. 17. c. & orante Moyse cadebant aduersarij. *Ipsi uidistis*. i. hoc non viderunt Aegyptij, sed vos vidistis: ideo si beneficia ista negare velitis, Aegyptij testabuntur contra vos, quia viderunt, & vos ipsi negare non poteritis. *Sicut solet homo gestare paruulum filium suum*. Sicut. n. homo portans filium ei omnia, quæ vult tribuit, ne ploret: ita vobis cibum, potum, & vniuersa sufficienter largitus est. *In omni uia per quam ambulastis*.

Licet peccaret populus, & Deus ei irasceretur, tamen Manna nunquam abstulit. Quæstio. XI.

K LICET enim peccaret populus, & Deus ei irasceretur, tamen manna nunquam abstulit, quia misericors est, pluit super bonum & malum, & facit solem suum oriri super iustos & peccatores. Matth. 5. & nubem suam non abstulit Exod. 13. cap. *Et metatus est locum*. Idest assignauit locū in quo tentoria figere deberetis, vbi nubes requiescebat, castra metabantur, vt patet Num. 9. cap. per mandatum Domini figebant tentoria, & per verbum eius proficiscebantur. *Ostendens uobis iter per ignem*. Sicut in die columna nubis ostendebat viam, & obūbrabat a sole: sic columna ignis in nocte splendebat,

vt non indigerent lucernis, & si per noctem proficisci deberent, mouebatur columna ignis, sed non legimus aliquando eos nocte ambulasse, nisi quando intrauerunt mare rubrum, quasi in media nocte ambulauerunt per illud Exo.14.cap. *Cumque audisset.* Hic ponitur murmurantium dura sententia. *Non videbit quispiam.* Idest non intrabit in terram promissionis, sed viderunt eam de Cadesbarne, vt supra diximus. *De hominibus generationis huius pessimæ.* Homines pessimæ generationis vocantur homines mali, nec vocantur homines generationis pessimæ filij malorũ si boni sint, & mali etiam si a bonis generentur: tamen generatio pessima vocantur, & accipitur generatio pro genito. *Ipse enim videbit eam.* Scilicet Caleb. & ipsi dabo terrã quam calcauit, scilicet Ebron, ad Ebron enim Caleb. solus accessit, & orauit super sepulchra patriarcharũ. s. Adam, Abraham, Isaac, & Iacob cum vxoribus suis, vt patet Iosue.14. cap. & fit hic magis mentio de Caleb. & Num.14. quia Iosue fuit dux populi post mortem Moysi. & introduxit eos in terram promissam: ideo de eo dubitari non poterat, quin intrasset: poterat tamen dubitari de Caleb, quia non erat vir ita famosus. *Nec miranda indignatio in populo.* Idest non erat mirum quòd Deus irasceretur contra populum, quia contra eum peccauerat, sed etiam propter eos contra me iratus est, qui in hoc non peccaueram, ꝙ signat magnum fuisse peccatum subditorum, quia in subditos non solum punitum est, sed etiam in prælatum transijt. Non est intelligendum, ꝙ propter illud peccatũ Deus Moysi iratus est, nec litera hoc dicit, sed ꝙ propter subditos ei iratus sit: fuit enim istud peccatum occasio iræ Dei contra Moysen: hoc modo Deus iratus est Moysi, quia non benedixit eum ad aquas contradictionis, vt patet Num.20.& 27.& 32. occasio nõ benedicendi Deum fuit rebellio subditorum, debuerat enim Moyses benedicere Deum loquendo ad Petram, vt patet prędictis.c. sed tantum mouebatur zelo contra contumaces, vt magis eos redargueret, quàm Deum benedicere curauerit: iuste ergo conqueritur Moyses de populo Hebręorum, cum peccatum eorũ fuerit occasio peccandi ei. *Ipse intrabit pro te.* Idest exercebit ea, quę tu exercere deberes eos dirigẽdo: ideo antequam moreretur Moyses Deus dixit ei de Iosue, cum dicitur: Dominus dixit mihi non transibis Iordanem istum: Dominus igitur Deus tuus transibit ante te, & ipse delebit omnes has gentes in conspectu tuo, & possidebis eas, & Iosue iste transibit ante te, & infra subditur: vocauit igitur Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel, confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quam se daturum patribus eorum iurauit Deus, & eam sorte diuides: Dominus qui ductor est vestrum ipse erit tecum: non dimittet te, nec derelinquet: noli timere, nec paueas, vt patet Deuteron. 31. cap. *Hunc exhortare.* Persuadendo ei, ꝙ populum regere velit. *Et robora.* Certificando eum, ꝙ in actibus suis prosperaretur: timebat enim Iosue, ꝙ sicut Deus iratus fuerat Moysi propter populum, magis irasceretur sibi, quia nõ erat tam sanctus: ideo Moyses mandato Dei certificauit eum de his, quæ euenire debebant, scilicet qualiter Iosue certissime introduceret eos in terram promissionis, & quòd debellatis hostibus terram eorum caperet, atque Hebręorum tribubus diuideret, vt patet Deuteron.31.cap. *Paruuli vestri.* Data sententia contra patres peccatores subiungitur consolatio circa filios minores. *De quibus dixistis, quòd captiui ducerentur.* Hoc dixerunt Num. 14. cap. paruuli vocantur pueri infra 20. annos, qui tamen rationis vsum habent. *Et filij qui hodie.* Refertur ad tempus murmurationis. *Ignorant boni ac mali distantiam.* Idest pueri teneri non-

A dum habentes vsum rationis. *Isti ingredientur.* Non
tamen omnes isti: quia aliqui murmurauerunt, ꝑpter
Manna, & mortui sunt: aliqui fornicati sunt in Belphegor
Moabitarum, & mortui sunt: de his Nume.
21.& 25.cap. *Vos autem reuertimini.* Idest non procedatis
directe cõtra terram promissionis, scilicet quia
non ero vobiscum, & egredientur hostes vestri, & delebũt
vos de sub cœlo, vt patet immediate, quia Chananæi
& Amalechitæ persecuti sunt eos multos occidentes.
Et abite in solitudinem. Iam erant extra solitudinem
in confinibus Amorrhęorum, & Idumęorum,
scilicet Pharan, quę erat terribilis, sed talis eis decebat,
quia terra illa vacabat ab hostibus: nam quando
ista sententia data fuit, erant Hebręi in Cadesbar-
B ne, quæ est in fine deserti, & apud terminos Idumęorum,
vt colligitur Nume.20.cap.& intraturi erant cõfestim
in terrã Amorrhęorum, sic enim dixerat Moyses.
supra, venistis ad montem Amorrhęi quem Dominus
Deus vester daturus est vobis: vide terram
quam Dominus Deus tuus dabit tibi, ascende & possideeam,
sicut locutus est Dominus Deus noster patribus
vestris: noli metuere, ne quicquam paueas:
nunc ergo quia propter peccata sua.38. annis mansuri
erant quasi sine aliqua locali transmutatione, &
quia si tanto tempore fuissent inter hostes, scilicet inter
Amorrhęos, vel Idumæos, hostes forte insurrexissent
contra eos, ideo non mandauit Deus post peccatum
istis procedere vltra ad terram habitatam; sed
reuerti. scilicet ad terram deserti Pharan, in qua nulli
C aut rarissimi habitabant: ideo licet multo tempore
ibi morarentur, nullus inquietaret eos. *Peccauimus
Domino: ascendemus, atque pugnabimus.* Excœcabat eos
peccatum graue, vt priori inobedientiæ nouam inobedientiam
super adderent: prius mandauerat Deus
ascendere, & noluerunt: nunc mandabat non ascendere,
& ascenderunt: ecce facti sunt filij contradictionis,
& vt arcus prauus conuersus contra tenentem
se. & tamen videbantur moueri aliquo bono zelo
licet indiscreto, scilicet Deus mandauerat eis ante,
vt ascenderent immediate in terram promissionis, &
quia non confidentes Deo non ascenderunt, sed miserunt
exploratores, peccauerunt: nunc ergo vt istud
vitium purgarent, volebant plus agere, quàm Deus
D mandaret immediate ascendendo contra terram promissionis,
sic enim faciunt milites, qui si in aliquo regem
suum offenderint, postea se magnis periculis
obijciunt, vt amorem prouocent iam elapsum, & sic
innuebant isti cum dixerunt, ascendemus atque pugnabimus,
sicut præcepit nobis Dominus Deus noster.
Volebant ergo nunc supplere mandatum Dei
quod ante non compleuerant, sed iste zelus fuit valde
indiscretus: nam si Deus nihil dixisset bene staret,
quòd ipsi mouerentur ad supplendum quod ante defeceraut,
sed nunc Deus mandabat oppositum, cum
dicebatur nolite ascendere, nec pugnetis: non enim
sum vobiscum, ne cadatis coram inimicis vestris: velle
ergo contra Dei mandatum pugnare non erat cõplere
præceptum, in quo defecerant, sed veteri ino-
E bedientiæ nouam super addere, & hoc innuit in litera
sequenti, cum dicitur. *Locutus sum & non audistis.*
Sed aduersantes imperio Domini, & tumentes superbia.
Ascendistis in montem. Magis ergo iudicandum
hoc factum fuisse ex quadam passione, quàm
ex Dei amore. *Nolite ascendere, non enim sum vobiscum.*
Immensa Dei clementia, licet eis irata sit, eos tamen
conseruare vult: si enim eis nihil dixisset introeuntes
ad vlteriorem regionem omnes perijssent.
Non enim sum vobiscum. Scilicet vos ab hostibus liberans.

Quomodo

Quomodo Deus est in omni loco quo ad essentiam & potentiam. *Quæst.* XII.

DEVS enim in omni loco est, cum loco nulli desit: ipse namque virtute sua conseruat locum, & cum omnia conseruet, in omni loco est, sic enim habetur Hierem. 23. cap. nunquid non cęlum & terram ego impleo? dicit Dominus. q. d. sic: licet ergo Deus vbique secundum essentiam sit, quia nullus locus est, de quo non sit verũ dicere hic est essentia diuina: Deus etiam vbique est per potentiam, scilicet ꝙ in omni loco potest operari, licet non semper vbique operetur saltem operatione cognita nobis: dicitur ergo in illo loco esse in quo operatur. quia ergo Deus non erat nunc liberaturus Iudæos si ascenderent contra hostes, ideo prædicitur. *Non enim sum vobiscum*. Idest licet ego sum inter vos, sicut inter alias gentes, non tamen sum inter vos ad liberandum vos. *Egressus est Amorrhæus*. Num. 14. ca. vocantur Chananæi & Amalechitę: dicendum ꝙ hic non fit mentio de Amalechitis, sed solum de Chananæo, sed ille q vocat̃ Chananęus ibi, vocat̃ hic Amorrhæus. Chananæus aliqñ generaliter ponitur pro omnibus descendẽtibus de Chanaan, & cum Amorrhęi descenderint ab eo, vt habetur Gen. 10. cap. vocantur Chananęi: de hoc magis diximus Num. 21. cap. *Sicut apes solent prosequi*. Apes enim cum impetu contra aliquem veniunt & multę, sic illi populi irruerunt in Iudæos non inuenientes aliquam resistentiam. *Et cecidit*. Idest occidit, & est hic penultima longa, quia non est præteritum de cado, sed præteritum de cędo pro occidere. *De Seyr*. Idest de Idumæa, quia tunc erãt apud fines Idumæorum, patet Num. 20. c. quia quando iterum in 40. anno reuersi sunt in Cades, miserunt nuncios regi Idumæorum dicentes: ecce in finibus terræ tuæ sumus, & hoc manifeste sequitur, ꝙ eadem fuit Cades in qua steterunt in 2. anno exitus de Aegypto, & in qua steterunt in 40. anno, vbi mortua est Maria, quia vtraque dicitur in finibus Idumeę. *Cumq; reuersi ploraretis coram domino*. Idest coram tabernaculo, vt adiuuaret eos contra hostes, & introduceret in terram promissionis. *Voluit acquiescere*. Scilicet vt introduceret vos in terram illam, quia sententia erat non comminatoria, sed diffinitiua. *Sedistis ergo in Cadesbarne diebus multis*. Idest multis diebus transierunt, quibus non transierunt vltra. s. 38. anni, vt patet sequenti. ca. Dicitur hic, ꝙ sederunt in Cadesbarne diebus multis. Non est intelligendum, ꝙ steterint illis. 38. annis, de quibus infra 2. cap. in Cadesbarne, ita ꝙ non moti fuerint, quia Numeri 14. cap. dr̃ contrarium. s. mouerunt castra: nam dicitur ibidem, qm̃ Amalechites, & Chananęus habitabant in vallibus: cras moue castra, & reuertimini per viam solitudinis maris rubri, sicut ergo ibi mandatum est, ita fecerunt: quia non est verisimile, ꝙ mandato Dei nunc repugnauerint, quia tunc nõ subticeret scriptura, cum exprimat primam & secundam repugnantiam ad Deum, quæ minores erant, cũ peccata sint maiora, atque maioris contumaciæ cum sæpius iterantur. Nec valet si dicas id, quod habetur sequenti cap. s. quod totum tempus quo ambulauerunt de Cadesbarne vsque ad torrentem Zareth, fuit 38. anno. nam si reuersi fuissent citra Cadesbarne, nõ computarentur isti anni a Cadesbarne, sed ab alio loco, ad quem vltimo deuenerunt reuertentes per desertum. Respondetur ꝙ quando incęperunt in fine. 39. anni completa iam pœna reuerti ad terram promissionis, non incęperunt reuerti a Cadesbarne, sed ab vltimo illorum locorum, in quo tunc erant, recedentes per desertum vagando. Cum dicuntur hic ambulasse in 38. annis a Cadesbarne vsque ad transitum

F torrentis Zareth: dicendum quòd non computatur tota via, sed solum via recta, quã habuerunt ex Aegypto vsque in terrã Chanaan, & quia ab exitu de Aegypto vsque ad secundum annum directe venerunt vsque in Cadesbarne, licet postea redirent. i. quòd ipsi iuerunt cõtra solitudinem, quæ ducit in mare rubrũ, vt patet Num. 14. cap. & sic ambulauerunt. 29. annis vacando ocio vel quieti, deinde redierunt in Cadesbarne, sed quia ambulatio intermedia nihil agebat ad rectum iter, iõ nõ computantur illi circuitus, sed solũ a Cadesbarne ad quam venerunt in secũdo anno ad torrentem Zareth, qui satis propinquus est. In Hebręo habetur magis sedistis in Cadesbarne. *Diebus multis iuxta dies quibus sedistis*. Idest iuxta dies quibus ste
G tistis in deserto. q. d. toto tempore quo in deserto steti stis ibi stetitistis. s. in Cades: quia solum ibi steterunt. 38. annis, respectu quorum alij duo anni qui supsunt, pro nihilo habẽtur, & ista est sentẽtia. Ra. Aben Ezra. Sed Ra. Sal. exponit. *Iuxta dies quibus sedistis*. Idest tanto tempore stetistis in ista mansione sola, sicut in omnibus alijs: vnde vult ꝙ in Cades steterunt 19. annos, & in alijs mansionibus simul alios. 19. ut sint. 38. anni quibus sunt vagati propter peccatum. Sed non videtur multum consonum literę, ꝙ in mansione illa tanto tempore manserint, quia Deus mãdauit eis, quòd reuerterentur contra mare rubrum, & quia noluerũt cęsi sunt ab hostibus: verisimile ergo est, ꝙ immediate redirent contra mare rubrum, ne Deus eos magis traderet in manu hostium: deinde in anno 39. quan-
H do ibant directe in terram promissionis, venerunt in Cades mense septimo. 39. anni, & deinde in 5. mense anni 40. steterũt in mõte Hor, vbi mortuus est Aarõ, vt habetur Nu. 33. c. ergo nõ manserunt ibi vno anno.

CAP. II.

PROFECTIQVE inde venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, sicut mihi dixerat Dominus, & circuiuimus montem Seyr longo tẽpore. Dixitque Dominus ad me. Sufficit
I vobis circuire montem istum. Ite contra aquilonem. &c.

66. dist. c. ieiunium. 2. ibi iussi sunt non ascẽdere.

PROFECTI. Continuat hic Moyses narrationem præteritorum, & postquam narrauit pœnas inflictas a Deo irato, demonstrat hic beneficia collata a Deo placato, & in ca. isto & sequenti solum narrat beneficia: licèt enim tẽpore quo ista gerebantur, aliqua mala passus est Israel, vt patet Num. 21. & 25. tamen hic subticentur, quia beneficiorum collatio incitat ad gratias agendum, & obediendum collatori, pœnarum autem inflictio ad aliquam aliam non ita pertinentem ad persuasionem magis incitat passionem.
K Et tanguntur hic quatuor. Primum de transitu p Idumæos. Secundo de transitu per Moabitas ibi. *Cumque transissemus*. Tertio de transitu per Ammonitas ibi. *Postquam autem vniuersi*. Quarto de transitu per Amorrheos ibi (surgite & transite.)

Profectique inde. Idest recedentes de Cadesbarne. *Venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum*. Quia stantes in Cadesbarne miserunt nuncios ad regem Edon, vt permitteret ingressum per terram suam, qui noluit: ideo mandauit Deus, quòd ascenderent contra partem Oriẽtalem versus mare rubrum: quia etiam circa terram illam habet mare rubrum sinum,

sinum, qui vocatur Arabicus: & infra cōtra occidentem est idē sinus Arabicus. *Et circuiuimus montem Seyr.* Idest Idumæā sicut dicebat supra mōtē Amorrhæi.

Iste circuitus Israelitarum per Idumæam quomodo fuit factus. Quæst. I.

ISTE circuitus fuit ascendendo cōtra partē orientalem, & patet, quia per terram Edon erat via directa in terram Chanaan: ideo namque petebāt Hebræi dari sibi transitum per terram illam, & quia non datus fuit, dixerunt se circundedisse montē Seyr, idest non ambulasse directè: cum ergo isti venirent a parte meridiana.s.ab Aegypto, vt patet Nu. 33.cap. si via directa erat per terram Edon, oportebat ꝙ ipsa esset in parte meridiana: ēt quia vt patet in descriptione situs terræ Edō in lib.de diuisio. terræ sanctæ, & in Solino cap.de ostracinæ regione: Idumæa est ad meridiem terræ Chanaan: & patet hoc clarius Nu.34.cap.cū describuntur termini terræ Chanaan: & dicit pars meridiana eius incipiet a solitudine Sin quæ est iuxta Edon: cum ergo declinauerint à rectitudine viæ terræ Edon venientes de terra meridiana, oportebat vel ꝙ descēderent versus occidentem, vel ascenderent ꝯ orientem: non pōt dici ꝙ descēderūt versus occidentem, quia tūc ingressus filiorum Israel in terram Chanaan non fuisset per partem orientalē, sed per meridianam, aut occidentalem, intrauerunt tamen per orientalem, quia intrauerunt per Iordanē & Hierico, quæ sunt ad orientem terræ illius, vt patet Nu.34.cap. Item quia post transitum per terminos Idumæorum transierunt per Ammonitas & Moabitas.s.apud terram eorum: & istæ sunt ad orientē terræ Chanaan, & patet quia transierunt iuxta montem Moab, vbi voluit maledicere eos Balaā, vt patet Nu. 22.& vsque ad 25.cap. sed iste mōs est cōiunctus valli Sodomorū, vt patet in lib.de diui.terrę sanctæ, Sodoma aūt siue mare Sodomorū, quia iam Sodoma non est, dicitur esse ad orientem terrę promissionis: sic dicitur Nu.34. cum dicitur inde peruenient termini ꝯ orientem ad mare Cenereth, & tendent ꝯ Iordanem, & ad vltimū salsissimo claudent mari, sed mare salsissimum vocatur mare Sodomorum vt ibi declaratum est. Itē quia Hebræi intrantes apud Moabitas transierunt per terram regū Amorrhæorum, & ceperunt illam, vt patet infra 3.c. cum dr̄ tulimus in illo tp̄e terrā de manu duorū regū Amorrhæorum, sed ista terra est ad orientē terræ Chanaan: ergo intrauerunt ꝓ orientē terrę promissionis: antecedens patet, ꝗa duæ tribus & dimidia cū petiuissent, & accepissent terrā illā regum Amorrheorū in possessionē, confessi sunt se habere iam hr̄ditatē ad orientē terrę promissionis, vt patet Num.32.c.cū dr̄ nec quicꝗ ꝗrimus trās Iordanem: quia iam habemus possessionem nostram in orientali eius plaga: patet ergo ꝙ circuierūt montem Seyr ascendentes versus orientem. Item quia mandauit hic Deus ꝙ irent contra mare rubrū: sed mare rubrum est ab oriente terræ huius, cum veniat de partibus Indiæ per latus mōtis Caucasi, interiectis inter vtrumque quibusdam gentibus: ergo superius est quàm ista terra, per quam nunc ambulabāt Hebræi: nam mare Rubrum intrat per solitudines Arabicas in orientali parte earum: & vocatur mons Seyr, quia Idumęa est terra alta & montuosa: vnde dicitur de filijs Esau Abdiæ vnico cap. ꝙ morantur in scissuris petrarū, & montibus. *Longo tempore.* Sed non fuit vnus annus, quia hoc in 40.an.cōtigit: nā vt patet Nu.33.cap. venerunt filij Israel in montem Hor: & ibi mortuus est Aarō mēse quinto 40. anni: & postea in mense vndecimo eiusdem anni castrametati sunt

Per quam partē intrauerunt Iudæi in terrā promissionis.

A in campestribus Moab, apud Iordanem, quæ fuit vltima māsio: vbi locutus est Moyses ad totum Israel ea quæ continentur in hoc libro: vt patet in principio cap. præcedentis & sic a monte Hor, qui est in extremis finibus terræ Edon, vsque ad vltimam castrametationem fuerunt sex mēses: si autem velimus computare istum circuitum mōtis Seyr a Cadesbarne ex qua misit Israel legatos ad regem Edon, vt permitteret eos transire per terram suam, vt patet Nu. 20.cap. erit iste circuitus maioris temporis.s.anni & dimidij: nā venerūt in Cades mense septimo anni 39. vt patet Nu. cap. 20. vt supra declarauimus: magis tamen videtur incepisse iste circuitus a monte Hor, cum ponatur in extremis finibus terræ Edon: vt patet Nu. 33. cap.

B *Sufficit vobis circuire montem istum.* Idest satis magno tempore laborastis in circūeundo istum mōtem: nunc eatis contra aquilonem, idest descendatis appropinquādo terræ Idumæorum: sic aliqui volūt: sed non est verum, quia cum Hebræi venirent de terra meridiana contra aquilonem, deberent trāsire per montem Seyr: sed non fecerunt ascendentes versus orientem, vt supra declarauimus: si ergo ad terram Edon declinare deberent, nō erat declinare ad Aquilonem, sed ab oriente ad occidēte: ire autē ad Aquilonem erat ire contra terram Chanaan quæ Aquilonaris erat respectu Aegypti, & terræ Idumæorum: & sic isti transibant per latus terræ Edon non declinantes ad eam, sed euntes contra terram Chanaan: tunc Deus misertus eorum placauit Idumæos, vt concederent eis transitum per terram suam in finibus regni.

C *Transibitis per terminos fratrum vestrorum.* Idest Idumęorum qui erant fratres Israelitarum: quia erant filij Esau, & nunc faciam vos transire, licet ante ipsi noluerint. *Et timebunt vos.* Putabant ꝙ volebant inuadere terram eorum: & ratio timoris erat, quia audiebant mirabilia, quæ faciebat pro eis Deus. *Ne moueamini contra eos.* Scilicet committendo pugnam. *Nec enim dabo vobis de terra eorum.* Hic excludit causam belli, si enim contra eos pugnare deberetis hoc esset propter habendam terram eorum: sed nihil dabo vobis de terra eorum: ergo non oportet pugnare: quia Deus dederat istam terram in possessionem Idumæis ex merito Abrahæ.

D *In possessionem Esau tradidi montem Seyr.* Cum habitarēt simul Iacob & Esau, & terra eos ferre non posset, recessit Esau à Iacob in terram Seyr: vt habetur Gen. 36.cap. & hāc terram confirmauit Deus in possessionem Esau: quia licet reges Israel vt Dauid afflixerint Idumæos subijciendo eos tributis: tamen nunquam eos de terra expulerunt. *Cibos emetis ab eis pecunia.* Scilicet si volueritis cibos aliquos comedere, emetis pecunia, sed nō indigebant: quia semper habuerunt manna vsque in terram Chanaan transito Iordane, vt habetur Iosue 5.cap. *Aquam emptam haurietis & bibetis.*

E *Ratio probans Iudæos transijsse per terram Idumæorum, contra Rabbi Salomonem & Nicolaum. Quæst. II.*

EX hoc manifeste patet, quòd Iudæi trāsierūt per terram Idumæorum, siue multum intrauerunt, siue paucum quod est contra Rabbi Salomonem, & Nicolaum, qui volunt quòd Idumæi solum asportarent cibos venales Iudæis extra fines regni sui: & patet sic quomodo poterant Iudæi emere aquam ab Idumæis, vt essent in terra eorum? de cibis quidem poterat esse, quòd Idumæi adducerent extra fines regni ad vendendum, quia in deserto non inueniebantur, sed de aquis non poterat esse: non est enim verisimile quod terra, per quam trāsibant Israelitæ apud Moabitas, es-

set inaquosa: & dato quòd esset inaquosa omnes Idumei & Moabitę ferentes aquas non sufficerent tanto populo, pecoribus, & iumentis: si autem esset terra aquosa, non oportebat dare regulam de aquis bibendis pro pecunia: quia aquę quæ erāt extra Idumæam non erant in potestate Idumęorum; nec eas vendere poterant. Concluditur ergo quòd transierunt per terram Idumęorum, & quia erat populus multus indigebat aqua multa de puteis, quos foderant & parauerant Idumæi: ideo rationabile erat quòd darent pecuniam pro aqua.

Et si forte adhuc velles dicere, quòd Idumæi portabant aquas ad castra Israel extra fines regni sui. Nō potest stare: quia dicitur in litera. *Aquam emptam haurietis*, idest quòd ipsi Israelitæ emerent aquam, & haurirent eam de puteis; hoc autem impossibile erat, vt ipsi trāsirent per Idumæam in qua ipsi aquam emerent, & extraherent de puteis: quia si extra Idumæi portarent ad castra, non hauriret eam Israel vt dicitur in litera. *Dominus Deus tuus*. Ponitur generale beneficium ad inducendum eos vt prompte obediant. *Benedixit tibi in omni opere manuum tuarum*, idest multiplicauit te; & adiuuit te in omnibus bellis, quæ fecisti, scilicet contra Amalechitas. Exo. 17. cap. contra Chananęum regem Arad Nu. 21. contra Seon & Og reges Amorrhęorū: vt hic & infra 3. cap. contra Madianitas vt Nu. 31. cap. *Et nouit iter tuum*, idest benefecit tibi in itinere tuo dādo magna, & dirigendo in columna ignis, & nubis.
Quos dicitur Deus cognoscere. Deus illos cognoscere dicitur quos adiuuat vel approbat: ab eis autem abscondi, quos non adiuuat, vel non approbat, sic habetur infra 31. cap. & sic dicuntur peccata abscondita Deo, quia ea non approbat vt patet Psal. 16. scilicet de absconditis tuis impletus est venter eorum. *Quando transieris solitudinem hanc*. Tota terra quā transierunt ex Aegypto vsque ad Iordanem solitudo dici potest: quia licet aliquando accederent ad terras habitatas, modicum intrabant per eas, sed proprius dr̄ solitudo vsque ad terminos Idumęorum scilicet solitudo Pharan, & alię præcedentes.

Nihil tibi defuit. Ad conueniens sustentamentum tamen multum deerat secundum eorum inordinatum appetitum, ideo petierunt carnem, pisces, & alia similia vt habetur Exo. 16. Cum murmurauerunt, atque dixerunt, vtinam mortui essemus in terra Aegypti, quādo sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate: cur induxistis nos in solitudinem, vt occideretis omnem multitudinem hāc fame? & Num. 11. cap. murmurauerunt dicentes cum flagrarent desiderio carnium, quis dabit nobis ad vescendum carnes? recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, cępe, porrique, & allia, anima nostra arida est: nihil aliud vident oculi nr̄i nisi man. & Nume. 21. cap. locutus fuit omnis populus contra Moysen dicens: cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine: deest panis: non sunt aquę: anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo. Et sciendum tamen quòd licet hic dicat, quòd nihil defuit Hebræis per desertum, aliquando tamen deficiebant aquæ vel cibus: & hoc vt tentaret eos dominus quales essent: sic patet infra 8. cap. cum dicitur adduxit te dominus. 40. ann. per desertum, vt affligeret te: atque tentaret, & nota fierent quæ in tuo animo versabantur: en quadragesimus annus est, vt recogites in corde tuo, quòd sicut homo erudit filium suum; sic dominus Deus tuus erudiuit te. ideo dicendum quòd licet ista aliquando deficerent ad tentationē hebręorum, tamen non deficiebant simpliciter: quia cum inciperent esse necessaria, Deus illa dabat, sic patet infra 8. cap. afflixit te penuria: & dedit tibi cibum, quē ignorabas tu & patres tui. *Cumque transissemus*. Hic ponitur, secundum scilicet de transitu per Moabitas. *Cumque transissemus fratres nostros*. Prius deuenerunt post transitum solitudinis in terram Idumæorum quàm Moabitarum: quia magis est coniuncta solitudini.

F

Quomodo Iudæi prius circuierunt montem Seyr quàm terram Moabitarum. Quæst. III.

AD sciendum autem quomodo prius circuierint Hebræi montem Seyr q̄ terram Moabitarum: & ad alias terras Ammonitarū atque Amorrhęorū accesserunt, considerandum est q terra Edō, & terra Moab, & terra Ammō,
G & terra duorū regum Amorrhęorum est in circuitu terræ Chanaan: sed terra Edon est ad latus meridianū terræ Chanaan, terra Moab est magis ad Orientē, licet aliquo modo attineat ad latus meridianū terræ duorū regum Amorrhæorum: & Ammō est directe orientalis terræ promissionis, siue terræ Chanaan vt patet Nu. 32. quia Hebręi intrauerūt per illam in terrā Chanaan per Iordanē & Hierico, quæ sunt ad Orientē terræ Chanaan, vt patet Nu. c. 34. cū ergo venirēt Hebręi de terra Aegypti quæ erat meridiana terræ Chanaan, transire debebant per terrā Edon siue montem Seyr, quia ista terra est meridiana terræ Chanaan: vt patet Nu. 34. c. sed quia non permiserunt eos Idumæi trāsire per terrā illam, vt patet Nu. 20. c. coacti sunt circuire montē Seyr, & hoc fuit ascendendo ad Orientem, vt
H supra declaratum est, & in toto isto circuitu nō accesserunt ad terram Idumęorum: nam postq̄ circūeundo terrā istam ascendissent ꝯ Orientē, dixit Deus ad eos sufficit vobis circuire montem istum, ite ꝯ Aquilonē: & transibitis per terminos fratrū vestrorum filiorum Esau, qui habitant in monte Seyr, & timebunt vos. q. d. q ante hęc non accesserant ad terminos filiorū Esau. s. intrando aliquid in terra Edon: deinde cum ambulauissent modicum per latus Orientale terræ Edon aliqualiter intrando in eam, cęperūt intrare viam deserti ascendendo ad partē superiorem ꝯ Orientē, & trāsierunt torrentem Zareth, & applicātes se terminis terræ Moab transierunt inter Moab & Ammon: nā Moab erat eis ab Occidente, Ammō aūt ab Oriente: mediū
I aūt per quod trāsierunt erat terra duorū regū Amorrhæorum: nam illa terra erat inter Ammon ex Oriēte, & Moab ex Occidente: populus tamen Israel transibat per angustum terræ Amorrhęorum, in quo coniungebātur Moab, & Ammon: & mandatum fuit eis ne pugnarent cōtra Moabitas, aut Ammonitas: si autem Ammonitæ aut Moabitæ distantes essent a loco transitus eorum, non mandaretur eis q non pugnarent ꝯ Moabitas, aut Ammonitas: superfluū nāq; esset, vt si alicui existenti in Hispania diceretur non pugnes ꝯ Indos, quia etiā si non diceret ei, nō posset pugnare ꝯ Indos, cū sint in distātissima parte orbis. habēt se aūt sic istæ terræ q quælibet earū tangit terrā Chanaan, & intrat in Arabiā quantū ad partē meridianam:
K sed terra Edon magis intrat in Arabiā: ideo qn̄ accesserunt ad cōfinia terræ Edō a parte meridiana, & ascēderunt ꝯ Orientē per latus meridianū Edō; nondum accedebant circa confinia Moab, donec ambulauerūt contra Aquilonem, scilicet dimittendo circuitū contra Orientem: & intrando directe ꝯ terram Chanaan: & tunc ambulantes per terram desertam, & transeūtes torrentē Zareth accesserunt ad confinia Moab in Arnō intrantes inter terrā Moab & Ammō se coniungentes ibi, & magis intrantes Arabiā per mediū earū, s. inter eas, s. per terrā duorū regū Amorrhæorū, & satis hoc apparet esse verū: nam magna pars regni regis Seō olim erat d̄ terra Moab, vt patet de ciuitate Esebō

quæ

quæ erat de terra Moab, vt patet Nu.21.c.tñ ipsa tunc erat metropolis regni regis Seon; & ista magis erat orientalis quàm terra regis Og: qui dominabatur habens montem Galaad,& circa Iordanem,& montem Hermon: sed vt situs istarum terrarum melius intelligatur, & introitus filiorum Israel, subijciatur hoc in figura sequenti. *Qui habitabant in Seyr.* Sic vocatur terra illa in qua habitabant Idumæi. *Per uiam campestrem & de Helat & de Asiongaber.* Asiongaber mansio est ante Cadesbarne immediate, vt habet Nu.33.c.vnde postquã in principio.40.an.venerũt iterum in Cades, quia noluit eis rex Idumæorum concedere introitum per terram suam per partem Cades, quia hoc erat per medium terræ suæ, conuersi sunt retro ad Asiongaber, vt circuirent mõtẽ Seyr:& hoc est quod dicitur, supra ꝙ profecti de Cades venerunt per solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum: & sic circuierunt montem Seyr. Nam Asiongaber est apud mare rubrum; vt patet 3. Reg.9.c.cum dr̃, classem quoq; fecit rex Salomon in Asiongaber, quæ est iuxta Ahilam in littore maris rubri in terra Idumæa: ex quo etiam concluditur quod supra dicebamus, scilicet ꝙ Israelitæ transierint aliqualiter intra terram Edon, cum dicatur hic ꝙ transierunt per viam de Asiongaber in desertũ Moab. sed Asiongaber est in terra Idumeæ vt patet.3.Reg.c.9. sed licet intrando per Asiongaber intrarent in terram Edon, tñ quia via de Asiongaber vsq; ad desertũ Moab est deserta, ideo non dicebantur intrare in terrã Edõ donec pertransita tota ista via de Asiongaber, quæ est campestris, venerunt declinantes ad aquilonem vt supra declarauimus. *Per uiam campestrem*, idest per quosdam campos qui adiacent finibus Idumæorum. *Venimus ad iter quòd ducit in desertum Moab.* Postquam exierunt terram Idumæorum. *Tradidi in possessione.* Moabitæ erant filij filij Loth ex maiori filia, vt patet Gen.19.c.& meritis eius nõ expulsi sunt de terra illa, immo Deus adiuuit eos, vt expellerent inde alias gentes. *Emim primi fuerunt habitatores.* Emim hebraice terrens dicit, quia magnitudine staturę suę alios terrebant. *Vt de Enachim stirpe uiderentur.* Istę gentes nõ erant de stirpe Enachim.i. gigantũ: sed tantæ erant magnitudinis ꝙ gigantes videbantur. *Benique Moabitæ appellant eos Emim.* Non fuit istud nomen proprium illarum gentium, sed vocauerunt eas sic Moabitæ ab effectu timoris. *In Seyr autem prius habitauerunt Horrhæi.* Non solum Moabitæ meritis Loth possederũt terram Emim: sed etiã Esau cũ filijs suis meritis Abrahę deleuit Horrhęos,& habitauit in terra eorum.s.in monte Seyr. *Sicut fecit Israel in terra possessionis suæ*, i.sicut nos expulim⁹, & occidimus duos reges Amorrhęorũ: quia Deus assignauerat illam terram Israeli in possessionẽ: ita Idumęi expulerunt Horrhęos, quia illa terra data erat eis in possessionem.

Asiongaber situs.

Nonnullorum opinio dicitur de huius libri scriptore, eaque refellitur. *Quæst.* IIII.

ALIQVI volunt quòd Esdras scripserit librũ istum propter istam clausulam. *Sicut fecit Israel*, quia viuente Moyse nondum acquisierat Israel terram promissionis suæ: ideo Esdras qui acquisitam vidit, hoc dicere potuit. Sed nõ est verisimile dato quòd Esdras librum istum scripsisset, quòd ausus esset dicere aliquid quod non dixisset Moyses; maxime quia ista clausula erat inductiua filiorum Israel ad non pugnandum ꝯ Idumæos significando eis non esse ex voluntate Dei, tempore autem Esdræ non erat necessarium dicere hoc: quia iam sciebant Israelitę distincte possessionem suam. Etiam ad hoc posset aliquis aliter dicere, quia licet nondum acquisiuisset Israel possessionem suam, quia tamẽ Moy-

A ses erat propheta domini, & maximus: vt patet infra vltimo.c.poterat scire quid euenturum erat: ideo sciret certissime ꝙ Israel habiturus esset terrã ei promissam: & sic de illo tanꝙ de preterito propter certitudinem loquebatur: nam in prophetis tempora frequentissime mutantur: sic patet Esa.53.c.qui cũ de Christo venturo prophetaret per modũ preteriti locutus est, cum dr̃: vere languores nostros ipse portauit; & liuore eius sanati sumus. omnia tñ ista multo post tẽpore facta sunt. Sed hoc non potest stare; quia Moyses suadebat populo Hebreorum ne pugnarent contra Moabitas,& Idumeos dicens: ꝙ Idumei acceperant illam terram a Deo in possessionem, sicut filij Israel acceperãt suã: sed sic erat quòd Idumæi tenebant actualiter ter-
B ram Seyr contra quam pugnare non debebant: ergo ipsi deberent tenere terram suam quam habituri fuerant iam, sed non erat sic: quia nondum transierant vltra Iordanem: ergo non poterant dici isto modo tenere terram possessionis suæ. Dicendũ ergo aliter, quòd Deus non loquebatur hic de tota terra, quam Israel possessurus erat; sed de illa parte quæ erat trans Iordanem, quam iam acquisierant, sicut Idumæi suã terram tenebant: sed adhuc non est hoc verum, quia quãdo admonuit Moyses Israelitas ne pugnarent cõtra Edon, nondum acquisierant aliquam partem terræ duorum regum Amorrheorum: & patet quia primo circuierunt montem Seyr, deinde accesserunt ad terminos Idumeorum, & transierunt aliqualiter per terram eorum, deinde transierunt torrentem Zareth,
C & intrauerunt viam deserti, quæ ducit Moab: & cum accesserunt ad Moab aliqualiter transeuntes inter eos, & Ammonitas, postea applicuerunt se terrę duorum regum Amorrheorum: patet autem hoc ex ordine literæ in toto isto.c.maxime quia quando misit Moyses nuncios ad regem Seon rogauit, vt daret eis transitum per terram suam, sicut filij Esau,& Moabitæ: ergo quando accessit ad Amorrhæos iam transierat Idumæos: nõ potest hoc etiam esse verum, scilicet quòd quando prohibiti sunt pugnare cõtra Idumæos, quòd iam possedissent terram duorum regum Amorrheorum trans Iordanem: dicendũ necessario quòd quãdo Moyses primo dixit ista verba Israelitis, ne pugnarent contra Idumeos, non dixit totaliter sic, vt est in
D litera: sed dixit quod non pugnarent contra Idumeos, quia Deus dederat eis in possessionem montem Seyr; sicut filijs Israel promiserat dare possessionem: ideo erat contra Dei voluntatem pugnare cum Idumeis: postea pertransitis omnibus mansionibus cum essent in campestribus Moab super Iordanem, Moyses cito moriturus repetiuit omnes actus eorum, secundum quòd hic continentur: & dixit ista verba quæ sunt in litera.s.quòd Deus dederat filijs Esau possessionem in mõte Seyr, sicut eis dederat terrã possessionis suę, idest terram duorum regum Amorrhæorum: & tunc verum est, quòd quando Moyses ista recitabat, iam deuicerant duos reges Amorrhæos: sic enim ipse refert in isto. cap. & in sequenti: ad istum ergo modum respondendi recurrendum est. *Surgentes ut transiremus torrentem Zareth.* Torrens iste est apud Moabitas inter
E solitudinem, quæ respicit Moab & Arnon: vt habetur Nume.21.cap. *Tempus quo ambulauimus de Cadesbarne usque torrentem Zareth.* 38. *annorum.* Hoc computatur a prima vice qua steterunt in Cades: bis enim steterunt in ea scilicet in 2. anno ab exitu de Aegypto quando miserunt exploratores, vt patet Nu.13.& 32.c.& iterũ in mẽse primo.40.anni: vt habetur Nu.20.c. Et demõstratur sic, in primo anno exitus de Aegypto venerũt, vsque in montem Synai, & steterunt ibi vsque ad 20. dies secundi anni: vt habetur Nume.10. deinde venerunt in Cades de qua exploratores miserũt, expectan-

Doct. opi.

tes eos ibi, vsque ad finem quinti mẽsis vel quasi, quia expectauerunt 40. diebus quibus lustrauerunt terram, vt patet Nume. 14. cap. sed non venerunt in cades vsque in quarto mense, vt colligitur ex his quæ diximus præcedenti. cap. manent ergo ad plus residui. 38. anni & septem menses. Si tollantur ergo septem menses anni. 40. post mortem Aaron, qui mortuus est quinto mense. 40. anni in monte Hor, qui est propinquus Zareth: vt habetur. Exo. 20. & 21. & 33. cap. Numeri: in quibus pugnauerunt contra Amorrhæos reges, & deinde contra Madianitas, manebunt. 38. anni residui de. 40. quibus steterunt in deserto: & isti. 38. anni fuerunt in quibus errauerunt per solitudinem. *Donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum.* Ex hoc patet manifeste quòd illi qui fornicati sunt, & adorauerunt Belphegor, non fuerunt de murmurantibus in anno. 2. quia ante transitum torrentis Zareth omnes consumpti sunt: sed de filijs suis. Etiam ex hoc patet quòd sententia illa solum fuit lata contra bellatores, non contra Leuitas: etiam quia Eleazar filius Aaron maior erat. 20. annis quãdo exiuit de Aegypto; quia in ipso anno factus est sacerdos, & leuitarum princeps: vt patet Leui. 8. & Nu. 3. c. quod non pertinet ad iuuenes: sed ipse ingressus est terram promissionis, & diuisit eam sorte: vt patet Num. 34. & in ea mortuus est post mortem Iosue: vt habetur Iosue. vltimo. c. etiam si ista sententia comprehendisset leuitas, Aaron qui erat de leuitis, qui non intrauit terram promissionis vt patet Nume. 20. & 33. c. non habuisset impedimentum ad non intrandum: quia peccauerat non benedicendo Deo ad aquas contradictionis in Cades: sed quia ista sententia cõtra eos, & alios lata fuisset, & erat prior quàm peccatum in Cades: sed falsum est: quia quando Dominus expressit causam, quare non intraturus erat Aaron, dixit pergat Aaron ad populos suos; quia incredulus fuit ori Domini: vt patet Nu. 20. cap. sic etiam patet Iosue. 5. c. cum dicitur omnis populus qui egressus est de ægypto, vniuersiq; bellatores mortui sunt in deserto per longissimos terrę circuitus, leuitæ non computantur sub hoc nomine populus Israel, sed aliæ. 12. tribus quæ acceperunt sortes, habent hoc nomen: etiam quia sicut dicitur Nu. c. 20. postquã generatio noxiorum, qui peccauerant contra Deum, in deserto mortua est: Moyses & Eleazar descripserũt ceterum populum manentem per tribus suas; & familias: ergo Eleazar qui eos computabat, non fuerat ligatus illa sententia moriẽtium lata in Cadesbarne: cum tamen esset maior. 20. annis. *Cuius manus fuit aduersus eos.* Percutiendo eos peste & tradendo in manus hostium. *Postquam autem.* Hic ponitur tertium de transitu p Ammonitas. *Tu transibis hodie terminos Moab.* idest vltra terminos Moab. *Vrbem nomine Ar.* Ab ista vrbe vocatur torrens Arnon; quia transiuit iuxta Ar diuidens Moabitas & Amorrhæos: vt patet Nume. 21. c. vicinior est terra Amorrhæorum terræ Moabitarum quàm terra Ammonitarum: quia solus torrens Arnõ diuidit inter vtranque terram.

Sententia lata contra murmuratores non cõprehendit Leuitas

Leuitæ nõ capiunt nomine Israelitarum.

Item quia multæ ciuitates, quæ erant olim de terra Moab, erant nunc de terra Amorrhæorum: vt patet de Esebon Num. 21. cap. sed ex illa parte terra Ammonitarum est coniuncta terræ Moabitarum. *Non dabo tibi de terra filiorum Ammon.* Quia sicut meritis Loth data fuit terra Moabitis, ita etiam Ammonitis, quia vterque fuit filius Loth, vt patet Gen. 19. c. *Terra gigantium reputata est.* Tam terra Moabitarum quàm Ammonitarum a gigantibus possessa est, sed expulerunt eos inde, & possederunt eam: eadem terra videtur esse Moabitarum & Ammonitarum: sed ipsi diuiserunt eam inter se in terra quam tenuerunt olim gigantes tempore Abrahæ: contra quos pugnauit Chodorlao-

F mor cum alijs tribus regibus; & deleuit eos, vt late declarauimus Gen. 14. *Euæos quoque qui habitabant in Azerim usque Gazam Cappadoces expulerunt.* Cappadoces sunt qui Philistin nominantur a Palestina terra, in qua est Gaza ciuitas: vt patet Iudi. 16. c. in eadem descendit Samson ad meretricem, & ibi mortuus est: & patet. 1. Re. 6. vbi inter. 5. ciuitates Philistinorum computatur Gaza: hoc aliqui putant errantes valde: nam Philistini; & Cappadoces multum differunt: maxime quia in litera dicitur ꝙ isti Cappadoces exierunt de Cappadocia, & acceperunt terram illam, non potest tamen dici quòd sit Cappadociã terra Philistin: quia Palestina est magis meridiana quàm cætera pars terrę Chanaan: & ipsa est ad latus meridianum terræ Chanaan: vt probauimus Gen. 12. & Exo. 13. & tangit Aegyptũ inferiorem in parte orientali eius; vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta mundi. c. de diuisione Asiæ; terra autem Cappadociæ est multum septentrionalis: sic ait Paulus Orosius, vbi supra in capite Syriæ: cappadocia est quæ habet ab oriente Armeniã: ab occasu Asiam minorẽ: ab aquilone Treuisarios cãpos, & mare Americum: a meridie Taurũ montem cui subiacet Cilicia, & Isauria vsque ad Syrium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum: de hac terra ait multa Solinus in Polistor. c. 45. de Cappadocia, isti tñ Cappadoces egressi de sedibus suis non quidem oẽs, sed aliqui vt assolent alię gentes, pugnauerunt deleueruntque Euæos, qui habitabant vsque Gazam, & quia illa terra est terra Palestinorum, vt patet Iudi. 13. & 16. immo fuit quondã caput terræ Philistinorum. tempore Samsonis, vt patet Iudicum. 16. c. & isti cappadoces pòstquã expulsis Euæis possederũt terram, bene vocarentur Philistin. i. habitantes in Palestina: cappadoces tñ Philistini non sunt. *Surgite & transite.* Hic ponitur quartũ de trãsitu & pugna ꝯ Amorrheos. *Transite torrentem Arnon.* Adhuc manebãt in terris Moab prope torrẽtem Zareth: nã post torrentem Arnon sequitur castrametatio; vel transitus in Arnon sic patet. Nu. 21. c. cum dicitur inde mouẽtes venerunt ad torrentẽ Zareth quẽ relinquẽtes castrametati sunt cõtra Arnon quæ est in deserto.

G

H

Philistini & Cappadoces differunt.

Quid sit Arnon. Quæst. V.

I DE Arnon dubitãt aliqui quid sit: dicit. n. Iosephus ꝙ est fluuius descẽdens a montibus Arabiæ per desertũ fluens qui in stagnum asphaltidẽ ruit, diuidẽs terrã Moab & Arnon. Dicit aũt scholastica historia, ꝙ quidã volunt Arnon esse ciuitatẽ prominentẽ in finibus terræ Amorrheorũ. Dicendũ tñ necessario ꝙ Arnõ sit villa, vel ciuitas existẽs in extremitate terræ Amorrheorũ: sic. n. patet ex lr̃a ꝙ nullo mõ sit torrẽs aut fluuius, nã litera dicit Nu. 21. c. ꝙ Arnõ prominet in finib[9] Amorrhei: si aũt fluuius esset, nõ posset ꝓminere, sed ꝑ loca decliuia elabi, eminere aũt ad res duras & altas ꝑtinet: Arnõ tñ nõ est ĩ terra Amorrheorũ sed in terra Moab, cũ tñ sit in finibus Moab diuidit Moab & terram Amorrheorũ, qđ patet Nu. 21. c. cũ dr̃, siquidẽ Arnon terminus est Moab diuidẽs Moabitas & Amorrheos, & sic cũ vtraq; terrã diuideret, nõ vocauit eam terminum Amorrheorũ, sed terminũ terræ Moab quasi sit intra terrã Moab. Quòd aũt Arnõ nõ sit scopulus, vel mõs altus eminens in terra, sed ciuitas, aut villa, patet qa dr̃ Nu. 21. c. castrametati sunt in Arnõ q̃ est ĩ deserto, ecce qualiter fecit eã feminini gñis, si tñ esset nomẽ scopuli, aut mõtis, ñ esset feminini sed masculini, aut neutrius, noĩa tñ localia in on feminini gñis sunt: iõ Arnõ nomẽ loci erit. ista tñ ciuitas est alta sita in montibus, ideo dr̃ Nu. 21. c. ꝙ Arnõ prominet in finibus Amorrhei. Et si obijciat, quia dr̃ hic surgite transite torrentẽ

K

Arnon:

Arnon, ergo erat torrens. Respondetur, ꝙ Arnon nõ ponitur ibi trãsitiue, s. ꝙ ponatur in eodẽ casu, in quo torrentem ad notandũ identitatem rei, sicut dicimus animal homo sortes currit, vel animal hominem sortem video, sed ponitur intransitiue, s. in genitiuo sub habitudine possessionis, & sic vocatur torrẽs Arnon, non quia torrens ille sit id quod Arnon, sed ꝙ sit aliqua res pertinens ad Arnon, s. ꝙ Arnon est ciuitas sita in montibus prominẽs in finibus Amorrhei, & ad radices illius fluit torrens, qui vocatur torrẽs Arnon, & sic dicitur hic. *Transite torrentem Arnon.* Id est torrentẽ fluẽtem apud Arnon, & isto modo loquitur Iosephus dicens Arnon esse fluuium descendentem de montibus Arabiæ, s. accipiendo large Arnon pro fluuio, qui transit apud ciuitatem Arnon: & ille descẽdit de mõtibus Arabiæ, fluitque apud Arnon, vt vult Iosephus. *Incipe possidere, & committe aduersus eum prælium.* Licet Deus mandasset immediate belligerare, tamẽ Moyses prius misit ei pacem si vellet dimittere eos trãsire: nõ faciebant sic in terra trans Iordanẽ, quia nulla pace petita omnia destruebant: fuit in hoc specialis ratio, qa forte nondum fuerant completa peccata eorum ſm ꝙ dicitur Gen. 15. & in ista rebellione complebantur, in habitãtibus trans Iordanem secus erat, quia istę gẽtes perditurę erant terras suas pp immunditias suas, vt patet Leui. 18. ca. Cum dicitur, ꝙ terra euomit illas, & forte illi, qui erant trans Iordanem, quia peiores erãt, peccata sua finierant, isti autem non finierant, sciebat tñ Dominus, quòd ex malitia sua finirent mala etiam ex occasione boni: ideo, vt iustior esset punitio, voluit ꝙ omnia fierent quæcunque fieri poterant ne ipsi offenderentur, scilicet petendo ab eis locum transeũdi, cum tñ fierent ipsis Amorræis nihil profutura essent: sed potius nocitura, sic enim diximus Gen. 19. cap. de Sodomitis: quia peccata eorum promerentia nõdum finita essent; nisi ipsi voluissent abuti Angelis apparẽtibus in forma virorum; circundantibus omnibus de populo domum Loth a puero vsque ad senem. (*Committe prælium*). Istud bellum erat iustum solum ex mandato Dei: non enim poterant Iudæi pugnare cõtra Amorrhæos proprio motu: quia nõ erant hostes eorum: nec detinebant eis aliquid violenter; nec vnquam læserant: nisi forte diceremus quòd poterant iuste pugnare cõtra illos; quia idolatræ erant: sicut Christiani iustum bellum contra Saracenos habent ad amplificandam christianã religionẽ: sed nõ erat ista ratio in iudęis: quia tunc contra oẽs gentiles pugnare possent, quod falsum est: quia Deus eos a multis gentilibus abstinere mandauit, ne pugnarent contra eos: vt patet in litera: solũ ergo istos pugnare potuerũt; quia Deus mandauit, vt acciperent terram de manu eorũ quæ istis donata fuerat: ideo vendicare poterant possessionem cum titulum haberent, licet non constaret Amorrhæis de titulo Israelitarum.

Quomodo gens vel ciuitas potest inducere bellum contra aliam ciuitatem vel gentem in duodecim casibus. Quæst. VI.

PRo huius declaratione notandum ꝙ præter modos quibus iustum bellũ committitur secundum iura humana: reperiuntur. 12. modi in sacra scriptura, quibus aliqua gens vel ciuitas bellũ indicere potest, vt prædari, captiuare; & totaliter delere.

Primus modus si in aliqua terra nomẽ Dei blasphemetur, vt habetur Exo. 23. & infra cap. 7.

Secundus si a Dei cultu recedatur, vt infra 13. c. mãdatur quòd si aliqua ciuitas ad idolatriam declinauerit, quòd omnes aliæ pugnent contra eam. Et propter hoc vertebantur in bellum contra duas tribus, & di-

A midiam omnes tribus Israel; quia ædificauerunt altare, quod videbatur signũ idolatrię: vt patet Iosue. 22.

Tertius si recedatur a fidelitate domini temporalis, vt patet. 4. Re. 3. c. & Gen. 14.

Quartus modus si subditus contra dominum committat rebellionem: vt patet. 2. Re. 20. c.

Quintus modus si mala defendantur, vt factum est prelium contra filios Beniamin Iudicum. 20. cap.

Sextus modus si alicui principi magna fiat iniuria in se vel in seruis suis; vt de Moabitis radentibus barbas, & scindentibus vestimenta nuncijs Dauid: vt patet. 2. Re. 10. cap.

Septimus repetendo aliquas res ablatas, vel violenter detentas, siue iura, & dignitates personales: vt patet. 2. Re. 3. c. Dauid pugnauit contra Isboseth petens
B regnum sibi a Deo datum.

Octauus hostes repellendo. 2. Re. 8. cap. contra Philistin.

Nonus impedientes hostes delendo: vt Iudæi cõtra Amorrheos nolentes eis transitum cõcedere, vt patet hic & Nu. 21. cap.

Decimus contra hostiũ adiutores: vt patet. 2. Re. 8. cap. contra Syriam Dauid pugnauit: quia hostibus suis iungebatur.

Vndecimo pro parente vel amico eripiendo Gen. 14. c. scilicet Abraham pugnauit vt eriperet Loth.

Duodecimus si dñs tyrãnide suos vasallos premat: vt Machabęi pugnauerunt contra Antiochum, quia cogebat eos dimittere legem Dei primo Macha-
C bęo. per totum. (*Hodie incipiam mittere terrorem in populos, qui habitant sub omni cælo*). Videntes alij populi quod Iudæi Seon, & Og reges fortissimos penitus deleuissent, timuerunt quòd sic facerent: vnde rex Moabitarum Balac dixit ad maiores de terra sua: ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbam vsque ad radices carpere: & Moabitæ timuerunt valde: vt habetur Nume. 22. cap. sic dixit Raab meretrix hiericontina ad exploratores Israelitarum: vt patet Iosue. 2. cap. scilicet noui quòd traducet vobis dominus terrã, etenim irruit in nos terror vester: & elanguerunt omnes habitatores terræ: audiuimus quòd siccauerit dominus aquas maris rubri ad introitũ vestrũ, cum egressi
D estis de ægypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus Seon & Og, quos interfecistis: & hæc audientes pertimuimus; & elanguit cor nostrum: nec remansit nobis spiritus ad introitum vestrum. (*Qui habitant sub omni cælo*) idest multos. est enim hyperbole denotans timoris magnitudinem in gentibus.

An sol steterit tempore Moysi sicut tempore Iosue. Quæst. VII.

RA. Sal. dicit quòd terror fuit Moysi sub omni cęlo: quia in victoria de Seon & Og stetit sol sicut quando pugnauit Iosue contra multos reges: vt patet Iosue. 10. c.

E Sed non videtur quòd tale factum scriptura subticuisset: quia maxime moueret hoc ad laudem Dei.

Item quia cum in 21. cap. Nu. & hic mentio fiat de hoc & psal. 135. nunquam tamen tale narratur. Etiam non potest hoc stare: quia Iosue 10. cap. cum enarretur ista statio solis vera dicitur, stetitque sol in medio cœli, & non festinauit occumbere spacio vnius diei: & sequitur: non fuit antea, nec postea tam longa dies, obediente Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. Licet enim quidam voluerit sic inducere, tamen non probat: nam deberet dici ad hoc probandum, non contigit antea nec post aliquid tale: sed non dixit sic litera: nã tunc falsa esset, cũ postea contigerit

aliud simile tēpore Ezechię regis, vt patet 4. Reg.20. & Isa,38.ca. Et hoc verū est, ꝙ maior fuit mora Solis stando tempore Iosue, quā fuit retrogradatio facta tēpore Ezechiæ, & sic cōcluditur necessario, ꝙ licet in bello cōtra Seon regem Amorrheorum fuerit statio Solis, ꝙ non fuerit tāta quanta illa, quæ accidit tēpore Iosue, non tamen infertur ex hoc, ꝙ non fuerit tunc statio Solis. Dicendum tamen est, quòd non stetit Sol, vt patet ex rationibus assignatis supra. *Vt in morem parturientium contremiscant.* Timore, tremore, & dolore, & significatur magnitudo timoris, & interioris doloris, parturientes enim maximum dolorem sentiūt. Psalm.47. sicut dolores parturientis in spiritu. *De solitudine Cademoth.* Quæ vocatur alio nomine Mathana: & est in introitu regni Seon post torrentem Arnon, vt patet Nume.21.capitu. *Regem Esebon.* Erat Seon rex Esebon quam acceperat a Moabitis, & constituerat Metropolim regni sui Numeri 21. capitu. quia ista ciuitas erat maior, & melior omnibus ciuitatibus regis Seon: ideo cōstituerat eam metropolim, & sedem regni: & sic vocatur rex Esebon, & habitans in Esebon, vt patet sequenti capit. cum autem esset ista ciuitas olim de terra Moabitarum per proditionem nobilium ciuitatis tradita fuit regi Seon, vt patet Nume.21. & ibi ponuntur dicta prouerbialia, siue in carminibus de captione Esebon per illam proditionem facta. *Verbis pacificis dicens.* Volebat eum tradere in manus Israel, sed misit ei Moyses pacem ad demonstrandum alijs gentibus, quòd rationabiliter contra eum bellum gerebat. Nam licet Deus sciat, quòd aliqua malis profutura non essent, quæ bona sunt tamen dat eis, vt iustior videatur sua damnatio, sicut in illo quem ex malitia sua in malo actu finiturum, & gehennæ mancipandum videt, admonitores, tamen ad bonum dat, & prædicatores. Sic et patet de Aegyptijs quos sciebat Deus sua malitia obduratos, tamen per Moysen frequentissime admonebat, vt non peccarent in Deum, & dimitterent populum, & Deus eos benigne corrigebat infligendo plagas, quæ ad medelam, & non ad mortem fuissent, si ipsi disciplinam suscepissent: nunc Deus sciebat, quòd Amorrhæi non conuerterentur a malo concepto propter istam petitionem pacis, permisit tamen eam fieri ad eos, vt iustius viderentur puniri ab omnibus, qui audirent. Dicit Nicolaus, quòd ideo misit eis pacem, quia dicitur infra 20. capit. ꝙ cum pugnare vellent ꝯ aliquos extra terram promissionis, quòd mitterent eis primo conditionem pacis, si aūt esset de terra promissionis non mittebant pacem, & isti erant extra terram ꝓmissionis: ideo missa fuit pax. Sed non potest tenere hoc per illud cap. immo ex opposito: quia ibi dicitur, ꝙ qn̄ pugnatur ꝯ ciuitates, q̄ non sunt de possessione sua, solum viros occidere debebant, mulieres autem & paruulos reseruare: hic autē tam mulieres q̄ paruuli gladio perierūt, vt patet infra in text.

Item falsum est, quòd terra istorum regum nō esset de terra promissionis, quia Gen.15.cap. vbi promissio facta est distincte etiam terra Amorrhæorum promissa est, patet etiam Exo.3. & 23. capit. & in multis alijs locis.

Si autem arguas, quòd ista terra est extra terminos terræ promissionis, vt patet Num.34. quia est ab oriēte terrę Chanaam, vt patet Nume.32. sed terram promissionis habet ab oriente Iordanē, vltra quē est terra ista. Respondetur, quòd ibi ponunt̄ termini terrę nouē tribuū, & dimidiæ: sed nō tota terra ꝓmissa. Et rō, quia Moyses ponebat istos terminos, vt scirent quantā terram possessuri erant, & ne vltra terminos illos cum aliqua gente pugnarent. quia aūt terra ista iā erat

F acquisita, nec erat de possessione aliarum tribuum, non clausit eam sub terminis terræ illius. Si arguas, ꝙ Moyses non intrauit in terram promissionis, & tn̄ intrauit terram istam: ergo non est ista terra promissionis. Rn̄det, ꝙ Moyses intrauit in terram promissionis, sed non in totam & s̄.c.3. non dr̄ non intrabis terram promissionis, sed non transibis Iordanē istū. i. nō peruenies ad terram aliarum tribuum. Et Nu.27. vbi dr̄ non intrabis terram quam daturus sum filijs Israel, sed videbis eam: non intelligitur de tota terra promissionis, sed de illa quam daturus erat Deus. s. illam, quæ erat vltra Iordanem, iam. n. dederat quandā partē trās Iordanē, vt patet ex ordine historiæ, quia illa terra acquisita fuit, vt hr̄ Nu.21. & ista dicta sunt post, vt patet 17.c. Et sic verū, ꝙ non erat visurus terram quam

Moyses intrauit ī aliquam partem terræ promissionis, sed nō in totam.

G Dn̄s traditurus erat, quia tunc solum terra trans Iordanem tradenda manebat, terrā aūt alteram iā viderat, quia ipse ꝯ reges terræ illius pugnauerat. Et dr̄, ꝙ non erat visurus terram illam. i. ꝙ non erat intraturus in eam, sed bene visurus eam erat, quia Deus demōstrauit ei totam illam terram ante mortem suam: vt patet s̄.34.cap. de Aaron est verum, ꝙ nullo modo intrauit in terrā promissionis, nec vidit, quia mortuus est in mōte Hor antequam accederent ad Amorrheos, vt patet Num.20.cap. fuit mortuus Aaron ante Moysen mensibus sex, quia Aaron mortuus fuit anno 40. mense quinto prima die mensis, vt patet Nume.33. cap. Moyses aūt mortuus fuit in principio mensis vndecimi: nam prima die mensis vndecimi anno 40. locutꝰ fuit Moyses verba libri huius ad omnem Israel,

H vt patet supra 1.cap. & his finitis ascendit in montem Abarin, & mortuus est, vt patet infra 32. & 34. capitu. Maria autem soror Moysi mortua fuit 4. mense primo quàm Aaron, quia Maria mortua fuit anno 40. mense primo in Cadesbarne, vt patet Num.20.cap. Aaron autem in eodem anno mense quinto. Et fuit diuersitas moriendi istis secundum varietatem peccatorum: nam Maria magis peccauit quàm Moyses, & quàm Aaron, murmurando ꝯ Moysen: & ideo in ea Deus specialiter iratus est, & perfudit eam lepra, vt patet Num.12.cap. ideo autem mortua est, nec vidit aliquod bonum de his, quę Deus promiserat: nā non

Diuersitas mortis, & peccatorū Mariæ, Aaron, & Moysi.

I intrauerat in aliquam partem terræ promissionis, nec eā vidit, nec vidit aliqua bella ꝓspera Israel: Aarō aūt licet minꝰ peccauit q̄ Maria, magis tn̄ peccauit quàm Moyses, ideo magis vixit q̄ Maria 4. mensibus, & minus q̄ Moyses sex mensibus, ad aquas. n. ꝯdictionis in Cades vterque peccauit, quia non benedixit Dn̄o, vt ibi declaratum est. minus tn̄ peccauit Moyses, quia Aaron aliquomodo peccauit non credendo verbis Dei: Moyses aūt non peccauit non credendo, sed qa non sanctificauit Deum ad eductionem aquarum, & hoc fuit, quia tantus fuit zelus eius ꝯ rebelles Dn̄o, ꝙ non benedixit Deo, sicut ipse mādauerat: sed incępit acriter redarguere, rebelles, & increduli, nunquid de petra hac vobis aquam poterimus eijcere? Et ideo Scriptura attendens hæc facit tres gradus in pecca-

K to Moysi, & Aaron: nam aliter loquitur de peccato Aaron, aliter de peccato Moysi: aliter de peccato vtriusque: nam de peccato Moysi loquitur mansuete, de peccato Aaron per se loquitur acerrime: de peccato amborum simul loquitur grauiter solum, & patet: nam de peccato vtriusque simul dicitur Nume.20. capitu. dixit Dominus ad Moysen, quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis, de eodem peccato vtriusque simul sic loquitur infra trigesimosecundo. Iungeris populis tuis, sicut mortus est Aaron frater tuus, quia præuaricati estis contra me in medio filiorum Israel: de peccato

cato Aaron acerrime loquitur solum de eo per se loquendo, vt patet Num.20.cap.cum dicitur pergat inquam Aaron ad populos suos: non enim intrabit in terram quam dedi filijs Israel, eo quod incredulus fuerit ori meo ad aquas cōtradictionis: ecce qualiter vocat eum incredulum, quod acerrimum est, & non dicitur de Moyse: cum autem loquitur de solo peccato Moysi loquitur mansuete, vt patet Nume.27.cap. cum dicitur ascende in montem istum Abarin: & contemplare, & vide terram quam daturus sum filijs Israel: cūque videris eam, ibis ad populum tuum, sicut iuit Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto: ecce qualiter dixit solum, quod offenderat eum Moyses nihil aliud exprimendo: offendere autē valde largum est, potestque accipi pro quolibet peccato omissionis, vel commissionis quantumcunque paruo. Etiam prę ter hoc Aaron offenderat Deum murmurando contra Moysen, vt patet Nume.12. Moyses autem nunquam murmurauit, quia mitissimus erat, etiam quia Aaron ad petitionem populi conflauit vitulum, quē adorauit populus, vt patet Exo.32.ca. & ob hoc Deus ei valde iratus fuit, vt patet infra 9.cap. cum dicitur, ad uersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, & pro illo similiter deprecatus sum: Moyses autem in nullo horum peccauit: ideo multa gaudia habuit Moyses, quæ non vidit Aaron: nam Aaron non intrauit aliquam partem terræ promissionis, nec vidit eam, nisi confuse aliquam partem: non vidit etiam bella Israel feliciter gesta: Moyses autem vidit immediate post mortem Aaron bellum, in quo deleuit Israel regem Chananæum Arad, vt patet Nu. 21. & fecit bella magna ꝯtra duos reges Amorrhęos, & occidit illos, vt patet Nume.21. & ī. in litera, & sequenti.cap. & possedit totam terram eorum, quæ erat pars terrę promissionis, deditque eam duabus tribubus, & dimidiæ in sortem: vt patet Num.32. & infra sequenti cap. vidit etiam, & fecit bellum magnum ꝯ quinque reges Madianitarum, quos occidit Israel, vt patet Nu.31.c. vidit ēt distincte cęteram partem terræ promissionis antequam moreretur, vt patet infra 34. cap. Aaron aūt solum vnum gaudium habuit magisquam Maria soror eius, quia ipse vidit filiū suū Eleazarum antequam moreretur, indutum vestibus suis, & factum sacerdotem magnum, vt patet Num.20. cap. Maria aūt nihil boni vidit. *Publica gradiemur via.* Non declinantes per agros, aut vineas, nec facientes nouā viam. *Alimenta precio vende.* Idest, non intelligas, quod volumus violenter, vel sine pecunia sumere cibos in terra tua, sed omnia precio comparabimus. *Sicut fecerunt filii Esau.* Quia licet in principio noluerunt, vt patet Num.20. & ideo coacti sunt circuire montem Seyr, tamen post Deo mādante declinauerunt ad eos, & transierunt intra terminos Idumæorum, vt supra euidenter patuit. *Et Moabitæ, qui morantur in Ar.* Ar est ciuitas Moabitarum per cuius confinia transierūt filij Israel. vt patet supra in textu, & Moabitæ etiam a principio repugnauerunt dare transitum apud fines suos, sed post permiserunt: nec fit mentio supra in libro Numerorum, quòd petierint transitum a Moabitis Israelitæ sicut dicitē de Idumæis.20.ca. & de Amorrhæis.21.cap. Ratio, quia si non transirent per intra terram Idumæorum, vel Amorrhæorum, cogebātur multum declinare: sed etiam si non transirent intra terram Moabitarum non declinabant. Et patet, quia veniendo directe a meridie versus aquilonem de mari rubro, & deserto Synai per mansiones alias vsque in Cadesbarne: transitus erat per terram Edon, q̄ est in latere meridiano terræ Chanaam: ideo primo petierunt ab Idumæis, vt concederent eis transitum, vt patet Nume.20.cap. illis autem nolentibus circunde-

Ar, quę sit ciuitas.

A derunt per latus meridianum terræ Edon ascendentes contra orientem eius, cum autem fuerunt in oriēte illius, mandauit Deus, quòd declinarent contra aquilonem, vt patet in isto cap. scilicet, per frontem orientis Edon transuersaliter transeundo quasi a meridie contra aquilonem, & tunc intrauerunt aliquo modo in terram Edon, vt dicit litera, & supra declaratum est: sed adhuc Idumæi timentes Israelitas non dederunt eis licentiam transeundi per terram suam in terram Chanaam, sed cum modicum transijssent per terram illam coacti sunt ascendere magis ad oriētem, etiam mandante hoc Deo, ne esset eis occasio pugnandi contra Idumæos, tunc transierunt torrentem Zareth, & iuerunt per viam solitudinis contra Moab ad Arnon.

B

Quando & quomodo accesserint filij Israel ad Moabitas, & qualiter tollitur contradictio, quæ videtur esse in litera. *Quæst. VII.*

SED magna valde dubitatio videtur de Moabitis magis quàm de Idumæis: quomodo ad illos accesserint, & quando, nam manifesta contradictio videtur esse in litera, nisi ei occurratur, quia hic vult litera, quòd primo accesserint Israelitæ ad Moabitas quàm ad Amorrhæos cum dicitur: tantum est, vt concedas nobis transitum, sicut fecerunt filij Esau, qui habitant in Seyr, & Moabitæ, qui morantur in Ar: ergo prius venerant ipsi ad terram Moabitarum quàm ad terram Amorrhęorum, sed

C contra videtur Nume.22.cap. nam cum sit posita in cap.21. mors duorum regum Amorrhæorum inflicta ab Israelitis, & captio terræ eorum, subiungitur in cap.22. videns autem Balac filius Sephor omnia, quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quòd pertimuissent eum Moabitæ, eiusque impetum ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian: ita delebit populus iste omnes, qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbas vsque ad radices carpere: ergo rex Moab timuit Israelitas postquam factum fuerat bellum contra Amorrhęos: ergo ante non pugnauerat contra eos: nec dederat eis licentiam transeundi per terram suam, & sic videtur manifesta contradictionis implicatio.

D Respondetur, quòd ad concordandum ista duo loca sacræ Scripturæ, in quo impossibile est reperiri veram contradictionem, considerandus est situs, quem tenet terra Moab in cōparatione ad terram Amorrhæorum.

Et sciendum, quòd quando Israelitæ transierunt modicum per terram Edon, & ascenderunt per viā deserti contra Moab, deuenerūt ad locū illū, vbi ꝯiungitē terra Moabitarū, & Ammonitarum, & per illam coniunctionem, vel quasi transituri erant Israelitæ: & propter hoc vetitum fuit eis ne pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas, si tamen Ammonitę di-

E starent ab eo loco per quem transituri erant ipsi, superfluum esset, quòd diceretur eis ne pugnarent cōtra ipsos, & ad istam terram accesserunt, antequam transirent torrentem Arnon, qui diuidit inter terram Moab, & terram Amorrhæorum: tenditque contra aquilonem, vel potius contra occidentem ad lacum asphaltidem, vbi est nunc mare mortuum, & prius fuit Sodoma: & tota Pentapolis, quæ est in oriente terræ Chanaan, & in ista extremitate terræ Moab est ciuitas Ar: de qua hic dicitur, & tunc Israelitæ stantes apud terminos Moabitarum, & Ammonitarum petierunt transitum per terram Moabitarum, quia per eā rectior erat via q̄ per terrā Ammonitarū: nam multū ascēdebāt ꝯ oriētē ꝑ terrā

Ammonitarũ transeundo, & istũ transitũ petierunt a Moabitis,q erant in Ar,qui primo noluerũt cõcedere trãsitũ,nec cibos,aut aquas,nec ipsi Ammonitę, vt patet Deut. 23.c.cum dicit Ammonitę, & Moabites ẽt post decimam generationem non intrabũt in Ecclesiam Domini in ęternũ, qa noluerunt vobis occurrere cũ pane,& aqua in via, qñ egressi estis de Aegypto. Quod autem sequitur de cõductione Balaam nõ fuit tunc,sed post,vt declarabitur: deinde ipsi Moabitę pacificati sunt, & dederunt eis transitum, sicut fecerant Idumęi,qui prius dare nolebant,vt patet Num.20.sed dixerũt se obuiam exituros cum armis, sed postea cõcesserunt trãsitum per quandam partẽ regni, vt patet in isto c. Et isto modo intelligitur, ꝙ Moabitę,q morantur in Ar dederunt eis transitum, cum autẽ transiuissent modicum per terram Moabitarum apud ciuitatem Ar, accesserunt vsque ad torrẽtem Arnon, qui diuidit terram Moab,& Amorrheorum,& qñ trãsiuerunt torrentem Ar exierunt de illa parte terrę Moab, & intrauerũt ad terram Amorrhęorum, & cũ essent in finibus istius terrę Amorrhæorum miserũt ad regẽ Seon dicentes, vt concederet eis trãsitum per terram suam, vsque ad Iordanem, sicut concesserãt Idumæi, & Moabitę,qui morantur in Ar: tunc enim verũ erat ꝙ Moabitę dederãt eis ingressum non per totum regnum suum, sed per partem, scilicet per quandã extremitatem terræ eorum,vbi coniungitur terra illa terræ Ammonitarũ,& est ibi ciuitas Ar: & ad notandum hoc dixerunt Iudæi,ꝙ Moabitę,qui morantur in Ar dederant eis transitum, & nõ dixit simpliciter,vel absolutè, quòd Moabitę dederunt eis transitum: & deinde nolentibus concedere trãsitum Amorrhæis pugnauit Israel cum eis, & totam eam terrã accepit, & per eam transierunt,& quando iam essent in extremitate eius occidentali,quę est principium oriẽtis terrę Chanaan,accesserunt iterum ad extremitatem terræ Moab in duabus mãsionibus vltimis, scilicet in cãpestribus Moab, & in planioribus locis Moab super Iordanem,& hoc facta strage duorum regum Amorrhęorum: in toto enim tempore, quo ambulauerãt ꝑ terram Amorrhęorum Seon, & Og,nõ accesserãt ad aliquam partem terræ Moab: cum autẽ exire debuerunt terram Amorrhæorum, vt trãsirent iordanem, accesserunt ad terram Moab,& tunc rex Moab Balac timuit,quòd Israelitæ vellent intrare terram suam,qa erant ad confinia eius: ideo tunc misit pro Balaam Ariolũ, vt eos malediceret, & ad illud tẽpus refertur id quod habetur Nume. 22.cap. cum dicitur. Videns autem Balac filius Sephor omnia, quę fecerat Israel Amorrhęo,& quòd pertimuissent eum Moabitæ, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian; ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorãtur, quemadmodum solet bos herbam vsque ad radices carpere. Et sic istæ duæ auctoritates,quæ videbantur contrariæ,nullo modo cõtradicunt,quia referuntur ad diuersa tempora, secundum quòd bis accesserunt Israelitę ad Moabitas. Primo antequam accederẽt ad Amorrhęos; & hoc fuit quando transierunt per Moabitas, qui erant in Ar. Secundo postquam exierũt de terra Amorrhęorum; & hoc fuit quando steterunt in campestribus Moab, & planioribus locis Moab in valle contra Phegor. Et ista duplex accessio ad terrã Moab cõtigit ꝑꝑ duas extremitates terrę Moab:nam terra Moab in suo latere, quasi Septentrionali arcuat̃,& ꝑ vtrãque extremitatẽ arcus,vel semicirculi transierunt Iudęi,& nõ per medium,vt directè procederent. Vna extremitas arcus, & orientalis erat in Ar, per quam primo transierunt Iudæi. Secunda erat, & occidentalis in planioribus locis Moab in valle cõtra Phanum Phegor apud Ior-

F danem.Vt autem hęc melius intelligantur ponendus est situs terræ Ammon, & Moab, & regum Amorrhęorum. Et sciendũ quòd terra Moab,& Ammon, vt supra diximus se contingunt: nam terra Moab est Meridiana ad terram Ammon, & terra Ammon est Septentrionalis ad terrã Moab, & extremitas vtriusq; est oriẽtalis ad terram Amorrhęorum: nam extremitates Moab,& Ammon circunflexæ in parte orientali coniunguntur,& claudunt frontem orientalẽ terræ Amorrhęorũ, ita quòd ille,qui venit a parte meridiana,scilicet de terra Edom, vel de parte orientali cõtra terram Amorrhęorũ, necesse est vt intret aut per terram Ammon, aut per terram Moab; ideo Hebręi venientes aliqualiter de parte meridiana ad terrã Amorrhęorũ intrauerũt per terram Moabitarum, qui sunt *Descriptio situs terræ Moab Ammon,& regni Amorrhæorum.*

G in Ar. Deinde transitis istis extremitatibus Moab, & Ammon,& intrando in terram Amorrhæorum per frontem orientalem, terra Ammon arcuatur versus aquilonẽ, & terra Moab aliqualiter versus meridiẽ, & inter istas duas arcuationes extenditur terra regum duorum Amorrhæorum vsque ad iordanem,vbi extremitas arcus terræ Moab redit versus Aquilonem, & ad hanc extremitatem accesserunt israelitę. Vt autem hæc melius intelligantur subijciatur hic figura si placet.

H *Quare Israelitæ non transierunt totaliter per terram Moabitarum. Quæst. IX.*

SED quæritur cum Israelitæ antequam intrauerint terram Amorrhęorum trãsierint per Moabitas,qui erant in Ar, quare non totaliter ꝑ terram Moabitarum: nam necesse erat iter eorũ arcuari cum intrauerint per Moabitas, qui erãt in Ar, vbi erat extremitas orientalis, & postea deuenerint ad extremitatem occidentalem: ipsi autem nolebant arcuare,sed tramite recto procedere. Item quia dato quòd Israelitæ peterent a Moabitis, vt darent eis transitum per totam terram suam; ipsi nollent quia timerent, quòd vellent accipere terram. Si eum modicũ transitum per extremitatẽ concedere nolebant,quanto magis per totum regnum: maximè quia ista fuisset

I occasio pugnandi contra Moabitas: Deus tamẽ prohibuerat eis ne pugnarent cum Moabitis, quia nihil de terra eorum habituri essent, cum illa esset data in possessionem filijs Loth, vt dicitur in litera: contra Amorrhæos autem non fuerat eis vetitum bellum. Item quia Deus intendebat tradere terram Amorrhęorum Israelitis,ꝑpter peccata Amorrhęorũ: ideo misit eos per terram Amorrhæorum, vt sic saltẽ occasionem pugnandi contra eos haberent: aliæ autem rationes esse possunt, quas poterit quilibet diligenter textum perscrutans reperire. Nicolaus dicit quòd Moabitæ non dederunt transitum, sed dederunt alimenta precio; sed contra hoc dicitur infra 23. capitu. quòd Moabitæ noluerunt occurrere filijs Israel cum

K pane in via. Ad hoc respondet ibi Nicolaus sequens quosdã Hebræos,ꝙ Moabitę viri nõ iuerunt cum pane, sed fœminæ eorum.

Sed non videtur bene dictum, quia nihil refert, ꝙ viri Moabitę facerent per se,vel per vxores,vel famulos. Item,quia ibi.23.c.dicitur, quòd Moabitæ occurrerunt armati contra Israelitas. Si ergo ipsi erant hostes Iudęorum, qũo permittẽt etiam vxores vendere alimenta eis exeundo extra fines Regni? Et ad hoc sumunt causam verisimilitudinis, quòd ideo Moabitæ non possunt contrahere cum viris Iudæis. Sed ista non est cã specialis,quia non solũ mulieres Moabitæ, sed ẽt mulieres aliarũ nationum poterãt copulari in mrĩmoniũ Iudęis. & patet de Sãlone q accepit vxorẽ de

de filiabus Philistinorum, vt patet Iud. 14. ca. Item qñ prohibitũ fuit accipere vxorem de alienigenis, fuit ne ipsi inducerent viros & filios ad idolatriam, ut patet Exod. 34. c. si ergo aliquis poterat accipere vxorem de alienigenis, quam conuerteret ad iudaismum, bene licebat: ideo inf. 21. c. dicitur quod quando irent ad bellum & acciperent aliquas puellas virgines, poterãt eas ducere in vxores & Leui. 21. c. dicitur de sacerdotibus magnis, ꝙ acciperent in vxores puellas de populo suo, ergo videtur ꝙ aliis licebat accipere vxores de alienigenis. *Donec veniamus ad Iordanem.* Quia post Iordanem est terra quam acceperunt nouem tribus & dimidia. *Ad terram quam dominus Deus daturus est uobis.* Non ꝙ solum illam terram Deus eis daturus esset: quia etiam terram Amorrhęorũ daturus erat, qa promiserat, sed illam iamdudum merebantur perdere habitatores: istam autem nondum merebantur perdere donec trãsitum denegassent. *Noluitque Seon rex Esebon dare vobis transitum.* Erat enim positus custos ĩtroitus terræ illius contra hebræos: & dabantur ei tributa vel pensiones ab aliis regibus pro conseruatione. *Quia indurauerat dominus Deus spiritum eius.* Idest quia non dederat ei gratiã ad benefaciendum. nemo autem potest bene operari sine Dei gratia: quando ergo alicui Deus gratiam non elargitur, non potest bene operari, sed in malis induratur, & ad bonum difficilis fit.

Nemo pōt bene operari sine gr̃a Dei.

Quare male faciendo peccamus cum gratia simpliciter non sit in potestate nostra, quam cum Deus subtrahit, non tamen est causa mali.

Quæst. X.

SED dices. ergo non peccauimus malefaciendo quia non habentes gratiam quæ a Deo libere donatur impoſſe est nos bene operari iuxta illud Io. 15. sine me nihil potestis facere. ergo non erit in potestate nostra bene facere.

Respondetur, ꝙ sicut habere vitam eternam nõ est totaliter in nostra potestate iuxta illud Mat. 19. c. cum dicerent discipuli, quis ergo saluus erit? respondit Iesus. apud homines quidẽ ĩpossibile est, apud Deum autem omnia sunt poſſia: & ad Ro. 9. c. non est currentis nec uolentis, sed Dei miserentis. ita bene agere nõ est totaliter in potestate nr̃a; quia ista necessario se cõsequuntur bene agere semper & uita æterna. qui ergo in potestate sua habet totaliter bene operari, in potestate habebit vitam ęternam: licet ergo bene operari nostrum principaliter sit a Deo dãte gratiam, quia tamen cuilibet facienti, ꝙ in se est, Deus dat gratiam: iõ male operantes pœnam merentur. sicut enim Deus est causa naturaliter influens in omnibus naturalibus effectibus, nec propter malitiam vel bonitatem inferioris agentis desinit influere: ita in gratuitis est principiũ inuariabiliter se hñs, ita ꝙ impossibile est aliquem agere quantum in se est, & Deum gratiam non apponere: sed gratia non cogit liberum arbitrium, quia aliquis gratiam habens potest peccare: sed per illud peccatum immediate perdit gratiam. Itẽ quia sicut Deus naturaliter in qualibet re omni tempore influit conseruando: ita in cordib. nostris semper influit ad bonũ nos incitando; sed huic pulsationi non omnes aperiunt.

Deus dat nobis pro peccatis nostris duplices pœnas.

Sed quantum ad subtractionem vel non appositionem gratiæ dicitur, ꝙ ꝓ peccatis Deus duplices dat pęnas, quasdam corporales, alias spirituales. corporales autem sunt damna, vel punitiones illatæ pro peccato: pœna spiritualis est subtractio gratię: aliquis enim peccauit in aliquo peccato magno vel multoties iterato, propter quod demeretur, ꝙ Deus non apponat ei gratiam, & tunc bene agere nullo modo poterit.

A Et si dicas ꝙ in isto actu non videtur iste culpabilis, quia Deus non concurrebat cum ipso ad bene agendũ ex se autem bene agere non potest.

Respondetur ꝙ iste relictus a Deo bene agere non potest, tamen pœnam meretur pro isto malo actu, qa per priorem malum actum demeritus fuit, vt nunc relinqueretur a Deo, & consequenter male ageret, quia sicut pro aliquo peccato temporalis pęna datur, ita pro aliquo magno spiritualis. s. ꝙ permittatur cadere in aliud. Erit igitur culpa sequens præcedentis culpę pœna: & ꝯsequenter redundabit maior pęna, quia ꝓ primo peccato pęna, & pro secũdo similiter. Et hoc modo homines præsciti qui erant scripti in libro uitę secundum præsentem iustitiam obstinantur & impœnitentes moriuntur, quia licet nunc bene operentur, qa gratiæ repugnare possunt, post male operantur, & per illa mala opera demerentur subtractionem gratię. i. ꝙ Deus non concurrat cum illis ad causandum bonum opus, ideo in articulo mortis confiteri non poterunt, quia ante demeritus est ne Deus ad talem actum cum eis concurreret. Quæ autem sunt uitia vel quoties iterata, per quæ demeremur in alia cadere, uel Deum nobiscum non concurrere, penitus homini incognita sũt Vidit enim Deus ꝙ talia scire uiatori non expediebat, vt sic ex timore cautior & vigilantior esset, sufficere nobis debet ꝙ qui saluantur non ex meritis saluantur, vel electi sunt, sed quia Deo placuit ad vitam æternã ab æterno illos eligere. Qui autem damnantur ex propriis demeritis hoc habẽt. *Et obfirmauerat cor illius.* Scilicet eum a malo concepto per gratiam non reuocando, vel vt malum non conciperet non iuuando. *Vt traderetur in manus tuas.* Vt non tenetur causatiue sed consecutiue. non enim ideo Deus isti gratiam subtraxit, vel non apposuit, ut traderetur in manus Moysi, vel vt peccaret, sed ad subtractionem gratiæ consequitur istum non bene agere: si enim Deus alicui gratiam subtraheret, & male ageret, Deus diceretur formaliter auctor mali, sed subtrahit gratiam vt quandam pœnam debitam pro peccato, quia sicut alicui aliquam pęnam temporalem in peccati satisfactionem infligit, ita alicui secundum altitudinem sui consilii pro alio peccato gratiam subtrahit.

Nota pro materia ꝑ destinationis.

B

C

D Et si arguas cum ad subtractionem gratię sequatur mala operatio, quid magis refert Deum subtrahere nobis gratiam, vel facere nos peccare, vel subtrahere gratiam vt puniamur, vel ut ꝑ subtractionem peccemus? quia idem sequitur per quodlibet illorum.

Respondetur ꝙ multum distant ista, & patet in iudice. si enim iudex aliquem torqueret, ut per hoc Deum blasphemaret, vel ut aliquẽ odio haberet, etiam si tormẽta illa ex aliqua causa mereret, peccaret valde mortaliter. Si tamen dat aliquam pœnam pro aliquo delicto, quam lex imponit, etiam si sciat ꝙ per hanc pęnã afflictus iudicem odio habebit, uel aliquod peccatum mortale incurret, non peccat dum pro ista intentione cruciatum non irroget: sic iustitię Dei multum ꝯgruit secundum suum altum consilium aliquem subtrahẽdo gratiam punire: sed bonitati eius valde repugnat

E gratiam subtrahere, ut aliquem faciat peccare. In ista q̃stione siue dubij solutione multa tacta sunt, quæ in alijs locis magis explicuimus: nam agitur de prædestinatione & præscientia. De his autem qualiter non tollãt libertatem arbitrii diximus late Gen. 50. ca. tangitur ẽt de induratione alicuius, qualiter Deus sit causa indurationis, aut positiua aut priuatiua, directe, aut ꝑ accidẽs. de his autem magis diximus Exo. 4. ca. tangitur etiam de ista dictione vt, q̃ facit magnas difficultates in intelligentia sacrarum scripturarum, vtrum teneatur finaliter uel consecutiue, de quo magis diximus Exo. 9. cap. *Ecce cœpi tibi tradere Seon.* Idest iam apud me demeritus est,

est, propter quod immediate eum tibi tradam. *Egressus que Seon.* Licet esset vicinus regis Og, tamen non vocauit eum in auxilium ad bellum, quia se fortissimum reputabat, & quia Israelitas contemnebat, & quia singularem de victoria gloriam habere volebat. *Percussimus eum cum filiis suis.* Quia multos filios habebat, quorum aliquos secum ad bellum adduxerat. In hebræo habetur. *Cum filio suo.* Scilicet vno gigante & forti vt pater eius, ut ait Rabbi Salomon sed potest poni singulare pro plurali, ut in multis locis, & Exo. 8. venit musca grauissima, sed plures erant.

Rab. Sal. opinio. Doc. opinio.

Potest autem dici & forte melius, ꝙ accipiuntur hic filij non pro filijs carnalibus quos genuit: sed pro subiectis suis. s. pro populo. & iste modus frequētatus est in scriptura, nam subditi regis Emor qui dominabatur in Sichem vocantur filij sui, ut patet Gen. 33. c. cum dicitur, emitque partem agri in quo fixerat tabernacula a filijs Emor patris Sichem centum agnis. ibi non uocantur filij ipsi carnales, quia immediate declaratur cū subditur patris Sichem. q. d. ꝙ non erat pater eodem modo Sichem, & aliorum: nam Emor erat pater Sichem, quia eum genuerat, & pater vocatur aliorū quorum dominus erat. idem patet Iosue. 24. c. cum dicitur ossa quoq; Ioseph quę tulerant filij Israel de Aegypto, sepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob a filiis Emor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in possessionem Ioseph & omni populo. Dicit Iosephus ꝙ multi de Amorrheis siti ī bello mortui sunt, alii ruentes ad fluuium Arnon iaculis confixi sunt, alii ad mœnia fugientes a fundibulariis præuenti vsque ad internetionem deleti sunt *Mulieribus ac paruulis*, Quia Deus mandauerat omnes gentes quarum vrbes possessuri erant totaliter delere. inf. 20. c. *Absque iumentis quæ in partem venere prædantium.* Idest prædantes non habuerunt inde seruos, vel seruas, vel puellas in vxores, sed solum iumenta, & spolia vrbium. s. supellectilia, aurum, & argentum, & alia preciosa. vel aliter. *Quæ in parte uenere prædantium.* Idest ista quę rapta sunt in bello, non fuerunt diuisa euntibus ad bellum & manentibus in castris, sicut in bello contra Madianitas ut patet Num. 31. c. Et ratio est quia in bello Madianitarum nullam vtilitatem consequebantur manentes in castris, nisi aliquid haberent de præda: in bello contra Seon & Og consecuti sunt ciuitates ad manendum: ideo non indigebant vlterioribus spoliis. & rationabile erat ꝙ ꝓ labore maiori ipsi bellantes sortirentur iumenta, & supellectilia Amorrhęorum in prerogatiuam ad non pugnantes. etiam quia in bello contra Madianitas nō ęqualiter habuerunt manentes, & euntes ad bellum: nam omnibus manentibus data fuit medietas spoliorum, & reliqua medietas euntibus ad pugnam, tamen illi qui iuerunt ad pugnam erant solum duodecim mille, vt patet Num. 31. cap. illi autem qui manserunt ī castris erant plures, quam sexcenti mille accipiendo senes & iuuenes potētes pugnare. nam inter omnes spolia diuidebantur: immo essent omnes isti qui manserāt plures quam mille milia, & sic data medietate spoliorum pugnantibus. s. 12. mille viris, & cęteris manentibus alia medietate concessa: magis veniet vni pugnā-K ti, quam forte centum non pugnantibus secundum ꝓportionem, quam habent duodecim millia ad mille millia uel plura. Item in alio fuerunt melioris conditionis pugnantes contra Madianitas, quam manentes in castris: nam de illa parte quæ eueniebat pugnantib. dabatur de quingentis ouibus una, & sic de asinis, hominibus, & cæteris rebus. de medietate autem quę cōtigit manentibus in castris, accipiebat sacerdos de quinquaginta capitib. vnum: & sic manētes cogebant dare in decuplo magis sacerdoti quam euntes ad pugnā *Ab Aroer quæ est supra ripam torrentis Arnon.* Fluuius Arnō transit inter Moabitas & Amorrhęos ex parte fluminis. in terra Moabitarum est ciuitas nomine Ar. ex parte Amorrhęorū est Aroer ambę super Arnon. *Vsque Galaad.* Incipit regnum Seon in Aroer, & finitur in terra Galaad. *Nec fuit uicus.* Idest locus nō muratus. *Absque terra filiorum Ammon.* Mandauerat Deus quod nō pugnarent contra eos, quia nihil accepturi erant de terra eorum. *Et cunctis quæ adiacent torrenti Ieboch.* Ieboch fluuius est distans a iordane per vnam leucam, apud quē luctatus fuit Iacob cum angelo vt patet Gen. 32. capit. apud istum torrentem est terra Ammonitarum. apud torrentem Ieboch qui est circa Iordanē est extremitas occidentalis terrę Ammonitarum, sicut super Iordanem est extremitas occidentalis Moabitarum. sed differunt quia extremitas Ammonitarum tangit Iordanem a septentrione, & extremitas Moabitarum tāgit a meridie, extremitates aūt orientales Ammon, & Moab cōiungunt ad orientē terrę Amorrhęorū claudendo eam ut supra declarauimus. *A quibus uos prohibuit dominus.* Idest totam illam terram post torrentem Arnō vsq; ad iordanem accepimus pręter terras a quibus prohibiti sumus, scilicet ab Idumæis, Moabitis, & Ammonitis.

F Situs Arnō fluuij.

Ieboch fluuii sit.

G

CAP. III.

H

Itaque conuersi ascendimus per iter Basan. Egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Ædrai. Dixitq; dominus ad me. Ne timeas eū, quia ī manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua; faciesque ei sicut fecisti Seon regi Amorrhæorum qui habitauit in Esebon.

Nu. 21. c.

I

Itaque conuersi. Dicto de pugna contra Seon subiungitur de pugna contra regem Og. Et tangunt. 4. Primum bellica congressio. Secundo terræ acquisitæ diuisio ibi. *Terramq: possedimus.* Tertio duab. tribubus & dimidię ad bellandum facta admonitio ibi. *Præcepique vobis.* Quarto pro transitu Moysi vltra iordanem deprecatio ibi. *Precatusque sum. Itaque conuersi ascendimus per iter Basan.* Idest postquam pugnauimus cōtra Seon iuimus per iter Basan.

An Basan sit nomen regni vel ciuitatis. Quæst. I.

Non est Basan nomen ciuitatis, sed regni vt patet Num. 32. c. quia ibi numerantur, & diuiduntur ciuitates munitę principales, inter quas non ponitur Basan.

Item quia inf. dicitur vniuersam terram Galaad, & Basan. ergo in Basan ciuitates sunt. & sic non erit ipsa ciuitas, sed terra in qua sunt ciuitates.

Item quia inf. dicitur. reliquam partem Galaad, & omnem Basan. ecce qualiter ibi ponit plures partes in Basan cum dicitur. omnem Basan, si autem vna ciuitas esset, non diceret, & omnem Basan, quia ibi faciebat diuisionem terrarum.

Item postea subditur ciuitas Basan vocabatur terra gigantum, si autem una ciuitas fuisset non diceretur ciuitas Basan, sed solum Basan, etiam non uocaretur terra Basan, sed ciuitas Basan.

Item quia postea dicit ꝙ Iair vocauit nomine suo,

Basan

Basan Auothair.i.villas Iair.ecce ibi vocauit Basan villas,& non villam.ergo non erat vnus locus sed multi. scilicet quædam terra magna. Et est ista terra altioris status quam terra Seon,quia est magis in montanis,iõ dicitur ascendimus. *Egressus Og*. Ab hoc non petiuit Moyses transitum sicut a Seon rege,quia iste cum sciuit Israelitas venire contra terram suam, exiuit eis obuiam,& mouit contra eos bellum,antequam sciret vtrum ipsi transire vellent per terram suam, an non:& forte hoc faciebat, vt vindicaret mortem regis Seon. nec enim timuit Israelitas etiam si sciret Seon fortissimum regem victum,& mortuum. vel forte quia iste sicut Seon defendebat introitum terræ suscipiens tributa ab aliis regibus,ut Seon. *Ne timeas eum*. Erat Og de stirpe gigantum,ideo terribilis erat. vnde gigantes emim.i.terrificantes vocabantur,ut patet præcedenti. cap.vnde poterat Moyses vel populus eius timere eũ. de Seon non fuit dictum hoc,quia licet fortis esset,tñ non erat gigas:ideo non ita terribilis. *Cum omni populo suo ac terra sua*. In quo notabat ꝙ in terra illa moraturi essent, unde aliquando Deus tradebat solum populũ in manu eorum vt in Madianitis Num.31.c.& Chananæum regem Arad Nume.21.c. quia solum Madianitas occiderunt, sed terram eorum non possederũt:hic autem vtrumq; fuit:gentem occiderunt,& in ciuitatibus dederunt habitationem tribui Gad, & dimidię parti tribus Manasse vt patet Num.32.c.& inf. *Qui habitauit in Esebon*. Quia ista erat ciuitas principalis regni sui *Percussimus usque ad intenetionem*. Aliquando bellantes ꝑcutiuntur,& moriuntur,& tunc non est percussio vique ad internetionem, hic autem totaliter eos occiderunt,internetio mors est de interneco.i.occido. *Vastantes cunctas ciuitates illius uno tempore*. Idest vno impetu,ita ꝙ non cessauimus ab incepto bello donec omnes accepimus, & dicitur hoc ad differentiam terræ promissionis quæ est trans iordanem, quę non capta fuit vno tempore.i.simul,sed primo acceperunt quandam magnam partem sufficientem genti israeliticę quæ tũc erat,& sic successiue vsque ad tempus Dauid, & Salomonis filii sui,quo regnante totaliter acquisita est; ut patet.tertio Reg.cap.9.cum dicitur, & vniuersum populum qui remanserat de Amorrhęis,Ethæis,& Pherezęis,Euæis,& Iebusęis,qui non sunt de filiis Israel, horum filiorum,qui remanserant in terra,quos.s.non potuerunt filii israel exterminare,fecit Salomon tributarios vsq; ad diem hanc:idem patet 2.Paralip.c.8.per eadem verba totaliter,& fuit causa vt filii israel si omnẽ terram accepissent,tantam pacem habuissent, ꝙ ocio marcerent,ideo ut haberent cum quibus pugnarent, reseruauit Deus multos de illis,sic dicitur Iudi.ca.tertio hæ sunt gentes, quas dominus dereliquit, ut erudiret in eis israelem,& omnes qui non nouerant bella Chananęorum,& postea discerent filii eorum certare cum hominibus,& habere consuetudinem præliandi.

Og erat de stirpe gigantum.

Cur terra ꝓmissiõis nõ fuit capta vno tẽpore.

Item relictæ fuerant illę gentes propter peccata israel,quia non custodiebat pactum domini, ideo Deus nolebat totaliter finire quod promiserat,quia promissio sua conditionalis fuit.s.si ipsi custodirent mandatũ domini, etiam propter peccata quæ facturi erant, ut quandocunque peccarent, essent aliquę gentes, quę eos premere possent,ut patet iudi.2.capit.cum dicitur iratusq; est furor domini in israel, & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum quod pepigeram cũ patribus eorum,& uocem meam audire noluerunt, ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, & mortuus est, ut ĩ ipsis experiar israel, utrum custodiant viam domini,& ambulent in ea,sicut custodierunt patres eorum an non,dimisit ergo dominus omnes has nationes,& cito subuertere noluit, neque tradidit in manibus Iosue.& hoc patet,ꝙa qñcunq; israel peccabat conuertẽ-

A do se ad idola,Deus mittebat super eos aliquos hostes prementes eos ualde,ut patet iudi. tertio. quãdo dedit eos in manus Cusanrasathaim regis Mesopotamię, deinde in manus Eglon regis moab:deinde in manus iabin regis Chanaam,ut patet iudi.4.cap.& sic patet frequentissime in libro iosue. Item fuit alia rõ ꝑ utilitatem israelitarum,quia terra Chanaã erat satis magna, ipsi autem non sufficiebant ad populandũ medietatẽ eius:si ergo totam in uno anno tradita fuisset, non possent eam replere israelitæ,& implerentur serpentibus, & aliis bestiis,iõ non decuit, nec expediuit totã simul capi,& sic dixerat Deus,ut patet Exo.23.& inf.7.c. nõ eiiciã eos a facie tua in vno anno,ne terra in solitudinẽ redigat̃,& crescant ꝯ te bestiæ, sed paulatim expellam

B de conspectu tuo donec augearis. *Sexaginta urbes*. Omnem locum munitum urbem vocat siue paruus siue magnus sit. *Et omnem regionem Argob*. Argob nomen alicuius terrę specialis in terram Og est, vel est nomen appellatiuum,& signat pulchritudinem,& tunc vocatur regio Argob aliqua terra fertilis, & bene murata in terra hac,quæ alias terras regni sui excederet. *Regni Og in Basan*. Non signat Basan totum regnũ Og,sed maiorẽ partem regni.s.aliquã terrã per se. *Cunctæ urbes*. s. 60.s̃.dictæ. *Disperdentes omnem ciuitatem*.i. depopulantes eã,nõ intelligit ꝙ destruendo muros,& omnem munitionẽ,nec hoc facerent nisi aliqñ repugnantibus habitatoribus deiicerent aliquam partẽ muri,ut per eam intrarent,vt ꝓbauimus nu.32.ca. *De manu duorum regum Amorrhæorum*. Quia Og & Seon amorrhęi erant de ge-

Argob qd sit.

C nere Chanaam. *A torrente Arnon*. Quia ibi ĩcipit regnũ regis Seõ in aroer ciuitate ut patet.c.p̃ced. arnõ nõ est torrens sed ciuitas,ut probauimus.c.p̃ced.sed apud istã ciuitatẽ transit torrẽs qdã diuidens terram Moabitarũ & amorrhęorum, & descendit ille torrens de montibus arabiæ tendens contra occidentem terrę illius per latus Moab,& terrę amorrhæorum vsq; lacũ asphaltidẽ q̃ est in oriente terrę Chanaam. s. vbi olim fuit Sodoma:& in occidente Moab & terræ amorrhęorum, nam ista duo regna tenent frontem orientalem terræ Chanaam.de terra amorrhęorum ꝙ sit ad orientẽ terrę Chanaam,patet nu.32.c.de moab ꝙ sit oriẽtalis terrę Chanaam,dr̃ aliqualiter in libro de diuisione terræ sanctę,& patet in multis locis in libro Numerorum:&

D Deut.nã Nu.26.dr̃ ꝙ moyses & Eleazarus numeraue runt filios Israel in cãpestrib. Moab super iordanem ꝯ Hierico. Iordanis & Hierico sunt ad orientẽ terrę Chanaam,ut patet nu.34.ergo Moab regio quæ est orientalis ad iordanẽ,& Hierico,est orientalis terrę Chanaã idem dr̃ Nu.33.c.profectiq; de montib. Abarin transierunt ad cãpestria moab super Iordanem ꝯ Hierico. apud istum torrentem arnon sunt aliqua loca, quæ concordant cum uoce, nam est ibi ciuitas arnon in terra moab in extremitatibus eius, ꝯ principiũ terrę amorrhęorum,ut declarauimus præced.c.& patet nu. 21. c. est etiam ibi ciuitas ar,quę est in terra moabitarũ, ante quam accedat̃ ad terrã amorrhęorum,& de hac dictũ fuit.sup. ꝙ moabitæ qui morant̃ in ar dederunt transitum hebręis,est ẽt ibi ciuitas q̃ uocat̃ aroer, & hoc est

Situs ciuitatis Ar.

E in terra amorrhæorum,& patet.j̃.cũ dr̃ terrãq; possedimus in tp̃e illo ab aroer q̃ est.s̃.ripas torrentis,arnon,vsque ad mediã partẽ montis Galaad;arnon.n.moabitas & amorrhęos diuidit nu.21.c. *Vsque ad montem Hermon*. Qui uocat̃ hebraice hermo. *Quem Sydonii Sanrion uocantẽ Amorrhæi sanir*. Iste mõs appellat̃ hic tribus nominib. ꝙa tangit tres regiones,est.n.in parte septẽtrionali terrę promissionis, & ibi cõiũguntur extremitates regni Amorrhęorũ regno Sydoniorũ, q̃ terra uocat̃ phenicia,iõ cũ tãgat quodlibet regnũ istorum ea inter se diuidens a quolibet nomen accipit. *Et uniuersam terram Galaad*.i.oẽm terram q̃ adiacet monti Galaad,est enim

Galaad

Galaad qd sit. Galaad mons quidam vt patet ĩ.& Gen.31.c.quem vocauit sic Iacob, quia ibi cum Laban socero suo fędus pepigerat:Galaad interpretaĩ tumulus testis, quia ibi cumulauit lapides in signum inuocans Deum cęli,& vt illi lapides testes essent, quia nullus ibi alius testis aderat ꝑter filios Iacob,& seruos suos, & cognatos Laban veniẽtes cum ipso de Mesopotamia,ut dicitur Gene.31.i.quid inuenisti hic de cuncta substantia tua,pone hoc coram fratrib.tuis,& fratrib.meis, & ipsi iudicent: qa tñ isti testes breuiter mori poterant, vel quia non erant tales qui conuenienter deponere possent ꝯ Iacob,Laban accepit pactum istud ac si nullo vidente fieret,iõ dixit,nullus sermonis nostri testis est absque Deo qui pręsens est. Est aũt alius mons Galaad vna leuca distans a Hierusalẽ in sorte trib.Beniamin ꝯ Sichen *Et Esdrai ciuitate regni Og* . Ad quam exiuit vt pugnaret contra Israelitas,ut patet Nu.21.c.*Solus quippe Og restiterat de stirpe gigantum.*

Quo tempore incœperunt gigantes,& quanto tempore durarunt Et quare nunc non sunt gigantes sicut tunc. Et de magnitudine gigantis Og secundum Rab.Sal. & de lecto eius. Quæst. II.

STIRPS gigantum paulo ante diluuium incœpit,ut patet Gen.6.ca. qñ ingressi sunt filii Dei ad filias hoĩm,& post diluuiũ aliq gigantes fuerunt,sed non multo tempore durauerunt: bonitas.n.naturæ in cibis & aspectu cęli ad terram habitatam continebat semen humanum in tanta virtute, vt tanti roboris,& staturę homines illa produceret etas, postea paulatim deficiente natura tanquã ad senium mundus iste declinauit, & humana corpora cum viribus minorata sunt,vnde Og gigantem filium non genuit.

Et si arguatur ꝙ adhuc remanebant gigantes in Ebron,vt habetur.Iosue.15.c.

Respondetur ꝙ gigantes qui erant in Ebron nõ erant magni gigantes sicut Og,iõ dr̃ ꝙ solus iste mansérat,sed ꝯ quia dr̃ Nu.13.c.ꝙ in Ebron erant magna mõstra hoĩum quib.comparati videbantur locustæ. Item quia Iosue 15.dr̃ ꝙ illi filii Enach de stirpe Enach erãt. Enach qñ est nomen appellatiuũ signat nõ quoscũq; hoĩes magnos statura,sed veros gigantes:iõ respondetur ꝙ aliqui de gigantibus manserant in Ebron & in Thanni ciuitate Aegypti,ut innuiĩ nu.13.c.sed non erant de linea illa per quam descendebat Og: de ista.n.linea nullus restiterat. Ra.Sa.dicit ꝙ de gigantibus q vocantur Raphayn,de quibus Gen.14.ꝯ quos pugnauit Chodorlaomor nullus superfuit nisi Og:q nunciauit Abrahę Loth comprehensum fuisse a regib.4.

Sed hoc non põt stare,quia sequereĩ,ꝙ Og esset tũc quingentorum annorum,vel quasi,quę ætas non concedebaĩ tpe illo:ꝯsequẽtia patet,qa si Og fuisset tũc ĩ bello gigantum ad minus esset 20.vel 30. annorum,ex tpe istius belli vsq; ad dationẽ legis fluxerunt anni quatuor centũ,& triginta,ut habetur ad Gala.3.c,ꝙ post ꝓmissiones Abrahę p 430. annos data fuit lex,sed ꝓmissiones fuerunt factæ immediate cum ueniret de illo bello,ut patet Gen.15.c.& sic erunt anni.450.etiam si computenĩ isti anni,430.quos numerat Apostolus,nõ ab eo tpe quo fuit promissio confirmata, de cuius confirmatione agitur Gen.15.sed etiam si computentur a tpe quo primo factæ sunt,non multa dr̃ia erit: nã prima ꝓmissio facta ad Abrahã fuit qñ recedẽs de Mesopotamia de domo Thare prĩs sui ĩtrauit ĩ terrã Chanaã vt patet Gen.12.c.sed iste ingressus nõ fuit ante captionem Sodomorum nisi per valde paucos dies.s.anno & dimidio,vel duob. vt declaratũ fuit in Gen.ergo nõ refert computare annos quos computat apostolus ab ĩ-

F gressu Abrahę ĩ terram Chanaã,uel a tpe captionis Sodomorũ,deinde post dationẽ legis vsq; ad mortẽ Og fluxerunt.40.anni qui simul faciunt.490.annos.Et patet hoc, qa lex data fuit primo anno exit⁹ de Aegypto mense.3.vt hr̃ Exo.19.c.mors Og fuit in 40.anno anq̃ transirent iordanẽ,ut patet ex superiori. c. *Mostratur lectus eius ferreus.* Pro mirabili mandauerat sibi lectũ ferreum fieri,quia quantitas sua excedebat mensurã aliorum lectorum. *In Rabath filiorum Ammon.* Licet iste nõ esset rex Ammonitarũ, tñ forte fuit inter eos aliquo tpe,& mansit ibi lectus eius,uel forte fuit factus iste lectus ei in terra sua Basan,& Ammonitæ transtulerunt eum in terram suam pro mirabili magno. *Nouem cubitos habens longitudinis,& quatuor latitudinis.* Secundũ mẽsuram longitudinis & latitudinis suę vel quasi patet ꝙ

G iste lectus erat non multum latus sed conueniens ẜm longitudinem eius,ut tanta esset latitudo. Ex hoc patet falsum,ꝙ dicebant aliqui Talmudistæ de quo diximus super 21.c.libri Numerorum.Sed aliqui volentes abusionem illam aliqualiter colorare dñt, ꝙ non erat iste lectus ferreus,sed cuna in qua iacebat qñ erat paruulus.Sed falsum est quia in hebręo dr̃ lectus,& nõ cuna,diuersa noĩa ponunĩ in hebræo pro cuna, & pro lecto virorum,& tñ eadẽ dictio poniĩ hic apud hebreos, q̃ poniĩ psal.6.& in aliis locis,ubi poniĩ lectus vel stratum.Item si qñ erat puer solum nouem cubitos longitudinis occupabat,non posset tm̃ creuisse vsq; ad ętatem prouectam.s.ꝙ esset pes Og maior.13. vicib. q̃ totum corpus Og in pueritia,hoc aũt ĩpossibile est, & ab

H surdissimũ,patet consequentia,qa spatium a planta pedis usq; ad cauillam solum est.4. pars longitudinis pedis,sed in spatio inter plantam, & cauillam ponũt. 30. cubitos quater.30.sunt.120.in quib.13.uicib.reperitur nouenarius numerus,& superant tres vnitates, & sic erunt in pede Og.120.cubiti longitudinis, & hoc ĩpossibile est,quia nulla aĩa humana posset tantam materiã vegetare,sic.n.declarat Phil.in 2.de aĩa tractãs de potẽtia nutritiua,ꝙ nõ nutriĩ corpus ẜm quamcunq; q̃titatem alimenti datam, quia tunc quodlibet aĩal posset crescere in infinitum,cum posset ei apponi infinitum alimentum:sed falsum est,quia quantuncũq; apponaĩ solum perueniet ad certam quantitatem,sic.n.dicit ibi phil.ꝙ oĩum natura constantium positus est numerus

I magnitudinis & augmẽti, nam sicut q̃libet species habet certam periodum durationis ultra q̃ non excedit ita q̃libet forma determinat sibi certam magnitudinẽ ĩ.quam non descendit ꝑꝑ paruitatem,& ultra quã nõ excedit ꝑꝑ magnitudinem,ista tñ non sunt accipienda multum stricte,nam aĩa humana non põt stare in tam parua quantitate sicut vnus digitus carnis,nec in tã magna sicut vna turris. *Ad mensuram virilis manus.* i. ẜm mensuram alicuius viri habentis cubitum, nec valde magnum,nec valde paruum,cõtinet aũt cubitus duos pedes ẜm quosdam,ẜm alios cubitum,& dimidium.

Quęlibet forma determinat sibi certam magnitudinem.

Ra.Sa.dicit ꝙ isti erant cubiti ipsius Og, qui uir antonomasice dicebatur.

Sed hoc falsum,& impossibile est, quia nullus hẽt ĩ longitudine sua quatuor cubitus completos de suis,

K nisi valde disproportionatus sit,quanto magis nouem.

Item nullus ĩ latitudine de suis quatuor cubitos hẽt sed tot habebat lectus Og.

Et si dicas ꝙ amplior erat lectus Og quam ipse.

Dicendum ꝙ ualde parum esset lectus amplior,quã Og,quia iste lectus demonstrabatur ad probandũ magnitudinem Og, ꝙ non esset si non ęquarentur, vel quasi.

Ideo dicendum hos cubitos esse de communibus, & cum quilibet de suis cubitis habeat quasi.4.erit Og maior,quam duo homines mediocres, immo tantus, vt duo & dimidius, & hoc tam in altitudinę ꝙ in latitudine,

tudine. Item quia si isti cubiti intelligerentur de cubitis Og: cum vt.s. pbauimus pes suus contineret.120. cubitos de cōib. presupponendo q dñt.s. q a planta vsque cauillam sunt.30. cubiti in Og: & quia cubitus cōtinet duos pedes, contineret qlibet cubitus 240. cubitos vsuales: nouem ergo cubiti de cubitis Og continebunt duos mille centum & sexaginta cubitos vsuales: patet multiplicando nouem per.240. & cōtineret quatuor mille tricentos, & uiginti pedes cōes: hoc aūt humanę abhorrent aures, quod isti vilissimi cōfinxerunt non.n. posset tanta materia cōpingi ad faciendū vnum quid artificiatū, & tñ ferrum reperire difficile erat. Itē quia tantus lectus occuparet fere vnam leucam integram, & tunc non posset esse in aliqua ciuitate, quia nulla ciuitas forte tūc tāta erat q̄ in longitudine fm lineā rectā vnā leucā hēt, nisi forte Babylon de qua dicit phil. in 2. poli. q nō erat ciuitas sed gēs: & hoc dicit de Babylone ęgyptiaca q̄ erat minor q̄ Babylon psica vel Chaldaica, quā iam destruxerant Cyrus & Darius. Itē dato q ēt totam ciuitatem impleret, nec essent ibi domus, nec aliquid nisi lectus ille, q absurdissimū est, & sic non staret in ciuitate filiorum Ammon, q est ꝯ textum. Item nunquam posset dormire sub tecto nec stare ī aliqua domo, quia nulla domus nec tectum tm̄ est. Item ciuitates non poterant hr̄e portas in regno suo, vt ipse intrare posset, sed falsum est, quia.s. dixit, q oēs vrbes in regno Og erant muratę, & habentes portas, & vectes. q̄dam sunt ita absurdissima, q contra ea arguere non oportet: quia seipsa destruunt.

Babylon duplex.

Quid per Og moraliter intelligatur hebraice. Et est pulchra moralitas pro prædicatoribus de gradibus luxuriæ.
Quæst. III.

SI vis moraliter dicere Og hebraice coaceruans vel coaceruatio dr̄, ut patet in libro hebraicarū interpretationum: & signat peccatorem q peccatis peccata superaddit, donec veniat in profundum malorum: peccatum.n. cui per pn̄iam remedium nō adhibet, mox sibi nequiores socios aggregat vt fiat habitatio oīs spiritus immūdi. Et patet hoc maxime in uitio carnis ī quo manifeste gradus longitudinis & latitudinis assignare possumus, ī quo cū aliqs nouē cubitus lōgitudinis & .4. latitudinis habuerit tāto in lecto requiescit īmobilis, primus cubitus, vel gradus est in cibis exquisitis, uel electuariis. Scds in dulcib. & ꝯtinuis poculis, qa vēter mero ęstuans facile despumat in libidinem, ut ait beatus Hieronymus, & patet in decretis 34. d. c. venter mero. Tertius in spectaculis, ut ait. Ouidius primo de arte amandi,

Ad forum vadunt, ut speculentur ibidem.
Iste locus casti damna pudoris habet.

Iuxta illud intrauit mors per fenestras nostras, & oculus meus furatus est aīam meam. Hier. c. 9. Quartus in dissolutis cantilenis iō phil. in fine. 8. polit. prohibet iuuenes a melodiis teneris, & amatoriis, q̄ sūt fm phrygiam melodiam. Quintus est prouocatiuus aromatib. multum.n. quidam odores venerei appetitus excitatiui sunt. Sextus est in donis gratis receptis. Septimus in mollibus lectis. Octauus in tpali sociorū lætitia: iō Ouidius secundo de remedio amoris, curas hr̄e consulit, & ad timorem respicere, ista turpem igniculum ad tēpus saltem suffocant. Nonus in turpi usu feminarum, quid si brutorum? qd si masculorum? infundissima sūt omnem gradum & limitem naturæ excedētia, iō magis congruit de talibus subticere. Habet quoq; iste impudicorum lectus quatuor latitudinis cubitos. Primus est turpis cogitatio. Secundus perficiendi consensus, vel deliberatio. Tertius consequens operatio. Quartus diuturni actus assuefactio. Et si tanta istius consuetudi

A nis firmitas fiat, tunc lectus fit ferreus, ut a nullo bono superetur.

Terramq; possedimus. Hic ponit̄ fm. s. terrę acquisitę diuisio. *Ab Aroer.* Ista est prima ciuitas in terra regis Seon post torrentem Arnon. *Reliquam autem partem Galaad.* Galaad mons ex vtraq; parte in locis planiorib. ciuitates habet, illę autem quæ sunt contra Moabitas traditę sunt duab. tribubus Gad & Ruben, quę autē sunt post montem contra terram promissionis datæ sunt dimidiæ parti Manasse. *Et omnem Basan regni Og.* Ex quo manifeste patet, q Basan nomen specialis terræ est in regno Og, quia non fuit datum totum regnum Og dimidiæ tribui Manasse. *Ciuitasq; Basan uocabatur terra gigātum.* Quia olim in ea gigantes habitauerant, nunc autē

B solus Og de eis restiterat, ut patet. sup. isti gigantes habitabant ibi tempore Abrahę, qn̄ tres reges cum Chodorlaomor venientes ad delendum ciuitates Sodomorum destruxerunt primo istos gigantes, & patet, q in hac terra habitarent, quia dicitur Gen. 14. c. ubi ponitur ista historia, q illi reges qui venerant cum Chodorlaomor deleuerunt Rafayn in Astaroth Carnayn, sed ista ciuitas Astaroth erat in regno Og regis Basan, & patet quia qn̄ computantur ciuitates regis Og, & Seon, Nu. c. 32. ponitur ibi Astaroth in qua deleti sunt gigantes, in terra etiam regis Seon habitauerunt gigantes, qui non erant de magnis gigantibus vocatis Rafayn, sed de aliis qui uocantur Enirs, & habitauerunt in Cariathiarim: hos deleuerunt illi reges, ut patet Gen. 14. ca.

C cum dicitur & eminin sane Cariathiarim, sed iste locus cariathiarim est in regno, Seon, ut patet Num. 32. c. cū dicuntur vrbes regni Seon inter quas enarratur cariathiarim, Seon autem erat de Rafayn siue gigantib. qui habitabant in Astaroth, quæ pertinet ad terram suam Basan, & licet istę generationes gigantū post diluuiū fuissent in terra illa vsq; tempus Abrahæ, & tūc deleti fuissent per 4. reges, tn̄ non totaliter, quia aliqui manserunt in quibus continuata fuit generatio vsq; ad tp̄s regis Og qui solus restiterat de stirpe gigantum, ut patet hic in littera, nam ipse gigantem filium non genuit & sic fuit ibi finita gigantum progenies. *Iayr filius Manasse.* i. de tribu Manasse, ut probauimus Nu. 32. non.n. poterat esse immediate filius Manasse iste Iayr, accepit illas ciuitates cum viculis suis in possessionē nondū

D deletis hostibus, & postea ipse cum familia sua pugnauerunt & deleuerunt habitatores terræ illius. sic.n. fiebat postquam sortes distributæ sunt in terra Chanaā, nam quęlibet tribus pugnabat ꝯ habitatores sortis suę & aliqn̄ poterat eos delere, aliqn̄ nō, sic patet Iosue. 16. c. cum dr̄ & non interfecerunt filii Israel Chananæum qui habitabat in Gazer, habitauit autem Chananęus vsque in pręsentē diem in medio Ephraim, & Iosue. 17. c. dr̄ q non potuerunt filii Manasse has subuertere ciuitates, sed cępit Chananęus habitare in terra sua. *Possedit omnem regionem Argob.* Quia ipse pugnauit ꝯ habitatores terræ illius, & cepit uiculos eius, ut patet Nu. 32. Argob nomen regionis specialis erat in regno Og, sicut Basan, nam non potest dici, q Basan esset totum

Argob quid sit.

E regnum regis Og. considerando ea, quę ponuntur in littera potest alio modo Argob esse nomen appellatiuum signans pulchritudinem, & uocaretur tunc regio argob. i. regio pulchra, quia fertilis erat valde, uel quia forte erant in ea pulchrę ciuitates & oppida. dicit̄, Iayr possedisse usq; ad terminos, Gessuri, & Mathati, quia istæ sunt duæ terrę speciales quę erant ad extremitates regionis. Argob, vel forte sunt duo loca ītra ipsam terram argob in extremitatibus duabus terræ illius, sicut Dan & Bersabe sunt in extremitatibus terræ promissionis, ut patet. 1. Reg. 3. c. *Vocauitq; ex nomine suo.* Scilicet iste Iayr mutauit nomen terræ, scilicet argob, & Basan & uocauit auothiayr, idest uillas Iayr. *Vsq; in præsentem diem.*

Nō probās hæc verba non esse Moysi sed Esdrę.

diem. Ista non sunt verba Moysi sed Esdrę, & patet ratio, quia a tēpore quo ceperat Iayr illas villas, & nominauerat noīe suo vsq; quo Moyses ista dixit, & mortuus ē, nō trāsierunt tres mēses, patet: qa ista fuerūt facta circa finem 40. anni. sed dicere. *Vsque in præsentem diem.* Magnum tempus preteritum notat, sic illa uerba sup. posita. s. *Monstratur lectus eius ferreus in Rabath filiorum Ammon.* Magis videtur esse Esdræ probantis magnitudinem Og contemporaneis suis, qui non viderāt quam Moysi: quia totus exercitus tempore Moysi vidit Og: nec est verisimile, ꝙ Moyses magnitudinem Og probaret argumento non concludenti. s. per lectū quem Israelitę non uidebant, cum ipsi maius argumētum haberent: quia ipsum Og viderunt, maxime quia Moyses nunquam stetit in terra Ammonitarum, iō nec testimonium dare sufficienter potuit. ꝙ Moyses non steterit in terra Ammonitarum, patet, quia ipse nutritus fuit in terra ęgypti, & non exiuit de illa nisi qñ iuit in Ethiopiam ad pugnandum ꝯ ciuitatem Saba, de quo diximus in chronica temporum breui posita in principio Exo. & postea iuit in terram Madiam, & fuit ibi pastor per annos. 40. cum Ietro socero suo, vt patet Exo. 2. c. & magis actu. 7. c. deinde reuersus in Aegyptū anno. 80. vitę suę. vt patet Exo. 7. exiuit eodē anno de ęgypto cum toto israel, ut d̄clarauimus Exo. 2. & 11. c.

Sed dicētis ꝙ in his mediis temporibus Moyses potuit ire in terram Ammonitarum.

Respōdetur ꝙ non potuit ire in terram illā, si iuisset oportebat eum ire per desertum, quia a terra Madiam, vel a terra ægypti non est aliqua via ad terrā Ammon quæ est in extremitate Arabię nisi per deserta arabica, sed Moyses nesciebat viam versus terrā Moab & Ammon per deserta arabiæ: ergo non ambulauerat per illa: anñs, patet, quia dicitur Num. 10. c. ꝙ Moyses locutus est ad Obab cognatū suū dicēs: noli nos relinquere: tu. n. nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus: & eris ductor noster: si tñ Moyses cognouisset vias deserti, non peteret Obab tanquā directorem dicens illum scire loca deserti: sed non nego propter hoc Moysen scripsisse librum istum, scripsit. n. vt diximus sup. 1. c. sed post destructionem & conbustionem librorum legis per Babylonios Esdras scriba legis, & propheta spiritu diuino afflatus legem rescripsit, & ista & similia addidit, & ꝙ diximus sup. ca. 2. ꝙ Esdras non ausus fuisset addere ad verba Moysi, dicit de talibus clausulis qualis ipsa est, quia si ipsam Esdras addidit, necesse esset etiam præcedentem, ꝙ non conuenit: quia ad tempus Moysi ipsa refertur. *Machir quoque dedi Galaad.* Idest filiis vel nepotibus Machir: quia nō viuebat tunc Machir vt probauimus Nu. 32. c. s. quia Machir fuit nepos Ioseph filius Manasse, vt patet Gen. 50. c. & cum viueret Ioseph iam habebat filios Machir: vt dicitur eodem c. s. filii quoq; Machir nati sunt in genibus Ioseph. ergo quando moreretur Ioseph ad minus esset Machir. 25. uel 30. annorum, & cum maior uita sua posset esse ad centum viginti, vel centum triginta annos, manerent post mortem Ioseph, ad magis centum anni, sed Ioseph mortuus est ante exitum de ęgypto quasi centum, & quadraginta vel plures annos, ergo necesse erat ꝙ Machir mortuus fuisset annis ad minus. 40. ante exitum de ęgypto, ergo non poterat superuiuere tēpore quo Moyses diuidebat terram Amorrhęorum regum. *Dedi Galaad.* Non totam Galaad, quia pars eius fuit data duab. tribub. ut sup. patet & inf. *Et tribubus Ruben, & Gad dedi terram Galaad.* s. aliam partē terrę post montem Galaad contra Moabitas, & patet quia dicitur. Vsque ad torrentem Arnon. Arnon diuidit Moabitas & Amorręos. s. Moab & regnum Seō ut patet Nu. 21. c. *Vsq; ad torrentem Iaboc qui est terminus*

Arnon diuidit Moabitas & Amorrheos

F *filiorum Ammon.* Est istud regnum Amorrhęorum ex vna parte coniunctum Moabitis apud Arnon, ex alia parte Ammonitis apud torrētem Iaboc magis contra orientem, & istos duos terminos tempore Amorrhęorum tenebant duæ tribus. coniungitur etiam ista terra terræ promissionis in planicie Iordanis.

cū qb sūt conterminí & Ammonitæ.

Ponuntur hic duo termini laterales terræ regum Amorrhęorum: nam ista terra est ad orientem terrę Chanaam, ut patet Num. 32. ubi tribus Ruben, & Gad & dimidia pars Manasse accipientes hæreditatem in terra duorum regum Amorrhęorum, confitentur se habere sortes suas ad orientem terrę Chanaam, ita ꝙ frons occidentalis terræ Amorrhęorum est ad frontē orientalem terræ Chanaam, ab oriente autem, ut declaratum fuit præcedenti. cap. habet ista terra Amorrhæorum extremitates regni Moab, & Ammon, quæ

G coniunctę claudunt frontem orientalem terræ Amorrhæorū, deinde latus septentrionale terræ Amorrhęorum coniungitur terrę Ammonitarum, & locus meridianum eius coniungitur terrę Moabitarum, & sic inter vtramque clauditur: cum autem perueniatur ad occidentalem frontem terræ Amorrhęorum per latus meridianum finitur in Iordane, & ibi diuiditur terra Chanaam a terra illa, & terra etiam Moab ibi finitur & coniuncta est ibi terræ Amorrhæorum. patet quia in ultimis mansionibus hæbręorum circa terram Chanaam ipsi procedentes per terram regis Seon accedebant ad cāpestria, & planiora loca Moab, ut patet Nu. 33. c. deinde redeundo per idem latus meridianum di

H recte a fronte occidentis usq; ad orientalem partē terræ eiusdē est torrens Arnon, quē trāsierunt hebręi qñ intrauerūt in terram Amorrhęorū, ut patet præced. c. & ibi late declaratum est: sed hic non accipitur sic, sed ꝙ torrens Arnon sit in latere meridiano terræ Amorrhęorum diuidens eam & terram Moabitarum, & ille torrens licet sit in oriente terrę Amorrhęorum, tamē cum hebręi transierunt, quia fluit de arabicis desertis in parte septentrionali, & circuiens frontem orientalē terrę Amorrhæorum labitur per latus meridianum eius inter terram Moabitarum & Amorrhęorum, & peruenit per illud latus, usque ad occidentem terrę Moab & Amorrhęorum, nam ut ait Iosephus torrēs vel fluuius Arnon veniens de montibus arabicis ad lacum asphaltidem terminatur.

I

Quid sit & ubi lacus asphaltidis. Et de Iordane, & mari Tiberiadis. Quæst. IIII.

Est autem lacus asphaltidis in valle Sodomorū & uocatur mare mortuum. Quod autem mare mortuum sit apud terram Moabitarum satis declaratur hic in littera, & patet in libro de diuisione terræ sanctæ, ubi dicitur, ꝙ in descensu Arabię ad terram promissionis Carnayn spelunca est sup montem Moabitarum apud asphaltidem lacum, idest mare mortuum, in qua sedit Balaam ariolus ad maledicendum filios Israel, de quo Num. 23. & 24. capit. tenet ergo fluuius Arnon totum latus meridianum ter-

K rę Amorrhęorum. terra autem ammonitarum tenet totum latus septentrionale terrę Amorrhęorum usque ad occidentem, ita ꝙ qui uellet uenire de fronte orientis terrę Amorrhęorum per lineam lateris septētrionalis, necesse est ꝙ ueniat per terminos terræ Ammonitarum usque ad occidentalem frontem, ubi autem finitur latus septentrionale in fronte orientis est torrens Iaboc distans duobus miliaribus a iordane, ut patet in libro de diuisione terræ sanctę, & apud illum luctabatur angelus cum Iacob, ut patet Gen. 32. cap. ꝙ aūt sit apud terram Ammonitarum patet ex hoc, quia cum Iacob veniret de Mesopotamia in terram Chanaam

naam transiuit per torrentem Iaboc, nam Mesopotamia est ad septentrionem terræ Chanaam, ut declarauimus Gen. 24 cap. & patet in hoc, quia Mesopotamia est trans Eufratem fluuium magnum sicut habet Iosue. 24. c. Eufrates aũt ad partem septentrionalem terrę promissionis, ut colligitur Gen. 15. & Num. 34. cap. veniendo ergo de parte septentrionali respectu terrę promissionis bene erat transitus per terram Ammonitarum quæ est septentrionalis terræ Amorrhæorũ, & consequenter aliquo modo septentrionalis terrę Chanaam: sicut ergo torrens Arnon accedit vsq; ad finem lateris meridiani terræ Amorrheorum, ita torrẽs Iaboc est in fine lateris septentrionalis terrę eiusdem apud terram Ammon. sunt ergo isti termini terræ Amorrheorum a tribus lateribus. s. ab oriente a meridie a septentrione. manet ergo solus occidẽtalis terminus in quo tangit terra Amorrheorũ orientem terrę Chanaam. & ponuntur hic multa loca in quibus tangit terra Amorrheorum terram Chanaam, & primus est planicies solitudinis: ista planicies est apud terram Ammon post torrentem Iaboc declinando per frontem occidentalem terrę Amorrhæorum quasi a septẽtrione in meridiem. & est illa pars terrę campestris & plana: sed tunc inhabitata, quia non conuenientis soli erat ad habitandum. Post istam terram declinando per illam frontem occidentalem à septẽtrione versus meridiem est fluuius Iordanis, nam Iordanis nascitur a Libano monte, qui est in latere septentrionali terrę Chanaam, deinde conuertitur contra orientem, & circuit per terminos terrę Chanaam donec mari salsissimo absorbeatur, & patet quia antequam Iosue cum populo Israelitico intrare posset in terram Chanaam transierunt Iordanem, ut patet Iosue. 3. & 4. c. deinde ponit terminus Cenereth. i. maris, quod nunc, & tempore Christi vocabatur mare Tiberiadis a quadam ciuitate ibi existente sic dicta. Est autem mare istud, Cenereth quidam lacus valde magnus, qui quasi mare videtur, & sunt in circuitu eius multa loca. & fit ibi magna nauigatio: nam ibi Christus sepe nauigauit, & discipuli eius piscati sunt, ut patet Io. 6. & 21. ca. Vocatur autem mare Cenereth, & ponitur in fronte oriẽtis terræ Chanaam, ut patet Num. 34. c. non est autem intelligendũ ꝙ descendendo per frontem occidentalem terrę Amorrheorum quasi a septentrione in meridiem prius sit finis Iordanis quam mare Cenereth, quia tunc oportebat quod mare Cenereth esset magis declinãdo ad meridiem quam mare mortuum vallis Sodomorũ cũ Iordanis absorbeatur mari mortuo, vt patet Io. 3. c. sed falsum est quia vltra vallem Sodomorum declinãdo ad meridiem nihil est de terra Chanaam, sed ponit hic Cenereth. i. ciuitas illa existẽs apud mare illud paruum, quia apud Iordanem non reperiebatur aliqua ita coniuncta orientali fronti terræ Chanaam quæ nominaretur sicut ista, est tamen intra ambitum Iordanis ĩ terra Chanaam, & est ĩ quadam terra quæ vocatur Galilea, sic patet Io. 5. cap. quia ibi dicitur esse idem mare Tiberiadis & mare Galileę. Est autem Galilea in sorte Iudę, & per consequens in parte meridiana terrę Chanaam, quia illam tenebat Iudas, ut patet Iosue. 14. & 15. c. deinde dicitur, ꝙ descendendo per istam frontem occidentalem Amorrheorum a septentrione versus meridiem est mare salsissimum siue mare Sodomorũ & hoc ponitur ultimum in ista frontis occidentalis latitudine, quia vltra mare Sodomorum versus meridiẽ nihil manet in parte terrę Amorrheorum, aut terrę Chanaam, & hoc mare dicitur esse ad radices montis Phasga contra orientem, idest quod mare Sodomorũ habet ab oriente immediate coniunctum montẽ altum filiorum Moab, qui dicitur mons Phasga. i. in quo est collis altus, & hoc est quod dicitur in libro de diuisione terrę sanctę. s. ꝙ apud lacum asphaltidem siue mare mortuum est contra orientem mons Moabitarum, in quo uoluit Balaam maledicere Israelitis, ꝙ aut iste sit mons patet quia Num. 23. c. vbi agitur de Balaã volente maledicere dicitur, ꝙ Balac duxit Balaam super montem Phasga, sic enim dicit littera, cumque duxisset eum in locum sublimẽ super verticem montis Phasga ædificauit Balaam septem aras: ẽt patet. ĩ. 34. c. quia Moyses quando mortuus fuit, erat in planioribus locis campestrium Moab. s. in vltima mansione, & tñ ad moriendum ascendit in montem Phasga, sic enim dicitur in littera ascendit ergo Moyses de campestrib. Moab super montem Nebo in verticem Phasga: est ergo sensus huius litterę ꝙ Machir nepos Ioseph, & tribus Gad, & Ruben posséderunt terram istam a torrente Arnon qui ẽ in latere meridiano illius terrę Amorrheorum vsque ad torrentem Iaboc qui est in latere septentrionali. q. d. totam terram possederunt in terra Amorrheorum a meridie vsque ad partem septentrionalem, & totam frontem occidentalem huius terræ q̃ est descendendo a parte septentrionali versus meridiẽ scilicet per partem planiciei solitudinis, & iordanis, & Cenereth vsque ad mare salsissimum, & hoc est descẽdere a parte septentrionis ad meridiem, quia iste descẽsus terminatur in mari salsissimo, cum dicatur vsq; ad mare salsissimum, sed mare salsissimum est ĩ parte meridiana terræ Chanaam, & Amorrheorum ut supra patuit: vt aũt omnia supradicta melius intelligant, in subiecta figura sensibiliter inspiciant. *Et terminos Cenereth.* Est ciuitas in Iudæa quę tempore Christi Tiberias vocabat a Tiberio imperatore, cuius tempore Christus passus est, qui Octauiano successit, & fuit tertius inter imperatores Romanos, apud istam ciuitatem est qdã magnus lacus, qui uocatur mare Tiberiadis, uel Galileę, siue Genezareth in qua Christus sepe stetit, & pdicauit, & multa miracula fecit, de hoc diximus Nu. 34. c. *Vsque ad mare deserti quod est salsissimum*. Mare istud vocat mare mortuum siue lacus asphaltidis, vbi sunt subuersę ciuitates a domino scilicet Sodoma, Gomorra, Adama, & Seboyn, ut patet Gen. 19. c. uocatur mare deserti, quia est in angulo orientis & meridiei, a quo incipiunt solitudines Aegypti, vt aliqui uoluerunt, sed falsum est quia apud mare mortuum, quod est in valle Sodomorum, nulla solitudo Aegypti incipit, & patet quia si consideremus orientalem partem maris salsissimi non est aliquod desertum ibi sed coniuncta est illi valli terra Moabitarum, & est ibi mons altissimus super illud mare, & pertinet ad terram Moab in quo Balaam voluit maledicere Israelitas, vt declarauimus supra, & de hoc dicitur hic ĩ littera, ꝙ mare salsissimũ est ad radices montis Phasga ad orientem, nec habet deserta Aegypti mare salsissimum a parte meridiana, quia apud illud mare in confinio lateris meridiani, & septentrionalis est Idumea descendens per latus illud meridianum versus occidentem terrę Chanaam, ut patet Num. 34. c. Idumea autem populata est, nec possunt assignari deserta Aegypti, vel Arabię versus septẽtrionem aut occidentem terrę Sodomorum, quia istę duę partes sunt intra ipsam terram Chanaam, Vocat ergo istud mare deserti, quia in circuitu huius maris non est terra habitata, nam est hoc mare in valle Sodomorum, & in illa valle erant quinque ciuitates cum aliis viculis, omniaque fuerunt propter peccata gentis illius cœlesti igne consumpta, ita quod terra illa quæ olim irrigua Iordane fertilissima erat, & pulchra sicut paradisus domini, ut patet Gen. 13. ca. postea totaliter ĩ cinerem fauillasq; soluta frugum & fructuum expers est: ideo in illa terra nullus habitat nec circa illam & sic uocari potest mare deserti. uocatur salsissimum quia grossius est cęteris aquis, & sulphureum est, & vnctuosum

Ex quo loco nascit Iordanis flumen.

De situ galileæ.

Cenereth quæ ciuitas.

vnctuosum quasi oleum, de hoc Nume. 34. c. *Ad radices montis Phasga.* Idest montis altissimi, Phasga appellatum est, & signat collem contra orientem, non contra orientem terræ istarum duarum tribuum, sed contra orientem terræ nouem tribuum & dimidię, nam terra Amorrhęorum in qua acceperũt sortes duæ tribus, & dimidia, est magis orientalis, quam terra Chanaam, in qua acceperunt sortes nouem tribus, & dimidia: nam frons orientalis terræ Chanaam continuatur fronti occidentali terræ Amorrhęorum, dixit autem hic mare salsissimum habere ad orientem montem Phasga, quia hic ponitur quidam termini qui sunt intra terram Amorrhęorum scilicet planicies solitudinis torrens Iaboc, & torrens Arnon, sunt alii termini intra terram Chanaam. s. Iordanis, Cenereth, & mare salsissimum siue mare deserti, cum ergo sit istud in terra Chanaam, & mons Phasga in terra Moab, quę est ei orientalis, necesse est vt dicatur mare salsissimũ habere ab oriente montem Phasga, nã Iordanis est ad orientem respectu terræ nouem tribuum, & ad occidẽtem respectu terrę duarum tribuũ, & dimidię: sic confitentur filii Gad & Ruben se suscepisse possessionem suam ad orientalem plagam possessionis aliarum tribuum, Num. 32. c. coniungitur etiam ista terra Amorrhęorum terrę Sydoniorum in monte Hermon, ut supradictum est, & forte illum finem tenuit dimidia tribus Manasse, quia non computatur inter terminos, quos tenuit tribus Gad & trib. Ruben, sicut aliqui voluerunt, sed falsum est: nam duo falsa hic dicuntur, primum ꝙ dicitur est, quod non computatur hic terminus terrę dimidiæ tribus Manasse.

Secundum ꝙ inter ista loca in quibus accedit terra Amorrhæorum ad terram Chanaam non computatur hic cui euenerit. primum falsum patet, quia dicitur hic quod terra Basan regis Og, & terra Argob, & pars vna montis Galaad, data fuit dimidiæ tribui Manasse, & quia ista terra non accedit ad aliquam de extremitatibus nominatis terrę Amorrhęorum, & Chanaam, uidetur non computatus terminus eius si computatus est dicendo terras quas inhabitauerunt scilicet Basan, & Argob, & dimidia pars montis Galaad, nam termini harum sunt termini habitationis suæ. secundum autem falsum est scilicet quod non ponatur hic terminus terræ Amorrhæorum ad montem Hermon, nam mons Hermon est ad partem occidentalẽ terræ Amorrhęorum in contactu lateris septentrionalis, & occidentalis, & licet non ponatur clare, tamen ponitur implicite cum dicitur, vsque ad planiciem solitudinis atque Iordanis: nam planicies solitudinis est pars vltima in parte lateris septẽtrionalis terræ Amorrhęorum, quod patet euidenter ex supradictis, nam post planiciem solitudinis sequuntur omnia loca frontis occidentalis terræ Amorrhęorum, quasi declinãdo a septentrione contra meridiem, vt in superiori figura declarauimus.

Situs mõtis Hermõ.

Præcepique vobis. Hic ponitur tertium scilicet duab. tribubus & dimidię ad bellum facta admonitio. *In tempore illo.* Idest quando petiistis a me terram istam. *Expediti.* Idest sine vxoribus, & filiis, & pecoribus, solis armis bellicis vtentes. *Præcedite fratres uestros.* Præcedebant istæ duę tribus, & dimidia quæ acceperant possessionem trans Iordanem alias ne retrocedere possent, vel quia expediti erant, poterant melius resistere hostibus, & ideo non poterat seruari ordo castrametationis, vel motus qui seruabatur in deserto scilicet qđ Iudas, Zabulon, & Isachar primo mouerent castra, ut patet Numer. decimo capitulo & secundo, quia Ruben, Gad & dimidia pars Manasse præcedebat, & forte alię tribus cum ibant ad bellum, non seruabant eundem ordinem, nisi cum mouerentur omnia castra, &

F & arca domini. *Donec requiem tribuat dominus fratribus uestris.* Idest donec terra diuidatur, & detur eis in possessionem, & sic factum est ut patet Iosue 22. capitulo.

Quando dicitur aliquis habere requiem in possessione. Et de duplici admonitione per Moysen facta Iosue.

Quæst. V.

REQVIES autem in possessione dicitur, non quando aliquis deuicit detinentem eam: sed quãdo eam ipse accepit, & pacifice possidet: sic enim fuit in Israelitis ꝙ illę tribus, quę trans Iordanem possessionem accepturę erant, primo deuicerunt populos Chananæorum non quiG dem omnes, ut patet Iud. 3. capitu. sed tot quot sufficiebant ad habitationem ipsorum, & hoc fuit per septem annos, vel quasi, deinde deuictis hostibus incępit Iosue mittere viros, qui considerarent omnes terminos terrarum captarum, & diuiderent eos in partes æquales pro singulis tribubus, & factis sortibus, atque datis cuilibet tribui, multis temporum incidentibus intermediis, transierunt alii septem anni vel quasi, & sic transierunt 14. anni postquam rediret tribus, & dimidia in possessionem suam, si tamen rediisset immediate ut deuicti sunt populi Chananęorum, solum stetissent septem annis, sed tunc non stetissent vsquequo Deus daret requiem aliis tribubus, quia victis hostibus adhuc non quiescebant, cum nullus eorum haberet H possessionem, donec singulis tribubus daretur sua sors, & inciperet possidere: tunc enim erat quies maxime quia duæ tribus & dimidia debebant facere pro reliquo populo, sicut totus populus fecerat pro eis, sed totus populus Israel pugnauerat contra duos reges Amorrhęorum, ut illam terram acquirerent, ut patet Numero 21. & supra secundo & in isto, & non solum pugnauerunt, sed etiam expectauerunt, quousq; Moyses dedit istam terram duabus tribubus & dimidię, ut patet hic, etiam infra quinto capitulo, & Iosue. 18. & 22. capitulo, ideo rationabile erat vt expectarent duæ tribus & dimidię, donec Deus daret quietem nouem tribubus & dimidiæ. s. vsquequo sortes earum diuisæ essent, & actualiter traditę, & sic fecerunt, ut patet Ios. I 22. cap. & in fine. 21. *Iosue quoque.* Ponitur commonitio facta ad Iosue. duplex fuit facta commonitio Iosue per Moysen. Vna quæ fuit ante tempus mortis Moysi. Alia quę fuit quando mori debuit Moyses. De prima patet Num. 27. capit. cum Deus dixit Moysi postquam mortem ei prænunciauit. tolle Iosue filium Nun ĩ quo est spiritus Dei, & pone manum tuam sup eum, qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & oĩ multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuę: ut audiat eum omnis synagoga filiorũ Israel, pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet dominum, ad verbum eius egredietur, & ingredietur ipse, & oẽs filii Israel, & cętera multitudo, & subiungit de cõpletione huius. fecit Moyses q̃ pcepeK rat dñs, cumq; tulisset Iosue statuit eum coram Eleazaro sacerdote, & oĩ frequentia populi, & ĩpositis capiti eius manibus cuncta replicuit quæ mãdauerat dñs. De scđa cõmonitione fit mẽtio. Ȝ. 31. c. cũ dr̃ vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei corã oĩ Israel, confortare, & esto robustus: tu. n. introduces populum istũ in terrã, q̃ se daturum patribus eorum iurauit dñs, tu eã sorte diuides: dñs. n. qui ductor est noster, ipse erit tecũ, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paueas, ꝙ autem istæ duę admonitiones totaliter diuersæ sint, patet, qa nõ eadẽ verba dñr in una & in alia. Itẽ qa iste liber Deuter. est q̃dã recapitulatio, & enarratio omniũ, quę acciderunt populo, & enarrantur eo ordine quo gesta

gesta sunt. Et primo narrat Moyses ea, quæ facta sunt vsque ad diem illum, in quo ista incępit dicere: deinde ponit ea quæ dicta sunt ab eo ante suã mortem, & inter ista ordo fuit, vt patet infra, in princip. sequ. capit. cum dicitur, & nunc Israel audi præcepta, atq; iudicia, idest, postquã vidisti oĩa ista quæ supradicta sunt, nunc audi præcepta domini pro tantis beneficijs tibi collatis, sed post omnia ista in fine Deuter. quasi. s. c. 31. dr̃: quo modo Moyses statuit Iosue coram omni Israel, & dedit ei regulas, aut leges ad regendum Israel, & vt confortaretur contra dominos terrę Chanaã: si enim nõ poneremus Iosue bis coram populo a Moyse fuisse statutum, necesse est, vt dicamus ordinem huius libri permutatum esse, quia cum ponatur hic de Iosue, ꝙ fuerit admonitus a Moyse coram populo: & postea sequatur recitatio istius totius libri a principio 4. c. vsque ad 31. in quo agitur iterum de confortatione Iosue, si eadem fuisset ista confortatio, & illa, oportebat confortationem istam præcessisse recitationem omnium istorum verborum, sed nõ vr̃ verum, quia vt patet inf. 31. c. qñ Moyses dixit, ꝙ nullo modo poterat ipse ꝓcedere Israel, quia mandauerat ei Deus mori, constituit Iosue coram omni Israel, & confortato eo atq; admonito, & dato libro legis, quem recitauerat sacerdotibus, & dicto immediate cantico, & benedictione singularium tribuum, ascendit in montem, vt moreretur, si tñ esset hic mutatio ordinis, oporteret, vt postq̃ Iosue confortatus esset, ista omnia recitarentur, quod nõ vr̃ verum, quia satis magna mora esset, vt patet ex multitudine dictorum. Sed fortè dices, ꝙ ista confortatio, de qua hic dr̃, & illa de qua infra 31. c. sunt eadẽ, & facta fuit ista confortatio recitatis omnibus verbis libri huius, vsq; ad c. 31. sed tunc eodem modo fiet anticipatio in hoc libro, s. ꝙ cum hic dicatur de confortatione Iosue, ꝙ non fuerit facta ante omnia ista quæ sequuntur, sed postea dictis oĩbus, vsque ad cap. 31. ista autem bene sequuntur, si nolimus ponere anticipationem, vel recapitulationem in hoc libro, quod sæpe dicimus, & notat ista litera sequentis ca. cum dr̃. *Et nunc Israel.* Idest o Israel, postquam hæc omnia vidisti, & audisti, audias pręcepta Dei. si tñ aliquo modo velimus ponere aliquam anticipationem, bene stabit, ꝙ Iosue semel fuerit confortatus a Moyse coram Eleazaro sacerdote, & omni populo, & fuerit facta ista confortatio post recitationem istius totius libri, vsq; ad c. 31. Et ratio huius vr̃, quia si velimus ponere duas cõfortationes Iosue, oportebat primam earũ esse istam, de qua fit hic mentio, & de qua tangitur, Nume. 27. ca. & secundam esse illam, de qua agitur infra 31. c. sed non videtur conuenienter dictum, ꝙ fuerint factæ duæ confortationes Iosue in tam breui tempore, quantum intercidere posset inter vnam, & alteram: nam ista confortatio necessario facta fuit, postquam terra Regum Amorrhęorum diuisa fuit duabus tribubus, & dimidiæ, vt patet ex ordine literæ, sed post istam diuisionẽ recitauit Moyses immediatè verba libri hui⁹, & mortuus est, ergo si duæ confortationes fuissent, necesse erat vnam esse immediatè post alteram, quod superfluum valde erat, s. vnam immediate ante recitationẽ huius libri, & aliam immediatè post recitationem libri, & hoc idem declaratur Num. 27. vbi de ista cõfortatione agitur, quia quando illud fuit dictum Moysi, ipse erat apud mõtem Abarin in quo mortuus est, & patet, quia dicitur in litera, ascende in montem istum Abarin, & contemplare, & vide inde terram quam daturus sum filijs Israel, & subsequitur in litera quomodo Moyses confortauerit, postea Iosue coram Eleazaro sacerdote, & toto populo, & sic vr̃, ꝙ in eadem mãsione ista duo contigerunt, s. confortatio quæ prima dicitur Iosue, & mors Moysi, in eadem autem mãsio-

A ne, tam in breui tempore fieri duas confortationes superfluum valde videretur, idem patet hic in litera, qa quando dr̃, ꝙ Moyses confortauit Iosue mandauit ei Deus ascendere in montem Phasga, ergo coniunctus erat locus in quo ista cõfortatio facta fuit loco, in quo Moyses mortuus est. Et si forte aliquis arguere velit, quòd istæ fuerint duæ confortationes, eo ꝙ de vna fit hic mentio, & postea 31. c. fit mentio iterum de confortatione Iosue, & primo Num. c. 27. secũdo hic. tertio infra 31. c. sed nullus diceret tres fuisse cõfortationes, maxime quia omnes pertinent ad eundem locũ, ergo nec duas. Si autem velimus tenere istam positionem, quę satis rationabilis est, facile est respondere ad supradicta, quia illa fundantur in hoc, ꝙ non detur an-

B ticipatio, nec recapitulatio in isto libro. Et licet forte generaliter verum sit: in isto tamen deficere nõ est mirabile. *Oculi tui viderunt.* Quia ipse Iosue iuit ad pugnã contra illos reges, & vidit eos vinci, & mortuos cum gentibus suis, & forte ipse fuit præpositus belli, sicut fuit contra Amalechitas, vt patet Exod. 17. c. *Dominus Deus pugnabit pro vobis.* Vt patuit in Hierico, quia ipsis nihil pugnantibus corruerunt muri, vt patet Iosue 6. cap. & in pugna contra reges, quando stetit sol, vt patet Iosue 10. cap. *Precatusque sum dominum.* Hic ponitur quartum, scilicet Moysi deprecatio. *Tu cæpisti ostendere seruo tuo.* Idest mihi Moysi, & sic vocatur Moyses seruus Domini in multis locis scripturę veteris, & nouę, vt patet Iosue 1. & 13. capit. & Malachiæ vltimo. & ad

Moysi deprecatio.

C Hebręo. 3. ca. *Magnitudinem tuam.* Faciendo coram populo tuo mirabilia; diuidendo mare rubrum, & dando manna. *Manumque fortissimam.* Debellando hostes nostros reges, Amorrhęos, Amalechitas, & regem Arad. Et quia Deus promiserat populo suo multiplicationem, sicut puluis terrę, & terram fluentem lacte & melle, & de istis aliquid demõstrauerat Deus Moysi, scilicet liberationem de Aegypto, mortem Aegyptiorum in mari rubro, gubernationem populi in deserto, & mortem Amorrhæorum, & possessionem pacificam terrę eorum. & nihil restabat, nisi vt Deus faceret Moysen transire Iordanem, & videre totam terram illam in tranquilla possessione gentis suæ expulsis hostibus, ideo dicebat. *Domine cæpisti ostendere.* quasi dicat, rogo quòd perficias ostendendo mihi cę-

D tera quæ desunt.

De modo petendi aliquid ab auaro, & magnifico. Et quomodo vidit Moyses totam terram promissionis. *Quæstio.* VI.

ET vult persuadere Moyses hoc Deo narrando beneficia quę ab eo receperat, & est optimus modus persuadendi. Si quis ab auaro, vel illiberali aliquid recipere velit, oportet obligationem ad persuasionem adducere, dicendo ea, quæ petit sibi deberi, & vlteriora. Si autem a magnifico, vel magnanimo aliquis beneficium recipere velit, persuadere poterit dicendo se ab eo iam alia beneficia su-

E scepisse, quia magnanimus libenter audit se dedisse, & non se accepisse, vt patet quarto Ethicorum capit. de magnanimitate, vnde Thetis a Ioue petens beneficiũ, & etiã Lacones, plura beneficia iam se ab eo suscepisse dixerunt, vt patet eodem cap. Deus autem magnanimus, & magnificus nimis est.

Nec comparari fortitudini tuæ. Quia destruxit Aegyptios, & Deos eorum: nec potuerunt ei resistere aliqui dij gentium, vt patet Exodi duodecimo capitu. & Numeri 33.

Transibo Iordanem. Idest rogo, quòd dimittas me transire Iordanem. *Et videbo terram hanc optimam trans Iordanem.* Quia iam vidi aliam terram, quam nobis

citra Iordanem demonstrasti. *Et montem istum egregium Libanum.* Hic nominat duos montes, s. Libanū, & quēdam alium montem, cuius nomen non ponit, & iste mons innominatus prope Iordanem erat, quia dicit. *Montem istum.* Libanus autem mons est in parte Septētrionali, tamen extra terram promissionis, vt diximus Numer. 34. cap. hos desiderabat videre Moyses, & terram intermediam, quia Deus laudauerat istam terrā vocans eam terram lacte, & melle fluentē. Et nō erat hoc carnale desiderium alicuius curiositatis, sed desiderium videndi, quod patribus suis promissum extiterat, & in hoc inducebat populum ad desiderādum terram illam, & gratias reddendum Deo pro illa ne contemnerent promissa Dei, vnde quidam eorum vituperantur, quia pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, Psalmo 105. ideo Deus in hoc puniuit eos. Rabbi Salomon, dicit quòd Moyses petiuit hic videre Ierusalem, & templum: per primum montem signatur Ierusalem, qui pro parte magna in monte est, per Libanum signatur templum factum de lignis montis Libani, vt patet 3. Regum. 5. ca. sed falsum est, quia Moyses non desiderauit videre templum Salomonis, vel si desiderauit non petiuit, quia per tantum tempus post factum, quantum pro vita Moyses petere non auderet, si autem dicas, quòd visione imaginaria, vel intellectuali videre desiderauit, etiā falsum est, quia ad hoc non erat necesse transire Iordanem, sed ipse instanter petebat transire, & videre montem illum.

De situ montis Libani.

Iratusque est mihi propter vos. Supra cap. 1. expositum fuit: sufficit tibi, scilicet, quòd iam vidisti vindictam de Og, & Seon. Et terrarum pacificam possessionem filiorum Israel.

Nequaquam vltra loqueris mihi de hac re. Ab æterno enim Deus Moysen peccaturum cognouerat, & non intraturum terram promissionis trās Iordanem, ideo illa sententia data contra Moysen non fuit retractata, quia non fuit data solum secundum exigētiam demeritorum eius, sed etiam quòd erat in Dei scientia limitatum. Sed Moyses non cognouit vtrum daretur secundum exigentiam demeritorum, vel secundū scientiam Dei, ideo orabat dimitti hanc pœnam: si enim sciuisset sententiam istam ex diuina determinatione fuisse latam, non rogasset contra Dei voluntatem quicquam, quia magnum peccatum esset obsistere rogando diuinæ voluntati cognitæ.

Item quia dato, φ non esset peccatum, sciret se nō posse proficere, ideo non laborasset incassum. vnde licet Moyses Propheta esset sciens etiam istam sententiam a Deo fuisse prolatam, nesciebat tamē quali modo procederet, sic etiam Ioeli a domino reuelatū est, φ brucus, locusta, & erugo consumerent totam terrā duarum tribuum, tamen post consuluit populo, φ peniterent dicens, quis scit si cōuertatur, & ignoscat dominus, & relinquat post se benedictionem? de hoc diffusius diximus Nume. 22. cap. *Ascende cacumen Phasgæ.* Idest altitudinem istius collis, s. Abarin, vt patet infra 32. & 34. cap. *Et oculos circumfer ad Orientem, & Austrum.* Idest ad omnes partes terræ promissionis, contra omnes partes mundi, totam terram nouem tribuum, & dimidiæ vidit, vt patet infra 34. Et hoc non, φ ille mōs ita esset altus, φ videre posset inde totam illam terrā, & etiam si ita altissimus mons esset, tamen non posset inde videre distincte terras quas in eodem c. distincte nominat, tum propter obstaculum mediorum vaporum directe positorum non sinētium fieri visionem. Item propter debilitatem speciei multiplicatæ a longinquo non valentis immutare potentiam visiuam: ideo dicendum, φ Deus super naturaliter eleuauit potentiam visiuā eius, vt distincte videre posset, sicut eleuauit beatum Benedictum semel, & vidit totum mū- F dum, vt patet 2. Dialogorum per Gregorium, & non vidit Moyses istam terram vsq; ad mortem, licet aliquod tps ante sibi hoc prænūciatum est, vt patet ĩ. vlt. c. *Nec enim transibis Iordanem istum.* Ista fuit sola pœna data Moysi pro peccato suo, s. vt non trāsiret Iordanem, sed in hoc fuit minus punitus q̄ Aaron, qa Aaron non vidit saltem a longe terrā promissionis, nec victorias contra Amorrhęos, & Madianitas, & acquisitionē terrarum citra Iordanem, quæ oīa vidit Moyses, non fuit punitus Moyses, vel Aaron, nisi in hoc solo.

Quõ Moyses vidit totam terrā promissionis.

An sit pœna alicui trāseunti de hac vita ad vitam beatam, quòd non videat aliqua delectabilia, quæ visurus esset si superuiueret. *Quest.* VII.

G

SED nunquid pœna est alicui transeunti de hac caduca, & lamentabili vita ad quietem, & certitudinem vitę beatæ, non videre aliqua quæ secundum hominem delectabilia sunt, sicut videre terram promissionis? Rn̄detur, φ in Moyse, & Aarō manifestum est, φ puniti sunt, quia ita cito mortui sunt, & transierunt ad limbum Abrahę, in quo licet non sit pœna sensus punitiua, sicut in inferno damnatorum, nec ignorantiam intellectus causatiua, sicut in limbo puerorum, tamen est quędam expectatio, & desiderium gloriæ debitę inesse, quę multum videtur anxiare, sicut amantes qui amatum longe esse cōsiderant, sola expectatione torquentur, quia omnis mora H breuis, magna videtur amāti: qui enim in vita ista sunt licet boni sint, tamen istam anxietatem non hn̄t, quia nondum venit hora fruēdi, licet aliqui ex magna charitate cupiunt dissolui, & esse cum Christo, vt patet ad Phili. primo, & hoc scientes, quia quandiu viuimus, peregrinamur a domino. 2. Corinth. 5. cap. sed hoc raro, quia aīa nondum exuta luteo carcere Deo frui nō potest, cum autē anima sancta soluitur carne immediate frui Deo pōt, si autem a fruendo retardetur, expectanti quędam anxietas est, qui ergo ad habendam illā anxietatem citius immittitur, magis punit̃, & ēt bonum honestum sibi valde, de quo viuens prægustare potuerat, sibi ablatum est. Sed argues ex hoc, φ sic magis anxiaretur, & puniretur sanctus Abrahā, qui magno tpe I ante passionem Christi, quasi p duos mille annos mortuus est, & magis affligatur in expectatione illa, q̄ aliqs sanctus paruę perfectionis, q paulo ante mortē Christi defunctus fuit, quod vr̄ inconueniens. Rn̄detur, φ sicut ait Salomon in prouerbijs: longa expectatio affligit animam, magis ergo longa magis affliget, & maxime longa, maxime affliget, per regulam Phi. 2. Top. si simpliciter ad simplicia, & magis ad maxime, quantū ergo est in expectatione, qui maiori tpe sperat magis cruciatur: ideo Adam, & Abel, qui ante oēs homines in sinu Abrahæ fuerunt, magis cruciati, & anxiati esse deberent, sed in hoc differunt, φ qui sanctius in sęculo vixerunt, in limbo illo plures a Deo reuelationes & Angelicas consolationes recipiebant, vnde minus anxiabantur. De anima autem quæ soluta carne euo- K lat in vitam beatam, si talis pœna sibi daretur, esset aliter respondendum, scilicet, quòd licet anima sancta per visionem Deo coniungatur, qui eam replet omnibus bonis: tamen anima solum ibi lætatur, non homo qui nō est. Potest ergo aliquis per mortem aliquo bono, vel delectatione priuari: sicut enim esse substantiæ compositæ non est esse vnius partis, ita operatio hominis non est operatio vnius partis suæ, licet ergo anima delectet̃ in Deo, alterius generis delectationes recipit quam ipse homo, cum & alium statū habeat, & alium modum intelligendi, anima namque separata nullo organo ad intelligendum vtit̃: homo aūt nisi operatio organorum pręcedat, intelligere non valet:

Ex carētia sola glorię magis cruciant̃ qui sunt ĩ limbo patrū, quam qui sunt in vita superstites.

sicut

sicut dicit Philosophus primo Posteriorũ, q illa scientia caremus, cui sensus ad obiectum eius in nobis deficit, vt qui cęcus est, nunquam hẽbit scientiam de coloribus, quia intellectus licet non vtatur organo, pręsupponit organicam operationem. Et non solum est dñia delectationis animæ, & totius hominis, sed totaliter delectationes hoĩs deficiũt, quia homo deficit: iste aũt magnus dolor est, q aliquis qui erat, efficiatur nõ ens, cum nihil sit magis delectabile q̃ esse, super qđ cętera beneficia fundantur. Et non solum homini qui scit se venire ad non esse dolor est, sed etiam aĩæ iam seiunctæ, quia cum ipsa non sit ẽm se suppositum, nec nata, vt contineat perfectam rationem speciei, vt Angelus qui non est vnibilis, sed sit nata esse pars speciei humanæ, habet naturalem inclinationẽ ad corpus, cuius forma est, & quod perficiẽdo complet rationem speciei, quod est esse, & status eius perfectissimus, ideo anima cum a corpore eijcitur, violenter educitur: nollet.n. dimittere mãsionem, postquam aũt separata est, semp desiderat redire ad corpus, iõ licet beata sit in vita ęterna, tñ gaudium suum perfectum nõ habet, donec reassumat corpus. Si autem aliquis viuens transferretur ad vitam æternam, nõ posset ei talis pęna infligi, quia in applicatione ad fontẽ purę bonitatis oẽm delectationem perfectus recipit, quàm in mũdo recepturus erat. Etiam corporaliter intueri põt, quia sanctis cum corporibus manentibus in vita beata, nihil horum q̃ infra sunt occultabitur: concluditur ergo, q Moyses, & Aaron in duobus puniti sunt. Primo, quia cito ad sinum Abrahę missi sunt. Secundo, quia delectabile, qđ viuentes pręgustare potuerant, non gustauerunt; ideo quia Aaron magis quàm Moyses deliquit, in vtroque magis punitus est. Primo, quia citius ad limbũ missus est. Secundo, quia nihil de terra promissionis videre permissus est. *Præcipe Iosue.* Vt recipiat regimen, & curam populi. *Et corrobora eum.* Assecurãdo de prospero euentu, quia Deus eum in omnibus ad quæ manũ miserit conseruabit: timebat enim Iosue, q populus faceret eum incurrere iram Dei, sicut fecerat Moysen magistrum suum: multum decebat ergo, q Moyses Iosue corroboraret, nam licet Moyses posset mandare Iosue quicquid bonũ ei videretur, quia pręlatus eius erat, & Iosue tenebatur ei simpliciter obedire, maximè quia Moyses non dicebat ista, vt pręlatus solũ iudicans, quid sibi videretur, sed vt Propheta denunciãs Dei voluntatem, ideo ei tanquam Deo pręsentialiter imperanti obedire debebat, tamen quia prælatus non solum debet mandare subdito quicquid bonum ei videatur, sed etiam declarare subdito, q hoc non est sibi periculosum (nam res duras aliter aggredi non auderent, & quia Deus istud mandatum dabat) voluit tenere istum modum, s. quia istud, quod mandabat facere Iosue, erat valde graue, s. cura tanti populi, & periculosum nimis, quia vt dictum est posset formidare se peccaturum occasione populi rebellis, cum magister eius Moyses qui perfectissimus vir erat illo tpe. cui Deus se clare ostendebat, vt patet Num. 12. c. occasione populi deliquerit contra dominũ, & punitus fuit in hoc, ne intraret in terram Chanaan trans Iordanẽ. de hoc autem dubio Deus eum per Moysen assecurauit, s. q ipse deuinceret hostes, & diuideret terrã, sic patet hic, & clarius infra 31. ca. cum dicitur: vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel, confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram quam se daturum patribus eorum iurauit dominus, & tu eam sorte diuides, & dominus qui est ductor noster ipse erit tecum, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paueas. his autem confortatus Iosue si regimen populi assumere nollet, ei ad infidelitatem iudicaretur, si autẽ ante talem assecuratio-

Alio modo delectatur aĩa in Deo quã homo.

Moysi viro pfectissimo Deus se clare ostendebat.

A nem non susciperet, non videretur vituperabilis, cum vidisset Moysen tantum virum defecisse. *Et diuidet ei terram.* De hoc certificauit eum Deus per Moysen, q ipse diuideret terram populo, vt hic, & infra 31. cap. & Num. 34. & quia diuisio fit post acquisitionem, certificabat eum de acquisitione terræ, & victoria cõtra aduersarios: poterat enim verisimiliter timere Iosue, qa populus ille duræ ceruicis erat, quòd propter aliquam culpam traderet eos in manus hostium ad mortem. *Et mansimus in valle contra Phanum Phegor.* Idest factis, & dictis omnibus supra narratis. *Mansimus in valle.* Idest in planioribus locis Moabitarum super Iordanem. *Contra Phanum Phegor.* Idest contra templum in quo colitur Phegor, ista est vltima mansio quæ vocatur Bellsethin, vt patet Num. 33. cap. in qua fornicati sunt Iudæi
B cum Madianitis, & Moabitis, Num. 25. cap. Et apud locum illum erat mons in quo erat idolum Phegor, sicut habetur Nume. 23. duxit eum ad excelsa Phegor, & in isto loco docuit Moyses eos omnia, quæ sequuntur vsque ad finem libri.

CAP. IIII.

Et nunc Israel audi præcepta, & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas, & ingrediens possideas
C terram, quam dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.

ET *nunc.* Postquam Moyses disposuit populũ narrando pęnas inflictas, & beneficia data eis: hic incipit declarare mãdata legis. Et quia inter omnia vitia, idolorum seruitus maximũ est, quia nullum ita Deo opponitur, & quia populus ad hoc pronissimus erat, Primo, circa hoc maximas facit exhortationes, & prohibitiones. Et tanguntur tria principaliter.

Primum quedã generalis totius legis laudatio. Et
D de recolendo eam commonitio. Secũda idolatriæ nimia, & multis rationibus prohibitio, ibi. *Custodi igitur temetipsum.* Tertio ciuitatũ refugij separatio, ibi. *Tunc separauit. Et nunc Israel.* Idest iam vidisti Israel quãta bona Deus tibi dedit, quando obseruasti mandata eius, & quanta mala euenerunt tibi, quando non obedisti. *Audi ergo nunc præcepta, & iudicia.*

Litera Hebraica, quam distinctionem hic in nominibus faciat. Quæst. I.

IN Hebræo habet. *Cæremonias, & iudicia.* Sępe enim ponit Hieronymus pręcepta, siue pro moralibus, siue pro cæremonialibus: in Hebręo autem ma-
E gna distinctio fit inter ea in nomine, & cum iste liber sit totius legis quædam repetitio, de omni genere præceptorum, scilicet morali, cæremoniali, & iudiciali, in eo dicitur, sed de iudicialibus magis, quia cęremonialia in Leuitico plenissimè enumerata sunt, moralia autem simpliciter enarrantur. *Vt faciens ea viuas.* In hoc demonstratur legis nobilitas. *Vt faciens viuas.* Non quidem simpliciter, sed in eis, sicut habetur Leuitic. decimo octauo capitu. & ad Rom. decimo, quia præcepta, quæ propriè pertinebant ad veterem legem, scilicet cæremonialia, & iudicialia obseruata, quantum ex se erat, faciebant hominem viuere in eis, idest per opera eorũ merebantur, vt daretur ei vita. &

Noui testamentifinis est Chrs.

tranquillitas ab hostibus, vt magis posset, & iterum illa complere præcepta noui testamenti, quorum finis Christus est, vt ad Ro.10.c. simpliciter aliquem viuere faciunt, s. vita æterna, de his magis diximus Exod.18.c. vnde licet hic dicatur viuas simpliciter, tñ intelligitur de vita corporali quæ est per conseruationem ab hostibus, & alijs nocumentis, patet quia subiungitur. *Et possideas terram*. Possidere autem terram promissionis de qua hic dr, non est consequēs ad viuere simpliciter, s. vitam ęternam habere, sed ad viuere temporaliter. Si enim morerentur ante transitū Iordanis, non possent possidere terram promissam: ideo dicit eis Moyses, ꝙ si voluerint seruare mādata Dei, viuent non corrupti peste, nec mortui ab hostibus, & intrabunt, & possidebunt terram promissam. *Non addetis ad verbum, quod loquor, nec auferetis ex eo*. Hic commendatur lex ex perfectione, quia perfecto, nec addi potest, nec auferri dēt, vt patet 2. Ethic. Operibus bene se habentibus dicunt ꝙ non est auferre, nec apponere: sic Apoc. vlt. ca. quia tota reuelationum series claudebatur, dicitur, si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas ĩ libro isto, & si quis diminuerit, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & ciuitate sancta.

Quare nihil potest addi, vel diminui in scriptura Canonica, & quare potius sacræ scripturæ assentire debemus, quàm his quæ oculis intuemur. Quæst. II.

QVOD autem alicui scripturæ canonicæ, nihil detrahi, vel diminui debeat, manifestū est, qa omnis Scriptura sacra Spiritu sancto dictante cōscripta est, qui infallibilis veritas est, vt secunda Petri. ca. 1. omnis prophetica scriptura propria interpretatione non fit: non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirante locuti sunt Sancti Dei homines. qui aūt aliquid de scriptura tollit, ideo tollit, quia verum non esse putat, qui autem tale facit nō solum infidelis, sed etiam ꝯ Deū præsumptor est, vnde auferet Deus partem eius de libro vitæ, & ciuitate sancta: Apoca. vlt. qa Deo manifeste contradicere audet, & sic Arriani raserunt de Euangelio Ioann. 14. ego in patre, & pater in me est, & illud de Canonica prima Ioan. c. 5. & hi tres vnum sunt, dicentes, hoc non esse de sacra Scriptura, quia cōtra eorum infandissimum errorem militabat, s. quòd filius esset pura creatura: intellectus enim, & verum conformantur, vt mensura, & mensuratum: semper enim mensuratum ad modum mensuræ recipitur, vnde in veritatibus quę non sunt in sacro Canone intellectus noster mensura est, vt illę veritates esse, vel dici possint, quæ intellectus nostri lumini non repugnant, quę autem repugnare videntur, pro euidentibus falsitatibus repellantur: vnde ait Aug. cōtra Vincentium Donatistam, huic generi scripturarum, quæ canonicæ nuncupantur, tantam reuerentiam exhibere didici, vt nullum auctorem earum mentiri potuisse crediderim, cęteros autem ita lego, vt quantacunq; polleant sanctitate, non vt iō ita sit, qa ipsi sic senserūt. Ea enim quæ ab hominibus solum dicuntur, ita sunt, quia ita se res habet, vel quia sic noster intellectus intelligit. In scripturis canonicis ipsę scripturę mensura sunt, & intellectus noster mensuratum: dicit enim intellectus concipere ita esse, quia ita dicitur, & nō solū in intellectu, sed etiam in rebus non debet argui veritas canonicæ scripturæ ex veritate rei, sed magis veritas rei ex veritate scripturæ. valet enim consequentia: sic dicitur in sacra Scriptura, ergo sic est. Et patet ista consequentia, quia verbo domini cęli firmati sunt, & omnia, Psal. 32. & quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mādauit, & creata sunt, Psalm. 148. si ergo verbo domini,

Conclusio ĩ sacra Scriptura pōt aliqñ fieri additio aliquādo nō diminutio nullatenus fieri pōt.

F tunc res creatæ de nihilo sunt, ergo verbo dñi, nunc aliter esse possunt res, quàm sunt, si ergo diceretur in scriptura res se aliter habituras, licet nunc naturæ rerum repugnare videamus, tamen confitebimur eas post sic futuras esse, quia sic sacra Scriptura nunciauit esse futuras, vnde si scriptura ꝯrium diceret alicuius, quod nos videmus, confiteri debemus nos phātasmata, & non rerum veritates contemplari. Et satis cōforme in natura exemplum reperitur, si quis videret hominem subito conuerti in asinum, diceret se non res, sed falsas rerum imagines intueri, quia proculdubio sciebat illud naturę esse ꝯrium. Cum ergo verbū Dei natura constantius sit, quia per ipsum natura facta est, si aliquam rem naturalem videremus contra scripturę veritatem, diceremus potius illam nihil esse, quàm

G scripturam negare, quia cęlum & terra, quæ in tota natura stabilia sunt, transibunt, sed verba sacrę Scripturę non pręteribunt, vt patet Matth. 24. c. nihil mihi in naturalibus euidentius est, quàm me esse substantiā siue hominem, sed citius negarem me esse, quàm Deum negarem mundum creasse. Et valet consequentia formaliter, Deus nō creauit mundum, ergo ego nō sum neque homo, neq; aliqua alia res, quia impossibile est res potentialiter existentes sine primo principio ad esse prodijsse, quod posset satis bene deduci, sed alterius est negocij. Et hoc idem dicit beatus Petrus secunda canonica. c. 1. s. ꝙ magis assentit his quæ a prophetis dicta sunt, quam his quę oculis intuetur, confitetur ibi

H se vidisse Christum transfiguratū in monte Tabor, vt patet Matt. 17. e. sed dicit, ꝙ firmior est sermo propheticus, quàm quod ipse oculis suis vidit. Cauendum ergo est ne aliquis demonis fraude tantum insolescat, ꝙ aliquid de sancta scriptura tollere, aut radere audeat. Sed quātum ad additionem sacræ Scripturę aliter est dicendum, quia aut ille qui addit, addit tanquam aliqd de textu, vel necessarium, sicut alia quæ sunt in textu velut dictum a Spiritu sancto, & hoc vocatur proprie addere, & qui talia agunt, mortem ęternam incurrūt. Et isto modo hr̄tici, vt fulcirent aliquos errores suos ex sacra Scriptura, multa falsa in suis libris sacrę Scripturę addiderunt. Et sicut Ecclesia nostra ortodoxa Spiritu sancto dictante quatuor Euangelia recipit, ita

I ipsi alia falsa Euangelia in aliorum Apostolorum nomine condiderunt, s. Euangeliū Andreę, & Barnabæ, & Thadęi. Quæ tanq̃ non a Deo data, sed ab humano errore cōfecta, sancta damnauit Ecclesia. Et de his dr̄ Apoc. vlt. ca. si quis apposuerit ad verba hæc, apponet Deus super eum plagas scriptas in libro hoc. Alio modo fit additio sacrę Scripturę per modum interpretationis: est enim sacra Scriptura obscura, & in quibusdam locis humanum ingenium excedēs. Quis. n. omnia Apocalypsis mysteria digne exprimere valeat? nullus inquam, nisi cui a Deo specialiter hoc datum sit: sicut enim sacræ Scripturæ eloquia spiritu dictante conflata sunt, ita in quibusdam locis eo solo supra humanum ingenium supernaturaliter influēte declarata sunt: sic enim dixit Propheta de profunditate scri-

De additione sacrę Scripturę.

K pturæ loquens, tenebrosa aqua in nubibus aeris, idest obscurus intellectus in Prophetis: deinde subiungit, quomodo aquæ istę tenebrosę diuino spiramine illustrentur, dicens: misit sagittas suas, idest interiorem illustrationem, quæ se intellectui humano infigit, quia penetrabilior est omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, ad Hebręos quarto capit. Et sequitur, & apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum, idest spiramine Dei sacrę Scripturę, quę quidam fontes aquarum viuentium sunt, reuelatę sunt. Taliter ergo in sacra Scriptura addentes, quantum Spiritus sanctus, vnicuique largiri dignatur, vituperandi non

sunt

sunt, cum eos ipsa, & scriptura commendet, non paruum laboris premium ponens, s. qui elucidant me vitam æternam habebunt: Ecclesiastici 24.ca. Et ista interpretatio non vocatur proprie additio, quia additio facit in re magis esse, interpretatio autem non facit aliquid magis esse, vnde non accreuit Scripturæ sacre ex multiplici expositione omnium doctorum catholicorum, qui ab exordio primitiuæ Ecclesiæ fuerũt vsque hodie, vnus apex, nec iota vnum. Et sic tanta erat sacra Scriptura, cum nulles eam adhuc exposuerat, quãta in fine mundi, quando super eam quasi infiniti libri confecti fuerint, vt Ioann. 21. cap. vbi dicitur, non arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. per primum modum additionis nimium scriptura fiebat, vt secundum hæreticorum additionem septem iam Euangelia haberemus: iste modus detestabilis est. *Custodite mandata domini Dei vestri, quæ ego præcipio vobis.* Et sic Moyses nudus minister, & relator verborum erat, sed legem nullo modo condebat. Et sic patet errare eos qui dicunt, quatuor priores libros esse legem Dei, & istum esse legem Moysi, quia omnes quinque libri lex Dei dicuntur, quia condidit, & aliqñ tota vocatur lex Moysi, quia omnes istos libros ipse scripsit, & populo exposuit, sic patet Malac. vlt. memẽtote legis Moysi serui mei, quam dedi ei in Oreb, sed constat, quòd id quod in Oreb, idest in monte Synai dictum est, in Exodo, & Leuitico scriptum est: ergo etiam illi libri vocantur lex Moysi. *Oculi vestri viderunt.* Hic laudat legem, quia operantes secundum eam in vita conseruantur. *Quæ fecit dominus contra Belphegor.* Scilicet, quia omnes adorantes, & immolãtes ei, quia contra legem faciebant, mortui sunt, vt patet Nume. 25. ca. illi autem qui non coluerunt manserunt viuentes. Belphegor vt ait Isidorus 8. Ethym. Deus Græcię est, s. Priapus qui actibus venereis conuenit, quia de hellesponto propter virilis membri magnitudinem exulauit. *Viuitis vniuersi.* Ex quo patet, quòd omnes, quos sententia de non intrando terram promissionis ligauit (vt patet Num. 14. cap.) ante adorationem Belphegor mortui sunt, quia omnes qui viuebant tempore illius adorationis, etiam nunc viuebant, nisi qui adorauerunt, & sic patet supra 2. c. s. quòd antequam transirent torrẽtem Zareth omnes viri noxij mortui sunt, torrens autem Zareth multum ante Sethin est, vbi Israelitę Belphegor adorauerunt, vt patet Nume. 21. & 25. cap. nam vt dicitur supra 2. c. ante transierunt torrẽtem Zareth, quàm transirent torrentem Arnon, nam torrens Arnon erat in extremitatibus terræ Amorrhæorum, diuidens Moabitas, & Amorrhęos, & antequam intrarent Israel in terram duorũ regum Amorrhęorum transierunt torrentem Arnon: deinde pugnantes contra Seon Amorrhæum, regem Esebon deuicerunt eum, & possederunt terram totam eius: postea pugnauerunt contra Og regem Basan, & eum cum populo suo pariter deleuerunt: postea vrbes ceperunt, & ad vltimum venerunt contra Phanum Phegor, vbi fuit mors colentium Priapum, & fornicantiũ cum puellis Madianitarum, & Moabitarũ: multo ergo ante transierunt torrentem Arnon ante istã mortem, sed torrentem Zareth ad cuius transitum cõsumpta erat iam generatio pessimorum qui peccauerant, vt patet supra 2. c. transierunt ante Arnon, ergo torrentem Zareth, in quo finita fuit plaga sententię datę Nume. 14. cap. transierunt multo tempore antequam fieret mors Israelitarum contra Phanum Phegor. antecedens patet, quia torrens Zareth est in solitudine venientibus de terra Edon in Moabitas, & hunc transierunt Israelitæ postquam circuierunt montẽ Seyr longo tempore: deinde cęperant per solitudinẽ de Elath Asiongaber, & in illa solitudine, antequam accederẽt

A ad terminos Moab. tarum, transierunt torrentem Zareth, & postea accedentes ad terrã Moab transierunt per Moabitas, qui erant in ciuitate Ar, & circa terram Ammon, & exeuntes velociter de terminis Moab accesserunt ad torrentem Arnon diuidẽtem Moabitas, & Amorrheos. *Scitis, quòd docuerim vos præcepta.* Idest cæremonialia. *Et iustitias.* Idest iudicialia, ideo sicut docui vos sic faciatis, quando ingressi fueritis terram vobis ꝓmissam. *In terra quam possessuri estis.* Præcepta moralia in omni loco obligant; ita quòd faciẽs contra ea vbicunque sit peccat; exceptis excipiendis, pręcepta autem cęremonialia, & iudicialia non seruabantur, nisi valde imperfecte in deserto, sed totaliter obseruãda erant in terra promissionis, vt infra 12. cap. non facie-
B tis ibi quæ nos hic facimus hodie singuli, quod sibi rectum videtur, & subdit causam: nec enim vsq; ad præsens tempus venistis ad requiem, & ad possessionem, quam dominus Deus daturus est vobis. *Hæc enim est vestra sapientia.* Hic ponit excellentiam huius legis, scilicet, quia sapientia est. vnde inter quinque habitus intellectus, quos Philosophus ponit 6. Ethicor. sapientia perfectior est, quia est de altissimis causis, vel per altissimas causas: ista lex quæ Theologica dicitur, idest verbum, vel sermo de Deo, sapientia proprijssimè est, qa de altissima causa, scilicet Deo est, & per altissimã causam, s. per reductionem ad ipsum Deum. in artificibus ille sapiens dicitur, qui res disponit secundum regulationem ad supremam causam, quę est forma totalis: ędificator domus qui aliquem parietem sic, vel sic di-
C sponit, quia conuenire debet formæ vltimatæ, & totali, quæ quadratura, vel rotunditas est, sapiens est, quia istam inferiorem particulam materiæ dirigit per altissimam causam, idest per conformitatem huius ad formam vltimatam quæ est altissima causa, quia finis est principaliter intentus in tota operatione: artifices aũt inferiores qui materiam rotundando, vel quadrando, siue quolibet aliàs disponunt, non attendentes formã vltimatam ędificij; sed solum mandatum magistri, sapientes non dñr, quia causam altissimam, nec sciunt, neque considerant. sic sacra Scriptura quæ magis practica, quàm speculatiua est, regula quædam est directiua omnis actus humani, & materia qua vtitur, ſm ꝙ isti actus Deo accepti, vel odiosi sunt. Considerat ergo
D sacra Scriptura per altissimam causam omnem actum regulando, ſm ꝙ Deo placet, vel displicet: alię autem legislationes humanæ, siue politiæ quas Poetę, & Philosophi miris laudibus extulerunt, sapientię non sunt, quia solum dirigunt per quasdam infimas causas, s. reducendo actus in pacem, vel abundantiam ciuitatum, vel in completionem desiderij humani, quæ oĩa sunt infra supremam causam, s. Deum: illa enim duo oĩum politiarum humanarum architectonici sunt fines, scilicet abundantia necessariorum ad vitam, quia vnus homo non sufficit sibi ad oẽs necessitates naturæ, sed cuilibet adiacet vna particula boni alterius. Secunda causa est completio naturalis desiderij: est enim hõ ciuile animal appetens in communitate viuere, ideo ex
E vita singulari ad politicam vitam conueniunt, & perseuerant ẽt multa mala sustinentes, nisi a valde duris ſm vitam excedantur: ponit hęc Philosophus Polit. 3. c. 4. Concluditur ergo omnium practicarum solam sacram Scripturam sapientiam esse, quia sola de altissima causa, idest de Deo considerat, & ꝑ altissimã cãm, idest per respectum ad Deum oĩa dirigenda dirigit.

Excellentia legis Dei.

An sacra Scriptura sit propriè sapientia. *Quæst. III.*

SED dices, non potest esse sacra Scriptura sapientia, quia sapientia inter speculatiuos habitus ponitur, s. scientiam, sapientiam, & intellectũ: in intellectu

ſpeculatiuo prudentiam, & artem in intellectu practi
co, ſed ſcriptura ſancta practica eſt. Reſpōdetur, quòd
ſi vellemus dicere Scripturam ſacram eſſe ſpeculati-
uam nota eſſet reſpōſio, ſed dicimus quòd eſt practi-
ca, quia ſecundum Philoſophum negocium ſpecula-
tiuarum eſt ſcire, quia verum eſt bonum intellectus,
vt patet 2. Metaph. ſcientię autem practicæ non nego
ciantur circa ſcire, ſed circa operari, quia non addiſci-
mus, vt ſciamus, ſed vt boni fiamus, vt patet 2. Ethico.
finis autem ſacræ Scripturę non eſt ſcire, ſed operatio,
quia perfectio legis dilectio ad Rom. 13. cap. Sed de ſa
pientia diſtinguendum eſt: dicit enim duo ſapientia, ſ.
de altiſſimis cauſis, & per altiſſimas cauſas: ſi enim ac-
cipiatur ſapiētia prout ſolum dicit per altiſſimam cau
ſam, quælibet ars perfecta ſapientia dici poteſt, quia in
ea artifex conſiderare poteſt ſecundum cauſam altiſſi
mam ſubiecti artis, ſeu generis artis, & iſto modo di-
cit Philoſophus 6. Ethic. c. de ſapientia: ſapientiam au-
tem in artibus certiſſimis aſſignamus, vt puta Phidiā
latomum ſapientem, nihil aliud aſſignantes ſapientiā,
quàm quoniam virtus eſt artis. Sed iſto modo non ꝓ-
prie, nec complete dicitur aliquid ſapientia; ſed opor
tet, adhuc ꝙ ſit de cauſa altiſſima, quod in nulla ſcien-
tia practica humana reperitur: ideo dicit Philoſophus
eodem libro, & c. ꝙ habitus factiui, vel operatiui non
poſſunt dici ſapientia, ideo prudentia nec politica ſciē
tia ſapientiæ non ſunt, ſic inquiens: inconueniens. n. ſi
quis ſcientiam Politicam, vel prudentiam ſtudioſiſſi-
mam vocet, ſi non optimum eorum quæ in mundo
ſunt homo eſt. Et ſic illam proprie ſapientiam vocat,
quæ optimum ſubiectū habet, vt Metaphyſica de in-
telligentijs: & ſic ait eod. c. ſi autem, quoniam optimū
homo omnium animalium nihil differt: etenim alia
multum diuiniora ſecundum naturam, puta manife-
ſtiſſima ex quibus mundus conſtat. Ex dictis manife-
ſtum quoniam ſapiētia honorabiliſſimorum natura.
Sed ſacra Scriptura in hoc alias practicas excellit, quia
Deum conſiderat, & reſpectu Dei regulat: ideo ſapiē-
tia dici poteſt, quia Deum ſubiectum ſuum habebit.
Quo modo ergo Philoſophus ſapiētiam propriè ſum
ptam ſolum ſpeculatiuum habitum eſſe voluit? Re-
ſpōdetur, ꝙ Philoſophus cognouit, ꝙ nos poteramus
cognoſcere aliquid de cauſa prima ſecundum ꝙ ipſe
demonſtrat 12. Metaph. ideo ſpeculatiuam cognitio-
nem circa eam ſapientiam vocauit, vt patet 6. Ethico.
vt ſupra diximus: ſed nō putauit, ꝙ aliquo modo poſ-
ſent dirigere operationes ſuas reſpectu cauſæ primæ,
quia non poteramus communicare eam practice, qa
naturam excedit: ideo dixit 9. Ethi. ꝙ hominis ad Deū
non eſt amicitia, & ſic omnes antiqui gentiles tenue-
runt, ꝙ Dei ad homines nulla eſt communicatio, vt
Dan. 2. cum dicitur: exceptis dijs quibus cum homini-
bus non eſt conuerſatio, ſed vtrunque falſum eſt, quia
Dei amicitia eſt cum hominibus, vt patet Io. 15. c. vos
amicos dixi, quia omnia quæ audiui a patre, nota feci
vobis. Item conuerſatio eſt Deo cum hominibus, iu-
xta illud Baruch. c. 3. in fine: poſt hoc in terris viſus eſt,
& cum hominibus conuerſatus eſt. dabitur ergo ali-
qua cognitio practica per quam regulemus nos circa
Deum, cui communicare, & amici eſſe poſſumus, &
vocabitur iſta cognitio ſapiētia. Sed etiam dato, ꝙ iſta
ſacra Scriptura ſapientia ſit, magis poteſt vocari ſapiē-
tia cognitio ſpeculatiua Dei in patria cum amore, vel
fruitione ſubſequente, quia ſacra Scriptura prout pra-
ctica eſt operationem conſiderat, etiam ſi aliquo mo-
do Deum conſideret: illa ergo purè ſapientia eſt quæ
in ſola Dei cognitione altiſſima verſatur, quod magis
ad patriam quàm ad viam ſpectat. *Et intellectus.* Voca-
tur etiam ſacra Scriptura intellectus, quia intellectus
eſt habitus principiorū quę naturali lumine cogno-

Dei ad homines eſt cōmunicatio ſecundum fidē.

F ſcuntur, & quę certiſſima ſunt, cum non habeat ea in-
tellectus per diſcurſum quendam, ſed ex ſolo natura-
li lumine concreato: ea quæ per ſyllogiſticum diſcur-
ſum habentur incertiora ſunt, quia poteſt errari in de
ductione: lex enim certiſſima eſt, quia ſine aliqua de-
ductione ſyllogiſtica ex ſola illuſtratione noſtra per fi
dem habetur, & in ſe iſta firmiora ſunt quā quælibet
naturalis cognita, quia iſta nobis ex diuina cognitio-
ne emanāt. *Quæ certiſſima eſt coram populis,* i. ſi aliquis po
pulus dicat vobis qd ſcitis, dicetis ſibi legē Dei, nec de-
monſtrabitis vos aliquid aliud ſcire, tanquam hoc nobi
liſſimum ſit, ſic dicebat Virgilius Romanis, Aeneid.
lib. 6. quādo Aeneas ductu Sibyllę intrauit infernum,
& campos elyſios, & pater eius Anchiſes demonſtrās
G ei animas omnium Romanorum qui futuri erant (vt
conſentit poſitio antiquorum) declarauit quam actio
nem præcipuam Romani tenere deberent, & ait.

Excudent alij ſpirantia mollius æra
Credo etiam viuos ducent de marmore vultus.
Orabunt cauſas melius, cœliſque meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſydera dicent.
Tu pacis, & belli artes Romane memento
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Nec eſt alia natio. Hic probat excellentiam legis a con-
ditore, ſ. Deo, qui non ſolum cōdidit, ſed etiam popu-
lo ſuo multum familiariter aſſiſtit. *Tam grandis.* Ideſt
tantæ dignitatis *Quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſi-
cut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris.* In duo-
H bus excedebant Iudæi alias gentes. Primo, quia Deus
Iudęorum Deus verus erat, dij autem gentium dęmo
nia. Secundo, quia etiam dij falſi gentilium non reſpō
debant eis ad omnes inquiſitiones, nec eos poterant
adiuuare, Deus Hebręorum ad omnes inquiſitiones
per ſacerdotes, vel prophetas, ſiue alios viros ſanctos
factas reſpondebat: ideo non erat neceſſe Iudęis quæ-
rere auguria ſicut gentilibus, vt patet Num. 23. nō eſt
augurium in Iacob, nec diuinatio in Iſrael, tēporibus
ſuis dicetur Iacob, & Iſraeli quid operaturus ſit Deus.
ſuperabant etiam Iudæi, alias gentes in ordinatione le
gis, quia nulla gens leges a dijs ſuis recepit, vt probat
Auguſt. in 2. de ciuita. Dei, quaſi per maiorem partem
eius, vbi dicit, ꝙ dij gentium docuerunt eas facere lu-
I dos ſcenicos innumeraſq; turpitudines ī ludis Deo-
rum, quas ipſi dij mandabāt ſibi fieri, vt ibidem decla-
ratur de turpitudinibus matris magnæ Deorū, ſ. Bere-
cynthiæ, nec ſacrificia ita ordinate agebāt: offerebāt
enim gentiles quædam turpiſſima, & ritibus valde ob
ſcęnis facta, vt patet in 6. libris Faſtor. in quibus Ouid.
omnium feſtorum tempora, ſacrificia, & cauſas aſſi-
gnat, & vocatur liber ille Kalēdarium Romanorum,
ideo aliqui gentiles videntes magnam ordinationem
in legalibus Iudæorum dicebant, vt patet ſupra, ecce
populus ſapiens, & intelligens, gens magna. Iſta verba
ſ. *Neque eſt alia natio, tam grandis quæ habeat Deos appropin-
quantes ſibi, ſicut adeſt nobis dominus Deus noſter.* Sunt ver-
ba Moyſi, vt patet cum dicitur, ſicut adeſt dominus
Deus noſter, quia iſta dicuntur in prima perſona, & re
K feruntur ad ipſum loquētē, cuius eſt Deus, ſ. ad Moy-
ſen, & dicebat alias gentes habere Deos; cum tamen
non habeant Deum, nec Deos, quia ſic ipſę gētes exi-
ſtimant illa ſimulachra quę venerātur Deos eſſe: hoc
tamen conceſſo quicquid illud ſit, ꝙ gētiles pro Deo
venerantur, non ita ſuccurrebat eis, ſicut Deus verus
ſuccurrebat Hebręis. *Quæ eſt alia gens, tam inclyta.* Ideſt,
tam nobilis, vel excellens, inclytus dicitur, ideſt famo
ſus, vel glorioſus, & ſic iſti Iudæi famoſi erant apud
alias gentes, quia cum talem ordinationem viuendi,
cęremonias, & pręcepta iudicialia haberēt, qualia aliæ
gentes non habebāt, diuulgabatur fama eorum apud
cęteros populos, tanquam nobiliter ordinatorum ſup

Iudęi in duobus alias gentes excedebant.

alias

alias gentes: nam quodlibet bonum personaliter facit aliquem inclytum, idest famosum, sicut robur corporis, magnitudo potentię, magna sapientia, & sic de cęteris eodem modo. Habere optimas leges, cũ sit quędam valde magnum bonum regulatiuum totius vitę, faciet inclytum vel famosum, vt habeat cęremonias, idest quasdam obseruationes in sacrificijs, & alijs quæ ad Deum pertinent. *Et iusta iudicia.* Idest præcepta iudicialia ita iusta. *Et vniuersam legem.* Quantum ad moralia, posset autẽ hoc dici, quia collectis omnibus quæ tradita sunt Hebręis, & enumeratis his quę dicta sunt, solum manẽt præcepta moralia, sed communiter ista non consueuerunt intelligi per legem, quia lex magis pertinet ad institutiones positiuas cuiusmodi sunt cæremonialia, & iudicialia, ideo potest accipi hic lex melius pro tota congregatione omnium præceptorum cuiuscunque generis, siue moralia, vel cæremonialia, vel iudicialia sint: ita quòd positis illis præceptis cæremonialibus, & iudicialibus, specialiter subduntur omnia nomine communi legis, & hoc apparet in litera cum dicitur, & vniuersam legem, ex quo necesse est dicere non solum intelligi moralia præcepta, sed etiã contenta in tota lege, quam proponã ante oculos vestros, idest quam dicam coram vobis: non enim videri poterat vox Moysi, sed audiri, sic dicitur Exo.20. populus videbat voces: videre enim communiter assumitur pro actu aliarum potentiarum sensitiuarum. *Custodi temetipsum.* Hic ponitur secundum, s. idolatriæ prohibitio: Deus enim erat huic populo familiaris, iõ requirebat in eis magnam munditiam spiritualem, & corporalem, vt patet Num.25. cap. de munditia ab effuso sanguine, etiam de munditia a stercoribus, vt infra 23. cap. maxime ab immunditia idolorum, quam Deus maxime odit. Custodi temetipsum, ne quando idolis offeras, vel aliquem cultum exhibeas honoris. *Et animam tuam.* Idest etiam caue, ne aliquando talia ad faciendum mediteris.

Custodire seipsum, & custodire animam differunt. Quæst. IIII.

PRo quo est notandum, quòd aliud est custodire seipsum, aliud custodire animam, custodire seipsum est custodire totũ hominem, qui est suppositum, vel persona, & competit ei agere, vt patet per Aristot. 6. & 7. Ethico. ideo custodire seipsum est cauere, ne aliquid agat inhonestum, cum agere ei competat, scilicet exequendo per organa operatiua, vt actualiter offerendo, vel se idolo inclinando, aut aliquem alium cultũ faciendo, anima non est ipsum totum, quod est suppositum, sed est pars formalis, ideo est principium omnis actus, vt ait Philosophus 2. de Anima: custodire ergo animam est custodire nõne agat, quia actio suppositi est, sed ne iudicet faciendum, aut facere eligat: ista enim sunt duo principia actuum humanorum, vt patet 6. Ethic. & ab his ẽt mandabat dominus caueri, quia non solum non erat immolandum idolis, aut adorãdum ea, sed etiam nullus talia iudicare debebat fiẽda esse, aut eligere facere, vel saltem loqui, aut meditari, omnia namque detestabilia erant coram Deo, quia vnum inclinabat ad alterum. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui.* Lex enim Mosaica pędagoga fuit, i. per timorem ad bonũ adducẽs, vt habetur ad Gal.3.c. mouet ergo hic Moyses Israelitas ad obseruationem legis per memoriam timoris, quem habuerunt in monte Synai in datione legis, qñ lampades ignis nutabant, & sonus terribilis buccinę audiebatur loquẽte Deo de medio ignis, vnde valde timuit populus, & rogauit ne loqueretur Deus, sed Moyses, qa audita voce Dei mori timebant.

Actio suppositi est.

A *Verborum quæ viderunt oculi tui.* Idest quę audierũt aures tuæ, vel quæ corã te dicta sunt, & tunc refertur ad verba terribilia quæ Deus loquebatur, potest etiam accipi verbum pro re quę fit, & non est locutio, vt patet 2. Reg.1.ca. quod est verbum, quod factũ est in castris, idest quid contigit in castris, & tunc accipitur videre proprie, & refertur ad montem fumantem, & ignitũ quem vidit. Exo.20.c. *Nec excidant de corde tuo.* Per timorem Dñi declinatur a malo, si ergo timor a corde excidat, mala cogitatio subintrans animum ad malum inclinat, ideo dicitur infra 6.ca. meditaberis ea sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in domo tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. hęc omnia

B continuam meditationem signãt in sanctis, & est necessaria, quia s̃m Philosophum 7. Ethicor. consideratio, vel scientia habitualis de bono non tollit male agere: potest enim aliquis s̃m actum male iudicare, habens bonum iudicium s̃m habitũ. Cõsideratio actualis de bono tollit male agere, impossibile est.n. aliquẽ simul s̃m actum bene, & male iudicare, nam ea quæ solum sunt habitualiter nullo modo mouent in actu: ideo bene stat aliquẽ habere in actu malam existimationem, & habere bonam s̃m habitum, quia vna non repugnat alteri, nam ea quæ est s̃m actum mouet, quæ autem s̃m habitum nullo modo, & istud est principiũ errandi in incontinentibus, quia cum habeant s̃m habitum bonam existimationem de particulari agibili, s. ꝙ non est fornicandum, quia s̃m actum concupiscẽ-

C tię ligantur, insurgit actualiter falsa, & mala opinio de particulari agibili, s. ꝙ hoc fornicari nunc est eligendum, si autem existimatio bona de particulari agibili esset s̃m actum, s. ꝙ nõ oporteret fornicari, impossibile erat fornicari, nec vnquam voluntas ad illud flecti potest, quia repugnat formaliter, & est simpliciter impossibile voluntatem ferri in aliquid s̃m, ꝙ est cognitum malum. errant autem incontinentes ẽt alijs modis, s. per vniuersalem opinionem, & particularem, & per habitum ligatum, & non ligatum. de quibus Philosoph. ĩ 7. Ethi. latissime. *Docebis ea filios ac nepotes tuos.* Patres enim filios erudire debent in fidei rudimenta, & sic propagabitur ĩ posteros, quia fides ex auditu est ad Rom.10.c. *Congrega ad me istum populum.* Idest ad istũ

D locum in quo nunc appareo: Deus enim apparebat in vertice montis Synai, circa cuius radices totus populus congregatus est. *Et discat timere me.* i. per sermones quos audierit, qa terribiles sunt, addiscet timere me. *Et accessistis ad radices montis.* Sed montẽ non tetigerũt, quia pęna mortis tangenti imposita erat Exo.19. cap. *Qui ardebat vsque ad cœlum.* Idest ignis flamma in monte illo videbatur accedere ad cęlum: hyperbole est, vel quia forte eis sic apparebat, s. ꝙ ignis ille cęlum tangeret: vr̃ enim cęlum istis inferioribus nubibus cõtiguari, quia mediam distantiam non ꝑcipimus, & quorũcunq; distantiã non ꝑcipimus illa coniuncta esse vr̃r, vt in primo communis perspectiuæ habetur. Et hoc fiue aliquis respiciat ꝑ lineam erectam, vel per lineam

E iacentem: per lineam erectã, vt si aliquis respiciat versus cęli partem quę capiti nostro imminet: nam licet inter nubes has, quę sunt in principio secundi interstitij aeris, & cęlum Lunę, sint spacia nobis quasi inopinabilia, tamen nubes cęlo iunctę esse videntur, & eodem modo Luna astris fixis immediata esse videtur, licet inter Lunã, & astra sint sex orbes cęlestes spaciorum nobis quasi inopinabilium, si autẽ respiciamus ꝑ lineam iacentem, idest per lineam planiciei versus ꝯtactum horizontis, quia si nos respiciamus ad partem orientis, vel occidẽtis, vel aliam cęli partem, & videamus aliquem montem altum, ẽt si modicum distet a nobis, immediate post illum montẽ cęlũ terrę cõiũgi

videtur, quia spacium inter montem, & cœlum a nobis non distinguitur. *Erant in eo tenebræ.* Idest obscuritas priuatiue, quia ignis ille non apparuit clarus, sed obscurus, & fumans, quia oportebat differre a confirmatione Euangelicę legis, quæ in linguis ignis facta est lucentibus, quia illa reuelata veritas erat a lege, quæ figuris, & integumentis velata erat, cum sit vmbra futurorum, vt ad Coloss. 2. cap. Vtrum autem iste fuerit verus ignis, an similitudo ignis, non multum refert sic vel sic esse, nec satis patet ex textu qd fuerit. satis enim est, q̄ fuerit similitudo ignis, ita vt verus ignis appareret Hebræis. nec valet si arguas de igne qui apparuit in rubo, vt patet Exodi 2. cap. quia ille erat verus ignis, vt declaratū fuit, quia ibi ponitur pro miraculo, quòd arderet rubus, & non combureretur, sed si fuisset ibi similitudo ignis, & non verus ignis, non erat miraculum, hic autem non ponitur pro miraculo, q̄ in monte fuerit ignis, & non combureretur mōs, licèt etiam similitudinem ignis, & fumi apparere miraculū erat, & hoc satis patet, quia licet satis potuerit esse verus ignis, tamen nos ponimus semper illud, quod minus est, nisi sit necessitas ponendi maiora, quia secundum regulam communem, pluralitas nunquam est ponenda sine necessitate, cum sit peccatum per plura facere, quod potest per pauca fieri, vt patet 8. Ethicorum, in principio, cum ergo non sit necessitas ponendi illum esse igne verum, quia æqualiter sufficiebat esse speciē ignis; maxime quia si poneretur esse verus ignis, fuissent plura miracula, primo creatio ignis noui fumantis, aut descensio illius de sphæra sua, quod contra naturam ignis fieret. Secundum, quia cum ignis sit vrens, & contingeret extremitatem montis, cum videretur exire de ipso mōte, necesse erat, vt combureret omnes arbores, & herbas montis, quod non factum fuit, nisi miraculose suspenderetur actio ignis: dicendum ergo fuisse speciem ignis, sicut declarauimus latè Exodi 13. c. de columna ignis pręcedente Hebręos in nocte, quòd non erat ignis, sed species, vel figura ignis. *Nubes.* Impressio est quædam per condensationem facta visum impediens, sed albi coloris. *Caligo.* Impressio facta quasi nebula ex densitate, sed coloris nigri est. *Et formam penitus non vidistis.* Demonstrat, quòd Deus voluit ne aliquam similitudinem colerēt, quia quando locutus est eis solum audierunt vocem, sed nullam figuram viderunt, ne aliqua figura fabricaretur, quam colerent: ideo in igne apparuit, qui instabilis figurę est, nec statuificari potest, nec pingi, & sic Deus non solum aliquam statuam, vel imaginem adorari vetuit, sed etiam seipsum in imagine adorari, ideo nullam sui ipsius eis ostendit effigiem, ne ex adoratione Dei in manufacta imagine ad adorationem manufactæ imaginis declinarent, sicut factum est in serpente, quem dominus ad solam memoriam diuinæ percussionis fieri iussit, nec aliquo modo coli, vt patet Numeri 21. ca. sed post eum multi adorauerunt, ideo Ezechias comminuit eum in puluerem, vt patet quarto Regum. 18. cap.

Pluralitas sine necessitate, nunquam est ponenda.

Quid sit nubes. Quid sit caligo.

Quare Christianis imagines, & statuę permissæ sint. Quæst. V.

CHristianis autem imagines, & statuæ, permissæ sunt propter simplices, quia nō est suspitio talis, quòd ad colēdum ligna, & lapides inclinentur, sed melius esset forte imagines quàm statuas fieri, quia cum corpulētiam nullam gerant, minus motiuę sunt, nec ita simplices decipi possunt. Quędā tamen sunt, quæ nec in statua, nec in figura congrue assignari possunt, sicut Trinitas beata, quæ nullis corporeis lineamentis circunscripta est, iō

F imagines tres figurantes tres personas, licet Ecclesia receperit, vel dissimulauerit, nō rectè videntur signare: magis enim erroris inductiuæ sunt, & cum rem p̄fectè signare nō possint propter difformitatem signi, & signati, magis oberrare facit. Aliæ autem imagines congrue assignatę sunt, quia talem corpulētiam Christus, vel sancti habuerunt qualem istæ imagines præferunt. Et ista fuit potissima causa, quare non facta fuit imago in lege veteri, quia verbum Dei, tunc corpulentiam non assumpserat, quæ circunscriptione figurari posset, q̄ nunc euenit fieri in imaginibus signantibus Deum pure, sed Trinitatem duo inconuenientia sequi possunt primum idolatria, ne etiam imago colatur. Secundum error, & heresis, s. attribuere Deo illā

G corporeitatem, & essentialem differentiam, qualem tres illas figuras signare conspicimus. in imaginibus Christi, vel sanctorum solum vnum inconueniens est s. idolatria in adoratione imaginis. Error autem esse non potest, quia qualiter imago illa notat talis Christus fuit. *Et ostendit vobis pactum suum.* Scilicet pręcepta moralia decem, quæ Deus in voce Angeli dixit populo. Et hoc fuit pactum, vel conuentio inter Deum, & Israel, s. quòd Israel obseruaret mandata ista, & omnia quæ post darentur, & quòd Deus acciperet eos in populum, & eis benefaceret. *Et decem verba.* Idest decem præcepta, & ista sunt pactū, sed prius a Deo dicta sunt; deinde in tabulis scripta sunt, vt patet Exodi 20. & 32. cap. Et vocantur ista pręcepta decem verba, licet multa sint, quia decem clausulæ, vel diuisiones sunt. Et sic

H aliquando vnus liber totus vocatur vnum verbum, & sic vocat Apostolus quinque libros Moysi, quinque verba, vt ait Hieronymus in Epistola ad Paulinum. *Mihi quoque mandauit Deus in tempore illo.* Idest, quando steti cum eo in monte accipiendo tabulas legis. *Vt docerem vos cæremonias, & iudicia.* Deus per Angelum suum in voce tubę docuerat eos pręcepta moralia decalogi ad completionem legis, restabat, quòd doceret eos pręcepta cęremonialia, & iudicialia, sed quia populus dixit, quòd non loqueretur eis Deus, mandauit Deus Moysi, quòd cęremonialia, & iudicialia, quę manebant doceret eos. *Custodite ergo solicite.* Sæpius hoc replicat, vt doceat eos cum magna solicitudine ab ido

I latria esse cauendum. *Ne forte decepti.* Scilicet putantes quòd Deus talis sit qualis illa imago monstraret, scilicet corporeus, circunscriptus, & hoc magnum errorem, & deceptionem facit. *Sculptam similitudinem.* Idest statuam corpulentam, quæ per dolationē, & cauationem fabricat̄. *Aut imaginem.* s. superficialem figurā depictā, licet vtrunque malum, & prohibitum sit, statua tamen magis prohibita erat, quam imago, quia magis motiua est, ideo primo ponitur. *Masculi vel fœminæ.* Idest, si vidissetis Deum in aliqua imagine, vt illam fingeretis, etiam ad faciendam similitudinem hominis, & brutorū declinaretis, sicut gentiles masculos Deos & fęminas habebant, vt Iouem, Saturnum, Martem, fœminas, vt Iunonem, Dianam, Venerem, & vestam. *Similitudinem omnium iumentorum.* Idest omnium bestia-

K rum. aliqui gentiles feras pro dijs habebāt, vt in Aegypto, Taurus albus, qui dicitur Deus apis, & canes, & alia monstra colebantur, vt ait Lucanus, in fine libr. 6. de apide tauro diximus late Exod. 2. c. *Vel auium.* Aliquas etiam aues, quas dijs suis consecratas, & acceptas esse dicebant, adorabant, Aquila Iouis armiger dicitur, columba Veneris baiula: pauones Iunonis, coruus Phebi. Et sic de alijs. *Aut reptilium.* Alij reptilia colunt, vt octachonē, quia Esculapius Deus in figurā colubri cristati de Epiro Romam trāsuectus est, vbi in insula tyberis colebatur, vt ait Ouid. Metaph. 15. *Siue piscium.* Pisces aliquę gentes colunt, & ab eorum esu abstinēt, quia Venus, & Cupido in piscium imaginē latuerunt perse-

persequēte Tipheo, vnde duos pisces inter cœli signa antiqua locauit gentilitas: vt ait Ouid. 2. Fastorum. *Ne forte eleuatis oculis*. Sententia suspensiua est, cum superiori ordinatur, s. custodite animas vestras, ne forte eleuatis oculis, &c. & supra monuit nō colere aliqua terrestria, hic vetat colere cęlestia. *Videas Solem, & Lunam.* Magis colebant gentiles cęlestia luminaria, quàm inferiora viuentia, & etiam Iudæi omnem cœli militiā coluerunt, vt patet 4. Reg. 23. c. s. Solem Lunam. 12. signa, & omnē militiā cœli. Et iste error a Philosophis sumpsit initium, quia viderūt Philosophi, ꝙ per motū cœlestium corporum vita nostra, & omnia naturalia conseruantur, & putantes illa esse corpora animata (vt nobilissimi Philosophorum dixerunt, vt videtur velle Aristo. 2. de Anima. ponens quēdam gradum animæ nobiliorem anima intellectiua, quod de nulla anima potest intelligi, nisi de cęlesti, & idem clare vult commentator) crediderunt iustum esse pro tanto beneficio eis diuinum cultum impendere. *Et omnia astra cœli*. Non colebantur a gentilibus omnia astra, sed illa quæ apud eos cognita erant, vt septem planetæ, & 12. signa Zodiaci, arcturus, pleiades, hyades, Orion, serpēs, septentrionalis cynosura, corona, & similia. *Et errore deceptus*. Scilicet putans, ꝙ dij sunt eo, ꝙ altissimę, pulcherrimę, & indeficientes sunt stellæ illę. *Adores ea*. Per inclinationem, & exhibitionem reuerentiæ. *Et colas*. Immolādo eis. *In ministerium cunctis populis*. Idest ad seruitium omnium hominum: non enim magis pro seruitio bonorum quàm malorum, quia Deus solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos Matt. 5. c. licet aliquando in istis aliqua specialiter facta sunt ad seruitium bonorum, q̄ nūquam pro malis facta sunt, vt statio solis pro Iosue. Iosue. 10. & retrogradatio eius pro Ezechia. 4. Reg. 20. c. Et non solum corpora cęlestia quantum ad seipsa interdum bonis magis quàm malis seruierunt, sed ēt quantum ad quasdam operationes disponentes corpora inferiora, scilicet aerem, vt pluat: nam etiam isti actus, vt pluere, aliquando pro bonis specialiter facti sunt: nam cum Deus induxisset siccitatem magnam super terram Israel annis tribus, & mensibus sex, ad orationem Helię postea pluit, vt patet Iaco. ca. 5. cum dicitur Helias homo erat passibilis similis nobis oratione orauit, ut non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex, & rursus orauit, & cęlum dedit pluuiam, & terra dedit fructū suum, sic etiā Christiani Christo deuoti precibus suis sępe aquas deficiē- tes descendere meruerunt, quod non potuerunt facere gentiles, aut Iudæi: sic enim dicit Paulus Orosius. 4. lib. de Ormesta mundi, s. ꝙ in ciuitate Romana dum admiranda siccitas terram premeret, ita vt frugum totalis adimeretur spes, gentiles, & Christiani, Iudæique iuxta ritus suos pluuiam exorabant, & cum distincti dies ad implorandum aquam istis distributi fuissent, sępissime compertum est nunquam descēdisse aquā, nisi cum Christiani Christum suum implorarent, in multis quoque alijs idem factum est. in Hebręo habetur. *Quæ diuisit Deus in ministerium cunctis populis*. Et volunt Iudæi, quòd Deus diuisit diuersas stellas diuersis populis, vt quęlibet vnum populum regat, secundum cuius motum illius populi dispositio moueatur, & Hebræi non habent aliquam constellationem regulatricem, sed Deus per se regit eos, & verum est, quòd stellæ sunt omnium inferiorum naturalium operationes per influxum, & passiones animales quæ naturales sunt, nec aliquid libertatis mouent arbitrij. Et sic aliquando fiunt bella, destructiones locorum, mutationes, omnia tamen infra naturam liberi arbitrij quę inconcussa manet, quia vt ait Ptolomęus in Almagesto anima sapiens dominabitur astris. Sed quod dicunt,

Opin. Hebrę. de stellis.

A ꝙ Iudæis non sunt stellæ dominantes falsissimum est, quia idem naturaliter operantur secundum eundem motum, & figurationem, quod operantur in alijs gentibus, quia Deus res naturales motus proprios agere sinit, istis tamen cultus impendendus non est, quia ad nostrum seruitium per Dei voluntatem creata sunt, ideo cessante nostra necessitate cessabit mot⁹, & operatio eorum, vt patet Apoca. 10. cap. Iurauit Angelus per viuētem in secula seculorum, ꝙ amplius tempus non erit, & etiā Philosophus 2. Phy. dicit omnia quodammodo esse per nos. *Vos autem tulit*. Hic inducit ad abstinēdum ab idolatria propter singularia beneficia quæ eis fecit, s. quia eduxit de Aegypto de magna seruitute. *De fornace ferrea*. Idest de seruitute nimis angu

B stiante, & desolante, quæ fortiter inclusos tenebat, si velis sic literaliter intelligere, ꝙ in Aegypto lateres in fornace coquebant, non potest multam veritatem habere, quia fornax ferrea non erat, maxime quia aliqui habent de catena ferrea, hoc sępe patet in Hieremia q̄ dicit Hebręos de fornace ferrea Aegypti eductos. *Vt haberet populum hæreditareum*. Idest gentem semper ei adhęrentem per successiones generationum, scilicet patres, filios, nepotes, pronepotes, & cōsequenter, sicut hereditas per successionem transit ad posteros. *Iratusque est dominus*. Magnum diuinę bonitatis beneficium commemorat, quod eos ad verum cultum Dei inducere debuit, s. ꝙ Deus propter eos iratus est Moysi, faciens vt non transiret terram trans Iordanem, & eos qui peccatores erant, illuc adducturus erat, quan-

C tas ergo gratias pro hoc impendere debebant? *Iratusque contra me propter sermones uestros*. Supra primo cap. expositum fuit. *Quam daturus est vobis*. In nouem tribubus, & dimidiæ, quia duabus, & dimidiæ iam possessionem dederat, vt supra 3. c. & Nume. 32. *Ecce moriar in hac humo*. i. prope locum in quo ista loquebatur, quia postquam compleuit loqui ista, ascendit montē Abarin, & mortuus est, vt patet. ꝟ. vlti. c. & in hoc demonstrabat se dolere, quia non intrabat terrā illā optimam vt eos ad amorem eius incitaret. Duplex enim causa Moysen ad loquendum ista mouebat. Prima quia verissime dolebat. nam priuabatur quodam genere honestę delectationis, quod viuens habere potuisset, & quia moriens ad limbum ducebatur, vbi ipsa diutina

D glorię futurę expectatio eum maxime angustiaret: q̄ viuēti euenire nō potuissent, de quibus late diximus præceden. c. Secunda causa erat, quia per desiderium suum nolebat cæteros inuitare ad desiderium terrę illius, ne contemnerent diuinum beneficium, vt quidā eorum fecerūt pro nihilo habentes terram desiderabilem, vt patet. Psalm. 105. *Vos autem transibitis*. Quia post mortem Moysi Iosue introduxit eos, vt patet Iosue. 4. c. *Caue ne quando*. Hic inducit ad cultū solius veri Dei p̄ timorem punitionis: pietas & pęna sufficienter quęlibet inducunt, bñficijs enim Dei incipientes abutuntur, nisi pęna debita castigentur. *Ne obliuiscaris pacti Domini Dei tui*. Fuit cōfirmatum pactū inter Deum, & Israel, cuius prima clausula fuit, ꝙ solum eum cole-

E ret, & hoc pactum confirmatum fuit sanguine, quia populus sanguine aspersus est, & altare loco Dei aspsum est, vt patet. Exo. 24. c. & ad Hebrę. 9. c. ideo violator magnam pęnam merebatur, s. vt occideretur, & diuideretur in frusta, sicut illa animalia, quę diuidebātur, & inter quæ transibant ipsi confirmantes fœdera, vt patet Gene. 15. c. de fędere cōfirmato inter Deum, & Abraham, & iō vocatur fędus, quia fęda, i. porca diuidebatur in frusta, vel alia animalia, & tunc diuisores transibant facientes pacta ad signandum quęcunque infringētem fędera sic debere dilacerari, de quo Paulus Orosius in fine. 3. de Ormesta mūdi. *Deus tuus ignis consumens*. Idest acriter puniens, nulla enim grauior, &

sensibilior punitiô est, quam ignis, quia inter omnia elementa maxime actiuus est. *Deus æmulator.* Idest zelator, sicut vir zelat, vt vxor eum solum amet, & ei soli copuletur, ita Deus zelat, vt solus adoretur. *Si genueritis filios.* Idest non solum vos qui in præsenti estis puniemini, si Deos alienos colueritis, sed etiam si filij vestri, vel nepotes, & quæcũque aliæ posteriorum generationes si tale fecerint sic punietur. Tenebãtur enim filij post nasciturí obseruare ista præcepta, & patres tenebãtur eis narrare vt infra 6.cap. *Patrantes malum.* Scilicet colẽtes, vel sacrificãtes imaginibus, ex sola enim fabricatione imaginis non incurrebãt istam pœnam nisi malũ patrarent, idest adorarent. *Coram Domino Deo vestro.* Idest habentes Deũ, & colentes cum hoc Deos alienos, vel, *Coram Deo vestro*, idest in conspectu eius qui in omni loco est: ideo erubescere deberetis. *Testes inuoco cœlum & terram.* Hos testes inuocabat, quia nullus alius ibi testis aderat: sicut Iacob cumulum lapidũ, & terræ testẽ fecit inter se & Laban, quia nullus alius audiebat Gene, 31.cap. vel per cœlum intelligit cęlestes creaturas, scilicet Angelos, & per terram rationales creaturas in terra, scilicet homines omnes, vel forte, quia modus communis scripturæ est, quando aliquis vult ex intẽso animo proclamare, vel aliquos obtestari, cœlum, & terram dicitur inuocare, vt infra 32. capi. & Esaiæ 1. vel forte melius, quia ista pęna hic posita extendebatur in omnes generationes, ideo ad huiusmodi rei memoriam tęstes morituros vocare noluit quorum testimonium cito periret, sed vocauit cœlum, & terram quæ in æternum manent, Ecclesiastes primo cap. *Cito vos esse perituros.* Idest perdetis terram fame, bello, peste, vel alia occasione.

Non habitabitis in ea longo tempore. Ista est secunda pęna, quia non solum peribunt perdentes terram in ea pereuntes, sed etiam de ea expellentur, & hoc erat commune, quòd postquam idola coluissent, vel de terra expellerentur, vel in ea existentes exterorum dominio premerentur, vt in libro Iudicum sæpe, & in libro Regum tertio, & 4. Paralipom.

Quomodo istæ pœnæ istis infligebantur. Quæst. VI.

NON est intelligendum, quòd omnes istæ pœnæ pro qualibet idolorum adoratione infligerentur eis, Sed distinguendum, an idolatria esset a paucis, & occulte, vel a multis, vel maiori parte publice.

Primo modo, non puniebatur totus populus, quia non totus peccauerat committendo, nec corrigere omittendo, quia ignorabat.

Si autem secundo modo totus populus peccabat, & infligebantur ei istę pœnæ, sed non eo ordine quo ponuntur hic, vel non simul, sed vt ponuntur Leuitic, 26. capitu. secundum quòd in peccato permanentiores, & incorrigibiliores erant; isti enim in eodem peccato magis puniri debebant, quàm cæteri, qui incorrigibiles non erant, & patet fundamentum, quia pœna datur pro peccato, ergo pro maiori peccato maior pœna, & pro maximo peccato maxima pœna, secundum regulam Philosophi, in secundo Topicor, si simpliciter ad simpliciter, & magis ac maxime. maioritas autem in peccato est secundum gradus: nam licet culpa prout est deuiatio consistat in indiuisibili, tamen circunstantiæ eius, quod agit, quia positiuum aliquid dicunt, maiores aut minores sunt, & dato, quòd sit priuatio in recedendo a bono, erit maioritas, aut minoritas, secundum quòd illud bonum a quo recedimus maius est, & sic magis peccat ille qui recedit ab hoc bono, quod est recta fides, vel colere Deum, q̃

F ille qui recedit ab hoc bono, quod est ieiunare in die iniuncto ab Ecclesia, vel dicitur aliquis magis peccare, secundum quòd intensiori animo inhæret malo: peccatum namque, & bona operatio principaliter cõsistit in actu interiori, in eodem genere peccati, secundum ꝙ animus noster tenacius intensiusque illi malo inhæret, peccatum maius, vel minus est, esse autem incorrigibilẽ est gradus vltimus tenacitatis, & firmę inhæsionis peccato, ideo valde magna pœna peccato danda est illi, qui incorrigibilis est, magis quàm ei qui corrigi potest, de modo autem incorrigibilitatis, & quomodo intendatur per gradus Leui. 26.c. aliquid dictum est, & ibi satis tangit textus: isti enim sic incorrigibiles vltimo supplicio puniri deberẽt, si simpliciter

G incorrigibiles, si autem sunt incorrigibiles secundum quid, s. quòd non possunt corrigi per tales, aut tales pęnas, adhuc vlteriores, & valde magnas merentur, ideo dicitur hic, quòd non multo tempore in terra permanerent, sed tamen aliquanto tempore permanebant, in quo superuenire poterant aliæ plagæ, & si non corrigebantur, ad vltimum captiuabãtur, Et patet iste ordo in decem tribubus, quæ vocantur Israel, & idolatrię vacabant, quia primo fame angustiati sunt, quia tribus annis, & dimidio non pluit ad preces Heliæ, vt 3. Reg, 17. & 18. & Iacobi, 5. capitu. cum dicitur: Helias homo erat similis nobis passibilis, oratione orauit, & non pluit annos 3, & menses 6. & rursus orauit, & cęlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum, deinde multoties in idolatria permanentes, bellis, & vastationibus afflicti sunt, vt patet in processu tertij, & quar

H ti Regum: ad vltimum ad alias gentes adducti sunt, scilicet ad Medos, & Assyrios, vt patet 4. Reg. 17. ca. sic etiam duæ tribus de regno Iuda. Primo propter idolatriam sterilitatem, & famem passæ sunt, vt patet Iohelis primo, quia brucus, locusta, & erugo, terram vastauerunt, deinde bello contriti sunt per vicinos, vnde rex Aegypti eis tributum imposuit, vt 2. Paralipo. 36. tempore Ioachaz, & tẽpore Achaz contriti sunt bello a rege Israel, & a rege Syriæ, vt patet Paralipo. 2. ca. 28. ad vltimũ in Babylonem deducti sunt. 4. Regum 24. & 25. & Paralipo. 2. cap. vltimo. *Atque disperget in omnes gentes.* Ista est tertia pœna, quia nõ solum de ter

I ra sua expellerentur, sed etiam in multas gentes disper gerentur, vt magis tristarentur: si enim omnes ad eandem terram delati fuissent, non tantum tristarentur exilij tristitiam sodalitatis gaudio lenientes, Et patet hoc, quia omnis homo naturaliter est animal politicum desiderans viuere in politia, ideo homines perseuerant in politijs, quia ibi delectantur multa mala patientes, nisi a valde duris excedantur secundum vitam, & quia quilibet homo non afficitur ad politiam simpliciter, idest ad quãcunque politiam, sed ad hanc vel illam determinate, in quibus nati, aut multo tempore conuersati sunt, quia homo non est pars politiæ simpliciter, sed quilibet homo est pars alicuius particularis politię, & cum habeat vnitatem ad illã politiã, tanquam pars ad totum, separatio ab ea valde doloro sa est, quia omnia naturaliter vnitatem desiderant, cũ Oĩa desiderãt vnitatem naturaliter.

K esse in vnitate seruetur, & quandiu res vnum esse desinit, & esse simpliciter desinit, vt ait Boetius, de consola. lib. 3. Prosa 11. vbi late de hoc. Cum ergo aliquis ab vnitate politiæ tollitur a ciuitate emissus, valde tristat: declarant hoc exilia facta, nam cum aliquis extra ciuitatem vnam exulat, non totaliter a communicatione hominum excluditur, sed a cõicatione huius politiæ; & mansione in hoc loco, & tñ valde qui exulat, tristatur, si tamen homo non esset pars huius politiæ, sed politiæ simpliciter, ad quamcunque politiam iret, eodem modo lętaretur, sed falsum est: sic ergo Iudæi cũ non solũ ꝑ captiuitatem excluderẽtur a patria natali,

quæ

quę dulcoris multum habet, vt ait Gualterus Alexandreidis lib. 1. sed etiam tollebatur eis communicatio omnium eorum in terra aliena, quę mutui solaminis magnam habet virtutem, & cum peccatum filiorum Iuda, & Beniamin non totaliter consummatum erat, nec ipsi mente obdurati obduratione perfecta, licèt priuarentur sedibus natalibus, scilicet Ierusalem, & alijs vrbibus Iudeæ ducti in Babylonem, tamen non segregabantur mutuo, & sic multum consolabantur, quasi totum genus suum adhuc stare videntes, consummata autem iniquitate in morte Saluatoris, & indurato corde super solidissimos silices adamantinos pessima condignos persequente sorte, nunc sic eis ad miseriam cumulate accidit, quòd in omnes gẽtes vẽditi, & delati sunt. *Remanebitis pauci in nationibus*. Alia pœna, scilicet, quòd in terra hostili pereant, & quòd ad nihilum reducantur, qui in bello non perierunt. *Ad quas vos ducturus est dominus*. Idest ad quas vos duci permittet, vel duci faciet, quia non solum permittit Deus mala infligi malis, sed etiam mouet punitores ad puniendum: nam aliàs non esset differentia inter culpam, & pęnam, cum Deus etiam culpas fieri permittat, quia si non permitteret nullus peccare posset, licet in culpa nullam causalitatem tribuat, & iam in pęnarum illatione non esset differẽtia, sed necesse est dicere quasdã punitiones factas per homines magis esse a Deo volitas quàm aliàs. dicendum ergo non solum Deus punitionem in malis fieri permittit, sed ẽt punitores quodammodo incitat ad puniendum, & dat eis virtutem ad pugnandum, & delẽdum malos, sic patet Abacuc. 1. cap. vbi adducit, quòd Deus fecit fortem Nabuchodonosor regem, vt puniret iniquitates populorum cum dicitur, domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes fundasti eum. peccant tamen interdũ isti sic corripientes alios, qui non bono zelo corripiũt, sed vt ditentur, & supra modum percutiunt, victoriam sibi tribuẽtes, & sic dicitur ibidem de Nabuchodonosor, quòd ipse gloriatus fuit fecisse in virtute sua, & non in Deo celi, ideo Deus tradidit eum in manus Medorum, & Persarum, vt patet Abacuc. 2. & 3. cap. isti tamen in quantum ad puniendum positi sunt, Deus fortificat eos, sic patet Esa. 5. c. de Nabucho. quem Deus vocare dicitur ad destruendum Hebræos, cum habetur in litera, & eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terrę, & ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, nec laborans in eo, nec dormitabit, neque dormiet, nec rumpetur cingulũ renum eius, nec soluetur corrigia calciamenti eius. sic ait Hiere. ꝙ Deus fecisset Nabuchodonosor fortem, & quod plus est, vocat eũ seruum suum, quia dissipaturus erat terras quas Deus dissipari volebat, sic patet Hiere. 27. cap. cũ dicitur, & nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manũ Nabuchodonosor regis Babylonis serui mei, insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiant ei, & seruiãt illi omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius donec consummetur tempus terrę eius, & ipsius, & seruient ei gentes multę, & reges magni, gens autem, & regnũ quod nõ seruierit Nabuchodonosor regi Babylonis, in gladio, & peste visitabo super gentem illam ait dominus, *Ibique seruietis diis hominum*. Alia pęna, ꝙ etiam in terra hostili cogãtur adorare Deos lapideos manufactos, quia sicut uolentes peccauerunt Deos colẽdo, ita post nolentes adorare cogerentur, vt hoc idẽ post sit in pęnam, ꝙ ante fuerat in culpã, simile patet Hierem. 5. capit. cum dicitur Israelitis a Deo, sicut dereliquistis me, & seruiuistis Deo alieno in terra vestra, sic seruietis alienis in terra non vestra, & non intelligitur quod Deus faciat aliquem adorare Deos alienos quãtamcunque culpam commiserit, nec potest hoc esse

A datum in pęnam, quia colere Deos alienos verissime
est culpa, si ergo Deˢ faceret nos directe colere Deos
alienos, Deus esset auctor culpę, & nos non peccaremus,
sed ad hoc, quòd haberet rationem pœnæ oporteret,
quòd Deus directe intẽderet illud, sicut directe
intendit aliquem occidere, vel a statu suo deijcere,
sed est sensus, quòd ex quo ipsi noluerũt seruire Deo
in terra sua, quòd ducentur in terram alienam, vsque
huc est pęna directa, quia Deus hoc intẽdit infligere,
sed quia ipsi adducti in terram alienam videbunt coli
Deos, habebunt occasionem ad colẽdum ipsi: & hoc
rursus, quòd ipsi ducantur in terram alienam in qua
possint habere occasionem ad peccandum, est pęna,
quia peccata sua hoc demeruerũt, sed in his omnibus
B manet inconcussa arbitrij libertas: nam ad id, quod di
recte est pęna, nõ est potestas liberi arbitrij: nam post-
quam isti peccabant, non erat in potestate eorum, ꝙ
non ducerentur in terram alienam, quia inuiti duce-
bantur per hostes, etiam nõ erat in potestate eorum,
quòd ipsi non haberent occasionem peccandi in ter-
ra illa, quia dato, quòd ipsi nollent talia, fiebant inter
gentes ad quas isti portabantur, ex quibus possent su-
mere occasionem peccandi in terra illa. Aliud, scilicet
peccare colẽdo Deos alienos nõ est directe pęna, sed
culpa, ideo potestas liberi arbitrij erat super hoc, scili-
cet, quòd licet viderent aliqua ex quibus possent in-
duci ad colendum idola, non cogebantur tamen co-
lere idola, sicut cogebantur esse in terra aliena, & de
qualibet alia quę directe est pęna. *Cumque ibi quæsieris.*
C Hic promittit conuersis materiam, quia manus do-
mini redeuntibus nunquam clauditur. *Cumque ibi quæ-
sieris dominum Deum tuum*. Idest etiam existens in ter-
ra hostili, si quæsieris Deum conuerrendo te ad eum
in veritate, ibi inuenies eum, quia ibi miserebitur tui.
Quòd autem Hebręi in captiuitate inuenirent domi-
num stat dupliciter, aut quantum ad relaxationẽ cul-
pę, & appositionem gratię, aut quantum ad mutatio-
nem pœnæ, scilicet captiuitatis quam sustinerẽt, quan
tum ad primum generale est, quòd vbicunque Iudæi
inquisierint dominum inuenient eum, & non solum
Iudæi, sed etiam quicunque gentiles, quia contritio *Cuius virtutis sit peccatorũ contritio.*
de peccatis semper fuit, & est huius virtutis, quòd de-
lere possit facinora, vt patet Ezec. 18. cap. & c. 3. & isto
D modo sicut captiuitas decem tribuum Israel, quæ sũt
in terram Medorum inter Aylan, & Gozan, quando
inquirunt dominum inueniunt, licet nunquam Iudęi
liberandi sint, vt sępissime Prophetę dixerũt, & patet
de Thobia Seniore qui vir iustus erat, & mortuus in
captiuitate illa, vt patet Thob. vlti. & tamen Deus mi
sertus fuit eius, quia in ipsa captiuitate quęsiuit eum
in toto corde: hoc etiam modo captiuitas duarum tri
buum Iuda, & Beniamin, nunquam terminanda est,
quia nunquam redibunt in terram illam, tamen quã-
docunque in toto corde inquirunt Deum inueniunt
eum, quia peccatum eorum fuit in occisione Messię,
& negatione eius coram Pilato, propter quod incur-
rerunt omnes pœnas quas habent, quando tamen in
E toto corde conteruntur de peccato facto contra Mes
siam subijciendo legi eius efficiuntur Christiani, & ba
ptismali fonte abluti ab omnibus culpis abstergũtur.
Secundum est, quòd Deum inueniant isti commutã-
tem pęnam captiuitatis, quam intulerat, & quantum
ad hoc est cõsiderandum, quia aut peccatum pro quo
captiuabantur isti, erat totaliter consummatum, aut
non: si peccatum non erat totaliter consummatum
dominus reducebat eos in terram suam, quando toto
corde conuertebantur ad eum, sic patet de captiuita-
te Babylonica, in qua cũ doluissent de sceleribus suis
post septuaginta annos, quos vaticinatus fuerat Hie-
rem. capit. 29. cum dicitur, cum incęperint impleri in
Baby-

Babylone septuaginta anni visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum: si aũt peccatum esset totaliter consummatũ, nunquam reducebat eos dñs, sicut patet in decem tribubus, quę nũquam ad terram suam reductæ sunt, nec unquam reducendę, sic etiam de tribu Iuda & Beniamin, quia consummauerunt peccatum suũ in morte Messię, post captiuitatem, & dispersionem factam per Romanos, nunquam in terram suam redierunt, quia ibi nulli nunc Iudęi habitant, nec morari sinuntur. Cum autem hic, & magis clare infra 30. capi. dicitur, scilicet ductus pœnitudine cordis tui in vniuersis gentibus ad quas dispersit te dominus Deus tuus, obedierisq; eius imperijs, sicut ego hodie tibi p̃cipio, cũ filijs tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua, reducet te dominus de captiuitate tua, atque miserebitur, & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit, si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde te reducet dominus Deus tuus, videt̃ innui de reuersione Iudęorum de captiuitatibus suis, quãdocunque toto corde, & tota anima pęnituerint. Intelligendum est de captiuitatibus solis ad quas ducti sunt propter peccata, quę videntur non consummata, de quibus ante diximus, vt de peccato propter, quod fuit inducta Babylonis captiuitas, si tamen peccata sint consummata, vt supra declaratum est, nunquam remittitur pœna illa quantumcunque pro hoc oretur.

Quando peccatum est consummatum nobis non est notum. Quæst. VII.

QVANDO autem peccatum sit consummatum, ita quòd pœna eius mutabilis non sit, non est nobis notum, sed soli diuinę sententię, ideo nos semper pro mutatione pœnæ orare possumus tãquam incerti quid sit, donec Deus nobis imponat silentium, ne rogemus super talẽ rem sicut factum est ad Moysen cui mandauit Deus nihil vltra loqui de hac re, vt patet præcedenti cap. Nec est inconueniens aliquam pęnam pro culpa statutam esse, quę nunquam precibus commutetur, remissa culpa, quantęcunque sint preces, & contritio, vt patet de sñia pœnali lata contra Moysen, q̃ nõ intraret in terram Chanaan vltra Iordanem: nam manifestum est, quòd Moyses doluit acriter, quia Deum offendisset: nam vir iustus valde erat, & fecit Deus per eũ aliqua mirabilia post istam offensionem, si tamen de malo illo nõ pęnituisset, nihil horum factũ fuisset, quia tunc ipse esset actualiter malus vir, sed præcedenti cap. ponitur quomodo valde rogauerit Moyses Deum, vt relaxaret ei istam pęnam, Deus tamen nunquam voluit cum dicitur, precatusque sum Deum in tempore illo dicens, domine Deus tu incæpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam, manumque fortissimã, nec est alius Deus, vel in cœlo, vel in terra qui possit facere opera tua, & comparari fortitudini tuę: Transibo ergo, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & mõtem istum egregium, & Libanum. iratusque est mihi dominus propter vos, & dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris de hac re ad me; ergo Deus quantumcunque vero atque contrito corde rogatus fuerit, vt aliquam culpam cum pœna sua deleat, non ex hoc sequitur necessario, quòd Deus illam pęnam auferat, vel commutet, vt patuit in oratione Moysi, & non exauditione. *Si tamen toto corde*. Tũc aliquis toto corde Deum quęrit, cum omnem spem auxilij sui in eo ponit, non sperando in aliquo terreno, & tales exaudiuntur, quia Deus prope est inuocantibus eũ in veritate. *Et tota tribulatione animę tuę*. Idest

Quis q̃rit Deum toto corde.

F in perfecto dolore, & contritione pręteritę culpę: tũc totaliter anima tribulatur, quando totaliter conteritur, ideo cor cõtritum contribulatum dicitur, vt Psal mo 50. *Postquam te inuenerint quæ prædicta sunt*. Post pęnam solent aliqui recognoscere suam culpam, quia vexatio dat intellectum, & sic Iudæi nũquam ad Deũ conuertebantur, nisi cum angustiarentur, vnde cum occideret eos, quęrebant eum Psal. 77. & clamabãt ad Deum cum tribularentur Psal. 106. *Nouissimo tempore*. Idest in fine temporis quo completur pœna tibi inflicta a Deo. *Et audies vocem eius*. Scilicet promittentis tibi veniam. *Quia misericors est*. Et ex misericordia te exaudit. *Non dimittet te*. Scilicet in potestate extraneorum, vt deleant te. *Nec omnino delebit te*. Non solũ nõ di

G mittet te destrui, sed etiam nec ipse destruet te peste, fame, aut alio morbo. *Nec obliuiscetur pacti, quod iurauit patribus tuis*. Quia promisit, quòd semen eorum dilataretur, & maneret in seculum, sic patet Psal. 88. visitabo in virga delicta eorum, misericordiam meam nõ auferam ab eis. *Interroga de diebus antiquis*. Hic iterum per familiaritatem, & beneficia persuadet veri Dei solius cultum, demonstrãdo nunquam tantum beneficium alicui genti fuisse datum. *Interroga de diebus antiquis*. Idest de rebus factis in diebus antiquis. *A summo cœli vsque ad summum eius*. Idest a principio terræ habitabilis quę est versus vnam summitatem cęli, vsque ad aliam partẽ oppositam, scilicet ab oriente ad occidentem. *Si facta est aliquando huiusmodi res*. Idest si tanta dilectio Dei ad aliquem populum demonstrata est. *Vt*

H *audiret populus vocem Dei loquentis*. In datione legis nunquam hoc alicui populo accidit. *Sicut tu audisti*. Verba loquentis decem pręcepta. *Et vidisti*. Montem fumigãtem, & ignem vsque ad cęlum, in Hebręo dicitur. *Audisti, & vixisti*. Idest miraculum fuit hoc, quòd vocem domini audires, & viueres. *Vt ingrederetur*. More humano dicit, quia Deus non ingressus est Aegyptũ vt inde tolleret Israel, nec inde exiuit cũ eduxit Israel quia vbique semper est, & non solum vbique, sed etiã extra omnem locum, quia Deum esse in omni loco, & nihil amplius est esse finitũ: nam omnia loca simul sumpta, cum sint diuersæ superficies corporum continentium, faciũt vnum finitum, quia locus est in cor-

I pore fundatus, non quidem in corpore locato, sed in ipso corpore naturali, aut mathematico, vel quantitatiuo, vt accidens fundatum in suo subiecto: cum autem Deus infinitus sit, ergo non solum vbique est, sed extra omnem locum, & super omnem locum, & infra omnẽ locum, cum ergo omnia occupet, & plusq̃ omnia, ideo poterat moueri ad aliquam partem loci, quia moueri dicit acquirere locum, & deperdere locum, quod autem acquirit locum, non erat ante in illo loco, quod nũc acquirit, & quod locum deperdit, aliquando fuit in loco in quo nunc non est, ergo non vbique est, sed Deus vbique est, & non solum vbique, sed etiam extra omnem locum, ergo Deus non mouetur, sed ingredi est moueri, ergo Deus non fuit ingressus Aegyptum, quia in Aegypto ante erat, & semper ibi fuit quandiu Aegyptus fuit, dicitur autẽ Deus

K ingredi, vel egredi, secundum virtutis specialis operationem: nam licet Deus ante in Aegypto extitisset, tamen non operabatur ad speciale circa Iudęos ibi existentes, nunc autem eos de terra illa eduxit per signa, & portenta magna, ergo dicitur ad illos ingressus fuisse tanquam ante nunquam eduxisset illos, & nũc educeret. *Et tolleret sibi gentem de medio nationum*. Idest acciperet pro se aliquam gentẽ quę captiua esset in medio nationum extranearum, sicut vobis fecit, multę enim aliæ gentes in alijs partibus orbis captiuę erant, quas tamen non liberauit a iugo. *Per tentationes*. Idest singulariter tentando, quia primo verbis mandatorijs

Dei dictum est Pharaoni, quòd dimitteret populum, & sic tentatus noluit. *Per signa*. Mirabilia, sicut conuersionem colubri in virgam, & virgę in colubrum, quę erant signa, quòd mandatū Dei a Deo erat. *Et por tenta*. Idest signa, vel miracula dicuntur per immissionem plagarum. *Per pugnam*. Quia Deus pugnauit pro Israel in transitu maris rubri, vnde dixerunt Aegyptij Exodi 14. cap. fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis. *Et manum robustam*. Scilicet in eductione, quia videntibus cūctis Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos recedebant Iudæi asportantes diuitias Aegyptiorū, & nihil illis obstare valebat. *Cogente eos Deo*. Vt Exodi 12. & Num. 33. ca. *Extentum brachium*. Ad defendendum, & hostes deprimendum. *Et horribiles visiones*. In noctibus, siue in somno, siue vigilia, apparebant Aegyptijs terribiles visiones, scilicet personę tristes, & sonitus terribilis, & subitaneus irruens metus, & multa quę habentur sapientię 17. & 18. cap. & istę visiones acciderunt eis inter alias plagas, continue etiam ante missionem plagarum. *Videntibus oculis tuis*. Quia Iudęi viderunt eis plagas infligi, sed nullam earum passi sunt. *Vt scires quoniam dominus*. Scilicet qui regit te, & dominatur tibi. *Ipse est Deus*. Poterant euidenter hoc Iudęi cognoscere, quia videbant eum facere mirabilia, quę nullus de dijs gentium, vel aliqua naturalis virtus facere posset, ideo subditur. *Et non est alius præter ipsum*. Idest nullus alius facere hæc poterat, si enim dij Aegyptiorum potuissent ista facere, licet crederent eum esse Deum, crederent etiam alios esse Deos, sed quia nullus potuit, ideo ipse solus est, patet hoc quia magi Pharaonis operabantur in virtute Deorum suorum, scilicet in virtute dæmonum quos Deos arbitrabantur, sed non potuerunt facere magi Pharaonis omnia signa quę faciebant Moyses, & Aaron: nā cum Aaron eduxisset cyniphes, & ipsi tētassent educere, & nō potuissent dixerūt, digitus Dei est hic, vt patet Exodi 8. cap. non est autem credibile, quòd si dij Aegyptiorum, idest dęmones quos ipsi putabant Deos suos, si potuissent plura miracula agere non egissent, Deus autem quem Hebræi colunt fecit omnia mirabilia, & super ipsos Deos Aegyptiorū fecit iudicia comminuendo, vel incinerādo, vel liquefaciendo idola eorum, vt patet Exodi 12. & nu. 33. ca. ergo iste Deus Hebręorum qui ista faciebat, est Deus verus, & nullus alius præter ipsum, cum nullus alius talia facere potuerit, vt inductum est. *De cælo audire te fecit*. Idest de aere qui vocatur cęlū Matth. 13. cap. aues cęli comederunt, & Psalmo 8. volucres cęli. vox enim quam Israel audiebat formabatur in altitudine montis Synai de medio ignis. *Vocem suam*. Idest vocē Angeli qui loquebatur in persona Dei: non enim Deus loquebatur, nec tabulas scripsit, sed Angeli hoc faciebant, ad Gala. 3. cap. lex ordinata per Angelos in manu mediatoris, idest Moysi, hoc patet per regulam datam, & conclusionem, Exodi 3. cap. nam conclusum fuit, quòd licèt in lege veteri sępe dicatur Deus locutus, aut operans aliquid, nunquam tamē Deus aliquid illorū locutus fuit, aut operatus est, sed Angelus Dei qui loco Dei loquebatur, aut agebat, fuit etiam data regula, quòd nunquam Deus aliquid agit, aut dicit, licet dicatur agere aut dicere, nisi illud sit tale, quod potentiam substātię creatę transcendat, sicut creare, aut in instanti aliquid facere, vel peccata remittere, aut gratiam conferre, quia talia potentię infinitę sunt, omnia autē alia naturaliter fieri possibilia, aut quę substantię creatę terminos non excedant, nō per Deum, sed per Angelos fiunt, vt non moueatur ordo ministrorum Dei: nam si Deus omnia per se ageret, superfluum esset habere ministrantes, & assistentes, sed Dan. 7. cap. dicitur milia milium ministrabant ei, & decies cente-

Deus qñ dicatur agere, vel dicere.

A na milia assistebant ei, de quibus magis diximus Exo. 3. capi. *Et in terra ostendit tibi suum ignem maximum*. Ille ignis videbatur erumpere de cacumine montis, ideo dicitur in terra, & erat maximus, quia vsque ad cęlum pertingere videbatur, vt patet supra: vox autem audiebatur non quasi formaretur immediate super verticē montis, sed in medio altitudinis ignis formabatur, iō dicitur de cęlo. *Quia dilexit patres tuos*. Ambulauerūt enim coram eo in corde perfecto, vt patet de Abraham qui filium suum vnigenitum Isaac ad immolandum mandato Dei duxit, vt patet Gene. 22. c. pro quo Deus ei magnam obedientiam, & potissima merita reputauit, vt patet ibidem cum dicitur, quia fecisti rē hanc, & nō pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam

B tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cęli, & sicut arenā quæ est in littore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicētur in nomine tuo omnes gētes: tantum enim in corde perfecto Abraham ambulauit, & Deo placuit, vt ipse mereretur omnes promissiones compleri in posteris, vt patet Gene. 8. capitu. dum dicitur scio, quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suę post se, vt custodiant, viā Domini, & custodiant iustitiam, & iudicium, vt adducat dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum, de hoc multa diximus Gene. 25. cap. *Et elegit semen eorum post eos*. Merito patrum. *Eduxit te præcedens in virtute*. Quia Angelus præcedebat eos in columna nubis ad defendendum eos, vnde cum Aegyptij Israelitas a tergo insequerentur, Angelus qui prę

C cedebat in nube conuertit se ad posteriorem partem exercitus, vt non viderent eos. Exodi 14. cap. & sic iste Angelus qui erat adiutor Hebræorum non solū præcedebat eos, sed etiam aliquando subsequebatur secundum, quòd videbat expedire, vt patet in exemplo iam assignato: non enim necesse erat semper præcedere, sed aliquando subsequi.

Quare Angelus dicebatur præcedere, & non subsequi. Quæst. VIII.

QVARE ergo dicebatur Angelus præcedere & non subsequi? Respondetur, quòd Angelus ille, qui erat in columna ignis, & nu-

D bis, quę eadem erat, vt patet ex dictis Exo. 13. cap. semper præcedebat, semel autem solum legitur subsequentiam factam fuisse, scilicet quando Aegyptij apud mare rubrum veniebant super Hebræos, & Angelus qui erat in priori parte exercitus cum nube, transtulit nubem, ad posteriorem partem, vt illuminaret Hebræos, & obscuraret Aegyptios: sic enim dicitur, quòd columna erat tenebrosa, & illuminans noctem, & non fuit facta talis mutatio postea, quia nō expediuit: vel forte, & melius ista pręcessio Angeli nō intelligitur de Angelo præcedēte in columna nubis, sed de Angelo præcedente Israelitas, intrās inter eos in regiones hostiles ad terrendum corda hostium, & hoc satis patet ex contextu literæ cum dicitur. *Præce-*

E *dens in virtute, vt deleret nationes maximas fortiores te in introitu tuo*. Idest antequam tu introires, & iste Angelus nunquam subsequebatur, cum ea, quæ post tergum manerent, domita iam essent, & de hoc dicitur Exodi 23. cap. ecce ego mittam Angelum qui pręcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quē paraui, obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes, quia non dimittet cum peccaueris, & est nomen meum in illo, quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quę loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligā affligētes te, & pręcedet te Angelus meus, & introducet ad Amorrhęum, Ethęū, & Pherezęū. *Vt deleret nationes maximas*. Scilicet gentes habitantes in

in terra promissionis,quę multę erãt. *Fortiores te.* Quia erant maiores statura quam Israelitę, & erant ibi gigã tes, Numeri decimotertio, & supra primo capitu.

In introitu tuo. Vt locum dent tibi in terra,sic Exodi 23.terrorem mittam in præcursum tuum, & crabrones qui prius fugabunt Euæum Ethæum,&c. *In possessionem.* Vt totum ius illius haberent,patres enim illorum,scilicet Abraham,Isaac, Iacob, licet habuerũt eam,non habuerũt in possessionem, sed in peregrinationem,vt patet in Gene.sępe. *Sicut cernis in præsenti die.* Quia iam fuerat data terra duorum regũ Amorrhęorum Seon,& Og:& sic de alia certi esse poterant. *Scito ergo.* Infert ex superioribus conclusionem intentam, scilicet,quòd latria soli Deo tribuenda sit. *Scito ergo hodie.* i. iam nunc scire poteris ex his quę vidisti, q̃ Deus tuus vere Deus sit. *Sit in cœlo sursum, & in terra deorsum.* Quia cęlum, & terram, & omnia implet Deus verus Hebræorum: vocauit se Deum qui supra,& qui infra, nam si Deus vocaretur Deus supernorum solum, cũ gentiles ponerent Deos supernorum,& infernorum, putarent Iudæi præter Deum suum verum qui esset ad superiora, necesse esse ponere aliũ ad inferiora: nã tres filios antiqua gentilitas prodidit Saturnum habuisse,Iouem,Neptunũ, & Plutonem,quos Deos fecerunt,& eis machinam vniuersi distribuerunt, scilicet Ioui cęlestia,& habitabilia,Neptuno aquas, Plutoni inferna, si ergo Deus Hebręorum vocaretur cœli solum, oportebat constituere alium Deum aquæ, & alium Deum infernorũ: nam antiqui etiam cuilibet rei Deum attribuerunt, vt montibus Deum iugatiuũ vallibus deam valloniam præfecerunt, rusinam deam agrorum dominam esse fecerunt,nullam namque rẽ sine Deo reliquerunt, de hoc August.de Ciuita.Dei. lib.6.cap.9.& patet 3.Reg.20.cap. vbi dixerũt Syri serui Benada regis Damasci, dij montium sunt dij eorũ, ideo præualuerunt aduersus nos,in vallibus autem superabimus eos, & respondit dominus, quia dixerunt Deus montium est dominus, & non vallium,tradam omnem hanc multitudinem in manu tua,& hoc fuit in vallibus vbi Syri bellum parauerant.& hoc rationabiliter dici oportebat, nam cum Deus ponatur summum inter omnium, aut oportebat omnia esse vnũ ad omnia,ita quòd esset Deus omnium,siue vallium, siue montium,siue agrorum, & omnium aliarum rerum, aut oportebit cuilibet rei vnum Deum ponere, quia nulla res, sine summo rectore relinqui debet:gẽtiles autem, quia non putabat vnum aliquem Deum omnibus sufficere, posuerunt cuilibet rei Deum suũ, licet aliqui voluerunt omnia esse vnum Deum, siue terram,siue aquã, & omnes aliæ res quæ sunt elementa,aut elementatę res,& isto modo dixit Virgilius Iouis omnium plena, de quo large disputat August. in 7.de Ciuit.Dei,& Lucret. 9.lib. dixit Iupiter est quicquid vides,hæc tamẽ opinio paucis placuit,ideo Deorum numerositatem posuerunt ad hoc, ergo cũ nos ponamus Deum virtutem esse infinitam, & infinitã essentiam,congruenter ponimus vnum Deum, & ille nominatur Deus simpliciter, quia non exprimitur, quòd sit Deus terrę,vel aquę, siue ignis, vel aliarum rerũ, & quando magis exprimere volumus,vocamus eum Deum cœli, quia cœlum optima pars vniuersi est,vel quia ea quæ cœlestia sunt abscondita sunt, sic Deus noster absconditus est, quia non est corporeus, sed purus spiritus, vt patet Io.4.cap.ad euitandum autem idolatriam in positione plurium Deorum vocatus fuit,Deus verus, Deus omnium locorum,siue eorum qui supra cœlum, siue eorum qui infra in terra, vel aqua, vel intra concauitates terrę, vbicunque aliquid sit aut nominetur. *Vt bene sit tibi, & filiis tuis.* Patres boni merentur misericordiam pro filijs vsque in

Latria soli Deo est tribuenda.

F mille generationes. Exodi 34.cap. *Et permaneas multo tempore super terram.* Per completionem præceptorũ merebantur vitam,& trãquillitatem in terra sua,quia qui facit legem viuet in ea Leui.18.& ad Ro.10.cap. *Tunc separauit Moyses.* Hic ponitur tertium,scilicet ciuitatum refugij separatio. *Tres ciuitates trans Iordanem.* De his Num.35.c.vbi plurima diximus. *Ad orientalem plagam.* Respectu alterius terræ nouem tribuum quæ erat vltra Iordanem,sic habetur Nu.32.c.nam si acciperetur hic plaga orientalis respectu omnium locorum,in quibus habitabant Israelitę, cum totam terrã regis Seon, & regis Og occupassent duę tribus, & dimidia, vt patet supra 3.cap.vocaretur plaga orientalis terra illa regis Seon in confinio Moabitarum,& Ammonitarum,circa torrẽtem Arnon, & ciuitatem Ar,

G de quibus supra 2.& 3.cap.dictum fuit, sed falsum est, quia istę tres ciuitates sunt circa confinia regnorum Amorrhęorum, & regna Chanaan, & sic sunt respectu terrę duorum regum Amorrhęorum occidentalia loca, & respectu terrę Chanaan quę erat ad occidẽtem Iordanis, vocantur ad orientem. *Vt confugiat ad eas qui occiderit nolens.* Conditiones requisitę in confugiẽtibus, & qualiter causa ventilaretur de effusione sanguinis habetur Nume.35.cap. *Nec fuit inimicus ante vnum, & alterum diem.* Idest qui non erat inimicus occisi a paucis diebus:si enim inimicus esset,non pręsumeretur a casu, sed ab intentione occidisse. *Bosor in solitudine.* In tribu Ruben fuit vna, in tribu Gad alia, in dimidia parte Manasse alia. *Et Ramoth in Galaad.* Ga-

H laad fuit data partim tribui Gad,partim dimidię tribui Manasse, vt patet supra 3.cap.& in illa parte Galaad, quã habebat tribus Gad erat ciuitas Ramoth,pro qua postea fuit pugna inter reges Israel, & Iuda cum rege Syrię 3.Reg.22.cap. *Ista est lex.* Postquam satis monuit ab idolatria cauere, hic incipit legis recapitulationem. *Ista est lex.* Scilicet quę infra narrabitur, & signat lex omne genus pręceptorũ indifferenter. *Et testimonia.* Idest pręcepta decalogi quæ vocantur testimonia,idest pacta conuenta, & testificata inter Deũ, & populum, alia pręcepta non audiuit Israel a Deo per Angelum,sed per Moysen, nec cum tanta solennitate. *Cæremoniæ.* Idest cęremonialia pręcepta. *Et iu-*

Legis epilopus.

I *dicia.* Idest pręcepta iudicialia. *Trans Iordanem.* Idest citra Iordanem,scilicet, antequam trãsirent Iordanẽ. *In valle contra Phanum Phegor.* Idest, contra montem Moabitarum in quo erat quoddam tẽplum Belphegor,& fuit ista vltima mansio, quę dicitur Belsethin, vt patet Nume.33.cap.in isto loco erant,quando mulieres Moabitides,& Madianitæ adductę consilio Balaam arioli a Moabitis descenderunt portãtes Deos suos de monte Moabitarum, & venientes Hebræos recipiebant ad concubitum prius facta immolatione idolo Phegor,vt patet Numeri 25.capit. & in eod.loco manserunt, quando missi sunt duodecim mille viri de Israelitis ad pugnandum contra Madianitas, vt patet Numeri 31. capit. & ibidem manserunt quousque venerunt, & in eodem loco Moyses recitauit totum istum librum præsentibus omnibus Israelitis, vt

K patet hic,& demonstratur hoc,quia vallis contra Phanum Phegor est, quæ iacet ad radices montis altissimi,in quo erat templum,vel Phanum, Phegor, & in hoc maledicere volebat Balaam filios Israel, vt patet Numeri 23. capit. cum dicitur, duxit eum ad excelsa Phegor,sed iste mons in quo stabat Balaam, coniunctissimus est Iordani, quia radices eius tangũt vallem Pentapolis,per quam transit Iordanis, de quo in libro de diuisione Terræ sanctæ.

In terra Seon regis Amorrhæi. Quia illa loca campestria,& plana,per quę tunc incedebant Israelitæ, erant de terra Seon, quam iam acquisierant, & coniuncta

erat

erat finibus Moabitarum, & quando dicitur, quòd castrametati sunt in campestribus Moab, vel in planioribus locis Moab, vt patet Nume. 33. cap. non sunt loca illa in terra Moabitarum, sed in terra Amorrhæorum, sed vocantur campestria Moab, quia subiacent, vel protēduntur a mōtibus claudētibus terrā Moab. *Quem percussit Moyses per seipsum*. Quia tunc egressus fuerat cum alijs pugnatoribus ad bellum, licet iā magnę ętatis esset, scilicet 120. annorum, vt infra 31. c. *Et Og regis Basam*. Licet Basan non sit nomē regni Og, nec maior pars regni quantum ad diuisionem terræ patet, quia data fuit tota Basā, & terra Argob, & pars Galaad dimidię tribui Manasse, quod non fuisset si esset maior pars regni, quia tunc alijs duabus tribubus modicum daretur secundum proportionem, tamen denominatur regnum ab illa terra, quia illa fuit fortè principium, & origo regni illius, sicut nunc est in multis regnis. *Qui erant trans Iordanem ad solis ortum*. Idest, quòd illa terra erat magis orientalis quàm Iordanis, terra autem nouē tribuum, & dimidię erat trans Iordanem ad occidentalem plagam, itaque Iordanis erat magis orientalis quàm terra illa. *Ab Aroer*. Isti termini terrę huius positi fuerunt supra 3. cap. *Qui est Hermon*. Qui vocatur Sanyr ab Amorrheis, & Sarion a Sydonis, & Hebraice Hermon de quo præceden. cap.

Opinio quorundam quantum distat mons Hermon a Tabor. Quæst. IX.

ET distat iste mons duobus miliaribus, idest vna leuca a monte Tabor, in quo Christus transfiguratus est. ad radices huius montis Hermon occurrit Melchisedech rex Salem Abrahæ reuertenti de pugna contra quatuor reges, & obtulit panem, & vinū, vt patet Gene. 14. cap. Aliqui sic voluerūt, sed falsum est: nam licet verum sit, quòd mons Tabor distat duobus miliaribus a monte Hermon, & licet ad radices montis Hermon occurrerit Melchisedech veniētia cęde. 4. Regum: tamen nō est idem mons Hermon iste, & ille, & patet, quia mōs Tabor est 4. miliaribus, a Nazareth contra oriētem, idest duabus leucis, & vltra montem Tabor magis ad oriētem est mons Hermon duobus miliaribus, idest vna leuca, sed Nazareth est in sorte Iudę ad partem multum Meridianam terræ Chanaan, ergo est mons Hermon satis Meridianus in terra Chanaan, sed iste mons Hermon de quo hic dicitur est in latere Septentrionali terrę Chanaan tangēs terram duorum regū Amorrheorum, & terram Phœniciæ apud Sydonem, ideo Sidonij vocant illum montē Sarion: vocant, & Amorrhæi Sanir, item quia apud montem Hermon obuiauit Melchisedech rex Salem Abrahæ reuertenti a cęde. 4. Regum, sed Melchisedech non exiret extra regnum suum, scilicet extra regnū Ierusalem, sed illud tunc modicum erat, cum multi reges ponantur in terra Chananęorum, quia Iosue 31. occidit, & manserūt multi alij, ergo non extenderetur regnum Ierusalem tantum, vt perueniret ad montem Hermon, qui est in extremitate Septentrionali terræ Chanaā. Item dato, quòd regnum Melchisedech illuc extenderetur, impossibile erat, quòd Melchisedech occurrisset Abrahæ apud montem Hermon, qui est in latere Septētrionali, nam Abrahā persecutus fuerat. 4. reges exeūtes de Sodomis per latus Meridianum terræ Chanaā vsque ad læuam Damasci, vt patet Gene. 14. cap. sed Damascus est ad partem Meridianam terrę Chanaan, cum sit metropolis Idumæi, & Idumæa, siue terra Edom sit in latere Meridiano terræ Chanaan, vt patet Num. 34. c. concluditur ergo, quòd iste mōs Hermō, & ille qui est apud montē Tabor, vbi Melchisedech

Situs Damasci.

A occurrit Abrahę, non sunt idem mōs, sed vterque vocatur Hermon, quia sic frequēter accidit in sacra Scriptura duo loca habere idem nomen, sic patet Exodi 17. cap. vbi dicitur, quòd quando Moyses stans in Raphidin eduxit aquā de petra percussit petram Oreb, sed tamen manifestum est, quòd Oreb est nomē montis, & signat montem, qui vocatur mōs Synai, & post mansionem quę est in Raphidin sequitur mansio in Synai, vel Oreb, sed istud nomen dicitur de duobus locis distinctis, de quo magis Exodi 17. cap. dictū fuit. *Vsque ad mare solitudinis*. Idest vsque ad mare mortuū.

CAP. V.

B

VOCAVITQVE Moyses omnem Israelem, & dixit ad eum. Audi Israel cæremonias atque iudicia, quę ego loquor in auribus vestris hodie. Discite ea, & opere complete. Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Oreb. Nō cum patribus nostris inijt pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus, & viuimus.

C VOcauit. Posito quodam magno, & maxime necessario mandato, scilicet de cauendo idolatriam, hic consequenter ponitur totius legis narratio. Et tanguntur tria. Primum quædam ad pręcepta præparatio. Secundo præceptorum narratio. Tertio quorundam consequentium dispositio. Secundum ibi. *Ego dominus Deus tuus*. Tertium ibi. *Hæc verba locutus est. Vocauit Moyses omnem Israelem*. Vt nullus post contradicere posset, & omnes se crederent obligatos.

An nomine Israel intelligantur principes solum. Quæst. I.

D ALIQVI volunt, quòd omnis Israel dicitur pro principibus multitudinis, qui continēt totam multitudinem in virtute, sed nō omnes conuenerunt, sed falsum est, omnes. n. conuenerunt principes, & maiores natu, doctores, totus populus, liberi, & vxores, & aduenæ qui morātur in castris, exceptis lignorum cęsoribus, & his qui comportant aquas, vt patet infra 29. cap. de hoc magis diximus supra 1. cap. in principio. *Discite ea, & complete opere*. Nihil scire proficit, nisi compleantur immo nocet, quia seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, plagis vapulabit multis, ratio huius est, quia legalis consideratio qualis ista est non est speculatiua, sed practica, finis autem practicę non est veritas, sed operatio, vel bonum, quod est obiectum mouens operantem, vt patet 2. Metaph. sicut ergo vana est consideratio speculatiua, per quam nulla habetur veritas, ita vana est consideratio practica per quam non hr̄ actio, sic ait Philosophus 2. Ethic. c. 2. prius negocium non est considerationis gratia, sed operationis: non enim, vt sciamus addiscimus, sed vt boni fiamus. *Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus*. Idest ipse per seipsum dedit nobis decem præcepta in vocem tubę in Oreb, idest in monte Synai. *Non cum patribus vestris iniit fœdus*. In hoc demonstrat eis magnum Dei beneficiū, quia cum patribus eorum nō firmauit Deus pactum dando legem, sed cum ipsis: licet enim promissiones

E

datæ

datæ sint Abrahę, sed lex nō data est eis, sed per Moysen.430. ann. post factas promissiones ad Galat.3.cap. Et si arguas cōtra, quia Gene.15.cap. dicitur in illa die pepigit dominus fœdus cum Abraham dicens, semini tuo dabo terram hanc. Respondetur, quòd fœdus proprie est confirmatio alicuius pacti, vel conditionis cum animalium occisione, ita quòd ipsi paciscentes transeant inter diuisiones animalium, quia tunc dicendum est, quòd Deus fecit bis fędera cum Iudęis: semel cum istis qui erant tempore Moysi, & aliàs cum patre eorum Abraham: primo enim cum Abraham initum est fœdus, & secundo cum istis qui erant tempore Moysi. & quia ista fœdera sunt confirmationes aliquorum pactorum. Dicendum est, quòd fuerunt duo pacta. Primum pactū fuit in quo Deus promisit Abrahę dare omnem terram Chanaan a fluuio Aegypti vsq; ad flumen magnum Euphratem, & ad huiusmodi confirmationem fuit factum fœdus, scilicet, ꝙ mandato Dei Abraham diuisit vaccam, & capram, & arietem, & posuit partes alteras secus, & deinde Deus per flammam ignis trāsibat inter diuisiones, & Abraham quoque, ad signandum, quòd si pactū illud quis infringeret debebat diuidi, sicut illa cadauera, ideo de Abraham non habetur expressum, quòd transierit, nec erat necesse ipsū transire, licet aliqui volunt, quòd transierit, quia transire inter diuisiones est ad significationem, vt supra dictum fuit, vt teneatur pactum, sed in isto pacto nihil promittebat Abraham, sed solum recipiebat famulationem factam a Deo, ideo Deus solus trāsire debebat, & sic habetur in textu, quòd loco eius trāsibat flamma inter diuisiones: istis autem Hebræis qui tempore Moysi erant fuit quoddam pactū cum Deo, in quo ipse Deus promisit eos recipere in populum peculiarem, vt patet Exodi 19.cap. faciendo eis specialia beneficia, & ipsi Hebręi promiserunt recipere mandata quæ ab ipso audiebant, & quæ postea diceret eis Moyses, vt patet infra in litera, ad cōfirmationem autē huius pacti mutui fuit facta immolatio animalium, vt habetur Exo.24.c. & sanguis illorum fuit aspersus super altare, & super librum legis loco Dei, & deinde super totum populum, vt patet eo.ca. & ad Hebræos 9. fuit autem vtriusque hic facta aspersio, s. Dei, & populi, quia vterque hic aliquid promittebat, vt supra declarauimus, nunc ergo, qñ dicit litera, ꝙ Deus iniuit fœdus cum istis, & non cum patribus eorum, verum est quantum ad fœdus positum in confirmationem legis, quia lex nō fuit data Abrahæ, vel alicui de antiquis patribus, sed solis istis qui nunc erant, sed quantum ad promissiones factas de terra Chanaan, fuit initum fœdus cum Abraham, & non cum posteris qui nunc supererant. *Qui in præsentiarum sumus.* Idest nūc sumus: in præsentiarum est vna pars, & est aduerbium temporis. *Facie ad faciem locutus est vobis.* Idest Deus per se, vel per Angelum dixit vobis ista non mediate aliquo homine denunciante, non intelligas facie ad faciem, ita quod populus Deum videret, quia vt dictum fuit pręcedenti ca. vocem audierunt, formam aliquam penitus non viderunt.

Duo fuerunt pacta quę Deus pepigit.

Dupliciter Deus nobis loquitur. *Quæst. II.*

Devs dupliciter consueuit nobis loqui, aut per Prophetas suos declarātes quid ipse intēdat, aut per Angelos suos, per se namque nunquam loquitur nobiscum, vt declarauimus Exo.3.c. quia mutaretur inutiliter ordo assistentium, & ministrantium, de quibus Dan.7.c. qñ autem loquitur nobis per aliquem Prophetam, dicimus, ꝙ non loquatur facie ad faciem, quia satis nobis perspicuum est, ꝙ ille qui nobis loquitur non est Deus, sed

F nuncius eius, qñ autem Deus nobis loquitur per Angelum, siue loquatur in assumpta figura viri Angelus loco Dei, siue sola vox audiatur, dicitur loqui facie ad faciem, tanquam ipse per seipsum ad nos loquatur, & nō in subiecto homine. Et hoc est, quia nos nescimus distinguere an ipse sit qui vocem format, an aliquis Angelus, sicut scimus, qñ aliquis a Deo mittitur homo, quē nos cognoscamus, ideo aliqñ cum videmus Angelos loco Dei nobis apparentes dicimur vidisse Deum facie ad faciem, sic patet de Iacob Gene.32.c. qui cum vidisset Angelum qui luctabatur cum eo dixit, vidi dominum facie ad faciē, & salua facta est anima mea, aliquādo solam vocem ab Angelis loco Dei formatam audiuimus nulla penitus visa imagine, &

Qñ dicimus Deū nobis loq. facie ad faciem.

G dicimur Deum facie ad faciem, vel audire, vel videre, sic patet hic, quia Hebræi audierunt vocem Angeli loquentis de medio ignis loco Dei, & formam, aut imaginem penitus non viderunt, vt patet 6. in litera tñ dicuntur audisse dominum loquentem facie ad faciem, vt patet hic. *Ego sequester.* Idest iudex, vel medius, siue interpres. *Vt annunciarem vobis verba eius.* Idest verba quę post dationem decem pręceptorum de cęremonijs, & iudicijs mihi dixit, quantum ad verba decem præceptorū non fuit Moyses medius, quia Deus per Angelum suum annunciauit populo. *Timuistis enim ignem, & non ascendistis in montem.* Ista est causa quare Moyses locutus est eis, & non Deus. *Et non ascendistis in montem.* Sicut ego ascendi ad loquendum cum domino, etiam Deus illis sub pœna mortis mandauit,
H ne aliquis ascenderet in montem, nec tangeret Exo. 19.c. *Ego dominus Deus.* Hic ponitur secundum, s. pręceptorum narratio, & quia ista præcepta sunt ea quæ habentur Exo.20.c. quantum ad substātiam significationis tamen aliqua verba mutata sunt, & aliqua addita, vel diminuta, vt de obseruatione sabbati dicit hic obserua diē sabbati Exo.20. dicitur memēto, vt diem sabbati obserues. Vnde dixit Rab. Sal. ꝙ vox Dei erat vna, & duo resonabat, quod impossibile est naturaliter, quia vno ictu plectri vnicam vocem formamus, Deus autem faciebat, vt eadem vox sola sonaret duo. Nos enim alia prolatione dicimus Petrus, alia Ioānes Deus autem eadem voce dicebat, obserua diē sabba-
I ti, vel memorare diem sabbati. Et probat, quia habetur in Psalm. semel locutus est Deus, & dixit duo. Sed hoc non potest stare, quia licet possibile esset Deo, tñ non soluit difficultatem: posset enim hoc intelligi si tot dicerentur hic, quot Exo.20. per diuersa verba, sed aliqua dicuntur Exo. quę hic tacentur, vt de causa obseruationis sabbati.

Dicendum ergo, ꝙ Moyses repetens legem magis curauit de sententia quàm de verbis, ideo si aliqua verba mutata sūt, nihil refert, & præcepta ista licet data sint, tamen non sunt de iure positiuo, sed de naturali, vnde non solum obligabant Iudæos, sed etiam alias gentes, quia gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, ad Roma.2.cap. & non solum obligabant Iudæos post dationē legis, sed etiam ante dationem, quare ergo data sunt cum natura in-
K sint? Dicit Aben Ezra, quòd ad aliquam significationem rerum, vt mandatum de sabbato datum fuit ad memoriam requiei Dei ab operibus quæ creauit, & sic in alijs causa dari potest, sed latet nos.

Sed hoc falsum est, quia causa datur significationis in cæremonialibus solum, vel iudicialibus quæ de se nec bona nec mala erant, sed ideo data sunt, vt aliquid significarēt, quia lex vmbra erat futurorum, ad Colo. 2. capitu.

Lex vetus erat vmbra futurorum.

Et quando obijcit, quòd sabbatum, quod in decalogo est causam habet significationis, scilicet memoriā creationis,

Respon-

Respondetur ꝙ præceptum de sabbato quantum ad limitationem certæ diei ceremoniale est, vt ipse vult,& sic in significationem datum est. Item si præcepta decalogi essent in significationē data, essent vmbratilia,& cessarent veniente veritate vel signato, sed falsum: quia præcepta nunquam aboleri possunt, cū fundentur in principijs naturalis rationis. Dicendum ergo quòd præcepta ista ideo sunt, quia id quod per se malum est prohibent, vel quod bonum necessariū est dicunt: ideo solam rōnis regulationem considerant absolute, nec aliquam significationē attendunt, sed data sunt, vt ea quę naturaliter agere vel cauere indeterminate monemur, explicite & determinate sub his decem præceptis colligerētur.& non fuit hęc superflua doctrina, quia aliqui ita sunt simplices, vt q̄ intra sentiunt ignorent: vtile ergo fuit, vt ea quę nobis natura docente, sed confuse cognita sunt, sub quadam breui collectione magis per modum doctrinæ, q̄ constitutionis traderentur, licet ista per Dei mandatum maiorem obligationē sortita sint: vnde grauius peccabant Iudęi agentes contra aliquod illorū pręceptorum post legem datam q̄ ante legem, & rō quia sicut Deus specialia promisit Israelitis si obseruarent ista mandata ab eo data, magis quàm alijs gentibus, q̄ ex naturali instinctu ista seruabant, ergo etiā maiores pœnę debentur eis si contra ipsa agerent quàm alijs gentibus: sed ante legem datam Iudæi seruabant ista sola conscientia dictante, ergo tunc minus puniebantur & minus merebantur.

Opin. au.

An grauitas transgressionis sit secundum ordinem præceptorum, ita quòd magis peccet transgrediens contra secundum quàm contra tertium, & de ordinatione illorum inter se, & assimilatione.

Quæstio. III.

ET dicit Rab. Abraham Aben Ezra, ꝙ ista p̄cepta sunt grauioris culpę cum ea transgredimur ſm ordinem prioritatis, ita ꝙ primū grauius quàm secundum, & secūdū q̄ tertium,& sic consequenter,& sic magis peccat qui adorat deos alienos, quàm qui accipit nomē Dei frustra, vel sine reuerentia. Sed falsum est, quia maioris culpę est hoīem occidere quàm sabbatum violare, sed pri⁹ ponitur mandatum de sabbato q̄ de homicidio. Et si dicatur, ꝙ maius est mandatum de sabbato q̄ de homicidio, quia violans sabbatum negat mundi creationem & quietem Dei ab operibus. Respondetur ꝙ sic accipiendo mandatum de sabbato maius est q̄ mandatum de non sumendo nomen Dei in vanum: min⁹ peccatum est Deum sine reuerentia noīare, q̄ negare Deum mundum creauisse, & ēt maius mādatum est istud q̄ primum de non colēdo idola, quia aliquis poterit confiteri Deum verum esse, & oīpotentem, & cum alijs perfectionibus, & cum hoc colet idola credens semper illa aliquam virtutem, vel bonum hr̄e, vt Iudæi qui tp̄e captiuitatis Babylonicę manserunt in terra,& transierunt in Aegyptum, & dixerunt nō seruiemus dn̄o Deo, sed sacrificia offeremus reginæ cœli, quia cum illi sacrificaremus, saturati fuimus panibus,& malum non vidimus: cum autē cessauimus offerre libamina, gladio & peste consumpti sumus Hiere. 44. cap. sic etiam dicitur de Samaritanis habitātibus in terra nouem tribuum & dimidiæ, qui Deum timebant, sed nihilominus idolis seruiebant, vt patet 4. Reg. 17. c. qui autem negat creationem negat Deū esse omnipotentem: vnde philosophus, ideo dicebat mundum nō esse creatum, sed ęternum & increatū, quia non putabat aliquam tantam potentiam esse, q̄ materiam sine aliquo pręsupposito gigneret vel face-

A ret,& sicut patet in 7. & 8. phy. Deum solum infinitū duratione dicit, non aūt essentia vel ptāte, sed tn̄ hoc minus vitium est q̄ Deum esse totaliter negare, sicut dixit stultus in corde suo non est Deus. psal. 13. & 52. maximum, ergo vitium est Deum esse negare, quia q negat esse, negat oēm perfectionē, quia subiectū boni & perfecti est esse, qui aūt negat Deū esse oīpotentē, adhuc pōt concedere de Deo multas perfectiones, vt Aristo. qui ponit octo maximas perfectiones Dei in 12. met. & tn̄ oīpotentem negat esse. Sic Prothagoras philosophus deos esse in dubium reuocauit, Diagoras totaliter esse negauit, vt ait Lactātius de nat. deor. lib. 1. c. 2. & Epicurus deos nihil scire, nec ēt esse dixit, vt ait Aug. 18. de ciu. Dei. Dicendū ergo ꝙ nō ordinā-

Esse est subiectū boni & perfecti.

B tur p̄cepta ſm ordinem grauitatis, sed ſm ꝙ pertinēt ad Deum, vel ad proximū: ponuntur ergo primo oīa quæ pertinent ad Deum, deinde oīa quæ pertinēt ad proximos,& licet ceteris paribus valde maior offensa est, quæ fit Deo q̄ proximo: quia valde magis est æternam q̄ tpalem lędere maiestatē, vt in c. vergentis ext. de heret. hr̄. tn̄ aliqn̄ maior est offensa proximi quā solius Dei: in omni tn̄ offensa proximi includitur offensa Dei qa al's nō puniremur ęternaliter, vel nō incurreremus odium Dei propter malū illatum proximo. Sunt aūt. x. p̄cepta, vt sunt decē prędicamenta, sicut. n. oīa entia quę mere sunt p̄ter maximum & minimū. i. preter Deum & materiam primā reperiuntur in istis. x. gn̄ibus tanquam primis decem rerum principijs, ita

Opi. Doc. de pręcep. ordinatione.

C oīa naturalia & constituta iura in his sunt ſm rem, vel ſm originem. sunt. n. decem præcepta decē iuris naturalis explicitę conclusiones, in quibus oēs alię iuris naturalis partes īplicite sunt, & iura positiua recte cōstituta quædam iuris naturalis particulares determinationes sunt, vel assimilantur numero denario qui radix est oīum numerorū post: qa cū aliqs accesserit ad decem, rursus fit conuersio ad vnitatē, & deinde in viginti qui est secūdus denarius rursum replicatur vnitas,& sic in 30. & 40. & cōsequenter in oībus maioribus numeris: sunt ergo recte denarij quidam articuli. i. membra, vel sectiones numerorū, sicut articuli manuum. sic oīa ista decem præcepta radix oīum aliorū p̄ceptorum sunt, & alia nihil sunt, nisi quedā explicitę magis istorum replicationes. Aben Ezra vult ſm

D quosdā naturales sapiētes, ꝙ decem p̄cepta sint, sicut nouem orbes, ita ꝙ primum pręceptū non assimiletur alicui orbi propter immutabilitatē diuinæ essentię, licet possit empyreo cœlo lucido vniformi & immobili cōparari: sed Iudęi nō cognoscūt hoc cęlum, & ad hanc cōparationē sic ordinant, ꝙ illud. Ego sum Dn̄s Deus tuus. Sit vnum pręceptum, & ſm sit non hēbis deos alienos. Tertium non accipies nomen &c. quartum obserua sabbatum, & ista 4. ponuntur in prima tabula quę sunt solum ad Deum: manent aūt alia sex p̄cepta ad proximum in secunda tabula, ideo vltima duo. s. Non cōcupisces rem proximi,& aliud. s. Non concupisces vxorem faciunt vnum præceptum: nos autem præcepta primę tabulę. s. respectu Dei tria solum ponimus, quia primum nō diuidimus, quia ego

Opi. Rab. Aben. de assimilatione præceptorum ad nouem orbes cęli.

E sum Dn̄s Deus. nō est præceptum, cum nihil per illud mandet, & præceptū de cōcupiscentia diuidimus, qa multum distat cōcupiscere cā vxoris a cupiditate rerum ex obiecto,& ex habitu uel passione, qa cōcupiscere vxorē ab intēperantia & desiderio tact⁹ p̄uenit: cōcupiscere res ad auaritiā uel naturæ curuitatē ptinet: ideo circa cōcupiscentiā vxoris alterius pōt esse intēperantia vel incontinētia simpliciter, sed circa desiderū rerum possessarū cęterarūq; pecuniarū nō est intēperātia, vel incōtinentia, ut declarat philosophus. 7. Ethi. & ſm assignationē illā, Secundū mandatū de nō colendo deos alienos ad nonā sphærā ptinet, quæ

motu suo omnes octo inferiores contrario motu versat.s.ab oriente ad occidentem, deinde ad punctũ occidentis in 24.horis: & quia ibi prohibetur cultus alterius cuiuslibet rei præter vnum Deum, prohibetur ẽt cultus nonæ sphęræ: aliqui.n.illam colebant putantes esse Deum, quia videri non potest cum nõ habeat aliquam stellam, ideo dixerunt substantiam incorporeã esse mouentem orbes. vnde multis antiquorum incognita fuit. & solum.8.orbes qui videri possunt posuerunt. Tertium mandatum de non sumendo in vanũ nomen dñi octauæ sphæræ, quæ est orbis signorũ, cõuenit, quia sicut ibi in tanta stellarum multitudine, & diuerso lumine, & constellationum varijs significationibus diuina potestas & bonitas ostenditur, ita in hoc quòd etiam nomen suum sine magna reuerentia nominare non licet. Quartum mandatum de sabbato septimo orbi.s.Saturni conuenit, qui planeta malinolus est, & dominatur in sabbatis, ideo dicunt, ꝙ Deus mandauit ab omni opere abstinere: quia illis diebus incipientes, opera non prosperantur. Sed ista assignatio multum intentioni legislatoris discordat: intẽdebat enim legislator eos reuocare ab omni superstitione & idolatria: sed docere eos obseruationem illi' diei ex hac causa erat reducere eos ad colendum omnem militiam cęli tanquam potentem eis bonũ, aut malum agere, vt postea coluerunt, vt patet 4.Reg.22. & Hier.44.ca. Et Hie.20.cap. hoc valde prohibuit cũ propheta induceret nos ad non timendum astra celi, & dixit iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cęli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. & non solum Iudæis, qui ad idolatriam erant proni, hoc malum erat, sed etiam nobis de quibus non ita præsumitur, vt habetur ad Gala.4. dies obseruatis menses, tempora, & annos, timeo ne forte sine causa laborauerim in uobis. Quintum præceptum de honore patris sextæ sphærę.s. Iouis conuenit, quia planeta beniuolus est aliorum malitias temperans, & faciens ad recte distribuere: impendere autem honorem parentibus iusta distributio est, quia illis multum naturaliter obligamur, quia multa ab eis recepimus, vt patet 9.Ethi. Sed secundum Gentilium historiam, ista assignatio non congruit, quia Iupiter patrem vere de regno expulit: vnde Saturnus Iouem filium fugiens de Creta nobilissima Gręcorum insula, quæ nunc Candia nominatur, quæ regnum suum erat, in Italiam profugus nauigauit, ibidem Italicos adhuc brutaliter viuentes agriculturã docens, vt ait Ouid.lib.1.Fastorum. Fabulantur etiam ei virilia abscidisse, sed hoc magis ad cœli significationem quam ad historiæ veritatem pertinet: dicitur Iupiter Saturni genitalia abscindere, quia vis generandi vel causandi malum quæ in Saturno est bonitate naturæ Iouis totaliter scinditur, vel temperatur. Sextum præceptũ non occides quinto orbi.s.Marti cõuenit. Mars enim suo distemperato calore choleram incendit, iram excitat, bella mouet, & sanguinis significat effusionem, cauendum ergo ne propter iram in nobis genitã forte per naturam huius planetę ad effundẽdum sanguinem transgrediamur. Septimum mandatum est non fornicaberis, quod mutato ordine orbi Veneris conuenit, cuius qualitas est multiplicare materiam seminalem: planeta beniuolus est, sed cuilibet cedit cui adiungitur, siue bono, vel malo, sicut fornicarię faciunt. Octauum mandatum est non furaberis, & cõuenit orbi cui ex magna luce conuenit aliorum obfuscare splendorem, & potentior alijs est in agendo: isti duo modi furi conueniunt. s.per occultationem nullo vidente furari, vel per maiorem potentiam inuitũ dominum expoliare.

Nonum mandatum est non falsum testimonium

F dices, quod secundæ sphęrę.s. Mercurij conueniunt: est enim Mercurius in verbis & in fraudibus potens. Et sic Mercurius dicitur secundũ Isidorum.8. etym. quasi medius currẽs, quia inter homines medius est; & ob hoc apponit ei poetica fictio talaria ad volandum, vt patet circa finem secundi Metamor. vt cito volet, quia sermo inter nos cito discurrit. dicitur etiã virgam portare ad mitigandum serpentes, quia sermones dulces mitigãt furorem, & odia radicata, quæ sunt, vt quędam venena, vt patet prouerb.15.cap.

Decimum præceptum de non concupiscendo, cui primus orbis.s. Lunę conuenit, quæ omnibus orbibus planetarum inferior est, & multum in his inferioribus operatur, de quibus concupiscentia nostra inordinata est. *Ego Dominus Deus tuus*. Secundũ Hebręos est hoc primum mandatum, & si dicatur contra eos, quia in hoc nihil mandatur posset responderi, quòd licet directe non mandatur, tamen indirecte, vel ex consequenti, quia demonstratur Deum Israel esse verum Deum, ex quo sequitur ꝙ cultus sibi debetur, ideo ponentes hoc esse præceptum necessario dicere debent, ꝙ in isto primo mandato præcipitur cultus Dei, & in secundo prohibetur cultus idoli: nos autem dicimus, quòd hoc præceptũ non est, sed quoddam assumptum ad pręceptum, quia hic prohibetur cultus idolorum: causa præponitur, quia ego sum Deus tuus, i.ego sum Deus uerus. *Qui eduxi te de terra Aegypti.* Ponit singulare beneficium quod nulli alteri genti factum est, per quod ad exhibendum cultum verum duci debent, & narratur hoc beneficium, qa hoc maximum erat eorum quę a Deo receperant, & licet maiora eis Deus daturus erat.s. vitam ęternam, quia tamen animalis homo non percipit, quæ sunt spiritus Dei, sed solis carnalibus, & quæ presentia oculis conspicit, delectatur: ad Corin.1.cap.2. inter beneficia ista, quę ipsi videre poterant hoc erat maius.

Et dicit Ra. Aben Ezra, quòd secundum cœli vim & dispositionem maiori tempore Israelitæ in Aegypto teneri debebant, sed Deus supra motum cęli operatus fuit illos liberans: si autem sic vel aliter verum fuerit non multum refert, quia etiam si secundũ motum & dispositionem cęlestium corporum essent illo tempore exituri, non poterant tamen illo modo egredi, s.renuẽtibus Aegyptijs, & in colũna nubis, & diuiso mari rubro, & sic aliqua q̃ naturaliter fieri possent Deus supra naturaliter operatur, sicut aliqs morbus multis medicinis & magno tempore curari possent, Deus autem illum subito sanat, vt socrum Petri quę febribus tenebatur sanauit. Luc.4.cap. *De domo seruitutis*. Idest illa terra non erat terra tua, sed terra in qua inuitus seruiebas. *Non habebis Deos alienos*. Idest non adorabis aliquas res, vel imagines, quas Gentiles deos vocant: nam ista locutio est secundum existimationem hominum, quia secundum veritatem nullus est Deus alienus aut dij alieni, quia si nullus est Deus præter vnum Deum: ergo nullus est pręter eum Deus alienus, aut non alienus, sed quia homines putabant esse illos deos, vocat eos scriptura deos: tales autem quia alieni sunt, idest quia coluntur a gentibus, quæ sunt alienæ a lege Dei, a nobis colendi non sunt. *Non facies sculptile*. Idest statuam ligneam, lapideam, vel metallinam, quæ per cauationem, vel sculpturam figuratur. *Neç similitudinem*. Idest imaginem pictam non corpoream, sed superficialem. *Omnium quæ in cælo*. Idest stellarum. *Et quæ in terram*. Hominum, bestiarum, vel reptilium. *Et quæ uersantur in aquis*. Idest piscium. *Sub terra*. Quia terra videtur altior aqua: quia aqua per prona, & concaua terræ illabitur, sic habetur psal.23.

quia

quia ipſe ſuper maria fundauit eam, & ſuper flumina: tamẽ ſecundum veritatem & ordinem elementorũ, terra inferior eſt:licet aqua infima videatur,quia non potens terminari termino ſuo,quia fluxibilis, quærit terminari termino alieno ſm concauitatem infima petens:ſed non infimum ſimpliciter, quia hoc terræ conuenit. *Non adorabis*. Exhibendo reuerentiam in motu capitis,vel aliarum partium corporis. *Nec coles*. Offerendo vel thurificando. *Ego ſum Dominus Deus*. Hic retrahit a malo idolatriæ per comminatam punitionem,quia patres peccantes puniuntur, & filij,& nepotes,& vſque ad quartam generationem,quia vſque ad illam gñationem poſſunt viuere homines, & erudire filios,& nepotes in malo,quod illi ſequentes puniuntur, vt pater eorum ſine pœna, vel quia Deus filios,& alios vſque ad quartam gñationem punit tẽporaliter pro peccato patris,æternaliter autem nullus pro alio punitur. Et ſic habetur Ezech. 18. anima quę peccauerit ipſa morietur, & hoc magis concordat ꝙ prior expoſitio,quia dicitur infra, quia in bene agẽtibus benefacit bonis,& filijs eorum vſque in mille generationes.

Differentia magna eſt in Deo inter miſereri & punire. Et quare punitio peccati non extenditur vltra quartam generationem. Quæſt. IIII.

ET ſic datur differentia inter miſereri & punire in Deo, quia.n. Deo miſereri ꝓprium eſt, vſque ad mille generationes miſeretur, & qa punire non eſt ei ita proprium, ſolum vſq; ad gñationem quartam punit in his qui oderunt eum.

Aliqui intelligunt hoc de filijs, ſcilicet ꝙ Deus punit peccata patrum in filios vſque ad quartam gñationem, qñ filij & nepotes oderunt Deum.i. ſunt mali, & intelligunt de pęna æterna,quæ ẽt filijs, & nepotibus infligitur. Sed melius dr̃,ꝙ intelligitur de ipſis patribus,& eſt ſenſus,ꝙ qñ aliqui oderunt Deum, & ſic malum operantur,pro peccato eorum,aliqñ filij vſq; ad quartam gñationem puniuntur tꝑaliter, & ratio, quia ſi filij,ſicut patres Deum oderint, cõſequẽter nõ ſolum vſque ad quartã gñationem,ſed ẽt vſq; decem mille puniuntur.debet.n.neceſſario hoc referri ad ipſos patres peccantes,vel bene agentes.ſ.ꝙ ſi bene egerint patres, Deus miſeretur filiorum ſuorum vſq; in mille gñationes, vel vſq; in multas, quia ponitur numerus certus pro incerto: ſi aũt patres male egerint, Deus punit eos, & filios ſuos vſq; in quartam gñationem propter peccata patrum:nam ſi hoc intelligeretur,vt aliqui volunt de ipſis filijs,cum dr̃ his, qui oderunt me. ſ. ꝙ ſi patres ſint mali Deus puniet peccata patrum in filios vſque in quartam generationem his, qui oderunt me.i. ſi filij iſtorum peccantium oderint me.ſ.peccantes,ſicut patres ſui. Sed hoc falſum eſt primo,quia quando filij oderunt Deum, ſicut patres ſui, non puniuntur pro peccato patrum, ſed pro peccato ſuo,quia dato ꝙ non fuiſſet peccatum patrum, ſi tamen filij mali eſſent ipſi punirentur,ſed hic dicitur,ꝙ peccatum patrum punitur in filios,ergo non puniuntur ſolum filij peccatorum,quando ipſi ſunt peccatores,ſed etiam pro patribus ſuis. Item quia ſi ſolum punirentur filij malorum hominum qñ ipſi ſunt mali, ſicut patres eorum.ſ.ꝙ oderunt Deum: non ſolũ punirentur vſque ad quartam gñationem, ſed etiã vſq; ad decem mille generationes, vel vſque in infinitum quia quicunque peccauerit a Deo punietur, ſed hic ponitur tanquam aliquid ſpeciale vſque in quartam generationem. Item quia dicere vſque in quartam generationem habet relationem ad aliquid præcedens,

A cum ergo dicatur peccatũ patris punitur in filios vſq; in tertiam & quartam gñationem,neceſſe eſt dicere, ꝙ ipſum peccatum patris eſt, cuius punitio duret vſque in quartam gñationem, & nõ peccatum filiorũ: nam ſi quilibet pro peccato ſuo puniatur, non punit̃ in tertiam vel quartam, vel in aliquam. Item quia ſi qui punitur pro ſuo peccato puniretur, non eſſet dr̃ia quantum ad bene agentes & male agẽtes: nam ſicut quilibet pro peccato ſuo punitur,ita pro ſuo bene facto mercedem recipit, ergo ſicut benefacientes vſq; in mille gñationes præmium recipiunt,ita male agentes vſque ad mille gñationes, vel vltra pro ſuis delictis cruciabuntur, ſed hic facit ſcriptura mentionem differentiæ,quia in peccantibus aſſignat punitionem
B vſque ad quartũ gradũ vel gñationes, & in bene agentibus aſſignantur mille generationes. Item quia qñ dicitur,ꝙ Deus ſeruat miſericordiam ſuam in mille generationes in his, qui diligunt eum: ſi accipiatur ſolum ꝙ Deus benefaciat bonis pro ſuis benefactis, ſequuntur duo inconuenientia.

Primum quòd Deus ſolum præmium det bene agentibus vſque in mille gñationes,ergo cõſummatis illis mille generationibus Deus non ſeruabit miſericordiam ſuam ad bene agentes,quod falſum eſt,quia quomodocunque aliquis bene agat Deus miſerebit̃ ei dando præmium meriri ſui. Secundum inconueniens, quia neſcietur vbi incipiant illæ mille generationes,quia de quolibet bene agente dr̃,ꝙ Deus miſerebitur vſque in mille generationes,quilibet ergo du
C bitaret vtrum illę generationes eſſent finitæ,& ſic de præmio ſui boni operis ignoraret. Concludendũ ergo ꝙ hoc intelligatur de ipſis patribus bene vel male agentibus.ſ.ꝙ ſi pater male agat, Deus punit eum, & filios ſuos vſque in quartam gñationem ad maiorem triſtitiam patris,vt triſtetur in ſe, & doloribus filiorũ ſuorum,nepotum,atque pronepotum. Et non extenditur punitio peccati alicuius vltra quartam gñationem,quia odia ſemper reſtringuntur, & fauores ampliantur,vt patet de regulis iuris. in 6. in regula odia, & quando aliquis bonus eſt diligens Deum,Deus ſeruat miſericordiam ſuam ad illum vſque in mille generationes.i.vſque in multas & plures, cum Deus ꝓ merito patrum plus proſperat, quàm pro demerito
D maiorum puniat: nam ad quartam gñationem tantũ eſt punitio. Item quia Deus vult hic ponere magnam pœnam,vt moneat a peccato recedere,ſed nõ eſt valde magna qñ aliquis punitur ſolus pro peccatis ſuis, ſed quando peccans & ſua poſteritas puniuntur: ſm primam expoſitionem ſolum intelligeretur, ꝙ quilibet Deum odio habens puniretur quod ſolum eſt in ſeipſo. Item quia fit hic ſimilitudo de benefaciente ad malefacientem,ſicut ergo benefaciens remuneratur, & filij,& alij ſequentes ſine proprijs meritis, ex merito patris bonum recipiunt, ita filij peccatorum ſine demeritis ſuis aliquando ex demeritis patrum puniẽtur,ſed in hoc eſt differentia,quia bñfacientes ad mille generationes, male agentes ſolum ad 4. *Et faciens miſericordiam in multa millia*. Aliquando dicitur ad mil-
E le generationes,vt infra 7. cap. aliquando in millia ſine alia additione,vt patet Exo. 34. cap. quomodocunque ponatur ſemper ſtat numerus certus pro incerto,quia non eſt nobis determinatum vſque quot generationes proficiat bonum patris, nec eſt ſemꝑ eodem modo, quia aliter proſunt magna merita patrũ, aliter parua, & filij aliqui diſpoſiti ſunt bonum pro patris merito recipere, aliqui proprijs actibus demerentur, vt merita patrum eis non ſuffragentur. Sicut dicimus de exiſtentibus in purgatorio, alij magis alij minus orationibus eccleſiæ iuuantur ſecundum quòd viuentes meruerunt, vt magis vel mi-

Doct. opi. uera.

Quare punitio peccati non extendit̃ ultra quartam generationem.

nus iuuarentur. Et satis patet in Abraham, quia merito eius non deleuit Dominus posteros suos, & filij Esau, qui mali erant, tamen quia descendebant de semine Abrahæ dedit eis victoriam contra hostes, vt expellerent eos de terra, & acciperent eam in possessionem, vt patet supra 2. cap. sic de Dauid cuius merito conseruatum fuit regnum in stirpe eius vsque ad captiuitatem Babylonis, & post vsque ad aduentum Christi, licèt permixta cum Leuitica tribu, quod periturum erat peccatis Salomonis, & sequentium, vt patet 3. Reg. 11. c. & ps. 88. *Non usurpabis nomen Dei tui.* Vsurpare est rem illicite assumere, vel quod vni pertinet alteri attribuere, & vocatur ẽt abuti: Deus. n. nomen non hẽt, nec nomine indiget, quia nomẽ ad notificationem rei inuentũ est; Deus aũt summe notus est, sed Deus nomen habuit, vt in illo eum laudaremus, vel inuocaremus. Qui ergo nomine Dei ad aliquas magicas artes vtitur proferendo illud in maleficijs, vel incantationibus, vsurpat illud vel abutitur, & multum peccat, quia si testm̃ Dei peccatori nominare malum est, vt ps. 49. peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testm̃ meũ per os tuum? quanto magis peccatum erit pollutis labijs & inutiliter illud accipere? dicitur etiam frustra accipi, qñ ita accipitur quasi si non acciperetur, idest cum pauca reuerẽtia, vel illud vilipẽdẽdo, vt si aliquis aliquid per nomen Dei promisisset vel affirmasset, & si illud non compleret, vel quod asseruit verum non esset, frustra Dei nomen assumebat, quia tm̃ pro illo faciebat, quantum si illud non assumpsisset, & in hoc multum vilipenditur nomen Dei, quia vt nihilum reputatur: detestabile est, ꝙ per vitã patris iurantes cõpleant, & per nomen Dei promittentes nihil faciamus. In Aegypto mos est, vt si quis per vitam, vel salutem regis iurauerit, & non compleuerit morte moriatur, a qua liberari non potest etiam si se auro & lapidibus preciosis ponderaret: quanto magis cum nomen Dei nostri ore assumimus, qui rex regũ est, & dñs dominantium, Apoc. 1. c. aliqñ frustra assumitur, cum in cõibus verbis, ex continuo vsu, sine aliqua necessitate, vel congruentia profertur, & tñ non mentimur. Et iste modus minor est alijs modis, quia in alijs malum est ex parte rei, quia ad res detestabiles & magicas profertur, vel ad confirmationem falsitatis, & etiam sine reuerentia & timore assumitur, in isto autem solum est error, quia non adhibetur timor & reuerentia, sed ex parte rei malum non est.

Deus ipse summe notus est.

Quia non erit impunitus. In hoc præcepto solo ponitur pena, quia homines assuefacti erant iurare, nec hoc peccatum vel magnum quid esse putabant, ideo ad monstrandum malum esse penam cõminatur. *Qui super re uana nomen eius assumpserit.* Quanto magis qui super re illicita vel falsa iurauit: vanum. n. est quod licitũ est, verum est, sed necessarium non est, vt sermones cões pondus non habentes; abstinendum ergo est a iuro frequenti, quia vir multum iurans replebitur iniquitate: ideo Iacobus dicit: ante omnia fratres mei nolite iurare: Iaco. 5. & Christus sit sermo vester est est, & non nõ. Mat. 5. & hęc oĩa extra de iureiuran. c. & si Christus. Vtendum tñ est iuro cũ tempus & cã exposcit, maxime cum in iudicio petitur. Qui. n. nullo mõ iurm̃ patrare vult, hæreticus iudicatur: vnde quidam ab ecclesia damnati sunt, quia iurm̃ oĩbus modis illicitum esse dicebant. *Obserua diem sabbati.* In hoc præcepto aliquid morale est, aliquid vero cæremoniale, ꝙ aũt aliquo tp̃e Deo vacare debeamus morale est, vt eius bñficiorum recordemur, & laudes debitas referamus, & cogitando de Deo ascendamus in cognitionem, & amorem ęternorũ, vt ei toto pectore inhærea mus exhibẽtes debitã seruitutẽ: hoc. n. oĩs hõ iudica-

Abstinendum est a frequenti iuramento.

Sabbati obseruantia qualis.

F ret qui aliquam veri Dei cognitionẽ haberet. Sed alia sunt cęremonialia. s. ꝙ isto vel isto die fiat, & ideo hoc mutatũ, quia quod sabbato ad memoriam creationis fiebat, nunc Dñica die ad memoriam resurrectionis obseruamus, quia magis opera recreationis q̃ creationis attendimus, imò opera creationis propter opera recreationis in sacra scriptura ponuntur ad Rom. 15. quæcunque scripta sunt ad nostrã doctrinam scripta sunt: doctrina aũt ad regñationem pertinet. Erat etiã cæremoniale quantitas obseruationis. s. abstinere ab omni opere, ita vt cibos illa die parare non liceret, nec ignem accendere: Exo. 35. c. hoc ẽt cessauit, quia non tm̃ arctamur nos, sicut Iudæi in obseruatione festorum, quia licet nobis ignem accendere, & cibos parare: de his latius diximus Leui. 23. c. & latissime Exodi

G 12. c. in qõne magna de obseruatione festorum. Etiã cęremoniale est, ꝙ vna die integra. s. 24. horis ab opere vacaremus, & ꝙ hoc qualibet hebdomada fieret semel, sed istæ cęremoniæ non mutatæ sunt, quia non hẽbant spãles significationes: alię aũt cęremoniæ, iõ mutatæ sunt, qa vmbra erãt futurorũ: veniẽte ergo veritate nõ debuit manere figura, qa tũc protestaremur Xp̃m nõ venisse, sicut Iudæi sancti antiqtus in istis cęremonijs vixerunt ꝓfitentes per eas se expectare Messiam futurum, absit aũt a nobis Messiam expectare, nisi vt ad iudicandum venturum. Quòd aũt vna die fieret integra, vel qualibet hebdomada, solum tangit circunstantiam actus, & non aliquã significationem.

H *An præcepta legis nouæ aliqua sint cæremonialia, aliqua iudicialia, aliqua moralia, vt in lege veteri. Quæst. V.*

VNDE & in lege noua cæremoniæ aliquæ manent quæ fuerunt in veteri lege. Vnde distingui possunt præcepta legis nouę in moralia, cæremonialia, & iudicialia, moralia aũt sæpe in nouo tẽstõ repetuntur, vt Mat. 19. vbi quasi omnia ponuntur, & in multis alijs locis. Iudicialia sunt quæ statum ecclesiæ, & personarum, inter se ipsas tangũt, vt qualis esse debet episcopus, qualis diaconus, vt prima ad Thimo. 3. c. qualis esse debet status conuersorum se non scandalizantiũ, vt ad Ro. 14. & 1. Corin. 8. qualiter nos ad infideles habere debemus:

I prima ad Corin. 9. c. & 10. qualis debet esse status cõiugatorum, vt 1. Cor. 7. & sic de multis alijs: alia cęremonialia sunt. s. quibus quilibet immediate se in Deũ habet, & ista sunt principaliter sacramenta nouę legis, sic in veteri lege erant sacrificia, & sic hr̃ Mat. 28. de baptis. Ioan. 3. c. & de eucharistia Mat. 26. & Io. 6. c. Et de confirmatione: actuum. 9. c. & de sacra vnctione, Iacob. 5. cap. Et sic de alijs sacramentis. Et eodem modo de omnibus præceptis, vel consilijs quibus homo se immediate habet in Deum. Sed differunt cęremonialia, & iudicialia legis nouæ a veteri lege, quia hic præcepta cęremonialia, & iudicialia mutabilia nõ sunt, sed in lege veteri mutabilia erant: ratio diuersitatis est, quia esse pręceptorum in lege veteri erat si-

K gnificatio futurorum; cum autem hoc significatum desineret esse futurum, & inciperet esse præteritum, necesse erat signum etiam variari: in lege autem noua si aliqua cæremonialia signant, referuntur ad præteritum, & hoc impossibile est desinere, etiam si infinitum tempus transeat, quia impossibile est esse ingenita quæ iam sunt genita, vt ait Agathon, & patet 6. Ethi. ideo in lege noua æqualis durationis sunt cæremonialia, & iudicialia cũ moralibus, manent ergo in ęternum, quia huic legi altera non succedet. *Vt sanctifices eum.* i. vt ad cultũ meũ applices laudibꝰ meis, & memoriæ bñficiorũ insistẽdo, nihil diẽ obseruare valet a laboribus vacando, nisi Deo applicetur siue sanctificetur,

tur, cum illa die spāliter venerando, iō ualde errant q dies festos ad solam quietem a labore introductos pu tant. quid. n. ad Deum pertinet, ꝙ nos laboremus siue quiescamus? solum a nobis laudē reqrit, & in eo meditationem, quæ si cum labore corporis perfecte stare possent, a labore corporis nunquam abstinere man dasset, sed quia anima nostra quanto plura attendit, tanto minus quodlibet illorum attendit, ideo vt vni pfecte inhęreat, ab omni alio opere vacare pcipitur. Sabbatum aūt quod requies dr̄ non a requie corporali, sed ab spirituali nomen accepit: sabbatum ergo non custodiuit, qui Dei laudibus non intendit. *Et facies opera tua.* i. opera ad tuam vtilitatem vel seruitium pertinentia, quę seruilia dicuntur, ergo in septimo die opera mea facies solum. *Idest requies Domini Dei tui.* i. requies a corporalibus operibus applicata ad seruitiū Dn̄i Dei tui. *Bos, & asinus, & omne iumentum tuum.* Ad magnum honorē & reuerentiā Dei, vt nō solū nos, sed ēt res nostrę Deum laudare videantur, vel quia si res nostræ circa labores nostros essent occupatæ, nos, licet corpore non operaremur, mente tn̄ faceremus curam de illis hn̄tes, & hoc satis poterat nos a diuinis abstrahere laudib⁹. *Et peregrinus qui est intra portas tuas.* i. conuersus de Gētilitate ad iudaismum, qui habitat intra portas ciuitatis tuæ, quia isti tenebant ita obseruare sabbatum, & totam aliam legem, sicut qui de Iudæis orti sunt, & Leui. 24. & Numeri 35. & supra 1. c. Nam qn̄cunque aliquis de Gentilibus volebat cōuerti ad ritum Iudaicum, circūcisionē primo recipiebat, quæ erat distinctiua populi Dei a cæteris populis, cū poneretur vt signum, vt patet ad Ro. 4. c. recepta aūt circuncisione erat perfecte Iudęus, ideo obligabat ad oēs circunstantias obseruationum iudaicarum, sic ait Apostolus ad Gala. 5. cap. cum dr̄ testificor oī homini circuncidenti se, ꝙ vniuersæ legis faciēdæ debitor sit, sic. n. est apud Christianam religionem, ꝙ si aliquis semel susceperit baptismū, qui est prima ianua credentium, & aliquid efficiens hoīem formaliter Christianum, obligatur ad oēs obseruantias Christianorum. *Memento quod seruieris in Aegypto.* Ista est cā superioris. s. ꝙ seruos, & ancillas, a labore relaxare dēnt, qa ipsi in Aegypto serui fuerunt, & voluerāt sic eis fieri. *Et eduxit te dominus inde, ideo præcepit vt obserues diem sabbati.* Non est intelligēdum, ꝙ propter eductionē de Aegypto mandauerit Deus sabbatum custodiri, quia sabbatum nihil signat de eductione Aegypti, sed datū fuit sabbatum propter significationem creationis & quietis, vt patet Exo. 20. cap. quod ergo dr̄ hic est intelligēdum, ꝙ quia Deus fecit magnum beneficium educēdo eos de Aegypto, ideo eis mandatum sabbati dare iuste potuit, & ipsi recipere debuerunt tanquam grati de beneficio accepto: potest etiam referri ad quietem seruorum in sabbato, & est sensus, quia eduxit te Deus de Aegypto in qua seruiebas, ideo mandat tibi, ꝙ seruis miserearis permittēdo eos in sabbato quiescere, sicut tibi fieri in Aegypto desiderabas, vel ideo dedi tibi mandatum, ꝙ quiescerent serui in sabbato, vt memoreris, ꝙ te inde eduxerim, & ista est congruētissima expositio, vt sicut per quietem illius diei Deus eos memores faciebat de creatione mundi, ita per quietem seruorum in illa die memores sint eductionis de Aegyptiaca seruitute. *Honora patrem tuum.* In exhibitione reuerentiæ ei se inclinando, & mandatis obediendo. Et subsidium corporale cum indigēt impendendo, vt Christus determinauit cōtra Pharisęorum traditionem, qui dicebant satis esse verbo parentes honorare, & templo dona offerre. Sed Christus multum eos redarguit, quia ex auaritia hoc dicebāt, vt patet Mar. 7. cap. cum dicitur bene irritum facitis pręceptum Dei, vt traditionem vestrā seruetis: Moy-

Obligat circūcisio Iudæos, ut baptismus christianos.

A ses enim dixit honora patrem tuum & matrem tuā, & qui maledixerit patri aut matri morte moriatur: vos autem dicitis si dixerit homo patri aut matri corban, quod est donum quodcunque ex me tibi, proficiet, & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri aut matri rescindentes verbum Dei per traditionē vestram. & hoc ēt respectu dn̄orum vel prælatorū dr̄ quibus naturaliter obedire tenemur, quia nos regulant, & nostri curam gerunt, licet magis de patre & matre carnalibus intelligimus, quia ab eis esse nutrimentum & disciplinam assumpsimus: nullus enim dn̄s temporalis tantum dare potest. *Sicut præcepit tibi dominus.* Idest Exo. 20. quando dedit legem. *Vt longo tempore uiuas.* In nullo alio præcepto pręmium ponitur nisi in isto, vt inducantur homines ad honorandū
B parentes, & iuste honoranti patrem longitudo vitæ promittitur, vt qui honorat essendi principium, in essendi diuturnitate præmietur. *Et bene sit tibi in terra, quam Deus daturus est tibi.* Idest vt in ea omniū rerū affluentiam habeas, & in pace viuas, vt qui nutrientem se honorat, affluentem in rebus temporalibus nutritionem inueniat, & promittuntur hic ista terrena, qa Deus rudi populo loquebatur, qui spiritualia non capiebat, sed vtrunque hēt, quia ista tpalia accipit & vitam æternam meretur, quia honor patris cum charitate meritorius actus est vitæ æternę. *Non occides.* opere, nec consilio, nec consensu, nec permissione: homicidij reus videtur qui aliquem occidi permittit, quem iuste a morte eripere posset: vnde non caret scrupulo
D societatis occultæ, qui manifesto facinori desunt obuiare, extra de homicidio. c. sicut dignum, Et hoc nec directe nec indirecte. s. subtrahendo cibum, vel alia necessaria in articulo necessitatis: vnde Augusti. pasce fame morientē, quod si non paueris occidisti. nec odiendo, vel detrahendo, vel inuidendo, quia per ista occidere dicimur, quia qui odit fratrem suum homicida est, prima Ioan. 3. cap. maxime in detrahendo, qa honorem, famam, & nominis celebritatem destruimus, quæ mors ciuilis est. Principes aūt & dn̄i tpales, & oēs personæ publicę iudicandi auctoritatē hn̄tes, iuste occidere possunt, quia gladius eis a Deo datus est ad vindictam malorum, & bonorum laudem: ad Ro. 13. & prima Petri. 2. cap. & extra de homic. c. in archi-
D episcopatu, & quia solum ea prohibentur, quæ ab intentione fiunt, & regulari possunt, ideo casualia homicidia, quæ præuideri non possunt, nec a voluntate imperantur, sub hoc præcepto non comprehenduntur. *Non mœchaberis.* Omnis coitus qui sine matrimonij fędere fit, prohibetur hic, siue simplex fornicatio cum soluta, siue adulterium cum coniugata, siue virginū stupra, siue consanguinearum incestus, siue detestabilis cum masculis, pecoribus iumentis alijs, quæ magis necessarium est silentio occultare. *Non furtum facies.* Siue occulte inuito Domino subtrahendo, siue palam per potentiam rapiendo, & in hoc præcepto omnes iniustæ extorsiones sunt, quas domini vel prælati in subditos exercent, & omnis illicita rei
E acquisitio, sicut per usuram, & fraudulentos contractus, iniustas emptiones, vel venditiones, & alia q̄ cōmutationes humanas respiciunt, vt paragogia, serui seductio, de quibus philosophus. 5. Ethi. *Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Qui. n. c̄ Deū falsum testimonium dicit, scilicet falsa asserendo, vel vera negando, qualiter hæretici faciunt, grauissime peccant, & ad primum præceptum ista reducuntur, in quo demonstratur vnitas, veritas, & bonitas, & summa potētia Dei. Cōtra proximū falsum testimoniū istis duobus modis dr̄. s. vera negando, & falsa asserendo, siue in iudicio, siue extra iudicium, grauius tn̄ qui in iudicio, quia per tale testimonium infamia

Non occidere quotupliciter intelligat.

Duobus modis falsum testimonium cōtra pximum dr̄.

inducitur,& pena infligitur,& ibi non solum nocet il li ꝯ quem testimoniũ profert,sed ẽt Deo offensam fa cit,& iudici, vt ait Aug. & hr̃ extra de crimine falsi.c. falsidicus,siue iuro affirmet, siue sine iuro:grauius tñ qui iurat,quia ꝯ duo præcepta cõmittit.s.ꝯ.2. & 8. Et ad hoc genus reducũtur oẽs susurrationes, detractiones,& gñaliter oẽs murmurationes,& famę proximi obnubilationes,quæ oĩa de vitiatis radicibus.s. inuidia & ira procedũt. *Non concupisces uxorem proximi.* Ex hoc patet ꝙ oĩs homo proximus est,quia nullius vxorem cõcupiscere licite possumus: hic aũt interiorem actũ malum reprimit, cum ante exteriorẽ reprehendisset.

Quid intelligitur nomine concupiscentiæ, & de regulatione uirium animæ. Quæst. VI.

ET non est intelligendũ,ꝙ cõcupiscentia vxoris,vel rerum alienarum solum vitiũ sit, quia maius peccatũ est desideriũ occidendi, & desideriũ colendi idola,quia si aliquis diceret,ꝙ vellet colere idola,lapidibus moriebatur.infra 13.cap. sed non occideretur aliquis si diceret,ꝙ vellet cõmisceri vxori alterius,nisi vltra processisset. Ponitur aũt hic hoc pręceptũ propter duo.Primo vt demonstret, ꝙ actus interior per se peccatũ esse põt, vel ad meritum,& intelligamus per istam concupiscentiã omnę aliud malum desideriũ.Secundo & maxime,vt eos arceret ab eo ad qđ multum inclinati erãt: desiderare.n.vxorem, vel rem alterius ad cõcupiscibilẽ pertinet, q̃. de delectabilibus est,quę multũ inclinant. Desiderium aũt occidendi ad irascibilẽ pertinet, desiderium colẽdi idola ad partem rõnalem, quæ solũ sunt de bono,& non de delectabili, nisi ex aliqua suppositione: ideo non tm̃ inclinant: quare non tam expresse prohibentur. *Non domum.* i.nullam rem proximi, siue viuentem,siue immobilẽ,siue non viuentẽ, siue mobilẽ,siue artificialẽ,siue naturalẽ: patent oĩa exẽpla in litera. *Non ancillam.* Ancillã aliquis cõcupiscere põt dupliciter. s. ad carnalẽ cõmixtionẽ, & tunc pertinet ad pceptum de vxore: si aũt concupiscat ad seruitiũ, ptinet ad hoc præceptũ. Ista decem præcepta sunt decẽ cõissimæ totius hoĩs regulati propositiones. Et quia potentiæ passiuæ in suis actibus regulari nõ pñt, quia voluntatis imperio non subiacent:solas illas quæ aliquo mõ actiuæ & passiuæ sunt regulare debemus, & istę proprie inclinatiuę vocantur, & sunt tres.s. rõnalis,irascibilis,& cõcupiscibilis. Et nõ turbetur aliquis, quia dicimus rõnalem regulari,cũ ipsa oĩum actuum regula sit,vt patet 2.Ethi.in c. de diffinitione virtutis, dr̃.n.rõnalis regulari,cum circa aliqua, q̃ per solã partem rõnalem desideramus,bñ nos habemus, vt circa famam,honorẽ,desideriũ sciendi,cultum Dei,& similia q̃ non cõcupiscimus per irascibilẽ, nec cõcupiscibilem,quia nulla aĩalia, nisi rõnalia hæc concupiscũt. Sed regulat & regulatur rõnalis,quia duas partes hẽt. s.intellectũ qui regulat,& voluntatẽ quæ regulatᷓ: vnde regulatur rõnalis respectu Dei, & respectu nostri: respectu Dei quantũ ad cultum sibi specialiter debitum,& sic est primum pceptũ de non colendo Deos alienos,aut circa vsum noĩs Dei, & circa hoc est s̃m præceptũ de non assumendo nomen Dei in vanũ,aut circa aliquid qđ propter ipsum facimus, vt nos ad eũ reducamus,& sic est tertium mãdatũ de custodia sabbati, in quo ad solum honorẽ Dei sine aliqua nostra vel proximorũ vtilitate nos in Deum reducimus per cõtẽplationẽ,vacando ab operibus corporalibus: aut regulatur rõnalis circa aliqđ qđ proximo debeť. s. circa honorẽ,& subsidiũ maiorib⁹ exhibendũ, & sic est mandatũ quartum de honorando parentes. Scđa potentia uel vis regulabilis est irascibilis,& ista & sequẽs

F non sunt circa Deum: non.n. hẽt aliquid Deus respectu cuius ira sit vel ꝯcupiscentia.Et si dicas ꝯ,quia circa Deum, vt maximum bonum spes, vel desperatio est,& ẽt Deum concupiscimus,vt nos beatificantẽ,& sic cõiter dicimus,ꝙ Deũ amamus amore amicitiæ, & amore concupiscentiæ. Rñdetur, ꝙ spes & desperatio ad irascibilem pertinẽt respectu alicuius magni boni,qđ naturaliter habere possumus, aut quod saltẽ naturaliter cognoscatur,licet naturaliter haberi non possit,sicut hoĩem hẽre immortalitatẽ naturaliter cognoscibile est,quia per mortẽ cognoscitur immortalitas,tñ immortalitas naturaliter hẽri non põt: sic etiã montẽ aureum naturaliter cognoscimus, licet nõ sit per phantasticã cõpositionẽ, tñ naturaliter hr̃i nõ potest,ideo naturaliter haberi põt desperatio de immortalitate,vel de monte aureo, quæ pertinet ad irascibilem:illud aũt bonum circa quod est spes nr̃a in Deo,
G aut desperatio,naturaliter cognosci non põt: nam licet vt ait Apostolus ad Ro.1. c. inuisibilia Dei per ea, quę facta sunt,a creatura mundi intellecta conspiciũtur,sempiterna quoq; eius deitas, & licet forte naturaliter cognoscere possemus, ꝙ Deus est, & bonorũ remunerator est,vt videtur innuere Apost.ad Hebrę. 11.c.tñ ꝙ Deus tali vel tali mõ remuneratur⁹ sit nos, naturaliter cognoscibile non est, ideo cognoscere, ꝙ Deus pro bono opere nr̃o facto in charitate dabit nobis vitam ęternã.s.visionẽ clarã de seipso, & fruitionẽ perfectam,naturaliter cognoscibile non est, nec vnq̃ quisq; hoĩum cognouisset,nisi prophetę illud enunciassent,vt patet Esa.64.c.cum dr̃:a seculo non audierunt,nec auribus pceperunt, oculus non vidit Deus
H absq; te quę preparasti diligentibus siue expectantib. te,& Apost.1.ad Corin.2. c. ait oculus non vidit, nec auris audiuit,nec in cor hoĩs ascendit, quæ præparauit Deus his qui diligunt illũ. Christus aũt huius veritatis supernaturalis primus explicitus reuelator sæpissime in Euãgelio promittit bene agentibus vitam ęternã: vnde primi sermones quos euangelizauit de hoc fuerunt:nam cum prędicare incepisset, dixit pnĩam agite,& appropinquabit regnum cœlorũ, vt patet Mat. 4.c.cum ergo spes & desperatio quæ sunt ad Deũ, vt circa aliquid maximum.i. vt promittit nos ex suasione glorificandos,excedat naturam,quia nec naturaliter hr̃i põt,sed ex sola gratia,ut patet Mat.19.c. vbi cũ
I Christus quędam ad salutationẽ dixisset,quę discipulis suis valde dura videbantur,subiũxit litera, auditis his, discipuli mirabantur valde dicentes:quis ergo poterit saluus esse?aspiciẽs aũt Iesus dixit eis, apud hoĩes hoc impossibile est,apud Deum aũt oĩa sunt possibilia, & sicut naturaliter haberi non põt, ita nec cognosci, vt supra inductum est:spes ergo quæ de Deo hr̃,non ponitur in irascibili, quia cum irascibilis sit vis animę, quicquid in ea ponitur,aut est motus quidam,qui vocatur passio irę, aut quidam habitus bene aut male regulatiuus,qui est habitus moralis, qui naturaliter acquiri potest: ponitur ergo spes de Deo in voluntate nostra,& non gignitur a nobis ista virtus, sed a Deo infunditur,cum ponatur de theologicis, licet quotidie magis ac magis de Deo per lectionem sacrarum
K scripturarum cognoscẽtes firmius expectamus, & aliqs qui sperare non videbatur,iam sperat,sic ait Apost. ad Ro.15.c. quæcunq: scripta sunt ad nr̃am doctrinã scripta sunt, vt per patientiã & cõsolationẽ scripturarũ spem hẽamus: sic dr̃ de fide,sic de charitate, ꝙ non sunt motus passionum,sed quidã supernaturaliter infusi de supnaturali bono amabili, aut credibili: de desperatione aũt q̃ opposita est spei, aliter est dicendũ.s. ꝙ nõ sit supernaturaliter a Deo nobis infusa,sed a nobis volũtariè gignit: si.n.Deus gigneret desperationẽ sicut gignit spem, cum per desperationẽ mereamur

Irascibilis est animæ passio.

pœnam

pœnam æternã, Deus existeret principalis actor peccati nostri, & ipse nos iniuste damnaret, quod nefas est: nos aũt per desperationem gignimus, quæ insurgit ex quodam defectu: ideo non requirit causalitatẽ positiuam alicuius virtutis.

Damnari & saluari sunt circa idem. Quæst. VII.

ET non est inconueniens, ꝙ isti duo habitus sint circa idem obiectum supernaturaliter cognitum, & bonus inducatur naturaliter, & alius super naturam, sicut patet de saluatione & damnatione quæ sunt aliquo modo actus, & aliquo modo passiones: nam circa idem est saluari & dãnari: saluari namque est adipisci illud summũ bonũ: damnari aũt est deficere ab illo, sed saluatio nostra est a Deo, vt patet Mat. 19. cap. vt supra diximus: damnatio autem est a nobis, sic patet Oseę. 13. cap. cum dicitur: perditio tua Israel, tantummodo in me auxiliũ tuum. i. perditio est tua. s. a te: auxilium aũt. i. saluatio tantummodo ex me: sic ergo patet ꝙ spes virtus supernaturalis est nobis a Deo infusa: nam Deum naturaliter habere non possumus, ideo spes circa illum virtus infusa est & non passio: desperatio a nobis, quia a Deo naturaliter deficere possumus, cum sit bonũ maxime a nobis elõgatũ. Sic est in nobis naturalis amor respectu rerum naturaliũ: sed amor erga Deum charitas est. s. habitus infusus. sic de concupiscentia: si. n. Deum amore concupiscentiæ diligimus, illa concupiscentia non est aliqua passio naturalis in potentia concupiscibili, sed quidam amor in voluntate rationali, quo ordinate Deum amamus, vt nos beatificantem, & dicitur amor concupiscentiæ, quia ibi Deum ad nos volumus, sed nec propter hoc eo vtimur, sed fruimur, immo necesse est bonum fruibile amore cõcupiscentiæ amari, & sic felicitatem amamus. De amore amicitiæ circa Deum, & amore concupiscentiæ dicendum est, ꝙ amor amicitiæ est, quando amamus aliquid propter seipsum, vel saltem amamus ipsum, & nõ amamus illud, vt bonum nobis. Amor cõcupiscentiæ dicitur, cum amamus aliquid non vt ipsum in se diligamus, & aliquid ad ipsum diligamus, sed ꝙ ipsum ad nos uolumus, sic. n. nos amamus vinũ, aut equum, aut librum, vt ait philosophus. 8. Ethi. nõ quidem ꝙ ego velim bonum equo. s. vt ipse bonus sit in se, sed amo equum. i. concupisco, quia volo eũ pro me, sic de vino, ego. n. non desidero aliquod bonum vino in se, sed desidero vinũ ad me. s. vt ipsum habeã. non est ergo ad equum vel vinum amor amicitiæ, sed amor concupiscentię, si aũt ego amo p̃rem meũ, non amo eum amore cõcupiscentiæ, sed amore amicitię, quia non volo ego patrem pro me, sicut volo pro me pecunias, vel vinum, sed amo eum, quia volo pro ipso bonum. s. ꝙ vellem eũ esse incolumẽ, & honoratũ, ditatũ, & sic de alijs bonis quæ ei volo: illa. n. bona amo amore cõcupiscẽtiæ, quia pro alio. s. pro patre ipsa volo: p̃rem aũt amore amicitiæ amo solũ, & non cõcupiscentię, quia non diligo eũ pro me, vel pro alijs rebus, sed alia diligo pp ipsum. Circa Deũ sunt isti duo amores: nam amamus eum amore cõcupiscentię, q̃n non amamus ipsum, vt ipsi bonũ sit in se, sed amamus eũ, tanq̃ bonum nobis. s. tanq̃ bonum beatificans nos, & sic desiderare Deũ videre, vel amare eũ, vt det nobis vitam ęternã, est amare eum amore cõcupiscentiæ, quia eum pro nobis cõcupiscimus. Sed dicet aliquis, videtur ꝙ amare Deũ amore cõcupiscentiæ sit amor deordinatus, & consequenter peccatũ, quia videt̃ esse hoc vti fruẽdis. Si aũt nos desideremus Deũ, vt nobis det aliquid, desideramus ipsum pp alterum, & sic vtimur ipso quo frui debebamus, sicut si ego colã Deũ,

Quid sit amor amicitiæ, & amor concupiscentię.

Duplici amore Deũ amamus.

A vt faciat me diuitẽ, vel pulchrũ, aut sapientem, pecco mortaliter, quia ipsum ad alterũ diligo: sic ergo hic. Rñdetur, ꝙ rõ peccati in vtendo fruendis, & fruendo vtẽdis est in hoc, quia mutatur ordo, & gradus bonorum: nam bonum s̃m seipsum est diligibile, quia bonũ est, quod oĩa appetunt, vt patet in principio 1. Ethi. si ergo aliquid magis bonũ est, magis diligibile est, si maxime bonum, maxime diligibile, per regulã cõem philosophi. 2. Topicorũ. si simpliciter ad simpliciter, & magis, ac maxime: s̃m ergo hoc si aliqd qđ magis amabile est, minus amat̃, vel si aliquid qđ minus amabile est, magis amatur, mutatur ordo naturalis diligibilium & peccat̃, quia in practicis error peccatũ est: Deus. n. oĩum entium optimum est, ideo maxime di-
B ligibile est, si aũt nos aliquam rẽ magis q̃ Deũ diligamus, iam ꝑuertimus ordinem amoris, & peccamus.

De distinctione eorum quæ diliguntur. & quæ sit dilectio ad Deum. Quæst. VIII.

PRAETER hoc considerandum est, ꝙ eorum quæ diliguntur, quædam diliguntur vt fines, quædam vt ea quæ sunt ad finem: fines autẽ ratione maioris boni magis diliguntur, & inter ipsos fines subordinatos fines architectonici sũt nobiliores, & amabiliores, vt ait Arist. in princ. primi Ethi. quandocunque ergo aliqua res propter alteram diligitur, minus diligitur, quàm illa propter quam di-
C ligitur: si ergo aliquis diligat Deum propter aliquam aliam rem, & dicat se diligere Deum super omnia, includit contradictionem. cum ergo quisquam Deum diligit, vt eum diuitem faciat, Deum diligit amore concupiscentiæ: tñ peruertit ordinem diligendi, quia per se, & vt finem intentum intendit diuitẽ esse, & diligit: Deum autem diligit non quidem s̃m se, sed s̃m alterum. s. inquantum proficit nobis ad esse diuites: fruimur ergo hic vtensibili, & vtimur fruibili, & peccamus valde, quia Deum non, vt finem diligimus, sed vt id, quod est ad finem: q̃n autem Deũ amamus amore concupiscentiæ, vt nos beatificet, nulla peruersitas ordinis est, quia sic Deus summũ bonum est, & finis architectonicus, ita nos eum cõcupiscimus, vt finem vltimum & summũ bonũ: beatitudo. n. est sum-
D mum bonum & finis, & ipsam desideramus pp se, atque alia pp ipsam. Cum ergo desideramus Deũ tanq̃ beatitudinẽ nostram, desideramus eum, vt finem, & summũ bonum, & sic nullo mõ mutatur gradus bonitatis diuinę, quia nihil ei ꝑponitur, nec põt Deus in maiori gradu diligi, q̃ vt finis architectonicus diligat̃. Amor ergo iste concupiscentiæ quo amamus eũ, vt beatificantẽ nos, amor ordinatus est, & sic notanter dr̃, ꝙ non diligimus Deũ, vt bonum pro nobis, sed vt bonum nobis, quia ly pro notat cãm finalem, & hoc mandat nobis Deus, vt amemus eum cõcupiscendo eum nobis, quia sic magnũ bonũ profitemur in eo, cum dicamus nos indigere ipso tanq̃ summo bono perficiente nos, & vult vt velimus nos ipsum, qui est
E summũ bonũ, cõicare nobis suam bonitatẽ, quia bonum sui ipsius est diffusiuũ, & in isto amore cõtingit nos frui Deo, quia frui est quiescere in aliquo bono totaliter delectabili & cõpletissimo, qđ satiet radicit⁹ appetitũ: hoc aũt non est, nisi q̃n nos volumus adhærere illi bono cõpletissimo, ꝑ cuius adhęsionẽ repleamur, & hoc ẽ illud bonũ ꝯcupiscere. Amam⁹ aũt Deũ amore amicitię, cũ amamus ipsũ, nõ tanq̃ facientẽ nobis aliqđ bonũ, sed vt ipsi bonum sit. s. qa volumus, ꝙ Deo multę laudes dent̃, & ꝙ multos cultores hẽat, & ꝙ in oĩ terra noĩetur gloria eius. Nã licet ip̃e istis bonis, q̃ nos facim⁹ nõ indigeat, tñ nos valde meremur, qa ista ei vel, ꝑ eo diligimus, & gratos nos hẽt, & isto

modo amantes eum dicimus, ꝙ benedictio, & claritas,& gratiarum actio,& fortitudo sit Deo nostro, & patet ꝙ ista a Deo valde acceptentur: nam Deus ordinatius diligit nosipsos, q̃ nosipsi diligamus alterutrũ: nam ipse totaliter liberaliter diligit, nos autẽ aliqualiter curui sumus. sed sic est apud homines, ꝙ si aliquis valde diues & potens habeat amicum pauperem, ẽt si nullum bonum pauper diuiti conferre potest, sì tñ placet sibi valde, quia amicus suus diues est in tanta prosperitate, & desiderat, ꝙ semper in eadem maneat, amicus diues recipiet hoc in gratia, & acceptabit voluntatem amici pauperis dato, ꝙ vltra nihil conferre possit: a fortiori ergo Deus qui liberalius diligit, acceptabit voluntatem qñ nos desideramus, ꝙ magnę laudes dentur ei, vel ꝙ bonos & multos cultores hẽat, & sic de cæteris. Si aũt quæras quis amor istorũ ad Deũ sit maior. Respondetur ꝙ sine dubio valde maior est amor amicitiæ, quàm amor concupiscentiæ. i. ꝙ valde maius & melius est desiderare, ꝙ Deo dentur multæ laudes, q̃ desiderare, vt det nobis vitam ęternam, quod est desiderare, vt summũ bonum nostrũ. Et patet, quia licet istos duos amores ad Deũ habere debeamus, tñ solus amor amicitię est amor charitatis: amare namque Deum. s. volendo pro eo, vt ei dentur multę laudes, est amare eum ex charitate, sed amare eum vt det nobis vitam æternam, non est habere charitatẽ ad Deũ, sed hr̃e charitatẽ ad nos. s. velle nobis summũ bonum: ideo diligendo Deum amore concupiscentiæ nihil meremur, quia non est proprie diligere, sed concupiscere, nisi forte mereamur per accidens. s. inquantum nos habentes istum actum sumus in charitate, & sic meremur in comedendo, vel dormiendo, q̃ sunt indifferentes: nam charitas est radix merendi, super quemcunque ergo actum cadat, qui sit compossibilis cum charitate, faciet eum meritorium. Et ideo si aliquis solum concupiscat Deum, vt det ei vitam æternam, nihil magis meretur q̃ si nihil cõcupisceret, vel q̃ si dormiret: ideo ad actum contritionis non sufficit ꝙ aliquis desideret vitam ęternam, sed ꝙ Deum diligat ex charitate. s. amore amicitiæ: ẽt patent supradicta, quia nullus põt diligere Deum amore amicitiæ quin sit in charitate, quia vel ante stabat in charitate, vel per istum actum reducitur ad charitatem: sed possumus amare Deum amore concupiscentię existentes in multis peccatis: nam aliquis qui actualiter est furans, vel est in alijs peccatis, poterit desiderare vitam ęternam, sed impossibile est cum peccato mortali existere amorem amicitiæ ad Deùm. Patet ergo de his, & si cum irascibilis malum aliqñ prosequitur destruẽdo totaliter, & sic est mors quæ ptinet ad homicidiũ, aut aliquid in re destruendo, & sic faciendo perdi bonam famam: vel res, & est falsum testimonium, quod pertinet ad octauum præceptum. Tertia & vltima, q̃ regulatur est concupiscibilis, & est circa bonum delectabile. Et tunc fit vitium dupliciter, vel in actu interiori, vel in exteriori, aut quantum ad id, quod est delectabile tactui, & sic est nonum de non concupiscenda vxore proximi, aut quantum ad res vtiles, quæ in delectabile tactui siue gustui ordinantur, & sic est decimũ præceptum de non concupiscendis rebus proximi. Si autem consideretur quantum ad actum exteriorem eodem modo distinguẽdo. s. aut in delectabile tactui, & sic est sextum mandatum de non fornicando, aut de vtili, & sic est septimum de non furando.

Amor amicitiæ maior est ad Deum quã amor concupiscentiæ.

Charitas est radix merendi.

Hæc sunt uerba. Hic ponitur tertium. s. quorundam consequentium dispositio. *Hæc sunt uerba.* Hoc dicit Moyses. q. d. nõ intelligatis, ꝙ hæc a me ipso nouiter fingo: quia Deus ista vobis locutus est in mõte Oreb. *Ad omnem multitudinem vestram.* Quasi dicat, qñ Dñs dicebat ista in monte Oreb, omnes eratis cõgregati audientes, vt colligitur Exo. 19. cap. vbi mandauit Deus Moysi, vt purificaret populum vsque in diem tertiũ, & postea sequitur, ꝙ eduxit eos extra loca castrorum ad radices montis, vt audirent Deum loquentem in tuba, & hoc possibile erat, quia innuebatur pactũ sempiternum cum toto populo, in quo imponebatur ei onus durarum obseruationũ: ideo oẽs vt consentirẽt debebant ei præsentes esse. Et licet quantum ad p̃cepta decem moralia, quæ Deus per Angelũ dixit, omnes obligati essent naturaliter: ideo qñ recitarent cogerentur consentire, cum iniuncta esset iam eis obligatio: tñ ad præcepta cęremonialia vel iudicialia non erant naturaliter obligati: ideo requirebat nouus eorum consensus, ad quem confirmandum totus populus venire debebat: vt non viderentur obligatæ certæ singulares personę, sed totus populus, & consequẽter successores eorum. *In monte.* s. in monte Oreb, siue Synai, qui erat apud eos, cum de nullo alio faciat scriptura, ita specialem mentionem, ꝙ quocunque nomine nuncupetur intelligitur satis quid sit. *De medio ignis.* Prӕcedenti c. ista exposita sunt. s. ꝙ de monte Synai, in quo ista fiebant, videbatur erumpere ignis magnus de cacumine montis, & ille ignis tendebat in altum, nec tñ videbatur ibi esse aliquis ignis, nisi quia fumus magnus emittebatur: causa erat, quia nubes densissima operuerat montem, & in medio montis in altum, vbi erat ignis, eleuabatur quiddam valde obscurum, & illud vocatur caligo: quia nubes impressio est condensata ad modum nebulæ, & est aliquomodo nebula, licet densitas faciat aliqñ ad obscuritatẽ, interdum aũt ad maiorem perspicuitatẽ: nam id quod nigrum est, si fuerit densum, erit tãto magis nigrum: si aũt fuerit candidum ex densatione erit fulgidius: nubes tñ hic impressionem aliquomodo lucidã signat: caligo est impressio meteorica valde obscura & dẽsa, & ista duo erant in monte: nubes. n. quantum ad extremitates montis distantes a medio, de quo videbatur erumpere ignis: caligo aũt quantum ad medium, in quo fumus ascendebat de cacumine montis, & in illa caligine videbatur formari vox tubę, quæ sonabat oẽs istas voces, de quibus dictũ fuit, de his clarius innuit Exo. 19. c. *Nihil addens.* i. nõ dixit plura verba q̃ ista. s. in sñia: sed in verbis sic: quia ibi data fuit cã de obseruatione sabbati. s. quia Deus illa die qeuit ab omni opere suo: hic aũt nõ ponitur cã. *Et scripsit ea in tabulis.* s. angelus: quia angeli fuerunt ministri legis, & eam Moysi dederunt: ad Gala. 3. lex cõfirmata per angelos in manu mediatoris, & hoc intelligitur tam de primis tabulis, quæ fractæ fuerunt, q̃ de secundis q̃ manserunt. Vtręque. n. digito Dei. i. mandato Dei & ministerio angelorum cõscriptę fuerunt: sed dr̃ia est, quia primę creatę sunt nouite a Deo, vt patet Exo. 32. tabulas factas opere Dei, & deinde scriptas digito eius vocat: tabulę secundæ per Moysen dolatæ & dispositæ sunt, vt patet Exo. 34. c. *Quas tradidit mihi.* Ascenderat Moyses in mõtem, & steterat ibi. 40. diebus cum dño, post quos dedit ei tabulas. s. primas q̃ fuerãt factę opere Dei. i. nouiter createç; & deinde angelorũ minsterio scriptę qđ vocatur scriptum esse digito Dei: has tulit secũ Moyses, & fregit, quia vidit populum idolatrasse, & occisis. 23. millibus conuersus orauit pro eis Dominum. 40. diebus continue, & post hos mandauit ei Deus dolare, & prӕscindere alias tabulas, quas angeli scripserunt iuxta verba priorum, de quo Exo. 34. c. nunc de tabulis secundis curat, quia istę manserunt apud eos, & erãt in arca fęderis: de omnibus late habetur infra 9. c. in litera. Fuerunt aũt istę tabulæ datæ ad testimonium, vel probationem, ꝙ Deus dedisset mandata: nam si forte aliquis negare vellet Deum dedisse legem Hebræis, probari poterat ostensis illis tabulis, quales

Quorundam consequentiũ dispositio, quæ fiebant in monte, dũ loquerẽt Deus.

quales scribi non potuissent opere humano: & illæ continebant verba preceptorum. *Audistis vocem de medio tenebrarum.* Quia ignis in quo voces audiebant, tenebrosus aliqualiter erat: causa assignata fuit præcedenti cap. *Et montem ardere.* Idest igne circundari, licet non consumeretur. *Principes tribuum.* Sicut erāt duodecim tribus, ita erant principes duodecim. & isti erant qui veniebant per lineam primogenitorum directe ab ipso capite tribus alicuius: isti principes tribuum erant magnæ dignitatis: quia in omnibus actibus principalibus ipsi preponebantur cæteris: vnde quando in dedicatione tabernaculi, & consecratione sacerdotum totus Israel obtulit Domino quilibet vt potuit, oblationes tamen istorum duodecim principum solum nominantur, vt patet Numeri 7. cap. & sic erat in castrametationibus, & mutationib⁹ ad act⁹ publicos, & generaliter in omnibus in quibus aliquis honor intendebatur. *Et maiores natu.* Idest homines de maiori progenie, vel maioris ætatis, idest qui maiori tempore ante natus est. Et vtroque modo accipitur in scriptura, sed magis ꝑ senibus, vt patet Gen. 48. vbi Manasse maior natu vocatur quàm Effraim: sed ambo fratres erant: dicitur tamen propter ætatē, quia Manasse primogenitus erat: & sic accipitur hic: vt patet in Hebræo vbi habetur (zaquin) quod signat seniores. *Ecce ostendit nobis Dominus maiestatem.* Dicitur maiestas, idest maior status: & est quædam mirabilis dispositio, vel honor apparens in facie, & apparatu habentis: & quia a maioritate dicitur, solis maximis conuenit, vnde soli Deo proprijssime, in cuius aspectu mirabilis gloria apparet, quantam nec oculus vidit, nec auris audiuit. Illa nāque est cuius aspectu beati efficimur: ad hoīes tamē ex quadam remotissima & equiuoca similitudine transumpta est, non tamen nisi ad maximos, scilicet ad reges, & imperatores, qui super alios mortales quadam apparatus & honoris excellentia fulgent.

Maiestas quid sit.

An Iudæis patuit Dei Maiestas. *Quæst. IX.*

ISTA autem Maiestas Dei Iudæis non patuit, quia ipse dixit Exo. 33. c. non videbit me homo & viuet. Cum autem maiestas a maiori statu dicatur, maiestas Dei dicetur maximus status eius: iste autem est status fulgoris, vel magnitudinis eius, secundum quòd reuelatur alicui per essentiam, quæ est totum bonum, & altissimus gradus perfectionis: istam autem Hebræi non viderunt: nam solus Moyses dicitur vidisse Deum per essentiam, scilicet sine figuris & ænigmate, vt patet Numeri 12. cap. cum dicitur non per ænigmata & figuras Deum videt: alij autem non solum vulgares qui minimum gradum perfectionis in videndo Deum tenuerunt, sed etiam ipsi prophetæ contemporanei Deum per essentiam non videbant, sed per vocem quandam in vigilia formatam, siue imagine visibili, aut per somniales figuras. s. visionē imaginariam, vt patet Numeri 12. cum dicitur si quis inter vos propheta est in visione apparebo ei, aut per somnium loquar ad illum: per apparitionem in visione intelligitur visio alicuius imaginis, in qua angelus loco Dei apparebat, & formabat verba, aut locutio in voce formata, sine aliqua apparēti imagine: per locutionē in somnio intelligitur visio imaginaria, aut formæ fantasticæ, per quas interdum quis sibi videtur audire, aut videtur videre. Cōcluditur ergo quòd cum Iudei siue prophetæ, siue nō prophetæ non viderint Deum per essentiam præter solum Moysen, quòd non viderint proprie maiestatem Dei. Si autem dicatur hic vidisse maiestatē Dei. Hoc est ꝙ viderint quędam insignia aduenientis ma-

A iestatis: signa autem quę viderunt sunt ista, quia licet non viderunt maiestatem, viderunt tamen quædam signa maiestatem præfigurantia, scilicet montem ardere vsque ad cęlum, & vocem magnam, & terribilē in tuba, qualia ad demonstrationem aduentus alicuius puræ creaturæ nunquam apparuerunt. *Et magnitudinem suam.* Idest fortitudinem vel potētiam suam. *Et probauimus hodie quòd loquente Deo cum homine vixerit homo.* Idest experti fuimus magnum Dei beneficiū, scilicet, quòd ipse nobiscū locutus fuerit, & non mortui fuerimus: putabant enim, quòd nullus viuens audire posset vocem Dei, quia terribilis est vt ipsi senserunt: antiqui enim sicut existimabant maximum entium, scilicet id quo nihil melius excogitari potest, vt

B ait Anselmus: ita existimabāt Deum esse maximum terribilium. Et sicut in animalibus dum aliqua animalia fortiora & terribiliora sunt, ita existimabant Deum esse habentem vocem terribilissimam, & visum valde formidolosum: ideo quicunque Deum audiret, putabant quòd moreretur, vel quicunque eum videret: de auditu patet: quia isti qui istam vocem audierunt quam putabant esse Dei, existimabāt quòd qui vocem Dei audiret moreretur, cū autem audierunt istam vocem & non mortui sunt, admirati sunt: & receperunt hoc pro valde magno beneficio dicentes, probauimus hodie quòd loquēte Deo cum homine vixerit homo: putabant etiam quòd quicunque videret Deum moreretur, quia putabant eum visu valde terribilem: sic patet Iudi. 13. cap. cum

C vidissent Manue pater Samsonis & vxor sua angelum Domini dixit Manue moriemur, quia vidimus Deū: sed secundum veritatem Deus nec est terribilis visu, nec placidus, nec auditu: quia Deus secūdum se nec videtur, nec auditur: si tamen referatur videre & audire ad animam, per quam Deus perceptibilis est, De⁹ est summum visibile, & audibile, continens in se omne delectamentum, cum delectationis & boni fontale principium sit. Deus tamen in subiecto figuratur, idest angelus apparens loco Dei in aliqua corporea imagine assumpta, apparebat aliqualiter terribilis: vt populus ille, qui valde rudis & imperfectus erat, & solo timore ad Deum ducibilis, ad reuerentiam Dei in angelis per quendam terrorem apparētium ange-

D lorum mouerentur. Ideo siue apparerent vulgaribus hominibus, siue magnis prophetis, apparebāt aliqualiter terribiles: de quo Daniel 10. cap. cum dicitur ad angelum qui venerat ad reuelādum secreta: Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil remansit in me virium. *Cur ergo moriemur.* Ita fortis videbatur eis illa vox, quòd si amplius eam audirent, putabant se confestim morituros: quia humana fragilitas maiestatē Dei ferre non valet: vnde Daniel viso angelo propter refulgentiam excedentem corruit in terram, & dissolutę sunt compages renum eius Dan. 10. cap. & satis patet per ea quæ sequuntur. *Et deuorabit nos hic ignis maximus.* Videbatur eis, quòd ille ignis semper magis ac magis crescebat, & si multum Deus moraretur loquendo, accederet ignis, &

E consumeret eos. Et hoc erat quia iste ignis ante a principio videbatur solum erūpere de vertice montis, postea magis ac magis videbatur prolabi per conuexa montis, & appropinquare versus Hebræos, qui stabant tunc extra castra ad radices montis, vt patet Exo. 19. cap. iste tamen ignis maximus non erat ignis clarus, ita quòd multum videretur, sed erat fumosus valde: dumtamen fumus continue descenderet versus radices montis, satis patebat quòd descenderet ille ignis. *Si enim vltra vocem Domini audierimus moriemur.* Non potentes eius magnitudinem tolerare. *Quid est omnis caro.* Quasi dicat nihil est vt tam terribilem vocem

cem

cem audiat. In omni sensatione debet esse proportio potentiæ sensitiuę & obiecti sensibilis, aliàs excellēs sensibile corrumpet sensum: vt Philosophus ait 2. de Anima, potentia autem auditiua debilis est, vt a tanta voce patiatur. Quia Deus volebat illam vocem formare sic terribilem, & improportionatam eorum potentię auditiuę, vt ipsi ex tanta superabundantia obiecti sensibilis timorem conciperent, & inciperent timere Deum, & subijci ei: populus namque imperfectus valde qui nunquam Dei amorem tenuerat, aut iugo legis subditus fuerat, per timorem magnum erudiendus erat: & hoc fecit Deus, vt patet Exo. 20. c. nam cum totus populus exhorruisset terribiles voces Dei, & clamasset ad Moysen dicens, loquere tu nobis & audiemus, & non loquatur nobis Dominus ne forte moriamur: ait Moyses: nolite timere: vt enim probaret vos venit Dominus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis. In lege autem noua apparuit Spiritus Sāctus in forma delectabili: nam linguę igneę non erant aliquo mō terribiles, cū ibi non esset fumus, aut vox terribilis conturbans eos: licet prius fuissent facti quidam soni aduenientis Spiritus. *Vocem Domini Dei viuentis*. In Hebręo dicitur. *Vocem Deorum viuentium*. Quia dicitur. *Elohyn hayn*. Si autem singulariter diceret esset. *Elohe hai*. Et respōdet Abē Ezra quod hic dicitur de Deo cum angelis, quia vtebatur Deus angelis vt ministris. Sed hoc nihil est, quia siue Deus, siue angelus loqueretur, vnus est qui loquebāt. Item quia Gen. 1. cap. vbi nos dicimus. In principio creauit Deus: in Hebręo habetur Elohyn pluraliter: & tamen ibi non potest referri ad angelos, quia angeli non creabāt, nec aliquid disponebant: quia creationi non subijcitur aliquid in disponendo, sed de nihilo producitur: ideo dicēdum ꝙ Moyses voluit hic diuinarum personarum monstrare pluralitatem, vel est modus loquendi Hebraicus ponens plurale pro singulari aliquādo.

Qui de medio ignis loquitur. Et hoc magis terrorem augebat, qa vox auribus insupportabilis erat: & ignis sui timorem nimium ingerebat.

Tu magis accede. Sciebat. n. populus Moysen sanctum virum esse, & Dei secretarium: ideo credebant quòd Deus non appareret ei ita terribilis sicut apparuerat ipsis, vel quia si Moyses solus ad Deum iret, nō esset necesse Deum clamare voce magna: & sic ibi sine periculo manerēt. *Quod cum audisset Dominus*. Probabile est, quòd pręcepta illa dicebantur in voce tubæ multum distinctè: & fiebat aliqua morula in fine cuiuslibet: in fine autem omnium magna mora interiecta, quasi præcepta alterius modi esset Dominus incepturus, cępit populus clamare ad Moysen, ne magis eis loqueretur: non est verisimile ꝙ sonante voce ipsi ad Moysen loquerētur dimittentes audire præcepta Dei: & tunc posita petitione populi Moyses accessit ad Dominum: quòd autem ipse & Aarō & filij eius stabant ad radices montis separati a reliquo populo, patet Exo. 19. cap. *Quis det talem eos habere mentem*. Scilicet vt sic animo habeant qualiter ore proferunt, vel vt post ita velint, & faciant sicut nunc dicunt: sciebat enim Deus quòd post auerterent se a verbis eius, & idolum colerent. & loquitur hic Deus per modum optantis, quia Deus omnem hominem vult saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire prima Timo. secundo cap. Ideo omnes ad hanc veritatem agnoscendam illuminat, quia illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum Ioannes primo cap.

F *Quomodo Deus sæpe in scriptura videtur aliqua desiderare quasi facere non possit, & quędam rationes quæ videntur probare omnes circulationes quas Christus fecit in redemtione fuisse superfluas. Et de materia prædestinationis quædam inquisitio, & consilium tutum, atque amplectendum.*

Quæst. X.

ET istud Dei desiderium patet in multis, nam licet ipse omnia possit facere, quæ velit, ita vt simpliciter non sit necesse ei aliquid optare, tamen loquendo ex suppositione, scilicet ex sua prædestinatione, & præscientia ęterna aliquando videtur aliquid desiderare, quasi facere non possit: & patet in multis locis prophetiarum, vbi videtur desiderare quòd Iudęi faciant rectas vias suas, & tamen in
G ipso est facere rectas vias nostras: quia sine ipso nihil possumus facere: & aliquādo hoc in metaphoris dicit: vt patet Esai. 5. cap. de vinea: & dicit quòd expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas, idest expectauit cum desiderio in eis fructum bonorum operum, tanquam colonus cum desiderio expectat fructū terræ optimum: sed inuenit labruscas, idest mala opera. Quod autem de bonis & malis operibus intelligatur, & non de aliqua materiali vinea, subdit Esaias in eodem cap. dicens, vinea Domini exercituum domus Israel: & vir Iuda germē delectabile eius: & alibi cū Deus se desiderare reperire aliquos bonos indicaret, dixit: ficus præcoctas desiderauit aīa mea, & in Euangelijs sępe: vt patet Ioan. 4. cap. cum Christus locutus
H fuisset ad mulierem Samaritanam apud puteum, & discipuli apportauissent ei cibos de ciuitate, cum iam esset hora, & plusquam hora sumendi cibos, flagrans desiderio animarum dixit: ego cibū habeo manducare, quē vos nescitis: & post: cibus meus est, vt perficiam volūtatem eius qui misit me, & perficiam opus eius: & alibi dicit de se Deus volens animā ad se conuertere dicit: ego sto ad ostiū, & pulso, & si quis aperuerit introibo, & intrabo cum eo: sed quis nisi Deus dare potest, vt aliquis bonam voluntatem habeat? nullus inquam: quia ipse dat bene velle & perficere: qūo ergo desiderat? Responderi posset quòd Deus gratiam dat, sed liberum arbitriū gratiam repudiare potest, vel ea non vti, sicut omnes actualiter habentes gratiam si incipiant male operari sicut 12. cap. durantes non vtuntur gratia quam habent, quia gratia liberum arbitrium non cogit sed perficit: in eis autem quos Deus diligit, non solum gratiam gratificantem infundit, sed etiam confortat, vt tentationibus non succumbant, & gratiam non deserant: cum ergo hoc in quolibet homine Deus facere posset, quomodo desiderare dicitur? quia hoc etiam sæpe de Christo dicimus, vt patet Luc. 19. quòd vidit ciuitatem Hierusalem, & fleuit super illam compatiens cęcitati eorū & de peccato dolens: & tamen ipse ab oculis eorum absconderat mala superuentura ipsis, quæ si audiuissent forte pęniterent, & poterat eis tantam gratiam dare vt conuerterentur. Et si dicas quòd non vult Deus sic totaliter mouere liberum arbitrium, vt homo sine aliquo labore conuertatur, sed alios modos inquirit: ideo multum Christus in prædicatione laborauit. Et sic est de redemptione: potuerat enim eos sola volūtate redimere, sed mortem subiuit amarissimam. Sed adhuc stat argm̄: quia etiam per istos labores, & istis maiores in millecuplo Christus neque vnum ad se conuertisset, nisi eos interius gratia illustrasset. Et patet in Apostolis, qui cum stetissent cum Christo magno tp̄e, tn̄ adhuc quasi carnales & imperfecti erant: erant enim contentiones inter eos, quis maior esset, vt patet Matth. 18. cap. & post mortē Christi ante ascensionem eum de terrenis interrogabant

Qūo Deus nobis dat gratiam.

I

K

bant.s.si restitueret regnum Israel illo tempore, Act. A
1.cap. cũ aũt superuenit Spiritus Sanctus repleti sunt
vsque ad summum: vt magis illo tpe modico profe-
cerint, q̃ toto tpe quo cum Christo conuersati sunt,
etiam si mille annis cum eis stetisset: ideo imminen-
te passione prædixit eis, ꝙ vtile erat eis ꝙ ab eis rece-
deret, vt mitteretur paraclitus, Ioan. 16. cap. quanto
tempore cum Christo steterunt eum quodam amo-
re humano dilexerunt, vt patet ad Corinth. 2.cap. &
5.& si aliquãdo Christum ẜm carnem cognouimus,
nunc autem non cognoscimus: gratia ergo interior
est quę hoĩem conuertit, & sic patet Actuum 13.cap.
crediderunt quotquot præordinati erãt ad vitã æter-
nam: alij autem suis demeritis exigentibus gratiam
Dei, vt Euangelio crederent eius, non acceperunt. Si
B tamen istis qui non crediderunt, ad credendum gra-
tiam dedisset, ipsi etiã firmissime vt nos credidissent:
Si autem dicas ꝙ isti demeritis suis exigẽtibus gratiã
non recipiunt. confiteor quidem hoc clarissime. Sed
qũo illis qui conuersi sunt, & erant in paribus vel ma-
ioribus peccatis, gratia vt conuerterentur data est? qa
ita demerita istius sicut illius gratiam apponi nõ me-
rebantur: per æqualia enim peccata æqualiter deme-
remur. Rñdetur ꝙ siue iste conuersus siue non con-
uersus gratiam non merebãtur, vel vt magis dicam ꝑ
peccata sua apponi gratiã demerebantur: sed isti im-
merito gratiam dedit, alteri immerito gratiam dare
noluit. Aliquando etiam electis suis gratiam nõ ap-
ponit, sed eos in magna peccata permittit cadere, sed
in fine conuertit: ideo cõsiderans hoc Esaias clama- C
bat ad Dñm dicens: quare errare nos fecisti de vijs
tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te? Esa. *63.*
cap. hæc oĩa ab vno primo principio dependent.s. qa
hos pręsciuit & prędestinauit conformes fieri imagi-
ni filij eius: ideo oĩa sibi cooperabuntur in bonum si-
ue bona siue mala: quia secundum propositum, idest
electionem Dei vocati sunt sancti: ad Rom.8.cap. eis
aũt qui non electi sunt, non cooperãtur oĩa in bonũ:
quia licet Deus eis ex liberalitate gratiam temporali-
ter concedat, ipsi tñ operabuntur male, vt eam amit-
tant, & in malo finiant. Est ergo tota prædestinatorũ
vita ex Dei gratia: quia ex gratia anteq̃ sint eliguntur:
& ex gratia post in mala decidentes ad bona erigunt.

Tota prædestinatorũ vita est ex Dei gratia.

Cum malis aũt qui damnabuntur Deus aliqñ ex gr̃a D
se habet, eis gratiam gratificãtem tẽporalem tribuen-
do, quam nunq̃ perderent, nisi proprijs demeritis exi-
gentibus aliqñ iuste.s. eis ꝑꝑ demerita gr̃am nõ appo-
nendo: nunq̃ aũt iniuste, quia in pęnis citra mensurã
semper punit. Non possunt ergo dãnati de alio con-
queri nisi ꝙ Deus eos non elegit: sed nec ꝑꝑ hoc cõ-
queri pñt, vt patet ad Ro.9. quis est homo qui Deo re-
spondeat? nunquid dicit figmentũ ei, qui se finxit qd
me fecisti sic? an nõ habet potestatem figulus luti ex
eadẽ massa facere aliud quidem vas in honorẽ, aliud
in contumeliam? Beati ergo quos Deus ante secula,
anteq̃ quicquã boni aut mali agerẽt, immo anteq̃ ali-
quid essent, in suam sortẽ elegit, vt habitẽt cum eo in
domo sua, & in sæcula sęculorũ laudent eum. Maxi-

Qui ꝓprie beati in hoc seculo dici possunt.

mum ergo bñficiũ quod Deus alicui homini impar- E
titur, est ipsum ab æterno ad se eligere: oĩum autem
alia ad hoc quædã viæ sunt, vt natiuitas Christi in car-
ne, passio, & euangelicæ legis datio. Quid enim alicui
prodest Christum passum fuisse si ad vltimũ in infer-
no dãnabitur? inter has aũt præpositas rationes licet
aliqualiter videantur sibi cohęrere, intricatissimæ sub
apparent difficultates quas proferre superfluũ, immo
pernitiosum credo: cũ nullatenus earum pateat dis-
solutio: in tãtum vt Apostolus ad Ro.11. cogatur ex
admiratione clamare. O altitudo diuitiarũ sapientiæ
& scientiæ Dei: quã incõprehensibilia sunt iudicia

A eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis.n. cognouit sen-
sum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Consu-
lerem ergo cuilibet fideli, vt se ex Dei gratia crederet
prædestinatum: sed ad hoc peruenire non posse sine
magnis laboribus, vt sic desperans nõ recedat ab om-
ni opere bono. Et ne nimium credulus gratiæ præde-
stinationis sine aliquo opere se gloriam adepturũ pu-
tet: quia id qđ ꝑ ꝓdestinationẽ promissum est, & ple-
rumque sine magnis laboribus & sanctorũ precibus
adipisci non possumus, vt ait Gregorius primo dialo-
gorũ: quia Deus sic præordinauit, vt sanctorum pre-
cibus qđ promisit, adipiscamur. Et ponit exemplũ de
Isaac: prædixerat & promiserat ei Deus, ꝙ in semine
eius benedicerẽtur oẽs gentes, & multiplicaretur si-

Bonũ cõsilium auctoris in materia prædestinationis.

B cut arena quæ est in littore maris, & tamen vxorẽ ste-
rilem ei dedit, & per 20. annos stans cum ea filios ha-
bere non potuit, donec ex magnis, cõtinuis, & deuo-
tis precibus transactis 20. annis duos gemellos susce-
pit: vt patet Gen.26.cap. Et hoc quidem monet Apo
stolus ad Cor.1.13.cap. nũc aũt manent in nobis spes,
fides, charitas: spes aũt est certa expectatio beatitudi-
nis ex gratia Dei: sed nullus posset certe expectare vi-
tam æternam nisi se crederet prædestinatũ: quia aliàs
impossibile est: ergo licet nobis immo debemus cre
dere nos fore pręedestinatos. Et si aliqñ diabolica in-
surgat tentatio ꝓponẽs nobis esse nos a Deo ꝓ̄scitos,
non assentiamus ei, sed totis viribus eam fugiamus:
quia nulla tẽtatio q̃ ista periculosior est: tangit enim
in radice. Humiliemur ergo coram Dño toto corde,
C qa fidelis est, & se ipsum negare nõ põt: & exaudiet
nos inuocantes, & quęrentes eum in veritate: quia
voluntatem timẽtium se facit. Et assuefiamus collo-
quijs spiritualium virorum, qui nos precibus, & com
monitionibus a malo reuocent. Et vacemus assidue
lectioni sacrarum scripturarum, in quibus misericor-
diæ eius infinitę demõstrantur. Considerantes ꝙ pro
nobis Christus orauerit Ioan. 17.c. tãtæ aũt auctorita-
tis fuit illa orõ cũ clamore valido, ꝙ pro sua reueren-
tia exauditus est: ad Hebr.5.c. hæc enim & similia fre
quentius relegentes in ardorẽ & spẽ æternorum bo-
norum accendemur: quia quęcũque scripta sunt ad
nostram doctrinã scripta sunt, vt per patientiã, & con-
solationẽ scripturarũ spem habeamus.i. certam expe-

Notent viri sancti & cõfessores ac prædicatores Euangelici vt instruãt populũ in his.

D ctationẽ vitæ æternæ: ad Ro.15.cap. *Vade ergo & dic eis.*
Quia tunc Moyses stabat cum Dño in monte petens
de eo qđ populus dixerat. *Reuertimini in tentoria vestra.*
Erant.n. castra aliqualiter separata a loco, vbi populus
ꝯuenerat ad audiendã legẽ: & post reuersi sunt, ma-
nẽte Moyse cũ Dño qđ patet Exo.19.c, quia populus
fixerat castra separata a mõte, in locis planioribus, &
cũ debuit Deus loqui ad populũ, eduxit eos Moyses
de castris vsque ad radices montis, & ibi stãtes audie-
runt: vt patet illic in litera: dictis aũt verbis mãdauit
Deus vt reuerterentur a loco illo in tentoria sua. *Tu
vero sta hic.* Dictis istis proposuit Deus Moysi quędã
præcepta iudicialia quę habẽtur Exo.21.& 22.& 23.c.
& post descẽdit ad populum, & denũciauit eis verba
illa, & mãdauit ꝙ redirẽt in tentoria sua: & facto ma-
E ne sequentis diei confirmauit legem in sanguine: &
ascendit ad Deum in mõte: & ibi mansit per 40. dies
quousque habuit tabulas: vt patet Exo. 24.c. & 32.c.
deinde post adorationẽ idoli, & occisionẽ adorantiũ,
ascendit & stetit 80. diebus, 40. orando pro peccato, &
alijs 40. vt acciperet secundas tabulas: de his diximus
latius Exo.33.c. & patet infra 9. & 10.c. secũdũ veritatẽ
tñ hoc non concluditur. Hebręi.n. volunt ꝙ fuerint
oẽs dies quibus stetit Moyses corã Dño 120. & hos
diuidũt per ter 40.s. 40. pro primis tabulis, & 40. orãdo
postea pro peccato vituli: & 40. pro tabulis secundis:
sed inspiciendo veritatem literæ infra 9.c. vbi ista dñr:

reperietur

reperietur Moyses stetisset bis 40.s.primo ꝓ tabulis, secundo pro peccato : pro secūdis aūt tabulis vtrum steterit 40.diebus nō innuit litera,sed satis vr̄,ꝙ quotquot illi fuerunt extra alia duo 40. fuerūt. *Custodite igitur.* Idest ex quo ista pręcepta cum tanta auctoritate & diligentia vobis data sunt,custodite ea. *Non declinabitis ad dextram nec ad sinistram.* Idest ad nullā partem,quia virtus in medio est : ideo ad quamcunque partem declinetur vitium est: sic etiam est de lege iusta : est enim recta rō : ideo quōcunque declinemus in obliquum incidimus, vt patet 2.Ethi. c. de medio virtutis. *Vt bene sit vobis.* Tria hic promittūtur. primo vita.s.ꝙ nō morerentur ægritudinibus, & subitis mortibus,vt patet Exodi 23.& infra 7.cap.auferet a te oēm infirmitatem Aegypti. Secundo affluentiam temporalium quę dicitur bene esse: vt Esa.1.si audieritis & in mandatis meis ambulaueritis bona terræ comedetis. Tertio dierum longitudo,scilicet vt protelentur dies vestri.

CAP. VI.

HÆC sunt pręcepta & cæremonię atque iudicia quæ mandauit Dominus Deus vester : vt docerem vos, vt faciatis ea in terra ad quā transgredimini possidendam : vt timeas Dominum Deum tuum : & custodias omnia mādata & præcepta eius, quæ ego præcipio tibi,& filijs ac nepotibus tuis,cunctis diebus vitæ tuæ, vt prolongentur dies tui.

HAEC *sunt.* Positis supra præceptis decalogi:hic subiunguntur alia præcepta.

Quomodo tantum sunt duo præcepta decalogi. Et ꝙ in amore Dei & proximi tota lex dependet virtualiter. Qō. I.

ET ista se habēt dupliciter : quia quędam sunt quasi quędā pręcepta generalissima ex quibus inferuntur oīa ꝑcepta decalogi : aut sunt quasi quædam conclusiones, aut determinationes,siue additiones præceptorū decalogi. Prima aūt quę principia sunt, duo præcepta charitatis sunt, scilicet amor Dei & proximi,in quibus tota lex pēdet & prophetiæ,s.virtualiter Matth.22.c.qa sicut in principijs oēs conclusiones in virtute sunt : quare infinita vocantur in virtute : sic in his oīa alia pręcepta:quare tota lex ex eis pendere dicitur. Et patet : quia ista vocantur maxima mādata legis Matth.22.c. Sic.n.est in gn̄e propositionū speculatiuarū, quia q̄dam sunt cōclusiones,quædam principia: & in principijs quędam sunt incōplexa sicut diffinitiones quas in qualibet arte ponimus principia propria illius artis: & Euclides in libris suis,qui vocantur libri elementorū, a diffinitionibus incipit. Alia sunt principia complexa : & ista sunt duplicia,qa q̄dā sunt fundata super terminos cōmunes,q nō pertinēt ad aliqualē artē spālē, vt esse & nō esse,totū & pars, æquale & inæquale, aut fundant̄ super terminos proprios alicuius artis : qn̄.n.fundātur super terminos alicuius artis dn̄r solū petitiones vel suppositiones, aut positiones : vt istæ : ꝙ a puncto in punctū cōtingit rectā lineā ducere : & nullas duas lineas rectas superficiem claudere posse : & similes: qa istæ fundant̄ super punctū,& lineā, & superficiē: quæ pertinent ad solā cōsiderationem geometricā : si aūt

F termini super quos fundantur sunt cōes: vt esse & nō esse,totū & pars,&c. vocātur tales propositiones maximę,vel cōes animi cōceptiones,siue dignitates. Sicut ergo est in istis quæ speculatiua sunt,ita est in practicis, ꝙ propositiones fundatæ super terminos cōes totius humani agibilis vocant̄ cōes animi cōceptiones,vel maximæ : sicut sunt ista ꝑcepta de amore Dei, & proximi : qa in eis oīa alia virtualiter includunt̄, sic patet ad Ro.13.c.cū dr̄:ꝑfectio legis charitas:& aliud, scilicet qui proximū diligit legem impleuit : sed nec ponuntur inter ꝑcepta decalogi, nec inter cęremonialia,vel iudicialia : ergo principia sunt oīum & immediatius præceptorū decalogi : quia illa fundantur in dilectione Dei, & ꝓximi. Alia ꝑcepta sunt determinationes siue additiones pręceptorum decalogi q̄ cęremonialia vocantur,& iudicialia : iudicialia quidē quæ determināt nos in amore proximi per cōuictū : ꝑcepta decalogi q̄ multū sunt gn̄alia dupl̄r nos ordināt: q̄dam in Deum,q̄dā in proximū: & oīum istorū sunt determinationes : ꝑcepta.n. decalogi q̄ pertinēt ad Deū, dirigūt nos in cultu Dei,s.qualiter ei honorē debitū impēdamus, & dedecus non inferamus : & qa hoc multipl̄r cōtingit fieri, factæ sunt determinationes,q̄ vocātur ꝑcepta cæremonialia : quia ista nos dirigunt in solū Deū quātū ad oīa in quibus nos habemus ad Deū:& qa inter cętera ritus colēdi pręcipuus est,vt declaratum fuit Exo. 18.c. cū ibi specialiter exprimat̄: ideo dirigūt nos in modū colēdi Deū diuersimode quātū ad diuersa.alia sunt ꝑcepta decalogi quę

H dirigunt nos quātū ad proximū,vt sunt oīa q̄ ponunt̄ in secunda tabula : & vnum quod ponit̄ in prima : & quia in istis fiunt multę variationes,contingit esse variationes horū: & ista vocant̄ pręcepta iudicialia,i.dirigentia statum hoīum vnius respectu alterius : & sic oīa gn̄a pręceptorū reducūtur ad modos determinationis pręceptorū decalogi : & ipsa ꝑcepta decalogi sunt,vt q̄dā limitationes duorū pręceptorum simpl̄r primorum. Ista tn̄ gn̄a duo mandatorum.s.cęremonialia,& iudicialia sunt,quæ in tota lege magis intenduntur. De primo genere mandatorū tractat̄ ab hinc vsq; ad 12.c.de secundo gn̄e a 12.c.vlterius : & rursus primo ponit ad ista mandata q̄dā incitamenta, secundo inducit conclusionē intētam infra c.11.Et tāgunt̄

I hic quinque. Primo gn̄alis admonitio. Secundo ponitur Dei dilectio. Tertio subiungitur separationis à Deo occasio. Quarto timēdi Deū rō. Quinto ad posterorum qōnes rn̄sio. secunda ibi. *Audi Israel.* Tertia ibi. *Cumque introduxerit.* Quarta ibi. *Dominum Deum tuum timebis.* Quinta ibi. *Cum interrogauerit. Hæc sunt præcepta.* Scilicet q̄ infra sequuntur, sunt pręcepta.s. De amore Dei,& proximi, q̄ sunt aliorum principia : nec pōt intelligi decalogus pręceptorū hic : qm̄ iam supra recitatā sunt : nec vltra sic recitātur. *Cæremoniæ.* Idest pręcepta cęremonialia. *Iudicia.* Idest præcepta iudicialia. *Quæ mandauit Deus vt docerem vos.* Quia alia præcepta decalogi ipse vos per se docuit. hæc aūt mihi dixit,vt vos docerem. *Vt faciatis ea in terra ad quam transgredimini.* Quia ista præcepta obligauerunt eos

K postquam intrauerūt in terrā promissionis : in deserto.n.quilibet qđ sibi videbat̄ faciebat, vt patet j.12.c.

Quæ præcepta obligabant Iudæos in deserto, ad obseruantiam. Quæst. I I.

SED quantum ad hoc distinguendum est: quia quędā sūt pręcepta cęremonialia, aut iudicialia quæ non poterāt expediri in deserto aliquo mō : quia requirebant secundū suam naturam circunstantiam loci,& personarū,quæ in deserto nullo modo reperiri poterat : alia sunt quæ nō determinant

nant aliquam circunstantiam, nec habebāt maiorem in vna terra q̄ in altera. Quantum ad primum modū, scilicet ad illa pręcepta quæ aliquo modo determināt sibi loca, vel circunstātias alias, vt patet de celebratione agni paschalis: quia ista fieri non debebāt in qualibet terra, sed solum in eo loco, quem elegisset Dn̄s, vt patet infra 16. cap. sic ēt patet de sacrificijs quę non in quolibet loco offerri debebāt, sed solum in eo quē Dn̄s elegisset, vt patet infra 12. c. cum dr̄, caue ne offeras holocausta tua in oī loco quē videris, sed ī eo quē elegerit Dn̄s Deus tuus in vna tribuum tuarum: & licet forte in deserto existentes possent offerre, quia secum habebant tabernaculum, in quo obligabantur hoīes offerre, vt patet supra Nu. 17. cap. & infra 12. tn̄ non erat eis opportunitas, quia erant in motu: ideo nesciebant qn̄ erat tp̄s faciendi ista, cū nescirent, vtrū qn̄ vellent ipsi facere sacrificia moueretur nubes, & deberent necessario sequi: ideo non obligabantur in deserto ad faciendum sacrificium iuge vespertinum & matutinum: de quo Deus mandauit Num. 28. & 29. cap. & ēt quantū ad quasdam alias oblationes solum tenebantur qui non essent in terra Chanaam, vt patet Num. 15. cap. cum dr̄ cum feceritis terrā habitationis vestræ & feceritis, vt ingrediamini in eam: facietis in oblationem &c. ista ergo & similia nunq̄ reperiuntur cōpleri nisi in terra Chanaam: quia determinabant certū locum: & ideo in deserto quantū ad ista faciebat quilibet quod volebat, cū non essent obligati: quia hoc nō habebat opportunitatem in deserto vt fieret: quia erant continue in motu, nec poterāt vacare sacrificijs: etiā quia in sacrificijs requirebatur certa pars vini in quolibet animali immolato cū incenderetur, & certa pars farinæ, vt patet Num. 15. & 28. cap. in deserto autem nec farinam nec vinum habebant: non ergo poterant aliquo modo fieri in deserto: etiam Phase non poterat immolari in deserto, quia debebant fieri quędā cęremoniæ quę in deserto haberi non poterant. s. comedere illud cum azymis, vt patet Exo. 12. cap. etiam non poterat obseruari Pascha Azymorum. s. septē dies in azymis, vt patet Exo. 12. nec Pētecoste vel alia festa, in quibus requirebant determinationes, quæ non poterāt haberi in deserto: & de istis dr̄ infra 12. cap. *Ne facietis ibi*. Idest in terra promissa nobis, quæ hic facimus hodie singuli quod sibi rectum videtur: neq; enim vsque in præsens tempus venistis in requiem & possessionem, quam Domin⁹ Deus daturus est vobis quasi dicat ibi tenebimini obseruare ista cęremonialia. hic autem non: quia non habetis hic opportunitatem ad obseruādum ea sicut ibi habebitis data requie.

Alia sunt cæremonialia quæ non cōcernebant determinationem alicuius loci vel temporis, sed vbique compleri possunt, sicut circuncisio quæ non magis determinat vnum locum quàm alterum: sic poterat ista cæremonia distinctiua populi Deum colentis in deserto obseruari, sed Hebręi non obseruauerunt illam: nam nullus in deserto circuncisus fuit vt patet Iosue 5. cap. sed omnes illos circuncidit Iosue antequam accederēt ad aliquem locum Chananeorum in Galgalis: aliæ sunt cæremoniæ etiam quæ nō determinant locum, sicut obseruatio sabbati: & ista in deserto fuit: inquantum fuit ex parte Hebreorum, vt patet Exo. 16. cap. quia illo die non mandauit manna colligi, aut quicquam ad cibum parari, idem patet Exo. 31. & 35. vbi vetuit incendi ignem illa die in domibus suis, & patet magis, quia quidam homo colligens ligna in sabbato in deserto lapidatus est, vt patet Num. 15. cap. aliquando tamen in motu eorum per desertum secundum directionē nubis fracta fuit obseruatio sabbati: aliæ etiam obseruationes fuerūt cæ-

A remoniales custoditę in deserto, vt separatio leprosorum & immundorum a sanis, vt patet Num. 5. cap. & sic inuenire de alijs poterimus. *Vt timeas Dominum Deum tuum & custodias mandata*. Fundamētum & motiuum principium obseruationis mandatorum est timor viris imperfectis, sicut amor viris perfectis. *Quæ ego præcipio tibi & filiis ac nepotibus tuis*. Quia non solū præsentes obligabantur, sed etiam successores, quando patres obligāt se, & filios suos ad aliquam cōditionem honestam, dato quòd filij paruuli sint tunc, ita quòd consentire non possint, quod est de natura obligationis: tamen cum peruenerint ad ætatem adultā, obligantur obligatione patrum suorum: & si nollent tenere obligationem quam fecerāt sui maiores, non debent habere hæreditatem paternam. Nihil autem

B magis bonum & iustum erat quàm lex Dei, ad quam cum obligarentur patres, necesse erat filios obligari, maxime quia si non obligarentur de iure filij obligatis patribus, tamen necesse erat eos hic obligari: quia Deus volebat eos obligari cum dicat, quòd patres & filij obligentur, & custodiant ista in æternum: & ponitur hic causa huius dicti. s. vt viuāt multo tempore: quia sicut honorantes patres erant longęui super terram, vt patet Exo. 20. cap. ita custodiētes pręcepta Dei viuant longo tempore, & econtrario, illi qui non obseruabant pręcepta Dei pauco tempore viuebant: sicut patet Psalm. 54. viri sanguinum non dimidiabunt dies suos: qui autem custodiunt mandata Dei viuunt in eis, vt patet Leuit. 18. & ad Ro. 10. cap. *Audi Israel*.

C Hic ponitur secundum, scilicet Dei dilectio. *Vt facias quæ præcepit tibi Dominus*. Siue ea quę per se tibi mandauit vt pręcepta decalogi; siue ea quæ mihi dixit, vt tibi ex parte sua mādarem: vtraque enim Deus mandabat, quia qui per alium facit per seipsum facere videtur. *Et multipliceris amplius*. Tunc satis erant multiplicati, quia erant plures quàm sexcentū millia, vt patet Numeri 26. cap. sed tamen rogabat magis multiplicari, vt patet supra 1. cap. addat Deus ad hunc numerum multa millia: quia nondum peruenerant ad tantam multitudinem, quantam Deus promisit, scilicet sicut stellæ cęli, & arena quæ est in littore maris Gene. 13. & 15. cap. Et rogabat pro hac multitudine, & dicit debere mandatis Dei vt inducat istam multi-

Dei dilectio.

D tudinem: quia licèt ista sit quoddam bonum temporale quod secundum se satis paruum est, tamē Deus promiserat eis ista, quia imperfecti erāt, vt patet Gen. 15. cap. & 22. Scilicet, quòd essent sicut stellę cęli & arena quæ est in littore maris: ideo non erat contemnenda huiusmodi promissio, sed orandum ad illam habendam: quod frequentibus orationibus, & præceptorum Dei obseruatione adepturi erant, vt patet Gen. 18. cap. vbi dicit Deus quòd Abraham meretur, vt omnia quæ dicta sunt à Deo impleantur in semine suo: quia custoditurus erat mandata Dei, & mandaturus filijs suis & domui suæ post se, vt custodiant mandata Dei. *Sicut pollicitus est Dominus dare tibi terram*. Gen. 15. cap. & in multis locis. *Dominus Deus vester Deus vnus est*. Idest non est Deus noster sicut dij falsi

E aliarum gentium, qui plures sunt: & hoc tangit informationem intellectus quantum ad fidem: Intellectus & voluntas sunt duæ potentiæ sic naturaliter ordinatæ; quòd nulla actio in volitiua fit nisi facta apprehensione secundum intellectum: nam omnis inclinatio in natura fit per apprehensionem præcedentem, sed intellectus habet se vt apprehendens, voluntas autem vt ad aliquid inclinans: ideo nunquam potest fieri inclinatio voluntatis ad aliquid, nisi intellectus pręcognoscat illud: ideo cū hic Legislator vellet hic informare populum inclinando eos ad amorem Dei, oportebat vt prius illustraret intellectū demon-

Differentia inter voluntatē & intellectum, & q̄ hic pręcedit.

monstrans, quis esset ille Deus amandus, & vtrũ vnus: aut plures, vt non plures amemus quàm sunt: gentiles enim qui cuilibet rei deos attribuebant plures deos faciebant. Iudæi autem qui veritatem rei ab ipso Deo recipiebant, vnum solum Deum iudicare debebant, & illum solum diligere. *Diliges Dominum*. Sicut in eis quę naturaliter amamus semper cognitio amorem pręcedit: ita in his quę supernaturaliter diligimus, supernaturalis cognitio quæ est fides reuelata ex auditu legis, pręcedit charitatem, quæ est habitus dilectionis supernaturaliter infusus: ideo posita doctrina fidei quam de Deo credere debemus, sequitur qualiter amare debemus. *Et toto corde tuo*. Idest ex toto voluntatis conatu, qui vocatur cor: quia cordi amare vulgari nomine attribuimus. *Ex tota anima tua*. Idest ex omnibus viribus animæ sensitiuæ: illas per imperium volũtatis regulando ad Dei amorem. *Ex tota fortitudine*. Idest secundum totam potentiam executiuam: ita quòd quantum voluntas tua ad aliquod maximum diligibile moueri potest, tantum fac vt mouearis: & quantum vires animæ sensitiuæ obedire possunt voluntati subordinanti eas ad aliquem finem, tantum obediant & regulentur. *Et quantum fortitudo tua*. Idest vires tuæ executiuæ possunt tantum pro Deo facias, vel patiaris: & hic consummatur vera dilectio quæ Deo perfecte inherere facit. Hoc pręceptum magnum est: quia fortissimam inhesionem ad Deum facit. est autem fortissima inhesio, quando alicui rei ita inhæremus, quòd nulli alteri inheremus: nam potẽtiæ nostræ finitæ sunt: dum ergo pluribus intẽdunt ad singula minores fiunt, vt ait Greg. in primo dialogo. si ergo per intellectum aut per voluntatem pluribus rebus inhæreamus, ita quòd plura intelligamus aut plura velimus: non est perfecta inhæsio, quia quodlibet illorum facit, ne inhæsio ad alterum sit perfecta: & sic dicebat August. de amore perfecto Dei: Domine minus te amat, qui cum alio te amat, quasi dicat, quòd ad hoc ꝙ perfecte amaret, oportebat vt eum solum amaret: tunc ergo Deum ex toto corde vel ex tota anima diligemus, quando ei totam animam nostram applicabimus, scilicet quòd intellectus noster solum eum intelligat, & nihil alterum: & voluntas nostra solum eum diligat, & nihil alterum: & vires nostrę sensitiuæ soli illi intendant, & in eo solo satientur.

An istud præceptum diliges Deum tota mente &c. possit in via compleri. Quæst. III.

IN vita ista istud pręceptum compleri nõ potest tam ex parte naturæ nostrę, quàm ex parte ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis: ex parte naturæ nostræ patet: quia natura nostra hic imperfectionis modum tenet: & ideo indiget cibis, & potibus, & quiete per somnum: cum autem intendat istis non potest Deo intendere: vel si aliquo modo intendere potest in assumptione cibi, & potus, tamen non perfecte intendere potest: quia quando aliqua potentia receptiua, vel recipit, vel intendit duobus, neutri perfecte intendit: cum neutri intendat ex seipsa tota: sed istud præceptum esse intendendum ex tota anima, scilicet quia anima totaliter feratur in ipsũ, & in nullum alterum: Non potest etiam istud præceptum compleri ex repugnantia ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis, quia ad hoc quòd aliqua potentia passiua apprehensiua intendat totaliter alicui soli obiecto, oportet vt illud obiectum sit tale, ꝙ eam totaliter repleat: sed Deus non est huiusmodi obiectum nobis, dum sumus in via, quia non præsentatur nobis sub illa clare luce vt est perfectissimum

F ens inter omnia entia, vel maximum bonum inter bona: sed apparet nobis sub quodam ænigmate, vt non videatur in eo perfecta ratio entitatis, aut perfectissimus gradus bonitatis: & licet nos ex fide confiteamur ipsum Deum esse summum bonum, secundum quam captiuamus nostrum intellectum in obsequium Christi, vt patet 2. Corinth. 10. cap. tamen nõ apparet sic perfecte intellectui nostro: nam si fides non pręcederet in nobis quæ est ex auditu, nunquam talibus veritatibus assentiremus. In prima autem omnia ista erunt, quia intellectus noster erit ibi supernaturaliter eleuatus data sibi capacitate, vt possit intelligere illud summum ens: & apparebit tunc illud summũ ens sub clarissimo lumine suo, sicuti est: & replebitur intellectus noster applicatus enti intel-

G ligibili infinito: & nullum aliud iam intelligere poterit, cum nullum sit quod tantæ sit actiuitatis, vt illo immutãte actualiter obiectum possit distrahere ab illa consideratione & trahere ad se: quia tunc oporteret vt istud secundum obiectum sit maioritatis, scilicet in actiuitate quàm primum, sed nullum obiectũ intelligibile est magis intelligibile quàm Deus: ergo applicito intellectu nostro ad Deum clare visum non poterit ab illo distrahi: cum nihil sit quod distrahere possit: Deus etiam summum bonum est, & fons totius boni: applicata ergo voluntate nostra ad fontem suum, ita replebitur & inebriabitur quòd nihil aliud velit, aut desideret, cum ibi quietetur totum desiderium appetitus nostri: sicut dicebat Dauid Psalm. 16.

H satiabor cum apparuerit gloria tua: nullum ergo desiderabile erit quod voluntatem nostram a Deo distrahere possit & in se trahere: quia nullum maius Deo est, nec nobis apparere poterit. Hic autem multa distrahunt nos a Deo, quia possunt nobis maiora bona videri quàm amor, quia nondum Deum cognouimus sicuti est, ibi autem nequaquam. Non tamen est intelligendum quòd intellectus noster & voluntas in vita æterna solum Deum diligat, & intelligat, ita quòd nihil aliud: quia omnia alia intelliget, & omnia bona diliget: tamen non eo modo quo hic: quia dum hic vnam rem intelligimus, ab intellectione alterius distrahimur. sic dicit Philosophus 3. Topicorum: contingit plura scire, vnum tamen intelli-

Notandũ de intellectu & voluntate.

I gere: & dum vnam rem actualiter amamus ab amore actuali aliarum desistimus: ibi econtrario: nam cum maxime Deum intellexerimus actualiter, tunc actualiter omne ens intelligibile actualiter perfecte speculabimur: & hoc, quia Deus omnia eminenter continet: ideo intellecto illo, omnia quæ sunt necessario intelliguntur: sic ait Grego. in 4. dialo. quid est quod non videant qui videntem omnia vident? Est enim Deus ars plena formarum viuẽtium, idest quędam idea perfectissima omnium rerum, & sunt ibi clarius & perfectius quàm in suo genere, vel in seipsis: homo enim & lapis perfectius & manifestius sũt in idea diuina quàm in seipsis: ideo qui cognouerit Deum, perfectius cognoscet ibi hominem, aut lapidem, vel quamlibet aliam rem, quam si eam solam

Omnia in Deo perfectiora sũt quàm in seipsis.

K oculis suis inspiceret: & ratio est, quia res in seipsis nõ habẽt esse totaliter perfectũ, sed quodammodo mortuum: in Deo autem omnia entia siue viuentia siue non viuentia habent esse viuens, idest perfectum & clarum: sic patet Ioan. 1. cap. quod factum est in ipso vita erat, idest omnia quæ creata sunt antequam crearentur viuebant in Deo: & nunc viuunt: sicut ergo si aliquis respiceret aliquod speculũ non solum videret illud speculum, sed etiam omnes imagines repręsentatas in illo speculo: Ita cum Deus sit idea & speculum perfectissimum in quo res perfectius apparẽt quàm in seipsis, viso Deo omnia clare videbuntur.

Et-

In Deo est ordo diligibilium. Et sic est de amore: quia cum ipse sit totum bonũ est maxime diligibile: & in eo est ordo diligibilium: dilecto ergo ipso omnia diligemus q̃ diligibilia sunt: & sic istud mandatum complebimus toto intellectu ei vacantes, idest nullam partem intellectus nostri ad aliud distrahentes: & tota voluntate eum amantes nunquam eam eo relicto ad aliud conuertens: & sicut istæ potentiæ superiores replebuntur ab vbertate illius beatificæ visionis, ita omnes aliȩ tam intra caput quàm sensus exteriores, vel vires qualescunque replebuntur ab illo super excellenti bono refluente ad exteriora sic patet Ioan. 10. cap. ingredientur & egredientur & pascua inuenient: quod exponit August. de illa beatifica visione in qua non solum lætabuntur intus, sed extra. Sed hoc non est præceptum: ideo distinguendum est, quia Christus vocauit hoc præceptum; diligere enim Deum ex corde, anima, & fortitudine præceptum est: sed diligere ex toto corde, tota anima, tota fortitudine prȩceptum excedit: immo omne consilium: quia in via consilia a viris perfectis implentur: hoc autem nunquam impletur, nisi in vita æterna, quia ibi ex Dei visione roborabimur: hic autem nos mortalitatis defectus impedit, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem: ad impletionem autem huius requiritur continua in Deo cogitatio qualis erit in patria: ponitur autẽ hoc præceptum, vt si totum non compleamus, saltem implere desideremus: vel sciamus nihil supra Deum vel æqualiter Deo esse amandũ: quia quod ꝓ superabundantiam dicitur, vni soli conuenit. *Eruntque verba hæc.* De dilectione Dei. *In corde tuo.* Scilicet vt multum in illis aduertas, quia ab eis omne bonum dependet: & narrabis ea filijs tuis, scilicet quando teneri sunt: vt hęc doctrina eorum cordibus profundius & tenacius infigatur: quia vt ait Philosophus 2. Ethico. non modicum differt sic vel sic a iuuene assuefieri: quia impressiones primȩ fortissimȩ sunt; quia radicaliter inhærent, vnde Horatius:

Quem noua testa capit semper seruabit odorem.

Et ideo Romanorum pueri Virgilium ante alia addiscunt, vt velut eximius poetarum teneris imbibitus annis non possit facile aboleri: vt ait August. 1. de ciuitate Dei, cap. 3. *Et meditaberis ea sedens in domo tua.* Idest quando cessat homo a laboribus, quia tũc congruentior fit meditatio: cessat enim anima ab omni extrinseco labore, & magis ad speculandum colligitur: ideo in cogitatione fortior est.

Ambulas in itinere. Idest quando laboras. Intelligitur enim omnis labor per itinerationem: & loquitur magis de itineratione, sicut homines ponentes exempla vtuntur eis quæ magis occurrunt, & magis in vsu habent: nullus autem alius labor magis occurrebat Moysi q̃ itinerare: quia per quadraginta annos nullum alium habuerunt in deserto. *Dormiens.* Idest dum stas in lecto vigilans quod vocatur hic dormire, quia stare in lecto ad dormiendum est: in dormiendo aũt nullus meditari potest prȩcepta Dei, quia in dormientibus cessant rationales potẽtiæ, & animales, & intenduntur naturales: vt patet in lib. 2. de somno & vigilia: ideo non potest dari præceptũ de dormientibus, sed põt intelligi de somnio. s. ꝙ in somnis meditemur ꝓcepta Dei sicut meditamur alia vana.

Quomodo in somnio mandata Dei bene possumus meditari. Quæst. IIII.

SED dicetur ꝙ non est hoc in potestate nostra, quia voluntas nõ põt directe vel indirecte imperare ibi phantasiæ. Sed rñdetur ꝙ bene possumus in somnio meditari mandata Dei, si ve-

A limus in vigilia illa meditari efficaciter: ideo dicit Philosophus 1. Ethi. quòd per somnium, siue dormitionẽ differt prauus a studioso: factis aũt quibusdã trãsmutationibus meliora fiunt phantasmata studiosi: & tunc est sensus, ꝙ taliter in die assuefiamus in meditatione horũ, ꝙ in nocte etiã nobis in somnijs veniant. Et sic decepit quidam familiaris dñm suum: cõsueuerat. n, familiaris ea mala q̃ per diem dicebat, & in somnijs dicere: vñ dñs cognoscebat oẽs iniquitates eius: videns aũt seruus ille mala sua palã fieri prudẽti consilio ductus, qualibet nocte ante accubitum orationes quasdam cum attentione recitabat, vt fortis impressio causaretur: ex quo fiebat, vt easdẽ in somnijs recitaret: & sic dñs putans eum studiosum fore illusus est. *Atque consurgens.* Vnde inoleuit in bonis

B Christianis, vt cum a lecto surrexerint a Dei laudibus incipiant, vel aliquid sanctum meditentur. Et per ista quatuor hic posita omne tempus includitur, quo homo debet in Dei laudem vacare: sic habetur Psal. 1. Et in lege eius meditabitur die ac nocte: sed non est intelligendum sic ꝙ omni tempore meditetur, quia tunc non posset facere alia. Item si aliquis velit continuo Deum meditari, vel intelligere, nõ posset, quia deficiunt & fatigantur organa ex corruptibilitate naturȩ: vnde fit ꝙ aliqñ aliquem volentes fixe & efficaciter contẽplari, subito ad aliud transferamur: ideo intelligitur quantum ad tẽpora necessaria: & sic dr̃ dȩ clericis nunquam psalterium cadat de manu tua. s. tempore conuenienti, & ad hoc determinato; vel ꝙ

C habeas ista ꝓm habitum. s. ꝙ nunq̃ contrario acquiescas; præcepta enim affirmatiua, siue moralia siue cȩremonialia, siue iudicialia, in lege veteri vel noua nũquam pro semper obligauerunt: præcepta autẽ negatiua cuiuscũque generis, & ad semper, & pro semper obligant. *Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Sic habetur Exo. 13. cap. & custodiunt hoc Iudæi ad literam; quia tempore orationis appendunt cartulã cõtinentem ab illa parte, Audi Israel vsque Cum introduxerit: in brachio dextro; sed intellectus huius literæ est quantum ad tropologiam quandam: nam non potest semper sacra scriptura impleri ad literam, nec litera hoc vult quod sonat, vt patet sępissime in ꝓphetis, & maxime Esai. 11. c. vbi dr̃: ꝙ Leo vt bos paleas

Differẽtia inter præcepta affirmatiua, & negatiua quantũ ad obseruationem.

D comedet: vitulus & leo & ouis simul morabuntur; & puer paruulus ministrabit eis: sed hoc nunq̃ fuit nec erit: sed intelligitur quantũ ad quandam metaphorã: & ille est sensus literalis scripturȩ: sic in isto loco non debebant ista poni in manu, quia nulla vtilitas erat ponere talia in manu: sacra autem scriptura nunquam mandat inutilia: sed est sensus quòd ista præcepta debemus tradere executioni & cogitare: & quia cogitatio est per intellectum: intellectus autem est quidam visus animæ, vt patet in fine 6. Ethic. ideo dicitur quòd debẽt esse ante visum nostri, quia debemus assiduȩ ea contẽplari; & quia manus est ad operationem, tunc dicuntur esse in manu, quando operationi applicantur patet infra, vel aliàs intelliguntur magis referẽdo ad sensum parabolicum, s. quòd sicut

Literȩ sensus.

E quando aliquis mouetur inter oculos per motũ suũ, facit vt semper videatur mouens potentiam visiuam ad se contemplandum; ita debent esse ista præcepta Dei apud nos ꝯtinuo in nostra recordatione quasi inter oculos mouerentur: & sicut interdum cum alicui cõmendatur aliquod negocium, vt non obliuiscatur, illud alligatur digito eius, vel manui eius aliqđ filum pendẽs: & dato quòd ille diuertat ad alia, quãdo tamen viderit illud filum ligatum & pendens, necessario reducitur in memoriam eius rei quæ recõmẽdata est: sic nos debemus exhibere taliter dispositos, vt redeamus continuo vel saltem multotiens ad memo-

memoriam istorũ præceptorum tanquã haberemus filum pendens in manu. *Et mouebuntur inter oculos tuos.* Exo.13.dicitur quasi monimẽtum ante oculos tuos: & vtrunque Iudæi ad literã seruant: quia faciunt aliã cartulam continentem eadem verba, & ligant eam quibusdam corrigijs,vt pendeat in fronte, & illa moueatur inter oculos. *Scribesque ea in limine, & postibus domus tuæ.* Et hoc obseruant Iudæi in aliqua cedula prędicta verba scribentes: & faciunt aliquas cõcauitates in ligno mittentes cedulam, & cooperientes aliquo metallo manente aliquo foramine, per quod videri possit. Sed ista sic ad literã obseruata cæremonię inutiles sunt: nec fuit Legislatoris intentio eos ad talia instruere,& patet: quia multę sũt similes locutiones in sacra scriptura, & maxime in prophetis: quæ licet in sensu parabolico hoc innuant,tamen in literali sensu aliud signant. Intelligendum ergo est qñ dicitur, ꝙ ista pręcepta debent appendi in manu, i. ꝙ debent tradi executioni, quod signatur per manum quæ est maxime organum operatiuũ: nihil enim proficeret mandata scire, & ea mente retinere nisi secundũ illa operaremur. doctrina enim moralis inanis est nisi reducatur ad operari,vt patet 2.Ethic, ideo primo dicĩt de manu, inter oculos moueri debent, quia in cogitatione nostra assidue versari debent: in postibus domus scribi dicuntur,quia siue exeamus,siue ingrediamur domum,mandata Dei cogitare debemus. Et sequendo istũ sensum qui est verus sensus literę prius ponitur ꝙ debeamus portare tanꝗ signũ in brachio, idest ꝙ debeamus operari secundum mandata quàm moueãtur inter oculos nostros, idest ꝙ debeamus ea continue cogitare. Ordo tamen secundum naturam operationis est contrarius, quia operatio ista quæ hic signatur per manum, pertinet ad potẽtias executiuas in operatione tamen humana,cum intellectus & voluntas dicantur esse principia prima: quia intellectus vt iudicans, & consulens: & voluntas vt iudicatum eligens: deinde sequitur operatio pertinẽs ad potentias operatiuas, & est posterior: quia tamen in moralibus operatio est finis, vt patet in 2.Ethi. & finis licet dicatur esse posterior in executione, est tñ prior in intentione,& mouet agẽtem, vt innuit Arist.in 1.Ethi. qui volẽs ponere virtutes, quæ sunt principia directiua actuum humanorum, ante omnia de fine tractauit in ipso 1.Ethi.quia tamen finis etiam posterior est in executione,tractatis omnibus virtutibus & consequentibus ad virtutes redijt ad tractandum de illo in vltimo lib.Ethi.s.in 10.sic hic cum operatio dicaĩ esse finis,quia tamen ipsa est quæ magis attenditur,posita fuit in principio.

In humana operatione intellectus, & voluntas sũt prima principia.

Cumque introduxerit. Hic ponitur tertium.s.separationis a Deo occasio. *Cum introduxerit te.* Loquitur hic ad nouem tribus & dimidiam,quæ nondum introductæ fuerant in terram suam: aliæ autem duę & dimidia iam acceperant possessionem citra Iordanem vt patet supra 3.cap. *Pro qua iurauit patribus tuis Abraham Isaac & Iacob.* Cuilibet istorum per se facta fuit promissio Abrahæ.Gen.13.& 15.cap.Isaac Gen.26.Iacob Gen.34.in multis locis reperitur hoc dictum.s.ꝙ Deꝰ iurauerit patribus Hebręorum dare eis terram Chanaan, vt patet Gen.50. vbi dicitur: ꝙ Deus iurauit Abrahæ,& Isaac, & Iacob dare eis terram Chanaan: idem patet Exo.6.& 13.& Nu.11. & in multis alijs locis scripturæ: sed locus vbi iurauerit cuilibet istorum non reperitur: de Abraham reperitur ꝙ Deus iurauerit ei complere in eo & semini suo promissiones factas,vt patet Gen.22.cap. cum dr̃ per memetipsum iuraui dicit Dñs,quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito,benedicam tibi: & multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & velut arenam,

F quæ est in littore maris: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terrę, quia obedisti voci meę: de Isaac & Iacob non reperitur vbi iurauerit eis Dominus: sed dato ꝙ nunquam eis iurauerit satis est ꝙ iurauit Abrahæ pro se, & semine suo: quia si Deus aliquo modo obligaretur iuramento, vel aliquo alio genere obligationis, tantum obligatus fuisset ex illa iuratione facta Abrahæ complere in posteris,& cuilibet illorum obligabatur sicut ipsi Abrahæ: ꝙ̃ hoc significauit cum dixit ad Isaac Gen.26.cap.tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum quod spopondi Abrahæ patri tuo. Iudicabat ergo Dominus ex illo iuramento obligationem G inductam ad quemlibet posterorum: ergo licet non iurauerit Deus cuilibet istorum trium patriarcharũ per se,satis est quòd iurauerit Abrahæ: & iurando illi se obligauerit cæteris posteris ex virtute verborum iuramenti. *Et dederit tibi ciuitates magnas.* Istud est impedimentum siue occasio obliuiscendi Deum.s.euenire prospera. Sic enim homines benefactorum suorum obliuiscuntur venientibus prosperis: vt Gen.40.cap.de magistro pincernarum qui oblitus fuit Ioseph. Et sic Iudæis post euenit, vt prophetice prędixit Moyses infra 32.cap. incrassatus & dilatatus recalcitrauit: incrassatus impinguatus dilatatus dereliquit Deum factorem suum.

H *Quomodo frui est in aliquo vltimate quietari: & quomodo in aduersitate constituti magis cognoscere Deum esse maximum bonum solent.* Quæst. V.

RATIO fundamentalis huius est: quia maximum bonum secundum veritatem vel quod a nobis maximum bonum existimatur,est quod mouet ad fruitionem suam: frui autem est in aliquo vltimate quietari & delectari, ita quòd nihil vltra quæratur: vt si aliquis inueniret aliquod bonum,quod ita iudicaret bonũ, vt nullum aliud bonum vltra vellet, & in eo quiescere vellet totaliter, diceretur proprie illo frui: licet dicamus large quòd omnibus illis quę propter se appetimus fruimur: si tamen nos aliquo fruamur proprie, oportet I vt illud ponatur tanquam maximum bonum: quia si non poneretur vt maximum bonum, adhuc aliquid alterum desideraremus in ratione summi boni: & sic non quietaremur in illo priori: nunc ergo qualitercunque se habeat siue prospere, siue infeliciter: quia est homo intellectiuum considerans ordinem in rebus,oportet vt semper intelligat esse ordinem in bonis,& aliquid putet esse maius bonum omnibus alijs: & necesse est ex natura rei vt fruatur illo bono, quod maximum esse intelligit: qui autem est in aduersitate non habet apud se aliquod bonum de bonis fallacibus fortunæ quę possit frui: ideo cogitur redire ad vera bona, & cognoscit Deum esse maximum bonũ. Et ista est causa,quare homines in laboribus aut ægritudinibus magis Deum cognoscunt quàm alijs tem- K poribus sanitatis & prosperitatis: quia tunc non habent aliquod bonum quo fruantur: & ideo necesse est cõuerti ad aliquod fruibile: sed non attinet ei magis vnum quàm alterum: ideo conuertitur ad verum fruibile: quia intellectus non impeditus intelligit verum. Ex hoc etiã sequitur quòd in angustijs cognoscunt homines veros amicos, quia alia bona deserũt hominem solis amicis manentibus: ideo non possumus frui alijs bonis: fruimur ergo amicis dicentes veros amicos esse summa bona. Cum autem euenerit status prosperitatis, adherent aliqua bona fortunæ quæ ante non inhęrebãt: & quia illa habent quandam

dam

dam similitudinem verorum bonorum secundum fallacem opinionem, possumus frui illis bonis: incipientes autem illa bona habere quæ habent rationem maximorum bonorum, ĩcipimus frui illis, & quia fruitio soli vni pertinet quod optimum existimamus, cum tale habeamus, illi totaliter inhæremus omnia alia relinquentes: & sic qui ante nulla bona fortunæ habebat, non habebat aliquid apud se quo frueretur, & quia necesse est frui aliquo cũ semp aliquid existemus tanq̃ maximum inter bona, conuertimur ad verum bonũ cum nihil impediat, si autem adueniant nobis magis bona fortunæ, vt habere ciuitates grandes, & similia, quia ista possumus existimare vt maxima bona, possumus frui illis: cum autẽ incipiamus frui, necesse est vt cętera postponamus, cum nulla alia bona in eodem gradu ponamus. hebręi autẽ existentes in deserto nõ habebãt aliquod bonum quod maximum possent existimare, ideo ad Deum conuertebantur, quando autẽ intrarent in terram Chanaan inciperent habere ciuitates magnas munitas, & domos pulchras: poterant eas optimum existimare & consequenter frui, & tunc naturaliter necesse est obliuisci Dei, cum aliud magis ametur quam ipse. s. id quo fruimur, & in præsentia eius quod maxime immutat, id quod minoris est potestatis impossibile est immutare. *Et domos plenas multarum opum.* Omnes illas opes de manu hostium accipiebãt, nec aliquẽ destruebant nisi viros, & mulieres, magnos & paruulos, cętera autem suscipiebant sibi. Et quia q̃ñ pugnabant contra Chananęos, istos in terra sua nõ poterant effugere, sed comprehẽdebant eos intra ipsam ciuitatem, aut apud ciuitatem debellabant eos, & non poterant fugere, non poterant secum portare quicq̃ de omnib. illis quæ possidebant, sicut ergo Chananęi ante diuites erant, ita oportebat manere domos eorũ plenas omnibus illis diuitiis quas ante possidebant, cũ ipsi habitatores morerentur in ciuitatibus, vel apud ciuitates, & nihil secum portare possent fugientes ad alia loca. *Et cisternas quas non fodisti.* Terra illa non abũdat in aquis, ideo collectiones subterraneas aquarum faciebant, quas cisternas vocant: non solum ista inuenturi erant Iudæi in terra Chanaan, sed etiam alias possessiones immobiles vt vineas, agros, & olieta, & sicut priora. s. ciuitates magnæ, & pulchrę mouere poterant multos ad fruitionem, ita etiam ista, quia maxime hebræi desiderabant ea: ut ergo tolleret totalem occasionem recessus a Deo, quæ erat per obliuionem diuinorum beneficiorum, & obliuio causatur ex fruitione alicuius rei extra: nec Deus nominauit oĩa, ut scirent hebræi cauendum esse a nimio amore circa talia, qui faceret obliuisci omnia alia, ideo notanter dixit caue ne obliuiscaris. q. d. licet tu reminiscaris diuinorum beneficiorum, & velis eum super omnia diligere, tamen si amorem magnum apponis istis reb. nũquam videbis donec Deum totaliter obliuiscaris istis bonis per fruitionem adhęrens: hoc namque naturaliter inducitur, ut si quis vno bono fruatur, cętera min⁹ eo amet, ideo admonebat psalmista amorem non esse ponendum in diuitiis, etiam si eas haberemus dicẽs si diuitiæ affluant, nolite cor apponere psã. 61. *Dominum Deum tuum timebis.* Hic ponitur quartum scilicet timendi Deum ratio, & hęc satis conuenit superioribus, quia qui Deum timet eius non obliuiscitur. *Ipsi soli seruies.* Idest non adorabis alium dominum cum eo sicut fecerunt Samaritani quarto Regum. 17. capitulo quia ipse solus Deus est: dii aũt gentiũ dęmonia sunt Psal. 95.

Qũo seruiamus soli Deo. Aduertendum quod licet dicatur hic soli Deo seruiendum, & solus Deus timendus: tamẽ nec soli Deo seruiendum est, nec eum solum timere debemus, nam patres, & dominos timemus, & dominis seruimus. Inde enim opera seruilia dicuntur, quia per ea homo

A seruit homini: dominos autem esse timendos manifestat Mala. 1. capitulo dicens: si ego sum Deus vbi est amor meus? si dominus vbi est timor meus? quasi di. ꝙ dominis timor debetur: patrem etiam filii timent, & inde timorem filialem a seruili distinguimus, & vxores timent viros, inde timorem castum a cœteris separamus. Ad hoc respõdetur, q̃d põt intelligi dupliciter. Vno modo, quod Deus loquatur hic solum de timore Dei, & mandando solum Deum timeri aut sibi seruiri non excludat cęteras res, quę non sunt dii aut existimantur dij: sed excludant in eadem specie scilicet in specie deorum, si aliquos alios præter illum vnum imaginemur, & est sensus. *Dominum Deum tuum timebis*

B *& illi soli seruies.* Idest licet timeas Deum, & seruias ei, & timeas homines & seruias eis, tamen non timeas alium Deum, sed istum solum, nec alteri Deo aut alijs dijs seruias, sed huic soli. Alio modo potest hoc intelligi, quod excludantur omnia alia, quę non sunt Deus, & tunc non excludentur respectum huius actus, qui est timere aut seruire, sed respectu vtriusque accepti cum quadam determinatione graduali: & tunc est sensus, quod Deus solus timendus est, non quidem ꝙ eum timeamus & nullum alterũ, sed quod eũ timeamus in tali gradu timoris, scilicet cum tanta reuerentia & terrore si oportuerit, ut nullum alium hominẽ, aut Deum existimatum in tali gradu timoris timeamus: hoc demõstrauit Christus Matth. capi. decimo dicens: nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eũ, qui corpus & aĩam põt perdere in gehẽnã. q. d. licet

C aliquis timor sit ad terrenos, ille valde modicus debet esse: timor autem qui ad Deum valde magnus: sic ẽt Deo soli seruiendũ esse mandauit, quia licet patribus & dominis seruiamus; Deo tñ in tali gradu seruire debemus, s. totam nostram animã ei præsto offerentes cum maxima affectione, & cum hoc quædam reuerentia adorationis nimia tanquam ad nostrum Deũ, & creatorem: iste autẽ gradus seruitij nulli rei pręter Deum cõicandus est, quia iam peruerteretur ordo dilectionis, cum aliqd Deo maius bonũ arbitraremur, vel apud nos constitueremus: cętera ergo diligibilia diligentes, aut hominibus seruientes nunquam in tali gradu cuiquam seruire debeamus: ideo Deo soli seruiendum est, quia ei excellentissime seruiendum est. *Ac per nomen illius iurabis.* Non est hoc pręceptũ, sicut

D de timendo, vel de adorando. sed permissio quædam, quia videbat Deus Iudęos ad iurandum pronos, & ne per nomina idolorum iurarent quæ execrabilia erant. Psal. 15. nec memor ero nominum eorum per labia mea, permisit eis per nomen suum iurare.

An iuramentum sit frequentandum, vt Iudæi dicunt, vel magis nunquam iurandum est, nisi ex necessitate. Quæst. VI.

VNDE aliqui Iudæi errauerũt ex hoc loco dicentes iuramentũ esse actũ religionis, & frequẽtandũ sicut cultus Dei, vel orare, sed falsum est, qa nunq̃ iurandũ est nisi ex necessitate, alias esset ꝯ ſm pręceptum de non accipiendo no

E men Dei in vanũ, tunc. n. in vanum assumit, cum sine necessitate nomẽ eius ꝓfert, & sic determinauit Christus Mat. 5. c. sit sermo vr̃ est est, non nõ. *Non ibitis post Deos alienos.* i. non sequimini cultũ eorũ: uel nõ ibitis ad consulendum eos sicut Ochozias Rex Israel misit ad ꝯsulendũ Belzebub Deum Acharon. 4. Regum 1. cap. dicitur cunctarum gentium, q̃ in circuitu vr̃o sũt non ꝙ liceret consulere Deos aliarum gẽtiũ q̃ procul erant, vel ire post eos colendo eos, quia ęquale peccatũ erat colere hunc vel illũ Deũ, sed dr̃ de diis q̃ in circuitu sũt, qa lex sp attendit id ꝙ est maius piculũ, mai⁹ periculum est, ꝙ a malis vicinis efficiatur malus q̃ ab

E illis

illis qui valde procul: cum autem Iudæi aliquo mō cō municaturi essent cū gentibus, quę in circuitu eorum erant, poterant scire eorum cęremonias in cultu deorum suorum, & inclinarentur ad faciendum easdem cęremonias Deo suo, velut colerent illum Deum: cū gentibus autem semotis ad extremitates mundi nulla erant eis commercia: ideo non poterant scire de cęremonijs deorum suorum ne inclinarentur ad illos, quia inuisa diligere possumus, incognita autem nequaquā. *Quoniam Deus æmulator Deus tuus*. Idest Deus tuus zelotes est volens sibi sacrificari, & se solum consuli sicut vir zelat vxorem: quia vult ab ea solus diligi. *Deus tuus in medio tui*. i. Deus tuus solum est zelotes respectu vestri non autem respectu aliarum gentium, quia etiam si aliquis de gentilibus idola colat, nō irascitur nec zelat eum Deus, quia permisit eos ambulare in concupiscentiis suis, si autem aliquis vestrum alios Deos colat Deus zelat, qa vos populus eius estis vt patet. sup. 4. ca, & ĩ. 7. sicut vir zelat vxorem suam, & irascitur ei, si fornicetur aliis autē non. *Nequando irascatur furor domini Dei tui contra te*. Refertur ad superiora. s. nō ibitis post Deos alienos, nequando irascatur dominus: quasi dicat Deus non habet aliquam occasionem ex qua citius contra nos irascatur, quàm si colamus Deos alienos, qa istud peccatum maximum est, vt patet Exo. 32. capitu. cum dixit Moyses ad Aaron redarguens eum ꝙ fecisset vitulos in quibus populus idolatrauit, quid tibi fęcit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximū, sic etiam de vxore, licet. n. vxor esset in aliquo contra virum nunquam tamen ita irascitur sicut si ipsa diligat alium virum, cui carnaliter commisceatur: irascitur ergo vehemens furor domini super talia. *Et auferat te de superficie terræ*. i. destruat te totaliter, ita ꝙ non sis in aliqua terra: ista est maxima & ultima poenarum, quia in tota superficie terræ non relinquamur, nam aliquando puniuntur homines perdendo terram suam, cum ducuntur in terram hostium captiui, & ista magna pęna est, quia relinquitur natalis terra quæ multum dulcoris habet, & omnes homines allicit, ut ait Gualterus Alexandreidis libro primo: perduntur etiam diuitię quas tollunt filij alienorum: perditur politica consolatio: cū homo sit animal naturaliter gaudens in politia, & determinatum ad aliquam politiam: manent tamen adhuc aliqua gaudia, aut species gaudiorū, quia licet homo a terra sua expellatur, non tamen totaliter expellitur a terra, quia in alia terra manet, ubi adhuc lętari pt, qui autem aufertur a superficie terrę in nulla parte orbis manet: quia omnia loca orbis in superficie terræ manent, qui autem sic a superficie terrę expellitur, cū non possit a tota terra expelli, necesse est, ut constituatur ĩ. terram: hoc autem pertinet ad defunctos, qui in terrę visceribus occultantur, ne fętore aut figurę horrore cęteros viuentes fastidiant & infestent: cum ergo dicitur Deus auferet aliquē de superficie terræ, est sensus, ꝙ occidet eum & faciet abscondi. ĩ. superficiem terrę

Maxima & vltima pęnarū auferri de superficię terræ.

Non tentabis dominum Deum tuum. Tentare est experimētum velle capere de aliqua re, sicut qui equum currere facit solum vt videat an bene vel male currat: sic tētare Deum dicitur qui agit vt sciat vtrum Deus subueniat, & valde magnum peccatum est tentatio Dei, qa reducitur ad genus infidelitatis, vel præsumptionis, q̄ maxima peccata sunt, ut declarauimus Exod. 16. & 17. Patet in amicis: ille amicum suum tentat, quem firmū esse non putat: ut sciat quantum in illo sit ad necessitatis articulum, qui autem amicum certissimum habet de cuius fidelitate nullatenus dubitat, nunquam eum tentat: sicut qui equum optimum cursorem esse cognoscat, eum non tentat, sed in necessitatibus vtitur eo, qui autem nondum cognouit, tentat eum experimentum accipiens. qui ergo Deum tentat, non confi-

Quid sit tētare Deū.

F dit totaliter in bonitate vel potentia Dei, quia si consideret non tentaret, & sic infidelis est, quia de Dei bonitate vel potentia dubitauit, discredere, n. potētię Dei infidelitas est, quia est negare aliqd esse in Deo: discredere autem bonitati Dei diffidentia est; & est ꝯ spem, vt si aliquis crederet, ꝙ Deus aliquid facere poterat, sed non crederet ꝙ faceret etiam si iuste uel in necessitate petatur: hoc tamen aliquando infidelitas vocatur, quia spes & fides aliqñ uno noīe nominanꝰ, & sic dixit Christus Petro modicæ fidei quare dubitasti? Matth. 8. & 14. c. Aliquando reducitur tentatio Dei ad pręsumptionem, & uoco p̄sumptionem desiderium cognoscendi secreta quæ homini cognoscere non licet, ut si aliquis crederet Deum esse potentem ad omnia, & ꝙ

Præsciptio ĩ Deū quæ sit.

G in necessitatibus semper succurrere vellet, sed scire vel experiri velit qualiter in tali casu ageret, & hæc præsūptio magnum peccatū est. q ergo aliquid recte petere debet vt exaudiatur a Deo, opposita horum habere debet: primo ꝙ sit in necessitate, & tunc non est præsumptio, nec tentatio sicut qui equum currere facit: quia fugit hostes suos non tentat equum, ita qui in necessitate ad Dei auxilium currit, Deum tentare non dicitꝰ, qa experimentū non quęrit. Secundum ꝙ sine dubitatione ad Deum veniat, s. intelligens ꝙ Deus facere pōt & ꝙ in necessitatibus faciet, ut non sit incredulus, nec desperans. Et ista duo tangit Iacobus. c. 1. canonicę suæ dicens, postulet autem in fide nihil hęsitans, in fide. i. credens ꝙ Deus facere potest, nihil hęsitans. i. credens certissime, ꝙ si ipse in necessitate petit, & iuste exaudie-

Ex duobꝰ oratio exauditur.

H tur, quia Deus voluntatem timentium se faciet. psalm. 144. Et subiungit ꝙ aliter petentes nihil assequūtur dicens: qui enim hæsitat similis est fluctui maris qui a vēto mouetur, & circumfertur: non existimet ergo hō ille, ꝙ accipiat aliqd a Deo. *Sicut tentasti in loco tentationis*. s. in Raphidin vbi Deum pro aqua tentauerunt ut patet Exod. 17. cap. Dixerunt enim, est ne dominus inter nos an non?

Aliqui uolunt quod tentatio ista fuit, quia Iudæi plures portabant aquam in vasis suis de mansione pręcedente, quæ uocatur Halus, & tamen petebant aquam, & tunc erat tentatio quę est præsumptionis, quia uolebant experiri qualiter Deus eis aquas daret sine aliqua

I necessitate, sicut qui cibum quęrere non vult expectās ꝙ Deus ei cibum præsentabit.

Sed melius vr̄ ꝙ isti in necessitate existēres tentauerunt, quia forte Deum impotentem ad dandum eis aquam crediderunt, sic patet psalm. 77. nunquid poterit Deus parare mensam populo suo in deserto, & tūc est sensus. *Est Deus inter nos an non*. i. nunquid Deus, qui est inter nos poterit facere ista, uel nunquid nos habemus Deum inter nos potentem nobis auxiliari an non, vel poterat esse tentatio diffidentiæ, quia licet crederent Deum esse potentem, tamen dubitabant vtrum eis aquam dare vellet, & tunc est sensus, nunquid est Deus inter nos. s. qui succurrere vellet inopię nostrę an non. *Custodi præcepta*. impedimentum intrandi in terram illam vel recessus a Deo est nō custodire mandata: ideo

K amouentur. *Custodire præcepta*. s. moralia vel decalogi. *Testimonia*. i. pręcepta iudicialia.

Quæ differentia sit inter testimonium, & præceptum. Et cæremoniæ qua ratione constituantur. Quæst. VII.

PROPRIE testimonia sunt mandata decalogi per quæ inter Deum & Israel firmamentum positum est: alia autem pręcepta largo modo testimonia nominantur. *Et cæremonias*. Istud est tertium genus pręceptorum, dicuntur autem cæremoniæ quidam ritus, uel obseruationes secundum quas se habet homo ad Deum, nam si sint aliqui modi

sūt constituti ab hominib us secundum quos se habeāt homines inter se, illi non vocantur cęremoniæ: nam cęremonię dicuntur ritus puré legales.s.qui non insur gunt a uoluntate determināte magis hoc quam illud secundum rationem naturalem, sed a pura uoluntate legislatoris volentis hoc,vel illud solum,& cęremonię ẜm istum modum dicuntur esse quoddam extremū ad ius naturale distantissimum, intermedium autem est aliquid quod non sit pure a ratione naturali determinante hoc,& nullo modo alterum, nec pure a uolū tate quod habet aliquid rationis naturalis:quia depen det ex illa tanquam determinatio explicita,& istud est genus pręceptorum iudicialium: nam pręcepta iudicialia magis cōnectuntur rationi quam cęremonialia, quia in iudicialibus licet non immediate determinent a ratione naturali ad sic esse,ita ꝙ nullo modo possint esse aliter,tamen quilibet respiciens illa poterit videre quomodo dependeant, vt communiter de iure naturali,licet quidam eorum non habent aliquam rationē sed solam voluntatem,vt ꝙ inter præsentes fiat pręscriptio in decem annis,& non in nouem: & sic de multis aliis ī præfixione, vel determinatione temporis vel terminorum ad faciendum aliquid, sed ista rara sunt, alia autem vt communiter licet applicentur ad materias particulares,tamen bene apparet dependentia eorum a iure naturali vniuersali:in cęremonialibus autē non patet hoc,quia dato ꝙ aliquis respiciat quare tales cęremonię sic aut sic fiant,non poterit reperire aliquā rationem mouentem nisi solam voluntatem constituentis, ut patet in cęremoniis sacrificiorum, & in emūdationibus leprosorum,& in emundatione aut ꝓbatione zelotipiæ,& in obseruatione nazaręorum, & similibus,nam raro reperiri potest ratio, quę videatur insurgere ex naturali ratione sic aut sic determināte, sicut videtur esse in iudicialibus,quæ nūquam possunt vocari cęremoniæ.præcepta autem legalia conuenienter vocantur cęremonię de his late diximus Leui. vlt. c. & ibi vide. *Et fac quod bonum est & placitum in conspectu domini*. Hoc enim Deus vult vt nos faciamus quod ipse vult,sic dicitur Ge.17.c.ambula coram me, & esto ꝑfectus, idest ambula iuxta voluntatem meam, nam ambulare coram Deo nihil aliud est quam ambulare, vt ipse vult:& dicitur hoc,quia aliqui homines vident bono zelo moueri,& faciunt quod sibi vr̄ malum nō

Quid sit corã Deo ambulare.

esse.Et tamen errant,quia non attendunt: nam vt ait Salomon in prouerbiis.est via quæ videtur homini bona,& extrema eius ducunt ad mortem, ideo nullus q̄tumcunque bonum habeat zelum innitatur prudentię suæ ambulans vt sibi bonum videtur: sed inquirat vtrum Deus aliter velit, sicut dicit Apostolus ad Roman.12.c.nolite conformari huic seculo,sed reformamini in nouitate sensus vestri,ut sciatis, quæ sit uoluntas Dei bona,& beneplacens,& perfecta:ideo Sanctus Dauid orabat in psalm. 5. dicens dirige domine Deus meus in conspectu tuo viam meam, idest dirige viam meam non secundum quod mihi videtur bona,sed secundum ꝙ tibi.Et dicitur hic quod bonum est, & beneplacitum in conspectu Dei,quia id quod bonum est secundum seipsum,est beneplacitū in conspectu Dei, nam Deus bonum vult,& delectatur in eo.quandocū que ergo reperiatur bonum quod sit vere bonū Deus delectatur in eo, sed quia iudicium humanum valde defectibile est,& interdum perturbatur a passionibus, ideo id quod bonum est malum iudicant & econtrario,& sic Deus non vult fieri quod bonum videtur hominibus,sed quod bonum est simpliciter,& hoc est ci beneplacitum.

Quō sciat quid sit bonum.

Sed dices quō ego sciam quid est bonum,aut bene placitum in conspectu Dei?

Respondetur ꝙ id ꝙ Deus mandat, est simpliciter

A bonum,quia ipse cognoscit omnem veritatem,& mādat id fieri ꝙ bonum est, cum ergo mandatum suum reperiatur circa aliquam rem, sic agere debemus, ut mandatur,& non declinare ad dexteram,vel sinistram dato ꝙ nobis videatur aliter esse agendum,quia illa est voluntas Dei bona,& beneplacens, & perfecta: cum autem mandatum Dei non reperitur circa aliquod agibile,tunc uel cōsulere peritiores oportet si dubium est,& aliquid magnitudinis habet sui: aut agere secundum cōscientiā nr̄am,qa vt ait Apostolus:hæc est gloria nostra testimonium conscientiæ nostræ,& tunc ēt dicimur agere, quod placitum est in conspectu Dei, quia nos studemus agere quod beneplacitum est ei,

B quia non inuenimus præceptum eius quantum ad tale agibile,& iudicamus secundum conscientiam, quā ipse nobis dedit sicut dicitur hic. *De qua iurauit patribus tuis*. i. ꝙ iurauit patribus tuis, vt deleret ex ea omnes hostes,& daret eam eis & semini suo:quomodo autē iurauerit eis vtrum cuilibet eorum per se, vel omnib. simul,vel vni pro omnibus sup.in isto cap.declaratum fuit. *Vt deleret omnes inimicos tuos*. Hoc habetur Gene. 15.ubi promittitur terra decem gentium, & expulsio earundem de locis suis, uel potest referri ista clausula ad tempus Moysi:in quo clare promissa est sępe destructio istarum gentium ut patet Exo.23. & sępe eis mandata est,ut Num.34.c.& ī.20. & patet quia dicit. *Sicut locutus est*. Ita ꝙ possessio terræ referatur ad iuramentum patrum,& deletio gentium referatur ad locutus est.Quod fuit tempore Moysi.

Cum interrogauerit te. Hic ponitur 5.s.ad quæstiones

C posterorum responsio. *Filius tuus cras*. Significat magnum tempus post futurum,quando filii qui nascerētur propter antiquitatem facti obliti essent beneficiorum Dei. *Quid sibi volunt testimonia hæc*. i. ista præcepta, moralia.q.d.quis nobis tantum onus imposuit.s.ꝙ seruaremus ista mandata,uel propter quam causam, vel ad quem finem posita sunt? *Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos dominus Deus de Aegypto*. Ratio redditur ex naturali obligatione,seruus empticius tenetur ad omnia quæ mādat ei dominus, sed Deus vos liberauit de magna seruitute Aegyptiaca, ideo iuste potuit imponere vobis quamcunque legem vellet. *In manu forti*. Deus cum nec pedem nec manum habeat,quia lineamenta nec descriptiones corporales habet,ideo non poterat educere in manu, nec in pede,

D nec in aliquo altero membro,sed ista dicuntur secundum metaphoram quibus tota scriptura plena est, sic enim dicitur Exod.19.capit.uos ipsi uidistis quid fecerim Aegyptiis, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum.constat tamen, ꝙ Deus non conduxit hebręos per desertum super alas aquilarum, nec struthionum, aut vulturum, sed est metaphora quam declarauimus Exo.19.c. sic hic scriptura sacra volens cō descendere mō nostro intelligendi, designat nobis,ut virum fortem bellatorem Deum, ut patet Exo.15.ca. cum dr̄ dominus quasi vir pugnator, licet in hebręo dicatur ibidem,dn̄s vir pugnator, sic ergo vir pugnator in fortitudine brachij sui destruit hostes,ita Deus,

E qui omnipotens est,& destruens quos uoluerit,& saluans quos voluerit,dr̄ operari in manu forti.i.in fortitudine brachij sui percutientis hostes quemadmodū faciunt viri fortes pugnantes. *Et fecit signa atque prodigia magna,& pessima in Aegypto*. Quæ sunt miracula solum ostensiua potentiæ & non inflictiua pęnę, prodigia dr̄ hic miracula infligentia pęnam, de primo ut ꝯuersio virgæ in colubrum,de secundo ut grando maxima.& tenebrę,& mors primogenitorum:ideo uocātur prodigia pessima quantum ad malum pœnæ, quia magnum malum Aegyptijs intulerunt.

Quæ differentia sit inter signum, prodigium, & iudicium. Quæst. VIII.

TRIA ponuntur hic. s. signa, iudicia, & prodigia, & possunt esse diuersa vel idem, ꝙ sint diuersa, ut ꝙ signa dicantur quædam miracula demõstratiua veritatē eius qui loquebatur. s. ꝙ Moyses dicebat se a Deo missum, & cum negaretꝰ faciebat ista miracula. s. cõuertere virgam in colubrũ, & e cõtrio, & hoc vocabatꝰ signũ, qa signũ erat per hoc ꝙ ista quæ dicebat Moyses vera erant, quia in signum veritatis suæ adducebat tale miraculum, ꝙ satis apparebat a Deo esse, & signabat illum qui loquebatur tanꝗ a Deo vere fuisse missum. Iudicia vocantur miracula inflictiua pęnę, sed non magnæ pœnę, sicut fuerunt aliquæ plagę inter alias omnibus minores. Prodigia vocantur magnę plagæ sicut supra dictum est, sed magis videtur ꝙ hic accipiantur omnia pro eodem materialiter, sed differunt formaliter, vel secundum rationem nam omnia ista videntur fuisse plagę inflictiuę doloris sed istę possunt vocari signa inquantum considerãtur vt quędam facta, quæ non possunt esse nisi per naturalem potentiam, sed indigent potentia supernaturali, & sic necesse est ꝙ ista faciat Deus, aut aliquis in uirtute Dei, sed Deus nunquam est testis falsitatis, ergo necesse est ꝙ quandocunq; ad probationem alicuius dicti adducuntur vera miracula, quę nullus potest agere nisi Deus, ꝙ illud dictum verum fuerit, cum Deus nũquam est falsitatis testis, ꝙ tamen esset, si ad confirmationem alicuius dicti falsi faceret miracula, ergo talia qualia faciebat Moyses inferendo pœnas magnas Aegyptiis, erat signum ꝙ ipse erat missus a Deo in cuius nomine loquebatur. uocantur autem istæ pœnę iudicia, quia iudicium dicuntur pęnę inflictæ, vel quia iuste infligunt̃, vel quia causa eius nobis ignota est, de primo mõ dicimus, qñ uidemus aliquem multum peccãtem, & postea conspicimus eum multum puniri, dicimus ꝙ iudicium Dei fuit. s. ꝙ taliter agens taliter puniretur: alio modo dicuntur iudicia Dei qñ pęnarũ causæ ignorantur, vel non plene cognoscuntur, & sic qñ aliqui qui boni valde, uel satis boni videbantur, puniũtur, dicimus ꝙ iudicium Dei fuit. i. sententia Dei occulta nobis, & sic dicitur psal. 35. iudicia Dei abyssus multa. i. sententiæ Dei sunt nobis multum obscuræ. Hic autem accipiuntur iudicia in primo modo, quia in Aegyptijs satis videbatur rationale, ꝙ Deus debuisset cõplere vltionem suam, quia toties mandato eius restitissent: & ideo exercuit in eos & in Deos suos iudicia. i. iustas pœnas: & sic patet Exo. 12. c. cũ dicitur: percutiã omne primogenitum in terra Aegypti, & in cunctis diis Aegypti faciam iudicia ego dominus: idem patet Nu. 33. c. cum dicitur, egressi sunt filii Israel videntib. Aegyptiis. nam & in diis eorum exercuerat vltionem. prodigia vocantur ista inquantum erant magnæ pœnę valde, quæ sunt procul a digito. i. procul a potentia nr̃a: quia naturalis potentia talia agere non potest, patet hoc considerando ipsas pęnas inflictas, quas nullus de sapientibus vel necromanticis Aegyptiorum, vel de diis eorum talia potuit facere, vel fieri prohibere. Vocantur tamen aliquãdo prodigia ipsa miracula magna, quæ nulli pęnã inferunt, sed solum miracula magna sunt, & sic habetur actu. 6. ca. ꝙ Stephanus plenus gratia faciebat prodigia & signa magna in populo: dicuntur tamen ista prodigia semper retenta significatione termini. s. pdigia. i. procul a digito, quia talia miracula ita magna sunt, ꝙ uerum est ea non posse fieri naturaliter, sed per aliquam potentiam. s. diuinam, quę valde procul est a potentia nostra. *Contra Pharaonem & omnem domum illius.* Isti enim magis torquebantur istis plagis, quia se durius contra Hebręos habebant, & ab

Deus nunquã est testis falsitatis.

F istis omne consilium malum, & pęna contra eos procedebat. *In conspectu vestro.* Quia licet hebręi morarẽtur in terra Gessen, quę ad vnam extremitatem Aegypti est, ut colligitur Gen. 46. ca. tamen sciebant vicinis Aegyptiis paratas istas plagas: etiam & melius, quia in terra Gessen non solum habitabant iudęi, sed etiam Aegyptii in omnibus locis & ciuitatibus illis hebręorum: & in illis Aegyptiis fuerunt omnes pęnę inflictę sicut aliis qui morabantur per totum Aegyptum, & ista oculis suis videbant hebręi, & fiebant in conspectu suo: vt declarauimus Exo. 7. c. hoc patet clarius Exod. 12. c. vbi immolato phase mandauit de sanguine agni poni in superliminari domus, & super vtrumque postem: ut cum veniret angelus percutiens transiret domos illas, si tamen ipsi hebręi nõ habitassent inter Aegyptios frustra fuisset ponere illum sanguinem, quia

G tunc nullam domum deberet angelus percutiens trãsire, & nullã percutere, cum de primogenitis hebręorum nullus in illa peste perierit.

Item patet Exod. tertio, & 11. capitu. vbi dicitur quod postulabit mulier ab hospita sua, & a vicina vasa aurea, & argentea, & uir ab amico suo, ergo videt̃, quod Hebręi multi morabantur in domibus Aegyptiorum, & habebant etiam Aegyptios pro uicinis: ergo inter hebręos morabantur Aegyptii quorum possent videre inflictiones pœnarum. potest etiam referri hoc ad unam pœnam inflictam simul coram toto populo hebręorum, & fuit subuersio Aegyptiorum ĩ mari rubro, cum conuertit dominus aquas maris rubri su

H per Aegyptios: & vnus ex eis non remansit. Et uiderũt hebręi omnes Aegyptios iacentes mortuos in littore maris, & cantauerunt domino laudes super illos, ut patet Exo. 14. & c.

Præcepitque nobis dominus, ut faciamus omnia legitima hæc.

Accipitur legitimum generaliter pro omne ꝙ in lege scriptũ ẽ siue morale, siue iudiciale, propriissime accipitur pro ceremoniale quod est pure positiuum, & a sola legislatoris intentione dependet, qualia sunt ritus sacrificiorum, non tamẽ proprie assumi pt̃ legitimum pro iudiciali præcepto, quod magis a ratione dependere videtur. Et ista duo ponit phil. 5. Ethi. iustum legale est quod stat in videri, uel non videri, ut sacrifica

I re vnam capram, vel duas oues: etiam sententialia. per sacrificium tangit ceremonialia, per sententialia tangit iura foralia inter homines. phil. autem vtitur isto nomine legale aliqualiter magis large distinguẽs illud cõ ius naturale dicens, policiti autem iusti hoc quidẽ naturale hoc autem legale est, & sic omne ius vocat legale quod non est naturale. De diffinitione autem iuris naturalis posita a philosopho qualiter intelligi debeat, diximus Exo. 20. & Leuit. 27. c. ius autem legale uocat ipse omne alterum ius pertinens ad homines, vel ad Deos, sed differt, quia in iuribus humanis quędam sũt iura vniuersaliter posita, quæ licet non dicantur principia iuris naturalis omnia nota, sunt tamen conclusiones speciales iuris naturalis deductæ a sapientibus scilicet a legislatoribus: quia sapientis est ordinare, ut ait

K Aristo. in principio primi Metaphy. & sicut in speculatiuis principia, quæ sunt per se nota, & conclusiones quę sunt notę non per se, sed ex inductione per principia, dicuntur simul pertinere ad materiam speculatiuã: ita in agibilib. principia vniuersalia iuris naturalis, & conclusiones inductę per modum determinationũ a iure naturali, dicuntur pertinere simul ad ius naturale, & ideo talia iudicialia non vocantur legalia secundum phil. sed naturalia, alia autem iudicialia, quæ ponuntur interdum ex sola uoluntate legislatoris, & subditorum, nam uoluntas principis facit ius, quia quod principi placuit legis vigorem habuit, ut patet

Legitimũ proprie in sacra scriptura qũo capitur.

patet institutis de iure naturali & ciuili, & gentium in A §. principum quoq; placita ista: namq; facta a sola voluntate principis sine aliqua ratione vocantur legalia: nam competit eis diffinitio iuris legalis, quam ponit philosophus in 5. eth. s. legale est quod a principio quidem non differt: differt autem cum positū est. i. antequam ponatur ius tale non magis differt sic agere, quam contrario modo: sed cum positum fuerit differt. i. magis refert sic se habere quā aliter. cuius latiorem declarationem posui Exo. 20. ca. Aliquando iudicialia non ponuntur vniuersaliter, sed sumuntur in particularibus, vt sententiæ iudicum quæ dantur super facto certo, & non extenduntur ad aliqua alia similia vel dissimilia: & tamen accipiuntur vt ius: quia res iudicata accipitur vt ius: aliquando etiam aliqua quæ nō sunt iudicialia, & tamen sunt leges dicentes ius alicuius per B sonæ vocantur legalia: quemadmodum priuilegia si ponantur per modum legis vel statuti: & tamen sint indulta in fauorem vnius personæ, vt in quadam ciuitate statutum fuit, quod coleretur Brasida, & fierent ei sacrificia, quia multa bona fecerat ciuitati. Aliquando cōsiderantur aliqua iudicialia tāq̄ determinationes pœnarum, vel præfixiones terminorum: & vocantur legalia, quia non dicitur sic magis facere quam sic, vt sta tuere quod detur pro redemptione captiuorum tantum uel tantum, cum non sit maior ratio dare quinque quam sex: aliquando accipiuntur alia quæ nullo modo sunt iudicialia, sed pertinent ad cultum deorū, vt sacrificare capras, vel arietes vel oues, & sic de aliis, quia in his non est aliqua ratio, sed sola uoluntas: quā- C uis Ouidius in libro fastorum dat rationes illorum rituum & sacrificiorum, sic enim promittit in principio libri primi dicens.

Legale qđ sit.

Tempora cum causis latium digesta per orbem, canam.

Quatuor ergo sunt quæ pertinent ad ius legale in q bus distinguitur a iure naturali, & illa quatuor hic assignauimus: & tangit omnia illa philosophus. 5. eth. in diffinitione iusti legalis cum dicitur, legale est quod a principio quidem non differt, differt autem cum positum fuerit, ut captiuos mina redimi, & sacrificare capram, sed non duas oues, adhuc autem quæcunque in singularibus legem ponunt, ut sacrificare Brasidæ, & sententialia. Primum de quatuor supradictis notatur ī- quantum dicitur & sententialia, secundum notatur, D quantum dicitur, adhuc quæcunque in singularibus legem ponunt vt sacrificare Brasidæ. tertium notatur cū dicitur, ut captiuos mina redimi. quartum notatur in quantum dicitur, vel sacrificare capram, sed non duas oues. (cunctis diebus sicut est hodie.) Refertur hoc ad tempus prosperitatis, quādo patres docerent filios mādata Dei, & est intellectus, sicut nunc abūdamus in diuitiis, & tranquilli sumus custodiendo mandata Dei, ita erit in futurum, quandocunque ea custodierimus, vel potest referri ad tempus Moysi, & est sensus, dicebat Moyses populo vos dicetis filiis v̄ris, quod quandocunque mandata legis seruauerint bene sibi erit, sicut nunc est nobis, tunc enim abundabat populus diuitiis, & pace debellatis Madianitis quinque regibus vt patet Num. 31. cap. & duobus regibus Amortheis Nu. E 21. & possessa terra Amorrhęorum, & diuisa. sup. 3. ca. *Eritq; vestri misericors.* Liberando vos a cunctis miseriis quæ superuenire possunt. *Coram domino Deo nostro.* Est mutatio personæ, quia deberet dici coram eo, quia ipse misericors erat, & sic frequenter fit mutatio in scriptura vt psal. 3. in versic. vlti. quia cum loquitur in tertia persona, rursum conuertitur ad secūdam, sed in hebræo aliter habetur scilicet. *Erit nobis iustitia.* i. nos erimus iusti faciendo, non solum bona temporalia habebimus, sed etiam hoc agendo boni erimus, & tunc nō est mutatio personæ.

CAP. VII.

Cvm vero introduxerit te dominus Deus tuus in terram quam possessurus ingredieris, & deleuerit gentes multas coram te: Ethæum, & Gergezeū, & Amorrhæum, & Chananæū, & pherezęū, & Ethęū & Iebusæum septem gentes, multo maioris numeri quam tu es, & robustiores te tradideritq; eas dominus Deus tuus tibi, percuties eas vsque ad internetionem.

Gētes delere mandātur.

C*vm vero.* Supra dictum fuit de impedimentis amandi & timendi Deum, quæ proueniunt quodammodo a seipsis, hic agitur de impedimentis prouenientibus ab aduersariis.

Et tanguntur tria.

Primum indebita pietas.

Secundum impugnandi & resistendi timiditas ibi. *Si dixeris in corde.*

Tertio illicitorum cupiditas ibi. *Sculptilia eorum.* *Et deleuerit multas gentes ante te.* Et sic promiserat eis ꝙ mitteret angelum suum ante eos, qui disperderet omnes habitatores trans iordanem in terra promissa. *Ethæum & Gergesæum.* Hic ponuntur septem gentes quas Deus deleturus erat vt traderet possessionem earum Israelitis, sed Gen. 15. ponuntur decem gentes quarū terras Deus daturus erat iudæis. s. istæ septem & Cethmonęi Cinęi, Cenezęi, sed de istis tribus gentibus non legitur, ꝙ aliquam Deus Iudęis subiecisset.

Quomodo has septem gentes Deus tradidit Iudæis, & quando. Quæst. I.

ET si dicas, ꝙ licet tempore Iosue istæ septē solum subiectę fuerint, sed post tempore regū subiectæ fuerūt. Sed hoc non tenet, quia tēpore Iosue non fuerunt subiectę omnes istæ septem gentes, quia adhuc manserant Iebusæi habitantes Hierusalem, & in multis locis post mortem Iosue, et vsq; ad tpa Dauid vt patet Iud. 1. & 5. Re. & 1. Paral. 11. c. ideo dicendum ꝙ reges iudæorum solum subiecerunt aliq̄ partem illarum septē gentium, quę aūt subiecta non fuerat, deleuerunt eā, sed in illa parte librorū Regum siue Paral. legiť ꝙ Iudæi tales gentes subiecissent, iō aliqui Iudei dixerunt ꝙ istę tres gentes subiicienť tpe Messiæ, sed hoc nihil est, quia siue ſm fidem nostram, siue ſm errorem, quē ipsi nunc habent, Messias omnib. gētib. dominaturus erat, qūo ergo illę tres gentes specialiter eis subiiciendæ promitterentur pro tpe Messię, si oēs alię subiiciendæ erant? iō cogentur confiteri ꝙ ista ante tp̄s Messiæ cōplenda erant. Pōt ergo rōnabiliter r̄nderi ꝙ illæ tres gentes nō fuerunt deletæ ab Israelitis, sed ab Idumæis Moabitis & Ammonitis, & rō est, quia istæ decē gentes promissę fuerunt Abrahę ꝑ semine suo, sed Idumęi de semine Abrahæ sūt q̄a sūt filii Esau, & Esau fuit nepos Abrahę, Moabitę & Ammonitę nō sunt de semine Abrahæ, sed sunt filii Loth q̄ fuit filius fratris Abrahę. s. Arā. vt patet Ge. 11. c. & secutus fuit Abraham exeundo cum eo de terra cognationis suæ, & cum eo iuit in Aegyptum, ut patet Gen. 12. & 13. c. iō dilexit eū valde Abraham vt patet Gen. 13. & 14. liberando eum a. 4. regib. Et ideo ꝓ merita Abrahę dedit duas gentes Ammonitis, & Moabitis filiis sui amici, & reputantur sub semine Abrahæ, & confirmatur hoc quia sup. 2. ca. dicitur, quod nō pugnarēt Iudęi ꝯ Idumęos, Moabitas, & Ammonitas

nitas: quia Deus dederat eis terras illas quas tunc possidebant, & adiuuerat vt expellerent inde habitatores eorum, sed contra nullam aliam gentem prohibiti sūt pugnare: nec etiam contra Madianitas qui erant de semine Abrahę per vxorem suam Cethuram. Gen. 25. c. de nulla alia gente dicitur, ꝙ tradiderit Deus terram aliquam in possessionem suam, & satis colligitur ex 2. cap. sup. quod ista terra illis tribus populis promissa sit: quia vocatur terra possessionis suæ: suus, proprietatem denotat, quam isti habuerunt per promissionem Dei. Et etiam verisimile est, quia terra Moabitarum, Ammonitarum, & Idumæorum terram promissionis Iudæorum tangit in circuitu ab oriente, & meridie, vt diximus sup. 3. cap. Et sic essent omnes istę decem gentes coniunctę.

Item quia promissio istarum decem gentium soli Abrahę facta fuit: post autē in Aegypto quando Deus primo promisit populo Iudęorum, ꝙ eos īde educeret solum promisit eis se daturum istas septem gentes, ut patet Exo. 3. cap. licet ibi non ponantur Gergesæi sicut hic, quia rarissime nominantur Gergesęi in sacra scriptura: ideo videtur, quod alię tres gentes aliis datæ erant: sed de nullo ita potest dici sicut de Ammonitis, & Moabitis, atque Idumęis, vt patuit.

Et si obiicias ꝙ non potest intelligi de istis, quia gentes quas isti deleuerunt non vocabantur Cinęi, Cenezęi cethmonęi. sicut dicitur Ge. 15. sed horręi, Emim, zommin vt. sup. 2. c.

Respondetur ꝙ hoc non militat, quia nomina gentium multotiens mutantur, ideo illi qui vocabantur tempore Abrahę sic, vocarentur forte aliter tempore quo introierunt Iudęi terram promissionis, maxime cum inter hęc fluxerint. 470. anni, vt probatum fuit Num. vltimo cap.

Item quia multotiens aliquę gentes multis nominibus nominantur, sicut vnus homo multa nomina habet, sic uocabantur Troiani, Dardanides, Troes, Teucri, ut patet in libris Aeneidos Vergilii.

Item quia Emim Zommin non erant nomina propria illarum gentium, quas Ammonitæ & Moabitæ deleuerunt: sed ipsi eis ista nomina imposuerunt ab effectu, ut patet. sup. 2. c. ideo datis adhuc eis istis nominibus vocarentur nominibus suis propriis. s. Cinei, Cenezei: Cethmonęi. Et patet hoc magis ī littera hebraica vbi ista nomina quę imposuerunt Ammonitæ, & Moabitę istis gentibus non erant propria: sed quędam cognomenta quæ sunt nomina appellatiua: & sic non tollerentur nomina propria sua.

Et si arguas ꝙ non potuerunt dari istę tres gētes nominatæ in Genesi Ammonitis, Moabitis, & Idumęis: quia promissio facta Abrahæ mansit in solo Isaac: & benedictio Isaac in solo Iacob, & post per lineam rectā Iacob, quia ut ait Apostolus ad Gala. 3. cap. Abrahę factæ sunt repromissiones in semine vno. s. de quo Messias futurus erat: ergo cum de Iacob Christus venerit, ista promissio in filiis Iacob impleta est.

Respondetur ꝙ repromissio de semine in quo bene dicerentur omnes gentes solum facta fuit in semine Abrahę per Isaac, & Iacob, quæ erat magna promissio. s. de Messia nasciturо de semine illo, promissio autem de possessione terrę temporalis & terrena erat: ideo ista filiis carnalibus communicari poterat quātum ad partem, quia Israelitis illæ septem gentes sufficiebant delendę: ideo aliæ tres aliis traditę sunt qui de semine illo aliquo modo erant Amorrhęorum, & Chananęorū, quando hic dicit: ꝙ tradet in manus eorum Amorrheum cum iam tradiderit reges Amorrhęorū Og, & Seon: quomodo etiam tradere debebat Chananęum, cum iā tradidisset in manus eorum Chananęū regem Arad, ut patet Num. 21. c. & deleuit Israel vrbes

F eius sub anathemate. Vñ dicet aliquis ꝙ isti duo reges Amorrhęorum non fuerūt de Amorrhęis, quos promisit Deus dare in manus Iudęorum. Sed non potest stare, quia Deus non dedit eis nisi gentes quas promiserat: sed terra istorum tradita fuit eis ī possessionem, ergo promissa fuerat: necesse est ergo Amorrhęos, q̄ sunt vltra iordanem, quos adhuc debellaturi erant, & Amorrhęos citra iordanem quas iam deleuerant, esse eandem gentem.

Amorrhæi qui dicantur in sacra scriptura. Quæst. II.

VNDE respondetur ꝙ Amorrhęi dñr multipliciter: si enim accipiantur large vocantur Amorrhęi oēs gentes quas hebręi deleuerūt vt patet Iosue. 24. c. an diis Amorrhęorū
G ī quorū terra habitatis: sed manifestū ꝙ non habitabat totus Israel ad quem loquebatur Iosue in terra Amorrhęi populi, sed etiam in terra aliarum sex gentium. Aliquando accipitur Amorrhęus pro quodam populo descendente de Chanaam, ut patet Gen. 10. c. Et sic promittitur eis Amorrhęorum populus Gen. 15. c. Et iste populus partim erat citra iordanem cum terra illorum duorum regum Amorrhęorum Seon & Og, partim trās iordanem. Et hoc patet, quia terra Amorrhęorum circundat & tangit terram promissionis, quę est trans iordanem, in parte septentrionali in monte Hermon vt patet. sup. 3. quia ille mons diuidit tres gentes vt ibi dicitur: & terra Amorrhęorum citra iordanem
H est versus septentrionem ut patet Iosue. 13. c. Et sic vtraque contiguabitur iordane intermedio cuius figuram potes sic hr̄e, designata terra quę est citra iordanē & quæ vltra, & quę monte Hermon qui est in latere septentrionis illius terrę: ideo in libro Nu. qñ dr̄ de bello & victoria ꝯ Seon & Og: non dr̄ ꝙ deuicerunt omnes Amorrhęos, sed ꝙ debellauerunt duos reges Amorrhęos ut sup. 3. ca. ergo vr̄ ꝙ adhuc superant alii reges Amorrhęi. s. citra iordanem: alio modo accipitur strictissime pro illa parte gentis Amorrhęorum quę erat trans iordanem, quę erat in possessione nouem tribuū & dimidię: & isto modo accipitur hic. quando arguis de Chananęis respondetur, ꝙ Chananęi prout dicunt vnū populū de septē populis Chananęorū gn̄aliter di
I ctorū erat populus habitās in introitu terrę illius trās iordanē ad orie͂talē plagā illius terrę & versus latus meridianū ut patet Nu. 13. c. cū dr̄ Chananęus habitat circa mare, & circa fluēta Iordanis: fluui⁹ aūt iordanis ad oriētē illius terræ ē, vt ex multis locis huius libri huius lib. Iosu. atq; iudicū ꝯcludit, & istos subiecerūt Israelitę transeuntes Iordanē. De Chananęo aūt rege Arad de quo dr̄ Nu. 21. c. rñderi pōt multipl̄r: uno mō ꝙ rex illius terrę. s. Arad erat Chananęus: & sic debellando illos non debellabat Chananęos, & patet sil̄e de Balach filio Sephor qui erat rex Moabitarū, & tñ ipse erat de genere Madianitarum, ut colligit̄ Nu. 22. c. & 25. ex his q̄ ipse faciebat cū Madianitis. Sed hoc nō pōt stare, qa Nu. 14. c. dr̄ Amalechites, & Chananęus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, & postea dr̄, descenditq; A-
K malechites & Chananęus qui habitabant in monte, isti aūt non possunt accipi per regibus, sed pro populis, qa Amalechites nō est nomē viri sed populi, nomē āt viri est Amalech, Chananęus ēt nō ē nomē viri sed gētis, ergo nō solū rex Arad erat Chananęus, sed ēt ppl̄s suus. Et si dicas ꝙ Chananęus rex Arad nō ē idē ꝙ ille Chananęus q erat apud Amalechitē ppl̄m d̄ quo Nu. 14. Rñr ꝙ idē erat, & p3 ex situ terrę, qa qñ pugnauit Chananę⁹ & Amalechites ꝯ Israel, erat Israel ī Cades vt p3 Nu. 13. qa ibi īuenerūt exploratores castrametātē Isrl̄, & īmediate ī eadē castrametatione pugnauit ꝯ eos Amalechites, & Chananæ⁹, sed ī scđa vice, qñ pugnauit

Chananæus

Chananæus Rex Arad contra Israel, erat Israel apud Cades: mouerat namque de Cades, & venerat in montem Hor, & ibi pugnauit Chananæus contra Israel, vt colligitur Num. 20. & 21. & 33. cap.

Item patet hoc clarius Num. 21. cap. nam cum Chananæus Rex Arad fecisset prædam in Israel, sequitur ꝙ Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius, & sequitur de responsione, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananæum quem ille interfecit subuersis vrbibus eius, & sic patet quòd Chananæus erat populus, quia petiuit Israel populum illum dari in manus suas, & tunc sequitur quòd tradidit dominus Chananæum ĩ manus eius & tamen id quod Deus fecit, fuit secundum formam petitionis Israel, quia dicitur in litera exaudiuit dominus preces Israel.

Doc. respõsio. Dicendum ergo, aliter. s. quod isti Chananæi, qui habitabant apud Amalechitas non erant de genere illorum Chananæorum, qui habitabãt in terra Chanaam: sicut aliquando sunt aliquæ gentes diuersæ, nominatæ eodem nomine tamen non pertinent ad idem genus: vel aliter, quod istæ gentes Chananæ erant de genere aliorum Chananæorum, sed quia distãtes erãt ab aliis terris, quas possessuri erant Israelitę, non promissę fuerunt eis, distantia autem patet, quia post Cades, & montem Hor venerunt ad terram Chananæi Regis Arad, vt patet Num. 21. c. deinde iuerunt ad terram campestrem circueundo terram Edom, vt patet, e. capit. postquam autem magno tempore circuierunt montem Seyr, quæ est terra Edom, venerunt ad torrentem Zareth, ut patet supra, 2. cap. deinde transierunt per Moabitas, qui erant, inde venerunt ad torrentem Arnon, & intrauerũt terram duorum Regum Amorrheorum, vt patet, e. c. ista autem satis magna distantia, est ut patet in subiecta figura.

Vel põt dici, licet ꝙ ista terra fuisset ꝑmissa Israelitis non poterant habitare in ea, quia posuerunt eam anathema, vt patet Nume. 21. cap. cum dicitur, at Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo urbes eius, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananæũ quem ille interfecit subuersis vrbibus eius, & vocauit nomen loci illius Orma idest Anathema. Dicendum tamen secundum veritatem, quod illa secunda solutio est verior, tamẽ quocunque modo dicatur, Israel non poterat habitare in terra illorum Chananæorum, quia illam fecerat anathema, qñcunque autem aliquid fit anathema remouetur ab humanis vsibus, ut iam nõ liceat redire in humanos vsus, sicut factum fuit de ciuitate Hierico in qua omnia consumpta sunt ferro, & igne præter aurũ, & argentũ & ęs, & ferrum, quę venerũt ĩ sanctuarium domini, ita ꝙ nihil omnino venit ad vsus humanos, & ipsa ciuitatis mansio interdicta fuit, nequis hominum ibi auderet habitare, vel fundare sedes, & siquis fundaret in primogenito suo iacere debebat fundamenta, & in nouissimo liberorum suorum ponere portas, vt patet Iosue 6. c. sic ergo cum tota ista terra Chananæi Regis Arad subiecta fuisset Anathemati, nõ poterat Israel habitare in ea: ideo destructa illa recessit vlterius quærẽns alias sedes, tanquam illa sedes nihil ad eum pertineret: & sic nihil attinet vicisse istos Chananæos, quia post hos manebant alij multo plures habitantes in terra Chanaam vltra Iordanem. *Multo maiores quam tu es.* Non est intelligendum, ꝙ quęlibet illarum esset maior, quam Israelitę, quia tunc non indigerent nisi terra vnius, vel ad plus duarum gentium, vt spaciosissimi essent, sed omnes istę simul erant maiores in numero, quam Israel, ideo gratia Dei fuit, ꝙ pauci multos vincerent, & patet, quia Deus non dedit immediate terras omnium istarum septem gentium Israelitis, quia ipsi

Illud quod fit anathema nõ licet redire ĩ vsus humanos.

Notandũ penes literam.

F non possent replere, & totam colere, vel habitare, donec vlterius multiplicarentur, ne insurgerent contra eos bestię, quæ nutrirentur in terra non habitata, vt Exo. 23. capitu. & infra, in textu. *Et robustiores te.* Isti septem populi Chananæorum excellebant Hebræos in duobus.

Primo, quia licet de istis septem gentibus non esset maior, quam totus Israel, tamen omnes istę gentes septem erant maioris numeri, quam Israel, non poterãt ergo pugnare Israelitæ contra eos.

Secundum erat, quia populi Chananæorum, idest illarum septem gentium erant uiribus robustiores, quã Israelitæ, ita quod quilibet de Chananæis erat fortior, quam quilibet de Israelitis, & ratio erat, quia Israelitæ nati fuerant in Aegypto, & in desertis Arabiæ, quæ est
G terra multum calida, quia multum meridiana, terra Chanaam quæ est in tertio climate erat temperatior: ideo Chananæi erãt robustiores: miraculum ergo erat quod Hebręi vincerent Chananęorum populos septẽ. *Percuties eas vsque ad internetionem.* i. vsq; ad mortem: istę septem gentes nimis peccatrices erant coram domino in enormibus & infandis immunditiis carnis: & ideo diuina sententia erant ad totalem deletionem eorum & seminis sui condẽnati, ut patet Leui. 18. cap. Si autem filii Israel quos Deus ministros iustitię faciebat, eis contra Dei uoluntatem parcerẽt, & cum eis iũgerent connubia: traderet Deus Israelitas in manus eorum: & essent eis in occasionem mali, & in pęnã, vt patet Num. 34. & Iosue 23. cap. *Non inibis cum eis fœdus.*
H Dimittendo eos in terra, vt seruiant tibi sub tributo vel sub alia conditione. *Nec misereberis eorum.* s. dimittendo saltem eos uiuos sine rebus & patria in alias gẽtes abire, quia post concitarent alias nationes contra Israelitas, vel quia istæ gentes iam meruerant mortem ideo nolebat Deus quod manerent in terra viuentes. *Filiam tuam non dabis filio eius.* Ne cogat eam idolis immolare, & gignat idolatras filios. *Nec filiam illius accipies filio tuo.* Ne ipsa eliciat eum & peruertat ad Idolorum culturam, sicut peruerterunt mulieres cor Salomonis, & illexerunt ut idola coleret, & fecit templa idolorum in senectute mala, ut patet. 3. Regum 11. ca. *Irasceturq; furor domini.* Idest iuste mouebitur ad puniendum te si hęc feceris. *Aras eorum subuertite.* Idest alta
I ria in quibus sacrificabatur idolis. *Statuas.* Idest corporeas similitudines quas adorabant, & idem intelligendum est de figuris solum pictis ad honorem idolorum, quas colebant, sed fit mentio de statuis, quia istis magis vtebantur gẽtiles, quia magis significatiuę erãt. omnia. n. idola deorum ut colligi potest ex variis historiis Romanorum, & poematibus metallica, lignea, seu lapidea erant: aliqui autem dii erant qui statuam nec aliquam similitudinem habebant, vt Vesta quam flammam uocant, ut ait Ouidius in 3. Fastorum, cum dico vestam pure intellige flammam. Et quia ignis pingi, nec stat uificari potest, quia instabilis formæ est: nulla statua nec similitudo ponebatur: sed continuus ignis in templo eius ardebat. Et propter hanc causam Deus Israelitis in igne apparuit, ut patet. sup. 4. ca. ne aliquod
K sculptile vel imaginem fabricarent. *Lucos succidite.* i. loca nemorosa consita apud aras, in quibus luxuriis vacabant post sacrificia priapi.

Qualia erant sacrificia priapi. Et quod ob appetitus carnales implendos cultus ueterum deorum suscipiebantur.

Quest. III.

ET hoc patet quia in sacrificiis priapi erat omne genus abominationis in coitu, tam in coitu masculorũ ad inuicẽ, q vocãt masculi effęminati. i. hñtes vicẽ fęminarũ: erat ẽt cõis cõcubit⁹

virorum cum feminis nullo obseruato fœdere matrimonii: & hoc magnum vitium erat in gentibus, atque in Israel, & fiebat in locis aliqualiter absconditis. s. vel in locis obscuris pp multitudinem arborum tollentiũ lucem solis, & tales arbores conserebant gẽtiles apud altaria sua, ut facto sacrificio priapi in altare tota turba conflueret indifferenter sub arboribus illis ad vera sacra priapi, quę erant in coitibus, si autem loca fuissent in propatulo, humana verecundia erubesceret coram se inuicem coire: nam quantumcunque homines turpes sunt, istam verecundiam nunq̃ perdiderunt, vt in occulto velint talia solatia habere præter eos philosophos qui sub specie rationis introduxerunt, vt coniuges quæ licite coniunguntur, in patulo coniungerentur, quia omne licitum publicum esse volebant, Tullius tamen in illis libris qui de republica scripti sunt loquens de coitu coniugum dixit, omnia recte facta in lucem se collocari desiderant, hoc autem recte factũ, idest coitus matrimonialis cum sciri velit, videri non vult: isti autem philosophi qui a canibus dicti sunt idest canini pro eo quod caninam impudentiam habeãt quorum princeps fuit Diogenes philosophus, in patulo, in vicis, & plateis, coram aliis hominibus ad uxores carnaliter accedebant: & quia alii homines hoc detestabantur, conspuebant in eos, & iaciebant puluerem, lutum, atque lapides super eos tanquam super immundas atque detestandas beluas: ipsi autem pro hoc clauum in manu portabant, vt si quis eorum coitum in ꝑpatulo impediret, eum clauo impeterent velut hostẽ, sed quia humana verecundia preualuit, ista impudica coitus licentia abolita est: ob hoc ergo isti in locis obscuris arborum iungebantur.

Aliquando autem conueniebant isti qui faciebant sacra priapi ad caueas subterraneas expletis sacris, & ibi in obscuro coibant: habebant autem principem super se dirigentem ne tumultuarentur ĩ accipiendo singuli singulas, & sic vniebantur. fuit autem in sacris istis nephandis princeps Maacha mater regis Asa, regis Iuda: sed postea ipse prohibuit ne esset prĩceps huiusmodi sacrorum, de quo. 3. Re. 15. capi. cum dicitur & fecit Asa rectũ in conspectu domini sicut fecerat Dauid pater eius, & abstulit effeminatos de terra, purgauitque vniuersas sordes idolorum, quę fecerant patres eius, & Maacha matrem suam amouit, ne esset princeps in sacris priapi, & in luco eius, quem consecrauerat, subter que specum eius, & confregit simulacrum turpissimũ combussit illud in torrente cedron. vel vocatur lucus secundum hebręos quędam imago in tenera arborę per incisionem figurata, in quæ cum arbore crescit, & sicut crescit arbor ita crescit in longum & latum illa figura impressa, vel incisa in cortice, deinde post determinata tempora in circuitu arboris stipes dolabatur, vt statua, secundum priorem figurationem, ide abstraheretur: & fiebat hoc certis temporibus ad recipiendam virtutem cęli, sicut fiunt capita ferrea, de quibus diximus late Num. 21. c. *Et sculptilia comburite.* Quando fuerint lignea, quando autem erant lapides comminuebantur, si metallica cõflabant, aurũ, & similia, & infundebant sub terra, sicut infodit Iacob aurum & argentũ idolorum familiæ suæ subter terebintum apud Sichen Gen. 35. vel aliter destruebant. *Quia populus sanctus es domino.* Idest applicatus ad cultum Dei veri, ideo nõ debes tangere istas immunditias. *Vt sis eius populus peculiaris.* Idest specialis sic peculium est aliqua pecunia, quam filius familias sibi habet, quam acquisiuit, & illa est ei specialis, ea autem quæ pater familias habet communia sunt, quia filiis & toti familiæ de eis prouidet. *De cunctis populis.* Sic Exod. 19. capitulo quia licet omnes populi sint populi Dei, quia eos creauit, & nutrit, & in esse gubernat, sed Israelitæ speciales fuerunt

F quia eis cognitionẽ de seipso dedit, & ab eis solis cultus fuit. *Qui sunt super terram.*

An sint antipodes vere, & an sub terra, vel super. Quæst. IIII.

NON ponitur hoc ad differentiam quasi alii populi sint sub terra: nam nulli populi sunt sub terra, cum infra eam nihil est, cum ipsa sit infra omnia, quia centrum terræ est infimum in toto orbe, & licet antipodes veri sint, non oportet eos dicere esse sub terra, sicut aliqui arbitrantur sic arguẽtes, si aliqui sunt antipodes, oportet, quod habeant plantas ad nos versas, vt patet ex signato nominis: nam dicitur antipos ab anti, quod est contra, &
G pes quasi contra pes: sed nos sumus supra terram, ergo ipsi sunt infra terram: sed ista consequentia non valet, quia ipsi sunt supra terram, & nos supra terram, nam supra & infra dicuntur respectiue, supra enim in rebus est cœlum, quia vltra corpora cęlestia ascendendo nihil est: infra accipitur ergo per respectũ ad illa accipiendo simpliciter, nos autem cum sumus in terra, dicimur esse supra terram, non quidem quia sumus ex ista parte vel illa, sed quia sumus propinquiores cœlo quam ipsa terra, sic autem est de nostris antipodibus antipodes namque dicuntur illi homines qui a seipsis distant per diametrum terrę, ut ponatur aliquis homo in quacunque parte orbis uoluerimus, & a pedibus illius protrahatur diameter terræ transiens per centrũ,
H terrę, & transibit ad aliam extremitatem terræ, homo autem existens in illa extremitate quã tangit alia pars diametri, uocaretur antipos alterius. Ex quo sequitur, quod si aliquis homo sit in vero puncto orientis, & aliquis in puncto occidentis, illi distant ut antipodes, & sunt sibi inuicem veri antipodes, & sic si aliquis in puncto septẽtrionis & alius in pũcto austri sit, erunt antipodes, tunc autem isti antipodes sic se habent quod vterque est super terram, nam illę qui est in puncto orientis propinquior est cœlo quam terra, quę est ibi in oriẽte, & qui est in puncto occidentis propinquior est cœlo quam terra, quę est ibi in occidente, si ergo valeret ista consequentia, iste homo est super terram, & alius sibi antipos: ergo est infra terram: sequeretur inconue
I niens scilicet quod cœlum esset infra terram, nam si caput arietis sit super circulum meridianum. s. in zenit ꝙ est in angulo cœli, necesse est, vt caput libræ sit in angulo terrę, cum distent per totum diametrum cœli: cum ergo caput arietis sit sup. terram, dicetur caput librę infra terram.

Itẽ cum hemisphęrium sit super horizontẽ nr̃m, & dicamus esse super terram, aliud hemisphęrium erit infra terram, quorum vtrumque est satis inconueniẽs non est ergo homo aliquis infra terram vel populus, & cum hic dicitur qui super terram, ponitur ex superabundantia vel distinguens, utpote cum dicimus omnes homines mortales aliquando morientur, cum tamen non sit aliquis homo qui non sit mortalis. *Non*
K *quia cunctas.* Hic tollit eis occasionem gloriandi, quia forte putarent Iudæi, quod ex meritis, vel bonitate, siue excellentia naturali electi sunt a Deo. *Nobis unitus est dominus.* Scilicet per specialem amorem, & singularia beneficia. *Cum sitis omnibus populis pauciores.* intelligitur hoc solum de magnis populis, quia non est uerum, quod quilibet populus maior esset numero, q̃ Israel. *Et custodiuit iuramentũ ꝙ iurauit patrib. vestris.* Et sic ex meritis Abrahę, & aliorũ patrũ hũerũt istã terrã ꝑmissam iuxta illud supra 5. ca. faciẽs misericordiã in multa millia diligentibus me: multis enim temporibus, & generationibus post Abraham bona multa fecit Deus filijs eius meritis ipsius. *Et scies.* Idest per

imperitiam

imperitiam rerum geſtarũ cognoſcere poteris. *Quod Dominus Deus tuus*. Ideſt ille quem tu pro Deo colis. *Ipſe eſt Deus*. Scilicet vere & non ſicut dij gentium. *Fortis*. Potens te liberare de periculis. *Et fidelis*. Ideſt cuſtodiens fidelitatem promiſſionis: & iſta duo erant ſufficientia prouocatiua ad amorem eius. *Cuſtodiens pactum diligentibus ſe*. Quia omnia pacta Dei de benefaciendo alicui genti conditionalia ſunt, iuxta illud ſi cuſtodierint filij tui teſtamentum meum. Pſalm. 131. quando ergo diligebant Deum hi quibus promiſſio facta extiterat, recipiebant proſpera ſecũdum pactum domini, ſi autem conuerterentur in malum, & Deus quoque cõtra eos in malum vertebatur, vt patet Hiere. 18. cap. repente loquar de gente, &c. *Et his qui cuſtodiunt præcepta eius*. Qui autem nõ cuſtodit pactũ Dei, nec Deus ei miſericordiam cuſtodire debet, qa frangenti fidem fides frangatur eidem: hoc autem intelligitur de patribus, ſ. ꝙ quando patres diligunt Deum, Deus dat filijs bonum, & ſi patres non cuſtodiant, nõ dat filijs Deus bonum propter patres, & ſi dederit dabit ex alia cauſa, ſ. propter bonitatem ipſorum filiorũ: non enim conuertitur iſta conſequentia Deus dat bona filijs quando patres ſunt boni, ergo quandocũque patres fuerint mali Deus dabit malum filijs, quia dat Deus bonum filijs ex multiplici cauſa. Itẽ quia Deus ad indulgendum promptior eſt, quã ad condemnandum, qa proprium eſt ei miſereri ſemper & parcere, vt cantat eccleſia, & non poteſt hoc intelligi de filijs, ſ. ꝙ quando filii diligunt Deum, Deus dabit eis bona, & quando non diligunt Deum non det eis bona: nã tunc filii meritis ſuis acquirerent bona, & non merito patrum, ſed falſum eſt, quia aliquando filii ſunt mali, & Deus facit eis bonum propter patres, qui fuerunt boni, vt patet frequenter in regibus Iuda: nam Deus voluit diuidere regnum Iſrael in diebus Salomonis, ſed propter Dauid patrem ſuum diſtulit vſque ad filiũ ſuum Roboam, vt patet 3. Reg. 11. c. ſic etiam dicitur de rege Abia 3. Reg. 15. ca. cũ dicitur ambulauit Abia in omnibus peccatis patris ſui, quæ fecerat ante eum, nec erat cor eius perfectũ cũ Domino Deo ſuo, ſicut cor Dauid patris eius, ſed propter Dauid dedit dominus Deus ſuus lucernam in Hieruſalem: ſic etiã patet in multis aliis; de hoc poſuimus multas rationes Exo. 20. & ſupra 5. cap. *In mille generationes*. Hoc non refertur ad cuſtodire mandata, ſed ad ſeruare miſericordiã, & eſt ſenſus, ꝙ ſi aliquis rectè mandata Dei cuſtodiat, Deus cuſtodiet miſericordiam ſuam cum eo, & cum mille generationibus ſuis, ideſt cum multis. Si autẽ referatur hoc ad cuſtodire mandata, eſt ſenſus, quòd Deus cuſtodit miſericordiam ſuam cum aliquibus ſi obſeruent mandata Dei per mille generationes, ſed hoc nihil eſt, quia etiam ſi vnus homo ſolus pręcepta cuſtodiat, cum illo ſeruabit miſericordiam ſuam.

Omnia pacta Dei cõditionalia ſunt.

Literę ſenſus.

Quomodo intelligitur faciens iuſtis miſericordiam vſque in mille generationes, & reddens odientibus ſe ſtatim. Queſt. V.

ET ſi dicas quomodo promittit Deus meritis patrum dare filiis bona in mille generatiões, cum requiratur, quòd etiã illi boni ſint, aliàs non cuſtodit pactum, & tũc non habent iam bona meritis patrum, ſed meritis ſuis?

Reſpõdetur, ꝙ ſi Deus alicui viro iuſto promiſſiones faciat pro ſe, & ſemine ſuo, ſiue filii poſt boni, ſiue mali ſint, Deus cuſtodit pactum, & miſericordiã ſuã cum eis, cum bonis quidem perfecte, cum malis imperfecte. de malis quidem ſi Deus eis pactum, quod cum patribus eorum pepigit obſeruat, manifeſtũ eſt, quoniam ex meritis patrum eſt, vt ſeruauit pactum cũ

A Hebreis peccantibus in deſerto, & introduxit eos in terram ꝓmiſſam, ſolum quia iurauerat hoc Abrahã, Iſaac, & Iacob, vt patet ſępe in lib. Numer. & in iſto, ſic etiam cum Dauid firmauit Deus fędus, vt maneret Regnum eius in æternum, & poſt Salomon fuit peſſimus vir, & merebatur perdere totum Regnũ, vt patet 3. Reg. 11. ca. ita, quòd nullus maneret de ſtirpe eius, ſed Deus ſeruauit miſericordiam ſuam, quia non abſtulit Regnum, ſed durabit vſq; ad Meſſiam, & nũc regnat, quia Meſſias fuit de ſemine Dauid ſecundùm carnem, qui nunc Regnũ habet, & vſq; in ſeculorum ſecula iuxta Danielis prophetiam 2. ca. ſed non manſit pactum perfecte, ſed ſolum vna tribus cum eſſent 12. vt patet 3. Reg. 11. cap. Cum autem filii boni

Quomodo regnũ de ſtirpe Dauid durat etiam nunc.

B ſunt, tunc magis dubium eſt, vtrum meritis ſuis, an patrum ſuorum pactum ad eos conſeruetur, & de hoc non poteſt dari certa regula, quia poſſunt aliquando merita filiorum eſſe maiora meritis patrum, & tunc ſatis dici poteſt, quòd meritis filiorum eis miſericordia ſeruatur, ſed adhuc hic aliquid eſt de meritis patrum, quia aliquando meritis patrum filii boni ſunt, & gratiam Dei recipiunt, ſicut ſi aliquis vir ſanctus deprecetur pro aliquo, qui in peccato mortali eſt, vt ad gratiam reuertatur, & Deus meritis illius ei gratiam donet: aliquando autem filii boni ſunt, ſed merita eorum parua ſunt ad pacti cuſtodiam, & tunc meritis patrum cuſtoditur miſericordia. *Et reddens odientibus ſe ſtatim*. Id eſt malos immediate punit, & eos, & aliquando filios eorum vſq; in quartam gñationem.

C Secundùm literam tranſlationis Caldaicæ poteſt eſſe alius ſenſus, ſcilicet, quòd boni accipiunt mercedem bonæ operationis. *In mille generationes*. Id eſt poſt mille gñatiões, ſ. in vita ęterna, q̃ eſt poſt oĩa tanq̃ finis, & cõſummatio, & malis immediate retribuitur, ſi enim aliquod bonũ faciunt, quia in vita beata mercedẽ recepturi non ſunt, hic ĩmediate in proſperitate tẽporaliũ rerũ recipit. Sed melior eſt prima expõ, qa ſubiũgit ita, vt diſperdat eos, quod ad pœnam pro malo refertur, non ad remunerationem boni. Si autem referri poſſet ad ſenſum tranſlationis caldaicę bene ſtaret, ſ. ꝙ ex eo, ꝙ Deus iudex eſt, nec mala impunita sũt, nec bona irremunerata: mali autem qui in malo futuri ſunt ſecundum Dei altiſſimam præſcientiam, quia

D aliquando bona egerunt exiſtentes boni ſecundũ pręſentem iuſtitiam, vtpote, quia erant tunc in charitate, vel quia forte egerunt bonum ſecundum genus non exiſtentes in charitate quorum vtrunque remunerabile eſt: oportet quòd Deus remuneret illud, & quia in vita æterna remunerationem habituri non ſunt, cũ eam non accipient datur eis hic remuneratio: Interdum tamen non datur eis manifeſta remuneratio, ſed fortè liberãtur ab aliquibus periculis, quę ex aliis actibus incurrere merebantur, & quia liberatio a periculis, maxime quando pericula non inſtant, non videtur eſſe bonum cum non conſiderari poſſit, videntur talia beneficia irremunerata tranſire: interdum autem non proficiunt iſta bona, quæ malis fiunt quantum ad aliquid ſpeciale, quod hic videatur, & tunc proficiunt

Quare Deus in hoc ſeculo ſępe remunerat malos.

E eis occaſionaliter in inferno, ſcilicet, ꝙ nõ tantũ cruciantur, quia iſta bona egerunt, ſicut ſi nõ egiſſent iſta bona, forte egiſſent mala oppoſita, vel diſperata, ex quibus magis cruciarentur. Sed vt dictum eſt: melior eſt præcedens expoſitio; nam in litera non ponitur de aliqua remuneratione malorum pro bonis quę egerint, ſed de punitione ꝓ malis, quę ꝑpetrauerint cum dicitur: ita vt diſperdat eos: diſperdere autem ad punitionem pertinet.

Item Deus intendebat inducere Iudæos ad nõ idolatrandum, nec frangendum mandata eius: bonis autem qui cuſtodiebant mandata rationale erat propoſiti remu-

ti remunerationem: malis autem licet ex alia causa. s. ex benefacto aliquo deberetur aliqua remuneratio, tamen non debebat hic proponi: nam iste populus reduceretur a malo per timorem, vt patet Exod. 20. c. cum dicitur, vt enim probaret vos venit Deus, & vt sit terror eius in vobis & non peccetis, cum ergo intenderet eos reducere a malo, non debebat proponere aliquam remunerationem debitam directe vel indirecte, sed punitionem, sicut proposuit supra 4. cap. & in multis locis vbicũque agitur de idolatris, sicut Leui. 26. & 28. cap. Item secundum regulam philosophi, si oppositum de opposito & propositum de proposito: oportet quòd cum obseruare mandata, & non obseruare mandata sint opposita, & retributio delectabilis & punitio sint proposita, ꝙ si retributio delectabilis dicitur de obseruantibus mãdata, ergo punitio debet dici de non obseruantibus, sed hic retributio delectabilis in mille generationes dicitur de obseruantibus, ergo punitio debet dici de nõ seruantibus. Itẽ q a Deus intendit reducere Hebręos ab idolatria: reductio aũt a malo est per timorem: quid ergo proficiebat ponere retributionem alicuius boni, quia hoc est valde impertinens? Deus autem nihil impertinens diceret, qa locutiones vel ratiocinationes, in quibus ponitur aliquid impertinens sunt vituperabiles: de Deo autem nihil vituperabile est cõcedendum. Dicendum ergo ꝙ est sensus, ꝙ Deus nolebat reducere malos a suo ꝓposito, ita vt non intenderent idolatrare: ad hoc autẽ promittit bonis retributionem, & hanc vsque in mille generationes, idest quòd Deus benefaciet benefacientibus, & non solum ipsis, sed etiam filijs, & nepotibus suis, & pronepotibus, quia & omnibus alijs vsq; in mille generationes & vltra. Nunc ergo aliquis male agens posset ex hoc assumere occasionem dubitandi, credens, ꝙ dato ꝙ male ageret Deus puniret non eum, sed aliquos de posteris eius in 3. vel 4. vel alijs generationibus, & per hoc inducerentur ad malum credentes se non puniendos in propria persona: ad tollẽdum autem hunc errorem & dandum istis maiorem causam timendi dicit Deus, ꝙ retribuet male agentibus non post multas generationes, sed immediate. s. ꝙ statim ꝙ peccauerint statim peccati sui pœnam accipiant, sic patet de multis, vt de colentibus vitulum, quia statim venit Moyses, & occidit viginti tria millia, vt patet Exodi 32. & de concupiscentibus carnes, & murmurantibus contra Deum pro labore itineris, quia in vtrosque ira Dei satis velox fuit, vt patet Nume. 11. & in eos qui murmurauerunt contra Deum & Moysen & Aaron pro sacrificio, quia statim absorpti sunt a terra, vt patet Nume. 16. cap. sic patet de Maria sorore Moysi, quę quasi statim, vt murmurauit fuit facta leprosa, vt patet Num. 12. cap. confirmatur autem superior sententia per hoc quod dicitur in litera. s. ita vt disperdat eos, & vltra non differat protinus restituens quod merentur. i. postquam aliquis peccauerit immediate punietur a Deo. *Protinus restituens quod merentur*. Accipitur mereri in malam partem. s. pro pęna debita malis actibus. *Custodi ergo*. Idest quia sic est, quòd Deus retribuit bene agentibus, & male agentes punit, custodi mandata, ut te benedicat. *Postquam audieris*. Scilicet intentione obediendi, audire enim solum, nec est bonum, nec aliqua pars boni. *Et custodieris*. Scilicet in corde tuo cum intentione ponendi in opere, & feceris actualiter exequendo. *Custodiet dominus pactum*. Scilicet introducendo te in terram promissionis, uel custodiendo te in ea. *Et diliget*. Idest habebit te gratum sibi, & ista uocatur gratia gratum faciens. s. acceptatio Dei, ꝙ Deus aliquid sibi acceptum habeat, & videantur ei opera illius bona, sicut dicimus seruitorem esse in gratia Domini sui

Deus non diceret aliquod impertinẽs. Resolutio auctoris

F quando placent Domino opera eius. *Ac multiplicabit*. Scilicet in bonis temporalibus. *Benedicet fructui ventris tui*. Idest multiplicabit filios tuos: benedictio. n. semper multiplicationem importat: Deus ponit hic benedictiones custodiẽtiũ mandata sua: & qa quædã sunt maiores, quædam minores, ponit eas per ordinẽ ponens primo maiores: & quia benedictio in filijs maior erat, ponitur vt primo.

Apud antiquos duæ benedictiones potissimæ erant. Quæst. VI.

Erant enim apud antiquos duæ benedictiones potissimæ: prima bñdictio erat multiplicatio in filijs. Secunda erat victoria contra hostes: vt patet Gen. 24. cap. cum venerũt
G omnes cognati Rebeccæ ipsa volẽte recedere ad terram Chanaan, dicitur ibi ꝙ inceperunt precari prospera sorori suæ: & dixerunt: soror nostra es crescas in millia, & possideat semen tuum portas inimicorũ suorum: istas easdem duas benedictiones ponit Deus loquens ad Abraham, vt patet Gen. 22. cap. cum dicitur, per memetipsum iuraui dicit Dominus quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi & multiplicabo semen tuũ sicut stellas cęli, & velut arenã quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorũ: licet tamen istæ essent maximæ duæ benedictiones, potior tamẽ inter eas erat multiplicatio in filijs: quia ex ista
H videbatur sequi secunda, & non econtrario: & patet hoc quia felicitas siue beatitudo est maximum bonũ quo nihil maius haberi potest, tamen aliquis dicebatur esse beatus in habẽdo multos filios, vt patet Gen. 30. cap. in Lia quæ postquã habuit sex filios quatuor ex se, & duos ex ancilla, putauit se esse beatam, & dixit hoc pro benedictione mea, beatam quippe me dicẽt mulieres, & propterea appellauit nomen eius Aser, idest beatus, vt patet ex Hebraica interpretatione. erat ergo maxima benedictio multiplicatio liberorũ, ideo hanc cæteris prepõsuit dicens, benedicet fructui ventris tui. i. multiplicabit filios tuos. *Et fructui terræ tuæ*. Idest segetes, & arborum fructus multiplicabit. s. quia infra exprimũtur ista, intelligetur solum de fructu ar-
I borum. *Et armentis*. Idest congregationibus boum vel vaccarum. *Gregibus*. Scilicet congregationibus ouium vel caprarũ. *Benedictus eris inter omnes populos*. Idest multiplicatus inter alios populos: quia nullus populus ita crescebat in filijs, & substãtia sicut Israelitę, vel ꝙ oẽs populi nominabunt te benedictũ videntes te abundantem in omnibus: vtrũque autem verum erat. Primum patet de multiplicatione in Aegypto: quia intrauerũt solæ septuaginta animę de domo Iacob, vt patet Gen. 46. & Exo. primo cap. & infra 10. c. cum dicitur in septuaginta animabus descenderunt patres tui, in Aegyptum: ex istis tamen septuaginta animabus in annis ducentis & decem, quibus mansit posteritas Israel in Aegypto, vt probauimus Gen. 15.
K & Exodi 12. siue in ducentis & quindecim vt verius loquamur, ad tantum numerum creuit, vt essent de solis viris bellatoribus plures quàm septingenti mille, vt declarauimus Exodi primo & 12. cap. licet Exodi 12. ponantur ferme sexcenta millia: hoc autẽ erat quia multiplicatio eorum erat per modum admirabilem, non sicut in alijs hominibus, sed sicut arbores multiplicãt: ita ꝙ ex vna arbore simul multa poma, vel sicut ex vno grano nascitur vna spica, & interdũ ex vno grano in vno stipite, siue culmo nascũtur tres, aut quatuor spicę, & in qualibet spica multitudo granorum: ita videbatur esse multiplicatio in Hebræis, quia ex vno conceptu nõ solum vnus fętus effunderetur

Nullus populus ita crescebat in filijs & substantia sicut Iudæi, & quare.

retur, sed duo, vel tres, & interdũ plures: sic patet Exo. primo cap. cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt: germinare autem pertinet ad arbores, q̃ in magna multitudine fructus producunt, & non ad homines. Secundum patet, scilicet ꝙ omnes populi vocarent eum beatum, siue benedictum, & hoc erat in duobus: primo in bona ordinatione populi per iustas leges, & ceremonias, quę ordinãt in bonum politicum, & diuinum: in alijs autem populis nõ erant iudicia, vel ceremoniæ bene ordinatę: cũ ergo viderẽt istũ populũ hr̃e leges ordinatissimas ꝑdicarent eum beatum seu benedictum. Est autem differentia inter populum habentem rectas leges, & ceremonias, & inter non habentem tanquam sapientis ad insipientem, sicut insipiẽtes, qui se scire nesciunt reputant felices illos quos aliquid scire vident, vt ait Philosophus in primo Ethi. c. 2. conscij autem sibiipsis ignorantiæ eos, qui supra se aliquid magnum dicunt, admirantur, & sic reputant esse felices, vt vult concludere Arist. quia ibi tractat de positione felicitatis, ita illi qui haberent leges, atque ceremonias male positas, iudicarent esse felices Hebręos, qui ista valde ordinata habebant, vt patet supra 4. cap. cum dicitur, hæc est enim sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audiẽtes vniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiens, & intelligens, gens magna, nec est alia natio tam grandis. Secundario vocabantur beati, siue benedicti Israelitæ a cęteris populis in victoria de hostibus: nam hoc ad maximum bonum reputatum est post multiplicationem filiorum in antiquis.

Item quando valde magnum bonum volebãt alicui imprecari, dicebant possideat semen tuum portas inimicorum suorum, vt patet de imprecatione Rebeccę cognatorum ad ipsam, vt habetur Gen. 24. cap. idem Deus promisit Abrahę tanquam magnum, scilicet possidebit semen tuum portas inimicorum suorum Gene. 22. cap. hoc autẽ erat in eis cum vincerent reges multos, & potentes, vt cum Iosue cum populo Israel occidit 31. reges, vt patet Iosue 12. cap. Admirabantur autem alij populi de tantis victoriis, & timebant, vt patet de Moabitis, & rege eorum Balach, vt habetur Nume. 22. cap. cum dicitur videns autem Balach filius Sephor omnia q̃ fecerat Israel Amorrhęo, & quòd pertimuissent eũ Moabitę, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madiam, ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas vsque ad radices carpere, & non solum isti, sed etiam omnes alii populi vicini timebant eos tanquam potẽtissimos hostes, & omnes populi Chananęorum audita fama istorum contimuerunt, nec mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2. c. cum dixit Raab hiericontina ad exploratores Iudæorum, noui quòd tradiderit vobis dominus terram hanc: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd siccauerit dominus aquas maris rubri ad vestrũ introitum, quando egressi estis de Aegypto, & quæ feceritis duobus Amorrhęorũ regibus, qui erãt trans Iordanem Seon, & Og, & hęc audientes ꝑtimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. *Non erit apud te sterilis vtriusque sexus.* Sterilitas prouenit ex indispositione feminis ad generandum: ista autem indispositio, siue in masculo, siue in fœmina esse potest. *Omnem languorem, & infirmitates Aegypti.* Sic habetur Exod. 15. fuerunt enim in Aegypto infirmitates inflictę, vt vesicæ turgentes, & vlcera. Exo. 9. c. *Sed cunctis hostibus tuis.* Vt cõterantur coram te, sicut Aegyptij contriti sunt. *Deuorabis omnes populos.* Gladio eos consumendo, & substantias diripiendo. *Non parcet eis oculus tuus.* Eos

A aliqua conditione, vel pacto viuos reseruando. Non dabat Deus istam regulam generalem, quia aliquãdo poterant Hebręi pugnantes victos hostes vendere, vel eos ante victoriam sub conditione pacis accipere, vt patet infra 20. cap. sed distinguendum, sicut in eodem ca. distinguitur, scilicet, quia aut illi populi, cõtra quos pugnare volebant Hebræi, erant de populis quorum terras in possessionem ꝑmiserat eis Deus, aut de alijs gentibus separatis quarum terræ nihil attinebant ad eos: si autem pugnarent contra aliquam ciuitatẽ existẽtem procul, quę non attineret ad terram ꝑmissam eis; primo pacem offerre debebant, & si populus ciuitatis recepisset pacem, & aperuisset portas, omnes qui erant in ciuitate saluabantur, & seruiebãt sub tributo:
B si aũt nõ reciperent conditionem illam, pugnare debebant Hebræi cõtra vrbem, & expugnata ea occidere omnes masculos in ore gladii, reseruatis paruulis, qui nondum erant apti ad bellum, & mulieribus, & hos postea vendebant cum reliqua præda: si autẽ ciuitas esset de illis, quæ pertinerent ad terram promissam eis, omnes tam masculos, quàm fœminas, magnos, & paruulos occidere debebant, nec licebat aliquem eorum ad vitam reseruare sub aliqua conditione, & de his loquitur hic textus, vt patet cum dicitur; deuorabis cũctos populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi, idest omnes quos tibi dare promisit. Et de his subiungitur, nec parcet oculus tuus.

Sed argues, quòd Deus excitabat hic Hebræos ad crudelitatem, & tollebat eis actum virtutis misericor-
C diæ, cum dicatur: nec parcet oculus tuus.

Respondetur, quòd non tollit aliquem actum virtutis immo incitat ad actum virtutis: nam si aliquis secundum legem humanam mereatur mortem, non est misericordia si iudex eũm a morte liberet, sed est magna impietas, & iniustitia: cum ergo mandatum Dei sit lex, isti in obediendo mandato Dei non erant immisericordes, immo erant iusti, & obedientes: ratio autem quare non debebant eis misereri est, quia erant valde peccatores coram Domino, & fecerant omne genus abominationis, propter quod terra euomuit eos, vt patet Leui. 18. erant ergo Hebrei ministri legis iustissimę in occidendo illos peccatores, si autẽ alicuius eorum misereri vellent, facerent contra le-
D gem, & essent valde iniusti. Alia etiam causa erat, quia si istæ gentes manerent in terra, certissime mouerent Iudæos ad idolatriã, & tunc a Deo delerentur ipsi Iudæi, vt patet supra in litera cum dicitur, non inibis cũ eis fędus: & sequitur; quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & vt magis seruiat dijs alii eis, irascetur que furor Domini, & delebit te cito, sicut ergo aliqua gens gerit iustum bellum contra aliam, quia destruit suam politiam, vel scit ꝙ certissime destruet, nisi expellatur; ita Iudęi poterant iustum bellum gerere cõtra istos populos quorum terram accepturi erãt; nec parcere eis aliquo modo ne essent eis in ruinam, dato ꝙ Deus hoc expresse non mandaret, nec in hoc erant crudeles; quanto magis, quia Deus tanquã benignus legislator instruxit eos in illo, quod eis vtile erat? *Ne*
E *sint in ruinam tibi.* Quia si alium Deum præter me adorares, mox caderes coram hostibus tuis. *Si dixeris in corde tuo.* Hic ponitur secundum, scilicet impugnandi, & resistendi timiditas, quia forte populus Israel territus multitudine hostium non auderet committere bellum, sed pacem iniret, & per hoc Israelitæ ad idolatriam traherentur, & a Deo recederent. *Plures sunt istæ gentes.* Scilicet simul vnitæ, quàm ego: noli timere, scilicet multitudinem, quia non est pugna in multis, siue paucis: facile est enim concludi multos in manus paucorum; primo Macha. 3. cap. *Sed recordare, quæ fecit Dominus.* Quia videns, quòd Deus fecit mirabilia

Quid proprie ſit plaga.

pro te confidere poteris, quòd etiam nunc faciat. *Plagas.* Diſtinguit tria genera in plagis, licèt omnes generaliter plagæ nominantur. plagę propriè nominantur quæ in pſona lædunt, vt veſicę turgentes, & mors primogenitorum, & ranę, & cyniphes, & omne genus muſcarum: ſigna vocantur ea, quæ non læſerunt in perſonis, nec demonſtrabant maximam potentiã ſaltem Aegyptijs, ſicut conuerſio virgę in colubrum, & conuerſio aquarum in ſanguine, quia iſta magi fecerunt, licèt non eo modo quo Deus vere omnia faciebat, malefici autem per quaſdam apparentias. portenta erant ſigna terribilia, ſicut tenebræ palpabiles, grãdo nimia, maris diuiſio. *Manum robuſtam.* Ideſt magnitudinem potentiæ, quę in his patebat. *Brachium extentum.* Quia vt ait Ra. Sal. Deus apparuit ibi quaſi vir pugnator contra Aegyptios bellans, vt habetur in cantico Moyſi Exo. 15. cap. quando autem dedit legẽ apparuit quaſi ſenex ſedens in throno capite & barba canis, & dixit: ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de Aegyto. Sed hoc falſum eſt, quia ibi in datione legis nullam figuram viderunt, ſed ſolam vocem audierunt, vt patet ſupra 4. cap. Et non ſolum eſt falſum, quòd in datione legis apparuerit in figura viri ſenis, ſed etiam quòd ſupra mare apparuerit in figura viri pugnantis, quia incidebat tunc Deus inconueniens, quod volebat vitare: nam nolebat eis demonſtrare aliquam imaginem, ne mouerentur ad idolatriam: tamen ſi tunc apparuiſſet, vt vir pugnator, coluiſſent Hebræi talem ſimilitudinem: de hoc multas rationes & late fecimus Exodi c. 15. vbi vide de hoc. *Inſuper & crabrones mittet Dominus.* Sic habetur Exodi 23. cap. Et aliqui Iudęi volunt, quòd crabrones ſunt infirmitas quædam, ex qua debilitabantur hoſtes ne reſiſtere poſſent, & motiuum eſt, quia dictio Hebraica ſignans plagam vel morbum, & ea quæ hic ponitur ſimiles ſunt, ſed litera Caldaica dicit, quòd erat parua beſtia volitans, quæ cum magno impetu hoſtium oculos percutiebat, vt eos nec videre permitteret, & faciliter caperentur, & ob hoc tranſtulit Hieronymus Crabrones, quæ ſunt muſcę magnę natæ de cadaueribus equorum, & forte iſtę muſcę venenoſę erant, quia aculeo, vel punctura occidere poterant fugientes & latentes. *In medio tui eſt.* Te gubernando & ab aduerſarijs defendendo: Deus enim in medio eſt omnium nationum, quia vbique per eſſentiam puram & potentiam eſt, vt declarauimus Exodi 3. cap. dicebatur tamen hic Deus eſſe in medio Hebræorum ſpeciali modo per potentiam defendentem, & adiuuantem: nam licet omnes alias gentes Deus gubernet & nutriat, tamen Iudęos ſpecialiter adiuuabat contra alias gentes tanquam Dominus ſolum Hebræorum, & illæ gentes quæ erant hoſtes Hebręorum, dicebantur eſſe hoſtes Dei, quaſi Deus eſſet Capitaneus Hebręorum, ſic patet in pſal. 67. cum dicitur, exurgat Deus, & diſſipẽtur inimici eius: Deus tamen nullos habet inimicos, niſi vocentur inimici eius, inquantum ſint inimici Hebræorum: Recte ergo Deus eſt in medio Hebræorum, ſiue ad defenſionem ab hoſtibus, ſiue quãtum ad punitionem peccatorum: de defenſione patet hic cum dicitur: non timeas eas, quia Dominus tuus in medio tui eſt, magnus, atque terribilis, ipſe conſumet nationes has in conſpectu tuo: hoc autem non dicitur de qualibet gente, quòd Deus eſt in medio eorũ ad defendendum eos ſpecialiter contra quamlibet aliam gentem, ſed de Iudæis, quos ſpecialiter adiuuat: de 2.ſ. ꝙ ſit in medio eorum ad puniendum eos pro peccatis ſuis patet ſupra 6. cap. quia Deus punit Iudęos idolatrantes, & non punit aliquã aliã gentẽ cũ idolatria, cum dr̃, non ibitis poſt deos alienos cunctarũ gentiũ

Deus ĩ medio eſt omnium nationum.

F quæ in circuitu veſtro ſunt, quoniam Deus æmulator Dominus Deus tuus in medio tui: ne quando iraſcatur furor Domini Dei tui contra te, & deleat te de ſuperficie terræ: & iſtum modum loquẽdi obſeruabat populus Hebręorum dicens, Deum eſſe inter ſeipſos ſi adiuuabat eos: & non eſſe inter eos ſi non adiuuabat eos, vt patet Exo. 17. cap. cũ illi, qui quærebant aquam dixerunt, eſt ne Dominus in nobis an non? non enim dubitabant vtrum Deus ſecundum eſſentiam magis eſſet inter ipſos quam inter alias gentes, ſed tentabant ſcire vtrum ipſos ſpecialiter adiuuaret: nam alias gentes non adiuuabat ſpecialiter, vt ſatis patebat.

Paulatim atque per partes. Quia aliqui de terra trans
G Iordanem deleti fuerũt tempore Ioſue, aliqui tempore Iudicum, aliqui in tempore regum, qui in proceſſu illorum librorum manifeſtantur. *Non poteris eos delere pariter.* Ideſt ego non tradam eos ſimul in manus tuas. *Ne multiplicentur contra te beſtiæ terræ.* Quia non erant in tanto numero Iudæi, vt ſufficerent populare totam illam terram tunc: ideo in terra inhabitata multiplicarentur beſtiæ. *Tradetque reges eorum in manus tuas.* Quia triginta vnus reges traditi ſunt in manus Ioſue: vt patet Ioſue 12. c. & ſuper colla quinque regum poſuit pedes totus populus, vt patet Ioſue 1. cap. *Et diſperdet nomina eorum ſub cœlo.* Ideſt Deus ita delebit iſtos reges faciendo quòd non maneant ipſi nec aliquis de ſemine eorum, ita quòd nomina eorum non ſint in tota terra in habitatione homi-
H num: nam cum pater moritur, & relinquet aliquem filium, non dicitur eſſe pater mortuus totaliter, vt patet eccleſiaſtici 30. cap. cum dicitur mortuus eſt pater eius, & quaſi non eſt mortuus, ſimilem enim ſibi reliquit poſt ſe: ſic factum eſt de regibus Chananeis: quia ipſi totaliter deleti ſunt & ſua poſteritas, vt patet infra 20. cap. nam in terra illa quam in poſſeſſionem accepturi erant, non poterant relinquere aliquem viuentem in ſpecie hominum, ſiue maſculum, ſiue fęminam, ſiue magnum, ſiue paruum: eſſe autem in ſuperficie terræ in qua homines habitant, eſt eſſe ſub cęlo, ideſt eſſe immediate ſub cęlo: qui ergo tollitur ne ſit in ſuperficie terræ inter viuentes, tollitur ne ſit ſub cęlo: qui autẽ moriuntur non manent in ſuperfi-
I cie terræ: quia ſepeliuntur: ideo non dicuntur manere ſub cęlo, ſed ſub terra. nam terra ſub cęlo immediate eſſe creditur ſecundum opinionem vulgarem: quia inter cęlum & terram nullum corpus iudicant eſſe vulgares homines, cum nihil videant, & ipſi de ſolis ſenſibilibus maxime per viſum iudicent: ideo ſpacium, quod percipitur eſſe inter cęlum & terram, ſecundum ipſos vocatur vacuum ſiue inane. Et iſto modo loquendi vſi ſunt poetæ ſequentes vulgarem opinionem: ſic enim ait Virgilius in bucolicis ecloga ſexta quæ incipit.

Prima ſiracuſio dignata eſt ludere verſu,

& dicit

K *Namque canebat vti magnum per inane coacta.*
Semina, terrarumque animæ marisque fuiſſent:

& ponitur inane pro ſpacio quod eſt inter cęlum & terram: ſic etiam ponit Ouidius Meta. lib. 2. cum agit de Calypſone verſa in vrſam: & de Archade filio eiꝰ, cum dicitur

Suſtulit & celeri raptos per inania vento:
Impoſuit cœlo, vicinaque ſydera fecit:

Vocat inania ſpacia inter cœlum & terram per quæ tranſiuit Calypſo & Archas ad hoc vt ſtellificarẽtur. *Nullus poterit reſiſtere tibi, donec conteras eos.* Ideſt nullus de iſtis regibus quantęcunque potentię ſit, tibi ſufficięt reſiſtere, ſed conteres eos, quia Deus ſic vult.

An ſit

An sit verum quòd nemo poterat resistere Iudæis, ita vt ipsi deberent totam terram promissam subijcere, & capere. *Quæst. VII.*

SED argues, ꝙ multotiens in libro Iosue, & Iudicum habetur contrarium, & patet Iosue 15. cap. cum dicitur Iebusęum autem habitatorē Hierusalem nō potuerunt filii Iuda delere: habitauitque Iebusęus cum filiis Iuda in Hierusalē vsq; in præsentem diem: ecce ergo qualiter Iebusęi restiterunt Iudæis, & non potuerunt conterere eos, sic patet Iosue 17. cap. cum dicitur de filiis Manasse, nec potuerunt filii Manasse has subuertere ciuitates, sed cępit Chananęus habitare in terra sua. Idē patet. Iudic. primo ca. cum dicitur de filijs Dan: arctauitq; Amorrhęus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, vt ad planiora descenderent, & Iudicum 2. ca. dicitur, dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue.

Respondetur ad hoc secundum omnia, quę in litera dicuntur hic: nam Deus non promisit dare omnes istas gentes in manus Iosue, sed dixit, ꝙ traderētur in manus Hebræorum, & tamen addidit, ꝙ non possent eas delere Hebręi simul, sed paulatim, & per partes, qa si simul delerentur, non posset populus Hebræorum replere tunc totam illam terram, & crescerent bestię contra eos. Ex hoc ergo innuit, ꝙ aliquæ gētes eis fortiter possent resistere, cum dicitur, ꝙ non possent eas cito delere: dato ergo ꝙ ipsi contra omnes illas gētes pugnarent, impossibile erat ꝙ omnes vincerent; quia dominus prędixerat, ꝙ non possent eas simul subuertere. Cum ergo dicitur hic, ꝙ nullus posset resistere, donec contereret eum populus Hebręorum, potest intelligi dupliciter, vno modo, quòd referātur hæc ad domum Israel totam, & quia domus Israel semper durabat, licet isti populi Chananęorum restiterint aliquibus Israelitis, non tamen restiterunt omnibus, quia ad vltimum destructi sunt ab eis, & facti tributarij, vt patet 2. Paralipo. 8. cap. & sic est sensus, ꝙ non poterunt resistere tibi, donec deleas eos, idest licet videātur tibi aliqualiter resistere; quia tamen ista resistentia nō est semper duratura, non vocatur resistentia: ad vltimum enim contriturí erant Israelitę omnes illos populos. Et quando obijcitur, ꝙ Iebusęi restiterūt tribui Iudæ, & Chananęi tribui Manasse, & Amorrhei tribui Dā. Non est vera resistentja, quia licet restiterunt istis hominibus, qui erant de tribubus Israel, non tamē restiterunt toti Israel; quia postea Israel destruxit eos.

Duplex literæ expositio.

Alio modo & verius potest ista litera applicari cū dicitur, nullus poterit resistere tibi donec cōteras eos, ꝙ intelligatur de illis, quos Deus disponebat dare illis, s. Deus dixit, ꝙ aliquos immediate destruerent, & alios post: de illis autem quos dominus disposuerat subiiciendos eis immediate, nullus poterat resistere, sed conterebanť, vt patet in triginta vno regibus, quos occidit Iosue, vt patet Iosue 12. cap. nam isti licet multi essent, & magnæ potentię, non potuerunt resistere Israeli. Alii autem quos Deus non disposuerat subiiciendos eis immediate, restiterunt eis, & cum arguis Iebusęos restitisse tribui Iudæ., & Chananęos tribui Manasse, & Amorrhęos tribui Dan, dico ꝙ nō obuiat isti literę, quia ista intelligitur de illis, quos Deus subijciendos immediate disposuerat; illi autem qui restiterunt, fuerunt de illis, quos Deus disposuit, postea subijciendos per aliqua temporum interualla.

Causa autem quare aliqui de istis gentibus manserunt, ita ꝙ non immediate subditę sunt, fuit triplex. Prima quæ hic exprimitur, s. ne crescerent bestiæ ꝯtra Israelitas, quia ipsi erant pauci non valentes totam terram illam simul replere: si ergo tota tradita fuisset simul, mansisset magna pars inhabitata, & in illa generarentur, & multiplicarenť serpētes, atque bestiæ, quæ nocerent Israelitis, de quo etiam Exod. 23. cap.

A Secunda causa fuit, quia Israelitę peccauerūt, & nō meruerunt, vt omnes gentes illę, vel saltem magna pars quæ destruēda fuisset successiue, ita cito destrueretur, sicut destruenda erat: de hoc patet Iudic. 2. c. cū dicitur: Ascendit Angelus Domini de Galgalis ad locum flentium, & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terram, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meū vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fędus cum habitatoribus terræ huius, & Aras eorum subuerteretis; & noluistis audire vocem meam cum

B hoc fecistis: quamobrem nolui eos delere a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorū sint vobis in ruinā.

Tertia causa fuit ad vtilitatem Hebræorum, vt efficerentur fortes viri, & exercitati in armis, quod non contingeret si non haberent hostes: fuit ergo expediens eis manere aliquos de Chananæis; & sicut dicit. Iudic. 3. cap. in principio, hę sunt gētes quas dereliquit dominus, vt erudiret in eis Israelem, & omnes qui nō nouerant bella Chananęorum, vt postea discerent filij eorum certare cum hostibus, & habere consuetudinem pręliandi: quinque satrapas, &c. *Sculptilia eorum.* Hic ponitur tertium, scilicet illicitorum cupiditas. *Non concupisces aurum & argentum, ex quibus facta sunt.* In Hebręo habetur. *Aurum & argentum super ipsa.* Et est sensus, ꝙ aurum & argentum, quibus cooperiebātur

Illicitorū cupiditas

C sculptilia, non concupiscerent, vel quòd nō concupiscerent aurum, & argentum, quæ darentur pro liberando aliquo idolo, vt si aliquis vellet dare pecunias pro idolo, non venderetur ei, sed destrueretur: primus tamen sensus conuenit rationi, & literæ nostrę. *Nec assumes tibi quicquam ex eis.* Idest non sumes aliquam partem auri, vel argenti de idolis, vt inde facias vasa tibi, nec etiā poterat fieri aliquid ad ministerium tabernaculi, quia abominatio est.

Ne fias anathema sicut illud est. Idest, vt nō fias separatus a Deo, & maledictꝰ, sicut materia idoli maledicta est.

Quasi spurcitiam detestaberis. Idest sicut fugis de sordibus, ita fugies ab auro & argento, de quibus sunt idola. *Quia anathema est.* Anathema separationē pro-

Anathema quid sit proprie.

D prie signat: idolum autem anathema est, quia a ministerio Dei, & hominum separatum est, sic qui de illo accipit anathema est; quia a Deo separatur per peccatum inobedientię.

CAP. VII.

OMne mādatū, quod ego præcipio tibi hodie caue diligenter, vt facias, vt possitis viuere, & multiplicemini, ingressique possideatis terram pro qua iurauit Dominus patribus vestris. Et re-

E cordaberis cuncti itineris per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, &c.

OMNE. Supra posita fuerunt impedimenta amandi Deum: hic ponuntur incitamenta ad amandum, & timendum, & tanguntur tria. Primum ponuntur quędā beneficia preterita. Secundo prędicūtur futura ibi (Dn̄s enim Deus tuus introducet.) Tertio aliqua repetūtur preterita ibi (obserua & caue.) *Omne mandatum.* Hic pręcipiuntur omnia mādata obseruari, quia qui oīa seruat, & in

& in vno peccat, factus est omnium reus iuxta capit. defleat, extra de regul. iur. Oportet ergo omnia obseruare, vt bene nobis sit, & non claudicemus in duas partes. *Caue diligenter, ut facias*. Multum admonet Deus esse circa mandata sua cauendum, vt opere expleantur.

Iudæi propter duo admoneri debebant circa hæc mandata. Et quòd duo bona in mandatorum custodia dabantur. Quæst. I.

ET hoc fit propter duo: primum quia ipsi Iudæi quibus ista mandabantur, erant multum pigri ad faciendum mandata Dei: nam non fuerant assueti iugo legis, ideo non inclinabantur aliquomodo ad talia faciẽdum, qui autem assueti sunt facere, illa operantur, & inclinantur ad ea, vt patet Treno. 3. cap. cum dicitur: bonum est homini cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se: ista est autem conditio habitus; vt eum habentes faciliter & delectabiliter operentur. Iudæi autem dissueti erant, quia ab antiquo legem domantem non habuerant: etiam quia Iudæis ista præcepta non erant delectabilia, cum non tangerent vtilitatem eorum, sed Dei famulatum: ipsi autem ad vtilitatem suam multũ inclinati erant, ideo magnum periculum erat, quia qñ viderent aliqua delectabilia sibi, afficerentur ad illa, & relinquerent mandata Dei, vt patet infra cum dicit: obserua ne postquam comederis, & saturatus fueris, & domos pulchras ędificaueris, & habitaueris in eis, habueris armenta ouium, & greges, argenti & auri, cunctarumque rerum copiam, eleuetur cor tuum, & non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti: oportebat ergo propter istas malas inclinationes, quæ erant in Iudęis multum admoneri, vt diligentissime custodiant mandata Dei. Secundo admoneri debebant, quia ista quæ fiebant, debebant fieri propter Deum, & ex mandato Dei: si ergo homines seruientes dominis terrenis propter eorum reuerentiam attentissimi sunt nequid in eorum ministerio deficiant, a fortiori cum Deo ministramus, vel aliquod mandatum eius facimus, diligenter faciendum est, quia reuerentia Dei distat in infinitum a reuerentia hominum: ideo cum magno timore facere debemus mandata Dei cauentes diligẽtissime ne quid ibi deficiat, sic patet psal. 2. seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, ideo dicitur maledictus qui facit opus dñi negligenter: ad insinuandũ, ergo istam reuerentiam in ministrando Deo, & cautelam in actibus dr̃, caue diligenter vt facias. i. sis multũ attentus ad hæc. *Vt possitis uiuere & multiplicemini*. Duo bona dantur in custodia mandatorum. s. longitudo vitę custodientis, & multiplicatio in posteris: per primum promittitur vita: nam per præcepta cæremonialia legis veteris directe & ex seipsis merebantur hoĩes viuere tp̃aliter dum ea obseruarent: merebantur ẽt habere pacẽ, & manere in terra sua atq; affluere oĩbus bonis. sicut patet Esa. 1. c. de abundantia rerũ tp̃alium cum dr̃: si volueritis & audieritis bona terræ comedetis, ꝙ si non audieritis & me ad iracundiã prouocaueritis, gladius deuorabit vos: de vita aũt tp̃ali patet Leui. 18. c. cum dr̃, custodite leges meas atq; iudicia, quę faciens homo viuet in eis. i. qñ homo fecerit eas, merebitur, vt extendatur ei vita & possit vltra facere eas. Ista namque est dr̃ia inter præcepta legis nouæ & legis veteris, quia ſm pręcepta legis veteris merent̃ homines, vt viuant in eis faciẽtes ea, ſm p̃cepta legis nouæ meretur hõ vitam ęternã, quæ est vita simp̃r, & q̃ est saluari: ponit aũt hãc dr̃iam Apost. ad Ro. 10. c. cũ

Præcepta nouę legis ac ueteris differunt.

F dicitur, Moyses enim scripsit qm̃ iustitiam quę est ex lege, qui fecerit homo viuet in ea: & postea subdit de iustitia quæ est per fidem, ꝙ qui fecerit eã saluus erit. esse aũt saluum est viuere simpliciter: licet ergo directe ex obseruatione legalium pręceptorum, & iudicialium legis veteris hoĩes mererentur vitam in p̃nti, & abundantiam temporalium: merebãtur tñ vitam æternam inquãtum isti actus circa præcepta legis fiebant in charitate: & oĩs actus factus in charitate ſm ꝙ in charitate factus est meritorius vitæ æternæ. *Et recordaberis cuncti itineris*. Supra monuit mãdatorũ custodiam, hic ponit causam motiuam. s. bñficiorum memoriam. *Recordaberis cuncti itineris*. Quia in toto itinere fecit Deus specialia beneficia Iudæis, & præter oĩa

G specialia quę fecit de quibus in Exo. Leui. & Nu. erãt duo gñalia & cõia bñficia. primum datio manna, qđ nunq̃ defecit quousque comederunt de panibus terræ promissionis: vt patet Iosue 5. cap. ſm itineris directio in columna nubis quę nunquã defuit vsque ad terram promissionis: vt patet Exo. 13. cap. *Quadraginta annis per desertum*. Scilicet anno & dimidio ab Aegypto vsque Cadesbarne retrocedendo vel directe procedendo vsque ad torrẽtem Zareth: deinde dimidio anno vsque ad terrã promissionis qui simul sunt 40. anni. *Vt affligeret atque tentaret te*. Nu. 14. c. dr̃ ꝙ morari debebant in deserto 40. an. quia Deum exasperauerunt in reditu exploratorum: hic autem dr̃ ad tentandum quasi hoc propter bonum eorum factũ fuerit, & non propter peccatum. Rñdetur ꝙ ista mora

H directe ꝯcta fuit in deserto propter murmurantes: vt patet Nu. 14. c. sed indirecte fuit p̱p bonum filiorum paruulorum, magna enim vtilitas fuit paruulis, vt in deserto tanto tp̃e laborarent, vt vexatio daret eis intellectum, & ad difficilia opera virtutis faciliores fierent: & licet sententia non fuit data principaliter p̱p istam cãm sed in pęnam, tamen Legislator loquens toti populo transfert istam cãm ad totum populum. Et dicit Nicolaus ꝙ hoc fit per regulam cõem Isidori & Ticonij. s. ꝙ aliqñ fit mutatio de parte ad totum: & sic de parte populi cui hoc cõueniebat transfertur locutio ad totum. Sed non tenet hoc: non enim põt fieri hic aliqua mutatio: quia manifestum est ꝙ totus populus, ad quem Moyses ista loquebatur, erat de his q̱

I murmurauerant, qñ venerũt exploratores in Cadesbarne: iam enim oẽs illi mortui fuerant: vt patet supra 2. cap. quia non transierunt torrentem Zareth donec oẽs mali mortui fuissent: ista autẽ dicta fuerunt multo post trãsitum Zareth: ergo oẽs qui ista audiebant, erant de his qui non peccauerant, sed solum afflicti fuerant vt meliores fierent. Qñ aũt dr̃ ꝙ tenuerant moram 40. ann. in deserto p̱p p̃ctã sua, & hic dr̃ ꝙ p̱p suam tentationem & eruditionem: dr̃ ꝙ cum ista mansio 40. anno. fuerit multum laboriosa & afflictiua, data fuit pro peccato eorũ, qñ murmurauerunt venientibus exploratoribus in Cadesbarne: nã Deus nullam pęnã directe infligit nisi p̱p p̃ctm̃, & hoc ma-

K xime in vno populo vel cõitate: quia in vna persona singulariter aliqñ ꝯrium reperitur, vt patet in cęco nato, Ioan. 9. cap. in quo non peccauit ipse nec parentes eius, sed vt gloria Dei manifestaretur in eo: tamẽ qñ punitus fuerat totus populus, manifestũ est ꝙ fuit punitus p̱p p̃ctm̃: & sic notatur Nu. 14. c. & tñ ista punitio fit ad multa: nam Deus cũ sit summum bonũ, hoc habet supra oẽs causas agẽtes naturales, nã in alijs agentibus naturalibus si aliquod malum fiat, non põt ordinari per illa agentia in bonum, Deus autem vt ait Boetius de conso. lib. 4. prosa 5. huius potestatis est, vt ea quoque quę mala sunt ei bona sint: nã quod nos malum agimus ipse in bonũ ordinat: quia ꝙ Hebręi peccarent in Deum malum erat, sed hoc ipse ordinauit

Solus Deus quæ mala sunt ordinat in bonum.

uit in bonum: nam in punitione, quã Deus eis dedit, ordinauit eos ad multa bona, qa ista punitio si fuisset data ab alio iudice, solum puniuisset eos, & nihil alterum fecisset: Deus autem puniuit eos, & fecit vt multa bona eis euenirent, primo quia ipsi tentarentur, & apparerent quæ in eorũ animo versabantur, s. quòd Iudei putabant se esse bonos; & tamen non erant, & qa virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. Corin. 11. ca. ideo per tentationes erudiendi erãt, vt sic ipsi de seipsis cognoscerent si boni, vel mali erant; & hoc tangitur hic. Secundum erat, quia Iudæi erant male assueti in Aegypto ad idolatriam, & si immediate introissẽt in terram Chanaan, non fuisset abolita in eis mala cõsuetudo, & semper mali essent: cum autem tanto tẽpore in deserto manserunt, illi qui assueti erant ad idolatriam in Aegypto mortui sunt in deserto: illi autem qui introierunt in terram Chanaan erant de illis qui nati sunt in deserto, & quia ibi nõ coluerũt idola, nec conuersati sunt cum gentibus idolatris; ideo bene assueti intrarent in terram Chanaan. Tertium erat, qa illi qui egressi fuerant de Aegypto, fuerant timidi valde, quia antea seruierant, & serui habent semper corda pauida, & inepta ad bellum, cum nõ habuerint vnquam liberum motum passionũ animositatis, quod facit homines animosos, & sic si isti intrassent in terram Chanaan, non possent pugnare contra gentem aliquam: illi autem qui in deserto nati sunt, erant animosi, quia nulli domino seruierant, sed libere agebãt secundum suam animositatem: patet ergo ꝙ licet isti 40. anni fuerint eis dati in pęnam; tamen multum eis profuerunt. *Vt nota fierent quæ in tuo animo versabantur.* Sciebat enim Deus cogitationes eorum, & quales in tribulationibus futuri erant: ipsi autẽ ignorabant quales in angustijs se haberent: noluit ergo eis Deus demonstrare quales essent eos tribulari permittẽdo: virtus enim in infirmitate perficitur 2. ad Cor. 11. cap. & quia nulli homini cognitum est qualis sit totaliter, & se bonum putans falli posset, demonstrat aliquando Deus in angustiis, vnde fit ꝙ aliqui, qui se magnos viros existimabant, cum tribulationibus tentati fuerint nihil se esse comperiant, ex quo humiliores fiunt. *Vtrum custodires mandata illius an non.* Idest vtrũ haberes firmam intentionem seruandi mandata, vel nõ, sicut in cruciatibus patet quis firmam Christi fidem habuerit: ex futuris enim amaritudinibus intentio prętérita demonstratur. *Afflixit te penuria cibi & potus.* De cibo patet Exo. 16. cap. de potu Exo. 17. & Num. 20. & 21. c. *Et dedit tibi manna, quod ignorabas tu, & patres tui.* Quia talis cibus naturaliter in aere fieri non põt in tanto sapore, nec tanta harmonia qualitatum ad conseruationẽ corporis humani, ideo Iudæi nunquam eum viderũt, quare cum primo viderunt admirati dixerũt; Manhu, idest quid est hoc? *Quòd non in solo pane viuit homo.* Vita humana de lege communi per nutrimentum cõseruatur, & hoc cõiter vocatur panis. Sed aliqñ homines sine pane viuunt ex oĩ verbo. *Quod procedit ex ore Dei.* Idest ex quacunque re Deus mãdat; ita ꝙ si Deus mãdaret comedere colubros, aspides, & basiliscos, siue durissimos lapides, aut omne genus metalli, melius p hæc quàm in delicatissimis cibarijs nutriremur: aliter potest intelligi, ꝙ nõ solum pane, vel cibo viuere põt homo, sed ẽt in sola voluntate Dei nobis declarata, q̃ per os exire dr: sicut ea quæ nos volumus post ore, ꝓferimus, & sic applicauit istam auctoritatem Christus Matth. 4. c. rñdens Sathanę suadẽti, vt lapides in panes conuerteret ex quibus viueret: innuebat enim ad vitã necessarium esse cibum: ideo Christus excludẽs hoc dixit: Non in solo pane viuit homo, i. non cõseruatur vita humana per solum panẽ, sed per voluntatẽ Dei: ideo si velit nos sine cibo cõseruare, ita seruabit, sicut

Quõ non de solo pane viuit homo.

A cum cibo, & sic concludebat non esse necessariũ cibum, & ex consequenti nec lapides panes fieri; hoc ẽt Moyses dicere poterat qui 40. diebus immo 120. vt ali qui volunt, sine cibo mansit orans pro populo, & petens secundas tabulas, sic & Helias qui ambulauit 40. diebus, & 40. noctibus sine cibo vsque ad mõtẽ Oreb 3. Reg. 19. c. *Vestimentum tuum quo operiebaris nequaquam vetustate defecit.* Dixit Abben Ezra ꝙ forte talis cõplexionis erat manna, vt sudorem non gigneret, quo vestes perustę inueterarẽt, sed non sufficiebat hoc, quia dato ꝙ nos nunq̃ sudore perfunderemur, tñ vestimẽta nostra sub breui tpe vetustate attrita deficerẽt, maxime quia itinerabant: itinerantes autem citissime vestes atterunt: fuit ergo miraculosa vestibus concessa

B soliditas, vt nullatenus rumperentur. Erat quoque mirabile, ꝙ crescentibus eis vestes quoque crescebant, aliàs qui paruuli de Aegypto exierũt paruis induti vestibus, cum ad maiorem corpulentiam attigissent, vestes non haberent, ꝙ videtur inconueniens, ꝙ nudi incesserint, cum dicatur, ꝙ nihil eis defuit. *Pes tuus non est subtritus.* Idest lęsus ex itinere, quod maxime cõtingit viatoribus. in Hebręo hr̃ inflatus, & magis adaptatur, quia prius itineranti pedes per turgentes vesicas inflantur, quàm subterantur.

Quomodo intelligitur quòd populus nunquam fuit fatigatus ex itinere deserti. *Quæst.* I I.

C SED quomodo stat hoc? quia Num. 11. c. dr̃, ꝙ dolebat populus labore itineris. Rñdent aliqui ꝙ istud beneficium solũ bonis cõcessum fuit, sicut de manna quãtum ad varios sapores dulces: mali autem in itinerando satis laborauerunt.

Posset etiam satis probabiliter dici, ꝙ nec boni, nec mali pedũ subtritionem, siue inflationem passi sunt, sed tamen mali laborauerunt in itinere ꝓpter motus velocitatẽ, & in labore illo non permittebat dñs eos subteri, vel intumescere, sicut neque vestes malorum consumptę sunt; etiam si laborauerint, & moti fuerint, vnde atteri debuissent. Posset autem dici, ꝙ illa die multi de popularibus, qui non erant boni, subtriuerint pedes, & inflatos eos habuerint, sed dicitur hic generaliter, ꝙ nũquam pedes subtriti sunt; nam forte

D in toto illo tempore nũquam alia die pedes subtritos habuerunt, nisi illa, & de modico scriptura nõ curat, loquens vniuersaliter: sic patet quantum ad cibum, & potum: nam infra 29. c. dr̃, ꝙ non defuit aliquid Iudęis in 40. ann. per desertũ, & tñ hic dicit, ꝙ dominus percussit, atque afflixit eos penuria & siti: quia tamẽ hoc rarum fuit, non nominauit hoc scriptura. Itẽ infra 29. c. dr̃ in 40. ann. Iudæi nõ comederunt panẽ in deserto, neque biberunt vinum: constat tñ ꝙ in monte Synai comederunt panem: nam ibi celebrauerunt phase in 2. ann. exitus de Aegypto, phase tñ sine pane azymo non celebratur, & si forte dicas, ꝙ fuit celebratũ phase sine azymis, quia ea non habebant, non valet, quia de ista celebratione huius phase dicitur Nu. 9. c. faciãt

E filij Israel phase 14. die mensis huius ad vesperũ iuxta oẽs cęremonias suas, sed comedere azyma erat cęremonia phase, vt patet Exo. 12. & Nu. 9. c. *En quadragesimus annus est.* s. ex quo ista bñficia tibi dari cęperunt; & semper cõtinuata sunt, & in hoc magnitudo beneficiorũ notatur, quia tanto tempore durauerunt: erat enim tunc 40. annus ab exitu de Aegypto in mẽse vndecimo, in quo mortuus est Moyses. *Vt recogites in corde tuo, quia sicut homo erudit filium suum.* Castigationibus eũ ad mores cõpositos reducẽdo, sic te erudiuit tribulationibus diligens te, qa quos pater nõ corripit adulterini filij sunt; ad Heb. 12. cap. *Vt custodias mandata Domini Dei tui.* Scilicet in corde ea firmiter, & sine obliuione

uione tenendo. *Et ambules in vijs eius.* Idest vt in operationibus sequaris viam mandatorum. *Dominus enim Deus.* Hic ponitur secundum, in quo prædicuntur futura. *Terram riuorum.* Adducuntur hic ad amorem per beneficium futurum. s. quia eis terram bonam daturus erat. *Terram riuorum.* In hoc monstratur excellentia eius super terram Aegypti de qua veniebant, quia illa modicas aquas habebat, sed per artificia & laborē de flumine Nilo aqua educitur, vnde arbores & omnia rigantur. *Aquarum.* Quantum ad paludes vel stagna. *Et fontium.* Pauci enim fontes sunt in Aegypto, quia terra calida, sicut etiam de Lybia dicitur per Lucanum lib.9. de processu Catonis contra æquinoctialem, & Alexandreidis lib.3. de processu Alexandri ad lybicum Amonem per Syrtes: sunt. n. Aegyptus & Lybia contermine, habet enim Aegyptus ab Occidēte Lybiam: ideo quasi eiusdem sunt complexionis: sed Lybia aliqualiter magis declinat ad austrum: ideo feruentior est: pauci autem fontes in Aegypto sunt, & in Lybia ex causa prædicta. s. quia terræ istæ calidæ sunt, & calor Solis exurit humiditatem fontalem cōuertens terram in arenas: alia etiam causa est, quia terra illa plana est, & in planis nō possunt esse multi fontes, quia aqua non potest eleuari vltra locum suæ scaturiginis per æquilibram, & quia locus scaturiginis est semper sub terra, & ad hoc quòd erumpat ad planiciem terræ debet esse in superficie, si ergo detur, ꝙ tota terra sit perfecte plana, impossibile esset secundū naturam erumpere aliquem fontem, vbi ergo terra multum plana est, licet non sit totaliter plana, necesse est paucos fontes erumpere: tales autē sunt Aegyptus & Lybia. s. valde planę, quia tota terra meridiana planior est terra Septentrionali: terra autem promissionis est terra multorum fontiū, quia est terra montuosa & vallium, vbi necesse est multas scaturigines esse propter inæqualitatem locorum, vt patet infra 11.cap. cum dicitur: terra ad quam ingrederis possidendam non est, sicut terra Aegypti de qua existi, vbi in hortorum morē aquæ ducuntur irriguæ, sed montuosa est & campestris de cęlo expectans pluuias.

Quibus in locis aqua possit scatere.

In cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi. In vallibus enim vel in campis, qui aliquibus collibus saltem paruis adiacent, fontes nascuntur, & in descensu montium: in summis autem montium verticibus, vel planissima terra fontes non nascuntur, quia non potest aqua magis eleuari quàm ad æqualitatem suæ originis vt ęquilibretur, vt patet 2. Meteor. & ista abūdantia aliqualis aquarum bonitatem terræ ad pascua notat, quam antiqui maxime eligebant, quia in pecoribus maior pars substātiæ erat eorū vn̄ & regū filij in possessione armentorū & gregum delectabant̄: patet de Absolone filio Dauid, qui conuocauit oēs fratres suos die qua totondit greges. 2. Reg. 13.c. *Terram frumenti.* 8. Ponunt̄ hic frumentū, ordeū, vineę, ficus, malogranata, oliueta, mel, de quibus solis dicunt Iudęi esse primitias dandas. Sed non multū videt̄, q̄a de eisdē primitiæ dant̄, de quibus decimæ, maxime f̄m cōsuetudinē antiquissimorū Iudæorū, qui ista iura strictius q̄ nos persoluebant, sed Iudæi tp̄e Christi de oī gn̄e fructuū & minutissimarū herbarū decimas persoluebant, & hoc Christus approbauit Mat. 23. cap. vę vobis Pharisæi Hypocritę, qui decimatis mentā, anetū, & ciminum, & reliquistis quę grauiora sunt legis: hęc oportuit facere, & illa nō omittere. *Vbi absque ulla penuria comedes panem tuum, & rerum abundantia perfrueris.* Hoc non fuit semper: nā multotiens famē passi sunt, & sterilitatē magnā terrę, vt patet in Iohele, q̄ posuit terrā duarum tribuum eruca, rubigine, bruco, & locusta cōsumptā, qd̄ ad 4. annos videt̄ ptinere: fuerunt ēt sterilitates aliæ, vt in tēpore regis Iorā, qn̄ obsessa Sa-

F maria a rege Benadab, de quo 4. Reg. 6. c. dr̄ facta est fames valida in Samaria, & tandiu obsessa est, donec venundaretur caput asini 80. argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argēteis: & tūc duæ mulieres præ fame comederunt filium vnius: vt patet in eod. cap. Fuit etiam fames magna in Hierusalem, qn̄ obsessa fuit per seruos regis Senacherib: de quo 4. Reg. 19. & 20. & Esa. 38. cap. Fuit etiam fames qn̄ Nabucodonosor obsedit ciuitatem Hierusalem tp̄e Sedechiæ: vt patet sępe in Hiere. sed dicēdum ꝙ ista promissio Dei fuit, qn̄ Israelitæ essent boni. Quando autem essent mali, veniebant eis oīa opposita. s. fames tanta, vt comederent fructum ventris sui: vt patet infra cap. 28. sic aūt fuit hic: nam in oībus istis bellis & alijs temporibus qn̄cunque fames eis aduenie-
G bat, erat in pęna facinorum suorum. *Cuius lapides ferrum sunt.* Sunt enim in terra promissionis mineriæ metallorum, & maxime in ferro: quod cum de subterraneis locis abstrahitur, quasi lutum durissimum siue vt lapis niger accipitur: deinde per ignem depuratur, & solidatur: vt 50. dist. c. ferrum. *Et de montibus æris metalla fodiuntur.* Aes nomen generale est ad omnia metalla: & sic in terra illa sunt minerię multorū metallorum. *Vt cum comederis & saturatus fueris benedicas Domino.* Idest ad istum finem tibi dantur hæc, vt per ea benedicas Deum: omnia enim Deus p̄p honorem suū facit directe vel indirecte, sed satis dici posset, ꝙ in oībus quę facit primo intendit manifestationem glorię suę, deinde intendit bonum nostrū, quia
H nobis vtitur, ideo necesse est omnia q̄ circa nos agit, in aliud ordinare. s. in seipsum. *Obserua & caue.* Hic ponitur tertium. s. narrantur aliqua beneficia præterita. *Ne quando obliuiscaris Domini Dei tui.* Grauissimum omnium vitiorum in bene passis est beneficiorum obliuisci: ideo valde monentur ne tale vitium incidant. *Et negligas mandata eius.* Hoc consequens est ad præcedens. si enim aliquis beneficiorum Dei obliuiscitur, mandata eius non obseruabit, quia nullam obseruandi rationem inueniet: vt si aliquis seruus obliuiscatur aliquem dn̄m suum esse, nec quę mandauit ei faciet. Et si arguas quia Deum ordinato diligentes amore non amant, quia nos creauit nosque redemit, vel quia aliqua alia bona egit: sed quia bonus est summe, &
I Deus est. Respondetur hoc concedendo: sed dico ꝙ nos non cognoscimus Deum esse, nec bonū esse, nisi quia res ab eo causatas videmus, & quia nobis benefecisse cognoscimus. Si ergo tollatur beneficiorū memoria & cognitio quę antecedens est, necesse est nos nescire Deum esse, nec bonū esse, & consequenter mandata obliuisci nescientes cuius fuerint: quia ista ordinate a memoria beneficiorum dependent. *Et iudicia atque cæremonias.* Si enim Iudæi illecti per bona temporalia obliuiscerentur mādatorum Dei, peccabant: sic etiam si obliuiscerentur cæremoniarum atque iudiciorum.

Quare Deū amamus.

Quæ sit differentia inter mandatum, præceptum cæremonia, & iudicia. *Quæst. III.*

K MANDATA vocantur hic omnia præcepta decalogi, & cætera præcepta moralia, quæ in decalogo non sunt: cæremoniæ vocantur omnes ritus colendi Deum, & se habendi ad sanctuarium, vel respectu rerum sacrarum: iudicia vocantur præcepta data in directionem proximi, & pertinent aliqualiter ad actiones forales sicut leges humanæ: omnia autem hæc obseruare oportebat: & in transgressione cuiuslibet erat peccatum mortale, licet differrent f̄m quantitatem: nam trāsgressio pręceptorum moralium erat grauior q̄ transgressio cæremonialiū vel iudicialium: nam moralia causabant

causabant duplicē oblationem, cæremonialia autem, vel iudicialia vnicam, & patet, quia moralia causabant obligationem naturalem, cum naturaliter cognoscamus debere fieri omnia quę in decalogo continētur, quia illę cōclusiones sunt priorum principiorum practicorum immediate elicitæ, & habent quandam notorietatem quam contrahunt ex primis principijs ex quibus immediate deriuantur, & licet non sint ita notæ, quòd naturaliter quilibet intellectus sit in actu istarum conclusionum decalogi, sine quòd sit determinatus ad ea, sicut ad prima principia, ita quòd per se sit in cognitione istarum cōclusionum saltem nullo cognoscente, habēt tamen talē notorietatem, quòd cuicunque proponantur, statim vt proponātur assentiet illis. Differentia autem inter principia per se totaliter cognita, scilicet, quòd nullum malum est agendum, & quòd bonum est eligendum, ad istas conclusiones decalogi, est: quia nos aliqua actualiter cognoscimus nullo nobis proponente nec docente, alia autem sūt quæ licet per nos immediatè non cognoscamus oēs, sine aliquo discursu, tamen quando alius proponit, intellectus noster assentit, de his latius diximus Exo. 20. cap. sunt ergo ista pręcepta decalogi naturaliter cognita, tanquam conclusiones immediate a primis principijs sic autem ait Apost. ad Rom. 2. cap. gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quę legis sunt faciunt. Prima ergo obligatio in præceptis moralibus est naturalis f'm ꝙ naturaliter cognoscuntur, vt bona, & debiti rationē habentia, & ista obligatio est ad omnes gentes, nam quilibet quantumcunque extra legem peccat adulterando, occidendo, furādo, & sic de cęteris, quæ sunt naturaliter cognita. secunda obligatio est a positione, quia Deus qui est legislator maxime auctoritatis, & mandauit cum magna efficacia custodiri ista præcepta moralia decalogi, vt patet Exodi 20. & supra 5. cap. ergo etiam ex hoc obligabant, & qui ea non obseruaret de Iudæis multum peccaret cōtemnens Deū latorem horum præceptorum. Ista secunda sola obligatio apud solos Iudæos fuit, & nunc apud omnes Christianos qui cognoscunt ea data fuisse a Deo, aliæ autem gentes, ante Christi aduentum, quæ non obligabantur ad legem Iudaicā, non peccabant isto secundo modo, s. contemnendo diuinam maiestatem, quia eis non fuerat data lex a Deo, sed solum erat eis innata naturaliter habitualiter, vel verius secundum quandam leuem ratiocinationem ex principijs naturaliter cognitis. Alia præcepta, s. cæremonialia, & iudicialia solum habebant vnam obligationem, s. quia erant data a Deo legislatore: nā naturaliter cæremonialia non obligant, nec iudicialia, quia sunt particulares determinationes magis dependentes ex voluntate conditoris legis; maxime patet de cæremonialibus, quæ nullam rationem continere videntur, nec prodire ex aliqua radice rationis, iudicialia autem licet, vt in pluribus sint voluntaria, in quibusdam sunt procedentia a ratione naturali, & sic ꝑtinent ista duo aliqualiter ad ius quod Arist. vocat legale in 5. Ethi. quod anteq̄ ponatur non differt, differt aūt cum positū fuerit. Minus ergo peccatum erat in transgressione cęremonialium, aut iudicialium quā moralium, cū grauius sit agere ꝯ duas obligationes quam ꝯ vnam, qui aūt peccat in moralibus agit ꝯ duas obligationes, qui aūt peccat in cęremonialibus, aut iudicialibus peccat ꝯ vnam, vt declaratū fuit ex præcedentibus. *Quas ego præcipio tibi hodie.* Hoc dicebat Moyses, quia in eadem die cum esset propinquus morti suæ recitauit totam legem, f'm ꝙ in hoc libro seriatim continetur. Et nō dicit hic quas tibi pręcepit dñs, sed quas ego præcipio hodie, licet Deus oīa ista ꝓcepisset, quia recentius retinetur recitatio ista q̄ Moyses faciebat in die illo quàm ꝓceptio Dei q̄ ꝓcesserat a

A multis diebus, vel aliter, quia ista recitatio fuit facta in vltimo anno exitus de deserto, vel vt proprius dicamꝰ mansionis deserti: nam in 40. ann. exitus de Aegypto facta fuit, vt patet s. 1. c. cum dr̄ 40. ann. vndecimo mēse, prima die mensis locutus est Moyses ad filios Israel oīa quæ præceperat illi dn̄s, & oēs isti qui nunc audiebant erant de illis qui nati fuerant in deserto, vel de illis qui exierant de Aegypto in parua ætate, s. infra annum 19. qui tunc non potuerant multum attēdere ad legem, qn̄ lata est, s. in anno primo exitus de Aegypto: ergo istis magis debebat dici, tanquam nouiter diceretur, quam ꝙ diceret eis facietis hoc, vel illud, sicut mandauit dn̄s, cum nihil recordarentur de mandato illo, vel forte non audierant: antecedens patet pro oībus suis partibus, prima pars, s. ꝙ omnes isti qui audiebant legem nunc recitari; nati fuerant in deserto, vel

B exierant de Aegypto minores anno. 19. patet, quia vt hr̄ Num. 14. c. oēs qui erant de generatione pessima, idest de duodecim tribubus Israel non cōputando Leuitas inter eos, qui viderūt mirabilia Dei in Aegypto, & tentauerunt in deserto dn̄m, morituri erant, nec intrare debebant in terram Chanaan: isti autem qui hic ligantur ista snīa f'm oēs doctores, dn̄r illi, qui iam nomen habebant in tribubus & familijs suis, qa dr̄ nemo de generatione hac pessima, illi tn̄ qui nomen hēbant in Israel, & computati erant inter alios, erant a 20. annis vltra, vt patet Nu. 1. c. de numeratione oīum virorum, qui erant in omnibus tribubus Israel, fuit autē facta ista cōputatio in principio anni secundi in monte

C Synai, vt patet Nu. c. 1. ergo illi qui non numerati sunt ibi ad plus erāt ann. 18. & dimidij, vel modicum vltra, qn̄ egressi sunt de Aegypto, & patet, quia ista cōputatio fuit facta vno anno post exitum de Aegypto, vt patet Nu. 1. ca. ergo qui vno anno post exitum de Aegypto nō erat 20. ann. completorum, qn̄ exiret de Aegypto non esset 19. cōpletorum annorum, sed hēret 18. & aliquid plus, lex aūt fuit data in principio anni primi exitus de Aegypto, vt patet Exodi 19. c. s. ann. 1. mense 3. eiusdem anni: illi ergo qui postea non cōputati sunt cum illis de quibus dr̄ Nu. 1. c. ad plus in datione legis quæ fuit in 3. mense post exitum de Aegypto, essent ann. 19. completorū, vel inciperent 20. sed ista ætas adhuc multum iuuenilis, maxime in hoībus rudibus illius seculi non multum respiceret ad legem q̄ dabat:

D & dato, ꝙ respiceret deinde vsq; ad 40. annos. s. ad annum vltimum mansionis deserti, nō multum recordarentur legis datę, sed oportebat denuo recitare ea Moysen. Quòd autem isti qui audiebant nunc Moysen recitantem legem, essent nati in deserto, vel exiuissent de Aegypto ad plus 18. ann. & cum modico plus patet, quia omnes qui erant 19. annorum completorum, quando exierunt de Aegypto, erāt viginti annorum completorum, quando facta fuit illa supputatio, de qua Numeri 1. sed ibi computati sunt omnes qui erant 20. annorum, ergo illi qui erant 19. annorum cōpletorū, quando exierunt de Aegypto, supputati sunt sed omnes ibi computati mortui sunt in deserto, ergo qui erant 19. annorum completorum in exitu de

E Aegypto, mortui sunt in deserto ex sententia Dei, vt supra inductum est, sed omnes qui mortui sunt in deserto ex sententia domini, mortui sunt ante istam recitationem legis per Moysen, ergo qui hic audierūt ad plus, qn̄ exierunt de Aegypto, erāt 18. annorum, cum modico plus, vel nati fuerunt in deserto, quod intendebamus probare: antecedens patet, s. quòd qui mortui sunt in deserto ex sententia Dei non viderūt istam recitationem: nam omnes illi cōdemnati mortui fuerunt ante transitum torrentis Zareth, vt patet supra 2. c. cum dicitur surgentes ergo trāsiuimus torrentē Zareth venimusque ad eum, tp̄s autē quo ambulauimus de

F

de Cadesbarne vsque in torrentem Zareth. 38. annorum fuit, donec cõsumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut iurauerat dominus: ista tamen legis repetitio fuit facta multo tẽpore post transitum torrentis Zareth: nam post torrentem Zareth venerunt in ciuitatem Moabitarum, vt patet supra 2. c. postea transierunt in terram duorum Regum Amorrhæorum transito torrente Arnõ. Et pugnauit Israel, & debellauit illos reges, & accepit terram eorum, & diuisit duabus tribubus & dimidiæ, & accidit fraus Moabitarum mulierum inducentium Israelitas ad sacrificandum, postea bellum cum Madianitis regibus 5. & postea cum Moyses vellet mori, repetiuit legem de qua hic loquimur. iste ordo patet ex his quæ continentur supra 2. & 3. cap. & in libro Numerorum inspiciendo: Multo ergo ante fuit mors omnium cõdemnatorum, quàm repetitio legis: isti autem qui cõdemnati erant a domino propter illam murmurationem de qua Nume. 14. cap. erant viri a 20. annis vltra, & patet quia omnes viri bellatores condemnati sunt, sed viri bellatores accipiebantur a 20. annis, & vltra, vt patet Numeri 1. capit. ergo omnes qui erant a viginti annis vltra tempore numerationis, & erant 19. anno. completorum tempore exitus de Aegypto condemnati sunt, antecedens patet, scilicet, quod viri bellatores condemnati fuerunt, quia dicitur supra 2. capitu. tempus quo ambulauimus de Cadesbarne vsque torrentem Zareth triginta octo annorum fuit, donec cõsumeretur omnis generatio bellatorum de castris, sicut iurauit dominus, & postea sequitur: postquam autem ceciderunt vniuersi pugnantes, locutus est dominus ad Moysen dicens. *Et domos pulchras ædificaueris*.

Si arguatur, quòd supra 6. ca. dicitur, ꝙ possessuri essent domos plenas opum quas non extruxerunt.

Respondetur, ꝙ aliquas inuenerunt, & aliquas nouiter ædificauerunt, & vtreque ad obliuionem Dei allicitiuæ erant. *Eleuetur cor tuum*. Omnium rerum abundantia, & naturalium perfectionum pluralitas, & prosperi successus hominẽ super seipsum eleuant, vt non solum Deum non timeat, sed etiam seipsum Deum faciat, sicut Alexander prosperis elatus successibus se hominem fastidiens Deum nominauit, vt hr̃ Alexandreidis lib. 2. sic Nabuchodonosor super omnes mortales exaltatus dixit, nõne hæc est Babylon quam ego ædificaui in fortitudine mea, in domum regni, in gloriam decoris mei? Dani. 4. c. & Esa. 14. ca. Sic etiam fuit de alio Nabuchodonosor de quo habetur Iudi. c. 2. cũ dicitur: præceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes Deos terræ exterminaret videlicet, vt ipse solus diceretur Deus ab his nationibus quæ potuissent Holofernis potẽtia subiugari: eodem modo rex Tyri, quia magnis opibus, & potentia abundauit, vocauit se Deum, vt patet Ezech. 28. ca. cum dicitur, fili hominis dic principi Tyri, hęc dicit dominus Deus, eo ꝙ eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cũ sis homo, & non Deus, & dedisti cor tuum quasi cor Dei. idem patet de Pharaone rege Aegypti, qui ex eadem causa vocauit se Deum, vt patet Ezech. 29. c. vbi dr̃, hęc dicit dominus. Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis meus est fluuius, & ego feci memetipsum, & postea sequitur, eo ꝙ dixeris fluuius meus est, & ego feci eum. idẽ fiet de Antichristo qui magnitudine opum elatus, & regum potentia, qui ei adhęrebunt, vocabit se Deum, vt patet 2. ad Thess. ca. 2. cum dicitur, & reuelatus fuerit homo peccati, & filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se, tanquam sit Deus. Cauendum ergo ne diuitię, aut potẽtia cor ele-

De causa eleuatiõis hominis super seipsũ.

F uent ad malum, ideo dicit Psal. 61. si diuitiæ affluant nolite cor apponere. *Atque terribili*. Quia terribilia animalia ibi videbantur. *In qua erat serpens flatu adurens*. Sũt quidam serpentes quorum tã pestifer flatus est, vt res afflatas adurant. *Scorpio*. Serpens vulgariter cognitus est. *Dipsas*. Serpens breuis est, qui siti deficere facit eũ quem momorderit, vt ait Solinus in Polistor. cap. de Aphrica, & Isidorus Etymo. 11. de quibus plenissime Lucanus in 9. lib. in Hebręo dicitur. *Siccitas*. Vbi nos dicimus dipsas, quia siti interficit. *Qui eduxit riuos de petra durissima*. Scilicet in cades, vt patet Num. 20. cap. & manet adhuc ille fons in Arabia, de quo tota illa terra abundantissime irrigatur, quæ nunc habitata est, vt patet in libro de diuisione Terræ sanctæ. *Et postquam afflixit te*. Patres tuos in deserto mori faciendo. *Et probauit te*. Demonstrando per labores quantæ confidentię essent, & sic refertur ad diuersos secundum regulam Ticonij, vel potest referri ad eosdem. *Postquam afflixit te*. Idest dando tibi tribulationes in solitudine. *Et probauit te*. Scilicet per istas notificando tibi patientiam, vel stabilitatem tuam. *Ad extremum misertus est tui*. Quia Deus non punit vsque in finem Psalm. 76. castigatio enim filialis in gaudio consummatur, quia non ex ira, ideo misertus est tui liberando te ab omnibus angustijs, & tradendo tibi hostes tuos cum terra eorum, sicut oculis tuis contemplatus es. *Nec dices in corde tuo fortitudo mea*. Ista inanis gloria est, & grauis iniquitas, & dupliciter peccat. Primo quia non Deo quantum debet distribuit: vnde iniustus distributione est: res enim ita denominari debẽt vt sunt, sed istę operationes a Deo sunt, quia eius manifesta, vel occulta virtute geruntur, in factis autem magnis Dei virtus multum manifesta est, ideo honor pro illa operatione ei attribui deberet.

G

H

Secundo erat, quia sibi multum arrogans de honore distribuit, quia cum in operationibus talibus solum sit Dei instrumentum, & non ministrans, vel faciens principale, modicum vel nihil de honore sibi deberet attribui, immo nihil, quia instrumentum sic, vel sic operatur non a se, sed vt virtus agentis continuatur, & illud taliter, vel taliter mouens, & magnus error est iste, quia id Deo tollimus, quod ipse principaliter vult scilicet laudem Psalm. 49. sacrificium laudis honorificabit me. Et rursus immola Deo sacrificium laudis.

I

Quod ipse tibi vires præbuerit. Ista est determinatio præcedentis dicti, nam supra admonebantur Hebræi ne dicerent, fortitudo mea, & robur manus meę mihi hæc omnia pręstiterunt.

An obiectio Hebræorum, quod hoc irrationabiliter mandetur sit colorata. Et quod tripliciter dicimus Deum agere aliquid. *Quæst.* IIII.

Sed diceret aliquis Hebręus, quòd hoc eis irrationabiliter mandabatur, nam si Deus occidisset hostes eorum ipsis nihil agentibus, sicut fecerat in mari rubro submergendo ibi Aegyptios, vt patet Exodi decimoquarto capitu. & ibi dictum fuit, nolite timere state, & videte magnalia Dei, quæ facturus est hodie: Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum: dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.

K

Dici potuisset proprie, quòd Hebræi non dicerent, fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia præstiterunt, sed in destructione regum Amorrhæorum Seon, & Og, & in deletione omniũ populorum trans Iordanem ipsi multum laborauerunt occidentes reges, & delentes populos, & subuertentes munitiones, ergo dicere poterant, quod fortitudo sua præstiterat eis hęc omnia.

Respon-

Respondetur, quod ad hoc, quòd aliquid vere dicatur, oportet quòd nominetur res sicuti est, s. vt sicut est in rebus, ita fiat denominatio ī vocibus, nam ab eo quod est res, vel non est; oratio vera, vel falsa dicitur esse: vt ait Aristot. 1. Perihermen. si ergo sic est, quod omnia ista bella quæ facta sunt delendo aduersarios Israelitarum fecit Deus; falsum dicerent Hebræi, dicendo quod fortitudo manus suæ, & robur præstiterunt eis hęc omnia.

Ad hoc autem dicendum, quòd aliquid Deus agere dicitur tripliciter.

Vno modo, quia ipse agit per se, aut per Angelos totaliter non mediante aliquo agente naturali.

Secundo modo dicitur agere aliquid, quia licet nō facit totum per se, facit tamen aliquam partem rei per se.

Tertio modo dicitur agere Deus, quia licet ipse nihil agat per se, nec totum, nec partem, dat tamen virtutem supra consuetudinem agenti naturali, vt agat. si ergo isti tres modi, aut aliquis illorum reperiatur in bellis factis contra aduersarios Hebræorum, vocabuntur illa bella Domini, & hoc patet, Numeri 21. c. cum dicitur, vnde dicitur in libro Bellorum domini, sicut fecit mari rubro, sic faciet torrentibus Arnon, ex quo innuitur duo bella Dei, scilicet bellum factum in mari rubro, & bellum factum in torrentibus Arnon, ista autem duo bella pertinent ad Deum, quia Deus illa egit. Et dicitur illa egisse primo modo quo Deus aliquid facit, scilicet, quando totum per se facit, sic enim fuit primum bellum factum in mari rubro, de quo ipsi Aegyptij testimonium tulerunt dicētes: fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos, & hoc totum fecit Deus, vt dixit Moyses in eodem cap. 14. Exo. scilicet dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis: fuit etiam bellum Dei factum in torrentibus Arnon pertinens ad istum primum modum: nam vt declarabitur latius Nume. 21. ca. Amorrhei custodientes introitum terræ suæ, quæ incepit apud Arnō, vt habetur eodem cap. latuerunt in duobus scopulis oppositis, qui erant circa viam per quam ingressuri erant Israelitæ, vt quando ingredi vellent ex illo loco, eijcerent saxa grandia super eos, & tela atque sagittas, atq; sic delerent eos, & tūc Deus inclinauit illos scopulos vnum contra alterū, & partes prominentes vnius subintrauerunt concauitates alterius, & vniuersos Amorrhæos inter eas latentes oppresserunt, & tunc redierunt ad statum suum scopuli: vel vt alij volunt, inclinati fuerunt scopuli vsq; ad terram planam, & ibi oppresserunt omnes Amorrhęos latentes, patet hoc Num. 21. c. cum dicitur, scopuli torrentum inclinati sunt, vt requiescerent in Arnon, & recumberent in finibus Moabitarum, fuit autem istud bellum totaliter Dei, quia nihil Iudæi ibi operati sunt, nec aliqua virtus naturalis. Secundum opus Dei est, quando Deus aliquid agit per se, & non totum, & sic reperiuntur aliqua bella Dei quæ facta sunt a Deo, ita quod maiorem partē eorum Deus per se fecit, vt patet Iosue 10. cap. nam cum pugnaret Iosue contra quinque reges, qui conuenerant ad destruendum Gabaon, & illi fugerēt, persecutus fuit eos Iosue, & tunc dicitur quotcunq; fugerent filios Israel, & essent ad descensum Iethorō, dominus misit super eos lapides magnos de cęlo vsq; Azecha, & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quā quos gladio percusserāt filij Israel, hoc autem bellum de interfectione per lapides grādinis solus Deus egit. Fuit pręterea in eodem bello aliud longe maius miraculū, quod Deus solus fecit, s. quòd stetit Sol immotus spatio vnius diei, donec Israel se vindicaret de hostibus suis, vt patet in eodem cap. cum dicitur, tunc locutus est Iosue dn̄o in die qua tradidit Amorrhęum in conspectu filiorum Israel: Sol ita cōtra Gabaon, ne

A moucaris Luna contra vallem Hayalon, steteruntque Sol & Luna, donec vlcisceret se gens de inimicis suis. & hoc etiam vocatur in sacra Scriptura vnum de bellis domini, nam ea quæ sunt scripta in libro Bellorum domini, vocantur bella domini, sed hoc in libro Bellorum domini scriptum est, namque dicitur Iosue c. 10. nonne scriptum est in libro Iustorum, stetitque itaq; Sol in medio cœli, & nō festinauit occumbere spacio vnius diei, non fuit ante, & postea tam longa dies obediente Deo voci, hominis, & pugnante pro Israel. vocatur ibi liber Iustorum, sed liber Bellorum domini, & liber Iustorum idem sunt, vt patet ex his quę declarauimus Exo. 17. ca. Tertium opus Dei dicitur, quando Deus non operatur totum per se, nec partes per se,

Idē sunt liber Iusto rum, & liber Bellorum dn̄i.

B sed dat virtutem operanti, nam ille agere dicitur qui principium agendi habet, qui ergo virtutem agendi elargitur agere dicitur, sed in hoc est differentia, quia Deus est causa prima; & causa prima ex conditione sua habet causalitatem vniuersalem influendo in omnes res, & dando eis virtutem qua sint & agant: sic dicit beatus Paulus Actu. 17. cap. vbi dicitur, Deus est in quo viuimus, mouemur, & sumus, vt quidam vestrorum poetarum dixerūt: idem innuitur in libro de causis in prima propositione, scilicet omnis causa primaria plus influit in effectum quam causa secundaria, & quantum ad istam administrationem virtutis in agendo non dicimus hic, quod Deus aliquid agat, quia tunc cum in omnia influat dans virtutē agendi omnia agere diceretur, quod dicere non consueuimus: alio mo-

Deus est causa prima.

C do Deus dicitur dare virtutem agendi creaturę, quando non solum dat ei virtutem agendi cōsueto modo naturæ, sed excessiuè tribuit virtutem ex aliqua causa particulari vel ratione, & hoc cum alicui homini dat maiores vires quàm consueuerit habere a sua cōplexione, vel maius pondus, sicut legitur de beata Lucia, quod licet multi homines primo, deinde multa iuga boū conarentur eam de vno loco mouere, immobilis mā sit. isto tertio modo dicit Deus egisse omnia bella Hebræorum contra aduersarios suos ad expulsionem eorum de terra, nam dabat maiorem animositatem Iudæis quam consueuerant habere, & timorem incutiebat hostibus, & vertebāt eos, & fugabant, & tamē nō videbatur Deus hic aliquid totaliter per se agere, sed

D agebat per Israelitas dando eis virtutem ad agendum, de hoc patet Exod. 23. c. cum dicitur, terrorem tuum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris, cunctorumque inimicorum tuorum terga vertam, emittens prius crabrones qui fugabunt Euæum, Chananęum &c. sic etiam patet supra, nā istę gentes, quas deleuerunt Hebręi erant multo plures, & robustiores quàm Iudęi, vt patet supra 7. c. ideo Iudęi non auderent pugnare contra illos, quod multitudine, & robore minores erant patet, quia Deus laudauit populos istos de magna fortitudine dicens, ego autem exterminaui Amorrhęum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, vt habetur Amos 2. cap. Hebręi au-

E tē qui aliàs nullo modo Amorrhęos aggressuri erant, & nunc incitante domino, & apponente animositatē magis quàm aliàs Hebręi habituri essent, recte a domino taliter adiuti sunt, vt ipse, & non Hebręi fecisse dicatē hęc bella. Et si opponat Hebręus ego manibus proprijs contra Chananęos pugnaui, & occidi eos, ergo ego feci ista bella, & non Deus.

Respondet litera, quòd non concludit istud argumentum, nam licet Hebręorum manibus ista facta sunt, tamen non fecerunt ipsi, quia non erant vires agendi ab ipsis, sed a domino cum dicitur, sed recorderis domini Dei tui, quod ipse vires tibi præbuerit, & sicut instra agendi, vt dolabra, & cætera, licet immediate

tangant ipsam materiam, quæ transmutatur secundũ artem: tamen non dicuntur ipsa instrumenta agere, sed illi qui mouent ea: nam vires ad agendum, vel ad hoc, quòd moueantur sic vel sic, non sunt in ipsis instrumentis, sed in mouentibus instrumenta, ita cum hic ipsi Iudæi essent instrumenta Dei, & non præstarent ipsi vires ad agendum ista, sed Deus, vt patet in litera: ergo Deus dicebatur ista agere: non tamen est omnimoda comparatio inter actionem instrumenti ad mouentem, & inter Iudæos pugnantes, & Deum vires apponentem: nam instrumentum solum se habet in ratione passiui, nam nõ habet in se aliquod principium sui motus inquantum instrumentum, licet habeat principium sui motus, inquantum ens naturale, scilicet lapis, vel ferrum, aut lignum: etiam quia instrumentum non habet aliquam cognitionem ad motũ, vel operationem, sed ex sua motione passiua aliud ad quod applicatur sic, vel sic disponitur: Iudæi autem licet concordarent cum instrumento in eo, quòd vires recipiebant a Deo, sicut instrumentum a mouente; tamen ipsi habebant in se aliquod principium sui motus: nam non se habebant totaliter per modum passiui, sicut instrumentum, sed per modum actiui cui vires augentur, etiam quia ipsi habebant cognitionem practicam ad hoc, scilicet, qualiter esset bellandum, quia tamen Deus eis tantas vires, & animositates posuit, cum quibus faciliter deuicerunt, sine quibus nullo modo vicissent, nec saltem aggressi fuissent, Deus agere dicitur hic, & sic pertinet hoc ad tertium modum actionis Dei, quando nihil per se agit, sed dat vires agendi alicui rei. *Et robur manus meæ.* Et non dicitur robur manuum mearum, quia agẽtes in bello ducibus manibus agunt: respondetur, quòd pugnantes duabus manibus pugnant, sed pugna est duplex quædam est defensiua sui ipsius, alia est offensiua alterius, & vtraque necessaria est in quolibet bello, & vna fit per vnam manum, alia per alteram geritur, manus dextra agit pugnam offensiuam, & manus sinistra pugnam defensiuam, quia sinistra est ad ferẽdum aptior vt portetur in ea Clipeus, vt ait Isidorus Etym. lib. 11. c. de homine, & partibus eius, licet Plato in sua politia admonuit debere fieri homines ambidextros, vt ait Philosophus in 2. Politicorum. c. vltimo, in fine. quia ergo licet nos vtraque manu pugnemus, cum solum manu dextra pugnemus in hostem, per solam illam manum dicimur vincere hostes, & sic dicere poterãt hic Hebræi, quòd fortitudo manus suæ fecerat hæc omnia, i. fortitudo solius manus dextræ qua pugnabãt in hostem: sic frequenter in libro Exod. cum fiat metaphora de Deo, tanquam de forti viro pugnante dicitur, quòd eduxit filios Israel de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, nominans solum vnum brachium, cum tamen vir fortis pugnet duobus brachijs quia ibi de solo brachio dextro intelligitur. *Vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis.* Vnde merito Abrahæ, & Isaac isti fuerunt introducti in terram promissam, quia Deus retribuit bene agentibus in mille generationes, vt supra 5. c. *Sicut præsens indicat dies.* Ad superiora refertur, s. quòd Deus præstitit tibi vires ad faciendũ opera fortia, s. occidendo reges Amorrhæos & Madianitas, & Amalechitas: Exodi 17. Num. 21. & 31. c. & hoc nunc manifestum est, quia iam factũ erat, sic ergo certissime de futuro promisso expectari debet. *Si autem oblitus fueris Dei tui, & secutus fueris Deos alienos.* ista se concomitantur, qui Deum verum quantũ ad cultum, fidem, & memoriã derelinquit, Deos alienos immediate sequitur, quòd nulla gẽs sine Deo est siue vero, siue falso.

Pugna est duplex.

Nulla gẽs ẽ sine Deo vero, vel falso.

Secutus fueris Deos. Scilicet, quærendo ab eis in dubijs responsum, & faciendo quæ ipsi mandant. *Colueris que illos.* Offerendo, vel thurificando. *Et adoraueris.* Te coram eis humiliando.

F

Quæ sunt cæremoniæ, siue actus ex quibus quis cognoscitur idolatrare. Quæst. V.

Ista duo principaliter prohibẽtur, s. sacrificare eis, vel humiliare se coram eis, quia ista magis exhibẽtur Deo, & magis specialia sunt ei, quàm aliqua alia: nam licet alia genera obsequiorum Deo fieri possint, tñ ista magis specialia sunt, quia alia cõia sunt ei cum hominibus, & maxime primũ quod est sacrificium, nam nullus vnquam hominum sacrificium obtulit, nisi vero Deo, aut illi quem tenebat pro Deo: signat ergo istud obsequium expresse deitatem s̃m intentionem ipsius offerentis: nam ex eo, ꝙ offert dare, protestatur illum cui offert esse Deum, licet nõ loquatur. adoratio autem est aliquid speciale multum pertinens ad Deum, nam licet homines adoremus, i. quia coram eis capita inclinamus, aut genua flectimus, tñ non eodem modo, sicut Deum adoramus, & ista adoratio magnam volũtatis affectionem notat, quã Deus super omnia a nobis exigit, vt patet Io. 4. c. Deus spiritus est, & eos qui eum adorare debent, oportet in spũ adorare: hoc idem patet Micheę. 6. ca. cum inquirit in quo Deus delectatur, & dicit, qd dignũ offeram dño, curuare genu Deo excelso, nunqd offerã ei holocaustomata, & vitulos anniculos? nunqd placari põt Dñs in milibus arietum, aut in multis milibus hircorũ pinguiũ? nunquid dabo primogenitũ meũ ꝓ scelere meo fructũ ventris mei ꝓ pcõ aĩæ meæ? indicabo hõ quid sit bonum, & quid dñs q̃rat a te, vtique facere iudiciũ, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cũ Deo tuo. hoc vero vltimum signat magnã affectionẽ cordis nostri s̃m q̃ placat̃ Deus. q̃uis ergo ista duo hic clare exprimant̃ solum, tñ non est intelligendũ, ꝙ oĩa alia circa idola sint concessa: nã nihil qđ aliq̃o redundat ad honorẽ alicuius de dijs, quos gentes colũt, facere debebat: vnde si aliq̃s de Iudæis esset bonus politor lapidum, aut aurifex, vel argentarius, & daret sibi aliq̃s gentilis multas pecunias, vt sculperet aliquẽ Deũ, vel faceret fusilẽ de auro, & argento, nullo mõ facere debebat, ẽt si totum mundũ ei daret, nec si eũ non faciẽtẽ occisurus esset, vel si aliq̃s pauper Iudæus esset, & darent̃ ei pecunię, vt emundaret templũ alicuius Dei gẽtilis, facere nullo modo dẽbat: eodem mõ textor Iudæus non dẽret aliquid texere pro honore, vel vsu tẽpli idolorũ, generaliter aũt nulli Iudæo licebat aliquid agere, qđ pertineret ad cultum Deorũ gentiliũ, vel si ipse sciret ad illum esse applicandum. *Ecce nunc prædico tibi.* Idest annũcio, vel propheto. *Quòd omnino dispereas.* i. ꝙ totaliter destrueris, ita ꝙ nihil de te remaneat, sic dr̃ supra 6. ca. ne q̃n irascatur furor dñi Dei tui contra te, & auferat te de superficie terræ. Sciendum tñ, ꝙ nõ q̃ncunque Iudęi auerterentur a Deo colentes idola Deus disperditurus erat eos, sed expectabat vtrũ conuerterentur, & non fierent incorrigibiles, nõ delebat eos totaliter, nam cum Israẽlitę, tam decẽ tribus quæ vocabantur Iuda, sępe coluerint idola, vt patet Exodi tertio, & quarto Regũ. & ex secundo libro Paralipomen. & in libris Prophetarum, sępius deleti fuissent, ita ꝙ non remansisset ex eis neque vngula, tamen nunquam disperdidit eos donec desperata fuit plaga eorum: nam istum ordinem tenebat Deus in corrigẽdo eos, quòd primo cum peccarent immitteret in eos famem; deinde hostes si nõ corrigerẽtur, quòd si nec sic hostibus vastantibus terram eorum corrigerentur, mittebat hostes qui ducerent eos captiuos extra terram suam, & si ibi conuerterentur, reducebat eos dominus, vt patet supra 4. cap. & in-

G H I K

Notandũ.

& infra trigesimo, vt fuit in captiuitate Babylonica, si autem rursus peccarent, & indurarent, disperdebat eos dominus, vt patet de captiuitate decem tribuum, quæ nunquam reditura erat, nec rediјt, de quo Oseæ 12.capit. sic etiam de tribubus duabus Iuda, & Beniamin, postquam venerunt ad consummationem malorum occidendo Messiam. Et postea expectati ad cõuersionem per quadraginta annos, aut amplius, & predicantibus ibi Apostolis, & ipsis negligentibus verbum Dei, & blasphemantibus illud, vt patet Actu 13. capitu. superuenerunt Romani, & disperdiderunt eos vsque in æternum. de modo istarum punitionum patet Leuit. 26. cap. in litera, & infra 28. cap.

Sicut gentes quas deleuit dominus. Quia istę gentes sic pro peccatis suis magnis perierunt, vt patet Leuit. 18. capit. sed non pro idolatria: solum enim zelabat Deus crimen idolatriæ in Iudæis non autem in gentilibus, vt patet præcedenti capitu. sed alia peccata quæ forte non erant de se tantæ grauitatis, valde a Deo in gentilibus punita sunt, vt concubitus masculorum in sodomitis Gene. 19. capi. & istas septem gentes ad fornicationes varias prouocauit Esaiæ 13. & 14. capitu. & Hieremiæ 52. & mala multa contra Iudæos exercuit, sic etiam Niniuitæ perierunt, quia multum sanguinem fuderant, vt patet Naum. secundo & tertio cap. quodlibet autem istorum peccatorum minoris grauitatis est, quàm idolatria, sed nunquam legitur, quòd Deus aliquos gentiles pro sola idolatria puniuisset, & ratio est, quia concubitus masculorum, bestiarum, & personarum coniunctissimarum, vt patris, & filiæ, matris, & filij, & effusio iniusta sanguinis manifestissimè sunt contra naturam, & ipsum, vt nullus de hoc dubitare valeat.

Naturaliter de Deo tantum cognoscitur, quantũ ad salutem requiritur.

De cultu Dei vnius, & cognitione eius, licet tãtum naturaliter cognosci potest, quantum ad salutem requiritur, scilicet, quia Deus est, & quia remunerator est, vt ad Hebræos vndecimo capit. habetur, ita vt inexcusabiles sint, vt ad Roman. 1, quantum ad damnationem æternam, tamen non sunt ista ita clara, sicut de vitijs carnalibus supradictis, ideo illa duplicem pœnam merẽtur, scilicet æternam, & hic specialiter temporalem, & hoc aliqualiter patet, quia nullam excusationem habebant peccantes sic carnaliter, & effundẽdo sanguinem, sed qui idola colebant, aliquam excusationem, licet non sufficientem habebant dicentes, nemo nos conduxit Matth. 20. capit. idest nullus Propheta, vel Angelus nos instruxit in tali cultu: Iudæi autem nullam excusationem circa idolatriam habebãt, cum totiens premonerentur: ideo in hoc peccato grauius quam in alijs puniebantur. Potest autem assignari alia ratio: Deus enim dicitur esse æmulator, vel zelator in Iudęis, & in nulla alia gente, vt patet supra sexto capitu. cum dicitur, non ibitis post Deos alienos cunctarum gentium quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus ęmulator dominus Deus tuus in medio tui, idest solum Deus in nobis est æmulator, vel zelator, & non in aliqua aliarum gentium, sed in hoc non vetatur quin Deus puniat alias gentes, quia bene eas puniuit cum peccauerunt, vt supra diximus, sed vocatur solum ęmulator inter Hebræos, nã ęmulator non signat vniuersaliter punitorem, quia tunc esset sensus, quòd solum in Iudæis Deus erat punitor, sed ęmulator idem est quod zelator. dicitur zelator qui zelum habet: zelus autem est amor priuatus nolens habere consortium in amato, & iste zelus pertinet ad coniuges, quia vir zelat vxorem suam, scilicet, ꝙ vult solus ab ipsa amari, ita quòd ipsa ipsum solum amet, & ei soli corpus suum custodiat, nec vnquam viro alteri copuletur, ita Deus zelator dicitur, quantum ad cultum diuinum; nam sicut coniux vult amorem coniugis, & corporis fruitionem ad ipsum solum seruari, ideo dicitur illud zelare; ita Deus dicitur zelare istum actũ qui est colere, quia vult, quòd nullus alius coleretur: hunc tamen zelum non habet ad omnes gentes, sed ad solos Hebræos, & ratio est, quia eodem modo se habet Deus ad Hebræos, sicut vir ad vxorem suam, ideo illa quæ zelat vir in sola vxore sua, zelat Deus pro tempore illo in solis Hebræis, & illa quę vitari velit vir nõ solum ab vxore sua, sed etiam ab omnibus alijs, eadem punit Deus non solum in Hebræis, sed etiam in alijs populis, zelat autem quilibet vir in vxore sua hoc, scilicet amorem, & corporis coniũctionem, quia vult, quòd ei soli coniungatur, & eum solum amet. de aliorum autem vxoribus non curat vtrum adulterentur: sic etiam Deus istud, quod est colere eum solum, & non alios Deos zelat in Iudæis, talis namque est amor colentis ad eum quem colit, qualis amor viri ad vxorem, quia vterq; est fruitiuus, licet nõ deberet hoc competere vtrique.

Quare in idolatria dicebãtur Iudæi fornicari.

Et sicut in hoc solo actu vocatur mulier adultera, scilicet si virum deserens alteri commisceatur, ita in hoc solo peccato dicebantur Iudęi fornicari, si idola colerent: in alijs autem non dicebãtur fornicari. ista locutio patet sæpissime in Ezechiele, in Oseę, in Hieremia, & Esaia: Deus ergo hoc peccatum in solis Hebręis puniebat, & zelabat, sicut vir in sola vxore sua hoc zelat, ideo licet aliæ gentes colerent idola, Deus non puniebat eas, & sic dicitur supra sexto ca. Deus ęmulator, idest zelator dominus Deus tuus in medio tui, idest solum zelat, & punit hoc peccatum in te, & in nulla alia gente, & sicut vir quędam alia crimina non solum punit in sua vxore, sed etiam puniri vellet in alijs, tam viris quàm vxoribus, vt homicidia, furta, & falsa testimonia, cæteraque similia, ita sunt quædam peccata quę non solum punit Deus in Hebręis qui sunt tanquam vxor eius, sed etiã in omnibus alijs gentibus, vt patet de criminibus supra notatis, scilicet coitibus masculorum, & pecorum, effusionibus sanguinum, direptionibus pauperum, & in alijs in hunc modum, in quibus puniuit alias gentes supra nominatas, & puniturus erat Hebręos si in hoc delinquerent, sic patet Leuitic. decimo octauo capit. cum dicitur: omnes enim execrationes istas fecerunt accolę terræ qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam, cauete ergo ne, & vos similiter euomat, cum paria feceritis, sicut euomuit gentem istam quę fuit ante vos.

Qũo Deus se habuerit ad Iudęos, sicut vir ad vxorem.

Quod autem Deus se habuerit ad Iudęos, vt vir ad vxorem patet, quia cum omnes populi sint Dei, & ad eum pertinent, Deus solos Iudęos accepit specialiter: tanquam vir accipit vxorem suam specialiter dimittens omnes alias: patet hoc Exodi, decimonono cap. cum dicitur, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cũctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta, idem patet supra septimo capitu. & patet magis, quòd ista electio Dei, quantum ad populum Hebræorum fuerit quasi accipere eos in vxorem. nam sicut amor, qui est inter virum, & vxorem, vel inter virum & aliquam mulierem, quam ardentissime amat, dicitur conglutinare eos, ita dicĩt Deus conglutinatus Hebręis: quòd enim virum, & fœminam amor nimius conglutinet; patet Gene. trigesimoquarto capit. cum dicitur, de Dina filia Iacob, quam cum vidisset Sichen filius Emor Euęi principis terræ adamauit eam, & rapuit, dormiuitque cum ea vi opprimens virginem, & cõglutinata est anima eius cum ea. Deus etiam dicitur eodem modo cõglutinatus Hebręis quasi amator, vt patet ĩ. 10. c. cum dr̃ en dñi cęlum est, & cœlum cœli, & terra, & oĩa quę in ea sunt, patribus tuis ꝯglutinatus est, & amauit eos: elegitq; semen eorum post eos. clarius etiã patet hoc

Osee 3.cap.vbi Deus dicitur desponsare sibi totum Israel, quasi vxorem cum dicit, & sponsabo te mihi in sempiternũ,& sponsabo te mihi in iustitia,& iudicio, & misericordia, & miserationibus,& spōsabo te mihi in fide,& scies,quia ego dominus, rationabiliter ergo debuit Deus zelare in Iudeis ea quæ vir zelat in vxore sua,& punire ea quæ vir punit in ea, & hoc concludit totum Amos.capit.tertio, cum dicit. audite verbum, quod locutus est dominus super vos filij Israel, super omnẽ cognationem, quam eduxi de terra Aegypti, dicens: tantummodo vos cognoui ex nomine ex omnibus cognationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras,scilicet,tam illas quas vir punit in sola vxore,quàm illas quas vult puniri generaliter in omnibus.

CAP. IX.

AVDI Israel. Tu transgredieris hodie Iordanem, vt possideas nationes maximas, & fortiores te, ciuitates ingentes, & ad cœlum vsque muratas: populum magnum, atque sublimem filios Enachim, quos ipse vidisti, & audisti: quibus nullus potest ex aduerso resistere. &c.

A*vdi*. Supra posita fuerunt incitamenta ad amorem per benefacere, hic ponuntur incitamenta per peccata remittere.

Et primo ponitur error populi. Secundo reconciliatio Dei, capitu. sequenti, & tanguntur duo. Primo premittitur quædam prælocutio. Secundo subiungitur peccatorum eorum historica narratio ibi. *Memento ne obliuiscaris. Tu transgredieris hodie*. Idest in breui: non enim eadem die Iordanem transierunt, quia primo recitauit Moyses omnia verba libri huius: deinde mortuus est,& planxit totus Israel eum triginta diebus,vt patet infra vlt.cap. & post hæc interiectis aliquibus diebus transiuerunt Iordanẽ, vnde Moyses locutus fuit ista verba quadragesimo anno,mense vndecimo,die prima, vt patet supra primo cap. & transierunt Iordanem decimo die, mensis primi, vt patet Iosue quarto capit. fluxerunt ergo inter diem qua dixit ista Moyses, vsque diem qua transierũt Iordanem duo menses, & nouem dies. *Vt possideas nationes maximas*. Idest terram maximarum nationum:non enim possederunt nationes,quia non erat eis licitum aliquẽ viuum dimittere, vt eum redigerent in seruitutem, Numeri trigesimoquarto,& supra septimo capit.

Et fortiores te ciuitates ingentes. Maximas in numero hominum: fortiores in robore corporum.

Et ad cœlum vsque muratas. Idest altos habentes muros: hyperbole est: sic enim dicitur supra primo capitu. de terra Chanaam: vrbes magnæ, & ad cœlum vsque muratæ.

Quare sacra Scriptura sæpe vtitur figura, quę dicitur hyperbole. Quæst. I.

VTITVR autem sæpissime sacra Scriptura ista hyperbole,& poetæ vtuntur ista figura, sic patet Alexandreidis libro 3. cum agitur de captione Cyri, & fœminis plorantibus, & dicitur,

Aurea fœmineus perstringit sydera clamor.

Idest, clamor mulierum accedebat vsque ad sydera: F ratio autem quare vtatur sacra Scriptura ista figura est duplex.

Prima, vt imitetur modum loquendi vulgarem: nam si sacra Scriptura declararet res eodem modo, quo sunt, sæpissime nihil intelligere possemus, vt patet, quando loquitur de Deo, nam cum noster modus intelligẽdi multum sit differens a modo essendi eius, si ita Scriptura sacra per Spiritum sanctum protulisset res de Deo, vt sunt; nihil intelligeremus, quia vt ait Aristoteles, secundo Metaphys. oculus noctuæ, sicut se habet ad lumen Solis, ita intellectus noster ad ea, quæ sunt notissima in natura: decuit ergo, immo oportuit, quòd sacra Scriptura conformaretur nostro modo intelligendi,& loquendi,sed nos per hyperbolem frequentamus,etiam sacra Scriptura vti debet ea.

G Secunda ratio, quare sacra Scriptura vtitur hyperbole est ad commouendum animos. nam animus noster mouetur a magnitudine rerum auditarum, vt ergo sacra Scriptura interdum, nos commoueat ad attentionem,& cautelam malorum, vtitur hyperbole, & est hyperbole in sacra Scriptura, maxime in comminatione pœnarum, quia sæpe Deus comminatur acrius,quàm postea puniat,sicut patet Lucæ decimonono capit. quando Christus predixit destructionem Ierusalem,dicens, non relinquetur lapis super lapidẽ, qui non destruatur,sed satis notum est, quòd licet Ierusalem per Titum, & Vespasianum destructa fuerit, tamen aliqui parietes saltem manebãt, in quibus erat H lapis super lapidem, vel saltem in fundamentis domorum,& magnorum ædificiorum. Hic autem rationabiliter vtitur scriptura hyperbole: est enim hic vtraque ratio prima propter concordare modo loquendi vulgari: loquitur autem hic sacra Scriptura de se hyperbolice, quia sic locuti fuerant supra exploratores Israelitarum dicentes: vrbes magnæ,& ad cœlum vsque muratę supra primo capitu. secunda ratio etiam est hic ad commouendum animos Israelitarum, nam vult distinguere scriptura inter ciuitates Aegypti, & ciuitates terræ Chanaam:ciuitates namque terrę Aegypti non habent fortes munitiones, neque magnas, quia terra illa multum arenosa paucos lapides habet, & non possunt ibi fieri munitiones de lapidibus, sed I oportet,vt fiant de lateribus de cocto luto:sic enim filij Israel qui captiui tenebantur in terra illa, cogebantur ad opera durissima luti,& lateris: nam cum ædificia quæ de lateribus fiunt calce media cum arena ligari deberent, & in Aegypto lapides ad faciendum calcem rari reperiantur, oportet lateres luto intermedio ligare,& sic opus est fragilius, & non potest valde tendere in altum, quia lutum faciliter cederet tanto oneri, & soluerentur ædificia,non possunt ergo ciuitates terræ Aegypti habere fortes munitiones, & altissimas, sicut aliæ terræ fundamentum, patet Exodi primo capitu. vbi dicitur, quòd filij Israel cogebantur ad opera durissima luti, & lateris, & non dixit lateris,& calcis, siue bituminis,quia in Aegypto talia,aut nulla, aut rara sunt ex ratione assignata,& de tali opeK re, & materia ædificauerunt filij Israel vrbes duas Pharaoni,quæ vocantur vrbes tabernaculorum, scilicet, Phiton,& Rameses: dicit ergo scriptura, quòd munitiones terræ Chanaam non sunt ita paruæ,& debiles, sicut munitiones terræ Aegypti,quia terra Chanaam non est arenosa,sicut terra Aegypti,quia est temperatior, scilicet in principio quarti climatis, & est terra montuosa,& campestris, vt patet infra vndecimo ca. ideo sunt ibi lapides multi ad construendas vrbes, & cętera ędificia. Et in hoc magna delectatio esse debuisset Israelitis, quia Deus certificabat eos de acquisitione terrę promissionis, quòd cito intrarẽt in eam ad possidendam eam cũ dicitur hic, tu transgredieris

hodie

hodie Iordanem, vt possideas nationes maximas, & fortiores te, ex alia parte dicebat eis, quòd illę ciuitates essent pulchrę, & bene muratæ muris altissimis, gaudere ergo debebant, quia non intrabant quasi pugnaturi contra illas vrbes, sed quasi possessuri eas: si enim viribus suis pugnandum fore arbitrarentur, displiceret eis, tam fortiter esse munitas ciuitates illas, tanquam sic non possent eas bello subijcere, & etiam dicit sacra Scriptura istam terram esse muratam vsq; in cęlum, quia intẽdit ducere Israelitas in desiderium eius, & quia tũc desideratur magis res, cum magis laudatur, laudat illam terram sacra Scriptura, sicut autẽ laus alicuius terræ est esse fertilem in fructibus, & salubrem in dispositione aeris, & aquarum, ita laus ciuitatum est esse valde muratas, quia per hoc contra ciues hostes securi sunt, si autem Deus non laudasset istam terram Hebræis, cito ipsi negligerẽt eam: nam etiam postquam Deus laudauit eam, ipsi despexerunt eam pro nihilo habentes sic patet Psalm. 105. cum dicitur, & pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, sic ẽt patet Numeri 14. ca. cum dicitur, vtinam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine, vtinã pereamus, & nõ inducat nos dominus in terram istã, multum etiam laudauit Moyses istam terram supr. 3. cap. vocans eam terram optimam, & scriptura vocat eam sæpissime terram fluentem lacte & melle, hęc aũtem vt illam gentem diffidentem ad desiderium beneficij sui, & reputationem inducat (atque sublimem) in staturæ proceritate, nume. 13. c. *Filios Enachim.* Idest homines de genere giganteo. *Quos ipse vidisti, & audisti.* Soli exploratores viderunt gigantes in Ebron, vt patet Num. 13. cap. de quibus solum duo, s. Caleb, & Iosue supererant. alij enim decem illico perierunt, Numeri 14. cap. sed transfertur ad totum populum secũdum regulam Ticonij. *Quibus nullus potest ex aduerso resistere.* Quia viribus robustissimi sunt, nullus eos audet expectare in bello, immo solo aspectu cæteros turbãt: vnde Emim, idest terrificantes nominabãtur, sed istos gigãtes deleuit Caleb de Ebron, vt habetur Iosue 15. cap. *Scies ergo hodie.* Potest accipi hodie pro die in qua ista loquebatur, & tunc est sensus. *Hodie scies.* Idest scire poteris ex præcedentibus Dei beneficijs, ꝙ Deus transiuit ante te. potest accipi hodie pro tempore cito venturo, vt supra diximus, & tunc est sensus, quòd hodie, idest in die qua Iordanem transieris. *Scies, quòd Dominus Deus tuus ipse transibit ante te.* Quia ibi demonstrabit miraculum, per quod patebit ipsum ante te transire, scilicet diuidendo, & siccando Iordanem, vt Iosue 3. & 4. cap. *Ignis deuorans atque consumens.* Hoc ad hostes Israelitarũ dicitur, quia Deus illos destruxit totaliter: Et vocatur ignis, quia nulla res est, nec elemẽtum, nec elementata quæ tantum, & æquiuelociter consumat; Deus autem velociter ista operatus est in tantum, vt vna die a Iosue quinque reges, cum nimia multitudine penitus deleti sint Iosue 10. cap. *Qui conterat eos.* Idest vulneret. *Deleat.* Idest occidat. *Disperdat.* Idest totaliter, vel multipliciter perdat, siue destruat. *Ne dicas in corde tuo.* Hoc est principium ad narrandum peccata Israelitarum, ne crederent se suis virtutibus illa attigisse. *Cum deleuerit eos.* Idest postquam deleuerit. *Propter iustitiam meam introduxit me Dominus.* Nullus enim quantumcunque sanctus de hoc potest gloriari, quia licet aliquis gratiam habens possit per illam mereri vitam æternam, vel alia bona secundum Dei ordinationem, tamen illam gratiam a se non habuit, neque eam meruit: alioquin gratia non esset gratia ad Roman. 10. ca. ideo istam gratiam per quam meretur a Deo habuit. meritum ergo a Deo habuit, quare non poterit recte gloriari: ideo Apostolus in nullo gloriandum esse iudicat, nisi in infirmitatibus. secunda ad Corinth. 11. si

Laus terræ quid sit.

Cur i nullo ē gloriãdum, nisi i

A gloriari oportet, quæ infirmitatis sunt gloriabor, ratio huius adhuc patet, quia gloria dicitur clara cognitio cum laude: laus autem est sermo explicans magnitudinem, quòd quando de aliquo magna narrantur, tũc dicitur laudari: magnitudo est in aliquo qui vere magna facit: Hebræi autem nihil magnum fecerũt, nam si gentes fortes Amorrheorum destruxerunt, non ipsi destruxerunt, sed Deus, & si contendant, quòd ipsi manibus suis hoc egerunt, dicendũ est eis, quòd non fecerunt viribus suis, sed Deus donauit eis vires specialiter ad hoc, nam si relicti fuissent suæ naturali fortitudini, non potuissent delere, nec vnum ex Amorrheis, quin potius ipsi ab Amorrheis subito deleti fuissent, qui erant populi fortissimi: sic dicitur præcedenti cap.
B non diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia prestiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi præbuerit, vt impleret pactum super quo iurauit patribus tuis: nihil enim laudandi sunt Hebræi cum magnum nihil fecerint, quia qui ab alio accipit, vel in virtute alicuius alterum vincit, gloriari non debet quasi ipse fecerit: sic ait Apostolus nihil habes, quod nõ accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? laudes autem illi qui magnitudinem egit dandæ sunt, scilicet Deo, qui vt ignis vorans, atque consumens velociter contriuit, deleuit, disperdidit, vniuersas nationes has.

infirmitatibus.

Cum propter impietates suas istæ deletæ inter nationes. Idest non fuerunt istæ deletę, vt tu introducereris, sed ideo tu introductus es, quia istę propter iniquitates
C suas delendæ erant, Deus nunquam aliquem destruit vt alium plantet, vel nunquam vnum deprimit, vt alium eleuet, quia potest vno eleuato alterum eleuare, vel vno non destructo alterum plantare, quia potentia eius est infinita, domini autem temporales hoc faciunt, qui habentes potentiam multum limitatam cũ vnum hominem multum in potentia eleuare voluerint, aut multum ditare, vel honorare; necesse est, vt alios deprimant, & depauperent, nam tota potentia, & diuitiæ, & honor alicuius domini temporalis in seruos suos sufficienter distributa sunt, si ergo aliquem alium vult ditare, vel ad magnam potentiam, siue honores eleuare, cum non habeat aliqua alia præter ea, quæ seruis suis distributa erant, necesse est, vt vni tol-
D lat ad alteri largiendum, vnum deprimat ad alterum eleuandum.

Deus non destruit, vel deprimit vnum, vt alium eleuet, quia est potentię infinitę.

Et hoc est, quod obijcit Boetius contra pecunias in secundo, de consolatio. probans, quòd fęlices non faciant, quia nõ faciunt vnum diuitem sine alterius paupertate, vt patet in Prosa quinta eiusdem, cum dicitur, at eadem, scilicet pecunia, si apud vnum quanta est vbique gentium congregetur, cæteros sui inopes fecerit, & vox quidem tota pariter multum replet auditum, vestræ vero diuitiæ, nisi cõminutæ in plures transire non possunt, quod cum factum est pauperes, necesse est faciant, quos relinquunt. o igitur angustas inopesque diuitias, quas nec habere totas pluribus licet, & ad quemlibet sine cæterorum paupertate non
E veniunt. Deus autem non est huiusmodi conditionis, nam est potentiæ infinitæ, ideo licet nunc multos diuites fecerit non depauperando istos, potest aliquo modo ditiores facere, quia diuitiæ eius nulla largitione exhauriuntur.

Nam infinitum est, cuius quantitatem accipientibus semper est aliquid vltra sumere: huiusmodi sunt diuitię Dei, potest quotidie facere plures diuitias quã factæ sunt, & sic de honore, & potentia, & fama, & robore corporis, & acutie intellectus, nam ista multis distribueret, nihil tollendo eis, potest multo pluribus talia concedere, & sicut est de istis, ita est de gratia gratum faciente, quia licet eam multis dederit,

Infinitum quid.

adhuc potest multos alios gratificare, & sic Deus volebat dare Iudæis terram bonam, quia promiserat patribus eorum, ad hoc autem nō erat necesse ei expellere populos Chananæorum de terra sua, nam illis nō expulsis poterat Deus prouidere Iudæis de alia terra, ita bona, aut meliori, nulli alteri genti nocendo: nam potuisset deserta Arabię quæ sunt terra vastissima, & tunc inhabitata ex defectu aquę, & indispositione terræ, facere optimæ complexionis, & abūdantissimam in fructibus, ita quòd Israelitæ optime ibi morarētur, & adhuc melius, quàm in terra Chanaā, quia tamen Deus est infinite bonus, & ob hoc sibi soli competit, vt ex eo, quod malum est bona eliciat, vt ait Boetius, de consola. lib. 4. Prosa. 6. cum populi Chananæorum mererentur expelli de terra sua propter malitias suas, & Deus eos expulsurus erat atque deleturus, etiam si nullam aliam gentem ad terram illam introducere deberet, & tamen ex hoc malo, quod erat pœnale, scilicet Chananęos expelli de terra sua, elicuit hoc bonū quod erat Israelitas introduci in illam, & ista est clara mentio literę, scilicet non enim propter iustitias tuas, & ęquitatem cordis tui ingrederis, vt possideas terrā eorum, sed quia illæ egerunt impietatem introeunte te deletæ sunt, ideo antequam iniquitates istarum cōpletæ essent, Deus nō expulit eas, nec tradidit terram Iudæis, sic patet Gene. 15. cap. cum promisisset Deus Abrahę, quòd ī quarta generatione introduceret progeniem suam in terram illam, reddidit causam quare non immediate introducebat dicens: nec dum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque in præsens tempus, istas ergo Deus propter iniquitates suas expulit, te autem elegit, non quia tu bonus eras, sed quia sic iurauerat patribus tuis, impietates autem istorum fuerunt carnalia vitia enormia, Leuitici decimo octauo capit.

Deus ex malo bonum elicit & hoc soli ipsi competit.

Non enim propter iustitias tuas. Idest propter opera tua iusta.

Et æquitatem cordis tui. Idest rectitudinem voluntatis interiorem ad bene operandum, in his duobus omne bonum opus perficitur, scilicet in bona, & recta voluntate, & debita executione.

Quibus pficitur op⁹ bonum.

Vt compleret verbum suum. Quasi dicat, gentes istę delendę erant propter peccata sua, & quia terra vacua manere non debebat, aliqua alia gens introducenda erat. Quare autem te magis quàm alias gentes introduceret, non fuit, quia iustior eras, sed vt Deus compleret, quod iurauerat patribus tuis.

Cum durissimæ ceruicis sis. Idest valde inobediens: non enim voluisti Deo recte subijci. Et arguit sic Moyses, quodlibet malum facit hominem iniustum esse, quantomagis ceruicis duricies. Est enim inobedientia quocūque vitio maior, quia idolatriæ comparatur primo Regum, decimoquinto capit. melior est enim obedientia quàm victimæ, & auscultare magis quàm offerre adipem arietum, quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idolatriæ nolle acquiescere: est enim obedientia excellentissima virtus: inobediētia enim inter vitia maximum est per regulam oppositorum habituum. Est enim obedientia virtus, quam Philosophus quinto Ethicorum, iustitiam legalem vocat, quam dicit omnes virtutes excellere, sicut lucifer omnia astra, & est ratio, quia quęlibet virtus proprium actum habet, vt temperantia circa delectationes, & tristitias: fortitudo circa timores, & audacias, & sic consequenter de alijs virtutibus, iustitia autem legalis omnium virtutum actus habet, & per eam non fornicamur, non maledicimus, non rapimus, non occidimus, non dimittimus scutum in bello, & aliter omne bonum facimus, mala cuncta fugientes, quia lex omnia mala vetat, & cun-

Inobediētia, qūo maior quocūque uitio.

Et obediētia virtus excellētissima.

F cta bona imperat, scilicet, non fornicari, non lædere, non dimittere scutum in bello, vt patet 5. Ethicorum eodem modo per obediētiam omnia mala cauemus, & bona insequimur, quę in lege Dei conscripta sunt. differt autem obediētia, siue iustitia legalis ab alijs virtutibus secūdum id, a quo operationis regulatio principaliter est: si enim aliquis det eleemosinam, quia recta ratio secundum habitum liberalitatis inclinat eū ad dandum, secundum liberalitatem operatur, & si ab illicito delectabili abstineat, quia sic ratio recta iudicat voluntate inclinante temperatus, vel continēs est. si autem eleemosinam, quia lex mandat pauperi subueniri, & abstineat a delectabili illicito, quia lex mandat non fornicari obediens, siue iustus legaliter est, idē
G modus assignabitur in actu mansuetudinis, fortitudinis, & cæterarū virtutum: ideo inobedientia idolatriæ comparatur, quia idolatria omnia mala radicaliter cōtinet, sicut inobedientia, vt primo Regum 15. capitu. de nullo alio vitio legimus, quòd idolatriæ comparetur.

An iustitia legalis sit obedientia totius legis. Et quomodo intelligatur. Et quæ sit comparatio inter iustitiam legalem, & obedientiam. Quæst. 11.

DICTUM fuit hic, quòd iustitia legalis est obedientia totius legis, quod quidem non est simpliciter verum, nam si intelligatur hoc, quantum ad ipsos subiectos legi, verum est
H aliquo modo, & non totaliter, nam multa per iustitiā legalem volumus, quæ non sunt scripta in legibus, qn̄ tamen daretur perfecta legislatio in subditis, nō oportebat esse prudentiam, sed solam obedientiam, vt ait Aristoteles in tertio Politicor. ex quo videtur, quòd quando est perfecta legislatio, sicut semper est, quòd subditi non solum indigent obedientia ad faciendum bonum, sed etiam prudentia, quia aliqua bona sunt, quę sunt extra legem: etiam ad quæ tamen dirigit iustitia legalis.

De prelatis autem, & dominis manifestū est, quòd non est in eis idem obedientia, & iustitia legalis, quia obedientia non debet esse in eis, cum obedientia sit
I respectu alicuius maioris.

Aliqui tamen voluerunt, quòd iustitia legalis simpliciter esset obedientia totius legis: lex enim omnia bona præcipit, vt patet quinto Ethicorū, cum aliquis agit aliquod bonum, quia mandat lex, vocatur iustus legaliter, & isto modo actus omnium virtutum possunt cadere in iustitia legali, si autem aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum temperatus est, si autē nō fornicetur, quia lex vetat fornicari, obediēs est, & hoc tenet aliqualiter Franciscus de Mayronis super tertiū summarium. Sed non propriè dicitur, quòd iustitia legalis sit obedientia. Primo, quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quàm obedientia, amplior quidem, quia obedientia solum extenditur, quātum ad ea quę in lege scripta sunt, vel a rectore politiæ mādantur, iu-
K stitia autem legalis comprehendit omnem actum humanū: nullus est enim actus, siue de quo data est lex, siue de quo non est data, quin ad bonum commune ordinare non possumus, ad plura ergo valde iustitia legalis quàm obedientia est. Item secundo, quia iustitia legalis est nobilior, altior, & perfectior quam obedientia, quia nobilior, & perfectior actio est diligere, quā obedire, patet quia obediētia est dispositio ad finem, finis autem fruitionis in ipso amore consummatur, sed iustus legaliter facit omnia quæ communitati expediunt, non quidem, quia lex mandat, quia dato, quòd lex non mandaret faceret, sed quia sunt bona, & vtilia communitati, inquantum diligit cōitatem, obediens

obediens autem solum aliquid agit, quia lex mandat, vel ipse rector politiæ, ergo perfectior est iustus legalis. Item si iustitia legalis esset obedientia omnium legum, nõ esset finis legalis iustitiæ bonum commune, sed obedire legi, & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, quia lex recta quę non est apostediasmenos ordinat omnia in bonum cõe, vt ait Philosophus in 5. Ethicorum. in princi. intentio tamen facientis esset per se ad obedire legi, per accidens autem ad procurare bonum commune, sed contrariũ vult Philosophus in 5. Ethic. nam dicit, ꝙ iustitia est ad bonum cõmune alterius, & particularis iustitia directe est ad bonum alicuius particularis. Iustitia legalis est directè ad bonum commune, & per se, ergo nõ debet primo intendere obedire legi, sed bonum commune. Item patet hoc, quia iustitia legalis dicitur p̄ciosissima virtus inter cęteras, sicut lucifer & hesperus inter stellas, vt patet 5. Ethic. in princip. & hoc est, quia est de maximo bono, cum aliæ virtutes intendant quædam bona particularia, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi: ergo iustitia legalis est de communi bono, & non est obedientia. Antecedẽs patet, quia lex posita est propter bonum commune, cum sit quædam mensura, vel regula directiua actuũ humanorum in bonum cõmune, vt est de se nomen. Et patet sæpe in 5. Ethic. nisi sit apostediasmenos, idest lex posita sine ratione, quæ propriè non vocatur lex, sed finis semper est nobilior his quę ad finem, vt patet in Prologo 1. Ethic. ergo bonum commune erit maius bonum quàm obediẽtia legis, & sic non debemus procurare bonum commune, vt obediamus legi, sed obedire legi, vt procuremus bonum commune. Item patet hoc clarissimè, quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit persona publica, & sicut alij se habent ad bona particularia, tanquam ad bona propria, & adęquata, ita princeps se habet ad bonum commune, tanquam ad bonum proprium, & adęquatum ei, sed princeps nullam obedientiam habet, quia legibus subiectus nõ est, vt patet instituta quibus modis testam. infirmantur. §. vlti. vbi dicitur, diuus Seuerus, & Antoninus sæpius rescripserũt, licet legibus soluti sumus, legibus tamen viuimus, non ergo pertinet obedientia legalis ad principem, ergo non est obediẽtia legis iustitia legalis, quæ maxime ad principem pertinet. Si ergo dicatur, quòd iustitia legalis est obediẽtia totius legis intelligendum est, vt supra declarauimus.

Dictũ pulcherrimũ Cęsarum.

Memento ne obliuiscaris. Hic ponitur secundum, s. peccatorum eorũ historica narratio. *Quomodo ad iracundiam prouocaueris*. Peccare enim malũ est, sed memoria peccati bona est, quia humiliorem, & cautiorem hominẽ reddit, ideo aliquando Deus suos cadere permittit, vt meliores fiant, alicui indirectè magis cecidisse profuit quàm stetisse alteri: qui enim stetisse se meminit, aut torpore deficit, aut inani gloria cadit, nisi Dei gratia specialissime teneatur. Petro enim magis Christum negasse quàm non negasse profuit, licet negare malũ esset, quia testatur Euangelium, ꝙ post negationem amare fleuerit: alij autem Apostoli Christum patientem flebant, Petrus autem se miserrimum peccatorẽ Christum negasse inextimabiliter dolebat, & tam valde pręcordijs eius doloris sensus immersus est, vt quãuis post Christum viderit, & Spiritu sancto repletus fuerit, vsque ad mortem quotidianus ei męror manserit, vt testatur beatus Clemens in itinerario. Qui autem peccauit, & se peccauisse oblitus est, omniũ peßimus est, quia ex obliuione peccati se iustis æqualem facit. magnam ergo oportet peccatorum manere memoriam.

Memoria peccatorũ manere debet.

A *Quando memoria, & recordatio peccatorum est bona, & quando est periculosa. Et distinctio peccatorum elegans. Et quatuor mirabiles regulæ circa hoc. Cautelæ etiam adduntur prudentissimæ, quo ad recordationem eorum, quę ad delectationem gustus, & venereorum pertinent.*

Quæstio. III.

DE memoria autem peccatorum distinguendũ est, quia recordari peccata ad quotidie deplorandum ea simpliciter bonum sit, tamen in memoria quorũdam peccatorum periculum magnum est. Ideo sciendum, quòd peccatorum quædam sunt, circa trãsgressionem rationalis, quædam circa transgressionem irrationabilis, quædã B circa transgressionem irascibilis, quædam circa transgressionem concupiscibilis. Circa transgressionem rationalis vis datur regula generalis, quia omnia peccata facta per transgressionem rationalis vis debent tradi continue memoriæ, nec est aliquod periculum in sæpissime memorando ea: dicuntur peccata facta per vim rationalem illa, quę fiũt in tali materia circa quã, nec intendit concupiscibilis, nec irascibilis, nec est nobis talis materia communis cum pecoribus, vt circa amorem Dei, circa cultum eius, circa honorem parentum, circa desiderium sciendi, circa appetitum famæ & honoris, nam ad ista nullo modo attingunt bestiæ, sed soli homines. circa omnes istas distinctas materias contingit errare, & bene agere. Est tamen fundamentum circa istam materiam de memoria pecca- C torum, quòd memorari peccata semper valde bonũ est, nisi ex memoria peccati reincidamus in illud. Dãtur ergo propter hoc 4. regulę, scilicet, quando ex memoria est periculum reincidendi, & quando non, prima est quam diximus de peccatis factis per transgressionem vis rationalis, quòd memoria talium peccatorum nunquam est periculosa, vt si aliquis peccauit diligendo magis temporalia quàm Deum, non est periculosum, quòd continue recordetur de illo, vel si peccauit contra cultum, vt si coluit idola, vel obseruauit auguria, vel de Deo male credidit, vel nomen Dei blasphemauit, vel in nomine eius periurus fuit, vel sacram Scripturam corrupit, vel scientiam necromanticam, aut aliam prohibitam desiderauit, aut honorẽ D indebitum concupiuit, aut se de aliquo iactauit, aut charitati fraternę, vel bonis proximi inuidit, vel parẽtibus non obediuit, & sic de infinitis in hunc modum quorum omnia sunt per transgressionem vis rationalis, memoria istorum vtilis est, quia sic cõterimus, nec est aliquomodo periculosa, quia ista nõ sunt talia quæ secundum se sint delectabilia, & possint peruertere iudicium, & sic beato Petro semper profuit memoria negationis Christi: nam Christum negare pertinet ad transgressionem vis rationalis: nam per solam vim rationalem Christus cognoscitur, & per eãdem solam Christus negatur, profuit autẽ, quia quotidie Petrus memorans se tam enorme delictum, quod magis scelus atque scelestissimum est, commisisse, inconsolabi- E liter dolebat, & erat ei continuus planctus, ac si Christum coram se semper videret morientem, & seipsũ quotidie detestabatur viliorem bestijs se existimans, qui suum benignissimũ redemptorem instincto ore abnegasset. O btẽ Senex ac per hoc cęteris Apostolis dignior, & ipsi Christo quem negauerat acceptior, & fœlices illę lachrymæ quæ eum ad tantum dignitatis gradum extulerunt. In memoria huius sceleris nullũ periculum erat, quia non poterat apparere delectabile ipsi peccanti, vt rursus ad talia laberetur. Circa trãsgressionem quæ fit per vim irascibilem est dicẽdum, & sic secũda regula, quòd memoria peccatorum pertinentium ad irascibilem nũquam est periculosa, sed sem-

Prima regula.

Apostropha ĩ principis Apostolorum laudem.

semper vtilis, dicuntur peccata facta per vim irascibilem illa, quæ fiunt insurgẽte passione iræ, vt occidere, percutere, maledicere, detrahere, falsum testimoniũ dicere, infamare, & similia: si enim aliquis occiderit alterum, & semel doleat occidisse, nõ est periculosum ꝙ semper, & continue memoretur illam occisionẽ, quia semper illa apparebit, vt mala, & detestabilis, nec per memoriam eius deducitur homo ad desiderandum facere ea iterum, quia ista non possunt apparere bona cum secundum se sint mala, licet appareant bona propter alterum ipsi irato qui intendit vindicare iniuriam, vel cõtemptum, se dato autem animo a passione iræ, & cessante causa priore quãdocũque talia in memoriam euenerint, iudicabuntur mala atque detestanda, eadem ratio est in periurum esse, percussisse, infamasse, falsum testimonium dixisse, & sic de ceteris in hunc modum, quæ pertinent ad irascibilem: nam in illis nullum periculum est recolendo ea.

Secunda regula.

Circa trãsgressionem quæ fit per concupiscibilẽ est distinguendum, nam quędam sunt quę concupiscuntur, & sunt spiritualia, vt honor, scientia, fama, fauor populi, potẽtia, & sic de alijs, & concupiscentia istorum non pertinet ad vim concupiscibilem, quia vis cõcupiscibilis, & irascibilis sunt nobis communes cum bestijs, sed nulla bestia desiderat honorem, scientiam, famam, potentiam, & similia, desiderium ergo istorum non pertinet ad vim cõcupiscibilem, sed ad appetitum ratiocinatiuũ qui est spiritualis, & sic peccare in talibus fit per transgressionem vis rationalis, & non concupiscibilis, ideo reducuntur ad primam regulam de transgressione rationalis vis. Alia est concupiscientia quæ est ad res corporales, & ista est duplex, quædam ad res vtiles, alia ad delectationes. prima quæ est ad res vtiles secundum quid pertinet ad rationalem, & aliquo modo ad cõcupiscibilem, sed magis ad rationalem: nam sicut desiderare potestatẽ, & dominium pertinet ad vim rationalem, ita desiderare dominium super res quæ possunt possideri, pertinet ad rationalem, & patet, quia sicut bestiæ non desiderant honorem, vel dominium ad inuicem, ita nec desiderant aliquid possidere, nec quicquam possident cum nesciant quid sit quicquam possidere, aliquo tamen modo ista concupiscentia pertinet ad vim concupiscibilem, inquantũ pleraque de vtilibus coincidunt cum delectabilibus, quę proprie pertinent ad vim concupiscibilem.

Tertia regula.

Circa primum horum, s. circa transgressionem, quæ fit per concupiscibilem rerum vtilium, est quando aliquis furatur, vel violenter rapit, aut per vsurarios contractus, aut symoniacos, aut quascunque alias extorsiones acceperit ab altero aliquam de rebus possessis, & tunc fit 3. regula, ꝙ memoria peccatorum quæ fiunt per transgressionem concupiscentiæ rerum vtilium nunquam est nociua, sed semper fructuosa, ideo si aliquis rapuit bona alterius, & sępe postquam semel pęnituit, recordatur de illo furto, vel rapina, aut alijs fraudibus, magis dolebit, nec est periculum aliquod, quod per huiusmodi memoriam inclinetur ad faciendum iterum tale malum, quia non proponitur in ratione talis delectabilis, quod immediatè alliciat ad agendũ.

Quarta regula.

Circa transgressionem quæ fit per concupiscientiam delectabilis datur 4. regula, ꝙ memoria peccatorum per transgressionem in delectatione tactus, & gustus est periculosa, s. quòd per talem memoriam facile ille qui memoratur, potest incidere in peccata priora, ratio diuersitatis est ĩter ista, quia illud malum, quod apprehenditur per transgressionem rationis, vel malum quod apprehenditur per transgressionem irascibilis, non sunt talia quæ apprehensa moueant ad fruẽdum ipsis, ideo etiam si aliquis recordetur eorũ, non mouetur ad operandum secundum illa, irascibilis namque

F mouetur ad prosecutionem iniurię, quod non est bonum secundum seipsum, immo durum, & terribile, sed mouetur per tristitiam, quia omnis iratus agit tristatus, vt ait Aristo. in 7. Ethic. & tristitia pro tunc agit apparere bonum id, quod non est, vnde si illius vindicta proponatur alio tempore in quo nõ sit motus iræ insurgens ex iniuria, vel contemptu, iudicabit malum esse prosequi vindictam. Delectabile autẽ quomodocunque proponatur, mouet ad delectationem, & fruitionem sui, cuius fundamentum est, quia totum bonum, & fœlicitas cuiuslibet hominis, aut alterius animalis consistit in quadam delectatione, delectationes autem sunt diuersæ, quia quædam sunt secundum intellectum, quas vocat Aristote. delectationes secundũ Philosophiam, vt patet 2. Poli. aliæ sunt delectationes

G secundum corpus, quæ sunt in actu cuiuslibet potentiæ, quælibet namque potentia bene disposita habens obiectum perfectum a quo immutetur, habet delectationem in illa immutatione, ideo visus in videndo delectatur, auris in audiendo, gustus in gustando, tactus in tangendo, delectationes autem tactus, & gustus sunt grossiores delectationibus aliarum potentiarum, & communiores nobis cum bestijs: nam bestiæ solo tactu, & gustu delectantur, licet ceteras potẽtias habeant, vt declarat pulchre Aristo. in 3. Ethic. cap. de temperantia, homines etiam communiores habent inter se istas quàm ceteras: nam ex natiuitate incipiũt delectari secundum gustum sumentes cibum, & consequẽter in cibis, potibus, & tactibus succedẽte ętate,

H ex quo concludit Aristo. in 7. Ethic. cap. vlti. ꝙ delectatio est summum bonum cuiuslibet rei, quia omnes res inclinantur in delectationem, & omnia agunt propter delectari, licet nõ sit eadem delectatio omnibus, quia tamen communiter delectationes tactus, & gustus sunt magis corporales, & magis notę, has solas desiderant cum dicit, & persequi autem omnia, & bestias, & homines delectationem signum quoddam eius, quod est esse aliqualiter optimum, ipsa fama autem non omnino perditur quã populi multi famant, & postea subiungitur, sed assumpserunt nominis hęreditatem corporales delectationes propter, & plures inclinare ĩ ipsas, & plures participare ipsas, propter igi-

Delectatio est cuiuslibet rei summũ bonũ.

I tur solas cognitas esse has solas existimant esse. Patet ergo ex his, ꝙ delectabile, quod est in tactu, & gustu, cum apprehenduntur mouent ad fruitionem sui, cũ ipsa accipiantur, vt maxima bona fruibilia. id autem in quod tendit irascibilis non est aliquid fruibile, ideo non, ita mouet, sicut delectabile: nam ad prosecutionem vindictæ solum mouemur existente motu iræ, & si proponatur nobis prosecutio vindictæ non existente motu iræ non mouebimur, proposito autem delectabili, siue habeamus passionem actualiter insistentem, siue non habeamus, mouemur ad fruẽdum illo: nam si passio est ipsa impellit, si autem non est delectabile ipsum confestim mouet eam ex fundamento supra posito. Et ex hoc infert Philosophus correlarium in 7. Ethic. in capi. de comparatione concupiscibilis, & irascibilis, s. ꝙ ira audit rectam rationem, vel

Nota de ira.

K phantasiam syllogizantem, s. quia audit primum syllogismum in quo cõcluditur, ꝙ debet sumi vindicta, sed non audit secundum in quo debet concludi qualiter sit sumenda, & quantum, & propter hoc errat, vt latius declarauimus Exodi 20. cap. concupiscibilis autem nullo modo audit rationem, vel phantasiam syllogizantẽ, sed immediate vt proponitur, siue per phãtasiam, siue per rationem, ꝙ aliquid est delectabile, mouet ad fruitionem. Omnia supradicta communia sunt quantum ad delectationem tactus, & gustus: nã vtraque mouet ad fruitionem, & vtriusque memoria periculosa est, sed magna differentia inter ista est, quia recor-

recor-

recordatio circa peccata quæ sunt in transgressione gustus, non sunt ita periculosa, sicut peccata per transgressionem tactus, quia quantocũque aliqua delectatio est maior, tanto magis mouet, delectatio autẽ quę est in tactu, s. quantum ad actus venereos fortior est quàm ea quæ in gustu, & sine aliqua comparatione magis mouet quàm delectatio quæ est in gustu, patet enim in amantibus, quia amãtes fortissime maxime illi qui habent amorem hęreos quæ est quædam passio de qua latè diximus Gene. 34 cap. isti nãque amando deficiunt, & frequenter moriuntur, amor namque fortissimus est, vt ait Seneca in tragędia. 4. quæ incipit Hyppolitus, tragædia septima, quæ incipit Medea, de quo late diximus Gene. 29. cap. desiderium autem alicuius cibi qualitercunque ille apparatus sit non cogit hominem deficere, dum tamẽ homo habeat alia quæcũque grossa cibaria quibus vescatur. multæ quoque aliæ fortitudines, & difficultates sunt in hac concupiscentia venerea, quæ non sunt circa delectationẽ tactus, & gustus, de quibus longum esset hic cuncta cõgerere, sed in multis locis particulatim dictum est. immanere ergo cogitationi alicuius istorũ valde periculosum est: nam immediate, vt apprehenduntur, concipiuntur, vt per se bona, & mouent ad suam fruitionem, vnde contingit, ꝙ ille qui recordari volebat eorũ, vt doleret, versa vice incipiet delectari, & assurgere in eorum desiderium. Si ergo aliquis peccauit in transgressione circa delectabile, quod est in gustu vescẽdo cibarijs multum delicatis, & apparatis, & nimis saporosis, recordari istorum satis magnus labor est, & si recordatio fiat, debet esse cum magna cautela quãtum ad duo, s. quantum ad recordationem circunstantiarum particularium, & quantum ad immansionem diuturnam, vel nõ diuturnam talis recordationis primum est, ꝙ cum voluerimus recordari de peccato facto circa talẽ delectationẽ gustus, ꝙ non recordemur, vel non inquiramus particulariter omnes circunstantias illius delectationis, s. ꝙ nõ recordemur de omnibus apparationibus talium ciborum, vel potuum, nec recordemur, quomodo delectabamur, quando sumebamus tales cibos, aut potus, vel quomodo nobis erat ad superabundantiam, vel quotiens assumebamus: nam ista particulariter considerata multum mouent appetitum ad fruitionem. si ergo voluerimus recordari talis peccati ad dolendum de eo, solum oportet sic recordari, ꝙ grauiter peccauimus, assumendo cibos illicitos tempori, vel personę, & sic transire. Secũdum attendendum circa hoc est, vt nõ immoremur multum tali memorationi: nam dato, ꝙ solum consideremus vniuersaliter, si lõga memoratio est, reducet nos ipsum delectabile ad considerationem particularem, & tunc stabit inconueniens, quod ante, sæpe nãque etiam nobis nolentibus recordari de talibus delectationibus insurgit ipsa cogitatio propter fortem impressionem quæ in phãtasia est, & tunc, aut nos fortiter tribulant, aut confusibiliter superant. Sic dicebat Maria Aegyptiaca, quæ cum stetisset 29. annis in deserto habens secum solos tres panes, qui duri erant versi quasi in naturam lapidis, ita vt essent incomestibiles, & carens vestibus tot annos patens ardenti soli, & gelido aquiloni, durissimos tolerauerat labores, & tamen post hæc omnia insurgebat ei cogitatio de delectationibus cibi, & potus, quas habuerat in Aegypto sic dicitur ĩ libro qui de vita eius metrice scriptus est;

Nota cautelas in recordatiõe peccatorũ gustus, & voluptatis.

Pisces Aegypti humique cupido relicti
Me miseram tangunt, & ea vehementius angunt.

Circa transgressionem peccatorum per transgressionem actuum venereorum adhuc maior cautela adhibenda est, cum maius periculum sit, vt supra probatũ est, & in hoc dicendum est, ꝙ memoria qualiscũque

Patet hoc & ex Epistola Hieronymi ad Eustoch.

A in viris adhuc potentibus, & in iuuenibus, qui adhuc fortes stimulos sentiunt, satis periculosa est: difficile est enim, ꝙ non delectemur in eo, quod nobis delectabile est, si ad memoriã reduxerimus, ideo illis qui adhuc fortes stimulos sentiunt, licet de malis præteritis pœnitere incipiant, consultius atque melius esset, non reducere ista peccata ad memoriam, & si velint dolere de malis cõmissis, doleat de alijs malis, & non de istis pro tunc: nam satis superque satis eis est labores tolerare insurgentes ex ipsa concupiscẽtia per seipsam nullo reducẽte eam ad memoriam, quãto magis si nos ad memoriam reduxerimus? Si tamen aliquis sit taliter dispositus forte per labores nimios, & abstinentias fortes, quæ carnis edomant igniculum,

B vt a memoria talium cito non superetur, adhuc distinguendum est. Quia istud peccatum actus venerei aliquando fuit per fortem amorem, aliquando per paruum, aut nullum. Pro quo cõsiderandum, ꝙ aliqñ homines mouentur ad actus venereos, ad solam expletionem libidinis, scilicet ad captãdam delectationem quæ est in actu venereo, & extinguẽdum, vel mitigandum illum stimulum cruciantem, & non se determinant ad aliquam certam fœminam, sed quęcunque apponeretur, in qua posset expleri libido sufficeret, & amplius non curarent, & tunc amor nullus est qui est affectio ad aliquam personam sub ratione talis delectabilis venerei: & hoc etiam non est forte, nam pro tali desiderio non multum homo cruciatur, nec apponeret se ad magna pericula. Aliquando mouetur

C homo ad desiderium actus venerei, & nõ indistincte, s. ad explendam libidinem cum quacũque, sed ad certam personam quę apprehenditur sub ratione magni boni, & magni delectabilis, ita ꝙ illa persona amatur sub isto amore, & si alia quæcunque apponeretur nõ moueretur in illam, immo displiceret, & tunc est hoc quoddã terribile, quod omnia frangit, omnia destruit omnia domat, viros quoque ipsos fortes ad veras cõpellit lachrymas, & facit eos torpere atque deficere, & ad nihil vtiles esse, vt patet de viro Gallo diligente & deficiente in amorem illius, de quo multa pulchra, & tenera, Virgilius in libro Bucolicorum ecloga decima, quæ incipit,

Extremum aretusa mihi concede laborem.

D Idem patet de Achille qui ardens amore Polixenę cũ esset in bello Troiano iacebat in lecto pulsãs musica instrumenta, cum esset fortissimus vir dimittẽs alios ire ad bellum, cum sine ipso nihil proficerent, de quo Ouidius in libro Epistolarum in Epistola Briseidis ad Achillem quæ incipit,

Quam legis a rapta Briseide litera venit.

Amor iste vrit, laniat, & fortes viros ad indigna officia subijcit, vt patet de Hercule viro fortissimo, qui ꝓpter amorem Ioles filię regis Aetholię seruitia puellaria fecit nendo, & domum verredo, & se vestibus muliebribus induendo, de quo Ouidius in libro Epistolarum Epistola Deianirę ad Herculem quę incipit,

Gratulor Aetholiam titulis succedere nostris
E *Victorem victæ succubuisse queror.*

Idem patet per Ouidium, in libris Fastorum, de hoc meminit Ioannes Bocatio de Certaldo in libro de casu, & ruina Principum, & Seneca tragędia 4. carmine. 3. quod incipit:

Diua non uti.

Et dicit:

Natus Alcmena posuit pharetras:
Et minas vasti spolium Leonis.
Passus aptari digitis smaragdos:
Et dari legem rudibus capillis.
Crura distincto religauit auro;
Luteo plantas cohibente socco,

Et

Et manu clauam modo qua gerebat
Fila deduxit properante fuso.

Sicut hoc viris intolerabile malum ad omnia eos impellit, ita fœminę si talem amorem conceperunt ad fortia operi, & supra earum cōditionem efferuntur; patet de Phedra amāte Hyppolitum, vt ait Seneca tragædia 4. in tertia parte carminis. 4. quæ incipit,

Quis me dolori, Cum diceret ipsa:
Me, vel sororem Hyppolitem vel famulam voca
Famulam potius omne seruitium feram
Non me per altas ire si iubeas niues
Pigeat gelatis ingredi pindi iugis
Non si per ignes & infesta agmina
Cunctis paratis ensibus pectus dare
Mandata recipe sceptra me famulam accipe.

Circa ista duo ergo licet vtriusque periculosa sit memoria, valde tamen distant: nam memoria actus venerei primo modo qui ad solam libidinem explendā fuit, quia amorem nullum habuit incitantem, non est ita difficile memorari, vt si quis recordetur se peccauisse cum meretrice, ad quam amor nullus est, nisi libidinis solius causa explendę, non erit valde difficile. Nisi forte cum actus iste memorandi aduenisset, ipse q eum habet, passionatus existeret, quia tunc ad quodlibet facillime cadit. Ideo generaliter cauendum est, vt quandocunque aliquis qui vult pęnitere de actu illicito venereo, habuerit passionem concupiscentiæ actualiter insurgentem, ne reducat ad memoriam delicta sua per actum venereum perpetrata qualitercūque illa fuerint: nam putās se per hoc reducere ad dolorem magis inducet sibi concupiscentiam: nam si contra eam quę nobis nolentibus insurgit, pugnare non possumus, quanto magis contra illam quæ a nobis voluntarijs inducitur? Sunt etiam consideranda circa istam memoriam huiusmodi peccati illa duo quæ supra dicebamus, de cibo, scilicet, vt non sit consideratio omnium circunstantiarum particularīū, quæ in hoc actu magis quam in alijs stimulant, scilicet qualis ei delectatio insurgebat ante opus insistente passione, si cōpleret. Idem de diuersis actibus, & alijs partibus, quæ periculose cogitantur atque periculosius enarrantur: nam si ad ista veniamus nullus est qui non cadat. Cauendum est secundum, vt ēt si in vniuersali ista recordemur, vt non immoremur tali cogitationi vniuersali: nam ex cogitatione vniuersali cum immoramur, insurgit particularis cogitatio: cū natura nostra ad hoc valde prompta sit, & etiam nobis nolentibus eueniūt cogitationes particulares circa talia. Circa alterum membrum, scilicet circa transgressionem quæ est in actu venereo dirigendo ad aliquam personam singulariter, secundum, quod supra dicebamus, regula vniuersaliter danda videtur; quod talia ad memoriam reducere periculosissimū valde est, & nullus homo quantūcunque eleuatus deberet ista ad memoriam reducere: nam amor iste nimius viscera penetrat, & emollit, & fortissimas vires habet, talis namque post multa tempora recrudescit, & integer redditur, ita vt fortes viros superet auferendo virtutis rigorem, & viscera fœminea inducendo. Vnde Ouidius in 2. lib. de remedio amoris demonstrat non esse videnda, nec ad memoriam reducenda loca, & tempora, & alias circunstantias secūdum quas aliquis delectatus fuit cum ea, quam singulariter diligebat dicens:

Amoris potentia.

Et loca sæpe nocent, fugito loca conscia vestri
Concubitus, causas mille doloris habent.

O Deus quā terribile quid. Opera enim fortitudinis circa maxima terribilia viros fortes non terrent; hæc autem tantum corda fortium emolliunt, vt ad lachrymas teneras compellant, quia fortis est, vt mors dilectio, vt patet Canticorum 8. ca. nam lampades eius lā-

F pades ignis atque flammarum, aquæ multæ non poterunt extinguere eam, & flumina nō obruent illam. Ab hoc ergo periculo securi non sunt, nisi qui totaliter ea a memoria eraserunt: huiusmodi autem terribile quantum est nulli sciūt, nisi qui aliqualiter experti sunt: proferant ergo sententiam qui viderunt, quod ab hoc dulci periculo, atque delectabili malo, & amara iocunditate, summopere cauendum est, quod nemini cōtingere arbitror, nisi ei qui totaliter a memoria exclu ferit. Cauendum ergo tanquam ab igne, & venenato serpente huiusmodi rem ex quacunque causa saltem leuissime recogitare, quia ex hoc verus ignis exardescit. Multæ quoque aliæ circunstantiæ, & modi circa istam transgressionem sūt, quarum quasdam attinge-

G re impossibile videtur. Alias autem licet dicere possemus, lubricere conuenientius est, ne in vlterius stilus protendatur. de materia amoris, & remedijs eius, & aliquibus satis vtilibus circa hoc latius dicetur (Deo dante) super 13. cap. secūdi. Reg. & ibi videre poteris. *In solitudine*. Idest in deserto: in eo enim multotiens Deum ad iracundiam prouocauit, vnde Deus de eis conqueritur, quod decies eum ad iram prouocauerint Nume. 14. cap. *Ex eo die quo egressus es de Aegypto*. Idest de Ramesse in qua habitabant, vt patet Numeri 33. c. antequam transirent mare rubrum contra Deū murmurauerunt videntes Pharaonem super se venientē, & ista fuit prima murmuratio Exodi 14. cap. deinde murmurauerunt in deserto Syn pro pane, & carnibus Exodi 16. cap. deinde in Raphidin pro aqua Exo. 17.

H cap. *Vsque ad locum istum*. Idest vsque ad loca planiora loca Moabitarum contra Phanum Phegor, & super Iordanem, vbi Moyses ista loquebatur, vt supra 3. cap. *Semper aduersum dominum contendisti*. Inobediens mandatis eius, & nō habens cor perfectum, & fidele cum eo. *Nam in Oreb*. Idest in monte Synai. *Prouocasti eum*. Vitulum fabricando, & adorando, dum Moyses maneret cum domino in monte Exodi 32. cap. *Iratus delere te voluit*: Dixit enim mihi dimitte me, vt irascatur furor meus super eos, delebo eos, te autem faciam in gentem magnam. *Quando ascendi in montem*, Idest postquam ascendi, quia in vltima die qua veniebat Moyses de monte, ipsi adorauerunt primo vitulum Exodi

I 32. cap. *Vt acciperem tabulas pacti, quod pepigit vobiscum dominus*. Istud est pactum decem præceptorum: nam decem præcepta sola erant scripta in tabulis illis lapideis, vt patet supra 4. cap. cum dicitur, & ostēdit vobis pactum suum, quod præcepit, vt faceretis, & decem verba quæ scripsit in duabus tabulis, & propter hoc arca quæ erat intra sancta Sanctorum, vocabatur arca fœderis, vel arca testamenti, quia in ea continebantur tabulę lapideæ habētes in se decē pręcepta, quę erant pactum Dei, vel fœdus, siue testamētum, quod idem signant, hoc autem fuit fędus inter Iudęos, & Deum, quia licet ista præcepta decem essent de iure naturali & pertinerent ad omnes gentes, tamen Deus specialiter petiuit a Iudæis, vt seruarent ea, & ipse promisit, quod si ipsi seruarēt ea, daret eis bona multa, & acciperet eos in populum peculiarem de cunctis gentibus, & ip

K si promiserūt ea seruare, & sic fuit factum pactum ex consensu vtriusque partis, cum dicitur Exodi. 19. cap. vos ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactū meū, eritis mihi in peculium de cūctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta. ad completionem autem huius pacti secutus fuit consensus populi, vt patet eo. cap. cum dicitur, respondit que vniuersus populus simul; cuncta quæ locutus est dominus faciemus, & post hoc venit Deus ad dicendum verba pacti huius,

&

& incœpit dicere decem præcepta, vt patet ibidem consequenter Exodi 20. cap.

De pacto Domini cum Israelitis, & quæ in eo pacto comprehendantur. Quæst. IIII.

ET sciendum, quòd non solum est pactum Domini cũ Israel pactum de decem præceptis: nam etiam pactum est de preceptis cæremonialibus, & de præceptis iudicialibus, & patet quia, sicut ad confirmationem aliorum pactorum inter homines fiebat diuisio alicuius animalis in partes, vt transirent paciscentes, vt patet Gene. 15. cap. secundum, quòd ibi late declaratũ, & aliquando fiebat confirmatio pacti occiso aliquo animali, & spargẽdo sanguinẽ super ipsos paciscentes, ita Moyses confirmans pactum inter Deum, & populum facta immolatione, aspersit populum sanguine, & altare, & librum legis, vt patet Exodi 29. cap. cum dicitur hic est sanguis fœderis, quod pepigit vobiscum dominus super cunctis sermonibus his, sed constat, quòd tunc in libro legis, quem ipse mõstrabat, erant scripta decem præcepta, & præcepta cæremonialia, atque iudicialia quæ continentur Exodi 21. & 22. & 23. cap. nam in cap. 24. consequẽter eiusdem libri dicitur quomodo Moyses descendit de monte, & narrauit omnes sermones Domini, & postquam consensit populus sequitur ibidẽ, scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & sic intelligebatur de preceptis decalogi quæ iam præcesserant, & de præceptis cæremonialibus, atque iudicialibus, quæ tunc data fuerunt, de ista confirmatione fœderis Apostolus ad Hebræ. 9. cap. vnde nec primum quidem, sine sanguine dedicatum est: lecto enim mandato legis a Moyse vniuerso populo capiẽs sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, dicens hoc est sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus, vocatur tamen pactum Dei principaliter pactum, quod continetur in duabus tabulis, scilicet decem precepta, quia illud pepigit Deus per se cum Hebræis, scilicet per Angelum suum, cæremonialia autem, & iudicialia per Moysen pepigit cũ Israelis. *Et perseuerani in monte quadraginta diebus ac noctibus.* Scilicet prima vice qua ascendi pro primis tabulis. *Panem non comedens, & aquam non bibens.* Quia sola Dei visione abundantissime pascebatur: non enim in solo pane viuit hõ, sed in omni verbo, qđ procedit ex ore Dei, vt patet præcedenti cap. *Dedit mihi dominus duas tabulas lapideas.* Scilicet in fine quadraginta dierum. *Scriptas digito Dei.* Idest ministerio Angelorum, de his magis diximus Exodi. 34. cap. *Continentes verba omnia quæ vobis in monte locutus est de medio ignis.* Idest decem præcepta quæ vobis in monte Synai in voce tubæ locutus est. *Quando concio populi.* Idest multitudo, vel congregatio de coeo, cois, idest coniungo, vel de cũctus, a, um, *Congregata est.* Idest in die quo tota multitudo exiuit de tentorijs suis, & congregata est circa radices montis Synai, vt audiret legem, in Hebreo habetur. *In die populi.* Idest in die quo congregatus est populus. *Et idem est tabulas fœderis.* Idest in quibus scriptum erat pactum, vel fœdus, quod pepigerat Deus cum Israel ad futuram rei memoriam. *Quia populus tuus.* vocauit Deus Israel populum Moysi, quia iam per peccatum non erat populus Dei; vel quia Moyses eis præerat spiritualiter, & tẽporaliter, & hoc melius videtur, quia subiungitur. *Quem eduxisti de Aegypto.* Et sic totum regimen populi Deus Moysi attribuebat, quare populus eius iuste vocabatur: vel vocat eũ populum suum, vt moueat eum ad orandum pro eo tanquam pro re sua. *Deseruerunt velociter viam quam de-*

A *monstrasti eis.* Idest doctrinam colendi vnum solum verum Deum. *Fecerunt, sibi conflatile.* Idest vitulum qui per conflationem auri, & argenti opere fusorio fabricatus est. *Rursumque ait dominus ad me cerno, quòd populus iste.* Ista exposita fuerũt Exodi 32. & Numeri 14. cap. *Cumque de monte ardente descenderem.* Idest de Synai qui tunc præsente Deo flamma, & fumo opertus erat, vt supra 5. cap. *Proieci tabulas de manibus meis.* Quia cum vos viam Domini deseruissetis colentes idolum, nihil lex proficiebat, ideo ex quadã ira quæ magis per zelum quam per vitium dici potest, cõfregit tabulas, cui enim profuturæ erant cum Deus omnes subito delere vellet? Aliqui autem Iudæi magis excusare volentes Moysen, dicunt quòd cum de monte descen-

B deret Moyses, vidit scripturam tabularum obliterari, vt nullum penitus literarum maneret vestigium tanquam Deo hoc volente, eas tãquam prorsus inutiles confregit, & satis hoc probabile est, sed quocunque modo hoc fuerit, satis constat Moysen ĩ hoc nihil peccasse, quia nusquam legitur de hoc a domino fuisse reprehensum, quod tamen fuisset si peccatum commisisset. *Confregique eas in conspectu vestro.* Et hoc multum releuat, quia in detestationem magni sceleris eorum tabulas legis coram eis fregit, vt ipsi compũctione sceleris hoc viso mouerentur. *Et procidi ante dominum.* Non immediate post fractionem tabularum orauit ante dominum pro populo, sed prius quantum potuit ex officio suo placauit iram Dei occidendo 23. milia Exodi 32. & tunc populum reliquum ne rursus

C peccarent instruens, Deum aliqualiter placatum pro populo oraturus adiuit, non enim ausus fuisset Moyses non castigato populo ad Deum pro eis orare, quia sibi, & illis totalem deletionem formidaret, eis quia peccauerant, & sibi, quia quantum potuisset non correxerat, sicut Heli sacerdos, quia filios non correxit mortuus est. 1. Reg. 2. & 4. cap. & sic Phinees placauit iram Dei cum pugione transfodit Madianitidem cũ Zambri Numeri 25. cap. *Procidi, sicut prius quadraginta diebus.* Et sunt quadraginta dies. *Propter omnia peccata vestra.* Nõ solum orauit Moyses pro remissione peccati adorationis vituli, sed etiã pro murmurationibus quas ab exitu de Aegypto contra Deum habuerant: sicut enim patres filios pro paruis erroribus non pu-

D niunt, sed si post maiora faciant, & pro maiori, & minori puniũtur, sic Deus deleturus erat Israel propter omnia peccata in Deum, siue magna, siue parua, nisi Moyses rogasset Psalm. 105. & ratio huius est, nã cum Deus sit iustus iudex, oportet vt omnia mala ab eo puniãtur, ita vt nullum malum maneat impunitum, nec aliquod bonum irremuneratũ, siue ergo peccata parua sint, siue magna, pœnam recipere debent, vel ꝙ nos eam nobis imponamus, vel ꝙ Deus eam infligat. rursus sciendum, ꝙ Deus non mouetur ad puniendũ nos quandocũque peccamus: nam expectat nos Deus, vt misereatur nostri, vt patet Esa. 30. cap. ad hoc, ꝙ Deus moueatur ad puniendum nos, oportet ꝙ peccata sint valde magna, quæ immediate mereantur Dei vindi-

Deus quõ est iustus iudex.

E ctam, vt patet de Chore, Dathan, & Abiron, Num. 16. ca. nam magnum peccatum valde erat manifeste erigi in superbiam contra Dei ordinationem: aliquando autem puniuntur peccata, quia sunt multum iterata, vel quia sunt multa, vt patet Amos. 1. cap. vbi loquitur ad multas gentes cuilibet dicens, super tribus sceleribus Israel, vel Iudę, & sic de alijs, & super quarto non conuertam eum, & sequitur in quolibet eorum punitio, & sic existentibus paruis delictis, vel non multotiens iteratis non punit Deus, & quia delicta manere non debent impunita, seruat omnia ista Deus, siue magna, siue parua pro tempore punitionis. sic patet Exo. 32. cum dicitur, ego autem in die vltionis visitabo, &

hoc

hoc peccatum eorum, sequitur ergo, quòd quando Deus motus fuerit ad puniendum nos, siue pro magnis peccatis, siue pro frequenter iteratis, quòd alia peccata quæ olim, sine pœna reliquerat nunc puniat, oportet ergo orari pro oĩbus illis, siue pro magnis, siue paruis. *Et eum ad iracundiam prouocastis*. Hoc põt dupliciter intelligi. Vno mõ, ꝙ pro quolibet peccato illorum mouebatur Deus ad iracundiam. Alio modo, ꝙ motus erat pro illo peccato immolationis vituli, i. ꝙ Deus mouetur ad iracundiam pro quolibet peccato: nam quodlibet peccatum offendit suam maiestatem, ideo cõmouetur contra nos in iram quandocunque peccemus, sic innuit Apostolus, ꝙ omnes peccantes sunt vasa iræ, & oẽs boni sunt vasa misericordiæ, vt patet ad Rom. 9. c. & alibi nascimur omnes filij iræ: nam cum Deus inferendo pęnas dicatur nobis irasci, cum ergo pęnas ęternas nobis pro quolibet mortali peccato comminatur, & inflicturus esset. quia ad eas nos destinat, nisi corrigamur, dicetur nobis in quolibet peccato irasci, sicut quando pęnas corporales infligit: hic autem loquitur scriptura de prouocatione ad iram ꝑ quam infligitur temporalis punitio, ideo est sensus, ꝙ licet per quodlibet peccatum mortale Deus non puniat delinquentem, mouetur tamen aliqualiter contra eum, ita ꝙ promptus est ad puniendum eum, & si alia peccata multiplicauerit punietur. alio modo intelligitur, ꝙ Deus erat prouocatus ad iracũdiam pro peccato immolationis, & fabricationis vituli, ideo licet Moyses pro omnibus rogaret, tamen Deus pro hoc concitabatur, Moyses tamen rogabat pro omnibus peccatis, quia si Deus iratus puniret, non solum puniret peccata magna, vt illud peccatum immolationis, sed etiam alia minora, vel quia licet principaliter moueretur propter illud peccatum magnum, tamen quodlibet peccatum aliquid mouebat, & dum plura essent, citius mouissent Deum ad puniendum. *Timui enim iram illius*. Scilicet, ꝙ si pro vobis non rogarem, vos deleret. *Exaudiuit me dominus etiam hac vice*. Quia alijs vicibus pro eis rogauerat, vt Exodi 14. cap. *Super mare rubrum aduersus Aaron vehementer iratus est*. Non peccauit Aaron totaliter voluntarie, quia tunc fuisset peccatum suum grauius peccato totius populi, quia iudex, & pastor relictus fuit in populo recedẽte Moyse Exodi 24. cap. Item, quia ipsi fabricauisset vitulum, qui alios ad idolatriam concitaret, & sic fuisset voluntas eius, vt populus vitulum adoraret, hoc autem importabile esset, nec post talis homo sacerdos magnus a Deo constitueretur, fuit ergo peccatum Aarõ mixtum ex voluntario, & inuolũtario, ex quo peccati quãtitas minor erat. videbat enim Aarõ mortem sibi imminere, nisi vitulum, vel aliquod simulachrum pro Deo confinxisset, elegit autem magis incidere in manus Domini quàm in manus populi, & in hoc valde imperfectus fuit: si enim confisus fuisset in domino, vt nõ faceret simulachrum, Deus eum ab impetu populi liberasset, vel si non liberasset, melius erat ei per martyrium ab hac vita transire, quàm volendo viuere populo illicite consentire, & ideo ad talia cogi non debebat, quia vt ait Philosophus 3. Ethic. ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientẽ durissima. *Pro illo sum deprecatus*. Vt non deleret eũ, sed dicunt Iudæi, ꝙ pro peccato Aaron mortui fuerunt duo filij eius Nadab, & Abiu in eodem anno in monte Synai, cum inciperent ministrare coram Domino in principio sacerdotij sui, vt Leui. 10. c. & hoc satis probabile est. Et si dicas, ꝙ Nadab, & Abiu pro peccato suo mortui sunt, quia obtulerunt ignem alienum. Responderi potest, ꝙ sicut precibus bonorum patrum aliquando Deus filijs gratiam tribuit, vt boni sint, ita aliqñ ex demeritis patrũ Deus filios ĩ aliquam

Duplex literę expositio.

F negligentiam, vel errorem cadere permittit, vt pro illo peccato filij ad dolorem patrum temporaliter puniantur, dum in hoc non sit ad mortem ęternam, sic dicetur de istis, ꝙ negligentia, & error, quem in ministratione sacerdotij sui habuerũt, per cruciatum corporeum deletus est, vt vitã ęternam consequerentur, Aaron autem ex eorum morte valde angustiaretur, de hoc latius diximus Leui. 10. cap. *Peccatum autem vestrum, quod fecerat*. Vocat vitulum peccatum, idest materiam circa quam, vel incitatiuum ad peccatum, proprie aũt peccatum volũtaria actio est. *Omninoque in puluerem redigens*. Scilicet, vt nũquam ad vsus hominum conuerteretur, & sic mandatur eis, ꝙ omnia sculptilia gentium totaliter destruant, ne occasionem errandi accipiant in eis, vt supra 7. c. *Et proieci in torrentem qui de monte descendit*. Quia si mansissent pulueres auri, & argenti, aliquis adhuc posset illis vti ad aliquid, in aqua autem nũquam inueniri possent, & ab hoc habuerũt doctrinam Iudęi, ꝙ puluerem idolorum comminuto rũ proijcerent in aquis, & sic fecit rex Iosias, quia puluerem idolorum proiecit in torrentẽ cedron. 4. Reg. 23. c. sic fecit Asa rex Iuda, vt patet 3. Reg. c. 15. cõburens simulachrum turpissimum. Et non contingunt ista totaliter eo ordine quo narrantur, quia primo Moyses destruxit vitulum, & proiecit in aquam, postquam descendit prima vice de monte, & deinde ascẽdit secũdario, & orauit alijs quadraginta diebus. Si autem ſm ordinem literę intelligeremus, oporteret fuisse destructũ vitulum post secundos quadraginta dies

G

H idest post 80. vel ſm aliam opinionẽ post tertios quadraginta, s. post 120. sed non est verisimile, ꝙ Moyses reliquisset vitulum tot diebus, ne populus iterum occasionem haberet ad idolatrandum. Item, quia est ꝯ ordinem narrationis quæ habetur Exo. 32. c. *In incendio quoque*. Hic superaddit alia peccata, quæ etiã Deus eis pepercit, & primo in incendio, idest in loco vbi incẽsus est ignis, & deuorauit extremam partem castrorum. Et hoc fuit immediate post recessum de monte Synai, in quo fecerunt vitulum, quia de monte illo recesserunt in secundo mense secundi anni, & deinde antequam venirent ad aliquam mansionẽ, cœpit murmurare pro labore itineris, vt Nume. 10. & 11. cap. & tunc incensus est ignis in eos. *In tentatione*. Idest in loco tentationis, s. in Cadesbarne, vbi tentauerunt Deũ in petitione aquæ. *Et in sepulchris concupiscentiæ prouocastis dominum*. Est nomen mansionis quæ sic vocatur, quia populus ibi desiderauit comedere carnes, & venit in eos ignis, siue aliqua pestis, & mortui sunt, & sepulti ibi, Nume. 11. c. & in hoc imitatur ordo rei gestę quia ante mortui fuerunt in sepulchris concupiscentiæ, quàm tentarent in Cadesbarne, quia Cadesbarne est post sepulchra concupiscentiæ per 19. mansiones vt Numeri 33. c. Item quia in sepulchris concupiscentiæ steterunt 2. anno ab exitu de Aegypto, vt sępe probatum est, & patet supra 2. c. sed in Cadesbarne tentauerũt anno quadragesimo post mortẽ Mariæ, vt Numeri 20. c. *Et, quando misit vos*. Idest exploratores vestros de Cadesbarne, hoc fuit ante medium secundi anni exitus de Aegypto, quia bis steterunt in Cadesbarne, primo in secundo anno qñ veniebãt directè ꝯ terram promissionis, vt Num. 13. c. & inde exploratores missi sunt, & quia ibi peccauerũt ꝯ Deum, lata est sentẽtia, ꝙ non intrarent terram promissionis, q erãt 20. annorum, & vltra, vt Num. 14. c. Et inde retrocesserunt vagantes vsq; ad 40. annum in cuius, principio, s. mense primo venerunt iterũ in Cades, siue Cadesbarne, qđ idem est, vt Num. 20. c. *Ascendite, & possidete terram quam dedi vobis*. Voluerat Moyses, ꝙ nullo alio pręmisso immediate, vt venerunt in Cadesbarne, directe ascendissent ad terram promissam. *Et contempsistis imperium*

Superadditio aliorũ peccatorum.

I

K

perium Domini Dei vestri. Quia Deus mandauerat, vt ascenderent, & possiderent, ipsi autem discredẽtes verbo Dei nuncios præmiserunt, qđ eis magnũ fuit scandalum dimittentes diuinum auxilium, & ad humanũ recurrentes, de quo late diximus supra 1.c. *Et non credidistis ei*. Idest non cõfisi fuistis, ꝙ vox eius vera esset, ipse namque dixerat ascendite, & possidete, si aũt ipsi credidissent voci Domini, nõ curassent de aliquo alio ex quo ipse securabat eos, sed adhuc miserũt suos exploratores volentes ab eis magis securari de qualitate terræ, & habitatorum, in quo magnam Deo offensionem faciebant non assentientes nec confidentes summæ certitudini, & magis credentes suæ certitudini humanę quæ nulla erat: nam & hõ de hoc irasceretur: si enim quispiam haberet amicum qui nimis amicum se demonstraret, & postea eo dicente non assentiret, vel nõ confideret verbis eius, sed adhuc quęreret alias certitudines, vehemẽter tali amico irascendum esset, nec iudicari deberet amic⁹: si ergo homo ista faceret, quanto magis Deus cuius verba permanentiora sunt ipsis fundamẽtis seculi: sic enim dr̃ Lucę 21.c. cęlum, & terra transibunt, verba aũt mea non transibunt. *Nec vocem eius audire voluistis*. Idest non obedistis ei: nam licet audierunt, quia tñ non obediuerunt ei facientes, qđ imperabatur, dicuntur non audiuisse, quia nihil audire prodest vocẽ, nisi fiat id, qđ per vocem signatur, cum vox imperatiua ad illum finem dicatur, dixerat autem Deus istis ascendite, & possidete, vt patet s̃.1.c. idest nihil aliud curantes facere, nisi vt immediate ascenderent ad terram Chanaã terram hęreditatis suę, ipsi aũt non obedierunt isti voci, quia manserunt 40. diebus in Cadesbarne expectãdo exploratores quos miserant, vt viderent quid afferrent de qualitate terræ, & gentium, & quia immediate non ascenderunt, vt mandauit Deus peccauerunt, & quanto magis mãserunt, tanto magis peccauerunt, & sic iuxta numerum dierum in quibus peccauerant manendo ꝯ Dei mandatum in Cadesbarne, expectando exploratores, datus fuit eis numerus quantitatis pęnæ sic patet Nu. 14.c. cum dr̃ vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erunt vagi in deserto 40. annis, & portabunt fornicationem, donec consumantur cadauera vestrorum patrum in deserto iuxta numerum 40. dierum q̃bus considerastis terram: annus pro die imputabitur, & 40. annis recipietis iniquitates vestras, & scietis vltionem meam. fuit ergo magnum peccatum in non obediendo immediate voci Domini, s. vt immediate ascenderent, sicut dñs præceperat, quia ergo morati sunt, iustum fuit in eis, ꝙ puniti sunt. *Sed semper fuistis rebelles a die qua nosse vos cœpi*. Magna increpatio erat ista, quia populus duræ ceruicis, ita increpari merebatur. *A die qua nosse vos cœpi*. Idest a die qua cępi vos, vt prælatus regere, & vestri curam gerere, non potest intelligi a die qua primo cognouit eos, s. in pueritia sua, quia tunc non leguntur mala fecisse, sed magis passos fuisse, sed a die qua Deus primo misit Moysen ad eripiendum eos: cum enim Moyses primo coram Pharaone astitit, & grauauit eos Pharao plus solito, murmurauerunt ꝯ Moysen, & Aaron dicentes, fętere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, iudicet Deus inter nos, & vos Exo. 5.c. *Et iacui coram domino quadraginta diebus*. Isti sunt secundi 40. quibus orauit pro dimissione peccati populi. *Quibus cum suppliciter deprecabar*. Licet in istis 40. diebus esset Moyses in quadam amaritudine animæ, quia nesciebat adhuc vtrum Deus dimitteret peccatum, tñ abũdabat ex Dei præsentia gaudio quodam quo pascebatur, ne deficeret: nam aliàs defecisset fame, cum in istis secundis 40. diebus, & 40. noctibus non gustauerit panem, nec biberit aquam, aut quicquam aliud, vt patet, sup. in litera, oportet nã-

A que animal dum viuit semper nutriri, vt ait Aristote. in 2. de Gñatione, & corruptione, nutritio autẽ fit per cibum, si ergo cibus desit, impossibilis est nutritio; necesse est ergo, vel ꝙ animal deficiat, vel ꝙ aliquid loco cibi nutritiui ei apponat̃, ergo Moysi quædam redundantia Dei gloriæ, quæ eum sufficienter pascebat, tenuisset eum etiam decem millibus annorum. Et ista delectatio, vel redundantia Dei poterat poni dupliciter, vno modo, ꝙ esset quędã redundantia gloriæ Dei quæ teneret Moysen ne esuriret, nec indigeret cibo, & esset, ita corpulentus, & pulcher, sicut ante, immo magis, nam lucebat facies eius, qñ descendit a dño, ita ꝙ non possent intueri in eum filij Israel, donec poneret velamẽ faciei suæ, & sic loquebatur, vt patet Exo.
B 34. & ad Corinth. 2.c.3. & tñ poterat esse ista redundãtia Dei talis, quæ non tolleret aliquas curas, nec anxietates, aut dolores, & sic Moyses a dño consolatus, ita vt cibo non indigeret, habebat anxias curas flagrans desiderio populi sui, vt saluaretur. alio modo põt poni ꝙ ista redundantia gloriæ Dei super Moysen, quæ tollebat cibum, & potus necessitatem, erat ita delectabilis, ꝙ excedebat omnes delectationes, quas Moyses expertus fuerat, vel quas aliquis hõ experiri potuisset. Et tñ cum ista delectatione hr̃e magnam tristitiam non est inconueniens: nã nulli delectationi repugnat totaliter tristitia, nisi summæ delectationi quæ est beata visio, cæteræ aũt cum angustia aliquali esse possunt: videmus autem hoc in hoĩbus huius seculi, qui simul, & semel gaudium habẽt de aliqua re quæ eis magna
C valde vr̃, vt si adipiscantur, quod desiderant, qui tñ si tunc aliqua aduersa de rebus suis eis nuncientur, tristantur, in eis ẽt qui vere pęnitent, hoc reperitur, nam simul tristantur valde, quia Deum offenderunt, & delectantur, quia sperant certissime per hanc contritionem sibi dandam vitam ęternam, & quod maius est, quia sciunt per veram contritionem eos amicos fieri altissimi Dei, & sic dicit Aug. de vere pęnitẽtibus, doleat peccator, & dolẽdo gaudeat. reperiebatur ẽt hoc simul in beata Virgine tpe passionis Christi: nam ipsa ex charitate magna, qua eam repleuerat Spiritus sanctus ardenter diligebat salutem humani generis, quã sciebat nõ, nisi per filij vnigeniti sui mortem posse celebrari: cum ergo eum vidit patiẽtem, & maxime, qñ
D vidit iam passum, admirabiliter consolabatur, quia certissime videbat redẽptionem totius generis humani iam factam, dolebat tñ acerbe, & inextimabiliter, quia videbat tenerrimum illum iuuenẽ Christum Iesum, qui erat Deus suus, & pater suus, quem ipsa sola conceperat, & ipsa sola lactauerat, ĩ quo totum eius bonum totaque eius iocunditas, quem magis diligebat quam animam, ita vt pro eo mori elegisset si licuisset, & acerrimas sustinere angustias in delicatissimo corpe: erant ergo in ea simul dolor, & gaudium, & vtrunq; qppe magnum, sed satis vnum alteri cõcordabat. in illis ẽt quibus Deus ex grã dedit versari circa contẽplationẽ dñicę passionis, hæc eadem suo modo sentiũtur: nam crudele valde est redemptori, qui tãta, & talia pro no-
E bis sustinuit, compatiamur, & hic magnus innascit̃ dolor, nam compati est partem doloris patientis accipere, qui penetrat quosdam, sicut gladius anceps transfigens cordis medullas, & pertingens vsq; ad diuisionẽ aĩæ, & spiritus, rursus aũt hoc gaudium magnũ est: nã nullus fructus maior est, q̃ fructus dñicæ passionis, in quo gaudentes perficimur. Fuit ergo huiusmodi ꝯsolatio illa Moysi, q̃ recipiebat ex præsentia glorię diuinę, s. vt magnam ei iocunditatem afferret, & tñ curas, & infixas valde angustias aĩæ suę nõ tolleret: nam ista cõsolatio Moysi, licet esset de diuina pręsentia, tñ nõ erat maxima, qa non erat beatifica q̃ summa est: nam cõsolatio beatifica nulli viuenti cõicatur, nisi ipse sit

Aug. de vere pęnitentibus.

sibi

sibi fęlicitas, sicut in hoīe Christo q viuens, & nondū morte gustata beatus erat, qa ipsa beatitudo sibi inerat, s. verbum diuinum sub vnitate hypostatica: Moyses aūt talem consolationem sustinere non potuit, ēt si oīa per essentiam viderit, qa non fuit cōicata ei illa per modum beatificum, qa vt dixit Deus, non videbit me hō, & viuet, i. non poterit me videre ita, ꝙ ꝑ illam visionem sit beatus, & postea viuat. *Vt non deleret vos.* Non rogauit Moyses Deū, vt nō puniret Israel, sed vt non deleret eum: nam punire eum erat qualēcūq; pęnam ei inferre, q̄ non totaliter perimeret, delere erat eos totaliter occidere, ita ꝙ non maneret ex eis nomē nec vestigium, & patet hoc in orone Moysi, & in rñsione Dei: nā orauit Moyses, vt patet Exo. 32. c. & Deus primo dixit cerno, ꝙ populus iste durę ceruicis sit, dimitte me, vt irascatur furor meus ꝯ eos, & deleā eos, te aūt faciā in gentē magnā, Moyses aūt orauit dicens cur dñe irascitur furor tuus ꝯ populū tuū, quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna in manu robusta? ne q̄so dicant Aegyptij, callide eduxit eos, vt interficeret i mōtibus, & deleret e terra: simile hr̄ Nu. 14. ca. de prouocatione Dei in murmure populi: nam orauit Moyses dicens, dimitte obsecro pc̄tm̄ populi huius iuxta magnitudinē misericordiæ tuę, sicut ꝓpitius fuisti egredičtibus de Aegypto, vsq; ad locū istū: Deus aūt rñdit ad Moysen dicens, dimisi iuxta verbū tuum, i. sicut tu petisti, ita ego cōcedo, & tñ immediate seqtur, ꝙ dñs punitōis sniam tulit super eos dicēs, viuo ego, & implebitur gloria Dñi vniuersa terra, attamen oēs hoīes, q viderūt maiestatem meam, & signa mea q̄ feci in Aegypto, & in solitudine, & tentauerūt me per decem vices, nec obedierunt voci meę, nec videbunt terram pro qua iuraui patribus eorum, nec qs q̄ ex eis q detraxerunt mihi intuebitur eā, patet ergo, ꝙ Moyses non petiuit ne punirentur, qa tunc falsum esset verbū illud Dñi, s. dimisi iuxta verbū tuum, cum immediate pęnam inflixerit, orauit ergo solum, vt nō deleret, & hoc satis patet Exo. 32. c. nam postq̄ orauit Moyses, subiungitur placatusq; est dñs ne faceret malum, qđ locutus fuerat aduersus populum suum, & tñ postea sequitur in fine eiusdē ca. ego aūt in die vltionis visitabo hoc pc̄tm̄ eorum, percussit ergo dñs populum pro reatu vituli, quē fecit Aaron. *Vt fuerat comminatus.* Quia Deus dixerat Moysi Exo. 32. c. cerno, ꝙ populus iste duræ ceruicis sit, dimitte me, vt irascatur furor meus ꝯ eos, & delebo eos, te aūt faciam in gentem magnam, sic ēt dr̄ Num. 14. c. vsquequo detrahet mihi populus iste? quousq; non credet mihi in oībus signis quę feci coram eis? feriam ergo eos pestilentia atque consumam, te autem faciam principem super gētem magnam, & fortiorem quàm hæc est. *Et orans dixi domine Deus ne disperdas.*

Quomodo Moyses tot dies orauit si hęc sola verba non prolixa diceret. Quęst. V.

QVOMODO Moyses tot dies orauit si hec sola verba diceret, q̄ breuiter dici possunt? vel oportebat ea multoties replicari, maxime quia Moyses ad nihil aliud diuertebat, sicut nos cibum sumimus, & dormimus, & alias recreationes, & operōnes hēmus. Moyses autē toto illo tpe pronus in terra iacuit. Rñdetur, ꝙ per certitudinem sciri non pōt vtrum Moyses plura verba dixerit, sed satis verisimile est, ꝙ nō dixit plura verba, qa ipse expressit hic orōnem, sed non continētur plura verba q̄ vsque ad finem huius. c. ergo non fuerūt plura. Item qa si aliquis cōsideret sanctorum oīum orōnes, reperiet eas verbis quidem succinctas, deuotione autē amplissimas. Et si aliqs dicat, ꝙ verum est q̄tum ad illos, qui

F paruo tpe orauerunt, Moyses aūt magno tpe orauit. Rñdetur, ꝙ ēt in orantibus continue, & magno tpe, pauca verba esse debent, qa Christus mandauit semper orare, & nūq̄ deficere Luc. 18. c. & tñ dixit, ꝙ orōnes breues esse deberent Matt. 6. c. cum oratis nolite multiplicare verba, sicut ethnici: putāt .n. ꝙ in multiloquio suo audiantur, nolite assimilari illis. & iō dans formam orandi sub paucis verbis compleuit ibidem dicens, Pr̄ nr̄, &c. & posuit cām quare oratio breuis esse debebat, s. qa scit pr̄ vester cęlestis, qd opus sit vobis. Orōnes aūt, siue petitiones ad hoīes iō dilatantur, vt plane pateat qd petēs velit. Deus aūt scit qd volumus, & qd nobis bonum sit, iō nō oportet multiplicare verba, maxime qa qui multa loqtur, errat frequenter. cauenda est ergo prolixa petitio, ne erremus. Ad orōnē

G enim primo voluntas nr̄a ardenter feratur in Deum, vt disponat de nobis ad seruitium suum: deinde petitionem sub paucis sermonibus cōcludamus, quia orō proprie s̄m diffinitionē Damasceni, est ascensio mentis in Deum, & ab hac Christus mandat nō cessare, vel potius consulit. Qđ aūt in verba prorumpamus nō est tantæ necessitatis. Sed adhuc magis dubium restat, s. vtrum ista verba frequenter Moyses dixerit. Et forte posset dici, ꝙ multotiens dixit, qa sic legimus de Christo, ꝙ ter eundem sermonem orauerit, s. pr̄ si possibile est, &c. Matth. 26. c. sed magis vr̄, ꝙ solum semel dixerit, qa vnica prostratio fuit, nec surrexit donec mandauit ei Deus, ꝙ præcideret alias tabulas iam dimisso pc̄tō Exo. 33. & 34. c. Et non valet argumētū de Chri-

H sto, qa ipse ter procidit, & ter surrexit, & qualibet vice Apostolis loquebatur, vt Matth. 26. c. iō oportebat, ꝙ ex quo intercisa fuerat illa actualis ascensio hoīs Christi in Deum ꝑ conuersionem ad alios actus, ꝙ vt iterū oraret, iterum verba proferret. Item patet hoc verisimile, qa Christus ista paucula verba in vna hora solū protulit, sed potuisset valde plura dicere, & hoc patet eo. c. & Mar. 14. qa Christus redarguēs Petrum ait, nō potuisti vna hora vigilare mecum, i. sicut ego vna hora steti in orōne, ita tu stare debuisses, qa satis modicū erat. Et si arguas, ꝙ Luc. 22. c. dr̄ ꝙ factus est in agonia, & apparuit ei Angelus confortans eum, & prolixius orabat. Rñdetur, ꝙ hoc fuit in tertia vice, q̄n videbat, sibi iam magis tps pęnalitatis imminere, & patet

I quia dr̄ prolixius orabat, ergo alię vices transierunt in quibus non tantum orabat, sed solum verba quæ ponūt Mattheus, & Marcus, scilicet pater si possibile est, &c. Concluditur ergo ex superioribus probabiliter, quòd Moyses ista verba sola dixit, & semel tantum.

Qualis oratio esse debet.

An Ecclesia in horis canonicis oret sub multis, & prolixis verbis, vel sub paucis, & vtrum liceat Christiano facere orationes longas. Quęst. VI.

SI autē obijcias ꝯ supradicta, s. ꝙ paucis sermonibus vtēdum sit in orōne, quia Ecclesia magno tpe, & sub multis verbis orat, vt patet i officio matutinali, & alijs horis. Rñdetur, ꝙ aliud est laudare Deum, aliud est petere aliquid a Deo. orō aūt

K proprie petitio alicuius est, & hanc oportet esse in verbis paruam ex causis s̄. assignatis: laudare Deum est ꝑ sermonem explicare aliq̄ Dei magnitudinem, eo modo quo nobis balbutiendo possibile est, vel in potentia aliquid faciendi, vel in magna benignitate miserēdi, & de hoc non dictum est, ꝙ sub paucis verbis fieri debeat, quia verba Christi solum dñr de pura petitione, vt manifestatur Matth. 6. c. scit. n. pater vester cęlestis, quid opus sit vobis anteq̄ petatis. non facit ergo Ecclesia in recitando multa ꝯ Christi sermonem, qa non facit orōnes, sed maxime canit diuinas laudes, & legit multa sanctorum facta ad nr̄am instructionem,

cum

A cum autem ecclesia pure orat, sub paucis verbis concludit, vt patet in orationibus quæ dicuntur in fine cuiuslibet horæ canonicæ quæ satis breues sunt. Sed nec ex hoc prohibetur quòd si aliquæ orationes magnæ a sanctis compositæ sunt, quæ dulcedine verborum mentes ad cęlestium amorem protrahant, quòd eas dicamus: quia illa ad incendendum non ad petendum dicuntur: & patet quia nō legimus omnes orationes siue petitiones vt petamus, sed vt in eis instruamur vel inflammemur: manifestum est, quia aliquas petitiones Christi legimus, quas ipse in persona sua petijt, & non pro membris suis, quas nullus fidelis in persona propria dicere auderet: quia in eis maior excellentia petitur, quàm puro homini conueniat: & sic legimus orationes Dauid Moysi, & aliorum sanctorum quæ secundum necessitatem illius
B temporis fiebant, & nobis nullo modo conuenirent. *Hæreditatem tuam*. Iste populus est hæreditas tua, quia firmiter apud te manet sicut hęreditas, vel possessio apud eum cuius est: reliqui autęm populi non manent firmiter apud te, sed falsis numinibus applicantur. Et ex hoc debebant manere Hebręi firmissimi apud Deum non mutantes eum pro alio Deo: quia & gentes, quæ Deos veros non habebant, mutos lapides, ligna, atque metalla colentes firmiores manebant apud eos: vituperabiles ergo sunt Hebręi valde, & Deus de hoc nimis conqueritur Hiere. 1. cap. cum dicitur, transite ad insulas Cethin, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si
C factum est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dij: populus autem meus mutauit gloriam suam in idolum: & ex magna ira consequenter exclamat dicens, obstupescite super hoc cœli, & portę eius desolamini vehementer, dicit Dominus. sunt ergo Hebręi hęreditas Domini, sed mala quidem & destructione digna: sic patet Esa. 5. cap. vbi loquitur Deus ad totum Israel tanquam ad vineam: sic enim ipse dicit, vinea Domini exercituum domus Israel, & vir Iuda delectabile germen eius: inuehitur autem contra eos dicens, nunc ergo habitatores Hierusalem, & viri Iuda iudicate inter me & vineam meam: quid est quod vltra facere debui vineę meæ, & non feci? an quòd expectaui, vt faceret vuas,
D & fecit labruscas? & nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam sepem eius &c. *Recordare seruorum tuorum Abraham, Isaac, & Iacob*. Moyses humilians se non rogauit quòd propter eum Deus misereretur, sed propter merita patrum suorum & in hoc magis merebatur. Sed dato quòd Moyses dixisset, quòd dimitteret iniquitatem populi propter eum, nihil obtinuisset etiam si sanctior esset: quia immundus est coram Deo omnis qui exaltat cor suum, maxime quia sciebat Moyses, quòd meritis patrum factæ fuerunt promissiones posteris eorū: ideo propter merita eorum eis parcendum erat ne perirent. *Ne aspicias duritiam populi huius*. Idest indomabilitatem vel in malis consuetudinem. *Iniquitatem*. Idest malitiam vel deprauationem interiorem.
E *Atque peccatum*. Idest opus malum exterius: quia malitia magis dicit modum habitus vel formæ inhęrentis: peccatum vero modum actus vel. *Iniquitatem*. Idest peccatum grauissimum, scilicet adorationem vituli. *Peccatum*. Scilicet minus grauia mala, vt alij minores errores, & tentationes. *Ne forte dicant habitatores*. Hoc fuit expositum latè Exodi 32. cap. hic dubitant aliqui quot quadragenis Moyses in monte steterit cum Domino, vtrum duabus vel tribus, late diximus Exodi 33. cap.

CAP. X.

IN tempore illo dixit Dominus ad me. Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt: & ascende ad me in montem: faciesq́ue arcā ligneam: & scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his, quas ante confregisti: ponesq́ue eas in arca. Feci igitur arcam de lignis Sethin. Cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus. &c. Exo. 34.

IN *illo*. Supra fuit posita peccatorum narratio, hic ponitur eorum remissio, & Dei placatio. Et tanguntur duo primū præcedentis historiæ continuatio. Secundo quorūdam incidentium superadditiō ibi. *Filij autem Israel in tempore illo*. Idest finitis quadraginta diebus secundis, quibus iacui orans ante Dominum tenendo quòd fuerunt tres quadragenæ dierum: si autem velis dicere quòd solum fuerunt duæ, est sensus.

In illo tempore dixit Dominus ad me. Idest dum starem orando ante Deum in illis quadraginta diebus, & tunc dicemus quòd in istis secundis quadraginta diebus facta fuit oratio & remissio, & deinde in eisdem scriptæ & datæ sunt secundæ tabulæ, sed primum verius est. Præcedentis historię continuatio.

Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt. Primas tabulas non dolauit Moyses, nec vidit quousque scriptæ ei traditæ sunt: ideo vocat eas scriptura factas & scriptas digito Dei Exodi 32. cap.

Et ascende ad me in montem. Fortè lapidicinę ad radices montis erant, vel in descensu montis, Deus autem in cacumine Synai, vt Exodi 19. vnde oportebat Moyses ad accipiendas & dolandas tabulas de mōte descenderet, & dolatis eis rursus montē ascenderet. *Facies arcam ligneam*.

Quæ arca erat ista quam fecit Moyses. *Quæst. 1.*

ISTA est arca testamenti, quæ erat intra sanctuarium in sancta sanctorum: sicut habetur ad Hebręos 9. cap. in qua erat vrna aurea habens manna, virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti. Rabbi Salom. dicit ꝙ ista arca non fuit arca, quam fecit Beseleel de qua Exo. 25. cap. quia ista post facta fuit. Et si dicatur cōtra Rabbi Sal. quia arca quā fecit Beseleel posita fuit in sancta sanctorum, vt patet Exo. 26. & 40. cap. & illa vocatur arca testamenti, quia continet testamentum, scilicet tabulas in quibus erat testamentum Dei cum populo, scilicet decem præcepta: ergo positæ fuerunt tabulæ in arca, quam fecit Beseleel. Poterit respōderi ꝙ qn̄ Moyses descendit de mōte, fecit aliquā arcā quæ breuiter fieri poterat, in qua reposuit tabulas, vt interim custodirentur, deinde fabricata arca per Beseleel translatę sunt tabulæ ad eam. Sed hoc non potest stare, quia dicitur ꝙ post mandatum Dei facta fuit arca, & positæ fuerunt in ea tabulæ, & permanent vsque nunc. ergo videtur quòd non fuerunt positę in alia arca prius. *Et scribam in tabulis verba*. Vocantur illi lapides tabulæ, quia erant formati in modum tabularum: nam erant habentes satis de longitudine, de latitudine modicum: de profunditate autem siue grossicie valde modicū, & patet quia nō fuerūt grossi lapides, & quadrati: qa

tunc non poſſet deſcēdere Moyſes portans eas ſolus, ipſe tamē portabat vtraque manu, vnam tabulam in vna,& alteram in altera,vt habetur Exo.32.cap.cum dicitur & reuerſus eſt Moyſes de mōte portans duas tabulas teſtimonij in manu : etiā quia iſti lapides erāt, & vocantur tabulæ : oportet ergo quòd ſic vocentur vel ſecundum naturam,vel ſecundum figuram : non ſecundum naturam,quia lapides non ſunt ligna,ergo vocantur tabulæ ſecūdum figuram,quia ſunt tenues, & longę,ac latę ita quòd a quolibet homine portari poſſent. *Et ſcribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas confregiſti poneſque eas in arca.* Differunt iſtæ ſecundæ tabulæ a primis,quia primæ aut a Deo nouiter creatę ſunt,vel ab angelis dolatę & poſtea ab eiſdem ſcriptę qui hic vocantur Deus, vt declaratum fuit Exo.3. & 19.cap.ſecundæ tabulæ præciſę fuerunt a Moyſe, & dolatæ & ſcriptæ a Deo ſolum,ideſt ab angelis, de primis tabulis patet Exo.32.c. cum dicitur, reuerſus eſt Moyſes de monte portans duas tabulas teſtimonij ſcriptas ex vtraque parte, & factas opere Dei : ſcriptura quoque Dei erat ſculpta in tabulis : de ſecundis patet Exodi 34.cap.cum dicitur,ac deinceps præcide tibi duas tabulas lapideas inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba quę habuerunt tabulę quas fregiſti. Erant autem iſtæ tabulæ ſecundę ſimiles prioribus & in figura & in ſcriptura : in figura quidem, quia vtręque in modum tabularum fabricatæ erant, patet autem ex nomine : quia de vtriſque dicitur quòd erant tabulæ & in eandē leuitatem, nam ſicut primas portabat Moyſes deſcendendo de monte, vt patet Exo. 32.cap.ita portabat ſecundas,vt patet Exo.34.c. quod non potuiſſet euenire,niſi vtreque formatæ eſſent tenues in figuram tabularum. Secundo erant ſimiles in ſcriptura, quia in vtriſq; ſcripta erant pręcepta decalogi : ſic patet hic cum dicitur & ſcribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas cōfregiſti, ſic etiam patet hic vbi ponuntur eadē verba : patet etiam aliqualiter in hoc, quòd Moyſes nō peccauit in frangendo tabulas : nam Deus facit hic mentionem de fractione tabularum,& tamen non redarguit eum,quod tamen feciſſet ſi peccauiſſet : nam quādocunque Deus recolit in ſacra ſcriptura aliquod peccatū, redarguit illud, patet hic precedenti cap. de peccato Iſraelitarū colentium vitulum, & de peccato Aaron fabricantis vitulum : eodem modo recitatur iſta confractio tabularum a Deo Exo.34.cap.per eadem verba quę hic ponuntur. *Feci igitur arcam.* Ideſt mandaui fieri, Beſeleel enim fecit,ſed Moyſes mādabat,& pręerat magiſtris operum videns ne in aliquo deuiarent a mandato Domini. *De lignis Sethin.* De iſtis lignis dicit Rabbi Salo. quia Iacob plantauit ea in terra promiſſionis,in qua morabatur,videns in ſpiritu,ꝙ de eis tabernaculum ædificandum eſſet : cum autem deſcendit in Aegyptum duxit ſecum radices illorum lignorum,& plantauerūt in Aegypto : deinde cum egreſſi ſunt tulerunt ſecum multa de illis. Aliqui volunt ꝙ iſta ligna naſcerentur in deſerto, ſcilicet apud montem Synai. Sed hoc non ſtat : quia dicitur Exo.35.c. quòd Moyſes dixit viris & mulieribus, quòd offerrēt aurum,& argentum,& ligna Sethin : ſubditur, quòd illi qui habuerunt ligna Sethin obtulerunt ea : ſi autē ligna Sethin ibi naſcerentur, non hortaretur eos ad offerendum ea tanquam aliquid magnum : ſed magis mandaret ea ſcindi ſecundum neceſſitates & loca congruentia. Aben Ezra vult quòd iſta ligna ducta ſint de quadam manſione, quę dicitur Belſethin, in qua fornicati ſunt Iſraelitæ cum Moabitis & Madianitis Num.25.cap.& quòd vocatur Belſethin a lignis illis quæ ibi naſcuntur. Sed hoc non poteſt eſſe,dato enim quòd ibi ligna illa naſcerentur, quod dubium

Varie opiniones de lignis Sethin.

F eſt, non potuiſſent inde Iudæi afferre : quia Belſethin eſt vltima māſio,in qua fuerunt filij Iſrael, & eſt prope Iordanem,ad quam nunquā acceſſerūt filij Iſrael vſque ad quadrageſimum annum : quia viam ſolitudinis ignorabant niſi regente columna nubis.

Et ſi arguas quòd exploratores præceſſerunt filios Iſrael ad terram promiſſionis non dirigente colūna.

Reſpondetur quòd non eſt ſimile, quia Cadesbarne de qua miſſi ſunt exploratores,ex vna parte eſt terminus terræ promiſſionis,vt patet Num.34.cap. ideo immediate intrauerunt terram promiſſionis, in qua quia populata erat,poterat viam ſcire inquirēdo. Nō eſt autem ſic,ſi aliquis veniret de monte Synai vſque Belſethin,q̄ eſt via per ſolitudines magnas & inuias.

G Item quia his datis non poſſent inde adducere, q̄a Belſethin eſt in terra regum Amorrhęorum, ſcilicet regis Seon iuxta montē Phegor in confinibus Moabitarum,vt patet Num.33. & ſupra 3.cap. ſed Amorrhæi non permiſiſſent Iſraelitas intrare in terram ſuā, nec inde ligna aſportare : quia cum venirent caſtra Iſrael eis armati occurrerūt,vt Nu.21. & ſupra 2.cap. videtur ergo opinio Rabbi Salomonis magis rationabilis. *Cumque dolaſſem ſecundas tabulas lapideas.* Moyſes dolauit. Primas autem angeli Dei dolauerāt vel Deus eas de nouo creauerat, cū dicantur factæ opere Dei.

Quomodo Moyſes ad dolandum lapides in deſerto habere poterit inſtrumenta. Quæſt. II.

H

SED quæres quomodo Moyſes potuit habere inſtrumenta ad dolandum & leuigandum lapides in deſerto, ita vt lapides eſſent valde plani ad ſcribendum in eis.

Reſpōdetur quòd hoc ſolui poteſt dupliciter, vno modo quòd Deus parauit ei in deſerto aliquod inſtrumentum,quo dolaret & planaret lapides.

Alio modo & melius, quòd deſcendit Moyſes in caſtra,& ibi accepit dolabram,& hoc patet quia Moyſes deſcendit de monte, & mandauit ei Dominus ꝙ in reditu nullus aſcenderet cum eo, ex quo videtur quòd ipſe ad populum venturus erat & locuturus, aliàs non erat aliquid propter quod diceretur ei,ne

I aſcenderet aliquis cum eo, de hoc patet Exo. 34.cap. cum dicitur, eſto paratus vt aſcēdas mane ſuper montem Synai, ſtabiſque mecum ſuper verticem montis, nullus aſcēdat tecum, nec videatur tecum per circuitum montis : oues quoque & boues non paſcantur econtra : ex quo patet manifeſte,quòd Dominus mandabat ei loqui ad populum, cum diceret quòd nullus videretur in circuitu montis, quod non poterat facere Moyſes,niſi loqueretur populo admonens iſta,& etiam vt boues non paſcerentur econtra. *Ad inſtar priorum.* Scilicet in quantitate & figura,iuxta id quod prius ſcripſerat,eadem cōtinebantur in ſecundis tabulis quæ in primis,& ratio eſt quia ſecundę tabulę ſuccedebāt loco primarum : ideo idē continere debebant. Et ſi dicas ꝙ aliquid erat ſcriptū in primis,

K quod non erat in ſcđis, oportet ꝙ aliquid ſuperfluum daretur in primis, vel defectus in ſecundis, quod non conceditur, maxime cum tex. repugnet dicens,ꝙ in ſecundis erat ſcriptum id quod erat in primis. Et ſi arguas,quia primæ tabulæ erant ſcriptæ intus & foris, vt patet Exodi 32. cap. cum dicitur, & reuerſus eſt Moyſes de monte portans duas tabulas teſtimonij ſcriptas ex vtraque parte, & factas opere Domini : de ſecundis autem tabulis non dicitur, quòd ſcriptæ erant intus & foris, ſed ſolum quòd erant in eis decem verba : ergo plura erant in primis tabulis quàm in ſecundis.

Item

Itẽ cũ in primis tabulis esset scriptura intus & foris, vt patet Exodi 32.cap. necesse erat quòd esset aliquid præter præcepta: nam in prima tabula sunt solum tria pręcepta ad Deum pertinentia: in scđa sunt septẽ ad ꝓximũ: ergo si essent scripta partim intus & partim foris, necesse esset, vt in vna parte poneretur vnũ ꝓceptũ, & in alia duo præcepta: sed non vr̃ hoc esse rõnabile.s. ꝙ in vna parte tantę tabulę solũ esset vnum pręceptũ ita paruum. Si aũt dicas ꝙ in primis tabulis erant decem præcepta ex vna parte duarum tabularum, s. tria in vna, & septem in alia, & alijs partibus earundẽ tabularũ erat expositio pręceptorum, hoc aũt non erit in secũdis, nam solum fuerunt decẽ pręcepta in secundis vt patet hic, cum Deus scripsit in tabulis iuxta id qđ prius scripserat verba decẽ, quę locutus est Dñs ad vos de monte de medio ignis, idẽ patet supra 4.cap. ergo plura erant in tabulis primis q̃ secundis. Sed nõ põt stare hoc.s. ꝙ ista præcepta habuerint aliquã expositionẽ: nã vt declaratum fuit plene Exo.20.c. illa præcepta Deus per seipsum proposuit populo quę nullo docente siue exponẽte indigẽt, ita vt immediate postq̃ Deus talia diceret, quilibet audiens conciperet horum necessitatem, & obligationem: alia aũt quæ expositione indigebant, Deus per seipsum non declarauit, sed per Moysen: cum ergo ista quæ Deus dixit, expositione non eguerunt, vt ab omnibus intelligerentur, a fortiori nec postea indigerent, cum oẽs illa corde tenus scirent, & intelligerẽt. Item patet ꝙ non erat talis expositio in tabulis: quia hic fit mentio de his quæ scripta erãt in tabulis scđis, & dicit ꝙ erãt ea quæ in primis tabulis, & postea subdit ꝙ erant decẽ verba, vt patet supra 4.c. Ad argm̃ qđ supra fiebat de scriptura intus & foris, r̃ndetur ꝙ in tabulis solũ erãt ꝓcepta, tñ in qualibet tabula erant bis posita: nã in prima tabula erant tria pręcepta ex vna parte, & eadem tria ex altera: & in scđa tabula erant septem pręcepta in vna parte, & eadem septem in reliqua: & isto mõ erant ordinata in 2.tabula, licet non ita fiat expressa mentio: satis.n. est ꝙ dr̃ idem esse scriptum in scđis qđ in primis. *Verba decem quæ locutus est Dominus ad vos in monte.* Vocantur verba licet sint propositiones ꝑfectæ, siue orationes imperatiuæ, vt melius loquamur: quia mõ loquendi vulgari sic dicim⁹ vocãtes verba orõnes cõpletas, & multas orõnes vocamus duo verba: vocantur etiam verba, quia valde breuia sunt, quasi si vnum verbũ solum diceretur, vbi vna oratio breuis ponitur, vt non mechaberis, nõ occides, & sic de alijs. *In monte.* Scilicet in monte Synai qui vocatur mõs Antonomasice, quia nõ legũtur in aliquo monte tm̃ bonum recepisse: nam ibi leges, & sacrificia, & ordinationes sacerdotũ datæ sunt, & tabernaculũ cũ oĩbus q̃ ad eũ pertinent, constructũ est. *De medio ignis.* Quia totus mons Synai erat coopertus igne, & fumo, & nube caliginosa maxime in altitudine montis, qñ venit Deus ad dãdũ legẽ, vt patet Exo. 19.& 20.& supra 5.cap. *Quando populus congregatus est.* Ad radices mõtis Synai: & ponitur tanq̃ aliquid singulare, quia nunquam legitur totus populus congregatus ad audiendum vocem Domini, nisi tunc: nam multa Deus dixit ad directionem populi tam moralia q̃ cæremonialia, sed inter cætera ista verba decem per se proposuit populo, cætera aũt per Moysen, vt declarauimus Exodi 20.cap. ideo nunq̃ populus congregatus fuit ad audiendum Deum loquentem nisi tunc: alijs autem vicibus Moyses recipiebat aliqua præcepta a Deo, & postea ꝓponebat toti populo congregato, vt patet Exo.24.cap. quando Moyses proposuit coram toto Israel præcepta iudicialia, & cęremonialia, quæ continentur Exo.21.& 22.& 23. & totus populus recepit, & in tẽpore mortis suæ cunctis con-

A gregatis locutus fuit omnia verba libri huius, vt patet infra 29.cap. & in multis alijs locis, vbi Moyses referebat ad totũ Israel pręcepta Dei, sic etiam patet Exo. 12. vbi pręceptũ de phase mandatur dici toti populo. *Et dedit eas mihi.* Primo nãque mãdauit Deus Moysi, vt descenderet de monte, & dolaret tabulas, & reduceret eas ad eum: dolauit autem Moyses tabulas atque planauit ita, vt in eis scribi posset, deinde ascendit in montem portans eas secum, & acceperunt eas angeli Dei, qui locum Dei in hoc tenebant, & scripserunt: scriptas autem tradiderũt Moysi, & hoc est qđ dicit, & dedit eas mihi, scilicet postquam scripsit eas. *Rursus de monte descendi.* Multotiens enim ante hoc montem illum ascenderat & descenderat Exo.19.&

B 24.& 32.& 34. *Et posui tabulas in arca quam feceram.* Nõ fuit factum hoc immediate post descensum de monte: quia prius fecit Beseleel arcam, & ornauit eam. *Quæ hucusque.* Idest vsq; hodie ibi sunt: loquit̃ Moyses de tempore suo, scilicet quando ipse ista dicebat, quia tunc erant in arca, & nũc etiam abscondita permanent in quadam spelunca vltra Iordanem in monte Nebo in vertice collis: quia imminente captiuitate Babylonica Hieremias audiuit mandatum a Domino, quòd absconderet tabernaculum, & arcam, & altare incensi in spelunca, quam ei mõstraret in monte, & detulit illuc Hieremias adiuuantibus eum quibusdam: & inuenit speluncã a Deo paratam ad conseruationem istorum: & quidam secuti sunt eum volentes notare locum, quos Hieremias increpauit di-

C cens, quòd nulli demonstrabuntur ista vsquequo cõgreget Deus populum suum. de his 2.Macha.2.cap.

Filij autem Israel. Hic ponitur secundum, scilicet quorundam incidentium super additio: sed dices quomodo ponuntur istæ castrametationes hic, cum non continuentur superiori narrationi, nec vsque ad finem omnium mansionum describantur? respondetur quòd Moyses intendebat ponere notabilia, quæ contigerunt eis in itinere, quę supra non fuerunt numerata, & ponit de ministratione sacerdotij in filijs Aaron, ideo solum nominat illas mãsiones intercisę, vbi ista contigerũt: sed nõ est vera intẽtio Moysi vt infra patet: quia in istis locis qui hic computantur non fuerunt facta aliqua notabilia de ministratione

Quomodo ponuntur istę castrametationes.

D aut separatione ministrorum sicut aliqui putant: sed facit hic scriptura magnam digressionem ponendo quoddam incidẽs: cum enim hic agatur de traditione legis & tabularum, quam legem præcipue gubernabant sacerdotes, qui erant ministri & doctores legis, introduxit Legislator narrationem, de morte primi sacerdotis, qui fuit Aaron, & de successione secundi qui fuit Eleazar, & hoc fuit in monte Hor, vt patet Nu.20.cap. licet hic dicatur quòd fuit apud Mosera: nam non accipit Mosera pro Moseroth quæ est mansio octaua ante montem Hor, vt patet Nu.33.cap. sed pro ipso monte Hor, qui alio nomine vocatur Mosera, & propter hanc in qua accidit mors Aaron, ponuntur aliquæ mansiones, quædam ante, quædam

E post: ante quidem, scilicet mansio Verot filiorum Iacham, non quidem quòd aliquid notabile factum sit in ea, sed quia est immediata mansio Mosera, in qua accidit mors Aaron: & non est ista Baneiachan de qua ponitur Nu.33.cap. quia illa est apud Mosera, si enim Mosera distat a Moseroth, distabit Baneiachan a Beroth filiorum Iacham: nam sicut se habet vna mansio duarum priorum ad alteram, & vna secundaria ad alteram: sed Moseroth distat a Mosera per octo mãsiones, vt patet Nu. trigesimo tertio cap. ergo Baneiachan distat a Beroth filiorum Iachan: ponuntur autem hic aliquæ mansiones post Mosera, scilicet Gagad, & Ihetabatha, & non ponuntur

quia aliquid notabile in eis acciderit, sed quia ibi finitur terminus deserti intrando in terram Amorrheorum: nam sunt aliquæ istarum mãsionum circa torrentem Arnon in finibus Amorrhei de quibus Nu. 21.cap. & ponitur primo mors Aaron, quia ipsa fuit filijs suis ministrandi causa. *Mouerunt castra ex Beroth filiorum Iacham.* Eadem mansio est in nomine sed nõ in re, vt patet infra Baneiacham: de qua Nu. 33.cap. cum Beroth filiorum Iacham: sed hic superadditum est Beroth.i.putei: Baneiachã idem est ꝙ filij Iachã: quia Bane Hebraicè filij sunt: & fuit ista castrametatio apud puteos filiorum Iacham. *In Mosera vbi mortuus est, Aaron & sepultus.*

Quomodo in Mosera mortuus est Aaron, cum alibi dicatur quòd in Hor. Quæst. III.

QVOMODO in Mosera mortuus est? quia Nu.20.cap. dicitur ꝙ mortuus & sepultus fuit in monte Hor, & idem dr̃ Nu. 33.cap. Mosera autem per octo mansiones est ante montem Hor, vt Nu.33.cap. Dicit Rab.Salom.ꝙ in monte Hor mortuus & sepultus est, sed in Mosera ita planxerunt eum ac si ibidem mortuus fuisset & sepultus: & ad hoc dicit ꝙ cũ accesserũt castra Israel ad montem Hor, filij Beniamin propter labores & penurias quas patiabatur populus, retrocesserunt, vt redirent in Aegyptum, & fugerũt per octo mãsiones, quæ sunt inter Hor & Mosera, filij autem Leui persecuti sunt eos ibi comprehendentes, & cõmisso prælio & plurimis interfectis deletæ sunt quinque familię de Beniamin, & duæ de Leuitis: ad vltimum præualuerunt Leuitæ, vt reducerent filios Beniamin ad castra, & fecerunt planctum magnum pro occisis in bello, & pro morte Aaron: ista autem conficta sunt a quibusdam Iudæis, vt dent occasionem redeundi in Mosera, sed hæc falsa sunt: quia non perierunt duæ familiæ Leuiticæ: quia 1.Paralip.26.cap.ponũtur omnes familiæ Leuiticæ rursus ministrantes: quod factum fuit tempore Dauid: ergo non perierunt in solitudine. Item dato quòd istud bellum fuisset, & magnus planctus pro morte Aaron, tamen scriptura nõ vtitur tam longa transumptione, vt dicat aliquẽ mortuum & sepultum vbi eum planxerũt, maxime in historicis narrationibus, vbi res sine tropicis figurationibus exprimuntur: forte dicet aliquis quòd Aaron vere mortuus sit, & sepultus in Mosera. Et si dicatur contra quia in monte Hor mortuus est. Poterit responderi ꝙ mons Hor non est nomẽ proprium, sed appellatiuum, & signat montem altum, & sic secundum literam Hebraicam multoties alij montes vocantur mons Hor, vnde potest esse, ꝙ in Mosera sit mons altus, in quo mortuus est Aaron, & sic erit mortuus in Mosera in monte Hor. Sed hoc non potest stare, quia in libro Numerorum vbi directe ponitur Israelitici populi historia, habetur quòd post Cadesbarne mortuus fuerit Aaron, vt ibidem 20. & 33.cap. Itẽ quia mors Aaron fuit anno quadragesimo mense quinto, vt Nu.33.cap. sed in Mosera steterunt anno secundo: ergo non fuit ibi mortuus. Dicendum ergo quòd fuit mortuus in monte Hor, & ille mons vocatur Mosera, quia non est eadem mansio Mosera & Moseroth: de Moseroth autem dicitur Nu.33.c. ꝙ est ante montem Hor per octo mansiones. Et si obijciatur quòd de Mosera venerunt in Galaad, & deinde in Ebathata, quæ mansiones ponuntur Num. 33.cap.post Moseroth autem ad montem Hor. Respondetur quòd ista loca quæ hic nominantur, non sunt illa loca, quæ ponuntur in prædicto cap.post Moseroth autem mõtẽ Hor, licet eadem nomina sunt:

F quia multotiens diuersa loca vnum nomen habent, vt patet manifeste in qualibet regione: q̃a vt ait Philosophus in primo Elenchorũ, quia res infinitæ sunt, voces autem finitæ, necesse est plures res vno nomine appellare æquiuocatione vtentes: quare æquiuocatio locus publicissimus est. *Pro quo sacerdotio functus est Eleazar filius eius.* Qui erat primogenitus Aaron, & indutus est vestibus pontificalibus patris in monte Hor vidente Aaron, & immediate mortuus est, vt habetur Numeri 20. capitu. *Inde venerunt in Gadgad.* Gadgad & Ethabata sunt nomina aliquorum propinquorum locorum monti Hor: qui sub istis nominibus non nominantur in libro Numerorum, & forte Ethabata est in confinibus Amorrheorum & Moabitarum:

G quia vocatur hic locus aquarum & torrentium: quia in finibus illis accesserunt Israelitæ ad torrentes Arnon, & puteus super quo fecerunt canticũ Nu.21.cap. *Eo tempore separaui tribum Leui, vt portaret arcam fœderis Domini.* Leuitæ & sacerdotes de tribu Leui separati fuerunt a reliquo populo: quia dati fuerunt pro redemptione primogenitorũ totius populi, vt Nu.3.& 8.cap. & hoc in monte Synai, vbi omnia facta sunt, vt patet ex processu Exodi, Leuitici, atque libri Numerorum: nam omnia quæ dicuntur a 19.c. Exo.vsque 10.c.libri Numerorũ, facta sunt in monte Synai, & fuerunt distincta officia eorum Nu.4.cap.& deinde ministrauerunt portantes arcam, & alia vasa cum toto tabernaculo, vt Nu.10.cap. Item quia nullus alius de populo ausus fuisset tãgere arcam, neque

H alia vasa, ne moreretur, vt dicitur Nu.8.& 17.cap. de sacerdotibus etiam habetur, ꝙ ministrauerint Num. 16.cap.quando contentio fuit inter Chore, & familiã suam contra Aaron: quia ibi sumpsit Aaron thuribulum, & stetit inter mortuos & viuentes: etiam in sua consecratione ministrauerunt, vt patet Leuit.8. & 9. atque 10.cap.ad portandum arcam & ad ministrãdũ. Rab.Sal.dicit ꝙ licet Leuitæ in monte Synai electi & separati fuissent, tamẽ hic rursus separati fuerũt: sicut enim in mõte Synai separati fuerũt, quia cęteris adorantibus vitulũ, ipsi non adorauerunt, ita hic alijs fugientibus de castris ad Aegyptum ipsi non fugerunt, sed fugientes reduxerunt: & hãc positionem sequitur Nicolaus, sed iam supra eam improbauimus. Itẽ Qñ Leuitæ fuerunt separati.

I quia ista quæ subduntur, non possunt referri ad secundam separationem etiam si daretur: sed principalem institutionis & separationis originem dicunt. Rabbi Abrahã Aben Ezra dicit ꝙ hic fuit facta noua institutio, vel separatio: quia forte tp̃e intermedio non ministrauerat tribus Leui in solitudine: ideo ne periret ministerium de tribu illa, renouata fuit institutio vel separatio: sed hoc non stat, quia satis probatum fuit, ꝙ sacerdotes semper ministrauerũt, & dato ꝙ nõ ministrassent, quia non habebãt similã, vinum, & oleũ, quæ requirebant in sacrificijs, vt Nu. 28.cap. sed tamẽ Leuitæ semper ministrauerunt, quia necesse fuit eos portasse arcam, & cętera vasa, quæ nullus alius tangere ausus fuisset, vt Nu.17.c. sed hic dicitur ꝙ separati sunt ad portandũ arcam & cętera vasa. Sed forte pos-

K set dici ꝙ ista separatio fuit quædam dispositio facta de officio sacerdotũ & Leuitarũ, & fuit prioris institutionis ꝯfirmatio siue approbatio. Et rõ motiua fuit, quia tũc mortuus fuit Aaron, qui fuit primus pontifex: in mortibus aũt taliũ magnorũ põtificum solẽt aliqua de statu populi & ministrorum innouari: hoc satis apparẽs est, sed adhuc verũ nõ est: nã repugnat hoc literę: quia dispõ secundaria vel ordinatio sacerdotum & Leuitarum iam ministrantiũ præsupponit primã, & fundatᷣ sup eã: si ergo ista dispõ, de qua hic fit mẽtio, fuisset scd̃aria dispõ, vel aliqua leuis & qualiscũq; ordinatio facta immediate post mortẽ Aarõ,

præ-

præſupponeret primā ordinationem, & loqueretur de ea ſcriptura tanquam de ſecundaria: ſed ꝑriū eſt in textu, qui loquitur de iſta tanq̃ de prima, ita ꝙ nulla alia præceſſerit: cum dr̄ eo tp̄e ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcā fœderis Dn̄i, quod pertinet ad officium Leuitarum: nam non debuiſſet dici ſic, ſed eo tempore ordinaui tribum Leui vel diſpoſui, quaſi eſſet alia noua ordinatio: ſed nec rurſus poteſt dici, ꝙ in Moſera ordinauit Moyſes Leuitas, vt portarent arcam Domini: nam portauerāt iam eam per totum deſertum a monte Synai vſque ipſam manſionē Moſera: de qua hic loquitur ſcriptura: nec poteſt dici ꝙ eo tp̄e ordinauit Moyſes qualiter portarent Leuitæ arcam: nam modus portandi & inuoluendi eam ſcribitur Num. 4. cap. in officijs Caathitarum: cum ergo dicatur hic eo tempore ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcam fœderis Domini: ergo ante nō erat ſeparata ad hoc tribus Leui: neceſſe eſt ergo referre iſtam literam ad tempus in quo tribus Leui nōdum eſſet ſeparata a cæteris tribubus ad portādum arcam. Item quia dicitur in litera. *Et ſtaret coram eo in miniſterio, ac benediceret in nomine illius vſque in præſentem diem.* Ideſt quòd tunc ſeparaui tribum Leui, vt miniſtraret coram Domino faciendo ſacrificia, & benedicendo nomine illius, quod erat officium ſacerdotum: ſed ſacerdotes iam aliàs miniſtrauerant, & benedixerant populo tempore conſecrationis, quo ad minus ſacrificia fecerunt in monte Synai, vt patet Leuit. 8. & 9. & 10. cap. non fuerunt ergo nūc nouiter ſeparati; ſed litera loquitur de ſeparatione ad facienda iſta miniſteria, ergo non eſt intelligenda iſta litera de tp̄e quo fuerunt in Moſera de aliqua diſpoſitione ibi facta. Itē patet hoc ex cauſa horum quę redditur in litera cum dicitur. *Quamobrem non habuit Leui partem, neque poſſeſſionem cum fratribus ſuis: quia ipſe Dominus poſſeſſio eius eſt ſicut promiſit ei Dominus Deus tuus.* Ideſt quia fuit tribus Leui ſeparata ad miniſtrandum Domino in portādo arcam, & ſtando coram Dn̄o, & benedicendo populum, non recepit Leuitica tribus ſortem inter cæteras tribus: quia Deus eſt poſſeſſio eius, ideſt quia fructus & redditus prouenientes ei pro miniſterio diuino, de quibus Nu. 18. cap. ſunt ei loco poſſeſſionis: ſed manifeſtum eſt quòd iſta nō eſt ratio ordinationis factæ in Moſera dato ꝙ ibi aliqua facta fuiſſet: nam nō fuit cauſa, vt Leuitæ nō haberent partē inter fratres ſuos, & ꝙ Dn̄s eſſet pars eorū, id quod factū eſt in Moſera, ſed id quod factum eſt in monte Synai: nā ex eo tp̄e quo mādauit Deus numerari Leuitas, & dari eos pro omnibus filijs Iſrael, fuerūt ſeparati a reliquo populo, & applicati ad Deum: nam cū reliquo populi nō numerati ſunt ad pugnam, vt patet Nu. 1. cap. de alia ſeparatione Leuitarum a populo & applicatione eorū ad Deum loco totius populi, patet Nu. 3. cap. ergo ad illud tempus referenda ſunt hęc: ſed illa facta ſunt in monte Synai, vt patet ex prędictis. ſ. ꝙ omnia quæ continētur a 19. cap. Exo. vſque in finē & in toto Leuitico & in libro Numerorū vſque ad medium 10. c. facta ſunt in monte Synai, patet quia totum eſt quid continuatum, & Exo. 19. cap. fit mentio quòd acceſſerunt ad montem Synai, & Num. 10. cap. fit mentio quomodo inde receſſerunt: omnia ergo intermedia Exodi Leuitici, & libri Numerorū facta ſunt in monte Synai. Eſt enim veritas manifeſta, a qua neſcio qūo antiqui doctores deuiauerint, ꝙ hoc referatur ad tp̄s quo Moyſes deſcendit de monte Synai, & fregit primas tabulas, & tunc conſonat tota litera. Et non eſt miranda talis mutatio: quia obſeruat Legiſlator ordinem artificialem & non naturalem, & modus rhetoricus eſt: ſic enim cum ſupra dixiſſet de his, quæ facta fuerant in mōte Synai, nullo interpoſito tranſi-

A uit ad ea quę facta ſunt in mōte Hor multis intermedijs relictis: ſed illa interpoſitio facta eſt, quia mors Aaron, & ſucceſſio Eleazar faciūt ad ea, quæ narrare intendebat Moyſes, quæ facta ſunt in monte Synai: & concordat iſta expoſitio ſuperiori & inferiori literæ, quia ſupra de oratione Moyſi agebatur in principio cap. hic agitur de aliquibus quæ facta ſunt immediate ante orationē Moyſi, & litera ſequens hoc vult, & eſt ſenſus, ꝙ qn̄ Moyſes deſcendit de monte prima vice, & vidit alios populares colentes vitulum, adiuuantibus eum Leuitis occidit de populo 23. milia virorum: eo tempore acceptauit Deus Leuitas ad miniſterium ſuum, & tunc Moyſes ſeparauit eos, vt ſuſciperent officia ſanctuarij: ſed non data fuerunt eis

B officia donec poſt deſcendente iterū Moyſe de monte tabernaculum factum eſt, & omnia plene diſtincta ſunt: & hic proprie ſeparati ſunt à populo ad portandum, & tunc rectiſſime continuatur litera ſequens. ſ. *Ego autem ſteti ſicut prius ſteti quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Ideſt poſtquam iſta ſeparatio Leuitarum facta fuit aſcendit Moyſes ſecundo in montē, vt oraret pro peccato populi quadraginta diebus: & patet iſte ordo narrationis Exo. 32. & ſequitur ergo litera. *Eo tempore quando.* Primo deſcendi de monte, & vidi populum adorare vitulum, & refertur hoc ad principiū cap. quia pauloante iſta facta ſunt. ſ. per 40. dies ante, quia tabulæ ſecundę delatæ. & ſcriptæ fuerunt quadraginta diebus poſtquam aſcendit Moyſes ad orandum pro populo, & vocatur hoc idem tēpus.

C Ad completam intelligentiam huius conſiderandū eſt, quòd hic fit interpoſitio cuiuſdā incidētis in medio ſententiæ continuatæ, & propter interpoſitionē incidentis non debet diſcontinuari ſententia principalis: aſſumatur ergo tota iſta litera quæ incipit ab illo loco. *Filij Iſrael caſtra mouerunt.* Vſque illum locum. *Eo tempore ſeparaui.* Et expellatur de medio quaſi non eſſet, & tunc continuetur litera ſuperior cum inferiori illo abiecto, & dicetur ſic: reuerſuſque de monte deſcendi, & poſui tabulas in arca quam feceram, quæ ibi vſque hodie ſunt, ſicut præceperat Dominus: & tunc ſubiungatur, eo tempore ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcam: & tunc plana eſt ſententia: quia eodem tempore facta ſunt omnia iſta, & tunc interponatur litera incidentalis quandocunque voluerimus, ſcilicet filij autem Iſrael caſtra mouerunt de Beroth filiorum Iacham. *Separaui tribum Leui.* Quia (Notandū circa verū literæ intellectum qūo debet legi.)

D Deus eam acceptauit propter non fuiſſe idolatrantibus mixtam, ideo ego eam ſeparaui ad miniſtrandū, licet immediate officia diſtributa non fuerint, vt patet Exodi 32. cap. cum Moyſes deſcendens de monte & parans vlciſci crimen in eos, qui peccauerant, dixit ſi quis eſt Domini iungatur mihi, ideſt ſi aliquis eſt qui habeat zelum, & velit ſe ei coniungere, iungatur mihi, & tunc ſequitur in litera, congregati ſunt ad eum omnes filij Leui, & ſic Moyſes vocabat ibi eos, qui tenebant zelum Dei, & volebant ſeparari in partem Dei, & ipſi Leuitæ immediatè ſeparauerunt

E ſe cum Moyſe quaſi obedientes vocationi, ſicut Apoſtoli vocati a Chriſto obediebant vocationi eius, & veniebant ſicut mandabat: vt patet in principijs triū Euangeliſtarum. ſ. Matthęi, Lucæ, & Ioannis: & in textu Exodi eiuſdem cap. magis declaratur cum dr̄, & ait Moyſes, conſecraſtis hodie manus veſtras Domino, vnuſquiſque in filio ſuo & fratre ſuo, ideſt ita cōſecratę ſunt manus veſtræ hodie ad miniſtrādum Dn̄o per ſanguinem filiorū & propinquorum, quos occidiſtis ad magnum honorem Dei: ſicut ſi conſecratæ fuiſſent manus veſtræ ad ſacrificandum, ſicut conſecrantur manus ſacerdotum: & multum differt in hoc: quia non ſolū dixit cōſecraſtis hodie manus (Leuitæ vocati ſunt a Moyſe ſicut Apl̄i a Chriſto.)

vestras in sanguine, sed cõsecrastis manus vestras Domino, idest manus vestræ ex hodie consecrantur, vt sint aptę ad ministrandum Domino, & postea sequitur in eadem litera Exodi, vt detur vobis benedictio, idest per ista quæ nunc fecistis, dabitur vobis benedictio, s. vt sitis pars benedicta Domino, & electa in sortem eius: fuit ergo tunc meritum Leuitarum, vt separarentur in partem Domini, & fuit principium separationis: separatio tamen realis de qua hic dicitur, fuit in principio secundi anni exitus de Aegypto castrametantibus adhuc ipsis ad radices montis Synai, de quo Nu. 3. cap. habetur, cum dixit Dominus ad Moysen, applica tribum Leui & fac stare in cõspectu Aaron sacerdotis, vt ministrent ei, & post hoc subdit, numera primogenitos sexus masculini de filijs Israel a mense vno & supra, & habebis summam eorum, tollesque Leuitas mihi pro omni primogenito filiorum Israel, ego sum Dominus, & pecora eorum pro vniuersis primogenitis pecoris filiorum Israel, & postea subditur in idem, tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarũ pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei: ego sum Dominus: ista est ergo separatio de qua hic loquitur Moyses, nã nunc loquebatur ad totum populum: oportebat ergo quòd loqueretur de his quæ nota erant toti populo: fuit autem ista separatio nota toti populo, quia coram omnibus filijs Israel in monte Synai facta est. *Vt portaret arcam*. Per hoc significatur ministerium omnium Leuitarum, quod erat in portãdo tam Caathitarum quam Meraritarum quàm Gersonitarum, vt patet Nu. 4. cap. *Arcam fœderis*. Idest arcã in qua erant tabulæ continentes decem præcepta, quæ vocatur fędus Domini cum Israel. *Et staret coram eo*. Tangitur officium sacerdotũ quod faciebant: duo stabant coram Domino offerentes, & orantes, & benedicebant populũ, ideo subditur. *Ac benedicent nomine illius*. Idest benedicerent inuocantes nomen Domini super populum: forma autem benedictionis ponitur Nu. 6. c. *Vsque in præsentem diem*. Idest ista administratio Leuitarum durauit vsque nunc, & sic durabit in futuras generationes. *Quamobrem non habuit Leui partem*. Quia altaris & tabernaculi seruitio applicitus erat, ideo de bonis sanctuarij gubernari & habere debebat, quia qui altario seruit, viuere debet de altario, vt patet prima ad Corint. 9. cap. & extra de præben. cap. cum secundum Apostolum. *Partem cum fratribus suis*. Idest non suscepit sortem in hæreditate, sicut alij susceperunt, ideo licet nominetur Leui vnus de filijs Iacob, & caput vnius tribus, vt habetur Gen. 49. & Apoc. 7. cap. tamen non suscepit sortem, nec vocatur communiter tribus in alijs locis veteris testamenti: sed Ephraim & Manasse duas tribus faciunt, qui sunt de genere Ioseph, vt patet Gen. 48. cap. & diuersitas est, quia tribus est quædam extẽsio cognationis aliquorum ab eodem principio: & magis ista capita tribuũ denominantur a diuersitate hæreditatum quàm a diuersitate personarum, sicut nunc est apud nobiles: quia si aliquis nobilis multos filios habeat, non denominãt illi diuersas domos vel genera: quia solum est vna sors, quæ apud vnum filiũ manet, alij autem possunt coniungi alijs generibus, & perdere nomen, sed ille apud quem manet sors, nunquam perdet nomẽ, quia ex sorte denominabitur: de his dictum fuit latius Nu. 27. cap. & iste modus denominandi tribus est communior in sacra scriptura, quia infallibilior. In Gen. autẽ denominatæ sunt duodecim tribus a duodecim filijs Iacob: quia nondum venerãt sortes, erat denominatio à personis sic Apoc. 7. cap. vbi nominat Leui tribum: quia ibi agitur de diuersitate conuersorum ab Apostolis, & numerãtur sub nomine tribuũ

Quõ nominantur duodecim tribus cũ Leui non faciat tribum.

F Israel propter significationem duodecim Apostolorum, qui eos conuertebant, & propter cõgruentiam nominis, quia omnes veri Christiani Israelitæ vocantur: quia templum sunt Dei, & Deum vident, & sic dixit Christus de Natanaele, quia sine malitia erat ecce vere Israelita, in quo dolus non est, Ioan. 1. cap. & vocantur Iudęi, idest Christum confitentes, vt vult Apostolus ad Ro. 2. non qui in manifesto est Iudeus, Iudeus est, sed qui in abscondito, in conuersione autem nõ requiritur hęreditas, sed persona, ideo a filijs Iacob, & non a sortibus tribus duodecim nominauit. *Quia ipse Dominus possessio eius est*. Idest ea quæ dantur ei de iure ministrãdi Deo, sunt ei pro possessione. Sic enim mãdauit Deus sine sorte propter ministerium

G ciuitates ad habitandum dari, sicut alię tribus per sortem habebãt & erãt 48. ciuitates, vt habetur Nu. 35. c. Et sicut aliæ tribus de possessionibus suis pascebãtur, ita Leuitæ de decimis & alijs iuribus, vt Nu. 18. cap. *Ego autem steti in monte*. Idest postquam separaui tribũ Leui a reliquo populo post vindictã idolatriæ, ascendi in montem Synai ad caliginem nubis in qua erat Deus.

Quare duæ separationes Leuitarum factæ fuerunt, & quando & quomodo litera debet coordinari vt id cognoscatur. Quæst. IIII.

H Sicvt autẽ dicebamus duæ separationes Leuitarum ad ministrãdum Domino factæ sunt, vna quę non fuit perfecta separatio, sed principium separationes, & causa separationis, & fuit occulta, quia non cognouit populus Leuitas in hoc facto dicatos esse ad cultum Dei. secunda & perfecta separatio, atque cunctis manifesta, & determinata: quia in ea determinata sunt officia Leuitarum secũdum familias suas. prima fuit post dationem legis paululũ, scilicet quadraginta dies vel paucis plus, & hoc in quarto mense anni primi exitus de Aegypto iuxta medium mensis. secũda fuit in primo mense anni secundi exitus de Aegypto. Et litera ista potest exponi de vtraque, si enim exponatur de prima separatione, litera nõ mutabit ordinem, scilicet quia primo dicitur quòd Moyses reuersus fuit de monte,

I & posuit tabulas: & tunc separauit tribum Leui, scilicet in descensu post quadraginta dies quando occidi vigintitria milia virorum, & post hæc steti rursus quadraginta diebus alijs sicut prius steteram, scilicet in secundis quadraginta diebus, quo oraui pro populo. hoc autem aliquibus bene videtur, scilicet, quòd exprimatur de prima separatione, & sic litera continuata: dicendum autem quòd nõ potest exponi ista litera nisi dę secunda separatione, quæ est proprie separatio, vt supra dicebamus: nã in prima separatione licet Leuitæ meruerint separari ex facto suo, tñ Moyses non separauit eos, licet denũciauerit eis ꝙ postea separarentur cũ dixit eis Exo. 32. cap. consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisque in sanguine

K filij, aut fratris sui, vt detur vobis benedictio, idest ex hoc qđ nunc fecistis promeruistis, vt daretur vobis in futurum benedictio, scilicet in ministratione: in ista tamen litera dicitur eo tempore separaui, necesse est ergo non referri ad primam separationem, sed ad secundam, in qua Moyses separauit eos coram omni populo: item dato quòd prima diceretur separatio facta a Moyse, tamen non fuit determinata ad aliquid: quia non magis ad hoc quàm ad illud, sed in ista separatione de qua hic dicitur, fuit facta distinctio officiorum sacerdotum & Leuitarum, cum dicitur vt portaret arcam fęderis Domini, & staret coram eo in ministerio, atque benediceret in noĩe illius,

vsque in sempiternum: necesse est ergo referri ad secundam separationem, in qua ista determinata sunt de officijs sacerdotum atque Leuitarum: item dato ꝙ posset intelligi litera ista de prima separatione, tamen litera non esset continua: quia supra dicebatur, reuersusque de monte descendi, & posui tabulas in arca: ergo erant istæ secundę tabulæ: nam primas tabulas non duxit Moyses ad castra, nec posuit in arca, sed fregit ad radices montis, vt patet Exo. 32. cap. & supra præcedenti cap. sed prima separatio Leuitarũ fuit facta ante adductionem secundarum tabularum. s. cũ descendit prima vice Moyses de mõte, & inuenit populum idolatrantem, & coniuncti sunt ei Leuitæ, vt adiuuarent ad occidẽdum idolatrantes, & dixit Moyses consecrastis Domino hodie manus vestras: vt patet Exo. 32. cap. post hæc autem Moyses rursus ascendit ad montem, vt oraret pro peccato filiorum Israel: & vt acciperet alias tabulas, & datæ sunt ei postea, qđ patet ex ordinatione literæ Exo. 33. & 34. c. ergo ante fuit separatio Leuitarum prima, q̃ id quod supra ponitur: ergo non erit litera continuata: item quia dr̃ supra, & posui tabulas in arca, quam feceram, quæ vsque hodie ibi sunt: hoc necessario intelligitur de arca fœderis quæ erat in sancta sanctorum, in qua semp tabulæ fuerunt, & tunc erant, & nunc sunt: vt declarauimus late Exo. 20. cap. sed ista arca facta fuit cum cæteris vasis, atque supellectilibus sanctuarij, vt patet Exo. 25. cap. circa finem primi anni exitus de Aegypto: ergo valde ante fuit q̃ ista prima separatio Leuitarum: ergo etiam ponendo istam literam intelligi de prima separatione, nõ põt esse litera cõtinua. Nec enim debet quis tentare facere quouis mõ istam literam continuatam: nam Moyses hic eadem sæpe dicit & replicat, quod tollit continuitatem scripturæ, & valde perturbata litera est circa finem præced. cap. & in toto isto non seruatur aliquis ordo cõtinuitatis scripturæ: & patet quia hic dr̃, ego aũt steti in monte sicut prius 40. diebus & 40. noctibus, & exaudiuit me etiam hac vice, nec perdere te voluit. Et supra præcedenti cap. dr̃ idem. s. & iacui coram Dño 40. diebus & noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, ne deleret vos, etiã aliqua quæ fuerunt priora ponũtur hic, q̃ ea quę ponuntur in principio huius cap. nam manifestum est, ꝙ prius Moyses orauit 40. diebus pro populo quàm acciperet tabulas secundas, sed in principio huius cap. agitur de tabularum secundarum datione, cũ dr̃ dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerũt, & postea subditur, cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus, scripsitque in tabulis iuxta id quod prius scripserat verba decẽ: hic autem fit mentio de deprecatione pro peccato populi: ergo mutatus est valde ordo in isto cap. & in præcedenti, debet ergo ista litera intelligi de secunda separatione Leuitarum, & tunc erit continuata cum tota litera superiori, licet non cũ inferiori, quia hic fit repetitio prædictorum. *Sicut prius*. Quia iam steterat alia vice, scilicet quando recepit primas tabulas & fregit eas, & nunc stetit secunda vice, s. ad orandum pro peccato.

Nota qualiter litera legi dẽt.

An ista fuerit secunda quadragena vel tertia. Quæst. V.

ET dicit Nicolaus quòd illi qui ponunt tres quadragenas moratũ fuisse Moysen in monte, ponunt istam fuisse tertiam, sed nullo modo potest poni tertiã, siue ponantur tres quadragenę, siue duæ: quia secundum illos qui ponunt tres quadragenas, prima fuit ad recipiendam primas tabulas, secunda ad orandum pro peccato, tertia ad

A recipiendum secundas tabulas: sed ista quadragena de qua hic dicitur fuit ad orandum pro peccato, patet quia subditur. *Et exaudiuit me Dominus hac vice.* Ergo videtur ꝙ illa vice orabat: sed deceptio quorundam est, quia iam bis dictum fuerat quadraginta diebus, & videbatur ista tertia quadragena: sed falsum est quia ista quadragena bis nominatur, scilicet pręcedenti cap. de orando, & hic rursum: si ergo dicatur vbi ponetur tertia quadragenaria? respondetur quòd licet in litera non ponatur expresse, tamen infertur ex pręcedẽti cap. & ex isto, quia supra dicitur ꝙ quadraginta diebus stetit coram Dño, quibus orauit: deinde in principio huius cap. dicitur, quòd mãdauit ei Deus dolare lapideas tabulas, & dolauit, & deinde legem scriptam suscepit: ergo vltra quadraginta dies orationis aliqui transierunt, in quibus ista facta sunt, & istos vocant quadragenam tertiam: sed quot fuerunt nõ patet manifeste. *Et te perdere noluit*. Sicut ante comminatus fuerat, vt patet præcedenti cap. *Dixitque mihi vade & præcede populum*. Scilicet intrando ante eos ad terras ignotas, & loca periculosa, vt non timerent, sicut fecit in mari Rubro: quia nullus audebat intrare, & ingressus est Moyses ante eos, & sic quando Deus dixit Moysi quòd moreretur, vt patet Nu. 27. c. rogauit Moyses Deum, vt constitueret Deus hominem super populum, qui præcederet eos, possit exire, & intrare ante eos, educere & introducere eos: hic mandat Deus Moysi vt præcedat filios Israel ad ingrediendum in terram Chanaan, & ad delendum hostes illos capiendo loca illorum: nam Hebræi sine duce intrare non auderent: nam etiam cum duce intrare timebant, & potius volebant mori in solitudine, aut reuerti in Aegyptum, vt patet Nume. 14. cap. cum dicitur, murmurauerunt contra Dominum, & contra Moysen cuncti filij Israel dicentes: vtinam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine: vtinam pereamus, & non introducat nos Dominus in terram istam, vt cadamus gladio, & vxores atque liberi nostri ducantur captiui. nõne melius est reuerti in Aegyptum? dixerunt alter ad alterũ, constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptũ, sic patet supra 1. cap. & in alijs locis. Moyses autem quia erat vir potens in opere & in sermone, multum
D confortabat corda filiorum Israel, & erigebat genua dissoluta: ideo erat multum necessarius eis ad præcedendum. Dices quomodo Deus mandauit hic Moysi, vt præcederet filios Israel, & introduceret in terram Chanaan, cum alibi Moyses rogauerit, & Dominus noluerit assentire, vt intraret in terram Chanaan vltra Iordanem? vt patet supra 4. cap. cum dicitur precatusque sum Dominum in tempore illo dicens, Domine Deus tu cępisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam manumque fortissimam &c. Et sequitur, transibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium & libanum: iratusque est mihi Dominus propter vos, nec exaudiuit me, sed dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam loquaris vltra ad me de hac re: vnde
E ergo tanta mutatio, vt quem antea Deus præcedere admoneret, atque mandaret, nunc deprecantem, vt pręcedat, vel saltem vt transeat, nullo modo Deus exaudire voluerit? omnia nobis futura siue bona siue mala, & quid nosipsi in futurum agemus non tamen nobiscum sic se habet, vt exitus actionis nostræ promerebitur: sed secundum quòd prius iustitia vel iniustitia exigit, vt singula puniat, & præmiet tempore suo: Moyses autem tempore quo lex data est, & stetit cum Domino in monte orans, & recipiens tabulas, nihil peccauerat in Deum propter quod priuaretur ingressu terræ Chanaan: & si sic durasset

ipse ingressurus fuisset in eam, & introducturus illũ populum Hebræorum, nec erat dignum quemquã alium præfici, vt præcederet ipso viuente, qui tantæ dignitatis extiterat, vt Deo familiarissimus in verbo, & visione erat vt patet Num. 12. & infra 34. cap. & nõ fuit delusorium mandatum Dei ad eum, quia si sic permaneret infallibiliter præcessisset, atque terram illam ingressus fuisset: sed quia conditio humana defectibilis valde mutatur, maxime secundum liberum arbitrium, Moyses post fere 39. annos dum starent in Cadesbarne ad extrahendum aquas de petra non benedixit Domino sicut debuerat, accensus zelo cõtra populum rebellem, ideo incurrit quandam culpã satis leuem, ex qua tamen Deus priuauit illum ingressu terrę promissionis trãs Iordanem, ne gauderet in ea: de hoc late diximus Nu. 20. cap. & supra 3. cap. in fine, licet ergo Deus ante istud peccatũ mãdauerit Moysi, vt ingrederetur, præcederetque Israelitas ad terrã illam, post pctm̃ eum rogantem hoc idem exaudire non voluit, de hoc Nu. 27. cap. sic dr̃ ascende in montem istum Abarim, & contemplare inde terram, quã daturus sum filijs Israel, cumque videris eam, ibis & tu ad populum tuum sicut Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto Syn in contradictione multitudinis, nec sãctificare me voluisti corã ea sup aquas. *Et nunc Israel.* Enarratis supra peccatis, q̃ populo fuerunt dimissa, hic inducit p̃rio intenta, s. ꝙ debeant timere Deum. *Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit a te.* Quasi dicat vides Israel, ꝙ Deus multa peccata tibi remiserit, & nunc petit a te solum ꝙ timeas eum, hoc paucum est, facias ergo. *Nisi vt timeas Dominum Deum tuum.* Scilicet, Timore filiali, qui est timor castus vel sanctus, & permanet in seculum seculi. Ps. 18. *Et ambules in vijs eius custodiendo mandata & diligas eum.* Iste est ordo procedẽdo in gratiæ perfectione, primo aliquis timet Deum timorę seruili tanquam punitorem, deinde obseruat mandata eius pp timorem: deinde per assiduam talem obseruationem cõcipit Dei amorem. *In toto corde tuo & in tota anima tua.* Expositũ fuit supra 5. cap. satis late, & vtrũ possit in via seruari tale preceptum. *Vt bene sit tibi.* Non dicit ly vt, finem sed consecutionem. i. seruias Deo tuo, & bene erit tibi: si aũt diceret finẽ, esset sensus, ꝙ seruiremus Deo ea intentione, vt nobis benefaceret: sed hoc falsum est, nec tale mandaret lex: quia talis amicitia esset vtilis & non honesta, & esset contra præceptum charitatis, quo quis tenetur Deum super omnia diligere, & talis vteretur Deo, & frueretur creatura, q̃ est magna deordinatio: & patet quia ea quę sunt ad finem respectu finis vtilia sunt: quia accipimus ea ad talem finem subordinando, & solum pp illum finem accipiendo, de quibus in principio primi Ethi. *En Domini Dei tui cœlum est.* Dixerat ꝙ Deus benefaceret diligentibus. Sed dubitaret aliquis qũo Deus posset nobis benefacere. Et respondet quia cęlum est in potestate Dei, & omnia alia, ideo benefacere potest. *En Domini cœlum est.* Idest cęlum visibile: & accipitur hic nomine huius cęli congregatio orbium visibilium, scilicet septem orbes planetarum, & orbis stellatus, & cœlum crystallinum, quod magis visibile est quàm alij cœli: quia alij propter raritatem nõ sunt visibiles nisi in solis stellis existentibus in eis, quia habent lumen aggregatum: cœlum autem crystallinũ propter densitatem gelidarum aquarum valde visibile est, & videtur in noctibus serenis sub imagine coloris azurini ex densitate lucis siue magna radiositate.

Et cœlum cœli. Idest cœlum empyreum quod per excellentiam cœlum dicitur, in quo sancti gloriantur cum Christo, & illud inuisibile est, & sine aliqua stella vel motu.

E *Terra & omnia quæ in ea sunt, & tamen patribus tuis conglutinatus est.* Scilicet nimio amore: & est sensus licet Deus habeat in potestate sua cœlum & terram, & nullo indigeat, tamen ex sola benignitate sua dilexit patres tuos: deberes ergo pro tanto beneficio ei toto animo inhærere.

Quomodo Deus dicitur conglutinatus Iudæis. Quæst. VI.

DICITUR autem hic Deus conglutinatus amore Israelitis, scilicet patribus eorum, qui supererant tempore Moysi ad notandum magnum amorem: nam sic Deus
G omnia possidet, vt patet Exodi decimo cap. & Psalm. 23. scilicet Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo, idem Ps. 49. & 102. ita Deus omnia amat, nam si ea non amaret diffundendo benignitatem suam in ea, nullo modo permanerent saltem per iustitias, vt patet Sapientiæ vndecimo cap. cum dicitur, sed misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam, diligis enim omnia quæ sunt, & nihil odisti eorũ quæ fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti. quomodo autem posset aliquid permanere nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset conseruaretur? quasi dicat impossibile erat: Deus tamen omnia amans non æqualiter omnia amat: & vt de cæteris sileam quæ naturalia
H sunt, & quę Deus diligit secundum quod eis maiorẽ perfectionem tribuit, ita vt magis amet equum quã margaritam & quam arborem, de hominibus dicendo in tẽpore illo nullos homines Deus magis amauit quàm Hebræos, vt patet Exodi decimonono capitulo, cum dicitur, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis; mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Ad declarandum ergo istum amorem singularem, quem habebat Deus ad filios Israel, dixit conglutinatus est: quia istud verbum signat quandam magnam vnionem, & amor est vis vnitiua faciens duos esse vnum, nam amicitia est idem velle & idem nol-
I le, vt ait Tullius in libro de vera amicitia, & Aristoteles in 9. Ethic. ait, quòd amicus est alter ipse: magnus autem amor multum vnit, & hoc iam vocatur conglutinari siue sit amor honestus, siue delectabilis inhonestus; nam in quolibet genere est dare intensionem amoris, quæ iam vocatur conglutinatio. de amore inhonesto habetur Gen. 34. de amore quem concepit Sichem filius Emor principis terræ illius, adamauit eam, & rapuit, & dormiuit cum ea vi opprimens virginem, & conglutinata est anima eius cum ea: de amore autem honesto dicitur hic, nam Deus quicquid amat honeste amat, licet amor eius multum distinguatur a nostro: quia in eo non est vl-
K la affectio, vt in nobis, qui mensuramus quantitatem amoris per quantitatem affectionis. *Idest nos de cunctis gentibus.* Quia nullam aliam gentem nisi Iudæos elegit, vt patet supra 4. cap.

Sicut hodie comprobatur. Satis enim patebat per mirabilia, quæ Deus pro ipsis fecerat, & continuo faciebat, scilicet in apertione maris Rubri, in manna dato, in victoria mirabili de hostibus.

Circumcidite ergo præputium cordis vestri. Idest superflua vel noxia desideria: sicut præputium aliquid in carne superfluum videtur, ita malitia voluntatis magis est per superabundantiam, quàm per defectum, sed vtrunque malum est: quia in solo medio virtus est, & patet Psal. septuagesimo nono. Incensa

igne

igne & suffossa ab increpatione vultus tui perierunt, Incensa igni.i. super medium eleuata, quia ignis eleuat,& suffosa.i.defectus infra medium, quia ita deficit a medio,sicut suffossa ab ęqualitate terræ deficiũt: ab increpatione vultus tui perierunt. i. Deus vtrunq; detestatur. *Et ceruicem vestram ne induretis amplius*. Metaphora est,qua Deus communiter vtitur contra Hebręos, sicut enim qui habet durã ceruicem caput flectere non potest, ita qui superbus & inobediens est subijci Deo non vult: huiusmodi autem erant Hebræi quia etiam si aliqua bona eis dicerentur, cito deserebant ea reuertentes ad mala, quibus assueti erant, & sic dixit de eis Deus Moysi Exodi 32.ca.cerno, quòd populus iste durę ceruicis est,dimitte me vt irascatur furor meus contra eos.& supra cap.9.dicitur scito, ꝙ non propter iustitias tuas dñs dederit tibi terram hãc optimam in possessionem,cum durissimę sis ceruicis populus,& sic cognoscẽs Iosue duros fore dixit,quòd non poterant seruire Deo,sic patet Iosue.24.ca. cum dicitur,non poteritis seruire Domino: Dominus enĩ Deus sanctus,fortis,& ęmulator est, & non ignoscet delictis vestris: sic etiam dixit eis dominus per Hieremiam cum videret duritięm & incorrigibilitatẽ Hiere.13.cap.si potest mutare Aethiops pellem suam, & pardus varietates suas,& vos poteritis bene agere cũ didiceritis malum:ab hac ergo ceruicis duritie admonet Moyses eos corrigi, vt Deus acceptet eos in populum gratum sibi. *Ipse est Deus deorum*. Idest Deus potentior quàm illi quos Gentiles deos vocant: inducit autem hic Hebræos ad amorem Dei, & quia id quod amatur sub ratione boni amatur,& quantomagis bonum est,tanto magis amatur secundum regulam philosophi:si simpliciter ad simpliciter,& magis ac maxime,ideo vt Deus verus maxime ametur ab eis, ponit multas conditiones & bonitates Dei, & primo vocat eum Deum deorum.i.Deum excellẽtem alios deos, & hic facit scriptura impropriam partitionem & cõparationem:nam dij nulli sunt præter Deum verum: ideo non poterat comparari Deus verus alijs dijs, sicut non est partitio,siue comparatio inter ens & non ens,sed loquitur secundum intentionem hominum errantium,qui putant ista, q̃ coluntur ab eis deos esse:est tũc sensus, ꝙ Deus verus,qui est Deus Hebręorum est Deus deorum,quia alij dij quicunque sint,nihil possunt facere ɔ̃ Deũ verum,& ipse potest eos destruere quando vult, sicut destruxit deos Aegyptiorum,vt patet Exo.12.& Num.33.cap. cum dicitur:nã & in dijs eorum fecerat iudicia. *Dominus dominantium*. Sic dr̃ Apoc.1.c.ꝙ Deus est rex regũ, & dñs dñantiũ, & sciendũ,ꝙ Moyses ponit hic duo magna de Deo ꝑ ordinẽ primum,ꝙ Deus est,ſm ꝙ dñs est: maximum aũt ꝙ a mortalibus cogitatur,& ſm veritatẽ est,est eẽ Deum:nã sic diffinit,ꝙ Deus est, quo nihil maius excogitari põt.i. qa tñ gentes multos deos posuerũt,oportebat,ꝙ si aliqd summũ bonũ esset, foret maiꝰ oĩbus illis dijs positis a Gẽtilibus:quãobrẽ dixit Moyses ipse est Deus deorũ.i.maior q̃ alij dij:Gẽtiles aũt post deos maximũ bonũ reputabãt esse reges:nã regẽ felicissimũ iudicabant, & sic ipsi reges aliqñ in vita vocabant dij,& gentes tenebant eos,quasi in reuerẽtia deorũ: sic vocat eos Ouid. deos in libro primo de arte amandi,cum dicit,

Parate mortales natales numerare deorum,
Cæsaribus virtus euenit ante diem.

& quia reges dominantur valde,exprimit Deum esse dominum dicens,Dominus dominantium Deus magnus,& potens,vocatur Deus magnus ex magnitudine virtutis suę,& bonitatis: habent namq; omnia attributa magnitudinem virtutis in Deo,cum sint infinita secundum essentiam & bonitatem. *Deus magnus*

A *& potens & terribilis*. Istud est quod maxime attendebant Iudęi.s. vt Deus suus esset talis, qui posset eos liberare ab omnibus aduersitatibus: nam quidam dij aliarum gentium nõ poterant liberare cultores suos a malis,sicut dij Aegyptiorum in quos fecit iudicia: Deus autem Hebręorum potens erat liberare eos ab omnibus malis, & sic eripuit in mari rubro, & in deserto,atque cęteris locis, vt sępe enarrauit eis Moyses:terribilis dicitur Deus terribilis malis,quia eos fortiter punit maxime potentes huius seculi, qui contra eum superbiunt,vt patet Sapientię 6.cap.cum dicitur potentes autem potenter tormenta patientur: vel dicitur fore terribilis contra hostes eorum,quia eos dure punit, vt patuit in Pharaone & seruis eius in mari
B rubro,& in Amorrhæis quos deleuit in foraminibus petrarum,vt patet Num.21.cap. *Qui personam non accipit,nec munera*. Idest non agit contra iustitiam pro aliquo,qui diues est,nec pro nobili vel potente.

An in Deo sit acceptio personarum, quia quosdam prædestinat alios vero damnat. *Quæst. VII.*

ET si arguas quòd Deus personam accipit, qa antequam homo sit aliquid sine causa eligit, & aliquid sine causa cadere dimittit, vt habetur Mala.1.& ad Rom.9.c. antequam quicq̃ boni,vel mali facerent Iacob dilexi:Esau autem odio habui. Respõdetur quòd cum acceptio personarum sit contra iustitiam distributiuam,solum est in eis vbi
C requiritur dignitas personarum ad distributionem,& distribuẽs habet regulam ad sic, vel sic distribuendũ: si tamen dignitas personæ cui distribuitur, dependet ex voluntate distribuentis, non potest esse acceptio personarum,vt si aliquis iudex debet distribuere sententiando damnum vel commodum,pœnam vel honorem,requiritur dignitas in persona cui distribuit, & ista dignitas non dependet ex voluntate distribuẽtis,sed a re ipsa,ita quòd non potest iudex per voluntatem suam iustificare causam aliquam, sed iustificatio dependet ex meritis causæ,ideo si iudex non attẽtis meritis causæ alicuius causam alterius ex sola voluntate iustificare vult pronuncians esse bonam, personam accipit:si tamen aliquis de bonis suis distribue
D re velit, & alicui minus honesto det non dans magis honesto,non accipit personam,quia dignitas quæ hic requiritur, vt alicui distribuatur ex sola distribuentis voluntate dependet. Sic dominus vineæ, qui distribuit magis venientibus sero quàm cito, non fuit acceptor personarum:vnde dixit si oculus tuus, neq̃ est, ego autem bonus sum Matth.20.cap.& hoc Christus approbauit, & in istis cum nõ sit aliqua regula cogẽs distribuentem ad certum modum distribuendi, nunquam est acceptio. In Deo autem sic est, quòd gloria,quæ est visio Dei,est quoddam bonum eius ad qđ eligitur homo antequam nascatur: cum ergo tunc non sit in homine aliqua dignitas, nec indignitas, Deus non accipit personam in eligendo hunc,& non eligendo illum,& sic ait Apostolus ad Rom. 9. tu ho
E mo quis es,vt respondeas Deo?nunquid dicit figmentum ei,qui se finxit quid me fecisti sic?non est autem aliqua regula secundum quam Deus in eligendo dirigi posset: ideo non potest accipere personam:si autem Deus aliquem qui iuste operatur damnaret, & aliquem male operantem saluum faceret, personarũ acceptor esset,quia iam legem posuit per quam semper operabitur.s.qui bona egerunt,ibũt in vitam ęternam,qui vero mala,ibunt in ignem æternum.Et ideo beatus Petrus quando vidit,ꝙ Cornelius, qui conabatur in Gentilitate adhuc existens quãtum poterat bñ operari, a Deo illuminatus est:dixit in veritate comperi,

peri,quoniam nō est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet eum, & facit iustitiam acceptus est illi, Actuum.10.cap. *Facit iudicium pupillo & viduæ*. Idest non corrumpit iudicium contra eos ꝓpter fauorem, quod frequentissime iudices consueuerūt, vt Isaiæ primo.c.pupillo non iudicant,& causa viduæ non intrat ad eos. *Amat peregrinum*. Iudæi erant crudeles cum nullo charitatem habentes,& maxime efferebantur, vt bestiæ contra peregrinos cum nullum haberēt adiutorem destruentes eos, & dominus hoc nimis prohibebat,vt patet Exo. 22. cap. cum dicitur, aduenam non contristabis,nec affliges eum: aduenæ enim fuistis in terra Aegypti: vult ergo eos incitare ad amorem peregrinorum,vt infra concluditur, scilicet,& vos ergo amate peregrinos: & quia homines mouentur ad agendum aliqua quādo vident aliquos sapientes,siue viros bonos facere ea:ponit hic exemplum de Deo qui certissimus est dans omnibus certitudinem,quam habent, & nunquam potēs errare dicens,quod Deus amat peregrinum. *Et dat victum atque vestitum*. Hic ponitur signum dilectionis. nam diceret aliquis quòd Deus non diligit peregrinos, respondet probando, quòd sic per id quod facit: nam vt ait Gregorius in Homelia super illud Ioan. hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, ꝙ signum dilectionis exhibitio est operis:si ergo Deus facit bonum peregrinis, eo modo quo facit eis bonum diligit eos, sed dat eis victum atque vestitum, ergo diligit eos.hoc autem ipse dicit hic.s.quòd Deus dat istis peregrinis victum & vestitum,vt patet ps.136. qui dat escam omni carni,& Sapientię 6.dicitur, quòd pusillum & magnum ipse facit,& ęqua est ei cura de omnibus,ergo de peregrinis,& aduenis, & omnibus generibus personarum curat Deus bonitatem suā cunctis distribuens. *Et vos ergo amate peregrinos*. Quasi dic. si Deus amat eos,iustum est uos amare eos. *Quia & ipsi fuistis aduenæ in terra Aegypti*. Et sicut volebatis tūc vobis benefieri,ita & istis bonum faciatis, sic dicitur Exo.22.c.aduenam non cōtristabis,nec affliges eum: aduenę enim fuistis in terra Aegypti. *Dominum Deum tuum timebis*. Vt non facias contra mandata sua. *Et seruies ipsi*. Faciendo pręcepta affirmatiua quę mandauit. *Ipsi adhærebis*. In ipso totam tuam spem & amorem locando. *Iurabis in nomine eius*. Non mandat iurare:sed si iurare volueris melius est iurare in nomine eius quàm in nomine idolorum, quia non licebat illa nominare Exo. 23. per nomen externorum deorū non iurabitis,nec audientur ex ore vestro,& ps.15.nō memor ero nominum eorum per labia mea: simile habetur. psal. 4. Irascimini & nolite peccare.i.si irati fueritis insurgentibus in vobis talibus motibus nolite peccare.i.non deducatis ad executionem percutiendo,vel malum dicēdo per iram,vt sic peccetis: de isto iuramento dicitur etiam.supra 6.cap.dominum Deū tuum timebis,& illi soli seruies,& in nomine eius iurabis. Ex quo aliqui Iudæi assumpserunt occasionem errandi dicentes iuramentum esse actum latrię,& esse frequentandum tanquam quęlibet bona opera,qa dicitur,ꝙ iuremus in nomine domini. de hoc vtrum sit actus latrię, vel quomodo oporteat iurare late diximus Exo.20.c.super secundum præceptum. sensus autem huius literæ non est, ꝙ nos iuremus tanquam ex præcepto vel necessitate, aut tanquam bonum sit iurare, sed si placuerit vobis iurare, siue debueritis ex aliqua causa iurare, non iuretis per nomen deorum alienorum: nam in hoc quendam honorem eis impendebant,quod Deus per omnem modum intendebat vetare,ne maneret in eis vlla radix idolatriæ. *Ipse est laus tua, & Deus tuus*. i.ipse est quē laudare debes, ita ꝙ solum gaudeas,ꝙ talē Deū colis, vel ipse est, qui te

Signum dilectionis Dei in peregrinos.

F laudabilem facit, quia alię gentes laudabant Iudæos, quia talem Deum,& talem legem, & beneficia habebant,vt patet supra 4. c. hęc est sapientia vestra, & intellectus coram populis,vt audientes vniuersi pręcepta hæc dicant:en populus sapiens & intelligens, & gens magna, & ps. 143. beatum dixerunt populū cui hęc sunt,& beatus populus cuius dn̄s Deus eius. *Qui fecit tibi hæc magna atque terribilia quæ viderūt oculi tui*. Pōt ista litera intelligi dupliciter. vno mō, ꝙ magnalia & terribilia sint idem, & tunc est sensus, ꝙ Iudęi debēt colere Deum,qui fecit in Aegypto mirabilia, in Pharaone & seruis eius,& ista mirabilia vocātur magnalia,quia erant a magna Dei ptāte.nam nullus alius poterat facere ista, nisi esset verus Deus, & sic dicit ipse
G Exo.9.& 10.c.in hoc cognoscēt Aegyptij, ꝙ ego sim Deus. vocant̄ terribilia, qa erāt dura Aegyptijs patiētibus ea. Alio mō potest intelligi, vt sint duo scilicet magnalia referantur ad mirabilia, quæ Deus faciebat hebręis dando eis bona, & terribilia referantur ad miracula facta super Aegyptios inferēdo eis mala:& hoc proprie innuit littera cum immediate subdit exemplū de magnalibus dicens in 70. animabus descenderunt patres tui in Aegyptum,& ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra cœli: nam valde fuit mirabile, vt in tam pauco tempore, & ex tam paucis personis tanta milia nascerētur. ideo tanquam pro admirabile posuit illud scriptura Exo. 1. cap.cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati atque roborati sunt nimis, & repleuerunt terram:
H pro vtrisq; autem tam pro magnalibus, quam pro terribilibus ei gratias agere debebant laudantes eum. *In septuaginta animabus*. Idest cum septuaginta. *Descenderunt patres tui in Aegyptum*. 66.animę venerunt cum Iacob de terra Chanaan in Aegyptum: & Ioseph, & duo filij sui, qui nati sunt in Aegypto ante aduentum patris scilicet Ephraim, & Manasse sunt.69.& ipse Iacob, qui non computabatur in filios suos, & sic sunt. 70. animę vt patet Gen. 46. cap.vbi de hoc late fuit dictum. *Et ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra cœli*. Et hoc magnum beneficium est, quare teneris eum amare, & timere.

Duplex literæ expositio.

CAP. XI.

I AMA itaque Dominum Deū tuū, & obserua præcepta eius, & cæremonias, iudicia, atque mandata omni tempore. Cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri: qui non viderunt disciplinā Domini Dei vestri, magnalia eius, & robustam manum, extentūque brachium: signa & opera quę fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, & vniuersæ terræ eius, omnique exercitui Aegyptiorū, & equis ac curribus: quo-
K modo operuerint eos aquę maris rubri, cum vos persequerentur.

AMA itaque. In superioribus a 6.c.vsque huc posuit diuersa incentiua ad diuinum amorem:hic infert intentam conclusionem,& tanguntur principaliter duo.Primo cōclusio intenta. Secundo huius conclusionis superadduntur multa fulcimēta ibi. *Cognoscite hodie*. Et ista in multas particulas subdiuiditur, de quibus infra patebit. *Ama itaque Dominum Deum tuum*.

Connexio cap. Diuisio eiusdem.

Quare

Quare Moyses primo loquitur de amore Dei. Quæst. I.

LICET secundum viam naturæ, vel generationis per timorem ad omne bonum deueniatur, quia est initium in generatione imperfectorum, cum amor ſm viam eminentiæ oĩa bona cõtineat in virtute, quia qui diligit proximum legem impleuit, & plenitudo legis dilectio ad Rom. 13. cap. mandat ergo amare tanquam in hoc omnia bona mandet, vt patet Math. 22. quia in amare lex pēdet & Prophetę. *Et obserua præcepta eius.* Bene sequitur ex præcedenti, qui enim amat omnia facit, quia amāti nihil est difficile: nam fortis est, vt mors dilectio, & dura, vt infernus æmulatio, vt patet, Cant. 8. cap. nam lampades eius lampades ignis; aquę enim multę non poterunt extinguere charitatem, & flumina non obruent illā: q̃uo aũt amor fortis sit siue honestꝰ, siue inhonestus, satis dictũ fuit sup. 9. c. nã si amor inhonestꝰ fortis est, & amor honestꝰ fortis erit cũ deuenerit ad eũdem gradũ perfectionis vterque in sua specie, sicut enim amor inhonestus est fortis vt mors, ita amor radicatus Dei est fortior quàm mors: nam amãtes mortem spernunt, vt fruantur Christo amato. primo ipsã amplectuntur, quia eis mandat ad cõsecutionē amati: nam ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quia digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati, vt patet Actuũ. 5. ca. hoc autem est, ꝙ eũ verissime diligebant: de fortitudine huius amoris ait Apostolus ad Rom. 8. c. quis ergo nos separabit a charitate Christi tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est propter te mortificamur tota die, æstimati sumus, sicut oues occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos: certus sum. n. ꝙ nec mors, neque vita, neque angeli, nec principatus, neque virtutes, nec instãtia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec creatura alia poterit nos separare a charitate, quę est in Christo Iesu Domino nostro. *Atque mandata omni tempore.* Hic ponuntur. 4. s. *Præcepta.* s. moralia. *Et cæremoniæ.* i. pręcepta cęremonialia. *Iudicia.* i. pręcepta iudicialia. *Et mandata.* Hoc generaliter quãcunque speciem pręceptorum, nec est alia species pręter istas tres. *Cognoscite hodie.* Hodie hic ponitur ſm. s. predictę conclusionis fulcimenta: probat enim hic ꝙ Deum amare debent, & ponuntur tria.

Primo narrantur beneficia præterita. Secundo ponuntur futura ibi. *Terra enim ad quam.* Tertio ad ingressum terræ promissionis quędam documenta ibi. *En propono cognoscite hodie.* i. recordare vel recogita ea, quæ cognouisti & vidisti. *Quæ ignorant filij vestri.* s. paruuli qui boni & mali ignorant distantiam: potest etiã intelligi de filijs, qui iam erant iuuenes, licet a patribus audissent mirabilia: tñ non viderãt oculis suis oĩa, quæ Deus pro eis fecerat. Intentio huius literæ est, ꝙ Moyses intendebat reducere Iudæos ad amorem veri Dei, & quia homines amant eos, qui benefaciunt eis, quia vt ait Salomon in prouerbijs multi colunt ꝑsonam potentis, sed sunt amici dona tribuentis: volebat eos in hoc reducere per memoriam beneficiorum receptorum, & iste modus frequentatus est in sacra scriptura, sic enim inducebat Exo. 19. cap. dicēs vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum: dicit ergo eis hic cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri, quasi dicat, vos cognoscitis secũdum habitum mirabilia, q̃ Deus fecit pro vobis, quia tamen cognitio habitualis modicum aut nihil mouet, nisi cum actualiter per habitum cognoscimus, vt declarat Aristo. in 7. Ethi. tractans de cognitione incontinentis: monet eos, vt

Præteritorum beneficiorum narratio.

A ad memoriam reducant actualem cognitionem de mirabilibus Dei, & hoc est quod dicit cognoscite hodie, idest licet vos a multis temporibus cognouistis mirabilia, quæ Deus fecit in uobis & pro uobis, tamē ante cognoscite, idest actualiter considerate de eis reducentes ad memoriã, & hoc hodie, quia tunc Moyses eis narrabat ea, quæ Deus fecerat pro eis: hęc autem ignorabant filij sui, quia licèt sępe audiuissent a patribus suis, tamen per se non viderant: visus autem certiorem & distinctiorem causat cognitionem, quam auditus, vel quilibet alius sensus, nam vt ait Aristotel. in principio primi Meta. sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. *Qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri.*

B Scilicet qualiter peccantes correxerit, quãdo murmurauerunt, vel vitulum adorauerunt. *Magnalia eius.* Idest miracula. Et significat large omne miraculum. *Robustam manum & extentum brachium.* Ista sunt miracula quæ pertinent ad bellum contra hostes. s. qualiter Deus pugnauerit contra Aegyptios, vt Exo. 14. fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos. *Signa & opera quæ fecit in medio Aegypti Pharaoni regi.* Idest plagas quas intulit Aegyptijs. *Et uniuersæ terræ eius.* Quando aliqua plaga veniebat toti Aegypto communis erat, ita quòd non esset aliquis locus habitatꝰ in tota Aegypto, in quo non mitteretur plaga præterquam in locis, in quibus habitabant filij Israel, vt habetur Exo. 8. & 9. cap. non tamen est putandum quòd in terra, in qua erant filij Israel, non erant istæ

C plagæ; nam Hebræi habitabant in terra Gessen, & morabantur inter Gentiles, vt patet Exo. 3. & 11. cap. vbi mandat Deus, ꝙ mulieres petant vasa aurea, & argentea, & vestes preciosas, vnaquæque a vicina sua Aegyptia, & sic spoliēt Aegyptum: ergo Hebręi inter Aegyptios habitabant, quos pro vicinis & hospitibus habebant, sed omnes isti Aegyptij patiebantur, sicut & cęteri Aegyptij: ergo oportebat quòd plagę a Deo inflictę venirent in terra illa, sed Hebręis non nocebant, quia propter eos datę non erant: nam licet aqua versa esset in sanguinem, vbi Hebræi morabantur, tamen quando ipsi aquam hauriebant vertebatur in aquam dulcem, atque potabilem: locustę etiam, & grandines, ventus vrens, & cæterę plagę fuerunt in

D locis, vbi fuerunt Hebręi, sed neque grandines eis nocebant, aut iumentis suis, nec aliquid aliorum: modi autem quomodo non nocebant istę plagæ Hebræis, & rebus eorum positi sunt a nobis Exo. 7. cap. *Et omni exercitui Aegyptiorum.* Quia subuertit eos in mari, vt Exo. 14. cap. *Equis ac curribus.* Isti sunt currus falcati, in quibus ad bellum procedebant antiquitus reges, & magni viri, vt patet sæpius in libro regum, & in Alexandreide. lib. 3. vbi dicitur, quòd Darius in curru pugnabat & Zoroas Memphites: isti currus magni valoris erant, & patet in hoc, quia magni reges non poterant habere nisi 400. vel 500. currus, & habebant isti currus. 4. equos: ideo quadrigę vocantur, vt currũ veloci impetu raperent, & erant equi armati habentes in frontibus longos & acutissimos enses, vt quic-

E quid obuium e regione haberent, faciliter transigerent: erant rotæ habentes enses multos affixos curuos in modum falcis, vt quicquid a dextris, vel a sinistris impeterent, vel acutie & impetu scinderent, vel curuitate retinerēt, ideo currus falcati ab ensibus curuis in modum falcis dicebantur: insidebant autem cuilibet currui. 4. vel quinq; milites pro magnitudine currus & fortitudine equorum, qui inde iaculis in diuersas belli acies vtebantur: isti currus præ velocitate & fortitudine acies hostium disturbabant: sed hoc damni hãbebant, quòd solis planioribus locis vtiles erant propter periculum euersionis, & subitæ confractionis:

Falcato curru antiquitus in bello utebantur.

nis : ideo in modernorum bellorum vsum non veniunt. *Et deleuerit eos dominus vsque in præsentem diem.* Ideſt tunc totaliter deleti ſunt per mortem,vt nequaquam vlterius nocere valeant,& ſic patet Exo.14.ca. Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vſque in ſempiternum. *Vobiſque quæ fecerit in ſolitudine.* Eſt conſtructio ſuſpenſiua, ideſt filij veſtri etiam ignorant quid fecerit Deus in ſolitudine,ſcilicet in ſolitudine, quæ erat ex mari rubro vſque Cadesbarne: eſt enim ibi magna ſolitudo & terribilis, vt habetur ſup.8.c. Quando autem iſta loquebatur Moyſes non erant in ſolitudine, ſed in terra regum Amorrhæorum,quaſi ceperant contra phanum phegor,vt patet ſup.3.cap. *Dathan atque Abiron filijs Heliab qui fuit filius Rubē.* Ideſt etiam neſciunt quid fecerit Deus iſtis: quid autem paſſi ſunt, & propter quam cauſam habetur Nume. 16. c. iſti nanque Dathan & Abiron inſurrexerunt inſurgente Chore,& terra abſorbuit eos viuentes cum tota eorum ſubſtantia, & omnibus quæ ad eos pertinebant,vt patet Nume.16. & 26.cap. iſti duo Dathan & Abiron fuerunt fratres, & filij vnius patris, ſcilicet Heliab, & iſte Heliab dicitur filius Ruben, non quòd ipſe Ruben genuit eum immediate, ſed quòd veniebat de progenie ſua. nam non poterat eſſe, vt iſti eſſent nepotes Ruben, nam ſequeretur eos habere cum introiſſent in deſertum plures quam.150 annos quod impoſſibile erat ſecundum conditionem ſtatus illius temporis,& patet conſequentia. nam ſi Heliab pater iſtorum eſſet filius Ruben genuiſſet eũ Rubẽ cũ intraſſet Aegyptũ.nã tunc erat Rubẽ.46.annorũ,vt declaratũ fuit Exo.2.c. & in eo tempore, & ante hoc maxime generabant: dato ergo quòd Heliab, tunc naſceretur cum homines illius temporis accipiebant vxores in 18.anno, & generabant aut paulo ante vel paulo poſt,vt declarauimus Gen. 38. capit. naſcerentur ergo ad magis Dathan & Abiron. 40.vel 50. annis poſt introitum in Aegyptũ: compurando ergo reliquos quibus manſerunt Iſraelitę in Aegypto qui ſimul fuerunt. 215. vt declarauimus Gen. 15. & Exo.2. cap. manebunt anni. 165.ad minus vel quaſi, quos tunc haberent iſti duo Dathan & Abiron,quod totaliter falſum eſt: dicendum ergo quòd vocatur Heliab pater iſtorum filius Ruben nõ, quòd eſſet filius natus ab eo immediate, ſed ꝙ eſſet de genere eius,& omnes tales vocantur filij, ſic dicitur de Aſa rege Iuda,quòd fuit filius Dauid, vt patet 3.Reg.15.cap.& tamen fuit abnepos eius,ſcilicet tertius ab eo,vt patet computando lineam, quia Dauid genuit Salomonem: Salomon genuit Roboam: Roboan genuit Aſa:Hæc patet Mat.primo.cap. ſic Ioſias vocatur filius Dauid,vt patet 4.Regũ.23. cap. & Ezechias dicitur filius Dauid.4.Reg.18.ca.& dicitur Eliſabeth mater Ioãnis de filiabus Aaron, vt patet Luc. primo c.quę tamen diſtabat ab Aaron per multa tempora. *Quos aperto ore ſuo abſorbuit terra.* De ore terræ Iudæi quędam truſitica fabulantur,ſcilicet quando Deꝰ creauerit os terræ & alia decem coeua, quæ dicunt a Deo creata in die ſexto cum ſol vellet occidere ad introitum horizontis ante initium ſabbati, de quibus Num.16.cap.dictum fuit.

Quomodo hic dicitur, quòd terra habeat os, cum non ſit animal. Quæſtio. II.

SCIENDVM tamen quòd hic loquitur ſcriptura ſub methaphora dicens terram habere os: nam os ſolum competit rei animatæ:terra autem animal non eſt, niſi forte loqueremur ſecundum opinionem erroneã illorum, qui poſuerunt totum mũdum eſſe animal vnum, & Iouem eſſe ani-

F mam mundi,& ſicut anima eſt tota in corpore,& tota in qualibet parte corporis, ita dicebant Iouem eſſe in tota terra & in toto mundo,& omnia eſſe plena Iouis,vt tenuerunt antiqui,& recitauerunt poetæ. nam Lucanus in nono libro de Bello pluſquam ciuili dixit, Iupiter eſt quicquid vides, in omnibus rebus eſt Iupiter, & Virgilius dixit Iouis omnia plena, vt patet in bucolicis Ecloga.3.quæ incipit

Dic mihi Dameta,cuius pecus an Melibæi, cum inquit.
Ab Ioue principium muſæ Iouis omnia plena:
Ille colit terras,illi mea carmina curæ.

ſequendo ergo veritatem cum terra non ſit animal non habet os,ſed quia os dicitur in animali, id quod panditur ad ſumendum cibos & deuorãdum aliquid,
G ita in terra id quo aliquid deuorabat, vocabatur os,& quia omnes iſtos terra deuorauit,quia intra ſua viſcera recondit,dicitur habere os. *Quos aperto ore ſuo terra abſorbuit.* Antequam terra aperiretur, erat continua, & non videbatur habere os, poſtquam autem aperta fuit, viſa eſt habere os : ideo dicitur quòd terra aperto ore deuorauit eos,ideſt cum in ſe diuiſa eſt. *Cum domibus & tabernaculis ſuis.* Domus vocatur hic non ipſa compoſitio ex parietibus,& tecto,atque fundamento,quia in deſerto nihil tale habebant,ſed morabantur in vmbraculis factis de ramis arborum, aut de panno, ſed hoc non vocatur domus, ſed tabernaculum,vt immediate ſubditur. Vocatur ergo hic domus congregatio omnium domeſticorum,ſcilicet viri & vxoris cum tota familia: ſic enim ſæpe dictum
H eſt,quòd domus multipliciter accipitur.

Primo modo pro congregatione vnius totius gentis,ſicut omnes Hebręi vocantur vna domus,vt patet pſal. 112.domus Iacob benedicite dominum, & ſic in poetis conſuetum eſt, vt ait Virgilius Aeneidos libro ſexto. *Domus multipliciter accipitur.*

Cum domus Aſſaraci Phthian claraſque Mycenas,
Imperio reget & victis dominabitur Argis:

& vocatur hic domus pro congregatione omnium Romanorum,qui deſcendebãt ab Aſſaraco Troiano patre Anchiſæ,& Antenore per Aeneam, qui venit in Italiam, & populauit radicem Romanorum.

Secundo modo accipitur domus pro congregatione vnius tribus, & ſic vocatur domus Aaron pro
I omnibus Leuitis, vt patet pſal.112. cum dicitur domus Aaron benedicite dominum.

Tertio modo accipitur domus pro cõgregatione omnium eorum, qui deſcendunt ab vno ſtipite ſub eadem tribu, vt in tribu Iuda quidam deſcendebant per lineam regiam, alij non: qui autem deſcendebãt per lineam regiam vocabantur domus Dauid, vt patet Luc.1.cap. cum dicitur ad virginem deſponſatam viro cui nomen erat Ioſeph de domo Dauid, & nomen virginis Maria.

Quarto modo accpitur domus pro vna ſpeciali congregatione cognatorum in eadem familia, & ſic dicitur Ioſue.ca. 7. quando inquirebatur quis furatus fuiſſet aliquid de Anathemate hierico, diuiſoque toto Iſrael per tribus inuenta eſt tribus Iuda, qua diuiſa
K per familias inuenta eſt familia Zareth, & iſta per viros diuiſa repertus eſt Zabdi,cuius domus in ſingulos viros diuiſa eſt,& inuentus eſt Achar, & tamẽ adhuc Achar habebat vnam partem, quia filios & vxorem, & aſinos, & boues, atque cæteras poſſeſſiones habebat,& ſic ibi accipitur domus pro ſpeciali congregatione cognatorum.

Quinto modo accipiĩ domus pro vna œconomia ſpeciali.i.pro congregatione viri & vxoris, & filiorũ atque ſeruorũ,vel boum,quia bos pauperibus pro miniſtro eſt,vt ait Ariſt.1.Poli. ca.1.& ſunt tres perſonæ principales in œconomia ſiue domo : vir,vxor,& ſeruus,

nus,vel bos arator, vt dixit Hesiodus poeta & recitat dictum eius Aristot. vbi supra.

Sexto modo accipitur domus pro ipso ædificio cõpacto ex parietibus,tecto,& fundamento , & isto mõ domus & tabernaculũ coincidunt . quia ergo hic ponitur domus , vt aliquid distinctum ꝯ tabernaculum, oportet accipere domũ quinto mõ pro cõgregatione personarũ facientiũ vnam œconomiã. s. pro dño & vxore cum tota familia,& oẽs isti deuorati sunt:nã omnes homines pertinentes ad eos absorpti sunt viuentes,vt patet Num.16.c.& 26. *Et tabernaculis*. Vocãtur tabernacula illorũ domus factæ de arboribus , aut pellibus , vel lino cerato,aut cæteris operimentis , in quibus morabantur in deserto , & ista ẽt tabernacula absorpta ruentia in hiatum dehiscente terra sub pedibus. *Et uniuersa substantia eorum*. Dicitur substantia possessio in rebus tam animatis q̃ inanimatis , & oĩa ista cũ eis demersa sunt : nam oues,boues,capre, & asini, ceteraq; quæ ad ius eorum pertinebant,apud tabernaculum eorum erant,& tota terra in circuitu dissiluit, factoque hiatu magno cuncta absorpta sunt. *Quam habebant in medio Israelis*. i.inter Israelitas:nam tota cõgregatio filiorum Iacob vocatur Israel , sicut ipse Iacob vocatur Israel, & isti dicebantur hre in medio Israelis substantiam.i.inter Israelitas:nam medium non accipitur hic fm æquidistantiã , sed fm interpositionẽ.s. ꝙ id quod est inter aliqua duo dr esse in medio istorum,siue æqualiter distet ab vtroque,siue inequaliter, & isti non poterant esse in medio Israelis per equidistantiam:nam in deserto vbi isti perierunt soli Leuite,& sacerdotes cum tabernaculo erant in medio Israel,quia 12.tribus erant ordinatæ sub quatuor vexillis dispositis situ tetragono,vt patet Nu.2. c. & tribus Ruben,de qua isti erant,vt patet hic,& Nu. 16. & 26. ca. erat ad partem meridiei tribus Ruben , vt patet in eod.c.isti ergo, qui erant in tribu Ruben, non erãt in medio Israel,sed inter Israelitas. *Et vniuersa substantia eorum*. Etiam filij,& vxores,& omnes alij , qui moniti per Moysen noluerunt recedere a tebernaculis illorum,absorpti sunt siue paruuli,siue magni, de quibus latius Num.16.c. q.d.omnia vidistis vos, & filij vestri non viderunt,ergo ista vos ad amorem Dei prouocare deberent, quia eo agente tanta pericula euadentes tanta beneficia recepistis. *Oculi uestri uiderunt*. Hic continuat narrationẽ loquendo ad solos antiquos, qui viderant bona & mala , quæ acciderant eis in Aegypto atque in deserto,& non potest iste sermo dirigi ad totum Israelem,quia non omnes cognoscebant hoc vt patet supra cum dr,cognoscite hodie quæ ignorant filij vestri , qui nõ viderunt disciplinam Dñi Dei vestri, & magnalia eius,atque robustam manum . *Opera Domini magna quæ fecit*. Ista sunt opera quæ fecit in Aegypto plagas inferendo , & in mari rubro Agyptios penitus delendo,& in deserto bona conferendo,atq; ab oĩbus aduersitatibus eruendo. *Vt custodiatis omnia mandata illius*. i.ista magnalia Dei,quæ vos vidistis,semper vos deberent animare , vt custodiretis mandata Dei. *Quæ ego præcipio uobis hodie*. Quia in isto die , quo Moyses ista dicebat , recitabat istũ librũ,in quo continentur mandata Dei,quasi oĩa quæ in alijs libris data sunt breuiter recapitulata . *Vt possitis introire* . i.& poteritis introire, quia vt cõiter tenetur in talibus locis consecutiue,& nõ finaliter vel causaliter . *Et possidere terram ad quam ingredimini* . Quia si non custodietis mandata Dei,ẽt si ingrediamini terrã promissionis,eã non possidebitis,sed gladio hostium corruetis. *Multoque in ea uiuatis tempore*. i.licet introducat vos Deus ut possideatis,si tñ peccaueritis ꝯ eum delebit vos de terra . *Lacte & melle manantem*. i.valde abundantem. *Terra,n.ad quam ingrederis possidendam*. Hic ponitur fm.s.bñficia futura,

A & demonstrat quomodo conditio terre ad quã transituri sunt,exigit eos Deo acceptos esse & non peccare. *Non est sicut terra Aegypti de qua existi*. Quasi dicat,licet omnis terra bonum suum a Deo recipiat,tñ quedam terre indigent magis Deum hre placatũ. in terra Aegypti segetes & vniuerse arbores sine celesti pluuia sola Nili irrigatione fecundantur, vnde non indigent isti aqua pluuiali,quia faciliter sic tota terra irrigari potest cum plana sit.

De Nilo fluuio,an irriget totam Aegyptum. Quæst. III.

DE Nilo autem dicendum est , sicut late diximus Exo.10.& 13.c.ꝙ Nilus non irrigat totam Aegyptum , sed maiorem partẽ ei9 B meridianam:nam a parte meridiana ingreditur veniens per deserta Aethiopica,vt declarat Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi, & Solinus in Polistor. c.de Aegypto : rigat ergo solum Nilus partem meridianam Aegypti,& nõ põt rigare totam Aegyptum,quia dupliciter impedit. Primo quia tota terra nõ est ita plana,quòd inũdatio Nili intrans per alueos peruagaret totam terrã Aegypti. Scdo qa mare rubrũ venit a parte Septẽtrionali Aegypti per deserta Arabica , & intrat diuidendo quandã partem Aegypti:illam aũt partẽ quæ ad Septẽtrionẽ vltra mare rubrum,non põt irrigare Nilus: ideo cum illa terra paucarum & valde rararũ pluuiarũ sit, oportet vt aqs fluuiorũ artificialiter eleuatis & euagantibus per ter- C ram irriget,quemadmodũ fit in multis alijs terris. Et nõ solum illa pars quæ est vltra mare rubrũ ad Septẽtrionẽ,sed ẽt aliæ partes Aegypti existẽtes versus meridiem,ad quas non poterit venire inundatio Nili, irrigantur isto mõ fluminibus adiacentibus, & ista irrigatio fiat per inundationẽ Nili,quia eleuatur , vt cõiter vsq; ad 16. cubitos & aliqñ ad 22. cũ aũt deficeret venit vsq; ad 5. & nunq̃ minus visus est crescere Nilus,ut patet per Solinũ in Polistor.c.de Aegypto .sũt tñ facti artificialiter quidã meatus, ꝑ quos aque fluãt ad irrigandũ,& non spargantur inutiliter per superficiem cõiunctã Nilo:in alijs aũt fluminibus Aegypti, oportet esse maiorẽ laborẽ,qa aqua nõ inundat,sicut in Nilo:sed artificialiter eleuat̃ & ducitur ad diuersas D partes,quia tñ Nilus magis irrigat de terra Aegypti, q̃ oĩa alia flumina simul,denoĩatur tota irrigatio a Nilo,licet non totam Aegyptũ Nilus irriget . Terra aũt Iudeæ cum sit montuosa & campestris nõ põt fluminibus irrigari,sed aquã de celo expectat,iõ Deũ precibus semper debent hre propitiũ, ne ꝑp peccata famẽ ĩmittat.sicut patet 2.Reg.21.c.& 3.Re.17.& 4.Re.6. *Vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ* . Postq̃ seminauerant in Aegypto aperiebant alueos Nili,qui diffunditur in multa capita , & totam regionẽ irrigat,& ad hoc adiuuant duo. s. dispositio terræ, quia valde plana est,iõ de Nilo ad totã terrã Aegypti per alueos aqua duci põt,Scdo inundatio Nili,quia in principio & fine mensis semper inundat,vt ait philosophus in fine secundi Poster.& in lib.paruo de Inun- E datione Nili,& Seneca.6.lib. de qõnibus naturalibus.

An tota Aegyptus irrigetur Nilo, prout litera uidetur sentire,& maxime terra Gessen,in qua erant Iudæi, & de inundatione Nili. Quæst. IIII.

DE causa autem huius inundationis multi multa dicunt, & nisi esset ista inundatio non posset irrigari tota Aegyptus ex aqua Nili, quia desiccarent eos , & oporteret aque ductus profundos esse,qñcunque dicatur hic, vel in alijs scripturis aliorum totam Aegyptum irrigari a Nilo

a Nilo flumine, intelligendum est de maiori parte, q̃a
Nilus non pōt totam Aegyptum irrigare ex duabus
causis supra assignatis: sed hoc nō obstāte, tota Aegy-
ptus irrigatur, sed in quadam parte irrigatur aquis
Nili inundantibus, in alijs autem partibus irriga-
tur aquis aliorum fluuiorum artificialiter ductis per
omnes agros, & loca exculta, & sic tenet verum
litera, ꝙ in Aegypto iactatur semen, & postea in mo-
rem hortorum ducuntur aquæ irrigantes ab ipsis flu
minibus. Considerandū aūt, ꝙ in Aegypto fit duplici-
ter irrigatio: nam illi quorum terra Nilo flumine irri-
gatur, aliter se habent, q̃ illi qui irrigationem susci-
piunt a fluminibus alijs: alia namque flumina Aegy-
pti non inundant sicut Nilus, immo non reperitur ali
quis fluuius in toto orbe, qui inundet sicut Nilus, præ
ter Eufratem, vt ait Solinus in Polistor. c. de Eufrate,
& ibi redditur causa quare inundet Eufrates sicut Ni
lus: ideo illi quorum terra irrigatur alijs fluminibus,
possunt q̄ñcunque voluerint irrigare agros suos, nisi
forte multa flumina desiccata essent: illi autem q ter-
ram suam aqua Nili irrigant, non possunt irrigare q̄ñ-
cunque voluerint, sed oportet expectare inūdationē
Nili. Fit autem inundatio Nili dupliciter, quędam in
principijs & finibus mensium, & ista est valde modi-
ca, & quasi nulla. Alia quam coloni Aegyptij expe-
ctant, & est magis, & est duplex in quolibet anno. Pri-
ma est a die quo intrauerit Sol in cancrum, quod est
in medio mensis Iunij, & durat vsque ad principium
Leonis, quod est in medio Iulij, vel modicum vltra.
Secunda inundatio Nili est incipiēte Sole intrare pri
mum gradum virginis quousque in libram intraue-
rit, ideo oportet vt quando venerit Niliaca inundatio
sit semen iactum in terra, vt sic humectetur, & putre-
fiat, & virtus eius germinatiua exurgat, & postea So-
le veniente insurgit seges in altum: sic enim fit in hor
tis, qui rigantur labore humano, & non expectatur a-
qua de celo. Sed quia hic dicebat Deus Iudæis, quòd
nō erat talis terra Chanaan ad quam ingressuri erāt,
sicut terra Aegypti: in qua prius iacitur semen, & po-
stea in hortorum morē aquę ducuntur irriguę: opor-
tet vt terra Aegypti, in qua erāt Iudęi, talis esset in qua
in hortorum morem ducerentur aquę irriguę, & nō
irrigaretur terra de cœlo, quia tunc nihil valeret exē-
plum: nam Iudęi principaliter cognoscebant terram
illam Aegypti in qua morabantur, immo quasi nul-
lam de alijs terris Aegypti cognoscebant, quia ad nul
lam ibant cum cogerentur ad dura opera luti & lapi-
dis, vel potius lateris, quia lapides rari erant in Aegy-
pto, vt diximus sup. 9. c. Sciendum autē, ꝙ terra Aegy
pti, in qua erant Hebræi non poterat irrigari Nilo, q̃a
ipsi morabantur in terra Gessen in solo Ramesses, vt
patet Gen. 47. cap. Ramesse autem erat vltra mare ru-
brum versus Septentrionalem partem, ergo non po-
terat irrigari a Nilo: quia mare rubrum veniebat a par
te Septentrionali, & Nilus veniebat a parte meridia-
na, & Nilus non poterat perlabi toti terræ Aegypti
versus Septentrionem, quia illi qui erat vltra mare ru
brum versus deserta Arabica perlabi non poterat, &
in hac parte erat terra Ramesse & Gessen, in qua mo-
rabantur Hebræi, & patet quia ipsi recedentes a loco
in quo erant, poterant intrare immediate per viā ter-
ræ Philistinorum quæ breuis erat, nō transeundo ma
re rubrum, & hoc erat eis iter rectum atque vicinū,
sed Deus voluit eos transducere per viam deserti, &
transgredi mare rubrum; nam si iuissent per terram
Philistinorum, quæ populata erat, videntes contra se
bella insurgere immediate redijssent in Aegyptum.
Et huiusmodi causa erat duplex. prima quia euntes
per terram Philistin quæ populata erat, immediate ha
buissent hostes obuios, & insurgēte bello, quia essent

Quare Deus non transduxit Iudęos p breuiorē uiam, scilicet Philistinorum.

F prope Aegyptum, redirent. Secunda causa erat, quia
illa via erat multū cognita & cōis, & non hñs aliqđ
impedimentum fluminis, aut maris, vel alicuius alte-
rius: ideo inclinarentur ad redeūdum in Aegyptum,
de his Exo. 13. c. in litera, & ibi diximus. Eundo autem
per viam qua eos duxit dominus. s. per desertum &
transeundo mare rubrum erant duæ causæ oppositæ
facientes, ꝙ non redirent in Aegyptum. Prima ratio
erat, quia in illa via non ita inuenirent hostes, sicut in
via terræ Philistinorum: nam vsque ad mare rubrum
nullum hostem inuenerūt, vt colligitur ex litera Exo.
13. & 14. cap. & postea ambulantes per illas solitudi-
nes nunq̃ inuenerunt hostes, vsquequo steterunt in
raphidin iuxta mōtem Synai, vbi pugnauit cōtra eos
G Amalech, vt patet Exo. 17. cap. & iam longe erant a
terra de qua exierant, quia mense & dimidio ambula-
uerant: nam in prima die mensis tertij accesserunt ad
montem Synai, vt patet Exo. 19. cap. & die 15. mēsis
primi recesserunt de Aegypto, vt patet Num. 33. ca.
& colligitur Exo. 12. & 13. c. Secunda causa obstans
ne redirent erat viæ difficultas. primo quia illa terra
erat sine via, & ipsi non bene scirent redire in Aegy-
ptum. Item quia dato, ꝙ scirent viam, oportebat eos
venire ad mare rubrum, per quod transire non pos-
sent: nam antea diuino miraculo sic trāsierant, quod
in reditu sperare non poterant, cum contra Dei man
datum redirent, & si vellent deuiare transitum maris
rubri, necesse erat eis ascendere per mōtes altissimos
per quos nullus poterat ascendere, nec descendere, &
H ita credidit Pharao cum vidit Hebręos cōsistentes su
per mare rubrum dixit, coarctati sunt terra & cōclu-
sit eos desertum, vt patet Exo. 14. c. qđ non esset verū
nisi illi montes, ita essent excelsi atque prerupti, vt p
eos hoies, nec iumenta transire possent. Item dato, q̃
trāsire possent mare rubrū, nullū cibum pro se hrent,
quia terra illa erat deserta, & cum nullo poterāt hre
cōmerciū, sustentabant aūt solo manna, vt patet Exo.
16. & sup. 8. & infra 29. c. ista ergo omnia retraherent
eos ad non retrocedendum. Satis ergo patet q̃uo He-
bręi potuerunt transire in terram Chanaan per terrā
Philistinorum sine trāsitu maris rubri, nisi Deus a ꝓ-
posito propter aliquem finem duxisset eos per viam
deserti, & maris rubri. Ergo habitabāt ad partē Septē-
I trionalem Aegypti post mare rubrum, ad quā terrā
nullo modo trāsire poterat Nilus: & tñ in terra illa fie
bat id ꝙ ponitur in littera. s. ꝙ prius iaciebatur semen
in terra, & postea ducebatur aqua de fluminibus per
alueos factos artificialiter & hoc erat in hortorū mo-
rem, quia sic fit in hortis, & ista flumina non inundant
sicut Nilus. *Sed montuosa est, & campestris.* Ita ꝙ aquæ flu
uiales non possunt irrigare prędia sita in collibus, vel
non potest transire aqua de vna parte ad aliam obsistē
tibus collibus. *De cœlo expectans pluuias.* Quia non po-
test eas de fluminibus habere. *Quam dominus Deus tuus
semper inuisit.* Respicit & videt eam: inuisere idem est
quod visere, est autem visere cum desiderio videre, q̃a
verba terminata in so sunt desideratiua, vt capesso. i.
cum desiderio capere, & facesso cum desiderio facere
K viso & inuiso idest cum desiderio videre, dicitur autē
Deus videre cum desiderio illam terram secundum
Metaphoram sumptam a nobis, quia nos cum deside-
rio videmus ea quæ diligimus: ita cum Deus dicatur il
lam terram diligere super alias terras, quam populo
suo præparabat, dicebatur illam cum desiderio videre,
quia non sic cum desiderio respiciebat alias terras, cū
non disponeret tanta bona dare habitatoribus aliarum
terrarum sicut habitatorib. illius, & hoc dicebat Moy-
ses ad laudem illius terrę, vt sic eam desiderarent. *Ocu-
li domini sunt in ea a principio: a principio anni vsque ad finem.*
idest Deus attendit quo tēpore anni illa terra indigeat
pluuia,

pluuia, & tunc dat ei: vel possunt intelligi omnia supradicta ad laudem terræ promissionis, & est sensus multum Deum amare debes, quia talem terram tibi daturus est, quæ melior est q̃ Aegyptus: in Aegypto. n. cum magno labore colũtur agri, quia oportet per alueos deduci aquas Nili frequẽter sicut fit in hortis: in terra autẽ quam tibi dabo nullo tali labore fatigaberis. quia Deus de cœlo irrigat illam. *Si obedieritis mandatis meis*. Descripta conditione terræ, hic dicitur qualiter in ea viuendum sit. s. custodiendo mandata. *Quæ hodie præcipio uobis*. Omnia præcepta legis in isto libro colliguntur, & recitauit ea Moyses in vna die, in qua & mortuus est secundum aliquos, sed hoc non multum refert vtrum vna dies sola fuerit vel plures: satis constat quòd non fuerunt multi dies, quia videbat Moyses mortem suam imminere: ideo quãtum poterat festinabat: possunt ergo isti dies etiam si duo, vel tres fuissent, vna dies dici, quia continue prædicabat in eis Moyses, & admonebat, & q ea quæ in hac die dicta sunt seruaret, totam legem seruaret. *Vt diligatis Dominum Deum uestrum*. Omnia ista præcepta fundantur in dilectione, & reducuntur ad dilectionem: nam qui proximum diligit legem impleuit, vt patet ad Rom. 13. ca. Et Christus totam legem sub duobus p̃ceptis adhuc expressius copulauit, vt patet Matth. 22. c. cum dicitur, Dilige dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & proximum tuum, sicut te ipsum: in his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Moyses, ergo volẽs eos in custodia oĩum præceptorum instruere præponit amorem: nam qui vere amat, omnia complet, nec est quicquã amanti difficile. *Vt diligatis dominum Deum vestrum*. Scilicet super omnia in ipsum cunctas operationes ordinando. *Et seruiatis ei in toto corde uestro, & in tota anima uestra*. Recte subiungitur seruire ad amare: nam qui recte Deum diligit, ipsi totaliter seruire desiderat. quid sit Deum ex toto corde amare, & ex tota anima. sup. 6. cap. declaratum fuit, & vtrum possit compleri istud præceptum in via: ex toto corde amat, qui totum desiderium suum ponit in Deum, & in Deo & semper illum vult, nec ad aliquid alterum volendum diuertit. ex tota anima siue ex tota mẽte, vt alibi dicitur, amat qui totum intellectum suum circa Deum versat, ita quòd ad nihil alterum intelligenduum diuertat. *Dabit pluuiam terræ uestræ temporaneam*. Idest quæ cito post seminationem venit ad fęcundationem terrę & augmentationem. *Et serotinam*. Scilicet ante tempus inhorrendi, vt grana ingrossentur, & sic quantum ad vineas dabit pluuiam congruentem. *Vt colligatis frumentum, vinum, & oleum*. Hic ponuntur principalia nutrimenta hominum, & iumentorum, & omnia hæc nascuntur per irrorationeam aquæ inebriantis terrã: aqua enim pluuialis in fructibus terræ proficit multipliciter, ita q̃ sine ipsa nihil in terra gignitur: nam semina quæ in terra iaciuntur sicca sunt, & id quod debet germinare & crescere, oportet vt tenerum sit: quia durum non dilatatur, nec nutritur, si totaliter durum & siccum sit, nullas partes succosas habẽs, quod dico propter ossa animalium quæ nutriuntur, & augentur, dura sunt, habent tamen intra se partes succosas. s. medullas, & dum in corpore ossa sint, licet sint dura atque compacta, non t̃n sunt t̃m dura, vt nullam succositatem ab extra recipiant & ex se emittant: semina autem dum in terram iaciuntur simpliciter sicca sunt, quia non habent in se actualiter aliquas partes formaliter succosas, ideo nisi adiuuaret ab extrinseco, nõ posset germinare culmũ & spicam. Item quũ ex tam paruo grano tanta spica nascatur, & frequenter ex vno grano multæ spicæ per appositionẽ, siue per intus susceptionem, sicut omnis nutritio &

Pręcipua hominum ac iumentorum nutrimenta.

augmentatio, vt sæpe dicit Arist. in libro de Generatione, oportet vt aliqua materia exterior susciperet in granum, & ibidem digereret, & cõmitteret in substãtiam culmi, & spicę: fieri aũt talẽ digestionẽ intra granum & eunti ad superiores partes, vt increscat spica, præsupponit materiam tenerã valde esse: terra enim sicuti nunc est dura, non posset digeri, nec suscipi intra granum, nec mitti ad partes superiores per culmũ vt crescat spica: ad causandã teneritudinẽ necessaria est aqua quę est humida & mollis: ẽt quia cũ in germine digeritur substantia illa panis intrinseca, debent subintrare humiditates terreæ conuenientes naturę illius seminis, ex quibus concrescit culmus & spica: hęc autem non possunt subintrare substãtiam grani. i. intra folliculum eius, nisi humore aqueo terra delibuta sit, & hoc est inebriare terram atque fęcundare. i. causare in ea multitudinẽ humiditatis illius conuenientis naturæ seminis, vt sic multitudo frugum, sequatur, tanquam mulier fæcunda fructũ ventris scindat secuplo: dr̃ terra ab aqua inebriari, quia sicut ebri⁹ vino perfunditur atq; repletur, ita terra aquea humiditate satiatur, & sic germinat, de quo Esai. 55. c. qũo descendit imber & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semẽ serenti, & panẽ comedenti: sic erit verbum meũ, qd̃ egreditur de ore meo: aqua ergo temporanea atque serotina oĩbus seminibus, & arboribus, & quibuscunque plantationibus necessaria est, & sic promittens se daturum abundantiã oĩum rerum Iudæis promittit aquam temporaneam atq; serotinam tanq̃ dando illam oĩa det. Sed p̃ter aquam adhuc est aliud ad gñationem frugũ & arborũ necessarium. s. calor: nam oĩa ex calore & humore bñ cõmixtis gignunt: humor est, vt principiũ materiale actiuũ: calor vt principiũ formale actiuum: sicut. n. est de semine materno, & paterno, quia semen siue mẽstruum maternũ hẽt rõnem materialis principij in fętu, ita q̃ tota materia fętus ex ipso sumitur, vt quidam voluerunt, & nulla virtus ad agendũ est in eo, sed hẽt se vt bene passum & dispositũ a semine p̃rno: semen aũt p̃rnum hẽt se, vt principiũ formale hñs in se virtutẽ formatiuã, & per eam disponens, & formans fętum ex semine m̃rno, & postea in vapores exhalat, vt quidã volunt, licet verius sit, q̃ aliquid ibi maneat materialiter de semine p̃rno, licet aliquid ꝑ suam subtilitatẽ & calorẽ exhalet: sic ergo de calore & humore in seminibus & gñationibus frugũ aliarumq; rerum naturaliũ, dicendum est gñaliter, q̃ res fiat ex humido, vt ex materia. Calor aũt non est principiũ materiale ex quo, sed est principiũ actiuũ digerens ipsum humorẽ ad certã raritatẽ, & formã conuenientẽ naturæ, cuius forma introducenda est. quia ergo vtrunque est necessariũ principiũ ad gñationem cuiuslibet rei, deficiente alterutro eorũ necesse est deficere generationẽ, & sic plerunq; in dicta multitudine aquarum veniente, & non secuto calore solis ad digestionẽ humidi, extingui in seminibus calorẽ naturalẽ digestiuũ & formatiuũ spicę, & sic mori semina atque putrefieri, & si calor superuenisset, nõ corrupta atq; mortua fuissent semina: non t̃n dicit Deus hic se daturũ calorẽ, sicut dicit se daturũ aquã, licet vtrunq; sit æqualiter necessariũ, quia calor solis nunq̃ solet deficere t̃pibus suis regulariter, ascendente & descendente sole per certa spacia & signa celi, & si rarissime deficiat non quidẽ deficit, ita q̃ non sit, sed quia tãta aquarum pluralitas inundauit, vt calor ille solis nõ possit sufficiẽter digerere, vel pluralitas aquarũ calorẽ seminis naturalẽ formatiuũ spicę præfocauerit: aquæ aũt multoties deficiunt, & magno interdum t̃pe peccatis nostris exigentibus, interdum ex influentia cęli, quia

Omnia ex calido & humido bene commixtis gignuntur.

secun-

secundum coniunctiones, & aspectus planetarum cę terumq; ordinem motus cęlestis, a quo tota inferior corporea creatura gubernatur, sic necesse est esse, nisi Dei potentia vtens oĩbus vt vult, placatus intercessionibus sanctorum aquam benignitate sua nobis impluerit: has ergo tanq̃ magis & cõius deficientes homines petunt, & Deus tanq̃ pro magno concedit munere. *Cauete*. i. diligenter attendite. *Ne forte decipiatur cor uestrum.* Maxima vigilantia in hoc habenda erat, ne aliqua occasione ad seruiendum idolis ducerentur. *Iratusque dominus claudat cœlum.* Ex motu cęli fiunt omnes generationes & corruptiones in terra s̃m virtutẽ influxiuam ei a Deo datam: tunc vero claudere cęlum dr̃, qñ facit ne s̃m necessitates nostras bene influat, sed econtrario influit pestem, & alios morbos. *Et pluuiæ non descendant, nec terra det germen suum.* Deus est primum ens & primum operans simpliciter. nam ab ipso oĩs operatio & virtus, quę est operandi principium deriuatur: causa namq; prima ex cõditione sua debet influere in oẽs effectus: Deus ergo in oĩa influet: sed Deus non agit ista per se, ita ꝙ immediate procederent a virtute sua, sed per agentia quasi instrumentalia, quæ sunt causæ secũdariæ ista operatur, & ista sunt agentia tam spiritualia q̃ corporalia. Sp̃ualia agentia sunt ipsę intelligentiæ mouentes orbes, vt volũt philosophi, & sic Arist. declarat in 12. meta. & nos sic tenemus: de his autem agentibus nõ fuit locutus Moyses, ne forte decepti eos Deos putarent atque colerẽt. cõicat aũt virtus Dei secũdario ipsis cœlestib⁹ corporib⁹, & ista sunt agẽtia corp̃alia. & de his dr̃, & ponuntur tanquam prima agentia. Oĩa ergo quæ hic fiunt sunt ex actione corporum cœlestium: operatio autẽ eorum conueniens ad aliquem effectum quem nos intendimus, vocatur apertio. non operari aũt conuenienter ad effectum, quem nos volumus, vocat̃ clausio, & est metaphora de domo: nam cum domus aperitur, quod in ea latet aperiri põt, cum autem clausio est nihil quod intra eam sit, poterit exire: cum autem cęlum aperitur. i. influit eo modo quo nos desideramus, dat pluuiam: pluuiæ aũt dant germina s̃m modum supra declaratum, ergo conuertendo a negatione causæ sequitur destructio istorum oĩum: si eñ claudantur cęli non descendent pluuiæ, si non descendent pluuiæ, nõ erunt germina: si non sunt germina, necesse est perire homines. hæc catenatio causarum & effectuum ponitur Oseę. 2. c. nam cum primo ponantur omnia hæc negatiue, postea subiũgitur & magis explicite: & erit in die illa exaudiam dicit dñs, & exaudiam cęlos, & ipsi exaudient terrã, & terra exaudiet triticum; & vinum, & oleum, & hęc exaudient Iezrael. *Pereatisque uelociter de terra.* Quia licet hostilibus gladijs non cadatis, tñ famis inedia cõsumemini. *Ponite verba mea in cordibus vestris.* Ista verba ponuntur supra 6. ca. & ibi exposita fuerant. *Ponite hæc uerba mea in cordibus uestris.* Idest diligenter attendite ad ea: quia seruando hęc quæ nunc vobis dico, habebitis vitam. *In cordibus uestris.* Accipitur hic cor pro anima, sicut cõmuniter loquentes accipimus: nam cor quoddam membrum corporis est carneum, & nullo modo capax rationis & intelligentiæ verborum, sed dicimus cor pro anima, in qua est ratiocinatio & cognitio, cũ ibi sit potentia intellectiua. Et non stat hic cor pro tota ipsa anima, quia ponitur cor & ponitur animus, q̃ tunc coinciderent, sed cor ponitur hic pro potentia intellectiua, quæ mouetur per modum inclinationis & desiderij, secũdum quod in corde dicimus affectus passionales: animus ponitur hic pro potentia intellectiua, quæ mouetur per modum inclinationis & desiderij, secundũm quod in corde dicimus affectus passionales: animus ponitur pro ipso intellectu, qui mo-

Agentia Dei quasi isti alia sũt duplicia.

Qũo cor pro anima accipitur.

Animus ponitur ꝓ potentia intellectiua.

F uetur per modum apprehensionis & iudicationis, & in his duobus debent esse verba præceptorum, scilicet in intellectu & voluntate: nam præcepta non pertinent ad considerationem speculatiuam, sed ad practicam, quia præcepta non dantur, vt intelligantur solum, sed vt secundum ea operemur, vt ait Aristot. in secundo Ethi. s. negocium huiusmodi. i. morale non est speculationis gratia, sed operationis: principium aũt potissimum operandi est ipsa voluntas, sicut principium intelligendi est intellectus, & quia ad operari non solum requiritur operari ipsum, sed intelligere quid, & qualiter, & vbi &c. operandum sit, quod per voluntatem nesciri potest: ideo oportet intellectum etiam concurrere cum voluntate, vt principiũ actuũ

G moralium: præcepta ergo quæ directiua sunt actuum moralium, debent poni in his duabus potentijs, in voluntate per modum inclinationis, vt s̃m illa inclinet̃, & in intellectu per modum conceptionis, vt s̃m illa iudicet, quia duo hęc principia sunt agendi, & vocantur cor & animus: sed primo dicitur, ꝙ ponantur in corde. i. in voluntate, & deinde in animo, idest in intellectu, quia licet primo sint in intellectu, cum intellectus præcedat operationem, quę est a volũtate, tñ potissimum est voluntas a qua est moralis actus qui est eligere, & in ea consummatur totum bonũ nostrum. *Et suspendite ea pro signo in manibus uestris.* Dupliciter intelligitur. vno modo, ꝙ sicut interdum vt memoremur, colligamus aliquid in digitis manuũ, vt si incipiamus obliuisci viso illo signo reducamur ad memo

H riam eius, quod volebamus, ita mandata Dei nobis debent esse in continua cogitatione prout humana fragilitas patitur, vt nunq̃ contingat nos obliuisci illa tanq̃ si essent posita pro signo. *Et inter oculos uestros collocate.* Ita vt sint quasi aliquid appensum inter oculos, velut moueantur inter oculos. s. ꝙ qñcunque hõ cęperit moueri, necessario illud moueatur, & videat illud: sic namque præcepta debẽt esse in nobis, vt semper illa videamus. Secundo modo possunt ista intelligi, ꝙ per manum significetur operatio, & per oculũ significetur intellectus consideratio, quia s̃m Aristo. in 6. Ethi. in fine intellectus siue vis demotica, quam ipse ibi vocat, est visus animæ, & erit sensus, ꝙ præcepta ista debent esse colligata in manibus nostris. i. in

I operatione nostra, quæ signatur per manum, quæ est organum maxime operatiuum, & vocatur organum organorũ, vt patet in secundo de Anima. s. ꝙ oĩs nostra operatio, quę est ꝑ manus vel aliàs, dẽat esse colligata cum his ꝓceptis non deuiando vllatenus ab eis, & ꝙ debeãt esse inter oculos nostros. i. quòd cõtinue consideremus, & speculemur in eis, vt videamus ne deficiamus in aliquo eorũ, sic nãq; dr̃ de viro beato: sed in lege dñi fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. vtraq; harum expositionũ congruens videtur, quæ aũt sit melior declaratum fuit late Exo. 13. c. tota aũt litera, quę sequitur vsq; ad illam partem. *Quamdiu cœlum terræ imminet.* Exposita fuit late Exo. 13. & magis. supra 6. c. & ibi vide. *Quamdiu cœlum terræ imminet.* Hyperbole est, & significat magnitu

K dinem durationis, ita ꝙ si Israelitę mandata Dei seruassent, & verum Messiam suscepissent, vsque hodie permanerent posteri sui in pace & honore, licet non sub eisdem cęremonijs, quia lex ipsa præfigurabat se non esse permansuram, & non potest intelligi hoc ad literam, quia dato quòd Israelitæ custodissent omnia mandata Dei, tamen non manerent tamdiu quamdiu cœlũ terrę imminet, quia cęlum & terra in ęternum manent, vt patet ecclesiastes primo c. boni aũt, siue mali per mortẽ deficiunt. *Si enim custodieritis mandata mea.* Vocantur mandata esse Moysi non, ꝙ ipse ea cõdiderit, quia non hẽbat ptãtem condendi legẽ: sed

Duplex expositio literæ.

sed ipse ea recitabat populo,& ab eo videbatur recipere populus,cum a nullo alio ante eũ reciperet ea, nec audiret, & isto modo ẽt loquitur Deus dicens istam esse legem Moysi, quia promulgauit eam populo iã datam a Deo,sic patet Mala.3.c. cum dr̃ mementote legis Moysi serui mei quã mandaui ei in Oreb: sic ẽt dr̃ in Ecclesiastico legẽ posuit nobis Moyses,& est in hoc principiũ deficere faciẽs ad causandã fallaciã amphiboliæ in primo mõ,sicut dr̃ liber Arist.i. factus ab Arist.uel possessus ab Arist. ita diceẽ mãdata Moysi.i. mãdata facta a Moyse, vel mãdata ab eo primo recitata,& declarata populo. *Si.n.custodieritis mandata mea.*

Quid interest inter facere mandata, & custodire mandata. Quæst. V.

Ponvntvr hic duo.s. facere mandata, & custodire mandata.possunt ista duo verba referri ad diuersa.s.ꝙ custodire referaẽ ad mandata negatiua, quia non est custodire aliquid facere,sed cauere ne faciamus, & sic est in negatiuis, quia nihil fieri dẽt, sed cauere ab affirmatione opposita:facere referẽ ad mãdata affirmatiua,q̃ sunt in agẽdo aliquid, & in his duobus cõpletur totum bonũ.s. bonũ agendo,& a malo abstinendo, vt patet ps.33. cũ dicit quis est homo, qui vult vitam, & diligit dies videre bonos,ꝓhibe linguã tuam a malo,& labia tua ne loquanẽ dolũ,diuerte a malo,& fac bonũ,inquire pacẽ & persequere eã. Alio mõ põt intelligi,ꝙ ista duo.s.custodire & facere referanẽ ad idẽ,sed diuersimode.s.ꝙ custodire dicatur quantũ ad cogitationem, ita ꝙ apud se proponat hõ, & intendat in oĩbus actibus suis sequi ista p̃cepta:facere dicatur quantũ ad actũ.s.ꝙ ea actualiter exequatur s̃m ꝙ apud se cogitauerit, & tũc verũ est tam de affirmatiuis q̃ de negatiuis, quia circa vtraq; contingit meditari, & intendere ea, & postea in executione ponere: nam sicut in affirmatiuis p̃ceptis oportet actualiter operari, cum casus se offert,ita in negatiuis se offert casus,in quo opari possemus,vel nõ opari,qđ aũt ibi resistaẽ tentationi est loco opationis,& hoc vocabiẽ facere.q̃ aũt istarũ sñiarum sit vera dicendũ est necessario, ꝙ scđa sit vera. nã prima stare nõ põt,qa s̃m primã expositionẽ ista duo verba custodire & facere referunẽ ad diuersa.s.custodire ad negatiua,& facere ad affirmatiua.Quantũ ad scđam expositionẽ vtrunq; verbũ referẽ ad idẽ.s. tã ad negatiua q̃ ad affirmatiua,sed necesse est,ꝙ vtrũq; verbũ referat ad idẽ,ergo scđa sñia est vera: añs patet qa in lr̃a dr̃, si custodieritis mãdata mea,q̃ ego p̃cipio vobis, & feceritis ea:ecce qualiter istud relatiuũ ea,facit ꝙ ista duo verba referanẽ ad idẽ, & sic scđa sñia necessario est vera.s.ꝙ ipsi dẽrent custodire mãdata Dei apud se meditãdo,& ꝓponẽdo semp ea tenere quantũ ad oẽs actiones, & ẽt ꝙ debent ea custodita facere opando p ea. *Vt diligatis dominũ Deum nostrũ*. Cũ hic mandauerit oĩa p̃cepta Dei custodiri,& fieri,ↄclusit ĩ dilectione Dei. Et ponit hic duo.s.Deũ diligere, & ambulare in oĩb⁹ vijs eius, qa in his duobus totũ bonũ est,& vnũ pẽdet ex altero:nã q Deũ diligit oẽs eius vias ĩsequiẽ: amor .n.est principiũ custodiẽdi mãdata:nã amor fortis est, & oĩa superãs, qa lãpades eius lãpades ignis, & aquæ multæ nõ poterũt extinguere charitatẽ, nec flumina obruent illã,qa fortis est,vt mors dilectio, Cant.8.c.q ergo vere amat,siue honeste amet, siue inhoneste,nihil est,qđ nõ sustineat, aut aggrediaẽ, qđ cõplaceat amato,vt declarauimus latius.s̃. 9. c. si ergo Iudęi vere Deũ amarẽt,ꝓculdubio seq̃renẽ vias eius.i.mãdata eius,quæ sunt quædã viæ directiuę actuũ nr̃orum in rectũ finẽ,ideo tanq̃ primũ principiũ, & radicẽ p̃posuit amorẽ Dei toti operationi: deinde subiunxit vias dñi esse tenendas ambulando per eas in oĩbus operatio-

In duob⁹ est totum bonum.

A nibus.i. ꝙ operationes nostrę q̃ sunt quedã ambulationes vel itinerationes in terminũ, q est ipsa fęlicitas vitę ęternæ nunq̃ exeãt illas vias.i. ꝙ semper dirigantur: q aũt p illas ambulauerit,non offendet. *Et ambulaueritis in omnibus viis eius*. Quia qui delinquit in vno factus est omnium reus, sicut enim agendo ↄ omnia præcepta charitas perditur,& Dei odium incurrim⁹: ita agentes ↄ vnũ p̃ceptum charitatem perdimus, & Dei odiũ incitamus:& ita pro vno pc̃tõ indigni sum⁹ vita æterna sicut ꝓ mille, & ita in æternũ cruciabitur dãnatus ꝓ vno sicut ꝓ multis. Sed nõ assumat quisq̃ ex hoc peccãdi occasionẽ, multum.n. differt semel, vel multoties peccasse,qui enim semel facilius reducetur ad bonũ, q̃ qui multoties: quia minus perdidit de pronitate liberi arbitrij ad bonum. Item facilius ei Deus grãm dabit, quia non tm̃ demeruit gratiam apponi sicut qui multoties peccauit. Item quia si dãnaẽ minori supplicio cruciabitur, q̃ qui multoties: est.n. differentia in pęnis malorum secundum ꝙ in gloria beatorũ: quia vtrobique iuste distribuitur, licet beatis supererogetur,vt dixit Christus Luc.6.mensuram bonã confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. *Adhærentes ei*. Adhęsio.n. firmitatem notat.s. ꝙ illi qui in mandatis Dei ambulare debent,& diligere eũ,ita vt cõplaceant ei,debent firmiter ei applicari: ita ꝙ nõ leuiter ex quolibet motu inanis gloriæ,superbiæ,inuidiæ,tẽtationis & cuiuslibet laboris in se concutiantur,& recedãt ab ipsa via Dñi,quã elegerũt: nam melius est viã Dñi nõ cognoscere q̃ post agnitam retroire,vt patet 2.Pe.2.c. & extra de apostaticis & reiterantibus baptismum. c.qdã: nam qui mittit manũ ad aratrũ, & respicit retro,non est aptus regno Dei,vt patet Luc.9.c.& extra de voto & voti redẽptione.c. magnę & in decre.22. q.2.c. scimus in fine & de pęni.dist.4.cap. si refugiẽtes, & hoc patet qa sicut iudicanẽ aliqui esse vere amici hoĩum, ita probanẽ esse amici Dei. Amicus nãque quidã est qui est amicus mensę, & non permanet in die tribulationis,& iste nõ est verus amicus: alius est amicus q̃ permanet in die tribulationis, & iste est ver⁹ amicus, vt patet Eccles.26.& sic dicit Apos. 2. ad Corinth.1.c. si fueritis socij passionũ, eritis & cõsolationum: sic dicebat Christus Apostolis,vos estis qui permansistis mecũ in tribulationibus, vt patet Luc.22.c. *Disperdet Dominus omnes gentes istas*. Idest septẽ gentes, quas Dñs dare promiserat in manus Hebreorum, vt possiderẽt terrã Hebræorum gentes,quã tenebãt añ oẽs istæ nationes: nam licet Deus promiserit Abrahæ terrã decẽ gentium,vt patet Gen.15.c. tñ solũ septẽ datę sunt Hebręis,vt declarauimus supra 7.c. *Ante faciem vestrã*. Idest anteq̃ vos perfecte intraueritis in terrã illã erunt destructę: quia angelus Dñi præcedebat Iudęos qui expellebat hostes eorũ de terra sua, & occidebat eos, de his Exo.23.cap. dicitur terrorem meum mittã in præcursum tuum, & occidã oẽm populum ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorũ corã te terga vertam emittens prius Crabrones qui fugabunt Eueum Chananeũ & Etheum anteq̃ introeas: de his etiam supra 7.cap.vel dr̃. *Ante faciem tuam*. Idest ꝙ qñ istæ gentes apparebant coram facie Hebręorũ, ita ↄturbabunẽ a Deo ꝙ nõ poterũt resistere eis, vt patet in bellis factis per Iosue. nã Dñs faciebat magnalia, vt patet Iosue 10.c. qa Deus pluit lapides grãdinis super hostes Iudęorũ,& plures ceciderũt mortui percussionibus lapidũ q̃ fuerãt ab Hebręis occisi: & sic nullo mõ poterãt cõsistere ante faciẽ Hebręorũ: nã quotcũq; essent necesse erat eos vinci, nisi forte Hebrei peccauissent, vt patet in bello ↄ ciuitatẽ Haynã, quia peccauerant Hebræi accipiendo de anathema hierico, aliqui de Israel ceciderũt in manus hostiũ de

quo Iosue 7.cap. *Et possidebitis eas*. Idest terram earum: nam gentes nullo modo poterant possidere, quia mādauerat Deus, ꝙ omnes occiderent, vt Num.34.& supra 7.cap. *Quæ maiores vobis sunt*. Scilicet in multitudine. *Et fortiores*. Viribus. *Omnis locus quem calcauerit pes vester*. Hic inducit eos promittendo terrę magnitudinem. *Omnis locus*. Scilicet ad quē intraueritis vr̄ erit.

Quomodo intelligitur omnis locus ad quem intraueritis vester erit. Quæst. VI.

IStud non intelligitur extra terram gentium septē Chananęorum: nam per aliquas terras transierūt Hebræi, quæ pertinebant ad alias gentes, de qbus eis nihil datum est, vt patet supra, vt patet de terra filiorum Esau: nam per illam transierunt, vt declaratū fuit supra 2.cap.& per terram Moabitarum, s. per Moabitas qui morantur in Ar, vt patet in eodem cap. nam per illos transierunt in terram duorum regum Amorrheorum, s. Seon & Og, sed de istis terris nihil habuerunt, vt patet supra c.2.s.cum dr̄: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seyr, & timebunt vos: videte ergo diligenter ne moueamini contra eos, nec enim dabo vobis de terra eorum, quantum potest vnius pedis calcare vestigium, quia in possessione Esau dedi montem Seyr. postea subditur, ꝙ nihil habere debebant de terra filiorum Moab, licet transissent per eam, cum dr̄: Cumque trāsissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in mōte Seyr, per viam campestrem de Elath, & Asiongaber venimus ad iter, quod ducit in desertū Moab, dixitque dn̄s ad me non pugnes contra Moabitas, nec ineas aduersus eos bellū: non enim dabo tibi quicquā de terra eorum, quia filijs Loth tradidi eam in possessionem: & postea subditur, quòd nihil habituri erant de terra filiorum Ammon, apud quos transibant, vt patet infra cum dicitur, tu transibis hodie terminos Moab vrbem nomine Ar, & accedens in vicinia filiorum Ammon caue ne pugnes contra eos, nec moucaris ad prelium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filijs Loth dedi eam in possessionem: intelligēdum ergo solum hoc de terra septē gentium quę erat eis promissa: sic namque dictum fuit Caleb, ꝙ terra quam calcaret pes eius, esset possessio sua, vt patet Iosue 14.& Num.14.cap. manifestum est aūt ꝙ non intelligitur hoc de omni ea quam calcauit Caleb: nam Caleb calcauit multam terrā in terra Gentilium, etiam cum alijs exploratoribus circuiuit totam terram Chanaan, vt patet Num.13.c. sed nō fuit ei data illa terra tota, nam tunc tota terra promissionis Israel esset sua, sed falsum est, vt ipse Caleb declarauit. Ios.14.ca. vbi solum petiuit Ebron, & ibi allegauit verbū Dei dicens, terra quam calcauit pes tuus, erit possessio tua, & filiorum tuorum in ęternum: sic autem est hic, ꝙ non intelligitur ista litera de oī terra, ad quā ingrederentur, sed de oī terra illarum septem gentium: nam tota terra septem gentium, quā perambulauerunt fuit eis data: hoc autem est verum, quia ad quemcunque locū introirent Hebręi cedebāt eis hostes. sed sciendum ꝙ hoc pōt dupliciter intelligi cum dr̄. *Omnis locus quem calcauerit pes vester, erit vester*. Nam potest referri ad totum populum, & tunc est sensus, ꝙ omnis terra, ad quam ingrediebantur oēs Iudei, cedebat eis, vt satis vr̄ ex processu libri Iosue. Alio modo potest intelligi, ꝙ loquatur ad aliquam partē populi, & tūc erit verum saltem de exploratoribus, ꝙ omnis terra, quam calcaret pes eorum cederet in possessionē eorum: licet enim non esset verum pro tunc, s. ꝙ immediate, vt calcarent esset sua; esset tamen verum pro temporibus futuris: nam paulatim, & successiue terra

F illi a cessit in possessionem Hebręorum, quousque tp̄e Salomonis regis tota in possessionem Israel cessit, vt patet 2.Paralip.8.c. & ista secunda sententia est magis vera quā prima: nam nō est simpliciter verum, quòd omnia loca, ad quæ ueniebat ad pugnandum populus Hebræorum totus simul, aut magna pars exercitus, traderentur eis immediate, vt patet Iosue 15.cap. cum dr̄ Iebusęum aūt qui habitabat in Hierusalē, nō potuerūt filij Iuda delere: habitauitq; Iebusęus cū filijs Iuda in Hierusalē vsque in pręsentem diem, idem patet Iosue 16.c. cū dicitur, & nō interfecerunt filij Ephraim Chananęū, qui habitabat in Gazer: habitauitq; Chananęus vsque in diem hanc in medio Ephraim, idem patet Iosue 17.c. cū dicitur, nec potuerūt filij Manasse

G has subuertere ciuitates, sed cępit Chananęus habitare in terra sua: nō potest autem dici, ꝙ tota terra, quā perambulauerunt Hebręi post regressum terrę Chanaan esset eorum: nam non solum exploratores, qui iuerunt ad explorandum terram, antequā Israel intraret, vel appropinquaret terræ Chanaan dum esset apud Cadesbarne, vt patet Num.13.c. venerunt, & circuierunt totam terram Chanaan: sed magis, & distinctius circuierunt eam, & ambulauerunt singula loca multi viri missi a Iosue, & toto populo Hebręorum de Silo, vt patet Iosue. 18. cap. vt circuirent terram, & viderent vniuersam, & conspicerent loca, atque scriberent in libro, & diuiderent in septem sortes, & sic factum est, vt patet Iosue 18.capitu. sed ta-

H men totam istam terram non habuerunt vsque ad tēpus Salomonis vt supra declarauimus; patet ergo, quòd non intelligebatur quòd immediate vt intrarent terram illam quantamcunque calcarent, sua essent; sed post temporum successiones. Sed his non obstantibus videtur & melius dicendum, quòd est intentio huius litteræ, quòd omnis terra septem gentium ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur esset sua, & tamen ista erat promissio Dei non quidem simpliciter, sed secundum pręsentem iustitiam, scilicet quòd si ita permanerent, vt tunc erant quando Deus ista loquebatur; Deus traderet terram ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur: quia tamen non manserunt, non cōpleuit Deus promissionē quæ erat cōditionalis: quòd autem fue- Auct. opinio.

I rit conditionalis patet Iudi.2.ca. cum dicitur ascendit Angelus domini de Galgala ad locum flentiū, & ait, eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrā, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorū subuerteretis, & noluistis audire vocem meā: cur hoc fecistis? quamobrē nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinam. Idem patet postea in fine eiusdem.c. cum dicitur, iratusq. est furor domini in Israel: & ait quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meā audire contēpsit, ego non delebo gētes has

K quas dimisit Iosue, & mortuus est: patet ergo, ꝙ ista promissio erat simpliciter de dando eis oēm locū ad quē ingrederentur; & tn̄ erat facta scd̄m prescientiā Dei respicientē præsentē iustitiā: quia tn̄ illi mutauerunt præsentē iustitiā nolentes obedire, vox domini non cōpleuit in eis promissiones. nā datū conditionale non existente eo, ꝓ quo fit non existit: sed nō extitit conditio vel pactum ex parte Hebræorum, vt patet in auctoritatibus allegatis; quia ipsi pactum Dei irritauerunt: ideo etiam Deus irritauit eis pactum pro eorum vtilitate factum: quia frangenti fidem fides frangatur eidem, vt patet extra de iure iurando. in capitulo, peruenit in secundo, sic patet in alijs mul-

multis. nam multotiēs Deus facit aliquas promissiones vel mandata, quæ non implentur, quia sunt ſm pſentem iustitiam, & non ſm prædestinationem, vt patet de Moyse cui mādauit Deus, ꝙ pcederet & introduceret filios Israel in terram promissam eis. sup. 10. cap. cum dr vade & præcede populum, vt ingrediat, & possideat terram quam iuraui patribus eorum, vt traderē eis, sed postea dixit Deus, ꝙ non posset Moyses intrare in terram Chanaā vltra Iordanem, vt patet Num. 27. c. & Moyses precatus est, vt permitteretur intrare in eam, & nullo modo permissus est, vt patet supra cap. 3. *A deserto & libano*. Isti sunt termini. vocatur hic desertum solitudo Pharā siue desertum Syn, quæ terminantur ad Cadesbarne, & ipsa est in terminis terræ promissionis a meridie, vt patet Num. 34. c. B libanus mons est terminus a parte Septētrionali apud Tyrum & Sydonem. *A flumine magno Eufrate*. Quod est in Septentrionali circa confinia Orientalis plagæ: ideo opponitur hic termino occidentali.

An isti termini sint termini terræ Chanaan a 4. partibus. Quæstio. VII.

PONVNTVR hic quatuor nomina signantia terminos terræ Chanaā, & tñ non sunt termini a 4. partibus, sed a trib⁹ partibus. s. a meridie, a Septētrione, & ab occidente: ab oriēte namque est Iordanis, quod satis patet, quia filij Israel, qui stabant in parte oriētali terrę Chanaan vltra Iordanem trāsierunt per Iordanem. nam totus Israel erat congregatus in terra, quam obtinuerat de manu C duorum regum Amorrhæorū, vt patet supra 3. ca. & ista est ad orientem terræ Chanaan, vt patet Num. 32. c. & tñ ipsi ibi exñtes ingressi sunt in terrā Chanaan per Iordanem, vt patet Iosue 3. cap. Iordanis ergo ad Orientem terrę Chanaan est: ponūtur aūt hic alij termini: nam cum dicuntur termini eius esse a deserto hoc est a desertis Arabiæ, quæ aliquo modo tangunt in parte meridiana, vt est Cadesbarne & desertū Syn, vt patet Num. 34. cap. a parte occidentali ponitur mare quod vocatur mare occidentale: quia est ad occidentem huius terræ ad drīam aliorum marium, quæ sunt in terra illa, quæ sunt ad alias partes, vt mare mortuum, & mare Cenereth, siue Genezareth, aut Tyberiadis. nam ista maria sunt ad partem occidentalē. s. mare mortuum in parte orientali in coniunctione la- D teris meridiani cum latere orientali, etiam mare Genezareth, siue Tyberiadis est oriētale. nam Cenereth & Tyberias, idem est, vt declarauimus Num. 34. cap. & ista duo maria sunt orientalia, vt patet ibi cum dicitur: pars meridiana incipiet a solitudine Syn, iuxta Edon & habebit terminos contra orientem mare salsissimum, & postea dicitur, inde peruenient contra Orientem ad mare Cenereth, tendentque ad Iordanem, & ad vltimum salsissimo claudentur mari: ista ergo duo maria, quæ valde parua sunt, oriētalia sunt, mare autem occidētale dicitur mare mediterraneū, quod fluit ab Oceano per fretum Gaditanum, & per fretum Septentrionalem, & istud est ad occidentem E terræ Chanaan, quia terra Chanaan est in Asia: mare autem mediterraneum diuidit Europam & Asiam: terra autem Chanaan in Asia est circa eius terminum ad Occidentem: duo autem termini ponuntur a parte Septentrionis, scilicet mons altissimus. i. Libanus, & fluuius magnus Eufrates: Libanus est a parte Septentrionis circa coniunctionē lateris Septentrionalis & occidētalis. nam mons Libani est in terra Tyri, & Sydonis, vt patet 3. Re. 5. c. vbi rex Salomon misit ad Iram regē Tyri, & rogauit, vt serui sui scinderēt ligna de Libano. Tyr⁹ aūt est in mari terraneo, vt patet

Situs libani montis.

A Ezech. 27. c. cū dr quę est vt Tyrus q̄ insedit in maris medio de mari implesti populos multos. & Ezec. 28. cap. cum dr eo ꝙ eleuatū est cor tuum, & dixisti, De⁹ ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis hō & non Deus: est ergo Libanus mōs altissimus in parte septentrionali circa confinia occidentis: fluuius magnus Eufrates est circa confinia oriētis in eodem latere septētrionali, & sic sunt hic termini positi a parte occidentali meridiana & septentrionali: ab orientali est Iordanis. *Vsque ad mare occidentale erunt termini vestri*. Quod vocatur Mediterraneum quia est brachium deriuatum a mari magno. Et vocatur occidentale, quia est ad occidentem terrę promissionis: in Hebræo vocatur mare Palestinorum: quia ciuitates Philistinorum sunt sitę ad littus illius maris: sed isti termini non fuerunt possessi ab Israelitis vsque ad tempora regum: quia noluit Deus eis totam terram tradere simul: quia nō implerent eam, & insurgerēt contra eos bestiæ agri. vt patet Exo. 23. & supra 7. c. *Terrorem vestrum & formidinem*. Terror est timor non valde magnus: formido est magnus timor qui hominem stupidum vel immobilem reddit. *Dabit Dominus Deus vester super omnem terram quam calcaturi estis*. Idest faciet ꝙ oēs gentes ad quas ituri estis, timeant vos. *Sicut locutus est vobis*. Exo. 23. c. quando dedit legē promisit hoc. *En propono*. Hic ponitur tertium. s. ad terræ promissionis ingressum q̄dā documēta. *En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem*. Idest en hodie pono super vos benedictionem, si custodieritis mandata Dei: maledictionem si non custodieritis: & istam maledictionē ponebat hodie Moyses, quia amplius victurus non erat: & tñ mādauit eis ꝙ ponerēt cum intrarent terram promissionis. *En propono*. Non est sensus ꝙ Moyses diceret, ego pono super vos maledictionem, & pono super vos benedictionem: quia ponere ista super aliquē est potestatis, sicut iudex dicit pono super tales vel tales sententiam excōicationis. Moyses aūt ad imponendum ista nullam habebat potestatē: quia benedicere aut maledicere a Deo est: nā nihil est benedicere nisi bona dare, & nihil est maledicere nisi mala infligere. hęc aūt ad Deū pertinent, qui pōt quodcūque vult: Moyses aūt solū precari poterat: sed est sensus licet ego non videam nūc ea, quæ vos in futurum facietis, aut habituri estis: tamen hoc possum vobis denunciare anteq̄ fiat, ꝙ si secuti fueritis Deum verum, benedicto erit super vos. si aūt secuti fueritis idola, oīa mala inuenient vos: & istum modū loquendi habuit Moyses ad Israel supra 4. cap. cum dr, si genueritis filios ac nepotes, & morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinem patrātes malum corā Domino Deo vestro, & eum ad iracundiam prouocantes: testes inuoco hodie cęlum & terrā, perituros vos esse de terra quam transito Iordane possessuri estis, non habitabitis in ea longe tempore. *Benedictionem si obedieritis mandatis Domini Dei vestri*. Idest ego denūcio vobis ex nūc benedictionem a Deo esse venturā, si obedieritis Domino Deo vestro in mandatis eius ambulantes. *Quæ ego hodie præcipio vobis*. Idest quę ego recito vobis: sed iam olim a Deo pręcepta fuerunt vobis aliqua etiam noua addita sunt, quæ tunc primo præcipiebantur: & pp hoc totus iste liber, qui de pręceptis est, vocatur aliud fędus vel alia lex q̄ ea quæ data est in Oreb, siue in mōte Synai, vt patet infra 29. c. cū dr hæc sunt verba fęderis quę pręcepit Dñs Moysi, vt feriret cū filijs Israel in terra Moab pter illud fędus qđ cū eis pepigit in Oreb. *Post Deos alienos quos ignoratis*. Quia nulla mirabilia fecerūt p vobis per q̄ cognosceretis esse Deos, sicut me Deū esse manifeste cognoscitis, qa mirabilia opa vobis feci. *Cum vero introduxerit te Dominus Deus*

tuus. Posuit Moyses supra, maledictionem, & benedictionem: hic dat modum quo ipsi ponant. *In terram ad quam pergis habitandam*. Idest ad terram Chanaan: nam ad eam pergebant, quia illa eis promissa fuerat: & certissime expectabant se eã habituros: quia Deus dixerat, nam verbum Dei nõ transit, vt patet Luc. 21. cap. Cęlum, & terra trãsibunt, verba autem mea non transient: & hoc non loquitur Moyses ad totum Israel, quia non pergebat totus Israel ad habitãdum vltra Iordanem, cum duæ tribus, & dimidia accepissent possessionem suam in terra duorum regum Amorrheorũ, vt patet supra 3. & 4. cap. & in illa terra factis caulis pro pecoribus, & ciuitatibus pro filijs, & vxoribus, transierũt cum reliquo Israele, vt patet Num. 32. cap. sed loquitur ad reliquam multitudinẽ, quæ erat in nouem tribubus, & dimidia: quæ possessiones acceperunt vltra Iordanem, vt patet Iosue 15. & 16. & vsque ad 19. cap. inclusiue. Istud tamen mandatum, quod hic dicitur de ponenda benedictione, & maledictione super montes Hebal, & Garizim ad omnes tribus extẽdebatur: tam ad eas quæ possessionem habebant trans Iordanem, quàm ad eas, quę ibant ad accipiendum possessionem vltra Iordanem, vt patet ĩ. 27. cap. nam ad benedicẽdum ponebantur in monte Garizim Simeon, Leui, Iudas, Isachar, Ioseph, & Beniamin: in monte Hebal ponebantur ad maledicendũ Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan, & Neptalim: & rõ est, ꝙ oẽs tribus starent in ista benedictione, & maledictione: nam quælibet illarum pro bono opere magnam gratiã acceptura erat: & pro malo sustinere debebat pęnã durã: nã sicut nouem tribus, & dimidia, q̃ erat vltra Iordanem, captiuitatibus, & hostibus p̃ssæ sunt: ita duę, & dimidia, q̃ erant trans Iordanẽ: nã etiã ipsę in captiuitatẽ Assyriorũ ductę sunt cum reliquis tribubus, vt patet in 4. Reg. 17. cap. patet etiã in libris Paralip. *Ponens benedictionem super montem Garizim*. Mõs Garizim, & Hebal sunt trãs Iordanem: & super istos mandauit Moyses, ꝙ ascenderent sex tribus sup mõtẽ Garizin, & alię sex super Hebal, & ascenderent Leuitę, & sacerdotes, & imprecarẽtur benedictiones super Garizin: & tunc r̃nderent sex tribus, quę ibi erant amẽ: deinde imprecarẽtur maledictiones super male agentes in monte Hebal, & r̃nderent amen sex tribus quę ibi essent: quę aũt maledictiones, siue benedictio nes pręponi deberent, habentur ĩ. 27. & 28. cap. montes isti super quos debebat poni benedictio, & maledictio, sunt in introitu terrę Chanaan non multum vltra Iordanem, & Hierico: nã ambo propinqui erãt, s. ꝙ vnus erat vnus vertex; & alius erat alius vertex, & inter vtrunq; erant quędam valles, in quibus erat tota multitudo Israel, & arca dñi erat: qa arca in medio & medietas populi. s. sex tribus iuxta mõtem Hebal: & sex tribus iuxta montẽ Garizim, vt patet Iosue 8. c. & sunt isti mon tes apud Bethel ciuitatem terrę Chanaan: nam in latere montis Garizim est Bethel, vbi dormiuit Iacob, & vidit scalam per noctem, de quo Gen. 28. cap. & in isto Bethel positus fuit vnus de vitulis, quos fecit rex Hieroboam, vt patet 3. Reg. 12. cap. sunt etiã isti montes coniuncti ciuitati Sichem: nam mons Garizim distat paulomagis quasi media leuca, vel fere vna, mons aũt Hebal modicũ vltra est magis versus Orientẽ, vt sit quasi leuca, & dimidia, vel non tñ: distant aũt isti mõtes ab Hierusalem, quasi vndecim leucis, de his in lib. de diuisione terrę sanctæ. *Qui sunt trans Iordanem*. Hic accipitur trans pro vltra: nã licet respectu nostri qui sumus Occidentales respectu Iordanis sint isti montes citra Iordanẽ: quia Iordanis est Oriẽtalis respectu istorum montium, tñ respectu terræ illius in qua erat tunc Moyses, qñ ista loquebatur, non erant trans Iordanẽ: si trans significet citra:

Situs montis Garizim.

F quia ipsi erãt ad Orientem Iordanis, & Iordanis erat Orientalis his montibus: ergo erat tunc Iordanis intermedius. *Post viam quæ pergit ad Solis occubitum*. Idest montes illi sunt aliqualiter declinãtes ad Meridiẽ, & apud illos transit via, qua directe itur ad Iordanẽ, quæ est ad Orientẽ ꝯ Occidentem, iõ dñr esse post viam, i, ad sinistrã partẽ viæ: est aũt ista via sic intelligenda, s. ꝙ a Iordane versus Occidentẽ terrę Chanaã, s. ꝯ mare Occidẽtale, quod est Occidentalis terminus terræ huius, sit quędã via magna, & ad partẽ sinistram eius sunt isti montes, s. cõtra Meridianã partem illius viæ.

An sit tantum vna via, quæ tendat a Iordane contra Occidentem. Quæst. VIII.

G NON est autem intelligendũ, ꝙ solũ sit vna via, q̃ tendat a Iordane cõtra Occidentẽ, & ꝙ ad sinistrã illius, siue post illã sint isti duo montes: nam necesse est esse multas vias: qa a quolibet loco habitato ad alia loca habitata propinqua est via, & qa transeundo Iordanẽ pergẽdo contra Occidentẽ erant loca habitata, tendendo per lineã rectã in Occidentẽ, & tendendo in partẽ Meridianã, aut ascendẽdo versus latus Septẽtrionale, & ꝑ latitudines intermedias, erant loca habitata, necesse erat, vt a Iordane tendẽdo aliquo modo versus Occidentẽ, siue directe, siue indirecte, & tñ aliquo modo appropinquando Occidenti, multę vię essent. Nec ẽt intelligendum est, ꝙ quælibet via quę tendat ad latus
H Occidentale, siue vt proprius dicam, ad frontem Occidentalem, sit ad dextram horum duorum montiũ: & ꝙ isti duo montes sint Meridiani, & sinistri respectu eius: nam cum aliqua loca sint magis Australia in terra Chanaan, q̃ sint illi duo montes, erit via a Iordane ad illa loca, & ista perget contra Solis occubitũ: quia ad quamcunque partem declinet intra terram Chanaan, magis appropinquabit Occidenti, q̃ ipse fluuius Iordanis, qui est terminus Orientalis terræ Chanaan, vt patet Numeri 34. cap. Ergo dicetur declinare ad Solis occubitũ, & tamen non erit a dextra istis montibus, ita ꝙ isti duo dicantur esse post viam, quæ tendit ad Solis occubitum, idest Occasum. Considerandum ergo, ꝙ a Iordane incipit terminus Oriẽ
I talis terræ Chanaan, & a transitu eius diriguntur itinera ad omnes partes terræ Chanaan, quædam in Meridiem, quædam in Aquilonem, quædam vero directe in medium frontis Occidentalis appositæ transitus loco Iordanis: via autem de qua hic loquitur est aliqua via multum celebris, & famosa in terra Chanaan, quia hic nominatur via generaliter nõ determinando ad talem, vel talem locum, & ista via directe tendit a Iordane versus mediam frontem Occidentis terræ illius: nam si declinaret contra Meridiem, aut contra Septentrionem, licet aliquo modo tenderet contra Occidentem, nõ vocaretur via, quę tendit ad Solis occubitum: necesse est ergo, ꝙ ista ten
K dat directe contra Occidentem, & inter cæteras quæ tendunt versus Occidentem, ista est maior, atque famosior, & magis frequentata: ideo generali nomine via nuncupetur: ad partem autem sinistram, i. Meridianam sunt isti duo montes Hebal, & Garizim, coniuncti valle intermedia, & sic magis sunt isti montes in parte Meridiana illius terræ, q̃ in Boreali. *In terra Chananæi*. Hic accipitur Chananæus specialiter pro vna sola gente inter septẽ, quę sic vocatur: hoc quod hic dr̃ de terra Chananęi cõuenit his, q̃ s. dicta sunt, s. ꝙ isti mõtes sint ꝯ partem Meridianã terræ Chanaã: nã iste populus q̃ vocatur populus Chananæorũ specialiter habitat versus partẽ Meridianã terrę Chanaã, s. circa Iordanẽ, & versus mare: nã hoc ad Meridiem declinat.

Vbi incipit terra promissionis ex parte Orientis.

declinat. ſic patet Num. 13. c. iuncto. c. 14. nam Chananeus moratur circa mare & fluenta Iordanis: Amalechites autem moratur in meridie, ſed poſtea in c. 14. dr̄, ꝙ Chananæus & Amalechites ſimul habitant, cū dr̄ Amalechites & Chananęus ante vos ſunt, quorū gladio corruetis, ſed Amalechites habitabat in meridie, vt dictum eſt, ergo ēt Chananæus. & licet iſta ꝓbatio non videatur multum ſolida, vt patet ex his, q̄ diximus ſup. 7. c. tñ ſatis eſt, ꝙ Chananęi ad partē meridianā, vt in multis locis patet: de iſto autem Chananęo qui habitabat apud Amalechitas, de quo dicebamus, ſatis patet ꝙ habitet ad partem meridianam: ſic namque dr̄ Num. 21. ca. q̄d cum audiſſet Chananeus rex Arad qui habitabat ad meridiem, ꝙ aūt iſti Chananæi ſint qui ſunt coniuncti Amalechitis patet ſic, nam Num. 14. c. cum Iſrael ſtaret in Cadesbarne, ſiue Cades deſerti Syn dixit Moyſes ne vltra procederēt, quia ibi erant ſimul Amalechites & Chananęus quorum gladio corruerent, & de hac māſione Cadesbarne fit mentio Num. 20. c. vbi mortua eſt Maria, & immediate in cap. 21. i. fit mentio quod Chananęus rex Arad audiens veniſſe Iſrael per viam exploratorū, fecit cōtra eos bellum: iſti Chananęi ſunt ſeparati a terra promiſſionis. Et ex hoc patet, ꝙ non ſunt idem iſti Chananęi & illi: nam illi de quibus fit mentio Num. 21. ca. multum diſtant a terra promiſſionis ſaltem ſm iter Hebræorum. nam poſtquam tranſierunt terram illorum Chananęorum, venerunt verſus terram Edom, & circuierunt eam multo tempore, vt aliqualiter Numeri 21. & ſupra 2. cap. & poſtea per viā campeſtrem de Helath & Aſiongaber iuerunt ad torrentem Zareth: deinde per terminos Moabitarū intrantes terram eorum apud ciuitatem nomine Ar, & poſtea tranſierunt torrentem Arnon intrantes in terrā Amorrhęorum duorum regum, quam deſtruxerunt occidentes duos reges, de quibus ſupra &. 3. c. poſtea aūt tranſeuntes Iordanem intrauerunt terram Chananæi: patet ēt ex hoc: nam iſti Chananæi, de quibus hic dr̄ habitabant vltra Iordanē. ſ. tranſito veniendo ab illa parte qua veniebāt Hebræi, cum dr̄ ꝙ iſti montes ſunt trans Iordanem, & tñ ſunt in terra Chananęi. Ex hoc aūt patet, ꝙ non ſint idem iſti Chananęi & illi, quia iſti de quibus loquebamur. ſ. qui ſunt coniuncti Amalechitis. i. Amalechitę multum diſtant a terra promiſſionis: conſequenter ergo Chananęi vicini eorum multum diſtabant. de iſtis Chananæis ſatis patet Num. 21. c. ꝙ morantur in parte meridiana reſpectu terræ per quam tranſibant, ſed ēt de iſtis qui erāt intra terram promiſſionis, patet. nam iſti habitabant apud Iordanem & mare: manifeſtum eſt aūt, ꝙ ſi ſtarent ad partem Septentrionalē vię illius, quæ verſus extremitatē Septentrionalē terræ Chanaan eſt, ꝙ ad illā non eſſet aliquod mare circa q̄d poſſent eſſe Chananęi. Itē quia iſta campeſtria, quæ hic dicuntur, ſunt quædā loca plana deſcendentia a montibus claudentibus terrā Moab, & per mediū illorū campeſtriū trāſuerſaliter. ſ. a Septentrione verſus meridiē tranſit Iordanis, donec influat in mare ſalſiſſimū, vt patet Ioſue. 3. c. ſiue in mare mortuū, vt ibi dr̄: diuidit aūt ibi Iordanis terrā Chanaā a terra Moab, & regū Amorrhęorū, & a terra Ammon, & tñ iſta cāpeſtria vltra Iordanē tenduntur, & in illa parte, q̄ eſt vltra Iordanē in terra promiſſionis deſcendēs & cōtinuata cāpeſtribus, ſiue locis planiorib⁹ deſcēdentibus a mōtibus Moab, habitat Chananęus populus, hoc aūt neceſſario eſt ad meridianā partē terrę illi⁹. nā pētapolis. ſ. Sodoma & Gomorra ſunt in ꝯfinio, ſiue in angulo cōtact⁹ frōtis orientalis, cū latere meridiano, vt patet Nu. 34. c. & tñ ſup Sodomā & Gomorrā terminant mōtes Moab. nā & mōs, i. quo erat Balaā reſpiciēdo caſtra Iſrael, q̄ñ

Dſia Chananæorū inter ſe.

Situs Sodomæ ac Gomorrę.

A volebat eos maledicere, vt patet Nu. 23. & 24. c. ſunt cōiuncti pētapoli. i. illi valli. vbi quondā Gomorra & Sodoma & alię tres ciuitates fuerūt, vt patet in lib. de diuiſione terræ ſanctæ. *Qui habitat in campeſtribus Moab.* Cāpeſtria Moab ſunt q̄dā magna terra plana deſcendens à montibus, quibus clauditur terra Moab, & in iſtis campeſtribus eſt fluuius Iordanis, & aliqua terra promiſſionis vltra Iordanē: & non ſunt iſta cāpeſtria in terra Moab, ſed extra, vt patet Num. 33. cap. vbi ponuntur aliquę māſiones in campeſtribus vel planioribus Moab: & tñ erant in terra regum Amorrhæorum extra Moab, vt patet de Belſethin in qua fornicatus eſt Iſrael cum Moabitis mulieribus extra Moa-
B bitarum terrā: & tñ dr̄ in campeſtribus Moab, vt patet Nu. 33. cap. aliquę Bibliæ habent ſolum. *In campeſtribus.* Et verior litera: & tunc eſt ſenſus ꝙ Chananęus habitabat in quadam parte terrę promiſſionis quæ eſt cāpeſtris ſiue plana. *Contra Galgalam.* Quæ ad orientalem plagam Hierico eſt, vt Ioſue 4. cap. & ibi facta fuit circuncisio omnium Iudęorum intrātium in terram promiſſionis, vt patet Ioſue 5. cap. *Quæ eſt iuxta vallem tendentem & intrantem procul.* In Hebręo hr̄. *Quæ eſt iuxta vallem ilicis Mambræ ſiue Moræ.* Apud Galgalam eſt principium cuiuſdam magnæ vallis intrantis ad magnam partem terrę promiſſionis: & in illa valle eſt Ebron, & Sichē, & ilex Mambrę apud quam magno tp̄e habitauit Abrahā, vt hr̄ Gen. 18. cap. Hiero. autem perambulauit totam terram promiſſionis, vt cognoſceret diſpoſitionem locorū, ne turbaretur in varietate nominum, & ſituum locorum, vt ipſe te-
C ſtatur in prologo ſuper Paralip. & quia vidit ꝙ illa vallis erat magna continens multa loca terræ illius, non nominauit eam ab ilice Mambrę, ſed dixit. *Tendentem & intrantem procul.* Ideſt intrantem ad magnam partem terrę promiſſionis. *Vos tranſibitis.* In c. ſeq. inci. tractare de cęremonijs: ideo ponit hic quandam exhortationem, vt cuſtodiāt eas. *Quæ hodie ponam in conſpectu veſtro.* Et ſunt iſta quæ ſequuntur.

Cāpeſtria Moab q. d.

CAP. XII.

D HÆC ſunt præcepta atque iudicia, quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus eſt tibi: vt poſſideas eā cunctis diebus quibus ſuper humū gradieris. Subuertite omnia loca, in quibus coluerūt gentes, quas poſſeſſuri eſtis, Deos ſuos: ſuper montes excelſos & colles, & ſubter omne lignum frondoſum.

Mandētur deſtrui loca idolatriæ. Supra 7.

HAEC *ſunt.* Supra poſuit Legiſlator p̄cepta
E moralia, hic cōſequēter agit de quibuſdā determinationibus moraliū: quia in moralibus dicebat Deū eſſe amādū & timendū: in his determinat ꝑ q̄ Deus amet vel timeat. Et iſtæ determinationes ſunt duplices: q̄dā pertinent ad amorē & timorē Dei: & q̄dā ad amorē ꝓximi. Prima vocant cęremonialia ſc̄da iudicialia. de ſc̄dis incipit Legiſlator infra 17. c. & q̄a amor Dei demonſtrat in cultu: ideo primo tradit modū colēdi quātū ad ſacrificia: & tanguntur tria. Primum deſtruitur idolatria. Secundo agitur de loco pro diuina cultura ibi. *Non facietis ita Domino Deo.* Tertio reſpondetur ad

quędā dubia ibi. *Quando dilatauerit dominus.* Hæc ſunt præcepta,ſ.cæremonialia, quia iā nihil agitur de moralibus cum de eis ſupra dictū ſit. *Atque iudicia.* i.præcepta iudicialia,de iudicialibus autem non agitur hic immediate vſq; 17.c. *Quæ facere debetis in terra,quam vobis daturus eſt Deus.*

An præcepta ceremonialia obligarent Iudæos in deſerto.
Et quare non fuerunt circunciſi in deſerto.
Quæſt. I.

EX quo videtur, ꝙ in deſerto non obligabātur iſta implere ex multis cauſis. Primo ex defectu materiæ,quia non habebāt ibi ea, q̄ Deus mandauit offerri. Item quia aliqua pręcepta concernebant locum,& quaſdam alias diſpoſitiones, quę in deſerto haberi non poterant,& patet quia circunciſio quę magis neceſſaria erat, quā aliquod cęremoniale, quia per illam diſtinguebatur populus Dei ab alijs populis,nō fuit ſeruata in deſerto, quia nullus de his, qui in deſerto nati fuerunt in 40.annis circunciſus eſt,vt patet Ioſue 5.ca. cum dicitur hęc eſt cauſa ſecundæ circunciſionis, omnis populus, qui egreſſus fuerat de Aegypto, & vniuerſi bellatores viri mortui ſunt in deſerto per longiſſimos vię circuitus, qui omnes circunciſi erant, populus autem, qui natus eſt in deſerto per 40. annos itineris latiſsimę ſolitudinis incircunciſus fuit donec conſumerentur, qui non audierunt vocem Domini, & quibus iurauerat Dominus, vt oſtenderet illis terrā ſuam lacte, & melle manantem,horum filii in locum ſucceſſerunt patrum,& circunciſi ſunt a Ioſue, quia ſicut nati fuerant in præputio fuerant,nec eos in via quiſquam circunciderat. Quare autem iſti non fuerunt circunciſi in deſerto in tot temporibus,Hebręi communiter reſpōdent,ideo non fuiſſe circūciſos, quia in illis annis 40.quibus ambulauerunt per deſertum, non flauit ventus Aquilonaris,ſ.Boreas. Et fundamentum iſtorum eſt, qui circunciduntur in effuſione ſanguinis,ſ.ſi de vulnere ſanguis multus effluat, & moriantur, & quia fluxus ſanguinis eſt ſi venę mollificentur, & debilitetur vis retentiua,quod fit per tempus pluuiale, aut per ventum auſtrum, aut notum, vel libycum, qui ab eadem pœne parte orbis nobis efflant, nam iſte humidæ cōplexionis eſt quorum actus eſt mollificare, & humiditates augere,& ꝯñr vires retentias diſſoluere,ideo in tēpore flatus Auſtrini periculoſa eſt circunciſio, flatus autem Boreales, & omnium ventorum flantium ab eadem parte mundi eſt valde frigidus,& ſiccus, ideo humiditates deſiccat ſua ſiccitate,& ſua frigiditate cōgelat, & indurat,ſicut patet in aqua. nam tēpore quo ventus Borealis fortis eſt,aquę gelidę ſunt,& redactę ad lapideam duriciem,ꝯñr ergo iſte ventus confortare habet potentiam retentiuam indurando venas, & capita earum,in quibus retinetur ſanguinea humiditas,ideo tunc fluere non poterit ita cito, ſicut in tempore flatus Auſtrini. Iſta poſitio deficit in duobus. Primo, quia pręſupponit, ꝙ infans non ſit circuncidendus, niſi cum validus Boreas incubuerit, ſed falſum eſt,nam in vere raro flat Boreas, & ſi interdū flat Occidente Sole, ita tenuis eſt, ꝙ non ſufficit ad deſiccandum, & fortificandum potentiam retentiuam, & tñ quocunque tempore infans naſcatur, die octauo circūciditur, vt patet Gen.17.c.hoc ergo non obſtante quocunque tempore infans naſceretur, ſiue in deſerto, ſiue extra deſertum circunciderętur, niſi aliud fortius obſiſteret. Secūdo deficit iſta poſitio,quia aſſumptū eius non eſt veriſimile,ſ.ꝙ in 40.annis nūquā Boreas flauerit,nam nulla eſt Hiems, in qua,aut multum, aut paucum Boreas non flet, cum temporis cō-

F plexio hoc exigat, ideo dato, ꝙ ex aliquo euentu mirabili,nunquam flauiſſet Boreas, tñ ꝙ in 40.annis cōtinuis, nec in vere, nec in Hyeme,nunquam flauerit, videbatur monſtrum quoddam temporis,immo aliquid monſtro maius,ſ.totius naturę mutatio,Itē hoc videtur eſſe confictum,nam cōcedunt,quòd in anno pręcedēti antequam intrauerint in deſertum, flauerit Boreas,& ꝙ in anno quo exierint de deſerto, flauerit Boreas,& in toto continuo intermedio 40.annorum nunquàm flauerit: iſta ergo poſitio tanquàm friuola repellenda eſt. Alij dixerunt quòd ideo circunciſio in deſerto facta nō eſt: quia circunciſio ponebatur tanquàm ſignum diſtinctiuum populi Dei a cæteris populis,vt patet ad Rom.4.cap. Sed populus exiſtens in deſerto non indigebat tunc diſtinctione ab alijs po-
G pulis, ideo non diſtinctus eſt: cum autem intrauit in terram Chanaam, quia indigebat diſtinctione a cęteris populis,cum inter eos conuerſatus erat,accepit circunciſionem,& hæc fuit cauſa,quia Ioſue circuncidit totum Iſrael in Galgalis,vt patet Ioſue 5.cap.Ratio autem fundatur in hoc, quia diſtinctio ponitur inter extrema diſtinguibilia,cum autem ſolū vnum extremū eſt,diſtingui non poteſt, ſicut vnū ſolū,non eſt ſimile, nec diſsimile maius,nec minus.Iudęi aūt erāt vnū extremū diſtinguibile,cū aūt in deſerto erant,ſoli erant, nec erāt ibi gētiles, qui erāt alterū extremū diſtinguibile:iō nō erat opus poni diſtinctionem.Sed iſta ratio non eſt conueniens. Primo,quia circunciſio dabatur pp duo,ſ.propter cām pſentē, & pp ſignificationē fu-
H turorū, cauſa pręſens erat diſtinctio iſtius populi a cæteris populis; & hoc eſt cauſa literalis: cauſa ſignificatiua ad futurum erat,quia circunciſio cum ſit amputatio cuiuſdam particulę paruę ſuperfluæ ſignat abſciſionem mortalitatis: & hoc fiebat in octaua die,quia in octaua ętate,quę in ſāctorum requie clauditur, abſcindetur ab electis omnis mortalitatis corruptio, qa iam non erit luctus,nec clamor, nec vllus dolor, nec tanget eos ſol, nec cadet ſuper eos ęſtus: quoniā priora tranſierunt,vt patet Apoc.7.c. & quia iſta ſignificatio multum intenditur in ſacramentis veteris legis, q̄ omnia ſunt figuralia,ſiue vmbratica:nam oīa in figura contingebant eis,vt patet ad Cor.10.c.oportebat vt in illis, qui erant de populo Dei ſemper attenderetur
I iſta ſignificatio.Item ſecundo circunciſio non ſolum diſtinguebat, & futura ſignificabat, ſed ēt efficiebat: nam a peccato originali ſoluebat cunctos, ita vt aperiret ianuam vitę ęternæ, ſicut nunc facit baptiſmus, quia eſt ſacramentum perfectum nouę legis: ſi ergo ipſi qui erant in deſerto non circunciderentur, nulla alia impediente occaſione, rei efficiebantur pręcepti contempti, & obligatio originalis culpę nō aboleretur,quod erat magnū inconueniens, quia ſic oporteret dici,ꝙ omnes qui nati ſunt in deſerto,& ibidem mortui ſunt, quia circunciſi non fuerunt, periiſſent ęternaliter,quod magnū valde inconueniēs eſt, maxime cum hoc Moyſes vidiſſet in toto tēpore quadra-
K ginta annorum, & ſi ſciuiſſet aliquod fore in his non circunciſis,euitaſſet,cum valde ſalutem populi diligeret: neceſſario ergo dicēdum, ꝙ aliqua cauſa impeditiua erat ne circunciderentur. Item tertia ratio iſtorū non habet fundamentum: nam dicunt, ꝙ in deſerto non indiguerunt circunciſione, quę erat diſtinctiua, cum non fuerint ibi aliqui a quibus diſtinguerentur: nam ſi iſto modo arguamus etiā in terra Chanaam, non oportebat eſſe circunciſionem: quia iſtud ſignū non eſt patens, per quod homines cognoſcantur ad extra, ſicut in habitu: nam aliquis gentilis videns Iudęum ſi non poneretur aliud ſignum, niſi circunciſio, nunquàm cognoſceret vtrū gentilis,an Iudęus eſſet:qa illud ſignū nullo modo patet,cū nihil ſit in corpore

pore

pore, quod magis absconditum reseruetur q̃ illa pars: q̃m illa sunt membra verenda: si ergo ad solã cognitionem esset, non magis cognosceret̃ hñs q̃ nõ hñs: iõ inutile erat hr̃e: non oportet ergo sic intelligere distinctionẽ, sed satis est, ꝙ licet alij per hoc non cognoscant, saltem ipsi Iudæi per hoc se cognoscant ab alijs populis esse distinctos, cum de alijs dici audiant ꝙ incircuncisi sunt, & ipsi sępe hoc viderunt, sicut Dauid qui tulit ducenta præpucia Philistinorum Sauli regi, vt fieret gener eius, sicut hr̃ 1. Reg. 18. c. signum autẽ ad cognitionẽ exteriorem erat in modo colẽdi Deũ, & iurandi & multis alijs. manifestius aũt signũ erat cognitionis eorũ in quatuor angulis palliorũ. nã mãdauit Deus, vt oẽs Hebręi per 4. fimbrias palliorum ponerẽt quatuor fimbrias hyacinthinas, & cũ quis videbat vestem sic angulatã hyacintho Iudęũ illum esse sciebat, vt patet Numeri 15. c.

Doctoris rñsio ad quęsitum. Dicendũ ergo ꝙ causa quare nõ circuncisi sunt Hebrei aliqui in deserto, fuit periculum circuncisionis: nam caput membri virilis, siue p̃pucium cũ sit membri extremitas, finitur in magna venarum cõgerie, quæ ꝑ debilitatẽ suam multũ sanguinẽ fundere possunt, & mori: fluxus aũt huius sanguinis prouocatur per calorem subtiliantẽ humorem sanguineũ, & debilitantẽ vim retentiuã venarũ, & iõ contingit sæpe in ęstate, cũ quis multũ laborauerit, & velociter motus fuerit, largũ sanguinẽ de naribus effluere, quod raro contingit frigore brumę: fluxus iste sanguinis per calorẽ maxime causatur in motu, quia motus calefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco, maxime quia per motum causatur confricatio partium, & descensio: in calore aũt ignis, aut solis extrinseco, si ille qui calefit, non mouetur non est hmõi periculum, ita ꝙ nihil magis eis, qui circuncisi sunt, repugnat q̃ motus itineris, sed illi qui erãt in deserto erant in hoc periculo. nam nesciebant qñ moueri debebant, sed ad motũ nubis mouebantur, erantq; expectantes eam, vt patet Num. 9. c. cum dr̃, cumque ablata fuisset nubes, quæ tabernaculũ protegebat, tũc proficiscebantur filij Israel, & in loco vbi stetisset ibi castrametabantur, ad imperium dñi proficiscebãtur, & ad imperium illius figebant tebernaculũ: cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculũ manebant in eodẽ loco, & si eueniret, vt multo tp̃e maneret super illud, erãt filij Israel in excubijs dñi: si fuisset nubes a vespere vsque ad mane, & statim diluculo tabernaculũ reliquisset, proficiscebantur, & si post diẽ & noctẽ reliquisset, dissipabant tentoria. si biduo aut vno mense aut longiori tp̃e fuisset super tabernaculum, manebant filij Israel, & nõ proficiscebant: statim vt recessisset mouebãt castra: his ergo sic se hñtibus. si circuncisio facta fuisset in deserto, cõtigisset sępius ꝙ dum aliquis circuncideretur, inciperet moueri columna, & immediate oportebat moueri post ipsam tam circuncisos q̃ circuncidentes, qđ in manifestum periculũ eius, qui circuncidebat, redũdabat: maxime qa erant valde tenerę ętatis. s. 8. dierũ, & ex debilitate venarũ, & paruitate potẽtiæ retẽtiuę apertis capitibus venarũ terminatis ad p̃puciũ vrgente motu itineris necesse erat sanguinẽ effluere, & hoc ipsis non dubiã mortem efficeret: ista fuit causa quare cum Moyses mandato Dñi veniret in Aegyptum adduceretq; secum vxorẽ, & duos liberos Gerson. s. & Eliezer, quorum Gerson circuncisus erat, Eliezer aũt minime: voluit Deus eum occidere in diuersorio, propter nõ esse puerum circũcisum, vt patet Exo. 4. c. ipse tñ Moyses non circuncidit eum in via ante hoc, qa credebat esse periculũ in motu. Sed nec ex hoc quisq̃ assumat occasionem arguendi dicens, ꝙ licet illis immineret mortis periculum deberent circuncidi, cum ibi in itinere filius Moysi circuncisus fuerit.

Motus ea lefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco.

Gerson & Eliezer filij Moysi.

Alph. Tost. super Deuter.

A Ad quod responderi potest dupliciter, vno modo ꝙ in rebus dubijs homines agere debent secundum prudentiam suam: & maxime in periculosis debent se caute habere deuiando a periculis: si tamen circa aliquod agibile dubium vel periculosum diuina sententia habeatur, non debet inquiri vlterius aliquod consilium humanæ prudentiæ circa factum vel modum agẽdi, sicut magis declarauimus supra 1. cap. sic autem in proposito filij Israel in deserto existẽtes videbãt manifestam mortem puerorum, si eos circuncidеrent. Secuti ergo humanam prudentiam euitantesque manifestum periculum, cum non haberent aliquam diuinam sententiam specialiter ad istum casum, scilicet vtrum tunc deberent circuncidere vel

B non: non circuncidebant, si tamen Deus mandasset tunc omnes circuncidi, ipsi non curassent de quocunque periculo, quantumcunque manifesto: sic etiam Moyses videns periculum, si filium suum Eliezer in via circuncideret, dimittebat eum in præpucio, quousque veniret in Aegyptum: & ibi sine periculo pueri in quiete circuncideretur: Deus tamen aliter pręuiderat, scilicet ꝙ deberet reuerti vxor Moysi cum liberis suis in terram Madian: ne ergo maneret tanto tempore incircuncisus, voluit vt in itinere circuncideretur, & reduceretur in terram suam: nam si Moyses recessisset puero manente incircunciso, nũquam circuncidisset eum mater quæ erat gentilis, & de circuncisione modicũ curabat: nam in itinere non circuncidisset ipsa eum, nisi quia vidit angelũ Dñi persequentem ad mortem virum suum Moysen, vt pa-

C tet Exo. 4. cap. Item alia ratio erat in illis qui mouebantur in deserto, quàm in filio Moysi. nam illi qui erant in deserto debebant moueri ad motum nubis, vt supra declaratum: & quia erat eis incertũ quando nubes inciperet moueri, magnũ periculum erat circuncidere pueros: filius autem Moysi nõ fuit sic: nã statim vt circũcisus fuit, separata fuit ipsa vxor Moysi ab eo, i. ꝙ non comitata fuit eum eundo in Aegyptũ: sed recessit in terram suam Madian: poterat ergo si vellet, & videret expediens fore puero manere in diuersorio cum puero circunciso, quousue sanaretur: quod non contingebat in eis qui mouebantur per desertum: qui non poterant expectare, nec per horam si columna moueretur. Sed contra hæc arguas, quòd istas ius deberet tenere in anno primo, quo

D exierunt de Aegypto, & in principio secundi quousque peruenerunt in Cadesbarne: in qua legati exploratores redierunt ad castra Israel, vt patet Num. 13. & 14. cap. & in vltimo anno quo steterunt in deserto, nam in his duobus annis siue duobus & dimidio moti sunt, in primo namque anno & fere dimidio venerunt vsque Cadesbarne: in vltimo anno, s. 40. processerunt de Cadesbarne vsque planiora loca campestrium Moab super Iordanem in vltima mansione, vbi mortuus fuit Moyses: in toto autem intermedio tempore quod fuit fere annorum 38. non processerũt ꝑ maledictionẽ eis datã a Dño, s. ꝙ starẽt 40. annis in deserto, vt patet Nu. 14. c. & sic tũc fixi steterũt,

E vt patet Deute. 1. c. in fine cum dr̃ sedistis ergo in Cadesbarne multo tẽpore, s. 38. annis fere: poterant ergo omnes natos in toto intermedio isto circũcidere, vt patet ex se: & sic manerent incircuncisi soli illi, qui nascerentur in anno quadragesimo quando moti sũt vsque ad Iordanem. Respondetur quòd isti falsum supponunt: nam si verum esset ꝙ totus Israel mansisset in Cadesbarne tanto tẽpore, & sciuisset se mansurum ibidem tanto tp̃e: debuissent circuncidere omnes qui prius nati circuncisi non fuerant, & omnes qui ibidem nascerentur, sed nec Israel tanto tempore ibi mansit, nec se mansurum ibidem cognouit.

Primum patet, quia quãdo Deus dedit maledictionẽ, vt manerent in deserto 40. annis, non dixit ꝙ manerẽt semper in Cadesbarne, idest in illa mansione, sed dixit ꝙ mouerentur per desertum vagi, sic patet Num. 14. cap. cum dicitur vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erũt vagi in deserto annis 40. & portabũt iniquitatem vestram: eadem causa ergo erat nunc, cum mouerentur, sicut ante quando veniebant directè de Aegypto: in hoc differt motus istorum annorum 38. fere, quia in primo anno fere, & dimidio mouebantur directè per solitudinem versum terrã Chanaan, & venerunt vsque Cadesbarne: in anno 40. qui erat vltimus moti sunt de Cadesbarne directe versus terram Chanaan, & accesserunt ad illam super Iordanem terminum eius ab Oriente, in annis autẽ 38. fere intermedijs mouebantur nõ directe, sed vagi incedebant hinc inde: verũ tamen est, ꝙ in isto tempore, quo fuerunt vagi, maiorem moram contrahebant in mãsionibus, quã in tẽpore quo directe ꝓcedebãt versus Aegyptum. Secundum autem, s. ꝙ ipsi nesciebant se mansuros certe in aliqua mansione, qa Deus nihil eis dicebat, sed per columnam nubis indicabat eis, qñ esset tempus standi, vel mouẽdi castra, & sic semper incerti erant, qñ mouere castra deberent expectãtes motum columnæ nubis licet per annum manerẽt in eodem loco: ideo non debebant aliquem circuncidere formidantes semper columnã confestim mouẽdam: nã si hoc respiciatur idẽ argueremus ꝯ tempus illud, quo directe tendebant in Aegyptum: nam tunc quãdo faciebant magnam moram in mansionibus, sicut in monte Synai, in quo steterunt vno anno exceptis decem diebus, vt probauimus c.18. & 19. satis late, & tunc procedebant directe contra terram Chanaan de Aegypto, quousque accesserunt ad Cadesbarne, vbi via interrupta est, & tamen ibi nullus est circuncisus, cum in toto deserto nullus circuncisus fuerit, vt patet Iosue 5.c. & si arguas, ꝙ Iudei prescierunt se mãsuros in Cadesbarne annis fere 38. cum Deus dixerit eos non intraturos terram Chanaan vsque ad completos 40. annos. Respõdetur ꝙ licet ipsi sciuerint se nõ intraturos in terram Chanaan vsque ad consummationem horum temporum, cum nesciebant vtrũ in vno loco semper deberent manere, an quãto tempore remanere deberent in quolibet loco mansionis, immo dicendum, ꝙ sciebant se non mansuros in vno loco semper, cum dictũ fuerit eis in sentẽtia maledictionis, ꝙ filij eorum vagi essent 40. annis per desertum, ergo moueri debebant, sed nesciebãt quantum aut quãdo. Ad argumentum quando dicebat, sedistis ergo in Cadesbarne tempore multo, vt patet supra 1.c. quod intelligitur de istis 38. annis fere iam dictis, vt clare apparet ex litera: ibidem ergo tunc steterunt sedentes in Cadesbarne: respondetur, ꝙ dicitur eos sedisse multo tempore in Cadesbarne, non ꝙ toto illo tẽpore annorũ 38. fere ibi steterint, sed ꝙ in toto illo tẽpore vltra non transierint prẽter modicum tẽpus, in quo accesserunt ad torrentem Zareth, qđ non fuit sex mẽsium, vt satis probaretur ex his quæ habentur Nume. 20. & supra 2.c. sed propter prolixitatem probationis nõ curo inducere: manet ergo ex hac ratione ꝙ nunquam illi, qui steterunt in deserto, habuerũt tẽpus ad circũcidendum paruulos suos. Alia autem ratio est ex dolore circuncisionis, s. postquam aliquis circũcisus est, in tertia die euenit ita magnus dolor, ꝙ etiam si ille qui circunciditur fuerit vir magnæ ętatis, & robustæ, in tertia die erit quasi mortuus, & nõ poterit moueri, & tunc periculũ valde magnum est mortis si moueãtur ab aliquo ipsi circũcisi: patet autem hoc Gene. 34. c. de viris Sichimitis, quos in dolo fecerunt circũcidi filij Iacob, vt possent eos secure occidere in die tertia

F & tũc dicitur, ꝙ in die tertia, quãdo solet esse nimius dolor vulnerum, arreptis Symeon & Leui gladijs intrauerunt confidenter ciuitatem Sichem tanquã pugnaturi cõtra mortuos, & ipsi duo occiderunt omnes viros totius ciuitatis Sichem, ita ꝙ nec vnus fuit qui eis resisteret, quia omnes erant quasi mortui: nõ ergo licebat tali tempore mouere circuncisos, quod tamẽ non contingebat in deserto, quia quocunque tẽpore nubes moueretur oportebat eos moueri. *Cunctis diebus quibus super humum gradieris.* Conditionalis ꝓmissio erat ista, s. si obseruarent mandata, sed quia non seruauerunt, data fuit terra illa alteris gentibus. *Subuertite omnia loca.* Positurus Moyses locũ veri cultus destruit primo locum mali cultus, ne esset occasio cadendi po-
G pulo; & hoc quia via rationis, & naturę primo malũ extirpatur, quã bonum instituatur. *In quibus coluerunt gentes.* Quia talia abominabilia erãt Deo. *Quas possessuri estis.* Idest quarũ terram, & diuitias possessuri estis: ipsas autem gentes possidere non poterant.

An Iudæi deberent possidere terram istarum gentium, vel ipsas gentes. *Quæst.* II.

QVÒD autem terram illarum gentiũ possessuri essent patet, quia in multis locis omniũ istorum quinque librorũ promittit eis terra septem gẽtium, s. Chananęorum, Amorrheorum, &c. ꝙ autem diuitias eorũ possessuri essent patet supra 6.c. cum dicitur, cumque introduxerit te
H dñs Deus tuus in terram, pro qua iurauit patribus tuis Abraham, Isaac, & Iacob, & dederit tibi ciuitates optimas, & magnas quas non ędificasti, & domos plenas cunctarum opum, quas non extruxisti, cisternas quas non fodisti, vineta & olíueta quæ non plantasti, & comederis, & saturatus fueris, caue ne obliuiscaris dominum qui eduxit te de terra Aegypti. Scđm, s. qđ nõ poterant possidere illas gentes patet, nã accipiendo proprie possessionem vocatur possessio id, quod est totaliter alterius; & sic non est iustum inter hominem, & suam possessionẽ, vt patet ꝑ Philosophum in 5. Ethi. nam quicquid agat ei homo, non facit iniustitiam ei, quia totaliter res sua est, licet in hoc sit quædam dñia parua si sit res possessa animata, aut inanimata, cuius
I radicem late declarauimus Exo. 21. ca. s. differentiã inter seruũ, & domum, vel res brutas, quas hic animatas non voco. Quod ergo aliquis possideat aliquã gentẽ, contingit dupliciter, quia aut proprie sunt possessio eius, & tunc debent esse ipsius totaliter: & isto modo possidebit eos vt seruos: nam seruus est res totaliter domini sui, & est possessio eius: sic enim vocat Philosophus 5. Ethi. dicens, Non esse iustum inter hominẽ & suam possessionem, i. inter hominem, & suum seruum, nisi iustum despoticum, siue dominatiuũ, quod nõ est iustum simpliciter, & sic vocat sacra Scriptura seruum pecuniam dñi sui, vt patet Exo. 21. ca. & istum modum sequitur Arist. in 1. Poli. c.2. in fine diffiniens seruum: nã vocat eũ rẽ simpliciter dñi sui cũ diffinit sic dicẽs, seruus est organum animatum separatũ hõ
K existens simpliciter alterius: isto modo non poterant possidere Israelitę populos Chananęorum: nã de gẽtibus aliis accipere poterant seruos, de illis aũt septẽ populis terrę Chanaan nequaquã, vt ĩ. dicetur. Scđo mõ poterat esse, ꝙ aliquis possideat aliquam gentem accipiendo large possessionem pro eo, qđ non est totaliter eius qui possidet, sed aliquo mõ, & sic poterãt Hebręi possidere aliquas gentes in tributarias: nã esse tributarias non est esse totaliter alicuius, sed quãtum ad aliquid, s. ad certam persolutionem tributi, aut obsequii alicuius, sed etiã isto modo nõ poterãt possidere Iudęi gentes Chananęorũ, quia de alijs gẽtibus poterant

Possidere aliquã gẽtem dupliciter contingit.

terant facere tributarios: ſed de Chananæorum populis non, vtrunque autem patet, quia tenebantur omnes Chananęos occidere: qui autem occiditur nec eſt ſeruus, nec tributarius, de hoc patet. ſ. 20. cap. cum dicitur ꝙ ſi pugnarent contra aliquas ciuitates, quæ erãt in terra Chanaan, primo offerrent eis pacem, & ſi reciperent eam, erunt tributarii, ſi autem non reciperent, ſed pugnarent ſe defendẽdo, capta ciuitate occidebant omnes abſque mulieribus, & paruulis, quos vendebant, & tunc ſequitur ſic facietis cunctis ciuitatibus, quę a te procul valde ſunt, & non ſunt de his quas in poſſeſſionem accepturus es, de his autem ciuitatibus, quæ dabuntur tibi nullum omnino permittes viuere: ſed interficies ĩ ore gladij Ethæũ. ſ. & Amorrhæũ Chananæũ, & Pherezęũ, Euęũ, & Iebuſęũ ſicut pcepit tibi dñs Deus tuus. & ſi forte obijcias, ꝙ filij Iſrael tenuerunt aliquos in ſeruos ſecundũ, ꝙ Gabaonitas, ut patet Ioſ. 9. c. & aliquos tenuerunt in tributarios ſicut fuerunt de Gabaonitis patet Ioſue. 9. c. quia dicitur in fine, fecit ergo Ioſue vt dixerat & liberauit eos de manu filiorum Iſrael, ut non occiderentur: decreuitq; in illo die eos eſſe in miniſterio cuncti populi, & altaris domini, cedentes ligna, & aquas portantes vſq; in pręſens tempus, in locum quem dominus elegiſſet de tributariis: patet Ioſue. 16. cap. de populo Chananęorum qui fuit tributarius tribus Ephraim cum dicitur, & nõ interfecerũt filii Ephraim Chananęum, qui habitabat in Gazer: habitauitque Chananęus in medio Ephraim vſque in diem hanc tributarius; reſpõdetur ad primũ cum dicis de ſeruitute Gabaonitarum, ꝙ non factum fuit hoc a propoſito. ſ. ꝙ filij Iſrael dimitterent aliquas ciuitates Chananæorum vt ſeruirent ſibi, nã hoc nullo modo poterant agere, ſed fuit præter eorum intentionem, quia Gabaonitæ venerunt ad eos in dolo dicẽtes, ſe eſſe de terra longinqua portantes veſtes attritas, & veteres vtres, & calciamenta diſrupta, ut hęc eſſent illis in teſtimonium diſtantis terrę ſuæ. credidit autem Iſrael, & putans eos eſſe de terra longinqua iniuit cũ eis fędus, ne contra eos unquam bellum mouerent, & ſuper hoc iuramentum inter vtroſque poſitum eſt. poſtea cum comperiſſent eos eſſe incolas terrę Chanaan voluerunt eos deſtruere, ut vulgus poſtulabat, ſed principes Iudæorum tamen Ioſue duce ſuo putantes ſe obligatos hoc iuramento non occiderunt Gabaonitas, ſed ut non manerent impuniti propter fraudem, quã egerant, fecerunt eos ſeruos, nec tamen fecerunt eos ſeruos ſuos, ita quod omnes Gabaonitę diuiderentur inter populares Iſrael, & daretur vni vnus, & alteri alter; & ſic diuidendo proportionaliter, ſed quia ipſi ſi cognouiſſent eos eſſe de terra Chananæorum, nõ poterant eos accipere in ſeruos, ita cũ nunc cognouerũt, noluerunt eos p ſe accipere, ſed ſtatuerunt eos ſeruos tabernaculi in loco, quem elegiſſet dominus, ut patet Ioſue. 9. c. & licet dicatur ibi ꝙ ſeruire debebant populo, non eſt intelligendum, ꝙ ſeruire deberent toti populo, ſed ſolum quando eſſet populus coniunctus antequam acciperet hęreditatem terræ pacifice: quia tũc ſimul erant populus, & tabernaculum domini: cum autem populus emiſſus eſt in poſſeſſiones ſuas, ſecutus fuit populus Gabaonitarum tabernaculum, ĩ quocunque loco eſſet ut ſatis patet Ioſue. 9. c. Ad aliud de tributarijs Chananęis reſpondetur, ꝙ non factum fuit licite: nam non omnia, quę in ſacra ſcriptura ſcribunt̃, approbantur, ut multa facta fuerunt mala aliquarum perſonarum, quæ in ſacra ſcriptura enarrantur, ut patet diſcurrenti in ſacra ſcriptura, & hoc patet, quia ex hoc ꝙ iſti acceperunt gentes illas tributarias non delẽdo eas, Deus iratus fuit, & non deleuit eas, cum ipſi non ſeruauiſſent pactum veniendo in pactum cum gẽtilibus, ut patet Iud. 2. c. quando angelus domini aſcen-

A dit ad locum flentium. *Super montes excelſos.* Ibi enim maxime fiebant templa idolorũ tanquam in cõgruẽtiſſimis locis, & magis ad hoc naturaliter adaptatis, ſicut apud capita fluminum, ut ait Seneca, & ſic templũ Baal erat in excelſo monte, ut patet Numeri 22. capit. duxit eum ad excelſa Baal, & phanum Phegor in alto erat, vt patet Numeri 23. c. duxit eum ad montẽ Phegor. ideſt, in quo colebatur Phegor, ſic etiam Iupiter in Olympo altiſſimo monte Theſſaliæ colebat̃, a quo Olimpiades vocantur: ideo Deus ad magnã culpam reputabat ſacrificare in montibus, vt patet Ezechi. 18. cap. *Et colles.* Montes dicuntur altitudines terræ habentes ligna frondoſa: colles dicuntur altitudines ſine arboribus, vel montes ſunt magnæ altitudines, & colles paruæ. *Et ſubter omne lignum frondoſum.*

B Etiam ſi eſſet in locis planis, quia ibi colebant priapũ, qui vocatur Deus hortorum. *Diſſipate aras.* Scilicet in quibus cremantur carnes ad honorem deorum. *Confringite ſtatuas.* Ideſt imagines deorum corpulentiam habẽtes quæ ferreæ, ligneæ, ſiue lapideę erant, ſiue alicuius alterius metalli. *Lucos igne comburite.* 7. cap. iſta expoſita ſunt. *Diſperdite nomina illorum de locis illis.* i. deſtruite templa vel aras, in quibus colebantur, vt iam non nominetur in terra illa templum ſiue ara Iouis, vel Mercurij, ſiue alterius Dei. *Non facietis ita domino Deo veſtro.* Hic intendit inducere legiſlator, ꝙ locus in quo ſacrificia fiant, ſit vnus in tota terra promiſſionis propter periculum idolatriæ, ſi cuilibet permitteretur, vbi vellet ſacrificare, quia neſciretur, an Deo,

C an demonib. ſacrificaret, vt patet Leu. 17. c. *Non facietis ita domino Deo veſtro.* Sicut illi faciebãt ſacrificãtes ĩ mõtibus vel collibus ſiue locis frondoſis quilibet vbi volebat: vos autem in uno loco ſolum ſacrificabitis. *Sed ad locum.* Scilicet vnum. *Quem elegit dominus.* Non erat locus iſte eligendus ab hominibus, ſed a Deo, ut magis conſtaret hominibus ſacrificia ſua Deo accepta eſſe, quia ipſe locum illum ad talia elegiſſet quod non eſſet ſi homines eligerent: & de iſto loco nondum conſtabat Moyſi quis futurus eſſet, vel dicebat incerte: quia multa loca Deus voluit ſecundum diuerſa tempora. 1. enim fuit tabernaculum in Sylo, vt patet Ioſue. 18. cap. & permanſit ibi tempore iudicum ut patet Iud. vlt. c. Et poſt ĩ tempore Heli ſacerdotis arca capta fuit a Phi-

In quibus locis fuerit tabernaculum.

D liſtin vt patet. 1. Regum. 5. cap. & Deus repulit tabernaculum Sylo ꝙ erat in ſorte Ephraim, ut patet Pſalm. 77. & tranſlatum fuit ad tribum Iuda, ut in eodem Pſa. & poſitum fuit in Ebron, patet, quia ibi ſacrificabant filij Dauid antequam fieret templum per Salomonem vt patet 2. Regum 15. ca. de Abſolone qui obtulit Deo in Ebron: hoc quidam voluerunt. ſ. ꝙ ſtetiſſet tabernaculum in Ebron, & inde in Gabaon trãſlatũ autumãt, ꝙ autem tabernaculum fuerit aliquãdo in Gabaon ſatis patet ex teſtimonijs. ſ. allegatis: & ex his quæ diximus Exo. 20. cap. ſed ꝙ in Ebron fuerit falſum eſt, & antecedens eorum verum eſt: ſed conſequentia eſt mala quod ſic patet. nam iſti fundant̃ ſuper hoc ꝙ vbicunq; fiebant ſacrificia eſſet tabernaculum: nam coram arca fiebant ſacrificia ut patet. 2. Regum. 6. cap. quando

E ducebat eam Dauid in domum ſuam: nam cum mouiſſent ſex paſſus immolabant: itẽ immolabat Samuel in Ramatha vbi nõ erat tabernaculum nec arca, ut patet 1. Regum. 7. cap. immolauit etiam in Maſphat, vt patet eodem. cap. immolauit in Bethleem vt patet 1. Regum. 16. cap. & ſic de multis aliis locis, in quib. non erat tabernaculum, nec arca. quę patent diſcurrenti. in Maſphat autem fiebant ſacrificia, quia Dauid & filii ſui & reliquus populus ſacrificabant ibi, non tamẽ erat ibi arca vel tabernaculum, nam poſtquam de Sylo trãſlatum eſt poſitum fuit in ciuitate Nobe, de quo 1. Regum. 21. cap. ubi demonſtratur fuiſſe ibi ſacerdotem

tem magnum Achimelech cum tota sua progenie; & mensam propositionis. ex quo arguitur fuisse totũ tabernaculum: & hoc fuit tempore Saulis, quando fugiebat Dauid a facie Saulis. postea autem translatũ fuit in Gabaon destructa vrbe: nam quia sacerdos, Achimelech dederat Dauid panem,& gladium, mandauit Saul occidi eum,& totam suam progeniem. s.totã domum patrum suorum: & fuerunt occisi. 84. vestiti Ephod vt patet.1.Regum.22.ca. necesse ergo fuit destruere illã:quare,eã destrui fecit Saul,& transferri tabernaculum domini ad aliud habitaculum, & tũc trãslatum est in Gabaon.

Opinio doc.de domini tabernaculo.

Dicendum est ergo ꝙ tabernaculum domini nunquam fuit in Ebron,licet ibi fierent sacrificia, nam de ipsis sacrificiis factis in Ebron: & de causa quare facta sunt,& aliquo cęperunt, & de sacrificiis factis in aliis locis,& de mutatione arcę, & tabernaculi varia plenissime Exo.20.c.dictum est:& ibi vide:fuit ergo.1.tabernaculum in Sylo vbi mansit maggno tempore vsque ad mortem Heli sacerdotis,deinde translatum fuit in ciuitatem Nobe:deinde translatum fuit in Gabaon,& ibi sacrificabant, vnde illuc ascendit Salomon petiturus sapientiam a Deo,vt habetur 3.Regum.3.cap.& 2. Paralipom.1.c.deinde translatum est in Hierusalem, & collocauit illud ibi Salomon in templo quod fecit, vt satis apparet in processu.3.Regum.& 2. Paralipom. in multis locis. *De cunctis tribubus vestris*. Non est intelligendum ꝙ Deus eligeret de cunctis tribubus vnum locum.s.de qualibet tribu vnum locum: quia sicut erant.12.tribus,ita essent tunc.12.Sanctuaria. quod valde erat inconueniens secundum illum statum,in quo erat inclinatus populus ad idolatriam:& si videret Deũ in multis locis coli, putaret esse multos Deos: sed est sensus, ꝙ Deus eligeret vnum locum de cunctis tribubus.i.respiceret omnes tribus,& in tribu quæ magis ei placeret,eligeret vnum locum, in quo magis sacrificaretur sibi, & fierent aliæ ceremoniæ legis, vt congregatio ad tria festa principalia.s.ad festum azymorum, ad pentecosten,ad festum tabernaculorum: nam ĩ his tribus festis totus Israel congregabatur ad locum Sanctuarij vt patet Exod.23.& 34.& Deuter. 16. c. locus iste erat in electione Dei,ideo vbicunque vellet, ibi fiebat ei obsequium,& ponebatur tabernaculum: ideo si aliquando volebat repellebat locum, & accipiebat alterum sicut fecit,quia repulit Sanctuarium ciuitatis Sylo,quod erat ĩ tribu Ephraim siue Ioseph cũ Ephraim sit filius Ioseph, & voluit sibi transferri ad Syon vbi mansit,licet non immediate transierit, quia primo stetit in ciuitate Nobe,deinde in Gabaon,ad vltimum in Hierusalem, & ibi fuit firma habitatio eius,de hoc Ps. 77.dicitur,& repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iuda, montẽ Syon quem dilexit. *Vt ponat nomen suum ibi*.i. vt sit memoria nominis eius in loco illo specialiter.s.ꝙ licet in aliis locis Deus colatur fide,& spe, atque charitate, tñ cultu sacrificiorum & aliarum ceremoniarum in vno loco colebatur,& ibi dicebatur ponere nomen suum, q̃a in illo loco magis, & specialius denominabatur,q̃ in aliis locis,& ille locus specialius pertinebat ad eum quam alia loca,sicut licet Sanctos Dei vbique inuocemus,& honoremus,quædam tamen sunt loca in quib. magis honorantur, & inuocantur nomina eorum, sicut loca in quibus sunt sepulti,vel ecclesiæ, quæ denominantur ab eis,vnde illę eorum inuocationes nominantur,quia potius ibi inuocantur quam alibi. *Vt habitet in eo*.).i.vt inuocetur nomẽ eius ibi, quia Deus nusquam habitat cum in nullo loco comprehendatur, & sic dixit Salomon.3.Regum.8.cap. non est putandum ꝙ Deus super terram habitet,cum cęli cœlorum eum capere non possint:sed istam domum ædificaui ei, vt

F sint oculi eius super orantes ad eum in domo ista.qualiter Deus dicatur esse in aliquo loco per potentiam, & essentiam siue præsentiam, vt communiter dicitur Exo.3.& 20.c.dictum est, & ibi quomodo angeli sunt in loco, & quomodo animæ: Deus autem specialiter dicitur habitare in loco Sanctuarii,quia ibi fiebat ei specialis honor,qualis non fiebat ei tunc in toto orbe:nã solum notus erat in Iudæa Deus,& in Israel magnum nomen eius,ut patet Psal.75. vel dicebatur habitare in tabernaculo in loco Sanctuarij,quia ibi specialia faciebat quasi in toto regno Israel: nam ibi loquebatur, ꝙ non erat in aliis locis, intra Sancta Sanctorum super arcæ propitiatorium inter duo cherubim loquebatur dominus,quandocunque Moyses consulebat, & inde

G dabat dominus præcepta pro populo Israel ut patet Exod.25.& 30.& Numeri 7.cap.loquebatur etiam Deus apud altare holocaustorum in introitu tabernaculi,& ibi respondebat de dubiis quæsitis,& interdum non ꝯsulente Moyse Deus loquebatur vocando Moysen, & ista responsio fiebat ad declarationem eorum, quæ erant necessaria populo,& fiebat hoc circa introitum tabernaculi ad ostium eius,super altare, de quo Exod. 29.ca.de qua mansione Dei in alio loco iam magis dictum est. *Venietis, & offeretis ibi holocausta*. Ista littera est multum larga,quia ponitur quantum ad illa, ad q̃ obligabantur,& quantum ad illa,ad quæ non obligabãtur:nam tribus diebus in anno obligabantur venire in locum Sanctuarij,ut patet in locis sup.allegatis,& tũc

H debebant ferre aliquid ad offerendum,ut patet Exod. 23.& 34.cap.cum dicitur non apparebis vacuus in cõspectu meo.& istæ erant hostię pacificæ de quibus offerentes ipsi,& omnes,qui non offerebant,sed pertinebant ad ipsos offerentes, comedebant, nam maximũ gaudium tũc erat,de hoc patet ĩ.16. c.vbi ponĩt, ꝙ in festo pentecostes de oblatione spontanea comedere debebat ipse offerens,& seruus,& ancilla,& filius,& filia,& omnes alii, idem patet ibidem de festo tabernaculorum,de festo autem azymorum non ponitur, ꝙ eadem fierent,sed satis intelligendum est, quod eadẽ fierent,cum festum azymorum esset festum principale totius anni,& mandabatur ꝙ in omnibus istis festiuitatibus,cum apparerent coram domino, non apparerent vacui: ergo aliquid offerre debebãt magis ad-

I huc,quam in aliis festis. *Et offeretis in illo loco*. Non solũ debebat aliquis venire in tribus festiuitatibus anni, in quibus obligabatur omne masculinum, vt supra diximus,sed etiam si quis voueret offerre aliquod animal domino,debebat illuc ire, quia non poterat offerre in aliquo alio loco terræ suæ:sic enim prohibetur & ĩ.cũ dicitur caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris,sed in loco quem elegit dominus Deus tuus. *Holocausta,& victimas vestras*. Tria genera sacrificiorum distinguuntur Leuit.1.capit.s. holocausta quæ sunt sacrificia ad solum honorem uel laudem Dei, ex nulla alia causa,& ista totaliter incendebantur, nec aliquid inde habebat sacerdos nisi pellem,ut patet Leui.

Sacrificiorũ tria genera.

K 6.cap.ideo vocantur holocausta ab olon quod est totũ & cauma ꝙ est incendium quasi totum incensum.2m genus est sacrificium vel hostia pacifica,quæ fiebat qñ aliquis rogabat aliquid Deum, & offerebat hostiam, & istæ uocabantur pacificæ,quia fiebant pro pacificando nobis Deum,vt adiuuaret,vel reddẽdo gratias Deo nobis pacificato.Et de hostia ista renes cum toto adipe,aruina,& reticulo incendebãtur ad honorem Dei, armus & pectusculum cedebant in partem sacerdotũ, cęterę autem carnes pertinebant ad offerentem,& comedebat eas intra atrium tabernaculi, de his Leuit. 3. & 7.c.

Tertium genus est sacrificium pro peccato, & circa hoc sunt multę cęremoniæ,& distinctiones de quibus

bus Leui.4.& 5.& 6.cap. Et ista duo vocantur hic victimæ:& sic comprehendit hic omne genus sacrificii ꝑ holocaustum, & victimas. *Decimas*, quæ pertinebant ad ius Leuitarum, ut patet Numeri.18.cap. omnia alia iura quæ sequuntur, pertinebant ad sacerdotes.

Quare Leuitæ separati sunt ad seruiendum domino. Quæst. III.

SCIENDVM ꝙ tota tribus leui separata erat ad seruitium domini specialiter, pro toto alio populo, cuius primogeniti obligati erāt domino quia secundum antiquam consuetudinem primogeniti erant sacerdotes, & quia cęteri primogeniti aliarum tribuum ad hoc erant inepti, & dominus repulerat eos, quia coluerunt vitulum conflatilem, elegit tribuum Leui, quæ non colucrat vitulum: sed adiuuit Moysen ad vindicandum peccatum colentium, ut patet Exo.32.c.& separauit eam a reliquo populo sibi ad obsequium: sic patet Numeri.3.cap. cum dicitur tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei ego sum dominus: isti autem qui erant in tribu Leui, erant diuisi, nam quidam erant sacerdotes. s. Aaron & filii eius, vel omnes qui descendebant ab eo: nam eo uiuēte soli filii sui consecrati sunt, & moti ad obsequē dum domino: de hoc Exo.29.& Leui.4.& 9. atque 10. cap. Alii autem erant qui non erant sacerdotes, sed vocabantur simpliciter Leuitæ, & isti non ministrabant in altari sacrificando, aut Thimiama cremando, vel faciendo aliqua alia, sicut faciebant sacerdotes: sed solū seruiebant ministerio tabernaculi mouendo ea, quæ ī tabernaculo erant, & totum ipsum tabernaculum, ſm distinctiones onerum eis impositorum, de quibus habetur Numeri 4.cap. de diuisione Chaathitarum. gersonitarum, & meraritarum quilibet secundum officia sua, & quia omnes hi tam Leuitæ quam sacerdotes uiuebant in obsequio tabernaculi, de sumptibus tabernaculi viuere & sustentari debebāt, cum aliunde sustētari non possent, quia non habebant alia officia, nec cōuenienter exercere poterant, & ob hoc cum data fuerunt eis loca ad habitandum, nam data fuerūt prędia ad colendum, sed paruum territorium ad alenda pecora, ut patet Numeri.35.q.d.ꝙ filii Israel substentationē daturi erant: quia loco eorum domino ministrabant, separauit ergo dominus ad istorū sustentationē vltra. iura.s.decimas, primitias, vota, sacrificia spontanea, & primogenitorum redemptiones, aut sanctificationes, cęteraque in hunc modum, ut patet Numeri.18.capit. erat tñ differentia, quia leuitis, qui non erant sacerdotes, quia erant plurimi, dabatur magnus redditus. s.decimę totius populi, nam iste erat maximus redditus: sacerdotibus autem dabantur primitiæ cum cęteris iuribus: leuitæ tamē q minores erant, postquam accipiebāt decimas, dabāt decimā ptē earū sūmo sacerdoti, ut patet Num. 18.c. nouem autem partes decimarum reseruabant sibi, & in hac solutione ita se habebant ipsi, ac si essent homines populares habētes vnde decimas darent, cum tamen isti nihil haberent, nisi quod eis dabatur. *Primicias manuumq́ vestrarum*.i. primicias de frugib. & aliis, quę manibus colitis, tria autem sunt genera primiciarum.s. in viridi spica, in festo azymorum, & panes in festo pentecoste. Et omnium frugum primicias in festo tabernaculorum mense septembri collectis oībus quæ in agro: de his Leui.23. c. & de quolibet genere istarum primiciarum intelligitur, ꝙ deberent ferri in Hierusalem, vel in locum alium in quo esset tabernaculum domini. *Vota*. Etiam ibi soluebantur, siue aliquid immolandum esset, siue non: de uotis dictū fuit aliqualiter Leui.27.c.& numeri.30. *Atque donaria*. Ali-

In uiridi spica tria sunt genera primiciarum.

A qua dona q offerebant, & non ex voto, nec īmolabilia erant. *Primogenita boum, & ouium*. Quia ista offerenda erant, qa sanctificari debebat omne primogenitū masculinum per immolationem in ouib. capris, & bobus primogenita aūt hoīum, quia immolabilia non erant, redimebantur quinque siclis vt patet Exo.13.& Numeri.3.ca. *Et comedetis ibi in conspectu Dei vestri*. Hoc intelligit de hostiis pacificis, vel de aliis, de variis quæ offerebantur domino, de quibus offerenti comedere licebat de holocausto autem vel hostia ꝑ peccato, siue de votis, offerēti nihil licebat comedere. De holocausto autem ꝙ nihil accipere liceat offerenti ad comedendum nam holocaustum dicitur sacrificium, in quo nihil relinquebatur de ipsa re sacrificata quod nō cremaretur

Quædam de holocausto.

B & dicit holocaustum ab olon, ꝙ est totum, & cauma, ꝙ est incendium quasi totum incensum, & hoc patet Leui.1.c. nam licet fieret holocaustum de boue, siue de oue, siue de capra detracta pelle, totum ꝙ intra erat incendebatur in altari super strue lignorum, nam carnes ipsæ cum ossibus cremabantur, & caput & pedes & ipsa intestina q fimo plena erant, lauabant, & postea cremabantur cū oīb. aliis partib. ipsius aīalis. nihil ergo manebat ꝙ ipse offerens comedere posset, nam & ipse sacerdos qui immolabat, & comburebat carnes aīalis coram dño, nihil inde habebat nisi pellem, quę detrahebatur aīali, ut patet Leui.7.cap. cum dicitur sacerdos qui offert holocausti victimam habebit pellem eius. Si autem pro peccato aut delicto, (cuius eadem lex sacrificii est ut patet Leuit.7.c.) hostia fiat, aut fiebat ꝑ

C peccato sacerdotis, aut pro peccato multitudinis, aut pro peccato principis populi, aut pro peccato alicuius singularis personę: sic.n. distinguit Leuit.4.c. in trib. primis inferebatur de sanguine hostiæ intra tabernaculū ad expiandum in altari thimiamatum, ut patet Leuit. 4.c.& in 4. modo non inferebatur sanguis intra tabernaculum ad expiandum, & ſm hoc ponitur regula Leui.6.c. in fine, ꝙ oīs victima pro peccato cuius sanguis infert intra Sanctuarium ad expiandum.s. ad altare thimiamatum, non debebat comedi, sed comburi extra castra, & hæc erat cū fiebat pro peccato sacerdotis, aut totius multitudinis, aut principis populi, si aūt sanguis hostię pro peccato non inferebatur intra Sanctuariū, debebāt eam comedere sacerdotes in loco Sanctuarii

D & omnes de genere sacerdotali dumtamē masculi comedere poterant ut patet Leui.6.c. ut sup. dictum est, & sic nullo modo ipse qui offerebat pro peccato, poterat comedere aliquid de eo ꝙ offerebat: sed vel nullo modo comedebatur, vel ipsi sacerdotes totaliter comedebant.

Item de votis non poterat aliquis comedere, vt si quispiam vouebat vnam ouem aut capram domino, non poterat comedere de illa, nam cum quis vouisset simpliciter aīal suū dño, si illud mundum esset immolari debebat dño, & non poterat commutari pro altero aīali, ꝙ si mutaret tam ipsum ꝙ mutatum est & id pro quo mutatum est, sanctum erit dño.i. consecrari debebit, & tunc de isto aīali mundo votiue promisso sic fiebat, ꝙ sanguis eius fundebatur per cornua altaris, sicut

E in aliis immolationibus, & adeps eius immolabat: sed nihil de carnibus incendebatur, totæ. n. simul ad sacerdotes pertinebant, ut patet Numeri.18.c. si aūt aīal immundum erat, ꝙ uotiue promissum erat adducebatur coram sacerdote & determinabat precium eius, & sic vendebatur, & illud precium pertinebat ad sacerdotes ut patet Numeri.18.c. si autem dominus qui uouisset volebat redimere aīal, dabat q̄tum a sacerdote æstimatū fuisset, & insuper partem quintam, ut patet Leu. 27. c, & ibi de istis sup. dictis, de his ergo ipse offerens nullomō cōicabat, de donariis aūt eodē mō, nā si aliqs aliquod dedisset donū sacerdotib. siue esset aliqd immolabile,

molabile. siue non, transibat in proprietatem sacerdotum, & sic nihil debebat ipsis offerentib. in sola autem pacifica hostia ipse offerens poterat aliquid recipere, vt patet Leui. 7. c. s. oẽs carnes ipsius aĩalis ꝑter oẽs adipes, qui adolebant dño, qa oĩs adeps dñi erat iure perpetuo in generationib. & cunctis habitaculis vr̃is, nec adipem nec sanguinem oĩno comedetis vt patet Leu. 3. c. & Leui. 7. dr̃ si quis adipem qui offerri debet in incensum domino, comederit, peribit de populo suo. i. morieť: & ꝑter renes cum cauda & duos renũculos: nã ista incendebanť dño vt patet Leui. 3. c. ꝑter hoc aũt in ius sacerdotum cedebat armus dexter rei ĩmolatæ, & pectusculum eleuationis, cętere aũt carnes manentes erant pro ipsis offerentibus, ut patet Leui. 8. c. dr̃ia aũt inter sacrificia pacifica, & holocausta, vel pro peccato, vel in votis & donariis erat, qa q offerebat hostiã pacificam, totã non offerebat, sed ex eo, ꝙ dicebat saltem intra se velle offerre pacifica dicebat se velle accipere de eis certã partem, in aliis aũt eo ꝙ talia faciebat, totaliter donabat, ita ꝙ nihil ad eum ꝑtineret: iõ inter aĩalia differt, quę offerebanť in sacrificiis pacificis, & illis quæ offerebantur in voto vel pro peccato, nam pro victimis pacificis quędam animalia aliqualiter immaculata accipi poterant, in votorum solutione autẽ oportet aĩalia totaliter esse munda & integra ut patet Leui. 22. cap. cum dr̃ ouem, & bouem, cauda & aure amputatis voluntarie offerre potes: votum aũt ex his solui non potest: & ratio est quia in his q̃ pacifica sunt, nulla obligatio est ad offerendum, sed sola voluntas offerentis: in uotis aũt acquisita est obligatio: nam licet in uouendo sit libertas, post votũ tñ emissum nulla libertas est, sed ita tenetur ipse uouens ac si alias deberet, ut patet extra de uoto, & uoti redemptione in ca. licet cum dr̃ licet vniuersis liberum sit arbitrium in uouendo, vsque adeo tñ necessaria est solutio post uotum, vt sine dispendio salutis propriæ non liceat alicui resilire; iõ hr̃ in decretis. 37. q. j. c. nuptiarũ. cum ergo aliquis obligatus est, quia tenetur strictus, imponiť ei facere id, ꝙ melius est, si ergo quis se obligauit ad offerendum, tenebiť iam ad offerẽdum aĩal ꝙ mundum, & immaculatum totaliter sit, cum autem non teneť quisq̃ offerre quicquam, quodcunq; obtulerit recipieť: iõ siue bos, aut ouis aures vel caudam amputatas hẽant, siue non recipienť a sponte offerentib. a vouentib. aũt minime. *In conspectu domini Dei vestri.* Qui comedet carnes hostię pacificæ in atrio tabernaculi comedere debebat corã altari sacrificiorũ, in quo Deus esse dicebať. qa ibi ei offerebať. Alia dona q̃ ferebanť quę comestibilia essent, poterant extra atrium comedi vocatis pauperib. & leuitis vt. ȷ̃. patet. *Et lætabimini in cunctis ad quæ miseritis manum.* i. quæ per manuum vestrarum laborem habuistis *In quibus benedixerit vobis dominus Deus uester.* i. qui multiplicauerit vobis Deus: quia licet vos in eis laboraueritis, tñ magis gratia Dei q̃ labore manuum vestrarũ habuistis. *Non facietis ibi.* Hic excludit quendam errorem quia crederet aliquis ꝙ sicut uiuente Moyse, qui legislator & sanctus propheta erat, faciebant, ita facturi essent post mortem eius in terra promissionis. ideo dicit *Non facitis ibi quæ hic facimus.* Et hoc põt dici de oĩb. cęremonialib. ꝙ nõ seruabanť ĩ deserto, sed qlibet faciebat ꝙ uolebat, vel si seruabanť aliqua, nõ ſm eandẽ formam q̃ habere deberent, sed principalius hoc dici põt de loco sacrificij, quia aliquis uolebat offerre in vno loco, alius in alio, in terra aũt promissionis vnum locum determinate habituri essent.

Erroris exclusio.

An Rab. Sa. opinio circa oblationes sacrificiorum possit stare. Quæst. IIII.

RABBI Sa. dicit, ꝙ dum essent in deserto filii Israel, ꝙ quilibet offerebat voluntarias oblationes,

F vt holocausta, & hostias pacificas, vbi vellet, siue in tabernaculo, siue extra: victimas aũt quas ex necessitate offerre debebant, in atrio tabernaculi offerre cogebantur. Sed non vr̃ verum, quia dr̃ Leu. 17. c. ꝙ quicunque siue de Iudæis, siue de alienigenis obtulerit hostiam, & non ad ostiũ tabernaculi, ita reus est, ac si sanguinẽ effudisset. Holocaustum aũt sp̃ voluntarium est, qa solũ necessaria sunt q̃ uouenť, & q̃ pro peccato danť: uictimæ aũt pacificæ ẽt voluntariæ sunt ibi, aliter omne sacrificium fieri ꝓhibeť ĩ agro, quia talia dęmonib. fieri vñr. Item patet esse falsum, quia ẽt holocausta non licebat offerre extra locũ Sanctuarij, ut dr̃. ȷ̃. s. caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quẽ videris, sed in eo quẽ elegit dñs Deus tuus ĩ una tribuũ tuarũ offeres hostias & facies quæcunq; ego ꝑcipio tibi, & suadeť hoc magis, quia nullũ est sacrificium ꝙ minus habeat de natura sacrificii, q̃ agnus paschalis: sed offerre illũ oẽs cogebanť, & hoc in loco quẽ Deus elegisset, ergo a fortiori in aliis sacrificiis tenebanť ad offerendũ ea intra atriũ tabernaculi, patet antecedentis prima pars: quia cętera sacrificia ad sacerdotes magis pertinebant, & nullus popularis tenebať ad illa, sacrificia aũt agni paschalis ad oẽs pertinebant, cum oĩb. mãdareť sub pęna magna ꝙ phase celebrarent, ut patet Nu. 9. c. Scd̃ m. s. ꝙ cogerenť ĩmolare phase in loco, quẽ Deus elegisset, & non poterãt extra facere ut patet. ȷ̃. 16. c. cũ dr̃ nõ poteris ĩmolare phase ĩ qualibet vrbiũ tuarum, quas dñs Deus tuus daturus est tibi, sed in loco quẽ elegerit Deus tuus vt sit nomen eius ibi. Itẽ fundamentũ oĩum istorũ est, quia Deus volebat oĩa, q̃ ĩmolabanť, in uno loco solo terræ promissionis ĩmolarenť: & hoc vt nõ dareť locus hæreticę prauitati, ꝙ erat quantum ad cultũ idolorũ. s. ꝙ essemus certi, vt dũ ille q faciebat sacrificiũ, faceret Deo an dæmoni, hoc aũt videri non poterat, si dareť licentia faciendi sacrificiũ extra locum illũ vnũ, ubi qsque vellet: & hoc non referebat vtrum esset holocaustũ, vel hostia pacifica, vel uotũ, cum in quolibet horũ æqualiter poterat cõmitti idolatria, uel illi sacrificãdo cui sacrificandũ non erat, vel cũ talib. cęremoniis sacrificare, cum quibus non oportebat, utpote qa erant superstitiosæ, & continebant aliqd similitudinis ad idolatrãtium cultũ. cũ ergo q̃tum ad oĩa ista sit eadẽ rõ ꝓhibitionis, siue cõmittať idolatria, debet stare eadẽ ꝓhibitio, nõ ergo magis refert in uoto q̃ in sponte datis quibuscunq; , sed oĩa debebunt intra atriũ tabernaculi in altari holocaustorũ offerri. *Singuli quod sibi rectum uidetur.* Quia offert ꝙ vult, & qñ vult, in qua mansione uel castrametatione uoluerint. hoc aũt satis litteræ ꝯsonare vr̃, in qua agiť de loco sacrificãdi, qa debet esse vnus tñ magis vr̃ referri ad alia cæremonialia: nã in deserto (ut alias sæpe dictũ est) nõ vr̃ facta ĩmolatio nisi primo anno exitus de Aegypto in monte Synai, qñ ꝯfirmauerunt legẽ ut patet Exo. 24. c. & in 2. anno exitus de Aegypto iterũ qñ cõsecratũ fuit templum & sacerdotes de quo Exo. 29. & Leui. 8. & 9. & 10. c. & Nu. 7. de oblatione principum, & in eodẽ anno in mense. 1. in 15. die mẽsis & celebratũ fuit phase. i. agnus paschalis ſm oẽs cęremonias suas, ut patet Nu. 9. c. & tunc in 15. die debebant celebrari ĩmolationes, de quib. Leu. 23. & Nu. 28. c. in aliis aũt locis nõ vr̃ factũ sacrificiũ, cũ loca ĩdisposita essent, nec poterant habere necessaria ad sacrificium, quia in quolibet sacrificio pecorum cuiuscunq; speciei requirebatur certa pars farinæ delicatæ q̃ vocať simila, & certa pars vini ſm quantitatem sacrificij de quo Nu. 15. c. in deserto aũt rarissime poterant habere farinam, aut vinũ pp duo. primo quia non poterant accedere ad loca habitata pp pericula hostium, qa oẽs in circuitu nationes eos tanq̃ hostes habebant timentes eos, ut patet Iosue. 2. s. in r̃nsione Raab hiericontinæ. secundo quia per vastam & terribilem solitudinem incedebant,

G

H

I

K

cedebant, ut patet. sup. 8. c. & iō non vr̄ ꝙ errabant ꝯ legem, quia sacrificabant aliter q̄ lex mandaret, sed quia nullo mō sacrificarent, cū lex aliquo mō, & tpe aliquo sacrificare iuberet. Ideo est sensus quantū ad obseruationem huius precepti, & aliorum. s. non faciatis in terra promissionis cum eam possederitis, ea quæ hic facimus, quilibet quod bonum ei apparet, quia non curamus de sacrificando, nec sacrificamus, nec etiam pro tunc obligabantur. Et non solum quātum ad hoc, sed etiam quantum ad alia, quia non obseruabant alias cęremonias, utpote in solutione decimarū, & primiciarum, & in obseruatione festorum, non enim obseruabant tunc festa, quia recedebant mouebantq; castra quando nubes mouebatur, siue moueretur in sabbato siue quandocunque, & aliquando verisimile est ī sabbato fuisse motam, & ambulasse hebræos, de quo diximus magis sup. 12. c. non obseruabatur etiam pascha, quia non legitur, obseruatum fuisse aliquod pascha azymorum in deserto, præter pascha, secundum quod fuit in monte Synai de quo Num. 9. c. & hoc quia tūc erant circa terrā Madiam de qua erat Ietro socer Moysi, & non erant hostes hebręorum homines terrę illius ideo poterant habere necessaria, in aliis autē locis non poterant sic habere necessaria, de hoc magis declaraui mus sup. 6. c. de festo pentecoste idem est dicendum, p̄cipue cum ibi offerri debeant panes qui in deserto nō erant, cum ibi nulli essent nec noui, nec ueteres: etiam quia istud festum fieri debebat computando. 50. dies ab eo die, quo mitterent falcem in messem, & tunc celebrabatur festum hebdomadarum. i. pentecoste, in deserto autem non ponebatur falx in segete cum nulla seges ibi esset, nec panem vllo modo comederent, vt patet infra. 29. capitulo. etiam, quia in hac die offerebantur victimæ spontaneæ in loco quem dominus elegisset ut patet. ī. 16. c. vbi agitur de his omnibus, in deserto autem habitantes nondum habebant aliquē locum, quem elegisset dominus, ergo non faciebant hæc. De festo tabernaculorum clarius patet, nā istud festum erat ad memoriam filiorum Israel, vt cognoscerent quomodo in deserto habitauerint in tabernaculis frondium in montibus. Dum ergo ista fuerūt in re, idest dum sentiebantur, non oportebat poni aliquod signum rememoratiuum horum, cum ipsæ res præsentes sufficienter immutent nos ad cognitionē sui ipsarum magis quam aliquod signum, quia nō est tantæ virtutis, sed existentibus Iudæis in deserto, tabernacula de frondibus, & ramis arborum erant in re i. actualiter fiebant, ergo non erat ponendum aliquod signum rememoratiuum, quia circa principia non est memoria. ꝙ autem videatur ad memoriam tabernaculorum factorum in deserto istud festum fuisse institutum, patet Leui. 23. c. in fine cum dicitur, mense septimo festa celebrabitis, & habitabitis in tabernaculis septem diebus, omnis qui de genere Israel est manebit in tabernaculis, ut discant posteri vestri, ꝙ in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Aegypti. sicut enim non obseruabantur ista festa, ita nec obseruabantur festa clangoris, & propitiationis. nam eadem ratio de omnibus est, cum in oībus sacrificia offerantur, ut patet Num. 28. & 29. c. & sicut non obseruabantur cęremoniæ festorum, ita nec obseruabatur circuncisio, cuius causa supra assignata est ī isto. c. idem est quantum ad omnia alia similia, quedā tamen obseruabantur, quia manifeste obseruari pręcepta sunt, sicut expulsio leprosorū e castris, ut patet Nu. c. 5. & multa de quibus late diximus Exo. 13. c. dādo regulas quæ debebant seruari, & quæ non, & de istis dicit hic Moyses. s. ꝙ nón faciant isti qui intrauerint ī terrā promissionis, sicut illi qui erant in deserto. s. ꝙ stātes ī deserto paucas, vel quasi nullas legis cęremonias ob-

A seruabant, qui aūt intrauerint in terrā Chanaan debēt oēs obseruare. *Nec enim vsq; in præsens uenistis in requiem.* Ista est cā quare in deserto non obseruabant q̄ post obseruari debebant, qa nondum venerant in requiē, quā Deus eis daturus erat, ubi haberent dispositionem requisitam ad obseruantiam cæremoniarum maxime ad istam de vnitate loci ad sacrificandum, quia in terra promissionis tabernaculum stabile futurum erat, licet contigerit post in terra promissionis illud ex aliquibus causis mutari. s. de Sylo in Nobe, deinde in Gabaon, deinde in Hierusalem.

In deserto quare non obseruabātur, q̄ post obseruari debebant.

B *An sit idem locus mansionis tabernaculi, & arcæ, & quibus in locis arca steterit: et quæ distinctio erat inter locum tabernaculi, & locum arcæ. Quæst. V.*

ET nemo turbetur in hoc, quia non est idem locus mansionis tabernaculi & arcæ, cum. n. venerūt filii Israel de solitudine, simul posuerūt tabernaculum cum arca in Sylo post. 14. annos ab introitu in terram promissionis, & māsit ibi totum simul annis. 344. vsq; ad tp̄s Heli sacerdotis, quando duo filii eius portauerunt arcam in castra, & portauerunt eā Philistin, exinde cępit arca seiuncta esse a tabernaculo, quia tabernaculum delatum est in Nobe, vt sup. probatum fuit, arca aūt allata fuit in Cariathiarim, ut patet. 1. Reg. 7. c. deinde in Masphat, ut patet. 1. Reg. 7. aliqualiter morat̄ deinde in Nobe, ut 1. Reg. 21. c. deinde in Gabaon de quo. 2. Paralip. 1. & 2. Reg. 6. ca. C deinde in domum Obethedon, ut patet. e. c. deinde in domum Dauid ut. e. c. deinde in templum Salomonis vbi firmiter mansit vsq; ad captiuitatem babylonicā; q̄n Hieremias abscōdit arcā, candelabrū, & altare incensorum, ut patet. 2. Mach. 2. c. hæc qdē ab aliquib. sic tenent̄, vt recitata sunt, nescientib. distinguere inter loca arcę & tabernaculi, putant. n. arcam dn̄i post reductionem de terra philistinorum venisse in Cariathiarim, cū meterēt triticū, sed nō māsit in bethsames, qa accidit ibi plaga magna. nā mortui sunt plures quā 50. milia virorū, ut p3. 1. Re. 6. c. cū dr̄ pcussit aūt de bethsamitib. eo ꝙ vidissent arcam dn̄i, & percussit de populo suo septuaginta viros & 50. milia plebis, luxitq; populus, quia percussisset dominus plaga magna plebem, D dixerunt Bethsamitæ, quis poterit stare in conspectu domini Dei sancti huius? & ad quid ascendet a nobis, & postea sequitur ibi. & in 7. c. sequēti qūo viri de Cariathiarim venerunt in agrum Bethsames, & tulerunt inde arcam dn̄i portantes in Cariathiarim in Gabaa, & posuerūt in domo Aminadab, & sanctificauerunt Eleazarum filium eius, vt custodiret arcam dn̄i: ibi autem mansit arca donec translata fuit ad domū Obethedon per Dauid regem, vt patet 2. Reg. 6. ca. & deinde fuit translata in domum Dauid, vt patet. eod. lib. & c. post hoc constructo templo per Salomonem portata fuit arca in templum cum tabernaculo toto, & simul posita sunt. Tabernaculum autem postquā de Sylo motum est, fuit positum in ciuitate Nobe, E deinde destructa illa per Saulem, & occisis omnibus sacerdotibus translatum fuit in Gabaon de his. 2. Re. 21. c. iuncto ca. 2. libri 2. Paralip. post Gabaon portatū fuit tabernaculum in Ierusalem facto templo Salomonis, vt patet 2. Paralipo. 2. c. hęc latissime distincta & probata fuerunt Exo. 20. cap. & ibi vide. Isti autem errantes circa locationem arcę dicunt, ꝙ arca post Cariathiarim ducta est in Masphat, in quo dupliciter errant. Primo quia argumentum, vel motiuum eorum non est sufficiens. Secundo quia falsum dicūt primo, nam isti mouentur ad dicendū, ꝙ fuit ducta arca in Masphat, quia ibi fuit factum sacrificiū agni lactētis, vt patet 1. Reg. 7. c. & quia dr̄ ibi, ꝙ hauserunt aquā, &

fuderunt

fuderunt in conspectu dñi: nam volunt ꝙ dicatur in conspectu dñi.i.in conspectu arcę super quã erat dñs, quia loquebatur super arcam de medio cherubin in ꝓpitiatorio: ut patet Exo.25.& 30.& Num.7.c.primum motiuum de sacrificio non est sufficiens,quia non solum fiebant sacrificia coram arca,sed ẽt in atrio tabernaculi dato ꝙ nõ staret ibi arca, de quo declarauimus Exo.23.c.& non solũ intra tabernaculi atriũ, sed ẽt extra illũ locũ,ut p3 ĩ multis locis: nã Helias sacrificauit ĩ altari,quod fecit sup montẽ carmeli præsentib. sacerdotib.Baal,vt conuinceret eos de errore suo, vt p3.3. Re. 18. c.ẽt Samuel sacrificabat in Ramatha ciuitate hĩtationis suæ,ubi ipse altare construxerat ad ĩmolãdũ, & tñ ibi nullum istorum ꝑdictorũ erat.s. nec arca nec tabernaculum.de hoc.1.Re.c. 7. in fine.Itẽ sacrificauit in Bethleem: vt patet.1.Reg.16 c.& tñ in Bethleẽ nec erat arca,nec tabernaculum, & in multis aliis locis faciebat hoc Samuel cũ esset ꝓpheta dñi,& q̃cunq; agebat spiritu Dei agere credebat,faciebat hoc idem ppłs in ciuitate Ebron,in qua nihil horũ erat ꝓ eo tpe, quo totus populus, vel valde magna pars colebat ibi Deũ sacrificans ei.de quo.2.Re.15. c. non ergo sequebat̃ ꝙ vbicũq; Deus coleret̃,& offerret̃ ei sacrificiũ, staret arca in Masphat: ergo licet steterint Israelitę, & sacrificauerint dño,tñ non fuit ibi arca, sed solum conuocauit eos Samuel,vt colloqueret̃ eis,& incepit pro eis orare & postea sacrificauit: fuit.n.accidentaliter hoc factum: nam qñ ibat̃ ad bellum siue ad similes insultus, vr̃ ꝙ sacrificabat̃ Deo ante inchoationem,ut patet.1.Re.c.13. cũ dixit Saul ad Samuelem,nũc descẽdent ad me Philistin in Galgala,& faciem dñi non placaui,necessitate cõpulsus obtuli holocaustũ. Et sic dicit ibi se necessitate cõpulsum obtulisse,quia iturus erat in hostem, vel

Solutio obiectionis.

portaturus impetum eorum. Cũ aũt dr̃ ꝙ hebręi existentes in Masphat hauserũt corã dño,& fuderũt aquã non sequit̃ ex hoc quicq̃,quia non dr̃ solum stare corã dño ille,qui stat coram arca, sed ẽt ille q stat corã altari holocaustorum,quia sicut dñs rñdebat Moysi inter duo cherubin sup propitiatorium arcæ, & dicebat̃ ꝑ hoc ibi esse,ita rñdebat super altare holocaustorum,vt patet Exo.29.c.cum dr̃,ad ostiũ tabernaculi testimonij corã dño,vbi cõstituã vt loquar ad te,ibiq; ꝓcipiã filiis Israel,& sequit̃ ꝙ intelligat̃ hoc de altari sacrificiorũ, cum dr̃,& sanctificabit̃ altare in gloria vestra: iõ nõ solũ in illo altari sacrificiorum, sed vbicunq; cõueniret Israel,& fieret sacrificium ab eo qui licite facere poterat,dicebant̃ stare coram dño,qa singulariter repręsentabat̃ Deus per altare, eo ꝙ fieret ei ipãlis cultus ibi,& sic cũ cõuenerunt Israelitę in Masphat ad eligendum regem,dicebant̃ stare corã dño,ut patet.1.Re. 10. c. cũ dr̃,nunc ergo state corã dño per trib. vr̃as. Et ibidẽ dr̃ cõuocauit Samuel oẽm ppłm ĩ Masphat corã dño: sic ẽt qñ debuerunt cõfirmare regem Saul cõgregati sũt in Galgala,& dicebant̃ ibi esse coram dño, ut patet. 1. Re.11.c.cũ dr̃,& fecerunt ibi regem Saul corã dño in Galgala,& immolauerũt victimas pacificas corã dño & in sequenti.c.s.in.12.Dixit Samuel in eodẽ loco loqmini de me corã dño, & corã Christo eius,nõ tñ diceret aliqs ꝙ arca dñi steterit in Galgala.nã hoc mõ quotidie mutata fuisset: fm.s.ꝙ nõ stetit arca dñi ĩ Masphat licet isti dicant falsũ asserentes,qa vt s.declaraui,qñ primo arca dñi ducta fuit in terrã Philistinorum,& venit in agrum Bethsames posita fuit in Cariathiarim in Gabaa in domo Aminadab,sed postea nõ educta fuit inde,donec Dauid rex duxit eã in domum Obethedon volens ducere in ciuitatẽ suã; ergo non stetit in Masphat nec alibi.s.in Galgala vel Ramatha,licet de oĩbus locis dicat̃ ꝙ facta sunt ibi sacrificia: ꝯña patet, qa positio arcæ in Cariathiarim fuit statim post mortẽ Heli sacerdotis,capta namq; arca captus fuit ipse ruens de sel

F la audita arcæ captione: ut patet.1.Re.5.c.& post menses septẽ arca reducta est de terra Philistin: ut p3.1.Re. 6.& tunc posita fuit in Cariathiarim,ut patet.1. Re. 6. & 7.c.fuit ergo hoc ante sacerdotiũ Samuelis,& Saulis regnum q cõputant̃ post mortẽ Heli sacerdotis p. 40. annos,& postea in tpe regni Dauid, dr̃ arca portata de Cariathiarim siue Gabaa in domũ Obethedon, ergo nunq̃ fuit mutata tpe intermedio, sed cũ steterunt Israelitæ corã dño in Masphat,fuit in tpe Samuelis ante principiũ regni Saulis,ut patet ex serie lr̃ę.1.Re.in c.7. & ultra: si.n. arca dñi ducta fuisset de Cariathiarim in Masphat,& in alia loca multa,in quib.dñr stetisse corã dño Israelitæ,qñ Dauid voluisset reducere arcã ad se, non iuisset ad Cariathiarim, sed ad alia loca in qb. fuisset posita,ꝙ aũt de Cariathiarim duxerit eã Dauid p3.

G 2.Re.6.c.cũ dr̃,ĩposuerunt arcã Dei sup plaustrũ nouũ tulerunq; eã de domo Aminadab, q erat in Gabaa, & est iste locus Gabaa idẽ ꝙ Cariathiarim,ut p3. 1. Re.7. cũ dr̃,venerunt viri Cariathiarim, & reduxerũt arcam dñi,& intulerunt eã in domũ Aminadab in Gabaa, & tñ isti uiri Cariathiarim nõ reduxerunt arcã Dei ĩ aliũ locum q̃ in suũ.s.in Cariathiarim. Et patet magis,quia postq̃ dcm̃ fuit ꝙ posita fuit arca in Gabaa in domo Aminadab sequit̃,& scm̃ est ex qua die mãsit arca dñi in Cariathiarim,ergo in Cariathiarim, ꝙ tñ ĩpossibile est,nisi Cariathiarim,& Gabaa idem essent, cũ ipsa dicat̃ posita in Gabaa ibidẽ,& l3 apud nos est aliqua perturbatio,in lr̃a tñ hebraica nulla est,qa Cariathiarim ẽ

H nomen ꝓprium loci,Gabaa aũt est appellatiuum, nos aũt putantes esse duo noĩa ꝓpria locorũ ꝯturbamur. Sed adhuc dato ꝙ Cariathiarim, & Masphat nõ essent idẽ locus,tñ sp manet intentũ nr̃m.s. ꝙ nõ fuerit mota arca dñi postq̃ ducta fuit de terra Philistin, vsq; quo eã duxit Dauid ĩ domũ Obethedõ, ergo nõ fuit ducta in Masphat nec in alia loca,de quib.dr̃,qa istę mutationes necessario forẽt ĩ tpe sacerdotij Samuelis,& regni Saul.patet añs quia.1.Re.7.c.dr̃ ꝙ posuerũt arcã in domo Aminadab in Gabaa, ꝙ fuit cũ ducta fuit de terra Philistin,vt ibidẽ p3,&postea.2.Re.6.c.dr̃,ĩposuerũt arcã Dei sup plaustrũ nouũ,tulerũtq; eã de domo Aminadab,q erat in Gabaa,ergo nõ fuit mota tpe intermedio.s.in toto tpe sacerdotii Samuelis,& regni Saulis,ꝙ simul fuit annorum. 40. de quo magis declarauimus

I Exo.20.cap. concludi etiam potest hoc aliter, quia Israelitæ posuerunt arcam domini in Gabaa,ꝙ est in Cariathiarim,ut ibi maneret custodita, si tamen ipsa mutaretur per diuersa loca.s.in Masphat & Galgala, & alia loca,non maneret in custodia in Gabaa: nam poni in custodia est poni ad manendum immobiliter saltem pro magno tempore: antecedens patet.1.Regum.7.c. cum dicitur intulerunt arcam domini in Gabaa in domum Aminadab. Eleazarum autem filium eius sanctificauerunt,vt custodiret arcam domini. Ex dictis ergo manifestum est ꝙ arca dñi non stetit in Masphat. Isti ẽt errantes dixerunt,ꝙ post mutationem de Masphat stetit in ciuitate Nobe,ut patet.1.Re.21.c. hoc duo incõ-

K uenientia habet sicut supra dictum. Primo,quia motiuum non concludit. Secũdo quia falsum dicit. Primũ patet,quia ipsi mouentur ad dicendum,ꝙ arca Dei steterit in ciuitate Nobe,quia.1.reg.21. c. dicitur ꝙ cum Dauid fugeret a facie Saulis,uenit in ciuitatem Nobe ad Achimelech sacerdotem, & petiuit ab eo panes, q respondit non habeo panes laicos ad manum,sed tantum panem sanctum,& postea sequit̃, nec enim erat ibi aliquis panis nisi tantum panis propositionis, qui sublati fuerant a facie domini, ut ponerentur panes calidi. Ecce enim motiuum istorum est multiplex ad dicendum ꝙ ibi fuerit arca domini, primum, quia dicit̃ ibi coram domino. s. quod essent panes coram domino,ꝙ ad rem sacram pertinet.

Secundum

Secundum quia dicitur ꝙ erat in Nobe sacerdos Achimelech, qui erat princeps sacerdotum vt colligit. 1. Regum. 22. cap.

Tertium motiuum quia dicitur, ꝙ erant ibi panes ꝓpositionis, qui ad sacerdotes, & loca sancta pertinēt.

Respondetur ꝙ motiua ista nō sufficiunt, de primo namque iam dictum est. s. ꝙ in quocunq; loco in quo erat altare, & offerebantur sacrificia, dicebantur homines stare coram domino, & ibi offerebantur holocausta, ut patebit, cum esset ibi altare holocaustorum cum tabernaculo: ergo recte dicebantur ibi esse coram domino, dato quod non esset ibi arca.

Distinctio inter locū arcę & locum tabernaculi.

Secundum motiuum de mansione sacerdotum ibi non valet: nam isti nesciunt distinguere inter locum arcæ, & locum tabernaculi: erat autem in Nobe locus tabernaculi totius: sed non erat ibi arca, ꝙ patet quia erant ibi propositionum panes, qui ponuntur in mensa, quæ est intra tabernaculum, & ꝙ ibi fuerint sacerdotes nō arguit fuisse ibi arcā, sed potius tabernaculū: nā cū diuisa essent in tempore illo arca, & tabernaculum, sacerdotes sequebantur tabernaculum. Nā cum esset locus Sanctuarii locus in quo esset tabernaculum, & non locus in quo esset arca, vt declarauimus late Exo. 23. c. & in loco Sanctuarii fiebat congregatio omnium Israelitarum ter in anno in tribus festiuitatibus. s. azymorum, & pentecostes, atq; tabernaculorū siue scenophagiæ, ut patet. ſ. 16. c. & Exo. 23. & 34. & faciebant ibi multa sacrificia & oblationes, conuenientius hęc fieri poterant in tabernaculo, vbi erat altare holocaustorum, & thimiamatum, & cętera vtensilia, quàm coram sola arca, præcipue cum Leui. 17. c. mandatum fuisset ꝙ omne sacrificium, ꝙ fieret offerretur ad ostium tabernaculi. s. in altari holocaustorum, ꝙ erat ad ostium tabernaculi: vt patet Exo. 29. c. in loco arcæ non erant aliqui sacerdotes, cum non fierent ibi aliqui cultus diuini, quando separata erat a tabernaculo, sed solum custodiebatur in vna domo, donec esset voluntas Dei, vt iungeretur tabernaculo, & ad hanc custodiam solum deputabatur vnus lotus vir & mūdus, qui diligenter custodiret eam, vt patet, 1. Regum. 7. ca. cum dicitur Eleazarum autem filium Aminadab posuit eam. in domo Obethedon Gethæi, ut patet 2. Re. 6. cap. nec fit mentio ꝙ aliqua alia solennitas fieret posita arca ibi. In Nobe autē erat Achimelech princeps sacerdotum & tota domus eius. s. omnes sacerdotes, qui tunc ministrabant, vt patet. 1. Reg. 22. ca. nam. 85. sacerdotes venerunt de Nobe cum Achimelech corā Saule, & omnes trucidati sunt coram eo.

Tertium motiuum de panibus propositionis nō arguit ibi arcam fuisse, sed potius arguit fuisse tabernaculum, nam panes propositionis ponebantur in mensa coram domino, ut patet Leuit. 20. c. ista tamen mensa erat intra tabernaculum in latere aquilonari, ut patet Exo. 26. c. cum ergo ponerentur panes in mensa, oporteret vt ipsa staret intra tabernaculum, nam aliàs non dicebatur stare coram domino, coram arca autem sola poni non debebat: ergo in Nobe ciuitate non erat arca, sed tabernaculū, vel saltem non arguebatur ex hoc debuisse ibi esse arcam. Secundum. s. ꝙ nō potuerit ibi arca esse patet per argumentum ꝙ. s. fiebat. s. ꝙ nō stetisset in Maiphat, nam de Cariathiarim non fuit mota donec eam Dauid transtulit in domum Obethedon Gethæi: cum de Cariathiarim siue Gabaa dicatur eam adduxisse Dauid ī domum Obethedon: ut patet. 2. Re. 6. cap. ergo non stetit in Nobe quia hoc fuisset tpē Saulis. ꝙ tunc erant ibi sacerdotes: ut patet. 1. Re. 21. & 22. c. sed hoc non potuit esse, quia tunc non duxisset eam Dauid de Gabaa de domo Aminadab: sed de aliis locis ad quæ portata fuisset.

Isti etiam dicunt ꝙ post destructionem ciuitatis No-

A be trāslata fuit arca de ipso loco in Gabaa, & probant per id quod habetur. 2. Paralipom. 1. capitu.

Sed isti falsum assumunt nescientes distinguere de arca & tabernaculo, nam ibi dicitur, quod Salomō trāstulit de Gabaon totum tabernaculum domini & altare de Gabaon, & arcam transtulit de Cariathiarim Dauid pater eius, & posuit in ciuitate sua, & de ipso loco Salomon transtulit in templum quod ædificauerat, & est argumentum istorum ex falsis. s. quod arca domini fuerit in Gabaon: nam si ibi fuit putant eam illuc venisse post destructionem ciuitatis Nobe, nam non poterat Salomon auferre arcam de Gabaon ad portandum in tabernaculum de Gabaon, nisi prius adducta fuisset in Gabaon, & non uidetur quod illuc ducta fuisset nisi

B destructa ciuitate Nobe, sed vtrumq; falsum est, quia nec sterit arca domini in Nobe nunquam ut supra ꝓbatum est, & si non stetit non potuit portari de loco ipso in Gabaon, nec etiam stetit in Gabaon vllo modo siue portata de Nobe, vel de aliquo alio loco, quia 2. Paralipom. 1. cap. non dicitur ꝙ portata fuit de Gabaon ī Hierusalem sed quod tabernaculum fuit portatum de Gabaon in Hierusalem. Vltimo errant dicentes quod post Gabaon fuit ducta in domum Obethedon, nam hoc fuit de Cariathiarim, cum enim non steterit arca domini in Gabaon sed solum tabernaculum, impossibile est ut de Gabaon in domum Obethedon duceretur, sed fuit ducta de Cariathiarim, siue de Gabaa ꝙ idē est. Si ergo uelis scire plenissimam veritatem de locis in quibus manserunt arca & tabernaculum, siue quan-

C do erant coniuncta, siue quando erant disiuncta per totum tēpus legis veteris, vsq; ad Messiam uide Exod. 20. c. vbi latissime diximus & Exo. 23. aliqualiter. *Transibitis Iordanem.* Loquitur Moyses hic prophetice: nā sciebat certissime ꝙ transituri essent Iordanem, & possessuri terram totam quam eis promiserat Deus: de se autem iam notum erat sibi, ꝙ non esset in illam transiturus, sed moreretur in terra ante Iordanem in terra Amorrhæorum, sic. n. dixit sup. 4. c. s. iratusq; est dominus contra me ꝑ sermones vestros iurauit, ut non transirem iordanem, nec transirem in terram optimam, q̃ daturus est uobis: ecce morior in hac humo, & uos trāsibitis, atq; possidebitis terram egregiam. *Et habitabitis in terra quam dominus Deus daturus est uobis.* Ista est maior

D assecuratio, nam dato quod transirent iordanē, si non vincerent hostes qui habitabant in terra illa, non possent habitare in ea, & tunc transitus iordanis nihil proderat, & sic dixit Iosue quando vidit ꝙ in expugnatione ciuitatis Hai mortui fuerant. 36. viri de Israel, & fugerant a facie hostium prosequentium, ut patet Iosue. 7. c. s. heu domine quid uoluisti transducere populum istum iordanem fluuium, ut traderes eos in manu Amorrhęi, & perderes? vtinam vt cępimus mansissemus trans iordanem: mi domine Deus quid dicam uidens Israel hostibus suis terga vertentem? *Vt requiescatis a cunctis hostibus per circuitum.*

E *An ista promissio de requie ab hostibus fuerit statim completa. Quæst. VI.*

ISTA est adhuc maior promissio quam aliqua de prædictis, & nunquam fuit completa vsque ad tēpus Salomonis regis, cui omnes gētes Philistinorum, & aliorum, qui erant intra terminos terræ ꝓmissæ Israel subiecti sunt, & facti tributarii, ut patet 3. Regum. 5. cap. & clarius. 2. Paralipom. 8. capitu. cum dicitur, & in uniuersa terra potestatis suæ omnem populum qui relictus fuerat de Ethæis, Amorrhæis, Pherezęis, & Euæis, & Iebusæis, qui nō erant de filiis Israel, de posteris, quos non interfecerūt subiugauit Salomō in tributarios, idem patet Ecclesia. 47. c. cū dicitur Salomon

lomon imperauit ĩ diebus pacis, cũ subiecit Deus omnes hostes, vt cõderet domũ ĩ noĩe eius nõ fuerũt aũt subiectę oẽs istæ gentes vsq; ad tp̃s illud ꝓpter duo, primo pp peccata Israelitarum, qui hoc demeruerũt non destruendo aras gentilium, & faciendo cum eis fœdera vt patet Iudi.2.c. cum dr̃, angelus dñi descendit de Galgala ad locum flentium, & ait, eduxi uos de Aegypto, & introduxi in terram, pro qua iuraui patrib. vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meũ ĩ sempiternum, ita duntaxat vt non feriretis fędus cum habitatorib. terræ huius, & aras eorum subuerteretis, & noluistis audire vocem meam. cur hoc fecistis? q̃obrem nolui delere eos a facie vestra, vt hẽatis hostes, & dii eorum sint vobis in ruinam. idem replicatur p alia verba in fine huius.c. secunda cã fuit pp vtilitatem Israel.s. ne pigrescerent Iudæi. Si.n. omnes in circuitu Israel hostes deleti fuissent, non maneret Israelitis vlla mouendi arma occasio, & fierent inepti ad omnem actũ virilitatis. Et si contingeret alios extraneos venire sup eos nescirent se vllatenus defensare, reliquit ergo eis aliquas gentes de Chananęorum ppl̃is, cũ quib. pfecte acqrerent vsum pugnãdi, ut patet Iud.3.c. in principio cum dr̃. hę sunt gentes quas dñs dereliquit, vt erudiret in eis Israelem, & omnes qui non nouerant bella Chananęorum, ut postea discerẽt filii eorum certare cum hostibus, & habere consuetudinem præliandi. cum autem venit tempus Salomonis satis erant eruditi Israelitæ in armis per tot annos.s.p 440.annos. nam ab exitu de Aegypto vsquequo incępit Salomon ædificare templum domino, anno quarto regni sui mense secũdo, ut patet.3.Reg.6.c. transierunt anni 480. a quib. auferantur.40. quibus mansit Israel in deserto, ut patet.s̃.8.c. manebunt.440. anni in quibus poterant satis esse eruditi ad bellum, iõ tp̃s erat, vt subiicerentur eis oẽs gentes promissæ: cã tñ potissima, quare magis omnes gentes fuerunt subiectæ tempore Salomonis quam p̃cedentib. temporibus, fuit quia Salomon ædificare debebat domũ domino, scd̃m ꝙ fuerat prænunciatum a Deo per Nathan prophetam, ut patet.2.Reg.7.c. ad ędificandum autem perfecte requirebatur vt quiescerent a bellis. & ob hoc finiuit ædificationem illam breuiter.s. in annis.7. vt patet.3.Reg.6.c. templum aũt s̃m post captiuitatem babylonicam restauratum fuit ĩ valde magno tempore.s.47. annis, vt dixerunt Pharisęi quando Christus dixit, possum destruere templũ hoc & in triduo reędificare, & hoc quia magna bella sustinebant in ista ædificatione secunda, ita vt in vna manu tenerent lanceam, & alia manu facerent opus: ut patet Neemiæ.3.c. & ista causa tangitur Ecclesiastici.47.c. cũ dr̃, Salomon imperauit in diebus pacis cui subiecit dominus omnes hostes, vt conderet domum in nomine eius. *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem Deus elegerit, ut sit nomen eius in eo.* Non ꝙ omnes habitarent in loco illo, quem Deus elegisset ad ponendum nomẽ suũ ibi, sed poterant ibi sine vllo timore facere ea, quæ ad Dei cultum pertinerent, quia Deus omnes hostes eorum deleturus erat, vel saltem pressurus formidine, ut nullo modo insurgere auderent. ista littera potest dupliciter ĩtelligi. Vno modo ꝙ accipiatur hic locus stricte pro vna ciuitate vel oppido, in quo poneretur Sanctuarium. Alio modo ꝙ accipiatur locus large pro tota terra promissionis. quãtum ad primum modum est sensus. *Vt absq; vllo timore habitetis in loco quem Deus elegerit.* i. qñ transieritis Iordanem, & deleueritis gẽtes Chananęorum. vel saltem multas earum, & habitaueritis securi in terra illa, & posueritis tabernaculum domini in loco vno, ad quem secure confluere possitis, & ibidem manere ad habitandum, & ad sacrificandum, faciendumq; aliàs cęremonias domino, tunc offeretis sacrificia, & dabitis decimas, & facietis omnia quæ hic

Duplex litteræ expositio.

F sequũtur. *Vt absq; vllo timore habitetis.* Idest manere ꝑ possitis non quidem ad habitandum, quia hoc non mãdabatur nec requirebatur, ꝙ omnes habitarent in loco vbi esset Sanctuarium, sed cogebantur ibi manere certo tempore anni, quia debebant ter ascendere in locũ, quem dñs elegisset.s. vbi staret tabernaculum.s. in festo paschali azymorum, & in pentecoste, & in festo tabernaculorum, ut patet.ĩ.16.c. & Exo.23.&34. & licet hic habitatio assumatur pro mansione paucorum dierum quam contrahebat totus Israel in loco Sanctuarii tamẽ adhuc pt̃ accipi hĩtatio ꝓprie. nã sp ĩ loco Sãctuarii aliqui debebant habitare. nam ad minus ipsi sacerdotes qui principaliter ministrabant, morabantur in eodem loco, & morabantur ibi Leuitæ in ministerium tabernaculi secundum officia eis distincta, quæ distin-

Tee a[...] nuatim Israelitæ locũ a de[...] electũ a[...] scendeba[...]

G xerat Moyses, ut patet Num.3.& 4.ca. & ista institutio officiorum durauit vsque ad tempus Salomonis. nam Dauid pater eius videns ꝙ Deus dedisset requiẽ Israel, instituit Leuitas seruire secundum alia genera ministeriorum. nam antea ministrabant in portando onera tabernaculi.s. ipsum tabernaculum cum omnib. quæ ibi erant: ut patet Num.4.c. hęc autem ministeria conueniebant pro tempore quo tabernaculum domini erat in motu, cum autem tempore Dauid accepisset reqẽ, quia ipse cognouerat per reuelationem propheticam, ꝙ in Hierusalem esset ædificandum templum dño, ꝙ stabile esset, instituit officia conuenientia tpi quietis, & sic quidam de Leuitis facti sunt cantores, quidam ianitores, quidam principes eorum quę frigebantur ĩ sar-

Varia leui[...] tarũ offi[...] cia.

H tagine, quidam custodes thesaurorum domus domini, de quibus.1.Parali.23.&24.&25.&26.c. habitabãt etiam in loco Sanctuarii alii seruientes tabernaculis in comportando aquas ad lauandas hostias, & cędendis lignis atq; portandis in tabernaculi atrium ad holocausta, & cętera sacrificia, & aquas ad abluendas hostias. isti autem ministri seruientes circa similia erãt Gabaonitæ, qui pro eo, ꝙ deceperant filios Israel dicentes se esse de terra longinqua, & sic fecerũt cũ eis pactum, cũ aliàs non licuisset hebræis, qa erãt de terra q̃ possessuri erant, qñ cõpertũ est eos colonos esse terræ illius, quã possessuri erant Israelitę, & satis propinq, pp iusiurãdũ ꝙ eis iurauerant, illis vitã concedentes eos perpetuos seruos effecerunt, ita vt seruirẽt in loco vbi esset taber-

I naculum dñi in cędendis lignis, & comportandis aqs, vt pꝫ Ios.9.c. isti ergo Gabaonitæ ẽt in loco Sanctuarii habitabant. requirebãt ergo ꝙ oẽs isti secure habitare possent in loco quẽ dñs elegisset. nã si ibi nõ hĩtarẽt secure, mutare debebãt tabernaculũ, licet hoc nunq̃ eueniebat, qa cũ Iudæi boni essent, vbiq; securitas erat & fugiebant procul hostes de terra eorum, & si ad eos per vnã viã ueniebant, per septẽ vias reuertebant, ut pꝫ Leui.26. & plenius.ĩ.28.ca. si aũt mali essent. vbiq; p̃sequebãt eos hostes, siue in loco Sãctuarii, siue aliàs. iõ dato ꝙ fieret mutatio loci Sanctuarii nihil proficiebat & sic nunquam facta fuit in toto tp̃e veteris testĩ talis mutatio Sanctuarii, siue bonum eis accideret, siue malũ. requirebãt ergo vtrũq;.s.ꝙ in illo loco quẽ Deus e-

K legisset, ut habitaret nomen eius ibi, ꝙ posset totus Israel, qñ illuc conflueret trib. tpib. anni, securus manere, & ꝙ sacerdotes, & alii q in eodẽ loco continue morabant, possent secure habitare. nam vnum sequebãt ad alterũ: iõ idem iudicium erat de vtroq;. *In loco quem dominus elegerit.* Deus eligebat ista loca, & non ponebatur ibi Sanctuarium voluntate humana, vt uideretur magis ꝙ sacrificia illa Deus acceptabat, qui loca ipsa ad sacrificiorum oblationem elegisset. qũo aũt Deus elegerit talẽ, vł talẽ locũ ad habitãdũ ĩ eo, cognoscebãt per prophetas, qui de hoc domini oraculum.i. responsionẽ accipiebant, sicut Dauid declarauit, ꝙ dominus abiecisset tabernaculum Sylo ꝙ erat in tribu Ephraim

&

& quod elegisset sibi fieri in tribu Iuda, ut patet Psalm. 77. cum dicitur. & repulit tabernaculum Sylo, & tribum Ephrem, nõ elegit, &c. Nathan Propheta etiam prophetizauit ipsi Dauid de ædificatione futura tabernaculi, vel potius templi magni, de quo secũdo Regum 7. capitu.

Ad quid dñs locũ aliquẽ eligebat.

Vt sit nomen eius in eo. Ad hoc eligebat dominus locũ aliquem, vt esset nomen eius in eo, idest, vt ibi fieret præcipua inuocatio nominis eius, & cultus. hoc aũt solum erat in loco Sanctuarij, quia ibi erant sacerdotes, & fiebant sacrificia, & aliæ cæremoniæ legales de oblationibus, & similibus, quæ ad solum locum tabernaculi, siue Sanctuarij pertinebant. Alio modo exponitur ista litera accipiendo locum large, s. pro tota terra promissionis. & sic accipitur Exodi 23. c. cum dicitur, ecce ego mittam Angelũ qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quẽ paraui, idest ad terram promissionis, quia non erat vnus aliquis locus, ad quem omnes introducendi erant, & tunc est sensus. *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem elegerit dominus.* Idest ista sacrificia, & dona, ac decimas, & similia non tenebantur dare, donec intrarent in terram promissionis, & victis hostibus, atq; deletis omnibus, vel maiori parte eorum, secure habitarent in loco quẽ dominus elegisset, idest in terra promissionis, quia inter cæteras terras hanc dominus elegerat ad habitationem populi sui Israel. *Vt sit nomen eius ibi.* Idest istam terram elegit ad dandum tibi, vt sit nomen eius in ea, idest, vt in hac terra præcipue colatur. nam in cunctis alijs terris gentiles idola colunt, & si aliqui sunt qui de gentilibus Deũ colunt, sicut fuerunt a principio populi Bracmanorum, de quibus mores, & vitam late descripsimus, super Prologum primum Bibliæ qui est Epistola Hieronymi ad Paulinum. c. 1. eius. & Iob qui gentilis erat Deum colebat, & cognoscebat, & tres amici eius, vt satis patet ex verbis eorum, quæ sunt valde catholica præcipuè, quia Iob 42. c. circa finem Deus locutus fuit eis, vt offerrent pro peccato suo victimas, & rogaret Iob pro eis, atque dimitteretur. si autem non cognouissent Deum, sed coluissent dæmones, non locutus fuisset eis sic Deus, nec ẽt ipsi Deum loquẽtem audirent, cum contra ritum Deorum suorum loqueretur. Socrates etiam Philosophus, & Plato, & similes Deum verum coluisse credũtur, & videtur ex quibusdam gestis eorum, s. ex vita, & morte Socratis, de quibus alibi magis dicetur post libros Regum. isti tamen gentiles Deum verũ colentes paucissimi erant in cõparatione ad eos, qui dæmones colebant, immo quasi nulli erant. soli ergo Iudæi erant qui Deum colebant, & in terra illa nomen domini nominabatur. sic patet Psal. 75. notus in Iudæa Deus in Israel magnum nomẽ eius. ista expositio secunda, licet in cortice satis videatur applicari literæ: tamen non est ista intentio literæ. & patet, quia necesse est, quòd locus de quo hic dicitur sit vnus locus specialis, cum dicitur infra, illuc, idest ad ipsum locum omnia quæ præcipio cõferetis holocausta, & hostias. non ergo potest stare pro tota terra promissionis, vt volebat ista secunda expositio. redeundo ergo ad primam.

Illuc omnia quæ præcipio offeretis. Illuc motum signat, & non quietem: est sensus ad ipsum locũ omnia, quæ mandaui vobis ad offerendum, deducetis. *Omnia quæ præcipio vobis conferetis.* Ea autem quæ mandãtur conferri ad locum, quem dominus elegisset, sunt ista quæ hic nominãtur, scilicet holocausta, & hostiæ, decimæ, atque primitiæ, & quicquid in muneribus præcipuum est: nec est intelligẽdum, quòd Deus ista duci iuberet ad locum quem elegisset, ita quòd cogeret homines illuc ducere. nam tunc sequeretur, quod ista sacrificia essent sub lege necessitatis: sed falsum est, quia omnia

Notandũ.

A erant spontanea, præter sacrificium quod pro peccato fiebat. nam in hoc tenebatur ipse delinquens subire pœnam legis, quia deliquerat. in holocaustis autem, & in victimis pacificis libertas erat, vt si aliquis vellet talia sacrificia facere agebat ea: sin autem, nullus in eum vim coactiuam habebat. Istud verbum præcipio importat tamen quandam necessitatem hic. nam secundum significationem quam istud verbum præcipio habet in iuribus humanis, quicquid præcipitur imperatur, & quod imperatur necesse est fieri, & si non fiat pœnam habet, sed ista necessitas non est necessitas simpliciter, scilicet, quòd necessitentur homines ad ipsum actum qui est offerre aliquid horum, sed est conditionalis necessitas, scilicet, quòd siquis voluerit offerre holocausta, aut hostias, vel similia quæ hic exprimuntur, necesse erat, vt veniret ad locum quem dominus elegisset. nam si alibi offerret ista, ita reus iudicabatur, ac si sanguinem effudisset, vt patet Leuitici decimoseptimo capit. causa autem horum Leuitici decimoseptimo, expressa fuit. & Exodi vigesimo, scilicet, vt tolleretur idolatrandi occasio quæ posset faciliter suboriri, si cuilibet permitteretur sacrificare vbi vellet, siue Deo, siue dæmoni, & secundum quas cæremonias vellet, sicut faciebant gentiles immolantes quibus volebant.

B

Holocausta. Hic declarat, quæ sunt illa quæ deferri debebant in locum, quem dominus elegisset. & primo dicit de holocaustis. est holocaustum vnum genus sacrificij: sunt enim tria. Primum est holocaustum. Secundum est hostia pacifica. Tertium est victima pro peccato de quibus late dictum est Leuitici primo capit. & Gene. 15. atque in multis locis. & est holocaustum primum inter ea, scilicet, quando ad solum Dei honorem, & laudem aliqua pecora immolantur, non ex aliqua necessitate peccati, vel voti, sed liberæ voluntatis. & in isto sacrificio totum corpus ipsius animalis comburebatur immolati, cum capite, & pedibus, & ipsis intestinis lotis, vt patet Leuitici primo capit. cum autem aliquis vellet talia sacrificia offerre domino, non poterat in agris, aut alijs locis iuxta libitum suum offerre; vt patet Leuitici decimoseptimo, sed portare debebat ad ostium tabernaculi, & ibi offerebat.

Tria sacrificiorum sunt genera.

C

D *Et hostias.* Hostia autem signat duo genera sacrificiorum, scilicet sacrificium pacificum, & sacrificium pro peccato, licet istud nomen hostia secundum proprietatem nominis Latini solum signat sacrificia illa, quæ fiebant ad reddendum gratias, quando quis redibat ab hostibus deuictis eis. vnde Hebrardus ait:

Hostia duo signat sacrificiorũ genera.

Victima quæ cecidit ferro victrice vocatur
Hostibus a domitis hostia nomen habet.

Hieronymus tamen, & multi Latinorum non curantes de proprietate huius nominis hostiã vocant quodcunque sacrificium, quocunque modo, aut quocunque fine fiat. maxime tamen ponitur ad signandum duo sacrificiorum genera, scilicet hostiam pacificam, & sacrificium pro peccato. & ita accipitur hic, cum dicitur.

E *Et hostias.* Idest non solum inferetis in locum Sanctuarij holocausta vestra, sed etiam hostias vestras, idest hostias pacificas, & hostias pro peccato, quia hæc non licebat alibi offerre, cum existeret eadem ratio prohibitionis quæ in holocaustis est, & in victimis pacificis, & pro peccato erit. dicitur hostia pacifica quæ offertur pro pace, sed ista pax consistit dupliciter: aliquando enim vult habere pacem cum aliquo, quem repugnantem habebat, & ad recuperandam pacem hanc preces, & sacrificium fundit domino, & talia sacrificia vocantur pacifica.

Pax pro qua pacifica hostia offerẽ dupliciter cõsideratur.

Et hoc, siue istam pacem habere velimus, cum aliquo domino temporali, quem offensum habe-

mus, vel cum aliquo alio homine, aut cum Deo cui peccauimus, & eum nobis iratū credimus, volumusque eum nobis reconciliari, & ignoscere delictis nostris. aliquando est ista oblatio pacificorum ad pacis habitæ congratulationē, vtpote si quis contra hostes certamen inierat, & deuictis hostibus pax facta est, quia hostes in seruitutem, aut tributum recepti sunt, aut quia confracti sunt, & aliquo modo pax habita est, s. ꝙ illis deficientibus nullus est qui obuiam insurgat, vel quia forte hostes qui dudum potentes erant, nunc aliqualiter deuicti pacis fœdera cū alijs hostibus ineunt, vel forte, quia homo Dei se credens inimicum ex peccatis suis, si rogans hoc obtinuerit, vt cognoscat clara reuelatione, vel aliquo signo sibi peccata dimissa, exultans gaudio ineffabili offerat sacrificia pro tanto beneficio. pacificæ hostiæ vocantur, idest hostiæ oblatę pro pace habita. de ritu autem horum sacrificiorum, s. qd de sacrificijs pacificis offerebatur Deo, & quid dabatur sacrificantibus, s. sacerdoti iugulanti sacrificādum pecus, & quid postremo ipsis offerentibus sacrificia, satis patet Leuit. 2. cap. & 6. atque 7. & 8. De sacrificijs etiam pro peccato dicēdum est, ꝙ ista sunt diuersa ſm diuersitatem personarum, nam aliquando offeruntur pro peccato summi sacerdotis, aliquando autem pro peccato principis populi, aliquando autem pro peccato cuiuslibet de populo. & ſm istam diuersitatem, ita offerebantur diuersa animalia, & obseruabātur diuersi ritus immolando de quibus patet Leuiti. quarto, & quinto cap.

Ac decimas. Decimæ etiam offerebantur in loco illo quem Deus elegisset. quot autē decimæ fiebant quolibet anno, vel si fiebant plures vno anno quàm altero, vel quibus dandæ erant, infra patet in expositione huius cap. & magis infra cap. 14.

Vtrum meretrices, & aleatores, ac histriones, & vsurarij de lucro suo teneantur dare decimas: & hæ quotuplices sunt. Quæst. VII.

SCIENDVM autem, ꝙ decimæ sunt duplices, quædam sunt prędiales, & quędam sunt personales. prædiales dicuntur a prędijs, s. illę quę habentur de prędiorum fructibus, & de istis non est dubium quin debeant dari integrę, & possunt peti si non dentur ab ipsis qui seruiunt ecclesijs. nam cum decimę non sint institutæ ab homine, sed a Deo, tanq̄ debitum exigi potest, vt patet extra, de deci. in c. Parochianos. aliæ dicuntur esse personales, idest quæ debētur ratione personę etiam si res nulla possideatur, ex qua fructus prouenire possint. nā de omnibus rebus quas homo acquirit, decimas dare tenetur, si licite acquirit, vt patet extra, de deci. ca. ex transmissa. lucra autem personalia licita esse possunt, vel potius licita esse debent, ideo de illis decima dari debet, licet de meretrice, & aleatore, & similibus dubium sit, vtrum decimam dare debeant de lucro suo, cum illud lucrum sit iniustum.

Quidam dicunt, ꝙ meretrix non debet dare, nec aleator, nec symoniacus, nec vsurarius, & sic de similibus. nam ista illicite acquiruntur iuxta c. ex transmissa supra allegatum. Alij autem potius dicūt, ꝙ meretrix, & histrio, & sic de similibus tenentur dare decimas, & possunt dare eleemosynas. Pro quo distinguēdum, quia ille qui aliquid licite acquirit, aut facit rem suam, aut nō. si autem rem suam facere potest, licet iniustus modus acquirendi sit, tamen decimæ dari debēt. si autem non potest facere rem suam, non debet dare decimas, nec eleemosynam. de primo, vt patet in meretricibus, quæ licet acquirant, turpissime tamen efficiunt suum id quod acquirunt: sic etiam de histrionibus, &

F similibus, nam contra istos non competit repetitio, & hoc est signum, quòd possidens efficit rem suam, quando autem ipse qui lucratur nō efficit rem suam, sed competit repetitio, non potest dare eleemosynā, nec sacerdos sciens hoc debet recipere, quia semper competit repetitio ei, cui istę res subtractæ sunt aduersus quemlibet possidentem, aut potius detinentem: si ergo cognoscat ipse sacerdos recipere non debet, quia repetitio eodem modo competit contra eum. sic autem est de latronibus, aut furibus, qui licet accipiāt aliquid, tamen non efficiunt res suas, sed semper competit repetitio, & pœna. idem de symoniacis, & vsurarijs, & aleatoribus, & omnibus alijs similibus, qui secū dum ius restituere debent. Et hoc quia quilibet debet G dare decimam aut eleemosynam de suo. Qui autē aliquid acquirit, quod non potest efficere suum, non est illius, ideo dare non debet, vt patet extra de decimis in cap. tua nobis. & extra de iureiurando, cap. debitores, & extra de symonia. cap. veniens.

Sed circa hoc considerandum est, cū aliquis acquirit aliquid iniuste, quod non potest facere suū, sed cōpetit repetitio, an illud acquisitum sit aliquod prędiū, an non. si autem non sit aliquod prędium, nec res fructum dans, sicut vestes, & iumenta, & pecunię, & simi- Doct. n. lia dicendum est, vt supra dictum fuit, s. quòd non debet dare qui sic acquirit, & sacerdos recipere non debet si constat ei, quòd illud iniuste acquisitum sit, & non possit effici ipsius acquirentis, quia tenebitur ip- H se recipiēs ad restitutionem: nam recipit ab eo qui dare non poterat, ideo nullum titulum habet ad rem, vt suam efficere possit: nam in alterum nemo plus iuris constituere, aut transferre potest quàm eū constat habere, sed constat sacerdoti recipiēti decimas a latrone de furto suo, vel ab alio qui non facit res acq̄sitas suas, ꝙ ille qui dedit nō potuit facere res illas suas, ergo cōstat ei, quòd transferendo in ipsum sub nomine decimæ nihil transferre potuerit, cum suum nihil esset, ergo constat sibi, quòd ipse possidere licite non potest, immo peccat mortaliter, quando decimas taliter accipit. nam scit se recipere decimas tales quales suas facere nequit, & cognoscit manifeste, quòd ad se nullo modo pertinent. Si autem ille qui iniuste aliquid acquirit, nec potest efficere suū, acquirat aliquid quod I sit prędium.

Dicendum, quòd debet recipere decimas, & eleemosynas factas de illo. nam hic est alia ratio, quia de prędio secundum se debentur decimę ipsi Ecclesię, siue ipsum prędium sit apud vnum hominem, siue sit apud alterum: cum hic non respiciatur persona, sed res, & illę res semper erant secundum se obnoxię Ecclesiæ, vt penes quemcunque essent, tenerentur dari decimę, & primitię de ipsis. Cum ergo aliquis vsurarius, vel symoniacus, vel similes non potentes facere rem suam acquirunt ex talibus illicitis contractibus aliquod prędium, quia si illud maneret apud dominum priorem qui iuste possidebat, tenerentur dari decimę de ipso, sic nunc. aliàs fraudaretur Ecclesia K ex facto malo horum, & cum peccatum, aut fraus patrocinari nemini debeat, vt sunt iura vulgaria. sępissimè, reportaret enim iste commodum de malo, quod egit, scilicet, quòd prior dominus tenebatur decimas dare de tali prędio, & iuste possidebat. si autem detur, ꝙ iste qui illicite acquisiuit nihil dare pro decimis dēt, esset in lucro propter malum quod egit. nā si ex iusta causa acquireret, vtpote quia emit, aut quia donatum accepit, aut quia hęreditario iure suscepit, teneret dare decimas, nunc aūt qui acquisiuit iniuste si nō teneē dare decimas esset in lucro. dēt ergo dare decimas, sicut quicunque alius possidens, siue iuste, siue iniuste, nec in hoc recipientes decimas male agunt, quia non consi-

consideirant conditionem personæ possidentis, aut retinentis, sed ipsam rem de qua decimæ dari debent, apud quemcunque res sit. In personalibus autem secus est, vtpote si aliquis acquirat vnam vestem. vestis namque non est fructuosa, idest de ea non debentur decimæ secundum se, tanquam de prædio, sed ille qui acquirit tenetur dare decimas non quidem de veste, quia est vestis, sed quia acquisiuit eam. cum ergo solū respiciatur conditio personæ acquirentis, si licite acqrit, s. potens facere res suas, debet dare decimas, quia ibi non ipsa res consideratur, quia cum infructuosa sit secundum se non debentur decimæ, sed consideratur actus personæ qui recipit bonitatem, vel malitiam ex persona. si ergo persona licite sit acquirens, debet recipi ab ea decima, si autem non acquirat debite, non debet exigi decima ab ipsa, nec ipsa debet dare, sed potiꝰ restituere ei cuius est. ista distinctio tenetur a Bernardo super cap. ex transmissa extra, de decimis. apud Iudæos autem solum erant primæ decimæ, s. prędiales, s. de area, de torculari, & similibus. de laboribus autem personarum decimas dari non imperabat, vt patet cōsiderando omnia loca in quibus mandantur solui decimæ in sacra Scriptura, quia immediate fit mētio de fructibus terræ. tales autem decimæ sunt prędiales, siue reales, & non personales. Ecclesia autem declarauit personales dari debere, vt patet in c. ex transmissa, supra allegato. & istę decimę debebant portari in locum quem dominus elegisset, secundum distinctionem quæ ponitur inf. 14. c. in litera, s. an locus esset distans a loco Sanctuarij, an non. *Et primitias manuum vestrarum.* Idest aliquid electum, aut separatum de fructibus agrorum, qui sunt acquisiti per manus vestras, & non fuit ista, vt decimę, quia dabatur hic quicquid volebat ipse dās, siue de 60. partibus vna, siue de 40. & inter medium variabant, secundum ꝙ volebat dans, vt ait Hierony. super Ezechielem, s. atque vero primitiæ quas de frugibus offerebant, non erant speciali nomine diffinitæ, sed offerētium arbitrio derelictę: traditionem quoque accepimus Hebręorum non lege præceptam sed inolitam, vt qui plurimum quadragesimam partem dabant sacerdotibus, qui autem paucum sexagesimam inter 40. & 60. licebat quodcūque voluisset offerre. nunc autem consuetudini locorum relinquitur quantum pro primitijs dari debeat. superiora habentur extra, de deci. c. 1. in primitijs sequendo cōsuetudinem locorum, & voluntatem offerentium bene agemus, vt tenet Godof. & Innocē. si enim consuetudo est, vt detur certum quid pro primitijs, secundum istos doctores sequi tenemur illam, quia est laudabilis & coguntur homines stare cōsuetudini antiquæ quæ pro lege suscipitur. & dato, quòd ipsi sacerdotes non possent exigere primitias, tanquam debitum, sicut exiguntur decimæ, vt supra dictum est: tamē iudex compellere debebat ipsos volentes soluere, vt teneant cōsuetudinem, sicut cum sacerdotes pro mortuorū exequijs petere nihil possunt, coguntur tamen laici obseruare laudabilem consuetudinem, vt patet extra, de symon. cap. cum ad Apostolicam. si autem non sit certa consuetudo, quantum dari debeat, dabit quilibet quātum voluerit, quia in obscuris quod minimum est tenendum est, vt patet extra, de regulis iuris, libro 6. in re gula in obscuris. hæ autem primitiæ reddendæ erant in loco Sanctuarij, sicut decimæ.

Et quicquid præcipuum est in muneribus quæ vouistis domino. Idest magna dona quæ domino vouistis, illuc adducetis. & sic intelligendum est de paruis, quia omnia sacerdotibus danda erant, vt patet Numeri 18. cap.

Doni, & vota differunt.

Et quæ vouistis domino. Distinguuntur hic dona, & vota. nam dona dicuntur esse illa quæ quis gratis dat non vouendo ea. vota autem dicuntur illa quæ quis

A vouet dare, & postea dat. differunt autem ista, quia donum est simpliciter liberum, votum autem est secundum quid liberum, patet sic: nam vt diximus donum non vouetur. non tenetur ergo aliquis ad dationem illius, cum non obligetur ex lege, nec ex promissione: ista datio libera est totaliter, s. antequā fiat, & quomodo fit, antequam fiat manifestum est, quia nemo tenetur dare donum quod propriè donum est etiam cum datur, nam & tunc est in potestate dantis non dare. votum autem est secundum quid liberum, s. a principio antequam voueamus, nam tunc subiacet nobis vouere, vel non vouere. cum autem vouerimus, iā non subiacet nobis non soluere, quia iam acquisitum est Deo ius per votum nostrum, & nos ita obligati sumus, ꝙ sine dispendio salutis æternæ non possumus retrocedere, vt patet extra, de voto & voti redemptione. c. licet

B vniuersis. potest tamen votum vocari donū, licet non totaliter, & vocatur donum inquantum est liberum, votum autem licet non sit liberum simpliciter, ante tamen quam voueamus liberi sumus, vtrū voueamus an non. ponit ergo hic Moyses omnia quæ Deo dantur, siue ex obligatione, siue voluntarie, comprehendens nomine holocaustorum, hostiarum, decimarū, primitiarum, munerum & votorum. & omnia ista adducebantur in locum Sanctuarij quomodocūque essent immolanda, quia extra locum illum non licebat facere sacrificium, vt patet Leuiti. 17. & infra in litera. ea etiā quæ immolari non debebant erant tamen danda sacerdotibus, sicut primitiæ, & decimę illuc afferebantur. *Ibi epulabimini coram domino Deo vestro vos, & filii, ac filiæ.* In lege solū mandabatur, ꝙ ter in anno appare-

C ret omne masculinum coram domino. Exo. 23. & 24. c. sed ex deuotione ascendebant etiam fœminæ cum filijs, & filiabus suis, & ancillis, & tunc omnes corā domino comedebant. sic legitur de beata Virgine, quòd ascenderit in Ierusalem secundum consuetudinē diei festi, quādo perdidit puerum Iesum, vt habetur Lucæ 2. ca. *Famuli, & famulæ.* Non est eadem lex totaliter in famulo & ancilla. nam famulus aliquando tenebatur ascendere in locum Sanctuarij, ancilla autem nunquā tenebatur, quod patet, quia Exo. cap. 23. & 34. cum ponitur lex de ascendendo in locum Sanctuarij dicitur: ter in anno apparebit omne masculinum tuum corā me. serui autem erant quædam masculina pertinentia

Qui ascēdebant ter in anno ad Dominū.

D ad dominum suum. ergo illuc compellebantur, ducere eos domini sui. & patet fundamentum huius, quia omnes qui obseruabant legem Mosaycam tenebantur ad obseruationem istius cæremoniæ de eundo ter in anno in locum Sāctuarij, cum ista sit quædam pars legis Mosaycæ, sed serui tenebātur ad obseruationem legis Mosaycę, ergo tenebantur ad hanc cęremoniā. antecedens patet, quia omnes circuncisi tenebātur ad totam legem Mosaycam, sicut omnes baptizati tenentur ad totam legem Euangelicam; quia vtrunque est ianua. & hoc dicit Apostolus ad Galat. 5. c. ego Paulus testificor omni homini circuncidenti se, ꝙ debitor sit vniuersę legis faciendæ, quòd autem seruus esset cir-

E cuncisus patet Exo. 12. c. cū dicitur: omnis seruus emptitius circuncidetur, idest, ꝙ quandocunq; aliquis Iudeus emeret aliquem seruum si esset de gentilitate, tenebatur eum circuncidere, ēt renuente ipso seruo, & hoc quia seruus est res dn̄i sui totaliter, vt patet 1. Politic. c. 2. in fine, & in 5. Ethico. ideo potest de illo agere quicquid voluerit: maximè quia hoc non est ꝯ rectas leges, ꝙ aūt debeat dn̄s compellere seruum suum ad circuncisionē, patet per dr̄iam quam ponit in illo ca. 12. litera: nam mandat, ꝙ seruus emptitius circuncidatur, & comedat de agno Paschali. mercenarius autem nec circunciditur, nec comedit. hoc autem manifestū est, quia nō habet aliquis potestatem sup mercenariū

suum totaliter, sicut super seruum suum, ideo non potest eum cogere ad assumendam circũcisionem. Ancillæ autem ad nihil horum tenebantur, cum lex solis masculis imposita sit, quãtum ad istum articulum de eundo ter in anno in Sanctuarij locum. Si tamẽ in istis festiuitatibus, siue alijs temporibus anni dominus veniret ad locum Sanctuarij, portaretque secum seruos, & ancillas, & offerret victimas pacificas, debebat epulari, & gaudere etiam cum seruis, & ancillis, s. ꝙ ibi nõ debebant premi serui, & ancillæ onere seruitutis suę, sed lætari, & epulari cum domino suo, quia lętitia Dei est. *Coram domino Deo vestro.* Idest coram altari holocaustorum intra atrium tabernaculi, nam non debebant comedi carnes sacrificiorum in loco immundo, & cõmuni, sed ibi intra atrium tabernaculi coquebãtur, & dabatur quod pertinebat ad sacerdotes, reliquã deinde partem comedebat ille, qui ad immolãdum pecus dederat, & hanc non poterat extra locum tabernaculi portare, s. extra atrium eius: non tamen dicitur eodem modo comedere semper coram domino. nam etiam qui comedebant agnum Paschalem, dicebãtur comedere coram domino, sed in tota ciuitate, vel loco illo, vbi esset Sanctuarium. & ratio diuersitatis est, quia hostia pacifica est quoddam sacrificium propriè dictum, quia immolabatur intra atrium tabernaculi, & quia funditur sanguis eius per gyrum altaris in cornibus, & ad basim, vt patet Leuit. 3. c. & quia tota aruina eius, & adipes comburuntur coram domino, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. & quia cauda cum renibus, & renunculis domino offeruntur, vt patet Leuit. 3. c. & datur pars illius victimæ sacerdotibus, s. pectusculum, & armus, vt patet Leui. 8. c. de agno Paschali nihil omnino dabatur sacerdoti, sed solũ immolabatur intra tabernaculum, & dabatur adeps eius in incensum Domini, quia vt dicitur Leui. 3. cap. omnis adeps domini erit iure perpetuo: de carnibus autem nihil comburebatur in altari, nec dabatur sacerdoti, sed quilibet secũdum familiam suam comedebat totum agnum suũ. Non est enim stricte loquendo sacrificium immolatio agni Paschalis, q̃a sacrificia sufficienter distinguuntur in tria, s. holocaustum, & victimæ pacificę, & pro peccato, sub nullo autem istorum potest collocari victima Paschalis, quia sub quocunque horum ponatur, oportet, vt sequatur legem illius, sed nullius legem sequitur agnus Paschalis, nec est eadem ratio faciendi istud sacrificium & alia, vocatur ergo hoc sacrificium large solum, quia adeps eius, & sanguis intra atrium tabernaculi offerebantur, & præcipua causa quare Numeri 9. capit. vocat Deus istam immolationem sacrificium est, quia fit ex mandato eius, & ad recordationẽ beneficij exhibiti eis a Deo liberando de Aegypto, q̃d signat ista immolatio, vt patet infra 16. cap. quando ergo comedebatur agnus Paschalis, quia non erat proprie sacrificium, comedebatur per totam ciuitatem in qua erat Sanctuarium. carnes autem pacificarum victimarum in solo atrio tabernaculi comedebantur, quia erat locus sacer: & sicut sacrificium proprie dictũ excellit agnum Paschalem, quantum ad astrictiores obseruantias comedendi respectu loci, s. quòd non poterat comedi, nisi intra atrium tabernaculi, ita sacrificium agni Paschalis excedebat cæteros cibos cõmunes, quia poterant Israelitæ comedere carnes vbicunque vellent in cunctis vrbibus suis, vt patet infra, non tamen poterant immolare phase in qualibet vrbe, vel loco, sed in solo loco quem dominus elegisset, vt poneret nomen suum in eo, vt patet infra 16. capit. etiam quia in alijs carnibus non oportebat considerare vtrũ animal esset debile, aut amputatũ cauda, vel naribus, aut aliquo alio membro, etiam quia poterãt comedere de animalibus, quę nõ licebat immolare, vt de mul-

F tis quadrupedibus, & volatilibus, tamen immolando agno Paschali multę speciales cęremonię requirebantur, de quibus Exo. 12. cap. *Et Leuites qui in vrbibus tuis commorantur.* Non habitabant Leuitæ in aliquibus ciuitatibus cum alijs Iudæis, quia eis datæ erant sigillatim 48. vrbes cum suburbijs suis, vt patet Nume. 35. c. Sed loquitur hic Moyses ad totum Israel. Et tunc est sensus,

Et Leuites qui commorantur in vrbibus tuis. Idest in vrbibus quas tu dedisti eis, quia totus Israel dederat Leuitis illas vrbes. *Nec enim habet aliam partem, & possessionem inter vos.* Quia Leuitæ non diuiserunt terram cum alijs tribubus, nec aliqua prędia susceperũt, sed solum alebantur de his quæ suscipiebant a filijs Israel, s. de G decimis, & quibusdam eleemosynis. *Caue ne offeras.* Sępius monet, quia maxime pertinebat hoc ad cultum Dei, vt non daretur locus idolatrandi. *Holocausta tua in omni loco, quem videris.* Idest in omni loco qui videt tibi cõueniens, vel placet in oculis tuis. *Sed in omni loco quem elegerit dominus.* Vnus solus locus ad Sanctuarium eligebatur, & in eo solo morabantur sacerdotes, & ibi solum licebat immolare. qui autem extra locum illum Deo immolaret, potius ei abominabilis erat, quia ipse sub pœna mortis constituerat, ne quisquam auderet alibi offerre, vt patet Leuiti. 17. cap. contigit tamen, ꝙ quodam tẽpore Israelitæ in multis locis immolarent, cuius occasio fuit, quia contigit tabernaculum, & arcam disiungi, de quibus diximus late Exo. 20. tunc ta- H men ꝓprius locus sacrificandi erat in loco vbi staret tabernaculum, etiam si nõ staret ibi arca, quia ille locus vocabatur Sanctuarium, & ad illum locum concurrebat Israel totus ad celebrandas festiuitates suas. iste autem locus Sãctuarij eligebatur a Deo, quia ipse dabat aliquod signum, per quod cognosceretur, quòd ipse locum illum volebat, vtpote si annũciabat per aliquẽ Prophetam, aut si in aliquo alio signo mirabili monstrabat. & hoc fiebat, vt magis afficerentur ad colendum Deum ibi Israelitę, cum viderent ipsum Deum ad cultum suum loca eligere. *In vna vrbium tuarum.* Quia non erat sponte Moysi certum in qua vrbe ponendum esset tabernaculum, vel dato quòd ipse Moyses cognosceret illud esse ponendum primo in Sylo, vt factum fuit, & Iosue 18. capit. tamen quia non sem- I per in eo loco staturum erat, posuit sic indeterminate scilicet. *In vna vrbium tuarum.* Idest in quacunque vrbe voluerit, quia aliquando stabat in vrbe pertinente ad vnam tribum, aliquando stabat in vrbe ad aliam pertinente, vt patet in prima mutatione quæ fuit de Sylo, quæ erat in tribu Ephraim, mutatum fuit tabernaculum, & arca ad tribum Iuda, vt patet Psalmus 77. & sic de cęteris.

Offeres hostias. Holocausta, vel pacificas, siue pro peccato, vel votiuas.

Et facies quæcunque præcipio tibi. Idest nõ solum facies ibi sacrificia, sed etiam omnia alia quæ mandaui tibi: deferes illuc, scilicet, decimas, primitias, donaria, & vota, vt omnia offerantur ibi. *Si autem comedere volueris.*

K

Dubium quoddam ad esum carnium aufertur.
Quæst. VIII.

HIc tollitur quoddam dubium quantum ad esum carniũ, quia dicebatur supra, quòd coram domino de hostijs suis comedere deberent, & lætari, & effunderent sanguinem ante altare, qui autem erant extra Ierusalem, nõ poterãt offerre sanguinem ante altare. Et sic dubium erat, an comedere deberent carnes. Et respondetur, quòd comedere possunt, dum tamẽ sanguinem non comedant, sed effundant super terram quasi aquam.

Si autem comedere volueris. Idest in atrio tabernaculi debes ĩmolare victimas tuas, & effundere sanguinẽ, & seruare, quod debitum est, postea quod tibi ex lege debetur, comedes coram domino Deo tuo, si tamen præter sacrificia quæ fiebant in loco Sanctuarij volueris comedere carnes in aliqua vrbium tuarum, supple licitum erit, siue secundum ea quæ infra dicuntur. *Et te esus carnium delectauerit*. Quasi dicat, melius esset in locis remotis a Sanctuario nõ comedere carnes, quam comedere, cum non possint ibi assumi aruina, & sanguis ad ponendum in altari, & cremandum adipem. si tamen delectat te esus carnium, poteris comedere vbicunque volueris. *Occide & comede iuxta benedictionem domini Dei tui*. Idest comede de illis q̃ dederit tibi Deus siue ouem, siue bouem, vel capram: in illis enim quæ nobis Deus dat, nos benedicere dicitur, idest multiplicare, siue illa spiritualia, siue temporalia sint, siue immundum: licebat enim eis comedere immunda, siue munda. Et si arguas, ꝙ non licebat comedere ea, neç tangere, vt patet Leuit. 11. c. & infra 14. respondetur, ꝙ hic vocantur munda, & immunda respectu immolationis, & nõ respectu comestionis: aliqua enim quæ ad offerendum immunda erant, ad comedendũ munda erant, siue ex specie, siue ex casu: ex specie ceruus, & caprea, ad immolandum immunda erãt, sed comedere licebat, vt patet in litera. Ex casu, vt si bos, ouis, vel capra quã offerre licebat, essent aliquo modo mõstruosa in membris per superabundantiam, vel defectum, non licebat offerre, vt patet Leuit. 22. ca. sed comedere licebat, vt patet hic. & scriptura distinguit aliquando proprie inter mũdum, & immaculatum. maculatum, & immaculatum sunt respectu oblationis: mundum & immundum sunt respectu comestionis: ideo litera exponit hic literam Hebraicã, quia in Hebræo solum habetur. *Siue mundum, siue immundum*. Litera nostra dicit immundum hoc est maculatum, vel debile maculatum vocatur non, quod habet pellem variam, sed non licet offerre propter speciem, vt ceruũ, & damam, & canem, & similia, quia solum tria licet offerre, s. ouem, bouẽ, capram. siue in genere masculino, siue fœminino, vt Leui. 1. c. vel quando est in specie immolabilis, sed est monstruosum. *Debile*. Idest debilitatum per abscisionem alicuius particulæ, vt caudæ, vel aurium, siue testiculorum, vt Leuit. 22. c. *Siue mundum*. Hoc est integrum. dicitur integrum, idest nõ debile, ita quòd omnes partes suas habeat, & nulla sit ei amputata. *Et quod offerri licet*. Istæ omnes sunt declinationes mundi, quia nullum animal perfecte est mundum, nisi quod licet offerre. *Sicut capream, & ceruum comedes*. Ly sicut nõ determinat verbum offerri, sed verbum comedes. Si enim determinaret verbum offerri esset sensus, ꝙ mundum animal esset, quod licet offerri sicut ceruus, & caprea. & hoc falsum est, quia ceruũ, & capream offerri nõ licet. refertur ergo ad verbum comedes. & est sensus, siue mundum sit animal, siue immundum indistincte comedes, sicut comedere soles ceruum, & capream. & posuit de istis duobus animalibus magis quàm de alijs, quia de istis manifestũ erat, ꝙ non deberent offerre sanguinem ante altare, etiam si essent in Ierusalem, vt patet Leui. 17. vbi dicitur, quòd qui de venatione, vel aucupio animal ferũ, siue auem acciperet, quibus vesci licitum est, effunderet sanguinem eius, & cooperiret terra: de ouibus, bobus, & capris, quia licebat ea offerri, non erat ita certum: ideo determinauit per id quod est certum comparans ceruo, & capreæ. & dicitur caprea syluestris capra quæ velocissima est, & oculos acutissimos habet, & cum videt sibi aliquod periculum imminere, de excelsis rupibus se præcipitans super cornua se illæsam recipit, vt ait Isido. 12. Etym. & vulgariter vocatur re-

A beco. *Absque esu, duntaxat sanguinis*. Hoc valde prohibetur hic, & Leuit. 17. ca. & infligitur pœna mortis pro comestione sanguinis. vnde magis abhorrerent Iudæi comedere sanguinem quàm porcum. Et ideo Iudæi conuersi ad Christum valde scandalizabantur videntes gentiles conuersos comedere sanguinem, ideo in primo concilio Apostolorum, vbi diffinitum fuit, ꝙ gentes non obligarentur ad obseruationem cæremoniarum, quãtum ad cibos, nec ad alias obseruationes, solum prohibita fuit comestio sanguinis, & suffocatorum, & immolatorũ idolis. Sed post ista abolita sunt cum cœperunt non esse scandalosa: non enim fuit lex illa ad semper, sed ad tempus, ad scandalum vitãdum, vt ait Apostolus ad Rom. 14. ca. Alius iudicat diem inter diem, B alius iudicat omnem diem, idest aliqui credunt illam obligationem esse ad aliquos dies, vel tpa. & deinde non ad sequentes dies, vel tempora. Alij credunt durare obligationem ad diem omnẽ, idest semper. *Sed quasi aquam effundes*. Idest totaliter disperges: quia valde abominabile erat sanguinem comedere, & quasi quædam crudelitas erat, ideo multum vetuit dominus comestionem sanguinis, vt patet hic, & in multis locis.

Sanguinem comedere, quare erat valde abominabile. *Quæst.* IX.

C CAVSA autem multiplex est. Prima est, quia vr̃ esse quædam species crudelitatis, ꝙ quis comedat animam cum carne, nam aĩa pecoris in sanguine est, s. ꝙ sanguis est talis complexionis naturaliter, in quo magis reperitur harmonia requisita ad vnionem animę ad corpus, q̃ in phlegmate, aut cholera, vel aliquo alio humore. nã in sanguine reperiuntur calidum naturale, & humidum radicale temperata, quæ sunt duo principia vitæ, & non reperitur hoc ĩ aliquo alio humore, vel aliqua alia corporis parte. de his autem latius dictum est Leui. 17. c. Alia causa est, quia sanguis dicitur esse ad expiãdum, idest ad purgandum peccata, vt patet infra in litera. nõ debet ergo comedi, sed debet dimitti, vt sic expientur peccata. nam si quis vellet in sacrificijs comedere sanguinem, vellet comedere id per quod fit expiatio, & D tũc nulla expiatio fieret, quia id per quod expiatio fieri debebat, iam non erat, & fundamẽtum est hoc, quia cum Deus mandauerit nobis, siue per legem datam patribus nostris, siue per rationem nobis inditam, non peccare, quandocunq; peccauerimus, tenemur ei obnoxij mortis, & quia in morte dat homo animam suã pro se, si debeat fieri commutatio pœnæ, debet fieri dando animam pro anima. recipit ergo Deus ex benignitate sua animam pecoris pro anima nostra, idest, sicut satisfieret ei pro peccato nostro dando animam nostram, ita satisfiet, quia ipse vult, dando pro anima nostra animam pecoris, sed anima pecoris est in sanguine, vt patet hic, & Leuitici 17. cap. ergo sanguis debet dari Deo, qui pecoribus pro anima est. si autem E sanguis Deo non datur, nihil datur, & sic non fiet satisfactio pro peccato. ex supradictis patet ratio fundamentalis duarum cæremoniarum, quæ fiunt in sacrificijs.

Vna est, quòd quando aliquis offerebat aliquod pecus, & tradebat sacerdoti, vt immolaret, imponebat manum eius super illud, vt patet Exodi 29. & Leuitici 1. & 4. & in multis locis, hoc erat, quia per istam impositionem imprecabatur conferens pecus, vt pœna peccatorum ei debita transferatur in caput illius pecoris, ꝙ autem ista sit intentio imponentis manus patet aliqualiter Leuitici 1. cap. cum dicitur, masculinum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonij

ad placandum sibi dominum,ponetque manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationẽ eius proficiens,idest,ꝙ postquam imposita fuerit sibi manus offerẽtis,proficiet ad expiationem, quia signatur in tali impositione manuum peccatorum translatio.hoc autem patet clarius Leuit.16.ca. cum dicitur, postquam emundauerit Sanctuarium, & tabernaculum,& altare: tunc offeret hircum viuentem, & posita vtraque manu super caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta, atque peccata eorum, quæ imprecans capiti eius mittet per hominem paratum in desertum: cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariã, & dimissus fuerit in desertum,reuertatur Aaron in tabernaculum testimonij &c. Secundum quod sequebatur est, s. quare sanguis animalium immolatorum funditur per altaris quatuor cornua,& tubas eius, s. ꝙ cum quis peccauit coinquinatus est, sicut aũt mũdus efficitur cum debitam pęnam passus fuerit, & hoc est vt detur anima sua pro peccato suo,& effundatur sanguis eius, & quia Deus in altari esse iudicatur specialius,quia ibi ei specialior cultus impenditur, cum aliquis debet pro peccato suo satisfacere, oportebat, vt sanguis eius emũdaret altare a coinquinatione, quam nos causaueramus peccãdo: vt ergo pro eo satisfaciat anima pecoris quæ in sanguine est, necesse est, vt per cornua altaris effundatur, & sic emundabatur totum Sanctuarium per sanguinem ab omnibus contagionibus filiorum Israel, & hoc tam inter sancta Sanctorum,quàm extra in tabernaculo, in altari thimiamatum,quàm extra tabernaculum in atrio,vbi erat altare holocaustorũ,de his Leuit.16.c. quæ fiebant semel in anno: sed tunc argues, ꝙ istud verum est, quando animalia offerebantur domino, quia tunc sanguis ad expiandum dandus erat, sed quando non offerebãtur animalia,sed solum comedebantur, si videtur existere eadem ratio,ergo poterat tunc sanguis comedi.Respondetur,quòd dato,ꝙ tunc nõ assumeretur sanguis ad expiandum, quia tamen in omnibus sacrificijs ad expiandum assumebatur, contrahit ex hoc sanguis quandam reuerentiam,vt etiam quãdo effunditur ab animali,quod immolandum,& offerendum non est, vel dato ꝙ immolabile sit,tamen actualiter nõ immoletur ad faciendum Deo sacrificium, sed aliàs iuguletur animal ad sumendum in cibum. nam etiam tunc non comedetur,ne cum sacrificandũ fuerit ad comedendum sanguinem incitemur. *Non poteris comedere in oppidis tuis decimas frumenti,vini*. Ergo videtur, ꝙ in Ierusalem,siue in alio loco,vbi esset tabernaculum, licebat eis comedere eas, sed hoc in magnam iniuriã Leuitarum,& sacerdotum redundabat, quibus ista debebantur,vt patet Num.18.ca. Ideo aliqui dicunt,ꝙ hoc fuit factum semel post ingressum terræ promissionis. Sed hoc falsum est, quia tunc ista lex nõ fuisset seruata,nisi semel.Item in illo anno nihil haberent Leuitę, & sacerdotes vnde viuerent,quia solum de stipendijs Sanctuarij,sustentabantur. Ideo videtur dicendum,ꝙ Iudæi quolibet anno duas decimationes faciebãt.Prima decimatio erat de fructibus terræ, vel gregibus, seu armentis,& ista non portabatur in Ierusalem, sed Leuitæ ad quos pertinebat, colligebant eam per ciuitates vicinas, quia Leuitæ dispersi per omnes tribus habitabant,vt patet Numeri 35. cap. & de ista nihil accipiebant dantes eam,sed integra ad Leuitas perueniebat,de qua rursus Leuitæ decimam sacerdoti magno dabant,vt patet Nume.18.cap.Alia erat secunda decima,quam singulis annis separabant de nouem partibus remanentibus,& cum ascenderent ter in anno ante Deum in Ierusalem, vt patet Exodi 23. & 34. capit. sustentabantur in itinere,& in ciuitate de illis,& offe-

Opin. auctoris.

Iudęi quolibet anno dabãt duas dcimas & de triẽnio in triẽniũ tertiã.

F rebant de illa decima hostias pacificas, de quibus comedebant abundanter coram domino conuocantes Leuitas, & satis indigebant ista decima ad cibos suos, & totius familiæ, & Leuitarum, cum ascenderent ter in anno,maxime illi qui procul a Ierusalem morabãtur.de ista decima habetur in litera, & magis clare infra 14.capit.& sicut erat de decimis, ita erat de primitijs,quia post primitias quæ dabantur domino, totaliter separabat sibi quilibet aliquam, tanquam primitiã secundam,quo vteretur in cibos,quando iret ad locũ sanctum.sic etiam de primogenitis, quia separato primogenito pro domino de gregibus, & armentis, separabatur aliquod animal,quod accipiebatur,quia primogenitum ad oblationes pacificas erat. sic de votis,

G sic de donarijs.

Alia decima tertia est, quæ de triennio in triẽnium separabatur,& dabatur pauperibus, viduis,& pupillis, & Leuitis in modum eleemosynæ,ne cogerentur propter paupertatem seruire gentilibus, a quibus inducerentur ad cultum idolorum. Et de ista decima infra 14.capit. Nicolaus dicit, quòd ista non apparent ex sacra Scriptura,sed salua reuerentia eius satis apparent, quia de prima decima satis patet Numeri 18.cap.quia illa totaliter datur Leuitis nulla parte remanẽte apud dantem,& hoc magis patet Malach.3. capitu. vbi dominus loquitur contra auaros non soluentes totaliter decimas,& primitias,& concludit.inferte omnem decimam in horreum meum,& sit cibus in domo meã. ponitur ibi omnis, idest tota. Et satis apparet, quòd

H solum loquitur de decima quæ dabatur Leuitis, quia dicitur in horreum, ea autem quæ in horreis ponebantur, non sumebantur in cibos offerentium. Et ex hoc etiã eliditur illa positio, quæ dicit, quòd de decimis debitis Leuitis dantes accipiebant aliquam paruam partem, quam coram domino comedebant. De secunda decima patet manifestissime infra 14.capitu. vbi sic habetur decimam partem separabis de cunctis frugibus tuis,quæ nascuntur in terra, per annos singulos,& comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit,vt inuocetur in illo nomen eius. De tertia decima patet eodem capitu.circa finem: Nicolaus concedit primam decimam, & tertiam, sed non

I secundam.ideo dicit, quòd istud quod offerentes comedere debebant, erant carnes pacificarum hostiarum. Sed tunc quæretur, an istæ hostiæ pacificę erant de prima decima,an non:non potest dici,quòd essent de prima decima, quia illa integraliter dabatur Deo, vt supra patuit. Si autem istæ hostiæ pacificæ sint de voluntarijs:ergo nullo modo offerentes comedebant de aliqua decima, & sic nullo modo poterit exponere textum istum, & eum qui habetur euidentius infra decimoquarto capitu.& quando confirmat per id quod habetur infra decimosexto cap. non concludit, quia ibi dicitur,quòd oblationes spontaneas offerent, & comedẽt coram domino cum tota familia,& pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis,quia istę oblationes spontaneę fiebant de decimatione secunda, vel

K tertia, vel de votis, primitijs, primogenitis, & donarijs secundis, vt supra distinximus, & ista omnia separabat quilibet secundum benedictionem ei a Deo datam, immo si ex illo textu concluderetur non esse decimam, quam ponimus secundam, etiam concluderetur non esse decimam quam tertiam dicimus, quã ipse concedit. Et patet consequentia, quia secunda decima est,vt comedat eam offerens cum Leuitis, vt patet in litera,& tertia quam ipse ponit est pro pauperibus, vt comederetur cum dante, vt patet 14. capitu. si ergo propter illas voluntarias victimas excludũtur secundæ decimæ pro Leuitis, ita excludentur tertiæ, quia tam Leuitæ quàm pauperes, q̃ pupilli, & viduæ come-

comedere debebant cum offerente, vt patet inf. 16. c.

Primogenita armentorum, & pecorum. Non intelligitur hoc de vere primogenitis, quia illa immolabantur domino, vt patet Nume. 18. & quicquid supererat de eis ad sacerdotem pertinebat, sed de alijs animalibus separatis ad oblationem pacificam, & eligebantur secunda post primogenita, & vocantur hic primogenita.

An omnia primogenita poterant redimi. *Quæst. X.*

SCIENDVM pro hoc, quòd quãdo aliquod primogenitum offerebatur de animalibus, de quibus immolari licebat, non poterat facere sacerdos, quòd redimeretur, idest, q̃ darẽtur ei pecuniæ pro primogenito pecoris immolabilis, & non ipsum pecus immolabile: hoc autem dominus vetabat, vt patet Num. 18. ca. cum dicitur, primogenita bouis, & ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: erant namque ista sacrificãda domino; & si redimerentur pecunia, tollebatur immolatio. immolatis autem illis quicquid manebat pertinebat ad sacerdotes: manebant autem post immolationem factam domino omnes carnes ipsius pecoris: nam cum aliquid domino immolabatur, ex hoc, q̃ ei immolabatur duo debebantur ei, s. sanguis ipsius pecoris immolati. nam pars sanguinis erat ad tingendũ quatuor cornua altaris, vt patet Leuit. 1. c. reliquus sanguis fundebatur ad basem altaris. debebatur etiam adeps, quia omnis adeps domini erat iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. cęterum, quod remanebat facta immolatione, s. totum cadauer pertinebat ad sacerdotum iura, vt patet Num. 18. cap. vbi dicitur primogenita autẽ bouis, & ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: sanguinem tñ eorum fundes super altare, & adipes adolebis in suauissimum odorem domino: carnes vero in vsum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter tua erunt. Quãdo autem dicebatur de primogenitis, q̃ prima & vera primogenita comedi non debebant, cum pertinerent ad ius sacerdotale, vt patet in prędictis, sed segregabant quædam alia quæ essent secundo genita, & accipiebant ista pro primogenitis, & q̃ comederent coram dño, & sic q̃ deberet segregare offerens secunda vota, idest si aliquid voueret, quod alia tanta, & similia separaret, vt ipse comederet coram domino. idem de primitijs manuum, q̃ separarentur secundæ primitiæ hoc quidem secundum antiquos, quibus videbatur non posse exponi istum textum sine prę iudicio eorũ, quæ habentur Nu. 18. c. nisi sic exponeretur, satis conuenienter dicitur, sed nescio ad quid hoc facere oportebat, nam tunc quilibet obligaretur ad dandum duplum eius, quod dare debebat Deo, siue ex debito per legem, siue per votum, quod satis erat durũ, & distraheret homines a vouendo, cum tenerentur dare duplum eius, quod vouebant, etiã quia non videtur quo modo ipse offerens ista posset, tam in loco Sanctuarij consumere, s. primogenita, & primitias, & vota, & decimas. videtur ergo facilius ad hoc respondendum, ita q̃ non ponatur vllum inconueniens, & satisfiat literę, s. q̃ quando dicitur hic, coram domino Deo tuo comedes, non refertur ad ea quæ hic ponuntur, sed ad illa, ad quæ potest de iure referri: ista autem sunt ea, quę homo sponte offerre volebat. nam illa erant victimæ pacificæ, & pars illarum eueniebat offerentibus. vt patet Leuit. 7. cap. quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum. s. intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comederent, valde peccabant, vt patet Leuit. 7. ca.

A quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum, scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota, non comedebant ipsi offerẽtes, immo si de illis comederent, valde peccabant, vt patet Leuit. 22. ca. cum dicitur. omnis alienigena comedendi ex eis nõ habet potestatem, qui comederit de sanctificatis per ignorãtiam, addet quintam partem cum eo, quod comederit, & dabit sacerdoti in Sanctuarium, nec contaminabunt sanctificata filiorum Israel, quæ offerunt domino, ne forte sustineant iniquitatem delicti sui cum sanctificata comederint.

Et si dicas si istud verbum comedes, quod solũ ponitur in isto contextu, nõ potest referri ad omnia, sed B solum ad spontanea sacrificia, qualiter ponuntur hic omnia ista? Respondetur, quòd intendit inducere hic Moyses omnes Israelitas, vt nullum sacrificiũ faciant extra atrium tabernaculi, quod erat in vna vrbium Israel, & hoc patet ex superioribus: ideo dicit hic, quòd non poterant in qualibet vrbium Israel dare decimas & primitias; & vota, atque spontanea sacrificia, sed in loco quem dominus elegisset, quia in illo debebat dare omnia hęc, & comedere quidem non de eis, sed de sacris spontaneis, quæ offerebant, quando dabant decimas, & primitias, & vota, nam ista soluebantur cum ipsi Israelitæ ibant in locum Sanctuarij, & tunc pacificas hostias faciebant, de quibus partes sibi debitas secundum legem comedebant: & si adhuc calumnieris, quia dicitur hic in litera, non poteris comedere in C oppidis tuis decimam frumẽti, vini, & olei, & primogenita armẽtorum: ergo videtur quòd in loco quem dominus elegisset, poterat comedere, cum hic solum vetetur locus indebitus.

Sed hoc non poterat fieri de primis decimis, & primis primogenitis, & primis votis, atque primis primitijs, cum redundaret in præiudicium sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Nume. 18. capit. ergo oportebat poni secundas decimas, & secunda vota, & secundas primitias, & secunda primogenita.

Respondetur, quòd non videtur necessarium hoc totaliter de decimis, tamen quòd plures sint manifestum ex superioribus, & infra 14. ca. etiam declaratur, sed primitias, & vota, & primogenita non oportet esse D se duplicata: nam hoc quod hic dicitur dirigitur ad totum Israel, & est sensus o tu popule Israel non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, idest, non poteris in quolibet tuorum oppidorũ, vt comedantur decimæ, & primitię &c. quia hoc esset facere in quolibet loco Sanctuarium, sed solum poteris comedere in locum quẽ elegerit dominus Deus tuus ibi: & tunc verum est, quòd ille, cuius erant decimæ istæ, & omnia ista, comedebat ista: nam omnia ista erant Israelis, & Israel comedebat, nam pars Israel decimas, & cętera quę hic dicuntur, portabat, & pars eius, scilicet sacerdotes comedebant ea: ideo bene dicitur, quòd tu Israel non poteris comedere decimas tuas, & omnia ista in oppidis tuis, idest in quolibet oppidorum tuorum, sed bene poteris ea comedere in E loco, quem elegerit Deus. Quod autem loquatur hic Deus ad totum Israel, & non ad aliquem specialiter de Israel: patet quia dicitur, non poteris comedere in oppidis tuis decimas &c. manifestum est, quòd ille qui offerebat decimas, scilicet vnus homo non habebat oppida. ad totum ergo Israel refertur, qui oppida multa, & vrbes habebat.

Decimam frumenti, vini, & olei. Ponit in istis exemplũ, & per hoc omnes fructus terræ decimandi, etiam de herbis parui valoris, quę in vestris hereditatibus sunt, decimę dandę sunt, vt si illæ sint alicuius quantitatis, & veniat nobis ex eis vtilitas, sicut sunt ciminum,

& menta, & ruta, & similes, vt patet Matth. 23. c. cum locutus fuit Christus Phariseis, dicens, væ vobis Pharisei qui decimatis mentam, & anethum, & ciminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, misericordiam, & fidē: hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Primogenita armentorum, & pecorum.* Primogenita debentur domino ex causa assignata Exodi 13. & sup. 6. cap. in istis tamen primogenitū hominis, quod principaliter debetur, non est immolabile, sed redimitur quinque siclis, vt patet Nume. 3. c. primogenitum asini mutatur oue, vt patet Exo. 13. cap. primogenita autem ouis, & bouis; atque caprarum non poterant redimi, sed immolabantur domino, vt patet Nume. 18. cap. distinguit autem hic litera inter primogenita pecorum, & primogenita armentorum, cum tamen ipsa armenta pecora sint, vocantur primogenita armētorum primogenita magnorum animaliū, sicut sunt primogenita boum: pecora vocātur hic animalia parua, sicuti sunt capræ, & oues. de his namque omnibus decimæ dandæ sunt. Accipiuntur tamen pecora hic contra communem modum loquendi, quia pecora communiter vocantur animalia magna, pecudes vocantur animalia parua, & secundum hoc armēta sunt pecora, & greges sunt pecudes. Ista primogenita pecorum, vel gregum, vel vt litera dicit primogenita armentorum, & pecudum, non poterat Israel in quolibet loco, vel oppido suo comedere, idest non poterat ea dare sacerdotibus suis in quolibet loco, vt vbicunque vellent, comederent ea, & offerrent ea, sed solum in vno loco quem dominus elegisset. ibi enim immolabant ea offerentes sanguinem, & cremantes adipes eorum, coram Deo in altari holocaustorum, & comedebant totum cadauer, vt patet Numer. 18. cap. *Et omnia quæ noueris.* Etiam vota deferebantur, vt si quis vouisset aliquod animal immolabile deferebat illuc, & immolabatur coram domino. De lege autem votorū vtrum animalia quæ uouebantur redimi possent, vel commutari, & quando commutari, & de quantitate precij in commutando, vel redimēdo, & de rebus inanimatis, quando vouebantur habes late Leui. vltimo cap. in textu, & ibi satis declaratum est. ista ducebātur in locum Sanctuarij, ne offerrentur alibi, quod erat inconueniens, & causa schismatis, atque idolatriæ in Israel, vt declaratum fuit Exodi 20. capit. Secunda causa erat, quia quando aliquis ferebat, id quod vouerat in locum Sanctuarij, erat quidam honor specialis Dei, s. quòd in hoc protestabatur istud votum ad honorem Dei emisisse.

Pecorum, & armentorū differentia.

Et sponte offerre volueris. Istæ sunt hostiæ pacificæ de quibus licebat offerentibus comedere, vt patet Leui. 7. cap. & tamen non poterant comedere extra locum Sanctuarij, cum non possint aliquid immolare extra locum illum, sicut nunc si quisquam vellet dici sibi missam, & consecrari admirandum illud Eucharistiæ sacramentum in quocunque loco, non habita differentia locorum, siue turpia loca, siue honesta, siue dicata ad diuinum cultum siue non, non posset licite fieri, & ob hoc cum aliquis in veteri testamento motus ex deuotione vellet offerre pacificas victimas, q̄ spontaneæ sunt, veniebat in locum Sanctuarij, vt innuitur primo Regum 2. cap.

De hostijs q̄ñ non licebat offerētibus comedere.

Et primitias manuum tuarum. Idest primitias de laboribus terræ quos manibus tuis exerces.

Aliqui putāt hic, quod hic dicitur. & primitias manuum, esse decimas personales. nam decimę prędiales dantur de fructibus prædiorum, & non vocantur istæ personales, quia licet in eis labor personæ requiratur, non tamen tantum pendēt ex labore, & industria personę, quantum pendent ex cœlesti influentia recepta in prędijs, & ex virtute feracitatis ipsorum prędio-

F rum, ideo magis denominantur prędiales, quam personales. decimæ autem personales dicuntur, quæ dantur de his, quæ acquiruntur ex laboribus humanis solis, sicuti est in militia, & artibus mechanicis, & cęteris in hunc modum, vt de negociationibus. nā de omnibus quæ homo Christianus licite acquirit, decimā dare tenetur, vt patet extra de decimis in cap. ex transmissa, & supra declaratum fuit. vocantur autem istæ personales, quia labore personę, & industria acquiruntur, & non de ipsis agris, vel cęlesti influentia recepta in eis, licet per accidens cœlestis influentia, & virtus terræ interdum agant ad augmētum acquisitionis in laboribus personalibus. quia ergo dicitur hic, quòd debemus dare primitias manuū nostrarum, idest de la-
G boribus, vel rebus acquisitis per labores manuum: videtur, quòd loquatur de labore personali, & decimis personalibus.

Respondetur, quòd non loquitur hic de aliquibus decimis, sed de quodam genere oblationis, quod vocatur primitia, & pertinet ad fructus agrorum, & hoc est ante decimam: vocantur tamē primitię manuum nostrarum, quia licet de terræ fructibus ista habeātur, tamen fructus illos laborādo acquirimus. decimæ autem quæ personales sunt, non fuerunt in veteri lege, vt declarauimus supra. vocantur autem primitię, quia de rebus melioribus dari debent, vt de frumento meliori, & vino meliori, & sic de cęteris. & hoc patet ex deriuatione. nam iste terminus primitia deriuatur de
H primus, signat autem primus antecessionem, & hoc siue secundum tempus, siue secūdum perfectionem: sicut enim quædam priora dicuntur, quia primo nata sunt, ita quædam priora, quia perfectiora sunt. primitiæ autem dicuntur de primus isto modo, quia de rebus primis, idest perfectioribus dari debent, & hoc satis signat dictio Hebraica, quæ ponitur vbicūque nos ponimus primitias, & illa signat segregationē, vel electionem, quia res illæ quæ dantur in primitiam, debēt esse segregatę, vel electę ab alijs, quod autem ab alijs segregatur, vel eligitur, tanquam bonum segregatur, vel eligitur, & nō solum debet esse segregatio, vel electio in primitijs dandis, sed etiam in decimis, & votis, & omnibus alijs oblationibus. ob hoc enim dicunt sa-
I crificium Cain non fuisse a Deo acceptum, quia ex voluntate mala de rebus peioribus offerebat. Abel autē susceptus est, & munera eius, quia de bonis pecoribus suis ad Dei sacrificium eligebat. in oblationibus enim semper hoc obseruādum, & in votis de oblationibus, patet Malach. 1. cap. cum dicitur. si offeratis cęcum ad immolandum, nonne malum est? & si offeratis claudum, & languidum nonne malum est? offer illud duci tuo, & si placuerit, & si susceperit faciem tuam dicit dominus exercituum. & nūc deprecamini Deum, vt misereatur vestri. de votis autem patet Malach. 1. capit. cum dicitur, & intulistis de rapinis claudum, & languidum, & intulistis munus: nunquid suscipiam illud de manu vestra dicit dominus? maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votū faciens
K immolat domino debile, quia rex magnus ego dicit dominus exercituum. aliquando autem possunt vocari primitiæ, quia de primis fructibus dantur, sicut fiebat quolibet anno in festo azymorum. nam tunc ferebantur spicæ nouæ ordeaceæ, antequam quicquā de agrorum fructibus colligi incipiet, vt patet Leuitici vigesimotertio c. cum dicitur. cum ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotē, qui eleuabit fasciculum coram domino, vt acceptabilis sit vobis. *Sed coram Domino Deo tuo.* Idest in loco Sanctuarij. *Comedes ea.* Idest spontaneas victimas referendo ad eum qui offert qui de his

solis

ſolis partẽ habebat, vel dicitur. *Comedes ea*. Ideſt omnia iſta tam decimas quàm primitias, & cętera. referẽdo ad Iſrael qui iſta comedebat: nam Iſrael offerebat, & Iſrael comedebat, quia pars Iſrael comedebat, & pars Iſrael offerebat, ſcilicet ſacerdotes comedebant, & populares offerebant. *In loco quem elegerit dominus Deus tuus*. Scilicet in loco Sanctuarij qui a Deo eligebat ad hoc, vt ſpecialiter ibi coleretur. *Tu, & filius tuus, & filia tua*. Quando aliquis offerens hoſtias portabat ſecum filium ſuum, aut filiam in locum Sanctuarij, illi comedere debebãt de ſacrificiorum partibus, quia volebat Deus, vt omnes gauderent in ſacrificijs eius, & ſic inclinarentur magis ad colendũ eum. *Seruus, & famula*. Seruus circuncidi debebat, & ſeruare omnes leges, & cæremonias, vt ſupra declarauimus. ancilla autem accipitur hic pro ancilla gentili, vel Iudæa, de ancilla Iudæa non eſt dubium, quia illa erat pure Hebręa nata de Hebræis parẽtibus obligata ad obſeruantias legales, maxime quia illa non erat ancilla ſimpliciter, quia ſolum vendebatur, vt dominus eius acciperet eam in vxorem, vel daret filio ſuo eadem lege, quod ſi non feciſſet, veniẽte puella ad nubilem ętatem, ſcilicet ad annos pubertatis, redibat ad patrem ſuum de quo patet Exodi 21.c. & ibi late diximus. ancilla autem de gentilitate aſſumpta etiam comedere debebat de ſacrificijs his: nã ſicut comedebat ſeruus aſſumptus de gentilitate de ſacrificijs, quia circũciſus erat a domino ſuo, & obligatus ad totam legem, ita ancilla obligabatur ad omnes Hebręorum cęremonias, & renunciandum idolis, & confitẽdum Deum cœli eſſe verum Deum, quem colebant Hebræi, licet non circuncideretur, quia circuncidi non poterat obſtante defectu ſexus maſculini. *Et Leuites qui manet in vrbibus tuis*. Loquitur ad totum Iſrael qui habebat vrbes. nullus autem de Iſrael vrbes habebat, & dabat Iſrael de vrbibus ſuis 48. ad habitationẽ ſacerdotum, & Leuitarum, vt patet Numeri 35. cap. hos autem Leuitas habitantes in vrbibus Iſraël ipſi Iſraelitæ debebant ducere ſecum ad conuiuium, quando facerent immolationes victimarum ſuarum. *Et lætaberis, & reficieris coram domino Deo tuo*. Intentio Dei erat inducere iſtos Hebręos, vt deſiderarẽt eum colere, & quia iſti erant adhuc valde carnales, inducebat eos Deus per quædã gaudia carnalia, ſcilicet, vt offerẽdo ſacrificia ſua Deo cęli in loco in quo ipſe mandabat, profiterentur eum eſſe Deum verũ, & cuſtodirent mandata eius, & cum hoc comedebant, & bibebant de viaticis melioribus & abundantiori modo quàm in alijs temporibus, & locis, & per hęc delectabilia corporalia quæ erant addita diuino cultui, illi qui erant imperfecti, alliciebãtur ad exercendum ſe in actibus latrię, & poſtea per aſſuetudinem relinquebant iſtam intentionẽ, quæ erat delectari corporaliter in comeſtione talium, & aſſurgebant principaliter in cultum Dei, ſicut nunc homines per timorem Dei ſeruilem bene operãtur, & per hanc exercitationem in bonis operibus prouehuntur ad hoc, vt ament Deum ex charitate, qua adueniente ceſſat ſeruilis timor.

Chriſti conuerſatio qualis erat ad conuertendum gentes. Et quem modum debent tenere prælati, & principes, ac potentes Chriſtiani, & diuites ad conuertendum infideles. Quæſt. XI.

HVNC etiam modũ Chriſtus habuit in principio prædicationis ſuæ, quia eis quos conuertere ad ſe volebat, familiarem ſe exhibebat dulciter conuerſando, & comedebat, bibebatque cum eis, & ſic lucrabatur animos eorum ad ſe, & poſtea quicquid diceret eis credebãt, & ſeque-

A bantur viam eius, in tãtum hoc exercebat, vt occaſione inuenta nequiſſimi Phariſęi vocarẽt eum voracẽ, & ebrium, & ſocium publicanorum, vt patet Matth. 11. cap. cũ dicitur hic eſt vorax, & potator vini, & publicanorũ ſocius, & alibi quærebant Phariſæi ab Apoſtolis Chriſti, quare cũ peccatoribus magiſter veſter manducat, & bibit? ad quod Chriſtus reſpondit, non eſt ſanis opus medico, ſed male habentibus, in quo innuit eſſe conuerſandum cũ malis dulciter, ſi ſpes eſt, quòd conuertentur. Et ſic valde bonum atque meritorium eſt, vt aliquis bonus vir eos qui mali ſunt, & carnales, bonis temporalibus oblectet, inuitando eos, & diſtribuendo eis de bonis ſuis, vt ſic corda eorum ad ſe trahat, & ipſi poſtea aſſentiant verbis eius, & cõ-
B uertantur, & hoc ſi viderit in eis ſpem vllam conuerſionis. Et ſic licitum eſt bonis viris, & deuotis, qui peruerti a fide, & recta actione non poſſunt, communicare aliquo modo cum infidelibus aliquibus, ſpecialiter vt ſic eos ad fidem trahere queant. Etiam licitum eſt dare alicui Iudæo, vel Sarraceno pecuniam, vt conuertatur ad Chriſtum: nam dato, quòd ipſe, qui conuertitur, tunc quando conuertitur, pro ſolis pecunijs conuertatur, & nihil mereatur, poterit tamen poſtea pęnitere de hoc fine malo cõuerſionis ſuæ, & erit bonus, quod non contingeret ſi non fuiſſet conuerſus, bona ergo fuit conuerſio. Etiam quia poſtquam conuerſus fuerit ad Chriſtum, poterit cogi ad obſeruantias legis Euangelicæ per quam erit bonus, quod non contingeret, ſi non fuiſſet conuerſus ſaltem per pecuniam.
C bonum ergo agit qui hoc modo pecunias dat. Item quia qui dat pecunias alicui, vt conuertatur, nullo modo dat ei occaſionem ad peccatũ mortale: dato enim quòd conuertatur ad Chriſtum propter pecunias, & in hoc nihil mereatur, melius tamen eſt, quàm quòd non conuertatur: nam manendo in infidelitate mortaliter peccat, ſi autem conuertatur ad Chriſtum datis ei pecunijs, ſi pecuniæ ſint cauſa allicitiua, & Chriſtus ſit cauſa principalis, adhuc ipſe conuerſus aliquid mereretur, quia propter Chriſtum principaliter mouetur: magis tamẽ mereretur, ſi totaliter moueretur propter Chriſtum. ſi autem moueatur ad conuerſionem propter pecunias ſolum non curãdo de Chriſto, nihil meretur ſic conuerſus, melius tamẽ eſt nihil me-
D reri, quàm mortaliter peccare. Ergo bonum eſt ſemper, & nullam cauſam mali præbens dare pecunias infidelibus, vt conuertãtur ad Chriſtum. de hoc autem ſ. ꝙ cuilibet infideli dari poſſit licite pecunia, vt cõuertatur, & non committitur ibi aliqua ſymonia, patet in decretis 23. q. 4. cap. vltimo, & 45. diſtinctione, cap. ſincera, & ſub tali conditione poteſt aliquis Chriſtianus contrahere matrimonium cum aliqua Iudæa, vel agarena, ſcilicet, vt efficiatur Chriſtiana, vt patet in decretis. 28. quęſt. 1. cap. caue, ſcilicet, quòd contrahatur matrimonium conditionaliter, ſi ipſa voluerit conuerti ad fidem, & ſic contrahens nõ peccat, nec punitur per aliquam humanam legem, ſi autem aliquis contraheret matrimonium per verba de præſenti cum aliqua
E Iudæa, vel agarena nulla interpoſita conditione, ſed quòd eã ſimpliciter in vxorem acciperet, dato quòd non cõſummaretur per copulam, talis cõtractus erit impius valde, & magni ſceleris, atque ſecundum canonicas, & humanas leges grauiter puniendum: iſtud tamen matrimonium ſic conditionaliter cõtractum, non eſt conſummãdum cum muliere infideli, donec ad fidem conuertatur, nam cõſummare eſt valde magnum peccatum, quaſi ſi eſſet acceſſus ſimpliciter ad aliquam infidelẽ mulierem nulla interpoſita pactione. Et patet hoc, quia cognoſcere carnaliter aliquam mulierem infidelem eſt valde magnum peccatum, niſi iſte actus iuſtificetur per aliquem contractum potentem

Cognoſcere carnaliter mulierem infidelem eſt magnũ peccatum.

tentem tollere peccatum, iste autem cōtractus esset, quòd iste vir contraheret cū ipsa muliere infideli conuersa ea ad fidem, si autem contractus fiat conditionalis, scilicet, quòd accipit eam in vxorem si facta fuerit Christiana, iste contractus nunquam habet aliquas vires donec adimpleatur conditio. donec ergo ipsa infidelis ad fidem conuertatur, cōtractus nullam sortitur firmitatem, ideo cognoscere eam carnaliter est tanquam si cognosceretur sine vlla pactione interposita, quia nihil, & inutile, vel nō habens vires equiparatur: sicut ergo peccaret cognoscendo eam carnaliter ante interpositionem pacti, ita peccauit cognoscendo eam carnaliter interposito conditionali pacto, & tamen non impleta conditione. & maior pensio potest dari alicui mulieri, vt conuertatur, vt patet in decretis 23. quæst. 6. cap. iam vero istam sententiam tenet Ioãnes & Bernardus super cap. dilectus extra de Symonia. *Coram domino Deo tuo*. Idest in atrio tabernaculi vbi victimę comedi debebant. *In cunctis ad quæ extenderis manum tuam*. Idest in omnibus quæ desideraueris, & ad quæ capienda manum extēderis: nam dicebat Deus, quòd quando venirent ad locum Sanctuarij, comederēt de omnibus quæ desideraret anima eorū, vt patet infra 14. cap. cum dicitur. Et emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, siue ex armentis, siue ex bobus, vinū quoque, & siceram, & omne, quod desiderat anima tua, & comedes coram Domino Deo tuo, vel aliter. *In cunctis ad quæ miseris manum*. Idest comedes, & lætaberis in omnibus rebus, ad quas extenderis manū tuam, idest in quibus laboraueris extendendo manus tuas ad eas, quasi dicat, quòd de omnibus rebus quas homo haberet, quæ essent comestibiles, & in quibus laborasset, deberet ducere in locum Sanctuarij, vt ibi comederet, & lætaretur, vel aliter. *Lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ miseris manum*. Idest si sic feceris ducendo decimas, & primitias, & vota, atque sacrificia spontanea, & cętera coram Domino in locum, quem elegerit, & ibi epulatus fueris cum filio, & filia, seruo, & ancilla, & Leuitam ad cōuiuium vocaueris, lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ extenderis manum, idest Deus dabit tibi, quòd gaudeas, & reficiaris, idest abundes in omnibus rebus ad quas manum miseris, idest in omnibus rebus quas incęperis, quasi dicat, obseruando ista supradicta, Deus dabit tibi tantam prosperitatem, quòd omnes res, & negocia, quas incęperis, finias, & læteris in eis. *Caue ne derelinquas Leuitem omni tempore quo versaris in terra*. Sed quolibet anno voca eum, quandocunque ascenderis ad sacrificia, sed non tenebantur ad hoc quando peregrinabantur extra terram suam, siue captiui, siue alio modo, quia etiam nō tenebantur ascendere ad locum sanctum, cum impossibile eis esset, sed solum orabant contra illam partem mundi, in qua erat locus sanctus, vt patet de Daniele qui orabat tribus temporibus in die contra Ierusalem apertis fenestris domus suæ Dani. 6. cap. & sic orauerat Salomon Deum, vt de terra captiuitatis contra locum illū orantes exaudirentur, vt patet 3. Reg. 8. cap. *Quando dilatauerit dominus Deus tuus*. Hic ponitur tertium in quo respondetur ad quædam dubia, scilicet de comestione carnis, & dictum fuit hoc supra, sed hoc magis explicatur hic. *Quando dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos*. Ista dilatatio solum attenditur propter distantiam locorum a loco Sanctuarij, quia non possent adduci pecora ad ostium tabernaculi, vt ibi effundere tur sanguis eorum. *Et volueris vesci carnibus quas desiderat anima tua*. Idest quę tibi videntur delectabiles valde. mulcebat Deus populum istum dans ei carnalia, quia sola carnalia perat petendo ollas carnium Aegypti, vt Exodi 16. cap. *Procul fuerit*. Ita, quòd non possis faciliter illuc ferre pecora ad occidendum. *Quas de-*

F *siderat anima tua*. Dicitur anima desiderare improprie, quia anima nostra nec desiderat, nec odit, nec diligit, nec intelligit, nec habet aliquem alium actum, sed homo desiderat, & diligit, odit, & intelligit, & habet omnes alios actus, quia actiones sunt suppositorū, anima autem dum est in corpore, non est suppositū, vel hoc aliquid, & sic dicit Philosophus 3. de Anima, quòd qui dicit animam tristare dicit eam texere, & ædificare, sed nullus concedit, quòd anima texat, aut ædificet, ergo concedere non debet, quòd tristetur, aut lætetur, & sic de cęteris, sed homo tristatur, & lætatur, & ratio est, quia differunt principium agendi, & agens, anima autem est principium agendi, scilicet principium omnium actionum humanarum, vt patet in 2. de Anima. Quæ actiones sint suppositi, non aîę soli⁹, & quô.

G ergo non est ipsa agens, vel non agit. etiā magis patet, quia forma dicitur proprie natura, vt patet in principio 2. Phys. & ibidem dicitur, quòd natura est principium motus, & quietis eius, in quo est, idest principiū omniū actionum eius in quo est, sed anima est forma, vt patet in principio secundi de Anima. ergo est principium actionis, & non agens: sed actus solum agentē denominat, ergo hō dicetur agere, quia ipse est agens, & non anima quæ est principium agendi, & hoc est, quod communiter distinguunt formalistæ, scilicet, quod, & quo, idest agēs, & principiū agendi, vel quod agit, & quo agit, licet ibi quo aliquomodo signat principium instrumentale. animam autem non vocamus principium instrumentale, sed radicale, quia ab ea deriuatur tota virtus agendi secundum omnes modos

H actionis compositi, principia instrumētalia vocamus organa potentiarum operatiuarum, & passiuarum. nā organum Græce Latine instrumētum dicitur, anima autem media est inter agens, & instrumentum: nam non est agens, quia non est ipsa suppositum, quod denominet actio, nec tamen rursus est instrumentum, quia ab instrumento nulla virtus deriuatur, sed potius deriuatur per instrumentum, anima autem nō est per quam deriuetur virtus ab aliquo alio, sed est id a quo virtus deriuatur, & sic neutrum istorum existens inter medium eorum est, scilicet principiū agendi, & sicut principium agendi non denominatur ab actione, ita nec instrumentum. nam non dicimus, ꝙ oculus videt,

I aut potentia visiua, sed ꝙ homo videt. cōmuni tamen modo loquendi dicimus animam aliquid agerę, vt cōcupiscere, & odisse, & intelligere, & non solum animā dicimus aliquid agere, sed etiam carnem denominamus agentem, sicut loquitur Apostolus ad Galat. 5. ca. dicens spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis: caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: & non solum attribuit his concupiscere, sed etiam operationes alias cum dicit. manifesta sunt autem opera carnis quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum seruitus, inimicitiæ &c. & postea subdit operationes animę dicens. fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, &c. In his quidem dici potest, ꝙ licet anima, & corpus non operentur, sed homo operetur, dicuntur tamen operari, quia sunt in eis principia operandi, vel potius ipsa sunt

K principia operandi, vt anima quidem nō intelligit, sed est principium intelligendi, non concupiscit, sed est principium concupiscendi. dicitur tamen concupiscere, & intelligere, sed hoc de anima bene stat, quod sit principium operādi, & ob hoc dicatur operari, sed de carne nihil tale videtur, quia caro non est principium agendi, cum caro sit materia, & materia non est principium motus, & quietis, sed ipsa forma quæ proprie vocatur natura. etiam quia anima dicitur principium omnium actionum compositi. quomodo ergo poterit esse, quòd caro sit principium alicuius? impossibile quidem est: Apostolus tamen dicit carnem concupiscere,

ſcere,& habere quædam opera; & ſpiritum concupi- **A** ſcere,& habere alia opera, vel fructꝰ,& omnes iſtę cōcupiſcentiæ dicuntur operationes,aut paſſiones compoſiti. Anima tamen dicitur principium concupiſcētiarum omnium, quæ vocantur concupiſcentiæ ſpiritus,& concupiſcentiæ carnis,caro autem nullius concupiſcentiæ, aut actionis principiū eſt, ſed dicitur principium,quia anima noſtra rationalis, aut humana, vt melius dicatur, vnica eſt,& eadē eſt vegetatiua, & ſenſitiua,& rationalis,vnitur tamen corpori noſtro tripliciter ſecundum, ꝙ dat perfectiones trium generum, aut modorum: nam per eādem ſumus vegetabilia, vt plantæ:per eam rurſus ſumus ſenſitiui,vt pecora,eadē etiam nos rationales efficit, quod ad homines ſolos eſt inter cętera animātia. Ideo neceſſe eſt,vt tribus mo- **B** dis vniatur nobis,vt triplices perfectiones det:ſecundū enim,quòd dat nobis, vt vegetemur in toto corpore, eſt, quia totum corpus vegetatur,& hoc faciens digeſtionem in ſingulis membris, & applicans illis, atque aſſimilans, vt trāſeat in ſubſtantiam membri,ſicut anima plātæ quæ ſolum vegetatur habet, quòd ſit in qualibet parte plantæ,licet anima noſtra quę eſt ſpiritualis ſubſtantia non ſit coextenſa toti corpori; ſicut anima plantæ, quæ eſt aliquo modo quanta ſecundum quantitatem plantæ. Secundo modo vnitur corpori inquātum dat nobis ſecundam perfectionem, quæ eſt ſenſitiuos eſſe,vt pecudes:ſecundum ergo,quòd operationes animales ſunt in pluribus partibus, coniuncta eſt, cum quælibet res ibi eſt vbi operatur,habet autem anima ſecūdum,quòd eſt ſenſitiua,vel animalis vim ſen- **C** ſitiuam,& ſi magis perfecta eſt, habet vim motiuam, & cum magis perfecta habet augmētum plurium virium,ſcilicet potentias quinque ſenſitiuas exteriores, & potētias ſenſitiuas ĩteriores, quæ ſunt aliæ quinque, & vim motiuam, & vim affectiuam ad quam paſſiones pertinent,ſcilicet in vi iraſcibili, & in concupiſcibili:anima autem ſecundnm, ꝙ ſenſitiua eſt non vnitur pluribus partibus, quàm vniantur iſtę potentiæ: nam potentia motiua nō eſt in toto corpore, ſed in quibuſdam partibus,ſ.in partibus muſculoſis, & neruoſis. vis autē auditiua in certa parte corporis eſt, ſcilicet in organo auditus,& ſic de viſiua,& cęteris. vires autem interiores ſenſitiuæ quæ ſunt in cerebro eodem modo determināt ſibi certam partem corporis,ſ. cerebrum **D** ſola vis tactiua eſt quæ per totū corpus diffunditur in neruo ramificato,quod eſt organum tactus. vires autē affectiuæ,ſ.iraſcibilis, & concupiſcibilis, habent certa loca determinata,ſ.hepar, & cor, & ſimilia membra, ita ꝙ ad amandum,vel iraſcēdum fit motus in iſtis, & nō ſit motus in pedibus,aut capite,vel manibus, & ſic de cęteris membris corporis. anima autem rationalis ſecundum, ꝙ rationalis, licet quātum ad ſubſtantiam eadem ſit in nobis cum omnibus ſuperioribus,tamen vnitur corpori ſolum quantum ad phantaſmata: nam non determinat ſibi aliquod organum ad operādum ſecundum,ꝙ auditiua auditum, & viſiua oculos,& ſic de cęteris. licet præſupponat actus iſtarum potentiarū, ſed ſolum requirit actualem conuerſionē ſuper phan- **E** taſmata, ſine quibus intelligere non poteſt, vt declarauimus Exodi 32.cap. Et ob hoc ponebat Cōmentator vnitatē intellectus agentis dicens, ꝙ ille vniebatur cuilibet homini per phantaſmata, & qñ vniebatur phantaſmatibus vnius intelligebat ille, & quādo vniebatur phantaſmatibus alterius intelligebat alius. Qualiter autē hoc falſum ſit, non eſt præſentis ſpeculationis. Anima autem ſecundum, ꝙ diuerſimode vnitur corpori, ita efficit in eo diuerſas operationes, & quia vnitur, vt vegetatiua,& vt sēſitiua, & vt rationalis, neceſſe eſt, vt diuerſas operationes habeat. quando tamen anima cōdiſtinguitur contra corpus, accipitur prout eſt ſeparata a corpore, non quidem ſecundum eſſentiam,ſ.ꝙ ſit extra corpus, ſed quia nō eſt alligata alicui operationi organicę,ſ.ꝙ operetur per organa,aut in operādo cōſequitur conditionem organorum. Anima autem ſecūdum, ꝙ eſt vegetatiua eſt alligata toti carni,quia tota caro vegetatur, & ſecundum, ꝙ ſenſitiua eſt infixa maiori parti corporis,ideo iudicatur idem cum carne, & omnes operationes, quarum anima eſt principium vt alligata toti carni,vegetando,aut maiori parti corporis ſenſitiuum faciendo, vocantur operationes carnis, vel deſideria carnis. operationes autem quarū ipſa anima, vt non alligata partibus corporis eſt principium, ſ.inquantum rationales, vocantur operationes ſpiritus vel concupiſcentiæ ſpiritus, & tūc ſtat dictum Apoſtoli,ſ.caro concupiſcit aduerſus Spiritū,& ſpiritus aduerſus carnem,ideſt, ꝙ anima eſt principium quarundam concupiſcentiarum quæ ſunt contrarię concupiſcentijs carnis,ideſt cōcupiſcentijs, quarum ipſa anima eſt principium, vt eſt infixa carni; ſ.inquantum ſenſitiua, & habens vim iraſcibilem,& concupiſcibilem:nā anima ſecundum ꝙ rationalis, deſiderat verum bonum, & contemplationem, atque abſtractionem ab his omnibus inferioribus, ſed caro concupiſcit aduerſus ſpiritum,ideſt anima infixa partibus carneis, ſ.iraſcibili, & concupiſcibili deſiderat aduerſus ea, quæ determinata ſunt per rationem, quia per rationem, & voluntatem rationalem quę eſt potentia animę volumus contemplari,& Deum ſuper omnia diligere. ſecūdum concupiſcibilem inclinamur ad fornicandum, & diligendū ea quę huius ſeculi ſunt magis quàm Deum. eadem ergo anima contra ſe concupiſcit,& non concupiſcit caro contra ſpiritum,quia ipſa ſecundum,ꝙ non alligata organis,ſ.inquantum eſt rationalis, eſt principium cōcupiſcendi oppoſita eis, quorum principium concupiſcendi eſt inquantum eſt alligata membris, quantum ad vim concupiſcibilem,& iraſcibilem, & hoc modo intelligi oportet dictū Apoſtoli,ad Gala.ſ.ſpiritus concupiſcit aduerſus carnē, &c. ſic ergo dicitur hic. *Quacunque deſiderat anima tua*. Ideſt comedas de omnibus illis quę concupiſcis, cuius concupiſcentię principium eſt anima tua,nō quidē inquantum eſt abſoluta ab organis,& partibus corporis, ſed inquantum eſt ſenſitiua habens partem affectiuam,ſ.cōcupiſcibilem,& iraſcibilem. *Locus autem quem elegerit dominus Deus tuus ſit procul*. Erat Dei ſtatutum,vt ſiquis vellet occidere aliquod pecus,adduceret ad oſtium tabernaculi, vt ſacerdos immolaret illud domino,ſ.ſanguinem eius, & adipes:nam adeps erat domini iure perpetuo,vt patet Leuit.3.cap. ſi autem locus eſſet diſtans, non poterat hoc compleri, quia non poſſent pecora adduci in locum Sanctuarij,ideo fiebat quod ſequitur.

Occides de armentis tuis,& pecoribus. Vocantur armenta magna animalia,vt boues,pecora vocantur hic parua,vt caprę,& oues,& de iſtis licebat immolari, & poterat occidere ipſe qui hēbat ea, & comedere in quocunque loco vellet. *Sicut præcepit tibi*. Supra hoc mandauit in iſto cap.

Sicut comeditur capra,& ceruus: ita veſceris eis. Ideſt, ſicut capra, & ceruus ſunt animalia immunda ad offerēdum, & ideo effuſo ſanguine, & nulla alia ſolennitate pręmiſſa comedi poſſunt: ita animalia quęcunque volueris poteris comedere in oppidis tuis, ſine aliquibus cæremonijs prępoſitis. *Mundus & immundus*. Immundi fiebant per tactum mortui,vel animalium morticinorum, ſiue mulieris menſtruatæ, & in fluxu ſanguinis, vel ſeminis,& multis alijs modis,de quibus Leuit. 11. 12.14.15.cap. *In commune veſcentur. hoc ſolum caue ne ſanguinem comedas*. Ideſt quilibet poterit comedere de carnibus iſtis communiter, ſiue mundus, ſiue immūdus, nec eſt in hoc aliqua differētia. dę carnibus autem ho-

ſtiarum

Quare ala humana tripliciter vnitur corpori: & ſecundū, ꝙ diuerſimode vnit corpori, efficit in eo diuerſas operationes.

stiarum nullus comedere poterat, nisi mundus, vt patet Leui.6.& 22.cap.& qui immūdus esset, & scienter comedebat de sanctificatis, moriebatur, vt patet Leui. 7.cap. *Sanguis eorum pro anima est.* Anima enim sedet in sanguine, quia anima vnitur corpori secundū quandam harmoniam repertam in corpore, & ista est pręcipue in calido, & humido, quæ sunt principia viuendi, ideo dicimus calorem naturalē, & humidum radicale vitam conseruare. Et ista duo reperiuntur in sanguine magis quā in alio humore, ideo sanguis dicitur sedes animæ: animam autem comedere velle horribile est, ideo nec sanguinem comedere debent, quia in pecoribus sanguis loco animæ est. Ratio autem potissima quare sanguinem non comedebant erat, quia omnis sanguis est ad expiandum peccata, vt patet Leui.17.& tangit eam Apostolus ad Hebr.9.cap. *Iccirco non debes comedere animam cum carnibus.*

An valeat consequentia de qua in litera, de esu sanguinis. Quæst. XII.

SATIS valet ista consequentia, s. ꝙ horribile est comedere animam alicuius rei, cum sit principium essendi, & viuendi, sed sanguis in animalibus est loco animæ quantum ad bruta. ergo non debet comedi sanguis, & caro, quia tunc comederetur anima cum carnibus, quod horribile est. anima autem in pecoribus comedi non potest, quia non est in eis anima aliquid quod est, sed aliquid quod est ipsū animal, & per se non est ipsa anima pecorum ens, ideo deficiente illa harmonia secundum quā manebat anima, iam non erit aliquid illa anima, sed non est sic de anima nostra, quia non deficit mox, vt homo moritur, immo ipsa anima humana immortalis est, & licet in corpore sit, vt pars speciei, & non sit suppositum, deficiente homine ipsa est suppositum, & hoc aliquid, & habet actus quos ipsa agere dicitur, sicut hō ante agere dicebatur. nō ergo dicetur sic de homine, sicut de pecoribus, quia sanguis in homine pro anima esse nō potest, cum anima maneat. in pecoribus autem sanguis pro anima est. *Sed super terram funde quasi aquam.* Hic manet adhuc sanguis in officio suo, nam cum sanguis sit loco animæ ad expiandum est. cum autem super terram funditur, & non comeditur propter mandatum Dei, fit ei sacrificium de ipso sanguine, sicut cum funditur ad basem altaris in cęteris sacrificijs, & non crematur, sicut cęteræ carnes, sed solis cornibus altaris tinctis cū sanguine illo, reliquus sanguis ad basem funditur, & hoc generaliter erat in holocaustis, vt patet Leuit.1.c.& in victimis pacificis, vt patet Leuit.3.in victimis autem pro peccato interdum inferebatur sanguis in tabernaculum, vt aspergeretur coram sancto sanctorum, vt pro peccato summi sacerdotis, vt patet Leuit.4.ca.& ibi de peccato totius populi, & peccato principis. interdum autem sanguis iste partim aspergebatur intra sancta Sanctorum contra arcam, & tingebantur cornua altaris thimiamatum, quod erat intra tabernaculum. de aspersione sanguinis contra arcam patet Leuit.16.c. quia hoc erat in die propitiationis solum, & nunquam in alio die, vel tempore anni intrabat sacerdos magnus in sancta Sanctorum: est autem iste dies propitiationis decimus dies Septembris, vt patet Leui.23.c. de tinctione cornuum altaris thimiamatum in sanguine patet infra 30.c. *Funde quasi aquam.* Idest totaliter funde non retinendo aliquid de illo, quia tibi inutilis est, & in hoc magnum cultum Deo exhibes eius parendo præceptis. *Vt bene sit tibi, & filiis tuis post te.* Quia patres bene agentes non solum merentur sibi misericordiam Dei, sed etiam filijs suis. *Cum feceris quod placet in conspectu domini.* Idest prosperaberis facien-

F do præcepta Dei. *Quæ autem sanctificaueris, & voueris domino.* Idest illa quæ per votū sanctificaueris domino: proprie sanctificare est ad Dei cultū applicare, animalia autem quæ vouentur applicantur domino, quia ei offerri debent, nec alicui licet comedere illa. Sanctificatum aliquid dicitur cum diuino cultui applicatur, siue illud sit tempus, sicut dicimus diem sabbati sanctificatum, vt patet Exodi.20.cap. quia ad cultum eius separari debet, s. vt in illo die non vacaret homo mundanis negocijs, sed ad Dei contemplationem reseruaret: sanctificantur etiā res inanimatæ, vt res sacrę quæ ad solius Dei cultum, & nullo modo in vsus humanos conuertendæ sunt, & isto modo vocatur tabernaculum Sanctum, & sancta sanctorum, & Sāctuarium vt patet in multis locis, etiam ipsum vnguentum quo

Quæ sanctificari poterant.

G vngebantur sacerdotes, & ea quæ in templo erant, s. omnia vasa tabernaculi, & thimiama, quod adolebatur coram Domino in altari aureo thimiamatū, sanctum vocatur, & sanctum Sanctorum, vt patet Exodi 30.cap. sanctificantur etiam res animatę, vt pecora, sicut sunt primogenita, de quibus dicitur Exodi 13.ca. sanctifica mihi omne primogenitū, quod aperit vuluam tam in hominibus quàm in iumentis: sicut aūt ista ex lege sanctificata sunt, ita alia ex voluntate sanctificantur, & ista sunt quæ domino vouemus, quia per hoc iuri nostro subtrahimus, & cultui diuino applicamus, & potest aliquis sanctificare rem inanimatam, vt domum, vel agrum, & tunc dabatur pro eo certū precium, quod constitutum est Leui.27.c.& redibat ager

H vel domus ad eum qui vouerat. aliquando vouebant res brutæ immolabiles, vt boues, oues, capras, & tunc, si ista animalia mūda erant talia qualia immolari possent, non poterant redimi, nec commutari, sed si aliquis conaretur commutare animal, quod vouerat, ꝓ alio, tam ipsum, qđ commutabatur, quàm id pro quo cōmutabatur consecrabantur domino, vt patet Leui. 27.cap.& ibi ponuntur aliæ multę regulę de votis, & precijs redemptionis votorum, & quid faciendum esset si animal esset immundum, vel ineptum ad immolandum. hic autem solum loquitur scriptura, quando vouebantur animalia, quæ immolari possent, quia tūc ferenda erant in locum Sanctuarij, si autem esset res

I inanimata, redimebatur, vt supra dictum est. *Venies ad locum quem elegerit Deus, & offeres.* Si tamen locus multum distaret a loco Sanctuarij, poterant primogenita pecorum, vel ea quę vouerant vendere, siue comedere, & precium eorum afferre in locum Sanctuarij, sicut dicitur de decimis infra 14.c. *Carnes, & sanguinem super altare Domini Dei tui.* De sanguine hostię tingebātur cornua altaris, & reliquus fundebatur ad basim, vt patet Leui.3.cap. carnes autem cremabantur super altare, sed aliter in holocaustis, aliter in pacificis, aliter ꝓ peccato, vt supra distinximus. *Sanguinem hostiarum fundes in altari.* Idest ad basim altaris, & non supra. *Carnibus autem ipse vesceris.* Ex hoc patet, quòd istę erant hostię pacificę, quia de holocaustis, siue pro peccato nihil comedit offerens, vt patet Leui.1.& 6.cap. de istis pacificis comedit offerens omnes carnes detracto adi-

K pe cum renibus, siue lumbis, ad Dei incensum in altari, & armo dextro, & pectusculo ad ius sacerdotum, vt patet Leui.3.& 7.cap. Cum autē dicitur hic de sanguinis oblatione super altare, & de carnibus: non est intelligēdum, ꝙ funderetur sanguis super altare, quia solum tingebantur cornua eius.4.& fundebatur reliquus ad basim, sed dicitur fundi in altari, idest in circuitu altaris. semel autem solum fuit sanguis fusus super altare, sed tunc non erant datę leges de ritibus sacrificiorum, s. quando fuit confirmatum pactum legis inter Deum, & Israel: nam cum occisi fuissent boues, & hirci, vt ait Apostolus ad Hebr.9.ca.& sanguis eorum receptus

receptus in crateris medietas sanguinis super altare fusus est, reliqua autem medietas cum aqua, & lana coccinea ad aspersionem populi fuit: de his habetur Exo. 24. cap. ibi autem ratio fuit specialis, s. quare dimidia pars sanguinis fuisset in altari fusa. Quod autem dicitur hic de carnibus, q ipse comedere debebat offerēs, sed in quasdam distinguitur, quia aut erant carnes animalium immolatorū, vt hostiæ pacificæ, aut hæc animalia, vt vota immolabātur, si autem essent animalia habentia carnes in pacifico sacrificio oblatas, pertinebant ad ipsos offerentes quædā partes eorum, sicut determinatur Leui. 3. & 7. atque 8. capit. si autem essent animalia ex voto data, non poterant carnes eorum comedi ab ipsis immolantibus, siue offerētibus ea, quia ista pertinebant ad iura sacerdotalia, vt patet Nume. 18. cap. ista distinctio vera est, sed non conuenit ad præsens: nam hic dicitur de votis, s. quæ autem sanctificaueris, & voueris domino, &c. ideo dicendū, q aliquod animal īmolabile poterat dupliciter voueri. Vno modo, q voueretur simpliciter, s. dicēdo ego voueo istud animal Deo, & tunc per votum totaliter abdicabat a se ouem, aut bouem, vel aliud animal, quod vouebat, & transibat in ius sacerdotum, vt patet Numeri 18. c. cum oīa vota ad eos pertinerēt. si aūt votum est cum determinatione, vt si dicatur. ego voueo facere Deo hostiam pacificam de vno ariete, vel boue, tunc ex eo quod vouerat, tenebatur facere illud sacrificiū, tamen remanebat sibi potestas comedēdi de animali immolato secundum partem determinatam ei a lege. tantū enim nunc comedere poterat vouens de animali sic immolato, sicut si immolasset illud in hostias pacificas, & non vouisset, quia quando vouit istam conditionem sibi reseruauit, s. vt offerret illud animal tāquam hostias pacificas, & sic stat hic litera, q de voto comedere quis posset. *Obserua, & audi*. Hic ponit cōclusionem intentam, s. non colere idola, quia omnia supradicta sunt de modo colendi Deum, cui maxime repugnat idolatria. *Obserua, & audi*. Ponuntur ista verba duo, quia vnum notat attentionem, & aliud notat cōsensum, s. obserua, idest diligenter attende quæ dico. *Et audi*. Idest exaudi, s. consentiēdo, quia alias auditio nihil prodest, cum non sequetur exauditio. *Quæ præcipio tibi*. Frequenter repetit ista Moyses, quia sciebat istum populum pigrum ad obediendū mandatis Dei, & exequendum ea, ideo oportebat eum crebro monere, vt diligenter aduertat. *Vt bene sit tibi, & filiis tuis post te in sempiternum*. Idest si tu audis mandata Dei, & opere comples, dominus dabit tibi vitam, & prosperitatem omnium bonorum temporalium, & nō solum tibi, sed etiam filijs tuis meritis tuis, quia cum patres sunt boni, Deus propter eos miseretur filijs vsque in mille generationes, siue vsque milia, vt patet supra 5. cap. & Exodi. 34. *In sempiternum*. Ponitur hic sempiternum secundum, q alias in sacra Scriptura poni cōsueuit, s. pro magno tempore, non tamē pro vita æterna, quia pater quātumcunque bonus sit, nūquam meretur pro filio vitam æternam, nisi cum filius bonus, est, & tunc ipse pro se meretur. indirecte tamē potest mereri pater pro filio vitam æternam, quia per bona opera sua promerebitur, vt Deus dirigat filium eius in viam salutis æternæ.

Animal immolabile dupliciter voueri poterat.

Cōclusio intenta, s. non colere idola.

Cum feceris, quod bonum est, placitum in conspectu Domini Dei tui. Idest, quòd faciendo ea quæ coram Deo placita sūt promeremur pro nobis, & filijs nostris bonū, bonum autem, & placitum idem est alicubi. namque placitum, & bonum nō sunt idem, quia non amamus semper ea quæ sunt bona simpliciter, sed quæ videntur nobis, vt patet in principio 8. Ethicorum. Deus autem qui regula æterna est, & non deficit ab eo, quod secūdum se est verum, & bonum, semper vult id, quod est

A secūdum se bonum, ideo bonum, & placitum coram eo idem sunt.

Cum disperdiderit dominus Deus tuus. Hic ponitur tempus completionis horum præceptorum, scilicet post quam ingressi essent in terram possessionis, & gentes destructæ essent ipsis composita pace quiescentibus. *Ante faciem gentes*. Idest, quòd faciet eas nō posse stare ante faciem tuā, quia dato, quòd illæ gētes pugnarent interdum cum Israelitis, tamen confestim terga vertentes agebantur in fugam, & hoc forte, quia crabrones effugabant de quibus dicitur Exodi 23. capitu. *Ad quas ingrederis possidendas*. Idest quarum terram possidere debes, quia ipsas gentes nullo modo possidere poterāt, scilicet nec faciendo eas tributarias, nec subij-

Tp̄s cōpletionis horum præceptorum.

B ciēdo in seruitutem, quia nullum fœdus licitum erat cum eis, vt patet Exodi 23. & 34. & infra 20. cap.

Et possederis atque habitaueris in terra earum. idest, q expuleris gentes, & acceperis terram eorum, & pacifice possederis.

Caue ne imiteris eas. Colendo idola, sicut ipsæ coluerunt. *Et requiras cæremonias earum*. Scilicet inquirēdo quales ritus habuerunt gentes illæ in colendo Deos suos, ideo non erat licitum Iudæis tunc legere aliquos gentilium libros continentes Deorum cæremonias, nobis autem licet, quia non est occasio idolatrandi in nobis sicut in eis erat. Item quia oportet habere testimonium ex his quæ foris sunt, ideo beatus Paulus arguens contra Philosophos Atheniēses vsus est auctoritate poetarum, & sapientum testimonijs vtitur. *Post-*

C *quam fuerunt te introeunte subuersæ*. Idest postquam tu intraueris, & possederis terram Chanaan, ipsæ gentes, quæ ante possidebant iam non erunt, cum necesse sit prius te delere eas, quàm teneas terram earum, destructis eis cum eam tenueris non debes inquirere cæremonias earum, scilicet qualiter illæ gentes coluerunt Deos suos, scilicet, quod quærerent ab alijs gentibus vicinis, vel in libris gentium, quas deleuerant. neutro enim modorum horum facere debebant. Quòd autē ipsi inquirerent cæremonias gentium, quæ fuerant in terra illa, videbatur esse, quia gentiles putabant quamlibet terram Deum suum habere, & quemlibet Deū determinatas cæremonias cultus, & quando non obseruabantur in terra illa cæremoniæ Dei illius, puta-

D bant gentiles ob hoc euenire omnes plagas quæ eueniebant, sicut patet de his quos rex Assyriorum adduxerat de terra sua, vt habitarent in vrbibus Samariæ, quas expoliauerat Iudæis cultoribus terræ illius, & cū isti gentiles cæpissent habitare in terra Samariæ, non timebāt Deum verum: ideo misit in eos Leones qui occidebant eos, & tunc nunciatum fuit regi Assyriorum in hunc modum gentes quas transtulisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samariæ, ignorabāt legitima Dei terræ, & immisit in eos dominus Leones, & ecce interficiunt eos, eo quòd ignorent ritum Dei terræ, & sic vetabat Deus verus, qui erat Deus Hebræorum, ne Iudæi expulsis Chananæis de terra, putarent illam terram habere certos Deos, qui determinarēt sibi cer-

E tas cæremonias, quas tenerētur facere habitatores terræ si vellent in pace viuere, sed quòd ipsum solum tanquam Deum verum timerent, & a nullo alio formidarent. ad hoc autem vehementer prompti erant Israelitæ, ideo vetat eis Deus ne aliquando talia inquirant. sic dicitur eis Hierem. 10. cap. iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cæli nolite metuere: ad idem admonet eos Leui. 18. cap. ne sequantur cæremonias accolarum terræ, quia sicut terra euomuit illas propter peccata sua, ita euomet Iudæos, nisi obseruent mandata Dei, quando talia egerint, qualia illæ gentes quæ ante habitauerunt in terra.

Sicut coluerunt gentes istæ Deos suos, ita ego colam. Potest

esse

Duplex literę expositio.

esse duplex sēsus. vno modo, sicut ipsę coluerūt Deos suos Baalin, Astaroth, &c. ita ego colā Baalin, & Astaroth; vel sicut ipsę coluerunt Deos suos per tales cæremonias, ita ego per easdem colam Deum meum, & hoc magis consonat superioribus, quia dicebatur, quòd non requirerent cæremonias gentilium, & inferiori, quia dicitur non facietis sic domino Deo vestro. *Omnes abominationes quas aduersatur dominus*. Idest quas odio habet.

Fecerunt. Quia dæmones a Deo permissi quantum potuerunt gentes a vero Dei cultu abstraxerunt per quasdā vanas superstitiones, ideo Deus odio habebat istas cæremonias. Abominationes operati sunt gentiles in terra illa, quæ displicebant in oculis Domini, colendo valde obscęne Deos suos, & ab omnibus istis abominationibus mandat Deus Iudęos cauere: magna enim abominatio est, quòd eo relicto alius Deus colatur, qui non est Deus, ideo non licebat Iudæis relinquere Deum suum, & colere Deum alium mutando nouos Deos, & de hoc conqueritur Deus per Hiere. cap. 1. dicens transite in insulas Cethin, & in cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factū est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dij. populus vero meus mutauit gloriam suam in idolum. obstupescite cœli super hoc, & portę eius desolamini dicit dominus. Alia abominatio est Deo, quòd ipse colatur cum alijs dijs: nam ipse est verus Deus, atque bonum summum. dij autem gētium aut dæmones sunt, aut nihil sunt. quòd ergo compararetur aliqua creatura, & aliquando illa quæ est vilissima, Deo in honore, magna abominatio est, & istam abominationem faciebant Samaritani, quia Deū cœli timebant, & tamen quilibet Deum suum colebat, atque ei sacrificabat, vt patet 4. Regum 17. c. hoc autem Iudæis vehementer cauendum erat, ne cum Deo suo vero alium colerent: alia abominatio erat, quòd Deus verus, qui summum honestum est, secundum turpissimas cæremonias gentilium Deorum coleretur: honestissimo namque Deo purissima oblatio conuenit, & hoc volebant facere quidam Iudæi: nam putabant cęremonias debitas fore diuersas terris diuersis, & quia nolebant totaliter præuaricari, nolebant dimittere Deum suum pro alio Deo, tamen miscebant, vt vtrūque secundum eorum iudicium complerent, scilicet colebant Deum suum verum, ne viderentur eum deseruisse, & vt placarent Deos terrę illius, volebant immolare Deo suo secundum cōsuetudinem Deorum terræ illius, idest qui prius culti sunt in terra illa. Deus autem abominatur hoc, quia sicut secundum veritatem ipse solus Deus est, ita ipse solus vult coli, & quia nullus potest statuere cęremonias debitas cultui Dei, nisi ipse Deus, ideo non debet coli secūdum aliorum falsorum Deorum cæremonias, sed secundum cæremonias quas ipse statuerit, & hoc est, quod vetat hic dicens. non facietis sic domino Deo vestro, idest non coletis eum eo modo quo coluerūt gentes istę Deos suos. commiserūt peccata valde grauia, vt patet infra quia aliqui coluerūt Deos immolantes eis filios suos, vt erat quantum ad Deos Samaritanorum qui erant de Sapharnain, scilicet ad Ramelech, & Anamalech dijs Sapharnain: committebāt etiam peccata cum pecoribus, & Sodomitica, & incestuosa, vt cū sororibus, & matribus, vt patet Leui. 18. cap. mille etiam turpitudines quæ fiebant in alijs sacrificijs, vt in sacrificio priapi fiebant mille inhonestatum genera, scilicet demōstratio verendorum sacerdotis priapi, & deinde confluxum ad actum venereum: nam expletis sacrificijs quasi vocalibus priapi sequebantur sacrificia realia ipsius priapi, scilicet conuentus ad coeundum, siue sub locis frondosis, & obscuris, siue in locis subterraneis,

F & specubus, de quo creata fuit magna lues in Israel: nam priapus in abscondito celebrabatur, & conueniē tibus multis exercebantur opera turpissima, ita vt mater regis Asa esset princeps eorum, qui colebant priapum, & vacabant illi operi nefario, vt patet 3. Reg. 15. multi quoque alij modi turpissimi obseruabantur in sacrificijs aliorum Deorum gentilium, cum quæque gens pro sua capacitate turpitudinibus, & obscęnis libidinibus abundaret. de his sacrificijs Marcus varro in libris sacrorum, & Ouidius in libris Fastorum, & August. in plerisque libris de ciuita. Dei: ideo dixit Deus, quòd istę gentes fecerant omnes abominationes in dijs, quia per omnem modum scelerum versabātur. *Fecerunt diis suis offerentes filios suos, & filias comburentes*

G *igni*. De ista combustione aliquid diximus Leui. 20. ca. Erat enim magnum idolum, quem Iudęi Moloch vocant, idest regem, vel principem aliorum idolorū, & illud cupreum, vel alterius metalli, & incendebatur ex parte interiori quousque inflammaretur, tunc ponebant pueros teneros siue puellas in manibus illius idoli ardentis, psallentibus sacerdotibus in vasis musicis, & magna voce concinētibus, ne voces pueri morientis a parentibus audirentur, & tunc dicebant puerum a dijs ad æthera raptum, & hæc erat dæmonum gratissima oblatio, cum Deus illam maxime abhorreret. *Quod præcipio tibi hoc tantum facito*. Quia aliqui in cultu Dei volebant obseruare cæremonias scriptas in lege, & insuper cæremonias quas obseruabant gentiles. *Nec addas quicquam*. In colendo Deum supra id,

H quod est in lege.

Et si dicas contra, quia Christus dixit Luc. 10. capit. quicquid superogaueris ego veniens reddam tibi. in quo laudat, & promittit mercedem magnam his, qui super ea ad quę obligātur ex lege, aliquid boni operis supererogant.

Respondetur, quòd facere aliquod bonum supra legem sanctum est, sed facere supra legem aliquid quod est contra legem, hoc malum est, & prohibetur hic. *Nec minuas*. Faciendo minus quàm mandat lex, de his dictum fuit late supra cap. 4. & ibi vide.

An facere supra legem, idest opus supererogationis sit peccatum. Quæst. XIII.

I

Considerandvm autem est, quòd facere supra legem est aliquando malum, & aliquando bonum, sicut est de actibus virtutis. nam virtutes sunt inter duo extrema, quorū quodlibet est vitiosum, quādo autem aliquis excedit a medio modicum, non dicitur male agere, quia medium in materia virtutis non ponitur indiuisibile, sed habens quandam latitudinem. Dum autem aliquis intra illam latitudinem est, adhuc nō excessit medium, nec dicendus est malefacere. Et ob hoc contingit virtuosos viros inter se non consonare totaliter, quia medium, intra quod virtuosi sunt, latitudinem habet: si autem medium illud esset indiuisibile, necesse esset omnes virtuosos eadem, & totaliter similia facere. &

K isto modo dato, quòd lex mandet aliquid, quod nos possumus facere plusquam mandat lex, & bene agemus, quia illud est intra latitudinem, vtpote si lex mādauit ieiunare vna die, & nos velimus ieiunare duobus, vel tribus, bene agimus, & valde meremur, nisi forte in lege vetitum sit aliquid eorum, quę nos agimus, vt si lex mandauit vna die ieiunari, & mandauit non ieiunari diebus dominicalibus: nos autem volumus ieiunare tribus non peccamus, quia non exceditur medium. si tamen in illis diebus velimus ieiunare diem Dominicam, peccamus, quia iam est extra medium cum sit contra mādatum legis. Si tamen aliquis

tantum

tantũ velit ieiunare, vt penitus nihil comedat, aut valde paucum, quod ad vitam non ſufficit, iſte eſt extra medium, & in plus agendo peccat. Si autem lex mandat abſtinere a fornicatione, ſi autem aliquis abſtineat etiam a coitu matrimoniali nolens accipere vxorem, ita ꝙ ſit in viduitate, vel virginitate, magis agit quàm lex mandet, tamen bene agit, & valde laudatur, quia omnia iſta adhuc ſunt infra medium. Tamen ſi Deus mandaret abſtinentiã a fornicatione, ſicuti nunc mãdatum eſt, & mandaret multiplicationem generis humani per honeſtas nuptias, ſicut fuit in principio generis humani, cum dixit primis parentibus, creſcite, & multiplicamini, & replete terram, vt patet Gene. 1. c. & poſtea iterum poſt diluuium, vt patet Gene. 9. cap. ſi aliquis exiſtentibus his edictis abſtineret a fornicatione ſecundum vnum edictum illorum, & non a fornicatione, ſed etiam ab actu matrimoniali volẽs in virginitate manere, peccaret, quia excedebat mediũ virtutis. eſt autem hic medium virtutis determinatum a lege, ſ. ꝙ debeat vitari fornicatio, & non vitetur matrimonialis concubitus. inter vtrumque autem eſt medium. qui vero, vel a nullo coitu abſtinet, vel ab omnibus abſtinet, his poſitis extra medium eſt. Sic autẽ hic ſacrificare quidẽ cum omnibus his cæremonijs quæ ſupra poſitę ſunt, eſt medium in iſto actu latriæ determinato a lege, ſi autem aliquis in aliqua iſtarum defecerit, a medio recedit, & male agit, ſi autẽ aliquis obſeruare velit non ſolum has, quę poſitæ ſunt, ſed inſuper plures nullam iſtarum tollendo, recte ageret, niſi lex determinaret non eſſe magis agendum: lex enim determinare poteſt medium virtutis, quia leges ſunt poſitæ a ſapiẽte viro, cum ſapientis ſit ordinare, vt patet 1. Metaph. ſed medium in virtute eſt ſecundum rectam rationem, & ſicut ſapiens determinabit, vt patet 2. Ethic. ergo lex poteſt aſſignare rectiſſime medium in qualibet virtute, ſi ergo lex dixit debere tales, & tantas cæremonias obſeruari, & nõ aliquid amplius, ſi aliquid plus obſeruetur neceſſe eſt eſſe malum, cum ſit extra medium. iſta autem lex quæ hic ponitur, ſcilicet quod præcipio hoc tãtum facito domino, nec addas quicquam, nec minuas: intelligitur hic ſpecialiter in ſacrificijs: nam in alijs generibus humanæ actionis, licet contra legem agi nunquã licite poſſit, licite tamen agitur intra legem. quia non immediate eſt extra medium, ſi ſupra legem agatur. In ſacrificijs tamẽ erat aliquid ſpeciale, quia nec poterat licite agi contra legẽ, nec ſupra legem, & ratio huius eſt, quia Iudęi erãt proni ad cæremonias gentilium, & ſi permitterentur agere vltra certam regulam, daretur eis occaſio ad idolatrandum, & cuilibet immolandum, vt vult, & ſequendum omnes cæremonias gentilium, ideo rectum valde fuit, vt certa regula daretur in ſacrificando, & nec aliquis poſſet addere, vel diminuere, quia quouis modo pertinebat ad occaſionem idolatriæ. Non eſt autẽ ſic in alijs actibus, vt ſiquis ieiunet magis quàm mandat lex, vel magis abſtineat a coitu quàm lex mandet, quia in his non eſt occaſio alicuius mali immediate, ſicut in ſacrificando, ideo quandocunque iſte textus allegetur nihil agit ad propoſitum, niſi cum inducatur in materia ſacrificiorum, de qua hic loquitur ſpecialiter.

CAP. XIII.

Non ſunt audiẽdi falſi Prophetę.

SI ſurrexerit in medio tui prophetes, aut qui ſomnium vidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum atque portentum, & euenerit, quod locutus eſt, & dixerit tibi eamus, & ſequamur Deos alienos, quos ignoras, & ſeruiamus eis: non audies verba Prophetæ illius, aut ſomniatoris, quia tentat vos dominus Deus veſter, vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non, in toto corde, & in tota anima veſtra. Dominum Deum veſtrum ſequimini, & ipſum timete, & mandata illius cuſtodite, & audite vocem eius. Ipſi ſeruietis, & ipſi adhęrebitis. Propheta autem ille, aut fictor ſomniorum interficietur, quia locutus eſt, vt vos auerteret a domino Deo veſtro, qui eduxit vos de terra Aegypti, & redemit vos de domo ſeruitutis, vt errare te faceret de via quã tibi præcepit dominus Deus tuus, & auferes malum de medio tui.

SI *ſurrexerit* ſupra dictum fuit de modo diuini cultus, hic agitur de euitando, & deſtruẽdo idolatriæ ritus, quia vnius oppoſitorum deſtructio alterius eſt confirmatio. Et ponuntur tria. primo ponitur pęna Prophetæ, vt fallat aliquid prædicẽtis. Secundo ponitur ſententia perſonæ coniunctæ in conſanguinitate, vel affinitate ad idolatriam perſuadẽtis ibi. *Si tibi voluerit perſuadere*. Tertio ponitur deſtructio ciuitatis idolum colentis ibi. *Si audieris in vna vrbium. Si ſurrexerit in medio tui Prophetes*. De modo prophetiæ dictum fuit Nume. 12. c. & 22.

De quo Propheta hic loquatur Moyſes: Præterea quot modis prophetia ſiue verius ſcientia de futuris haberi poteſt, & an omnis talis cognitio vere poſſit dici prophetia. Quæſt. I.

PROPHETA autem qui hic dicitur, malus eſt, vt patet ex fine, quia ad malum incitat, & iſta prophetia eſt prophetia ĩproprie dicta, quia omnis prophetia Spiritu ſancto dictante fit, vt patet 2. Petri. c. 1. ſed iſta non eſt a Deo, vt communiter, poteſt tamen iſta prophetia eſſe a Deo ad aliqđ bonum, & ille qui ſuſcipit eam ex malitia ſua conuertit ad malum, vt Balaã qui a Deo reuelationes recipiebat, ſed per eas contra Dei voluntatem facere nitebãt volendo maledicere Iudæis, vt patet Nu. 22. & 23. & 24. c. ſic etiam de Caipha, qui a Spiritu ſancto locutus eſt, vt patet Io. 11. c. ſed verba illa ad malum intellectũ retorſit, & Deus permittit iſtum deprauare verba ſua ad tentandum gẽtem illam, vt patet ĩ. ſicut hęreticos in Eccleſia permiſit ad confirmandũ ſacram Scripturam, & vt nos cautiores redderet, & multæ veritates notæ fierent: ſi enim hæretici non fuiſſent, tanta claritas non fuiſſet, & ſapiẽtia in Eccleſiaſticis doctoribus, quia ocium ingenia eneruaret, magni aũt labores magna ingenia acuunt. Poterat ẽt iſta prophetia a Deo eſſe mediate, ita ꝙ aliquis verus Propheta audiret aliqd a dño: deinde falſus Propheta audiens a vero Propheta anteq̃ alijs notum fieret, publicaret: & tunc adiungeret, ꝙ irent ad colẽdos Deos alienos. Põt iſte Propheta a dęmone reuelationem recipere, & hoc dupliciter, quia aut dęmon iſtam cognitionem habuit diuina reuelatione, vel angelica, qua ſępe multa dęmonibus reuelãtur, vt profuit membris Chriſti ſaltem indirecte, & tunc eſt vera prophetia, quia eſt de ſupernaturaliter cognitis: aut illa ſunt cognita a dęmone ſolo lumine naturali, vel per temporum experientias, & tunc non

eſt

est vere prophetia, quia ista naturaliter cognosci potuerunt: sic aliquando dæmon prædicit bellicas clades futuras, & locorum destructiones, quia aliquid intellexit ex motu cæli: aliquid autem ex his quæ homines moliuntur, sed nondum ad publicum prodierũt, quæ tamen ipse quibusdam signis cognoscit, sicut ait beatus Antonius corrigens monachos suos cõtra dæmonum astutias, & habetur in vitis patrum. Quandoque dæmones aliquos de longinquo veniẽtes cognoscũt, & in alijs remotis locis prædicunt eos tali die ad locũ illum vẽturos, quasi res antequam fiant cognouerint. Quandoq; ex re inchoata finẽ operis coniecturãt, sic si viderint magnas pluuias in Aethiopia esse, denũciat in Aegypto Nili magnam inundationem futuram, quia Nilus de Aethiopia per Aegyptum transit. hoc autem non ex aliqua diuina cognitione, sed ex naturę agilitate prædicit, quia subito quæ in diuersis terrarũ partibus fiunt, considerare potest. Contingit tamẽ, ꝙ aliquando in his fallatur, quia causas ex quibus futura prænosticauerat, Deus aliorsum vertit, & sic dęmonũ falsitas demonstratur. Potest etiam aliquis homo per considerationem cursus astrorum aliqua futura perscrutari in tali certitudine, qualẽ Deus, & natura permittunt, & licet Propheta non sit, videtur tamen alijs Propheta, quia futura cognoscere solius Dei esse putant, non refert quocunque modo horũ cognoscat, dum tamẽ dicto suo malum finẽ nõ adiungat. *Si surrexerit in medio tui Prophetes*. Idest de populo tuo, quia si aliquis gentilis aliqua futura eis prædiceret, semper putarent eũ a dęmone suscepisse, quanto magis adiungendo talem finem, quia semper suspectus esset, ideo siue bonum, siue malũ diceret, non crederent ei. *Aut qui somnium se vidisse dicat*. Distinguit hic inter Prophetam, & videntem somnium: Prophetæ enim habent duos gradus, quia aliqui a Deo reuelationem recipiũt in vigilia, aliqui in somnio, vt patet Nume. 12. c. & in istis reuelatio in vigilia clarior, & maior est, ideo hic vocatur solum Propheta qui aliquid vigilans vidit, vel audiuit a Deo: qui autem per somnium non vocatur Propheta. In hoc autem non multum refert, quia siue aliquis audiat in vigilando, & videat, siue hoc in dormiendo patiatur, si tamen intelligit id, quod representatur, & scit, ꝙ a Deo fuit, ea quæ videt aut audit, Propheta est: & patet, quia cognitio cãta in nobis de his, quæ naturaliter cognosci non possunt, sed supernaturaliter eleuamur Prophetica est. Primo dicebatur, ꝙ videns aliquid aut audiens, videat quod dicitur aut representatur intelligens illud, vt patet Dani. 10. c. cum dicitur intelligẽtia opus est in prophetia, siue in visione, ideo licet Pharao viderit septem spicas, & septem vaccas pingues, & totidem spicas percussas vento vrẽte, & vaccas macilẽtas, vt patet Gen. 41. c. & Nabuchodonosor qui in somnijs vidit statuam aureani, argenteam, æream, ferream atque fictilem, vt patet Dani. 2. c. & de alio somnio, scilicet de arbore magna in qua habitabant omnes aues, & sub ea conuersabantur omnes bestiæ terræ: nam hoc somnium non intellexit, iõ quæsiuit a Daniele, vt patet Dani. 4. c. idẽ patet de Balthasar qui vidit tres digitos scribẽtes in pariete, & literam legere nesciuit, nec interpretationem eius inuestigare, vt patet Dani. 5. c. secundũ est, ꝙ ipse qui est Propheta, quantũ ad somnia cognoscat illa somnia a Deo venisse: nam dato, ꝙ aliquis videat aliquod somnium, cuius interpretationem cognoscat, quia naturalẽ causam habeat, forte non vocatur Propheta, sed naturalis inquisitor: nam sicut ipsum somnium causam a natura habet, ita & cognitio sua radicem naturaliter habet suæ cognitionis, quia sicut se habent res ad esse, ita se habent ad cognosci. Prophetæ autem solum vocãtur illi, qui diuina gratia veritatem aliquam supernaturalem, aut supernaturaliter cognoscunt, in his autem ꝙ per nosipsos speculando, aut dæmonum perspicacitate cognoscimus, licet omnib⁹ alijs occulta sint, Prophetæ dici non possumus: nam sicut nos naturaliter cognoscimus, ita & dæmones naturaliter solum cognoscunt, cum nihil nunc in verbo cognoscant, sicut ipsi Angeli beati, sunt tamẽ acutiores dęmones in naturali cognitione quã nos, quia dæmones omnia quę naturalia sunt, cognoscunt, cum intellectus eius sit superior naturaliter ipsis rebus naturalibus, & non est in potentia ad illa, sed est in actu illorũ, sicut nos in actu principiorum, & adhuc perfectius ipsi cognoscunt, & magis sine discursu ipsas naturales cõclusiones ꝙ nos naturæ principia. de his autem Exodi 23. c. dictũ fuit, qñ ergo dr̃ hic, ꝙ aliquis dicit se vidisse somnium, nõ est sẽsus, ꝙ dicat se solum somniasse aliquid, & cognoscere interpretationem eius, quia ex hoc non est immediate Propheta, nec propter hoc iudicatur esse Propheta, sed iste debebat dicere se vidisse somniũ, idest, ꝙ Deus ostenderat ei aliq̃ visionem in somnijs, & ꝙ declarauit ei, quæ signabat illa visio, tunc enim Propheta dici poterat, & habebant locum ea quæ in hoc c. continentur, quia poterat esse verus Propheta, vel fallere populum inducẽdo ad idolatriam, vel alia mala. *Et prædixerit signum*. Idest aliquod futurum quod signet eum verũ dicere, vel a Deo dicere, & illud non sit valde mirabile, quia non p̄dicit magnum bonum, vel magnum malũ. *Atque portentum*. Idest magnum mirabile. vel signum est aliquid quod cito venit, vel imediate mõstratur, & dr̃ signum, idest argumentum demonstrans veritatem dicti. sic cõuersio virgæ in colubrum vocatur propriè signum, quia dictis verbis ꝑ Aaron immediate fecit illud, vt veritas verborum demonstraretur. portenta vocantur quæ post futura prędicuntur, & dicuntur portenta quasi procul tẽdentia, idest de procul futura. *Et euenerit quod locutus est*. Quasi dicat, anteq̃ eueniat quod prædictum est, nullã certitudinis constantiam habet dictum Prophetæ illius, sed si eueniat tunc aliqualiter mouere posset audientes, & tñ vtrum dicto eius credant, vel non credant ex his quę post adiunget, demõstrabitur. Nam si aliquid dixerit, & ad confirmationem illius aliquod signum futurum, vel portentum prędixerit, & euenerit signũ vel portentum, & postea subiunxerit aliquod malum ex hoc malo quod subiunxit, patet, ꝙ ille malus Propheta sit, quia impossibile est, ꝙ Deus mandet nobis colere Deos alienos, cum ipse hoc maxime detestet, & zelet. Alia autem quę iste Propheta dixit, & fecit, vt quędam tentatio a Deo missa fuerunt, ideo tali Prophetę quantumcunq; vera dicat, si talia mala subiungat assentiendum non est, cum constet hoc malum esse super omnem veritatem. si autẽ his factis, & dictis bonum aliquod subiunxerit, quod legi congruat, credendum est bonum esse talem Prophetam, & a Deo missum, & tanquam veritatem dicenti assentiendum est ei. *Et dixerit tibi eamus, & sequamur Deos alienos*. Scilicet dimittẽdo cultum veri Dei. *Quos ignoras*. Scilicet esse Deos, quia non demonstrauerunt tibi per magna signa potentię diuinę, ꝙ dij sunt, sicut ego tibi demõstraui, ideo me Deum esse cognoscis. *Non audies verba Prophetæ illius*. Quia quęcunque signa faciat, satis constat, ꝙ a dęmone loquatur, quia impossibile est totaliter, ꝙ Deus mandet dimitti cultum suum, & coli dæmones, & alias creaturas. iudicabitur ergo, ꝙ illud signum a dęmone, & non a Deo factum est, quia Deus non est confirmator falsitatis. Potest tamen contingere, ꝙ Propheta falsum dicat, & ꝙ Deus miraculum faciat ad petitionem illius Prophetæ, sed in hoc distinguendum est, quia aut Propheta dixit aliquod verum admiscendo falsitatem, aut puram falsitatem dicit.

Margin notes: Propheta, & videns somnium differunt. — Dęmones sunt nobis acutiores in naturali cognitione. — Notio mali Prophetæ. — Deus non est falsitatis confirmator.

Si autem puram falsitatem dicat, impossibile est Deũ illam falsitatem per miraculum confirmare: non quidem quia Deus impotens sit facere miraculum quãdocunque voluerit, sed quia fidelis est, & veritas est, & seipsum negare non potest, vt patet 2. Timot. 2. capit. si autem veritatem falsitati admixtam dicit, distinguendum: quia aut veritatem & falsitatem simul dicit ante operationem signi vel portenti: Aut primo dicit veritatem puram, deinde operatur miraculum, & post coniungit falsitatem.

Si primo modo, impossibile est, quòd Deus ad cõfirmationem veri & falsi cõiunctorum mirabile operetur, quia seipsum negaret, ac si solum vel purum falsum confirmaret, quia admixtio veri & falsi est quædam copulatiua quæ ad falsitatem vnius partis tota falsa est. Item sequeretur absurdissimum, scilicet ꝙ non esset certum vtrum omnia, quæ Christus dixit, vera essent, cum ipse miraculis diuinis confirmauerit, si miraculum vel signum a Deo verum & falsum simul confirmare posset: quia cum nos contra infideles sic arguamus, Christus ad confirmationem legis euangelicæ signa fecit, quæ a solo Deo fieri possunt, ergo vera est. negaretur enim consequentia.

Et responderetur quòd aliquãdo Deus per miraculũ verum & falsum coniunctum confirmat. Si autem accipiatur secundum, scilicet quòd prius propheta dicat puram veritatem, deinde operetur miraculum, post admisceat falsum, vt si diceret aliquis propheta, quòd Deus iudicaturus esset in fine seculi omnes homines, deinde miraculo comprobaret, post diceret: Nunc ergo mandat vobis Deus, quòd eatis ad colendum idola, & hoc modo propheta falsum dicens miraculum demonstrare potest: nec potest dici ex hoc, quòd Deus falsitatem affirmat, quia miraculum solum respicit præcedentia immediate, & non subsequentia: quia si diceremus, quòd facto signo semper veritas sequeretur, daremus quòd ille propheta, nunquam amplius mentiri, vel errare posset: sed hoc falsum est. & nõ est maior ratio, quòd propheta mẽtiri posset magno tempore post signum factum quã immediate, cum signum solum ad præcedentia referatur: si autem dicatur aliter, quòd propheta diceret aliquibus sic, Deus demonstrabit vobis nunc tale miraculum, vt credatis eis quæ dicam vobis, oportebit quòd miraculum ad futura respiciat. respondetur ꝙ prophetię nunquam consueuerunt sic fieri, sed quòd verba proponantur, & miraculum subsequatur, quia certior modus est iste audientibus quàm alius. Si autem talis modus prophetiæ daretur, tunc dico quòd illud signum erat cõfirmatiuum illorum verborum, quæ immediate propheta ille diceret, & non omniũ quæ diceret in tota vita, & tunc non posset ille propheta dicere nisi verum, quia Deus non permitteret eum dicere nisi verum, ne signum suum falsum esset. & sic habetur de Bilaam cui Deus reuelabat, quòd populo Israelitico benediceret: ipse autem conabatur siquo modo posset maledicere, vt patet Nume. 23. cap. & 24. ideo dixit non possum aliud bonum, vel malum dicere, nisi quòd dominus posuerit in ore meo. si autem daremus saltem per impossibile, quòd ille propheta falsitatem diceret, & videretur facere aliqua signa quę solus Deus facere posset, negandum esset, quòd aliquid faciebat: sed diceremus quòd maleficijs aspicientium oculos ludificaret: sicut patet de Antichristo qui falsissima contra catholicam fidem proferet, & videbitur confirmare illa per miracula, quæ solus Deus facere potest, vt mortuos suscitare, & similia. quæ omnia falsa erunt, & per solã ludificationem sensuum procedẽt, vt ait Apostolus. 2. Thes. cap. 2. cuius aduentus erit secũdum operationem Sa-

Aduentus Antichristi qualis erit.

A thanę in omni virtute, signis, & prodigijs mendacibus. de his aliqualiter dictum fuit supra quarto capit. *Quia tentat vos Deus vester*. Idest permittit talia circa vos fieri, vt per tentationes virtus appareat, quia virtus in infirmitate probatur. 2. Corin.

An Deus tentet homines, vt litera sonare videtur, & quomodo intelligitur dictum Iacobi, quòd Deus intentator malorum est. Quæst. 11.

ALIQVIS arguet contra hoc, quia dicitur ꝙ Deus tẽtat homines. nam Iacobi primo dicitur, nemo cum tentatur dicat, quod a Deo tentatur, ipse enim neminem tentat. B Deus enim malorum intentator non est: vnusquisq; vero tentatur a concupiscentia sua abstractus & illectus. Respondetur quòd tentatio dicitur dupliciter, quædam est tentatio Dei, quędam vero hominum. i. quædam tentatio est contra Deum, quędam contra homines. tentatio contra Deum dicitur velle accipere experientiam circa aliquam rem quid Deus faciet in illa, vt si quisquam voluntarie exponat se periculo rogans, vt Deus liberet illum, & ideo se exponit, vt videat vtrum Deus liberabit eum, & sic quomodocunque quispiam vult accipere experientiam de aliquo pertinente ad voluntatem diuinam vel potentiam, scilicet volens scire vtrum Deus talem rem possit, & quomodo possit, & an velit eam facere, tentat Deũ: quia quærit experientiam de eo, de quo certus esse C debebat, & repugnat tentatio Dei fidei existens quędam species infidelitatis: nam de eo quod quisq; pro certissimo tenet, experientiam capere non desiderat. de hac tentatione diximus Exo. 16. & 17. cap.

Alia est tentatio cõtra hominem, & ista est triplex. quædam est quæ nihil aliud est, quàm instigatio aut promotio hominis ad malum: alia est quæ est deiectio hominis directe in solam pęnã. Alia est quæ est eleuatio hominis ad maiorem excellentiam. Prima est tam in bonis quàm in malis. Secunda etiam in eisdem. Tertia in solis bonis.

Tentatio contra hominem est triplex.

Primo modo dicitur tentatio qua aliquis allicitur directe ad malum, vt ꝙ quis ad actum venereũ instigetur, vel ꝙ quis ad iram vel ad furtũ, quia ista directe D mala sunt, & tentatio isto primo modo est a nobis a principio intrinseco. s. quia in nobis sunt passiones ad libidinem, & iram, & furtum, & de hac loquitur directe Iacobus in auctoritate allegata, quod patet applicando eam. nemo cum tentatur. i. cũ tentatur vel instigatur ad libidinem, vel irã, & similia quæ mala sunt, dicat ꝙ a Deo tẽtatur. i. ꝙ Deus dat ei illud desideriũ, vel instigationẽ ad illud directe malum. & subdit ibi litera immediate causam, quare nullus debet dicere se tentari a Deo. s. Deus. n. malorum intentator nõ est. i. Deus nunq̃ tentat hoĩem dando vel causando in eo desideriũ ad mala, & istę tentationes quas patimur, sunt quædam desideria incitantia ad malum. ergo nõ debetis dicere, ꝙ Deus tentat vos, ꝙ aũt sic intelligi debeat patet: quia ista litera solum dẽt hr̃e duos sen-E sus. s. Deus intentator malorũ non est. i. Deus nõ tentat hoĩes malos. vel Deus non tentat hoĩes incitando eos ad malorum desideriũ. Primus sensus stare non põt, quia si accipiatur tentatio non pro ea quę est ad pctm̃, sed pro pęna inflicta non solũ irrogatũ bonis, sed ẽt malis: imò malis magis suppliciũ irrogat q̃ bonis: necessario ergo manet alius sensus. s. ꝙ accipiatur pro desiderio rerum malarum. s. quòd Deus malorum intentator non est, idest quòd Deus nõ tentat nos instigando, vel inclinando nos ad mala. Et patet, quòd ista litera non recipiat, nisi duos istos sensus: quia fundatur tota ista sententia super illum genitiuũ malorum,

Prima tentatio.

lorum, & ille genitiuus solum potest signare duo: quia aut stat in masculis genere, & tunc signat malos homines, & sic stat primus sensus, scilicet quòd Deus non est tentator malorum.i. non tentat malos homines Deus. & iste sensus improbatus non est: aut stat iste genitiuus malorum neutro genere, & tũc signat res malas, sicut nomen substantiuum, & sic stat secundus sensus, scilicet quòd Deus non est tentator malorum, idest ad malas res. nam non potest exponi, quòd Deus non est tentator malorum, idest malarum rerum, scilicet quòd Deus non tentat malas res, quia cũ impossibile sit ipsas res tẽtari, nõ dicetur, ꝙ Deus non tentat malas res, quia superfluum esset dicere, sicut si diceretur Deus non comedit lapides: necesse est ergo illam manere sententiam.

Confirmatur etiam hoc clarissime ex ipsa litera Iacobi subsequenti. ipse enim.i.Deus neminem tentat, scilicet illiciendo ad mala desideria, quod sic intelligendum necessario est, quia si loquamur de omni tẽtatione falsum erit satis manifeste, cum sæpe in sacra scriptura reperiamus, quòd Deus multoties tentauerit homines, & declarat cum subdit, vnusquisque vero tentatur a cõcupiscentia sua abstractus & illectus. ecce qualiter concupiscentiam nostram dixit esse tentatricem nostri & non Deum. & sic declarauit se intellexisse de tentatione, quæ est instigatio ad malum actum. nam actus isti ad quos inclinant passiones mali sunt, quando nos eos tentationes vocamus: istę autem tentationes semper sunt a nobis, quia concupiscentia quæ est principium intrinsecum nos allicit ad hoc & abstrahit a iudicio rationis, sicut ipse Iacob. dixit, nec tamen tollitur ex hoc quin & ipsum exterius obiectum tentet, cum sit apprehensum sub ratione pulchri & boni, atque conferentis nobis. nam tentatio isto modo dicitur instigatio ad malum, sed ipsum obiectum quod exterius est instigat nos aliqualiter, ergo tentat. & sic siquis videat pulchritudinem, allicitur ad actus venereos: si viderit cibos bene conditos, allicitur ad sumendum eos qualitercunque, sed non computat Iacobus ipsum obiectum exterius tanquã tentans; quia illud nihil agit, nisi in virtute principij inclinati, si enim passiones quæ sunt primum intrinsecum adsunt, & obiectum aliqualiter moueat, facilius celebrabitur actus. si tamen obiectum prius sit, & secundum totam suam virtutem moueat, passionibus non existentibus, vel confractis, non fiet motus, nec tentatio: sic patet de perfecte habituatis circa temperantiam, siue in tactu, siue in gustu. nam cum habitus perfectus sit, necesse est passiones esse domitas, vel expulsas, & quòd per habitum quasi naturaliter inclinemur, cum habitus sit ex consuetudine, & consuetudo sic altera natura, vt patet per Arist. in 7. Ethico. & tunc licet talibus viris apponantur obiecta pulchra fruibilia secundum tactum, aut delectabilia secundum gustum: tamen non mouebuntur deficiente ipsa passione. nam motus passionis est magis necessarius, & fortior, quam motus obiecti, cum ipsa passio moueat ab intrinseco: obiectum vero ab extra mouet: quæ autẽ intrinsecus sunt fortiora sunt. mouet autem bonum vel pulchrum extra apprehensum in ratione amati, & desiderati. mouet autem passio in ratione amantis & desiderantis: mouet etiam bonum extrinsecum in ratione obiecti & finis: mouet autem passio in ratione principij efficientis: motus ergo passionis fortior est quam motus obiecti, quia motus finis est intentionalis: motus autem efficientis principij est realis: est ergo obiectum, vt adiuuans: sed non ut perfecte mouens, licet ab ipso principio motus sit: est autem passio ipsum motum causans, ideo licet obiectum prius interdum ad tentationem adiuuet, passio tamen est

Motus passionis fortior é motu obiecti.

F ipsa quæ tentat. Et isto modo loquendo manifestissimum est, quod dicebat Iacobus, scilicet quòd Deus tentator malorum non est, & ipse neminem tentat, quia licet reperiamus quòd Deus alicui pęnas inflixerit, nunquam tamen legitur, nec poterit reperiri, ꝙ aliquem virum incitauerit ad fornicandum, dando ei desiderium venereum, vel dando alia desideria turpia, quæ necessario ad malum sunt eo modo, quo nos vocamus illa passiones, siue proprius tẽtationes. Secunda tentatio est, quæ est deiectio hominis directe in solam pęnam, licet indirecte, & secundũ quòd tentatio est, est occasio ad culpam, & isto modo omnes pęnarum inflictiones sunt tentationes, quia licet pęnæ secundum se non sint malum culpę, sed potius

2. Tẽtatio.

G sanatiua culpę: sicut ait Aristot. in 2. Ethi, dicens pęnas esse medicinas quasdam interiorum, tamen sunt hominibus occasio malum faciendi, vtpote quia aliquis propter pęnas, quas sustinet, peccata committit, vt pęnas illas euadat, sicut cum quis videns sibi mala imminere, & actualiter infligi, nisi Christum negauerit, dimittit fidem Christi, vt pęnas non subeat, vel quas sustinet euadat, & si non infligerentur ei istæ pœnæ, nõ negaret fidem Christi. fuerunt ergo ei istæ pęnæ occasio culpæ, & sic si quispiam a proximo suo mala sustineat, prouocatur ad odium, & maledictiones quæ mortalia peccata sunt: istę tamen pœnæ interdum infliguntur ab eo, a quo infliguntur ad hoc, quòd is cui infliguntur per eas in mortalia peccata prolabatur: & isto modo Deus nunquam tentat quemquã,

H quia Deus malorum tentator non est, idest nunquã hominem tentat irrogando aliquid, vt male agat. nã hoc iniustissimum est, quod de Deo concedere, aut cogitare nefas est. coincidit autem iste modus cum primo, scilicet quia sicut concupiscentiæ secundum se inclinant ad talem actum, quæ secundum se malus est, ita qui sic infligunt pęnas ad hoc infligunt, vt per eas homines agant id quod malum est: sed in hoc solo differentia est, quia concupiscentiæ ab intrinseco sunt: pœnę autem ab extrinseco, & iste modus tentandi conuenit dęmonibus, qui inuident charitati nostræ, nec alium vnquam tentandi modum tentent: & hoc modo Sathan percussit omnia bona Iob permittente Deo, & nouissime corpus eius, vt eum ad peccandum induceret, de quo Iob primo. & secundo ca.

Quis modus tentãdi conuenit dæmonibus.

I conuenit autem interdum iste modus hominibus, qui ex sola inuidentia charitatis fraternæ perturbant eos, vt in mortalia prolabi faciant, quod quidem immanissimũ scelus est, & est in spiritum sanctum. nam nihil iam malitiæ superest, cum quis charitati proximi sui tantum inuidet, cum ex solo desiderio destruendi charitatem eius eum frequentibus lacessit iniurijs, atque contumelijs afficit. talis autem pœnarum inflictio rectissime tentatio dicitur: aliquando autem pœnę nobis infliguntur, & nobis malorum occasio sunt: & tamen non infliguntur ab his, a quibus infliguntur, vt peccatorum occasiones sunt, sed ex alia causa. Et tunc est differentia in illatione harum pœnarum ad hoc, quòd tentationes sint. nam

K quędam iuste infliguntur, quædam vero nequiter: secundum autem quòd pœnæ iustius infliguntur, minus habent de ratione tentationis. cum autem magis iniuste, magis tentationis naturam habent, cum maiorem ad male agendum occasionem præstent, quia cum homines pœnas iniuste patiuntur, magnus dolor eis est: cum vero iuste inferuntur ęquanimius tolerant, iuxta illud poeticum.

Pœnas qui patitur quas non tolerare meretur.
Tristior efficitur quam si merito pateretur.

Licet econtrario esse deberet: quia cũ maiori gaudio dẽret aliquis tolerare cũ iniuste patit, ꝗ cũ iuste punit: quia

Cũ maiori gaudio quis debet tolerare pęnas cum iniuste patitur quam cũ iuste.

quia maiori honore dignus est, qui iniuste patitur, quàm qui iuste. Sic enim clamauit Socra. cum Athenienses eum veneno necare publicè vellent, & hoc vxor eius cognosceret plorans clamauit, o Domine mi, qui innocens moreris: ad quam Socra. tace inquit, quoniam melius innocentem quàm nocentem mori. cum ergo alicui pęnæ iuste infliguntur, licet aliquis ex illis ad malum moueri possit, tamen non con sueuerunt vocari tentationes, quia non mouetur aliquis rationabiliter ex talibus pęnis, cum promeruerit eas. Et si iste modus pęnarum inflictarum vocetur tentatio, dicemus quòd Deus tentat nos, quia interdum per seipsum nobis pœnas infligit in punitionem scelerum nostrorum, vt patet Leui. 26. & Deuteron. 28. & per totam scripturam sacram: etiam dicemus quòd iusti iudices tentant nos, quia pęnas nobis iuste infligunt, per quas induci possumus ad malum, sed quia iuste infliguntur non debent cessare iudices ab inferendis eis, etiam si aliquod malum ipsi patienti sequeretur, vtpote si diceret punitus se desperaturum, nisi pœnæ illæ remitterentur, ei non deberent remitti, si talia crimina egisset, in quibus lex imponeret pęnam mortis, quia aliàs destrueretur totus ordo politicus, qui præferendus est bono vnius hominis, etiam spirituali. nam iudices hoc quod regunt, curare debent, quòd autem aliquis desperet, quia infligun tur ei iuste pęnæ, a malitia eius est, cui non potest im ponere legem, aut remedium ipse iudex, cum pertineat ad aliud superius principium, scilicet ad Deum qui gratiam apponit, vel non apponit: ideo iudex faciendo quod lex mandat, amplius curare non debet siue bonum, siue malum sequatur. Quando autem pęnæ iniuste irrogantur quantum ad eum qui irrogat, habet maiorem rationem tentationis, & qui sic irrogat non solum peccat, quia male agit, sed etiam quia mali occasio est, & hoc modo nunquam Deus tentat hominem, quia ipse nihil iniuste agit, permittit tamen nos illa pati, quia licet ipse qui agit iniuste agit, tamen ipse qui patitur, iniuste non patitur, sed valde iuste. nam si iuste non pateretur impossibile erat Deum permittere talia pati, quia tunc cessaret iustitia prouidentię: quicquid enim Deus permittit, iuste permittit.

Et si dicas quare ergo permittit, quòd ille qui agit, agat iniusta? Respondetur quòd Deus non permittit illum agere iniusta, quia id quod ipse agit iustum sit, cum inferat pœnas tali homini, cui Deus inferendas esse iudicauit: agit tamen mala voluntate, cum non agat propter quod debet, aut qualiter debet, & sic de cæteris circunstantijs: hoc autem non potest Deus consentire, vel dissentire: quia agere mala volũtate, vel qualiter non oportet, non est aliquid positiuum, circa quod Deus habeat causalitatem iustam vel iniustam, cum causalitas solum sit ad ens, vt declarauimus de hoc magis Exo. 23. cap. in ista tamen tentatione quæ est per irrogationem pęnarum circa eundem actum numero, possunt esse plures radices maioris aut minoris tentationis, vtpote si dęmon alicui homini suggerat percutere alterum, hic dęmon suggerit, homo percutit, Deus permittit: dęmon autem solum suggerit, vt iste qui percutit percutiendo male agat, & qui percutitur patiẽdo charitatem perdat saltem affectus tædio, aut iniurijs lacessitus: homo qui percutit, ideo percutit, vt vlciscatur de vera iniuria, aut extimata: Deus qui idem permittit, ideo permittit, vt qui percutitur corrigatur, vel saltem malum culpę per ordinem pęnæ dirigatur, & hoc modo summa prouidentia res nostras omnes in bonum dirigit, nec tanta mala nos agere possumus, quanta ipse potest in bonum ordinare, cum sit proprium diui-

A nitati ex malis ipsis bona elicere, vt declarat Boetius de conso. lib. 4. prosa. 6. & hoc modo tota rerum vniuersitas in perfectissimo ordine perseuerat, cum per illam summam potentiam, id quod malum creditur, in bonum dirigitur: atque ita bona sunt cuncta quæ sunt. Accipitur tertio modo tentatio prout est pœnæ inflictio, quæ est directe inflicta ad maiorem excel lentiam, & hæc proprie ad Deum pertinet, qui nobis sæpe angustias præparat, vt ad maiora bona eleuet: & sic dicitur quòd tentauit Deus Abraham, vt patet Gen. 22. cap. scilicet, vt virtutem eius perfectiorẽ redderet per obedientiam duram, & eum cunctis gentibus notum faceret, virum esse notabilem. & sic dicitur sæpe in sacris scripturis, quòd tentauit eos Deus, 3. Tẽtatio.

B & inuenit dignos se, & quòd tanquam aurum in fornace probauit electos dominus. Differt autem iste tertius modus tentationis a superiori, quia pœnæ quę infliguntur modo superiori, a Deo nõ infliguntur ad tentandum, licet per accidens sint tentationes, sed infligebantur ad puniendum mala facta, etiam ea quæ ab hominibus nobis infliguntur, Deus in pęnam malorum directe euenire permittit. Mala autem quæ infliguntur nobis tertio modo, ideo infliguntur, vt meliores efficiamur, & non directe in pęnam alicuius mali præteriti, sicut dolor ille quem sustinuit Abraham, & angustia triduana quando obediuit immo lare filium suum, & vsque ad tertium diem ambulauit cum eo, quando vidit montem, in quo eum immolaturus erat, vt patet Gen. 22. cap. in his autem tri-

C bus diebus compassione vnigeniti sui charissimi, quẽ illico occisurus erat, quantam angustiam pius ille pater Abraham tolerauit, vix intellectu concipi potest, sed hæc angustia non ei directe in pœnam alicuius peccati data est, sed dubium nõ sit eum in aliquo peccato tantam apud Deum angustiam meruisse, sed ad augmentum virtutis, & famæ promulgationem. nam sic dixit textus, quòd tentauit Deus Abraham, & nõ dixit puniuit, quasi pro aliquo reatu talis irrogaretur angustia. Nunc autem cum dicitur tentat vos Deus, non potest intelligi, quòd ista tentatio pertineat ad primum modum. nam Deus malorũ intentator non est: idest non tentat aliquem, vt male operetur. Et si arguas contra, quia iste Propheta malus male suadet,

D scilicet vt dimittant Deum suum, & sequantur deos alienos.

Ad hoc respondetur quòd ista tentatio potest pertinere ad primum, vel secundum modum, prout quędam pęnæ inflictio, & non potest accipi, ꝙ ipsa dicitur esse a Deo tanquam volente nobis tales irrogare occasiones, vt deficiamus a charitate eius. Pro quo distinguendum, quia quando aliquis Propheta sic mendax veniret, & faceret signa, aut portenta secundum eum, qui supra declaratus est modum, aut populus peccauerat grauiter cõtra Deum, aut manebat in cultu Dei: si autem populus manebat in cultu Dei, & gratus erat illi, ista tentatio pertinebat ad tertium modũ. scilicet quòd Deus faciebat, vt virtus populi maior

E esset, qui talibus tentationibus restitisset, sicut angustia inflicta Abrahæ, cum mandatum fuit ei, quòd immolaret filium, erat ad virtutem eius augmentandã, quia talis erat Abraham, vt non esset tunc in aliquo graui peccato, pro quo specialiter talem angustiam meruisset, licet considerando generaliter satis Abraham illam pęnam mereretur ex alijs negligentijs, vel peccatis. & tunc est sensus. *Tentat vos Deus vester, vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non.* Idest istud malum & occasio peccandi, quod illatum est: ideo Deus vester permisit, vt vobis eueniret, vt sic manifestaretur magis virtus vestra. s. ꝙ amor vester ad eum esset cognitus, & maior efficeretur resistendo aduersitati:

si autem Israelitę grauiter peccauissent cõtra Deum, quando ista egissent contra eos falsi Prophetę, pertinebat ista tentatio ad secundum modum tentationis, scilicet, quòd sicut in vindictam delictorum Deus eis pęnas alias immissurus erat, vt famem; hostem, & pestem, morbos, & similia: ita permittebat in eos occasionem male agendi dari, quia vt declarauimus late Exodi 4. & 9. cum diximus de modo, & causa obdurationis: Deus dat pœnam hominibus ꝓ peccatis, & quanto maius peccatum est, tanto pœna maior est, & si peccatum maximum, & pœna erit maxima. Inter pęnas autem est differentia secundum magnitudinem: nam sicut quodlibet peccatum quantũcunque paruum habet magis de ratione mali quàm pœna quantacunque sit, eo quòd pœna est mala secundum quid; peccatum autem est malum per se: ita quantumcunque aliqua pœna magis accedit ad rationem, vel conditionem peccati, tanto peior: & quia pœna corporalis nihil habet secundum se de culpa, vel ● inclinatiuo ad culpam, si detur aliqua pœna quæ directe sit occasio culpæ, licet ipse qui infligit, nõ infligat eam, vt sit occasio ad culpã, illa peior erit q̃ q̃cunque pęna corporalis, & sic cum induratio sit id, quod magis attendit ad conditionem peccati inter cętera, quæ peccatum non sunt, nulla pœna est maior inter eas quas Deus viuentibus dat. Sic ergo occasio quęlibet alia ad peccandum licet non sit obstinatio, quia magis habet de ratione culpæ, quam pœna quęlibet corporalis, potest dari pro peccato, & non pro quolibet datur, sed pro magno, & hoc modo cũ Iudæi infregissent pactum domini non confringentes aras gentilium, & inientes cum eis fędera, Deus dedit eis in pęnam, quòd haberẽt occasionem ad peccandum, vt patet Iudi.2.cap. cum dicitur. Angelus domini ascendit de Galgala ad locum flentium & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrã pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum ne facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt nõ feriretis fędus cum habitatoribus terræ huius in sempiternum, & aras eorum subuerteretis, & noluistis audire vocem meam, quare hæc fecistis? quamobrem nolui delere eas a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinam. ecce qualiter pro pęna peccati dedit eis occasionem peccandi, non quidem quòd ideo ipse daret, vt peccarent, sed dedit in pęnam, per quod ipsi vere inclinarentur ad peccandum, & tunc est sensus literæ huius. *Tentat vos Dominus Deus vester.* Idest quia peccastis contra eum tentat vos, idest permittit vos tentari: omnia namque quæ Deus permittit ipse facere dicitur, & cum ipse permittebat, quòd talis malus propheta ad vos veniat ita fallens, dicitur tentare vos, & sic dicitur de omnibus alijs malis, quòd ipse agat, quia nullum malum infligitur, quod ipse non permittat: ideo omnia illa facere dicitur, vt patet Amos.3. cap. cum dicitur, si erit malum in ciuitate, & dominus non faciet, quasi dicat non. ita namque intelligi debet, vt patet ex his, quæ procedunt in litera eiusdem prophetæ. *An diligatis eum an non.* Idest sic notum fiet vtrum diligatis eum, an non, cum vobis talis euenerit aduersitas.

Sed adhuc argues, quòd non posset hoc intelligi de tẽtatione scđo mõ dicta, sed necessario de tẽtatione tertio mõ dicta: quia hic dicitur, quòd tentat Deus istos, vt notum fiat vtrum eum diligant, an non. ergo solum fit ad demonstrandum vtrum Deum diligãt, & non fit ad infligendum eis pęnas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad secundum modum: velle autem demonstrare vtrum aliquis Deũ diligat, non fit ad infligendum eis pęnas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad secundum modum; velle autẽ demon-

F strare vtrum aliquis Deum diligat, vel non diligat, ad tertium modum pertinet.

Respondetur, quòd si solum fieret talis pœnarum inflictio, vel talis ꝑmissio Dei, vt innotesceret vtrum diligerent, vel non diligerent Deum Israelitæ, pertineret ad tertium modũ tentationis. si vero notẽt consecutionem pertinet ad secundum modum, scilicet quòd non dicatur, quòd ideo tentat Deus, vt notum fiat vtrum diligant eum, vel non: sed quòd Deus tentat illos immittendo eis pęnas pro malis factis, & per illas pęnas illatas notum fiet vtrum eum diligant, vel non: similis modus loquendi habetur Iudi.2. cap. in fine, vbi ponuntur quædam ad solam pœnam maloũ factorum, tamen exprimuntur verba similia istis, scilicet iratusq; est furor domini in Israel, & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigerã cum patribus eorum, & vocem meam audire contẽpsit, ego non delebo gẽtes quas dimisit Iosue, & mortuus est, vt in ipsis experiar Israel vtrum custodiant viam domini, & ambulent in eam, sicut custodierũt patres eorum, an non. ecce qualiter in pęnam hæc manifestissime data sunt, quia Israel non custodierat pactum domini: tamen Deus dicit, quòd ista fient, vt experiatur vtrum Israelitæ custodiant pactum eius, an non: quia vt, non tenetur ibi finaliter, sed consecutiue: ideo ad vtrunque modum ista litera exponi potest, scilicet de tentatione secundo modo dicta, aut tertio modo. *Vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non.* Idest vt cognoscant alij in tribulationibus vestris, vtrum diligatis eum, an non. & vt vos ipsi cognoscatis, quoniam homo seipsum non cognoscit, donec in aduersitatibus sibijpsi innotescat: Deo autem nihil notum fit, quia ipse ęqualiter cognoscebat antequã fieret, sicut postquam factum est. *Dominum Deum vestrum sequimini eum, & ipsum timete.* Colendo & exequendo eius præcepta affirmatiua, & timete ne faciatis contra eius præcepta negatiua, quia per timorem Dei declinatur a malo. *Mandata eius custodite.* Quæ iam dicta sunt. *Et audite vocem eius.* Obediendo eis quæ in futuro mandabit. *Ipsi seruietis.* In opere. *Ipsi adhærebitis.* Corde. *Propheta autem ille.* Idest qui dicit se vidisse vel audisse in vigilia. *Aut fictor somniorum.* Qui dicit se per somnium a Deo recepisse. vocatur iste somniorum fictor qui subiungit in fine interpretationis somniorum, quòd eant ad colendum deos alienos. nam si iste non fingeret somnia, sed vere a Deo recepisset, nõ incitaret homines ad malum per talia somnia. nam ista somnia solum erant ad suadendum populis, quòd colerent Deos alienos, scilicet dicẽtes, quòd viderunt tale somnium, idest quòd per noctem talem visionem a Deo receperũt, in qua admonebãtur, vt irent ad colendum Deos gentium. nam sicut boni per somnia bonos incitant, ita mali per falsa somnia bonos ad malum incitare conantur. de somnio bonorum patet. 2. Machab. 15. cap. quando Iudas Machabæus contra Nicanorem pugnaturus erat, & vidit in somnijs Oniam sacerdotem magnum iam defunctum, & Hieremiã prophetam, qui ei dedit gladium, in quo triumpharet de hostibus: qui autem a Deo mouentur, somnia non fingunt, & ipsa quæ vera sunt, ad malum non subordinant, & sicut iste qui dixit esse colendos Deos alienos, & admonet hoc per somnium, est fictor somniorum, ita qui dicit Deos colendos, & admonet hoc per visionem propheticam, non est verus propheta, licet hic vocetur Propheta, quia veri Prophetę non possunt veritates cum falsitatibus proferre, & vtrunq; miraculorum testimonio confirmare: ideo tam pseudo Propheta q̃ somniorum cõmentator occidendus est. Interficietur si conuictus fuerit in iudicio talia dixisse, aut

Somniorũ fictor quis uocetur.

Marginal section letters: G (beside "ritum fecit gens ista pactum meum"), H (beside "trum diligatis eum, an non"), I (beside "catur iste somniorum fictor"), K (beside "ei dedit gladium").

A se, aut ipse sponte confessus est. *Vt auerteret vos a Deo, qui eduxit vos de terra Aegypti*. Quasi dicat satis meretur mortem, quia magna iniquitas erat disturbare vos a via Dei vestri, qui tanta beneficia vobis tribuerat. *Et auferes malum de medio tui*. Idest malum nociuum, quia posset alicui persuadere, quòd iret ad colendos Deos alienos, nisi interficeretur. *Vel auferes malum*. Idest malum deforme, quia valde est turpe vel deforme, quòd aliquis ita malus maneat inter alios recte viuentes.

Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, siue vxor quæ est in sinu tuo, aut amicus quem B diligis, vt animã tuam, clam dicens: eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quæ iuxta vel procul sunt, ab initio vsque ad finem terræ: non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt misereaaris, & occultes eum, sed statim interficies. Sit primum manus tua super eum, & postea omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus necabitur, quia voluit te abstrahere a do C mino Deo tuo, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo seruitutis, vt & omnis Israel audiens timeat, & nequaquã vltra faciat quippiam huius rei simile.

Pœna personæ conuerti ad idolatriã persuadentis.

Si tibi voluerit. Hic ponitur secundum. s. pœna personæ conuerti ad idolatriam persuadentis. *Frater tuus filius matris tuæ*. Idest filius ex matre etiam ex patre. Filij enim vterini magis se diligere solent, vt patet de Ioseph, & Beniamin, vt patet Gen. 43. & 45. cap. *Aut filius tuus uel filia tua*. Ponit hic personas multum coniunctas, quia has multũ diligere solemus. si ergo has occidere debemus in tali casu, quantomagis alios ex- D traneos? *Siue uxor quæ est in sinu tuo*. Idest quę dormit inter brachia tua, quæ vocantur sinus. *Aut amicus quem diligis, vt animam tuam*. Quia amicus est alter ipse, vt patet 9. Ethi. peramandus est, vt vita: sed in talibus sanctius est honorare veritatem, scilicet veritatem cultus diuini.

Vtrum si pater sit occulte idolatra, vel hæresiarcha, & incitauerit filium suum ad idolatriam, siue ad aliquam damnatam hęresim, teneatur filius patrem prodere, aut eum in fidei fauorem & detestationem tanti criminis de huiusmodi delicto accusare.

Quęstio. III.

QVID de patre? nam hic non fit mentio de patre aut matre, vtrũ si suaserint filijs suis E colere deos alienos, debeant eos accusare ad mortem. Et dicet aliquis ꝙ non solum filios & vxorem accusare & occidere tenemur in tali casu, sed etiam patrem & matrem, quia magis Deũ diligere debemus quàm patrem, sic enim Christus clamabat. si quis vult venire post me, & non odit patrem, & matrem, & adhuc animam suam, non potest meus esse discipulus. odisse aut patrem, & matrem, & animam nostram est, quia omnem amorem quē ad parentes & cognatos nos ipsi gerimus, amori diuino postponamus Deum magis amando. cum ergo pater aut mater cultui diuino repugnaue rint, videtur quòd occidendi sint.

Item sicut ait Aristot. in primo Ethico. cap. de idea platonica, propter veritatem oportet etiam familiaria destruere, quia amico & veritate existentibus sanctius est prehonorare veritatem: sed nulla maior est veritas, quàm veritas diuini cultus. ergo cum pater, vel mater repugnant huic cultui, oportet destruere cum eis omnem familiaritatem, & negare paternitatem, facereque eis tanquam si parentes non essent. si autem parentes non essent, eos accusare atque occidere deberemus. ergo si repugnant cultui diuino, eos occidere debemus tanquam extraneos.

Item si filij non deberent accusare patrem & matrem ad idolatriã suadentes, hoc esset q̃a magis diligimus patrem, & matrem, quàm alios homines, sed magis debemus diligere vxorem quàm patrem, & matrem, & ipsam vxorem accusare debemus, si ad idolatriam nos incitat. ergo etiam erit de patre & matre. antecedens patet: nos debemus diligere animas nostras magis quàm animas hominum aliorum, siue parentum, siue non parentum, & deinde magis corpora nostra, quàm corpora omnium aliorum, sed corpus vxoris amare tenemur in eodē gradu, in quo corpus nostrum, vt patet ad Ephe. 5. cap. cum dicitur viri diligere debent uxores suas, sicut corpora sua. ergo magis dēnt diligere vxores q̃ parentes suos. Etiã patet hoc, quia vir & vxor iam non sunt duo, sed vna caro, vt ait Apostolus ad Ephe. eodem cap. sicut ergo vnus homo seipsum diligit, quia habet ad se maximũ amorem, ita debet diligere vxorem suam, quia iam est idem corpus cum illo. Etiam quia in eodem capit. dicit Apostolus, quòd viri diligant vxores suas, sicut Christus dilexit ecclesiam: sed amor Christi ad ecclesiam fuit maximus: nam pro ea mortuus est, & non est maior amor, quam vt vnus pro alio moriatur, vt patet Ioan. 15. ca. scilicet maiorem hac charitatem nemo habet quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis. ergo maximus amor qui in istis rebus inferioribus haberi debet, est amor viri ad vxorem: sed vxorem quis debet accusare & occidere, si nos ad idolatriam incitet. ergo a fortiori patrem & matrem cum minus debeant diligi: patet hic cum dicitur, aut vxor quæ est in sinu tuo.

Item magis amat homo naturaliter filios, quam patrem, vel matrem, sed filios tanquam hostes accusare debemus, si nobis suaserint inclinari in idolatriã. ergo etiam patrem & matrem: antecedens patet per Aristot. in 8. Ethico. vbi post amorem, qui est hominis ad seipsum, nullus maior est, quam quòd aliquis pater amet filium, vel mater filium: & est ratio quam ipse assignat ibi, prima quia patres diligunt filios suos tanquam particulas substantiæ suę, quia filij quondã in patribus præfuerunt ante seminis emissionem: filij autem non diligunt patres tanquam aliquam partem sui, cum pater non sit pars filij, sed potius econtrario. ergo magis naturaliter amat pater filium quam filius patrem. Est autem alia ratio, quia ille magis diligit, qui magis cognoscit: sed magis cognoscunt parentes, qui sunt filij sui, quam filij, qui sunt parentes sui. ergo magis diligent. Etiam quia patres non solum per certitudinem cognoscunt magis filios, quam filij patres, sed etiam maiori tempore. nam filij cognoscuntur a parentibus, ex quo nascuntur: tamen non cognoscunt ipsi parentes quousque magni sint, & ratione vtentes: patet hoc per Aristot. in prologo libri Physicor. vbi dicit, quòd pueri a principio omnes viros patres vocant, & omnes fœminas matres: posterius autem determinant vnumquodque. Etiam quia dum aliquis magis conuiuit, & delectatur in aliquo, T. cõ. a.

qui sunt actus amicorum tantomagis diligit eum, sed parentes conuiuunt filijs suis a primordio ætatis, & delectātur in vagitu paruulorum, & alijs prælusdijs infantilibus: filij autem non conuiuunt parentibus, quousque aliqualiter sint intelligentes & delectentur in conuersatione paterna & materna, ergo magis naturaliter diligunt patres filios quàm filij patres. Et ex eisdem rationibus matres, magis amant filios quàm patres, applicando ista ad matrem eo modo quo applicat Arist. in 8. Ethic. sed patres debent accusare filios suos ad mortē, si incitauerint pr̄es ad idolatriam, vt patet hic. ergo filius a fortiori poterit accusare patrem & matrē, cum solicitauerint eum ad idolatriā.

Respondetur, quòd licet pater vel mater filium, vel filiam ad colendos deos alienos incitarent, non poterant, nec debebant filij accusare patres de hoc, vel matres.

G

Et primo videtur hoc, quia cum litera ponat hic in isto casu, qui est specialis, quòd vxor possit accusare virum, aut vir vxorem, & filios, & sic de alijs quos diligit: cum parētes sint illi quos in maximo honore tenemus, si illos intelligi voluisset illos expressisset, cum de illis maius dubium quàm de omnibus alijs rationabiliter esse debeat: sed litera non expressit illos. ergo noluit de illis hoc intelligi. Item si ille qui ab alio solicitabatur ad idolatriam, solum accusare deberet incitatorem suum: satis quidem concedi potuisset in fauorem cultus diuini, quòd filius accusaret patrem solicitantem eum taliter, sed non ad hoc tenebatur solicitatus ab alio solum, sed etiam debebat occidere ipsum solicitatorem, vt patet infra cum dicitur, nec parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interficies: sit primum manus tua super eū, & post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabit. si ergo filius possit patrē aut m̄rem in huiusmodi crimine accusare, debebat etiā occidere: sed ꝙ filius patrem occidat voluntarie ex quacunque occasione scelestissimum est, & pęnè nihil magis contra naturam. ergo non licebat, quòd accusaret eum.

Adde q̄ licet de patre nō inueniat expresse prohibitum, quia tamē Deus dedit legem ad quam nihil addere licet infra 4. & apo. ult. satis intelligitur esse prohibitū ꝙ non est expressū & maxime, quia leges pœnales restringēdæ sunt, ut sūt iura. uulgata.

Item quia nihil magis honorabile est post Deum quàm nomen patris & matris. nam Philosophus in 9. Ethi. parentes immediate post Deum posuit, scilicet dijs & parentibus non possumus retribuere æqualia, & hoc quia pœnè infinitum bonum est, quod a patre matreque recepimus. nam a patre & matre esse recepimus totum quod sumus, scilicet esse homines. huic autem bono non potest æquiparari aliquod bonum alterum quod ab aliquo alio inferiori agente p̄stetur. nam etiam si aliquis nobis omnes terrarum nationes in nostra potestate subigeret, vel quodcunque alterum bonum quantumcunque magnum tribueret, non æquabitur beneficio paterno quod recepimus ab eo, quando nobis Esse per generationem cōmunicauit. Et hoc quia esse est prima pfectio & fundamentum omnium aliarum, cum sint aliæ bene esse. ergo ista maior est: aliæ namque sine ista non sunt, ista etiam cæteris ablatis est. In isto autē genere Deo etiam tenemur super omnia. nam magis operatur Deus ad generationem, quam operetur pater noster & mater, quia secundum primam regulam libri de causis, omnis causa primaria magis influit in effectū quam causa secundaria: Deus autem est causa primaria, quia in coordinatione causarum naturalium concatenatarum, prima causa est Deus, secundum etiā ipsorum philosophorum testimonium, vt patet per Aristotel. in 12. meta. cum non sit procedendum in infinitum in causis, vt patet in primo metaphy. & in primo Ethi. cum ergo Deus sit causa prima, necesse est, vt tota virtus naturæ nascatur ab eo tanquam a

F

quodam fontali principio. Sicut si ab aliqua fonti scaturigine aqua erumpat, & postea per multa terrarum media fluat, & deriuetur in aliquem locum plantationum, causabit ibi vim germinatiuam, vel saltem faciet germinare, vt patet Esa. 55. ca. scilicet quòd imber det semen serenti, & panem comedenti. ita ergo a Deo tota virtus influendi naturalis deriuabitur per concatenationem causarum subordinatarum, & necesse erit, vt deriuetur in ipsum effectum per medias causas, tanquam virtus agentis deriuatur ad id quod fit per instrumentum: causæ namque secundę ad ipsam primam aliquo modo se habent, vt instrumentū ad principale agens, de quibus latius dictum fuit Exo. 23. cap. Cum autem pater sit causa vltima in concatenatione naturali, scilicet causa particularis: necesse est, vt tota virtus influendi in effectum quam habet, deriuetur ab ipso primo agente, qui est Deus. magis ergo Deus influet ad generationem alicuius hominis quam ipse pater, qui gignit, assimilans sibi genitum in specie. Et sic adhuc magis tenemur Deo de beneficio quod recepimus, in hoc quod accepimus Esse, quam patri nostro.

Nulli tamen post Deum tantum tenemur, sicut patri nostro, magis namque ei tenemur quam angelis, & quam Apostolis, & quā beatę Virgini Dominæ nostrę, quia maius bonum ab ipso recipimus quā ab omnibus istis sub Deo, coram quo omnis creatura contremiscit, & nullum nomen maioris reuerentiæ & honoris est, quàm nomen paternum atque maternum. Quid ergo esset patrem aut matrem occidere aliud quàm totam naturam destruere? non licet ergo filium ex quacunque causa manus in patrem, aut matrem immittere. nam non solum occidere, vel percutere, sed etiam subsannare atque irridere mortem meretur: sic dicitur Prouerb. 30. cap. oculum qui subsannat patrem, & despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus, & comedant illum filij aquilę. In hac autem quæstione dicendum est, quòd si pater aut mater filium, vel filiam, ad colendos deos alienos incitarent, debebat filius si pficere posset verbotenus dissuadere eis hūc cultum, & econuerso ad verum Dei cultum conuertere.

Magis debemus patri quā angelis & apostolis & omnib⁹ sanctis.

H

Si autem non potest, & potius timet quòd forte ipse peruertetur a matre, vel patre, fugere debet ab eis ne subuertatur: non tamen debet prodere patrē aut matrem huiusmodi vitio esse maculatos.

Nota uerbum prodere.

I

Et eodem modo agendum esset, siquis Christianus haberet patrem Christianum qui occulte esset arrianus, vel manicheus, aut habens aliquam damnatam hæresim, & vellet pater filium ducere in hanc hęresim, si filius non posset patrem conuertere, deberet ab eius conuersatione abstinere, ne peruerteretur ab eo: non tamen debebit eum accusare, vt infligeretur ei vlla pœna.

Sic autem siquis esset iudex in aliqua ciuitate, & pater suus aut mater committerent aliqua delicta, propter quæ secundum leges deberent occidi, non debebit eos occidere, sed vel relinquere officium siue dignitatem iudicaturę, vt posset licite cessare ab eorum occisione sine legis iniuria, aut remittere ad alios iudices. Nam non solum patrem occidere quod est planè inextimabile vitium, vituperatur, sed etiam quòd aliquis iudex existens occidat filium suum per legem, vt patet de Bruto primo consule Romanorū, q duos filios suos amicos Tarquiniorū, eo quòd tractauissent de reducendis regibus ad vrbem, virgis cœsos securi percussit, vt ait Titus Liuius primo ab vrbe condita, & ob hoc multum vituperatur, vt patet per Virg. Aeneid. lib. 6. cum dicitur.

Nota uerbum occulte sec⁹ publice. Nota uerbum accusare, an tamé prohibitus accusare possit denunciare disputandū est alias.

K

Vltoris

Vltoris Bruti : faſceſque videre receptos .
Conſulis imperium hic primum ſæuaſque ſecures
Accipiet, natoſque pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit .
Infelix vtcunque ferent ea facta minores .
Vicit amor patriæ laudumque immenſa cupido .

Nunc ad argumenta reſponderi poteſt . ad primũ cũ dicitur,ꝙ amor Dei præponendus eſt amori paterno & materno,ſed ſi pater vel mater inducant nos ad colendos Deos alienos, ſegregant nos ab amore Dei.ergo occidendi ſunt. Rñdetur,ꝙ non valet conſequentia,& qñ dicis , ꝙ amor Dei præponi debet amori paterno & materno , verum eſt, & ſic faciendum eſt,ꝙ ſi nos propter Deum tenemus fidem catholicam, & B pater aut mater nos inducunt ad idolatriam vel hæreſim,non debemus aſſentire eis,ſed fugere , & ſic præponimus amorem Dei amori parentum.nam ſi parẽtes magis quàm Deum amaremus,conſentiremus ꝑſuaſioni parentum propter eorum amorem , & deſereremus fidẽ quam tenemus,ſed non faciemus.ergo magis Deum quàm parentes amamus. Quòd autem propter hoc,quia Deũ magis amamus,parentes obſiſtentes nobis occidere debeamus , nihil aliud eſt quã dicere quòd qñcunque Deo repugnant, occidendi ſunt:quod falliſſimum eſt. Et ſi dicis, ꝙ non ſunt occidendi qñcunque Deo repugnent, ſed ſpecialiter in iſto caſu:quia magna repugnantia eſt iſta.

Reſpondetur,ꝙ nec in iſto caſu eſt aliqua ratio ſufficiens, C quare occidi debeant, cum lex hoc non mandauerit. Ad ſecundum qñ dicis, ꝙ propter veritatem oportet etiã familiaria deſtruere , ſed nulla eſt maior veritas quàm veritas fidei catholicæ.ergo pro ea ſi pater deſtruat vel mater, oportet deſtruere familiaritatem ad eos,& occidere eos tanquam extraneos . Reſpondetur, ꝙ propter veritatem fidei catholicę oportet deſtruere familiaritatem ad patrem & matrem , ſcilicet quòd ſi pater aliquid nobis ſuadet, quod contra Deum eſt,non eſt ſibi obediendum. Et ſi ſine contumelia creatoris eis communicare non poſſumus, etiam ſi mandet ꝙ maneamus in familiaritate & ſeruitio eius,non eſt manendum , & ſic priuamus patrẽ noſtrum iure , quod in nos habebat.ſ. vt poſſet nobis imperare in omnibus rebus licitis tãquam rebus ſuis, D & quantum ad hoc propter veritatem fidei catholicæ familiaria deſtruimus , quia familiaribus propter veritatem non deſtruendam non aſſentimus . Quòd tamen nos poſſimus negare patrem noſtrum eſſe patrem,vel quòd poſſimus contra eum agere tanquam contra aliquem extraneum,non contingit: quia tantum beneficium quantum nobis egit in dando eſſe ; non aboletur ex quocũque malo,quod pater aut mater egerit , & obligatio noſtra ad eos non deletur ex quocunque actu quantumcunque malo , quia illud beneficium reputatur quaſi infinitum , quia in nobis maius beneficium recipi nullum poteſt quàm eſſe : ideo ſemper tenebimur ad parentes quantumcunq; grauiter deliquerint .

E Ad tertium argumẽtum quando dicis, quòd ſi nõ deberet homo patrem & matrem accuſare in tali crimine,hoc eſt, quia magis diligeret eos quàm omnes alios,ſed magis diligit vxorem , & tamen eam poteſt accuſare in iſto crimine.ergo potuit accuſare patrem & matrem. Negatur antecedens. nam vere , ideo nõ poſſumus accuſare patrem & matrẽ , quia magis eos diligimus quàm vxorem & omnes alios, ſed ideo nõ poſſumus accuſare eos , quia ad maiorem reuerentiã & honorem eis tenemur , & ad omnia alia genera retributionis . nam pater & mater ſunt tanquam ſummum bonum nobis conferentes.ſ.eſſe : ideo eos in

A maximo honore & reuerentia tenere debemus. ſ. in reuerentia quæ eſt prima poſt reuerentiam Dei:vxorem autem licet diligere debemus inquantum eſt eadem caro nobiſcum ; tamen non tenemur ei ad tantum honorem,cum ſit aliquid minus nobis , nec aliquid ab ea ſecundum quòd huiuſmodi recipimus , propter quod teneamur reuerentiam exhibere,vt nõ poſſimus accuſare, præcipue cum & ipſa vxor ſub diſciplina viri ſit .

An magis teneamur diligere uxorem q̃ patrẽ aut matrem .

Item quãdo dicitur,ꝙ magis tenemur diligere vxorem q̃ patrem aut matrem. Reſpõdetur ꝙ ſi conſideretur amor prout eſt quædam affectio cauſata ex cõmunicatione neceſſaria,in conſeruatione ipſius communicationis magis diligimus vxorem q̃ patrem & B matrem, quia cum nullo eſt maior cõicatio viro , q̃ cum vxore.nam vir cõicat vxori in omnibus, in quibus cõicat,cum omnibus alijs hominibus, & inſuper cõicat cum ea in actu matrimoniali , in quo conſiſtit magna cõicatio . quia ergo inter virum & vxorẽ maxima communicatio cõſiſtit, debet eſſe maior amor inter eos quam inter omnes alios , etiam ſi dicatur amor,vt aliquid conſeruatiuum cõicationis,debet eſſe maior amor inter uirum & uxorem quàm inter omnes alios,quia ibi requiritur magis ꝑſumptio amicitię q̃ in omnibus alijs,cum magis inuicem ſint matrimoniali fędere obligati ad inuicem. Si aũt conſideretur amor prout eſt quædam affectio cauſata ex ſuſcepto beneficio , cum nullus ſit a quo maiora q̃ a parẽtibus prętterquam a Deo beneficia receperimus, ipſos parẽ C tes magis quàm omnes alios homines diligere tenemur , & ſi ſemper non ſequatur amor ſ͠m quantitatẽ beneficij , reuerentia tñ cauſari debet ſ͠m quantitatẽ beneficij,& quia reuerentia eſt ſ͠m quã cõtra quemq̃ inſurgere erubeſcimus,aut erubeſcere debemus. cũ ergo reuerentia maior ſit ad parẽtes quam ad omnes alios,minus poſſumus in eos inſurgere accuſando,vel ſimilia faciendo q̃ in oẽs alios . Ad quartum quando arguis ꝙ magis naturaliter debent amare,& amãt patres filios, quã filij patres , ſed poſſunt accuſare filios, & occidere , ſi ſuaſerint patri conuerti ad deos alienos , vt patet in litera.ergo filius a fortiori poterit diligendo valde patrem ſuum eum accuſare,ſi circa talia deliquerit. Reſpondetur ut ſupra dicebatur, quòd D non ideo filius nõ poteſt patrem occidere , quia eum magis quam cæteros diligit,ſed ideo non poteſt eum accuſare,licet poſſit cæteros accuſare,quia maiori reuerentia tenetur ad eum quam ad alios,ut dictum eſt filius enim tenetur patri ad maximam reuerentiam poſt Deum,ſed pater non tenetur filio ad aliquam reuerentiam ſ͠m ꝙ huiuſmodi:ſecus ſi filius eſſet pręlatus,vtpote exiſtens uel habens aliquam dignitatem iudicialem temporalem,vel ſpiritualem : nam tunc pater tenebitur filio ad aliquam reuerentiam non quidẽ ſecundum ꝙ filio,ſed ſ͠m ꝙ prælato. Etiam qñ dicis, ꝙ naturaliter magis inclinatur hõ ad amandum filios quam ad amandum parentes . ergo ſi poteſt accuſare filios, & poterit accuſare & parentes. Rñdetur quòd ſecundum naturam magis inclinamur ad amandum E filios quam parentes,ſecundum tamen rationem valde magis diligere debemus parentes , & ſecundum charitatis ordinem.nam ubi eſt amor ordinatus,illud debet magis amari quod quantum ad nos maius bonum exiſtimatur,ſed pater in ratione ſummi boni accipitur excepto Deo , in quo eſt primo iſta cauſalitas : ergo patrem magis ſecundum rationem amare debemus quam filios . nam filius non accipitur ſub ratione alicuius magni quantum ad noſipſos gignentes,cũ nihil ab illo ſuſceperimus : ſed potius ipſe a nobis totum quicquid eſt . Concludendum ergo ꝙ ſi pater aut mr̃ filios ad idolatriã ſolicitarent,nõ debe-

Vt refert Valerius lib. 2. de inſtit. antiqs de. Q. Fabio maximo.

Aliqui de quorum ignorãtia dolendũ ẽ

hæc aucto ris conclu sionē tanꝗ erroneam mordent, & lacerāt, sed ne in meridiano splēdo re eorum insipientia ampli⁹eos errare faciat nimisque sapiē-do dissipiant legāt translatio nē Chal daicā infr. 34. c. quę huc expsse dicit. Et Exo. 32. c. ubi Deus iussit Leuitis pro idolatria occidere fratres & ppinquos non tñ pa tres. Idem sentit glo cum ibi al legatis, in cap. literis de psump. super uerbo de fratre. ponde ra uerbum non noui nos, & nō dixit accu sa. facit tex. in ca. cum p uenerabilē q. si. sunt leg. §. sane. Idē tenet Henric⁹ Herpt in speculo præc 4. & Alexāder. in glo. 3. p. tit. 1. & Astēsis li. 1. nu. 24. Sed restat dubium, q ab auctore non tangit̃, an ſteruenięte pcepto papę, licet filius non teneat̃ accusare teneatur saltem denūciare hęresim occultā patris. Solutio colligitur ex dictis auctoris hic. & 3. Reg. 15. c. qō. 16. Et Iosue. 7. c. qō. 69. & Matt. 6. c.

bant accusare eos, nec occidere, sed corrigere eos si possunt corrigi. sin autem fugere ab eis obseruando, ne ipse ab eis subuertatur, dum eos laboret conuertere: nullo tamē modo in aliquo alio eis molestus erit: quorum nullum quantum ad filios obseruatur. *Cunctarum in circuitu gentium.* Siue procul, siue prope non refert, quia quocunque modo contra veritatem diuini cultus agitur. *Nec audies.* Non solum est ei consentiendum tanquam iniusta persuadenti, sed nec audire debes, quia voces illæ execrabiles sunt. *Non parcat oculus tuus, ut miserearis, & occultes eum.* Quia tenetur eum accusare de tali delicto, & occultando tale crimen valde peccat, quia ipse sui damni causam dat, quia forte permittet Deus hunc decipi ab illo, quia eum accusare noluit. *Sed statim interficies eum.* Idest accusabis eum, vt interficiatur, quia per te interficere non poteris, patet: quia dicitur infra quòd totus populus occidet illum, quod non potest intelligi, nisi de publice condemnato. *Sit prius manus tua super eum.* Idest prius quàm alij lapidã eum: deinde totus populus. manus enim testium prima lapidabat condemnatum, vt patet infra 17. cap. & in morte beati Stephani testes deposuerunt vestimenta, & primi cum lapidabant, vt patet Act. cap. 7. *Sit manus tua super eum.* Esse manum alicuius super aliquem aliquando accipitur in bonum, aliquando in malum. Quòd accipiatur in bonum, vt patet de prophetis, quia dicitur, quòd manus domini fuit super aliquem prophetam, scilicet eum eleuans ad prophetandum, & sic dicitur de Heliseo cum debuit prophetare coram rege Iorā, quòd facta est super eum manus domini, vt patet 4. Reg. 3. cap. Aliquando accipitur in malum, & signat pœnam, & sic dicitur in psal. 37. confirmasti super me manum tuam, idest posuisti fortiter manum tuā super me ad puniendum me; & sic accipitur hic, sit manus tua super eum, scilicet ad puniendum eum. *Et post te omnis populus mittat manum,* Idest omnes mittāt manum ad percutiendum, occidendumque eum. *Lapidibus obrutus necabitur.* Idest lapidabitur, & sic morietur. dicitur obrutus pressus vel opertus, scilicet qñ tanta lapidum congeries super aliquem iacitur, quòd operitur, & sic dicitur, quòd aliquis obruit thesaurū humi. idest cooperit in terra. *Quia voluit te abstrahere a Domino Deo tuo.* Rationalis causa est, vt qui maximum malum inferre voluit, scilicet separare hominem a Deo, maximum malum patiatur, scilicet acerbissimam mortem qualis est lapidatio, & combustio, & similia genera mortis. Si autem vnus homo voluisset nocere proximo suo in alijs rebus minoribus, vt pote, quia voluit res eius furto tollere, aut res eius aliter damnificauit, non patiebatur talem pœnam: quia malum quod illatum erat, paruum erat: imponebantur ergo aliæ pœnæ leues, vt patet Exodi 21. & 22. vbi ponuntur iudicialia præcepta infligentia pœnas peccantibus circa istas res forales. *Vt omnis Israel audiens timeat.* Est ratio superioris, scilicet, quòd totus populus lapidabit eum, vt omnes iniuriam Dei vindicent. Secundo vt omnes videntes atrocem pœnam a similibus arceantur. Quando mali pestilentes puniuntur aut occiduntur, multiplex inde sequitur bonum. Primum quòd si isti puniantur & non occidantur, ista pœna eos per timorem coget a malo recedere. vel forte intolerantia pœnę conuertentur ad cor, & non solum timore futurarum pœnarum a malò recedent, sed amore sectandę virtutis. quod quidē magnum bonum est.

Item quia quando quis sic punitur, omnes videntes timent talem pœnam, quia est nimium dolorosa & infamatiua. vt ergo talem euitent, si talibus vitijs obuoluti sunt, deserunt quidem: si vero nondum ta-

F lia egissent, sed ad agendum promptitudo vlla erat, reprimitur illa per contemplationem pœnæ peccantibus illatæ. Si autem qui punitur occiditur, etiam ista mors valde vtilis est. Primo quia illi quibus iste nocebat, securi erunt, & quies quędam dabitur politiæ, qđ maxime intenditur in penis inflictis a legislatoribus, & istud motiuum tangebat supra cum dixit de fictore somniorum, aut pseudo propheta. s. propheta ille aut fictor somniorum occidetur. *Et auferes malum de medio tui.* Item vtilitas magna est, quia si ille qui peccatis assuetus est, non occideret̃, peccaret adhuc vlterius, & quia peccare est malum, dum iste magis viueret, efficeretur peior. qui ergo tollit ei vitam, tollit partem malitię. occasionaliter ergo valde vtilis est ipsi, &

qō 65. 3[?] quæst. & qō. 60. & 79. & 8. ca. qō. 67 & 69.

G hoc tangitur infra cum dicitur, & nequaquam faciat aliquid huius rei simile. i. si occidatur tolletur ei, q nō possit vltra malum operari. Item aliud bonum & magnum est, cum ipse qui peccat malus sit, & extra omnem ordinem iustitię, per ipsam pœnam inflictam reducitur ad ordinem iustitię, quia pœnæ ordinant culpam: tanto enim aliquis peior, quāto inordinatior est, Et tūc est magis inordinatus, qñ magis peccat, & peccata sua non ordinantur aliquo modo per ordinationem pœnæ. ergo cum peccatum alicuius ordinatur p pęnam, minus malum habet, & si totaliter ordinent̃ peccata per directionem pœnarum in ordinem iustitiæ. istam vltimam causam ponit Boetius in 4. de con so. prosa. 4. esse sufficientem, q melius est ipsis malis puniri, quam impunitos esse cum dicit, feliciores in-

H quit improbos supplicia luentes, quàm si eos nulla iustitię pęna coerceat, nec hic nunc molior, quod cuiuis veniat in mentem corrigi vltione prauos mores, & ad rectum supplicij terrore deduci: cęteris quoq; exemplum esse culpanda fugiendi: sed alio quodam modo infeliciores esse improbos impunitos: tñ q̄uis nulla rō correctionis nullusq; respectus hēat̃ exēpli.

Si audieris in vna vrbium tuarum, quas Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos; egressi sunt filij Belial de medio tui, & auerterunt habitatores vrbis tuæ, atq; dixerunt: eamus vt seruiamus dijs alienis,

I quos ignoratis: quære solicite, & diligenter rei veritate perspecta, si inueneris certum esse quod dicitur, & abominationem hanc opere perpetratam, statim percuties habitatores vrbis illius in ore gladij, & delebis eam: omniaque quæ in illa sunt vsque ad pecora. Quicquid etiam supellectilis fuerit, congregabis in medio platearum eius, & cum ipsa ciuitate succendes, ita vt vniuersa consumas domino Deo tuo, & sit

K tumulus sempiternus. Non ædificabitur amplius, & non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua, vt auertatur Dominus ab ira furoris sui, & misereatur tui: multiplicetq; te, sicut iurauit patribus tuis, quando audieris vocem Domini Dei tui: custodiens omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie, vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui,

Si audieris

Vrbis destructio idolatrantis.

Si audieris in vna vrbium. Hic ponitur tertium, scilicet vrbis destructio idolatrantis. *In una urbium tuarum.* Idest in vna vrbe terræ promissionis. *Aliqui egressi sunt filij Belial.* Idest apostatæ Belial. in Hebræo apostasia est: filius autem Belial est multum apostata, sicut filius inobedientiæ, vocatur inobediens: & dicuntur apostatæ quia a religione vel cultu Dei incępto retrocedere faciunt. *Egressi sunt filij Belial.* Non dicuntur egressi quasi de terra recesserint, quia si recessissent non subuerterent terram prouocãdo ad idolatriam: sed dicuntur egredi, idest surgere, vel proprius incipere. ista duo verba, scilicet egredi & surgere in sacra scriptura secundum morem loquendi Hebraicum significant inceptionem alicuius actus in eo, qui ante non faciebat aliquid tale. de isto verbo surgo exẽpla multa sunt. de isto verbo egredi patet Exo.2.cap.in principio vbi dicitur, de Amram qui habebat vxorẽ, quã non cognoscebat a multis diebus: & postea incępit cognoscere, quando debuit concipi Moyses, cum dr̃. egressus est post hęc vir de stirpe Leui, & accepta vxore stirpis suæ &c. idest ille vir redijt tũc ad cognoscendum quasi de nouo suã vxorem, quam a multis diebus non cognoscebat: & sic dicitur hic egressi sunt filij Belial, idest aliqui mali viri, qui ante hoc in quiete erant, incęperunt nunc nouiter solicitare gentem ad cultum idolorum. *De medio tui.* Idest de inter te: & loquitur ad totum populum; quia de ipso populo multoties insurgunt aliqui, qui totum populum perturbant, sicut Arrius presbyter Alexandrinus de medio Christianorum, idest de ipsis Christianis surrexit; sed eos valde ad errorem solicitos reddidit, vt auerteret habitatores. Auersio dicitur recessus a vero bono, siue vero cultu Dei ad cultum dęmonum: & sic accipitur a peccatis auersio & conuersio. isti autem viri Belial ideo surrexerunt, vt auerterẽt habitatores a vero cultu Dei. *Vrbis tuæ.* Dicit hoc ad totũ Israel qui vrbes habebat. nam de popularibus nullus vrbes habebat. *Atque dixerunt eamus & seruiamus diis alienis.* Ista sunt verba solicitantium ad idolatriam: tamen ipsi non solicitant eodem modo quo hic dicitur, scilicet vt dicerent alijs conciuibus suis eamus, & seruiamus dijs alienis. nam si sic dicerent, in verbis suis arguerent seipsos maledicere, dicentes illos deos ad quorum cultum suadebant, esse deos alienos; & sic innuerent alium esse Deum verum, aut proprium ipsorum, cui deberent cultum impendere: & in ipsa eorum suasione eorum iniquitas proderetur, sed forma verborum suorum erat. venite eamus, & seruiamus deo Astaroth, vel deo Priapo: quia melius erit vobis cum eo quàm cum isto Deo quem habemus: & hoc patet Hiere.42.cap.nam sic respondebãt Israelitæ de cultu idolorum, quando suadebatur eis, quod dimissis falsis dijs ad verum Deum cõuerterentur dicentes, quòd quando colebant reginam cęli, & libabant ei, nunquam inuenerunt eos mala: cum vero Deum cęli colebant, fames, gladius, & angustia opprimebant eos. in quo innuebant non esse reginam cęli, idest Dianam sororem Phœbi deam alienam & falsam, sed propriam atque bonam: vt quippe quæ suis cultoribus benefaceret: & sic quando ad cultũ alicuius dei gentilicij, mouebantur, hoc colore muniebantur. scriptura tamen non secuta fuit hic verba eorum, sed ipsam veritatem, scilicet quòd secundum veritatem isti quos colere volebant Israelitæ, aut ad quos colendos mouebantur a viris Belial, erant alieni dij, idest si dij vocari possent saltem secundum vulgarium opinionem, tamen alieni erãt: quia non erãt illi qui benefecerant Israeli, & eduxerant eũ de Aegypto. *Quos ignoratis.* Nec etiam erant ista verba ipsorum seductorum: quia non dicebant ipsi istos deos

A ignoratos. nam illud ignoratum est quod pauci nominis atque incelebre est: & ex hoc ipso quod incelebre, dat de se quandam præsumptionem, quòd non sit magnum bonum: quia magna bona necessario famosa sunt: sicut Christus dixit Matth.c.5. non põt abscondi ciuitas supra montem posita, idest res quæ eminentes sunt, non possunt latere, sed necessario per ora hominum promulgantur. primo ipsi viri pessimi ad inducendum alios ad cultum alicuius gentiliaci Dei dicebant, hunc inter omnes deos famosum atque gloriosi nominis esse: sed Deus ipse & Moyses hoc protulerunt ad Israel, scilicet *Quos ignoratis.* Idest quòd licet isti qui conãtur vos inducere ad idolatriã, dicant talem deum esse famosum, & tamen vos igno-

B ratis eum, idest nõ cognoscitis eum esse deum: quia nõ vidistis aliquam operationem mirabilem factam ab ipso. etiam quia vobis nec patribus vestris nunquam aliquod bonum fecerũt, per quod suam ostenderent deitatem.

Quomodo poterat cognosci quòd Deus iste Israel erat verus Deus, & alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi, vel non vt dij. *Quæst.* IIII.

Sed circa hoc est dubium quomodo Deus dicebat Israelitis, quòd nõ cognoscebant alios, qui vocabantur dij esse deos, & quòd cognoscebant eum esse Deum. Respondetur quòd hic sunt duo, scilicet quomodo poterat cognosci, ꝙ

C Deus iste Israel erat verus Deus. Secundo quomodo poterant alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi, vel non vt dij. Ad primum, scilicet quomodo iste qui dicebatur Deus Israel, poterat cognosci esse Deus. respondetur quòd homines cognoscere habent, quicquid cognoscunt, secundum modum possibilem naturæ suæ: quia cognitio non fit secundum naturam rei quę cognoscitur, sed secundum naturam rei cognoscentis, scilicet quòd ita recipit res vt est susceptiua: & non vt est res susceptibilis: ideo si res susceptibilis non sit talis, vt concordet modo potentię receptiuæ non recipietur in ipsa. de hoc Boetius de conso.lib.5. prosa vltima. si ergo nos cognoscere debemus diuinam naturam, non cognoscimus

D eam vt cognoscibilis est: sed cognoscimus vt nos cognitiui sumus. nos enim cognoscimus res absolute sub conceptu diffinitionis, qui est cõceptus compositus. cognoscimus autem res comparate per modum cuiusdam discursus: ideo cum Deum apprehendimus vt simplicem quidditatem, sicut & in alijs rebus quas apprehendimus, cognoscimus eum sub quodã conceptu diffinitionis. conceptus autem diffinitionis, siue proprie sumptę, siue large includit formaliter compositionem; ideo cum diffinitio propria est, dicit compositionem propriam, quæ est compositio ex materia & forma, cum autẽ diffinitio dicitur large, diffinitio est includens necessario conceptũ compositum in alijs generibus compositionum, quæ nominata proprie dicuntur cõpositiones, sicuti est com-

Diffinitionis conceptus formaliter compositione includit.

E positio ex actu & potentia, & genere, & differentia, & materia, & forma. Et quantum ad primum modũ diffiniuntur entia naturalia, quæ sunt supposita naturæ siue sint primæ substantiæ, siue secũdæ substantię: quia vere includitur in eis compositio ex materia & forma. in accidentibus autem nõ reperitur compositio ex materia & forma: sed ex genere & differentia, actu & potentia, esse & essentia. cũ ergo nos cognoscamus Deum, eum cognoscimus absolute sub quodam conceptu diffinitiuo large sumpto: & quia iste conceptus necessario importat cõpositionem quandam, in Deo autem cõpositio nulla reperitur de istis omnibus:

omnibus: ideo nos non possumus cognoscere Deū naturaliter, sicut ipse cognoscibilis est: ideo cognoscimus nos Deum, sicut cognoscimus alias res naturales. nos autem naturam illam perfectiorem iudicamus, cuius actus & naturales proprietates perfectiores videmus. ipsa namque substantia in se perfecta est magis, aut minus. sed perfectionem eius nos non cognoscimus nisi per qualitates & opera: patet hoc quia sicut est in accidentibus, ꝙ habēt gradus intensionis & remissionis: ita in substātijs diuersarum naturarum est, ꝙ vna substantia plures gradus perfectionis substantialis habet quàm alia. nam nunquàm sunt duæ species ęqualis perfectionis substantialis in vniuerso: & includit contradictionem eas esse. nam species sunt sicut numeri: vt patet per philosophum: & sicut in numeris, impossibile est dare duos numeros æquales, qui non sint eiusdem speciei. ita impossibile est reperire duas species eiusdem perfectionis essentialis: quia illa iam essent vna species: licet omnia indiuidua eiusdem speciei sint eiusdem accidentalis perfectionis plerūque: & semper eiusdem perfectionis essentialis. Hoc tamen differt, quia impossibile est illam speciem vel rem aliquā eiusdem speciei habere maiorem perfectionem substantialē vel minorem. in accidentibus autem intenditur & remittitur. Hoc autem sic existente: licet species humana sit perfectior specie asinina: & quilibet homo quolibet asino perfectior sit: non tamen cognoscitur ista perfectio per ipsam rei substantiam, sed per vires eius operatiuas: quādo enim aliqua natura perfectior est, tanto qualitates aut naturales eius ꝓprietates perfectiores sunt: & quia etiam ipsę virtutes operatiuæ vel habitus non cognoscuntur nisi per operationes: ideo totius cognitionis nostræ operatio potissimum principium est. cum tamen secūdum naturam essentia cognoscibilis esset innata: est tamen nobis via a notioribus nobis in magis nota naturæ, & minus nota nobis: vt ait Aristo. in procemio libri physicorum. diuina autem natura si per se cognosceretur, cum ipsa sit simplicissima, per se ipsam cognosceretur: nec considerarentur res exteriores. s. ipsa operata. nos tñ qui aliter cognoscere non possumus, cognoscimus Deum per ea quæ extra fiunt: & quòd communis conceptio animorū est, Deum esse id quo nihil melius excogitari possit: vt ait Ansel. & Boet. de consol. lib. 3. prosa 10. ideo cognoscemus naturam diuinam in aliqua re esse secundum quòd reperitur maximo enti, aut bono conueniens actus. & iste est actus perfectissimus. Cum ergo homines vident per potentiā alicuius fieri id, quod maximum inter omnes actus est: putant illam rem esse Deum: & quia nō solum est attributum Dei potentia, sed etiam bonitas, & sapientia, non solum iudicari posset de aliqua re, quòd erat Deus, quia habebat actum conuenientem summæ potentiæ: sed etiam quia habebat actum cōuenientē summæ sapientiæ, aut summæ bonitati. quia cum nobis actus bonitatis non sunt ita clare cogniti, vel actus summæ sapientiæ, sicut actus potentię, cognoscimus Deum magis, quia summe potentē, idest omnipotētem, quàm quia summe bonum, aut summe sapientem. quando ergo vident actus maximæ potentiæ conuenire alicui rei, sine dubio eam Deum vocant. Nunc ergo quia Iudæi videbant, quòd Deus suus qui eis loquebatur, faciebat maxima opera, quæ nullus hominum, aut aliorū deorum facere poterat, ergo vt Deus cognosci debebat: patet hoc quantum ad ipsos Iudæos, quibus nunc Deus loquebatur: nam ipsi viderant ea, quæ Deus fecerat infligendo plagas Aegyptiacas: & quomodo magi, maleficique Pharaonis, nec similes efficere in virtute deorū suorum

Includit contradictionem duas species esse æqualis perfectionis substātialis.

F potuerunt, licet ad hoc conarentur. vt patet Exo. 7. & 8. cap. viderunt etiam in mari Rubro potentiā magnam, cum mare diuisum est in diuisiones, & trāsierunt pede sicco: receperunt etiam aquam amaram versam in dulcem in Marath, vt patet Leuit. 15. receperunt etiam manna in deserto Syn, vt patet Exo. 16. cap. hostes eorum Amalechitæ in Raphidi victi, ibiq; de petra aquam recipiunt. vt patet Exo. 17. cap. multa quoque alia in hunc modum, quorum totus penthateucus plenus est. Deum ergo istum cognoscere poterant qui talia effecisset. de dijs autem gentilium nihil in hūc modum cognoscebatur, cum non fierēt talia ab eis: Deus ergo iste verus cognosci poterit. Sed argues quòd ista non sit sufficiens cognitio. nam

G Deus Hebręorum dicebat se facere ista magnalia, cū tamen ipse non videretur: poterat quispiā alius Deus ea facere, vtpote si Iupiter, aut Mercurius, alijque dij gentium ista facerent, & Deus ipse Hebręorum diceret se facere ea: & sic de quolibet actu reuocaretur in dubium, dato quòd videremus fieri miracula, & Deus clamaret dicens, ego feci hæc: tamen quia nos non poteramus videre ipsum agentem, faciliter occultaretur fraus, scilicet quòd faceret hæc aliquis de dijs gentium, & Deus Hebręorum diceret se fecisse. Respondetur quòd istud argumentum non concludit. nam si Deus Hebręorum diceret, ego eduxi vos de Aegypto, cum constet de ista eductione de Aegypto, quę per miracula multa ad diuinam potentiam pertinentia facta est, oportebat eam reducere ad ali-

H quod maximum agēs, scilicet diuinum. & tunc quęritur an iste Deus Hebręorum qui dicit se talia egisse, erat maioris potentiæ quam illi dij, de quibus dubitatur vtrum illud egerint, scilicet Mercurius, Phębus, Iupiter, Saturnus, aut minoris: si autem maioris potentiæ est: ergo ipse magis est Deus quàm illi de quibus dicebatur: quia deitas in summo ponēda est. dato ergo quòd Deus Hebręorum qui ista fecisse se diceret, non fecisset, sed Iupiter, aut Saturnus, vel quilibet de alijs: si tamen ponatur Deus Hebræorum maioris potentiæ quàm aliquis de istis dijs gentium, etiam si alij dij fecissent, & ipse se fecisse diceret, ipse magis vt Deus cognosci poterat, cum magis, vt potēs agnosceretur. Si autem diceretur, quòd Deus He-

I bræorum dicens ista se fecisse, & nō faciens esset minoris potentię quàm alij dij gentilium, de quibus du bitaretur an ista fecissent: cum Deus gloriam suam alteri non tradat, non permitterent isti dij gentium Deum Hebræorum istam gloriam eorum vsurpare, sed cogerent eum tacere: sed non poterant, nec faciebant: ergo maioris potestatis erat ipse. Item hoc patet quia dato quòd dij gentilium nollent gloriam suam, & permitterent eam cuilibet vsurpandam, qa tamen ipsi boni essent: si dij essent mendacium virtute sua non confirmassent. confirmassent tamen mendacium si ipsi miracula agerent, per quæ Deus Hebræorum vellet sua mendacia confirmare, & ante miraculorum operationem promitteret se facturum miracula super tali aut tali re: istud namque est argu

K mentum potissimum, per quod probatur aliquem hominem a Deo missum, quia operationes suę, & dicta confirmantur diuino miraculo. Istud enim experimentum de falso & vero propheta datur infra 18. cap. quod tamen nullius momenti esset, si Deus mendacia confirmaret. Secundum erat quomodo poterant cognosci non esse dij isti, qui dij gentium sunt: & hoc patet ex superioribus. nā eo modo quo probatur aliquem vere esse Deum, opposito modo probatur non esse Deum de aliquo alio. sicut ergo Deus Hebræorum probabatur esse verus Deus, quia cōueniebant ei actus maxime potentiæ, ita probatur istos non

Deitas in sū̄mo ponenda est.

non esse deos, quia non conueniebat eis actus maximæ potentiæ. nã isti non poterãt facere ea, quæ Deus Hebræorum faciebat vel similia faciẽdo, aut suos cultores a pęnis inflictis a Deo Hebręorum liberando. Item ipsi dij Aegyptiorum non potuerunt se liberare a pęna inflicta a Deo Hebręorum: ergo non erant maxime potentes. nam contra maxime potentem nihil quisquam potest: sed Deus Hebręorum intulit pęnam dijs Aegyptiorum comminuendo eos. ergo ipsi non erant omnipotentes, patet hoc Exo. 12. & Nume. 33. vbi dicitur ꝙ Deus fecerat iudiciũ in dijs Aegyptiorum sicut in ipsis Aegyptijs. Satis ergo cognosci poterat ex his, quòd nõ erant dij illi gentiliũ, qui ista mirabilia faciebant. *Quære solicite*. Quia tale factum non est sub silentio dissimulandum: quia in hoc totius mali consummatio est. *Et diligenter rei veritate perspecta*. Ne ciuitas innocens indiscreto aliorum zelo deleatur. *Si inueneris certum esse quod dicitur*. Idest ꝙ viri apostatę seduxerũt ciuitatem, vt idola colerẽt. *Et abominationem hanc opere perpetratam*. Quia licet alicui ciuitati consultum fuisset, vt coleret idola, & probetur ipsam consensisse: si tamen non coluit actualiter sacrificando, vel faciendo altare, siue thurificando, non infligebatur pęna infrascripta. Et si in ciuitate factum fuisset hoc malum, non propterea puniretũ sicut patet in litera: nisi tota ciuitas publice hoc ageret, vel rectores ciuitatis, qui ciuitatem totam in virtute continent, ad hoc publice consensissent. *Statim percuties habitatores vrbis illius*. Totus Israel ad hoc cõgregari debebat: sicut patet Iosue 22. quando totus Israel congregatus est cõtra tribum Ruben, & Gad, & dimidiam partem Manasse: quia ædificauerant altare magnum, quod erat signum idolatriæ: sic patet Iudi. 20. cap. quando cõgregatus fuit totus Israel contra viros Gabaa, quia Leuitæ vxorem fornicando occiderunt, & pugnauerunt contra eos vsque ad deletionem fere vniuersę tribus Beniamin. *Vsque ad pecora*. Idest etiam pecora occidentur, & nullus comedet ea in detestationem tanti criminis. *Vt vniuersa consumas Domino Deo tuo*, Idest ad seruitiũ Domini Dei tui: quia iustum est, quòd sicut ipsi se & res suas ad seruitium idolorum transduxerũt, ita ipsi cum rebus suis ad Dei seruitium reducantur.

Quomodo incensio ciuitatis & omnium quæ in ea erant, ad seruitium Dei reduci poterant. Quæst. V.

QVOMODO autem ista ad seruitiũ Dei reduci possint dubium videtur: nam si reducerẽtur ad cultũ Dei, hoc esset per immolationem & sacrificium de ipsis factum, quod non videtur posse stare. nam licet pecora quæ hic reperirentur, possent ad honorem Dei cõcremari in sacrificio, cum sint animalia immolaticia, de hominibus tamen non videtur: quia non est homo animal immolaticium: Deus enim talia sacrificia abhorreret. Etiam supellectilia in ciuitate ipsa reperta sunt aliquid immolabile, nec tali modo offeribile, postremo nec ipsa omnia pecora. nam licet quædam pecora immolaticia essent. s. tres species, vt boues, oues, capræ. sicut patet Leuit. 1. cap. tamen non erant cætera immolabilia, vt asini, equi, & cætera genera horum, præcipue cum quædam inter ista, ita sunt abominabilia Deo, quòd nõ solum offerri vetita sunt, sed etiã nec precium eorum dari Domino debebat: sicut patet de canibus, vt dicitur infra 23. cap. non offeres precium canis Domino Deo tuo, nec mercedem prostibuli. Item quia adhuc de ipsis animalibus quæ sm̃ speciem munda erãt, quædam essent confractis pedibus, vel amputatis auribus, & sic de cæteris singu-

A laribus defectibus, qui erant impedientes ne talia animalia immolarentur Domino. vt patet Leuit. 22. c. Item quia ista animalia erant viua, & pellem habẽtia: nunquam tamen aliquod animal erat quod sic Domino immolaretur. nam etiam si esset pro peccato, & deberet comburi totum animal cum fimo suo, & pelle, atque cornibus, vt patet Leuit. 4. cap. tamen primo iugulabantur, & de sanguine eorum aspergebatur contra sancta sanctorum. vt patet supra 12. c. aliàs qui talia faceret dignus erat morte, vt patet Leuit. 17. cap. sed hoc nõ fiebat intra atrium tabernaculi, sed in ipsa ciuitate quæ peccauerat, vt dicitur in litera, quòd cuncta cum ea comburi debebant, vt esset tumulus sempiternus. ergo non erat sacrificium: multæ quoque aliæ rationes possent ad hoc adduci sumptæ ex

B proprietatibus sacrificiorum, de quibus non expedit vlterius dicere. Respondetur quòd ista incensio ciuitatis non erat sacrificium factum Deo: quia sacrificium in tres distinguitur species, s. in holocaustum, & victimas pacificas, & hostiam pro peccato, vt colligitur Leuit. 1. & 3. & 4. cap. & quasi per totum: sed nullum de istis poterat hic esse. ergo non erat sacrificium: antecedẽs patet inquirendo proprietates cõmunes conuenientes ipsis sacrificijs, s. quòd fierent in loco debito. s. atrij tabernaculi, & ꝙ fierent a debito ministro. s. a sacerdote, & quòd obseruaretur munditia immolandorum pecorum: debebãt etiam obseruari conditiones propriæ cuiuslibet generis istorum sacrificiorum: nam sicut in speciebus naturalibus sicuti sunt distinctæ species, ita distinguũtur passiones.

Sacrificiũ triplex.

C ita in speciebus diuersis sacrificiorum oportet esse distinctas proprietates eorum. de his autẽ nihil obseruabatur incendendo taliter aliquam ciuitatem: ergo non erat sacrificium proprie dictum. Erat tamẽ ista incensio ciuitatis cũ omnibus qui intra erant, quoddam genus oblationis factæ Deo: nam oblatio generalius quid est quàm sacrificium, sicut primitiæ offeruntur, & precium redemptionis hominum, & asinorum primogenitorum: vt patet Exodi 13. & Nu. 18. cap. tamen ista precia non immolabantur, qa impossibile erat ea immolari: sic ergo de ista ciuitate dicendum est, quòd sicut odor holocaustorum, & aliarum victimarum erat gratus Domino, vt patet

D Leuit. 1. & in multis alijs locis, ita odor istius ciuitatis incensæ erat Domino gratissimus, licet non esset sacrificium, & hoc notauit litera hic cum dixit, vt vniuersa consumas Domino Deo tuo: & non dixit vt vniuersa sacrifices aut immoles Domino Deo tuo: nam ad immolãdum multę cęremoniæ requirebantur, quarum nulla hic obseruabatur: ad consumendũ autem solum requirebatur ignis appositio, quæ cuncta consumens voraret, & hoc fiebat in ciuitatibus: quòd autem in hoc esset cultus Dei specialis comburendo homines, & pecora, cæteraq; patet: quia nunquam poterat aliquid voueri Deo, nisi illud esset specialis cultus Dei, vt quòd quis voueat castitatem, vel ieiunium, aut cætera bona opera, quę specialiter sunt ad Dei honorem: sed talis incensio ciuitatum, & oc-

E cisio hominum, pecorumque, & cæterorum Domino vouebatur: ergo erat aliquis specialis cultus Dei in ea: antecedens patet Nume. 21. cap. vbi cum Chananæus rex Arad cum populo suo iuerat in bellum contra Israelitas, & accepit ex eis prędam, & tunc sequitur in litera, atque Israel voto se Domino obligãs ait, si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius. Sed dices quòd forte Israel male vouit, quia non debuisset vouere immolare Domino viros & pecora.

Respondetur quòd falsum est: nam in eadem litera sequitur immediate, quòd bene egerint Israelitę

cum

eum dicitur, exaudiuitque Dominus preces Israel: &
tradidit Chananæum quem ille interfecit subuersis
vrbibus eius: idem patet Iosue 6.cap. nam cum Deus
dixisset Iosue, quòd traderet in manibus eius Hieri-
co, mandauit cunctis de populo, quòd illa ciuitas es-
set anathema. i. segregata ab humanis vtilitatibus: &
Dei obsequio applicita: ita quòd viros, & vxores, &
pecora, & supellectilia omnia, quæ in ciuitate erant,
vno incendio conflagraret: & postea nullus habitaret
in illa, sed esset heremum vsque in sempiternum: q
autem hoc in Dei cultum factū fuerit patet, quia di-
xit omnia vasa auri, & argēti, & æris, & quicquid fer-
ri reperiretur, Domino cōsecraretur, reponereturq;
in thesauris eius: erat ergo acceptissima Domino ta-
lis incensio ciuitatum.

Sed adhuc dices quomodo homines poterant ista
consumere ad seruitium Dei, cum non sint res quæ
de se applicari possint cultui Dei sicuti canes, & im-
munda pecora, & similia?

Respondetur quòd non est eadem ratio quantum
ad omnia ista: est enim specialis ratio quantum ad ip
sos homines qui erant in talibus ciuitatibus, scilicet,
quia licet Deo nō esset accepta hostia immolatio ali-
cuius hominis, tamen quia isti idolatræ valde pecca-
uerāt, iustum erat eos crudeliter lacerari: & quia alij
qui non erant idolatrę incēdendo ciuitatem, & con-
sumendo omnia infligebant meritas pęnas peccan-
tibus, erat gratissima mors Domino mors ipsorum
idolatrantium, & recipiebat eam tanquam sacrificiū:
non quidem quòd acceptaret Deus ipsorum idola-
trantium mortem propter ipsos, qui moriebantur:
nam isto modo sola mors sanctorum est Domino
preciosa, vt patet Psal. 115. mors aut malorum abo-
minabilis, sed erat mors ista gratissima Deo propter
eos qui eam infligebant: ideo ad honorem Dei talis
consumptio fiebat: in pecoribus autem & omnibus
alijs rebus erat alia ratio: quia cū illi possessores pro-
pter delicta sua mori deberent, res eorum manebant
possidendæ reliquo populo: quòd ergo ipse populus
cuius iuris omnia illa effecta erāt, propter Dei amo-
rem abdicaret a se, & incenderet ea in cultum Dei, vt
totus populus terreretur: & illa quę pertinuerant ad
viros infandissimos ad nullum vltra applicarentur, si-
cut ergo cum quis aufert sibiipsi aliquam rem quam
possidet, & Deo tribuit, est gratus Deo: ita cum po-
pulus istas res pro suis possidere deberet per mor-
tem aliorum, & Deo attribuebant abdicando a se, &
incendendo, dicebantur consumere ea in honorem
Dei, & verissime sic erat. ista ratio etiam applicari po
test ad ipsos viros, qui in ciuitate illa occidebantur:
nam cum isti peccauissent maxime contra Deū, me-
rebantur effici serui propter peccatum suum, & hoc
quòd fierent serui eorum qui nō peccauerant: quòd
autem reliquus populus potens habere vtilitatem
recipiendo illos in seruos, aut vendendo alijs genti-
bus, propter Deum careret illa vtilitate, erat quidam
cultus Dei. antecedens patet ex similitudine: nam
sic iura canonica sanxerūt de aliquibus multum pec-
cantibus, scilicet de illis qui sarracenis arma, & naues,
& ferrum, & lignamina galearum tribuunt: aut in
eorum nauibus sunt magistri in practica exercenda,
quòd omnium rerum suarum possessione per secu-
lares principes mulctentur, & efficiantur serui capien
tium eos: vt patet extra de Iudæis, & sarracenis in c.
ita quorundam.

Alia ratio communis ad ista esse potest, scilicet, q
licet istæ res incensæ de se non placeant, immo sint
abominabiles, tamen magis placet Deo obedientia
illa, quæ exhibetur inquantum ad mādatum eius om
nia consumuntur quam quòd aliquid alterum fieret

F de illis rebus: vt patet 1. Reg. 15. cap. immo si popu-
lus vellet accipere de pecoribus ciuitatis illius, vt ea
postea offerret Domino, & non ad alium finem, non
placeret Domino talis immolatio, sicut cum Saul re-
seruauit pinguiora pecora terræ Amalech ad immo-
landum, quæ tamen Deus mandauerat occidi, displi-
cuit Domino, & priuauit posteritatem eius regno ob
hoc: vt patet primo Reg. 15. cap. *Et sit tumulus sempi-
ternus.* Et sit in æternum pro sepultura eorum, quæ
intra occisa sunt: quia primo occidebātur homines,
& pecora intra ciuitatem, deinde deijciebātur muri,
& vniuersa domorum congeries super mortuos, &
sic tota ciuitas videbatur vnum sepulchrum omniū
mortuorum. *Non ædificabitur amplius.* Idest postquam
sic in vltionem sceleris idolatriæ talis ciuitas combu-
G sta, & in solū redacta fuerit, nullus debebat ibi sedes
locare, quòd si quisquam contra hoc attentare vel-
let, magni criminis reus erat, violans præceptum Do
mini, & non solum hoc, sed etiam per hoc videbatur
consentire malitiæ perpetratæ in ciuitate illa. Hoc au Anathema assimilabat crimini læsæ maiestatis.
tem est, sicuti cum quis commisit in regem crimen
lesę maiestatis, facit prosterni omnem habitationem
eius vsque ad fundamenta, & nullus postea in ipso lo-
co domos facere potest: aut de rebus pertinentibus
ad ædificia illa nihil assumi debet pro aliquo ędificio:
si quis autem ibi sedem locare maluisset priori cri-
mini fauere cēsebatur, & regi noxius erat ad pęnam.
Deus etiam peccantibus valde ciuitatibus tales pęnas
infligit, vt totaliter deserantur, nec habitentur in sem-
H piternum, vt patet de Babylone, quæ propter multi-
plicationem fornicationum suarum, cum esset me-
retrix magna, meruit tali damnari sententia, vt semel
desolata in æternum non habitaretur: vt patet Esai. Intellige de Babylonia Caldaica se de Aegyptiaca.
13. cap. cū dicitur, & erit Babylon illa gloriosa in re-
gnis, inclita in superbia Caldęorum, sicut subuertit
Dominus Sodomam & Gomorrham, & non habi-
tabitur vsque in finem: nec fundabitur vsque in ge-
nerationem & generationem: nec ponet ibi tento-
ria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescēt
ibi bestiæ & replebuntur domus eorum draconibus,
& habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi,
& respondebunt ibi vlulę in ædibus eius, & syrenæ
in delubris voluptatis. Et sic Iosue cum propter
I peccatum Hiericontinorum eos quasi primitias bel-
lorum suorum Domino totaliter obtulisset, manda-
uit sub imprecatione malorum ne quis in futurum
ædificaret Hierico, vt patet Iosue 6.cap. cum dicitur
in tempore illo imprecatus est Iosue dicens maledi-
ctus vir coram Domino, qui suscitauerit, & ædifica-
uerit ciuitatem Hierico, in primogenito suo funda-
menta illius iaciat, & in nouissimo liberorum ponat
portas illius. Peccatum aut volentium rursus talem
construere ciuitatem erat, quòd vsurpabant ea quæ
ad Deum pertinebant, sicut si quis aliquam rem Deo
vouisset & obtulisset, iam res illa sanctificata erat, si
autem iste postea vellet rem, quam vouerat accipere,
vsurparet eam Deo cum iam non sibi, sed Deo per-
tineret: vel si aliqua res secundum legem sacra esset,
K & si aliquis eam possidere vellet, peccabat, vt si quis
res sacras possidere vellet, scilicet calices consecratos
volendo eos pro vsibus suis emere: & eodem modo
si quis virgines sacras, scilicet virgines vestales ad stu-
prum sollicitaret, aut eas in vxores peteret, capite ple-
ctendus erat, sicut volunt leges humanæ Romanorū
antiquæ. Ciuitas autem idolatrarum ex lege Deo di-
cata erat, vt patet hic, ergo nulli fas erat in ea sedem
constituere, aut aliquid ex ea rapere etiam de ipsis ci-
uitatis ædificijs ad faciendum aliam vrbem, vel ali-
quam domum, scilicet lapides, aut ligna, & similia.

Non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua.

Non

Anathema qd sit. Non accipies pro te de his quæ in ciuitate illa sunt aliquid: quia anathema sunt, idest separata ab vsibus humanis, & solo diuino seruitio applicata: si autem aliquis de illo quicquam acciperet, lapidari debebat: sicut patet de Achor qui lapidatus est, quia accepit de Hierico regulam auream, & pallium coccineum: vt patet Iosue 7.cap.

Vt auertatur Dominus ab ira furoris sui & misereatur tui. Ad duo superiora referri potest, primo ad destructionem ciuitatis, & est sensus, destrue ciuitatē idolatrantem, ne propter eam irascatur Dominus toti populo, vel vt auertatur ira Dei, quæ iam propter illud malum erat orta contra totum populum: quia propter tale peccatum vnius ciuitatis contra omnes irascitur Deus, nisi puniatur: quia consentire videntur sicut patet Num.8.cap. vbi dicitur, quòd si aliquis de populo accederet ad ministerium, vel ad vasa sanctuarij, contra totum populum oriretur furor Dei: potest etiam referri ad illud.

Non adhærebit de illo anathemate quicquàm in manu tua. Quia si aliquis inde aliquid acciperet, contra totum populum accenderetur furor Domini: vt patet in Achor, quia ex eo quòd ipse rapuit clam de anathemate, iratus est Deus contra Israel, & fugit Israel hostes suos, & mortui sunt de eis 36. vt patet Iosue c.7. *Et multiplicet te.* Quia propter obedientiam ad illud opus bonum Deus multiplicaret eos in bonis. *Quando audieris vocem Domini Dei tui.* Mente obediendo. *Custodiens omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie.* Opere complendo. *Vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.* Refertur ad tria, supra posita, scilicet vt eum vere colas, idolatriam fugias, & idolatrantes deleas.

C A P. XIIII.

Supra 7.& 26. Leuit.11.

FILII estote Domini Dei vestri. Non vos incidetis, nec facietis caluitium super mortuo: quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo, & te elegit vt sis ei in populum peculiarē de cunctis gentibus, quæ sunt super terram. &c.

FILII. Supra posita sunt præcepta cæremonialia immediate pertinentia ad latriam. hic ponuntur alia cæremonialia ad corporalem pulchritudinem, & munditiam, quæ in latriam ordinantur: quia contrariū facientes immundi erāt, & prohibebantur ad loca sacra. Et tanguntur tria: duo principaliter. Primo remouetur quidam ritus pertinens ad cultum idolorum. Secundo præcipitur munditia ciborum. ibi. *Ne comedatis quæ immunda.* Tertio duplex decimatio fructuum agrorum. ibi. *Decimam partem.* Et ista secunda diuiditur in tres partes. Quia primo datur mūditia quadrupedum. Secundo piscium. ibi. *Hæc comedetis ex omnibus.* Tertio auium. ibi. *Omnes aues. Filij estote Dei vestri.* In Hebræo habetur. *Filij estis Dei vestri.* Idem est, idest sitis similes Deo, quia filii eius estis, sicut filius patris similis est. Et ad hoc hortatur Deus Leuit.11. & in multis locis, sancti estote, quia ego sanctus sum, idest mundi: & istum modum loquēdi habebat Christus vt patet Luc.5.cap. estote misericordes sicut pater vester cęlestis misericors est. *Filii estote.*

A *Ritus quidam remouetur ad idolorum cultum pertinens: quo gentiles nimis stulte vtebantur.* *Quæst. I.*

MELIVS enim dicitur secundum quòd litera nostra transtulit, quàm secundum q̄ in cortice literæ Hebreæ habetur: nam litera Hebræa interdum non multum obseruat tempora, & modos proprios loquendi, secundum id quod figuræ intendit. proprior enim quantum ad hoc est lingua latina, dicendo enim secūdum literam Hebraicam filij estis: est sensus quòd Hebręi erant filij Dei, ideo debebant esse mundi sicut Deus: non erant Iudæi filij Dei naturales sed adoptiui: ideo munditiam illam quam Deus hic admonet, non habebant naturaliter magis quàm aliæ gentes: sed solum decebat eos habere: quia Deus eos specialiter adoptauerat, sicut immediate dicitur: te elegit Dominus populum peculiarem de cunctis populis terræ: secundum literam nostram est sensus quòd Deus illos hortetur ad munditiam, dicens. *Filii estote Domini Dei vestri.* Idest faciatis quòd sitis filij Dei vestri imitando eum in mūditia: sic enim dixit Christus Mat. 5.cap. estote perfecti sicut pater vester cęlestis perfectus est, quasi dicat Dominus Deus per naturā Deus vester est: sed vos nō estis filij eius nisi per specialem munditiam eum imitantes: & ex hoc infert. *Non facietis caluitium.* Idest quia filij esse debetis Dei vestri eum in speciali munditia imitantes, & incisio carniū, atque caluitij factio sunt quædam coinquinationes, non debetis eas facere, & non solum concludit quantum ad hoc, sed etiam quātum ad omnia quæ in hoc cap. vetantur: est enim hoc quoddam principium generale ad excludendam omnem immunditiam, sicut Deus nullam immunditiam habet. Et quia sunt etiam ibi quidam habentes immūditiam, ideo ab eis cauendum est, vt sitis similes Deo vestro. *Non vos incidetis.* Idest laniabitis carnes vestras in morte amicorum vel cognatorum, quia hoc idolatræ ad Deorū cultum obseruabant, vt patet 3.Reg.18.cap. de sacerdotibus Baal qui se lanceolis incidebant ad sanguinis effusionem, & hoc gratissimum erat demonibus: de hoc Seneca in tragędia septima quomodo sacerdotes seipsos percuterent, & elicerent sanguinem: de hoc autem specialiter Aug. de ciui. Dei lib.2. & 7. vbi agit de ludis Berecynthię matris Deorum, quam Romani consultu Phębi, & librorum Sibyllinorum dę montibus Idęis apud Troiam transduxerunt, cuius festiuitatem solemniter Roma celebrabat, de quibus Ouid. in lib. fastorum. Hæc sacrificia vocabātur phrygialia, quia deę Phrygiæ, idest Troianæ, scilicet Berecynthiæ impendebantur, quæ Augustinus in derisionem fugalia vocat, quia omnem virtutem fugere cōpellebant, quæ ipse in 2. de ciuitate Dei se vidisse cum iuuenis foret, testatus est. Et in hoc festo post multa quæ sacerdotes agebant, hoc præcipuum erat, quòd furere incipiebant tanquam amentia percussi huc atque illuc toruo ore vagantes: & illi sacerdotes in religione potiores habebātur, qui cęteris abundantius insanirent. Erat etiam in eis hoc dolorosum, quòd se incidebant cultris ad sanguinis effusionē, & membrorum detruncationem: alij enim carnem de brachijs, alij de cæteris corporis partibus abscindebant: & qui in hoc Berecynthiæ deę magis placere optabant, ea die sibi virilia abscindebant. Fiebant autem hæc omnia in memoriam Atys dilecti Berecynthiæ quem cum casta illa dea pulchrū iuuenem in fidem recepisset, ne vnquam aliquam fœminam carnaliter diligeret, atque cognosceret, ipse passione ductus hoc non seruauit iuxta Ouid. in lib. fastorum.

Stultitia gentilium in cultu Deorum.

Ab pereant partes quæ nocuere mihi:

Ob

Ob quam commemorationem omnium cultuum dignissimum putant sibi virilia amputare.

Non facietis caluitium super mortuo. Idest non eradicabis capillos qui sunt in anteriori parte capitis super frontem, quia hoc proprie vocatur caluitium: eradicatio autem capillorum in alia parte capitis non vocatur caluitium: & sic patet in Hebræo quia dicitur. *Non depilabis capillos, qui sunt inter oculos tuos*. Idest qui pendebant ante oculos: quia antiquitus nō erat vsus tondendi capillos in rotundum, vt nunc maxime in Iudæis, quibus vetitum erat, vt habetur Leuit. 19. cap. ideo capilli crescentes ante oculos pēdebant, nisi colligarentur in funiculos, vt faciunt feminę. Et vetabatur hoc, quia sic idolatræ faciebant: vel quia non erat multum plangendum in morte amicorum, vt videretur differentia inter eos qui totum bonum hominis cessare putabāt in morte, & eos qui hominem morientem ad maiora bona transire certissime credunt. Et hoc magis Christiani obseruare deberēt, quanto firmius, & clarius resurrectionis fidē habent: ideo Apostolus redarguit valde Thessalonicen. qui mortuos suos secundum morem gentilium excessiue deflebant, vt patet ad Thessal. 4. cap. quanto magis viri ecclesiastici & religiosi hoc cauere deberent? quia in eorum conuersatione resurrectionis spes relucere debet: & quanto religionis vel sanctitatis gradus est altior, tanto ab his debet esse remotior: patet hoc in sacerdotibus veteris testamenti Leuit. 21. cap. quia sacerdotes iuniores in nullo mortuo contaminari debebant, quibusdā paucis ibi exceptis: sed summus sacerdos in nullo mortuo contaminari debebat. Et quanto ille qui moritur melioris vitæ fuit, tanto minus de eius obitu dolendum est: quia decursa vitę huius fallaci & ærumnosa caligine ad regnum lucis translatus est. Sed nobis miseris dolendum est, qui morte illius a tanto dominici gregis pastore deserimur: nemo tamen in his omnibus pias prohibetur impendere lachrymas: quia Christus in hoc nobis exemplum extitit, quia videns Mariam Magdalenam, & alias mulieres plorantes Lazarum mortuum, quē Christus tenere diligebat, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & lachrymatus est: vt patet Ioan. 11. cap.

An mortui sint a nobis lugendi.

Quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo. Idest populus applicatus ad cultum Dei: ideo mundus esse debes. *Et elegit vt sis ei in populum peculiarem*. Idest in populum specialiter dilectum & custoditum, vt thesaurum siue peculium. & sic habetur in Hebræo. *In populum thesauri*. Idest reconditū vt thesaurum: thesaurus enim diligenter absconditur ne quis eum furetur, aut tinea demoliatur, sic Deus diligenter respiciebat ipsos Iudæos cauens ne qua eis insurgeret tribulatio: & verissime sic erat: quia nunquam eis aliqua eueniebat aduersitas nisi in eis prior fuisset iniquitas.

Quare Iudæi appellentur populus peculiaris Deo.
Quæst. II.

Vocat etiam populum peculiarem, idest populum peculij, quia peculium dicitur specialis pecunia, quam patrisfamilias filius nondum emancipatus possidet, & est distincta a bonis paternis, & talis pecunia vocatur castrensis, vel quasi castrēsis vt iura humana appellant. Castrensis pecunia dicitur quæ in castris, i. in exercitu acquiritur, vt si filiusfamilias militet, & inde aliquid acquirat. Quasi castren. dicitur illa quam filiusfamilias in aduocando, vel docendo acquirit: nam hanc suam efficit, & vocatur peculium, quia eam spe-

Quid sit pecunia castrensis vel quasi castrensis.

F cialiter possidet. nam licet cætera quæ patris sunt, ad filium iure hæreditario veniant, tamen illa non sunt nunc specialiter eius: ea autem quæ in castris, vel in docendo acquisiuit, sua specialiter sunt: ideo magis ad ea afficitur quam ad alia bona paterna, quæ ad eū peruentura sunt, licet plura sunt. Hoc notatur Exo. 19. cap. cum dicitur, si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta: ibi enim tota similitudo peculij filij familias innuitur. nam sicut filiusfamilias habet omnia, quæ sunt patris sui, & specialiter tamen habet ea, quæ ipse possidet de lucro castrensi, vel quasi castrensi: sic Deus omnes gentes generaliter possidet, cū dicitur mea est enim omnis terra, & subdit populum illum debere sibi specialem esse, cum dicit, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta, & quantum ad istum amorem specialem quem Deus gerebat ad Hebræos, tantum diligebat eos, quòd videbatur eis fauere contra alias gentes: & esse inimicus aliarum gētium propter eos, sic patet Exodi 23. cap. cum dicitur, quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligētes te, præcedetq; te angelus meus.

G

De cunctis gentibus quæ sunt super terram. Quia licet aliæ gentes sint populi Dei, sunt tamen per solā creationem & gubernationem, tu autem speciali modo per cognitionem Dei, & specialia beneficia: gentes enim a Deo quasi neglectæ erant: permisit enim illas ambulare iuxta desideria sua, & tradidit eas in reprobum sensum, & in passiones ignominiæ, vt habetur ad Roma. 1. cap. *Ne comedatis quæ immunda sunt*.

H

Vnde proueniat immunditia in his cibis hac lege prohibitis.
Quæst. III.

Ista non sunt immunda de se sed ex sola legis determinatione: quia mundum est quicquid cum gratiarum actione & benedictione suscipitur, vt patet Actuum 10. cap. quia nihil immundum vocandum est, quod Deus sanctificauit. Et patet hoc, quia si aliqualiter essent aliqui cibi naturaliter immundi, non quidem immundi, idest quia sunt malę digestionis, vel quia aduersantur sanitati, sed quia peccatum causant in comedentibus quandocunque: ipsi tibi essent semper mali atque immundi essent: cum ea quæ naturaliter sunt, semper talia sunt: sed manifestum est quòd nunc tibi isti, nec mali nec immundi sunt: ergo nec antea de se immundi erant. antecedens patet Act. 15. cap. vbi Apostoli determinauerunt in primo concilio, in quo præsidebat Iacobus minor eps Hierosolymitanus, ꝙ non obligarentur gentes ad custodiam legalium, & specialiter ad comestionem carnium suillarum, vt non prohiberentur ab illa, & Apostolus ad Rom. 14. cap. vbi hanc quæstionem ventilat, dicit quòd bonum est non facere aliquam differentiam in cibis: sed quandocunque sunt mere omnes æquales ad bonum & malum existimando, si tamen aliquis infirmus est, vt nō agat contra conscientiam, olus manducet: quia omne quod non est ex fide peccatum est, idest quòd quando aliquis agit quicquam quod fidei, idest credulitati suæ repugnat, siue conscientiæ quod idem est, peccatum est: illi ergo qui prædicabant abstinendum esse a cibis legalibus, idest qui secundum legem vetiti erant, sic redarguuntur, vt patet de beato Paulo redarguente Petrum, qui quasi esset obligatus ad legalia, quando veniebant aliqui Iudæi ad locum, in quo ipse morabatur cum gentilibus, segregabat se a gentilibus

I

K

Qūo intelligitur ꝙ non est ex fide peccatum est.

gilibus in cibis: cum autem non erant ibi aliqui Iudæi, comedebat cum gentilibus indifferenter de omni cibo: vt patet ad Gala.2.cap. cum dicitur, cum venisset Cephas Antiochiam restiti ei in faciem: quia reprehensibilis erat: prius enim quàm venirent a Iacobo quidam, cum gentibus edebat: cum autem venissent subtrahebat se, & segregabat timens eos qui a circuncisione erant; & simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita vt Barnabas duceretur ab eis ad illam simulationem. Sed cum vidissem quòd non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, quomodo cogis gentes iudaizare? & hæc quæstio satis dubia fuit in tota Ecclesia ante determinationem per concilium Apostolorum in Hierosolymis: Paulus tamen semper tenuit non obligari gentiles, nec ipsos Iudæos ad obseruãtias Mosaycæ legis, licet non auderet eos, qui oppositum tenebant redarguere: & isto modo loquebatur ipse ad Romanos in decimoquarto cap. dicens alius credit se manducare omnia, idest credit quòd nullum peccatum est manducando quodcunque mãducauerimus: qui autem infirmus est, idest qui habet conscientiam infirmam putans se adhuc ad legalia obligari, olus manducet. is qui manducat non manducantem non spernat: & qui non manducat manducantem non iudicet. scilicet, quòd quilibet de alio malum iudicare non debebat, siue manducaret, siue non manducaret: nã alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem, idest quòd quidam erant de Iudæis, & Gentilibus tunc qui iudicabant diem inter diem, idest qui iudicabant illam obligationem legalium mansisse ad quoddam tempus sed non semper: alij autem iudicabant omnem diem, idest iudicabant illam obligationem legalium obseruantiarum manere in omne tempus. Et concludit ibi quòd quilibet istorum bene agere potest, dicens: vnusquisque in suo sensu abundet, idest quilibet habet pro se sufficientem determinationem si vnum agit: & qui manducat Domino manducat: gratias enim Deo agit. Apostolus tamen tenebat non manere istam obligationem: nam aliàs cum lex in contrarium staret, scilicet Mosayca quæ vetuerat tales cibos, nisi quis apud se certus esset non teneri illa lege, præsumptuosus esset, & contra conscientiam agens; cum etiam in dubio potius legi standum esset: Apostolus tamen firmiter tenebat, quòd non obligabamur post mortem Christi legalia obseruare: tamen volebat hoc sic prædicare, ne aliquos ad peccandum induceret agendo contra conscientiam: nam si ipse sic prædicasset, propter eius auctoritatem multi habentes cõscientiam suam confirmatam ad oppositum non potentes deponere conscientiam erroneam, manducarent: & sic agerent contra conscientiam & peccarent, vel quia forte viderent omnes alios comedentes, ne ipsi mali viderentur, comedebant & conscientia eorum dictabat eis oppositum; ideo peccarent. Et hanc fuisse causam suæ taciturnitatis in hac materia demonstrat ad Rom.14.cap. in principio dicens: infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: Romani enim credebant se non obligari ad obseruantias legales: quando autem inter eos aliquis veniret, qui discerneret cibos, arguebant contra eum tanquam contra malum Christianum, & contristabant eum, faciebantque sepe contra conscientiam agere. Apostolus autem admonet, quòd dato quòd ipsi firmati sint in hac veritate, quòd non obligarentur ad legalium obseruationem: tamen non debebant infirmos argumentis suis conturbare: & sic dicebat ipse Apostolus de idoloticis, idest

A de cibis consecratis idolis: quia cõuersi ad Christum de Iudaismo, & multi de Gentilitate putabant peccatum esse sumere cibos de immolatis dęmonibus: quia credebant aliquam virtutem, vel potius infectionem per consecrationem dæmonum in cibis illis causatam esse. Apostolus autem dicebat prima Corinth. octauo cap. quòd idolum nihil est, & ideo nec in cibis immolatis idolis virtus aliqua aliàs infectio causari poterat, & consequenter comestio illorum ciborum non erat ex se mala, sed solum ex conscientia infirma: ideo qui firmiores erant & sciebant nullum peccatum esse in comestione talium ciborũ, non debebant comedere de illis, ne infirmos scandalizarent incitantes eos ad agendum contra conscientiam.

B Hæc quidem ante determinationem huius quæstionis fuerunt. post determinationem autem Apostolus firmissime prædicauit a nullo tali ciborum genere ob religionem abstinendum esse: & increpat eos qui tales obseruationes necessitatis esse confirmant, vt patet prima ad Timo. quarto cap. cum dicitur spiritus manifeste dicit, quòd in nouissimis diebus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum in hipocrisi, loquentium mendacium, & cauterizatam habentium suam conscientiam prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: & his qui cognouerunt veritatem: quia omnis creatura bona est, & nihil reij-

C ciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem: sic etiam ait Apostolus ad Colossen. cap.2. dicens nõ deberi obseruationes illas manere, nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, & etiam ait Apostolus ad Titum. cap.1. omnia munda mũdis, coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum: sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. Et non solum de cibis, sed etiam de cæteris legalibus obseruationibus conclusit Apostolus nihil proficere fidem Christi ei qui illa obseruabat, vt patet ad Galat. cap.4. dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, timeo vos ne forte sine causa labora-

D uerim in vobis: & postea ad Gala.5.cap. de circuncisione quæ præcipua inter legalia erat, conclusit, ego Paulus dico vobis quoniam si circuncidimini Christus vobis nihil proderit: testificor enim omni homini circuncidenti se, quòd debitor sit vniuersæ legis faciendæ: euacuati estis a Christo qui in lege iustificamini, a gratia excidistis: nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. nam in Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet, nec præpucium: sed fides quæ per charitatem operatur. loquendo autem hic de istis cibis spiritualibus qui hic vocantur, & tenuit quidem ista inhibitio tempore huius legis, specialis consideratio est: causæ autem huius prohibitionis positæ sunt Leuitici vndecimo cap, & ibi requirantur. *Et capream*. Est caprea syluestris capra,

E quæ subtilissimos oculos habet, & in cursu velox est: vt patet secundo Regum secundo capitu. vbi dicitur quòd Asael erat cursor velocissimus quasi vnus ex capreis, quæ morantur in syluis: habent etiam cornua & capita dura, vt de montibus altissimis se præcipitantes se super cornua illęsas suscipiant, vt ait Isidorus Etymol.12.lib. *Bubalum*. Bos syluestris est: isti in Italia abundant. *Tragelaphum*. Animal est partim simile hirco, partim ceruo, & vocatur alio nomine hircoceruus, vt eius demõstrat origo nominis, A tragos quod est caper, & laphos quod est ceruus, quia caper ceruus. *Pigargon & origen*. Nomina sunt quadrupedum

drupedum quæ in terra ista non habentur, sed sunt
in terra promissionis: ideo nomina eorum in vsum
nostrum non venerunt. *Cameleopardalum*. Valde dif-
ferunt cameleon & cameleopardalus: quia cameleon
paruus vermis est, qui ad omnem colorem mutari
videtur, vt patet primo Ethico. cameleopardalus est
animal quadrupedale multorum animalium figuras
referens; est enim in capite simile camelo, in collo
simile equo est, in reliquo corpore maculis vt pardus
respersus est: pedes autem bubalo similes habet: ca-
meleontem autem Arist. maxime mutabilem dicit:
ideo vult quòd felix debeat esse firmatus, & non de-
pendens ab infortunijs vel infortunijs: quia sic feli-
cem debiliter firmatum cameleonta prædicabimus,
idest sæpe mutatum sicut cameleontem ad omnem
colorem.

(Margin: Cameleopardalis quid sit.)

An sit verum quòd cameleon ad omnem colorem oppositum mutetur. Et de representatione specierum visibilium tam in oculis quàm in speculis. Quæst. IIII.

CIRCA hoc tamen licet sic vulgariter dica-
tur, quòd cameleon ad omnē colorem op-
positum mutetur: tamē non est sic verum:
licet sic videatur: nam quicunque viderit
cameleontem putabit realiter mutari colorem eius:
quia quando apponitur ei res nigra, & cameleon ni-
ger videtur: si autem res rubra adiungatur, & ipse
ruber videbitur: non tamen potest esse quòd mute-
tur in eo color suus, & inducatur alius secundum si-
militudinem rei appositæ.

Primo quia si aliquis color deberet induci in ca-
meleonte, hoc esset ab ipso agente apposito ipsi ca-
meleonti, cuius similis videtur cameleon: sed hoc
non potest stare quia color non habet aliquam actio-
nem realem, sed solam spiritualem: sed generare co-
lorem aliquem, & corrūpere præexistentem est actio
realis: ergo non potest istud causari in aliqua re ex so-
la appositione ad aliquid coloratum tali colore. an-
tecedens patet: quia color non ponitur de formis
actiuis naturaliter. nam istæ solum pertinent ad ta-
ctum vt calidum, & frigidum, humidum, & siccum,
& similia: color autem solum habet quòd multipli-
cet speciem suam, & ista species agat in potentiam
visiuam: ista autem actio spiritualis est: quia solum
pertinet ad res spirituales, scilicet cognitiuas: in alijs
autem rebus talis actio non habet locum, vnde licet
species visibilis multiplicetur ad aliquem parietem,
vel aliud corpus non habens potentiam visiuam, nō
habet ibi aliquam actionem: res autem calidæ & fri-
gidæ humidæ & siccæ in quascunque res naturales
actionem habent, etiam si illæ res non sentiant illam
actionem, vt calor agit in lapidem, in lignum, in ter-
ram: & sic de cæteris: quòd autem generare aliquē
colorem, vel corrumpere sit actio realis, manifestum
est, quia colores in omnibus rebus naturalibus sunt,
siue sentientibus, siue non sentientibus. non tamen
est immutatio ad colorem omnibus rebus naturali-
bus, sed in solis habentibus potentiam visiuam: ergo
multum differt color, & immutatio facta a colore:
& sic non poterit res colorata per actionem coloris
generare colorem similem in aliam rem quamcun-
que, nam tunc cum actio colorati vel ipsius coloris
recipiatur maxime in oculo, ergo maxime oculus
esset coloratus: sed non est sic: quia immo ipse ocu-
lus non videtur coloratus, vel est ipse color remissus
valde. item dato quòd colorata res secūdum quòd
colorata haberet actionem ad causandum colorem
in aliam rem: tamen ista actio, cum esset naturalis,
oportebat quòd fieret per successionem; quia natu-
F ra non valet operari in instanti quod est operari sine
motu, sed operari per motum tamen successiue: sed
constat quòd ista mutatio cameleontis subita est. s. ꝙ
statim quòd apponitur ei aliquis color rei extraneæ,
mutat colorem quem habebat: ergo non est ibi ve-
ra mutatio faciens acquirere colorem, & deperdere.

Item colores causantur in perspicuo terminato ex
commixtione elemētorum ad seipsa: sicut ergo sunt
diuersæ commixtiones, & gradus commixtionum
in qualitatibus elementaribus, ita erunt diuersi colo-
res, & gradus coloris in rebus compositis elementa-
tis: cum ergo color aliquis debet acquiri, necesse est
aliquid variari in commixtione qualitatum elemen-
talium: sed ista variatio non potest fieri subito: ergo
G nec talis mutatio coloris potest fieri subito apposito
alio colore: vel aliter. s. ꝙ nullus color potest efficere
mutationem in commixtione qualitatum elemen-
talium, cum potius sit quidam effectus tantus color
ab ipsa diuersitate in commixtione qualitatum ele-
mentalium. Dicendum ergo quòd in cameleonte
non mutatur aliquis color ad præsentiam cuiuscunq;
rei, sed solum apparet nobis talis mutatio facta: cau-
sa autem huius apparitionis dependet ex actione spe-
cierum visibilium: quædam enim species visibiles
fortiter operantur in ipsam potentiam susceptiuam
intense imprimentes: aliæ sunt species quæ remisse
imprimuntur. Pro quo sciēdum ꝙ quando species
duorum visibilium simul sunt, illa species solum im-
mutat, quę est fortior in imprimendo: est etiam re-
H gula ꝙ magis immutat potētiam visiuam species di-
recta siue radius directus quàm species reflexa, vel
per remeationē. species directa est, quę est ab obie-
cto immediate in potentiā, ita quòd non terminatur
in aliquid alterum, sed in organum visionis: species
reflexa est illa quę ab obiecto multiplicatur & termi-
natur ad aliquod corpus, & inde reflectitur ad poten-
tiam visiuam: & sic est in visione speculorum: quia
primo species alicuius rei multiplicatur ad speculum,
& ab ipso speculo reflectitur ad potentiam visiuam:
ideo quantum ad eandem rem nunquam est tantæ
virtutis, & impressionis visio reflexa sicut visio dire-
cta: & sic imprimitur in oculo meo species alicuius
hominis, si respicio eum directe, valde: & tamen si
I respicio eum indirecte, s. quia video imaginē eius in
speculo modicum imprimitur in oculo meo species
illa. Et per hoc soluitur cōmune problema. s. quare
citius obliuiscīt homo imaginis suæ q̃ imaginis alio-
rum hominum, & aliarū rerum. ratio enim est quia
nullus homo potest videre imaginē suam directe. s.
seipsum respiciēdo, sed videt eā indirecte in speculo:
ista aūt visio modicę impressionis est: ideo nō manet
memoria illius. nā species dum fortius imprimunt,
diutius manent: memoria aūt solum est dum manet
species: ideo quia ibi manet species pauco tempore,
necesse est pauco tempore manere memoriā imagi-
nis nostrę in nobis: & hoc innuit Apost. Iacobus in
canonica sua cap. 2. cum dicit. Estote autem factores
verbi, & non auditores tātum: nam siquis auditor est
K verbi & non factor, hic cōparabitur viro consideranti
vultū natiuitatis suæ in speculo: cōsiderauit enim se
& abijt, & statim oblitus est qualis fuerit: licet autem
hoc gn̄ale sit quantum ad eandem rem. s. ꝙ semper
species visibilis directa alicuius rei est fortior q̃ refle-
xa, tamen quantum ad diuersas res fallit: quia aliquis
color est cuius species reflexa fortior est q̃ species al-
terius rei directa: patet hoc de corporibus speculari-
bus, & de pupillis oculorum nostrorū: nam speculū
quia corpus est elementatū, necesse est, vt aliquē co-
lorē habeat: sunt tamen ita debiles isti colores ꝙ im-
pressio sua est multū leuis, & magis sentīt impressio
indirecta,

(Margin: Notandū de speciebus visibilibus.)

indirecta, vel reflexa alterius rei quam species directa istorū: & ob hoc in speculis repræsentantur imagines, & videt homo in eis imagines, & in ea parte vbi apparent imagines magis immutant nos ipsę imagines, q̃ color speculi, quia color ipsius speculi valde debilis est Idem de pupilla, quia non vr̄ hr̄e aliquē colorē licet eū debilem habeat: apparent in ea imagines nostrę, & iudicamus de colore imaginum nostrarum in pupilla alicuius magisquam de colore ipsius pupillæ: licet color pupillæ directe videretur, & color imaginis repręsentatę in pupilla indirecte videtur. Et ob hoc licet vitra sint corpora specularia, quia habent colorem leuem, tamen multa intra habent colorem densum.s. nigrum valde, vel rubeum, aut rubricatum, & tunc non repręsentatur in eis aliqua imago, sed in solis vitris albidis, quę magis declinant ad lucem, quam ad colorem. Sic ergo hic in cameleonte est color, quidam naturalis sicut in aliis rebus naturalibus, sed ille est valde leuis sicut color pupillę, & speculorum, ideo sicut non vr̄ color pupillę sed species rerum repręsentatę in pupilla (licet color pupillę directe videri deberet) ita non videtur color naturalis cameleontis, sed color rerum rep̄sentatarum in eo, quia aliarum rerum colores reflexi fortiores sunt quam ipse color cameleontis directus, ideo quandocunque cameleon alicui rei obiicitur, color illius rei multiplicat speciem suam ad cameleontem, & videtur cameleon coloratus tali colore quali est ipsa res cui obiectus est: cū ille color reflexus fit fortior quam color ipsius cameleontis: & per hunc modum necesse est cameleontem ad omnia mutari in diuersis coloribus; sicut speculum recipit diuersos colores obiectis diuersis rebus, & tamen semper manet suus color.

Duas conditiones habere debet aīal mundum ad esum.

Omne animal quod. Hic ponuntur duæ conditiones, quas habere debet animal mundum ad cibos, prima, ꝙ vngulam diuidat: secunda ꝙ cibos ruminet, quodcunque autem deficiat in vtraque siue in vna earum immundum est. *De his autem quæ ruminant.* Hic ponit aliqua animalia quæ vnam conditionem munditiæ habent: & in altera deficiunt. camelus, lepus, & cyrogrillus ruminant sed vngulam non diuidunt: porcus econtrario ungulam diuidit, sed non ruminat.

Et cadauera non tangetis. Quia ita immundi erant ad īgressum Sanctuarii tangendo porcum morticinum sicut comedendo, sed quantum ad aliam culpam, & pęnam differt multum, quia si aliquis comederet scienter carnem porcinam, mortem merebatur, sed non si scienter morticinum porcum tetigisset.

Hæc comedetis ex omnib. Hic ponitur secundū.s. munditia piscium. duas conditiones ponit in piscibus. s. ꝙ pinnulas & squamas habeant, pinnulæ uocantur quędam alæ quibus pisces natant, quas non habet anguilla, & similes pisces: ideo hebræi non comedunt illam. causa autem omnium istarum conditionum siue in quadrupedibus, piscibus, uel auibus secundum litterā posita fuit Leui. 11. c. *Omnes oues.* Hic ponitur tertium .s. munditia auium. *Omnes aues mundas comedite: immundas ne comedatis, aquilam & griphem.* Sed non dat regulā de munditia auium sicut dedit de piscibus, & aīalibus quadrupedib. iudæi aūt duas conditiones obseruāt, prima ꝙ auis iecur habeat. Secunda ꝙ digitū promnentē in posteriori pedis habeat, quasi in medio cruris. *Halietum.* Qui dr̄ falco, & est auis regia: alii aūt halietum auē paruam dn̄t, quæ de rapinis paruorum auium sustentatur, ut ait Petrus in aurora.

Obtinet halietus paruas in corpore vires.

Sunt aues minimæ præda cibusq; sibi.

Ixon. Auis est ꝑtinēs ad genus vulturis, minor tn̄ vulture cādidi coloris. *Et oē coruini generis.* i. coruus, & pica, & cornix, q̄ nō nominatur coruus, sed ad genus coruo-

A rum pertinet. *Struthionem.* Auis ponderosissima est, q̄ cum alas habeat in altum se tollere non potest, & est valde terrestris naturæ, oua. n. non fouet, sed negligenter in arena relicta fotu pulueris aīantur, ut ait Isidorus. 12. ety. *Noctuam.* Quæ nycticorax dr̄ vel lucifuga, quia de die comparere non audet ꝑꝑ oculorum teneritudinē, & si compareat quasi nihil videt: de qua phil. 2. Meta. *Larum.* Auis q̃ in aqua habitat, & in terra, & piscibus insidiatur, vnde Petrus in aurora.

Fluminis habitator larus, & incola terræ.

Et accipitrem iuxta genus suum. Quia multi modi sunt accipitrum, qui corpulentia, & aīositate nimis differunt *Herodium ac cygnum & ibin.* Ad genus accipitris ꝑtinet,

B & est auis parua magis aīo & uirib. q̃ corpore potens. quæ si primo impetu prędam non apprehendet, amplius persequi non dignatur seipsam iracundia lacerās. *Mergulum.* A mergendo frequenter dr̄, & fulica uocat̄ idest aucide braua, siue coruus marinus, utrique. n. frequens immersio pertinet, iudæi autem coruum marinum dicunt. *Porphirionem.* Quæ pellicanus nominatur: est autem duplex, quædam quę aquis maxime incolit. aliqua quę in terra semper viuit, & serpentibus īsidiatur, oua eorum ipsosque serpētes mortuos deuorans. *Ac nycticoracem.* Noctua & nycticorax idem sunt vt sup. diximus, & ut plerisq; vr̄, sed hic ponuntur ut distincta. Melius dicetur ꝙ noctua maior auis est q̃ nycticorax, & est coloris albi, nycticorax magis ad coruinā speciem declinat, & coloris medii est vocaturque vulgariter mochuelo. noctua vulgariter lechuza dr̄. *Onocrotalum.* Auis longi rostri est apud flumina manens, &

C maxime anguillis insidiatur, quę cum dormierit, resupina iacet rostrum erigens ut accipitris resistat insidiis quæ ab aliquib. vocatur garca. *Caradrium.* i. grus. *Et omne ꝙ reptat & pinnulas habet non comedetur.* Vt serpentes alati, vel squamas habentes. *Omne ꝙ mundum est comedite, quicquid morticinum est non vescimini ex eo.* Siue animal mundum siue immundum esset. hic autem de mundis dr̄, quia de immundis manifestum est, ꝙ nullo modo comedere ea licet. *Peregrino qui intra portas tuas est da vt comedat.* Isti sunt aliqui gentiles peregrinantes inter eos, qui nondum ad iudaismum conuersi fuerant. *Aut vende ei.* Si pauper est gratis da ei. si diues est vēde ei *Quia tu populus sanctus domini Dei tui es.* Ideo comedere non debes. *Non coques hędum in lacte matris suæ.* Prohibet hic quandam consuetudinem idolatrarum, qui

D Deos agrorum placare uolentes hædos in materno lacte coquebant, sperantes se sic omnium frugum copiam habituros. Iudæi autem a Deo vero omnia abundanter habebant, si recto corde in eum tenderent. *Decimam partem separabis.* Hic ponitur tertium .s. decimatio omnium fructuum agrorum, & intelligitur hoc de secunda decima, vt probauimus supra 12. capitulo. *Et comedes in conspectu domini Dei tui.* Qui autem uolunt, quod sit ista decima prima, mutant hic personam ita, ꝙ ly separabis referat ad populares, & ly comedes referat ad leuitas, sed ista mutatio nunq̃ fieri debet, nisi ex cā necessaria, & quia ipsa scriptura de se demonstrat, alias ubicunque possemus mutare personas, & nulla

Decimatio oīum fructuum agrorum.

E certitudo in scriptura maneret. Item quia hoc dato multum dissonat littera, quia dicitur immediate, quod istam decimam in conspectu dn̄i comedetis. i. in atrio tabernaculi, vel ad minus. *In loco quem elegerit dominus.* Sed hoc non conuenit decimæ leuitarū, qa illam in oī loco comedere poterāt, ut patet Nu. 18. c. Itē qa leuitę hēbant istas decimas in possessionē & hęreditatem, cū nihil aliud haberent vn̄ uiuerent, ut patet Nu. 18. c. ergo non solū indigebāt ista decima pro loco quē elegisset dominus, sed magis pro ciuitatibus suis, vbi hēbāt familias suas. *Primogenita de armentis, & ouibus tuis.* De hoc dictum fuit sup. 12. capitu. *Vt discas timere dominum*

Deum tuum. Ideſt ſic faciendo aſſueſies ad recte timendum dominum Deum tuum ſcilicet timore caſto, vel filiali qui cum amore perfecto eſt, & per bona opera acquiritur: timor.n. ſeruilis principium bene operandi eſt: ſed per bona opera non acquiritur: timor autem filialis principium non eſt, ſed per opera acquiritur loquendo ſemper de acquiſitis, ſecus eſt de infuſis.

An hoc intelligatur de timore ſeruili vel filiali, & quæ mala fugienda, & quæ bona appetenda vtrinque magis cenſeantur. Quæſt. V.

DE quo timore hoc intelligatur an de ſeruili vel filiali dubium eſt: nam videtur de vtroque poſſe intelligi: de ſeruili quidem ſcilicet ꝙ iſti iudei, qui adhuc erant populus imperfectus, mouerentur in bonum per timorem ſeruilem: & ſic faciendo iſta, quæ mandata erant a Deo, timebant eum ſeruiliter agentes per timorem deſiderio vitandi mortem, vel pęnas infernas: magis tamen adhuc deſiderio vitandi res temporales, quas magis timebant, cum de eis non multum attenderent: bonũ namque & malum aduerſa fronte diſſident: ideo quãtum ſe aliquis habet ad cauendum malum aliquod, tãtum ſe habet ad conſequendum inſectandumq; bonum oppoſitum, ſic enim innuit Ariſt. in 8. Ethic. dans cognoſci peſſimum vitium per optimam virtutẽ oppoſitam, & optimam virtutem per peſſimum vitium, ſed ſic eſt, ꝙ mala vitę futuræ opponuntur directe bonis vitę futuræ, & mala vitæ præſentis bonis vitæ præſentis: ergo, qui multum fugit mala vitæ futuræ, multum diligit bona vitæ futuræ, quia non cognoſcebant ea cum adhuc carnales exiſterent, ergo modicum fugiebant mala vitæ futuræ, qui pari ratione non ſciebant bona: bona autem huius ſeculi ſciebãt bona, quæ cernuntur, abundantiam ſcilicet diuitiarum, & multiplicationem filiorum, quietem in terra, immunitatem a languoribus, & ſuis hoſtibus dominari: hæc enim ſunt quæ maxime iudæi huius ſeculi amatores deſiderabant, nimis ergo mala oppoſita fugiebant, eſuriem nuditatẽ, ſitim, peſtem, gladium, captiuationẽ & duram hoſtium ſeruitutem. Vt ergo hęc non inferret eis Deus quę poſſe eum inferre eis experimẽto cõſtabat, timebant eum, & obſeruabant mandata eius, ſi autem hęc mandata non obſeruarent, nec eum ſeruiliter nec filiali amore diligerent: poteſt etiam hoc de filiali amore intelligi ſcilicet ꝙ iſti facerent iſta quæ mãdata ſunt, & ſic timebunt Deum omni tempore ideſt habebunt reuerentiam ad eum omni tpe ſicut filii ad patrem. quis autem timor magis conueniat huic litteræ. Reſpondetur ꝙ timor filialis eſt, de quo debet intelligi, & patet, quia timor ſeruilis ſolum habet ſe vt uia ad bonum, & non vt terminus, cum non poſſit manere in uita æterna, etiam quia ipſe non habet in ſe aliquam rationem boni, ſed ſolum ſortitur eam per accidẽs, inquãtũ dat occaſionẽ ad bene agẽdũ, q̃n aũt nullã ad bene agendũ dat occaſionẽ, nec ꝑ ſe nec per accidẽs ẽ bonus ſicut in dęmonib. q valde timẽt Deũ, & ꝯtremiſcũt coram eo, ut patet Iacobi. c. 2. ſ. dęmones, & credunt, & contremiſcunt, tñ dęmones non arcent ab aliquo malo ꝑ hunc timorem, licet quãta mala pñt & agere ſinunt, tanta agunt, & dum magis timent, magis ei quem timent inuident. nunc ergo cũ non poſſit hr̃e rõnem finis, non ordinabunt aliqua in ipſum: ſed hic ponit ſubordinatio quorundã bonorũ actuum ad ipſum timorẽ. ſ. cõpletio mãdatorum hic poſitorũ, cũ dr̃ ꝙ daret primogenita, & decimas, & primitias, ut diſcat timere dñm oĩ tpe, ergo timor finis eſt, ſed non p̃t poni ſeruilis timor, vt finis taliũ operationũ, ergo non p̃t intelligi de amore ſeruili, intelligendo aũt de amo-

F re filiali eſt ſenſus, exerceas te in his p̃ceptis, vt ſic cauſes in te timorẽ Dei. i. quandã reuerentiã ad Deũ ſm q̃ reuerearis oĩ tpe. *Si longior fuerit.* Iſtud eſt vnũ ĩpedimẽtum ad non deducendũ primogenita ouiũ, & armentorũ in locũ Sanctuarii. *Tibique benedixerit nec poteris ad eum cuncta portare.* Ideſt multiplicauerit greges, & armẽta tua. & eſt hoc ſm ĩpedimẽtum. ſ. multiplicatio: qa ſi magnus grex vel armẽtũ duci deberet, magnus labor eſſet: & ſic in deportandis frugib. *Vendes omnia & in precium rediges.* Iſta eſt alia rõ quare non intelligat de decimis leuitarum, qa magnũ dãnũ eẽt hoc leuitis, qa forte illæ res q̃ dabant ꝓ decima, erãt ĩ paruo ualore: iõ darẽt pauca moneta, & in locũ ad quẽ portarent pecuniã & in quo eẽt Sanctuariũ valerent maiorẽ p̃cii extima-
G tionem, & ſic redigerent in pauca cũ iterũ emerẽt. Itẽ qa labor eſſet leuitis emere in loco Sanctuarii, & deinde ferre in ciuitates ſuas, & tñ neceſſariũ erat ad familiarũ ſuarũ ſuſtentationẽ, melius ergo vr̃ vt dcm̃ fuit. ſ̃. 12. c. ꝙ leuitæ decimã ſuã per ꝓpinquas ciuitates vrbibus ſuis decimas colligerẽt. *Emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, & epulaberis.* Et ẽt iſta eſt alia fortiſſima rõ, qa qui dabat iſtã decimã comedebat eã, ꝙ nullo mõ dici põt de decima leuitarũ, qa tũc paucum aut nihil maneret leuitis. & nec valet, ꝙ dicebat Nicolaus ꝙ iſti dantes decimas nõ comedebant de decimis ſed de carnib. victimarũ pacificarũ, qa dr̃ hic ꝙ ex eadẽ pecunia q̃ data fuit pro reb. vẽditis, emerẽt oues vel boues, vinũ, & oĩa q̃ deſiderarent, & epularent. Et ſi dicas ꝙ hic eſt mutatio perſonæ, & ꝙ intelligit hoc de leui-
H tis, ꝙ ipſi reciperent pecunias de reb. vẽditis, & ex illis pecuniis emerent ſibi quicquid uellent. Hoc non põt ſtare quia dr̃ epulaberis tu, & domus tua, & leuita, qui eſt intra portas: ergo impoſſibile eſt ꝙ epulaberis referat ad leuitã ſed ad dantẽ decimas. *Siue ex armentis.* Iudæi erant multũ dediti guſtui, quia cũ rudes valde eſſent, ſola carnalia cognoſcentes ferebantur in iſta carnalia. Deus aũt qui intrinſice cognoſcebat eorũ defectũ, & ſciebat qd eis opportunũ foret, ut ſic eos cũ lætitia magis ad cultum ſuũ ꝓuocaret, ꝑmittebat eos delectari in his q̃ ſm ſenſum. ſ. in guſtu, de quo magis diximus. ſ̃. c. 12. *Siue ex armentis.* Armẽta ſm cõem ſignificationem ꝓ magnis aĩalib. aſſumunt, ut pro bobus, vaccis, & bubalis, atq; camelis, greges aũt dñr congre-
I gationes minorum aĩalium, ut ouium, caprarũ, porcorum, & ſic de cęteris. hic aũt accipiunt armenta ꝯ̃trio ſ. ꝓ paruis aĩalib. vt capris, ouib. & porcis: & patet, quia ſequit immediate. *Siue ex bobus.* Et ponunt iſta duo tãquã diſtincta: ſi tñ acciperet armẽtũ proprie, cũ idẽ ſit armentũ & bos, nõ diſtingueret bós ꝯ̃ armentũ. *Vinũ & ſiceram.* Sicut in cibis carniũ permittebat eos eligere ꝙ uellent, ita in potib. dabat eis optionẽ. *Et omne ꝙ deſiderat anima tua.* i. oĩa illa ad q̃ inclinaris ſm tuã ſenſitiuã affectiuã, de quo magis diximus. ſ̃. 12. q̃ũo aĩa deſideret, & in hoc laxabat eis Deus ſpẽ in cibis & potib. ut de quocunq; vellent comederent, & biberent, nã ſi limitaſſet eis cibos ad aliquod genus, qa ipſi erant ĩper-
K fecti triſtarent, & fugerent oblationem ſacrificiorum, vt exercitationes in cultu diuino, ꝙ peius erat: vt ergo libenter mouerent in cultũ Dei, quaſi nõ ex aliquo vrgenti p̃cepto, ſed ex aliquo ſui cõmõ, aut delectatione permiſit eis cibis aut potibus uacare quibus vellent.

Et comedes coram domino Deo tuo. Scilicet in atrio tabernaculi, quia qui ſacrificium offerebat, intra atrium tabernaculi debebat illud offerre aliàs mortis reus erat, vt patet Leuit. 17. capitu. & ſi ſacrificia pacifica erant, de quibus ipſe offerens comedere debebat, intrabat offerens in atrium, & coquebat in cacabo, caldaria, aut lebete carnes victimarum, quæ ad ipſum ſacerdotem pertinebant, & poſt ſacerdos auferebat, quòd ſuum erat ſcilicet pectuſculum, & armus dexter: vt

patet

patet Num.18.c. & reliquæ carnes manebant ipsi offerenti, vt patet Leuit.7.c. has autem comedebat corā dño scilicet intra atrium tabernaculi ante altare holocaustorum: nam extra locum sanctum eas comedi nō licebat. *Et epulaberis tu & domus tua.* Idest gaudebitis in cibis & potibus tu & vniuersi qui in familia tua sunt, nam Deus volebat dies talium sacrificiorum omnib. esse dies letitię, ut omnes tales dies desiderarent, & afficerentur ad sacrificia Dei, atque gratias Deo agerent. *Et leuita qui intra portas tuas est.* Loquitur ad Israel, qui habebat ciuitates in quibus morabantur Leuitę. & dicuntur aliqui morari intra portas, non ꝙ inter duas portas situentur, sed ꝙ intra portarum ambitum, & clausionem commorentur. erant autem isti Leuitę, qui habitabant in toto Israel in ciuitatibus eis datis, erantque seiuncti ab incolatu aliorum populorum, quia non morabantur cum eis in suis ciuitatibus: habebant namq; Leuitę ciuitates.48. vt patet Num.35. in quibus ipsi soli morabantur, & patet quia istæ ciuitates non habebant territoria ad seminandum, & uineas ad plantādum sicut alię ciuitates aliarum tribuum, sed paucum spatium ad exitum a ciuitate ad condelectandum, & agros ad pascendum pecora, & alias necessitates similes, non enim indigebant vineis & seminationibus, cū ex decimarum redditibus sustentarentur, ut patet Nu. 18.c. aliqui tamen de istis leuitis habitabant extra ciuitates inter alios viros de aliis tribubus: & hoc forte faciebant propter indigentiam, vel aliam quamlibet occasionem: & de istis proprie dicebatur ad Israelitas, qui est intra portas tuas idest non obliuiscaris Leuitæ, qui intra portas tuas commoratur scilicet in ciuitatibus in quibus commoraris. *Caue ne derelinquas eum.* Valde hoc admonet Deus, quia Leuitę erant pauperes, & indigebant sustentationibus factis ab aliis. *Quia non habet partem in possessione tua.* Hic demonstratur paupertas leuitarum, & causa est, quia leuitę non poterant aliquid laborare in colendo agros, vel vineas, sicut alii de aliis tribubus, vt sic sustineant se in necessitatibus: alii autē ista faciebant, ideo poterant magis abundare: ideo abūdantes ipsi leuitas inuitare debebant ad conuiuia in talibus solennibus sacrificiis, & hoc quia leuitę nullam partem possessionis inter cęteras tribus habebant, ut inde abundarent. *Anno tertio separabis.* Hic agitur de tertia decima, quæ vocatur decima pauperis, & ista decima non fiebat anno quolibet sicut alię duæ, sed de triennio in triennium, & ista decima erat minor quali bet alia: decima enim prima quæ dabatur leuitis maxima erat, quia fiebat de non decimato.

Leuitarū pauperies ob quam decime eis debebantur.

Secunda erat minor, quia decimabantur nouem solum, ante vero decem.

Tertia minima erat quia fiebat de paucioribus, quā nouem partibus. *Et repones intra ianuas tuas.* Ista decima non reportabatur ad locum Sanctuarii sicut alia secūda. *Venietque leuites.* In omnibus tribus decimis leuites aliquam habebat. s. primam integraliter, secundā & tertiam quantum ad aliquid: & ratio huius quia leuitæ multi erant nullam aliam habentes hæreditatem nisi decimas, & illas rursus decimabant summo sacerdoti, ut patet Num.18.cap. ideo tanquam pauperes recipiebant partes de aliis decimis.

Peregrinis & pupillo, & viduæ. Istis fiebat decima ista ne paupertate grauati cogerentur seruire gentilibus, a quibus ad idolatriam traherentur.

Qui intra portas tuas sunt. Idest intra portas vrbium tuarum, non autem intra portas domus tuę, quia hic loquitur toti Israeli. *Vt benedicat tibi dominus in cunctis operibus.* Ista benedictio semper ponitur, quia per istā maxime ad eleemosynam incitabantur, quia valde carnales erant.

A

CAP. XV.

Septimo anno facies remissionem: quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit; quia annus remissionis est domini. &c.

Debitorū remissio.

Septimo. Dicto supra de eleemosyna, quæ fiebat leuitis, & pauperibus, hic agitur de eleemosyna, quæ fit omnibus debitoribus per remissiones.7. anni. & iubileorum, & potest hoc reduci ad latriam indirecte, quia pauperes debitores ne cogerentur corporali pęna siue labore debita soluere, fugere possent ad gentiles, & ibi idola colerent, & isto modo cogentes eos de terra fugere, darent eis occasiones colendi Deos alienos, sicut dixit Dauid contra expellentes eum de terra Israel. 1. Regum. 26. cap. maledicti sunt in conspectu domini qui eiecerunt me hodie, vt non habentem in hæreditate domini, dicentes vade serui dijs alienis. ex pietate ergo Dei introductus fuit septimus annus remissionis, vt in eo debitores a suis creditoribus absoluantur, & serui a dominis.

B

Et tanguntur tria principaliter.

Primum remissio debitorum.

Secundo liberatio seruorum ibi.

Cum tibi venditus fuerit.

Tertio de solutione primogenitorum ibi.

C

De primogenitis qui nascuntur. Prima in duas partes. In prima de remissione. In scđa de liberali largitione ibi. *Si vnus de fratribus. Septimo anno facies remissionem.* Toti populo ista dicūtur quasi vni viro, quia cuilibet de Israel. *Cui aliquid debetur ab amico vel proximo ac fratre.*

Quod soli descendentes ex genere Iacob uocantur inter Iudæos fratres vel proximi qui vero conuersi sunt ex gentilitate vocantur peregrini. Et ꝙ Iudæus ex genere & conuersus ad iudaismum non uocantur amici inter se quantumcunq; fœdera aut beneuolentiam habeant. Quest. I.

ISTI sunt iudæi natione, ita ꝙ descendant de genere Iacob. Et non intelligitur hoc de conuersis ad iudaismum, patet, quia idem est de remissione debiti sicut de seruitute. sed qui conuersi erant ad iudaismum, vel filii eorum si venderent in seruos, non liberabantur in iubileo vt hr̄ Leui.25.ca. non vocantur conuersi a gentilitate ad cultum iudæorum fratres eorum, vel proximi eorum, ꝙ satis patet hic, quia littera distinguit inter fratres, proximos, & amicos quantum ad peregrinos, & aduenas: si autem proximi aut fratres vocarentur gentiles, nullo modo distingueretur hic inter aduenas, & proximos, & fratres, sed distinguitur: ergo non sunt alii proximi, vel fratres, nisi iudæi ex genere, patet consequentia, quia vltra aduenas, & peregrinos non poterat hoc intelligi nisi de gentilibus, si non acciperentur aduenæ, & peregrini pro ipsis conuersis ad iudaismum vel filiis conuersorum, cum gentilibus autem communicatio nulla erat iudæis intra eandē ciuitatem, cum ipsi de terra sua omnes idolatras excluderent vt patet Exo.23. & 34. & 6. & 7. c. relinquuntur ergo soli conuersi ad iudaismum, vel filii eorum, qui vocentur aduenæ, & peregrini, ꝙ autem non uocentur fratres patet, quia infra soli iudæi vocantur inter se fratres, cum dicitur: cum uenditus fuerit tibi frater tuus seruus hebręus, aut hebræa &c. Fratres enim sunt inter hebræos, vel illi, qui sunt carnales ex eodē pr̄e sicut cōiter accipitur, vel q̄ sunt ex eadē familia. Vocat̄ pximꝰ, q̄ licet nō sic ꝯiūctus ꝯsanguinitate ī gradu ta-

D

E

tis propinquo, est tamen coniunctus in communicatione, uel vicinitate, vel p alios similes modos. Amicus vocatur, qui licet non sit cognatus, vel affinis, vel vicinus, est tamen in beneuolentia, & amore non latente per contra passum coniunctus, vt ait Aristot. octauo Ethico. & hęc omnia inter hebræos ex genere. nam dato, quòd aliquis hebræus ex genere haberet amicum aliquem conuersum de gentilitate, non proderit ei talis amicitia quantum ad remissionem faciendam, qa tali amico nō obligabāt iudæus facere remissionē.

Quorum remissio fieret, & quorū nō & ꝙ fraus nulla nō poterat remissioni fieri.

Cui debetur aliquid ab amico. Si quis enim aliquid accommodasset ad tempus incertum, & transirent septē anni vel pauciores, dum tamen veniretur ad septimū annum remissionis, non propter hoc statim manebat res apud accommodatarium idest apud illum cui accommodabatur, sed reddebatur domino suo: quia res accommodata non debetur. illa enim potest deberi res, cuius possessio non est penes eum cui debetur ꝓprietas, cum autem res aliqua est in possessione alicuius, est etiam rei proprietas penes eum, non potest deberi ei illa res: quia id quod mihi debetur nondum est meum in specie, donec reddatur, & efficiatur mei iuris per traditionem factam mihi: res autem accommodata manet quantum ad propietatem apud ipsum, qui accommodauit, manet etiam penes eum possessio, quia ille possidet cuius nomine possidetur, non ergo debetur res commodata ipsi commodatori, sed res mutuata, cuius possessio, & dominium transiuit ad ipsum commodatarium, debetur commodatori: ut si quis commodet alteri equum ad ambulandum vsq; in uillam, non dicitur debere equum iste illi: si tamen quispiam alteri mutuet decem florenos, iste cui mutuantur debere dicitur alteri decem florenos: quia ꝓprietas, & possessio florenorum transiuit ad eum illorum decem florenorum, quando ergo dicitur hic, ꝙ aliquid debeatur alicui a proximo suo, intelligitur, ꝙ ei mutuauerit, vel uendiderit, aut quomodolibet ei obligatus sit ad tradendum aliquam rem, quæ non est in proprietate vel possessione eius cui dari debet.

Et quantum ad hoc inter iudæos aduertendum erat, quòd si quis alicui rem aliquam mutuaret, utpote pecuniam, poterat creditor debitorem vrgere, vt solueret ante tempus redemptionis, scilicet ante septimū annum, si tamen eueniret ut in anno remissionis septimo non esset solutum debitum, nunquam vlterius compellebatur debitor soluere illud debitum: & si cōueniretur coram iudicibus, vt solueret illud debitum, absoluebatur per legem ipsam. & si aliquis renunciaret istam legem scilicet quòd dato quòd infra annum remissionis non solueret, quòd teneretur postea soluere, non ualebat ista renunciatio, quia ista lex erat introducta in fauorem pauperum principaliter, ideo priuilegio suo non poterant renunciare.

Item quia si possent renunciare legi isti, fieret fraus legi, ita quod lex ista non haberet locum in aliquo casu, nam quandocunque aliquis mutuaret aliquid alteri, mutuaret sub hac conditione apposita scilicet prius faciendo renunciare isti legi, quòd ipsi qui mutuum accipere vellent, satis faciliter facerent coacti angustia inopię, & sic tantū esset ac si lex ista nunq̄ data fuisset.

Ab amico, vel proximo ac fratre, suo repetere non poterit. Isti oēs hebræi sunt, & de genere hebręorum, nam si quis esset conuersus de gentilitate, vel filius eius qui de gentilitate conuersus est, non gaudebat isto priuilegio, ꝙ solis iudæis ex genere indultum erat, ut patet infra qa facit differentiam inter amicum, proximum, & fratrē, ad peregrinum vel aduenam. *Quia annus remissionis est domini*. Idest quia Deus statuit istum annum septimū, vt in eo omnia debita remitterentur, & qui seruus esset, liber efficeretur; ideo iudæi filii Iacob in quorum

F fauorem hoc indultum fuerat, remittere debebāt oīa debita, & remitti eis ab alteris, iste annus septimus remissionis non computabatur a tpe quo aliquid alteri mutuatum est, quia tunc non esset annus septimus aliquid cōe, nec annus iubilei esset aliquid commune, contrarium autem patet Leuit. 25. c. quia in illo anno omnes serui liberantur, etiam de anno remissionis patet, quia in anno remissionis non colebatur, vel seminabatur terra, nec putabantur vineę, sed nec ipse dominus colligebat solus omnia, quę sponte in agris suis, & vineis germinabant, sed oīb. peregrinis, & aduenis, atq; pauperibus, & bestiis terrę ipsa relinquebat, ut patet in pręallegato. cap. sed computabantur isti anni sic, qa postquam intrauerunt Israelitę in terra Chanaan, fecerunt vnum annum remissionis, & post septem annos

G fecerunt iterum annum remissionis, & sic de septem in septem annos remissionis annum celebrabant, & si aliquis vno mense ante annum remissionis mutuaret alteri pecuniam, transacto illo mense non poterat creditor petere illam pecuniam, quia iam erat annus remissionis, & sic erat de venditione seruorum, quia si vnus seruus venderetur alicui, qui esset hebræus ex genere, liberabatur in anno remissionis, & dato ꝙ in anno sexto uenderetur, in anno seq. s. septimo liberabat̄, vt satis declaratur Leui. 25. c. *A peregrino, & aduena exiges*. Peregrinus vocatur, qui de gentilico ritu ad hebręorū obseruātias cōuersus est, & iste idem uocat̄ aduena, qa adueniebat đ alia lege; vel opiniōe ad iudaicā.

H *Quod Deus dabat multa priuilegia Iudæis ex genere quæ non dabat conuersis ad iudaismum. Et quę erant. Quæst. II.*

SCIENDUM ꝙ in hoc Deus vr̄ quodammodo magis fauorabilis iudęis ex genere q̄ conuersis de gentilitate: nā inter iudæos de stirpe Iacob tenebat ista lex. s. ꝙ remissio fieret debitoribus, inter aduenas. s. conuersos de gentilitate non tenebat. Item excellebāt iudæi ipsos conuersos in alio, quia iudæi ex genere ciues vocabantur, conuersi aūt non vocabant̄ ciues, ut patet hic cū dr̄, a peregrino, & aduena exiges: ciuē, & ꝓpinquum repetendi non habebis potestatē, ꝙ manifeste intelligitur de ipsis cōuersis sic dr̄. s. 1. c. ꝙ iustum est iudicate siue ciuis ille sit, siue peregrinus, ibi aūt referri non pōt peregrinus nisi ad cōuersos, ut ibi declaratum est, sic ēt Leui. 24. Itē excelle

I bant eos in alio, quia si vnus iudæus venderet̄ alteri iudęo, non poterat eum tenere nisi vsq; ad annum redēptionis, vt patet Exo. 21. c. & j̄. in littera. si tñ emeret aliquem de conuersis ad iudaismum, poterat eum tenere in æternum, ut patet Leui. 25. c. cum dr̄ seruus, & ancilla sint uobis de nationib. quę in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinant̄ apud uos, vel qui ex his nati sunt in terra vestra, hos habebitis famulos, & hęreditario iure transmittetis ad posteros, atq; possidebitis in æternum, fratres aūt vestros filios Israel ne opprimatis per potentiam: dabatur aūt ista aliqualis excellentia iudęis ex genere super conuersos de gentilitate, qa

K cū iudæi essent pręcipue populus Dei, cui lex data foret, si aliis compararentur quantum ad oīa, nimis indignarentur eis tanquam aliquid iniustum ab eis pateret̄ tur, vt ergo tolleretur locus inuidiæ, & contentionis in populo illo, q adhuc rudis erat, uoluit Deus cōuersos minoris honoris esse quantum ad s̄. dicta, q̄ iudęi ex genere essent, vt eis quodammodo subiecti uiderent̄. Et istum modum tenere uoluerunt iudęi cum ad fidem Christi conuersi sunt. s. quòd uolebant præferri conuersis ex gentilitate: & fuit ista disceptatio magna inter Romanos christianos in ecclesia primitiua, nā q de iudaismo conuersi fuerant gentilibus se præferebant, gentiles autem vice versa digniores se Iudæis conuersis arbitrabantur, vnde in eis erant inuidiæ, & dissensiones,

Quę altercatio inter gentiles & conuersos in primitiua ecclesia.

dissensiones, donec Apostolus in epistola, quæ ad Roman. dicitur, utrosque redarguit demonstrans vtrosque peccasse, & indigere gratia Dei, nec aliquos eorum aliquid meritos, vt alteris præferri deberent. Sciendum autem, quòd inter Iudæos erat quadruplex cōmunicatio, quia aut Iudęi cum Iudæo, aut conuersi de gentilitate cum alio conuerso, aut Iudęi cum conuerso, aut conuersi cum Iudæo, lex autem ista, quæ hic ponitur solum tenet quantum ad vnum modum scilicet quando communicat Iudæus cum Iudæo, nā tunc remissionis locus erat, & patet, quia dicitur, cui aliquid debetur a proximo suo, vel amico, aut fratre, manifestum est, quòd ista Dei locutio ad Israelitas est scilicet ad Iudæos ex genere, & cum dicitur ab amico, vel proximo, & fratre oportet intelligere de amicis, & fratribus hebræorum, sed proximi, & fratres hebręorum solum uocantur alii hebręi ex genere: ergo solum ad eos dirigitur. Quod autem hebræi solum vocentur fratres, patet Leuit. 25. capitulo cum dicitur fratres autem tuos filios Israel non opprimes per potentiam, sic etiam patet infra: si autem esset inter conuersos ista communicatio, non tenebatur ista lex: nam si vnus alteri pecuniam mutuaret, poterat quocūque tempore repetere eam, quod patet, quia si nulla lex constituta esset iubens remissionem fieri anno septimo, non tenerentur facere: ideo quocunque tempore posset creditor a debitore petere id, quod debebatur: quia ergo ista lex non dirigebatur ad conuersos, sed solum ad Iudæos, non tenebantur conuersi ad celebrandum istum annum remissionis. Etiam erat idē de venditione seruorum, quia si vnus Iudæus alteri Iudæo venderetur in seruum, liberabatur in anno remissionis: si autem venderetur vnus conuersus alteri conuerso, celebrabatur venditio simpliciter, nec liberabatur in anno septimo remissionis, nec in anno. 50. Iubilei. Non tenebat etiam ista lex in tertio modo communicationis scilicet quando communicabat Iudæus cum conuerso, nam si aliquis Iudæus mutuaret quippiam cuiquam conuerso de gentilitate, aut filiis conuersorum, non liberabatur ipse conuersus creditor in anno septimo remissionis, vel ī anno iubilei quinquagesimo: de hoc patet hic cum dicitur, quod in septimo anno remissionis ille, cui aliquid debetur a proximo suo, vel fratre, aut amico, non poterat repetere, cadebat enim a iure petendi quasi si ipse debitor nūquam fuisset obligatus creditori. dicitur postea a peregrino & aduena exiges, ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem: idem si reciperet Iudęus aliquem conuersum in seruum, non liberabatur ille in anno remissionis, nec in anno iubilei, sed erat seruus in æternum vt patet Leuiti. 25. capitulo cum dicitur hos transmittetis ad posteros iure hæreditario & possidebitis seruos in ęternum. Nec tenebat ista lex in quarta communicatione, quæ est conuersi ad iudæum scilicet, quòd si aliquis conuersus cuiquam iudæo aliquid mutuasset, dato quod non solueretur ante annum remissionis, tamen manebat obligatio ad posteriora tempora vsque in æternum, patet quia lex solum dicit de iudęo ad iudæum, ergo in illis solis tenet.

Soli hebræi inter se uocant fratres.

Si autem arguas, quòd ista lex dabatur in fauorem iudæorum vt ipsi essent excellentiores, si tamen staret, quòd iudæi debentes alicui conuerso de gentilitate tenerentur soluere etiam post annum remissionis, non magis esset ista lex in fauorem iudæorum quam conuersorum. Respondetur, ꝙ ista lex non dabatur iudæis in fauorem contra illos, qui de gentilitate conuersi erant, sed dabatur iudæis pauperibus, qui debitores erant, in fauorem eorum contra creditores: etiam in hoc quædam excellentia erat, quia pauperibus conuersis non dabatur iste fauor contra conuersos creditores.

A Item licet in ista parte de mutuatione rerum non seruaretur fauor aliquis omnium iudæorum contra conuersos, quia non æqualiter vterque iudicabantur in communicatione, etiam in ista quarta non seruabatur lex de redemptione seruorum, quia si iudæus vēderetur conuerso de gentilitate, non liberabatur in anno remissionis, ut patet Leui. 25. capit. ideo mandabat Deus, ꝙ quando aliquis iudęus prę paupertate venderet se alicui conuerso ex gentilitate, ne opprimeretur ab eo per potentiam, quod cognati eius possent eum redimere, uel ipse posset se redimere, si tamen deberet in septimo anno liberari, non tantopere Deus mandaret, vt seipsum redimeret ipse venditus, vel quod a cognatis redimeretur: etiam patet magis hoc, quia subiungitur in littera Leuit. 25. quòd si non posset se iste redimere, nec ab alio redimeretur, quòd saltem in anno iubilei liberaretur, si tamen venditus esset alicui hebręo dato ꝙ non redimeret se, nec redimeretur ab alio in anno septimo remissionis liberaretur: in hoc autem patet ꝙ sup. dicebatur scilicet ꝙ etiam quantū ad istam legem dabatur maior fauor iudæis quam cōuersis de gentilitate. nam si gentilis venderetur iudæo erat seruus in sempiternum, & transmittebatur ad posteros iure hæreditario, si tamen venderetur iudęus cōuerso, saltem liberabatur in iubileo, ut patet de vtroq; Leui. 25. c. *A peregrino & aduena exiges.* Idest a gentili, q peregrinatur inter vos, vel a conuerso de gentilitate ad iudaismum.

B

C *Ciuem & propinquum repetendi non habebis potestatem.*

Propinquus vocatur aliquis in cognatione coniunctus, ciuis vocatur quicunq; iudęus qui in eadem ciuitate morabatur: conuersi autem de gentilitate ciues non erant, quia non gaudebant duobus priuilegiis ciuium in quacunque politia. s. ꝙ participent lege, & principatu saltem concionatiuo, ut patet in primo capitulo tertio Politico. conuersi autem licet participarent lege quantum ad contractus vt nulla iniuria eis fieret, ut patet Leuit. 24. c. ęquum iudicium sit inter uos siue ciuis siue peregrinus peccarit: sed non participabant principatu, nec parte hæreditatis vnquam inter iudæos assumere poterant, sed inter eos aliqualiter, ut valebant, uiuebant.

Et omnino indigens, & mendicus non erit inter vos.

D Infra dicitur ꝙ non deerunt pauperes in terra vestra aliqui respondent, ꝙ intelligitur hoc si iudęi bene se haberent, non essent pauperes in terra sua, si autem male se haberent, essent pauperes in terra.

Sed hoc implicat contradictionem si respiciatur, quia ista remissio pauperibus est facienda, & accōmodatio vel donatio liberalis, si ergo quando iudæi seruarent mandata Dei, non essent pauperes in terra sua, ergo ista lex solum seruari deberet, qñ non seruarentur mandata alia. hoc contradictorium est, & ridiculū.

Item dato hoc Deus daret aliquam legem, quæ solum seruanda esset, quando ipsi qui seruare deberent mali essent.

E Item implicatur alia contradictio, quia dicitur infra ꝙ seruando ista benedicentur, & multiplicabuntur in omnibus bonis, sed solum ista benedictio promittitur bonis, ergo isti boni essent.

Item non potest stare, quia eadem benedictio datur tribuenti quando pauperes omnino esse non debent, vel quando dicitur, quod nō deficient. Dicendum ergo ꝙ istæ duæ auctoritates in eodē tpe intelliguntur, sed ista prima intelligitur imperatiue: illa secunda ītelligitur assertiue. *Et omnino indigens, & mendicus.* Est sensus faciatis, ꝙ inter uos non sint indigentes & mendici. Et adhuc ista propositio habet duos sensus secundū

quòd ly omnino potest determinare verbum erunt, uel nomen indigens, si determinet verbum est sensus faciatis ꝙ nullus indigens sit in terra uestra, quia omnino præponitur negationi, & equipollet suo ꝯrio. s. nullus vel nullo modo, & hoc falsum est, quia repugnaret alteri propositioni scilicet non deerunt pauperes in terra vestra: si determinet omnino nomen indigens est sensus, faciatis, quod non sit aliquis in terra vestra, qui totaliter, vel omnino sit indigens, & mendicus. Et tunc bene stat alia propositio, quia possunt esse multi pauperes, quorum nullus sit totaliter indigẽs, vel mendicus, quia pauper dicitur, qui parum habet potest tamen aliqualiter vitam transigere sine hoc, quòd ostiatim, & publice petat: omnino indigens, vel mendicus est, qui nihil omnino habet, sed ad viuendum cogitur mendicare, & tales mandabat dominus ne essent in terra Israel scilicet vt darent eis diuites necessaria ad vitam, vel accommodarent, & si soluere non possent, quòd remitterent. *Vt benedicat tibi dominus.* Ex hoc patet, quòd illa locutio est imperatiua: quia aliàs non coniungeretur benedictio propter illam: quia in illis solum meremur, quæ sponte agimus. *Si tamen audieris vocem domini Dei tui.* Idest si uoluntatem promptam ad obediendum, & faciendum habueris scilicet hoc quod mandatum est de subuenien do pauperi. Et econtrario si non obedieris Deo subueniendo pauperi diminuentur bona tua. *Et custodieris vniuersa, quæ iussit.* Idest opere compleueris ea, quę nunc mandauit de remittendo debita, & tribuendo pauperi, & omnia alia mandata supra posita. *Fæneraberis gentibus multis.* Hic ponuntur benedictiones accommodantis, & dimittentis debita, & sicut, per quæ quis peccat, per hæc torquetur, ita in quibus aliquis bene agit in his remunerationis partem accipit: qui ergo accommodat, vel gratis erogat, abundabit. *Fænerabéris gentibus multis.* Idest quia pauperi accommodas, Deus multiplicabit in tantum bona tua, quòd multis gentibus accommodare possis, & non indigeas vt aliquis tibi accommodet. Et non accipitur hic fęnerari pro commodatione facta sub vsuris, quia quamuis ad duritiam cordis eorum concessum fuerit eis, quòd extraneis ad vsuram pecuniam traderent, ne a suis raperent: sed tamen de se non erat bonum, sicut de libello repudii, qui concessus est ad duritiam cordis eorum, vt habetur Matth. 19. capitulo, scilicet ne vxores interficerent: non est ergo aliquomodo verisimile, quòd Deus daret eis remunerationem boni operis in lucro quasi iniusto, & patet magis ex littera hebraica, quia aliud verbum ponitur hic quam infra 23. capitulo vbi permittitur eis accipere ab extraneis vsuras. *Dominaberis nationibus plurimis.* Si bene egeris. *Et tui nemo dominabitur.* Quia quando bene agebant omnes hostes timebant eos, si autem dimitterent legem Dei sui, immediate aliarum nationum pedibus calcabantur, & ista littera tota legitur assertiue per modum prophetiæ, & non imperatiue vt aliqui putant. *Si vnus de fratribus tuis.*

Sicut per quæ quis peccat per hæc torquetur sic p q̃ quis meretur p hæc pmiabit.

De liberali largitione, & charitate ordinata ad proximos. Quæst. III.

INVITAT eos hic ad pietatem proximorum, nam Iudei dura viscera habebant, vt magis vellẽt aliena rapere, quam cuiquã de suis erogare, Deus autem nunc admonet vt proximis exhibeant viscera charitatis, & dicit. *Si vnus de fratribus.* Fratres vt s. declarabamus accipitur solum pro eo, qui de genere Iacob est: alii autem peregrini vocantur, & aduenæ, hic autem cum opera pietatis ad omnes esse impen-

F denda denunciet, ad fratres tamen principaliter. s. ad eos, qui de genere Iacob, nam quilibet Iudæus tenebatur cuique valde indigenti (si poterat) erogare siue gentilis ille esset, siue conuersus, vel qualicunque, & dato, ꝙ non esset in magna necessitate cuicunque tamen bene faciendo merebatur valde, sed in hoc magis tenebantur eis, qui de genere suo erant: eodẽ modo, qui conuersus de gentilitate erat, merebatur in benefaciendo alicui Iudæo pauperi, magis tamen merebatur benefaciendo alicui conuerso de gentilitate, qui erat de genere suo, ꝑ dignitatem tñ hebręorũ mẽtio fit magis de eis, quam de conuersis de gentilitate. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuæ.* Ad totum Israel loquit̃ & est sensus, qui moratur intra portas ciuitatis tuę. i. ꝙ

G talis frater pauper habitat in terra promissionis in terra, quam Deus dederat eis, intra portas ciuitatis eorum vel potest loqui ad quemlibet de Israel, & est sensus. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuæ.* i. ꝙ licet quilibet de Israelitis deberet benefacere aliis Iudęis quibuscunq; magis tñ tenebatur Iudæis, qui morabantur intra ciuitatem in qua ipsi habitarent, quam aliis Iudęis, qui in aliis vrbib. commanebant, quia licet omnes secũdum naturam nobis proximi sint, illi tamen abundantius quos natura locorum. s. ipsa propinquitas propinquiores fecit. *Non obdurabis cor tuum.* s. non compatiendo miseriæ eius. *Nec contrahes manum sed aperies eam pauperi.* s. vt nihil des ei. *Et dabis mutuum quo eum indigere perspexeris.* Si aliquando soluere potest, da ei mutuũ, si tamẽ non posset soluere da gratis: sed vt communiter non

H erat in terra illa aliquis tam pauper, qui mutuum datum ad sustentationem soluere non posset, quia habẽtes accommodabant eis tempore necessitatis, ut non cogerentur vendere possessiones suas, uel si vendebãt reducebãtur ad eos post: hoc enim est ꝙ homines habentes possessiones cito depauperat, ꝙ quando indigent, accommodatum, siue mutuum non inueniunt, ideo coguntur uendere possessiones, & sic ad nihilũ rediguntur, & sic inter hebręos per accommodationes, & debitorum remissiones, & venditarum possessionum redditiones non poterant esse mendici, uel oĩno indigentes ut sup. mandauit Deus. *Caue ne subrepat tibi impia cogitatio.* Tollit hic quandam fraudem, vel calumniam, q̃ contra pauperes fieri posset, ut si peteret

I aliquis pauper mutuum pauco tempore ante septimũ annum, diues videns appropinquare septimum annũ, in quo remittebantur omnia debita priora, nollet mutuare, vnde cogerent̃ pauperes mendicare. *Ne forte subrepat impia cogitatio.* Vocat cogitatio impia illa, per quã contra pietatem militatur, & accipitur pietas non pro cultu diuino, vt alibi accipi consuetum est, aut pro amore parentum, uel patriæ, sed pro misericordia, quæ debetur miseris proximis, hæc autem cogitatio est, ut si quis diceret cum cerneret annum septimum remissionis propinquare nolle, commodare siue mutuare quicquam fratri suo pauperi, quia ueniente anno illo tollebatur omnis obligatio in debitoribus, nec poterat

K quisquam renunciare legi isti, quia tunc fraus magna fieret legi, & non seruaretur in aliquo casu, sed conuenirent creditores cum debitoribus, ut non obstante anno remissionis tenerentur postea ad solutionem plenariam faciendam, vt ergo non perderent quicquã diuites de rebus suis, nolebant commodare paulo ante tempus remissionis. dicitur subrepere cogitatio idest insurgere latenter, uel paulatim, & istud est verbũ quod pertinet proprie ad passiones: nam passiones obrepunt siue insurgunt latenter, & non cum impetu, ita vt quasi sentiri non possint, donec iam insurrexerint. *Et dicas in corde tuo.* Ista est cogitatio ĩpia, impia q̃ poterat obrepere diuitib. ne darẽt qcq̃ paupib. & hoc dicebat̃ in corde subrepat ĩpia cogitatio. *Quia appropinquat*

Quid ĩpia cogitatio.

septimus

septimus annus remisionis. Idest quia nunc appropinquat annus remissionis, si aliquid dedero non restituetur mihi, ideo dare nolo, & ex hoc sequitur, quod dicitur. *Et auertas oculos tuos*. Ille auertere oculos dicitur, qui petentem audire dissimulat, & sic nihil erogat: sic habet etiam, & obturari aures cum non audire dissimulamus pauperes exorantes, ut dicitur, puer. 21. c. qui obturat aures suas ad clamorem pauperis ipse clamabit & non exaudietur. *A paupere fratre tuo.* Frater vocatur Iudæus ex genere vt dictum est: sed nõ solum peccabat Iudæus si auerteret oculos a Iudęo paupere nihil dando ex his quæ petebat, sed etiam si auerteret oculos ab aliquo conuerso de gentilitate, si eum nimis inopia anxiari conspiceret, magis tamen ei qui de genere suo erat tenebatur in pari causa necessitatis. *Nolens ei quod postulat mutuum commodare.* Sciendũ quod in hoc poterat fieri fraus creditoribus, & fraus legi: esset enim fraus legi, si forte diuites, qui aliis mutuare poterant, mutuare nollent nisi cum multum distaret tempus septimi anni remissionis, ita vt interim a debitoribus, qui mutuauerant, recuperare possent, & sic contingeret paulo ante remissionis annum multos pauperes indigere, nec posse conuenienter sustinere, nisi eis mutuaretur: ideo tunc fuit posita hæc lex, vel potius admonitio, quod licet annus septimus remissionis instet; ita quòd debitum tunc datum a creditore solui ei non possit, tamen si pauper indigeat, & petat mutuatum, diues dare debet etiam nihil inde sperando, quod si non dederit, & pauper clamauerit contra diuitem ad Deum, Deus imputabit diuiti hoc in peccatum impietatis. poterat etiam in hac lege anni remissionis fieri fraus creditoribus siue mutuatoribus: quia aliquis nolens soluere, quod mutuaretur ei, peteret mutuum pauloante tempus remissionis, vt sic maneret debitum insolutum. & hoc modo multa inconuenientia sequerentur scilicet, quòd vel ipsi diuites a quibus alii peterent, depauperarentur si omnibus petentibus darent, vel quòd nulli darent, quorum vterque satis erat inconueniens, & dissonum intentioni legis: quia nec lex uolebat per fraudem diuites depauperari, nec pauperes indigentes nullo dante inopia anxiari.

Quid oculos auertere.

Considerandum ergo erat circa hoc, quòd ille qui mutuum petebat paulo ante annum remissionis in tali tempore, in quo non posset soluere debitum, aut erat diues, siue non multum indigens, aut erat in magna indigentia, si autem non multum indigebat; aut diues esset, non erat sibi dandum in tempore illo: & dato, quòd clamaret ad dominum contra illum, qui non largiebatur, quod petebat, clamor ille non imputaretur in peccatum ipsi diuiti non danti. & patet, quia dicitur supra in littera, & auertas oculos a paupere fratre tuo, quasi dicat, quòd non erat peccatum auertere oculos ab eo qui pauper non erat: si autem iste qui peteret erat pauper, ita quod si non daretur ei mutuum, non haberet necessaria ad vitam pro illo tempore, sed fame periret, aut cogeretur grauem in rebus suis sustinere iacturam scilicet vendendo possessiones suas pro paruo precio ne esuriret: & talibus quandocunque peterent comperta hac necessitate largiendum erat quocunque tempore peterent: aliàs imputaretur in peccatum eis, qui quod petebatur cum potuerint largiri noluerunt. *Nolens quod postulat mutuum commodare.* Hic accipitur commodare improprie nam commodare est aliquam rem ad vsum siue commodum alicui dare, quæ res eadem in substantia reddi debet, vt si quis equum commodet alicui ad equitãdum, nam tunc cum non transeat dominium rei cõmodatę in commodatarium, sed maneat penes commodatorem, & possessio etiam non transeat: sed no-

A mine commodatoris teneatur: quoniam ipse possidet cuius nomine possidetur, non manet res commodata apud commodatarium idest apud illum cui commodata est, etiam transeunte remissionis anno, & hoc quia res commodata nunquam fuit debita commodatori, cum semper eius fuisset, siue quantum ad dominium, siue quantum ad proprietatem, sicut res meæ quas ego penes me teneo mihi debitæ non sunt quia totaliter meę sunt: ideo nullus recusaret commodare aliquid siue ante tempus remissionis magno tempore, siue pauloante, quia nullum periculum erat in commodando, cum res rediret ad commodatorem: erat tamen damnum in mutuando, quia res mutuatæ efficiuntur ipsius, cui mutuantur quantum ad

B possessionem, & proprietatem, ideo non tenetur reddere mutuatori easdem in substantia, cum ergo aliquis quicquam mutuat illud debetur ei, quia ab eius dominio, & possessione alienum effectum est, si tamen accommodat asinum non debetur ei asinus, quia a rebus eius alienus non effectus est. accipitur ergo hic commodare pro mutuare quod declaratur cũ dicitur. *Nolens quod postulat mutuum commodare*. Idest nolendo dare mutuum id quod postulat: & sic solum tenetur commodare pro dare, licet commodare significet ad commodum dare. *Ne clament contra te ad dominum*. Quia uidentes se pauperes locatos inter inopiæ & famis angustias nec aliquid facere potentes clamarent ad dominum contra diuites nolentes eis in necessitatibus subuenire. *Et fiat tibi in peccatum*. Idest reputet tibi Deus hoc ad magnũ peccatũ, quia fratri tuo

C in necessitate misericordiæ viscera conclusisti. *Nec ages quippiam callide*. Idest fraudulenter. *In eius necessitatibus subleuandis*. Ne forte mutuaret pecuniam pauperi, vt habens familiaritatem cum eo filiam, vel vxorem eius ad actum illicitum prouocaret, sicut plerique fecerunt.

Quare mala multa necessitas fieri cogit.
Quæst. IIII.

MALA multa necessitas fieri cogit, & perpeti, multi enim necessitate rei familiaris coacti furta, & homicidia commiserunt, ideo rogabat Salomon Deum, ut

D patet prouerbio. 30. capitulo, nec diuitias, nec paupertatem ei daret: ne propter paupertatem periuria, & furta committere cogeretur, multi etiam multa inhonesta perpeti consenserunt, ut inopiam subleuarent. ex hoc ergo diuites valde cauere debent ne pauperes ad aliquid inhonestum inducantur propter subleuationem inopiarum suarum. Vel potest aliter intelligi. *Nec ages quippiam callide in eius necessitatibus subleuandis*. Idest non facies contra eum aliquam astutiam, euadendo ne ei subuenias in necessitatibus scilicet dicendo te non posse nunc succurrere, vel quòd auertas oculos tuos ab eo fingens te non audire, vel quòd aliquid alterum agas ita ut non succurras, quia instat annus remissionis in quo debitum deleatur, &

E iste sensus conuenit superiori litterę scilicet caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio. *Vt benedicat tibi dominus Deus tuus*. Tenetur hic vt, consecutiue idest & benedicet tibi dominus, quia ista erant bona opera ex genere scilicet subuenire miseris, cum ergo fierent ex charitate dupliciter merebantur, qui faciebant.

Primo, quia vita ęterna eis dabatur, quę pro quolibet actu charitatis nobis debetur de congruo.

Secundo dabatur eis aliquod præmium temporale, quia iustum erat vt qui bona temporalia liberaliter largiebantur, in bonis quoq; tẽporalib. lętarẽtur, & cum

hic precipuum sit bonum vite eternæ, potius & principaliter nominari debuit, sed conformat se scriptura conditioni illorum Iudæorum qui adhuc valde ĩperfecti erant, & magis afficiebantur ad bona ista temporalia, quam ad eterna, quę non multum cognoscebant. *Vt benedicat tibi dominus.* Idest & benedicet tibi dominus scilicet dando multiplicationem in rebus temporalibus: quia benedictio semper importat multiplicationē, & hoc siue in temporalib. siue in spiritualibus: hic autem accipitur pro multiplicatione rerum temporalium solum, ꝙ patet ex his quæ sequuntur scilicet in omni tempore idest quamdiucunque vixeris: multiplicatio autem hominis quę est dum viuit ad bona corporalia pertinet: nam bona spiritualia quæ nos pficiant non viuentibus sed iam seculo defunctis impēdentur. *In cunctis ad quæ manum miseris.* In hoc etiam patet ꝙ intelligatur de benedictione temporali. s. quia in cūctis ad quæ homo miserit manum. i. in cunctis quæ incæperit prosperabitur: ista autem est maxima felicitas temporalis, sed nullo modo pertinet ad spiritualē benedictionem, quæ implicita est in his, *Non deerunt pauperes in terra tua.* Quia diceret aliquis ad quid est iste annus remissionis, vel mutuatio pecuniarum, quia nō est cui ista fiant cum omnes abundauerint? Respondetur ꝙ non deerunt pauperes in terra promissionis quibus ista pietatis opera impendantur. vocantur pauperes, q aliquas possessiones habent, & tñ viuere non possunt nisi diuites eis frequenter mutuarent, & aliquando remitterent. Quomodo autem ista auctoritas concordet superiori patuit. sup. *Cum ter venditus fuerit.* Hic ponitur secundum principale. i. seruorum liberatio. *Frater tuus hebræus.* Quia gentiles conuersi ad iudaismum nec filii eorum nati in iudaismo non gaudebant hoc priuilegio: sed in ęternum serui erant, nec etiam in iubileo liberabantur sed transmittebantur iure hæreditario ad posteros vt patet Leui. 25. c. *Aut hebræa.* Pluribus priuilegiis gaudebat hebræa quam hebræus: quia hebrea vendebatur vt dominus suus uel filius dñi eam in vxorem acciperet: & si nō acciperet, & ante annum remissionis apparerent in ea signa pubertatis, liberabatur a seruitute, ut traderet viro, & alia multa de quib. Exod. 21. c. *Sex annis seruiet tibi.* Negatiue intelligi debet ista littera. i. non seruiet tibi vltra sex annos, sed aliquando minori tempore seruiebat, ut si venderetur vno anno ante annum remissionis solum illo anno seruiret, qa in anno septimo qui erat idem apud omnes Iudęos, omnia remitti debebant, sed erat in precio dña, quia cum venditio in seruum esset temporalis. s. vsq; ad annum remissionis iuxta extimationem temporis extimabatur precium, sicut fiebat de possessionibus, quæ remittebantur in iubileo, ut habetur Leui. 25. c. *Sex annis seruiet tibi.* Potest alio modo intelligi ꝙ sex annis seruiet. i. ꝙ sex annis poterit seruire, & non amplius, quia hoc priuilegium dabatur Iudæis ex genere. s. ꝙ nō possent vendi venditione seruorum. s. in æternum, & cā eius vt patet Leui. 25. cap. quia dixit dominus mei sunt serui filii Israel: quia ego eduxi eos de Aegypto, sed tēporaliter vendi poterant ad releuandum eorum indigentiam secundum tempus. *In anno septimo dimittes eū liberum.* Computando istum annū nō a vēditione istius serui hebræi, sed ab anno remissionis qui proximo pcesserat, quia iste annus apud omnes iudæos idem erat quocunque tempore venderentur vt sup. declaratum fuit. *Dimittes eum liberum.* Scilicet non imputando ei aliqua damna, vel negligentias, vel sumptus factos in ipso, ut pote si dominus commisisset seruo illi hebræo aliquam rem, & seruus ille ex negligentia, vel aliàs perdidisset illā, aut alia domino intulisset, & postea exiens a seruitute in septimo anno remissionis impeteretur a domino, ut damna data resarciret, aut rediret in seruitutem, donec de illis esset domino satisfactum, nō poterat cogi ad soluendum quicquam illorum damnorum, vel seruiēdum pro eis, quòd seruus erat & seruus est res domini sui, tunc ergo quando iste damna intulit erat res domini sui, cum inter seruum, & dominū non sit iustum simpliciter, non potest dici dominus passus dānū cū a re sua passus sit, sicut si ipse sibiipsi intulisset: secus autem esset de mercenario, quia si mercenarius aliquod damnum intulerit, cum sit liber manet actio ipsi cuius negocia gessit, aut labores negligenter, vt teneatur resarcire quantum damnum intulerit. idē est si seruus ęgrotauisset, & dominus expendisset multa in medicos propter eum, & postea peteret, non tenebatur ei quicquam reddere, cum in re sua egisset: in mercenario etiam secus quantum ad hoc ex causa assignata. *Et quid libertate donaueris.* idest quid liberum effeceris: nec accipitur hic donare libertate propriè, quia aliquis donat alterum libertate, cum ei libertatem gratis donat, ut si quis velit seruum qui ei tenebatur seruire, efficere liberum gratis, hic autem qui ĩ septimo anno remissionis alterum donauit libertate, siue liberum abire permittebat, non dabat ei gratis libertatem cum cogeretur dare per legem, ipsa ergo lex seruos efficiebat tunc liberos & non domini, si autē aliquis hebręus seruum suum hebræum ante annum septimum liberasset, dicebatur eū libertati donare, quia, gratis impertiebatur libertatem, proprius ergo diceretur, & quid liberum abire permiseris, quia licet lex mandaret dominus tamē permittebat. *Nequaquam vacuum abire patieris,* Vt appareat ꝙ bono animo dimittis in libertate eum, *Sed dabis ei de gregibus viaticum.* Mouet hic Deus ad misericordiam hebræos erga seruos suos hebræos, nam cum hebræi serui in anno septimo liberabantur, erant pauperes deficientes necessariis ad uitam viaticis, cum in præcedentibus annis sibi non laborassent sed domino suo, mox ergo liberati non haberent quid manducarent nisi alii impenderent, iustius ergo erat quod domini sui penes quos manserant, largirentur eis quam ceteri, & ponūtur ea de quibus prouidere debebat dominus seruo in libertatem exeunti scilicet viaticum, cibus paratus ad uiam, & signat hoc quod domini darent seruis quando liberarent eos aliquid ad cibum, saltem pro paruo tempore, ita ꝙ non intelligatur, quod mandaret Deus ꝙ domini darent seruis suis possessiones gregum, uel armentorum, aut uinearum, sed solū viaticum idest cibum pro aliquo tempore. *De gregibus,* Scilicet de ouibus, vel capris aliquid ad cibos scilicet ouem, uel capram, aut aliquid modicum. *Et de torculari.* Idest quod etiam daret dominus seruo vinum ad potum pro aliquo tempore. *Quibus dominus Deus tuus benedixit tibi.* Idest in quibus Deus augmentauit te dando abundantiam gregum, & vini & panis, licet non ponatur, intelligitur enim cum hoc sit præcipuum, *Memento quod ipse seruieris in Aegypto.* Ideo cum seruis misericorditer te habere debes: illi enim, qui aliquas iniurias passi sunt, magis miserentur eorum, quos talia perpeti vident, quam illi, qui nunquam talia passi sunt, cum ergo hebræi passi fuissent in Aegypto durissimam seruitutem, satis miserendi causam habebant eis, qui inter eos seruiebant, sic dicitur Exod. 22. capitulo aduenam, & pupillum non contristabis, nec affliges eum, aduenę enim fuistis in terra Aegypti, & Exod. 23. capitulo dicitur peregrino molestus non eris, scitis enim animas peregrinorum, quia ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti. *Et liberauit te inde dominus Deus tuus.* Per mirabilia signa atque portenta. *Et idcirco ego nunc præcipiam tibi.* .i. quia ego liberaui te de seruitute, magnum beneficium tibi impendi, pp ꝙ mihi obedire teneris, sed ego præcipio tibi nunc misereri seruorum, ergo obligaris

Margin notes: Seruorum liberatio. — Iudæi in æternum vendi non poterant.

garis

garis facere, quia ego mandare hoc possum. *Si autem dixerit nolo egredi*. Hoc est quando dominus dedit aliquam famulam in vxorē seruo hebręo, & inde filios genuit, vult manere apud dominum suum vsque ad iubileum, vt cum exierit educat secum filios & vxorem: si asit in septimo anno exire vellet, manet vxor sua & filij apud dominum: quia pecunia illius erant. *Et bene esse sibi apud te sentiat*. Quia forte putat melius viuere tibi seruiendo quam in libertate manēdo. *Assumes subulam & perforabis aurem eius*. Hoc signum imprimitur, vt seruus esse cognoscatur. Et fit in aure, quia cum ipse audierit, ꝙ sibi daretur libertas, & eam recipere noluit, per aurem peccauit, ideo in aure punitur: de ratione perforationis auris dictū fuit magis Exod. 21.c. *In ianua domus tuæ*. Exod. 21.c. dicitur, ꝙ seruus talis applicari debebat ad Deos.i.ad iudices, & applicabitur ad ostium, & perforabitur ibi auris eius subula.

An in perforatione auris serui venirent iudices ad ostium domus domini serui. Quæst. V.

SECVNDVM hoc videtur ꝙ cum aliquis seruū libertati donare volebat in septimo anno, & ipse nolebat recipere, sed magis eligebat manere apud dn̄m suum, veniebant iudices ad portam domus eius, vt coram eis fieret ista perforatio auris quasi ex mandato eorum: licet aliqui dixerunt, qđ non veniebant iudices ad ostium domus ipsius, q̃ serui aurem perforare debebat: sed magis ꝙ ipse dominus cum seruo suo iret ad iudices, quod honestius videbatur atq; rationabilius, & hoc videtur innuere littera Exo. 21.c. cum dicit applicabitur ad Deos.i. portabitur ad iudices: nam applicatio motum signat: & si iudices venire deberent ad ostium eius qui serui aurē perforabat, magis dicerentur ipsi iudices applicari ad ostium: quia veniebant ad ostium talis viri, & quando dicitur Exo. 21. c. ꝙ applicabatur seruus ad ostium & postes: videbat hoc intelligi de ostio ciuitatis, in quo sedebant iudices ex more antiquo, sed quia hic dicitur ꝙ perforatio auris serui fieri debebat in ianua domus domini serui illius, necesse est dicere, quòd illud quod habetur Exod. 21. c. quòd intelligitur de ianua domini serui illius. s. applicabitur ad Deos. s. quòd iudices accederent ad ostium talis domini, & ipse duceret seruum suum coram eis qui staret intra domū, & sic applicabatur ad postes & ostium: quia iudices sedebant ibi ad videndum, & mandandum fieri illam ꝑforationem coram foribus domus illius viri: vel dicēdum esset necessario quod erant duæ perforationes, scilicet quòd poterant fieri dupliciter, aut in foribus vrbis coram iudicibus, aut coram ianua domus domini præsentibus iudicibus: & hoc verius est. s. quòd sit tota vna perforatio, quę fiebat coram porta domini serui illius. *Et seruiet tibi vsque in sempiternum*. i. vsque ad iubileum. *Ancillæ quoque similiter facies*. Secundum litteræ contextum videtur esse sensus, quòd sicut seruo exire nolenti perforabatur auris, ita ancillæ nolēti exire: sed nō refertur ad istam literam immediatam, sed ad superiorem. s. *Quando dimiseris eum liberum non permittes eum abire vacuum*. Et hoc referebatur ad seruum, hic dicitur, quòd similiter fiet in ancilla, quòd non ꝑmittatur vacua. Et hoc tenet Ra. Sa. & Aben Ezra, & satis pōt dari ratio euidens: quia mulieres hebręę vendebantur, vt acciperentur in vxores a dominis suis: vel a filijs dominorum: & si hoc non faciebat dominus, puella exibat libera, vt traderetur viro, ne cogeretur fornicari cum peruenisset ad tempus pubertatis, ideo semper exibat in anno remissionis, vel ante, si ante pubertatis signa in ea apparerent: ideo non poterat auris ei perforari. Generaliter enim dicendum est de

A serua hebræa, ꝙ nunquam manebat cū domino suo in seruitute vltra annos sex: nam aut ista veniebat ad pubertatem ante annum remissionis, aut accipiebat eam dominus in vxorem sibi, vel filio suo, & tunc exibat seruitutem effecta vxor domini sui. Si autem non accipiebat in vxorem nec dabat filio, aut deflorauerat eam ipse vel filius eius, aut non: si quisquam eorū deflorasset, & in vxorem non reciperet, dabat ei virum sufficientem, & vestes, & pretium pudicitiæ; quia eā illuserat, si autem non deflorauerant eam, ne puella induceretur ad fornicandum redibat in domum paternam: nec poterat eam retinere dominus maiori tēpore. s. vsque annum septimum remissionis, quia iam cessabat finis ad quem puella vendita fuerat, si autem

B annus pubertatis puellæ non esset ante annum remissionis, saltem in anno remissionis liberabatur: habebat enim plura remedia liberationis suæ puella, quam vir aliquis, quia sexus ille infirmior est, & maius periculum in puella quam in viro accidere potest. & hoc modo nunquam puellæ perforari poterat auris, cum perforatio fieret in eo qui vltra septimum annum in seruitute manebat. Si autem dicas quòd ista littera intelligitur de ancilla conuersa de gentilitate, quia illæ non gaudebant eodem priuilegio quo hebręę suę. ¶ Respondetur quòd non potest stare, quia supra dicitur, cum tibi venditus fuerit frater tuus hebræus, aut hebręa: ergo non intelligitur de gentili, aut de gētilitate conuersa. ¶ Item dato quòd vellemus intelligere de serua conuersa de gentilitate, non erat verū,

C ꝙ in ipsa perforaretur aureis: nam perforatio fiebat in illo qui liberabatur in septimo anno, & quia nolebat liberari perforabatur auris, vt maneret seruus vsque ad iubileum, sed ancilla de gentilitate conuersa non liberabatur in septimo anno, vt patet hic & Exo. 21. c. nec in iubileo, vt patet Leuit. 25. c. cum dicitur serui, & ancillæ sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, aut de aduenis qui peregrinantur inter vos, & de filijs eorum qui nati sunt in terra vestra: hos habebitis in seruos atque iure hæreditario transmittetis ad posteros, atque possidebitis in æternum: non ergo debebat quouis modo perforari auris ancillæ, qa non liberabatur aliquo tempore secundum legē nisi dominus suus eam gratis liberasset: non potest ergo

D intelligi ꝙ auris alicuius ancillæ perforari poterat, siue illa esset hebręa, siue de gentilitate conuersa. *Non auertes ab eis oculos tuos*. s. nolendo eis aliquid dare cum eos liberos ire permiseris vel. *Non auertes oculos tuos ab eis*. i. non respicias eos oculis toruis quasi grauis sit tibi eorum libertas, sed benigne respice eos. *Quoniam iuxta mercedem mercenarii sex annis seruierunt tibi*. i. tantum seruierunt tibi quantum mercenarius seruiret, immo forte magis: ideo non permittes eos vacuos, & hoc magis primæ expositioni cōuenit. vel si velimus ꝙ conueniat secundæ expositioni dicemus, quod nō debet dominus oculos suos vertere a seruis, quando dimiserit eos liberos demonstrans eis, ꝙ libertas eorum sit illi grauis: nam non debet esse grauis, quia ex

E eorum libertate nihil perdebat cum seruierunt ei iuxta mercedem mercenarij. i. tantum sicut vnus mercenarius seruire poterat pro æquali pretio. & dicit iuxta mercedem mercenarij, quia quilibet qui emebat seruum sciebat, ꝙ in anno remissionis eum dimittere debebat: ideo cum emebat eū considerabat quātum distabat tempus anni remissionis, & sic dabat ꝑtium pro seruo: si enim multum distaret annus ille, dabatur magnum pretium: sin autem minus, & tantū erat hoc pretium secundum arbitrationem siue æstimationem ementis seruum, sicut poterat ille seruus mereri toto illo tempore si mercenarius fuisset. sicut ergo non debet esse nobis graue quando expleto

labore

labore suo mercedem reportat mercenarius: ita neq; graue esse debet cum taliter seruus liberatur, quia satis meruerat pretium, quod pro eo datum fuerat. *De primogenitis quæ nascuntur.* Hic ponitur tertium. s. primogenitorum solutio, & hoc reddit ad id quod supra dicebat 12. c. de modo colendi Deum. Et non obseruat totaliter ordinem in his Moyses, sed est sicut prędicator: qui aliqua frequenter repetit, vt magis illud audientibus imprimatur, vel vt magis corrigant: ideo ea ad quæ populus multum pronus erat, frequenter illis fugienda esse nominabat, vt cultura idolorum, vt custodia sabbati, sic aliqui Iudęi ex auaritia volebant detinere primogenita in gregibus & armentis, vt inde aliquam vtilitatem haberent. s. lanam, vt tondendo primogenita in ouibus: aut adiutorium in cultura, vt arando in primogenito bouis, & post aliqua tēpora dabant. Sed Deus mandat, ꝙ dentur quolibet anno, vt non habeat dominus inde vtilitatem, sed totū primogenitum domino tribuat: nec ex hoc ducatur ad faciendum aliquas fraudes in decimis, & alijs iuribus Sacerdotum, & Leuitarum. *In armentis & ouibus tuis.* Armenta sunt animaliū maiorum congregationes. s. boum & camelorum, & similium, vt bubalorū: oues accipiuntur hic pro gregibus vniuersaliter: qa greges dicuntur cōgregationes minorum animaliū: vt arietū, ouium, & caprarum, & porcorum, sic dicitur Mat. 9. & Mar. 5. ꝙ grex porcorū præcipitauit se in mare. & variat hic litera nostra istud nomen armētum aliquando accipiens pro animalibus paruis, aliqñ pro magnis: pro magnis quidem, vt patet supra 14. c. cum dicitur primogenita de armentis, & ouibus tuis. Et sunt ibi necessaria armēta pro bobus, quæ sunt de magnis animalibus, & in eodem capitulo accipitur etiam pro paruis animalibus cum dicitur, siue ex armentis, siue ex bobus: ibi non potest accipi armentum, nisi ꝓ paruis animalibus, qualia sunt oues, & capræ: hic autem accipitur proprie armenta pro magnis animalib⁹. *Quicquid est sexus masculini.* Sola primogenita masculina Deus volebat: fęmellas autem si primogenitas esse contingeret, nō offerebant domino, sed comedebant domini sui, de hoc plenius diximus Exo. 34. c. *Non operaberis in primogenito bouis.* Si enim arare vel currum vehere vellet in primogenito bouis, oportebat tenere eū per duos vel tres annos: hoc autem sacerdotibus damnum erat, & dominis offerentibus occasio mali, vt sic cupidus lucri fieret magis debito. *Et non tondebis primogenita ouium.* Sed cum lana sua feres ea ad sacerdotem, vt totum sibi habeat sacerdos. *In conspectu domini Dei tui comedes ea tu & domus tua.* Hoc videtur referri ad offerentem. Et tunc dicendum eēt, ꝙ ista non erant vera primogenita, quæ dabātur sacerdotibus, sed alia secunda, quę separabant sibi de gregibus, vel armentis, vt ipsi comederent ea in loco sancto, vt diximus supra 12. c. sed licet hoc verum sit, non tamen applicatur ad propositum, quia ad comedendum in loco sancto non oportebat separare omnia secundogenita, quę primogenita largo modo vocant̄, sed sufficerent duo vel tria, vel saltem pauca, sed in litera dicitur, ꝙ separari debebat quicquid est sexus masculini primogenitum. ¶ Item quia Deus non curaret dare legem de primogenitis, quæ comederent offerentes. s. ꝙ non tonderent, & non ararent in eis: forte aliquis diceret, ꝙ referatur hoc ad primogenita, q̄ dabantur sacerdotibus, vt cōueniant omnia ista. ¶ Et si dicatur ꝙ primogenita, quæ dabantur sacerdotibus non comedebantur ab offerentibus, sicut ista de quibus dicitur in text. posset responderi, ꝙ primogenita dabantur in hostias pacificas sacerdotibus, & tunc aliquid offerebatur Deo, aliquid sacerdoti, & aliqd offerenti de quo comedebat offerens cū tota domo sua,

Primogenitorum solutio.

F sicut omnes carnes pacificarum victimarum ꝑter adipem, armum dextrum, & pectusculum pertinent ad offerentem, vt habetur Leui. 7. cap. Sed hoc non potest stare, quia Nume. 18. c. dicitur, ꝙ de omnibus primogenitis gregis, & armentorum solum adeps incēdebatur domino: carnes autem comedebat vnus sacerdotum, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter in alijs pacificis dabantur sacerdoti, ita hic dabantur omnes carnes: nihil ergo comedebat de primogenitis offerens ea. Dicendum ergo, ꝙ hic fit mutatio personæ, quia Moyses quando loquebatur dicebat coram toto populo: ideo sub eadem secunda persona aliquando loquebatur ad quosdam de populo, aliquando ad alios: ideo quando dicitur: Quia qcquid est primogenitum sanctificabis domino, loque-
G batur cum popularibus: quando autem dicit comede tis eam in conspectu domini tu, & domus tua. cōuertebatur ad loquendum sacerdotibus, & hoc bene cōuenit, quia sacerdotes habebant domos suas, & familias in loco in quo erat sanctuarium, non erat autē sic de Leuitis quantum ad decimas, quia Leuitę non habebant domos suas in loco sanctuarij, sed dispersi erāt per ciuitates multas.

An omnes sacerdotes habitarent in loco sanctuarij semper. Quæst. VI.

ET si dicas, ꝙ non habitabant omnes sacerdotes in loco sanctuarij, qa Zacharias pater beati Ioannis sacerdos erat, vt patet Luc. c. 1. sed
H nō morabat̄ in Hierusalē, vt patet eodē c. sed in quadam montana in ciuitate Iudę: Hierusalem autem non erat de tribu Iuda, sed de tribu Beniamin. ¶ Respondetur ꝙ omnes qui recepturi, & comesturi erant carnes primogenitorum in Hierusalem, erant tempore quo offerebantur. Et non repugnat hoc superiori, quando mutationem personæ improbauim⁹, quia mutatio personæ nunquam sine necessitate fieri debet, qualis nō erat supra: hic autem necessitas est, si respiciantur supra positę rationes. *Si autem habuerit maculam.* De quibus magis Leuit. 22. Lex vetabat immolari animalia immunda, & maculata: immunda autem dicuntur illa, quæ secundum speciem immo-
I lari non licebat; qualitercunque se haberent siue illa comestibilia essent, siue non, sicut asinus, caprea, porcus, ceruus. Maculata autem illa erant, quæ secundū speciem ad sacrificium licita erant, ex aliquo tñ accidenti illicita erant, vtpote si aliquod animal luscū eēt, aut confractos pedes haberet, aut aures, vel caudā amputatas, vel in aliquo membro maculatum. s. mutilatum esset, ita ꝙ quandam enormitatem talis macula indicaret: nec accipitur hic macula pro varietate coloris in vellere, vt quidam imperiti dixerūt: nihil enim magis referebat vnius coloris esse, quam multorū ipsam victimam. Sed in hoc differentia erat, quia aut qs offerre volebat holocaustum, aut soluere vota, & tūc non licebat dare animal aliquo modo maculatū, sic
K enim dicitur Leui. 22. c. omnis macula non erit in eo: si cęcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, si impetiginem, vel scabiem, non offeretis eum domino, nec adolebitis ex eo super altare. Et quantū ad istas maculas supradictas non solum vetabat̄ holocaustum, vel votum, sed quodcunque genus sacrificij: sic enim dicitur in eodem c. homo qui obtulerit victimam pacificorum domino, vel vota soluens, vel sponte offerens, tam de bobus, quam de ouibus immaculatum offeret: omnis macula non erit in eo. Si autem maculę erant minores, sicut abscissio aurium, & caudæ, erat distinguendum, quia aut offerebantur voluntarie, aut dabatur ex voto, vtpote, quia quis vouerat

Respon.

Quid immundum, q̄d ve maculatū animal sit.

uerat vnum bouem, aut capram dare, & postea dabat bouem, aut capram caudis, & auribus amputatis. Et circa ista erat regula, quod accipiebantur cum volūtarie offerrentur, non tamen recipiebantur ad soluendum votum, cum dicitur eodem c. bouem & ouem aure, & cauda amputatis offerre potes voluntarie: votū autem ex his solui non potest: erant etiam aliæ maculę, quæ magnæ reputabantur in animalibus, vt abscissio testiculorum, vel confractio, aut attonsio: ideo quodcunque animal tale esset, non erat quouis modo immolandum. sic dicitur in eodem c. omne animal, quod confractis, vel tonsis, vel sectis ablatisq; testiculis est. non offeretis domino, & in terra vestra hęc omnino non facietis. *Non immolabis domino.* Ne diuinus cultus veniret in contemptum, quia licet secundum veritatem nihil magis prosit animal turpe immolatum, quam turpe, vel detruncatum, vel nullum, quia bonorū nostrorum nō indiget, vt Psal. 15. tamen pulchra, & meliora danda sunt propter nostram existimationem, vt per hanc existimationem, quam videmus in ministerijs diuinis, ad ministeria humana, homines simplices recogitent Dei excellentiam, & exhibeant ei honorē quantum exhibere sufficiunt: ideo sacerdotes qui nō curabant dare in sacrificijs de meliori pane, & melioribus animalibus pro sacrificijs, & libamentis valde arguuntur a domino, vt patet Mala. 1. c. ad vos ô sacerdotes qui despicitis nomen meum, offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis mensa dñi despecta est: si offeratis cęcum, & claudum ad immolandum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam. q. d. non placebit ei, nec suscipiet faciem tuam. hic comparat se Deus ducibus, vel Regibus innuens, quod id quod ducibus ad manducandum apponi non licet, nec Deo. Ex quo infertur, quod ecclesias valde pulchras esse licet tam in ędificijs parietum, quam in apparatibus ministrorum, vt ibi seruiat domino aurum, & argentum: vt hęc terrena pulchritudo ad admirationē, & desideriū illius cęlestis pulcritudinis aspicientes conuertat: legimus enim illud antiquum tabernaculum in deserto factū multa auri, & argenti pondera habuisse, deinde illud admirandæ pulchritudinis templum, quod construxit Salomon, mons aureus videbatur, quia nihil erat in eo, quod non laminis aureis tegeretur, vt patet 3. Reg. 6. c. sed in hoc nimis cauēdum, ne dum ecclesię magnis vasorum, & ædificiorum, & thesaurorum cooperijs dilatantur, pauperes Christi fame moriantur confecti, quia pro eorum necessitatibus vēdi possunt, & erogari: vt habetur in Decretis. 12. q. 2. c. aurum habet ecclesia. *Sed intra portas urbis tuæ comedes illud.* Hoc refertur ad offerentes primogenita, quia si maculata essent, offerre non debebant, sed comederent in vrbibus suis, sed de ista macula videndum est, quia aut est a natiuitate, aut non. Si a natiuitate dicunt aliqui, quod nec offertur, nec redimitur, quia nunquam fuit domino obligatum, sed hoc satis dubium est: forte dici posset, quod vendi deberet, & pretium eius dari sacerdotibus, sicut aliàs eis daretur, si maculatum non esset, vt patet Num. 18. c. Si autem macula non insit a natiuitate, aut curari potest, aut non: si curari potest curabitur, & detur post domino: si autem curari non posset, vendi debebat, & pretium eius daretur sacerdoti; secundum formam traditam Leui. vlti. c. *Tam mundus, quam immundus simul uescentur eis.* i. ad comedendum de illo primogenito maculato nō requiritur aliqua mūditia in comedente; sicut requirebatur in alijs sacrificijs, vt patet Leui. 22. c. *Quasi caprea, & ceruo.* i. sicut non requiritur aliqua solennitas in comedendo ceruum, & capream, nec oblatio, nec munditia: ita in comedēdo primogenita maculata. *Hoc solum obseruabis, vt sanguinem eorum non comedas.* Quia illud animal, quod secūdum speciem immolatitium erat, nō immolatur, sed cuilibet licet illud comedere: sic posset aliquis dubitare, vtrum sanguinem illius comedere liceret, & respondetur quòd non.

Oblatio de melioribus fieri debet.

An deceat pulchras, & deauratas habere ecclesias.

CAP. XVI.

A

OBSERVA mensem nouarum frugum, & verni primum temporis, vt facias phase domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte, &c.

De pascha siue phase.

B

Obserua. Supra posita fuerunt quædam pręcepta ordinantia ad latriam de septennio in septennium, hic adiunguntur alia, quæ ordinant in quolibet anno respectu trium tēporum. s. pro festo azymorum: Et pentecoste: Et tabernaculorum. Et de istis dicta sunt multa Exo. 23. & 34. & Num. 28. & 29. Et Leui. 23. c. Et tanguntur duo principaliter. Primum pręcepta ordinantia in Deum, Secundo ponuntur quædam ordinantia in proximū ibi. *Iudices & magistros*, Prima diuiditur in tres partes secundum tria festa. Primum de festo azymorū. Secundo de festo hebdomadarū ibi. *Septem hebdomadas numerabis.* Tertio de festo tabernaculorum ibi. *Solennitatem quoque. Obserua mensem nouarum frugum.* i. mēsem in quo fruges aliquomodo incipiunt maturari, quia mensis Martius qui est primus mensis apud hebręos habet istud festum: in quo in terra promissionis, quæ satis calida, & temperata est, incipiunt spicę ad maturitatem flauescere. vnde in illo mense colligebantur spicę, quę magis maturitati erant propinquæ, & offerebantur, deinde torrebantur, & excutiebantur grana, & contundebantur in modum farris, vsque ad farinam, & de illa cremabatur in festo azymorum, vt patet Leui. 23. c. & c. 2. & istud vocabatur sacrificiū de primitijs frugum. *Et uerni primi temporis.* Quia iste mēsis est in principio veris, quia in mense isto intrat Sol in arietem, & fit æquinoctiū in vniuersa terra, & tunc incipit ver. *Et primi temporis.* Quia iste mensis est principium temporis cum sit principium anni, vt patet Exo. 12. c. iste mensis erit nobis principium mensium primus in mensibus anni.

Connexio capituli.

Diuisio eiusdem.

C

Præcepta in Deū ordinantia. Phase festum quo mense eueniat.

D

Martius mensis vocatur primum tempus dupliciter, & quomodo September sit apud Hebræos primus.

Quæstio I.

ISTE mensis Martius potest vocari primum tempus dupliciter. Vno modo quantum ad qualitatem temporis, quia tunc videtur annus, vel incipere, & omnia terrę nascentia primordia suæ natiuitatis habent. Et ob hoc quidam eum primum mēsem seculi autumant, sicut diximus. Gen. 1. & 7. c. Et licet iste mensis non vocaretur primus mensis, vocaretur tamen mensis primi temporis, quia in illo mense est qualitas temporis, secundum quam omnia nasci incipiunt. Potest alio modo vocari primum tēpus, ita quod non sit primum tempus, quia in eo ver nouum est, sed quia ipse mensis temporum principium est. s. quia ab ipso totius anni computatio incipit: sicut dicitur Exo. 12. c. iste mensis principium mensium erit: hoc autem, vt in eodem c. dictum fuit non est intelligendum simpliciter, ita quod computatio temporū totaliter inciperet ab illo mense, sed solum accipit quātum

E

tum ad computationem festorum secundum vulgarem computationem: non vocatur iste mensis prim⁹ apud hebræos,sed magis September, sicut declaratũ fuit Exo.12.c. & istum modum loquendi sequit̃ scriptura de solennitate tabernaculorum, quę fit in mense Septembris, vt satis patet ibidem in littera,& dr̃ ipsa esse in exitu anni,cum ergo exitus.i.finis, & principium idem sint,& annus finiat in Septembri apud festum tabernaculorum: ergo tunc incipit: ēt vocatur September principium anni, quia dr̃ ꝙ festum tabernaculorum dr̃ esse in principio anni, vt patet Exo.34. c.cum dr̃ solennitatem qñ redeunte anni tp̃e cuncta tonduntur:& loquitur de festiuitate tabernaculorũ: constat tñ ꝙ annus nunq̃ redire dr̃, nisi qñ finito vno incipit alius,sed hoc est in Septembri,ergo in Septembri incipit annus: hic tñ accepit principium temporis siue anni computare a Martio,quia hic computare intendit festiuitates principales anni: constat aũt ꝙ secũdum festiuitates Martius primus est:ergo eum primũ mensem,siue mensem primi temporis noĩauit. *Vt facias phase domino Deo tuo*.i. vt celebres pascha Deo tuo. *Quoniam in mense isto eduxit te de Aegypto*. Die quintadecima mensis huius,vt hr̃ Exo.12.c. *Nocte*. p̃ noctē surrexit Pharao, & serui eius, & clamauerunt ad Iudæos,vt exirent de Aegypto: ipsi aũt ante diluculum recesserunt:ideo dñr nocte recessisse,vt patet Exo.12. c.Recessus hebrçorum per diem fuit:nam in tota nocte non ausi sunt Iudæi egredi de domibus suis, quia mandauerat Deus ne quisquam per totam illam noctem egrederetur ostium domus suæ, quia exterminator perlustrabat vicos,qui occideret eos: ēt quia nõ possent ipsi Iudæi per noctem cõgregari simul,vt oēs vnum iter caperent: nec valet si dicas, ꝙ erat tunc columna ignis,q̃ illuminaret eos per noctem: nã nunq̃ eis defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem,vt patet Exo.13.c. nam licet ista colũna a principio itineris sui illuminauerit eos,tñ non poterant ipsi de diuersis locis congregari ad illã colũnam ignis de diuersis locis,quia nescirent quid erat: ēt quia non videretur a multis locis: ēt quod p̃ diem exierint patet Nu.33.c.s.ꝙ profecti sunt filij Israel.15.die mensis in manu excelsa videntibus Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos: si aũt p̃ noctem recessissent, non viderent eos Aegyptij de Aegypto exeuntes,qđ non decebat,quia sic putarent eos fugientes, & citius insequerentur eos. *Immolabis phase*. Aliqñ signat phase agnum q̃ immolabatur,vt patet Exod.12.& Io.18. non intrauerunt p̃torium ne contaminarentur, sed mãducarent pascha. Alio mõ accipitur pro alijs pertinentibus ad solennitatem paschalem,siue sacrificijs,siue alijs ceremonijs. Et sic accipitur hic. *Immolabis phase de bobus & ouibus*.i. in solennitate paschali offeres boues, & oues. Erant.n.pro illa festiuitate multa sacrificia instituta,q̃ fiebant de expensis publicis, de quibus Nu. 28.c.& quilibet ex deuotione insuper offerebat p̃ se, quod volebat. Et ista oĩa erant de bobus, & ouibus, ēt de capris,q̃ hic non ponuntur. Aliqui voluerunt,ꝙ accipiatur hic phase pro ipso agno immolato, ita qđ qñ non posset haberi agnus,ꝙ fieret de bobus, siue de ouibus,sed hoc falsum est,quia agnus immolari debebat,& si non haberetur agnus immolabatur hędus,vt patet Exo.12.nunq̃ aũt aries, vel bos, quia deficeret a p̃fecta significatione. *In loco quem elegerit dominus tuus*. i.in loco vbi erat sanctuarium: non.n.poterat hoc fieri in aliquo alio loco,quia ista immolatio phase habebat speciem sacrificij,immo vocatur sacrificium dñi, vt habetur Num.9.c. Et si hoc posset fieri in qualibet ciuitate,daretur occasio, ꝙ aliquis obseruare posset aliquas cęremonias dæmonum in illa oblatione,quod non poterat fieri, cum omnes in eodem loco coram

Notandũ de recessu Iudęorum per diem ab Aegypto.

Phase quot modis sumitur.

F sacerdotibus immolabant: immo ipsi sacerdotes immolabant,quę populus offerebat. Item vt de sanguine huius oblationis funderetur ante altare. *Vt sit nomen eius in eo*. Recte hoc adiũctum est: nam si accipiat̃ large Deum elegisse aliquem locum, ēt dicemus eũ elegisse totam terram promissionis, quia istã specialiter parauit populo suo hebraico,vt patet Exod.23.c. cum dicitur, ecce ego mittam angelum qui præcedat te,& custodiat in via:& introducat ad locum quē paraui,sed dr̃ elegisse aliquem locum, vt sit nomen eius in eo.i.vt in loco illo specialiter colatur, & specialiter nominetur saltem in sacrificijs, & in alijs ministerijs, quę fiebant in tabernaculo, & atrio,quæ erant in vna ciuitate terræ promissionis: in alijs autem nihil horũ, sed solum erãt synagogæ,in quibus conueniebant ho-
G mines ad orandum, & audiendum doctrinam legis, sic patet,quia tp̃e Christi erat sanctuarium in Hierusalem,tñ in alijs locis synagogæ erant, in quibus prædicabatur verbum Dei,vt patet Luc.4.c.cum dicitur, ꝙ intrauit Iesus in synagogam, vt prędicaret sabbatis, & hoc erat in Capharnaum: hic aũt nõ dicebatur esse nomen Dei,quia specialiter nõ erat,sicut in loco sanctuarij. Sed quæres cum deberet fieri celebratio phase,& alię solennitates in sanctuario,& istud erat in loco,vbi staret tabernaculum, & arca, & sacerdotes cũ arca,& tabernaculum simul essent, satis notum erat sacrificia debere fieri,vbi ista essent: si tñ ista essent semota,sicut fuerũt per 80.annos, vel modicum plus,s. a tp̃e quo capta fuit arca a Philistin in bello,donec Sa-
H lomon adduxit arcam,& tabernaculũ,separata erant: fuit sanctuarium in duobus locis.s.primo in ciuitate Nobe,secundo in ciuitate Gabaon, de quo plenissime dictum est.Exo.20.& aliqualiter.s̃.12.c. *Non comedes in eo panem fermentatum*.i. in solennitate ista nõ debebat comedi panis fermentatus: non est sensus,ꝙ in loco in quo erat sanctuarium, non liceret comedi panem fermentatum, quia illi qui morabantur in loco illo,comedebant panem fermẽtatum,sicut in alijs locis,& ipsi sacerdotes qui in eodē loco ad ministrandum manebant,non comedebant semper panem fermentatum: nec etiam ipsi qui de alijs locis venirēt ad locum sanctuarij, tenebantur semper comedere panes azymos,quia tunc nullus morari vellet in tali lo-
I co,quia vita talis esset in afflictione, si semper comedere debebat panem azymum, quia comestio panis illius erat afflictiua, sic patet infra cum dicitur septem diebus comedes afflictionis panem, sed loquitur hic scriptura ad eos qui ascendebant in locum sanctuarij per festum azymorum, quia tunc nõ debebãt comedere panem fermentatum in loco illo, cum septem dies essent ad comedendum azyma,& in fine recedebant: si tñ aliquis maneret in loco sanctuarij vltra tempus illius festiuitatis,non obligabatur comedere azyma: ideo in alijs duabus festiuitatibus.s.pentecoste, & festo tabernaculorum licet ascenderent in locũ sanctuarij, & facerent oblationes, & victimas domino, non comedebant azyma, quia solum fuit tempus pa-
K schæ azymorum ad comestionem panis non fermentati,cum in solo hoc tempore reperiatur significatio azymorum, scilicet, quod eo tempore egressi sunt de Aegypto. *Septem diebus comedes*. Nunc Iudæi comedunt panem azymum octo diebus ad euitandum dubium,quia in 14.die mensis debent incipere, & cõtinuare per septem dies,& quia isti dies computantur a lunatione propinquiori ęquinoctio vernali, ipsi dubitabant de coniunctione lunæ vtrum esset in die in qua mensem incipiebant, vel pertineret ad sequentē diem: ideo octo dies accipiunt, vt ibi illos septem includant. *Afflictionis panem*. Quia magnus labor est in comedendo illum panem, & in digerendo: est enim

gustui

gustui insipidus, & stomacho ponderosissimus, quia miscetur cum aqua frigidissima farina ad conficiendos illos panes sine sale, & sine fermento: ista enim subtiliant, & digerunt: quare panes illi cæteris panib⁹ ponderosiores sunt, & magis repugnant sanitati. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto*. In hebræo habet. *Quia in festinatione egressus es*. Dictio enim hebraica hic posita signat festinationem, & pauorem siue compulsionem. Et ad eandem sententiam reducuntur, quia Aegyptij incutiebant pauorem Israelitis compellendo eos recedere: ideo Israelitæ cum festinatione exibant. *Vt memineris diei egressionis tuæ de Aegypto*. Cibus iste reducebat eos in memoriam exitus de Aegypto, quia in illo exitu talem panem comederunt. Et tunc applicatur littera secundum nostram positionē. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto*. i. quia pauorē magnum incusserunt tibi Aegyptij, quando existi de Aegypto, & ab hoc liberauit te dominus, vt memineris diei afflictionis, & pauoris illius, & per hoc grãs Deo reddas: vult vt comedas panem afflictionis, qui reducat te in memoriam illius afflictionis, & pauoris Aegypti. hoc recte dictum est, sed non multum applicatur, quia eodem modo si propter solam memoriam afflictionis mandabat dominus comedi panem azymum, mandaret etiam comedi lactucas agrestes, vel aliquid simile in quo esset afflictio, sed est sensus. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto*. i. tu volueras in Aegypto panes fermentare, quia tamen Aegyptij instabant vehementer, vt recederes, & tibi timorē incusserunt, propter timorem eorum non potuisti fermentare panem, sed mansit azymus propter illum timorem: ideo ad reducendum in memoriam pauorē Aegypti oportebat panem azymum septem diebus comedere. Et quando dicit. *Quia in festinatione egressus es*. Refertur ad panem quem tunc fecerunt, quia cōpellentibus Aegyptijs exire farinam nondum fermētatam, sed conspersam tulerunt ligantes in pallijs suis, sic ergo nunc non fermentatum panem comedunt, qui velociter fieri potest. *Non manebit de carnibus, quod immolatum est*. vesperi vsque mane. i. carnes agni immolati in 14. die mensis ad vesperam non manebunt ad alium diem, sed quicquid remaneret igne comburebatur, vt habetur Exo. 12. c. Exod. 23. c. cum de hac festiuitate agitur, dicitur alio modo. s. non immolabis super fermentato sanguinem victimę meę: nec remanebit adeps solennitatis meę vsque mane: in quo solum dicitur de adipe offerendo, nam agnus paschalis sacrificium domini erat, vt patet Num. 9. c. & sicut in alijs sacrificijs quibuscunque sanguine tingebatur ꝑ quatuor cornua altaris, ita in sacrificio agni effundebatur sanguis ad basim altaris, & per cornua eius. de alijs autem sacrificijs licet essent holocausta, licet victimę pacificę, licet pro peccato, hoc commune erat de holocaustis, patet Leui. 1. de pacificis, patet Leu. 3. de his quæ pro peccato, patet Leui. 4. & 5. & sicut in omnibus sacrificijs adeps erat pertinens ad dominum iure perpetuo, vt patet Leui. 3. c. & nullus sub pœna mortis de illo comedere audebat, vt patet Leuit. 7. c. ita & in agno paschali adeps offerebatur domino: de hoc autem dicebatur in auctoritate allegata, ꝙ adeps non deberet manere vsque mane, quia in 14. die mensis primi ad vesperam agnus immolabatur, & eodē die ponebatur adeps in incensum coram domino: nec erat fas, vt remaneret pro sequenti die. s. pro 15. mensis eiusdem, vt in eadem adoleretur coram dño. Exo. 34. c. vbi de eadem solennitate agitur, dicitur neq; remanebit mane de victima solennitatis phase, & hoc refertur ad carnes. s. quòd nihil maneret pro sequēti die de carnibus illius agni immolati, vt comederetur sequenti die, & istum sensum facit hic littera: ratio au-

A tem mystica, qa remanere nihil debebat de isto agno fuit tacta Exo. 12. c. causa autem litteralis in omnibus celebrationibus phase factis post exitū de Aegypto, fuit ad recordandum illam celebrationem phase factam in exitu de Aegypto, sicut dicitur hic de comestione azymorum septē diebus, vt memineris egressionis tuę de Aegypto omnibus diebus vitę tuę: causa autem propter quam in Aegypto factum est, vt nō maneret aliquid de carnibus illis vsque mane, fuit ad signandū velocitatem exitus. s. vt intelligerent Iudęi, quòd sequenti die non erant comesturi in Aegypto, sed cum festinatione iter arrepturi erant instantibus nimiumq; vrgentibus Aegyptijs: si autem aliquid de carnibus illius agni maneret pro sequenti die putarēt

B se in Aegypto comesturos. *Non poteris immolare*. Supra data fuit causa. *Sed in loco quem elegerit dominus*. Nō erat necesse, quòd fieret comestio agni intra templū, sed in tota ciuitate fieri poterat in singulis domibus considerato numero personarum. *Immolabis phase vespere ad Solis occasum*. In Exodo habetur ad vesperam, & vocatur vespera, siue Solis occasus non solum tempus quo Sol cadit sub horizōte, sed tempus a quo Sol incipit declinare a puncto circuli meridiani: ideo post meridiem 14. diei, vsque ad noctem quacunque hora poterant immolare agnum, licet illud apud hebręos teneatur, quòd postquam Sol inciperet declinare poterat fieri celebratio agni paschalis tamen non fiebat vsque ad Solis occasum: vel pauloante Solis occasū: vespera autem quę erat post meridiem accipiebatur,

C prout in illo tempore debebant Iudæi incipere se parare ad immolationem phase. erat autem apparatus, vt scrutarentur totam domū vtrum aliquis panis fermentatus esset in ea saltem modicus, & excludebatur ab ea, & post hoc poterat fieri immolatio, sic enim dr̄ Exo. 23. & 34. non immolabis super fermentato sanguinem victimæ meę. i. dum manserit in domo panis fermentatus non poterat immolari agnus. *Quando egressus es de Aegypto*. Non quòd illa hora, vel tunc egressi fuerint de Aegypto, sed quia tunc se incęperūt parare ad itinerandum: ideo ab eo tempore computatur exitus. Varie accipit hic littera exitum de Aegypto: aliquando accipitur proprie pro ipso tēpore quo

D recesserunt, & isto modo accipitur Exo. 12. c. vbi dicitur, quòd in 15. die mensis primi egressi sunt de Aegypto, idem patet Num. 33. c. Alio modo accipitur pro tempore quo eis recedere mandatum est, sic dicitur, quòd hebræi exierunt de Aegypto nocte, vt patet supra. s. quia in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte. s. media nocte, quia media nocte surrexit Pharao, & serui eius, & compulerūt hebręos, vt recederent festinanter, vt patet Exod. 12. c. aliquando accipitur recessus pro temqore quo incęperunt se ad eundum parare, & sic accipitur hic cum dicitur ad occasum Solis quando egressus es de Aegypto. i. quādo incępisti te parare ad exeundum de Aegypto, vel dicitur quando egressus es de Aegypto referendo ad

E tempus non tamen stricte pro hora temporis. s. quando egressus es de Aegypto. i. quòd immolare debebant agnum tempore quo exierunt de Aegypto. s. ad dimidium mensis primi non tamen, quòd immolarent ad Solis occasum, & sic ly quando non refertur ad occasum Solis, sed ad tempus egressionis simpliciter. *Et coques, & comedes*. Si dicatur contra, quia Exod. 12. c. dicitur, ꝙ non comedent ex eo quicquam crudū aut coctum aqua, sed assum igni. Respondetur quòd coqui apud hebręos secūdum naturam dictionis hic positæ extenditur ad decoctionem, quæ fit per aquā, vel quæ per calorem ignis fit: ideo quando dicebatur in Exodo, quòd non comederetur agnus coctus non dictum fuit coctum solummodo, sed cum a dictione

scilicet

ſcilicet coctum aqua, quia illa dictio non ſignabat decoctionem in aqua, ſed generaliter quamlibet decoctionem, & ſic verum eſt, ꝙ decoquetur. i. ꝙ humiditas non naturalis, & cruda per calorem ignis cõſumitur vſquequo nihil maneat. *Maneq. conſurgens vades in tabernacula tua.*

De quibus tabernaculis hic littera intelligitur. Quæſtio II.

ALIQVI volunt, ꝙ intelligatur hoc de quibuſdam tabernaculis, quæ fiebant extra ciuitatem de ramis arborum, ſiue alio modo de panno quemadmodum fit in caſtris, vel alijs locis ad quæ gentes multæ conueniunt. Et 14. die poſt meridiem ſtabant omnes in Hieruſalem, cum 15. die, quę erat prima dies ſolennitatis vacantes orationibus, & ſacrificijs, & doctrinę legis: deinde ſequenti die reuertebantur ad tabernacula, quę parauerant extra ciuitatem. ſed hoc nihil eſt, quia hoc ſine mandato facere poterant quacunque die etiam ſolẽniſſima: poterant enim ambulare per mille paſſus, quod vocatur iter ſabbati quantum diſtat mons oliueti a Hieruſalem, vt habetur Actuum 1. c. ideo dicendum, quòd quia prima dies erat valde honorabilis non poterant in ea itinerare, ſed die ſequenti in qua operari licebat, vt habetur Leui. 23. c. dabatur licentia volentibus, ꝙ recedere poſſent, ſed pauci recedebãt, quia adhuc magnus dies ſolennitatis. ſ. ſeptimus reſtabat. *Sex diebus comedes azyma.* Supra dicitur, ꝙ ſeptem diebus comedi debebat: ex quo aliqui Iudęi dicũt, ꝙ ſex dies ſunt ſub neceſſitate, ſeptimus autem non, ſed falſum eſt, quia Exo. 12. c. pęna mortis imponitur comedenti fermentatum per illos ſeptem dies: hic autem ſolum ponuntur ſex dies, vt vult Nicolaus, ita ꝙ non fiat hic mentio de ſeptima die eo ꝙ celeberrima erat, ſed includãtur alij ſex priores dies, ſed non videtur in hoc maior ratio quare de ipſa ſeptima, q̃ de alijs dicatur: ideo videtur dicendum, ꝙ intelligantur iſti ſex dies poſt primam diem paſchæ, & ratio videtur eſſe, quia ſupra de primo die quomodo immolari debebat agnus, & comedi azyma, & ꝙ ſequenti die poterant recedere in tabernacula ſua. Nunc autem dubitaret aliquis vtrum poſtquam celebraſſent paſcha, & receſſiſſent de loco ſanctuarij tenerentur comedere azyma. Ideo reſpondetur eis. *Sex diebus azyma comedetis.* i. ſex diebus poſt primum diem cum ad terram ſuam recedebant. Et magis videtur, ꝙ iſte primus dies taceatur, quã ſeptimus, quia de primo die manifeſtum eſt, ꝙ azyma comedere deberent, quia iſte primus dies eſt 15. dies mẽſis primi, & in iſto 15. facta ſunt primo azyma in Sochot, vt patet Exo. 12. c. *In die ſeptimo, quia collecta eſt domini Dei tui non facies opus.* Poteſt intelligi collecta. i. recollectio ad ſanctuarium ad celebrandum feſtiuitatẽ, quia in primo die conuenerant omnes ad templũ ad offerendum, & audiẽdum verbum Dei: deinde in ſequentibus quinque diebus diſpergebantur ad opera, rurſus in ſeptimo die, quia celeberrimus erat conueniebant omnes ad templũ, & ceſſabant ab opere ſeruili. Poteſt alio modo accipi collecta pro collectione pecuniarum a populo ad ſumptus ſacrificiorum, vel ſuſtentationem pauperum, quia ſequẽti die totus populus receſſurus erat, ideo illo die pecunię colligebantur. Alia collecta pecuniarum fiebat in ſolennitate tabernaculorum die 8. vt habetur Leui. 23. c. & Nume. 29. c. Nicolaus dicit, ꝙ non concordat hoc. ſ. ꝙ in die illa fieret collecta, quia ſecũda die populus recedebat, vt ſupra patuit. Reſpondetur ꝙ ſatis conſonat, quia in illa ſeptima die quaſi totus populus ſtabat in Hieruſalem, quia licet haberent licentiam recedendi in ſecũ-

Collecta tripliciter capitur.

F do die: tamen pauci recedebant, vt expectarent ſeptimum diem magnæ ſolennitatis de quo Ioan. 7. c. dicitur ꝙ Ieſus incepit clamare die nouiſſimo magno die feſtiuitatis. & deinde ſubditur de tuba magna, q̃ audiebat eum. *Septem hebdomadas numerabis.* Hic ponitur ſecundum de feſto hebdomadarum. *Septem hebdomadas numerabis tibi.* Quæ faciunt dies 49. pentecoſtes vero dicit 50. dies: tot enim ſunt computando diẽ primum azymorum, vel diem pentecoſte. *Ab illa die qua falcem in ſegetem miſeris.* i. a prima die azymorũ in qua ſecabantur aliquæ ſpicæ, quæ videbantur magis matũritati appropinquare, & excuſſis granis poſt aduſtionẽ & facta inde farina fiebat oblatio domino. Et ante iſtum diem nullus mittebat falcem in ſegetem, quia

G nondum erat matura, ſed etiam ſi eſſet matura, nullus debebat falcem mittere. *Celebrabis diem feſtum hebdomadarum.* i. diem feſtum qui eſt poſt ſeptem hebdomadas, & in feſto iſto ſolum obſeruabatur vnus dies. *Oblationem ſpontaneam manus tuæ.* Refertur ad verbũ ſuperius celebrabis. i. celebrabis etiam oblationem ſpõtaneam, quia non ſolum cuſtodies diem illum ceſſando ab opere ſeruili, ſed etiam offerendo ſpontaneas victimas, vel poteſt hoc eſſe expoſitio ſuperioris, & tunc eſt ſenſus. *Celebrabis diem feſtum hebdomadarum oblationem ſpontaneam.* i. oblationem ſpontaneam, ita quòd tota celebritas illius diei eſt in offerendo victimas pacificas. *Oblationem ſpontaneam.* Quia in illa feſtiuitate non adducebantur decimæ, vel primitiæ, ſed in feſti-

H uitate tabernaculorum, quando cuncta erãt collecta de agris, vt patet Exo. 34. & 23. ſed nec hoc eſt ſimpliciter verum, quia loquendo de decimis, quæ dabãtur Leuitis, non eſt verum, quòd aliquo tempore apportarentur in locum ſanctuarij, ſed Leuitę colligebant eas per ciuitates: loquendo autem de ſecundis non ſolum apportabantur in feſto tabernaculorum, ſed etiã in alijs duobus feſtis, quia de eis veſcebantur quando aſcendebant in locũ ſanctuarij, ſed hic dicitur de oblationibus ſpontaneis, vt diſtinguuntur contra uotiuas, & comprehendunt holocauſta, & victimas pacificas, quia vtrunque ſine aliqua obligatione eſt non faciendo aliquam mentionem de votiuis, quę ſine feſtiuitate debentur. *Manus tuæ.* ideſt iſta oblatio erit de rebus quas laboraſti per manum tuam, vt de ſegetibus, vi-

I no, & pecoribus. *Quam offeres iuxta benedictionem domini.* i. iſta oblatio erit ſecundum ꝙ Deus multiplicauerit bona tua, quæ multiplicatio vocatur benedictio Dei: diuites enim magis, quam pauperes offerre debent. *Et epulaberis coram domino.* Non epulabãtur omnes intra ſanctuarium, ſed in tota ciuitate. dicitur epulari coram domino, quia propter honorem eius ad locũ illum venerant. *Tu & filius tuus.* Quatuor perſonę ponuntur hic quibus offerens alimenta ex neceſſitate dare tenetur, ſcilicet filius, & filia, ſeruus, & ancilla. Et aliæ 4. quibus propter Deum dat neceſſaria, ſcilicet Leuita, aduena, pupillus, & vidua. *Et epulaberis.* Epulari eſt epulis vacare, & dicuntur epulæ delicati cibi

K ſiue ſolennes, quia tunc ſolenniter parabantur cibi, & in abundantia pro omnibus, qui erant cum ipſo patrefamilias offerente victimas, & hic non ſolum permittebat Deus Iudæos vacare epulis, qui carnales, & imperfecti erant, ſed etiam hortabatur, vt vacarent eis.

Epulari quid & vnde.

Quæ vtilitas erat, quòd Iudæi in feſtiuitatibus vacarent epulis, & alijs gaudijs. Quæſt. III.

NEc tamen intelligendum, quòd Deus vellet, vt ipſi vacarent epulis, ita quòd ipſa vacatio epularum eſſet ſecundum ſe bona, aut bona ex genere, ſed erat bona ex occaſione, quia cum Iudęi carnales eſſent, & gaudentes

rent cibis,& potibus, & Deus mandaret eis vacare cibis,& potibus in solennitatibus,quibus facerent sacrificia saltem propter solatium ciborum, quod tunc assumebant, repetebant sacrificia sępius: in quo Deus valde laudabatur. nam eum Deum in hac oblatione, & sacrificio profitebantur,quia nullus sacrificium facit, nisi ei qui verus Deus est, aut qui Deus verus ab eo putatur:etiam quia in his sacrificijs laudes vocales multas Deo celebrabant. etiam quia per obedientiã nimis in his merebantur adhuc magis, quam in ipsis sacrificijs, quia obedire melius est, quam sacrificare, vt patet 1. Reg. 15. capit. erat autem obedientia,quia Deus mandabat,quòd offerrent victimas,& ipsi offerebant. ista etiam est causa quare mandabatur, vt filij & filiæ,serui,& ancillæ comederent, vt ipsi pariter Deum laudarent,& afficerentur ad talia sacra desiderantes ea fieri, cum in eis quandam delectationem ciborum reperirent: si autem Deus mandasset, ꝙ temporibus quibus aliquis offerret aliquod sacrificium, abstineret a delectationibus cibi,& potus, saltem ieiunando illa die qua offerrent, pauci inclinarentur ad offerendum sacrificium,quia tamen aliqualiter delectabantur in epulis,quas sumebant illis temporibus, afficiebantur ad sacrificia. *Coram domino Deo tuo*. Posset dici,sicut supra dicebamus, quòd non comedebãt omnes isti offerentes intra sanctuarium, sed in ciuitate in qua stabat sanctuarium, & comedendo in ea poterant dici immo dicebantur comedere coram domino Deo suo, quia in ciuitate illa habitabat dñs Deus specialiter.& sic dicebatur de agno paschali,quia non comedebatur intra atrium tabernaculi, sed in ciuitate sanctuarij in qua immolabatur, licet in his non est valde magna similitudo,quia hostiæ pacificæ, quę vocantur oblatio spontanea,erãt proprie sacrificia:ideo in loco comedi debebant scilicet intra atrium tabernaculi.agnus autem paschalis vocatur sacrificium iuge,quia adeps eius,& sanguis incendebantur corã domino,ita quòd sanguis aspergeretur circa basim altaris,& adeps incenderetur. non tamen fiebat de agno aliquod genus proprij sacrificij, quia non erat sacrificium holocaustum,nec pacifica victima,nec pro peccato,quia in omnibus his partes carnium incendebãtur,& aliæ dabantur sacerdotibus, vt patet Leuit. primo,& 3,& 5.& 6.atque 7.capit. de agno autem nihil omnino. satis ergo conueniret agnum non comedi intra locum atrij,& tamen carnes victimarum pacificarum,quę offerebantur in festo pentecoste, in atrio tabernaculi comedi debebant:si autem non comederentur,hoc solum erat, quia non sufficiebat locus ad capiendum omnes offerentes, & sacrificantes victimas. *Tu & filius tuus* De vxore nihil dicit, sed satis notum est,quia mulier eadem persona reputatur cum viro suo,& est quasi rector œconomię,sicut ipse vir. ipso expresso viro,quòd comedere debebat de oblationibus illis, satis innuebatur vxorem debere comedere, quia illa quę offerebantur, tantum pertinebant ad vxorem,sicut ad virum,quia fructus bonorum suorũ indiuisus est eis.

De filijs autem,& alijs familiaribus dubiũ est, vtrũ ad comedendum de sacrificijs admitti deberẽt. Et respondetur quòd sic cuius causa, vt supra expressum fuit,quia Deus volebat, vt in die, quo ipse specialiter colebatur,specialis lętitia fieret, & omnes multũ gauderẽt,vt Dei celebritas maior esset, vel vt ipsi quoque filij incitarent̃ ad desiderandum talem cultum Dei. *Et filius*. Nulla differentia erat in hoc quantum ad fęminas,& viros. nam de sacrificijs pacificis cũ tractaretur, ęqualiter poterat fęmina de illis comedere sicut & viri:si aũt essent quædam alia genera sacrificiorum,poterant viri comedere,& non fęminę, sicut sa-

A crificia quędam facta pro peccato,vt patet Leuit. 6. c. vbi dr̃ mares tm̃ de genere Aaron comedent illud. *Seruus & ancilla*. De seruo patet, quia serui,aut erãt de genere hebręorum,& tunc sicut cęteri hebręi comedebant de sacrificijs, nec differebãt in aliqua cęremoniali obseruatione- si aũt isti serui essent de conuersis ad Iudaismum idem dicendum est,quia gentiles iam conuersi tenebantur ad oĩa illa ad q̃ tenebantur Iudei de ipso genere Iacob, sicut nunc conuersi de Iudaismo,vel de Agarenis ad Christum tenerent̃ ad obseruantiam legis euangelicę,sicut tenebantur illi qui in christianitate nati fuerũt: si aũt illi serui sint empti de gentilitate,aut capti in bello, ẽt poterant comedere de sacrificijs, quia conuertebantur mox ad ritũ Iudai-

B cum,& circuncidebantur,vt patet Exo. 12. c.[?]omnis seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet illud. cogebantur enim dñi seruos suos circuncidere,qñ aliquos emebant.de ancillis autem eadem lex est, quia licet non appareat in eis manifeste, sicut in seruis, q̃ conuertuntur ad Iudaismum,quia non poterat in ancilla fieri aliquod signum manifestũ, ꝑ quod euidens esset ancillam ad Iudaismum conuersam fore,sicut in seruo q circuncidebatur:ancilla aũt nihil tale suscipere poterat,qa tñ ita erat in ptãte dñi sicut seruus, quẽadmodum seruus ex mandato dñi circuncidebãt, etiã si nollet:ita ancilla ex mandato dñi sui cogebãt suscipere cultum quemcunq; dñs imperasset: cogebatur ergo colere Deũ hebręorum saltem exterius,& si reperiret̃ postea in aliquo errare a fide veri Dei, quem

C hebræi colunt,tanq̃ de hæresi rea pęnam patiebatur, sicut oẽs alij hęretici.par ergo ius erat quantũ ad hoc in seruis,& in ancillis: ergo vterq; de sacrificijs pacificis dñi sui comedere debebant. *Et Leuites qui est intra portas tuas*. Loquitur ad totum Israel,qui hẽbat ciuitatem,& intra portas illarum ciuitatum erant sacerdotes,& hoc siue accipiant̃ ciuitatum portæ, pro illis in quibus habitant alij de alijs tribubus cum ipsis Leuitis,aut pro ciuitatibus in quibus soli Leuitæ habitabãt q̃ erant 48.vt patet Nu.35.c.quia quocunq; mõ est verum,cum istæ ciuitates sint ciuitates Israel, quia Israelitę dabant istas ciuitates Leuitis, quasi in donũ, vt in eis habitarent,& dabant eis de parte sortium suarũ.s. qui plures ciuitates habebat,plures dabat,q vero pau-

D ciores dabat pauciores: sicut in ipsis sortibus populi q plures erant maiores terminos terræ recipiebãt.s. cum pluribus ciuitatibus, & oppidis, cũ cęteris locis habitabilibꝰ,& habitatis. *Qui morantur vobiscum*. i. in terra vestra,& non intelligitur de illis qui morant̃ in domo cum eis, quia de talibus necessariam curã habere debẽt,vt hr̃ 1.ad Tim.5.c.qui suorum maxime domesticorum curam non habet,fidem negauit,& infideli deterior est. *Et recordaberis quia seruus fuisti in Aegypto, & custodies mandata mea*. i. si recordatus fueris,quia fuisti seruus in Aegypto intelliges, qũo ego liberauerim. Et scies ex hoc ꝙ es obligatus facere ea quæ mando, & sic facies. *Solennitatem quoque tabernaculorum*. Hic po-

E nitur tertium de festo tabernaculorũ, quod fit a 15. die Septembris,vt hr̃ Leu.23.c. *Quando collegeris de area & torculari fruges tuas*. In mense Septembri qñ fiebat ista solennitas in terra promissionis q̃ temperata & tẽporanea est,oẽs fruges,& vuæ collectę erant.sic patet Exo.34.& solennitatem qñ redeunte anni tp̃e cuncta conduntur. *Solennitatem tabernaculorum*. Istud festũ sic nuncupatum est in memoriam tabernaculorum factorum de ramis arborum,in quibus hebræi habitauerant per desertum,vt dr̃ Leui.23.cap.cum redditur causa huius solennitatis.i.qm̃ in tabernaculis habitare feci eos, & oriẽ ista causa ex generali motiuo omnium festorum:receperant.n.hebręi multa beneficia a Deo ab exitu de Aegypto vsquequo introducerent̃ in

De festo tabernaculorum.

in terram Chanaā:ad quorum memoriam,vt semper Deo se obnoxios crederent,festiuitates istę,tanquam signa quædam rememoratiua instituta sunt. vocatur ēt festum istud scenophagia.i.simultaneus, vel cōmunis ad comedēdum locus a cenon quod est commune,& phagin quod est edere,quia in publico edūt.s.ꝙ illo tpe faciunt in vicis extra domos suas quędam vmbracula ramorum.& ibi comedunt,& bibunt quasi in illis habitarent,vel faciunt hoc locis patentibus cęlo, licet vndiq; parietibus adoperta sint,sicut in curialib⁹, vel interdum domos illa die detegunt,& sic se putant illud præceptum adimplere. *Et epulaberis in festiuitate tua.* In omnibus festiuitatibus epulis, & potibus vacandum dicit ex causis supra assignatis,preterquam in festiuitate propitiationis,siue expiationis, quæ est in Septembri decimo die eiusdem mensis computando secundum lunationem.nam in hac die tota, nec cibo, nec potu vescuntur,neque balneas, vel delectationē aliquā capiūt: immo nec debitum vir ab vxore, aut vxor a viro petunt,quia denunciatur eis Leuiti.16. & 23.c.ꝙ anima, quę in die illo non se afflixerit, peribit de populo suo.etiam in festiuitate azymorum non dicitur eis ꝙ epulari debeant, quia ista epulatio notat totalem iucunditatem in cibis, secundum ꝙ ipsi voluerint,vt dicebatur.s.12.& 14. c. quęcunque desiderat anima tua: in diebus tñ azymorum non licebat hoc, quia panem azymorum comedere cogebantur, qui non delectationem, sed afflictionem quandam inducit.sic.n.dr supra septem diebus absque fermento comedes afflictionis panē in festiuitate tua. vocatur ista festiuitas populi.nam licet omnia festa essent Dei, qa Deus in eis specialiter colebāt, quædam tñ festa etiā erant ipsius populi, quia sibiipsis lautiores epulas pręparabant:sicut si facerent aliqua magna conuiuia, vocarentur illa conuiuia festiuitates populi, etiam si non fierent in diebus festiuitatum. nam vocatur sic dies propitiationis festiuitas tua, vel dies azymorū ex causa assignata:in his autem epulis vacādum erat, immo & quod ipsi magis inepte considerant, qa putant grauiter errare si in his diebus quādā in cibis,aut vestibus iucunditatem prętulerint transferentes id quod aliquādiu ad remedium indisciplinatorū, indomitorumq; datum est,ad virtutis,& pręcepti officium necessariū, quia dictum est eis sabbatizabitis, quia maiorē solenniorēmq; in sabbatis cultum impendetis.nam sacrificia dupla,q̃ in ꝑfestis diebus fiebāt, vt patet Nu.28.c. *Septem diebus domino Deo tuo festa celebrabis.* Quia tantum durabat ista solennitas, & non fit hic mentio de die octauo in quo fiebat cętus.& collecta,vt patet Leuitic. 23.c. *Benedicetq. tibi dominus in cunctis frugibus tuis.* Quia istę festiuitates magis consistebant in oblationibus, q̃ in alijs ceremonijs. ideo obseruantes eas plene benedicuntur.i.multiplicantur in frugibus, & vino. *Et in omni opere manuum tuarum.* i. in omni labore,& occupatione manuali:eadem namq; causa est, quia sicut benedicebantur in frugibus, & armentis, atque pecoribus,quia de illis offerebant:ita qui aliquod alterū officium haberet,& non esset pastor, vel agricola, quia ex acquisitione illius officij poterat eruere ea,quę immolabilia,& offerēda essent, multiplicaret Deus hūc offerentem non quidem in frugibus, quia agros non colebat,nec habebat,nec in armentis,& gregibus, qa nihil horum possidebat, sed in acquisitione officij sui, & sic generaliter in oī manuali operatione, vel labore. *Erisq; in lætitia.* Hoc potest referri ad ea sola,quæ dicta sunt.s.quòd benediceret te dominus in frugib⁹, & armentis,& alijs possessionibus,& ex hoc nimium iucundaberis: sed non est sic accipiendum, vt solum referatur ad multiplicationem in possessionibus, vel terrę fructibus, quia lætitia est quidam motus animi

F in exhilarationem proueniens ex simultate omnium bonorum,vel simpliciter bonorum, vel extimatorū, siquis enim vnum bonum habeat,non lætatur,nisi putet omnia bona habere,vt siquis diuitias multas possideat, & sanitate careat, huic iucunditas nulla est,& sic de cæteris, qui autem vel valde multa bona habet, vltra quæ sibi bona esse nulla putat, aut non esse necessaria,gaudet:vel si forte vnum adispicatur in quo solo se cætera habere existimet:sic enim amatores secundum passionem solum delectabile, in quod passio inclinat,sufficiens bonum esse existimant,quia passio solum illud bonum pro tunc,tanquam bonum esse proponit.hic ergo dicendum est, quòd cum Deus ꝑmittit lætitiam istis Iudęis obseruantibus festiuitates tabernaculorum, & alias non solum eis bona, quæ

G sunt fructus terræ,promittit;sed totam felicitatē temporalem, quę in aggregatione multorum bonorum consistit,scilicet,vt diuites sint,vt sanitate vigeant, vt prole abundent,vt hostibus dominentur, vt nulla eis vndecunque insurgat aduersitas:hic enim qualiscunque atq; vmbratilis transitorij huius volucrisq; momenti subitanea felicitas agitur, quā certissime Israelitæ assequebant, cum Deum suum totis viribus requirebant,sed quia eis raro hoc inerat,raro talia bona adipiscebantur, quę lętitię nomine exprimuntur. *Tribus vicibus per annum.* idest in istis tribus solennitatibus suprapositis. *Apparebit omne masculinum in conspectu Dei tui.* idest in loco sanctuarij, & intelligitur de masculis habentibus actum rationis, & non impedi-

H tis ineuitabiliter,vt in ęgritudine,vel ex similibus causis: paruuli etiam non obligabantur ascendere, mulieres autem non obligabātur, vt maneret aliquis qui curaret de re familiari, sed ex deuotione multæ ascendebant,vt patet de beata virgine. Luc.2. capitu. quæ ascendit cum Ioseph ascendente Christo. *Non apparebis in conspectu domini vacuus.* i. quando apparueris coram domino in istis solennitatibus, non appareas vacuus,sed porta aliquid ad offerendum secundum benedictionem datam a Deo.

Iudices & magistros. Hic ponitur secundum principale,scilicet quædam ordinantia in proximum, & agit hic de iudicibus minoribus, qui ponebantur ad

I causas paruas in qualibet ciuitate iudices,&c. supra satis dictum fuit de cęremonialibus: nunc ergo de iudicialibus,quæ damnum vel vtilitatem proximi respiciunt agitur. Et quia in omni politia recta sunt duo status, scilicet excellens, & ęqualis: ideo tractatur de eis. primo de excellentibus, scilicet de iudicibus. secundo de æqualibus a decimonono cap.vltra,& quia vt ait philosophus. 3. politic. forma in ciuitate est distributiuum iustitiæ, ita quòd magis necessarium est iudicem in ciuitate esse, quam vinum,& panem: sine iudice enim impossibile est vnquam constitui ciuitatē: ideo primò agitur de iudicibus, & quia sunt multi gradus in iudicibus:ideo de alijs infra dicet: hic autem de minoribus dicit.

De quibusdam ordinantibus in proximū. i. de iudicialibus.

K *Iudices.* idest dicentes ius, vel diffinientes litigia. *Et magistros.* Potest teneri intransitiue, idest iudices qui sunt magistri scientes instituta legis, vt publice de iure respondeant, & diffiniant, sed vbi nos habemus magistros, hebręi habent quęstores, siue exactores, quia nomen illud duritiam sonat, & sunt illi qui sententias exequuntur publicam potestatem habentes, siue damnatos puniendo,vel nolentes comparere ad iudicium exhibendo, & eos custodię publicæ mancipando.

In omnibus portis tuis. idest in omnibus ciuitatibus in portis ciuitatum.

Quia

Quod antiquitus iudices in portis ciuitatis iura dicebant, & quare. De Philoſophis ſtoicis qui prædicabant in portis: quòd iudices antiquitus fereb ntur in curribus per ciuitatem. *Quæſt.* IIII.

ERANT enim iudices in portis ciuitatis,quia ſicut iudex eſt perſona publica cuilibet iuſtum diſtribuens,ita congruebat ei locus publiciſſimus,ſ.porta ciuitatis ad quam accedebãt omnes,ſiue diuites, ſiue pauperes, aduenæ, & indigenę. Et iſtum modum acceperunt Philoſophi ſtoici, quorum ſolicitudo fuit omni homini virtutem prędicare, ideo in portis ciuitatum ſedebant, vt omnibus tranſeuntibus prædicarent,vnde ſtoici nominati ſunt.quidam autem eos a ſtóa Athenienſi porticu ſtoicos nominãt, quod ſupradicto non diſſonat.Olim iudices in curribus ferebantur per totam ciuitatem, vt volentes aliquid petere exeuntes ianuas domorum ſuarum ſine labore iudices inuenirent. Sed hoc non multum congruebat, quia ad iudicium neceſſe erat partes cõuenire,quod ſic fieri non poterat, ideo abolitum eſt, & ad quietis locum iudicia redacta ſunt. Conſiderandũ erat circa iſtam iudicum aſſignationem,quantum ad locum iudicandi ipſa pertinet litigantium aptitudo,vt talis locus eſſet ad quem poſſent commode cõuenire: ſi enim iudicia fieri poſſent vno petente,ſcilicet,ꝙ ad vnius petitionem, ſiue alterius litigantis reſponſione ſententia formaretur:potuiſſet adhuc ſuſtineri talis modus,ſicut ſi iudex eſſet aliquis reſpondens ad quæſita popularium, & tranſiret per omnes vicos, vt quilibet exiret de domo ſua, & quæreret quod vellet confeſtim reſponſum recepturus, ſed non erat ſic, quia oportebat partes conuenire, & communem diſceptationem fieri,quia ergo litigantes non ſemper ſimul morarẽtur, licet iudex iret per domum alicuius, oportebat alium ſequi iudicẽ per vicos,& ſic ineptius fieret.Item quia,ꝙ iudex ambularet in curru erat,qua ſi iret ad expediendum aliquid, quod leuiter expediri poſſet,forales tamen diſceptationes iurgiorum maturitate peraguntur, ideo oportebat iudicẽ ſuper currum exiſtentem multum morari in medio vicorum; quod aliquid erat valde indecẽs. Item quia honeſtius erat litigantes ad iudicem currere, quàm iudicem ad litigantes ire.nam diſtributiuum iuſtitiæ,quod in ciuitate potiſſimum erat, magno honore digniſſimum erat. Optimus autem modus iudicandi fuit ſicuti nũc eſt, vt iudex in loco publico ſedeat, & qui cauſas habent,ad audiendum determinationem veniant. *In omnibus portis tuis*. Loquitur ad totum Iſrael, qui habebat ciuitates, & oppida,in quarum portis ponebantur iſti iudices.nam poteſt intelligi, quòd loquatur ad quemlibet de populo,quia tunc intelligeretur de portis domorum omnium popularũ, ſed hoc falſum eſt, quia non ponebãtur iudices ad portam cuiuslibet domus, quia nõ poſſent eſſe tot iudices: & dato quòd eſſe poſſent, nihil magis ſtultum quàm hoc exiſtimari poſſet. loquitur autem ad totũ Iſrael qui habiturus erat multas ciuitates,in quarum qualibet cõſtituturus eſſet iudices:non enim erat aliquis locus in terra illa, in quo non ponerentur iudices, ſecundum tñ ꝙ parua loca, vt viculi,& villæ erant ſubordinata locis magnis, ſ. vrbibus,ita iudices villarum, & viculorum erant ſubordinati ad iudices,qui erant in loco Sanctuarij, qui Hebraice vocantur Canhedrin, ſiue domus iudicij, & inter hos iudices erat præcipuus iudex ſummus ſacerdos,cauſæ autem quæ difficiles erant, deuoluebantur ab omnibus locis terræ Iſraelitarum ad domum iudicij,quæ erat in loco Sanctuarij, vel per appellationem illuc deuoluebantur.de iſtis iudicibus patet cap. ſequ. *In omnibus portis tuis*. Ideſt in omnibus portis ciuita-

A tum,& oppidorum: nec tamen intelligendum ita ſtricte,quòd in qualibet porta vrbis eſſe debebãt iudices. nam ſi aliqua vrbs habebat decem portas, vel viginti non oportebat,vt in qualibet ponerentur iudices:ſatis enim erat,quòd ponerentur in aliqua iudices. *Quas dominus Deus tuus dedit tibi.* Quia adhuc nullam vrbem habebant,vel oppidum,cum manerent in deſerto, nondum ingreſſi terram Chanaã, ſed Deus eis certiſſime daturus erat,quia promiſerat. *Per ſingulas tribus tuas.* Tota terra Chanaan diuidẽda erat per ſortes, & quia erãt duodecim tribus, erant dandę duodecim ſortes, vt patet Numeri 26.& 34.cap.& ſic poſtea factum narratur in Ioſue a capit.15.vſque ad 19.incluſiue: vtrunque accipiendo: habebat autem quælibet tribus mul-

B tas ciuitates,ſicut computatur Numeri 32. de duabus tribubus,& dimidia,& in Ioſue in capi.15.& 16.& 17.& 18.atque 19. in qualibet autem harum ciuitatum, & oppidorum,ſiue villarũ iudices conſtituendi erant. Et ex hoc etiam patet,quod ſupra dicebatur, ſcilicet, quod loquatur Deus ad totum Iſrael,quia totus Iſrael habebat in ſe tribus,nullus autem de populo habebat tribus. *Vt iudicent populo iudicio iuſto*. Ideſt tales debebant iſti iudices eligi, quòd iudicarent populo iuſto iudicio.

Duo neceſſaria ad iuſtum iudicem ſcilicet cognitio iuſtarum legum,& bonitas conſcientiæ,& quare. *Quæſt.* V.

C AD hoc autem duo neceſſaria erant,primum ꝙ eſſent viri ſapientes in lege cognoſcẽtes leges iudiciales,& inſuper prudẽtes eſſent, vt ſcirent alias cauſas, quarum determinatio ſcripta non reperiretur, applicare ad rectam rationem.nam ſi ignorantes eſſent exiſtimãtes ſe recte iudicare,iniquiſſime determinarent. Secundum requirebatur bonitas iudicis ſecũdum virtutem moralem: nam dato,ꝙ aliquis ſciat quid agendum eſt, ſi non habeat habitum virtutis bene inclinãtem,ducetur a paſſione ad oppoſitum:ſic enim ait Ariſt.in 7.Ethico. circa finem, & in ſeptimo, ꝙ malitia corrumpit rectum iudicium,& errare facit circa principia practica,& maxime hoc eſt,quando diligit munera,quia munera excecant oculos.& faciunt deuiare a rectitudine, vt pa-

D tet infra.ideo iſta duo dixit Ietro eſſe in iudicibus inquirenda, quando dedit modum per quem ſtatuerentur iudices in populo,vt patet Exodi 18.cap.cum dicitur, prouideant de omni plebe viros potentes,& timentes Deum,in quibus ſit veritas, & qui oderint auaritiam, & conſtitue ex eis tribunos &c.idem & explicatius dicitur ſupra 1.cap.vbi de hac materia agitur,ſ. date e vobis viros ſapientes,& gnaros, quorum conuerſatio ſit probata in tribubus veſtris, & ponã eos principes vobis: tulique de tribubus veſtris viros ſapientes,& nobiles,& conſtitui eos principes,pręcepi illis dicẽs, audite illos,& quod iuſtum eſt iudicate,ſiue ciuis ſit ille,ſiue peregrinus,nulla erit diſtantia perſonarum,ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiuſquam

E perſonam,quia iudicium Domini eſt.

An ordinatio ſeptuaginta iudicum, quam fecit Moyſes manſerit ſemper in Iſrael, & etiam ordinatio Centurionum, & Tribunorum. *Quæſt.* VI.

CIRCA iſtos iudices tamen conſiderandũ eſt, quia Exo.18.c.fuit facta quędam iudicum ordinatio diſtributa per tribunos, ideſt millenarios,& centuriones, & quinquagenarios,& decuriones:alia autem fuit facta in ſeptuaginta Senioribus q haberent onus populi cũ Moyſe, & iudicarẽt, de quibus Num.11.c.eſt ergo circa hoc dub.ũ: vtrum

aliqua de istis ordinationibus manserit, vel vtrum iudices isti qui ponebãtur in ciuitatibus, & in illis essent de istis duabus coordinationibus, aut de aliqua earũ: de his tamen duabus quomodo sit alteri compassibilis, aut si forte vna abrogaret aliam Num. 11. capit. dictum est. Et videtur, quòd non manserit ordinatio illa septuaginta iudicum, quia si isti manerent, aut sic se haberent, quòd in qualibet ciuitate & oppido, in quo hic mandantur esse iudices, ponerentur septuaginta, & hoc non est dicendum, quia nullus locus quãtumcunque magnus tot iudices exigebat, præcipuè cum quædam sunt ita parua loca, quòd vnus iudex sufficiẽs erat eis, sicut nũc etiam in satis locis magnis videmus vnum sufficere: aut dicemus in toto Israel solum esse septuaginta iudices, & illos diuidi per totam terram Israel, sed hoc etiam non stat, quia pluribus iudicibus indigebat tota terra illa: quia dato, quòd in qualibet ciuitate solus vnus poneretur, non sufficeret pro medietate terrę illius: pręcipue cum in terra illa erat vnus locus, in quo multitudines erant, scilicet locus Sanctuarij: ergo non videtur, quòd maneret ista coordinatio septuaginta iudicum Seniorum. Vtrum autem manserit alia coordinatio tribunorum scilicet, centurionũ, quinquagenariorum, & decanorum etiam dubiũ est, & cuiquam videbitur satis rationabile esse hanc manere, nec sequuntur inconuenientia, quæ sequebãtur ad aliam positionem, etiam quia poterat in omnibus locis, quantumcunque parua essent, fieri istas diuisiones, vt supra ponerentur decani, & quinquagenarij, quoadusque sufficeret multitudo populi.

Respondendum ad hoc, quòd ista ordinatio decanorum, quinquagenariorum &c. non mansit. Primo, quia ista coordinatio iudicum fuit ad exhauriendum aliquam multitudinem, scilicet, vt taliter diuidẽdo tota multitudo sit per iudices adæquata, & hoc optime conueniebat in deserto, quia erat totus populus simul & diuidebatur per decenas, & quinquagenas, centenas, atque millenas, & sic accipiebantur iudices: nunc autem non ita, sed quilibet locus, siue paruus, siue magnus, per se habebat iudices, & non poterat diuidi per centenarios, & millenarios, & sic de alijs, quia interdũ essent sex, aut septem, aut nouẽ decani sub vno quinquagenario: eo quòd non essent centum viri in loco illo, vt possent fieri duo quinquagenarij, & vnus centurio. ergo non debebant sic iudices diuidi, sed quodam alio modo. Aliquis diceret, ꝙ iste modus iudicũ non conueniebat in terra promissionis, quia quando isti iudices instituti sunt, tantum minora iudicabant, quæ autem magna erant, ad Moysen deuoluebantur, vt patet Exodi 18. capit. nunc autem Moyses non erat futurus in terra Chanaan, ergo non erat permansurus ibi talis ordo.

Respondetur, quòd hoc nihil est, quia licet Moyses non erat semper mansurus, tamen sicut manente Moyse subordinabantur ad ipsum, & determinabat omnia dubia, siue directe, siue per appellationem ad eum causis deuolutis, ita nunc erat consistorium iudicum in loco Sanctuarij, ad quod deuoluebantur omnes causæ difficiles qualiscunque conditionis essent, vt patet sequenti cap. & quod illi determinabant, firmum manebat: nec debebãt alij iudices requiri, quando potius quicunque recusaret stare sentẽtiæ illorum iudicum, morte dignus erat, vt patet eodem cap. ideo non erat ista causa, sed ea quæ supra assignabatur.

Item non mansit ista coordinatio, quia tunc daretur multitudo iudicum inutilis valde: nam quia quilibet locus diuideretur per decanos, & quinquagenarios, & centuriones, & sic de cęteris, videbatur esse valde superfluum, scilicet, quòd in vno loco vbi essent centum homines, ponerentur iudices tredecim, scili-

F cet decem decani qui erant inter centum homines, & duo quinquagenarij, & vnus centurio. satis enim videtur hoc ponere multitudinem sine necessitate, immo sine aliqua vtilitate, cũ sufficeret in tali loco vnus iudex, aut duo.

Et si arguas ex eodem fundamento, quòd tunc eodem modo esset inconueniens, quòd fuisset facta talis iudicum distributio in deserto: constat tamẽ quòd facta fuit, vt patet Exodi 18. capit. cum dicitur, quibus auditis Moyses fecit omnia quæ illi suggesserat. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. ergo hic in ciuitatibus fieri poterat talis coordinatio eodem modo.

G Ad hoc respondetur, ꝙ non est similitudo de statu Israelitarum in deserto, & de statu eorũ in terra Chanaan, quia in terra Chanaan non indigebant tot iudicibus, sicut in deserto, cuius fundamentum est, quia iudices dantur ad determinãdum litigia: cum ergo plura litigia sunt, plures iudices necessarij sunt, sed in deserto necessario erant plura litigia. ergo plures iudices esse debebant. Antecedens patet, quia litigia oriuntur ex communicatione, quia qui in nullo communicant nunquam litigant, sed in deserto erat maior communicatio cum omnes simul essent, & locarent castra simul, & vnus occuparet locum, qui debebatur alteri, & sic de cęteris causis iurgiorum. ergo ibi multi iudices esse debebant, & sic facta fuit talis iudicum distri-

H butio, scilicet, centurionum, tribunorum, quinquagenariorum, & decanorum, cum autem essent in terra Chanaan habitaturi erant in ciuitatibus, & oppidis, & acceptis singulis possessionibus non erat locus tãtum obiurgandi, ideo non erat necessaria ibi talis iudicum distributio, sed in qualibet ciuitate, & oppido ponebãtur certi iudices secundum necessitatem loci, & hi vel eligebantur a popularibus loci illius, ita vt esset principatus aristocraticus, aut ponebantur a senioribus qui erant iudices in Sanctuario, aut ponebantur a regibus sicut nunc fit, & ob hoc quasi non fuisset mansurus talis principatus, aut ordo iudicatiuus qualis antea extiterat. Nunc in tempore quo ingredi deberent in terram Chanaan, dedit regulam de ponendis iudici-

I bus de alia coordinatione iudicum, scilicet septuaginta seniorum.

Dicendum, quòd ambiguum est vtrum manserint post ingressum in terram Chanaan, sed non est aliquod inconueniens eos mansisse, ideo in hac parte satis assentiendum est Iudæis qui dicunt semper fuisse in Israel septuaginta Seniores qui regerent domum iudicij, & manebant ab illis septuaginta Senioribus, quos elegerat Moyses per successiones, & hi erãt maximi iudices ad quos subordinabantur omnes iudices qui erant in alijs locis, & isti septuaginta iudices ducti sunt in Babylonem tempore captiuitatis, sicut innuitur 4. Regum 24. cap. *Determinatio autoris.*

K Et cum arguis, quòd non potuerit manere ista coordinatio iudicum postea, quia aut essent septuaginta iudices in quolibet loco, quod erat inconueniens, aut soli septuaginta in tota terra Chanaan, quod rursus inconueniens erat.

Respondetur, quòd neutrum horum erat, sed isti decem iudices ponebantur in loco Sanctuarij, & erãt maiores iudices totius Israel, ad quos omnes magnæ causę deuoluebantur: in alijs autem locis ponebantur iudices quotquot necessarij essent, siue multi, siue pauci, ideo nullum inconueniens erat ad hanc positionem. *Nec in alteram partem declinent.* Via iuris dicitur via recta, qui autem a iure deuiat quomodocunque deuiet, declinat ad vnam, vel alteram litigantium partem.

Non

Non accipies personam, nec munera. Ista duo peruertũt recta iudicia, scilicet personam accipere, ad quod reducuntur odium, & amor. Et recipere munera. De acceptione personarum dictum fuit supra primo ca. & 10. satis late. *Quia excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum*. Idest faciunt, quòd declinent oculos ne rectum videant, sicut senes exardescentes in pulchritudinem Susannę declinauerunt oculos suos, ne viderent cœlum, & ne recordarentur iudiciorum iustorũ Dani. 14. cap. *Et mutant verba iustorum*. Recte hic ponuntur ista duo distincta, quia ad sapientem cognoscere pertinet, quæ cognitio per oculos designat̃, & hos claudit muneris acceptio, ad iustum pertinet recta distributio, & ista in iudice est in sententiando. sententiare autem in verbis est, & hæc mutat personarum, vel munerum acceptio. *Iuste, quod iustum est persequeris*. Nihil est iustum agere nisi iuste fiat, quia modus agit in moralibus ad speciẽ actus: affectus enim operi nomen imponit. potest enim aliquis iustum agere, & peccare mortaliter, quia non agit bona voluntate, & ad rectũ finem, quia vt concludit Boetius per totum quartum de consolatione nullus iniuste patitur, licet multi iniustè agant: nemo enim iniuste occiditur, multi tamẽ iniuste occidunt, cum ergo iustum, & iniustum respiciant operationem, & non conditionem aliquam operantis, illa occisio iusta erit: ergo ad bene viuere oportet respicere modum, quia hoc est omnis virtus. Et dirigitur hoc principaliter ad iudices, qui non solum iustam sententiam dare debent, sed etiã ex iusto animo, & secũdum processum iuris. Et si obijciatur id quod communiter dicunt iuristæ, s. quòd ille qui scit se iustam causam fouere, & inquietatur iniuste, potest se per calumnias defendere, vel contra aduersarium agere. Respondetur, ꝙ ibi agere per calumnias est iuste agere, vel iniuste iustum persequi, quia sic recta ratio fieri dictat, ista circunstantia quę est iuste licet determinet modum qui signatur per istam vt, vel qualiter: tamen hic vniuersaliter accipitur ꝓ omni modo qualitatis determinantis opus, siue pro omni circunstantia quæ opus limitat, siue sit finis, siue tempus, siue modus, & sic de cęteris, in quocunque autem horum erretur circa opus, iuste non fit. *Vt viuas*. Idest, & viues sic faciendo, quia vt, non tenetur, vt signans finẽ; sed consequentiam, idest, ꝙ ad tales operationes sequitur magna vita in agente talia, quia volebat Deus, ꝙ licet per istas iustas operationes mererentur vitam ęternã, expresse tñ promittebatur eis ista, sic erat per omnia alia mandata legis, quia faciendo ea merebantur faciẽtes vitam, & alia bona temporalia, vt patet Leuit. 18. c. cum dr̃, custodite leges meas, atq; iudicia mea, quę faciens homo viuet in eis. & ista differentia ponitur inter legem nouam, & veterem, quia licet tam ſm statũ legis veteris, quàm ſm statum legis nouæ qui bene agit, meretur vitam æternam, & quietem in vita temporali, tamen in lege veteri expresse promittũtur bona temporalia, & subticentur ęterna, & in lege noua promittuntur ęterna, & temporalia subticẽtur: istam drĩam assignat Apostolus ad Rom. 10. c. dicens: Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est q fecerit homo viuet in ea, in illa autem quæ ex fide dicit, ꝙ si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, saluus eris: ne tamen penitus aliquis credat, ꝙ in veteri lege sola bona temporalia promittuntur, interdum exprimuntur ęterna, & ne credatur, ꝙ obseruatoribus legis nouę sola bona ęterna cõferantur, etiam aliquando promittuntur tpalia: sed raro in lege veteri æterna exprimũtur, & temporalia in lege noua, ꝙ autem in lege veteri aliquando promittantur ęterna bona patet Esa. vlt. ca. vbi cum agitur de æternis gaudijs dr̃, serui mei comedent, & vos esurietis: serui mei bibent, & vos sitietis, & in libro Psalmorum interdum de hoc dr̃. Quòd in lege noua temporalia promittantur patet Matth. 19. c. vbi dr̃, ꝙ qui aliquid propter Christum reliquit, centuplum accipit in hoc mũdo, & in futuro vitam æternam: ratio tñ diuersæ expressionis est, quia licet in lege veteri vtrunque bene agentes mereantur, exprimitur tñ id quod magis reducere poterat animos operantium, status autẽ ille fuit imperfectus, ideo homines mouebantur ad verum bonum per ista quæ nõ sunt vera bona, sed verorum simulachra bonorum: in lege noua, in qua bene agentes vtrunque promerentur, ęterna bona explicãtur, quia perfectior status iste erat, & viris magis perfectis dari debebat, ideo per amorem verorum bonorũ, in ipsas rectas operationes moueri debebant. *Et possideas terram quam dominus Deus tuus dederit tibi*. Sicut propter iniquitates suas quadraginta annis ab ĩgressu terrę promissionis coerciti sunt, ita si in ea existentes præuaricarentur irritum facientes fędus, quod cum domino pepigerant, excluderet eos de terra illa, vt patet in captiuatione decem tribuum, quæ vocabantur Israel, vt patet 4. Regum 17. ca. & in captiuitate duarum tribuum, s. Beniamin, & Iuda ĩ Babylone, & ex hoc oriebantur, eis cæterę aduersitates hostiles: cum vero pactum firmiter obseruarent, habitabant in terra sua, sine vllo terrore nemine persequente. *Non plantabis lucum*. Constitutis supra iudicibus hic ponitur officij eorum executio, & quia iudex dicitur, quasi ius dicens, vt in cap. forus, extra de verborum signific. ideo oportet poni ius circa quod iudex se exerceat, & primo ponitur id quod ad latriam pertinet stabiliendo latriam, & destruendo idolatriam. *Non plantabis lucum*. Gentiles plantabant apud altaria Deorum suorum arbores densas, vt ibi exercerent obscęnitatem, quæ requirebatur in sacris Dei Priapi. de quo supra 7. ca. diximus, vel vt sæpe dictum est, quia in arboribus illis fiebant imagines incisis corticibus, secundum certa tempora ad deriuandum cœlestem virtutẽ, vt in capitibus ferreis. *Et omnem arborem*. Non solum prohibetur lucus qui est densitas arborum, sed etiam vna sola arbor, quia vtrobique idolatriæ suspitio est.

Margin notes (left column): Modꝰ agẽdi in moralibus agit ad speciẽ. — Sciens se iustã foue re litẽ per calumnias pōt se defendere.

Margin letters (right column): A, B, C, D, E.

Nec facies tibi atque constitues statuam. Scilicet ad adorandum, sed ad memoriam constituere licebat, sicut Iacob constituit statuam super sepulchrum, vt patet Gene. 35. cap. vbi litera nostra dicit erexit titulum, litera Hebraica habet. constituit statuam, quia eadem dictio Hebraica ponitur hic, & ibi. Et hoc verum est in sepulchris, vel in alijs locis non suspectis, quorum certa esset significatio, non tamen in altaribus, quia scandalum est.

Nec constitues statuam quæ odit dominus Deus tuus. Facere statuam est de nouo fabricare, constituere etiam est statuam iam factam in aliquo loco ad adorandum ponere, & vtrunque malum est.

CAP. XVII.

NON immolabis domino Deo tuo bouem, & ouem, in quo est macula, aut quippiam vitij, quia abominatio est domino Deo tuo. Cumque reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, quas dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu domini Dei tui. &c.

Idolatrę lapidanſ.

NOn immolabis. Supra posita fuit materia circa quam iudices laborare debent. Hic ponitur modus executionis secundum materiam datam. Et tangũtur tria. Primo executio in iudicijs omnium iudicum excellentium, siue minorum. Secundo ponitur institutio,& ordinatio iudicum Leuiticorum ibi. *Si difficile,& ambiguum.* Tertio apponuntur cõditiones regum ibi. *Cum ingressus fueris. Non immolabis domino bouem, aut ouem in quo macula.*

Sacrificia quædam erant spontanea alia necessaria. Quæst. I.

DE hoc magis Leuit. 22. vbi distinguitur in textu, ꝙ aut sunt sacrificia votiua, siue per necessitatem, vt pro peccato, & tunc non recipietur animal maculatum. Si autem spontanee dabatur, aut ad immolandum, aut ad hoc, quòd venderetur, & conuerteretur in alios vsus. Quantum ad primum nullo modo poterat, quia non ponebatur de eo aliquid in altari, nec sanguis, sed vendebant sacerdotes, vel comedebant sine aliqua immolatione, quia hoc pertinebat ad ius eorum, sicut alia sacrificia, vt habetur Num. 18. cap. veritatem huius magis diximus supra 15. c. & ibi vide distinguendo maculas, quæ vetabant immolationem, vel quæ non. *Quia abominatio domino Deo tuo est.* Idest Deus odit talem immolationẽ, quia in hoc videtur contemni, quia talia non darẽtur dominis temporalibus, quibus magis vult Deus honorari: de quo satis diximus precedenti c. 15. *Cum reperti fuerint.* Hic ponitur principalis inquisitio, & executio, quoniam iudices habere debentur, s. circa idolatriam remouendam, sicut nunc contra hereticam prauitatẽ. *Apud te.* Idest in terra tua. *Intra vnam portarum tuarum.* Idest in aliqua ciuitate, vel loco qui sunt clausi muris, & habent portas. Et hoc solum conueniebat habitatoribus terræ illius, quia dicit intra portas, si tamen aliqs gentilis transiret per terram eorum, qui idola coleret, vel videret eum facientem aliquas ceremonias idolorum, non puniebatur per istam legem, sed solum habitantes in terra, siue Iudei, siue conuersi. *Vir aut mulier.* Non est aliquã differentia facienda: quicunque enim hoc se commaculauerit facto, mortis reus est, nec aliqua occasione sibi parcendũ est, siue mulier, siue vir, siue nobilis, siue innobilis. *Faciant malum.* Idolatria antonomasice malum dicitur, quia directius cõtra Deũ est, de hoc magis supra 5. ca. diximus. *Et transgrediantur pactum illius.* Quia Israel pepigit fedus cum domino in monte Synai, quando Deus eis dedit legem, & ipsi dixerunt omnia quę mandabit dominus faciemus, vt hr̃ Exo. 19. & supra 5. c. inter quæ verba pacti continebatur non colere Deos alienos. *Solem,& Lunam,& omnem militiam cœli.* Idest omnes alias stellas, vel constellationes. Et posuit exemplum in operibus cęli, quia licet aliqui colerent elementa, aliqui res elementatas: communiter tamen magis colebantur corpora cœlestia, de his plura diximus supra 4. ca. *Vt vadant,& seruiant.* Non dicitur, quòd isti irent ad seruiendum dijs alienis: ita ꝙ egrederentur de terra Israelitarum, & irent ad habitãdum inter alias gentes colentes idola, quia tunc non possent eos punire Israelitæ, nec mãdaretur hoc iudicibus eorum, quòd talibus pœnas infligerẽt: maxime, quia hic signatur, quòd deberet esse intra ipsam terrã Israelitarum, quia mandatur, quòd fiat inquisitio, & si fuerit compertum scelus, educatur, qui peccauit, ad portam ciuitatis, quod necessario intelligitur de terra promissionis: etiam quia dicitur in principio, cum reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, vir aut mulier, qui faciant malum, sed accipitur hic vadant, prout significat quendam motum saltem ani-

Præcipua inquisitio & executio.

F morum, quia sicut ille qui ad aliquem locum vadit, mouetur: ita siquis Deum ante colebat, & postea cõuersus simulachra colat, recedit a Deo vero, ideo ire dicitur, vel accipitur large, prout est modus communis in sacra Scriptura veteris testamẽti conformis modo vulgari Hebraico, quòd quando aliquis aliquam rem incipit, quam ante non faciebat, dicitur surgere, vel ire, quasi moueatur de non agere ad agere exeundo de potentia ad actum. *Diis alienis.* Idest dijs gentiliũ qui licet dij non sint, & ꝑ consequens, nec dij proprij, nec alieni, tamen loquendo ſm intentionem gentiũ, quæ istos vt Deos colebant, isti dij alieni erant, quia Iudęi nunquam tales Deos cognouerant per aliquã operationem miraculorum, vel per traditionem patrum

G suorum: gentiles autem cognoscebant istos vt Deos, quia licet nõ in aliqua supernaturali operatione, tamẽ ex antiquorum institutis, & paternis legibus, tãquam sacrum hoc habebant: Iudæi autem nullo istorũ modorum, ideo dicitur supra 13. ca. eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui. *Vt seruiant eis.* Seruire est exhibere cultum in sacrificijs, vel in festorũ obseruationibus, vel alijs honorificis apparatibus. *Et adorent eos.* Est adorare inclinare caput, vel cęteras corporis attollere, aut flectere partes, prout per hęc signũ quoddam reuerentię importatur.

Solem & Lunam.

De dijs varijs gentilium, & quòd maximè corpora syderea coluerunt,& quare. Quæst. II.

H

GENTILIS fatuitas ſm desideria sua Deos sibi varios adinuenit, vt tot essent dij quot res vniuersæ, immo plures dij quã res, quia frequenter eidem rei numero ſm diuersa tempora disparatos distribuunt Deos, & hi omnes sicuti aliquid numinis habere creduntur, ita coluntur. quia tamen communis conceptio aĩorum est Deum esse id, quod aut melius omnium entium est, aut quo melius excogitari nihil potest, quilibet ſm ꝙ aliquid, vt optimum apprehendebat, ita illud, vt Deum cõstituebat. Quia tamen inter omnes res naturales quæ videntur, de quibus solum vulgaris rusticana simplicitas iu-

I dicat, nihil melius est, & apparet, quã ipsa cœlestia corpora si illa animata esse credamus, ideo in illis pleriq; gentilium qui inter cæteros errantes non tantum delirauerunt, deitatem summam arbitrati sunt. In his autem sunt duo, s. corpora cœlorum qui sunt ipsi orbes, & ipsæ stellę: corpora autem cœlestia non sunt multum visibilia propter substantiæ raritatem, quia lux eorum est modica, & non est in corpore determinato, ideo de his, sicut nec de rebus pure intellectualibus rusticana gentilitas nõ curauit: nullus enim vnquam inter gentiles reperietur, qui orbem Solis, & Lunæ Deum vocauerit, aut coluerit: pleriq; tamen Solẽ, & Lunam, & cætera astra Deos vocauerunt. Alia ratio est, quia vita est magna perfectio, ideo licet aliquas res inanimatas Deos esse posuerunt, qui tamen maturius

K sapiebant solis rebus viuentibus numina tribuebant, res autem viuentes habẽt in se sui motus principium, & nihil viuens est, quod moueri non possit, nisi sit vltimus gradus animatorum, quibus solus tactus est pro cæteris cognitiuis potẽtijs, & loco veri motus sola cõstrictio & dilatatio, sicut sunt cõchilia & ostreæ, & cætera animalia naturaliter petris affixa: dato ergo, ꝙ orbes cęlestes viderentur sicut ipsa stellarum corpora videntur, quia tamen non potest percipi motus cœli, sicut percipitur motus stellarũ propter moueri, in quo putabant gentiles non esse eos animatos, vel ita perfectos, sicut ipsas stellas, ideo non colebant orbes cœlicos, sed stellas.

Sed

Quare potius Sol & Luna colebantur a gentilibus 2 orbes.

Sed adhuc in istis magna fiebat differẽtia, quia Sol & Luna magis quàm cętera astra cognoſcuntur, ideo magis coluntur, & potius, vt dij extimantur, & hoc est primo propter eorum notabilem magnitudinem, nã licet cętera astra maiora sint, quàm Luna quę nobis visibilia sunt distinctè, tamen maior nobis Luna apparet quàm aliquod de astris, immo maius quàm multa simul astra sunt. ergo istæ duę stellę inter cęteras sunt quantitatis maioritate insignes. Secundo propter varietatem motus, quia aliquando ascendunt versus caput Cancri ad latitudinem Septentrionalem, interdũ vero declinant versus caput Capricorni transeũdo totam mediam latitudinem, & hoc in eis magis declarat suos motus, in stellis autem alijs sic non est. nam illæ stellæ quæ in octaua sphera sunt, declinationes non habent: ideo non vocantur planetæ, siue erraticę, quia eundem circulum motus sui distribuũt in ęternum, ideo minus percipitur istarum motus, aliæ autẽ quinque stellę quę planetę vocantur, licet declinationem Septentrionalem, & Meridianam habeant, sicut Sol, & Luna, quia tamen in figura, & quantitate ab astris fixis vix distinguuntur, nisi a ratissimis, & sapientibus qui hoc diligenter inspiciãt, ideo communiter motus declinationis earum non iudicatur ab omnibus: quantum ergo ad hoc etiam Sol, & Luna insigniores sunt, s. in motu saltem quantum ad apparentiam. Tertium & principale in his est efficiendi virtus, quia maior val de virtus percipitur in inferioribus his ab his duobus luminaribus, quàm a cęteris astris: de Sole autem ita planum est, vt stilo non egeat. nam hic annos, & tempora, & dies distinguit, & efficit, & nos luce sua lętificat, & sanos reddit calore suo: terræ nascentia germinare facit, & postremo quicquid in terra oritur, & occidit, corrumpitur & generatur, in ipsius potestate est: sic ait Aristot. in 2. de Generatione & corruptione, ꝓpter accessum, & recessum Solis in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: ideo Homerus vocauit solem patrem Deorum virorumque: etiam ex hoc inter gentilium Deos qui ex magnitudine, & excellentia sua selecti, idest specialiter electi dicti sunt, nullus maior quàm Phebus, siue Apollo, aut Sol qui idem signant, præter Iouem qui pater omnipotens dicitur, fuit: causa autem huius literalis est, nec assumitur ex natura cęlesti. De Luna etiam idem patet, nam Luna specialiter noctes illuminat, etiam super omnia humida potestatem gerit, ipsa fluxus, & refluxus maris per quadraturas suas intensius, & remissius facit, ipsa totius agriculturę quæ super humiditatem fundatur domina. Et ei antiqui gentiles qui in terræ cultura proficere desiderabant, libamina specialiter offerebant: idem enim Iudæi fecerunt, quia vt abundarent panibus, & vino, cæterisque quæ de agricultura colliguntur, Lunam quæ Diana dicitur, vel Phębe, vel latonia virgo, aut plutonia coniux, vel proserpina, aut regina cœli, vt ipsi Iudæi nuncupabant, adorabant ei libamina offerentes, sic patet Hierem. 44. capit. cum respondentes omnes mulieres Hebræorum ipsi Hieremiæ cum nollent colere Deum dixerunt, sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini non audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore vestro, vt sacrificemus reginę cęli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, & reges nostri, & principes nostri in vrbibus Iuda, & plateis Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumque nõ vidimus: ex eo autem quo cessauimus sacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio, & fame consumpti sumus. tanta enim Lunę circa opera agriculturæ, & omnia humida, & circa phantasiam humanam secũdum quam lunatici dicuntur, idest furiosi habentes lucida

Solaris syderis operationes.

Lunæ operationes.

A interualla, tanta inquã Lunæ potestas, vt antiqua gentilitas aliquando eam dixerit mundum creauisse: sic enim ait Encenius in libro de Agricultura Caldaica. fiunt etiam multa signa temporum circa Lunam, vt patet ĩ circulis albis, aut pallidis, siue cæruleis circa Lunam factis, quæ impressiones ab Aristot. in libris Metheororum, halo nuncupantur, in quibus futurę qualitates temporum, etiam vulgariter prænosticãtur. multum ad opera magorum omniumque maleficorum Luna valet. Et vocabatur apud gentiles maleficos Hecate: ideo Medea Iasonis vxor filia Oetę regis Colchorum quę famosissima maga erat, cum nocturnis horis coram Luna ad maleficia sua nudato corpore procumbebat, eam Hecatem proclamabat, de hoc satis B patet per Senecam in tragędia septima, cuius titulus est Medea, & Ouidius Metamor. libro 7. vnde & spiritum Lunę super herbas despumare facere conabatur, & vt sibi videbatur explebat: sic enim ipsa dicit apud Ouidium libro 7. Metamor.

Teque Luna traho quamuis temerata labores.

Fiebat etiam specialis obseruantia candelabrorum, & luminum, atque olei ipsi Lunæ: multa quoq; alia deitatem Lunæ apud fatuam gentilitatem constituebãt, de quibus per singula explicare, nec locus exigit, nec ratio suggerit: maximum ergo honorem gẽtiles istis duobus tribuerunt, scilicet Soli & Lunę, ideo specialiter inter cętera sydera nuncupantur.

Et omnem militiam cœli. Militiam accepit litera nostra, C sed litera Hebraica ęquiuoca est ad duo, scilicet ad signandum militiam, & ad signandum opus, vel ornatum, & sic potest dici. *Et omne opus cœli.* Et tunc vocatur opus cœli ipsa multitudo astrorum, quæ sunt quasi pictura cęli, sicut dicimus in aliqua veste, vel panno, aut imaginibus fabricatis esse multum opus, idest multam varietatem minutam sculpturarum, aut picturarum. Et sic litera nostra transtulit Gene. 2. cap. in principio, vbi dicitur. igitur perfecti sunt cęli, & omnis ornatus eorum: Hebræi dicunt perfecti sunt cęli, & omnis exercitus, siue castra, aut militia eorum, in omnibus autem alijs locis, vt communiter littera nostra posuit militiam cœli.

Cęli opus quid sit.

D *Quare duodecim signa zodiaci specialius colebantur a gentilibus quàm cætera. Et de multis, & varijs constellationibus cęlorum, & dijs gentilium. Quæst. III.*

ET vocantur astra militia cœli, quia tanquam milites videntur discurrere per cęlum, & ista militia cœli, siue quęlibet Stella, vel constellationes magnæ, idest multę Stellę simul sumptæ reddentes ex coniunctione sua deductis lineis inter eas quasdam figuras est, sic est constellatio arcturi, quę vulgariter vocatur plaustrum, quę est vrsa maior habens septem Stellas circa polum Septentrionalem: inter istas tamen Stellas erat differentia, quia illę stellę quę per se sunt, & cum alijs non faciunt aliquã constellationem, idest figurationem ex vnione Stellarum E minus cognoscebantur a gentibus: ideo cum in zodiaco sint duodecim signa, quę complent totũ circulum cœli in rotundum, & reddunt duodecim figuras speciales, colebantur specialius a gẽtibus quàm alia astra, ideo sequentes Hebręi consuetudines gentium specialius ista 12. signa, quàm cętera astra colebant. Et cum eorum peccata idolatrię distribuũtur, specialiter distribuuntur ad orationes factas ad 12. signa cœli, vt patet 4. Regum 23. cap. cum dicitur, & eos qui incendebant incensum Baal, & Soli, & Lunę, & 12. signis cęli, & omni militiæ cœli: prius enim nominauit hic 12. signa, quàm cęteram cęli militiam, quia sic specialius colebatur a gentilibus.

Duplici de causa figura aplibus co lunantur a gentibus, q̃ cætera.

Cuius causa duplex erat, vna quidem naturalis, & Astrologica, alia Poetica. naturalis quidem est, quia cũ communis conceptio gentium omnium semper fuit Deum esse maximum ens, & maximum bonum, & hoc maximè in cęlestibus corporibus constituebant, cum aliquod corpus inter cœlestia magis de virtute influxiua habere videbatur, illud potius Deus esse credebatur, cum magis haberet de bono, & quia inter cęlestes partes, scilicet inter astra, & astrorum constellationes nullæ magis virtuosiores ad influẽdum quàm istæ sunt, dictę sunt magis esse dij. hoc patet, quia omnis planeta, secundũ quòd sunt in diuersis cœli signis, habẽt diuersas virtutes influxiuas: aliter enim sub tauro Sol influit, aliter sub capricorno. Et sic dicit Aristo. in 2. de Generatione, & corruptione, quòd secundum accessum, & recessum Solis in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: circulus obliquus vocatur zodiacus, quia obliquatur ab ęquinoctiali ad duas latitudines, scilicet Meridianam, & Septentrionalem: accessus, & recessus Solis in zodiaco sunt subintratio ad diuersa signa, quæ magis recedunt a nobis, vel ab ipsa linea æquinoctiali, & ex hoc accessu, & recessu contrahit Sol virtutem causandi generationes & corruptiones: & hoc siue, quia Sol per accessum, & recessum ad aliqua signa magis, vel minus dirigitur ascendendo ad perpendicularem super aliquam partem terræ, aut quia cum Sol est in aliquo signo cœlesti recipit diuersam virtutem influxiuã ab illo signo adiuuando, vel impediendo vim operatiuam Solis, & vterque modus verus est. primo modo, tamen per accidens signa zodiaci agunt ad corruptionem, & generationem rerum concausando solari influentiæ. Secũdo modo per se agunt, & sicut Sol per accessum, & recessum sub diuersis signis zodiaci diuersas influendi sortitur qualitates: ita & cęteri planetę qui eodem mõ mouentur per totam zodiaci latitudinem: hęc autem causa eos etiam qui gentilium Philosophi erãt aliqualiter permouebat, vt aliquatenus magis deitatem nullis partibus cœli esse putarent.

Poetica causa. Causa autem poetica est error humanus, quia gens illa rudis videns cęli pulchritudinem, vbi aliquas speciales figuras tenebat, specialiore modo ibi numen esse credebat, in signis autem zodiaci sunt duodecim figurę, siue imagines rerum, & intra ipsas sunt multæ aliæ minores quæ vocantur constellationes, vt constellatio hyadum, & pleiadũ, & orionis, & coronæ, & sic de cæteris, & istæ duodecim imagines quæ sunt in zodiaco, sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, sagittarius, capricornus, aquarius, pisces. nam vere est ibi figura tauri, & vere figura arietis, & sic de cęteris: ex his etiam figuris, quę videbat antiqua gentilitas, occasionem habuit docendi Deos esse stellificatos, idest homines, vel alias quascunque res esse translatos ad astra.

Aries qua re fuit stellificatus. Aries autem qui primum signũ est tempore ęquinoctij vernalis a gentibus in cęlum translatus est, quia eum in cœlo viderunt, & hoc pro magno beneficio, quod Phryxo, & Hellæ sorori suę fecit transducendo eos in tergo per mare, cũ a patre suo, & nouerca exularent, cumque per angustum maris transirent, Helles Phryxi soror marinarum vndarum verticibus territa in mare corruit, a qua Hellespontus prouincia in fine Europę, quæ est quartus sinus Europæ contra Asiam, vt ait Solinus in Polistorum. cap. de Hellesponto, & mare Hellespõticum dictum est. Quod quidem quantum ad aliquid verum est, vt antiquissima rei gestæ commendat memoria, & de euentu rei terræ nomen datum: de his Ouidius 3. lib. Fastorum.

Taurus. Taurum autem, ideo stellificatum esse dixerunt, quia Iupiter in taurum versus est, vt Europam Age-

F noris regis filiam tergo insidentem raperet, & per longas maris terrarumque vias in Cretam vsque perduceret: de quo Ouidius Metam. libro 2. in fine, & idem Ouidi. in 4. Fastorum, quod quidem licet fabulosum in cortice videatur, rei tamen gestæ veritatem occulto portat in nucleo.

Gemini in cœlo, ideo in cœlum translati sunt, quia videntur duo viri, quasi duo fratres ex stellarum lineali correspondentia figurati: hos autem dicunt esse Castorem, & Pollucem Ledæ, & Iouis filios fratres Helenæ, quæ a Paride Priami filio rapta Troiani belli causam præbuit. hos autem Iupiter, tanquã prolem suam ad æthereas transtulit mansiones: de hoc Ouidius Metam. libro 8. & idem Ouidius Fastorum, **Gemini.**

G libr. 5. Homerus tamen qui plurimarum poeticarum fictionum pater, & introductor extiterat, quasi ex inaduertentia elocutus eos mortuos atq; sepultos prodidit, & non in cęlum translatos, vt patet in Iliade, quã de bello troiano edidit, cum introduceret Helenam e troianis muris Gręcorum exercitum prospectantem, & inter cęteros Gręcorum reges fratres suos Castorẽ & Pollucem videre cupientem: quos tamen videre non poterat, & subdit causam, at illos retinebat terra sepultos, de hoc Firmianus Lactantius, de natura Deorum libro 1.

Cancrum vero ad cœlestem regionem, ideo transtulerunt, quia eum ibi inscriptum fore viderunt, cuius causa magis sub quadam vere Metaphora, quàm **Cancer.**

H Poetica obliquatione est, nam sicut cancer non ante, sed retro graditur; ita Sol cum ad caput tauri peruenerit, quasi a capricorno versus nos ascendendo vltra nõ transit, sed retro conuertitur descendendo ad partem Meridianam, ex qua immediate ante ascenderat, & ob hoc in capite cancri paralellus tropicus ponitur, idest conuersa linea, quia Sol vltra non transit, sed vnde venerat retrograditur.

Leo. Leonem autem ad cœlum antiquorum transtulit imperitia, quia ibi eum vidit, & dicunt hunc leonem esse quem Hercules in Nemea silua occidit, & pellẽ eius pro thorace suscepit, sicut ait Boetius, de consola. libro quarto. metro vltimo, scilicet.

Abstulit sæuo spolium leoni.

I De hoc etiam Ouid. Meta. libr. 8. hunc autem leonem ad honorem Herculis in cęlum translatum ferunt, de quo Seneca in tragędia 10. cuius titulus Hercules.

Virgo. Virgo etiam ad astra translata est, quia inter zodiaci signa apud Leonem, & Libram talis imago cernitur: quare autem illa constellatio virgo nominetur, quidã causam reddũt, s. quia sicut virgo nihil gignit, ita cum Sol intrauerit illud signum ex nimio calore ęstiuo, & terrę desiccatione prorsus nihil gignitur. antiqua autẽ gentilitas finxit istam virginem esse Erigonem Astrei regis filiam, qui cum quarta seculi ætate quę ferrea dicitur homicidia, furta, cęteraq; scelerum genera abundare conspiceret, virtutes vero iniquorũ pedibus conculcari, petiuit a dijs, vt ab impijs terris ad regionem astriferam transferretur: de hoc Ouidius Meta. lib. 1.

K sic ait,

Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes,
Vltima cælestum terras astrea reliquit.

De hoc etiam Virg. in Buco. Ecloga 4. quæ incipit:
Sicelides musæ paulo maiora canamus, Cum dicit,
Iam redit, & virgo, redeunt Saturnia regna.

Libra. Libra vero inter cœli signa est, cuius causa nõ tam poetica quàm naturalis est, scilicet, quia tẽpore quo Sol Libram intrauerit, dies noctibus ęquilibrantur, idest æquales sunt, quod contingit in æquinoctio autũnali in medio fere Septembris.

Scorpius. Scorpionem vero ad sydera cum eius imago ibi sit, consimilis tamen causa transtulit: nam sicut libra a dierum

dierum æquatione posita est: ita scorpius animal est, quod vultu blandiens cauda acerrime pũgit: sic enim cum Sol signũ illud intrauerit, quod ad mediũ Octobris est, serenitas euenire solet, ad finẽ vero eius aquarum, & ventorum importunitas consueuit exundare.

Sagittari⁹. Sagittarium autem ad cœlum ideo transtulerunt, quia cum sagittas, & arcus ibi reperissent, Chironem Thessalicum senem vnum de sagittarijs Bacchi nutritorem, ob meritum alumni in sydera translatum ferunt: de hoc Ouidius Metam. lib. 2. de hoc Ouidius in Fastis sic ait.

Iam nox thessalicas vrgebat parua sagittas

Capricornus. Capricornum autem ad zodiaci extremitatem posuerunt, vt capra cęlesti digna haberetur honore, quæ summum Deorum alumnum habuerat: cum enim Saturnus Iouis pater filium quem genuerat ad mortem persequeretur, Opis siue Rhea mater eius, ne pater eum occideret, in syluis occultauit: vbi caprino solo lacte educatus est. de hoc Seneca tragędia prima, cuius titulus Hercules furens.

Aquarius. Aquarius autem in cęlo figura quædam est formæ virilis habens vrnam aqua plenam, vt Deorum manibus fundat: hunc ferunt esse Ganymedem Trois regis filium, quem Tantalus verissimo scelere rapuit. Et ad abutendum Ioui tradidit, quod cęca gentilitas desiderãs palliare aquilarum vnguibus in cęlum raptum ferunt: & possedisse locum quem ante possederat Hebe, quæ Iouis manibus aquã infundere consueta erat, & pro turpi ꝯmisso inde fuerat expulsa. De hoc Theodolus in Satyra, & Gualterus Alexandreidis, libro primo: de hoc Ouid. in libro Fastorum sic ait.

Iam segnis obliqua subsedit aquarius vrna.

Piscis. De his etiam Ouid. libro primo Fastorum.

Pisces autem vltimo loco inter zodiaci signa computantur, quorum figura est quasi duo pisces iũcti; cuius causam Ouid. libr. 2. Fastorum refert, quia cum in bello illo famosissimo gigantum contra Deos, Venus, & Cupido filius eius versus Aegyptum tremuli fugientes in piscium effigiem sub vndis latuerũt: Delphinem piscem etiam in cęlo ponunt, quia citharista magnus Arion cum in cithara flebiliter suam mortẽ deplanxisset, cogentibus eum nautis in profundũ mergi, expleto cantu, Delphin quidam, qui forte dulcedine harmonica illectus fuerat, naui se iungens exiliẽtẽ in vndas e naui Arionem dorso cepit, & ad portum vsque pertulit: quod non poetica fictione, sed veritate historica contigisse plurimi asseuerãt, cuius testis August. est libro primo, de ciuit. Dei: de hoc Ouidius lib. 2. Fastorum.

Has ergo speciales rationes poeticas signa cęli, qua re a gentilibus colantur, habẽt: in alijs astris, quę extra 12. signa sunt, vel quæ non sunt ipsa 12. signa, non erat tantus cultus gentilium: planetas tamẽ quinque, s. omnes præter Solem, & Lunam satis abundanti celebrãt cultu, quia dij sui de potissimis sint, s. Saturnus, Mars, Iupiter, Mercurius, & Venus. Astrorum autem quæ in cœlo stellato erant pręter signa 12. de quibus diximus quædam constellationes erant habentes certas figurationes ex coniunctione stellarum, & has constellationes gentilitas coluit, quia Deos illos esse putabãt:

Quare gẽtilitas coluit duas vrsas. sic enim duæ vrsę circa polum arcticum, quarum vna vrsa maior, & alia vrsa minor dicitur, & arcturi Gręco nomine nuncupantur, quarum illa quæ minor est polo arctico, magis vicina est, & vulgariter nominantur plaustrum, & Buccula: plaustrum est vrsa maior: buccula est vrsa minor: has duas vrsas matrem, & filium esse dicunt, qui olim mortales fuerãt, scilicet Calypso mater, & Arcas filius, cuius causam prosequitur late Ouidius Metam. libro secundo, & Seneca prima tragędia carmine primo, quod incipit. soror tonantis: est etiam

A inter has duas vrsas constellatio alia in modum serpẽtis magni, & hunc dicunt serpẽtem phitonem, quem Phębus in mõte Parnaso sagittauit, a quo Apollo phitius dictus est, de quo Ouidius Metam. libro primo, iste in honorem triumphi Apollinis, & æternam memoriam inter astra situs est: de quo Seneca in septima tragædia, cuius nomen est Medea.

Alia etiam magna constellatio est in modum viri armati in ipso zodiaco, in signis tribus, scilicet Arietis, Tauri, & Geminorum, extenta quasi gladium in manu teneat: cuius causam stellificationis prosequitur Ouidius in 3. libro Fastorum: de his duabus dicitur Amos quinto capitu. reliquistis facientem arturin, & orionem. De arcturo, & orione.

B Et est alia constellatio quæ septem continet stellas, quas nos septem capellas nominamus. hę autem septem sorores a poetis dicuntur fuisse filiæ Athlantis regis, & Pleiones reginæ, ideo ab vtroque nomine, licet contra formam grammaticorum sit, vt patet per Priscianum in maiori volumine libro secundo, nomẽ tamen patronomicum assumpserunt a patre quidem Athlante Athlantides nuncupantur, quod proprium patronomicum est, a matre vero Pleione pleiades vocitantur, & hoc est improprium nomen patronomicum, vtrunque autem nomen apud poetas vulgatum est: Ouidius namque in libris de Ponto eas pleiades nominat, dicens De septẽ capellis.

Quatuor autumnos pleias orta facit.

C Et hoc nomen communiter habent in sacra Scriptura, vt patet in Iob, vt in cap. 38. scilicet, nunquam poteris coniungere micantes stellas pleiadis, aut girum Arcturi poteris dissipare. vocantur etiam Athlantides, & pleiades simul, vt nominat eas Virg. in Georg. dicens:

Ante tibi pleiades Athlantides abscondantur
Debita quam sulcis committas semina.

Hæ septem Stellæ sunt, quæ in signo tauri sunt inter genua tauri, vt ait Marcianus.

Dicit autem Albumasar, ꝙ oriuntur in gradu sextodecimo tauri, & cum istæ septem sint, sex earum lucidæ valde sunt: vna autem quandoque apparet, quandoque occultatur, quia modicę lucis, & interdum radijs suis visum mouet, interdum autem nõ: cuius causam poetæ fore asserunt, quia cum septem sorores essent filię regis Athlantis: sex earum dijs immortalibus

D iunctæ sunt, ideo ab eis acceperunt pro munere, quòd fulgerent: septima autem quia viro mortali iũcta est; quasi inter cęteras degener pudibundos vultus hominibus ostendere erubescit: de his Marcianus, & habetur de proprietatibus rerum, libro octauo capi. de pleiadibus. gentiles ergo qui Mercurium Deũ magnum colebant Maiam genitricem eius, & Iouis concubinam, necesse est, vt inter pleiades venerentur: Maia mater Mercurij vna de septem pleiadibus est filia regis Athlantis, quæ cum cæteris sororibus stellificata est.

Alia autem magna constellatio est, quæ constellatio Hiadum nũcupatur, & sunt septem alię stellę modicum a pleiadibus distantes, quę obscuriores quodammodo sunt, nec ita vt pleiades ab omnibus conspiciuntur, & vocatur ista cõstellatio vulgariter a quibusdam gallina cum pullis, & est in fronte tauri ista constellatio; vt ait Marcianus. dicit autem Albumasar hiades in sextodecimo gradu tauri, cũ pleiadibus oriri. hę autem hiades a gentilibus, ideo dictę sunt, quia septem sorores fuisse dicuntur: quæ cũ fratrem suum mortuum inquirerent, a dijs ad astra raptę sunt, & a sono planctus sui nomen perpetuum assumpsere: nam cum plangerent hiam hiam more gentis suæ conclamabant: sic enim ait, Ouidius tertio libro Fastorum.

E De cõstellatione, q̃ dr̃ gallina cum pullis quare culta fuit a gẽtilibus.

Hiam & hiam mœstæ fleuere sorores:
Hæc autem fictio fuit, quia istud nomen Græcum hiades interpretatur attractiuę, siue situlę, quia a mari, & terra vapores multos attrahunt, & in ortu suo effundunt: nam mox vt ipsæ oriuntur totus aer turbatur, & pluuiæ effunduntur, quod est in principio Aprilis, in quo tempore 16. gradus tauri oritur, cum quo eas Albumasar oriri testatur, & ob hoc etiam eas flentes poetica finxit industria, qa flentes turbatos vultus habent, & lachrymas emittunt. sic tunc aere turbato nimborum pluritas terram irrigat.

De corona. Est autem, & alia constellatio magna constans ex multis stellis in gyrum positis, ita quòd perfectę coronę formam exprimunt, propter hoc, quia vna stella de eis deficit, & hæc corona iuxta signum scorpionis est, quod probat Ioannes de sacro bosco, in tractatu de Sphera per ortum eliacū eius allegans versum illum Virgil. in Geor. scilicet.

Gnosiaque ardentis descendit stella coronæ.
Istam coronam dicunt Poetæ esse coronam Ariadnæ sororis Phedrę filię regis Minois Cretensis. quam cū infidelis Theseus dolo facto in quadam insula dimisisset, Bacchus eam accipiens in vxorem coronam florum, quam capite tunc tenebat, in cœlum tulit, & in ipso ascensu vnus de floribus decidit, quare vnam stellam deficere dicunt: de hoc Ouidius in libro Epistolarum in epistola Ariadnę ad Theseum, quę incipit:

Mitius inueni, quàm te genus omne ferarum.

De cōstellatione Persei. Aliæ quoque constellationes sunt etiam apud gentiles satis famosę, vt constellatio Persei de qua Seneca in traged. 1. carmine primo.

De cōstellatiōe Herculis. Alia etiam est cōstellatio Herculis, in quam herculem translatum ferunt, vt ait Seneca in tragędia decima: cuius titulus est Hercules Etheus in carmine vltimo. De hasta Romuli. Alia est etiam constellatio Romuli quē ad astra translatum ferunt, vnde quia semper hasta vtebatur, ex qua Quirinus sabinorum lingua vocatur, hasta quoque eius ad cęlum translata est, & hęc est constellatio constans ex tribus stellis sic dispositis in lōgum, vt hastæ figuram exprimant. de hoc Ouid. Metam. 14. in fine, & vocatur hęc constellatio hastilia, siue astileios iuxta rusticorum morem. De galaxia, seu via sancti Iacobi. Alia valde magna constellatio est quę magis circulus cœlestis est, & iste vocatur galaxias, idest circulus lacteus, siue albus. Et vulgariter via sancti Iacobi nuncupatur: Poetæ hāc viam, qua cæteri dij ad domum magni Dei Iouis iter habent, esse ferunt, de hac Ouid. Meta. libro primo, sic ait:

Est via sublimis cœlo manifesta sereno
Lactea nomen habet candore notabilis ipso,
Hac iter est superis ad summi tecta tonantis.

Aliæ sunt constellationes, de quibus, tum quia apud gentiles ęque, vt istę cognitę nō sunt: tum ne vlterius digredi compellamur, propositi nostri dicere non est, hucusque autem fuisse digressos, & si longum, inutile tamen non fuit: quia multum hęc sacram scripturam elucidant. In his autem firmius, & a fundamentis insistere, maioris altiorisque negocij erat, cum circa hæc altissima, & maior poeticæ considerationis speculatio est.

Hi ergo sunt dij gētium quos aliquando stulta gentilitas coluit: eosque in cœlo inuenit, aut quod verius est affectionibus suis in cęlo collocauit, cęterę autem stellę quæ in octauo cœlo ab omni constellatione absolutæ sunt, tanquam a gentilibus ignotæ, vt dij reputati non sunt, ideo licet omnes stellę cęli dicantur militia cęli, illę tamen verius cęli militia sunt quę in constellationibus, vt assignatum est, sunt, quia has specialius antiqua rusticitas coluit, nisi totum cęlū animatū esse putās singula astra Deos dicat. *Et hoc tibi fuerit nunciatum.* Siue per famam, siue per rumorem, aut per de-

F nunciationem vnius hominis quomodocunque ad te perueniat. *Audiensque inquisieris diligenter.* Ne tātum factum sub silentio relinquatur, & ne ex inquisitione imperfecta ad aliquorum procedatur punitionem. *Et verum esse reperies.* Per testes, vt infra dicitur, aut per confessionem, vel euidētiam facti, aliosque iuridicos modos, ante nullus puniri debebat, etiam si de eo aliqualis suspitio haberetur. *Et abominatio facta est in Israel.* Idest scelus idolatriæ, quod apud Deum, velut aliquid horribile valde, & intolerādum est. *Educes virum ac mulierem.* Idest virum, vel mulierem quicunque ille esset, quia quantum ad hoc nulla debebat esse acceptio personarum, vel excusatio propter dignitatē status, sicut in quibusdam alijs criminibus, in quibus nō ita ponū-
G tur nobiles, sicut ignobiles, & positi in dignitate, sicut non positi in dignitate. *Qui rem sceleratissimam perpetrauerunt.* Vocatur res sceleratissima idolatria, ex quo innuitur, quòd maximum peccatum est, quia alia vitia magna scelera dicuntur, hoc autem intantum excessit, vt iure sceleratissimum nominetur. *Ad portas ciuitatis tuæ.* Scilicet ad locum vbi iudices sententiare solent, vt veritate comperta contra reos iuridice sententia proferatur: vel educebantur extra ciuitatem, ne lapidarent intra, & pollueret ciuitas sanguine: omnes enim mortis reos Iudęi extra ciuitatem occidebant, vt patet de Christo qui ductus est in Caluariæ locum, vbi omnes mali decapitabantur, vt patet Ioan. 19. cap. & ad Hebr. 9. cap. Et sic habetur de beato Stephano, qui a Iudæis
H lapidatus est extra ciuitatem, vt patet Actuum 7. cap. *In ore duorum, aut trium testium peribit.* Idest duobus, aut tribus testibus contra eum deponentibus occidetur, idest, nunquam pauciores recipientur.

Aliqui Hebręi voluerunt hic, quòd si aliquis confiteatur aliquod crimen contra se, quòd nō occidetur, sed oportet semper esse testes. hoc autem contra rectam rationem, & pręsumptionem violentam oīum hominum est: quia non pręsumitur, quòd aliquis contra se falsum dicat, vt occidatur, quia si hoc velit, per seipsum se occidere potest. De duobus vel tribus testibus, licet præsumptio est, quòd verum dicāt, cum omnes concordant: tamen potest esse corruptio eorum, sicut sępe fit, ideo quando hic dicitur, quòd per testi- Improbatio opin. Hebręorū
I monium duorum, aut trium aliquis morietur, non vetuit in hoc, quòd non occideretur, sed confiteretur, sed vetuit, quòd non per pauciores testes quàm duos, patet, quia subditur nemo occidetur vno contra se testimonium dicente.

Manus testium prima interficiet eum. Idest primo inijcient lapides in eum testes ad occidēdum eum quàm alij: ratio est, quia cū hic facta fuisset offensa Deo, vindicta erat totius populi, ideo magis punire debebat, qui magis de hac iniuria, vel offensa cognoscebat, cū autem testes malum illud prius quam reliquus populus cognouissent, prius quam alij punire debebant.

Vt auferas malum de medio tui. Ne inficiat reliquos, vel quia viuere non meretur.

Si difficile, & ambiguum. Hic ponitur secundum de in-
K stitutione, & ordinatione Iudicum Leuiticorum. Et statuitur hic auditorium summi sacerdotis ad quem causæ per appellationem, vel difficultatem deuoluebantur. Et dicit Iosephus de iudicibus minoribus, quòd in singulis ciuitatibus ponebantur, & eligebantur secundum virtutem, & bonam famam, & sine auaritia, vt patet Exodi decimo octauo, & supra primo capitu. & cuilibet istorum dabantur duo Leuitæ; quasi assessores, siue consiliatores, & ab istis deuoluebantur causæ ad summum sacerdotem, qui nunquam sine Propheta, & senioribus loci illius, quem elegerat dominus, iudicabat.

Si difficile, & ambiguum. Aliquæ quæstiones incidunt

dunt difficiles in quibus inferiores iudices diffinitionem ignorant, forte quia aliquādo accidit aliquid de quo in iure cautum non habetur, quia actus humani infinitis modis variari possunt, & tunc determinatio pendet a sacerdote magno, qui Prophetam habebat respondentem, vel per doctrinam,& veritatem quæ erat in rationali,determinatio dubij sciri poterat, vt a Deo procederet sententia. *Inter sanguinem, & sanguinem*. Ista auctoritas tota exponitur in cap.per venerabilem extra qui filij sunt legitimi, vbi probat Romanus pontifex se habere potestatem in omni iudicio, licet non semper se intromittit,ne iuri præiudicet alieno. *Inter sanguinem, & sanguinem*. Idest inter causas criminales ciuiles. *Lepram, & lepram*. Idest inter causas criminales Ecclesiasticas. *Causam, & causam*. Idest inter causas non criminales, siue Ecclesiasticas,siue ciuiles. Et ista applicatio est secundum intentionem Romani pontificis. Sed non congruit talis distinctio statui legis veteris, qa nunc sunt distinctæ iurisdictiones Ecclesiastica,& temporalis, tunc autem vtrunque ad summum sacerdotem secundum habitum, & secundum executionem pertinebat. poterat summus sacerdos,& quilibet alius sacerdos, si constitueretur iudex, sententiā sanguinis proferre,& per se exequi aliquem occidēdo, nec in hoc aliquam irregularitatem incurrebat,vt patet de Phinees qui sacerdos erat, & occidit Zambri cum madianitide coeuntem Numeri 25.cap. immo quod magis est talis operatio valde meritoria erat. Et ex hoc laudatur,& confirmatur ei sacerdotiū, vt habetur primo Macha.2.cap. Sic etiam de Mathatia qui erat sacerdos magnus,tamen per seipsum trucidauit immolātem idolis, vt habetur primo Macha. 1.cap. Et filij sui Iudas, Ionathas, & Simon summi sacerdotes erant,sed ad bellum procedebāt, & multos proprijs manibus occiderunt,vt patet in duobus libris Machabæorum. causa ergo sanguinis,lepræ, & pecuniæ directe ad sacerdotem magnum pertinebāt. ergo non debent in præsenti distingui, vt distinxit Romanus pontifex applicans ad intentionem suam, dicetur ergo. *Inter sanguinem, & sanguinem*. Idest quando inter inferiores iudices dubitatur, siue cōtentio est vtrū aliquis effundens sanguinem puniri debeat an non: quia scita veritate facti, aliqui dicunt homicidium illud iuridice excusari,alij non. *Causam, & causam*. Quando aliqui iudices dicūt actorem fouere iustam litem, alij dicūt,quòd reus. *Lepram, & non lepram*. Idest quia aliqui iudices dicunt aliquem esse leprosum, alij non, erat cautum in lege, quòd si aliquis leprosus esset, ꝙ eijceretur a castris, vt habet Leui.13.& 14.cap.& Numeri 5.tunc conueniebat iudices, vt contemplarētur vtrum esset lepra,an nō. *Et si in iudicio discordarent*. Referebatur cognitio ad summum sacerdotem. *Et intra portas tuas*. Idest in ciuitatibus tuis. *Iudicum videris verba variari*. Si enim concordaret iudicum sententia, non referebatur causa ad summum sacerdotem, nisi per appellationem. *Veniens ad sacerdotes Leuitici generis. Qui* morabantur in loco quē elegit dominus. Et quia dicitur sacerdotes Leuitici generis,non est intelligendum,quòd essent alij sacerdotes quā de Leuitis, quia quando in monte Synai datum fuit sacerdotium tribui Leuiticę,dictum fuit sępius,quòd si aliquis de alia tribu accedere vellet ad ministrandum, vel tangendū vasa, quòd moreretur, vt habet Numeri 3.& 8.& 17. & 18.cap.sic etiam tēpore Dauid, quando magis fuerunt distincta officia sacerdotum, & Leuitarū,ponuntur 24. distinctiones sacerdotum per vices qui intrabant,vt ministrarent, & omnes erant de filijs Aaron, vt patet primo Parali.24.cap.sacerdotes autem idolorum in terra Israel non erant de tribu Leuitica, quia omnes Leuitæ venerunt in regnum Iuda incipiente

Quō applicatur iter causam,& causam lepram,& lepram.

Alia expositio melior.

A cultu idolorum in Israel, vt patet 3.Reg.13.capit. & 2. Paralip.11. cap. Aliquando tamen accipitur sacerdos large pro illo qui in statu, vel dominatu maior est, & sic filij Dauid dicebantur sacerdotes, vt patet 2.Reg. 8.c.cum dicitur,& filij Dauid erant sacerdotes, & cōtra talem modum sacerdotis possunt distingui sacerdotes Leuitici generis, vel forte ista determinatio nihil agit hic, sicut interdū ponuntur determinationes aliæ quasi ex superabundanti. *Qui iudicabunt tibi iudicii veritatem*. Vel,quia in lege peritiores erant, siue quia summus sacerdos præsente Propheta iudicabat, vel quia rerum abscondita Deo reuelante per laminas rationalis inquirebat,in quibus doctrina,& veritas continebatur,de quibus diximus Exo. 28.cap. *Et facies quæ*

B *cunque dixerunt qui præsunt loco quem elegerit dominus*. In illo loco,& iudicio solū vnus præerat, scilicet summus sacerdos, sed vocantur hic pluraliter propter successiones temporum, quibus diuersi summi pontifices præsidebant.

An summus sacerdos poterat ferre sententiam se solo, vel requirebatur consensus omnium septuaginta iudicum qui erant de latere seu consilio, aut consistorio pontificis. & quòd in Christo iudicando forma consueta iudicandi seruata sit. Quæst. IIII.

Vel dicitur pluraliter facies quęcunque dixerint,idest omnes ipsi iudices de quorum consensu ferebatur quęcunque sententia: nam erant septuaginta iudices in loco Sanctuarij,qui erant de consistorio, quod vocabatur domus iudicij,& licet vnus inter eos proferret sententiā in causis,quę ventilabantur coram eis, quia tamē nomine omnium proferebat sententiam,vel de consensu,& consilio omnium,dicebantur omnes iudices illi mandare. Et hoc apparet in iudicatione Christi,quando per ipsos Iudæos morti adiudicatus est etiam antequam mitteretur ad Pilatum. nam dicit Iosephus in libris antiquitatum, quòd Iesus Nazarenus qui visus est esse Messias occisus fuit per domum iudicij, & tūc addatur ad hoc id, quod habetur Matth.26.ca.scilicet principes sacerdotum, & omne concilium quærebāt falsum testimonium contra Iesum,& post pauca audi

D tis verbis Christi,quòd viderent filium hominis sedētem a dextris virtutis Dei, sequitur in litera,tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta suā, dicens blasphemauit,quid adhuc egemus testibus, ecce audistis blasphemiam quid vobis videtur?at illi responderunt dicentes reus est mortis. Ecce enim in his patet,quomodo summus sacerdos sententiam ferebat de consensu omnium aliorum iudicum, qui erant de domo iudicij,quia dicitur in principio huius auctoritatis,quòd principes sacerdotum, & omne cōcilium quærebant testimonium contra Iesum, & sic omnes congregati erant ad condemnandum iudicialiter Iesum, & quia postea summus sacerdos dixit,quid adhuc egemus testibus innuens, ꝙ nō erat ipse solus iudicās Iesum. Et

E si forte aliquis dicat, ꝙ ista non loquebatur summus sacerdos ad aliquos sacerdotes, qui cum eo iudicarēt, sed ad omnem turbam astantē. Non potest stare,quia immediate in verbis prędictis subiungitur, ꝙ illi protulerunt sententiam dicentes reus est mortis, proferre tamen sententiam non pertinebat ad aliquos vulgares qui astabant,cum ipsi,vel plerique eorum ducerentur in testes, & in formam accusatorum,etiam qa non habebant auctoritatem iudiciariam. sequitur ergo,ꝙ illi qui dixerunt reus est mortis, & ad quos summus sacerdos loquebatur omnia ista, erant iudices de domo iudicij, sicut dicebatur in prædicta auctoritate, scilicet,ꝙ totum concilium conuenerat ad ipsos prin-

cipes

cipes sacerdotum, vt iudicarent. Et ex hoc patet aliud, scilicet, quod ipsi iudices de domo concilij, vel iudicij qui assistebant summo sacerdoti iudicanti, non solum erant tanquam consiliarij dantes consilium summo sacerdoti quid iudicare deberet, & non habentes potestatem iudicandi, ita ꝙ non solum requirebatur in formandis, & promulgandis sententijs eorum consilium, sed etiam illorum consensus. Etiam patet, quia hic in litera dicitur, qui iudicabunt tibi iudicij veritatem, ergo non solum consiliari, sed iudicare poterant; iudicare autem dicit potestatem proferendi sentētiā, vel dandi auctoritatē ad proferēdū. Sed adhuc argues, ꝙ non posset intelligi de istis iudicibus pertinentibus ad domum iudicij, quia isti licet possent iudicare, tamen non erāt principes sacerdotum, cum solus vnus esset princeps sacerdotum, nec erant principes loci illius in quo erat Sanctuarium, sed hic dicitur facies q̄cunque dixerint quicunque præsunt loco quem elegerit dominus, ergo ad aliquem alium referri debet. Respondetur, ꝙ ad hoc poterat dici, sicut supra dicebamus, ꝙ isti qui præerant loco quē dominus elegisset, erant sūmi sacerdotes, & tamen arguitur, ꝙ summus sacerdos vnicus erat. Respondetur, ꝙ vnus erat semper, tamen multi erant per successiones, & sic loquat̄ hic tex. de summis sacerdotibus qui sibi succedent secundum diuersa tempora. sed hoc licet aliqualiter videatur quibusdam, nihil tamen est, vt patet considerādo istam literam totam suspensiue, vt iacet: nā necesse est referri hoc quod est præesse non solum ad summum sacerdotem, sed etiam ad alios iudices pertinētes ad domum iudicij, quia dicitur supra. *Venies ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore.* Iste sacerdos qui erat in illo tempore qui vocatur per excellentiam sacerdos non expresso nomine alio, erat sacerdos magnus, alij autem sacerdotes ad quos etiam venire dicebatur, erant iudices de domo consilij, scilicet de illis septuaginta senioribus, alias non diceretur venire ad eos ille, qui aliquam causam iudicandam habebat, dicitur autem simul venire ad sacerdotes Leuitici generis, & ad sacerdotem qui erat in illo tempore quia isti omnes simul iudicabant eum, & hoc patet immediate per literam sequentem, scilicet. *Quæres ab eis.* Idest a sacerdote illo magno, & alijs sacerdotibus Leuitici generis, qui erant de domo consilij: nam nō conueniebant ad hoc omnes sacerdotes Leuitici generis, quia multi horum manebant extra locum Sanctuarij, etiam ipsi qui erant in loco Sanctuarij non omnes conueniebant ad audiendas causas, & sententiandum: sed septuaginta illi qui deputati erant in domo consilij, & sequitur immediate. *Qui iudicabunt tibi iudicii veritatem.* Idest, ꝙ licet alij iudices qui erant in portis tuis idest in ciuitatibus Israel, vacillarent ambiguū iudicium proferentes, isti tamen in nulla causa dubitabant propter modos supra assignatos. Ecce qualiter litera manifeste indicat, ꝙ isti sacerdotes qui erāt de domo consilij iudicabant, & non solum summi sacerdotes qui erāt per successionem. Sed argues quomodo dicitur, ꝙ aliqui alij sacerdotes præter sacerdotem magnum iudicarent? quia qui iudicant iudices sunt, sed litera solum ponit vnum iudicem, ergo solus ille iudicabat, patet quia dicitur, & ad iudicem qui fuerit illo tempore. Respondetur, ꝙ tā sacerdotes minores, qui erant constituti, vt essent de domo cōsilij, quàm ipse sacerdos magnus iudices erant, & ob hoc mandatur habentibus causas, ꝙ ad eos veniant, siue ad minores sacerdotes, siue ad magnum, sed vocat̄ ipse sacerdos magnus specialiter iudex, quia licet alij haberent potestatem iudicatiuam dando auctoritatem sententiæ, nunquam tamen proferebant sententiam, sed ipse sacerdos magnus erat, qui proferebat sentētias ab officio, ergo iudicandi iudex specialiter dictus est, & hoc innuitur infra cum dicitur, qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, morietur homo ille. Licet adhuc in hoc melius dicetur, & verius, ꝙ iste iudex de quo hic dicitur non est sacerdos magnus, sed erat aliquis iudex de ipsis sacerdotibus minoribus positus ab ipso sacerdote magno loco eius, sicut Episcopi ponūt vicarios suos qui iudicent omnes causas, quas Episcopi iudicare debent, ideo iste iudex sic positus gerebat totaliter vices sacerdotis magni. Et sicut sacerdoti magno astabat totum cōsilium, siue concilium (vt patuit in condemnatione Christi de qua supra diximus) & ipse de consensu omnium sententiam proferebat, ita isti iudici vicario sacerdotis magni assistebat totū concilium, & de consensu omnium dictabat sententiam: ꝙ autem iste iudex sit alius a sacerdote magno patet infra cū dicitur, qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio qui eo tēpore ministrat domino Deo tuo, & decreto iudicis, morietur homo ille: per hoc.n. ꝙ ponit ibi, & notatur, ꝙ duo sunt sacerdos, & iudex qui decretum interponit, licet quantum ad hanc responsionem non multum refert, vtrum iste iudex sit sacerdos magnus, aut aliquis alius vicarius eius, aut subordinatus ei, qui profert sentētiam, dum tamen iste sit vnus qui proferat sententias. *Et facies quodcunque dixerint qui præsunt loco quem elegerit dominus.* Istud necessario refertur ad ipsum summum sacerdotem, & omnes alios sacerdotes de domo iudicij, & patet, quia suspensiua litera est a superiori, s. ꝙ isti omnes iudicabāt, & sic quod iudicabāt fieri debebat, & dicebantur præesse illi loco quem Deus elegerat, non tanquam Domini illius loci, quia hoc pertinebat ad regem, sed tanquam iudices, & sic cessant obiectiones duæ quæ supra fiebant. Sed adhuc argues, ꝙ non intelligatur de omnibus istis iudicibus, sed de sacerdotibus magnis sibi succedentibus, quia dicitur hic facies quodcunq; dixerint qui præsunt loco, sed manifestum est, ꝙ alij iudices nihil dicebāt, sed solus ipse sacerdos magnus, vel ipse iudex qui stabat loco eius, vt supra dictum est: ergo non intelligebatur de alijs iudicibus. Respondetur, ꝙ isti iudices qui erant de domo iudicij, licet non proferrent omnes sententiam, sed vnus solus, quia tamen omnes primo consiliabantur, & determinabant quæ sententia partibus proferenda esset, dicebantur dicere aliquid, sicut dicebantur iudicare: idem enim modus erat iudicandi, & dicendi. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Isti non solum in causis determinabant, sed etiam ad omnia dubia respondebāt, determinatio autem in causis erat iudicium, respōsio autem ad dubia erat doctrina, & vtrunque faciebant isti per legē Domini, quia dum isti poterant aliquid reperire in lege Dei per quod determinarent causas, vel dubia lucidarent, non inquirebant ab extra responsiones, cum autem non inueniebatur aliquid in lege cautum, respōdebant vt ait Iosephus per Prophetā, sine quo sacerdos magnus nunquam sententiabat, vel per doctrinā, & veritatem existentem in rationali, aut per alios modos certissimos veritatis, vel dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Idest non contra legem eius: quia quando aliquis deficiente iudicio legis iudicat aliquo altero modo, si ille non est contra legem, dicitur esse iuxta legem, sic enim dicebat Christus Luc. 9. cap. qui non est contra nos nobiscum est, & hoc semper erat in illis iudicibus, quia cum omnes essent peritissimi in lege, & essent multi, non poterant venire aliqui casus quantumcunque difficiles, de quibus ipsi nescirent vtrum essent contra legem in eis taliter, vel taliter proferre sententiam, & hoc modo semper docebant iuxta legem Dei. *Sequeris sententiam eorum.* Quia inde nō potest

Solus sacerdos magnus pferebat sententiā mortis, tametsi ei assidebant 70. iudices.

potest ad alium appellari, cum non maneret aliquis alius iudex cognoscere potens de appellationis iustitia. *Et non declinabis ad dextram nec sinistram.* Idest totaliter obedies sententiæ eorum ad nullam partem declinando. Quædam glo. Hebraica dicit, ꝙ si dixerit iudex ille, ꝙ manus dextra est sinistra, vel similia, ꝙ etiā credendum est sibi, & tenenda eorum sententia. Sed valde deficiunt in hoc, quia nulli homini contra per se notam veritatem dicenti credendum est: maxime quia hoc includit contradictionem. Item sequeretur ꝙ si dicerent esse credendos Deos alienos, credendū esset eis, & sic mandando cōtra aliqua legalia, sed in litera ponitur contrarium, quia dicitur, ꝙ illi iudices duas conditiones habere debent. Prima ꝙ iudicent secundum veritatem, quia dicitur, ꝙ iudicabunt tibi iudicij veritatem. Secunda conditio, ꝙ non iudicent cōtra legem, ideo dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Ergo videtur, ꝙ si iudicauerint contra veritatem, vel contra legem, ꝙ non est eis assentiendum. *Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio.* Scilicet summi sacerdotis. *Ex decreto iudicis.* Idest iudicis minoris. *Morietur homo ille.* Siue pro repugnantia contra summum sacerdotem, vel aliquem minorē iudicem mortem merebatur, sed diuersimode, quia quocūque modo repugnaret mandato summi sacerdotis, merebatur mortem, si autem repugnaret mandato iudicum inferiorum, etiā merebatur mortem, nisi appellationis remedio se tueretur, quia tunc non dicebatur cōtemnere, sed in grauamen iudicis superioris remediū postulare. *Qui autem superbierit.* Omnes enim qui mādatis prælatorum non obediunt, superbire dicuntur, est namque superbia desiderium indebiti honoris, vel indebitę excellentiæ, qui autem dominatur excellentior est quàm qui subijcitur, cum ergo subditus vsurpat sibi principatum dominatiuum superbit, quia excellentia illa erat ei indebita inquantū erat subditus.

Iudices duas hēre debent cō ditiones.

Duplex modus vsurpandi principatum. Ex quo duobus modis subditi dicuntur superbire. Quæst. V.

ET quia est duplex modus vsurpandi dominatiuum principatum, duobus modis subditi dicuntur superbire. Modorum autem vsurpandi principatum vnus est directus, & alius indirectus. Directus est quando id quod dominus habet seruus vult habere, s. ꝙ sicut dominus imperat, ita ipse qui seruus est imperet, & quanto iste modus vsurpandi directior est, tanto maior superbia est. Secūdus modus est indirectus, scilicet quando subditus non vult imperare, vt dominus, sed non vult ei obedire subtrahendo debitam obedientiam, & etiam isto modo priuatur dominus prīcipatu: nam dominus est seruus, & maioritas, vel nobilitas principatus, vel ecōtra est per maioritatem aut nobilitatem subditorū, vel econtra, vt ait Aristo. primo Politic. cap. 3. si ergo omnes subditi sic fecerint tollentes obedientiam, iam princeps nō manebit princeps nullo subdito existente, & tolletur principatus indirecte: iste autem modus vsurpādi principatum, vel honorem quanto minus directe est, tanto minor superbia est. Et isto modo dicitur hic superbire nolens obedire mandato iudicis, vel sacerdotis magni, quia obedientiam debitam subtrahit. *Nolens obedire sacerdotis imperio.* Idest imperio summi sacerdotis, qui vocatur hic sacerdos sine aliqua cōnotatione determinante, quia ipse excellentiori modo sacerdos est quàm omnes alij, quia maiorem potestatem habebat. *Qui eo tempore ministrat domino Deo tuo.* Non solū ministrabat summus sacerdos domino Deo, sed etiā sacerdotes minores, vt patet Exodi 28. cap. vbi mandauit Deus vestes fieri Aaron, & filijs eius, vt sacerdotio

An omnes sacerdotes ministrabant Dño.

A fungerentur: etiam patet hoc specialiter de ministerijs specialibus: nam sacerdos de minoribus erat, qui vitulam ruffam immolabat, vt patet Nume. 19. capit. quia ibi mandauit Deus, vt Eleazar filius Aaron hoc faceret, qui tunc erat sacerdos minor patre suo Aarō superstite, & tenente summum sacerdotium. Item sacerdotes minores incendebant lucernas, & parabant eas in candelabro, vt patet Exodi 27. capit. Item sacerdotes minores poterant immolare, & incendere sacrificia in altari holocaustorum, vt colligitur Leui. 8. ca. cum dicitur armus quoque dexter de pacificorū hostijs cedet in primitias sacerdotis, qui obtulerit sanguinem, & adipem filiorū Aarō, & ipse habebit armum dextrum in portione sua. Itē sacerdotes minores adolebant

B thimiama super altare aureum thimiamatum, quod erat ītra tabernaculum, vt patet de Zacharia patre beati Ioannis, qui erat de sacerdotibus minoribus in vice octaua, quę erat sors Abia, vt patet Luc. primo cap. ipsē tamen intrauit sorte, vt incēderet thimiama coram Domino, vt patet in eodem, & si forte proteruire velis dicens, quòd pater beati Ioannis erat sacerdos magnus, non potest stare, quia sacerdotes magni morabantur in loco Sāctuarij, sed Zacharias pater beati Ioannis habitabat in montana Iudęę extra Ierusalē, vt patet Luc. primo cap. Itē & fortius hoc patet, quia si ponere incensum coram Domino in altari thimiamatum ad solum sacerdotem summum pertineret, nō mutaretur per vices, sed semper pertineret ad eūdem, sed Lucę 1. cap. dicitur, ꝙ Zacharias intrauit ad

C adolendum incensum secundum ordinem vicis suæ cum dicitur. factum est cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suę ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, &c. Item si ad solum summum sacerdotem pertineret adolere thimiama non veniret per sortes, sed idem semper daretur, dicitur tamen Lucæ 1. cap. de Zacharia, ꝙ sorte exijt, vt incensum poneret, ingressus in templum Domini, ergo non pertinebat ad solum sacerdotem magnum. Et si arguas, ꝙ Exodi 30. cap. dicitur pertinere hoc ministerium ad Aaron, cum dicitur, & adolebit super eum incensum Aaron suaue flagrans mane, quando componet lucernas, incendet illud.

Respondetur, ꝙ licet dicatur ibi pertinere ad Aa-

D ron, non tñ tollit quin pertineat ad filios eius, quia ea quæ pertinent ad minores ptinent ad maiores, & non ecōtrario, cum ergo pertineret hoc ad sacerdotes minores filios Aaron, a fortiori pertineret ad ipsum Aaron, & hoc patet ex eadem auctoritate Exodi 30. cap. quæ inducebatur in contrarium: nā ibi etiam dicitur, quòd Aaron deberet parare lucernas mane. tamen Exodi 27. cap. dicitur, quòd incensio lucernarum etiā pertinebat ad filios Aaron: ergo eodem modo incensio thimiamatis poterat pertinere, cum alibi hoc reperiatur. Item pertinebat ad sacerdotes minores inuoluere omnia vasa Sanctuarij operimentis suis, etiam ipsam arcam, vt patet Nume. 4. capit. non ergo solum ministrabat sacerdos magnus coram Domino, sed ēt

E ipsi minores, dicitur tamē sacerdos magnus ministrare coram Domino sine aliqua determinatione, quia ad eum pertinet excellentior modus ministrandi, & sicut dicitur sacerdos sine determinatione, ita dicitur ministrare sine determinatione, quia ministeriū suū, & sacerdotium suum erant æqualia, vtrunq; magnū, Etiam dicebatur ministrare coram Domino, quia faciebat ministerium quoddam speciale coram Domino, quod aliorum sacerdotum nemo facere poterat, & hoc erat facere expiationem pro omnibus peccatis Israel, & pro omnibus immunditijs totius Sanctuarij, quod faciebat cum semel in anno in die expiationis, quæ est decima dies, mensis Septembris, intrabat in

sancta

sancta Sanctorum,& aspergebat sanguinē contra propitiatorium,vbi Deus dicebatur esse,& dicebatur proprie ista esse ministratio coram Domino,quia licet ea quæ fierent ante ostium tabernaculi coram altari holocaustorum dicerētur fieri coram Domino, vt patet Exodi 29.ca.& in multis alijs locis,quia tamen specialius erat Deus intra sancta Sāctorum inter Cherubin quasi in altari holocaustorum, vt satis declarauimus Exodi 25.ca.ideo proprius ministratio aspersionis sanguinis,quę fiebat coram propitiatorio, dicebatur ministratio coram Domino, quàm ministrationes factę in altari thimiamatum, vel in altari holocaustorum, aut in mensa propositionis,aut in candelabro,quę ministrationes ad minores sacerdotes pertinebant. *Et decreto iudicis.*

Quis iudex erat iste, an scilicet subordinatus sacerdoti magno, vel vicarius eius. Quæst. VI.

ISTE iudex alius erat quā ipse sacerdos magnus, quod notat ista copulatiua(&) siue autem iste iudex esset vicarius ipsi⁹ sacerdotis magni,siue subordinatus ei,semper tenebat ista lex, s.quòd nolētes obedire occiderentur.Est tamen differentia, quia si ponatur iste iudex esse vicarius sacerdotis magni, tunc non erat aliquod dubium, quia tantæ potestatis erat vicarius, sicut ipse sacerdos magnus, cum vicarij sunt delegati ad vniuersitatem causarum,quia Epi eis oīa negocia committunt,licet iura non consueuerint cōiter nominare ipsos vicarios delegatos ad aliquam causam, vel causarum vniuersitatem: & non poterat sacerdos magnus plura mandare quàm ille iudex,nec poterat appellari ab illo iudice ad sacerdotem magnū, cum idem consistorium sit vicarij, & eius cuius est vicarius,sicut dicitur de vicarijs Episcoporum,& sic recusans obedire vicario sacerdotis magni repugnabat sacerdoti magno. Et tenendo istum sensum dicendū, ꝙ ponitur hic nolle obedire sacerdotis imperio,& decreto iudicis,non quantum ad idem tempus, sed quātum ad diuersa, s.ꝙ aliquando sacerdos magnus sedebat in consistorio illorum septuaginta seniorum, qui faciebant domum iudicij, & tunc ipse proferebat sententias,& cessabat officium vicarij sui, qui erat iudex, de quo hic dicitur,& tunc si aliquis veniens corā summo sacerdote nollet stare sententiæ eius, mori debebat.Interdum vero summo sacerdote occupato, vel non veniente ad iudicum consistorium, vicarius suus loco eius proferebat sententiam ex consensu aliorum iudicum, idest seniorum de domo concilij, siue iudicij,& tunc si aliquis non obediret decreto eius, quod erat ex determinatione omnium seniorum,sicut mādatum summi sacerdotis, mori debebat,cum non esset aliquis alius iudex superior. Si autem ponatur iste iudex subordinatus ipsi summo sacerdoti,s.ꝙ inter ipsos seniores septuaginta de domo cōsilij esset aliquis iudex ad quem venirent causę, & ille decideret eas,& tamen, ꝙ posset ab ipso ad summum sacerdotem appellari,& tunc non est sensus, ꝙ quicunque non obediret decreto istius iudicis, quia sic non posset ab eo appellari,sed ꝙ si aliquis cōtemneret sententiam eius non tuens se remedio appellationis, dicendo se nō curare de eius sententia, non dicendo se grauatum, deberet tunc mori,vel dicendum, ꝙ ista litera debet intelligi non,vt copulatiua propositio,sed vt de copulato prædicato,s.ꝙ non sit sensus qui non obedierit sūmo sacerdoti moriatur, & qui non obedierit iudicis decreto moriatur, sed vtrunque simul, s.quicunque nō obedierit decreto iudicis, & mandato sacerdotis magni, moriatur: & fiebat sic, s.vt ventilaretur causa corā illo sacerdote qui erat iudex minor, deinde ap-

F pellaretur a mandato eius, quod erat non obedire decreto iudicis: deinde deuolueretur causa coram summo sacerdote, & ille qui cōdemnatus fuerat a iudice condemnaretur rursus a sacerdote magno confirmāte sententiam iudicis,& declarante fuisse male appellatum: & demum ab hoc summo sacerdote ille condemnatus appellaret nolens obedire eius mandato, vel non appellando diceret se nolle stare sententię summi sacerdotis,debebat mori, & non erat hic locus recusationis iudicis, quia hic erant iudices septuaginta, & ipsi prius ventilabant causam, antequam formaretur sententia,& postea de consensu eorum, vel maioris partis ferebatur sententia, ideo dato, ꝙ aliquis de istis esset suspectus alicui de litigantibus,etiam si esset

G ipse sacerdos magnus qui ferebat sententias, non poterat recusare illud iudicium,nec erat rationale debere recusari,quia nō ille solus formabat sententias, sed de consensu omnium, ideo licet ille ex aliqua causa peruertere vellet ius in damnum alicuius, nunquam tamen verisimile erat,ꝙ septuaginta viri simul in hoc concordarent, vt sententiā proferrēt iniquam. Si autem quæras quid magis tenendum est, s.an ille iudex qui hic ponitur,esset vt subordinat⁹ sacerdoti magno, vel tanquam vicarius eius. Respondetur,ꝙ melius dicitur istum iudicem esse vicarium sacerdotis magni: nam aliàs illa litera. *Et decreto iudicis.* Non videtur satis bene exponi, quia cum ibi dicatur, ꝙ non obediēs decreto iudicis deberet mori, si ibi ponatur iudex pro aliquo subordinato ipsi summo sacerdoti,nō videtur

H litera ista aliquid agere: quia quodcunque de isto iudice dicitur, necessario dicendum est de omnibus iudicibus,qui erant in ciuitatibus Israel in portis, & tunc superfluum esset magis de isto dicere quàm de omnibus alijs.patet antecedens:quocunque modo de duobus superioribus exponendo.Nam si dicas, ꝙ ille qui nolebat obedire sententiæ illius iudicis, nullius appellationis remedio se tuens, sed simpliciter dicens nolle stare sententiæ illius iudicis,debebat mori, ita erat de omnibus alijs iudicibus, qui erāt in vrbibus Israel. Nā si aliquis diceret se nolle stare illorum mandatis nulla interposita appellatione,mori debebat, quia ī hoc cōtemnebat eorum potestatem, & non solum per hoc

I contemnebat ipsos iudices, sed etiam illos qui dederant eis potestatem,s.totum Israel qui elegerat,vel ipsos iudices de domo iudicij. Si autem diceres secūdo modo,s.ꝙ quando aliquis comparens coram illo iudice condemnabatur ab illo,& appellabat ad summum sacerdotem, & postea ventilans causam coram summo sacerdote condemnabatur rursus ab eo, & obedire nolebat,siue appellando,siue superbiendo,ꝙ deberet mori,ita dicetur, ꝙ si aliquis ventilans causam corā iudicibus ciuitatis suæ reperiret ibi difficile, & ambiguum iudicium,& condemnaretur, & immediate causa deuolueretur ad summum sacerdotem non cōparendo coram alio iudice inferiore, & qui condemnatus esset in ciuitate sua rursus condēnaretur a summo sacerdote,& obedire nollet,etiam mori debebat, nihil ergo magis iudex iste de quo hic dicitur haberet

K quàm iudices alij,qui essent in ciuitatibus, & oppidis, vel quibuscunque municipijs,si ponatur esse subordinatus alteri iudici,s.sacerdoti magno: ponēdo autem eum esse vicarium sacerdotis magni non militabunt ista argumenta, quia erit aliquid speciale in eo contra omnes alios iudices municipales,quia ab alijs poterat appellari,& sic licet non staretur mandato eorum,nō erat pœna mortis: a vicario tamen sacerdotis magni non poterat appellari ad ipsum sacerdotem magnū, cum idem esset consistoriū vicarij sacerdotis magni, & ipsius sacerdotis magni:& sic ponit litera pro æqualibus, & est tunc propositio ista copulatiua sic intelligenda,

genda, quicunque non obedierit mandato sacerdotis summi morietur. *Et auferes malum de Israel*. Idest occasionem mali, quia si aliquis homo talis viuere permitteretur, omnibus alijs daretur exemplum similia audendi, & hoc significat litera sequens cum dicit, cũctus populus audiens timeat, & nullus deinceps intumescat superbia: vel dicitur, auferes malum de Israel, idest, ꝙ talis homo dato, ꝙ alijs occasionem non præberet ad malum, quia tamen in se malus erat, cum tale scelus commisisset, indignus erat vita. *Cunctus populus audiens timebit*. Pœna enim infligitur male agentibus propter duo, s. vt ipsi pereant, & vt alij similia nõ faciant, & magis fit ad aliorum correptionem quàm ad huiusmodi destructionem, patet quia iudex, & lex in distributione pęnarum, intendunt vtilitatem publicam, sed maior vtilitas communitatis est, ꝙ alij pœna istius a similibus arceantur, quàm vt isti occidantur. Boetius tamen de consola. lib. 4. Prosa 4. ponit alium modum punitionis reorum, siue finem, scilicet, vt feliciores, vel saltem non ita mali sint, cum malum culpæ fuerit ordinatum per bonum pœnæ cum dicit, feliciores inquit esse improbos supplicia luentes quàm si eos nulla iustitiæ pœna coerceat: nec nunc molior, ꝙ cuiuis veniat in mẽtem corrigi vltione prauos mores, & ad rectum supplicij terrorem deduci, cęteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi, sed alio quodã mõ infeliciores esse arbitror improbos impunitos, tã & si nulla rõ correptionis, & nullus respũs habeatur exempli, & declarat postea ipse istum modũ, s. ꝙ culpa diminuatur per pęnam, & reducatur ad rectitudinem. *Cum ingressus fueris*. Hic ponitur tertiũ, scilicet conditiones regum, & ponuntur duo, scilicet constitutio: deinde cõstituti ordinatio ibi. *Cumque fuerit. Et dixeris constituam super me regem, sicut habent aliæ nationes*. Ex hoc patet, ꝙ constitutio regis erat ex importuna petitione populi. *Constitues eum*.

Pęna male agentibus pp duo infligitur.

Conditiones regũ.

An istud de constitutione regum sit mandatum obligans, vel permissio. Et quis principatus censeatur melior. Quæst. VII.

NON est hoc mandatum, ita quòd Iudæi tenerentur cõstituere regem, sed est permissio, & permissio est duplex, quædã de minori bono respectu maioris, sicut matrimonium est secundum permissionem, vt habetur prima ad Corin. 7. cap. vnusquisque vir suam vxorem habeat propter fornicationẽ, & vnaqueque mulier suũ virum, subdit, hoc secundum indulgentiam dico nõ secundum imperium, quia volo vos omnes esse, sicut ego sum. constitutio autem regis nõ permittitur isto modo, quia tunc non esset peccatum, sicut nec matrimonium, vt patet prima ad Corin. 7. qui virginem matrimonio iungit bene facit, sed qui non iungit melius facit, sed constituere regem Iudæis magnum peccatũ fuit, vt patet 2. Regum 12. cap. quia Deus dixit, quòd petendo regẽ, eum abiecerant ne regnaret super eos, vt patet primo Regum 8. cap. Et tamen, quia sciebat Deus populum istum petiturum regem, posuit conditiones regis regulãs eos ne reges mali essent, ne totale malum accideret: magna enim regulatio necessaria est in rege cum caput sit, & si ægrotat cętera necesse est perire, vt patet de Roboã qui induxit Israel ad colenda idola, vt patet 3. Regum 12. & 13. cap. Ideo rex poni non debet nisi virtuosissimus sit, quia periculosissimũ est omnia vni committere, vt ponit Philosophus secundo Politicorum circa finem.

Sed argues contra hoc, quia non videtur esse peccatum constituere regem super se: nam in omni communicatione plurium hominum oportet esse aliquã

A politiam, idest ordinationem secundum quam vnus se habeat ad alios, quòd ergo aliquis populus eligat aliquam politiam optimam non est culpabile, immo est valde laudabile, sed inter politias nulla melior est quàm Monarchica regalis, vt probat Aristoteles in octauo Ethicorũ, & in tertio Politicorum, quia tres sunt bonæ, scilicet Monarchia regalis, & Aristocratica, & Timocratica. alię tres sunt malę, scilicet Tyrannica, & Oligarchica, & Democratica. De tribus autẽ bonis melior ponitur esse Monarchia regalis, etiam patet hoc, quia principatus sunt meliores inquantum sunt minus seditiosi, sed nullus principatus est minus seditiosus quam Monarchicus regalis, quia vnus non potest discordare a seipso, plures autem etiam si virtuosi sint discordant interdum: quia quot capita, tot
B sensus.

Item ille est melior principatus qui magis assimilatur principatui naturę, cum principatus naturæ sit im peruertibilis, quia nunquam errat, vt ait Arist. in 12. Metaph. entia nolunt male disponi, idest res naturales nolũt male ordinari, sed in natura est principatus Monarchicus, vt patet in fine eiusdem 12. Metaph. in vltima propositione, vbi concludit Aristo. dicẽs mala est pluralitas, bonus est ergo princeps vnus, ergo principatus regalis, qui Monarchicus est, sicut principatus naturę, optimus est, & illi qui elegerĩt talem principatum non peccabunt.

Respondebit forte aliquis, quòd licet iste principatus sit in se optimus, est tamẽ nimis periculosus, quia
C difficile est committere omnia vni viro, vt ait Aristo. in fine 3. Politicorum. nam voluntas humana malus canon est, vt patet in 9. Ethic. maxime, quia isti reges non assumuntur per virtutis electionem, sed per successionem, & sic contingit interdũ regnare pessimũ uirum, & totas destruere politias. Et ob hoc Aristote. concludit in tertio Politicorum, quòd in ciuitatibus non deberent esse principatus regales Monarchici, sed principatus Democratici, licet Democratia mala politia est secundum se, cum in ea inopes, & indocti, & quicunque homines dominentur, qui tamen naturaliter dispositi ad seruiendum erant: non est tamẽ politia seditiosa, quia tota potestas manet apud populũ, & omnes ęquales dominantur, siue per ęqualia tem-
D pora, siue secũdum principatus sortiales. qui ergo accipere vellet principatum regale, videbatur se cõmittere discrimini accipiẽdo id, quod periculosum est, ergo peccaret populus iste in accipiendo principatum regnatiuum.

Respondetur ad hoc, quòd si accipere principatũ regalem esset accipere principatum periculosum, & accipiendo Aristocraticum, vel democraticum, aut quemlibet alium esset accipere principatum perfecte bonum, & nullo modo periculosum, peccatum esset accipere principatum regalem, quia erat committere se periculo. Accipiendo tamen quemcunque principatum est accipere aliquid periculosum, vel seditiosum, aut habens aliquas imperfectiones, ideo quòd ac
E cipiat istum, vel illum non videtur esse peccatum.

Item si habere principatum regnatiuum esset peccatum, quãdocunque aliquæ politiæ vellent recedere a principatu regnatiuo, essent gratæ Deo: nam gaudiũ est in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente magis quàm super nonagintanouem iustis, qui non indigent pœnitentia, vt patet Lucę, decimoquinto capit. quanto magis gaudium erit super omnibus habitantibus in aliqua ciuitate, quando simul conuertantur? sed Deus non acceptat eos qui recedũt a principatu regnatiuo: ergo habere talem politiam, aut principatum non est peccatum. patet antecedens, quia quãdo Samuel prædicauit coram Israele denun-

ciando

ciando eis peccata sua, vt patet primo Regum 12. cap. ipsi Israelitæ voluerunt dimittere regem, & tamen Samuel Propheta Domini ex parte Dei mandauit eis, ne dimitterent regem suum, & patet, quòd hoc dixerit ex voluntate Dei, quia ad contestationem eorum quæ dicebat, fecit miracula, vt patet ibidem in litera, scilicet emittere tonitrua, & pluuias magnas immediate, vt petiuit, & tamen ibi mandauit, vt manerent cum rege suo, si tamen malum fuisset habere regem, Deus non mandasset, vt duraret maxime ipsis volentibus retrocedere.

Item argumentum illud quod fiebat, scilicet, quòd principatus Monarchicus sit periculosus, ideo quòd accipere illum sit quodammodo peccatum, non militabat aliquo modo contra hoc, nam Iudæi etiam antequam essent sub principatu regali eo modo, quo postea habuerunt, semper fuerunt sub principatu Monarchico, a die qua exierunt de Aegypto: nam exeuntibus eis de Aegypto rexit eos Moyses vsque ad quadraginta annos quandiu manserunt in deserto, & iste aliquo modo vocatur rex, vt patet trigesimotertio capitu. cum dicitur, & erit apud rectissimum rex, & vocatur rectissimus Israel, sicut infra declarabitur.

Et non valet si arguas, quòd non solum regebat Moyses, sed etiam septuaginta Seniores, vt patet Numeri vndecimo cap. & etiam tribuni, & centuriones, & quinquagenarij, atque decani regebant populum, vt patet Exodi decimo octauo capit. sic enim instituit populum Ietro socer Moysi. Nam ista non tollunt principatum Monarchicum, quia Monarchicus princeps est, quando vnus est qui omnia regit. Si autem postea non potens per se dirigere immediate omnia, habeat alios coadiutores, quos ipse ponat, & illi regãt secundum mandata suscepta ab eo, non tollitur Monarchia: nam agens principale est ipse qui imperat, alij autem sunt veluti quidam instrumentaliter agentes, siue magis ministri, quod satis patet de tribunis, & centurionibus, & quinquagenarijs, atque decanis: quia isti solas paruas causas ministrabant iudicantes in eis, quando tamen aliquid magnum occurrebat, referebant ad Moysen, vt patet supra primo cap. & Exodi 18. cap. de septuaginta senioribus, idem patet, quia isti solum eligebantur, tanquam quidam coadiutores Moysi in his, in quibus non posset Moyses ne tantum vexaretur, vt patet Numeri vndecimo capit. tenuit ergo Moyses in Israel principatum Monarchicum, & post hunc tenuit eũdem principatum Monarchicum, Iosue, qui solus imperabat in Israel, vt patet per totũ Iosue, & multoties in isto libro, vt supra quarto cap. & infra 31. & Numeri, vigesimoseptimo, & post hunc iudices qui in Israel fuerunt, tenuerunt consequenter principatum Monarchicum secundum tempora sua, de quibus in libro Iudicum, sic etiam patet primo Regum, duodecimo capi. cum dicitur, & misit dominus Hierobaal, & Badan, & Barach, & Iepte, & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum, non ergo peccabant aliquo modo Iudæi petendo principatum Monarchicum, quia semper illũ tenuerant, sed peccabant volentes principatum regalem. nam licet omnes monarchę qui mali non sunt, reges vocari possint largo modo: tamen reges, sicut nos accipimus strictius, est aliquid esse quã esse Monarchas, quia Monarcha est quicũque vnus princeps, siue malus, siue bonus: nam & Tyrannus Monarcha est. rex autẽ secundum Philosophum in 8. Ethicorum, est qui in omnibus sufficiens est bonum suum non appetens, sed quod subditorum: Tyrannus autem econtrario. Sacra scriptura non accipit sic regem, sed pro eo qui accipit iura regalia, siue bonus, siue malus sit, quòd isto modo magis est esse regem, quàm esse Monarcham, quia multi

Princeps Monarchicus quis dicatur.

Rex quid secundum Philosophum, & secdm sacras lras.

Magis est esse regẽ, q̃ esse Monarcham.

F Monarchę nulla fere iura a subditis recipiunt, & isto modo Moyses licèt fuerit Monarcha Israel, nõ tamẽ fuit proprie rex eius, quia nulla iura accipiebat, & ipse Samuel erat Monarcha Israel, vt patet primo Regũ, duodecimo capit. vbi ipse ponitur vltimus inter iudices missos ad regendum Israel, & tamen in principio eiusdem capit. ponitur, quòd Samuel nihil vnquam recepit ab aliquo de Israel, cũ dicitur: ecce prȩsto sum loquimini de me coram Domino, & coram Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim, an asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquid, si de manu cuiusquam munus accepi, & contemnam illud hodie restituamque vobis, & tamen ponebatur primo Regum octauo capit. quòd non erat sic de regibus, quòd multa iura accipere debebant, non ergo

G erant isti reges, sed solum Monarchę. Cum autem Iudæi regem petierunt, non petierunt regem simpliciter, idest aliquem dominum, vel rectorem, quia hoc iam erat, sed petebant dari sibi regem sub illis conditionibus, sicut apud alias gentes erat, & hoc patet primo Regum octauo, cum dicitur: constitue nobis regem qui iudicet nos, sicut vniuersæ habent nationes, idest taliter qualiter aliæ gentes habent, taliter nos volumus habere, sed aliæ gentes sub ista conditione habebant, ergo sic petebãt Hebræi habere. quòd autem peccauerint Iudæi petendo regem patet primo Reg. duodecimo capit. cum dicitur, & videbitis, quòd grãde malum feceritis vobis in conspectu domini, vt petieritis vobis regem.

H Dicendum ergo, quod habere politiam regnatiuã nullo modo est peccatum, cum sit quædam bona politia, Iudæis tamen peccatum erat petere potestatem regnatiuam, quia sciebant se agere contra voluntatẽ Dei, & in hoc abijciebant a se Deum qui eis ante regnabat, vt patet primo Regum, duodecimo capit. & fiebat hoc modo, quia antequam ipsi peterẽt regem gubernabantur per sacerdotes, vt patet de Samuele qui tunc regebat, & de Heli sacerdote qui ante hunc rexerat, & filij Samuelis tunc patre iam senescente regebant, vt patet primo Regum, octauo, & duodecimo capit. nunc autem petebãt super se regnare viros seculares, quales erant reges quos postea habuerunt;

I & sicut Deus magis colitur a sacerdotibus quàm ab alijs quantum est ex natura officij, ita ipsi Iudæi si essent subditi essent minus colentes Deum, quia subijciebantur talibus hominibus, quàm si subijcerentur sacerdotibus: nam habendo reges satis erat ipsis hominibus occupari in seruitio regum non curando de seruitio Dei, & hoc seruitium Dei vix complebatur: volendo ergo accipere reges aliquo modo, volebant nõ subditos esse Deo, & quantum ad hoc fuit peccatum, cęteris autem gentibus, nec peccatum erat regem petere, nec regem habere.

Resolutio totius quæstionis.

Deus magis colitur a sacerdotibus quã ab alijs.

Constitues eum quem dominus elegerit. Deus enim nolebat eos regem habere, sed quia ipsi importune petebant, concessit eis, non tamen quem ipsi vellent, sed quem dominus dedisset, ideo primus rex, scilicet Saul per Deum electus est, vt patet primo Regum, nono

K capit. in alijs regibus sequẽtibus erat regula, quòd primogenitus succederet, nisi Deus alium elegisset, vt patet in Dauid, quia mortuo Saul Isboseth filius eius maior de manentibus regnare debuisset, sed quia Deus elegit Dauid vngendo eum in regem, vt patet primo Regum, decimosexto capitulo. ideo ipse regnauit.

De medio fratrum tuorum. Ita, quòd nullus de alienigenis regnare posset, ne induceret eos ad idolatriam, ideo si aliquis de extraneis demõstraret se esse electũ a Deo, vt regnaret super eos, etiam si Propheta diceret, non esset credendum ei, sicut Prophetæ qui dicit

Deos

Deos alienos esse colendos, vt patet supra 13. capitu. nec etiam poterant facere regem aliquem gentilem conuersum ad iudaismum, vel aliquos de posteritate sua, quia non vocabantur isti fratres Iudæorum, sed aduenæ, vel peregrini, vt patet Leui. 25. capit.

De institutione regis vita, & ordinatione.

Cumque fuerit constitutus. Hic ponitur secundum de instituti vita, & ordinatione.

Non multiplicabit sibi equos. Ne confidat in bellis in multitudine, & fortitudine equorũ, quia fallax equus ad salutem, & in abundantia virtutis suę non saluabitur. Psalm. 32. Et ne erigatur in superbiam, & velit premere populum seruitute, sicut fecit Salomon, qui imposuit grauia onera tributorũ, vt patet 3. Regum 12. capit. & hoc, quia gloriabatur in multitudine fortitudinis suę, & equorum, vt habetur 2. Paralipo. 9. capit. & 3. Regum 10. habuit enim quadraginta milia equorum in stabulis, & curruum, & equitum 12. milia.

Nec reducet populum in Aegyptum equitatus numero subleuatus. In Hebræo habetur. *Nec reducet populum in Aegyptum ad multiplicandum equos*. Et est sensus, quòd nõ mitteret rex aliquos de terra sua in Aegyptũ ad emendum equos, quia ĩ hoc videbatur negligi beneficium Dei educentis eos de Aegypto, si iterum illuc irent, & propter hoc mandauit Deus, vt nunquam per viam qua nunc veniebant, redirent. secundum literam nostram est sensus, quòd non faciat rex ire populum in Aegyptum ad pugnandum, quasi acquisiturus terrã illam confidens in multitudine equorum, vel quòd rex subleuatus in superbiam non cogeret tantum in seruitutem populos, quod cogeret eos fugere in Aegyptum, & in hoc peccauit valde Salomon, quia mittebat negociatores in Aegyptum, vt inde adducerent equos, vt patet 3. Regum capit. 10.

Si autem arguatur de Vria Propheta qui fugit in Aegyptum, vel de Hieremia qui descendit in Aegyptum. Respondetur, quòd isti coacti fecerunt. Vrias timebat regem Iuda, & fugit, & post rex Iuda fecit eũ adduci de Aegypto, & occidit eum, vt habetur Hierem. capit. 26. Hieremias autem licet prophetasset, ꝙ omnes qui descenderent in Aegyptum ibi perirent, vt habetur Hierem. 42. capit. tamen ipse descendit cũ eis, vt doceret eos ne declinarent ad culturam idolorum, & ibidem lapidauerũt eum, quem Aegyptij honorifice sepelierunt, quia quædam mirabilia eo viuẽte ibi facta fuerant.

Non poteris alterius gentis hominem regem facere. Gentiles erant alterę gentes a Iudæis, ideo de illis neminẽ in regem constituere debebant, quantumcunque eis bonus videtur: nam nullus homo qualiacunque ageret, bonus esse poterat, qui Deum verum non coleret conuersus ad vanitatem simulachrorum, in quorum cultu suprema malitia consistebat, sic enim vocatur præcedenti capitu. res scelestissima ipse cultus idolorum, tanquam nihil aliud peius esse posset, & satis patet, quia vt ait Aristoteles in octauo Ethicorum. optimo id quod pessimũ est opponitur, scilicet pessimus habitus optimo habitui, & pessimus actus optimo actui, cultus autem Dei veri optimus actus est, ideo cultus idolorum pessimus actus est, nullus ergo gentilis bonus esse poterat, qui in optimo actu deficiebat non ergo erat aliquid propter quod Iudęis videri posset aliquis gentilis in regem eorum eligendus, maxime quia in electione talis regis maximum periculum consistebat, scilicet, quòd per plenitudinem potestatis cogeret omnes Iudęos ad colẽda simulachra, & deserendas patrias leges, & cęremonias sanctas, & hæc erat maxima peruersitas, peccabant ergo Iudæi quandocunque hominem alterius gentis in regem accipiebant, siue ex mera voluntate sua, siue propter aliquas conditiones pacis.

A *An tempore Machabęorum Romani imponerent Iudæis regem Romanum. Et quid etiam tempore Christi.*

Quæst. VIII.

Et si arguas de Machabæis qui viri iusti erant, & tamen obediebant Romanis, vt patet multotiens in primo Machabæorum.

Respondetur, quòd Machabęi non obediebant Romanis sed erant amici eorum ad compugnationes, & sic erat quædam æqualitas, sicut requiritur in amicis, vt patet in octauo Ethicorum, & hoc apparet, quia ipsi Romani in literis suis Iudæos amicos vocabant, vt patet primo Machabęorum capit. octauo vbi Iudas cum eis constituit amicitiam. & capitu. 13. B vbi eam frater eius Ionathas renouauit, & decimoquinto capit. vbi super eandem rescriptum est.

Sed adhuc dato, quòd subiecti essent Machabæi Romanis, tamen non ponebant super se aliquem regem Romanum. Tempore autem Christi hoc fuit in Iudæis, quia tunc pręsidebat Herodes rex tetrarcha Galilęę, & hoc peccatum fuisset si ipsi constituissent eum, sed non constituerunt, sed potius Romani violenter imposuerunt eis illum regem, & alios duos tetrarchas, scilicet Philippum fratrem Herodis, qui erat tetrarcha Itureæ, & trachonitidis regionis, & Lisanias erat tetrarcha Abilinæ. Posuerunt eis etiam vnum pręsidem Iudęæ, scilicet Pontium Pilatum, ita quòd totam Iudæorum terram diuiserunt Romani 4. principibus, vt patet Lucę 3. cap. in principio. Sicut autẽ C Iudæi non poterant accipere reges de gentibus, quæ nullo modo attinebant ad genus eorum, scilicet de Chananæis, & Aegyptijs, Babylonijs, cęterisque similibus, ita non poterant accipere de gentibus, quæ aliquo modo attinebant ad genus suum, scilicet de Ismaelitis, & Idumæis, & filijs Cethuræ, & Ammonitis, atque Moabitis, siue Amalechitis, quia omnes istę gẽtes pertinebant ad stirpem Abrahæ, erant tamen idolatrę, ideo eos in reges accipere nõ poterãt, quia semper idem inconueniens, scilicet, quòd talis rex induceret eos, aut potius cogeret ad idolatriam, vt patet de Ieroboam qui quamuis non esset gentilis, quia tamẽ rex erat, & malus, induxit populum ad colendum idola ponens duos vitulos, vnum in Dan, & alium in Bethel, vt patet tertio Regum 12. capit.

D *Qui non sit frater tuus*. Hoc ponitur, quia putaret aliquis de Iudæis, quòd licet non deberent eligere reges de gentilibus, poterant tamen eligere eos de conuersis de gentilitate. Et videtur esse ratio huius, quia ratio propter quam vetabatur eligi rex de gentilibus, cessat hic, scilicet timor de reducendo Iudæos ad idolatriam, cum iste iam ad iudaismum conuersus sit.

Respondet litera, quòd non poterant etiam de cõuersis de gentilitate reges facere, sed de fratribus suis Hebræis, & ratio triplex videtur esse.

Prima quia licet conuersus de gẽtilitate Deum colat, non tamen, ita vt communiter sunt firmati in fide & cultu Dei illi qui nouiter cõuersi sunt, sicut illi qui E sunt ab antiquissimis temporibus, vtpote quia patres eius tales nati sunt, & sic adhuc aliquale periculum esset, ne iste afficeretur ad prioris cultus errorem, non ergo debebat assumi in regem, & sic dicit Apostolus ad Timo. prima c. 3. ꝙ oportet Episcopum non neophitum esse, idest non nouiter conuersum ad fidem, & hoc, vel quia in fide firmatus nõ est, vel quia adhuc circa ea, quæ fidei sunt, indoctus est. Secunda ratio est quia si aliquis de conuersis ad iudaismum posset eligi in regem, cum quilibet homo naturaliter afficiatur ad agnatos, & iste haberet aliquos cognatos, vel parẽtes in gentilitate manentes, faceret eos secum communicare principatu præponens eos Iudæis, quod ad

magnum

magnum improprium redundabat Iudæorum.

Tertia ratio est, quia habere principatum regalem magnus honor erat: Deus ergo volebat istum honorem dare populo suo Israeli, quem a principio elegerat, & non gentilibus qui aduenæ erant, & proseliti respectu illius populi: etiam quia si eligeretur aliquis de conuersis ad iudaismum in regem, cum isti conuersi aliqualiter odiosi essent Iudæis, quia non participabāt totaliter eisdem legibus, & quodammodo grauabantur magis conuersi quàm ipsi Iudæi, vt patet Leui.25. cap. vbi dicitur de anno remissionis, & Iubileo, & magis declarauimus supra 15.cap. premeret multum iste rex Iudæos, vt ergo non premeret, non fiebat rex: patet hoc in alijs priuatis personis, nam cum aliquis Iudæus vendebatur alicui conuerso de gentilitate, magis premebat eum quàm si esset in potestate alicuius Iudæi, vt patet Leui.25.cap. cum dicitur, non affliget eum violenter in conspectu tuo, & ad hoc mandabat, quòd si quis emere vellet, vel potius redimere eum Hebræum quem aliquis conuersus ad iudaismū emisset, poterat eum redimere, ne affligeretur in manu illius alienigenæ, & hoc satis notatur cum dicitur hic. *Qui non est frater tuus*. Nam soli Hebręi qui erant de genere Iacob inter se vocabantur fratres, alij autē conuersi nunquam vocabantur fratres nec Hebræi, sed aduenę, aut peregrini, siue proseliti, vt probauimus supra 15.cap.

Præsertim cum dominus præceperit vobis nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Vbi autem dominus præceperit ne redirent in Aegyptum per eandem viā non habetur, sed satis manifestum est, quòd aliquando mandatum fuerit, cum hic dicatur mandatum fuisse, nolebat Deus Iudæos aliquo modo reuerti in Aegyptum, quia cum eis maximum beneficium egisset liberando eos de illa durissima seruitute per signa, atque portenta, & extētum brachium, volebat vt illud beneficium eis semper prę oculis esset, patet supra 16. cap. cum dicitur, vt memineris diei egressionis tuę de Aegypto omni tempore, & non solum volebat, vt reminiscerentur se fuisse liberatos de Aegypto, sed etiā, quòd existimarent seruitutem Aegyptiam fuisse maximum malum, & quandocunque recordarentur Aegypti apprehenderent illam tanquam aliquid horribile, & valde malum, vt sic magis diuinum beneficium laudabile esset, & hoc patet ī representatione quę fiebat per comestionem panis azymorum, qui erat panis afflictionis, vt sic se afflictos ibi fuisse recolerēt sic dicitur pręcedenti cap. septem diebus absque fermento comedes afflictionis panem, quia in pauore egressus es de Aegypto: si enim Hebræi reuerterentur in Aegyptum, vel aliqui eorum, & ibi nō affligerentur, sed aliqua prospera euenirent eis, non apprehenderēt Aegyptum tanquam aliquid malum, & tristabile, sed tanquam aliquid delectabile satis, & sic recordatio illa non moueret eos ad congratulandum inter se, & referendum gratias Deo, tanquam liberatio illa non fuerit aliquod magnum bonum, cum Aegyptus non esset aliquid malum, qui autem Aegyptum nunquā intrasset, cum isti libri Moysi frequenter repetant illam liberationem tanquam aliquid magnum, & Aegyptum tanquam aliquid durum, sic concipiebant, & mouebantur ad regratiandum suo liberatori, non ergo debebant Iudæi descendere in Aegyptum, nec aliquis de eis, quia in hoc innuebatur cultus Dei, & ista est ratio fundamentalis, licet aliquę alię sint apparentes. Ex hoc patet aliquid, quod est satis notabile, quòd interdum multorum cognitio quæ in se mala non erat, est nobis mala, quia interdum ea quæ antequam cognoscerentur magni pendebantur, postquam cognita sunt nulli penduntur, & quæ in reuerē-
F tia magna ante habebantur, iam contemni incipiant, quod tamen circa diuina non conuenit quę in magna reuerentia haberi debent, ideo sępissime quibusdam circa misteria Dei melius est ignorātes esse, quā scientes, cum ipsa eos ignorantia humiles reddat, scientia autem inflet, vt patet prima ad Corinth.8.capit.

Nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Non est intelligendum, quòd hic Deus mandauerit, ne redirent Iudęi per viam per quam venerant, scilicet per deserta Arabica, & viam maris rubri, & quòd concederet redire in Aegyptum per aliquam aliam viam, scilicet per viā terræ Philisthin quæ erat via vicinior, vt patet Exodi 13.capit. sed mandauit, quòd non redirent in Aegyptum, siue per eandem viam, siue per alteram, & vocat eandem viam, idest viam Aegypti per
G quamcunque partem illa sit, & patet, quia non erat aliqua causa quare si Deus concederet eos posse reuerti in Aegyptum, negaret reuerti per illam viam, immo magis videbatur esset meritoriū redire per illam viā, quàm per aliam, quia in illa via multa bona suscepit Israel a Deo miraculose, scilicet directionem in colūna ignis, & nubis, & manna de cœlo, & aquam de petra bis, & legem in Synai, & dulcorationē amarę aquę in Marath, & similia, de quibus in processu Exodi, & libri Numerorum, redeūdo autem per istam viam fieret commemoratio beneficiorum diuinorum, ex quibus Deo laus insurgebat, eundo autem per alteram viam non sequeretur hoc: nō ergo prohiberet Deus id quod virtuosum est, sicut est valde deuotum visita-
H re loca sanctorum.

Item non oportebat hoc vitare, quia cum iter illud per quod venerunt Hebræi de Aegypto sit valde circulatum atque distortum, ita vt nunc ascenderent ad orientem, & nūc declinarent ad aquilonem, nunc ad occidentem deflectebant, vt patet supra 2.cap. & Exo. 13.capit. via autem illa quę erat per terram Philisthin erat valde breuis, vt patet Exodi 13. ergo quicunque in Aegyptum ire vellet, non est verisimile, quòd iret per viam Arabię deserti ad mare rubrum per quā venerant, sed per terram Philisthinorum.

Item nullus ire vellet per illam terram, quia illa inuia est cum habitata non sit, nec scirēt ambulare sine
I via per deserta illa, & ob hoc Deus dabat Hebręis nubem columnarem pręcedentem quę dirigeret: cum ipsi iter nullum conspicere possent, nec aliquę alię gētes per illam terram ambulabāt, sic dicitur Iudi.3.cap. quòd Deus ostendit viam Israelitis in deserto, per quā non ambulauerat homo, nullus ergo tunc de Iudęis per illam ire sciret viam, cum non haberet columnā ignis, & nubis pręcedentem.

Item nullus de Iudęis aliquo modo ire posset per illam viā, quia nō erat habitata ab hominibus, ita quòd ambulantes per eam aliqua solatia ab hominibus suscipere possent, nec accipere aliquam necessitatem, scilicet, cibos, aut potus: nullo modo ergo per illam viam transire possent, & ob hoc Deus dedit Iudæis in deserto manna cęlestem cibum, quia humanitus nullam cibum habere poterant, nunc autem nullus pu-
K taret sibi esse dandum manna, quia nec videbatur esse locus, aut necessitas faciendi tale miraculum, ergo per talem viam non iret.

Item ad transitum in Aegyptum per deserta arabica sequendo istam viam, necesse erat transire mare rubrum, vt patet per transitum Iudęorum, quia ipsi coacti sunt transire mare rubrum transeuntes per illam viam, & dixit Pharao, vt patet Exodi decimoquarto, coarctati sunt in terra, & conclusit eos desertum, postea vero diuiso mare potestate Dei transierunt, nullus tamen postea auderet talia aggredi, ergo nec iret per illam viam.

Item

Item quia illa via erat carens aquis & plena serpentibus, vt patet supra octauo capitulo, cum dicitur: & ductor fuit tuus in solitudine magna, atq; terribili, in qua erat serpens flatus adurens, & scorpio, atque dipsas: & nullæ omnino aquæ, qui eduxit riuos de petra &c. nullus autem auderet tali se opponere discrimini: ergo nec istam viam quispiam tenere vellet. Etiam manifestatur magis quòd hic non intendat vetare regressum per hanc viam, sed totaliter regressum in Aegyptum: quia istud ponitur ad probandum superius dictum scilicet cumque fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos: nec reducet populum in Aegyptum: ergo istud dictum non debet probare quòd non esset redeundum per talem aut talem viam, sed quòd nō esset redeundum in Aegyptum, cum supra de via nihil dictum fuerit: quod autem hic probetur superius dictum patet ex modo inchoationis literæ, scilicet *Præsertim* Cum Dominus præceperit vobis &c. Ista dictio præsertim semper est ad probandum, & refertur ad superiora: concludendum ergo est quòd hic mandat Deus ne Iudæi omnes, vel aliqui de Iudæis reuertantur in Aegyptum, siue per viam per quam venerunt, siue per aliam quamcunque ex rationibus supra assignatis.

Iacob quot habuit vxores. *Non habebit vxores plurimas quæ illiciant animum eius.* Vocantur vxores plurimæ non duæ vel tres, vel in aliquo numero paruo, sed in valde magno: nam sancti patres plures vxores habuerunt, vt Iacob habuit quatuor simul, scilicet Liam, Rachelem, Balam, & Zelpham, vt patet Genesis 29. & 30. cap. Et Dauid sex vxores habuit, & decem concubinas: de vxoribus patet per multa loca, de concubinis habetur secundo Regum 15. capitulo. Salomon autem multum peccauit in pluralitate vxorum, quia habuit vxores quasi reginas septingentas, & concubinas trecentas, vt patet tertio Regum vndecimo capitulo, habuit etiam adolescentulas, quarum non erat numerus, vt patet Canticorum sexto capitulo. Licet in hoc sit diuersitas quædam in litera libri Regum, & Canticorum: quia in libro Regum ponuntur septingentę reginæ & trecentæ concubinæ: & in litera canticorum ponuntur reginæ sexaginta de quo magis dicetur tertio Regum vndecimo capitulo, ibi vide.

Quæ illiciant animum eius. Multitudo vxorū tam effrenata non est ad officium generandi, sed ad varias carnis illecebras: & quia multæ sunt ad quas accessum vir habere non poterit, ipsę varijs laborant incitamentis ad prouocationem carnalis illecebræ: & in hoc Salomon valde defecit, quia varijs actibus, & incitamentis ad ætatis suæ annum vndecimum genuit: vt ait Eusebius in chronicis, & Lucas Tuden. vel *Quæ illiciant.* Scilicet ad idolatriam, quando fuerunt alienigenæ & sic peruerterunt cor eius, vt in senectute idola coleret, & templa dijs multis ædificauerit: de quibus tertio Regum vndecimo cap.

Nec auri & argenti immensa pondera. Ne cupiditate habendi spoliet subditos populos, vel ne de diuitijs glorietur. In hoc errauit Salomon quia populum multis tributis premebat, vt diuitias congregaret, vt patet tertio Regum duodecimo cap. & insuper reges terræ dabant ei aurum & argentum: & ipse mittebat negociatores in Ophir, & in Tharsis, & inde adducebant aurum & argentum supra modum, vt habetur tertio Regum nono, & decimo cap. & 2. Paralipo. octauo, & nono cap. *Nec auri & argenti immensa pondera.*

A *An liceat regibus thesaurizare, & immensa auri pondera habere. Et an liceat hominibus priuatis thesaurizare. Quæst. IX.*

REGIBVS aurum habere licet ad nobilitatem regalem ostentandam in vasorum preciositate, quia regibus licitum est solennius ministrari in vasis preciosis auri, & argenti, ornatis lapidibus preciosis magis q̄ alijs hominibus. Nam ipse splendor vestium regalium, & totus regius apparatus, si virtuose dispensetur, melius est vt fulgeat in magna excellentia, q̄ vt sic reges rusticano more, & plano viuāt, vt cæteri homines: valde enim conuenit ad statum politicum. nam cum rex sit princeps totius politię, si in magna reputatione teneatur,
B obseruabuntur eius mandata: si vero contemnatur, spernuntur quoque mandata eius, quod pessimum est: quia sic tota disciplina politica eneruatur: quòd tamen rex sit in magna reuerentia si virtuosus est, qui rerum merita non secundum seipsa, sed ex appositis iudicant, visis talibus apparatibus illud aliqd magnum atq; reuerendū æstimabunt: & hoc vult Boetius de consola. lib. 4. prosa 5. cum de omnibus partibus secularis fortunæ dixerit, subdit ꝙ istę aliquo modo prosunt virtuosis. sic enim clarius testatiusque sapientiæ tractatur officium cum in contingentes populos regentium quodammodo beatitudo transfunditur. Secunda ratio est necessitas expensarum quotidianarum, & potissime cum bella ingruant: quia
C oportet multa expendere, ad qđ reges thesauros de redditibus suis facere debent: ne cū necessitas subitanea ingruerit, cogatˉ hæc oīa a suo populo exigere: quia sic forte nimis populi premerent: magis ergo vituperabile est in rege ꝙ nō faciat thesauros, q̄ ꝙ faciat thesauros. In cæteris hominibus priuatis facere thesauros non habet speciem boni, quia videtur esse quodammodo ex auaritiæ fomite: reges autem non sunt personæ priuatæ sed publicę intendentes bonū politiarum, & non bonum suum: vt ait Arist. 8. Ethic. sicut ergo ꝙ aliqua cōitas habeat thesauros de redditib⁹ publicis ad necessitates suas est rectissimus ordo politicus: & illa politia q̄ nō de bonis ꝓprijs ipsius cōitatis sed oīa necessaria de bonis ciuium exigit, est
D est male ordinata, vt ait Aristo. in 2. Polit. in fine c. de politia Lacedemoniorum: ita rex qui facit thesauros de redditibus suis ad necessitates suas vel tot⁹ regni, quales sunt necessitates bellicæ, ne postea cogatur omnia exigere ab ipsis de regno, iustissime atque prudentissime agit. Hic aūt prohibentur regibus pōdera immensa auri & argenti: quæ vel iniuste exiguntur, vel quæ ad curiositatem possidentur: quocūque modo thesauros congregare iniuste prohibitum est: qa qui diuitias taliter congregant non capient in eis fructum, nec lætabuntur in eis, vt patet Hierem. 17. cap. fecit diuitias, & non in iudicio, in dimidio dierū suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. diuitiæ etiam quæ ad curiositatem congre-
E gantur, & ad fruendum eis, dato quòd iniuste non extorqueantur, tamen vetitę sunt: quia stultitia magna fuit, & distorta assignatio felicitatis: & isto modo vituperat eas Salomon Ecclesiastes secundo cap. vbi ponit vanitatem studiorum humanorum assignans, quòd non reperiatur in eis aliquid veri boni. Et dicit coaceruaui mihi argentum, & aurum, & substantias regum, atque prouinciarū: & postea concludit, cumque me vertissem ad vniuersa quæ fecerant manus meę, & ad labores quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.

Diuitię ergo auri, & argētı in magna copia vetātur hic

hic regibus propter duo. Primo propter malũ, quod est in acquirendo. Secundo propter malum quod fit ipsis acquisitis: primum est quia si rex intẽdat toto animo replere animam suam thesauris, nullam quantumcũque improbam atque violentã extorsionẽ iniustã putabit: & sic miseros subditos omnibus bonis spoliabit, in quo & ipse malum agit, & subditi durissima patiuntur: sic enim ait Apost. prima ad Timotheũ 6. cap. qui diuites fieri volunt incidunt in laqueos diaboli. Secundum est propter malum quod faciunt habentes magna auri & argenti põdera: quia sic nimis in superbiam efferuntur, & ponunt in pecunijs spem suam: & ibi est Dominus Deus eorum: quoniam auaritia idolorum seruitus est, vt ait Apost. ad Ephe. 5. cap. Forte autem dicere possemus de rege sicut dicit Philosophus in 2. Polit. cap. 3. quòd ciuitas non debet esse valde dives vel valde pauper: nõ quidem diues propter duas causas. Prima quia confidens in magnitudine diuitiarum suarum multa iniuste contra alios populos aggrederetur volens eos premere, & sic alij in eam insurgentes penitus exterminarent. Secunda causa est: quia si multum diues sit, alij populi inijcient oculos suos in eam, & conspirabunt contra eam, vt de eius opibus ditentur, quod non facerent si ipsa diues non esset. Diuitiæ ergo inquietam quodammodo reddunt ciuitatem, vel quia ipsa non quiescit, aut quia alij eam quiescere nõ permittunt. Quod quidem magis habet locum in ciuitatibus aristocraticis, aut oligarchicis, quàm in ciuitatibus monarchicis. Etiam non debet esse valde pauper ciuitas, quia præ inopia non posset sustinere aliquos hostiles insultus: debet ergo aliqualiter abundare taliter, vt nec ipsa præ excessiua multitudine diuitiarum in alias insurgat: nec rursus præ magna inopia insurgenti cuilibet genti succumbat. De rege autem eodem modo dici potest: non ergo debet rex facere sibi immensa pondera auri & argenti.

Ciuitas nõ debet esse valde diues vel pauper nec rex.

Postquam sederit in solio regni sui. Posita fuerunt ea quæ rex vitare debet: hic adiunguntur quæ prosequi debet. *Describet sibi Deuteronomium legis huius.* Idest istam secundam legem siue repetitam legem, quia in ea collecta tenentur, quæcũque vitare & facere oportet. Dicitur hic quòd rex accipere debet Deuteronomium legis huius, & non dicitur quòd debet habere, vel accipere legem hanc: quia intentio eius est, quòd rex debeat istum librum translatum apud se habere, & in eo studere, vt sciat q̃ eũ oporteat euitare, & non vocauit istum librum legem sed Deuteronomium legis: quia lex accipitur pro illis præceptis quæ Deus dedit Israel in monte Synai. Iste autem liber non est illa lex, vel non continet solum illam legem: quia vocatur alia lex, vt patet infra 29. cap. cum dicitur: hęc sunt verba fęderis, quod præcepit Dominus vt feriret cum filijs Israel in terra Moab præter illud fędus quod cum eis pepigit in Oreb: & hoc sonat dictio ista Græca Deuteronomium, idest secunda lex, vel noua lex: & dictio hebraica idem signat, scilicet misue thorath, idest secunda lex. Vocatur autem a quibusdam repetitio legis, & satis recte: quia maior huius voluminis continentia est in repetitione eorum quæ in alijs libris dicta sunt: quia ergo hic plene continetur tota legis Dei in statu illo veteris populi intentio, hanc decebat regem habere, & studere in ea.

Deuteronomium, quid sit.

Accipiet exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit. Quia isti veros libros & correctos haberent: nõ autem ab illis qui corrumpunt minuentes vel addentes in textu: quia isti maledicti sunt a Domino, vt patet supra 4. cap.

Leget illud omnibus diebus vitæ suæ. Non quòd con-

F tinue, siue quotidie legere teneatur: sed toties legat, quòd memoretur eorum, quæ scripta sunt in libro hoc. *Vt discat timere me.* Omnia ista consequuntur ad continuam lectionem in lege, scilicet timor Domini: ex timore autem venit obseruatio legis, ex obseruatione autẽ repressio passionum ne in iactantiam & superbiam eleuemur, sed defectus nostros cognoscamus: quia infirmitate circundati sumus, sicut cæteri fratres nostri. Ex hoc autem Deus bonorum soboles conseruat: quia nunquam visus est iustus derelictus, nec semen eius quærens panem: ideo meritis iustorum cõfirmantur filij in sede & hęreditate eorum: sicut merito Dauid posteri eius regnauerunt: licet mererentur regnum perdere, vt patet 3. Regum 11. cap.

G *Vt discat timere Dominum Deum suum.* Potest hic accipi timor pro vtroque timore, scilicet pro seruili & reuerentiali: vterque namque ex lectione sacræ scripturæ causatur: nam cum aliquis legat tot genera afflictionum, quot Deus se inflicturum esse pronunciat, vt patet infra 28. cap. & Deum esse potentem, & veracem credit, satis magnam occasionem habet ad talia expauendum, vt sic saltem ad bonum conuertatur: vel potest stare pro timore reuerentiali: quia iste causatur ex lectione sacræ scripturæ vt in plurimum. nam nihil aliud est timor reuerentialis & sanctus, quàm quòd aliquis caueat cum magna attentione, ne offendat aliquem, quem valde reuerendum & honorabilem putat: cum autem res in sacra scriptura
H diligentius studemus, reperimus magnam Dei potentiam, & sapientiam in admirabili operatione, & immensam bonitatem eius in quotidiana beneficiorum elargitione: & sic iudicamus eum tanquam aliquid maxime honorandum atque reuerentia dignissimum: ex quo dignum putamus ne tantum bonum offendamus: & hoc est reuereri & timere: & licet hic litera de vtroque exponi possit, magis tamen de reuerentiali qui causatur ex assidua lectione scripturarum.

Timor sanctus quid sit.

Et custodite verba. Custoditio præceptorum eius prouenit ex timore, & hoc ex vtroque timore. nam qui timet seruiliter ne incurrat punitionem, obseruat legislationem: qui autem filialiter vel reueren-
I tialiter timet, idem agit: nam cum timor reuerentialis sit per quem diligenter cauemus, ne aliquem offendamus, quia reuerendus est, & nos Deum offendemus si præceptis eius obuiamus, ex timore reuerentiali custodiemus ea.

Omnia verba & cæremonias. Cæremoniæ sunt quidã ritus secundum quos populus Iudaicus se habebat ad Deum directe siue mediate siue immediate. Immediate quidem vt in sacrificijs, & oblationibus, & festiuitatibus, & ieiunijs. Mediate vt in quibusdam purificationibus quæ erant, vt homo esset mundus ad accedendum ad tabernaculum, vt offerret, & sacrificaret: & vt cum cætero populo sanctificato communicaret, de quibus munditijs patet Leuit. 11. & 12. & 13. & 14. atque 15. & Numeri 5. atque 19. cap. Om-
K nia hæc tam in popularibus quàm in rege obseruanda erant: ideo cæremonias rex scire debebat.

Et verba. Hoc potest stare dupliciter. Vno modo generaliter pro omnibus verbis Dei in libris Dei positis: aut specialiter. si primo modo tunc etiam cæremoniæ de quibus hic exprimit, cõprehenduntur sub verbis Dei: quia Deus ista locutus est ad Moysen & quædam ad populum: & tunc satis erat dicere, vt discat custodire verba eius: sed expressit specialr̃ de cæremonijs ad magis intelligẽdũ. Si accipiatur secundo mõ, vt ista quæ importãtur per verba, distinguant cõtra cæremonias: tũc poterunt stare dupliciter, scilicet

Literę expositio.

licet pro his quæ credi oportet: aut pro his quæ fieri oportet: pro his quidē quæ credi oportet: quia quædam sunt in lege quę non pertinent ad agendum sed ad credendum, vt ꝙ Deus creauerit mundum, & primum hominem: & ꝙ expulerit eum de paradiso, & sic de cæteris: & vocantur ista testificationes Dei, aut testimonia eius in sacra scriptura: quia Deus ista fieri non mandat cum nec agibilia nec factibilia sint; sed testificatur nobis ꝙ ipse ista fecerit, aut ꝙ sic se habuerint recipere: ergo ista credendo non minus pertinet ad populum Dei, quàm operari sequendo præcepta eius: immo magis & prius pertinent, cum fides sit fundamentum: quia sine fide impossibile est placere Deo, vt patet ad Hebr. 11. cap. & qui non credit iam iudicatus est Ioan. 3. cap. hæc ergo reges custodire debent. i. tenere in corde suo tanq̃ certissimas veritates & irrefragabiles. Secundo modo possunt accipi verba pro aliquibus quæ fieri oportet: & ista sunt præcepta moralia, & iudicialia: nam omnia pręcepta ad actiones sunt: hic autem positum fuerat vnum genus præceptorū, scilicet cęremonialia: ideo restabant alia duo, scilicet iudicialia & moralia, & ista rex custodire debet. Licet ergo ista litera secundum quemlibet trium modorum dictorum exponi possit, magis tamen intendit litera istum tertium modū. Primo quia dr̄ hic ꝙ discat rex custodire verba Dei: custodire obseruationem dicit, siue in faciēdo aliqd, siue cauendo ab eo: nō ergo proprie pertinet ad credibilia: nec si accipiatur generaliter verbum, quia idē argumentum manet: pręceptis autem moralibus & iudicialibus rectissime conuenit: quia in eis obseruatio est. Secundo quia quæ in lege præcepta sunt: & refertur ad verba & ad cęremonias: sed præcipere solum pertinet ad actionem, & non ad fidem: ergo de præceptis moralibus intelligitur. Tertio quia licet in alijs libris vtpote in Genesi ponantur aliqua credibilia, quia agitur de mundi creatione, & de alijs antiquissimis temporum historijs: hic tamen nō ponuntur credibilia sed agibilia, vt patet discurrendo per totum istum librum: hic tamen non intelligitur de his quæ continentur in Genesi vel in alijs libris: sed de his quæ in hoc libro continentur: quia dr̄, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine. quia id in quo magis errare poterat rex, erant præcepta iudicialia si non iudicaret secundum illa: & hoc erat quod magis ad eum pertinebat inquantum rex erat: ergo de præceptis iudicialibus hic dicendum erat: & sic dicendum est ꝙ intelliguntur per hoc quod dicit. *Et verba eius quæ in lege præcepta sunt*. Idest ꝙ cæremoniæ & verba. s. præcepta iudicialia & moralia cōtinentur in lege: & potest accipi hic lex pro lege illa quæ data est in monte Oreb, & continetur in alijs tribus libris, s. Exodo, Leuitico, & Numeris: & hic recitata sunt: vel accipitur melius in lege, i. in ista lege q̄ continetur in hoc volumine. nam hæc vocatur alia lex siue aliud fędus præter illud quod pepigit Dominus cum filijs Israel in Oreb, vt patet infra 29. cap. *Ne eleuetur in superbiam* Rex enim inter homines aliquid maximum & excellentissimum est: si ergo rex consideraret solum statum suum, scilicet, ꝙ omnibus alijs maior erat, & alij subditi ei: putaret se nihil debere alijs, ita quòd nullum iustum esset inter eum & alios: sicut nec est inter hominem & possessionem suam: vt patet in 5. Ethic. sed quicquid faceret licitum fore putaret: vult ergo Deus quòd rex non efferatur ex magnitudine honoris sui, sed consideret quòd ille honor non est ei datus propter seipsum, sed propter alios, vt eos regat & vt deseruiat.

A *Ad quid prodest regi & principibus lectio sacræ scripturæ. Quæst. X.*

QVOD autem aliquis non eleuetur in superbiam per magnitudinem status magis habetur per lectionem sacræ scripturæ quàm per aliquid alterum. Et hoc dupliciter. Vno modo quia considerat homo in ea magnitudinē Dei ex operibus eius quæ in ea scripta sunt: nam ab ea magnitudine cognoscit̄ magnitudo creatoris, vt patet Sapien. 13. cap. quibus intellectis redit homo in seipsum cognoscens suam paruitatem: & hoc facit nos reuereri Deum cum reuerentia sit ex cognitione magnitudinis alterius resilire in propriam paruitatem: & non solum proficit ista cognitio ad humiliandum nos coram Deo, quem tāquam maximū bonum apprehendimus: sed etiam ad non eleuandū os super proximos quos ibi nobis æquales esse perpendimus. Secundo proficit ad hoc lectio sacrę scripturæ: quia ibi quædā præcepta sunt, in quibus mandatur iuste esse iudicandum & non esse superbiendū. Vterque modus haberi potest in hoc Deuteronomio: sed magis secūdus quàm primus, quia primus habetur per historicas narrationes, quæ hic rarissime sunt nisi in principio & fine huius voluminis: in alijs autem libris magis habetur primus modus qui magis historici sunt. Secundus verò in hoc vberius quā in cęteris, cum totus iste liber præceptorum positus sit. *Super fratres suos*. In hoc enim declarat quòd rex non debet superbire super alios homines, quia sunt fratres sui: frater autem æqualitatis nomē est: debet ergo alios æquales sibi rex existimare in natura, se autem solum voluntate Dei ad regendum positum in honore illos excedere, in perfectione autem nō: ideo non debet ingrauare super eos iugum suum, tanquā essent animalia bruta: nec etiam vocauit alios homines seruos regis, ne putet vtēdum eis sicut seruis: qa secundum veritatem serui non sunt sed vasalli: & licet sacra scriptura vocauerit hic regem fratrem aliorum hominum, Aristo. tamen in 8. Ethic. vocat eum patrem: & illud est proprium nomen: cum enim Aristo. assimilat principatus politicos principatibus & communicationibus œconomicis dicit quòd principatus patris ad filium est principatus regalis, & principatus regalis proprie dictus est principatus paternus: & probat ex auctoritate Homeri qui Iouem patrem vocat, eo quòd rex iustissimus foret. Diuersitas est in hoc: quia sacra scriptura considerauit naturam regis, scilicet, quia homo est secundum quòd aliorū hominum frater est: philosophus considerauit dignitatem principatus secundum quam pater est.

Nec declinet in dexteram partē vel in sinistram. Idest rex sequatur in iudicando verba voluminis huius & non declinet ad dextrā nec ad sinistram: modus loquendi est, idest nec ad vnam partem nec ad alteram: quia quocunque modo declinetur malum est: sicut enim circa virtutem ad quodcūque extremum declinetur vitiosum est, ita circa legē ad quācūq; partē eatur deuiādo ab intētione legis malū est: quia lex nulla directiua est actuū virtutis iustitiæ. *Vt longo tempore regnet ipse*. Hic dicit vt cōsecutionē & nō finē, vt sępissime dictū est: nā licet ꝑ talē operationē rex mereat̄ magno tpe manere in solio regni sui, & augeri honorē atq; laudem eius: tamen non debet ipse propter hoc ista agere vt augeatur honor eius vel laus: sed vt placeat Deo, & quia ista ſm se iusta sunt: est ergo sensus. *Vt longo tempore regnet ipse*. Idest & sic faciendo longo tpe regnabit ipse, & in magna prosperitate. *Et filij eius super Israel*. Nō solū merebatur rex bene regēs vt ipse multo tpe, & ꝓspere regnaret: sed ēt ꝙ filij sui multo

tempore regnarẽt: sicut patuit de tota progenie Dauid quæ propter eum mansit, & aliàs delenda foret, vt patet 3.Reg.cap.11.& 15.& in multis alijs locis. & dicitur hic ꝙ cum pater est bonus rex ipse magno tẽpore regnabit & filius eius: non est intelligẽdum ꝙ de vno filio dicatur, sed de tota successione nepotum & pronepotum: quia Deus peccata patrum punit in filios vsq; in quatuor generationes: & bona patrum præmiat in filijs vsque in generationes mille, vel duo millia: sicut patet Exodi 34.& Nu.14.& supra 5.atq; 7.cap. Ponitur tamen filius pro tota successione descendentium.

CAP. XVIII.

Nume.18. cap.12.q.1.cap.clericus. 23.q fi. ante c. conueniors.

NOn habebunt sacerdotes & leuitę, & omnes qui de eadẽ tribu sunt, partem & hæreditatem cum reliquo populo Israel: quia sacrificia Domini & oblationes eius comedent, & nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum, &c.

NON *habebunt*. Supra egit de statu iudicum sacerdotum: in ista parte agit de sustentatione eorum. Et tanguntur tria principaliter. Primo ponitur status & sustentatio sacerdotum. Secundo doctrina populorum. ibi. *Cum ingressus fueris*. Tertio conditio prophetarum. ibi. *Prophetam de gente tua*. Et diuiditur prima in duas partes. Primo dicit de sacerdotibus in generali. Secũdo ponit casum specialem. ibi. *Si exierit*. *Non habebunt sacerdotes & leuitæ*.

Quid significat hic Leuita, & quare oportuit dare Leuitas ad Dei cultum. Et quòd apud omnes gentes aliqui sacerdotes deligebantur qui curam diuini cultus præcipue haberent. Quæst. I.

SIGNIFICAT hic Leuita officium, & non genus vel cognationem: quia secũdum cognationem sacerdotes Leuitæ sunt: quia filij sunt Leui. *Partem cum reliquo populo*. Quia nõ data fuit eis sors sicut alijs tribubus: sed datæ fuerunt eis ciuitates aliquæ de singulis tribubus: ita ꝙ omnes ciuitates essent quadragintaocto, vt habẽt Nume. 35.c. Deus volebat Leuiticam tribum separare ad ministerium suum: nam licet totus Israel & omnes diuinis obsequijs vacare debent: quia tamen propter necessitatem sustentandæ vitæ non possunt homines sic vacare diuino cultui, inter omnes gentes semper fuit hoc statutum, vt ponerẽt aliquos sacerdotes, qui curã diuini cultus præcipue haberent: patet enim ab antiquissimis temporibus obseruatum etiam antequam Deus regem dedisset Hebræis: vt patet Gen.47.cap. vbi dr̃ de Putiphare ꝙ erat sacerdos Eliopoleos: & dr̃ ꝙ cum terrę oĩum Aegyptiorum venditæ fuissent regi in tẽpore famis, & postea obligasset eas ad quintam partem fructuum annuatim persoluẽdam, dr̃ ꝙ terra sacerdotum libera ab hac cõditione mansit: ꝗa eis frumentum de horreis publicis præstabatur: etiã dr̃ de Ietro ꝙ erat sacerdos Madian: vt patet Exo.2.c. sic.n. Deus instituit inter Iudęos ꝙ totus populus coleret eum quodã cultu gñali.s.in obseruatione quorundã festorũ, vt in sabbatis de quibus Exo.20.& 31.&35.c. & in festo azymorũ, & festo hebdomadarũ, atque tabernaculorũ: & expiationis, vt patet Leui.23.

F & in oblationibus & sacrificijs factis in his solennitatibus, atq; in quibusdam alijs cęremonialibus obseruationibus. Istæ tamen obseruationes ita paruæ erãt, ꝙ non impediebãt populũ ab operibus suis circa vitæ procurationẽ. Oportuit ergo dari aliquos alios ministros ad hoc determinatos, qui solũ curarent de ministerio Dei: & hoc propter tria principaliter. Primo vt maior cultus Deo daretur; nã cultus ille, qui Deo impendebatur a toto populo vacante laboribus suis, paucus erat, & debebat cõmunitas illa maiorẽ Deo cultum impendere in actiones gratiarum pro quotidianis: ideo quia tota communitas vacare non poterat loco totius cõitatis, ponebantur aliqui qui hoc facerent, & sic inter gentiles erat ꝙ tota cõitas pro se

Oportet dari ministros ad curam diuini cult⁹.

G ponebat sacerdotes, & pro se dabat redditus in sacrificiorum expensas, & sacerdotum sustentationem, & sic dicit Aristo. in 8. Ethic. ꝙ cõicatio in sacrificijs & festiuitatibus deorũ est quædam pars cõicationis politicę.s.ꝙ hoc ad politiam pertinet, sicut magis patet in 7. Polit. vbi ponit Arist. ꝙ debẽt de cõi statui sumptus sacrificiorũ, quia magna pars status politici est in honore deorum. Secundo fiebat hoc vt ipse populus magis instrueretur: nam populus vacabat laboribus suis, siue apud gentiles, siue apud Iudæos, & modicum sciebant de cultu deorum: vel qualiter dirigi oporteret ſm vitam: & si oẽs sic vacarent, esset totus populus ignorans: debebãt ergo sacerdotes esse qui soli huic ministerio occuparẽtur: vt perfecte cognoscere possent quid circa cultum Dei fieri oporte-

H ret, & qualiter vita dirigenda esset: & isti docere possent populum ignorantẽ. Tertio oportebat fieri specialem ministrorum electionem, vt isti soli huic officio adaptarentur, nec vacarẽt alijs officijs prophanis: & hoc quia indignum est, ꝙ qui res diuinas administrabat, prophanis postea ministrationibus miscerẽt. Etiam quia per administrationẽ actionum prophanarum maculam aliquam incurrerẽt ministri: & sic non debebant occupari in illis: ergo debuerũt aliqui ministri specialiter ad hoc assignati esse, vt nullis alijs occupationibus miscerentur: ita etiam determinatio ministrorum, ad hoc etiam specialiter semper fuit in Israel & in alijs gentibus, sed in alijs gentibus vt communiter ipsi qui primogeniti erãt, sacerdotio fungebantur: licet aliquando quicunque ad sacerdotium

I admiscerentur, vt patet de Hebręis qui colebant idola, & obseruabant in hoc ritus gẽtilium; nam sacerdotes adducebant vel quoscũque volentes fieri recipiebant: de primo patet Iudi.8.cap. de Micha habẽte idolum in monte Ephraim & conduxit sacerdotem Bethleemitem, vt ministraret coram illo idolo: de secundo patet 3. Regum cap.13. cum dicitur: quicunque volebat implebat manum suam, & fiebat sacerdos excelsorum: apud Hebræos autem fideles fuerat cõsuetudo, vt primogenitus quilibet sacerdotio fungeretur: & veniebat sacerdotalis dignitas cum iuribus primogenituræ. Durauit autem hoc semper donec Deus repulit omnes primogenitos Israel, quia totus Israel crimine idolatriæ maculatus fuerat: & ele-

K git totam tribum Leuiticam, vt seruiret ei loco primogenitorum totius Israelis: vt patet Nu.3.cap. vbi mandauit Deus computari omnes primogenitos filiorum Israel, & pro eis accepti sunt ad seruiendum Deo omnes Leuitæ: & quia plures fuerunt primogeniti in duodecim tribubus Israel quàm in tota tribu Leuitica essent: datum fuit precium pro illis primogenitis, scilicet, pro quolibet quinque sicli. Istis autem omnibus Leuitis sic in ministerium Dei segregatis prouidit Deus sustentationem, scilicet, vt reciperent iura pertinentia ad Deum, scilicet decimas, & primitias, & partes sacrificiorum: & omnia

nia alia iura quæ latius explicantur Nume. 18.cap. & ratio erat quòd a populo reciperent sustentationem: quia a populo positi erant ad seruiendum: nam persona publica debet viuere de sumptibus publicis: sacerdotes autem & omnes alij Leuitę assignati ad ministerium Dei erant personę publicę cum loco totius communitatis positi essent: nam tota communitas, scilicet quilibet de cōmunitate tenebatur Deo maiorem cultum exhibere, & quia non poterant impediti occupationibus circa procurationem necessariorum ad vitam, ponebāt loco sui illam tribum totam, quæ ministraret: etiam quia ipsa communitas ponebat omnes istos: sic enim apud gentiles dabatur sacerdotibus victus, & omnia ad vitam necessaria de publicis expensis, vt patet inter Aegyptios, qui sacerdotibus suis de horreis publicis frumenta ministrabant, & terræ eis a communitatibus assignatæ fuerāt: ideo cum alij de Aegypto tempore famis vendere terras suas coacti sunt, & demum ex gratia eas censuales receperunt: sacerdotes tamen ab his conditionibus liberi manserunt, vt patet Gen. 47.cap. sic etiam ponit Arist. in 8. Ethic. fieri inter antiquos gentiles sacrificia ad deos & dari primitias: istæ autē primitiæ ad vsum prouenie bāt: nam dici nullo modo posset quòd istæ primitiæ ad sacrificia erant: quia fruges & fructus arborum non sunt aliquid sacrificabile. antecedens patet in 8. Ethic. cum dicitur: sacrificia facientes & circa has congregationes honoresque tribuentes dijs: & sibi ipsis requiem acquirentes cum delectatione: antiqua enim sacrificia & congregationes videntur fieri post fructuum collectiones: vtputa primitiæ: maxime enim in his vacabant temporibus: Leuitæ ergo qui ista iura a populo recipiebant, non habebāt hæreditatem cum populo, sed Deus erat sors eorum, vt patet hic & Nume. 18. Et si arguas quòd Leuitæ susciperent hæreditatem cum alijs, quia recipiebant quadragintaocto ciuitates, vt patet Num. 35. cap. Respondetur quòd non suscipiebant Leuitæ hæreditatem cum reliquo populo, quia hæreditas cuiuslibet tribus dicebatur esse sors sua: est autē sors quædam magna terræ pars in prouincia Chanaan continens ciuitates, villas, & oppida, atque vicos, & agros: & aliam terram ad plantandum vel aliquid alterum faciendum: Leuitæ autē non habebant hoc: nam quilibet de alijs tribubus habebat duo, scilicet loca ad habitandum, & totam terram in circuitu ad colēdum: Leuitæ autem loca ad habitandum suscipiebant, ad colendum autem nihil, vt patet Num. 35. cap. Item quia hæreditas erat in habendo ius sortiēdi cum alijs tribubus: tribus aūt Leuitica nō habebat ius sortiēdi cū alijs tribubus: sed si aliquas ciuitates habebat, illas suscipiebat quasi in eleemosynā à cæteris tribubus fratrum suorum: quælibet autem aliarum tribuum habebat ius sortiendi: ideo hæreditatem illæ habebant.

Quid dicat Arist. de sacerdotibus antiquorum.

Obiectio.

Respōsio.

Quare Leuitica tribus non acceperit hæreditatem cum alijs.
Quæst. II.

Quare autem tribus Leuitica quę nec cōputatur in tribus, non acceperit hæreditatem cum alijs, causa duplex est. Prima quia Deus dabat eis sufficienter ad victum omnia necessaria in decimis, & primitijs, cæterisque iuribus: non ergo indigebant aliqua alia hæreditate & ista causa redditur in litera cum dicitur: & nihil aliud accipiant de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hęreditas eorum: etiam quia cū isti reciperent a populo multa iura propter esse sacerdotes, si rursus cum alijs tribubus diuiderent terram, magnam facerent eis iniustitiam diminuēdo eorum

A possessionem, cum æqualiter reciperent, & rursus ab eis tanta iura sacerdotalia haberent: nam hoc modo Leuitæ in immensum ditarentur.

Secūda ratio fuit propter ministerium quod exercebant: nam tam sacerdotes quàm leuitæ habebant ministrationem in his quę pertinebant ad sanctuariū: si autem cum alijs tribubus sortem recepissent, haberent ciuitates & terras ad colendum, & acciperent in agricultura sicut aliæ tribus, & non possent continuo Deo ministrare, aut saltem multo tēpore, quod tamen requirebatur tam in sacerdotibus quàm Leuitis: solum ergo datæ fuerunt eis ciuitates in quibus morarentur: & in circuitu mille passus territorij ad pascendum greges suos, & struendas piscinas, aut natatoria, vel lacus ad multas necessitates, agrorum au-
B tem colendorum locus eis nullus tradebatur de hoc Num. 35. Si autem quæras quare istæ ciuitates quadragintaocto quæ Leuitis datæ sunt, non fuerunt simul in vna parte terræ ita quòd omnes Leuitæ morarentur sic vniti in Israel, & non essent dispersi. Respondetur quòd istæ ciuitates quadragintaocto datæ fuerunt eis in quibuslibet tribubus, ita quòd quælibet tribus daret aliquas ciuitates: qui plures ciuitates haberet, multas daret: qui vero paucas haberet, tribueret pauciores. Et ratio huius multiplex est. Prima vt non viderentur ipsi Leuitæ habere sortem per se sicut cęterę tribus habebant: quod tamen satis videretur si per se habitarent. Secunda erat vt Leuitæ docerent alias tribus: nam aliæ tribus cum vacarent
C laboribus corporalibus, non poterant vacare studio legis: Leuitæ autem quia non occupabātur agricultura, vel alijs similibus operibus, poterāt vacare quantum vellent studio sacræ scripturæ: & vacabant, & hi tenebant synagogas per alias ciuitates cōuicinas aliarum tribuum: quod tamen conuenienter fieri non posset, si Leuitæ aliquam partem terræ Chanaan per se acciperent. Tertia ratio est propter decimas recipiendas, quia per singulas ciuitates euntes recipiebant decimas ab omnibus de alijs tribubus: si tamen segregati manerent, labor eis esset tantum discurrere ad recipiendum decimas. Quarta ratio propter ciuitates refugij: quia ciuitates refugij erant de vrbibus quæ dabantur Leuitis, vt patet Nume. 35. & istæ
D debebant esse æquidistantes a medio regni illius, vel quasi æquidistantes, vt in quacunque parte terræ illius qui esset, haberet aliquam ciuitatem dè illis propinquam: quod tamen non contingeret, si omnes illæ essent simul in eadem parte terræ promissionis: Quinta etiam videbatur esse propter sanctuarium, s. quia sanctuarium mutabatur per diuersas partes terrę promissionis, vt declaratum fuit Exodi 12. cap. Si autem omnes Leuitæ in eadem parte terræ promissionis habitarent simul: licet aliquando omnes propinqui essent loco sanctuarij, alio tamē tempore omnes multum distarēt. Hæ autem rationes aliqualiter sunt apparētes: radicalis tamē est hęc quę sequitur, s.
E ꝙ ideo dedit eis Deus ciuitates inter alias tribus, vt modicū dānum esset alijs populis aliarū tribuū: nam dādo sic ciuitates Leuitis in terra aliarum tribuū, solū adimebantur illa loca habitationis alijs tribubus: nō tū adimebatur terra in circuitu illarum ciuitatū: quia ciuitates datę Leuitis solum habebāt in circuitu mille passus, vt patet Nu. 35. reliqua autem terra manebat pro illa tribu in cuius terra erant tales ciuitates: si aūt essent Leuitę simul, & haberēt 48. ciuitates simul, sicut habebant eas diuisim, magnam terram occuparēt: & manerēt inter istas ciuitates magna spacia ad colēdū, & hęc subtraherent possessioni aliarū tribuū: nā existētibus ciuitatibus Leuitarū dispsis p aļs tribus nō maneret aliquod spaciū circa ciuitates Leuitarū,

& si simul essent non possent aliæ tribus ire ad colendum terrã iacentem inter ciuitates Leuitarum, quia multum distarent a locis earum: etiam quia talia spacia multa inter ciuitates Leuitarum multum nocerẽt ciuitatibus ipsorum Leuitarum, & aliarum tribuum: quia multiplicarentur ibi bestiæ propter nõ coli terrã, nec pertransiri ab hominibus. *Non habebunt sacerdotes & Leuitæ.* Sacerdotes erant ipsi qui erant de genere Aaron, scilicet descendentes ab eo per omnes filios suos: quia omnes filij sui sacerdotes fuerunt, vt patet Exodi 28. & 29. & colligitur Leui. 6. & 8. atque 9. & 10. cap. Et isti ministrabant in ministerijs atrij, & tabernaculi, vt superiori cap. declaratum est. Leuitæ sunt illi qui erant de stirpe Leui sed non de Aaron, scilicet familia Chaatitarum, & Gersonitarum, atque Meraritarum, vt patet Nume. 3. cap. & isti seruiebant in deportandis oneribus secundum distinctionem ministeriorum quæ habetur Numeri 3. & 4. cap. nec possunt accipi hic Leuitæ prout designant tribum: quia distinguuntur contra sacerdotes: sacerdotes tamen de stirpe Leui sunt.

Sacerdotes erant de genere Aarõ: Leuitæ de tribu Leui.

Et omnes qui de eadem tribu sunt. Istud ponitur quasi ex superabundanti: quia tota tribus Leui sufficienter distinguebatur in sacerdotalem dignitatem & Leuiticam: sed vt clarius esset, posuit hanc determinationem vniuersalem ad sciendum quòd nullus fuerit in tribu Leui, qui hac lege non comprehendatur. *Partem.* Scilicet sortẽ quia diuidebatur terra in duodecim partes siue sortes: & postea ponebantur sortes ad distribuendum cuilibet tribui partem vnam: & de his nullam accipiebat tribus Leui: nam tunc tredecim sortes ponerentur; quia hoc modo computaretur Leuitica familia pro vna tribu connumeranda contra alias tribus.

Et hæreditatem cum reliquo Israel. Hæreditas dicitur quia ille cuius hæreditas est, habet ius in illud: & sic omnes duodecim tribus habebant hereditatem; quia habebant ius sortiendi terram illam promissam inter se. *Quia sacrificia Domini.* Hic subiũgitur causa; quasi dicat quòd aliæ tribus non habebant aliquid de quo se sustentarent nisi culturam terrę: ideo sortiri debebant terram inter se: Leuitæ autem habebant iura sacerdotalia ex quibus se poterant sustentare, & non indigerent alia sorte: sacrificia Dei comedunt sacerdotes, & non Leuitæ: ad Leuitas enim solum pertinebant decimæ totius Israel: has enim ipsi soli suscipiebant, & nihil de eis dabatur sacerdotibus, præter hoc quòd illam decimam susceptam ipsi Leuitæ iterum decimabãt, dantes decimam eius sacerdoti magno vt patet Nume. 18. cap. sacerdotibus autem alia iura cedebant quæ in duobus computantur, scilicet in sacrificium & oblationem: pertinebat enim ad sacerdotes omne sacrificium filiorum Israel; & quia quædam erant holocausta, quædam pro peccato, & quædam pacifica: ita diuerso modo pertinebat de eis aliquid ad sacerdotem: nam de holocaustorum carnibus nihil ad sacerdotem pertinebat, sed totum cremabatur, vt patet Leuit. 1. cap. inde enim holocaustũ dictum est: pellis autem eius solũ pertinebat ad sacerdotẽ, qui immolabat, & offerebat illud, vt patet Leuit. 7. cap. Si autem esset sacrificium pro peccato, aut de sanguine eius inferebatur in tabernaculũ, aut nõ; si autẽ inferebatur de sanguine eius in sanctuarium, nullus comedebat de carnibus eius, sed totum comburebatur igni cum pelle, cornibus, & fimo, vt patet Leuit. 6. cap. quando autem in hostia pro peccato inferri debebat sanguis in tabernaculum, vel quando non, patet Leuit. 4. & 5. cap. Si autem non inferebatur sanguis intra tabernaculum, cedebat tota in ius sacerdotum, vt comederent eam præter caudam, &

F duos renũculos, & pinguedinem quæ operit vitalia, vt patet Leuitici septimo cap. si autem esset hostia pacifica, solum cedebat in ius sacerdotis armus dexter, & pectusculum, vt patet Leuitici octauo cap. habebant etiam sacerdotes omnes oblationes factas de clibano vel sartagine, præter aliquid modicum quod Deo incendebatur, vt patet Leuit. 2. & 6. cap. habebãt etiam primitias frugum, & fructuum ad cibum suum, habebãt etiam omnes separationes quæ vocãtur primitiæ, idest partes meliores vel magis electæ, siue medulla tritici, & vini, & olei; etiam omnia quæ ex voto dabantur Deo, cedebant in ius sacerdotum nisi essent animalia quæ vouebantur ad immolandum, in quibus tenebatur regula supra assignata: etiam habebãt in ius suum omnia quæ dabantur in redemptione pro primogenitis hominum, scilicet pro quolibet quinque sicli, vt patet Num. 3. cap.

G habebant etiam omnia primogenita pecorum immolabilium, ita quòd funderet sanguinem eius per cornua altaris: & quòd carnibus ipsi vescerentur: de his omnibus Nume. 18. cap. vbi catalogus iurium sacerdotalium & leuiticorum: de his autem aliqua iura tanguntur infra.

Quia sacrificia, donum, & oblationes eius comedent. Per sacrificia intelliguntur omnes victimę de quibus aliquod ius habebant sacerdotes, vt patet Num. 18. cap. & infra. per oblationes autem intelliguntur omnes primitiæ, & vota, & donaria quæ non sunt de re immolaticia: & hęc pertinent ad sacerdotes: intelli-

H guntur etiam decimæ, quia in modum oblationis dantur, & istæ pertinent ad Leuitas, vt patet Numeri 18. cap.

Nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum. Idest de possessione aliarum tribuum.

Dominus enim ipse est hæreditas eorum. Idest ea quæ dantur eis pro Domino, sunt eis loco possessionis, scilicet sacrificia & oblationes. *Sicut locutus est eis.* Ista verba frequenter eis dicta fuerunt, vt patet Nu. 18. & 35. cap. & multoties alibi.

Hoc est iudicium sacerdotum a populo. Idest istud est ius siue redditus quẽ sacerdotes recipiunt a populo.

Et ab his qui offerunt victimas. Sunt duo iura, quædã iura sunt quæ dantur communiter ab omnibus de po-

Duo sunt iura sacerdotum.

I pulo, vt decimę, & primitiæ: & ista quilibet tenebatur dare: sunt alia specialia iura quæ voluntarie dantur, vt pars victimarum: quia nullus cogitur offerre.

Hoc est iudicium sacerdotum. Idest hoc est quod ordinarie, & de iure debẽt recipere sacerdotes ab alijs:

A populo. Hæc erant duo iura, quoddam quod erat de necessitate & erat commune omnibus, scilicet reddere primitias vini, & olei, & aliarum rerum terræ nascentium, & partem lanarum ex tõsione pecorum: quilibet enim qui in toto Israel aliquid possidebat ex quo ista iura solui possent, dabat omnia ista; ideo dicitur a populo, idest ab omnibus Iudæis qui importantur nomine populi: quia populus omnes includit.

K Alia erant iura debita sacerdotibus, quæ non erant necessaria, vt dare sacerdoti armum, & ventriculum: nam licet ista ex præsuppositione necessaria erant, scilicet si aliquis vellet offerre sacrificia, cogebatur dare ista sacerdotibus: non tamen cogebatur aliquis offerre nisi essent victimę pro peccato, in quibus conscito de delicto cogebatur aliquis impendere animal immolandum pro delicto suo iuxta qualitatem delicti: & quia hoc erat in præiudicium ipsius quodammodo eo, ꝙ peccauerat: licet aliàs in remissionem delicti essent: de quo Leuit. 4. & 5. & 22. cap. ideo nõ dicebant̃ dari ista iura a populo, quasi ab oĩbus de populo traderẽtur, sed ab his qui offerũt victimas,

idest

idest si aliquis vellet offerre victimas, cogebatur dare ista sacrificia: aliàs verò non. *Dabunt sacerdoti*. Scilicet sacerdoti qui offerebat adipem adolendo illum coram Domino:& qui sanguinem fundebat per cornua altaris,& ad basem eius: non tamen dabantur ei omnia ista iura,sed dabantur omnia hæc Aaron,& filijs eius,idest sacerdoti magno cum alijs minoribus: armus tamen dexter hostiæ immolatæ specialiter dabatur ipsi sacerdoti offerenti sanguinem, & adipem, de his dicitur Leuit.8.cap. pectusculum autem erit Aaron & filiorum eius: armus quoque dexter de pacificorum hostijs tendet in primitias sacerdotis qui obtulerit sanguinem & adipem filiorum Aaron:& ipse habebit armum dextrum in portione sua: vocatur tamen hic sacerdos singulariter non tanquam sit vnus aliquis sacerdos cui omnia ista dari debebãt,sed ponitur sacerdos pro toto sacerdotali ordine: quia omnibus conueniebant ista. *Siue bouem siue ouem immolauerit*.

An sit intelligendum generaliter de omni sacrificio, quòd sacerdotibus dabantur armus & ventriculus.
Quæst. III.

NON est intelligendum generaliter quòd de omni sacrificio darentur eis armus, & ventriculus: quia de holocaustis nihil sacerdotes habebãt nisi pellem,vt patet Leuitici 6.cap.quia carnes cum intestinis lotis,caput, & pedes,& vniuersa cremabantur, vt patet Leuit.1.cap. In sacrificijs pro peccato si inferebatur de sanguine eorum intra sancta sanctorum,nihil de carnibus comedebatur: sed carnes cum pelle cornibus, & fimo comburebantur extra castra,vt patet Leuit.6.& 10.c. si autem non inferebatur sanguis intra sancta sanctorum, totam comedebant sacerdotes præter caudam & adipes cum renunculis, quæ immolabantur Domino, vt patet Leuit.6.cap. de hostia autem pacifica dabantur Deo renes adipes,& renunculi, sacerdotes pectusculum & armum recipiebant: offerentes autem cęteras carnes comedebant: ideo de sola victima pacifica intelligitur ista litera. *Armum ac ventriculum*. In Hebręo ponuntur tria, scilicet. *Armus, ventriculus,& genæ*. Hic autem duo solum de pectusculo non fit hic mentio,sed sępe dictum est quod pertinebat ad ius sacerdotum,vt patet Leuit.7. & Nume.18. de genis nusquam fit mentio in Hebræo nec in litera nostra nisi hic in litera Hebręa. Et volunt Hebręi quòd dantur ista tria propter Phinees sacerdotem. datur armus siue brachium, quia in fortitudine brachij sui percussit Zambricum madianitidem.

Quare nunquam fit mentio de genis.

Datur ventriculus, quia percussit eos in loco ventrium,vbi nos dicimus per genitalia.

Dantur genæ quia has mouet sacerdos in orando pro offerente.

Sed non multum patent istæ adaptationes: quia in monte Synai per quadraginta annos fere antequam Phinees percuteret coeuntes, iura sacerdotalia ordinata sunt: licet non fuerunt ibi expressa omnia quæ hic exprimuntur. Nicolaus dicit quòd armus & pectusculum dantur,quia in eis erant quædam ossa quibus ad maleficia idolatræ vtebantur: sed eadem ratione armos & pectuscula in alijs animalibus non immolatis comedere nõ deberẽt, sed dare sacerdotib'. Item hoc nihil proderat: quia solis ossibus & nõ carnibus ad illa maleficia isti indigebant: quæ satis copiose habere possent etiam si de carnibus non gustarẽt: ideo dicendum quòd ista magis sunt ad voluntatem, non enim facta sunt omnia ad significationem sed principalia. De istis ergo partibus quæ dabãtur sacer-

A dotibus forte dicendum est: quia istæ meliores erant quàm aliæ quæ manebant præter eas quæ immolabantur. nam in holocaustis omnia incendebantur: in pacificis autem vbi dabantur ista, offerebatur Domino tota aruina quæ operiebat vitalia, & duo renunculi, & renes duo, idest lumbi: quia istæ sunt carnes grossæ & meliores ad adolendum: de cæteris autem manentibus nullæ carnes meliores videbantur quàm armus,& pectusculum,& dabantur sacerdotibus. Sed adhuc litera nostra non concordat literæ Hebręę: quia in litera Hebręa ponuntur tria: & in litera nostra ponuntur duo: etiam quia ipsa duo quæ ponuntur in litera nostra, non sunt ea quæ ponuntur in litera Hebręa. Respondetur quòd eadem sunt ea

B quæ ponuntur hic, & in litera Hebraica: nec est putandum quòd genę darẽtur sacerdotibus, sed solum armus dexter & pectusculum: quia ista duo solum ponuntur in alijs locis, vbi ponuntur iura sacerdotalia in sacrificijs,vt patet Leuit.8. & Nu.18.cap. vbi videtur fieri pręcisio ex modo loquendi: quia ista sola sint quæ dari debeant sacerdotibus de sacrificijs pacificis. Licet autem in litera Hebraica ponantur genæ: non est intelligendum quòd genæ darẽtur, quia accipiuntur hic genæ secundum metaphoram pro quibusdam partibus adhærentibus armo & pectusculo,& vocantur genę: quia sicut genæ in vultu hominis mouentur, ita illę partes mouentur circa armum & pectusculum: quia sunt partes delicatæ & tenues modicum carnositatis habentes quasi pellis: & hoc

C notauit litera nostra cum dixit, ventriculus, quia armus, & pectusculum continuantur quibusdam partibus satis delicatis circa ventrem,quæ vocantur ventriculi,& est sensus. *Armum & ventriculum*. Idest armum cum suo ventriculo qui est quædam pars delicata adhærens armo: eodem modo intelligitur de pectusculo cum ventriculo suo: licet non expressit cum hoc notissimum esset: quia ista duo iura pertinerẽt semper ad sacerdotem qui offerebat & ad alios *Primitias vini*. Hic ponuntur tria quę dabantur a toto populo, primitiæ de necessitate erant: sed quantitas non erat determinata secundum legem, vt nunc inter Christianos non est, sed dicunt quòd aliqui dabãt quadragesimam, aliqui quinquagesimam: aliqui se-

Tria quæ a toto populo dabant sacerdotibus.

D xagesimam partem secundum quòd erant magis vel minus deuoti: vt declarat Hieronymus super Ezec. & habetur extra de decimis. c.primo. de quibus diximus supra 12.cap. & ibi vide. *Frumenti, vini, & olei*. Solum ponuntur hic tria de quibus dabantur primitiæ: sed non solum dabantur de istis, sed etiã de quinque alijs: vt supra diximus supra 8.cap. *Et lanarum partem ex ouium tonsione*. Daretur ista lana in decima: quia ex ea decimam dare tenebantur, cum computentur inter fructus quolibet anno nascentes etiam daretur primitia de lana. *Ipsum enim elegit*. Idest sacerdotum congregationem: hic reddit rationem eorum quæ dicta sunt,scilicet quare ista iura dari debebant sacerdotibus: & respondetur quòd quia Deus elegit sa-

E cerdotes ad ministrandum sibi, debent eis dari ista: quasi dicat, cum Deus poneret sacerdotes vt ministrarent ei, debebat eis dare sustentationem: quia non poterant vacare alijs ministrationibus acquisitiuis: nam qui altario seruit de altari viuere debet: vt ait Apostolus prima ad Corinth 9.cap. & patet extra de præbendis.cap.cum secundum Apostolum. & ista sacrificia quæ dabantur,pertinebant ad Deum: volebat ergo Deus quòd hæc darentur eis, & ne forte dicatur ꝙ Deus non mandabat ista, subiunctum est, ꝙ ipse est qui elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, idest quia ipse elegit cũ debebat ei prouidere de victu sufficienti. Causa autem quare separati fue-

ti fuerunt specialiter aliqui ministri in cultum Dei, & quare elegerit tribum Leuiticam supra dictum est & infra tangetur. *Elegit autem sacerdotem Deus de cunctis tribubus*. Idest sacerdotalem ordinem totum: & patet quia si vnus sacerdos esset, illi darentur ista iura: & post mortem eius nulli darentur: etiam quia dicitur de cunctis vrbibus tuis: si autem vnus sacerdos ille esset, qui hic signatur, non diceretur electus de cunctis vrbibus sed de tribu Leui de inter cæteros sacerdotes siue Leuitas: sed dicitur quòd fuit electus de cunctis tribubus: ergo referẽdum est ad tribum Leuiticam totam: vel saltem ad familiam Aaron, quæ quasi erat tota tribus Leui cum esset magna pars eius & dignior: & ista electio facta fuit cum singulæ tribus posuerunt virgas suas, & virga Aaron frõduit, vt patet Num. 17. cap. & illa erat electio vnius tribus inter multas tribus, & non vnius viri in vna tribu. Si autem obijcias quia dicitur hic ipse & filij eius. nam si esset totus ordo sacerdotalis non diceretur filij eius: quia ipsi filij sacerdotum sunt pars sacerdotum cum ipsi sint sacerdotes: & sic dicetur tolli inconueniẽs, scilicet, ꝙ non deberentur vni sacerdoti omnia iura, quia licet non deberentur omnia vni sacerdoti, tamẽ debebãtur ei & filijs suis qui erat totus ordo sacerdotalis. Respondetur ꝙ sacerdos qui hic accipitur licet pro tota congregatione sacerdotum stet, quia omnibus sacerdotibus simul debebantur ista iura: tamẽ sacerdos iste vnus erat: non tamen erat vnus determinate, ita ꝙ posset assignari aliquis sacerdos de quo ista dicantur. Forte dices ꝙ iste sacerdos fuit Aaron qui fuit primus sacerdos ceteris dignior, & ab eo inceperunt ista iura pro eo & omnibus filijs eius vsque in sempiternum: etiam quia dicitur in litera quòd ipse est quem elegit Dominus de cunctis tribubus tuis: hoc autem de Aaron verum est, quia loco eius posita fuit virga coram Domino, & Dominus fecit virgã eius frondere: elegitque eum cum posteritate sua. Sed hoc non potest stare: quia ista dicebat Moyses anno quadragesimo ab exitu de Aegypto in mense vndecimo, vt patet supra primo cap. Aaron iam mortuus erat. nam in anno quadragesimo mense quinto eiusdem mensis mortuus est, vt patet Nume. 33. cap. Si autem dicas quòd hoc referatur ad Eleazarum filium Aaron qui tunc erat sacerdos. nam eodem anno mortuus fuerat Aaron, & coram eo factus fuit sacerdos Eleazarus vt patet Num. 20. cap. & intrauit in terram promissionis. Sed adhuc dicet aliquis quòd hæc responsio non stat; quia ista iura erant danda in terra Chanaan cum pacifice possiderent eam, vt patet supra 12. cap. Moyses autem nesciebat vtrum tantum tempus victurus esset Eleazarus; ergo dicere nõ poterat quòd darentur ei iura ista & postea filijs suis. Respõdetur quòd falsum præsupponitur: nam Moyses sciebat quòd Eleazarus ingressurus esset in terram Chanaan, & satis magno tempore victurus: vt colligitur ex verbis Dei quæ ad Moysen dicta sunt. Nume. 27. cap. scilicet pro hoc siquid agendum erit Eleazar sacerdos consulet Dominum: & loquitur de Iosue pro quo orare debebat Eleazar, vel consulere dominum, quando aliqua bella agenda essent, vel aliqua alia dubia essent: ex quo innuitur quòd cũ ipso ingressurus erat in terram Chanaan, & consulturus dominum pro eo in omnibus necessarijs: etiam dato quòd non appareret ex loco illo, satis ex hoc loco apparet. nam ista verba non loquebatur Moyses a seipso, sed a Deo inspirante & erudiente: ideo cum in eis signaretur Eleazarus victurus post multos adhuc annos, dato quòd Moyses hoc aliunde non nouisset, satis ex hoc intelligebatur: sed ex alia radice non potest stare ista assignatio, scilicet, quòd iste sa-

F cerdos sit Eleazarus: nam non est ipse quem Dominus elegit de alijs tribubus, sed Aaron est, qui electus fuit, vt patet Num. 17. cap.

Et si dicas quòd cum Deus elegit Aaron, elegit etiam Eleazarum qui erat filius Aaron.

Respondetur quòd hoc modo non solum Eleazarus electus a Deo dicetur: sed etiam omnes de stirpe Aaron eadem ratione. Et sic dicendum est, quòd sacerdos qui hic accipitur, est sacerdos magnus, & quocunque tempore. nam illi & filijs suis dabantur ista iura omnia; & illi sacerdoti dicebantur dari, quia principalius dabantur illi & pro maiori parte: & patet etiam quia dicitur hic, vt ministret ipse & filij eius: ministratio nãque principaliter ei attribuitur.

G *De cunctis tribubus tuis*. Noluit Deus aliquam de alijs tribubus ministrare: quia in adoratione vituli omnes præter Leuiticam contaminatæ fuerant.

Vt stet & ministret ipse & filij eius in sempiternum. Ipse vnum sacerdotem signat: sed ista non referuntur ad vnum sed ad omnes sacerdotes, quia de hoc omnes æqualiter recipiebant.

Et si dicas quòd potest intelligi ly ipse pro sacerdote magno.

Respondetur quòd non potest stare: quia ista iura non solum debebãtur summo sacerdoti, sed etiam alijs, decimatio autem de decimis debebatur summo sacerdoti, vt patet Nume. 18. cap. Respondetur tamen quòd iste demonstrat summum sacerdotem: non tamen quòd ei debeãtur omnia ista iura, sed ipsi
H cum filijs suis; sicut ministrat cum filijs suis.

Si exierit Leuites. Hic ponitur secundum de sustentatione sacerdotum in speciali. *Si exierit Leuites*. Manebant Leuitæ dispersi per ciuitates habitationis suę: & raro venire debebant ad locum sanctuarij: quia iam non ferebant onera sicut in solitudine quadraginta annis consueuerant: aliqui autem ex deuotione venire volebant ad seruiendum specialiter in sanctuario, & istis dabatur pars de oblationibus, & alijs quæ pertinebant ad sacerdotes: & sic fuit de Samuele, quem mater sua vouit vt seruiret semper in tabernaculo coram Domino, cum tamẽ esset de Leuitis.

De sacerdotum sustentatione in speciali.

De officio Leuitarum quale erat. *Quæst. IIII.*

I SCIENDVM quòd Leuitæ habebant in officium datum sibi à Moyse vt portarent ipsum tabernaculum, & omnia quæ erant in eo iuxta diuisiones factas Nume. 3. & 4. cap. & quia ista ministratio erat virorum robustorum, assumebantur ad seruitium anno vigintiquinque, vt patet Numeri octauo cap. & cum essent annorum quinquaginta, cessabant a ministerio: cum autem Deus dedit quietem tabernaculo, ita quòd manere deberet in vno loco, nec ad mouendum illud requirebatur ministerium Leuitarum, elegit Dauid Leuitas ad ministerium domus Domini minoris ætatis, scilicet in anno vigesimo, & ista causa ponitur primo Paralip. 23. cap. cum dixit Dauid, requiem dedit Deus popu-
K lo suo, & habitationem Hierusalem vsque in æternũ: nec erit officij Leuitarũ vltra vt portent tabernaculum, & omnia vasa eius ad ministrandũ; iuxta præcepta Dauid quoque nouissima supputabitur numerus filiorum Leui a 20. annis, & supra: erant aũt multa officia necessaria in tabernaculo Dñi posito ꝗo in tẽplo Salomonis; nã necessaria erat aquarũ cõportatio, & lignorum ad sacrificia, & alias necessitates sanctuarij; sed ista officia nõ pertinebãt ad Leuitas: nam Amorrhæi qui erant de Gabaon, & alijs ciuitatibus propinquis, qui venerũt in fraude ad Iosue & castra Israel, portantes vestimenta attrita, & calciamenta, & vtres

refectos,

refectos,vt obtinerent pacem ab Israel: cognito autẽ ꝙ essent de terra Chanaan propter iuramẽtum quod Israelitæ præstiterant, non occiderunt eos, sed subiecerunt ad perpetuam seruitutem tabernaculi siue san ctuarij,vt cędant ligna,& comportent aquas: Leuitę ergo erant ad alia ministeria, scilicet vt essent ianitores domus domini,& vt essent cantores, & præessent alijs ministrationibus, quæ erant dispositiuæ ad sacrificium, sicut erat in choritis qui præerãt his, quæ frigebantur in sartagine: etiam erant custodes thesaurorũ, & quorũdam aliorum officiorum, de quibus primo Paralip.23. & 25.& 26. isti autem Leuitæ non seruiebant omnes simul: ita ꝙ omni tempore starẽt omnes ad seruiẽdum, qa tunc necessariũ erat morari omnes in loco sanctuarij,& non oportebat eis dari ciuitates. 48.vt patet Nume.35. cap. etiam non poterat hoc esse,quia non caperẽtur omnes in loco sanctuarij: ideo dicendum,ꝙ seruiebãt per vices suas, vt patet primo Paralip.23.& 25.atque 26.cap.& alijs temporibus manebant in oppidis,& ciuitatibus suis: cum autem ministrandi sors secundum tempora aduenisset, veniebat quilibet in locum sanctuarij, & manebat ibi toto tempore ministrationis, deinde redibat in ciuitatem suam: isti autem Leuitæ,de quibus nunc dicitur hic, erant qui volebant præter tempus sortis suę manere in loco sanctuarij seruiendo, vt si aliquis vellet ministrare tota vita,sicut Samuel, & isti recipiebant necessaria ad cibum in sanctuario,sicut alij Leuitę,qui erãt seruientes iuxta ordinem sortis suæ. *Si exierit Leuites*. Deuotione motus. *De vna vrbium suarum.* Quæ erant dispersæ in terra omnium tribuũ: quia tribus cui plures ciuitates contigerant, dabant Leuitis plures ciuitates,vt patet Num.35. cap. *Desiderans locum quem elegit Dominus*. Idest locum in quo est sanctuariũ, vt ibi specialiori modo ministret coram domino: si autem veniret ad aliquam negociationem, nihil ei daretur de sacrificijs,vel iuribus sacerdotum. *Sicut omnes fratres eius Leuites, qui stabunt eo tempore coram domino.* Præuidebat hic Moyses,ꝙ Leuitę in terra promissionis distinguendi essent ſm vices & tempora ministrationum: quia nõ erat necesse eos omnes simul ministrare, sed ita distinguebantur,vt aliqui semper manerent in ministerio tabernaculi: illi autem qui ex deuotione ascẽdebant,manebant ibi continuo alijs recedentibus. *Partem ciborum eandem accipiet quam cæteri*. Leuitæ q ministrabant præter ius decimarum quod habebant,adhuc accipiebant alias partes de his, q̃ pertinebant ad iura sanctuarij: decimæ autem siue tempore quo seruiebant,siue quo non seruiebant dabantur, vt sustentarentur inde ipsi & familiæ suę in ciuitatibus suis. *Excepto eo quòd in vrbe sua ex paterna successione debetur*. Quia habebant domos,pecora,& iumenta, & aliqua supellectilia quæ debebantur ex successione hęreditaria,& illa non perdebãt, licet non maneret in ciuitate sua. *Excepto eo quòd in vrbe sua ei ex successione paterna debetur*. Hoc etiam potest referri ad decimas quæ debebantur Leuitis, & dicuntur deberi ex successione.i. hęreditarie: quia ex eo ꝙ aliquis erat filius Leuitę debebat habere decimarum partem, & sic videbatur ei esse ex successione paterna.

Et si dicas cõtra, quia dicitur excepto eo quod debetur ei in vrbe sua: quia aliquid dicitur deberi in vrbe quod proprie expectabat ad vrbem, sicut si essent aliquæ possessiones in vrbe. Respondetur ꝙ satis stat hoc cum decimis.s.ꝙ decimę debebãtur in vrbe.i.nõ debebantur Leuitę solum quando ministrabat,vt pateret de alijs partibus ciborum,quæ eis dabãtur cum starent in loco sanctuarij.nam vbicunque starent ista dabantur,siue ministrent,siue non,siue in Sanctuario,siue in vrbe sua,vel vbicunque alibi.

A *Quando ingressus fueris.* Hic ponitur secundum principale.s.doctrina populorum. semper repetit præceptum de vitanda idolatria, siue directe, siue indirecte fiat,quia in hoc maximum periculum erat,& magna occasio propter consuetudinem quam in Aegypto cum idolatris habuerant,& propter ritus gentiũ quas expulsuri erant: ideo frequenti admonitione, & præmij, & pœnæ propositione oportebat hęc mentibus infigi,& explicantur hic multi modi,qui licet directe non sint cultus idolorum, tamen ad idem genus reducuntur. *Caue ne imitari velis abominationes*. Vocantur omnia ista abominationes: quia cum ista pertineant ad idolatriam, multum repugnant Deo. *Qui lustret filium suum ducens per ignem.* Lustrare idem est, ꝙ purgare. Et aliqui gentiles credebant omnia purgari per ignem: ideo homines in ętate parua factis quibusdã cæremonijs inter ignes transire faciebant:& istum ritum obseruant Tartari vsque ad præsentem diem,qa nullum extraneum hominem ad principem suũ accedere sinunt,nisi eum prius inter ignes transire fecerint, quasi ibi purgetur, & in hoc attribuitur igni aliqua vis diuina quod ad idolatriam pertinet. — *Populorũ doctrina.* — B — *Quid sit lustrare. Mos Tartarorum.*

Aliquis dicere posset,ꝙ intelligeretur hoc de quadam immolatione quæ fiebat dæmonibus,de qua dicitur Leui.20. ꝙ homo q dederit de semine suo idolo Moloch morietur. s. ꝙ erat quoddam magnũ idolum ęneum & inane,in cauatura autem interiori ponebatur magnus ignis, ita ꝙ totum illud idolum exscandesceret, & tunc pueri paruuli ponebãtur in manibus illius,& cremabantur: & ne parentes puerorũ audirent eiulatus morientium, cõcinebant in omnibus musicis instrumentis multum sonantibus, & faciebant magnas voces,atque fragores, quo expleto, mortuo puero, dicebant eum translatum ad deos. Hoc autem fatua illa gentilitas extimabat a nequissimis illis sacerdotibus crudeliter defraudata. — C

Sed hoc non potest hic consonare: quia pueri qui sic offerebantur idolo Moloch moriebantur,isti autẽ qui lustrabantur per ignem non moriebantur, sed fiebat ignis, & inter duos ignes transibant pueri, & fiebant quędam cæremoniæ, quæ pertinent ad artem quandam prohibitam,quæ vocatur pyromantia,& signatur hoc cum dicitur, non inueniatur in te qui lustret filium suum.i.purget, quod autẽ lustratur.i.purgatur non consumitur: etiam quia dicitur ducens per ignẽ.ducere enim trãsire est,& sic illi pueri aut puellę transibant inter ignes incombusti. *Aut qui ariolos sciscitetur.* Ariolus & aruspex idem sunt.s.qui aspiciendo in aris aliqua futura prædicere conantur. Immolabant enim aliquod animal ad honorem alicuius idoli, & in visceribus maxime in præcordijs secundum quædam signa data in arte respiciebant,& iudicabant: maxime ista inter gentes consuetudo antiquitus inoleuit: de hoc Lucanus libro primo in fine, & Seneca in tragedia.4. quę dicitur Oedipus. *Et obseruet somnia.* Licet aliquando somnia vera signent secundum quasdã causas,ex quibus originem trahunt: sed quia vt communiter sunt ex quadam dispositione varia phãtasiæ, vel ex dęmonum illusione: ideo credere eis superstitiosum est: quando autem liceat per somnia iudicare super. Gen.40.c.dictum fuit. *Atque auguria*. i.inquisitiones alicuius futuri in auium volatu & garritu: extenditur tamen augurium ad multa alia cõmuni nomine. *Nec sit maleficus.* Qui dęmones conuocet ad nocendum alicui, vt qui ad amorem per aliqua facta & dicta dęmones inuocãdo aliquas personas sollicitãt, vt quasi violenter ament quousque ad insaniam conuertantur de quibus diximus Exo.22.cap.vel alio modo odium,vel amorem, seu damnum alicui personæ procurant. *Nec incantator.* Qui humanos sensus ludificat,vt — D — E

eat, vt videantur quę non sunt, & alio modo vocatur apparitor a faciendo apparere. *Nec Phitones consulat.* Phiton vno modo signat dęmonē familiarem quomodocunque teneatur: in quo aliqua quæ nobis mirabilia videntur fiunt: sicut dicitur de phitonissa ad q̄ iuit Saul, quæ fecit mortuos apparere, vt patet primo Regum 28. cap.

Phiton quid sit, & phitonici

Alio modo Phiton est dęmon qui intra aliquem hominem loquitur, quo mouente aliqua futura hn̄s prędicit: inquātum illi dęmones cognoscere possunt: habentes illum dicūtur phitonici, siue phitonissę, sic dicitur Actuum. 16. cap. ꝙ quædam puella habebat phitonem, & clamans post Paulum & Barnabam dicebat, quia serui Dei sunt, & Paulus dixit, exi ab ea in nomine Iesu: & vocantur phitones ab Apolline, qui phitius a phitone serpente quem occidit dictus est, & in laudem illius victorię habentes sic nominantur, qa ipse Apollo siue phębus, qui inter Gētilium deos plurima responsa dabat, in puellarum virginū subintrans viscera eas loqui futura faciebat, vt ait Lucanus in 3. lib. *Nec diuinos quærat.* Diuini sunt qui Dei reuelatione futura se præscire dicunt: cum tamen ex alia causa siue naturali, siue dęmonum hęc parua dicant. *Et quærat a mortuis veritatem.* Inuocando dęmonem, vt subintret corpus mortui, & ad aliqua respondeat: vel in ossibus mortuorum aliqua superstitiosa agendo. *Propter eiusmodi scelera delebit eos in introitu suo.* Leuiti. 18. cap. dicitur quod propter turpissima vitia carnis euomuit eos terra: sed dicendum est, ꝙ vtrunque genus peccati habuerunt, & omni malo pleni erant, nec est hoc contra ea quæ dicta fuerunt supra 6. cap. s. ꝙ Deus in sola gente Israelitarum zelabat idolatriam, quia licet Deus nunquam aliquos Gentiles propter solam idolatriam destruxerit, tamen si propter aliud vitium delebat, etiam ibi simul idolatriam puniebat. *Perfectus eris.* Idest perfecte Deo seruiens vel adhærens. *Et absque macula.* Idest sine macula supradictorum, ita quòd in nullo eorum maculeris: dictio Hebraica hic posita potest significare simplicitatem, & tunc dicitur. *Simplex eris cum domino Deo tuo.* Idest nō curabis scire futura, vel aliqua secreta quæ homines conantur scire per istas superstitiosas artes. *Tu aliter a domino Deo tuo institutus es.* Idest Deus docuit te, ꝙ non sic faceres, ne audires augures, & diuinos. *Vel aliter institutus es.* i. non indiges ꝙ instituaris, vel informeris de veritatibus occultis per incantatores & diuinos, quia Deus instituit te, idest docuit te aliter reuelando tibi futura, quæ tibi conueniunt per prophetas, vel sacerdotum inquisitiones, vt habetur Nume. 23. cap. non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israel, temporibus suis dicetur Iacob & Israeli quid facturus sit dominus, & patet ista expositio, quia immediate ponuntur conditiones prophetæ reuelantis.

Conditio prophetarum bonorum, & quare promissi prophetæ.

Prophetam de gente tua. Hic ponitur tertium. s. conditio prophetarum, & primo ponit de bono, deinde de malo ibi. *Propheta qui arrogantia. Prophetam de gente tua, & fratribus tuis.* Demonstrat hic, ꝙ non indigebant auguriјs nec maleficiјs aliarū gentium, quia Deus suscitaret prophetam eis reuelantem futura, & de gente eorum, quia si de alia gente esset, non crederetur ei: quia suspectus esset, quòd eos ad idolatriam reducere vellet, & quòd non a Deo, sed a dæmonibus reuelationes haberet. *Sicut me.* Ista sunt verba Moysi significātis quòd prophetæ quos dominus suscitaret, eēnt veri sicut Moyses, & denotat ly sicut similitudinem, sed non æqualitatem, quia nullus propheta surrexit vltra in Israel, qui nosset Deum facie ad faciem in cūctis signis atque portentis, sicut Moyses, vt patet infra cap. vltimo. *Vt petisti a domino in Oreb quando concio congregata est atque dixisti.* Ibi petierūt a domino, quòd lo-

F queretur eis Moyses, & non dominus ne moreretur. *Vltra non audiam vocem Domini, & ignem hunc maximū non videbo ne moriar.* Veritates supernaturaliter cognitæ nō reuelabantur Iudæis per artes superstitiosas, sed per ipsum Deum, & Deus a principio per seipsum sine aliquo homine locutus fuit populo illi denuncians legem, & sic veritates occultę reuelari debebant. erat enim modus ille manifestior, & non oportebat inquirere veritatem prophetię ex futuro euentu, ad sciendum vtrum ꝓpheta a Deo dixerit, quia ibi per signa diuinæ potentiæ clare constaret Deum dicere hoc: sed Israel territus petijt, quòd non loqueret̄ eis Deus, sed Moyses, & non solum petierunt pro tunc, sed etiā pro futuris temporibus: quia credebāt quòd quotiescunque Deus appareret, semper audirentur voces ter-

G ribiles, & ignis magnus: ideo dixerunt. *Non videbo vltra ignem maximum, nec audiam vocem Domini ne moriamur.* Idest domine rogamus te ne vnquam audiamus istā vocem, nec videamus ignem, ne moriamur. Et ex hoc petebant, quòd non solum tunc loqueretur eis Moyses in persona Dei, sed quòd quandocunq; Deus eis locuturas esset in futuris tēporibus, per alium loqueretur, & sic prophetas pro omni tempore petiuerunt, qui sunt interpretes, seu relatores verbi Dei, & hic concedit eis Deus prophetas. *Bene omnia sunt locuti.* Idest bene dixerunt petendo prophetas, in quo fauet petitioni eorum. *Prophetam suscitabo eis.* Quia ista litera est responsiua ad superiora dicta, scilicet tu autem a domino tuo aliter institutus es, idest non debes inq-

Nota aliā continuationem & intellectū huius literæ obscuræ.

H rere veritatem a mortuis, vel per augures, aut incantatores, aut maleficos vel quoscunque similes, quia isti ideo sic inquirebāt, quia non habebant aliam meliorem doctrinam, siue meliorem institutionem: tu autem quia aliter institutus es a Deo tuo, idest aliter edoctus, scilicet quia docet te de veritatibus necessariјs ꝑ prophetas, & hæc est causa quare subiungit. *Prophetā de gente tua, & de fratribus tuis suscitabit.* Necesse est enim quòd intelligatur hoc de propheta quolibet, postea a Deo mittendo, qui institueret populum in veritatibus, quas quærerent, & non cogerentur declinare ad ariolos, & cęteros incantatores: & dicitur. *Prophetam de gente tua.* Idest suscitabit dominus vnum prophetā, & post eum alium prophetā, & sic multos alios suc-

I cessiue. *De gente tua.*

An de Gentilibus suscitauerit Deus aliquos prophetas, vel omnes fuerunt de Iudæis. Et de Sybillis. Quæst. V.

SVSCITAVIT Deus ꝓphetas aliquos de aliјs gentibus, sicut fuit Balaam: de quo Num. 22. & 23. & 24. c. qui propheta fuit, & ariolus: vt ibidē patet. Suscitauit etiam sybillas quæ fuerunt fęminæ multa futura prophetantes, & istę fuerunt decem inter quas prima fuit sybilla Erithrea, quę tempore Thola iudicis Israel fuit, scilicet anno a creatione mundi. 3890. quando fuit bellum troianum: hæc prophetauit Troiam bello perituram, & Homerum gręcorum vatem, qui postea per multa tēpora fuit, men-

K dacia locuturum, vt ait Firmianus Lactantius de natura deorum lib. primo. cap. 6. Huius enim multa dicta ecclesia canonizauit, & recitat, scilicet versus illos quos ipsa in gręco scripsit, & quædam postea in exametros latinos conuertit, scilicet

Iudicij signum tellus sudore madescet:
Et rex adueniet per secula cuncta futurus:

Et cæteri qui canuntur in matutinis natiuitatis, de his multa ponit August. de ciuit. Dei lib. 18. cap. 23. Fuerunt aliæ nouem sybillæ, scilicet sybilla delphica; alia Libyca, alia Samia, alia Cumea, alia Phrygia siue Troiana, alia Babylonica, alia Tiburtina: alia Cymeria.

Omnium

Omnium istarum libri in Capitolio Romano tempore Gentilitatis etiam magno tempore post Christum in Capitolio habebantur, & volentibus monstrabantur: soli autem libri Sybillæ Cumanæ occultabantur, quos solum licebat videre quindecim viris: de his Marcus Varro in libris Sacrorum, & Lactantius de natura deorum lib. primo capit. 6. & Isidorus Etymologiarum lib. 8. cap. de Sybillis. De libris istarũ Sybillarum mirabilia dicta de Christo habentur in libris 7. Lactantij de natura deorum, & interdum in libris August. de ciuitate Dei: de his tamen prophetis Iudæi non curabant, quia non erant de gente sua. *Et de fratribus tuis*. Istud non refertur ad populum Israel simul, quia totus populus non habebat aliquos fratres, nisi dicantur fratres Israel omnes qui erant de stirpe Esau, scilicet Idumęi, scilicet, quòd sicut Iacob, & Esau fratres erant, ita quòd omnes de stirpe Iacob essent fratres omnibus de stirpe Esau, & isto modo accipitur supra 2. cap. cum dicitur transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitãt in Seyr. & infra 28. cap. dicitur non abominaberis idumęum, quia frater tuus est, sed non potest accipi hic isto modo, quia non dicebat Deus, quòd suscitaret prophetas de Idumæis, quia illis non erat credendũ, cum essent idolatræ, & semper essent suspecti de declinatione ad idolatriam: etiam non potest stare, quia in litera dicitur prophetam de gente tua, scilicet de Israelitis, est ergo locutio ista ad quemlibet de Israel, licet loquatur eis simul quasi dirigatur ad totam communitatem vox, & tunc bene dicitur quòd Deus suscitabit de gẽte tua. i. de Israelitis, & isti erant vna gẽs, de qua erat quilibet qui erat de genere Iacob. *Et de fratribus tuis*. Idest de ipsis Israelitis. nam omnes Hebræi inter se fratres vocabantur, vt patet Leui. 25. & supra 15. c. cum dicitur cum venditus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa: loquendo ergo ad quemlibet Hebræum erat verum, quòd quando aliquis surgeret propheta de Hebræis, quòd Deus suscitabat prophetam. *De fratribus eius*. Idest de fratribus illius Hebræi ad quem dirigitur ista locutio: loquendo autem ad totum Israel, sicut interdum fit in isto libro, non staret hoc. *Suscitabit Dominus Deus tuus*. Verba sunt Moysi instituentis totum Israel monstrando, quòd non oportet eos inquirere veritatem a mortuis, vel alijs modis supradictis, quia prophetã habent. *Ipsum audies*. Idest quicunque ille propheta fuerit audies illum, dũ tamen a Deo missus sit, quod declaratur per signa q̃ infra ponuntur, scilicet vtrum a Deo sit vel non. *Vt petisti a domino Deo tuo in Oreb*. Idest ipse loquebatur ibi tibi per se, & tamen territus fuisti audiens vocem eius, & petisti ne vnquam tibi loqueretur, sed quòd loqueretur Moyses, & ipse audiret primo a Deo, & deinde recitaret coram populo, vt patet Exodi 20. & supra 5. & hoc erat esse propheram. sicut ergo ipsi tunc petierunt prophetam ad referendum eis verba Dei, & non solum erant eis necessaria verba Dei tunc, sed etiam in futuris generationibus: ideo non solum erat eis necessarius tunc propheta, sed etiam post: & ideo dicit Moyses. *Suscitabit*. Idest post me multos alios suscitabit Deus, qui eodem modo tibi verba Dei enunciẽt. *Quando concio congregata est*. Idest in die quo totus Israel congregatus fuit ad audiendum præcepta Dei in voce tubæ, vt patet Exodi 19. cap. quia incipiente sonitu tubæ eduxit Moyses omnem Israel de castris, & eduxit illos ad radices montis: concio dicitur populus siue totum concilium congregatum, & a concione dicitur concilium, & a concione dicitur principatus concionatiuus de quo Ari. 3. Politi. cap. 1. quòd oportet participare omnem ciuem saltem principatũ concionatiuum, idest quòd habeat vocem in concione,

Concio. Concionator. concilium quid.

A siue concilio quantum ad facta communitatis: etiam ex hoc vocantur concionatores qui loquuntur ad totum populum, scilicet ad totam concionem, & sic Salomon vocatur Concionator in libro Ecclesiastes: quia Ecclesiastes in greco idem est, quòd Concionator siue loquens ad concionem latine, & hoc signat litera Hebraica, quæ dicit hic. *In die populi*. Idest in die quando totus populus congregatus fuit, & licet isti non petiuissent, quòd loqueretur eis Moyses, & non Deus: tamen Deus non loqueretur amplius, qa Deus solum volebat eis loqui per se decem pręcepta, cuius ratio late habetur Exodi 20. cap. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti*. Istud dictum habetur supra cap. 5. cum dicitur: tu magis accede & audi cuncta quæ dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, B & nos audientes faciemus ea. quod cum audisset dominus ait ad me: audiui vocem verborum populi huius quæ locuti sunt, & bene omnia sunt locuti: quis det talem mentem habere eos, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea? Potest autem hoc intelligi dupliciter vno modo, quòd Deus dixerit, ꝙ bene sunt locuti isti Hebræi, quia dixerunt quod facerent omnia quę mandaret Deus, & hoc declarat cũ dicit: quis det talem mentem habere eos, vt timeant me, & custodiant mandata mea?

Duplex literę expositio.

Alio modo quòd referatur hoc ad illud, quod hic dixerunt Hebræi, scilicet quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses: & sic dicit Deus, quòd bene sunt locuti, idest rem rationalem petunt: ideo exaudiuit C Deus petitionem eorum, & secundum istum sensum concordat litera ista superiori, scilicet. *Ipsum audies, vt petisti a Domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata est atque dixisti, vltra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignẽ hunc maximum amplius non uidebo ne moriar*. Et tunc sequitur litera, scilicet. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti*. Idest bene petiuerunt: ideo sic faciam, & sic apparet in litera immediate sequenti, scilicet. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum*. Si autem referatur ad sensum priorem, scilicet quòd Deus diceret istos bene locutos, quia dixerunt quòd omnia mandata Dei custodirent: non est aliquo modo ad propositũ literę huius de dando eis prophetam, & tunc diceta liquis quòd non accipitur istud dictum secundum eã- D dem sententiam supra quinto cap. & hic respondetur, quòd ita accipitur: quia ista litera vbicunque ponatur, siue hic, siue ibi, duos istos sensus simul importat, & patet, quia dicitur. *Bene omnia sunt locuti*. Quasi dicat, quòd non solum locuti fuerunt Iudæi vnum, sed multa, & omnia illa recte dixerunt: fuerunt autem ista duo.

Primum erat, quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses, siue aliquis propheta loco Dei. Secundum fuit, quòd omnia quæ diceret ille propheta a Deo custodirent, & vtrunque erat bene dictum: ideo dicitur, quòd bene omnia sunt locuti. *Prophetam suscitabo*.

E *Vtrum tota ista litera a principio vsque in finem diuersimode in partibus suis exponenda sit, scilicet in vna parte de Christo, & in alia de prophetis alijs, vel intelligatur secundum sensum literalem simul de Christo, & quolibet alio propheta bono. Quæstio. VI.*

SATIS notum est, quòd litera intelligitur de quolibet propheta, quem Deus suscitaret post Moysen. Sed quia Doctores nostri exponunt de Christo, vt satisfiat vtrique, diuidunt istam literam, scilicet ab illo loco, prophetam de gente tua, vsque ad istum locum exponunt de quolibet propheta, qui venturus esset & eruditurus Israelitas: & ab

isto

isto loco vsque ad illum locum, propheta autem qui arrogantia, exponunt de Christo. Sed non conuenit hoc vllo modo.

Primo quia ista verba non differunt aliquo modo, quia vnum est repetitio alterius, & est vnum probatio alterius, quia Moyses loquens ad populum dixit ista prima, scilicet prophetam de gente tua, & de fratrib⁹ tuis, sicut me suscitabit tibi dominus, ipsum audies: sicut petisti a domino Deo tuo in Oreb: ecce qualiter iste propheta, de quo est Moyses locutus, hic est propheta quem petijt Israel, siue vnus, siue multi: & tunc inducitur Deus consentiens istorum petitioni cum subditur. *Et ait dominus ad me bene omnia sunt locuti.* Idest recte fecerunt petere aliquem qui loqueretur eis loco mei, & sequitur: prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ergo ad superiorem prophetam refertur, & sic necessario est idem propheta. Item quia infra dicitur propheta qui arrogātia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non mandaui illi &c. in quo loquitur de malis prophetis: siue qui se prophetas fingunt, cum tamen non sint, ergo in superioribus. s. hic videtur, ꝙ dabat regulam de veris prophetis: aliàs si litera ista intelligeretur de vno solo, & postea poneretur regula de omnibus malis, esset quoddam deliramentum, cum istę regulę poni deberent quasi de contrarijs. Necessario ergo dicēdum totam istam literam debere claudi sub vna sententia, & ad quem refertur vna pars, refertur alia. Dicendum enim ꝙ tota ista litera intelligitur de quolibet propheta quem Deus mitteret ad erudiendum Israel, & ponuntur duæ regulæ. s. vna regula de bono propheta, & alia de malo propheta. Dicendum etiam necessario ꝙ ista litera intelligitur tota de Christo a principio vsque ad locum illum. Propheta autem qui arrogantia, ita ꝙ non diuidatur litera. Et hoc quia ipse Christus testatus est hanc auctoritatem de se intelligi, vt patet Ioan. 5. c. cum dicitur: si enim Moysi crederetis forsitan crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: si enim illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? Etiam patet hoc Luc. 24. c. cum enim Christus in specie peregrini duobus discipulis euntibus in Castellum Emaus declararet, ꝙ oportuisset Christum pati omnia ista, & prædicare, & facere omnia alia, & hæc prophetarum testimonijs comprobaret dicitur, & incipiens a Moyse & omnibus prophetis interpretabatur illis, quæ de ipso erant in omnibus scripturis: in his autem duabus scripturis dicit, ꝙ Moyses aliquid prophetauit de Christo, sed si requirantur omnes quinque libri sui, non reperietur aliqd quod applicari possit ad Christum nisi hoc. Et si forte aliquis proteruiat dicens, ꝙ alia loca sunt in quibus Moyses locutus est de Christo. s. in omnibus sacrificijs, & cæremonijs alijs, quæ signabant Christum futurum, cum essent vmbra futurorum bonorū, & manifestatur hoc Ioan. 19. cap. vbi beatus Ioannes interpretat ea quæ Moyses dixit de sacrificio agni paschalis esse de Christo intelligenda: nam cum dixerit, ꝙ ad Iesum cum venissent non fregerunt ei crura, subiungit: facta sunt hæc vt impleretur scriptura os non comminuetis ex eo: & tamen hoc dixerat Moyses, vt patet Exodi 12. cap.

Doct. expositio & opinio.

In oībus. 5. libris Moysi nō reperitur aliqua ꝓphetia in sensu literali de Christo, nisi hæc.

Respondetur quòd Moyses & aliæ scripturę loquuntur de Christo dupliciter aut clare. s. in sensu literali & principali, aut in metaphoris quibusdam, quę ad alium modum & sensum videntur trahi principaliter saltem in cortice literæ. Si autem accipiatur istę secundus modus: dicendum quòd Moyses in multis locis loquitur de Christo, quia quasi omnia quæ de sacrificijs & similibus cęremonialibus dicūtur, ad Christum trahuntur, aut trahi possunt. Accipiendo primo

F modo nō est aliquis locus in toto pentatheuco Moysi qui loquatur de Christo, nisi iste, ita quòd sint verba Moysi. Dico autem propter locum illum qui habetur Gen. 49. cap. scilicet donec veniat qui mittendus est, scilicet Messias vbi declaratum est, cum ista verba non sint Moysi: sed Iacob annūciantis filijs suis futura.

Quòd autem de ista auctoritate Moysi intellexerūt euangelistæ duo: patet quia in sermone beati Petri quem fecit ad Israelitas, vt patet Actu. 3. cap. cum ꝓbare vellet per Moysen Christum Iesum fuisse promissum in lege, allegauit istam auctoritatem dicens, Moyses quidem dixit: quoniam prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris
G tanquam meipsum, audietis iuxta omnia quæcunq; fuerit locutus vobis. Et si queras, quomodo ergo importat ista litera hos duos sensus? Dicet forte aliquis quòd vnus est metaphoricus.

Respondetur quòd non potest stare, quia in metaphoris non est arguere: tamen beatus Petrus arguebat in hac litera contra Hebręos, & Christus eodem modo. Dicendum ergo quòd sensus literalis est vterque: nam vna litera bene potest importare duos sensus, cum vnus subordinatur alteri per modum quem declarauimus Exodi 12. cap. Est autem sensus huius literę, quòd Deus mitteret prophetas bonos, qui erudirent Israel, & loquerentur ei verba, quæ a Deo audirent, & quia nullus ita excellenter facturus erat hoc, sicut Christus, voluit principaliter hoc de Christo intelligere, & ad istum sensum protulit Moyses super
H quem Christus fundabatur in arguendo. *Prophetam suscitabo eis.* Iudæi doctores volunt quòd iste propheta fuit Iosue: quia post Moysen nullus propheta immediatior fuit quàm Iosue cui sæpe Deus locutus est, vt patet Iosue primo. & 5. 6. 7. 8. & quasi in omnibus. ca. Doctores nostri, vt communiter dicunt esse Christū, qui per excellentiam fuit propheta, & ad quem omnes prophetæ dirigebantur. Quod non negatur, sed intentio literæ non videtur. Ad hoc ergo videtur dicendum aliquibus quòd nō intelligatur litera ista de aliquo vno propheta, siue Iosue, siue quolibet alio, vel etiam Christo: sed intelligitur de quolibet ꝓpheta quem Deus post Moysen suscitaret: quia conditio-
I nes istius prophetæ in quolibet reperiuntur. Et patet hoc: quia si intelligeretur de vno propheta quicunq; esset ille, non satisfaceret intentioni petitionis Israel: quia ipsi petierunt ne vltra viderent ignem, & audirēt vocem domini: si autem Deus vnum prophetam eis promitteret, de quo ista intelligerentur, oporteret ante illum vel post illum Deum loqui eis in igne, & voce terribili. Et si dicas, quia non sequitur: quia Deus promittebat vnum specialiter, & tamen daturus erat plures, quos non promittebat, & sic nunquam loqueretur eis in igne.

Doct. responsio, ꝙ intelligat ista litera de quocūque bono propheta & de Xpo etiam.

Sed non stat hoc: quia dato quòd solum vnus promittebatur, dato quòd plures & semper futuri essent: tamen nō potest litera concordari: qa dicit hic Moyses quòd dando istum prophetam satisfaciebat peti-
K tioni eorum. s. ꝙ non viderent vltra ignem maximū: nec audirent vocem domini: quia ille propheta si vn⁹ esset, non duraret semper. Item non concordat superiori intentioni literæ: quia Deus dixit se daturum ꝓphetam, vt reuelaret eis secreta quæ audiret: sed non sufficeret, quia mortuo illo, vel nondum nato quærerent augures & diuinos: cum non haberent alium respondentem. Ea quæ supra dicuntur vera sunt: sed ista auctoritas principaliter intelligitur de Christo, vt inducitur Actuum 3. cap. *Et ponam verba mea in ore eius.* Ita vt ipse propheta esset instrumentum, Deus autem loqueretur. & ideo cogebantur aliquando prophetæ

loqui

loqui nolentes, vt patet de Balaam Num.23.c. quod non contingeret si ipse propheta semper moueret instrumenta ad loquendum: quia tunc esset principale agens, & non cogeretur, & tamen ex hoc non tollit̄ quin prophetæ intelligant quæ dicunt, quia non sunt sicut arreptitij qui sunt pure instrumenta, & hoc putauit Montanus hæreticus, quē reprehendit beatus Hiero. vt habetur in prologo super Abacuc. *Qui autem uerba eius quæ loquitur in nomine meo.* Dicēdo, hæc dicit dominus: alia autem quæ non loquebatur in nomine domini, idest vt propheta, non tenebantur audire. *Audire noluerit.* Contemnendo vel repugnando sicut faciebant prophetæ mali, qui repugnabant prophetis domini, & percutiebant eos, vt Sedechias, qui fecit cornua ferrea percussit in maxilla Micheam ꝓphetam domini, vt patet 3. Regum 22. cap. Et Hieremias sæpe percussus est, & alij prophetæ, vt patet in multis locis. *Ego vltor existam.* Scilicet talem virum tēporaliter vel æternaliter puniendo.

Applicando autem istam literam ad Christum, de quo principaliter loquitur sic expones. *Prophetam suscitabo eis.* s. Christū Iesum, qui fuit propheta & plusq̄ propheta, & hoc intelligendum est quantum ad eos inter quos Christus cōuersabatur. nam sicut prophetæ diuina reuelatione cognoscebant veritates alijs hominibus incognitas, & reuelabant eas hominibus: ita Christus multas veritates reuelabat, & abundantius quàm alij prophetæ, & quia quando aliquis dicebat aliquid a Deo accepisse, & postea confirmabat illud miraculorum operatione, credebatur esse propheta, sicut hic patet, ita cum Christus multa doceret, & multa signa faceret, quæ alij nunquam fecerunt, sicut ipse Christus dixit Ioan.15.ca. si non fecissem eis opera quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nūc autem viderunt & oderunt, & ipsi Iudæi sępe assistentes signis quæ faciebat Iesus ad confirmationem doctrinæ suæ, dicebant quia nunquam tale factum est in Israel: propter hæc ergo sæpe vocabant eum prophetam, vt patet Mat. 16. & alibi sæpe dicebant Iudæi de Christo, propheta magnus surrexit in nobis, & ipse Christus se prophetam vocauit, vt patet Mat.13. cap. cum de se locutus, ꝙ non honoraretur inter cognatos suos ait. non est propheta sine honore, nisi in patria sua: licet Christus faceret omnia quæ faciebant prophetæ, & diceret omnia quæ dicebant prophetæ: proprie tamen propheta non erat, quia propheta est, qui suscipit aliquas reuelationes a Deo, quando actualiter eleuatur intellectus eius supernaturaliter ad contemplandū aliquas veritates supernaturaliter cognoscibiles: Christus autem non sic eleuabatur, nec ab alio suscipiebat reuelationem: cum ipse Deus verus sit, qui omnia reuelat: etiam quia lumen propheticū est ęnigmaticum aliqualiter, & impefectum: quia ꝓphetę pauca cognoscebant, & multoties videbant aliqua, & quęrebantur ab eis, & ne sciebant: sicut patet de Heliseo. 4. Regum. 4. ca. quando venit ad eum mulier cuius filius mortuus erat, & dixit ad famulū suū Giezi dimitte illam: quia anima eius in amaritudine est, & dominus celauit a me, nec indicauit mihi, & sic in alijs locis: Christus autem omnia cognoscebat, quia vere Deus erat, & cognoscebat voluntates hominum quas prophetę non cognoscebant, vt patet Ioan. primo cap. cum dicitur ipse sciebat quid erat in homine, & dicunt de eo euangelistę, quòd Iesus sciebat omnia quæ ventura erant super eum: non ergo proprie est propheta Christus, licet eis qui eum Deū esse nesciebant, propheta esse videbatur: si tamen cognosceretur, non vocaretur propheta: sicut nullus Iudęorum Deum prophetam vocaret: loquitur tamen scriptura quantum ad hominum apparētiam

Christus non erat proprie propheta.

A propter similitudinem aliquorum actuum. *Suscitabo eis.* Propria locutio est valde ista. nam quandocunq; aliquis homo naturaliter aliquid facere non poterat, & ad illud faciendum eleuabatur supernaturaliter dicebatur suscitari, quia a se nō mouebatur, sed ab alio: omnia namq; quæ Deus nobis facit intellectum nostrum, aut voluntatem erigendo, suscitationes quedā sunt: & sic quando Deus ponebat in corde alicui viro, vt pugnaret pro gēte Iudæorum quę affligebatur ab hostibus, dicebatur eum suscitare: sic patet Iudi. 3. cap. cum dicitur suscitauit eis Deus Saluatorem nomine Aioth: & iterum suscitauit eis Saluatorem nomine Othoniel: prophetę autem proprie suscitabantur, quia eleuabatur intellectus eorum per lumen di-
B uinum ad cognoscendas quasdam veritates, quas naturali vigore cognoscere non valebāt. Christus autē abundantius suscitatus dicitur: quia in prophetis alijs sola illa eleuatio intellectus ad contemplandas veritates illas erat supernaturalis, cætera autem naturalia erant: quia nihil magis quàm alij homines habebant: Christus autem non quidem accipiendo pro supposito diuino quod æternum & increatum est, sed accipiendo pro illo homine assumpto, est suscitatus magis a Deo quàm alij homines, quia supernaturaliter formatus est nullo virili semine agente. supernaturaliter ad verbum assumptus est natura hoc non potente, immo nec intelligere valente: quicquid autem in eo factum est, supernaturaliter operatum est. de medio Israelitarum Deus alios prophetas suscitabat, sed
C nullum magis quàm istum suscitauit: quia in nullo tanta supernaturaliter operatus est. *De medio fratrum suorum.* Idest non fuit Christus de Gentilibus, sed de fratribus ipsorum Iudęorum: cum enim esset de ꝓgenie Iudęorum, dicebatur esse frater cuiuslibet Iudæi, vel de fratribus cuiuslibet Iudęi: fuit enim de tribu Iuda, vt patet Mat. primo cap. & Luc. 3. cap. *Similem tui.* Hoc refertur ad Moysen, scilicet quòd Christus futurus erat, sicut Moyses, & hoc potest intelligi dupliciter. Vno modo quantum ad naturam, scilicet ꝙ sicut Moyses erat homo, ita Christus esset verus homo: hoc tamen non multum videtur intelligere litera, quia satis innuebatur Christum esse hominem cum dicebatur, prophetam suscitabo de medio fra-
D trum tuorū: nam qui ex hominibus nascebatur, necessarium erat, vt homo esset.

Duplex literæ expositio.

Alio modo intelligitur, ꝙ sicut Moyses erat maximus inter prophetas, cui Deus clarius & pluries apparebat, vt patet infra 34. & Num.12.c. ita Christus abūdantius cognosceret q̄ omnes alij prophetę. *Et ponam verba mea in ore eius.* Deus dr̄ ponere verba in ore Christi: quia ipse Christus est verbū patris, & nihil ei magis conuenit q̄ patrem gignentem, & seipsum manifestare: sic facit verbum nostrum, quod nos loquētes & seipsum manifestat, & sic dicit Christus Ioā. 5. c. ꝙ nihil loquitur, nisi quę vidit & audiuit apud patrem, licet autem in ore aliorum prophetarum verba Dei posita fuerint, in nullo tn̄ ita proprie posita sunt, sicut in hoc cum ipse sit verbum patris. *Loqueturque ad eos*
E *omnia quæ præcepero illi.* Nam nihil loqui omittebat per timorem aut iniustum amorem, sicut homines imꝑfecti faciunt: etiam dicebatur loqui omnia quæ præcipiebat Deus, quia nihil de corde suo confingebat, vt patet Io. 5. c. *Qui autem uerba eius quæ loquitur in nomine meo.* Dicitur loqui Christus in nomine Dei, vel aliqs propheta, qn̄ dicit hęc mandat fieri Deus: aut ista dicit euentura, vel hęc testatur fuisse. *Audire noluerit.* Idest noluerit obedire exequendo mandata eius, aut assentiendo eis quæ credi mandabat. *Ego vltor existam.* Quia Deus puniet ęternaliter cum mortaliter peccēt repugnando Christo. *Propheta qui arrogantia.* Hic agit̄

de malo

Conditiones malorum prophetarū.

de malo propheta. *Voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi, vt diceret.* Vt si Deus aliquid vni prophetæ reuelet. Et alius primo ab illo tacite audiens alijs illa dicat tanquam sibi a Deo dicta. Et hoc propter arrogantiam. s. vt glorietur Deum sibi fuisse locutum, vel forte vt sub isto colore aliquid lucretur. Si autem aliquis aliqua falsa confingat, & alijs tanquam Deus mādauerit, hęc dicit, siue ad iactantiam, siue ad lucrū, non dicitur loqui in nomine domini. *Aut ex nomine alienorum deorum.* Idest ꝙ dicat aliqua, quæ non sunt reuelata a me, sed ab alienis deis. i. a dęmonibus. Non est intelligendum, ꝙ aliquis propheta loquatur in nomine deorum alienorum dicēdo hęc dicit Astaroth vel Phegor, quia tunc non audirent eum Iudęi, sed mox lapidarēt eum: nec de prophetia huius aliquod dubium esse poterat. Dicitur autem aliquis propheta locutus ex nomine alienorum deorum, cum aliqua loquitur per responsum dęmonum, vt pote quia est augur, & aliquid aspexit in garritibus auium, & dixit scitote quia tale quid euenturum est, aut si ariolus, & respexit in visceribus animalium occisorum, & hæc prænunciet euentura tanquam ei Deus dixisset, etiā si non dicat se loqui a Deo dicens, hęc dicit dominus, incurrit pœnam huius legis: proprius tamen intelligitur hoc cum sciretur de aliquo ꝙ erat ariolus, vel magus, aut habens phitonem, & ab illo inquireret veritates aliquarum rerum, & postea diceret: hæc dicit dominus, & tamen dixisset sibi phitonicus spiritus dato ꝙ illud euenisset, mori debebat iste propheta: si autem quispiam in tantam prorumpens insaniam diceret: hęc dicit vobis Deus Astaroth, vel Belphegor, aut quisquā alius loquebatur clarissime in nomine alienorum deorum, & de hoc non est dubium ꝙ confestim mori debebat. *Quòd si tacita cogitatione.* Hic respōdet Deus dubio, quod insurgere poterat de cognitione prophetę, an ex Deo sit. *Hoc habebis signum.* s. quòd si ea quæ prædixerit propheta non euenerint, non locutus fuit Deus illa, quia Deus mentiri non potest, q̄ ergo prędixit eueniēt. Sed in hoc considerandū erat, vtrum propheta conditionaliter an absolute locutus fuisset, & an assignasset tempus an non, & ſm hoc poterat de eo iudicari. *Sed per tumorem animi sui confinxit.* Idest ex superbia, vel appetitu honoris, vt alij eum extollant.

An propheta falsus loquebatur nomine deorum alienorum.

In quo cognoscitur propheta falsus a vero, & aliquæ regulæ circa hoc. Quæstio. VII.

ET notandum, ꝙ non conuertitur ista regula. s. ꝙ quandocunque non euenit quod prædictum est, ꝙ propheta non est a Deo: sed non valet euenit quod dictū est, ergo est propheta a Deo, quia aliquādo dęmonum ꝓphetæ signa vera prædicunt. Etiam quia a fortuna aliquis verum dicere potest, quia sicut contingit, quòd id quod aliqs de futuro prænunciat sit falsum, ita contingit esse verum: non concludetur ergo ex his quæ accidunt veritas prophetiæ: dantur autem duæ regulę ad cognoscendum aliquem esse falsum.

Prima ꝙ non dicat aliquid contra cultum Dei, vt si dicat ꝙ Deus mandat coli deos alienos, & non solum si mandet hoc, sed etiam si dicat vel mandet aliquid contra legem: quia constat legem esse veritatem inuiolabilem, quia a Deo dictam: Deus autem sibi ipsi non contradicit. Sed contra hoc arguitur: quia aliqui prophetę contra legem dixerunt & fecerunt, vt patet de Dauid qui sacrificauit in area Ornam Iebusęi, vt patet 2. Regum vlt. cap. cum tamen prohibitum esset in lege sacrificia facere extra atrium tabernaculi, vt patet Leui. 17. & supra 12. cap. Et Helias bonus prophe-

F ta dicebatur, & tamen induxit populum, vt sacrificiū fieret in monte Carmelo, vt patet 3. Reg. 18. c. Ad hoc rn̄detur, ꝙ aut ꝓpheta dicit aliqd qđ ꝯdicit alicui qđ affirmatur esse in lege, aut mandat, vel persuadet fieri aliquid contrarium ei quod in lege mādatur. si primo modo propheta est singulariter malus, quia ea quæ affirmantur esse in lege immobiliter sic sunt: ideo cōtrarium semper falsum est: vt si aliquis propheta diceret, ꝙ Deus non creauit mundum, vel non eduxit Israelem de Aegypto, quorum opposita asserūtur in sacra scriptura, & quantumcunque paruum esset qđ ille propheta negaret: vel si negatum est in scriptura, & illud affirmaret malus eēt, vt si diceret, ꝙ Salomō non fuit filius Dauid, & omnes tales hæretici vel infideles vocantur diuersimode. Si autem aliquid man-
G daret, vel persuaderet fieri quod in scriptura vetatur, aut illud est malum simpliciter, aut malum solum, qa prohibitum: si autem est malum simpliciter, tunc ꝓpheta ille malus iudicatur, vt si mandet accipere vxores alienas, vel colere idola quæ in lege prohibentur, & de se mala sunt: de hoc supra 13. cap. quia nullo casu sibi credendum est etiam si signa faciat.

Et si dicas de illo ꝓpheta qui inspiratus a Deo mandauit alteri, ꝙ percuteret ipsum gladio, vt patet 3. Re. 20. c. & non fuit iudicatus malus propheta: tamen ꝑcutere alium gladio simpliciter malum est, quia est ꝯ pręceptum decalogi. Respondetur, ꝙ licet occidere & percutere de se malum sit, tamen in aliquo casu iustificari potest, vt si sit aliqua causa iusta occidēdi, vel
H vulnerandi. sic autem erat hic, quia iste propheta mādabat alteri, ꝙ percuteret eum: ideo percutiēdo sine praua intētione, nec peccatur contra Deum, nec percusso aliqua paratur iniuria, immo ille qui percutere prophetam istum noluit peccauit, quod patet, quia propter hoc a Leone occisus est, vt patet eodem cap. non est autem sic de adulterio, vel adoratione idolorum, quia in nullo casu iustificari possunt, nec valet si arguatur de Osee: quia dictum est sibi accipere vxorem fornicariā, & fac filios fornicationis, quia in hoc non mandatur Osee, quòd fornicetur, sed quòd accipiat in vxorem mulierem quæ fornicaria erat, & habebat filios natos in fornicatione, & illos fecit suos filios Osee adoptando eos. Et iste intellectus conuenit
I literę & figurę: literæ quidem, quia dixit Deus accipe vxorem: si ergo vxor sua efficiebatur, non poterat ex ea fornicationis filios facere, sed legitimos.

Item quia Deus volebat per hoc signare, ꝙ Iudæi non erant filij sui, quia seruiebant idolis: sed ipse adoptauit eos abstrahēdo a cultu idolorum: patet iste sensus per illa quæ sequuntur in illo primo c. de hoc magis diximus super prologum primum Gen. s. sup epistolam ad Paulinum. in cap. 7. eiusdem prologi. Si autem illud quod mandat, vel persuadet est malum, qa prohibitum, tunc distinguendum, quia aut propheta ille qui mandat vel facit, est approbatus per alia pręcedentia, & veritates, ita ꝙ non præsumi posset de eo, ꝙ hoc ad malum finem, tunc iudicabitur de eo, ꝙ est bonus, & ꝙ hoc ex Dei dispensatione facit ad maiorē
K laudē Dei: sic est de Dauid, de quo arguebatur, quia ipse approbatus erat a Deo testimonio Samuelis, vt patet 1. Reg. 16. c. & in multis alijs operibus gloriosis. Sic etiam de Helia præsumebatur, quia omnes eū in sanctum prophetam habebāt, quia eum solum vocabant eo tempore prophetam domini, & quia sciebant, quia precibus eius tribus annis & dimidio non pluit, vt patet 3. Reg. 17. cap. & Iacob. 5. cap.

Item quia videbat totus populus, quòd ipse discептabat cōtra prophetas Baal, vt dimitterent idolatriā: non erat ergo verisimile, quòd ipse ibi ad cultum idolorum immolasset ad confutandam prauitatem idolatrarum,

latrarum, quæ aliter congrue cõfutari poſſe non videbatur: ſi autem illi qui iſta faciunt vel dicunt, ſunt tales qui nondum per aliqua facta approbati ſunt, ſi talia dicant vel faciant eis credendum non eſt, ſed magis repugnandum, vt patet de nouem tribubus & dimidia, quæ pugnare voluerunt contra duas & dimidiam, quia ędificauerat altare extra locum quē Deus elegerat, & per hoc præſumebatur contra eas, ꝙ idolatrare vellent, vt patet Ioſue. 22. cap. Et ſi arguatur, quia Gedeon ædificauit altare domino ſub quercu, & obtulit ſacrificium ibi, vt patet Iudi. 6. cap. Et non fuit ei imputatum ad malum, cum tamen Gedeon nondum eſſet approbatus nec famoſus in Iſrael.

Reſpondetur quòd factum Gedeonis fuit approbatum poſt ꝑ mirabilē liberationem de manu Madianitarum, vt patet Iudi. 7. cap. ideo altare illud quod fabricauit manſit in magna reuerentia per multa tempora poſt, vt patet Iudi. 6. cap. ſi uero non ſecutū fuiſſet illud miraculum, non fuiſſet approbatum factum Gedeonis. Secunda regula eſt, quòd quando propheta prædixerit ſignum futurum, & non euenerit, non fuit a Deo prophetia, quia Deus fallere neſcit, nec qđ vult poteſt non euenire. Sed cõtra hoc arguitur: quia multa Deus per prophetas dixit, quæ non euenerunt, vt patet de morte Ezechiæ quam prædixit Eſaias, ſed non euenit, vt patet 3. Reg. 20. cap. & Eſaiæ. 38. ſic ēt Ionas prædixit deſtructionem Niniuitarum, vt patet Ionæ. 3. ſed non facta fuit, & Hierem. 18. cap. habetur ſubito loquar de gente, vt ędificem & plantem: deinde ſubditur, quòd etiam ſubito conuertetur ad furorem ſuum, vt deſtruat & euellat. ergo variabuntur dicta prophetarum, & tamen non vocantur iſti prophetę mali.

Aliqui volentes defendere regulam dicunt, quòd ſemper prophetia boni prophetæ completur, & ad obiecta dicunt, quòd iſtæ prophetię completæ fuerunt, & ſi non literaliter, tamen ſpiritualiter, ita quod Niniue deſtructa fuit, & Ezechias mortuus fuit peccato. Sed hoc non poteſt ſtare, quia ſi prophetię omnes complerentur, non diceretur Deus mutare ſententiam: ſed hoc falſum eſt, vt patet Hierem. 18. cap. quia totaliter Deus mutare ſententiam dicitur. Et ſi prophetia dicta de Ezechia completa fuiſſet, non dixiſſet Deus: qa audiui orationem & lachrymam tuā: ecce ſanaui te, & addidi. 15. annos vitæ tuæ.

Et ſi dicatur, quòd iſta prophetia non fuit completa literaliter, ſed ſpiritualiter: iſta autem argumenta fiunt de ſenſu literali. Reſpondetur quòd non poteſt ſtare, quia ſi completa fuiſſet in ſenſu ſpirituali, oportet ꝙ in illo intellexiſſet propheta proferens, aliàs ſi intelligeret in alio in quo non compleretur, mentiretur propheta: ſed propheta non intendebat ſenſum ſpiritualem, quia timens triſtaretur de non impletione, ſed Ionas reſpiciens ciuitatem Niniue non ſubuerti dolebat dicens, melius eſt mihi mori q̃ viuere, quia non videbat impletum quod dixerat, vt patet Ionę 4. c. ergo non intelligebat in ſenſu ſpirituali. Item quia ſi liceret dicere compleri prophetiam aliquam in ſenſu ſpirituali, tolleretur omnis certitudo prophetiæ, & non poſſet diſtingui inter verum prophetam, & falſum quod eſt contra dictum textus. Et patet conſequentia, quia nulla prophetia tam erronee dici poſſet quę aliquem ſenſum ſpiritualem non reciperet, quia Hebræi dant ſenſum ſpiritualem dictis Talmud, quibus nulla falſiora & irrationabiliora eſſe poſſunt. Dicendum ergo ꝙ ea quæ dicunt prophetæ, vel q̃ Deus dicit non complentur, quia Deus ita res dicit, vt cognoſcit. Aliquando Deus dicit aliqua quæ ſm̄ ſui alti conſilij determinationem nouit futura, & iſta quia a cauſa immutabili emanant, ſic erunt, nec vllo modo

Quare qñque ea q̃ prophetę, uel Deus dicit non complent.

A mutabũtur, & iſtæ vocant̄ prophetiæ ꝑdeſtinationis. Alio modo Deus dicit aliqua euentura eſſe per prophetas, ſecundum ꝙ cognoſcit ea dependere ex ſuis cauſis particularib⁹, licet aliter ſit in intellectu diuino: nec in hoc eſt aliqua fictio vel falſitas, licet nō dicat ſecundum quod eſt in intellectu ſuo determinatum, dicit tamen ſm̄ ꝙ eſt in ſuo intellectu cognitū a cauſa particulari dependere, licet ipſe prænoſcat futurā cauſę mutationem: ideo nō ſequitur idem ordo efficiendi, & vocatur iſta prophetia cōminationis, quia non ſic fiet, ſed ſic futurum Deus cōminatur: & de hac dr̄ cõiter noueris mutare vitam, nouerit mutare ſnīam. Et modi cões loquendi obſcurant multum iſtam materiam, quia videntur aliquo modo ponere aliquam

B mutabilitatem in Deo, licet hoc non intendant: quia nullo modo ſnīa Dei, vel id quod Deus dicit mutabile eſt, ſicut enim ſi aliquis iudex diceret alicui accuſato, ſecundum tua crimina, quæ hic proponũtur, tu mereris ſuſpendi, in hoc nihil ſnīat, & ideo ſi ille nō ſuſpendatur, non mutatur aliquid de verbo iudicis. Si tamen iudex dicat, ego ſententio te ſuſpendi, iſta eſt vere ſnīa, & ſi hęc non compleatur, mutatur aliquid de verbo iudicis dicto: ſic eſt in Deo ſi Deus dicat alicui, ſm̄ tua peccata præſentia mortem mereris temporalem, ſiue ſubuerſionem, propter hoc tñ nō dicit, ꝙ ſubuertetur, vel ꝙ morietur: ſi tñ Deus diceret ego iudico te moriturum in breui, iſta ſnīa eſt. Sic enim eſt de his, quæ deus dicit nobis vel comminatur, quia qñ Deus aliquid ſm̄ ſuam determinationem futurū

C eſſe cognoſcit, & illud prædicit, ſnīa eſt Dei: qñ autē Deus aliquid ſm̄ cõnexionē particularium, prædicit eſſe futurum, non ſnīat illud futurum: ſed dicit, ꝙ ſic futurum eſſe præſens cauſarum connexio requirit. Et ad iſtum ſenſum reducuntur oēs iſtę propoſitiones cum dr̄: morieris, & non viues. eſt ſenſus tua infirmitas nunc requirit, ꝙ moriaris, & non viuas, & cū dr̄. 40. dies & Niniue ſubuertet̄: eſt ſenſus præſentia peccata Niniuitarum requirunt, ꝙ vſq; 40. dies ſubuertatur ciuitas: ſi autem Niniue non ſubuerſa fuit, vel Ezechias nō fuit mortuus, nihil magis mutatum eſt in verbo domini quàm ſi nunquam dixiſſet. Et ſic prophetia Eſaiæ & Ionæ non fuit falſa, quia verba ꝓphetarum ſequuntur eum intellectum quem Deus

Quo verificant̄ multę propoſitiones de futuro.

D intendit, quia Deus per prophetas loqui dicitur, vt patet iſto cap. Et ſicut veritas vel falſitas alicuius propoſitionis debet iudicari ad intentionem proferētis, ſic verba prophetarum, cum a Deo ſint, ſm̄ Dei intētionem veritas eorum iudicanda eſt? Et licet propheta intelligat quid ſignificant ea quæ ei reuelãtur, & ſciat ꝙ Deus ea reuelat: tamen neſcit ſemper vtrum ſecundum prædeſtinationem dicantur, an ſecundum connexionem cauſarum particularium, vt patet Iohelis. 2. cap. quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat dominus, & relinquat poſt ſe benedictionem? Et ideo contingit, quòd aliquando propheta intelligeret prophetiam, quæ erat ſecundum prædeſtinationem, eſſe ſecundū connexionem cauſarum particularium, & aliquando econtrario: patet primum de Moyſe, quia Deus

Nota.

E protulerat contra eum ſententiam, quòd non intraret vltra Iordanem, & hoc fuit ſecundum Dei prædeſtinationem, vt patuit in effectu, ſed Moyſes putauit contrarium, ideo precatus eſt dominum, ut dimitteret eum tranſire, & dominus ad eum, non loquaris mihi vltra de hac re: non enim tranſibis Iordanem iſtum, ut patet ſupra 3. cap. Secundum patet de Iona qui putauit Niniuem eſſe ſubuertendam, & ſtabat extra ciuitatem reſpiciens: & quando uidit eam non ſubuerti, doluit, ſed licet iſta probent ea quæ Deus ſententiat, ſemper compleri, & prophetas ſemper vera loqui:

Tamen

Tamen adhuc manet argumentum. s. ꝙ nō potest distingui propheta verus a falso, quia non constat eis quibus prophetia dicitur, quomodo dicatur: ideo si non eueniat, nescient distinguere vtrum est verus ꝓpheta an falsus. Aliqui dicunt, vt Nicolaus, ꝙ in hoc distinguitur bonus a malo, quia boni prophetæ licet a principio ignorent, vtrum secundum certitudinem diuinæ prædestinationis, an secūdum mutabilitatem causarum particularium dictum sit: tamen post eis reuelatur, & ipsi reuelant ea eis, quibus ante contraria dixerant, & sic videtur ꝙ ipsi vere prophetę fuerint. Sed non videtur semper, quia licet Esaias reuelauerit immediate Ezechię, quòd Deus sanaret eum, sed non contingit sic in omnibus: de Iona non videtur sic, sed ipse licet timeret, ꝙ Deus misereretur, tamen per reuelationem nesciebat vtrum subuertenda esset an non: ideo ipse exiuit extra ciuitatem considerans vtrum caderet, & dato quòd Deus sibi reuelasset ante finem illorum 40. dierum, quòd non esset subuertenda, tamen ipse non reuelauit Niniuitis: ideo dubitarent de ipso vtrum bonus propheta fuerit.

Ad aliqualem ergo maiorem euidentiam oportet distinguere de propheta secundum regulas quas posuimus supra, quia quædam materiæ sunt circa quas nunquam datur, nisi prophetia secundum diuinam prædestinationem, & nullis quando non euenerit, sicut propheta dixit, perspicuum est ipsum esse falsum prophetam. Si autem sit circa materiam, in qua potest dari secundum prędestinationem, & secundum causarum connexionem, tunc non potest esse certa cognitio sed possunt esse multæ verisimiles præsumptiones. Primo si ille propheta alias consueuerat verum dicere, & ista magna præsumptio est: quia illi, q apud omnes approbatus est, omnia credūtur, & multa permittitur agere etiam si sint contra legem positiuam, vt diximus de Dauid & Helia. Item alia præsumptio, quia illi ad quos prophetia dirigitur, respiciant dispositionem, in qua erant tempore quo data fuit prophetia, & dispositionē in qua postea fuerint, & siue prophetia fuerit promittens bonum, siue prænuncians malum, poterunt iudicare vtrum ex mutatione meritorum vel demeritorum suorum potuerit mutari promissio vel comprobatio, præcipue cū omnes homines credant, quia licet Deus eis mala ꝓnunciet, si conuertantur, mala non euenient, & sic dixerunt Niniuitę quis scit si conuertatur, & ignoscat dominus, & propter hoc pœnitentiam egerunt: ideo post 40. dies manente inconcussa ciuitate possent credere Niniuitę, quòd Deus exaudiuisset humiliationē eorum, & tenuissent quòd Ionas verus propheta fuisset, & ex his potest argui in alijs prophetis.

CAP. XIX.

Sup. 12. Exodi 21. nu. 35. Iosue 20. 85 q. 1. ca illa & c si

CVM disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, & possederis eam; habitauerisque in vrbibus eius & in ædibus, tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.

CVM. Supra tactum fuit de statu & regimine maiorum, hic consequenter agitur de ordinatione minorum, quia in rectissimis politijs nihil inordinatum manere debet. Et tanguntur duo principaliter. Primo ponitur quoddam præceptum pertinens ad statum omniū simul sum-

F ptorum. Deinde secundo ponit ea, quæ pertinent ad directiones singulorum. ibi. *Non assumes & transferes.* Prima diuiditur in tres partes. Primo de constitutione trium ciuitatum primarum. Secundo de lege homicidarum ibi. *Hæc erit lex.* Tertio de superadditione trium aliarum ibi. *Cum autem dilatauerit: Cum disperdiderit Deus tuus gentes.* Scilicet quę erant vltra Iordanem, ad quas immediate transiturus erat Israel. *Tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.*

De constitutione trium ciuitatum primarum, quæ dicuntur ciuitates refugij. Quæstio. I.

G ISTAE sunt ciuitates refugij. Et debebāt esse vniuersę nouem, quarum tres erant citra Iordanem in terra Seon & Og. s. Bosor, & Golam, siue Gaulon, & Ramoth Galaad. vltra Iordanem esse debebant sex, sed quia Iosue non erat occupaturus vniuersam terram promissionis, vt patet supra 7. cap. & Exo. 23. solum mandauit ei Moyses, quòd designaret tres ciuitates, & fuerunt. s. Cedes, Sichen, & Ebron, vt patet Iosue. 20. cap. & de istis tribus dicitur hic: alię tres adduntur infra quando Deus dilatasset terminos eorum, & hoc completum fuit in Salomone, qui subiecit vniuersam terram quam priores non subiecerant, vt patet 2. Paralip. 8. cap. & 3. Re. 4. cap. & istę ciuitates positę fuerunt in terra promissionis, vt ęqualiter distarent, vt essent. q. in triangulo æquilatero, vt

H non esset aliqua ciuitas quę ab aliqua parte terrę ꝓmissionis valde multum distaret. *Separabis tibi in medio terræ tres ciuitates.* Licet in tota terra promissionis quæ capienda manebat sex ciuitates erant separandę, quia tamen Moyses sciebat, ꝙ non immediate tota terra ventura erat in manus Israelitarū, quia dictum fuerat Exo. 23. cap. non eijciam eos a facie tua anno vno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant cōtra te bestiæ: paulatim expellam de conspectu tuo, donec augearis & possideas terram: idem patet 6. 7. c. ideo mandauit ex iussione Dei tres ciuitates, tunc solum constitui in refugium: cum autem dilatata fuit terra habitationis eorum, separare debebant alias tres ciuitates, sicut dicitur infra. *In medio terræ.* Non est intelligen-

I dum, quòd istæ tres ciuitates essent in medio terræ, scilicet quòd acciperentur tres ciuitates, quę essent inter se vicinæ in medio terræ; quam caperent in possessionem: quia tunc nihil magis videretur proficere, quòd essent tres ciuitates quàm quòd essent duæ, maxime quia litera infra repugnat huic expositioni: sed est sensus, quòd istę tres ciuitates erāt sic dispositæ, ꝙ caperēt totam terram possessionis eorum in medio, scilicet quòd distinguatur tota terra quam in possessionem accepturi erant immediate post Iordanem in figuram triangularem æquilateram; & tres anguli huius trianguli ęquilateri essent tres ciuitates existentes in tribus extremitatibus terræ illius, & ęquidistantes essent ciuitates istę inter se: sic enim declarat litera sequens, vt quidam volunt: sed dic melius, vt in-

K fra. *Sternes diligenter viam.* Via sterni dicitur, idest applanari ne esset via aspera & prærupta, sed satis plana, & sic quędam vię magnæ & planę vulgariter stratę nuncupantur, & hoc est intelligendum secundum conditionem: nam aliquæ terræ sunt, quæ montuosę sunt, in quibus non poterat planari totaliter via, sed meliori modo quo posset fieri erat faciendum, vt ipsi qui confugerent ad ciuitates refugij, cito venire possent in ciuitates refugij, ne hostis suus eum in via attingeret atque occideret: dicitur etiam via sterni, scilicet quòd ponerentur in via aliqua signa directiua, quæ viam indicent nullo homine indicante:

indicante: vt qui fugeret non perdat viam, & incurreret in manus persecutorum, cum viarum ambagibus deliraret. *Et in tres æqualiter partes totam terræ tuæ prouinciam diuides.* s. prouinciam quam acquisituri erant nūc tpe Iosue, secus aūt de prouincia quam postea acquisituri essent, quia illa in tres alias ciuitates distribuenda erat, vt patet infra: istæ aūt tres ciuitates primæ sic accipiebantur, quia tota illa terra diuisa fuit in tres partes ęquales, & in qualibet illarum partium ponebatur vna ciuitas. s. ꝙ fierent quasi tres circuli, vel tres quadrati, quorum vnus nō continet aliū, & intra istos circulos includeret tota terra Chanaan, quæ caperetur tpe Iosue, & factis istis circulis inquireret in quolibet eorum centrum, & ciuitas, quę esset in centro illius circuli, vel propinquior cētro esset ciuitas refugij, & isto
B modo consonat tota littera, quod non erat s̄m priorē expositionem: nam in littera dr̄, ꝙ istę ciuitates essent in medio terrę, & tñ s̄m priorem expositionem non esset in medio terrę, sed magis in tribus extremitatib' terrę magis distantibus a medio terræ, & tñ s̄m istam expositionem non esset in medio terræ, sed magis in extremitatibus terræ magis distantibus a medio terræ, & tamen secundum istam expositionem erant ciuitates istæ locatę in medio terræ, non ꝙ omnes tres erant coniunctæ in medio totius terrę Chanaan, sed ꝙ quælibet erat in medio illius terræ in qua ponebatur, tanquam ciuitas refugij secundum assignationē circulorum trium supradictorum. Item non consona
C bat illa expositio, quia dicitur. *In tres partes æqualiter totam terram tuæ prouinciæ diuides.* Tamen secundum illā expositionem non fiebat aliqua diuisio, sed manebat tota terra integra, & ponebantur ciuitates in tribus extremitatibus maxime distantibus: secundum istam expositionem conuenit, quia diuidebatur terra in tres partes æquales secūdum tres circulos, vel tria quadrata continentia totam illam terram. Item non conueniebat illa expositio, quia dicitur infra. *Vt habeat è vicino qui propter homicidium profugus est, quo possit euadere.* Erat enim intentio Dei distribuentis istas ciuitates, ꝙ vbicunque aliquis esset in tota terra Chanaan haberet prope ciuitatem aliquam in quā refugere posset, si homicidium casuale accidisset: ponendo tamē modo illo valde inconuenienter locatæ erant: nam
D nullis essent ciuitates istæ propinquę, nisi illis qui essent in extremitatibus prouinciæ, & tūc adhuc melius esset quomodocunque ponere eas simul, vel alias in medio prouinciæ: tamen ponendo secundum istum modum nunc dictum, essent propinquę sibi ciuitates, cum nulla staret in extremitate prouincię, sed circa medium terræ. in alia autem positione minor distantia vnius ciuitatis ab altera erat maior, quam latitudo, vel longitudo totius prouincię, cum ponerent æque distantes in situ trigono: iste ergo modus est quē littera intendit: alius autem multum extraneus est, & repugnans, & quando dicitur hic ꝙ terra diuidenda erat in tres partes æquales, non est intelligendum, ꝙ acciperentur partes ęquales secundum numerum ciuita-
E tum, villarum, atque oppidorum. s. vt si in vna parte illarum essent triginta ciuitates, ꝙ in alia essent totidē, siue maioris, aut minoris spacij esset, quia tunc nō haberet ille qui faceret homicidium semper locum refugij propinquum. nam in terra illa, quę multum esset populata, ciuitas refugij esset multum propinqua cuilibet loco illius terrę: in terra autem quæ non esset tantum populata, distaret valde ciuitas refugij, sed diuidebantur istę tres partes terrę ęqualiter. s. quantum spacium terræ contentum, ita ꝙ tantum spacium in longitudine, & latitudine esset in vna terra, sicut in alia, licet non essent totidem ciuitates, & oppida, quia idem periculum erat si ciuitas refugij procul staret si

A terra esset populata, sicut si non esset populata, quia vtroque modo hostis persequeretur occidentem casualiter, & propter longitudinem vię caperet eum, atque occideret etiam si sit terra solitudinis.

Hæc erit lex homicidæ fugientis. Hic ponitur secundum. s. lex homicidarum. de istis dictum fuit Nume. 35. & supra 4. Et dicitur Iosue. 20. c. *De lege homicidarum.*

Cuius uita reseruanda est. i. omnes sequentes conditiones debet habere homicida, vt in ciuitate refugij vita eius conseruetur.

Qui percusserit proximum suum nesciens. i. sine intentione percutiendi, quia ille qui incidebat ligna de cuius manubrio ferrum effugit, voluntatem occidendi non habuit: & sic si aliquis iaciebat lapidem, vel telum in locum, per quem nullus transire consueuerat, & accidit ꝙ transiret aliquis, & mortuus est, non fuit voluntarium homicidium.

Nullum contra eum habuisse odium comprobatur. Quia si eius inimicus esset, non pręsumeretur eum occidisse a casu, sed per excogitatam malitiam, et si a casu fuerit. hoc aūt erat ꝙ si aliquis erat inimicus eius, q̄ mortuus est, ab aliquot ante diebus, ita ꝙ cognosci posset istę inimicitiæ, & probari, tunc non poterat conseruari iste qui percutiebat proximum suum dato, ꝙ ignorans fecisset, & in hoc adimebatur ei multa immunitas propter suspitionem causatam ex inimicitijs p̄cedentibus. Non tñ intelligendum est, ꝙ immediate ferebatur sententia ꝯ istum: nam non fertur sentētia ex qualibet præsumptione, sed ex violenta: hic autem nō erat violenta. si ergo iste fugeret in ciuitatem refugij, & hostis suus occideret eum in eadem ciuitate, non tenebatur ad pęnam ad quam tenebantur alij effractores immunitatis illius ciuitatis, nec qñ accipi debebat ille inde qui taliter occidisset, obseruabatur solēnitas, quę obseruabatur in alijs qui occiderant, & ante non erant hostes: de qua solennitate habetur Nume. 35. c. & infra in littera. *Sed abiisse simpliciter.* i. sine aliqua cautela, vel fraude ad occidendum, vel percutiendum. *Securis fugerit manum.* Hic possunt esse duo casus, vnus cum aliquis scindit ligna, & percutiens in duro loco, vel quocunque aliter, disiliat tota securis de manibus eius. Alius casus est in scissione lignorum effugiat ferrum securis de manubrio manente manubrio in manibus scissoris lignorum. Et licet in vtroq; casu posset homicidium fortuitum sequi, tamen secundū magis pręsumitur esse inuoluntarium. s. manente manubrio, & disiliente ferro: primus aliqualiter suspectus est, quia potuit aliquis dimittere securim de manibus elabi, vt alium percutiat, sed tñ considerato ꝙ ille qui percussit non erat inimicus percussi, pręsumitur a casu factū fuisse. de secundo casu est littera ibi. *Ferrumq. lapsum de manubrio.* Et hoc est verum si legat lr̄a disiunctiue, & non copulatim: si aūt legatur littera copulatim, vt vr̄ sonare, est sensus ꝙ alicui scindēti ligna eua sit tota securis de manu. s. ferrum cum ligno. Et deinde ex illisione in euasione effugit ferrū de manubrio, & p̄cussit aliquem, & occidit: iste casus est medius inter primū & secundū positos supra: est. n. minoris culpę siue p̄sumptionis, q̄ primus duorum, quia ferrum q̄d effugit in euadendo totam securim de manu poterat ad maiorem distantiā peruenire, q̄ tota securis simul perueniret: est aūt maioris culpæ siue p̄sumptionis q̄ secundus, quia in scđo nulla est p̄sumptio, in hoc aūt pręsumi pōt, ꝙ tota securis voluntarie dimissa est, deinde ferrum de manubrio casualiter effugit. Aliqui communiter loquentes ponunt hic vnum casum scilicet lapsum ferri de manubrio, sed non patitur littera. *Percusserit & occiderit.* Aliqui putant ꝙ dicitur p̄cusserit, & occiderit, quia si solum lapsa securis siue manubrium percuteret proximum, & nō occideret, *Duplex litteræ expositio.*

non tenebat mori, p illa percussione, & si pximus ei⁹ q percussus fuerat percuteret percussorē occidendo eū, erat reus mortis: hoc aūt verū est, sed nihil speciale est. nā dato ꝙ aliquis percussisset alterū a proposito, & non moreret̄, non dēbat mori, ēt si hostis eius eēt, sed dabat impensas in medicos, & restituebat opera eius, vt patet Exo. 21. c. cū ergo aliquis pcuteret, & nō occideret, nō erat opus, vt iret in ciuitatē refugij, sed dr̄ magis hoc, quia si aliquis pcuteret̄, & non moreret̄, ipse poterat reddere testimoniū vtrū alius eum pcussisset a casu, vel voluntate, & hoc vr̄, quia hic ponūtur aliqua, quę accumulant præsumptionem. s. si erat hostis eius ab aliquibus diebus ante: si aūt superuiueret percussus ipse posset enarrare veritatem.

An ista littera intelligatur de percussione secreta, vel publica. *Quæst. II.*

Sed circa hoc quæres vtrum intelligatur ista littera de percussione, ꝙ fieret percussio ista in sylua præsentibus testibus, vel nullo præsente. Forte dices, quòd hoc intelligebatur presentibus testibus, quia hic dicit̄, quòd euaderet securis manum scindentis, vel laberetur manubrium: si autem nullus huius rei testis adesset mortuo percusso, & fugiente percussore in ciuitates refugij, nesciretur vtrū securis lapsa esset, aut manubrium, & dato ꝙ aliquis alterum a proposito occidisset, diceret ꝙ euaserat ferrum, aut securis, & sic esset modus facilis ad occidendum aliquem, quem vellemus occultando contra eū inimicitias. Dicendū tñ melius, quòd ista percussio fieri debebat nullis præsentibus testibus: nam iura non vtuntur leuibus probationibus cum reperiunt fortia fulcimēta: nullum autem minus firmum genus probandi est, quam per presumptiones, sed hic vtitur scriptura præsumptionibus cū dicit, quòd *Ab heri, & nudiustertius percussor contra percussorem nullum odium habuisse probatur.* Ergo oportet, ꝙ hic non essent testes. nam existentibus testibus ex his cognosci poterat vtrum illa percussio fuisset a proposito, vel ex accidenti. nam si testes haberēt̄ur, certissime iudicaretur de facto isto, iudicando, tamen per istas presumptiones erat aliqd incertum valde, quia aliquis forte q ab aliquibus diebus ante nullas inimicitias habuisse videretur, forte haberet eas occultas, & a proposito occideret, vel dato quòd nō intercessissent inimicitię poterat aliquid nouum emergere, propter quod fieret homicidium a proposito, & tamen omnes isti gaudebant immunitate ciuitatum refugij, & ille qui ante habuerat inimicitias, & de quo constabat, quòd habuisset eas, poterat percutere alterum a casu, & tamen non gaudebat immunitate ciuitatum refugij, videtur ergo quòd ista probatio debilis ex presumptione accipiebatur in defectum plenæ probationis, quæ erat per testes. Item quia dicitur hic, quòd iste percussus abierit cum percussore in syluam, ex quo innuitur, quòd ambo ibāt, & nullus alius si respiciatur modus litterę: non ergo aderant testes p quos hoc probari posset. Ad argm̄ in contrarium cum dr̄ ꝙ ille, qui percussit a proposito, forte diceret percussisse a casu. Rn̄detur, ꝙ hoc verū est. nā si ille qui ante hostis nō fuerit eius, q percussus & mortuus est, vel si erat hostis non poterat probari, & diceret percussisse a casu credebat̄ ei, & gaudebat immunitate ciuitatis refugij, & ad hoc veniebat presumptio, quia de illo qui hostis erat presumitur, quòd vellet occidere: de eo autem qui non erat hostis, non presumitur, ꝙ vellet occidere, dato ꝙ occidere vellet, & occidisset, nec est inconueniens, ꝙ ex probatione per præsumptiones sequatur aliquid inconueniēs, quia est probatio imperfecta, & procedit, vt in plurimum, non tamen necessario. alia positio aliqualiter tolerari posset, & responderi ad ista argumenta, sed ista secunda positio veritate constat. *Hic ad unam supradictarum urbium.* Confugiet. i. poterit confugere: nam loquendo de facto etiam illi qui a proposito occidebant, & fuerant hostes ab aliquo tempore ante, confugiebant ad ciuitates illas: tamen conscito, ꝙ ab heri & nudiustertius aliquas inimicitias habuissent cum eo qui mortuus est, non gaudebant immunitate ciuitatis refugij ad quam confugiebant, & si forte hostis huius. s. proximus occisi occideret hunc in ciuitate refugij, non erat effractor immunitatum illius ciuitatis. *Et uiuet.* i. ibi defendetur ne aliquis posset eum inquietare: nam si aliquis qui occidisset sic alium in incisione lignorum, qui nō probaretur fuisse ante hostis eius, & confugeret ad ciuitatem refugij, dato ꝙ eum occidisset a proposito, si proximus occisi in ciuitate refugij occideret occisorem, erat mortis reus: sicut siquis occidisset eum hominem qui nihil mali egisset: quomodo autem iste viueret Numer. 35. capit. dicitur. s. ꝙ manebat in ciuitate illa vsque ad mortem summi sacerdotis. *Ne forte proximus eius cuius effusus est sanguis.* Dicit hic de proximo, idest de consanguineo, vt filio, vel patre, aut fratre, & sic de ceteris gradibus cōsanguinitatis. & hoc quia isti ex communitate sanguinis magis se diligunt, vt dicit Aristo. 8. Ethicor. vel quia secundum ius isti debent magis prosequi iniuriam suorum, tanquam iniuriam suam, quia sunt coniunctę personę. *Dolore stimulatus persequatur.* Quia naturaliter affligimur de occisione cognatorum. *Et apprehendat eum si longior fuerit uia.* Ex quo infertur conclusio posita infra. s. quòd debent ciuitates refugij in certa distantię æqualitate locarij ne aliqua terra sit, quę multum distet a qualibet illarum ciuitatum. *Et percutiat animam eius.* idest destruat vitam eius: anima enim multotiens pro vita sumitur, vt illud, qui amat animā suam perdet eam. Io. 12. cap. i. qui amant vitam suam conseruare in hoc seculo, perdent eam in futuro, & sic dicit Paulus Actu. cap. 20. non facio animam meā preciosiorem, quam me. i. non valet vita mea magis, quam ego totus. *Qui non est reus mortis.* Et hoc inconueniens erat: ideo vitari debebat constituendo ciuitates in ęquali distantia. *Quia nullum odium contra eum qui occisus est prius habuisse monstratur.* Istud ponitur pro ratione vel causa superioris dicti, scilicet, & percutiant animam eius qui non est reus mortis, ꝙ autem non sit reus mortis subiungit, quia nullum odium contra eum qui occisus est, habuisse probatur.

Obiectio. Sed dices, ꝙ ista non est legitima probatio. nam dato ꝙ aliquis non habuisset odium contra alium, ex multis autem diebus subito poterat emergere aliqua causa, vel litigium, propter quod vnus alterum occideret iniuste, & esset reus mortis.

Item quia dato ꝙ non constet, ꝙ ille qui alterū occidit, habuerit inimicitias cum occiso, non poterat habere eas, & occidere eum a proposito, & esset reus mortis.

Respon. Respondetur ꝙ ista probatio nō est necessaria, sed s̄m datam materiam. nam totus processus probationū est hic p presumptiones, vt patet supra. s. si ille q occidit alterū erat inimicus eius: habita ergo ista probatione pro constanti s̄m conditionem materię sequitur, ꝙ si aliquis occiderit occisorem qui non habuerat inimicitias cōtra eum quem occidit, impie agit, & ꝙ occidit aliquē q nō est reus mortis: vel dr̄ iste nō eē reus mortis, nō quidē ꝙ non occiderit alterū a pposito, sed qa occidit eū cuius nō probat̄ inimicus: lex excusat eū, & dicit non esse reū mortis: si autem aliquid probatur propter quod videatur reus mortis iste, q sic occiderat, secus est: tñ a principio qñ non constat eū habere

habere inimicitias cum altero, habet eum lex tanquã non reum mortis, licet secundum veritatẽ mortis re⁹ sit. *Idcirco præcipio tibi.* Infert conclusionem intentam quam supra posuit, vt pręceptum: hic autem assignata ratione eius infert eam, vt conclusionem, & dicit ꝙ nisi essent ciuitates positæ ad refugium in satis propinqua distantia, posset hostis eius qui alterum a casu occiderat, comprehendere eum in itinere, & occidere: ideo debent esse ciuitates in certa distantia situs. *Ciuitates æqualis inter se spacii facias.* idest, ꝙ istæ ciuitates tres refugij, quæ in terra vltra Iordanem constitui debebãt, essent ĩter se ęquidistãtes, quod patet ex modo superioris assignationis. nam diuidendo totam terram vltra Iordanem, quam Iosue caperet in tres partes circulos æquales continentes illas tres partes terrę si in centro cuiuslibet poneretur ciuitas illa refugij, necesse erat omnes illas ciuitates ęquidistare, vt patet si describantur tres circuli ęquales, & contingat quilibet alios duos, necesse est centrum illorum circulorum ęquidistare, quia distant quęlibet duo centra per integrum diametrum circuli, & non debent poni istę ciuitates in extremitatibus terrę illius: sicut in tribus angulis trianguli æquilateri, quia hoc supra improbatum fuit.

De trium aliarũ ciuitatum additione.

Cum autem dilatauerit. Hic ponitur tertium. s. de additione trium ciuitatum aliarum. *Cum dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos.* Dilatari termini dicuntur quando terra aliqua extenditur vltra terminos assignatos.

An possit dici, quòd terra Chanaan nunquam fuerit dilatata pro Iudæorum possessione. Quæst. III.

Et tunc dices, ꝙ videtur, ꝙ terra Chanaan nũquam fuerit dilatata, quę dari debuit Iudæis: nam Deus promisit Iudæis septem gentes, vt patet Exod. 3. & 6. c. in plerisque alijs locis: termini autem istarum terrarum ponuntur Exod. 23. & Num. 34. & Deut. 11. c. isti tñ nunquam fuerunt dilatati, immo nec vnquam possederunt tantam terrã Iudęi habitantes eam: qm̃ multę gentes istarum fuerunt factę tributarię tempore Salomonis, & non fuerunt expulsę de terris suis, nec deletę, vt patet 2. Paralip. 8. c. Respondetur ꝙ termini terræ promissę Israelitis accipiuntur dupliciter. Vno modo simpliciter ꝓ terminis totalis terrę promissæ, & isti nunquam dilatati sunt, immo nec repleuerunt eos hebręi habitando in terra illa, & hi sunt termini qui describuntur Exo. 23. & Num. 34. & Deuteron. 11. Alij sunt termini terræ promissionis qui non fuerunt termini simpliciter, sed termini ad tempus dati. nam Deus dixerat eis, ꝙ nõ traderet eis omnes gentes illas simul, ne maneret terra sine habitatore, & redigeretur in solitudinem, & bestiæ multiplicarentur contra eos, vt patet Exod. 23. & supra 7. c. tunc ergo determinauit certam partem terræ quam daret eis tempore Iosue, & illa cõcludebatur certis terminis: intra terminos aũt terrę huius erant illę tres ciuitates refugij. postea aũt erant isti termini dilatandi, quia terra hostium paulisper in manus eorum tradi debebat incipientibus eis multiplicari. s. paulatim atque per partes: isti autem termini qui dilatandi erant non assignantur in sacra scriptura, sed alij qui erant termini totales, qui nunquam pręteriri debebant. *Sicut iurauit patribus tuis.* Quæret aliqs vbi fuit hoc iuratum? nam non videtur aliquis locus in quo Deus iurauerit hebręis, ꝙ dilataret terminos eorum. Respondetur ꝙ Deus non iurauit dilatare terminos Israelitarum, sed iurauit aliquid ęquiualens. s. ꝙ daret eis terram septem gentium, vt patet sępe in Exodo, & ꝙ clauderentur illis terminis qui continent

A Exod. 23. & Nume. 34. & quia in tempore Iosue non erat daturus totam istam terram Deus, sed solã quãdam partem eius, oportet ergo postea ꝙ daret eis illam quę supererat non possessa, vt complerentur termini totales assignati in scriptura, & hoc modo necessarium erat, ꝙ dilatarent terminos qui stabant tẽpore Iosue, & sic licet non promitteret Deus dilatare terminos illius partis, quam primo dabat, at potest dici ꝙ Deus hoc iurauerit in terminis: nam Exo. 23. capit. & supra 7. dicitur non poteris omnes delere anno vno, sed paulatim atque per partes, & sic continue termini augendi erant, sicut paulatim gentes erãt delendæ: istud autem sub iurando promissum est, vt patet perlegendo litteram Exod. 23. & supra 7. *Et de-*

B *derit tibi cunctam terram.* quasi dicat, ꝙ in tempore Iosue pars eius data est, & pars danda mansit, cuius causæ assignatę sunt Exod. 23. & supra 12. *Quam pollicitus est.* Promissio ista primo reperitur Gene. 15. cap. deinde sępissime in Exodo, & libro Numerorum, atque in hoc libro, vbi & ponuntur termini istius terræ ꝓmissæ, vt sciretur quantum promissum esset. *Sicut iurauit patribus tuis.* idest, ꝙ sint tantum dilatati quantum iurauit patribus tuis, scilicet, quòd illarum septem gentium terras totaliter possideret, sicut sępe supra iurauit Deus. s. Gene. 15. & Exod. 23. cap. & hoc fuit vsque ad tempus Salomonis: qui tenuit omnem terram a flumine terrę Philistin, vsque ad terminum Aegypti, vt habetur 3. Regum 4. cap. ideo vsque ad illud tempus non tenebantur constituere istas tres ciuitates.

C *Si tamen custodieris mandata eius.* Quasi dicat non sis certus: quòd dabit tibi terram istam, quam iurauit in omni casu, quia solum dabit si custodieris mandata eius: immo si non custodieris expellet te de terra, quã possederis; & ista est causa quare Deus, tam paucas terras dedit Iudæis toto tempore Iosue. nam licet non expediebat dari Iudæis totam terram promissam tempore Iosue, ne redigeretur terra in solitudinem, & crescerent bestię contra habitatores, vt patet Exod. 23. capit. & vt maneret aliqua gens cum qua filij Israelitarum, qui non nouerant bella Chananęorum, haberent cõsuetudinem pręliandi, vt patet Iudic. 3. c. sed etiã peccata sua demeruerunt, vt essent eis illę gentes repugnantes, & manerent ad inquietandum eos, vt patet

D Iudic. 2. c. cum dicitur, iratusque est furor dñi in Israel & ait, quia irritum fecit gẽs ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meã audire contempsit: ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, vt in ipsis experiar Israelem vtrum custodiant mandata domini an non: sicut custodierũt patres eorum: dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue. *Et supradictarum trium ciuitatum duplicabis numerum.* idest, ꝙ primo deberent tres ciuitates assignari in terra ꝓmissionis ad refugium: deinde duplicari debebant, ita quòd essent sex: vltra Iordanem hę sunt preter illas tres ciuitates, quę iam separatæ erant citra Iordanem, de quibus supra 4. cap. & Iosue 20. *Ne sis reus sanguinis.*

E Quasi dicat si propter negligentiam totius multitudinis non constituerentur prædictæ ciuitates, vel non in loco debito, & occasione huius aliquis occideret occisorem non reum sanguinis, quia fugere propter distantiam non potuit, multitudo hanc culpam haberet, vt notaretur rea sanguinis. *Si quis autem odio habens proximum.* Hic ponitur lex homicidæ cuius vita reseruanda non est. *Insidiatus fuerit vitæ eius.* Ita ꝙ probẽtur insidiæ, quia non sufficit, ꝙ aliquis fuerit inimicus alterius: licet. n. faciat magnã ꝓsumptionem, tñ nõ facit plenam probationem, in oĩbus his requirũt testes q viderint, alias nõ poterit probari homicidiũ esse voluntariũ, vel casuale quocunq; mõ fiat, vt quidã volunt: melius

Lex homicidæ cuius vita reseruanda non est.

melius tamen dic vt supra diximus, s. ꝙ non requirun tur testes, sed ex præsumptionibus prioribus iudicatur secundum supra dicta. *Mittent seniores ciuitatis illius, & arripient eum*. ita ꝙ aduersarius, s. cognatus occisi petet a iudicibus ciuitatis, ꝙ dent sibi sanguinem, qui sanguinem fudit voluntarie, & tunc aut est notorium, ꝙ ille voluntarie effudit sanguinem, & tunc tradent eum in manibus aduersarij qui iugulabit eum, si autem non sit notorium, senes ciuitatis mittent eum secure ad ciuitatem in qua factum est homicidium, vt ibi ventiletur causa sanguinis, & si inuenitur reus immediate occiditur: si autem innocens, reducitur ꝑ sententiam ad ciuitatem ad quam confugerat vsque ad mortem summi sacerdotis, vt patet Nu. 35. c. Si autem cognatus occisi occisorem in ciuitate refugij occideret antequam peteret a senibus ciuitatis, siue etiã aliter fuisset tanquam fractor immunitatis illius ciuitatis reus mortis erat. supra secundum quorundam positionem dicebatur, ꝙ iste non erat fractor immunitatum ciuitatis illius, sed hoc quod hic dr̃ rõnabili9 est. *Et morietur nec misereberis eius*. Hic loquitur ad totum populum qui non deberet procurare, ꝙ occisor viueret, nec misereri eius: non loquitur aũt de cognato occisi, quia ille si vellet misereri poterat, & in hoc valde merebatur, vt patet de Dauid qui remisit mortem filij sui Amon. 3. Reg. 14. c. iudex siue populus remittere non debent, nisi remittat aduersarius, quia iuste distribuere debent, siue pęnam, siue honorem. *Vt bene sit tibi*. quia multum meretur iudex, siue tota cõmunitas in puniendo malefactores. *Non assumes & transferes terminos*. Hic ponit secundum principale. s. pręcepta de directione singulorum. Et continuantur pręcepta de directione irascibilis, concupiscibilis, & rationalis, quæ sunt tria solum regulabilia. Et ponitur hic incidentaliter de mutatione terminorum, quia ista mutatio fit absente domino agri vel vineæ.

Præcepta de directione singulorum.

Et quia homicidę casuales manebant multo tempore extra terram suam, scilicet, vsque ad mortem summi sacerdotis, vt habetur Numer. 35. c. Et sic eo tempore poterat alius quilibet mutare terminos possessionum illius: ideo dicto de refugio homicidarum dicitur de mutatione terminorum. *Non assumes*. scilicet lapidem qui positus est ad distinctionem agrorum. *Et transferes*. ponendo intra possessionem proximi tui, vt assumas tibi aliquam partem possessionis eius.

Litteræ expositio.

Ra. Sal. qui aliquando facit pondus in verbis quando non multum oportet: dicit ꝙ ponuntur hic duo verba. s. assumere, & transferre, quia sunt hic duorũ præceptorum transgressiones. s. furti commissio, quia dr̃ non assumes terminos, & terminorum mutatio, quia dr̃ non transferes, & vult ꝙ hoc solum sit in terra promissionis, in alijs aũt terris solum committatur cõtra præceptum de non furando, & nõ contra aliqđ aliud, quia nihil aliud est sumere terminos, q̃ trãsferre. Si. n. accipiatur assumere terminos solum sine trãslatione non est aliquod peccatum: ergo nec contra aliquod pręceptum. & quando dicit, ꝙ hoc solum est in terra promissionis falsum videtur, quia si contra duo ibi p̃cepta ageretur, etiam in qualibet alia terra contra ista duo necesse est agi, quia semper termini assumentur, & transferentur: alias non potest fieri translatio terminorum: ideo quando dicitur in terra, q̃ intrabitis possidendam, non dicitur quasi in alia terra aliter fiat, sed quia in nulla alia terra ipsi victuri erant, nisi in terra promissionis. *Quos fixerunt priores in possessione tua*. Illi terminos in possessionibus fixerunt qui possessiones primo coluerunt, vel eas ab alijs emerunt, & terminos ad voluntatem suam posueret non præiudicando alijs, & signant isti termini distinctionem proprietatis agrorum. in tempore aũt cũ fuit cõitas rerũ,

F siue cum tot possessores non erant, qui omnia occuparent, manebant agrorum terrę sine limitibus assignatæ, vt ait Ouid. Metamor. libro primo.

Communemque prius ceu lumina solis & auræ.
Cautus humum longo signauit limite messor.

Non stabit testis vnus contra aliquem. Quia dicebatur sup. de homicida: hic agitur de modo probandi homicidium. s. ꝙ non probetur per vnum testem, sed ꝑ duos ad minus. *Non stabit testis vnus*. Valde rõnabile hoc fuit. nam iura diuina & humana in hac parte respiciũt bonum statum politicum; bonus status politicus est, ꝙ inquiratur veritas, ne aliquis qui damnum passus est, vel iniuriam, maneat cum damno vel iniuria.

G *Quare Deus & iura humana noluerunt in probatione tantum esse vnum testem, nec esse ualde multos. Et quare singulatim accipiuntur eorum dicta. Quæst. IIII.*

EST etiam status bonus politicus, vt ista veritatis inquisitio sic fiat, ne contra aliquem innocentem iniuste iudicetur: in hoc autem erat quædam moderatio dãda. nam nec oportuit valde multos testes peti, nec valde paucos. s. vnum. Primo quia iura humana valde fugiunt, ꝙ aliquis dãnetur propter malam testium probationem, & ob hoc non decuit esse vnum testem solum in aliqua cã quantumcunque illa parua sit. Et hoc propter multas rões. Primo quia vnus faciliter posset errare, qa non recordaretur si factum a multis diebus trãsisset; mul

H ti aũt bene recordabuntur. Etiam quia licet factum sit recens, tamen forte vnus non respexit conditionẽ facti; multi autem melius respiciunt.

Item quia quantum ad nos non constat testimoniũ vnius sicut testimoniũ plurimorum. nam cũ vnus in vna causa deponit nescitur, nec potest haberi firmum, ꝙ ille falsum aut verum dicat: cum autem plures super eandem rem deponunt, satis notificatur, ꝙ res sic se habuerit. nam vnus non potest diuinare, ꝙ alius dicit, aut vult: cum ergo vnus testis deponit circa aliquam rem, & postea alius testis non audiens depositionem illius, idem deponit, cum non possit idẽ deponere tãquam ab alio audiuerit, necessario conijcimus, ꝙ isti concordant in eodem dicto, quia veritas

I rei sic se habuit. Et inter alias causas quare testium dicta singillatim accipiuntur, ista est vna, s. ꝙ sic nos qui rem non vidimus arguere possimus sic, vel sic rem fuisse: si enim testes sua dicta publice ꝓponerent, ita quòd vnus coram alio diceret, non constaret nobis vtrum falsum aut verum dicerent: quia posset vnus sequi dictum alterius: si autem singillatim deponant cum vnus non audiat dictum alterius, non poterit illud sequi, nisi rei veritas sic se habeat, & si false deponant comprehendetur in eis varietas, & istę est optimus modus ad cõuincendum testimonium aliquorum esse nullum, quia sunt in dictis suis singulares, vel sunt contrarij, & sic necessarium erit aliquem eo-

K rum falsum testificari. Et hunc modum habuit Daniel ad conuincendum seniores accusantes Susannam de adulterio, & testificantes contra eam, nam singillatim vnusquisque deposuit, & vnus dixit sub scino arbore eos fuisse fornicatos, alius vero sub prucino factum esse testatus est, vt patet Daniel. 13. cap. ex quo falsum dixisse conuicti sunt: si tamen vnus audiuisset depositionem alterius concordasset cum eo, & sic non potuissent conuinci de falsitate.

Item quando vnus testis reciperetur in causa, faciliter corrumpi poterat per subornationem: cum autem multi sunt, licet vnus subornetur, non tamen poterunt omnes alij, ita faciliter subornari: in nulla ergo causa quantumcunque sit parui momenti dictum

dictum vnius recipiendum est,& quando multi accipiuntur in testes,si in testimonijs suis singulares sunt, non accipiuntur dicta eorum:ac si esset vnus testis,& isti testes dum plures fuerint, firmius testimonium perhibent. Non tamen oportuit poni de necessitate valde multos testes, vtpote ꝙ non esset probatio sufficiens,nisi adessent sex,vel septem testes aut plures.Nã sicut per dictum vnius solius testis si faceret in aliqua causa plenam probationem, daretur via ad veritatem interimendam:ita si non fieret probatio sufficiens,nisi per septem,aut octo testes,auferretur via adveritatẽ inueniendam. nam cũ septem, aut octo testes de eadem re difficulter habeantur, rarissime res aliquę ꝑbari possent, & sic veritas suo raro prodesset auctori, cum eam vix aliquando probare posset: dederunt ergo iura tam diuina,quam humana in hoc moderationem,vt nec vnius solius dictum reciperetur, nec valde multi coexigerentur,sed sufficerent duo testes. In aliquibus autem causis, vel contractibus iura humana voluerunt plures testes esse, sicut in testamentis & codicillis,& alijs similibus:de quibus alia causa specialis est,& sic patet quod dicitur, ꝙ non stabit testis vnꝰ contra aliquem hominem quicquid peccati, aut facinoris fuerit. *Quicquid illud peccati & facinoris fuerit*. Siue sit peccatum paruum siue magnum, siue sit causa ciuilis, siue criminalis quantumcunque modica:& vocatur peccatum, quod contra proximum committimus:facinus autem quod circa Deum principaliter, sicut idolatria, & similia. *Sed in ore duorum uel trium*. Qui non sint in suis dictis singulares, quia tunc non ꝓbãt,nisi vt vnus testis. *Stabit omne uerbum*. idest quodlibet verbum iudicabitur verum vel falsum,si duo testes,aut plures affirmauerint vel negauerint:in ore autem vnius nullum verbum est, quia propter affirmationem vel negationem vnius non creditur esse verum vel falsum aliquod verbũ. *Si steterit testis mendax*. Hic ponitur pœna falsi testis. *Accusans cum præuaricationis*. idest testificans contra eum false de præuaricatione, de qua steterat accusatus, quia testis non accusat. *Stabunt ambo quorum causa est ante dominum*. i. testis contra quem accusatur de falsitate, & ille contra quẽ testimonium tulit,& hoc si ille contra quem false testificatum est, velit accusare testem coram Domino i. coram tabernaculo in quo dominus specialiter habitare dicebatur,vt quilibet timeat ꝓponere, vel defendere falsum. *In conspectu sacerdotum & Iudicum*. scilicet aliorum Iudicum popularium,quia ad talem accusationem multi conueniebant ad inquirendam veritatem,vel dicitur. *In conspectu sacerdotum,& Iudicum qui fuerint in diebus illis*. i.in conspectu sacerdotum, qui nõ sunt iudices,& in conspectu sacerdotum, qui sunt iudices,quia omnes cõueniebant ad audiendam talem causam,quę magna erat:erant enim quidam sacerdotes qui erant iudices,& vocantur in euangelio sępe seniores.s.70. seniores qui erant iudices de domo iudicij:& manebant in loco sanctuarij apud quos totus iudicaturæ principatus erat: de quibus satis dictum est supra 17.c.alij erant sacerdotes ministrantes per tempora sua qui non erant de istis iudicibus. 70. & quando talis causa tractabatur,quia intra templum siue coram tabernaculo domini tractabatur,omnes sacerdotes, tam iudices,quam non iudices ad hoc conuenire debebant. *Cumq. diligentissime perscrutantes*. Ista causa cũ magna diligentia tractari debebat,cũ sit altissima causa.s.pure criminalis:nam si compertum foret false deposuisse testem, infligebatur ei eadem pœna, quę ei contra quem deponebat pro imposito crimine irroganda erat: mors autem hominis aliquid maximum est,vel si forte reperiatur,ꝙ testis vere deposuit, mors infligenda est,vel alia pœna ei contra quem deponit:

A ideo vtrobique causa sanguinis est:vnde cum magna
attentione fieri debet inquisitio veritatis. *Inuenerint
falsum testem dixisse*. Iste accusatiuus falsum in masculina
terminatione ponitur, & non in neutra, quia est
adiectiuum determinans testem,& patet quia postea
sequit̃ accusatiuus huius infinitiui dixisse a parte post
scilicet mendacium. *Reddent ei sicut fratri suo facere cogitauerat*.
quia testis falsus intendebat per dictum suum
aliũ lędere,siue corporaliter,siue in pecunia, sed principaliter
intelligitur in causa criminali in qua est corporalis
punitio, quod patet per talionem , quæ sequitur.s.oculum
pro oculo. *Sicut fratri suo facere recogitauerat*.
Falsus testis ex mala intentione falsum deponit,
sed aliquis dicet, ꝙ interdum testis nõ deponit de opi
B nione.s.ꝙ putat se sic habere,vel aliter:nam sic deponens
non faceret plenam probationem: deponunt autem
testes de certa scientia dantes causam sui dicti.s.
ꝙ viderunt tale,vel tale fieri, aut audierunt aliquas ꝑsonas
talia,vel talia colloquentes, ꝙ autem sic aliquis
deponat id quod non est,nõ contingit sine aliqua malitia,sicut
ergo cogitauit lędere alterum,siue in bonis
possessis,siue in persona, fiet ei sicut facere cogitauit,
Et auferes malum de medio tui. Iste qui false contra aliquẽ
deposuit malum quoddam est, quia alijs exemplum
ad malum est,vt impune testificarentur mendacium
contra proximum suum: etiam est malus in se, quia
ex iniquitate sua demeretur vitam: debet ergo iste auferri
de superficie terrę,quia alijs nocet,& terrã inutiliter
occupat. *Vt audientes cæteri timorem habeant*. i.quan-
C do visa & audita fuerit punitio talis alicuius viri falsũ
testificantis,alij terrebantur magnitudine pęnę,& arcebantur
ab hoc scelere: ista est intentio principalis
cuiuslibet boni legislatoris in illatione pęnarum: magis
enim intendit correctionem eorum qui nondum
mali sunt,sed mali esse possunt,aut esse proponunt, q̃
punitio eorum qui cruciantur: multę alię causæ sunt
quare peccantes puniri debent,vt declarat Boetius de
consola.lib.4.prosa.4. de quibus magis diximus supra
17.c. *Non misereberis eius*. scilicet ad dimittendum impunitum
eum, sed bene deberet cõpati dolori illius:
quia caro nostra est. Et hoc dicit̃ iudici,quia accusans
eum bene potest remittere iniuriam suam ex misericordia,ita
ꝙ non puniatur. *Sed animam pro anima*. i. si
D propter crimen quod testis contra aliquem proponebat
mors infligenda erat,ita ꝙ accusatus perderet animam.i.vitam,testis
dabit animam.i.vitam suam. *Oculum
pro oculo*. i. si merebatur perdere oculum, testis ꝑdet
oculũ,& sic de oĩbus alijs. Ra.Sa. dicit ꝙ non ꝑdebat
oculum,vel pedem, sed dabat aliquam pecuniam
in compensationem,vt diximus Leui.24. c. de hoc ẽt
Exo.21.c.Sed ad hoc distinguendum, quia aut accusans
falsum testem vult eum accusare ad infligendã
pœnam ciuilem,aut ad soluendam aliquã pecuniam,
quia actiones criminales ciuiliter intentari possunt: si
aũt intentet actionem criminaliter, condemnabit̃ testis
falsus ad pęnam corporalem,q̃ pati tenebat̃ accu-
E satus,si vere crimen comprobatum fuisset, & tñ data
sñia poterit remittere pęnam illam, qui accusatus añ
extiterat. si aũt actio fuerit proposita ad condẽnationẽ
in pecunia,non poterit post accusans eũ facere corporaliter
puniri,& tunc dabit̃ pecunia ẜm magnitudinẽ
criminis,& pęnę,quę infligi debebat, & licet corpus
liberam ęstimationem non recipiat, tamen poterit
ipse qui passus est iniuriam petere aliquid:nec tñ tenetur
dare cõdẽnatus quicquid alius petierit in quocunque
crimine, sed solum qñ ex crimine false dicto
merebatur accusatus capite puniri,patet Exo.21.cap.
de illo qui admonitus noluit includere bouẽ cornupetam,&
occidit virum vel mulierem, qa tũc dẽt occidi
dñs:si tñ pretium ei fuerit ꝓpositũ, reddet quãtũ

fuerit postulatus: ergo in alijs nocumentis vbi nō est infligenda mors, non dabitur quantum petitū fuerit: quia non debent alia nocumenta morti adęquari.

CAP. XX.

SI exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris æquitatus, & currus, & maiorem quam tu habeas aduersarij exercitus multitudinem, non timebis eos, quia dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti, &c.

Connexio capituli.

SI exieris. Positis supra quibusdam pceptis circa actus iudiciales: hic ponuntur quędam regulę ad dirigēdum motus irascibiles: ira enim ad expetitionem vindictæ est, quę maxime est in occidendo. Et primo agitur de occisione publica. Secundo de occisione priuata. c. sequenti. Et tanguntur duo principaliter. Primo de quibusdam antecedētibus ad bellum. Secundo de alijs comitantibus ipsum. ibi. *Si quando accesseris.* Et prima diuiditur in tres partes.

Diuisio eiusdem.

In prima ponitur timoris remotio, & pugnatorum confortatio. Secundo quarundam personarum ad discedendum de castris admonitio. ibi. *Duces quoque.* Tertio bellatorum dispositio. ibi. *Cumque siluerint.* *Si exieris ad bellum contra hostes tuos.*

Timoris remotio, & pugnatorum confortatio, in bellis ineundis facienda est; & quædam personæ a castris pellendæ.
Quæst. I.

LOQVITVR de bellis quæ facturi erant postquam adepti fuissent magnam partem terrę promissionis: patet quia admonentur facientes domum, vel plantātes vineam non ire ad bellum, sed ista non contingebat eis facere donec in pace tenerent aliquam partem terrę promissionis. *Et uideris equitatum & currus.* In istis enim erat virtus bellica. & vocantur hic currus quadrigę falcatæ habētes quatuor equos: ideo quadrigę vocantur, vt patet 3. Regum. cap. 10. de his diximus supra 11. cap. *Non timebis eos.* quia non est pugna in multis, & paucis, sed sicut fuerit voluntas in cœlo ita fiet, vt habetur primo Machab. 3. cap. sic dixit Ionathas primo Regum cap. 14. scilicet non est domino difficile saluare in multitudine, vel in paucis. *Quia dominus Deus tuus tecum est.* Si ergo Deus pro nobis, quis contra nos? ad Ro. 9. c. *Quia eduxit te de terra Aegypti.* Dat eis signum ad non timendum, quia sicut Deus eduxit eos de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, diuidens mare, & pugnans pro eis contra Aegyptios: ita hic pugnabit pro eis etiam ipsis tacentibus, vt patet Exod. 14. c. *Appropinquante autem iam bello.* i. quando steteritis apud vrbē quam obsidere debetis, vel in campo vbi congressuri estis. *Stabit sacerdos ante faciem, & sic loquetur ad populum.* idest coram toto populo. *Hodie pugnam committitis.* i. commissuri estis, quia quando ista dicuntur nōdum pugnatur. *Nolite metuere.* i. non affligatis vos in cordibus vestris, quia dictio hebraica hic posita signat conterere. *Nolite cedere.* idest recedere fugiendo eos. *Quia dominus Deus uester in medio uestri.* Speciali modo in habitando per vestram conseruationem, vel dicit de arca quę aliquando ducebatur in castra bellica, vt

F patet 1. Reg. cap. 4. sed raro adducebatur, vt patet ibi, quia philistęi admirati sunt de insolita exultatione Iudęorum in castris, & cognouerunt, ꝙ hoc erat, quia illa die arca Dei venit in castra, & nō heri, & nudiustertius. Item quia multoties leguntur Iudęi deuicti, sed nunquam legitur, ꝙ arca domini rapta fuerit ab hostibus, tunc ergo non ibat in castra. *Duces quoque.* Hic ponitur secundum. s. quarundam personarum de castris expulsio. *Per singulas turmas.* turma continet congregationem triginta virorum, licet aliquando accipitur turma pro maiori coordinatione, & quilibet dux in turma sua clamabat ista quę sequuntur, vel forte, & melius maiores duces belli transibant per omnes turmas clamantes ista, vt viderent quot fugerent vel manerent, & non fiebat ista discessio a castris in ciuitatibus Iudęorum, vel in itinere ante locum belli, qa ibi

G magis solent homines timere: ideo magis sciri posset qui essent timidi, vt alij electi manerent, quia melius est paucos, & bonos habere tyrones, quam indoctam multitudinem, vt ait Vegetius de re militari libro primo. *Quis est homo qui ædificauit domum nouam.* Quatuor genera personarum excluduntur a bello, ne ipsi fugiētes totum conturbent exercitum. *Et non dedicauit eam.* idest solennizauit, vel strenauit eam, quia facta domo antequam dominus ibi morari inciperet, inuitabat amicos suos ad nouam domum, & faciebant gaudiū magnum, & tunc morari incipiebat, & ista vocatur dedicatio domus, sicut solennitas, quæ fit in consecratione ecclesiarum dedicatio vocatur, & transfer-

H tur hoc ad quamlibet rem nouam dum ea vti incipimus. *Ne forte moriatur in bello, & alius dedicet eam.* Nolebat enim Deus, quòd iste moreretur cum isto desiderio, vel quia existens in bello, & cogitās ista laxaretur animo, & remisse pugnaret: vel melius ne si forte maneret in bello timeret, quòd moreretur, & alius dedicaret domum: ideo a bello fugeret, aliosque ad fugiēdum inclinaret.

Quis est homo qui plantauit vineam. Hoc est secundum genus personarum, quia simili desiderio tenentur qui vineam plantauerunt, & nondū comederunt de fructibus. *Necdum eam fecit esse communem.* qñ plantabatur vinea, vel aliqua arbor fructus trium annorū immundi erāt: quarto anno oēs fructus offerebant dño, quinto anno dñs arborum fructus recipiebat: & tunc con-

I uocans amicos colligebant fructus, & comedebant oēs cum lętitia, vt patet Leu. 19. c. & in hoc dicebatur vinea facta cōis, in hebręo hr̄. *Et non cantauit eam.* quia in collectione fructuum qñ fiebat cōis vinea, cantabant amici cum lætitia magna. *De qua vesci liceat omnibus.* i. nondum deduxit vineam ad talem statum, quòd oēs de ea comedere possent vuas, quia quilibet ingrediens vineam proximi poterat comedere de vuis ad saturitatem, vt infra 23. cap. *Vadat & reuertatur.* Iste & alij duo sequentes recedebant a castris propter causas supra assignatas, vel quia posset mori in bello ille homo, & sic videretur infortunatus s̄m vulgarē opinio-

K nem, quam ponit philosophus. 2. Phy. ꝙ infortunium est prope magnū bonū existere, & illo priuari. Item quia alij homines videntes infortunium istorū multum retraherentur ab intentione pugnandi. *Et alius fungatur officio eius.* i. faciat vineam communem, sicut iste facturus erat. *Quis est homo qui despondit uxorem.* Hic ponitur tertium genus. s. quę ꝯxerunt per verba de p̄senti, sed nondū consummauit carnaliter matrimonium. *Qui despondit vxorem.* i. desponsauit sibi vxorem, per consensum dando ei fidem de ceteris, q̄ sequuntur ad matrimonium. *Et non accepit eam.* scilicet ad cohabitationem post consummationem per copulā, qa ante istam ꝯsummationē manet puella in domo patris sub prima ptāte, deinde transit ad viri potestatem

per

per mutuam cohabitationem cum eam accipit vir. *Ne forte moriatur in bello,& alius homo accipiat eam.* Animalis homo qui solum ea quę carnis sunt sapit, circa primos sponsarum amplexus ardẽtissimo tenetur amore, vt ea cæteris quæ in vita sunt gaudijs antepo nat,& in hoc Deus eis complacet, quia adhuc populus rudis a maximis, & licitis delectationibus arcẽdus non erat. *His dictis addent reliqua,& loquetur ad populum.* Hic ponit quartum genus, & posita sunt tria superiora per se,quia illi tres modi liciti videntur, & sine verecundia recedentis, sed iste quartus cum dedecore recedentium erat,quia fatebantur se esse ad bellũ propter timorem ineptos, & ex consequenti fatebantur se imperfectissimas partes politiæ, quia in politia non solum oportet recte viuere,sed etiam rectam trãquillitatem aduersus hostiles insultus custodire. *Formidolosus,& corde pauido.* i.homines multum timentes. formido enim excessiuum timorem denominat, quia q parum timidi sunt non expelluntur a castris,quia difficile est medium circa timores, & audacias habere, quia materia cuiuslibet virtutis propter continuitatẽ diuisibilis valde est, & simpliciter medium adipisci rarum, difficile,& valde laudabile est: ideo modicum a medio declinare ad timiditatem, vel ad audaciam vituperabile nõ est,sed qui multum excedit, vel deficit non latet:ideo vituperabilis,vt hr̃.in fine 2.Ethic. formidolosi autem multum deficiũt a fortitudine: ideo a castris expelluntur. *Ne pauere faciat corda fratrum suorum.* s.ne ipso fugiente. *Cumq. siluerint.* Hic ponitur tertium.s.bellatorum dispositio. *Cumq. siluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint,* idest dicta fuerint omnia supradicta per omnes turmas castrorum, & illi q discedere debent a reliqua multitudine separati fuerint. *Vnusquisque suos cuneos.* dicitur cuneus acies nimis glomerata in densum,vt facile rumpi non possit, & ad subintrandum aduersas acies promptissima sit, & dicitur cuneus quasi coeuneus de coeo,is,idest con iungo coniungis. *Ad pugnandum præparabit.* quia recedentibus de singulis turmis eis qui supra nominati sunt,manebant deordinatę acies: ideo oportebat denuo ordinari, & multi de istis in bello separabantur recedentes ex prædictis causis. Vnde quando Gedeon pugnaturus erat contra Madianitas clamauit, siquis est corde pauido recedat de castris, & de 30. millibus pugnatorum recesserũt 20.millia ex hac causa, vt patet Iudic.7.c. *Si quando accesseris.* Hic ponitur secũdum principale de comitantibus bellum. Et ponunt̃ duo. Primo qualiter se habeant ad homines. Secũdo qualiter se habere debeant ad arbores. *Ad expugnandum ciuitatem.* idem intelligitur cum velint pugnare aduersus aliquos in campo,vt volunt aliqui, sed non est eadem ratio, quia istę pugnæ committebantur a Iudęis propter aliquas iniurias,vel damna recepta. Et si contra ciuitatem eis esset pugna accipiẽdo ea q̃ intra ciuitatẽ erant,& ipsam ciuitatẽ ꝑmittendo recedere habitatores in pace,aliqualẽ satisfactionem hẽbant.s. si gẽtem in campo ad pugnandum conuenientem oblata pace,& suscepta abire permitterent,nullam vtilitatẽ inde consequerentur. *Offeres ei pactum pacis.*

Bellatorũ dispositio.

De comitãtibus bellum.

Offerre pacem,& offerre pactum pacis differunt,& quomodo. Quæst. 11.

ALIVD est offerre pacẽ, aliud offerre pactũ pacis, offerre pacem est dicere si volunt in pace manere, ꝙ maneãt. pactum pacis offerre est dicere si vultis in pace abire relinquẽtes ciuitatem,& ea q̃ intra sunt, vel manere tributarij, & ista ꝯditio solũ offerebat̃ ciuitatibus, q̃ erant extra terram promissionis. Eis aũt q̃ intra terram illã erant,

A non licebat hoc offerre,sed oẽs trasfodere gladio,nec licebat offerre pactum gentibus contra quas specialiter Deus bellum gerendum esse mãdabat,vt ꝯ Amalechitas,vt hr̃ Exo.17.c. ideo non licebat aliquem eorũ vitę reseruare sub aliqua conditione:ideo peccauit Saul q reliquit viuum Agag regem Amalechitarũ,& perdidit successionem in filijs in iure regnandi, vt hr̃ 1.Reg.15.c. Et cũ intrauerunt Iudæi in terrã Chanaã, non potuerunt facere pactum aliqđ pacis cũ habitatoribus terrę illius,vt quouismodo eos viuos ꝑmitterẽt, sed occidebant in ore gladij, & qa aliquos eorum fecerunt sibi tributarios, & receperũt ad alias ꝯditiones pacis,vt patet Iud.16.& 17.c.inciderunt in furorẽ dñi, vt patet magis Iud.2. c.cũ dr̃, ascendit angelus dñi de

B Galgala ad locum flentiũ dicens: eduxi vos de Aegypto,& introduxi in terrã ꝓ qua iuraui patribus vr̃is,& pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meũ vobiscum in sempiternum,ita duntaxat, vt non ferire tis fędus cum habitatoribus terrę huius, & aras eorũ subuerteretis,& noluistis audire vocem meam:quare hoc fecistis?quamobrem nolui delere eos a facie vestra,vt habeatis hostes,& dij eorũ sint vobis in ruinã. & ob hoc cũ Gabaonitę in dolo venissent ad Iosue, & principes Israel cõponere volentes cũ eis fędus, & dixissent se esse de terra longinqua,verborũ suorũ fulcimenta vtres veteres,& calceos diruptos, & pannos attritos monstrantes: cum aũt facto fędere post paucos dies cognitũ est.s.die tertio, ꝙ essent de habitatoribus terræ Chanaã populus voluit non obstãte pacto

C interposito delere eos,& tñ nõ ꝯsensit Iosue, & principes multitudinis,& murmurauit ꝯ eos ppl's: principes tñ nihil mali intulerunt eis putantes se teneri iuro facto in positione fęderis cũ ipsis Gabaonitis: de his Iosue.9.c.si tñ cognouissent Iudęi, ꝙ Gabaonitę erãt de terra Gabaon intra ambitũ terræ Chanaã, nõ pepigissent cũ eis vllũ fędus. *Si receperit.* s.pactũ pacis: ita vt cõfęderet̃ tibi recepta ista ꝯditione, ꝙ seruiat tibi sub tributo. *Et aperuerit tibi portas.* Hoc erat signũ,ꝙ gratã hẽbant ꝯdõnem pacis oblatã a Iudæis, & recipiebant eos tanq̃ dños suos quibus se tributa ꝓstituros ꝓfitebant̃. *Cunctus populus qui in ea est.* s.tam viri q̃ feminę: tã magni q̃ pusilli. *Et seruiet tibi sub tributo.* iuxta mensurã delicti q̃ imponebant Iudęi qualitercunq; ipsi im-

D ponerent,qa dñi non erant illi ciues sui ipsorũ,sed hebrei erant dñi. *Si autem fœdus inire noluerit* qa forte non vult pacẽ aliq̃ recipere cũ fortiorẽ se credat,q̃ sit populus Iudaicus,vel dato ꝙ pacẽ desiderat: tñ nõ vult recipere ꝯditiones pacis oblatas.s.vt sint tributarij: & ceperint ꝯ te bellũ oppugnando te, vel defendendo se a te in malis,quę inferre velles. *Oppugnabis eam.* i. incipies facere bellum contra eam, quia certissime capies eam. *Cumq. tradiderit dominus tuus illam in manu tua* Non dixit si tradiderit eam dominus Deus tuus,quasi in dubio esset an traderet eam in manus eorum vel nõ,sed certissime tenere debebant, quòd si ipsi non deuiantes ad cultum Deorum alienorum in timore Dei sui

E inciperent bellum contra aliquam ciuitatem, contra quam iustam pugnandi causam haberent, dñs traderet eum in manus suas. *Percuties omne quod in ea generis masculini est.* Fęminæ non percutiuntur in ore gladij, quia non fuerunt ipsę origo discordię,sed viri: etiam quia fęminę non insurgerent postea in bellum contra Israelitas:si tamen dimitterent aliquos viros viuẽtes tollendo omnia bona eorum, vel faciendo in eis aliud genus stragis, possent postea isti viri insurgere in Iudæos,& contra eos gentes alias concitare ad suã securitatem:ergo oportebat istos viros occidi. De paruulis autem illius gentis eadem cã non est, ꝓpter duo supra dicta. Primo quia pueri nondum capientes arma,& non capaces rationis, nec iudicantes iniuriam,

vt paruuli nouem, vel decem annorum, & infra non possent iuuare in bello illo contra hebræos viribus, nec consilijs. Secundo quia isti cum non iudicent aliquid perfecte, nec iudicent iniuriam factam, licet postea superuiuant, non ita accendentur in odium, & petitionem vindictæ contra Israelitas, sicut si manerent aliqui adolescentuli. 15. vel 16. annorum, dato quòd adhuc arma capere non possent: ideo illi mori nō debebant: isti autem sic, nisi forte sit aliquis specialis casus, in quo ēt paruuli trucidantur, vt patet infra. *Absq; mulieribus & infantibus.* Ista pœna infligitur pp culpam bellatorum, quia noluerunt oblatam conditionem recipere: mulieres autem & paruuli pugnare non poterant, ideo viuæ reseruantur: aliqñ tamen etiam infantuli gladio mori præcipiebantur solis fœminis virginibus reseruatis: & hoc erat speciale, vt post nullus de illo populo contra eos pugnare posset, vt patet de Madianitis Nume. 31. c. sed aliquæ reliquię eorum latuerunt, qui crescentes in populum magnum Israelitas magnis prælijs infestabant, vt habetur Iudi. 6. capi. *Et iumentis, & cæteris quæ in ciuitate sunt.* semper reseruabātur ista ad vtilitatem pugnantium, nisi ciuitas anathematizaretur, quia tunc oues, & boues, & omnia viuentia percutiebantur in ore gladij, vt patet de Hierico Iosue 6. cap. *Et cæteris quæ in ciuitate sunt.* scilicet omnibus supellectilibus, & pecunijs, & quibuscunq; rebus possessis, quæ nullo modo vtiles sint, & adhuc de istis erat aliquid speciale, quia interdum ciuitate anathematizata, & omnibus rebus iussis perire, aurum, & argentum, ferrum, & ęs, cæteraq; genera metallorū reseruabantur in thesauris domini ad vtilitatē Sanctuarij: sic patet Iosue 6. c. cum mandauit Iosue dicēs: vos autem cauete ne de his quę precepta sunt, quicquam contingatis, & sitis prçuaricationis rei, & oīa castra Israel sub peccato sint, atque turbentur, quicquid auri, & argenti fuerit, & vasorum æneorum, atque ferri dño consecretur repositum in thesauris eius. Iterum facta fuit talis anathematizatio in terra regis Chananęi qui erat rex Arad, vt patet Nume. 21. cap. nam populus vouit dño sanctificare vrbes illas delendo eas si traderet eas in manus eorum. Et exaudiuit dominus preces eorum, & tradidit ciuitates in manus eorum q deleuerunt gentem illam subuersis vrbibus eius: ibi autem non acceperunt aurum, nec argentum, nec ęs, aut ferrum pro dño omnia succendentes. Quod potuit esse ex duobus. Primo ex inaduertentia illius populi Israelitici propter iram tunc candentē nā Chananæus rex Arad bis persecutus fuerat Iudęos, & fecerat in eis strages. Primo in secūdo anno exitus de Aegypto, qñ venerunt exploratores, & murmurare fecerunt populum, & tunc data sñia Dei ꝯ eos, mortuisq; decem de exploratoribus reliquus populus incœpit tendere versus terram promissionis ꝯ mandatū Moysi dicētis: nolite ascendere, non est enim dñs vobiscū, ne corruatis coram inimicis vestris: Amalechites, & Chananæus sunt ante vos quorum gladio corruetis: deinde ipsis ascendentibus descendit Amalechites, & Chananeus, qui habitabant in montibus, & pcutiens eos, atque concidens persecutus est, vsque in Orma, vt patet Num. 14. & 21. c. secundam irruitionem fecit ꝯ eos iste populus Chananęorum regis Arad in anno 40. immediate post mortem Aaron: nam audiens, ꝙ veniret Israel per exploratorum viam pugnauit contra illum, & victor existens duxit ex illo prędam, vt patet Numer. 21. cap. his ergo duobus contra populum Chananęorum accensus furore orauit, vt traderētur in manus eorum, & tanta fuit vindictę cupiditas, ꝙ ēt in ipsas res inanimatas deseuire gaudebant: ideo non aduerterunt, vt aliquid Deo promitterent. Secūdum motiuum fuit, quia ista terra adhuc distabat a terra

F Chanaā, quam ipsi possidendam expectabant, & ingrebant, & per multa loca transituri erant: vnde adhuc magnus eis labor foret si per illa terrarum spacia ferri, & ęris pondera multa deferrēt, cum vix paruulos, & vxores in asinis suis deportare valerent: in anathemate facto in ciuitate Hiericho neutrum istorū duorum motiuorum stabat: ideo conuenienter ibi potuit aurum & argentum, & vasa ænea, & cunctū ferrum in thesauro dñi segregari. Primum non erat: qa Israelitæ nullam iram candentem in Hiericontinos conceperant, cum nihil eis nocuissent, sicut nocuissent Chananęi in terra Arad. Secundum etiam non erat, quia Hierico iam erat in terra Chanaā, & castra manebant in Galgalis: etiam si viri bellatores ad diuersa loca expugnanda irent: ideo poterat ibi manere copia auri,
G & argenti, & ferri, & vasorum æneorum quantumcunque essent sine labore Israelitarum. *Omnem prædam exercitui diuides.* hic hortatur eos ad actum iustitię distributiuę: nam vt ait Aristot. in 8. Ethico. in omni communicatione, & amicitia est aliquod iustū inter cōicantes & amicos, & quāto illud iustum maius est, tanto amicitia & cōicatio maior est. Si aūt sit modicū iustum, & modica amicitia, & cōicatio erit. cum autē nullum iustum fuerit, amicitia oīs, & cōicatio soluit: patet ēt in ipsis qui inhonestam amicitiam, & cōicationem habent, sicut sunt adulteri: nam cum adulteri inter se iustū aliquod habeant. s. ꝙ quantū vnus cōdelectat alterum tm̄ condelectatur in eo perseuerant: cum aūt alter eorum non reddit vicem, dissoluitur a-
H mor: sic patet in latronibus qui sunt amici vtiles, quia adiuuant se ad lucrādum, & cōicant in lucro. Si ergo inter eos obseruetur iustum. s. ꝙ fiat distributio ęqualis rerum acquisitarum per furtum, manent in amicitia illa, & communicatione: si autem incipiat aliqs eorum sibi maiorem partem appropriare distribuendo alteris inęqualiter, sequuntur litigia, & dissoluitur amor, atque communicatio.

Hortatio Israelitarū ad actū iustitię distributiuę.

Quo excedat iustitia alias virtutes, & eius laus. Quæstio III.

HOc enim mirabile iustitia super cęteras virtutes habet, ꝙ actus eius tam in bonis, quam in malis requiritur ad commanen-
I dum. Nā nec ipsi mali sibi ipsis ꝯcordabūt nisi quandā inter se iustitię partē hēant saltē māliter: aliarum aūt virtutū actus ad solā pmanentiā in bono efficiunt, ad malū aūt nequaq̄, & ob hoc iustitiā optimā virtutem Arist. noīat in 5. Ethico. & inter cęteras excellentē sicut Lucifer inter astra: nam ablata iustitia nihil sunt regna, nisi publica latrocinia, vt ait Augu. 4. de ciui. Dei. c. 4. diuidere aūt prędam exercitui ad iustitiam pertinet: non tamen debet fieri ista diuisio fm æqualitatem arithmeticam, quę est ęqualitas quantitatis vel numeri, sed fm ęqualitatem geometricam, q̄ est ęqualitas proportionis. s. ꝙ si istis decem viris eun-
K tibus ad bellum dantur mille denarij: non debet quibuslibet alijs decem viris dari mille denarij, sed aliquibus decem viris dabuntur centum millia denariorū, & aliquibus decē viris dabuntur solum ducenti denarij: si tamen obseruaretur ęqualitas, & pportio arithmetica, quæ est fm excessum quantitatis & numeri, sicut dantur decem viris mille denarij, ita deberent dari quibuslibet alijs decē viris mille denarij: nam in quot vnitatibus excedunt mille denarij istos decē viros, in tot vnitatibus excedunt alij mille denarij alios decem viros. Et ista est propria æqualitas arithmetica, sed manifestū est ꝙ talis distributio iniusta est: dēt ergo obseruari ęqualitas geometrica, quę est secūdū habitudinem proportionis. s. sicut se hēt virtus istorū

decem

decem virorum ad mille denarios, vel dupla, ita virtus vel dignitas aliorum decem virorum est æqualis, vel dupla ad cētum millia denariorum, cum autem distributio sic fit inter pugnantes omnes, gratum hoc hēnt & ad bellum animantur. Si autem pugnauerunt, & postea duces pro se prædam accipiant, nihil aut modicū exercitui diuidentes, viri pugnantes non attendunt ad pugnam, nec aliquid probe fieri potest: nihil enim magis est ꝙ aliquem ducem vinci ab hostibus faciat, quā auaritia in suos: sic patet Alexandreidis lib. primo. Nec *Mænia nec turres ducem tutantur auarum.*

Exercitui diuides. Inter omnes de exercitu præda diuidi debet, obseruata qualitate geometrica ut supra assignabatur. exercitus dicitur multitudo virorum euntiū ad bellum, & isti diuiduntur, quidam pugnant actualiter cum hostibus, & quidam custodiunt sarcinas: utrisque aūt equaliter distribuendum est s̄m equalitatem quantitatis, quæ est equalitas arithmetica, dumtamen cetera paria sint: sic posuit Dauid in legē vt patet primo Regum. 30. c. cum ipse fecisset bellum contra latrunculos Amalechitas, & cepisset eos, & omnia, quæ abstulerant a loco suo Sicelech, & ab aliis locis, & in ꝑsecutione hac latrunculorum ducenti de viris Dauid lapsi restiterunt non potentes ceteros insequi facta occisione latrunculorum, & ereptione prædę de manib. eorum, viri qui cum Dauid descenderant, nolebant dare partem prædæ his qui lapsi resederant: ad quos Dauid ait, non sic facietis fratres, mei de his, quæ tradidit vobis dominus, & dedit latrunculos, qui eruperant aduersus vos, in manus vestras, nec audiet vos quisquam super sermone hoc, æqua enim pars erit descendentis ad prelium, & remanentis ad sarcinas, & similiter diuident: & factum est in illa die, & deinceps constitutum, & præfinitum, & quasi lex in Israel ad diem hanc. aliis autem, qui ad bellum non uadunt nec manent ad sarcinas, sed in ciuitatibus requiescunt, nihil de præda diuidi debet, quia illi non sunt de exercitu.

Diuisio exercitus i bello.

Sed contra hoc obiiciet aliquis, ꝙ etiam illi, qui non sunt de exercitu, debeant accipere partem prædæ, qa Num. 31. c. dicitur ꝙ filii Israel iuerunt ad bellum contra quinque reges Madianitas, & non omnis Israel: sed 12. millia virorum electorum, & occiderunt hostes, & ceperunt prædam multam nimis: & Deus mandauit vt tota prēda per dimidium diuideretur, & medietas daretur. 12. milibus pugnatorum, reliqua medietas data est toti residuæ multitudini Israelitarum, quæ non iuit in bellum.

Respondetur ꝙ ratio diuersitatis est ibi ab his, qui manent in ciuitatibus, & oppidis laborantes in rebus suis, ceteris ad bellum properantibus duplex.

Prima est ꝙ ista diuisio prædę inter eos qui manserunt in castris, & eos qui iuerunt ad bellum magis fuit ad uitandum scandalum, quam de rigore iuris, erat nāque magnum scandalum, quia si. 12. mille viri, qui descenderunt ad bellum soli accepissent prædam, quia nimis multa erat, valde fuissent ditati, de quo cetera multitudo, quæ in castris manebat, & inuidisset, & doluisset, inuidisset quidem, quia illi ditiores valde super ipsos efficerentur, dolerent autem, quia nihil de tantis diuitiis eis dabatur, tanquam ipsi abiecti: liuore ergo, & dolore commoti in viros pugnatores insurrexisēt prædam ab eis durissime extorquendo, ex quo nō modica seditio oriretur. Deus autem prouidens hæc in plebe illa, quæ ualde imperfecta erat, mandauit talem fieri diuisionem.

Secunda ratio erat, quia etiam ius hoc aliqualiter expediebat: nam isti non erant sicut illi, qui in ciuitatibus manent ceteris in bellum euntibus, & vacant laborib. suis, sed erant quasi parati in expeditione, ut si forte alii auxilio indigerent, isti irent in auxilium eorum, licet de hoc ipsi certificati essent ꝙ illi. 12. mille viri prę ualerent contra quinque reges Madianitarum, hoc tamen non obstante ipsi erant tanquam exercitus paratus in expeditionem, & sicut tūc missi sunt illi. 12. mille uiri, ita alia uice mitterentur alii, & fieret similis distributio. datum ergo fuit istis qui manserunt in castris aliquid, quia tamen ipsi non descenderunt in bellum, nec manserunt ad sarcinas descendentium, non receperunt equaliter cum ipsis descendentibus ad pugnā iuxta illud primo Regum. 30. c. equa enim pars erit descendentis ad bellum, & manentis ad sarcinas.

A

Et comedes de spoliis hostium tuorum.

Aliquando accipitur proprie comedere de spoliis, idest de victualibus extortis de manu hostium sic patet Gen. 14. c. quando. 4. reges pugnauerunt contra quinque, & postea deuictis eis pugnauerunt contra vrbem Sodomorum, & dicitur tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum, & Gomorrhę, & uniuersa, quę ad cibum pertinent, & abierunt. ecce qualiter cibos ꝑ spoliis acceperunt, & tunc proprie comeditur de spoliis, uel dicitur.

B

Comedes de spoliis hostium tuorum.

Idest uendes ea, quæ rapuisti ab hostibus, & comedes de rebus emptis pro eorum precio. Ecce qualiter Deus mandat vel saltem permittit accipi spolia hostiū quia in bello iusto tam de iure diuino, quam de iure gentium ea quæ quis capit, efficiuntur capientis, & iuste homicidia committuntur, cum autem bellum iniustum est nihil differt a publico latrocinio: sicut ergo latro nihil suum efficit de his, quæ prædatur, nec pręscribit vllo tempore contra dominum rei etiam si mille annis possidere posset, ita & committentes bellum iniustum, quia omnium homicidiorum quæ committuntur, rei tenentur, & restituere omnia ablata, & illata damna iniustum passis.

C

Quæ dominus Deus tuus dedit tibi.

Deus dedisse ista hebræis dicebatur, quia licet ipsi manibus suis pugnassent, Deus tamen uigorem, & audaciam contra hostes tribuebat, & hostes eorum in fugam vertebat aut subigi faciebat, ut patet sup. 8. capitu. cum dicitur, ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui, ꝙ ipse tibi uires præbuerit, vt impleret pactum suum super quo iurauit patribus tuis, sicut presens indicat dies.

D

Sic facies omnibus ciuitatibus, quę a te procul sunt.

Idest ista est regula quam habere debes in pugnando contra ciuitates longinquas.

De his ciuitatibus &c. nullum permittas omnino viuere.

Nec uendere in seruum aliis gentibus, vel tuæ subiicere seruituti, quia Deus abominatur vitam istorū, quia maxime peccatores erant in omni genere impudicitiæ, ut patet Leuit. 18. c.

Item quia si aliqui de istis manerent, essent iudęis tāquam claui in oculis, & lanceæ in lateribus, ut patet Num. 34. c. & 6. & 7.

Item quia docerent filios Israel colere Deos suos, ꝙ eis esset in scandalum & ruinam.

E

In ore gladii.

Metaphorica locutio, quia res inanimatæ os nō habent, cum os sit membrum animalis ad sumendos quidem cibos, & sicut ea quæ ore animalis assumuntur, quia animal, sibi illa incorporat: ita illa quę gladio trāsuertebantur, consumuntur, & pereunt. vocatur os gladii acuties eius, qua omnia amputantur, & desecantur, sic dicitur lingua ignis sępe ut patet Esa. 5. sicut deuorat stipulam lingua ignis. *Ethæum. &c. Amorrhæum.*

Solum ponuntur hic sex populi, quia de decem populis qui promissi sunt Abrahæ vt patet Gen. 15. c. tres dati fuerunt Idumęis, Moabitis, & ammonitis, qui aliquo

quo modo pertinebant ad semen Abrahę, vt ibidem declaratum est & sup. 7. c. Non ponitur hic etiam populus Gergesęorum de quo rarissime fit mētio in scriptura: cuius aliqui causam esse volunt, quia iste populus antequam hebręi intrarent in terram Chanaan, recesserit: ita ꝙ cum eo prelium nullum gestum est, sed falsum est: quia contra omnes septem gentes pugnauerunt vt patet Actuum. 13. capit. cum dicitur: & destruens septem gentes in terra Chanaā sorte distribuit eis terram: sed non fuissent destructæ gentes septem, nisi inter eas fuisset destructa gens Gergesęorum, quę inter eas ponitur ad complendum numerum septenarium. Dicendum ergo necessario ꝙ contra Gergeseos etiam Israelitæ pugnauerunt sicut contra cęteras gentes, quare autem raro inter alias nominetur alibi dictū est. s. Exod. 3. & in aliis locis vbi de hoc agitur.

Sicut præcepit tibi dominus Deus tuus. In multis locis hoc mandatum est in Exodo, & in libro Numerorū, & in isto libro.

Ne forte vos doceant facere cunctas abominationes. Ista est vna causa, & potissima quare omnes occidi debebant, de hac Exodi. 34. & sup. 7. capitu. *Quas ipsi operati sunt diis suis.* Licet inter se nimis peccarent in coitib. non obseruando consanguinitatis vlla iura, aut reuerentiā, vt patet Leuit. 18. c. & masculi in masculos turpitudinem operantes, & ad pecora hanc nequitiam extendētes, ut patet eodem. cap. tamē ad Deos suos maximas abominationes fecerunt dantes de semine suo idolo Moloch vt patet Leu. 20. c. etiam quia ad omnem spurcitiam cum diis suis faciendam se tradiderunt, & omnibus incantationum, & auguriorum modis institerūt de quibus sup. 18. cap. *Vt peccetis in dominum Deum.*

Potest teneri ly vt dicens consecutionem, vel cām finalem. s. ꝙ gentes in dolo docerent hebræos facere istas abominationes coram Deo suo, & deleret eos de terra, & sic preualerent aduersum eos: & istum modū tenuerunt Moabitę contra eos: nam cum Balaam ariolus non posset eos maledicere, & prædixerat, ꝙ Israelitę vinci non poterant, quia erant in gratia Dei sui, dedit consilium vt pulchræ puellæ Moabitarum, & Madianitarum descenderent apud castra hebræorum, & permitterent se cognosci ab hebreis: hoc tamen adiecto ut prius immolarent, vel adorarent Deos earum, ꝙ factum est, & insurrexit furor domini in Israel, & multi perierunt, vt patet Num. 25. c. Sic ergo possent postea facere alij gentiles, vt deciperent eos.

Quomodo se habere debent Israelitæ ad arbores, dum bellum agunt. Quæst. IIII.

QVANDO *obsederis ciuitatem.* Hic ponitur secundum qualiter habere se debent ad arbores. *Multo tempore.* Quia pro pauco. i. pro ciuitate quę in modico tēpore capi poterat non oportebat fieri munitiones, vel turres ligneas, ita vt scinderentur arbores.

Et munitionibus circumdederis, vt expugnes eam. In bello campali non indigebant talibus munitionibus, ideo non habebāt causam ad succindendum arbores, quare non datur eis ibi regula, sed hic quando oppugnant vrbes. uocantur munitiones omnia apparamēta belli ca ad expugnandum ciuitates facta, quę in modos varios distinguuntur, quædam sunt quæ testudines vocantur, sunt quædam tecta fortia, quę rotis infra positis subuehuntur, sub quibus multi homines latitant, q. appropinquantes muro eum suffodiunt, & dirimunt, fiunt etiam turres lignee: fiunt quoque machinę, & arces quædam pēdentes, quę vndique circumlatæ sagittatores intra continent. Et multa quę quotidie humana inuenit solertia, plurima quoque abolita sunt,

F *Non succindes arbores de quibus vesci potest.* Quia magnā vtilitatem ad cibos eis pręstabunt, dum bellum gesserint, & deinde capta vrbe proficient, quia magis erat ciuitas habitabilis propter fructuum abundantiam, siue tributarios ibi teneant, siue eam colonis assignent. & non solum refertur ista regula ad ciuitates quæ sunt extra terram promissionis sicut superior, sed magis ad huc conuenit ciuitatibus terræ promissionis, quia ī eis ipsi habitaturi essent, ideo arboribus indigebant.

Quia lignum est & non homo. Idest non potest tibi aliqđ nocumentum patrare, cum non sit homo.

Nec potest contra te bellantium augere numerum. Idest nō erunt plures bellatores contra te etiam si multę arbores fructiferæ ibi sint, cum nihil ipsæ faciant, sed si ciui-
G tas esset ita fortis extra terram promissionis; ꝙ de capiendo eam desperaret, licebat ad damnificandum hostes succindere arbores, sicut fecerunt contra Moabitas, cum recederent non valentes obtinere ciuitatem regiam ut patet. 4. Regum. 3. c. in hebręo habetur.

Quia lignum campi est homo. Et aliqui hebręi ut Abenezra, dicunt, ꝙ ista littera supplenda est. s. quia lignum campi est uita hominis, quia de fructu eius potest sustentari. & satis videtur hoc applicari rationi, quia ideo illa ligna non succinduntur, cum alimētum ministrāt homini, & forte magis confirmaretur sic, quia si ideo lignum campi non succinditur, quia lignum est & nō homo, ita etiam non succinditur lignum non fructiferum, quia lignum est & non homo, sed non debet illa littera sic suppleri ꝙ patet per litteram caldaicam quę habet sicut nostra. Hebræorū opinio penes litterā.

H Item quia in hebræo vtraque istarum dictionum. s. lignum, & homo ponuntur intransitiue, non enim ponitur ibi aliqua appositio dictionis, uel uariatio nominis principalis quantum ad terminationem ad signandum ī obliquo: ideo uidetur rectius ꝙ ibi deficiat vna negatio, vel sit modus loquendi hebraicus.

Et quando arguitur, ꝙ eadem ratio est in ligno fructifero, & non fructifero, quia neutrum est homo.

Respondetur, ꝙ ea quæ vtilia sunt, destrui non debent nisi quantum ad aliquid nociua sint. Ligna autē fructifera vtilia valde sunt, ꝙ autem non sint nociua, ꝑbat, quia ligna sunt & non homo. De lignis autem nō fructiferis non potest hoc dici, quia nullo modo utilia sunt nisi succisa: ideo licet non sint homines succindi possunt.

I *Si qua autem ligna non sunt pomifera.* Ligna pomifera dicuntur ferentia poma. i. fructus, quia pomum ualde generaliter sumitur. Pomum autem tripliciter assumitur aliquando strictissime, pro quodam fructu cuius cortex est valde tener, & ipse fructus est succosus valde, & uocatur alio nomine, & proprius malum a rotūditate, quia malon gręce rotundū latine est: & iste modus accipiendi pomum est apud vulgares grammaticos. Lignū pomiferū qd sit & pomum.

Alio modo accipitur pomum large pro omni fructu qui corticem tenerū habet, & iste modus accipiendi proprius est, & apud grammaticos peritissimos reperitur, & est satis vsitatus in sacra scriptura, & isto mo-
K do distinguitur pomum contra nucem, quia nux signat omnem fructum habentem corticem durū. & isto modo non accipitur hic: quia tunc non uetarent scindi arbores proferentes fructum teneri corticis, vt nuces, auellanę, castaneę, amigdala, & similes fructus producentes, sed arbores solum proferentes fructum teneri corticis, quod falsum est.

Alio modo accipitur pomū pro omni fructu qualiscunque sit, siue durus, siue mollis, & hoc modo accipitur Gen. primo cap. cum Deus mandaret gigni de terra arbores fructiferas uocans eas pomiferas vniuersaliter dicens, germinet terra herbam virentem, & facientem

cientem semen: & lignum pomiferum faciens fructū sic etiam accipitur hic arbores siue ligna pomifera esse idest habere aliquem fructum. *Sed agrestia*. Idest solum pertinentia ad agrum & non ad hortos, quia ī hortis plantantur solum arbores fructiferæ: in agris autem non solum fructifera sponte nascuntur. *Et in cæteros apta vsus*. Idest ꝙ non sunt ad vsum proprium, qui est vesci eis, sed ad vsum domificandi, vel alios minus principales: est autem pręcipuus vsus lignorum, vt de eorū fructibus omnia animantia terrę tam homines, quam volucres, & quadrupedia vescerentur, vt declarat Gen. primo. c. ligna autem nō pomifera cessant ab hoc vsu. *Succinde & instrue machinas*. Hoc est intelligendum quādo magno tempore ciuitas obsidenda est, vt sup. dicebatur. Si autem debiles sunt vrbis munitiones, & non potest magno tempore defensari, vel ex qualibet alia causa non debent facere machinas, aut succindere ad hoc ligna. vocantur machinæ omnia apparamenta bellica ad inuadendum aliquam ciuitatem, dumtamen non sint arma virorum, & ista vocabantur supra munitiones.

CAP. XXI.

QVando inuentum fuerit in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi; hominis cadauer occisi: & ignorabitur cædis reus, egredientur maiores natu, & iudices tui; & metientur a loco cadaueris singularum per circuitum spacia ciuitatum. &c.

Q*vando*. Supra dictum fuit de homicidio facto a singulari persona, de qua nemini constat, & tanguntur duo.

Primum de directione circa illud homicidium ꝙ pertinebat ad irascibilem.

Secundo de accipiendis vxoribus ꝙ pertinet ad cōcupiscibilem. ibi. *Si egressus fueris*. Et ista secunda continet quatuor partes,

Prima de ducenda vxore.

Secunda de filiorum successione. ibi. *Si habuerit homo*. Tertia de filiorum malorum correptione, vel occisione. ibi. *Si genuerit homo*.

Quarto de occisorum occultatione. ibi. *Quando peccauerit homo*.

Quam dominus Deus tuus daturus est tibi hominis cadauer occisi.

De directione penes homicidium ad irascibilem attinens. & quomodo illius fiebat inquisitio cum auctor cadis nesciretur. Quæst. I.

LOQVITVR ad totum populum, qui in istis malefactis remedium ponere debebat.

Et ignoratur necis reus. Tunc enim fient ista, quæ sequuntur, cum autem sciretur interfector: aut voluntarie occiderat, & tunc nullo modo euadebat ut patet sup. 19. c. Si autem a casu, fiebat sicut dictum fuit Numeri. 35. & sup. 19. cap. *Egredientur maiores natu*. Idest seniores qui erant in magna reputatione apud totum regnum. *Et iudices tui*. Non erant isti iudices alicuius ciuitatis propinquę loco cadaueris inuenti: sed iudices maiores Israel qui prædicta inquirebant nomine totius Israel, cui ista mandata fuerunt.

A Satis patet ꝙ isti maiores natu, & iudices non sint iudices, vel maiores natu in ciuitate illa, quę propinquissima erat, quia dicitur hic: ꝙ isti inquirerent quæ ciuitas sit propinquior illi loco, in quo cadauer reperitur, ergo videtur ꝙ cum isti inciperent inquirere metiendo spacia ciuitatum, nesciretur quæ sit propinquior, non ergo poterat esse ꝙ seniores vrbis propinquissimæ facerent istam inquisitionem, cum nesciretur, quæ esset propinquior ciuitas: sed per hunc modum inquirebāt.

Item quia dicitur hic ꝙ postquam cognosceretur, quæ esset propinquior ciuitas, ibant seniores illius ciuitatis ad faciendum cęremonias istas sequentes super locū cadaueris, & in valle saxosa: ergo seniores, qui fecerant priores cæremonias. s. inquirere quæ ciuitas distantior esset, non erant idem, ꝙ isti secundi: ergo non erant de ciuitate propinquissima. *Et metientur a loco cadaueris*. Non oportebat, ꝙ aliquam mensurationem
B facerent, sed considerarent quot leucis miliaribus, vel stadiis locus ille a ciuitatibus circunstantibus distaret.

Seniores ciuitatis eius tollent vitulam. Istę cæremoniæ fiebant ad manifestandam ueritatem, & quia semper præsumitur ꝙ aliquis de ciuitate propinquiori occidisset hominem, ideo aliqua grauamina fiunt ciuitati, ut ipsi confiteantur veritatem si sciunt. s. ꝙ coguntur iurare seniores illius ciuitatis, & honoratiores ꝙ nesciūt de homicida: hoc autem non iurarent si scirent. *Quæ non traxit iugum*. In ferendo currus. *Nec terram scidit vomere*. s. arando: & ista fiebant quia tales uitulæ ferociores ad signandum ferocitatem homicidii. *Ducent eam*
C *ad vallem asperam saxosam*. Vt signetur crudelitas, vel asperitas occisoris. *Quæ nunquam arata est*. Quia terrę aratę alicuius domini sunt, & tunc singulari personæ fieret damnum, quia non posset vltra aliquid agere in terra illa. *Et cædent in ea ceruicem vitulæ*. Vt signetur ꝙ decapitari deberet homicida, & qui celat homicidium. *Accedentq; sacerdotes filii leui*. Quia isti sunt qui iudicare debent in omni causa, ut inquirant si apparet aliquod signum homicidæ. *filii leui*. Non ponitur ad differentiam aliorum sacerdotum, quia nulli alii erant sacerdotes nisi ipsi ut diximus supra 18. c. Licet filii Dauid uocabantur sacerdotes ut patet. 2. Reg. 8. c. erant tamen de tribu iuda, & uocantur sacerdotes. i. uiri potentes. *Quos elegerit dominus*. Omnes sacerdotes ad ministran-
D dum electi sunt, sed aliqui de eis specialiter ministrabant, qui magis pertinebant ad cognationem summi sacerdotis, sed summum sacerdotium aliqualiter variatum est secundum ꝙ Deus diuersis temporibus eligebat, vt mutauit de domo Heli sacerdotium in domū Samuelis: immo ut uerius dicatur in ipsum Samuelē, quia filii non successerunt in summo sacerdotio, quia non secuti fuerunt uiam patris, sed auaritiam, ut habet̄ primo Reg. 8. c. deinde fuit mutatum in domum Sadoch qui fuit sacerdos fidelis, & in domo istius mansit post, ut promiserat Deus 1. Re. ca. 2. Licet forte postea per diuersas eius lineas successionum mutatum fuerit sicut sub domo Phinees de domo Heli ad Sadoch domum translatum est. *Vt ministrent ei*. In offerendis sa-
E crificiis, concinnandis luminaribus, ordinandis panib. & thimiama incendendo, & ignem continuum in altari fouendo. *Et benedicant in nomine eius*. Quia sacerdotes ponebant nomen dn̄i super populum, & Deus benedicebat eū: forma autem benedictionis habet̄ Nu. 6. c. *Et ad uerbum eorum omne negocium pendet*. i. quicquid ipsi iudicant pro stabili accipitur, quia non licet ab eis appellare ut patet. s. 17. c. & quicūq; eorum præcepto non obedit morte plectendus est, ad uerbum autem aliorum iudicum non pendet omne negocium, quia ipsis diffinientibus adhuc manet appellationis remediū. *Et quicquid mundum uel immundum est iudicetur*. Hoc etiam specialiter pertinebat ad sacerdotes, quia ipsi cæremonias

nias circa mundos uel immundos facere debebāt, ut habetur Leuit.13.& 14.c.Quādocunq;.n. lepræ signū appareret in domibus,siue in parietibus,siue lapidibus vel aliqua parte domorum,uel in supellectilibus ut in vestibus,uel aliis stramentis,aut in pilis hominis,vel in qualibet parte cutis,sacerdotes uocabantur, & veniebant vt contemplarentur vtrum lepra foret vel non, & s͡m ꝙ isti iudicabant ita manebat siue mundū, siue īmundum aliquid iudicarent, & hęc obseruauit Christus qui uenerat non ut soluerET legem, sed ut impleret:nam cum sanasset leprosos decem,dixit illis, ite & ostendite uos sacerdotibus,& offerte munus ꝙ præcepit Moyses in testimonium illis idest vt clarum sit eis qualiter mundati estis a lepra.

Iudicare munditiam vel immūdiciam ab aliis pollutionibus,quare ad sacerdotem attineat.& quomodo immundiciæ ueter.s test sunt conformes excommunicationib. ecclesiasticis. Quæst. II.

CAVSA autem quare iudicare munditiam, vel immunditiam a lepra, uel ab omnib.aliis pollutionibus pertineret ad sacerdotem,est, quia immunditię de quibus habetur in lege Moysi,sunt quædam irregularitates excludentes a cōmunicatione Sanctuarii,nam quędam excludebāt hominem ab ingressu & accessu tabernaculi, & totius Sāctuarii solum:quædam autem excludebant ab accessu & ingressu Sanctuarii,& ingressu castrorum, & cōicatione cum aliis hominibus,& quia ministratio in Sanctuario.& custodia eius quantum ad hoc,vt aliquis accedere deberet ad illud,uel non, pertinet ad sacerdotes ut patet Nu.3.& 4.& 18.c. cum dicitur de Aaron, tu & filii tui portabitis iniquitatem Sanctuarii. i. super vos.erunt iniquitates, quas commiserint aliqui accedendo ad Sanctuarium,ad sacerdotes pertinere deberet,ut cognoscerent quis mundus, uel immundus esset,ut eum ad accessum Sāctuarii & introitum castrorum idoneum uel ineptum esse sciant, & non solum iudicabant munditiam quantum ad id quod immediate excludebat ab accessu Sanctuarii,sed etiam quātum ad id ꝙ arcebat ab accessu castrorum, sicut erat in leprosis,& fluentibus semine, & similibus:de quib. Num.5.& Leui.15.c.q̄a illi qui erant in castris per cōmunicationem cum istis qui erant taliter immundi,ↄtrahebant quandam immunditiam, ita vt ad Sanctuarium accedere non valerent,ut patet Leui. 15. & magis Num.19.c.vt ergo isti non inficerent cęteros,pertinebat inquisitio,& exclusio, vel receptio eorum ad sacerdotes:sicut est nunc de sententia excommunicationis.conformiter.n.se habet s͡nia excōicationis cum īmunditiis veteris testi̅, nam sicut per excōicationem minorem excludit̄ quis a cōicatione, siue participatione sacramentorum solum, & non excluditur a cōione fidelium,ita sunt q̄dam īmunditię per quas quis excludit̄ solum ab accessu Sanctuarii,non t̄n excludit̄ ab ingressu castrorū,& cōicatione cum aliis hoīb. & sicut per maiorem excōicationem aliquis priuat̄ cōione fidelium,& participatione sacramentorum,ita sunt q̄dā īmundiciæ in veteri testamento q̄ excludunt hoīem a communione aliorum,& ingressu castrorum,& accessu ad tabernaculum.& sicut excōicatus excōicatione minori,quantum ad se est priuatus cōione sacrorum, & cōicantes eidem nec priuant̄ cōione fidelium, nec sacramentorum, ita sunt q̄dam immunditiæ in veteri testō quas aliqui habentes īmundi sunt, sed cōicantes vel tangentes eos non sunt īmundi.& sicut excōicatus maiori excōicatione quantum ad se participatione sacrorū,& cōione fidelium priuatus est, & cōicantes eisdem cōicatione sacrorum priuant̄,ita sunt q̄dam im-

F munditiæ, vel irregularitates in veteri testō, q̄ h̄ntes īmundos efficiunt,& tangentes eos immundi ēt sunt, d̄ria horum patet Leui.15.& Nu.19.cap.Nam leprosi sunt sicut excōicati maiori excōicatione,& viri fluētes semine,& mulieres menstruatę,& mulieres, q̄ fluxū sanguinis patiunt̄ dieb.multis,quia isti cęteros inficiūt vt patet Nu.5.& melius Leui.15. Illi aūt qui hos tāgūt sunt sicut excōicati minori excōicatione,q̄a cum ipsi ī se inficiantur,cęteros t̄n tangentes vel cōicantes non īficiunt. ī excōicatione ergo iō hoc cōformiter obseruatum est,utrū per eā sp̄ qualiscūq; sit a sacris excludamur,q̄ a sacerdotib.ministrant̄, a solis viris ecc̄lis excōmunicatio infligi,& absolui possit,seculares aūt nullā

G in hoc h̄nt p̄tātem,cum proprie cēsura eccl̄iastica nūcupetur. *Venient maiores natu ciuitatis.* Postq̄ maiores natu,& iudices Israel veniebant,& mensurabant q̄ ciuitas ꝓpinquior esset loco illi, ī quo cadauer occisi hoīs repertū erat,illa ciuitas manebat aliquo mō magis rea sanguinis,q̄ cęterę in circuitu ciuitates, q̄a magis ↄ eā q̄ ↄ cęteras p̄sumendum erat.& tunc si nō sciebat̄ manifeste quis in ciuitate illa effusor sanguinis fuisset, fiebat ista obseruatio cęremonialis ad purgationem ciuitatis. *Maiores natu.* i.seniores.s.qui primo nati sunt, & isti faciebant istam purgationem, q̄a maioris erant auctoritatis q̄ cęteri de pp̄lo,& ad quorum s͡nīam totius pp̄li pēdet stat⁹, & faciebāt isti q̄a totius pp̄li vicē gerebāt,vt istis facientib.totus pp̄ls facere videret̄, sicut cū rectores ciuitatum aliq̄d agunt,q̄a gerunt personā totius cōitatis:ēt q̄a isti seniores prudētiores sunt,& magis poterunt p̄ coniecturas,vel alias iudicare quis sanguinem fuderit,q̄ illi qui non sunt seniores. Itē q̄a isti

H iurant quasi cum ista d̄nt.s.manus n̄ræ non effuderunt hunc sanguinem nec oculi viderūt,dēt ergo tale quasi iuramentū fieri per illos,quorum veritati magis cōfiditur,cuiusmodi sunt seniores,ergo seniores cęremonias has complere debent. *Accedent ad interfectum.* Fiebat ista cęremonialis obseruatio super interfectū, ut esset cum maiori solennitate. & magis mouerent intrinsecus,& horrerent falsum dicere p̄ntib. ipsis cadauerib.hoīs interfecti. vel aliq̄s uolens naturaliter loq diceret hoc fieri ad monstrandum, q̄s occidisset hoīē illum,est.n.naturale quoddā quasi miraculum eis, qui cām huius ignorant,vt si aliquis hō mortuus fuerit,& occisor aduenerit,vulnera sanguinē sudent,& nō solū cum q̄s recenter occisus est, sed ēt cū a multis diebus Ad quid hęc cæremonialis obseruatio fiebat super īterfectum.

I fuerit homicidiū p̄petratum,ex ipsis nudis ossib. solet interdum cruor effluere,ut multoties visum est. cum ergo seniores pp̄li,& magna pars ciuitatis cum eis cōuenissent,super cadauer hoīs interfecti,si ibi occisor adesset,manifestaret̄ in emanatione cruoris de vulneribus,ꝙ patere nō posset aliter.s.si cęremonialis ista obseruatio fieret in ciuitate propinqua, uel in aliquo loco distanti a cadauere hoīs occisi. *Lauabuntq; manus suas super uitula.* Ad signandū ꝙ ipsi innocentes sunt,& mūdi a crimine hoc,nec merent̄ occidi vt uitula,& ista lotio solum erat signatio mundicię,sed non fiebat p̄ istā aquā mundicia aliqua.Sicut aliquæ gētes putauerunt, ꝙ aliquæ aquę crimina diluunt,iō Hercules lauit se in

K quodam fonte in libia,in quo se a cunctis credidit piaculis absolutum,ut patet per Senecam lib.1. tragediarum circa finem, sed hanc opinionem im̄pbat Ouidius primo fastorum.Et sicut iste modus ab antiquis gentilib.inuentus est,ita quasi toto t̄pe gētilitatis apud hoīes non totaliter doctos permansit.nam Pilatus,qui fuit tempore Christi quasi aduesperascente, & finito gentilitatis tempore,hoc tenere visus est:nam cū Christus ei iudicandus a iudęis perfidis duceretur, videns, ꝙ in eo nulla mortis causa erat,ut ore suo protestatus est,vt complaceret iudæis,quia non poterat compescere uocem acclamantis plebis, sed magis tumultus fiebat Antiqui putarūt crimina certa aqua deleri. ut patet in Pilato.

bat in populo, decernens eum crucifigi debere, quia scelus hoc manifestum erat, ut non teneretur reus criminis huius, cunctis coram astantibus lauit manus suas dicens: mundus ego sum a sanguine iusti huius, vos videritis, vt patet Mat. 27. capitulo, & Luc. 23.

Quare gentiles & sarraceni sæpe lauant corpora sua, & manus, & credebant aquam crimina abstergere, & de baptismi uirtute disseritur, unde ea adueniat aquæ. Quæst. 111.

ERRORIS huius occasio fuit in antiqua gentilitate quędam impropria transumptio, nam sicut aquam videbant labes corporis prorsus abstergere, ita, & inquinamenta animæ abolere crediderunt. & Sarraceni hanc opinionem sequuntur, qui in templis suis fontes habent, quæ latine delubra vocantur a diluendis criminibus sic dicta, vt ipsi existimant, iõ ibi sæpissime se abluunt. Sed magnus error est, quia secundum naturalem disciplinã agens, & passum debent proportionari, vt taliter sit patiens receptiuum qualiter agens est actiuum, ideo ea quæ incorporea sunt a corporibus non patiuntur, quia corpora agunt emittendo virtutem suam diuisibiliter ꝓpter extensionem quantitatis, & distantiam partium in situ, ita quod ab vna parte emittitur vna pars virtutis, & ab alia parte alia pars virtutis. Incorporalia autem indiuisibilia sunt, ideo non possunt recipere aliquid diuisibiliter, & sic nequaquam spiritus a corporibus patiuntur directe, secus est indirecte, de quo magis dictum est Exodi. 23. cap. anima autem est in qua peccatum est secundum id esse quod habet, si ergo anima spiritualis est, necesse est peccatum spirituale esse, quia semper id quod in alio recipitur simplicius, & formalius est. non potest ergo ad tantam virtutem accedere vt purget mentis inquinamenta, ipsi tamen talem transumptionem posuerunt, & concesserunt, quia quidam circa naturam animæ errauerunt, quidam uero circa ipsum peccatum quid sit. circa naturam animę non solum errauerunt vulgares gentiles qui non solum in hoc sed etiam in cæteris errant, immo & ipsi populi, quidam namque eam sanguinem esse dixerunt, quidam aerem, quem attrahimus, & ista valde communis erat, unde & ab hoc anima ab aĩos, q; est vẽtus grece dicta ẽ, & spiritus apud latinos a spirãdo idest flando quod ad ventum pertinet, multi quoq; alii modi errandi sunt, de quibus ad nos dicere nihil attinet, de quibus plene Arist. libro primo de anima. Qui autem animam de natura corporis esse putant, ut aerẽ vel sanguinem esse dicant, satis concedent eam per aquam emundari, nos autem qui animam tam secũdũ philosophicã doctrinã quã ſm catholicam veritatem spiritum esse fatemur, eam per aquam posse mundari, necessario negare compellimur. Sed adhuc isti qui errant circa naturam animæ non multum uidentur errãdi occasionem habere, quia non est facile dari qualiter sanguis, & attractus aer per aquam emundẽtur, sed rudis gentilitas hæc omnia usque ad vnguem coaptare, aut non curauit, aut quod verius est, ignorauit. Alii errabant circa ipsum peccatum, & quidam tantum errabant, ut peccatum esse nescirent, sed quia hi rudissimi totius seculi erant, de eis curandum non est. Alii autẽ errabant, quia cum peccatum esse cognoscerent, putabant illud esse quandam maculam vel immunditiam corporalem, aut corporibus adhærentem, & tunc cũ aqua omnia corporum inquinamenta depellat, satis ĩmunditias peccatorum abstergere sufficiebat, & ĩ hoc adhuc magis rudis populus consentiebat, & sic satis coaptatur ꝙ abluto corpore omnia vitia abstergantur.

Errores penes naturã animæ.

In his tamen erat diuersitas, quia quidam totũ corpus abluebant ut ab omnibus uitiis mundissimi redderentur, quidam autem solas manus lauabant, quia malæ actiones per quas causabantur secundum ipsos maculę peccatorum per manus fiebant, quæ sunt organa operatiua. primum fecit Hercules in fonte Libyco totum corpus abluens, secundum fecit Pilatus, vt corã toto populo manus lauerit: sicut habetur Mat. 27. capitulo.

Sed aliquis arguet ꝙ ista obuient veritati catholicę, nam ut ait Beda, & habetur per magistrum sententiarum in 4. cum agitur de baptismo, ꝙ Christus tactu suę mundissimæ carnis vim regeneratiuam aquis tribuit, vis regeneratiua est uis faciendi hominem nouum relicta uetustate peccati, ergo aqua habet vim lauandi peccata.

Ad hoc poterat responderi, ꝙ aqua non habuerit vim regeneratiuam siue ablutiuam peccatorum, & sic illi qui putabant per lotionem crimina tolli errabant, habuit tamen aqua uim regenerandi post Christi baptismum, & sic sonat auctoritas Bedę. s. ꝙ Christus tactu suę mundissimę carnis vim regeneratiuam aquis ꝯtulit. sed ut acutius, & explicatius loquamur dicendũ est, ꝙ aqua non habet uim regeneratiuam in ablutionem criminum: nam si talis virtus in aqua esset, siue hęc uirtus inesset ex natura, siue quia postea Christus dedisset, necessarium erat ut semper in aqua ista uirtus esset cum absolute inesset, sicut aliqua alia qualitas in suo subiecto. sed falsum est, quia tunc quandocunque aliquis lauaretur in aqua, ista uirtus regeneratiua peccata aboleret, sicut quandocunque aliquis intret in aquam, quia humida est, necessario humefacit.

Item omnem hominem purgaret a uitiis, sicut frigiditas aquę quandocunque hominem infrigidat, aut calefacit, ita & uis regeneratiua, si in aqua esset, quãdocunque hominem regeneraret a uitiis mundans, sed dicitur ꝙ est uirtus regeneratiua in aquis. s. ꝙ Deus voluit ꝙ tanta uirtus esset, vt accedente verbo ad elementum aquæ fieret sacramentum baptismi, in quo fit plena remissio peccatorum, & in nullo alio elemẽto hoc fit.

In baptismo fit plena remissio peccatorum.

Sed forte adhuc dices ꝙ ista redargutio antiquorũ non bene stet, quando ipsi putant, quod in lotione per aquam lauarentur crimina, quia sicut nos dicimus, ꝙ per baptismum fit plena peccatorum remissio in nouo testõ, ita ante Christi aduentũ in fide & spe baptismi Christi crimina dilui poterant, patet hoc de oĩb. cęremonialib. obseruationib. veteris testĩ, q̃ proficiebant ad salutem inquantum per eas tacite vel expresse cõfitebant̃ Messiam uenturum. Rñr ꝙ hoc non põt stare ꝑ duo. s. quia ista ablutio in aqua a gentilib. non fiebat in fide baptismi a Christo instituendi, & quia dato, ꝙ in fide illius abluerent̃, per illam ablutionem non lauarent̃ crimina. Primum patet quia sicut nunc in quacũque aqua fiat baptismus virtus regeneratiua æqualiter ibi est, ita si antiqui gentiles in fide Christi lauarentur, in quacunque aqua crederent crimina ablui, sed non credebant sic qñ potius Hercules quendam fontem in Libya ad hoc specialiter elegit: & Theseus admonens Herculem suadebat ire in terram suam, quia ibi poterant peccata eius ablui, vt patet in fine primæ tragedię Senecæ quæ dicitur, Hercules furens, quasi ĩ terra illa aliquid speciale esset: ergo non abluebant se in fide baptismi Christi. Item qui hr̃et fidẽ de baptismo Christi, qui erat aliquod speciale sacr̃m Christi, haberet fidem de Christo ipso, sed gentiles facientes istas ablutiones non habebant fidem de Christo, ergo nec lauabantur in spe baptismi Christi: patet antecedens, quia gentiles isti colebant idola, fides autem Christi ꝑfecta non stat cum idolorum cultura, ergo non habebat fidem Christi, patet hoc de Hercule, qui credidit

se lauari

se lauari per aquam ab omnibus inquinamentis peccatorum, tamen Christum non credebat, cum Deos plures crederet dicens, Iouem esse Deum, & se esse filium Dei. Item patet hoc de Pilato, quia non egit ipse istam ablutionem in fide baptismi Christi cum Christum crucifigi iuberet, & erat pure gentilis sicut ipse confessus est, ut patet Io. 19. c. cum dixit se non esse iudæum: s͠m patet. s. ꝙ dato ꝙ isti gentiles facerent istas ablutiones in remissionem peccatorum, non remitterentur talia peccata in virtute huius ablutionis, nam licet omnes qui in Christum credebant ante eius aduentum per hoc saluabantur sicut nos saluamur per fidem eius iuxta illud ad Ro. 10. corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem & Actuum. 10. c. fide purificans corda eorum: tamen cęremoniæ quas faciebant de se nullam virtutem habebant, aut augmentum ad merendum: non enim poterat quisq̃ dicere ꝙ gentiles, qui lauabantur in aqua, haberent baptismum Christi, & conferret eis virtus, quę conferebatur in baptismo Christi, cum in ipso baptismo Ioan. qui sanctus fuit, & Christi præcursor, non conferretur id ꝙ in Christi baptismo, ideo baptizati baptismo Ioãnis iterum baptismo Christi baptizabãtur vt patet Actu. 19. c. per ea quę fecit ibi Paulus apostolus, nec etiã dici potest ꝙ cæremonialis illa obseruatio abluendi in fide baptismi Christi poterat hr̃e aliquam efficaciam nam licet fides Christi hr̃et efficaciam ad remissionẽ peccatorum, tñ istæ cæremoniæ factæ in fide Christi non habebant aliquam efficaciam vltra eam quam habebat per se fides Christi, cuius ꝓrium est in sacramentis noui testamenti, quia licet sacramẽta noui testĩ habeant efficaciam a Christo institutore, & nobis proficiant s͠m ꝙ credimus ea nobis proficere, inquantum sunt a Christo instituta: tñ specialiorem efficaciam habent q̃ fides Christi: nam maior gr̃a confertur per vsũ cuiuslibet sacramenti noui testĩ cum fide Christi instituentis, q̃ si credamus Christum solum, & non vtamur specialiter sacramentis, tpe autem gentilitatis q̃cunq; Christum crederet futurum, & vteretur aliqua cęremoniali obseruatione, nihil magis de gratia accipiebat per illam obseruationem q̃ per solam fidem, nisi per accidens inquantum per operationem intendit fidei actus, ratio huius est quia obseruationes istę cęremoniales non habent de se aliquam bonitatem, quasi intellectus determinet ea fieri sicut aliqua quę sunt de naturali rõnis dictamine, si ergo aliquod bonum hr̃e deberent, oportet ꝙ hẽant illud ab instituente conferente virtutem rei institutæ, & ob hoc cęremoniæ veteris testamenti licet quãtum ad se nec bonæ nec malę essent, tamen quia Deus eas instituerat ad exercitationem populi iudaici meritoriæ erant, ablutio autẽ in aqua tempore gẽtilitatis dato ꝙ fieret in fide baptismi Christi, tamen quia a Christo instituta non erat nõ habebat in se aliquam virtutem ad diluenda crimina. *Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi nostri uiderunt.* Idest nullo modo nos fecimus, vel fieri vidim⁹ sed nec scimus, nec aliquis propter negligentiam nostram fecit, & magis iurabant se nescire, & negligentes non fuisse, quam se non fecisse, quia de eis nullus dubitare poterat. Et debet hoc intelligi in persona totius ciuitatis, quia alias nihil proficeret, cum illi maiores natu solum seipsos specialiter purgarent dicentes nõ cõmisisse tale homicidium: & tunc necesse erat omnes alios sic purgari in eadem ciuitate, vel nihil factum esset, sed soli maiores natu idest seniores totius populi hoc faciebant: ergo nomine totius populi hoc faciebant, & ista uox dirigitur in persona totius ciuitatis populi illius scilicet. *Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc.* Idest satis credimus ꝙ manus nostrę non effuderunt hunc sanguinem scilicet, ꝙ nullus de ciuitate

F hac sanguinem hunc effuderit. *Nec oculi nostri uiderunt.* Idest etiam nullus de ciuitate hac uidit effundi sanguinem hunc: vtrumque enim necessarium erat: quia dato ꝙ nullus de ciuitate illa effudisset sanguinem illũ, si tamen vidisset sanguinem effundi, debebat prodere effusorem cum taliter quęreretur, aliter peccaret, & esset reus sanguinis sicut qui effudisset: & intelliguntur ista duo non de rei veritate sed de credulitate, nam certissime dicere non poterant seniores populi loco omnium qui erant in populo ꝙ manus suę non effudisset hunc sanguinem idest nullus de populo, & tamen poterant seniores populi loco omnium qui erant in populo ꝙ manus suæ non effudissent hunc sanguinem. i.

G nullus de populo, & tamen bene poterant iurare de credulitate, quia sic crederent scilicet neque quemquam fecisse nec vidisse. *Propitius esto populo tuo Israel* scilicet non imputando eis hoc in peccato ad punitionem: & ista sunt verba seniorum ciuitatis illius, quæ erat propinqua loco, in quo iacebat cadauer occisi hominis, & orabant pro se & toto Israel, vt non statueretur eis hoc peccatum, cum in hoc non deliquissent. *Quem redimisti.* Persuasio rhetorica est habens non modicam uim, nam si Deus hebręos redemit auferẽs eis pęnas captiuitatis Aegyptiacę, quam merebantur: quomodo magis non infligeret pęnas pro peccato, ꝙ non fecissent, ut mali q̃cquam commeruissent? non. n. videretur rationabile ꝙ aliquid Deus fecisset, ꝙ postea irrationabiliter perire permitteret, ꝙ esset dato ꝙ puniret eos pro sanguine hoc effuso, quem non effuderunt, nec effundentem viderunt. Et non solum consi-

H stit in hoc vis persuasionis, sed magis in hoc, ꝙ aliqua Dei beneficia referuntur hic. s. ꝙ Deus redemerit iudęos de Aegypto, ꝙ erat valde magnum beneficium. delectantur autem magnanimi, & magnifici cum audiunt beneficia ab eis facta aliis, & libenter ea audiũt, tristantur vero cum eis referuntur beneficia ipsis collata ab aliis vt patet in 4. Eth. c. de magnificentia. & c. de magnanimitate. de hoc Gen. 32. c. dictum vbi dicitur de optimo modo orandi, an esse debet per uerba ualde demonstratiua bona quæ recepimus, aut bona quę egimus. *Ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israel.* i. non imputes nobis peccatum sanguinis effusi, si autem ex negligentia populi effusus fuisset sanguis ille, vel non vendicaretur iam effusus, irasceretur Deus super populum Israel. *Et auferetur ab eis reatus san-*

I *guinis.* s. a senioribus ciuitatis propinquę, qui antequã ista facerent rei sanguinis erant, & si ista facere nollent irasceretur eis Deus tanquam vere occidissent. *Tu autem alienus eris.* i. absolutus, & loquitur ad populum totum, quia totus Israel tenebatur reus sanguinis quando aliquis occidebatur sic occulte, nisi istam ĩquisitionem faceret, & ciuitas propinqua, nisi prædicta fecisset & sic vtrique absoluebantur. *Ab innocentis cruore qui fusus est.* Non uocatur sanguis innocens, ita ꝙ uere ille occisus sine culpa fuerit, quia potuit iuste occidi, utputa si inuasit alium, & ab illo occisus est, vel si latro, uel insidians erat, siue alias iuste occisus est. sed uocatur innocens, quia non constat de eo ꝙ nocens fuerit, & s͠m

Locutio ad totum populum.

K pręsumptionem iuris quilibet præsumitur bonus nisi ꝓrium probetur. *Cum feceris quod præceperit dominus.* i. qñ tu feceris ea, quę mãdat dominus. s. ꝙ mittas seniores & iudices tuos, & sacerdotes ad inquirendum, quæ ciuitas esset vicinior loco cadaueris, & postea maiores natu. s. seniores ciuitati fecerint cęremonias supra tactas, quę omnia mandat Deus fieri, eris innocens a sanguine effuso, quia si omitterent facere hoc, reputarentur rei sanguinis, & perirent, facto autem hoc, quia faciebant quantum poterant, dato ꝙ illi qui occidissent hominem, essent in populo illo, & non cognoscerent interfectores illos esse in populo, erat populus liber,

quia

quia non iudicaretur reus sanguinis, nec quicquã ei a Deo imponeretur:licet pęna infligeretur a Deo eis, ꝙ aliquem de quo ignorassent,occidissent. *Si egressus fueris.* Hic ponitur secundum principale ꝙ pertinet ad dirigendum concupiscibilem. *Contra inimicos tuos.* s. qui sunt extra terram promissionis, quia in terra promissionis nullum permittebant viuere siue masculum siue fęminam, ideo non poterãt accipere vxores de eis vt patet Exo.34.& sup.7.c.*Captiuosq; duxeris.* Vt vendas vel vt seruiant tibi. *Et adamaueris eam.* Quia erant proni ad luxuriam videntes mulieres pulchras,& acciperent eas in concubinas, ne ergo peccarent, permittit Deus eas accipere in vxores. *Volueris que habere vxorem.* Quasi dicat. tunc debes facere, quæ sequuntur: alias autẽ nõ licet eam sibi habere. *Introduces eam in domum tuam.* Ex permissione loquitur,& est permissio minus mali,ut vitetur concubinatus,& hęc omnia intelligũtur si ipsa vellet tenere ritum hebraicum, alias vel venderetur, vel occideretur,siue efficeretur serua,quia non licebat filiis Israel tales vxores accipere. *Quæ radet cæsariem.* Ista abscissio capillorum & vnguium superfluorum significat abrasionem cultus idolatriæ qui superstitiosus ẽ secundũ Rabbi Salomon.& Aben Ezra:potest intelligi ꝙ ista fiant ad decorem vel turpitudinem huius captiuę. Si intelligatur ad turpitudinem est intentio, ꝙ ista mulier debet deturpari,vt sic perdat amans stimulos carnis. *Radet cæsariem.* i.totam comam, & sic multũ turpis redditur mulier,quia mulieri pro ornatu capilli dati sunt,ut patet pͥma Corin.11.c. vbi multa de hoc ponit. *Et circuncidet ungues.* In hebręo habetur. *Faciet ungues.* Et potest intelligi duobus modis.

Littera hebraica dupliciter intelligitur.

Vno modo fecit vngues.i.dimisit crescere, sicut dicitur facere comam qui eam crescere dimittit, & ista est propria significatio dictionis facere.i.ducere aliqd ad esse vel augmentum.

Alio modo accipitur facere.i.ornare vel parare, & sic dicitur facere barbam qui eam radit, & facere vngues,qui eos circuncidit,sic dicitur Leuit. 14.faciet vnum arietem pro peccato.i.parabit vel sacrificabit. *Et deponet vestem in qua capta est.* Si forte erat preciosa,vt non appareat bene sicut ante. *Sedensq; in domo tua flebit patrem & matrem.* Vt sic plorando deleratur ut nõ placeat in pulchritudine,& durabat per vnum mensem, vt temporis dilatione subitaneus periret ardor, ꝙ si forte non decresceret amor finito mense,poterat eam accipere in vxorem.Si autem velimus ꝙ ponãtur ista vt magis ametur ab illo qui eam accipere vult. Dicemus ꝙ radebat cęsarem.i. capillaturam, non quidem totam sed aliquam partem forte superfluam, circuncidebat vngues vt pulchrior esset, quia magnæ vngues puellarum deturpant pulchritudinem, & deponebat vestem in qua capta erat,quia mulieres,& homines tẽpore calamitatis lętis vestibus non vtuntur, ideo accipiebat aliam meliorem.

Sed neutra istarum duarum expositionum satis cõuenit,non prima,quia non mandaret mutari vestes captiuitatis ad non placendum cui minus placere poterat in veste illius q̃ in aliis,cũ vilior & abiectior esset.

Item quia facere vngues secundum communem modum loquẽdi est eas apparare vel decorare,sed hoc non conuenit ad displicendum sed magis ad placendũ quia causat pulchritudinem.

Secunda expositio non tenet quia radere cęsariem enormitatem dicit in mulieribus,nec debent modicũ siue multum radi.

Item plorare non pertinet ad pulchritudinem, sed magis deformat.

Doct. expositio.

Dicendum ergo sicut ante diximus ꝙ ista signãt totalem mutationem de gentilitate ad iudaismum,cæsariei,& vngium amputatio,quia ista intrinseca,& naturalia sunt,& signant voluntatis quę interior est mutationẽ,ita ꝙ nullus amor nullum desiderium maneat ĩ animo idolis seruiendi.depositio vestis, quæ est exterior signat depositionem actuum exteriorum,& habitus,totiusque veteris conuersationis,ut non solum nihil antiqui erroris in animo sedeat, sed etiam nihil extra videatur.

Sedensque flebit patrem & matrem suã uno mense. Quia cõpassio naturalis parentibus exhibenda est,nec decet filios parentum funera qualescunq; extiterint sine cordis amaritudine pręterire,ideo Deus non vult contra naturales motus rectos quicquam mandare,cum ipse naturam instituerit.

Postea intrabis ad eam. s.carnaliter cognoscendo.

Si aũt post non sederit in animo tuo. i.non placuerit tibi sicut ante placebat,quia multum mutabiles erant isti iudæi,& sicut assolet fieri,quæ aliquis feruentissimo desiderio concupiuit,nimio,& irrationabili odio detestãt, vt Amnõ sororem suam Thamar nimio amoris ęstu dilexit, sed quodam breuissime actu functo eam inenarrabiliter odio habuit, ita ꝙ inordinatus amor ad deordinati odii magnitudinem non pertingeret ut habet.2.Reg.13.c.& secretum latet hic,potest etiam accidere,quia mulieres aliarum terrarum viris iudæis minoribus discordarent, quod turbat communicationẽ ęconomicam.

Nec uendere poteris pecunia. Potuerat tamen si uoluerat antequam accepisset eam in vxorem.

Nec opprimere per potentiam. s.subiiciendo seruituti tuę cum uendere non potueris.

Quia humiliasti eam. i.deflorasti virginitatem eius,ante enim quam puella corrupta sit, magni valoris est & a quolibet acciperetur, cum autẽ deflorata fuerit humiliatur.i.fit contemptibilior ita ꝙ pauci eam accipere velint.

Si habuerit homo. Hic ponitur secundum de filiorum successione. De filiorũ successione.

Si habuerit homo. Hic ponitur determinatio litigii q̃n pater vult priuare filium primogenitura auferendo ei iura primogeniturę & tribuendo alteri.

Vxores duas. Licebat tempore veteris testamenti habere plures vxores,nam ante ipsam legem datam sancti patres quibus Messiæ promissio facta est, habuerũt plures vxores,habuit enim Abraham simul Sarram,& Agar,habuit Iacob.4.vxores.s.Rachelem & Liam, Balaam,& Zelpham,ut patet de Abraham Gen.16.& de Iacob Gen.29.& 30.c.cęteri autem qui tempore legis fuerunt hunc morem secuti interdum plures vxores assumebant, Dauid. n. multas vxores habuit simul:de Salomone autem dicere nõ attinet qui multas habuit sed illicite ꝯ Dei mandatum,vt declarauimus.s.17.ca. in his autem erat duplex ratio,quia in antiquis patrib. pluralitatis vxorum causa fuit desiderium multiplicãdi populum Dei, qui multiplicandus promittebatur quasi stellæ cæli,& quasi arena q̃ est in littore maris,vt patet Gen.22.c.& hoc licitum erat,& aliqualiter meritorium,cum nullo modo ad hoc incitaret desideriũ explendæ libidinis.Secunda cã erat permissio Dei, qa quidam eorum ita erant effrenatæ libidinis, ꝙ si nõ ꝑmitterentur plures vxores habere,vt pluribꝰ pro libito miscerentur,adulterium,& alia uitia perpetrarent, & hoc quamuis aliquo modo liceret, quia permissum foret,tñ meritorium non erat immo aliqualiter demeritorium,inquantum radix istius desiderii erat mala. Contingit aũt aliquem duas aut plures vxores hr̃e,vel qa plures accepit de cognatione sua, & aliam vel alias in bello,ut in littera superiori dicebatur. *Vnam dilectã & alteram odiosam.* i.vnam placentem in oculis eius, & aliam non placentem. *Fueritq; filius odiosæ primogenitus.* Et ponitur hoc quia isti iudæi accipientes uxores de

alienigenis

alienigenis ſuſcipiebant filios ex eis: & deinde habentes odio matres, & abiicientes eas, volebant ſic, & filios ſuſceptos ab eis etiam ſi primi eſſent, aliis inferiores facere. *Fueritque filius odioſæ primogenitus.* Si aliquis habebat vxorem ſibi odioſam ſiue eam acceperit de gente ſua, & cognatione, ſiue in bello acceperit, poterit eam repudiare ne ſit vxor eius. De vxore accepta in bello patet ſup. in littera, quia dimittebat eam vir ſuus liberam, nec poterat cuiquam vendere. de muliere autem quę de gente ſua erat patet. ĩ.24.c.

Caſus 14. in quibus pater poteſt filium aut filiam exhæredare, & ad quę poſſint iura primogenituræ.
Quæſt. IIII.

Filium tamen non poterat aliquis repudiare ne ſit filius eius, nec poteſt eum exhęredare niſi habuerit aliquam cauſam, propter quam exhęredet, quas cauſas iura humana exprimunt. primo ſi filius parentib. manus intulerit iniurioſas. Item ſi grauem iniuriam eis fecerit quę non ſit iniectio manuum. Item ſi eos criminaliter accuſauerit de cã quæ non ſit aduerſus principem vel contra rẽ publicam. Item ſi cum maleficis verſatur. Item ſi maleficus efficiatur.

Item ſi vitę parentum inſidiatur. Item ſi vxori, vel concubinæ patris ſe immiſcuerit.

Item ſi ex dilapidatione parentes grauem iacturam, vel diſpendium ſuſtinuerint.

Item ſi pro patre vel debito eius in quantum potuerit fideiubere noluerit, & hoc ad ſolos maſculos referendum eſt.

Item ſi prohibuit parentes facere teſtamentum.

Item ſi contra uoluntatem parentum inter arenarios perſeuerauerit & mimos, cum pater illius profeſſionis nõ fuerit, ſecus ſi filius ſequatur officium patris. mimi hiſtriones dicuntur vel ioculatores, arenarii dicuntur qui in arena contra beſtias pugnant, vt qui cũ vrſis vel leonibus incluſis in aliquo theatro vel domo bellum gerit.

Item ſi filia vitam luxurioſam elegerit, dum tamen parentes vellẽt eam pro poſſe dotare, niſi neglexerint eam viro tradere ante annos.25.

Item ſi filii parentibus furioſis debitam curam non impenderint.

Item ſi de carcere parentem educere neglexerint, vt habetur in auten. vt cum de appella. cognoſcitur in §.cauſas collatione.8. Cum autem non ſint caſus expreſſi in lege, non poteſt pater vel mater ꝓ libito ſuo filium exhęredare, nam filius eſt pars patris & ſicut cõmunicauit ei eſſe per naturam, ita debet ei communicare nutrimentum & conſeruationem in eſſe ęconomico ꝑ ſucceſſionem, iuxta dictum ſaluatoris, patres debent theſaurizare filiis, & non filii parentibus, non ergo poteſt priuare pater filium eo ad ꝙ tenetur ei ꝑ naturam, niſi filius demeruerit, per actum demeritum autem non quodlibet eſt ſufficiens, ut pater poſſit priuare filium hereditaria ſucceſſione, ſed magnum demeritum, qualia ſunt iſta quæ expreſſa ſunt in cauſis.ſ. aſſignatis, ꝙ ſi pater velit filium pro ſola voluntate ſua nulla præcedente cã, vel non legitima priuare legitima ſucceſſione, non ſe habet ad eum tanquam pater ad filium, ſed tanquam dñs ad ſeruum, inter quos proprie iuſtum nullum eſt, & talis principatus errat, cum principatus paternus ſit principatus regalis, vt ait Ariſ. in 8. Ethi. ꝙ probat auctoritate Homeri qui Iouem eo ꝙ rex bonus foret patrem populorum nuncupauit, in Perſis autem principatus paternus eſt principatus tyrannicus ſicut dñi ad ſeruum, ideo errat ut ait Ariſt. ibidem. *Fuerit filius odioſæ primogenitus.* Quia primo ſm

F carnem natus eſt, & debet habere iura primogenitu rę. Inter hebręos ſemper fuerunt obſeruata primogenituræ iura, ita vt qui primogenitus eſſet haberet q̃dã ſpecialia dona & priuilegia ĩter cęteros fratres, & hoc obſeruabatur tam inter eos qui erant de magno genere, & habebant magnum ſtatum, quam inter eos, qui erant de paruo genere, & habebant paruum ſtatum, nunc autem iſta primogenitura non obſeruatur inter nos niſi inter homines magni generis, & ſtatus, vt nõ pereat familia patrum, & ſemper primogenitis datur tota domus, cæteris autem dantur aliqua dona. inter hebręos autem multum conferebant iſta iura primogenituræ, ut non miſcerentur familiæ, & manerent sẽ

G per nomina patrum, nam cum ipſa poſſeſſio indiuiſa maneat, quocunque tranſiret, tranſibat, & nomen pr̃is & cognationis, cuius erat ipſa poſſeſſio, ſi autem poſſeſſiones ęqualiter diuiderentur inter filios, & nõ maneret domus ipſa.i. maior pars poſſeſſionis, vel aliquid ſpeciale penes ipſum primogenitum, turbaretur poſteritas, & non manerent nomina patrum, & ob hoc in hominibus vulgaribus pereunt denominationes cognationum, & ignorantur ſucceſſiones, quia nõ euenit aliquid ſpeciale primogenitis. in hominib. autẽ nobilibus non accidit hoc, quia primogenitis dantur aliqua ſpecialia. Ad conſeruandam etiam iſtam impermixtionem cognationum, & certitudinem paternarum linearum fuit præceptum in ueteri teſtamento, vt viri de una tribu acciperent vxores de eadem tribu, ut habetur Nu.36.c. etiam fuit factum aliud ꝙ adhuc ꝑcipuum erat.ſ. vt nõ poſſent vendi poſſeſſiones immo

H biles ſimpliciter ſicut apud nos uenduntur, periret certitudo cognationis, & lineæ illius quę cognoſcebatur per talem poſſeſſionem, & ſic eſſet de omnib. lineis, & ſucceſſionibus, cum de omnibus poſſeſſionibus ſimiliter fieri poſſet ſcilicet ut ſimpliciter uenderẽtur, nam non cognoſcitur poſſeſſio per familiam, ſiue poſſeſſionem, ſed econtrario poſſeſſio facit cognoſci familiam. quid autem iſta certitudo ſucceſſionum paternarum, & impermixtio tribuum atque cognationum in ueteri lege profuerit, & ad quid Deus illam mandauerit Num.27.c. dictum eſt.

Volueritque ſubſtantiam ſuam inter filios diuidere.

Ponitur hic de diuiſione poſſeſſionum paternarũ, quia ĩter cętera primogenituræ iura id quo magis primogeniti apud hebręos appreciabantur, & ꝙ magis

I eos determinatos reddebat in linearum impermixtione, erat ꝙ primogeniti accipiebant de hęreditate paterna dupli ces partes ut patet de Ioſeph, qui quantum ad aliquid reputatus eſt primogenitus Iacob: ideo ſuſcepit duas ſortes, cũ tñ qlibet de aliis vnicã ſortẽ acce piſſet, & vnicã tribũ denominaſſet ut patet Ge.48.c. cũ ergo pr̃ uolebat filiũ odioſę, qui primogenitus erat, primogenitura priuare, præcipuum in quo eũ grauabat erat diuiſio hæreditatis, quia cum deberet ei dare duplum quam cuilibet aliorum, dabat & æquale cuilibet alteri, & alterum filium dilectæ conſtituebat primogenitum dans ei duas partes ſcilicet duplum reſpectu cuiuſlibet aliorum. hoc ergo non conſentit lex. *Non po-*

K *terit dilectæ filium facere primogenitum.* ſ. dando ei iura primogenituræ.

Iura primogenituræ apud antiquos quæ erant. *Quæſt.* V.

Multa erant iura primogenituræ apud antiquos. Primum ꝙ primogeniti ſacerdotes erant, ut patet de Melchiſedech qui uocatur alio nomine Sem filius Noe, quia iura primogeniturę habuit, ſacerdos altiſsimi erat vt patet Gene.14. & ad hebræ.7.c. Secundum ꝙ veſte precioſa vtebãtur vt patet Gen.27. vbi loquit̃ Iſaac de filio ſuo, quẽ primogenitũ exiſtimauit, ut ſentio veſtimentorũ fla-

grantiam,

grantia, ait ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni. Tertium, quòd moriente patre benedicebantur, ideo Esau benedici debebat, nisi primogenita ab eo dominus abstulisset, vt habetur Gene. 27. cap. Quartū quòd duplices partes hęreditatis recipiebant, vt habetur Gene. 49. vbi loquitur Iacob ad Ruben primogenitum secūdum carnem: Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea, & principium doloris mei, prior in donis maior in imperio, ideo filijs Ioseph ad quos primogenitura ex parte trāslata est duę partes datę sunt: alijs autē tribubus vna, vt patet Gene. 48. Quintum, quòd ad cultum Dei segregabantur, vt patet Exodi 13. & Nume. 3. cap. sanctifica mihi omne primogenitum, tam in hominibus, quàm in iumentis. Sextum, quòd prius sederent, vel in nobiliori loco mēsæ, deinde alij secundum natiuitatis ætatem, vt patet Gen. 43. sederunt singuli per ordinē, primogenitus iuxta primogenita sua, & minor iuxta minoritatem suam, de his Gene. 25. & 27. dictū est vbi plura iura primogeniturę posita sunt. Nunc autem vbi primogenituræ iura seruantur, tota substantia patris transit ad primogenitum, cęteris fratribus dona aliqua solum accipientibus. *Sed filium odiosæ cognoscit primogenitum.* Idest tenebit eum pro primogenito, & sic vocabit eū. *Dabit ei de his quæ habuerit cuncta duplicia.* Ad quemlibet, ita quòd si sint duo fratres fiant tres partes, vt primogenitus recipiat duas. Si tres fratres fient quatuor partes, & sic deinceps, vt singuli fratres habeant singulas partes, primogenitus autem duas. *Iste est principium liberorum eius.* Quasi dicat, licet pater hunc non habeat ita gratum, sicut aliquem alium, quia matrem huius habebat odiosam, tamen secundum veritatem iste est principium liberorū eius, idest iste est quem primo genuit inter cęteros liberos superstites: filius enim non debet amittere priuilegium suum propter matrem: licet enim ipsa exosa sit, & iuste odio habeatur, tamen filius semper manere debet immunis, quia pater non dat filio primogenituræ iura, quia vxor illa quam habet primo eum concepit, & peperit: nam tūc bene posset mutare primogenitum pater propter matrem, vt sicut matrē exosam habet ita, & filium priuilegio primogenituræ propter eam priuet, sed dat pater filio iura primogenituræ, quia eū primo genuit: nam dato, ꝙ pater eum primo genuit ex aliqua vxore, ille tamen nō est primogenitus illius mulieris, sed vltimus, tamen primogenituræ iura consequitur, vel si mater illum primum filium habuit, & pater non habet illum primum, quia alium priorem habuit non faciet illum primogenitum, sed alium. *Et huic debentur primogenita.* Scilicet omnia iura primogeniturę, quia est principium liberorum, quia dignitas quædam est primogenitum esse, & istum modum loquendi habuit Iacob Gene. 49. cap. cum dixit ad Rubē tu Ruben fortitudo mea: tu principium doloris mei, maior in donis, prior in imperio, idest maior esse debueras cæteris fratribus in accipiendo possessionem, & imperio prior esse debueras, sed non sic contigit tibi, quia maculasti cubile patris tui, & ascendisti stratū eius: vocatur principium doloris aliquo modo principium liberorum, vt ibidem dictum est.

De malorum filiorum occisione.

Si genuerit homo. Hic ponitur tertium, scilicet de malorum filiorum occisione. Et supra dicebatur, quòd pater per odium non tollat filijs iura sua. hic autem, quòd per inordinatum amorem non defendat vitia sua. *Filium contumacem.* Idest non obedientem eis quę agere præcipitur. *Et proterуum.* Idest agentem ea quæ agere prohibetur. Et hoc quantum ad mandata legis. *Qui non audiat vocem patris, & matris.* Hoc est quātum ad mandata patris, & matris, quibus obedire tenetur, & eos honorare secundo gradu post Deum: ideo aliquo modo comparat Philosophus 8. Ethicor. patrem,

A & Deum dicens, quòd parentibus, & dijs non possumus æqualia retribuere.

Et coercitus obedire contempserit. Prius debet eum pater verbis, & verberibus castigare, si autem nequiuerit ducent eum ad iudices qui castigent, quia nomen patris amorem, & dulcedinem attinet, nomen autem regis timorem: lex autem cum habeat vim coactiuam magis regibus quàm patribus conuenit, sed cum de communi non dantur leges pueris, & mulieribus, quilibet vti vult eas dare debet in domo sua, patent ista circa finem 10. Ethic. & in principio primi Politi. *Ducent eum ad seniores ciuitatis.* Vt eum ad mortem iudicēt, quia patri non licet filium suum pro aliquo peccato quātumcunque graui occidere, sed solum personæ publicę, scilicet iudici, quia in morte cuiuslibet est damnum cōmunitatis: ideo etiam ille qui seipsum occidit, cōmunitati iniuriam facit, vt patet 5. Ethico. Item quia contra naturalem pietatem patris est aliquomodo occidere filium.

B

Ad portam iudicii. In portis enim ciuitatis fiebat discussio causarum. de hoc dictum est supra 17. ca. & patet in multis locis, quia apud antiquos, tam Hebræos, quàm non Hebræos fuit ista consuetudo, vt ad portā ciuitatis iudices conuenirent, & ibi causæ agerentur, quia locus ille publicissimus erat, iudices autem qui erant in loco Sanctuarij, non manebant in portis ciuitatum illius loci, sed in domibus ad hoc deputatis conueniebant, & ibi de omnibus litigijs disceptatio vertebatur.

C

Diceretque ad eos. Scilicet pater, & mater illius mali viri, qui duceretur ad iudices, vt occideretur, ipsi namque accusatores eius erant. *Filius iste noster.* Hoc intelligitur de filio non emancipato, qui adhuc est sub custodia parentum, quia iste potest esse contumax, & proteruus, nolensque obedire monitis parentum: nam filius emancipatus cum sit magnæ ętatis non moratur in domo paterna, sed est vxoratus, vel sacerdos, aut aliquid simile, quod exiuit a patria potestate, & tunc pater nihil imperat.

Contumax & proteruus est. Exponatur, vt supra expositum est.

Et monita nostra audire contemnit. Filius tenetur audire præceptum patris, & matris, & obedire eis, nisi mandauerint iniustum: hoc enim de iure naturali est, cum filius teneatur parentibus, sicut subditus regi, quia principatus paternus est regalis, vt patet in 8. Ethicor. & adhuc magis tenemur parentibus quàm regibus: vt ait Aristoteles ibidem, quia maiora beneficia recepimus a parentibus quàm a regibus, scilicet esse, & nutrimentum, quodlibet istorum valde magnū bonum est, sed adhuc cęteris ademptis hoc bonum, quod est Esse tantum est, vt nullum bonum ei comparari valeat, nec omnia alia simul sumpta, cum Esse sit perfectio absoluta, & fundamentum omnium perfectionū tam naturalium, quàm non naturalium, nec homo, vel aliqua res potest ęquale bonum recipere alterum: vnde si cuncta recte inspiciantur, licet redemptio nostra sit de maximis beneficijs, & ex maxima charitate Dei, cum nemo maiorem charitatem habeat, quàm vt animam suam ponat pro amicis suis, vt patet Ioan. decimosexto cap. maius tamen beneficium a Deo recepimus, quia nos creauit, quàm quòd redemerit. Et magis ei tenemur, quia cuilibet nostrum specialiter esse tribuit, tanquam causa prima in concatenatione naturæ maxime operans, & postea præter esse corporeum, quod concausauit, adhuc animas nostras solus, tanquam causa supernaturaliter operās creauerit, quam quòd nobis prędicauerit, & pro nobis mortuus fuerit, & nos in vita æterna visionis beatę faciat esse participes: hæc omnia minora sunt, quàm esse,

D

E

quod ab eo recepimus, ideo si considerentur beneficia Dei in seipsis, magis tenemur ei pro creatione quã pro redemptione, si autem considerentur beneficia, & quantitatem accipiant ex affectione, vel vt proprius loquamur ex charitate tribuentis; maius beneficium fuit beneficiũ redemptionis, quàm omnia alia simul sumpta, quia maiorem charitatem nemo habet &c. licet enim pater non tribuat filio suo esse, ita perfecte, sicut Deus tribuit eidẽ filio illius hominis, quia Deus est causa prima, & magis influit in suum effectum, q̃ causa secũdaria, cum hoc sit generale in causa primaria, vt ait Auctor in prima propositione libri de causis. tamen tribuit esse filio, tãquam causa particularis determinans, & assimilans sibi effectum: ideo propter hoc beneficium, quod homo recipit a solis duobus proprijssime, scilicet a Deo, vt a causa vniuersali, & a patre, vt a causa particularissima, his duobus sup omnia tenemur, & quia istud esse abundantius Deus quã parentes tribuit, magis Deo quàm parentibus tenemur, sed post Deum nulli magis quàm parẽtibus obligamur. Aristotel. autem hoc diligenter considerans collocauit Deum, & patrem in eodem gradu amicitiæ dicens, quòd amicitia hominis ad Deum, & ad parentes est, tanquam ad quoddam bonum superexcellens: magis ergo filij parentibus quàm subditi regibus tenentur, sed tenentur obedire subditi mandato principis sub pœna mortis, nisi mandaret iniustum, ergo a fortiori tenentur parentibus: antecedens patet supra 17. cap. cum dicitur, qui autem superbierit nolẽs obedire sacerdotis imperio, & decreto principis morte moriatur. de hoc extra, qui filij sint legitimi, capit. per venerabilem. & extra de maioritate, & obedien. cap. si quis. dicitur si quis non obedierit mandato principis morte moriatur: sufficienter ergo parentes arguerẽt contra filium ad condemnandum eum morte dicentes, quòd monitis eorum obedire non curabat.

Comessationibus vacat. Idest frequenti, & immoderato cibo, & potui: est enim comessatio freques comestio.

Atque conuiuiis. Idest consumit substantiam nostram inuitando alios participantes cum eo in luxurijs & vanitatibus.

Lapidibus eum obruet populus. Non solum est putandũ quòd ad hoc, quòd iste filius condemnaretur ad mortem, oportebat parentes hoc dicere contra eum, quia pater inquantum accusat filium ad mortem, videtur exuere naturam patris, ideo cõtra eum non credetur sibi, sicut nec crederetur extraneo alteri, nisi quatenus habuerit legitima documenta, vt probet qualiter ille filius non obedit eis, & vacat comessationibus atque luxurijs: erat enim contra legẽ, quòd aliquis condemnaretur solo accusatore proponente, & non conscito per aliqua legitima munimenta.

Populus ciuitatis. Ista pœna lapidationis imponebatur taliter peccantibus, quia valde horrida est, vt alij arceantur a similibus, quia in alijs delictis ponebantur aliæ minores pœnæ, vt suspẽsio in patibulo, vt patet immediate: in hoc autem, & vero in idolatria, si est persona singularis, & in illicitis coitibus, vt patet Leuitici 20. capitu. de idolatria patet supra decimoseptimo capit. imponitur pœna ista lapidationis, quia factum est valde nepharium; ita pœna sit valde horrida. mandatur autem, quòd totus populus eum lapidet, vt per hoc incitentur ad zelum iustitiæ exequentes actus iustitiæ: nam generale est, quòd habitus causantur per habitus, aut si causati sunt, intenduntur & conseruantur: etiam vt ipsi de populo infligentes pœnam hanc videant quàm grauia sint talia peccata, & proponant apud se in talibus non delinquere.

Vt auferas malum de medio vestri. Idest, vt auferatis hominem malum de terra ne sit inter vos, & dicuntur

F auferre malum, idest nociuum, quia tales homines pestilentes sunt, & contagiosi, & conuersatio eorum cæteris infectiua, quoniam corrumpunt bonos mores eloquia mala, vt patet prima Corinth. 15. capi. interest ergo reipublicę sceleratos de republica tolli, tanquam membra putrida, ne cętera sua tabe commaculẽt. vel dicitur auferas malum, idest hominem qui in se malus est, quia præter hoc, quòd infectiuus est cęterorũ, in se malus est, & vita indignus.

Interest reipublicę sceleratos de republica tolli.

Et vniuersus Israel pertimescat. Licet pœnæ inflictę hominibus sceleratis ad multa prosint; præcipuus tamẽ finis ad quem eas leges imponũt est, vt cęteri qui mala non egerunt, ne talia in futurum audeant arceantur: de hoc magis diximus supra 13. & 17. cap. *Quando*

G *peccauit homo.* Hic ponitur quartum, scilicet de occisorũ occultatione, quia supra dicebatur, quòd propter odium malæ vitæ aliquis occidebatur, & quia forte tenere vellent odium post mortem, cum non sit tenendum, quia caro occisi quæ manet, quædam pars naturæ est; ideo mala non est, quare nec odio haberi debet, cum malitia propter quam odio habebatur, iã transierit: ponitur ergo hic quædam compassio quæ fit ipsi naturę humanæ vt illa pars eius, scilicet corpus quod olim corpus humanum fuit, licet iam non sit, tumuletur.

De occisorum tumulatione.

Quando peccauerit homo. Mors enim pro peccato infligitur: sine peccato enim & mors, & qualiscunque punitio iniusta est, aliquando tamen principes, & recto-

H res politiarum occidunt eos qui nondũ peccauerunt, & recte agunt: hoc enim quia timent ne in futurum mala committant, vel ne valde magnum scandalum nascatur, & ratio huius est, quia politia magis intendit bonum commune quàm bonum vnius, cum aut eueniat interdum, quòd vna ciuitas erit in totali discrimine, nisi vnus homo moriatur, iudicat illũ debere mori, etiam si constet eum nihil mereri, ne tota simul pereat, nam licet aliquis teneatur de homicidio, qui aliũ a morte potest, & non eruit, vt patet extra de homicidio cap. sicut dignum: tamen si aliquis princeps vellet aliquem hominem occidere, & constaret omnibus, quòd iniuste eum occidere parabat, fugeretq; ille ad aliquam ciuitatem, & scirẽt homines illius vrbis, quòd

I princeps ille certissime destrueret totam vrbem, nisi darent ei virum illum, poterant ei dare virum illum ad mortem etiam si nihil meruisset, & si forte rectores ciuitatis exponerent totam ciuitatem ad mortem nolentes illum hominem tradere, grauiter peccarent.

Quod morte plectendum est. Quia aliqua peccata sunt leuia quę morte plectenda non sunt, sed veniam accipere conuenit, quædam vero sunt quæ licet punienda sunt, non tamen morte plectenda. & de his datur regula infra 25. quòd si forte aliquis deberet condemnari in pecunijs, quòd condemnaretur, si autem plagis dignus foret, iuxta mensuram delicti esset plagarum modus, idest quantitas: ita tamen, quòd quadragenarium numerum non excedant.

K *Et adiudicatus morti.* Scilicet per sentẽtiam, quia nullus quantumcunque peccauerit, etiam si valde publice occidi debet ab aliquo, donec iudicialiter condẽnetur, nisi in casibus in quibus seipsum defenderet, vel reperiret eum turpiter agentem, & quibusdam alijs in quibus lex permittit, quòd aliquis sine iudice ius sibi dicat, de quo in Decretis vigesimotertio quęst. 5. cap. cum homo, & Codice, quando liceat cuique sine iudice se vendicare lege prima.

Appensus. Idest suspensus. *Fuerit in patibulo.* Patibulum a patiendo dicitur, quia ibi malefactores patiuntur. non est intelligendum, quòd quandocunque aliquis peccat, & delictum morte plectendum est,

est, quòd debeat suspendi cum possit habere alias pœnas, s. lapidari, vt in quibusdam casibus de quibus sup. diximus, & patet Leuit. 20. & supra 13. & 17. ca. sed intelligendum est in casibus illis in quibus peccatū non est tantum, vt exigat specialem pœnam, & tunc datur ista tanquam minor. *Appensus fuerit in patibulo.* Et sicut est de suspensis, sic est de lapidatis, iugulatis, & quolibet genere mortis, quia omnes sepeliri debent, sed dicitur magis de suspēsis, quia in securiori loco sunt ne a canibus, vel bestijs comedantur, quàm alij occisi, & magis exemplū præstant, quia loco eminentiori sunt. *Non permanebit cadauer eius in ligno.* Videtur namque esse quidam contemptus, & vituperium naturæ nostræ dum partem illam humanam innoxiam punimus, q̄ peccati & malitiæ expers est, & verissime pœna caret, sed nos ipsi punimur puniēdo partem naturæ nostræ, sufficit autem puniuisse eum qui male egit, quod erat eum occidere. *Sed in eodem die sepelietur.* Quia satis hominibus spectaculum præstat occisus, si vna die, vel di midia pendeat, ista autem lex non tenetur a nobis vniuersaliter, quia interdum illi qui suspēduntur per multos dies, & per annum vsque ad totalē resolutionem in patibulo manent, quia licet decens sit nostram honorare naturam, maior tamen vtilitas reipublicæ interdum est, quòd illi multis diebus pendentes multis spectaculum præbeant, quàm sit damnum, vel inhonestum vilipendendo naturam. *Quia maledictus a Deo est qui pendet in ligno.* In Hebræo habetur. *Quia maledictio Dei est.* Idest iniuria Dei est, quòd aliquis pendeat in ligno: homo enim ad imaginem, & similitudinem factus est Dei. *Maledictio autem Dei est.* Idest maledicere, vel vilipendere Deum, quòd imago eius sic deturpata pro spectaculo habeatur. Alio modo maledictio Dei dicitur, idest maledictio, vel pœna inflicta a Deo: si autem suspensus maneret in patibulo putrefieret, & corrumperet aerem, & vicinis locis magnum inferret nocumentum, & ista corruptio maledictio Dei est, quā suspensus manens in patibulo affert: potest tamen retenta ista intentione melius dici. *Quia maledictus homo qui pendet in ligno.* Idest non crucietis amplius suspensum post mortem eum in cruce tenendo. *Quia maledictus est a Deo.* Idest satis punitus fuit a Deo per sententiam iudicum tenentium locum Dei: & in hoc sensu dicit Apostolus de Christo, quòd factus est pro nobis maledictum, idest patiens dolores, secundum quòd prædixerat Esaias 53. cap.

D

Quantum ad primam sententiam, quando dicebatur, quòd maledictio Dei, vel iniuria Dei est, quòd aliquis pendeat in ligno, q̄a tunc deturpatur imago Dei. arguet aliquis, quia si imago Dei in hoc deturpatur, & Deo iniuria est, non deberet aliquis suspendi, sed litera est in contrarium quæ dicit aliquem suspendendum cum fecerit aliquid, quod morte plectēdum sit. Respondetur, quòd maledictio Dei est, quòd homo pendeat in ligno, & deturpatio imaginis eius, & hoc quidem non, quòd homo occidatur in ligno, sed quòd pendeat in ligno, nam proprie accipitur hic pēdere in ligno pro eo, quod est manere cadauer pendens in ligno post mortem, quòd autem mali homines moriantur pendentes in ligno non est deturpatio imaginis Dei, sed laus eius, quia ibi non vilipenditur imago eius, sed punitur malitia huius malefactoris, cū autem mortuus est, & manet cadauer in patibulo, nō punitur directe malitia malefactoris illius, cum nec ipse sit, nec ipsa maneat post defunctum morte corpus: solum ergo manet cadauer illud, quod adhuc quandā gerit Dei imaginem in vultu, cum in eo omnes sensus ingruerint, & operationes rationis: sola ergo Dei imago tunc manet quæ puniatur.

E

Et nequaquam contaminabis terram tuam. Hoc respōdet

A ad aliam superiorem sententiam, quam dicebamus, scilicet, quòd hominem pendere in ligno quædā maledictio data a Deo est, pro ipsis qui in terra illa morātur: nam sicut aliæ plagæ datæ viuentibus, vt pestilentiæ, fames, & bella sunt, & nominantur maledictiones Dei, ita quòd aliquis pendeat in ligno est totum aerē inficere, & pestes grauissimas sequi: ne ergo contaminetur terra contaminato aere ex odore terribili, & infecto, non debent manere corpora in aere magno tēpore, sed vt hic dicitur eadem die sepelientur. est autem hoc præceptum iudiciale, præcepta autem cæremonialia, & iudicialia non manent in nouo testamento habentia aliquam obligationem, nisi inquantum institutio facta ab Ecclesia, vel dominis temporalibus

B tribuit eis aliquam vim, & quia hoc institutum non est, ideo non obseruatur, nec ob hoc transgressionis rei sumus.

CAP. XXII.

NON videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem, & præteribis, sed reduces fratri tuo: etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam, & erunt apud te quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat. &c. Exo. 23. a

C

N*On videbis.* Supra posuit Legislator quandā regulationem circa irascibilem, hic continuat idem. Et tangūtur tria principaliter. Primum circa irascibilem. Secundum circa partem quandam incidētalem ibi. *Non seres vineam.* Tertio circa concupiscibilem ibi. *Cum ædificaueris.* Tertio circa volantia ibi. *Si ambulaueris.* *Non videbis bouem.*

Quare Deus assuefacit hic Iudæos ad amorem proximorum. Quæstio. I.

ERAT populus iste durus: non enim habebat viscera pietatis, sed nocebat inimicis suis quātum poterat, & hoc erat ex inordinatione irascibilis, quia antiqui tenebant, ꝙ bonum erat odio habere inimicos, & malefacere eis, amicos autē diligere, vt patet Matth. 5. c. ideo assuefacit eos hic ad amorem proximorum qui sunt eis odiosi saltem per exteriora opera. *Non videbis ouem, & bouem fratris tui errantem, & præteribis.* Sed magis laborabis, vt reducas ad eum, & vocant hic fratres largius quàm Leui. 25. ca. quia etiam conuersi de gentilitate vocātur hic fratres, quia eis tenentur ad ista charitatiua subsidia. *Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem.* Non debet ista litera per se legi, quia tunc esset sensus, ꝙ Deus mandaret nobis, vt nunquam videremus ouem, aut bouē errantem, quod nō erat in nostra potestate, quia vt ait Aug.

E non est in nostra potestate quibus visis tangamur: vel mandaret, ꝙ si videremus aduerteremus ad ea, cū ipse præcipiat hic oppositū, s. reduci ea ad eum cuius sunt talia, sed debet legi copulatiue, s. *Non videbis bouem, & ouem fratris, & pertransibis.* Et est sensus mando tibi, ꝙ quicunque videris ouem, aut bouem fratris tui errantem, non pertranseas, sed subleues, vel reducas ad eū. *Fratris tui.* Licet alibi fratres dicantur Hebræi ex genere inter se, & non dicantur conuersi fratres eorum, tñ hic non obseruatur hoc, quia omnes tam Iudæi, q̄ nō Iudei fratres erant. *Bouem aut ouem errantem.* Sicut dicit de istis duobus animalibus, ita intelligendū est de omnibus alijs, vt de asino, & equo, sed ponit ista, quia talia

exempla magis familiaria ei erant, ſicut paſtores magis loquuntur de ouibus, & canibus, & alijs pecoribus quàm de equis, & bellicis armamētis: Hebræi autem in deſerto vbi iſta dicebantur in bobus, & ouibus magis quàm in alijs rebus abundabant, vel ponuntur iſta duo, quia iſta ſunt animalia quæ morantur in paſcuis, & ſic contingit facilius oberrare quàm alia animalia, quæ ſunt domeſtica, & quotidianis laboribus mancipantur, vt equi & aſini: non enim habent ſic locum diuagandi.

Sed reduces fratri tuo. In hoc erat duplex pietas, ſcilicet pietas ad proximum de cuius damno cōdolemus, & eius bono congaudemus, ideo illud procuramus.

Secundo eſt pietas quædam ad ipſas res brutas quę ſi non reducerentur ad dn̄os ſuos, vorarētur a beſtijs. *Etiam ſi non eſt propinquus frater tuus*. Iſtud ſuperius dictum intelligitur, quādo aliquis videbat bouem, vel ouem errantem, & cognoſcebat cuius erat, ſciebatq; quòd erat alicuius vicini ſui, & reducebat ad eum. hic autem dicitur, quòd etiam ſi ille frater non ſit propinquus hoc idem faciendum erat, ſ. ꝙ quando aliquis videt bouem, aut ouem errantem, aut aliquam aliam rē̄ ſcit, quòd illa alicuius viri eſt ī illa ciuitate, vel loco in quo moratˉ ipſe, vel de aliquo loco vicino, ſi ergo non cognoſcat cuius ſit non poterit reducere ad dominū ſuum, ſed mandat litera, quòd inuentor cuſtodiret ea apud ſe, donec poſito edicto quis talem rem perdidiſſet, veniret dominus rei, & acciperet illā, ſcilicet. *Non eſt propinquus*. Dicitur hoc, quia res propinquorum cognoſcere conſueuimus, & ad eos faciliter reducere poſſumus, quando autem non eſt propinquus nō poſſunt ita cognoſci res, & tunc debent detineri, donec veniat qui perdiderit. *Frater tuus*. Quaſi dicat, licet nō ſit propinquus tamen adhuc ſemper eſt frater, cum quilibet habitans in terra illa, ſiue ſit Iudæus ex genere, ſiue conuerſus de gentilitate vocetur frater. *Nec noſti eum*. Quia neſcis cuius res illæ ſunt dato, quòd cognoſcas dominum illarum rerum: non tamen cognoſcis eum eſſe dominum illarum rerum, quia tunc nihil differt cum ſit ibi fallacia accidētis, vel quia neſcit cuius res illæ ſunt, & etiam neſcit eum cuius res illæ ſunt quouis modo. *Et erunt apud te*. Ideſt in domo tua ſi ſunt animalia domeſtica, & da eis cibum atque laborem ne interim cibum fruſtra ſumant, ſi autem ſunt agreſtia ad paſtum ſolum, vt oues, & capræ mitte ea ad paſcua. *Quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat*. Vtrū iſte qui talia animalia inueniſſet, deberet ponere edictum ſi quis perdidiſſet animalia aliqua an non, quomodocunque eſſet donec ille qui reperiſſet, certum dominum comperiſſet, tenere deberet apud ſe, ne traderet ei qui non perdidiſſet.

Similiter facies de aſino, & veſtimento. Sed dedit magis regulam de illis ſuperioribus, quia in maiori abundantia ſunt, & magis perdi poſſunt. *Ne negligas quaſi alienam*. Solent enim homines ex inordinato, & deficienti amore res alienas non curare ſi videant eas pereuntes, etiam ſi ſuccurrere poſſint, hinc mandat, ꝙ nō extiment res proximorum quaſi alienas, ſed vt proprias, & ſic curabunt de eis. *Si videris aſinum fratris*. In ſuperiori tangebatur vtilitas proximi reducendo rem perditam: hic ponitur vtilitas proximi, & aliqua compaſſio ad animalia ſub onere cadentia.

Et aliqui putant, quòd intelligitur, quando aliquis inuenit aliquod animal ſolum iacere ſub onere nullo dirigente, vel ibi præſente: ſed falſum eſt, quia dicitur in litera, ſed ſubleuabis eū, cooportebat ergo ibi aliū adeſſe, eſt ergo ſenſus, ꝙ quando aliquis ducit iumenta onuſta in via, & cadit aliquod, & non poteſt ipſe ſolus eleuare, ꝙ obuians ei debet eum adiuuare ad ſubleuandum. & dicit Rabb. Salom. ꝙ ſacerdotes non te-

F nebantur ſemper ad iſtud præceptum, vt ſi cecidiſſet iumentum ſuper ſepulchra mortuorum, quia tangendo illa polluerentur. Et ſi arguas contra hoc, quòd eadem ratio eſt in laico, quia etiam fiebat immundus tā̄gendo mortuum, vel oſſa mortui, ſiue ſepulchrum, vt patet Num. 19. cap.

Reſpondetur, ꝙ vterque polluebatur, ſed munditia ſacerdotum erat magis ſub præcepto quàm mūditia populi, quia parati eſſe debebant ad miniſtrandum, iō permittebat dominus laicos pollui in omnibus mortuis, ſacerdotes autem minores in quatuor generibus perſonarum ſolum pollui permittebantur, ſacerdos autem maior in nullo, vt patet Leuit. 10. & 21. c. in lege noſtra nihil horum obſeruatur, ideo quilibet prælatus

G Eccleſiæ poteſt adiuuare ad ſubleuandum iumentum iacens ſub onere. *Non induetur mulier*. Hoc etiam pertinet ad iraſcibilem, quia ſicut nō velle prębere in neceſſitatibus auxilium ad iraſcibilem pertinet, ſic ēt velle vſurpare, quod ſuum nō eſt, ad præſumptionem pertinet, & in iraſcibili eſt ex eo, quòd magnam ſpem vel confidentiam dicit.

Quomodo intelligitur lex non induetur mulier veſte virili, nec econtrario. Quæſt. II.

ET aliqui intelligunt hoc de armis, ita quòd illicitum eſt mulieri portare arma bellica, quæ ſunt veſtes viri. Et hoc dicūt quaſi portare veſtes ſolas viri non ſit malum, ſed vtrūque ma-

H lum eſt. hoc tamen dixerunt aliqui Philoſophi eſſe faciendum, vt quemadmodum in alijs animalibus maſculus, & fœmella communiter pugnant pro cibo, & defenſione filiorum, ita vir & fœmina, vt patet 2. Politico. Sed hoc reprobat ibi Philoſophus, Lacedęmonij etiam vxores in bellum armatas ſecum ducebant, ſed docente experientia cognouerunt, quòd magis ſtrepitus quàm vtilitatis faciebant: non enim poterant dirigi in bello, & nimis clamabant, & ad fugiendum virorum animos cōcitabant, quare talis pugna abolita eſt. de hoc Ariſtotel. in 2. Politic. cap. de politia lacedęmoniorum. Et quadam die lacedęmonij armati de ciuitate contra hoſtes egreſſi ſunt: deinde redeuntibus eis

I vxores in vrbe manentes putauerunt hoſtilē eſſe exercitū, vnde obuiam eis armatæ progreſſæ ſunt: viri aūt ſuas vxores eſſe cognoſcentes in eas impetū fecerunt accipiētes ſinguli ſingulas, quas caſus obtulit, & cum eis ibidem coierunt filios ꝓmiſcuos facientes, quare poſt ſpartā, i. promiſcui noīati ſunt, & ob hoc arā Veneri fabricarūt eā armatam Venerem noīantes, vt ait Aug. de ciuit. Dei. lib. 3. Sed iſta litera principaliter vetat ne viriles veſtes accipiant fęminæ, patet quia ēt ꝓhibet viros fęmineas veſtes accipere, ſed nō pōt ibi accipi ꝓ armis, & rō huius eſt, quia ſi non eſſent diuerſæ veſtes viri, q nondum barbati ſunt, fœminæ æſtimari poſſent, & ſic libidinibus oīa conturbarent, idē in muliere eſt, ſicut de aliquibus mulieribus legitˉ, q̄ aliquo tp̄e veſte virili pp̄ tp̄is neceſſitatem vſę ſunt. *Abomina-*

Nota, ꝙ hinc ꝓhibet Deus vſum laruarum, q̄ vulgariter dicūtur, lingua Italica maſcare.

K *bilis eſt apud Deum qui fecerit hæc*. Quia in hoc multis occultis vitijs locus datur. *Si ambulans per viam*. Hic ponitˉ tertiū, ſ. directio iraſcibilis circa volantia. *Si ambulaueris per viam*. Iſta lex loquitur, quando homo ambulat per viam, quia cōius euenit nidum in uia inuenire, quàm in locis populatis, vel eſt alia cauſa potior, quia in ciuitatibus, vel locis habitatis non ſunt nidi auium, niſi aliquarum quæ valde domeſticę ſunt, & gratę ad cōuerſationem humanam, & tunc qui talem nidum in domo ſua habet, nec matrem, nec filios accipi vult, ne deficiat ſolatium ſuum: cum ergo ad hoc hoīes inclinentur, qa & ipſi auiculas varijs in auigerijs nutriunt, vt cō delectentˉ iuxta illud Boetij, de conſol. lib. 3. Metro. 3.

Qua

Quæ canit altis garrula ramis
Ales caueæ clauditur antro.
Huic licet illita pocula melle,
Largasque dapes dulci studio
Ludens hominum cura ministret, &c.

Non permitteret auiculas illas perire, non ergo oportuit dari regulam quantum ad id, ad quod homines inclinantur, sicut non datur nobis præceptũ de amando nos ipsos, licet magis nos ipsos amare debeamus, quàm proximos, & datur regula de amãdo proximũ, quia ad amandum nosmetipsos inclinamur naturaliter: ad amandum autem alios non inclinamur: ad conseruandum auiculas quæ in agris sunt, quia nobis vtiles non sunt, non inclinamur: ideo data fuit lex de auibus quas aliquis reperit in via, siue in agro, vel aliquo modo extra loca habitata, cum tamen obseruari debeat cum reperitur nidus in ciuitate. *In arbore, vel in terra nidum auis inueneris*. Idem si inuenias aliquo alio modo, sed omnes alij modi possunt reduci ad istos, quia inueniri nidum in aliquo loco alto reducitur ad inueniri eum in arbore: inueniri eum in loco plano qualitercunque sit reducitur ad inueniri in terra. *Et matrem pullis, vel ouis desuper incubantem.* Mater incubat ouis, vt suo calore animet fętus, & formẽtur. in ouis enim est semen auis, sed illud non excitatur, nisi calore naturali auis digerente, & excitante virtutem seminis, sicut vis formatiua in semine viri se habet ad menstruum muliebre formando, & digerendo illud, & in seminibus terræ nascentium hoc patet, quia cum illa quandam siccitatem, & caliditatem habeant inclusam, caliditas illa non excitatur donec perfundantur semina aquà. & tunc per antiparistasin calor ille excitatur in materia tenera, & fortificat, nisi perfunderentur aqua, ita in ouis, licet sit virtus seminalis auium, nunquam formarentur pulli, nisi aues incubarent eis, quę calore suo excitarent calorem naturalem, & sicut mater incubat ouis ad formandos fœtus, ita incubat pullis ad fouendos eos, quia illud est solatium maternum quo pulli egent.

Non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris. Ratio huius præcepti est inducere corda Iudæorum crudelium ad pietatem, vt assuefierent ad pietatem circa homines ꝑ pietatem exhibitam brutis: videbatur enim quædam crudelitatis species simul filios, & actorem generis accipere, sicut non debebat eadem die mater, & filius in pecoribus immolari. Vel ut quidam Iudæi volũt, ratio præcepti est vitatio superstitionis, quia dicebant gentiles, quòd caput auis captæ in nido super oua, vel pullos appensum in quadam parte corporis generare facit. Sed primum est verum, quia licet gentiles crederent illud esse verum de aliqua aue, sed non de qualibet, cum non habeant eandem virtutem omnes aues.

Vt bene sit tibi, & longo tempore viuas. Quia rationabile est, quòd qui actorem vitæ viuere permittit, ipse longo tempore viuat. *Cum ædificaueris nouam domum.* Hic ponitur regulatio irascibilis circa futura, sicut quilibet tenetur cauere ne lędat proximum in præsenti, ita tenetur præuidere ne lędat circa futurum.

Cum ædificaueris domum nouam. Ista regula non datur pro talibus domibus quales sunt domus terræ huius, quæ non habent ambulacra super tecta: raræ enim domus tales sunt, sed in terra Chanaan tales erant communiter domus omnes, & hoc quod mandabatur hic circum poni valde proderat, ne aliqui caderent de domo, & per hoc, quòd vetatur ne domus relinquerentur sine illo circuitu tecti, innuitur quòd nõ relinquerentur aliqua alia offensacula, in quibus aliquis periclitari posset, quia est contra ordinem charitatis, vt aliquis domum taliter dispositam habeat, in qua cęteri offendere possint.

Alph, Tost, super Deuter.

A *Cum ædificaueris domum nouam*. Si aliquis restauraret domum veterem non mandatur, quòd hoc faciat, nõ quidem quia non compelleretur facere talem murũ tecti si domus non haberet, sed quia intelligitur, quòd si vetus est, quòd haberet illum murum, cum mandetur, quòd quælibet domus noua cum ædificatur habeat murum tecti, si autem domus vetus totaliter cadat, vel diruatur, & penitus restauretur; videtur nouiter fieri, & tunc est talis murus faciendus.

Facies murum tecti per circuitum. In terra illa erant tecta domorum supra plana non de tegulis, sed de calce, lapide, terra vel gipso, & conueniebant homines ad requiescendum super tecta, & si nõ haberet tectum aliquod labium eleuatũ in extremitatibus suis, faciliter B poterat aliquis cadere deorsum, ideo mandatur, quòd fiat murus, idest aliqua eleuatio terræ, vel lignorum quæ cadere non sinat, & similes domus sunt in Catalonia, & de istis domibus loquebatur Christus, quando dixit Matthę. 10. quod auditis in aure prędicate super tecta, quia in illis tectis conueniebãt homines ad colloquia, & poterant ibi conueniẽter discipuli Christi prædicare.

Domus cathaloniæ, & valẽtię Hispaniarum habẽt quãdã eleuationẽ in tectis.

Ne tu sis reus labente alio. Reus esset si propter negligentiam suam aliquis moreretur. *Et in præceps ruente*. Præcipitari de alto est, scilicet de superiori parte domus, & ista tecta vocabantur domata, de quibus 2. Regum 5. & tetigisset domatum fistulas. *Non seres vineam.* Hic ponitur pars incidentalis quæ est ad quasdam C cæremonias. *Altero semine.* Scilicet seminando triticum, vel hordeũ, siue legumina, & ratio huius subditur in litera, scilicet. *Ne sementis, & quæ seuisti, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur.* Ad vtilitatem Leuitarum, & sacerdotũ ista dicta sunt, quia aliqui putarent, quòd primitiæ, & decimæ solum semel debebantur de eodem fundo eodem anno, quia ergo darentur decimę, & primitiæ de frugibus quæ primo colligebantur, postea crederetur, quòd de vuis nihil dari deberet.

Ne sementis, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur. Idest ne credas, quòd semẽtis, idest fruges, & quæ nascuntur ex vinea, idest vuæ simul sanctificentur, ita quòd soluendo decimas, vel primitias de vno ad sanctificationem sit solutum de alio. Aliqui volũt, quòd ratio prohibitionis est vitatio superstitionis, quia gen- D tiles ad honorem coniunctionis planetarum seminabant diuersa semina coniuncta in agro vno, sed non multum valet quia ratio mandati assignatur in litera. in Hebręo habetur.

Litera Hebraica dissimilis.

Ne seres mixturam ne polluatur plenitudo seminis, quod seminasti. Et ista diuersitas est propter ęquiuocationem nominis, quia signat pollutionem, & sanctificationẽ cum alijs, & alijs pollutis. Et est sensus, quòd non misceantur ista ne plenitudo seminis, idest totum semen polluatur propter vuas, quia secundum regulam datam Leuitici 19. capit. fructus trium primorum annorum in qualibet arbore immundi erant, & deberent præcidi ab arboribus, & tunc ista poma tactu suo polluerent fruges, vt non posset ex eis aliquid offerri do- E mino. sed melior est litera nostra, quia non videtur verum, quòd contactus fructus immundi polluat segetes, quia morticina animalia cadentia super semẽtem non polluunt eam, nisi sementis perfusa fuerit aqua, vt habetur Leuitici 11. cap.

Literæ expositio.

Item dato, quòd sementis pollueretur contactu isto, non prohiberetur ista mixtio simpliciter, quia solum tribus annis erant fructus immundi: ergo deinde semper possent talem mixtionem facere, prohibitio autem secundum intellectum literæ nostræ perpetua est.

Nõ arabis in boue, et asino. Sicut inuitauit nos s. ad pietatẽ ĩ auib⁹, ita hic ĩuitat ad pietatẽ ĩ quadrupedib⁹, qa

Deus etiam miseretur istorum, quia opera sua sunt, vt patet Sapien. 11. ca. misereris omnium, quoniam omnia potes, & nihil odisti eorum, quæ fecisti: asinus autem cum boue arare prohibetur, quia bos fortior est, & magis de terra pertrãsit, vnde ingrauaret totum iugum super asinum, & valde torqueretur asinus: & qđ dicitur de arando, dicitur etiam de portando currum, idem etiam intelligitur de mulo, vel mula cũ asino: sed non exprimitur de eis. qũia supponebatur, quòd muli, & mulæ non forent in terra promissionis, cum ista gignantur ex coitu diuersarum specierum, quod Hebręis prohibitum erat Leuit. 19. cap.

Non indueris vestimento. Ponit aliud incidens quantũ ad vestes, quia non solum cauenda est mutatio vestis, sed etiam diuersa contextio, scilicet ex lino, & lana, quia sacerdotes magni vtebantur vestibus ex lino, & lana contextis. vel dicitur ad euitandam idolatriam, quia sic sacerdotes idolorum vtebãtur ad cultum dęmonum, vel ad honorem planetarum signantes coniunctionem eorum in hoc. *Funiculos in fimbriis.* Posuit vestimentum a quo debent abstinere: hic ponit illud quo debent vti: fiebant enim pallia, idest superiora vestimenta Iudęorum aperta ante & retro: & in duobus angulis cuiuslibet aperturę erant duo funiculi hiacinthini pendẽtes, & sic erãt quatuor funiculi: distinguebantur autem Iudæi per istas vestes ab alijs gentibus de quibus dictum fuit Num. 15. cap. & inter Iudeos illi qui magis se obseruatores legis demonstrabãt, istos funiculos maiores alijs hominibus faciebant, vt patet Matth. 23. c. dilatant filateria, & magnificant fimbrias. est autem ratio horum, quia Iudæi soli erant tempore isto populus Dei, iuxta illud Psalmo 75. notus in Iudæa Deus, & in Israel magnum nomen eius: volebat ergo Deus hos a cęteris populis distinguere, sicut pastor qui oues suas diligit, signat eas ne perdantur cum alijs.

Qualia erãt Iudęorum vestimenta.

Erant autem Iudęi dupliciter signati interius, & exterius: interius erant signati in carne, exterius erant signati in vestibus, signatio in carne erat per circũcisionem, signatio in vestibus erat per angulos palliorum ponendo fila, siue funiculos hiacinthinos. de circuncisione autem ratio patet, & posita fuit Genes. decimoseptimo cap. erat enim istud pactum Dei in carne Iudæorum, vt patet Gene. decimoseptimo cap. scilicet, quòd Iudæi pepigerant in carne sua recipere circuncisionem, & per hanc protestabantur Messiam futurũ de suo semine, cum ob illum circunciderentur, & distinguebantur in hoc ab alijs populis, quia alij populi non poterant protestari de se Christum nasciturum, per quod se demonstrarent habere veritatem huius promissionis. etiam quia si non daretur signum in carne Iudæorum, non esset aliquod signum certum, per quod agnoscerentur aliqui vtrũ essent Iudęi vel non. nam vestes signum fallax sunt, cum quilibet satis faciliter posset in vestibus suis ponere illa petatia hiacinthina in angulis palliorum, nullus tamen maxime in magna ætate ex quacunque causa vellet, se circuncidi pateretur, nisi iam circuncisus esset, & sic non esset facile, quòd aliquis fingeret se esse Iudæum cum non esset. Necessariũ fuit etiam signum distinctiuum in habitu exteriori, quia licet circuncisio in membro virili esset potissimum, atque certissimum signum ad cognoscendum Iudæos, non posset tamen aliquis per illud cognosci, nisi cum magna fieret scrutatio, quia illæ partes maxime latent: in habitu ergo cognosci debuerunt, vt aliqua cognitio facilis haberetur, licet certissima non esset, & sic ista duo signa necessaria, quia nec circuncisio per se sufficit, nec signum per se in habitu, nam licet circuncisio firmiter demonstret, faciliter tamen non indicat, quia partes illæ latẽt: signum

Iudęi dupliciter erant signati.

F etiam in veste non sufficit, quia licet faciliter distinguat, non tamen firmiter arguit: habito autem vtroque signo, & faciliter fit distĩctio, & firmiter, ita quòd vnum signum adiuuetur per alterum.

Si duxerit vir. Hic ponitur tertium principale, scilicet regulatio concupiscibilis, & continet tria principaliter, scilicet. *De adulterio.* Secundo de stupro ibi. *Si inuenerit vir.* Tertia de incestu ibi. *Non accipiet.* Prima in duas, quia aliquãdo committitur adulterium in desponsata aliquando in maritata. secunda ibi. *Si dormierit vir. Et postea eam odio habuerit.* Scilicet, postquam cognouit eam carnaliter.

Quæsieritque occasiones quibus eam dimittat.

G *Ad quid oportebat viro quærere occasiones, cum possit eam repudiare. Quæst. III.*

SED ad quid oportebat quęrere occasiones, quia si non placeret in oculis eius poterat eam repudiare, vt patet infra 24. cap.

Respondetur, quòd forte faciebat vir, vt mulier perderet dotem, quia adulterata fuisset, si tamen obijceret ei aliam fęditatem nõ perdebat dotem. posset autem forte melius dici, quòd fiebat ista obiectio ad solam matrimonij disiunctionem, & nõ ad lucrandum dotem, sed opponebat vir istam occasionẽ, quia forte nihil aliud poterat opponere, quia si opponeret aliam fęditatem corporis, vel morũ, immediate posset patere veritas illius obiecti, quod non est ita facile
H de adulterio. posset etiam dici, quòd vir odio habebat eam, ideo non opposuit ei aliquam maculam ad dirimẽdum matrimonium, sed ad hoc, quòd moreretur. sed litera non multum vult hoc, quia dicit.

Vt dimittat eam. Et sic solum de separatione loquitur. *Obiiciens ei pessimum nomen.* Scilicet, quòd adulterata fuerit: nihil enim peius de fœmina dici potest.

Et ingressus ad eam non inueni eam virginem. Vir accusat hic de adulterio vxorem, non de adulterio commisso in domo viri, sed de adulterio commisso in domo patris, scilicet post desponsationem.

Obiectio.

Et si dicas quomodo potest probari, quòd puella commisit adulterium ex hoc, quòd non inuenta est
I virgo, quia posset ante desponsationem fuisse corrupta?

Rñsio.

Respondetur, quòd si puella commisceatur alicui viro, quando non est desponsata, non imponitur pęna mortis, vt patet infra in litera, & Exo. 22. c. si autem desponsata fuit, & tradita viro, & non inuenta virgo, siue ante desponsationem, siue post corrupta fuisset, mori debebat, quia etiam si ante desponsationem corrupta fuisset, tamen tenebatur hoc ante contractum matrimonij reuelare, quia vir forte non recepisset eam, nisi esset virgo. cum ergo sub conditione virginitatis cõtractus factus sit, si non inueniatur talis, occidetur: pręsumitur namque quòd puella quæ in habitu virginali accipitur, quòd virgo sit, & si non est, cum permiserit se desponsari tanquam virginem, rea mortis est.

K *Tollent eam pater & mater eius.* Quando vir sic accusaret vxorem suam de crimine pessimo, puella recurrebat ad patrem, & matrem qui eam tutarentur, & ipsi tanquam defensores filiæ suæ ducebant eam ad iudices, qui sedebant in porta vrbis, vt defenderent eam aduersus virum criminaliter accusantem, quia ipsi poterant probare id quo puella ab impetitione viri liberaretur.

Quę signa virginitatis in puella ostendebantur.

Et ferrent secum signa virginitatis eius. s. linteamen, in quo sponsus cum sponsa primum dormiuit, vt ibi appareat deflorationis signum, & hoc in die primi accessus sub testibus, & scripto sumebant claudentes illud in loco securo, vt non posset ibi aliqua fraus fieri subtra-

ſubtrahendo, vel apponēdo, & hoc patet, quia dicitur infra. *Extendentque veſtimentum*. Ideſt linteamen.

Sed aliqui non concedunt hoc dicentes eſſe valde turpe talem pãnum demonſtrare: ideo exponunt literam ſub metaphora vocantes extenſionem veſtimenti euidentem teſtium probationem, ſed non videtur multum turpe, quòd ſic inquiratur veritas, quia non oportebat, quòd linteamen monſtraretur coram toto populo, ſed ſolum coram iudicibus in ſecreto, qui in hoc ſententiarent, maxime quia ad inquirendum rei certitudinẽ nullus modus qui ſine ĩfamia alicuius perſonę ſit, turpis ſit, cum alia turpiora medici ad ſanitatem faciant, nec conſueuit ſcriptura in tali loco metaphoram facere. Accipiendo autem illorum intellectum poſſet dici, quòd quando ſponſus primo cogniturus erat ſponſam, veniebant matronę, & tangebant genitale ſponſę, & ſic probabant vtrum virgo eſſet, & forte teſtificationes iſtarum ſub ſigillo publico ponebantur ad firmitatem, vt ex eis probaretur virginitas puellæ, & iſtas ſcripturas ſpandebant coram ſenioribus ad demõſtrandum virginitatem puellę, ſed prior expoſitio melior videtur, nec poteſt aliàs bene retorqueri.

Ad Seniores vrbis. Quando talis cauſa iudicanda erat, quia ſatis grauis erat, conueniebant ſeniores vrbis cum iudicibus ciuitatis, quia in his factis habetur aliquis locus coniecturæ, & ſeniores qui prudentiores ſunt, magis in hoc attendere poſſunt. *Qui in porta ciuitatis ſunt*. Quia ibi erat locus iudicandi eo, quòd locus publicus erat, vt ſępe dictum eſt, & habetur in iſto libro in multis locis in litera. *Et dicet pater*. Pater, & mater puellæ ducebant puellam ad iudices in porta vrbis, ſed quia ambo loqui non poterant, pater qui erat honorabilior, & prudentior inquantum vir loquebatur. *Filiam meam dedi huic in vxorem*. Hoc dicebat pater poſtquam ſponſus propoſuiſſet contra puellam, quòd nõ inueniſſet eam virginem. *Quod, quia odit*. Ideſt quia non diligit eam, vel non vellet eam habere iam in vxorem.

Sciendum, quòd iſta conqueſtio fieri debebat immediate poſt nuptias celebratas: nam cũ ſponſus immediate poſtquam cognouiſſet puellam, conquereretur quod non inueniſſet eam virginem, aliquo modo toleraret querela ſua, quia ſatis pręſumi poſſet, quòd faceret ſtimulatus dolore, quia alius pręcognouiſſet eam, ſi tamen per multos dies poſt, vt ſi poſt dimidiũ annum, vel vnum annum talem in vxorem proponeret quęſtionem, ſatis contra ipſum argueretur, quòd calumnians hoc faceret ex aliqua alia cauſa, vt eam a ſe abijceret, quia ſi ex dolore illo, quòd alius pręcognouiſſet vxorem ſuam moueretur, ante hoc feciſſet querimoniam, ſcilicet immediate, vt cognouit eam, & non inuenit virginem, quia tunc recens dolor violentior eſſet.

Imponit ei nomen peſſimum. Vocatur nomen peſſimum, quòd abſoluta mulier dicatur fornicata, antequam a viro ſuo cognoſceretur. *Vt dicat non inueni filiam tuam virginem*. Ideſt hoc eſt nomen peſſimum quod imponit, ſcilicet non inueni filiam tuam virginem, quod magna infamia eſt puellę, & patri puellæ, ideo quando vir male accuſauit, cõdemnatur propter malum, quod egit in patrẽ, & propter malum, quod egit in puellã. *Et ecce hæc ſunt ſigna virginitatis filiæ meæ*. Quando pater puellæ propoſuerit hoc in defenſionẽ puellæ contra virum eius, monſtrabit ſigna virginitatis eius quæ ſunt in veſtimento de quo immediate dicitur.

Expandentque ueſtimentum. Vocatur veſtimentum ſyndo, in qua dormierunt primo, quando puella a viro cognita eſt, ĩ qua neceſſe erat virginitatis ſigna apA parere, ſi virgo puella eſſet per deflorationem eius, & licet non ſit veſtimentum, vocatur tamen veſtimentum ex inopia vocabulorum Hebraicorum, quia idioma Hebraicum non abundat, ita in nominibus, ſicut alia idiomata, licet melius dicetur, quòd hoc ſit ex improprio modo loquendi: nam in multis locis ſcripturæ veteris teſtamenti ſyndones reperiũtur: in Hebręo dicitur.

Coram ſenioribus ciuitatis. Vt ipſi conſiderent vtrum puella virgo fuerit.

An probatio de ſignis virginitatis in ſyndone ſit ſufficiens. Et de alijs ſignis quibus indicetur virginitas, & quæ fraudes ad hoc ſoleant fieri. Quæſt. IIII.

B In hoc autem multæ fraudes fieri poſſent, & ſatis manifeſtæ, niſi forte veſtimentum illud, ſiue ſyndo cuſtodiretur in loco ſecuro, ad quem pater, & mater puellæ accedere non poſſent, aliàs poſſent apponere ſyndonem in qua dormiuiſſent alij deflorantes virgines, vel fieret alia fraus, quia tingi poſſet ſyndo illius alio ſanguine, vt videretur ſanguis deflorationis, & ſic manifeſte pateret, quòd iſta puellæ virginitas non ſufficienter probatur.

Credendum eſt ergo, vt ſupra dicebamus, quòd cũ nouiter puella cognita foret a ſponſo ſuo, accipiebatur ſyndo illa vidente ſponſo, vt non poſſet calumniari factum eſſe per fraudem, & præſente tabellione, & teſtibus, & reponebatur in diligenti cuſtodia, in qua
C pater & mater, nihil fallere poſſent, & ſic intelligitur ſupra, cum dicitur, & ferent ſecum ſigna virginitatis, ſcilicet, quòd teſtes, & tabellio irent cum parentibus puellæ ad locum cuſtodiæ ſyndonis, & accipiebatur, ferebantque eam pater, & mater puellæ diligenti appoſita cuſtodia, ita quod fallere non poſſent.

Sed adhuc iſta diligentia poſita non poteſt eſſe ſufficiens probatio de virginitate puellæ per hũc modum, quia licet aliqua corrupta fuerit, & ſępe a viro cognita, & genitalia ſua nimis laxa ſint, quæ ſunt ſigna manifeſtiſſima corruptionis, tamen artificialiter ita ſtringi poſſunt, vt nullatenus differat in hoc ab illa quæ virgo eſt, & eadem difficultas ſit in cognoſcendo fœminam ſic ſe habentem, ſicut in cognoſcendo fęminam
D virginem, fraus iſta notiſſima eſt: ſed non facit probationem perfecte apparẽtem iſte modus ſtrictionis genitalium, quia ſecundum quòd litera vult hic in veſtimento monſtrãtur ſigna virginitatis. ſunt autem hæc aliquis cruor effuſus, quia in primaria cognitione virginis ea quæ naturaliter clauſa ſunt, aperiuntur, & iſta eſt ruptio quædam, & violentia quædam facta integritati ſexus, & neceſſe eſt in tali ruptione cruorem effluere. & hoc eſt, quod dicitur apertio clauſtrorum virgineorum. In qua ruptione licet per accidens fœminæ ex ardore matricis qui temperatur per humidum ſeminale, ſit delectatio per ſe, tamen triſtitia eſt, ſicut cum violenter membra aliqua alia corporis diſcinduntur.

E Et non ſolum eſt hoc in fœminis, ſed etiam in viris correſpondet quædam corruptio, quam non eſt poſſibile ita eſſe doloroſam, ſicut corruptio fœminei genitalis, cauſa ſatis liquet. Nec oportet in his profundius atque explicatius diſputare, licet multum naturalia ſint, & multam ſpeculationem habeant, & veritates multæ atque occultiſſimę in his cognoſci poſſunt ſine vlla experientia corruptionis. In quo magnum amatoribus carnis tribuitur documentum, vt id quod ipſi maximum delectabile eſſe putant, ſcilicet primos virginum concubitus, vbi & totius fęlicitatis ſuæ ſedẽ potiſſimam locauerunt, ſine magno dolore eſſe non poſſit, quod profecto intimius atq; acerbius ſentiret, niſi

nisi verissimo illi dolori fallax admixta esset delectatio: iste ergo cruor quem decurrere necesse est, virginitatis signum est. Si autem aliqua fœmina a viro cognita sit, siue semel, aut pluries, & postea artificialiter claudatur stringaturque fortitudine vas genitale, tamen quãdo iterum cognoscetur sanguis nullus emittetur, & sic non patebunt signa virginitatis perfectæ. Cuius ratio est, qa in defloratione virginis, cruor emittitur, quia fit discontinuatio, aut diuisio continui. continuum autem in carne animalis sine sanguinis effusione scindi non potest, cum in omnibus partibus carnis sanguis aliquis reperiatur, cum autem virgo corrupta est, necesse est sanguinem istum emitti. cum autẽ postea artificialiter genitale fœmineum stringatur, licet contiguentur partes eius, solidissime tamen non continuantur, sicut patet in alijs rebus naturalibus duris aliqualiter, quæ licet contiguẽtur post diuisionem, non tamen continuantur, ita vt recipiant vnitatem, vt patet de lapidibus, & lignis: ideo licet postea discontiguentur non decurret sanguis, quia ad disiunctionem contiguorum non effluit sanguis, cum nõ sit aliquod medium per quod transeat ab vna parte in alteram.

Fraudes mulierum circa virginitatem.

Sunt tamen aliæ fraudes satis faciles, quas fœminæ excogitant, & viris notæ esse possunt, si attendant ante coitum, quoniam in ipso coitu impossibile est attendere, aut intelligere, vt ait Aristoteles in septimo Ethicorum. cap. de delectatione. si autem ante non attendant post primum coitum cognoscere non possunt, vtrum fuerint virgines, an non, per fraudes istas duas, scilicet per superiorem descriptionẽ genitalis cũ alia secunda ad effusionem sanguinis perfecte fallunt. Et ista fraus de emissione sanguinis multipliciter fit, & satis faciliter, licet aliquæ non sine aliquali labore fœminarum contingunt: his enim modis miseri non attendunt falluntur que sæpissime, sed quid attendere iuuat, cum in quibusdam melius est ignorare quàm cognoscere veritatem? melius enim est existimatione fallæ felicitatis gaudere, quàm certissima cognitione infelicitatis cõtinue anxiari. Possent autem multa particularius explicatiusque de his dicere, sed pudet dicere, nec dicenda sunt, cum tamen secundum se turpia non sint, quia nihil turpe est, quod cum charitate fieri aut dici potest: hoc enim solum turpe est, quod inhonestum & malum est. hoc autem solum bonum est, quod honestum est, vt ait Tullius in Paradoxis, Parad. prima. Nec tamen ex hoc in sectam Diogenis Philosophi cynicorum principis relabi intẽdo, qui dixit coitum matrimonialem in propatulo celebrãdum, quia honestus foret, de quo magis diximus supra 7. ca. non erat ergo ista probatio de signis virginitatis in syndone sufficiens, quia illa quæ virgo non erat cum cognosceretur, poterat sanguinem multum effundere, ita vt virgo iudicetur: lex tamen non potẽs dare hominibus certum modum contenta fuit dare istam probationem, quæ licet semper vera non sit, vt communiter tamen sic est. non est ergo multum insistendum, quòd aliqua puella probet se virginem, quæ non sit virgo, quia iura magis insistunt diligentius aduertẽdo, quando contra aliquem agitur, vt occidatur, quam quando aliquis se excusat ne occidatur; vel aliter dici potest, quòd aliquo modo distingui potest in hoc, scilicet circa sanguinem qui effunditur in defloratione, & sanguinem qui false effunditur, quando aliqua fœmina quæ virgo non est, cognoscitur, quia non eundem modum habent, maxime quando nõ sunt multi dies ab effusione cruoris illius, & ad hoc forte inducti fuerunt Seniores ciuitatis ad portam vrbis cum alijs iudicibus, vt in hoc subtiliter inuestigare sciant. *Et apprehendent Senes ciuitatis virum, & verberabunt eum.* Idest mãdabunt eum verberari, quia crimen falsum imposuit.

F sed non excedet ista verberatio quadragenas percussuras, ne flagellatus moriatur, vt patet infra 25. cap.

Condemnantes insuper centum siclis quos dabit patri puellæ. Isti sicli dari debebant puellæ, sed quia ipsa reducebatur in domum viri, & omnia quæ sunt vxoris sunt in potestate, & administratione viri, nõ posset puniri vir in hoc, quia mox rediret pecunia ad potestatem eius: dabatur ergo pecunia ista patri puellæ, vt non rediret ad virum, & rationabile est, quia vir offenderat puellam, & patrem eius imponendo crimẽ adulterij, puellam offenderat ad mortem, patrem autem solummodo infamia notauerat, ideo pro offensa puellæ flagellatur, & pro offensa patris in pecunia mulctatur.

G Et non seruatur hic lex talionis, quia vir nõ recipit pœnam quam recipere debuerat vxor viro probante legitime. Et ratio quia vir non tantum arctabatur legibus matrimonij sicut vxor, & nunc secundum leges humanas vir, siue sponsatus, siue vxoratus, licet commisceatur alicui mulieri solutæ non punitur, sed mulier quocunque modo alicui commisceatur post datã fidem mortem meretur, ratio quia magis in hoc fœmina offendit virum quàm vir fœminam, quia fœmina alteri coniuncta facit hæreditatem viri sui transire ad filios alienos, vir autem non potest in hoc lędere vxorem, quia fęmina cognoscit filios suos, vir autem non. Item magna fit iniuria statui politiæ, quia filij degeneres assumentur ad honores publicos, & non scietur distinctio liberorum, quod valde inconueniẽs est, vt probat Philosophus cõtra Socratem, & Platonem. 2. Politicorum. ca. 2. *Quoniam diffamauit nomen pessimum.*

H Per hoc, quòd vir in iudicio contra vxorem suam proposuit, quòd non inuenit eam virginẽ, infamauit eam pro quo magnam pœnam merebatur.

Super virginem Israel. Quasi dicat, quia ista virgo erat de filiabus Israel quæ erant magnæ dignitatis, qui infamaret eam multum culpabilis erat, si autem aliquis diffamasset imponens nomen malum alicui virgini, quæ non esset de filiabus Israel, non erat tanta culpa, nec tanta pœna, vt si aliquis accepisset in vxorem aliquam puellam virginem de conuersis ad iudaismũ, vel de filiabus conuersorum, & post deflorationem opponeret, quòd non erat virgo, & probaret vestimẽ-

I tum de quo supra, quòd erat virgo, vir eam diffamãs non tantum peccabat, quia non diffamabat virginem Israel, sed virginem alienam. de his Leuiti. vigesimoquinto cap.

Habebitque eam in vxorem. Idest compelletur vir tenere illam puellam, quam sic accusabat semper in vxorem. *Et non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ.* Ista magna pœna est, quia cuilibet Iudæo erat libertas repudiare vxorem, vt patet infra vigesimoquarto capit. & ibi magis declarabitur. hic autem ex peccato suo compellebatur, & sic aliquis perdidit priuilegia sua ex peccato suo, & licet mon mutetur ius in seipso, iste tamẽ meretur perdere priuilegia iuris, & actualiter, & per hunc modum respondetur ad quosdam qui quandoque arguunt ius naturale mutari, quia apud quasdam

K personas ius naturale non obseruatur, sed ista quidem non est mutatio naturalis iuris, sed est priuatio beneficij iuris naturalis quantum ad aliquos, quia peccatã sua demeruerunt, vt successio, vel educatio paterna est de iure naturali, vt patet Institutiõ, de iure naturali, & ciuili in principio: aliquando tamen priuantur filij isto iure naturali.

Et non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ. Hoc etiam dabatur viro in pœnam, quòd vxorem vlterius repudiare non posset, quod ante poterat, etiã si aliqua macula in ea sit, nisi forte post probaret contra eam verum adulterium, quia tunc lapidari deberet, vt patet infra, & Leuitici 20. capit.

Quod

Quod si verum est quod obiicit. Scilicet, quòd puella fuit corrupta, siue ante desponsationem, siue post, quia ipsa nomine virginis desponsata est, nisi forte hoc ante contractum matrimonij fuerit viro reuelatum, & non curauerit, quia tunc non poterit eam postea accusare. *Et non est in puella inuenta virginitas.* Hoc est qđ obijcit sponsus, hic autem est aliquid speciale, scilicet quòd ad accusationem solam alicuius sine probatione condemnetur accusatus: nam vir hic obijcit, quòd puella non erat virgo, quando eam accepit, & cognouit, & hoc non probat quia est negatiua quæ directe probari non potest per rerum naturam, vt patet extra de probationibus capit. quoniam cōtra falsam in principio, & dato, quod posset probari indirecte, non mādat lex, quòd probet, sed solum proponente viro istā querimoniam, si fœmina non probet se esse virginē monstrando signa virginitatis condemnatur, & ad virum non expectat aliqua probatio. *Eiicient eam extra fores domus patris sui.* Nam pater, & mater filiam defendunt a viro, & quando finitum est iudicium filia redit in domum paternam, & tunc si est inuenta virginitas nullum malum puellę fit, sed redditur viro suo, si autem non sunt signa virginitatis inuenta puella lapidari debet, vt patet hic, & quia erat intra domum paternā, educebatur de domo paterna, & lapidabatur. *Quia malum fecit in Israel.* Idest, quòd ista puella antequam acciperet matrimonialiter, cognosceretur ab aliquo viro, malum erat, & nephas, & si hoc factum esset in aliqua gēte ignobili, sicut inter Barbaros qui viles sunt, non erat magnū dedecus, sic nec magna pęna ex hoc imponēda erat, sed quia Israel erat populus valde honoratus, quia loquebatur Deus cum illis, vt habetur supra 4. cap. nec est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. facere ergo tale nephas in populo tam honorabili magnum dedecus erat, ideo puella sic faciens magnam pœnam merebatur: quanto enim persona, vel populus qui dehonestatur excellentior atque honorabilior est, tāto maior est iniquitas infamantis, & ob hoc si filia sacerdotis summi in domo paterna fornicaretur, etiam si nō esset desponsata, & sciretur hoc, exurebatur flammis, quia patrem suum infamauit, vt patet Leui. 21. cap. & hoc non obseruabatur in filia alicuius alterius viri in Israel, quia nullus erat, ita honorabilis, sicut sacerdos magnus, proportionaliter autem se habet in populo Israel respectu aliorum populorum, quia iste erat cęteris honoratior, magis puniri debebant puellæ quæ quando accipiebantur a viris suis non inuenirētur virgines, nisi a principio desponsationis fuisset dictum viro volenti eam in sponsam accipere, quòd non esset virgo. *Vt fornicaretur in domo patris sui.* Hoc est malum quod puella fecit.

An si puella non desponsata fornicaretur, lapidaretur, & quid cum adulterium committeret in domo viri post consummationem matrimonij. Quæst. V.

SED sciendum, quòd pro hoc solo non lapidaretur, immo non imponitur aliqua pęna in lege, si aliqua puella nōdum tradita viro saltem per desponsationem fornicaretur in domo paterna: nisi esset filia sacerdotis magni quæ comburebat, quia erat aliquid speciale hic propter honorem sacerdotis magni, sed malum erat si puella fornicata est in domo patris sui, & subticuit permittens se desponsari tacita veritate quod erat in præiudicium viri, qui eam vt virginem assumebat: ideo tunc cum non reperiretur virgo, mori debebat. Si tamen solum fornicaretur in domo patris, & hoc cognosceretur antequam ali-

A cui desponsaretur, non imponit lex aliquam pęnam, nisi forte pater, & mater accusarent eam, quia dehonestauerat eos, quia tunc deberet imponi aliqua pęna, & forte diceret aliquis, quòd imponeretur eadem pęna quæ imponitur filio contumaci monitis, qui consumit bona sua in luxurijs, & comessationibus, & ad petitionem parentum moriebatur, vt patet præcedēti capit. *Et auferes malum de medio tui.* Scilicet, vt non inueniatur in te quid inhonestum, quod infamet, & deturpet honorem populi Israel. *Et lapidibus obruent.* Ex hoc dicit Nicolaus, quòd apparet ipsam accusatā fuisse de fornicatione post desponsationem, sed non sequitur, quia siue ante, siue post cognita sit, dum tamen corruptio illa tacita fuerit in desponsatione, ita

B quòd vir accipiat eam virginis nomine, poterit accusari ad mortem tanquam si vere adulterata fuisset, nec probatur infra contrarium, & Exodi 22. quia ibi loquitur tex. de puella quę cognita est ante desponsationē, & etiam hoc ante desponsationem iudicatum fuit, cū illa corruptio quę tunc apparet, non redundet in damnum alicuius, non lapidatur: si autem tacita fuerit illa corruptio, & post patefiat marito, quia in damnū eius redundat, & magnam iniuriam, puella lapidari debet, quia sponsum in contrahendo fraudare voluit. *Si dormierit vir.* Hic ponitur de adulterio cōmisso in domo viri post consummationem matrimonij. *Cum vxore alterius.* Ex hoc patet, quòd iam fuerat matrimonium consummatū, quia non vocatur mulier aut vxor, sed solum sponsa. *Vterque morietur.* Scilicet lapidabitur

De adulterio cōmisso ī domo viri post cōsummationē matrimonij.

C sicut mulier, quę fuit adulterata ante consummationem matrimonij, & hoc patet Ioan. 8. cap. de muliere deprehēsa in adulterio, de qua dixerūt ibi Iudęi, quòd lex mandabat eā lapidari de hoc Leui. 20. cap. *Si puellam virginem.* Hic ponuntur alię regulę circa adulteriū ad cognoscendum, quando sit iudicandum adulteriū, vel non, & tenet ista regula, siue in puella desponsata solum, siue in ea quæ iā viro suo copulata fuit. *Si puellam virginem.* Iste est modus loquendi, quia loquitur scriptura quantum ad ea quę communius accidunt, scilicet, quòd desponsatio in virginitate fiat, nō tamē sunt ponderanda verba tex. ita quòd si puella desponsata non fuerit virgo, & cognoscat aliquis eam in ciuitate, quòd non plectatur pęna legis huius, quia tunc

D de peccato suo commodum reportaret, & melius esset multa peccata fecisse quàm vnum, cum gauderet maiori priuilegio ea, quę hactenus meretrix fuerat, quàm ea quę virgo: ideo cum aliqua puella desponsatur alicui viro, siue sit virgo, siue nō sit virgo, & coeat cum altero, vterque patietur istam pęnam: nam si ea quæ non esset virgo non pateretur istam pęnam, cum mulier tradita viro suo iā virgo non sit, quia ab eo carnaliter cognita est qui eam cognosceret, non pateretur pęnam legis huius, nec vxor etiam, quia si solum intelligeretur de virgine quę secundum veritatem esset virgo, & aliquis cognosceret eam, nūquam posset discuti causa ad hoc, quòd videretur vtrum condemnari deberet, quia postquam puella desponsata cogni-

E ta esset a viro adultero, siue ante illam cognitionem fuisset virgo, siue non, probari non poterat: ideo esset intricatio ista maxima, & lex superflua. dicendum ergo, quòd quocunque modo ista puella desponsata se habeat, siue sit virgo, secundum veritatem quando desponsata fuit, & quādo cognita ab isto viro adultero, siue desponsata esset nomine virginis, & non esset virgo secundum rē, siue non esset virgo & desponsata esset non nomine virginis, quoniam in omnibus his fit eadem iniuria viro, & sacramento matrimoniali. *Desponderit vir.* Idest acceperit in sponsam, despondere, & desponsare in sacra Scriptura signant idem, & conueniunt tam viro qui in matrimonium accipit

puellam

puellam quàm patri, vel curatori, aut tutori qui eam tradit nuptui. dicimus enim, quòd talis vir despōsauit filiam suam tali viro, pertinet etiam ad eum qui accipit puellam in vxorem, sic accipitur frequenter in iuribus humanis, & habetur extra de sponsalibus in cap. tua nos duxit, cum dicitur Ioannes te desponsat, idest accipit te in sponsam, & hoc per totum titulū. despondere etiam pertinet ad eum qui tradit puellam nuptui alicui viro, sic dicebat Apostolus Corinth. 2. Corint. cap. 11. despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo: pertinet etiam ad eum qui accipit puellam in coniugem, & sic dicitur hic, si quis puellā virginem despōderit. *Desponderit vir*. Loquitur de desponsata nō ad excludendum maritatas, sed ad excludendum puellas solutas, quia puellæ solutæ, siue in ciuitate, siue extra cognoscerentur, non debebant lapidari. de mulieribus maritatis manifestū est, quòd obligantur per istam regulam, quia adhuc magis videtur delinquere mulier, quæ post copulationem cum viro adulteratur, quàm ea quæ ante, quia non sequūtur eadem damna in vtraque, quia si ante coniugium adulteretur, magis potest cognosci distinctio prolis quàm si post. *Puellam quia non clamauit*. Puella non clamans consentiens iudicatur: poterit tamen esse, quòd clamauerit, & non audita sit, vt si erat in aliqua profundissima, & occultissima domo, & in hoc satis poterūt iudices per experientiam scire, vtrum aliquis ibi clamans in publico audiatur, & sic iudices sententiabunt, poterat tamē euenire, ꝙ puella clamasset, & omnes a calle, vel coniunctis domibus aberāt, vel quod vir subito, & ex insidijs superueniens puellæ os operuerit, ne clamaret & multa similia. sed ad ea quæ raro accidunt iura non adaptantur. *Et vir quia humiliauit vxorem*. Idest, quia reddidit eam contemptibilem: maxime si ante consummationem matrimonij erat. *Si autem in agro*. Scilicet in quo aliqui non erant qui auxiliari possent: si autem ibi alij erant perinde est ac si in ciuitate factum fuisset. *Reperierit uir puellam.* Dicitur reperire, quasi a casu, scilicet, quòd licet vir attendisset, vt eam in agro reperiret, tamen ipsa puella non iuerat ad agrum, vt cognosceretur, & sic quantum ad ipsam fuit accidentale reperiri in agro, sic autem poterānt puellę, quę vellent impune cognosci a viris facere, procurādo cum ipsis, quòd irēt ad agrum, & puella cognosceretur in agro, & tunc licet cognosceretur nō puniebatur ipsa, quia in agro cognita est, & solus vir occideretur: si tamen constaret, quòd puella conuenerit cum viro, vt exirēt ad agrum, & ibi cognosceretur, vterque occideretur, sicut si ī ciuitate cognita foret. *Quæ desponsata est*. Quia si non est desponsata, nec alicui viro alligata, non stat ista pœna, sed soluit vir certam summam pecuniæ, vt patet in sequenti lege. Et nō solum est hoc verum de puella desponsata, sed etiam de illa quæ matrimonialiter a viro suo ducta, & cognita est, quia si hęc ī agro cognoscatur ab alio viro, morietur vir secundum hāc legem, & non ipsa, idem est si puella non sit desponsata, nec maritata, sit tamen alicui viro obligata per legem, & aliquis coeat cum ea in agro, morietur vir, & ipsa moreretur si in ciuitate cognita foret, quia totaliter debet sequi regulam desponsatarum, vtpote sicut dicitur infra 25. cap. quando vnus vir moritur. si nō relinquit semen frater eius, debet accipere vxorem defuncti ad suscitandum semen, si autem ille frater defuncti sit adhuc valde puer, qui non possit contrahere matrimonium, nec desponsari, debet ipsa vxor fratris defuncti expectare, & tenetur, donec puer sit adultus, & accipiat eam in vxorem, si autem medio tempore antequam sit desponsata ei, aut tradita matrimonialiter, cognita fuerit ab aliquo in ciuitate, punietur sicut si esset desponsata, aut maritata, quia licet non sit con-

F tractum vinculum aliquod inter istas personas ex verbis earum, lex tamen causauit vinculum, vt teneretur ipsa expectare ipsum, & donec eā nolit accipere, semꝑ erit obligata, vt sponsa sua, quod plene patet Gene. 38. ca. de Thamar quæ acceperat in virum Her filium Iudę quo mortuo accepit Onam fratrem Her, & rursus hoc mortuo cum adhuc maneret alius frater Sella filius Iudæ, & ipsa peteret eum dari sibi in virum, denique cum non fuisset ei datus Sella, & ipsa fraudulēter cognita fuisset a Iuda, accusauit eam Iudas ad mortē, & cōburi debebat nisi ostendisset signa, quæ ibi ostensa sunt. hoc autem solum erat, quia ipsa obligata erat Sellæ filio Iudæ donec diceret, ꝙ volebat eā in vxorē, vel non. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Apprehendere violentiam dicit, & sic ius præsumit, quòd violēter cognita est, cum in agro cognita extiterit, licet forte voluntarie ibi cognita sit, quod si constet, vterque morietur tanquam si in ciuitate dormiuisset cum ea, ipse morietur solus, quia de eo manifestum est, quòd peccauerit, siue eam violenter cognouerit, siue voluntarie. de puella autem non constat, nec præsumitur verisimiliter. *Ipse morietur solus, puellą nihil patietur mali*. Idest non solum non occidetur, sicut corruptor eius qui lapidatur, sed etiam, nec aliqua pœna parua infligenda erat ei. *Nec est rea mortis*. Non est sensus, quòd ista lex dicat puellam non esse mortis ream, ita quòd vere non sit rea mortis, quia hoc sciri nō potest: forte enim puella consensit se cognosci, aut procurauit in tali loco cognosci ob securitatem suam, & tunc mortis rea est, quia tantum peccauit, sicut vir, sed dicitur, quòd non est rea mortis, quia non patet manifeste, nec est contra eam aliqua talis pręsumptio, ex qua feratur sententia contra ipsam, & ponit exemplum; quia sicut fur consurgit contra fratrem suum, idest cōtra quemlibet alium hominem qui vocatur frater. *Et occidit animam eius*. Idest occidit eum, quia anima vocatur aliquando totus homo, sicut patet Gene. 46. & Exodi. 1. quòd septuaginta animę ingressę cum Iacob in Aegyptum, idest septuaginta homines: aliquando accipitur anima pro vita, sicut dicit Christus, quòd q animam suam odit in hoc seculo, in vita ęterna inueniet eam, & Matth. 6. cap. nonne anima plus est quàm esca, idest vita, & est sensus. *Occidit animam eius*. Idest vitam eius, quia licet non sit proprius modus loquendi, quòd vita occidatur, quia animal est, quod occiditur, sicut animal est, quod viuit, quia ista duo sunt ad idem, tamen quia occiso animali vita destruitur, vita occidi dicitur: sequendo enim istam literam non potest proprie dici, quòd accipiatur anima pro ipso homine cum dicatur hic, & occidit animam eius, nō potest autem dici, & occidit hominem eius, quia necesse est signari per animam aliquid, quod est alterius, vel pars, vel proprietas. *Quia sicut latro consurgit*. Latrones in syluis latent, & insidiose surgentes viatores prędantur, & occidunt. *Sic puella perpessa est*. Idest passa fuit, quia vir eam insidiose in agro tenuit. *Sola erat in agro, & clamauit*. Pręsumit ius, quòd puella clamauerit licet hoc ignoretur, quia ea quę ęqualiter bona, vel mala esse possunt, in partem bonam interpretanda sunt, de viro autem manifestum est, quòd malam intentionē habuit, ideo indistincte occiditur, & licet puella non clamauerit, si tamen ipsa intellexit, quòd clamās exaudiri non poterat, nullam criminis culpam habuit. poterat tamen contingere, quòd puella volūtarie cognosceretur, vel quòd ipsa procurauerit cum viro, vt irent extra ciuitatem forte, vt ipsa securior esset ad omnem euentum, ius tamen hoc non pręsumit, quia constare non possunt. *Si inuenerit vir*. Hic ponitur secundum, scilicet prohibitio quantum ad stuprum. *Puellam virginem*. Siue ista puella sit virgo secūdum veritatem, siue non

Prohibitio quo ad stuprum.

non

non sit virgo, sit tamen in habitu virginali eadem pęna est, si tamen puella non sit virgo, & publice cognoscatur, quòd non sit virgo, vtpote quia fuerit concubina alicuius, vel meretrix, nō videtur, quòd teneat ista lex. *Quæ non habet sponsum*. Quia si desponsata sit viro alicui, non soluet pecuniam quæ hic dicitur, sed morietur, vel si fuerit coniugata, aut alicui per legem alligata, vt patet in exemplo, quod supra ponebatur de suscitante semen fratri suo. *Et apprehendens concubuit cum ea.* Quod violentiam notat: sic enim præsumitur, vt supra dicebatur de puella desponsata: nam si puella consentiat cognosci, nō tenetur pęna huius legis vir, quia paria delicta sūt. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Nō exprimit litera clare, vtrum intelligatur de eo, qui virginem seduxit, & dormiuit cum ea, vel de illo qui vi apprehendit eam in agro, & coiuit, quia maiori pęna dignus videt qui violenter coiuit. Forte dicet aliquis quòd intelligitur de seducente solum, quia ita imponitur pęna dotationis Exodi 22.cap. vbi agitur de virgine seducta, & deflorata. Sed melius dicitur, quòd ēt intelligitur de ea quæ violenter apprehensa est, & patet, quia dicitur in litera. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Hoc autem violentiam signat. Item quia si non intelligeretur de violenter corrupta non esset lex circa violenter corruptas. *Et res ad iudicium venerit*. Quia nunquam aliquis punitur, nisi causa ad iudicem deducatur, quia impositio pęnæ ad personam publicā pertinet, & licet ipse iudex non possit taxare quantitatem pęnæ, vel multę, quia a lege determinata est, tamen imponet illi peccati pęnam legis ad quam tenebitur soluendam sub pęna a iudice imposita arbitrarie. *Et habebit eam vxorem*. Si pater dare voluerit, vt patet Exo. 22.cap. & licet matrimonia sint secundum legem voluntaria, tamen aliquando cogitur aliquis contrahere secundum hanc legem, quia propter peccatum priuilegium legis amisit, quod omnibus cōcedebatur, vel communem gratiam, vt magis proprie loquamur: & siue consentiat, siue non, cogetur tamen stare cū puella, & sustentare onera matrimonij, siue sit verum matrimonium, siue præsumptū a lege, siue totaliter nullum, & in hoc lęditur vir, quia etiam si potens esset, & puella pauperrima, tamen eam suscipere debet. Secūdo lęditur, quia nunquam poterit eam repudiare, nisi forte propter adulterium, quod omnem conditionē, & pęnam destruit. *Non accipiet homo*. Hic ponitur tertium de incestu: est enim incestus inter personas sibi consanguinitatis, vel affinitatis linea attinentes. *Vxorem patris sui*. Idest nouercam: de matre enim ita notū est, quòd non oportet ponere legem, licet ponatur ad horrorem facinorum Leui.18.cap. sed intelligitur de nouerca, quam nō debet aliquis in vxorem aliquo modo accipere, nec aliter ad eam accedere, sed maius peccatum est eam in vxorem recipere, quàm aliter, quia qui vxorem accipit peccat, tanquam ex habitu iudicans illud sibi licere, qui autem aliter facit ex passione mouetur, ideo remissibilius est, sed vtrunque malum est, quia contra honorem patris, quia pater fuit vna caro per commixtionem cum illa, & sicut patri subiecta fuit, ꝙ ita sit subiecta filio. Et ob hoc Apostolus multum increpabat Corinthios qui consentiebāt, quòd quidam haberet publice in vxorem eam, quam pater suus in vxorem habuerat, scilicet nouercam suā vt patet 1. Corinth.5. cap. scilicet auditur omnino inter vos fornicatio, & talis quæ inter gentes non est, vt vxorem patris aliquis habeat, ideo Apostolus ad detestationem tāti sceleris grauem pęnam inflixit, scilicet, quòd acciperet eum Sathanas trucidādum vsque ad interitum carnis, vt saluus sit spiritus eius in die Domini. & proculdubio tali pęna dignus est, qui tantam irreuerētiam committit: nam cum pater sit maximum

De incestu, & quid ille sit.

A bonum filio post Deum, maxima reuerentia post reuerentiam debitam Deo est reuerentia debita patri: magna autem irreuerentia patris est, vt eandem mulierem filius cognoscat quam pater cognouit. *Nec reuelabit operimentum eius*. Idest turpitudinem eius, scilicet sexus verecundiam, & illa vocatur verecūdia patris, quia patrem illa verecundia tangebat, & maius peccatum est, quando hoc patre viuente fit, quàm ipso mortuo, & ideo maledictus fuit Ruben, quia maculauit lectum patris sui dormiendo cum Bala vxore patris sui, vt patet Gene.35.& 49.cap. sic etiam Absolon dormiuit cum concubinis patris sui, sed iste magis peccauit, quia ad dehonorandum patrem fecit coram toto populo, vt patet 2.Reg.16.cap. & quia talia
B crimina Deus detestatur maxime, mandauit tales occidi, vt patet Leui.cap.20.

CAP. XXIII.

NON intrabit Eunuchus attritis, vel amputatis testiculis, & abscisso veretro, Ecclesiam domini. Non ingredietur manser hoc est de scorto natus, in Ecclesiam domini vsque ad decimam generationem. &c.

De renun. ca. nisi, & ꝑcedenti.

C
Non intrabit. Supra positæ fuerunt aliquę directiones circa partem irascibilem, hic dirigit circa concupiscibilem, & continet duo principaliter, scilicet de directione in communi. Secunda de directione in singulari ibi. *Si fuerit inter vos*. Et prima in duas secundum, quòd status ciuitatis per duo tempora variatur, scilicet per pacem, & bellum. de secundo ibi. *Quando egressus fueris*. *Non intrabit Eunuchus*.

Tria bonum statum ciuitatis conseruantia. Quæst. I.

D HIc ponuntur tria, quæ conseruant bonum statum ciuitatis. Primo coniunctio honestorum coniugiorum. Secūdo a Dei cultu expulsio immundorum. Tertio prohibitio de exaltatione, vel promotione īdignorum, & ista omnia tanguntur in eadem litera, secundum quòd potest tripliciter exponi satis bene, sed communior expositio, & cōsonantior est de coniunctione coniugiorum. Et excluduntur hic aliquę personę, quia non inuenitur in eis finis matrimonij, vel propter alias inhonestates, & quia finis coniugij est proles, excluduntur primo, qui propter aliquem defectum in vase genitali, siue a natura, siue a casu non possunt consequi istum finem. *Non intrabit Eunuchus*. Vocantur Eunuchi qui castrati sunt, vel qui naturaliter tantum frigi-
E di sunt, quòd nullo modo coire queant, & sic dabantur nobiles dominę in custodiam Eunuchis, idest castratis, vt sępe patet in Chronicis, hic autem solum accipitur pro illo qui habēs integra genitalia natura prohibente coire non valet, quia de castratis infra dicitur, Et per Eunuchos etiam intelliguntur qui maleficiati sunt ad semper, quia si hoc constaret, nō contrahebāt matrimonium. *Attritis, vel amputatis testiculis*. Vterque prohibetur, quia generare non potest, licet enim habeāt virgam, quòd eleuari possit, & cognoscere fęminam, ita quòd claustra virginalia rumpant, tamen semen effundere nequeunt, quia testiculorum officium est, vt in coitu per quasdam cordas, siue cinaso ascenden-

ascendentes tangant vasa seminaria ad distillationem seminis, quibus non existentibus, vel si læsi sint, vasa illa immota manentia generationem nunquam complent. *Et abscisso veretro*. Ideſt virga virili, & dicitur veretrum secundum Isidorum 11. Etym. quasi virus tenens, ideſt ſeminalem fluxum qui dicitur virus, vel veretrum, ideſt viritium, quia ſoli viri illud habent, & in iſtis magis patet. *Non ingredietur manzer hoc eſt de ſcorto natus*. Iſta eſt ſuperadditio ad explanationem nominis Hebraici. in Hebræo autem ſolum habetur manzer, & exponit litera Chaldaica, quòd mãzer dicitur filius alicuius conuerſi de Chananæis, vel alijs gentibus, & alicuius Hebręę, vel filius Hebræi, & mulieris conuerſę de gentilitate, ſed magis videtur manzer ſecũdum literam noſtram eſſe proprie ille qui de meretrice natus eſt, & iſte omnium illegitimorum turpiſſimus eſt, & poteſt intelligi per manzerem ſpurius qui de concubina natus eſt, vel nothus qui de adulterio, quia omnes hi contemptibiles erant. *Non intrabit Eccleſiam Dei*. Poteſt accipi Eccleſia tripliciter ſecundum tria quę ſupra tetigimus, quæ ſunt ad bonum ſtatum ciuitatis. Primo modo accipitur Eccleſia pro congregatione populi, & ſic frequẽter accipit Philoſophus in 2. Poli. vbi dicit, quòd in quibuſdam politijs apud Eccleſiam poteſtas eſt, ideſt apud totam multitudinem popularem, & quædam politiæ Eccleſiam non faciunt, ideſt congregationem. & tunc eſt ſenſus, quòd non intrẽt manzeres in Eccleſiã Domini, ideſt non dentur vxores eis de multitudine filiorum, quæ vocatur multitudo Domini, ideſt ſancta, & non intelligitur de ſuperioribus: quia fruſtra eſſet dicere ꝙ Eunuchi, & habẽtes pciſa genitalia & ſimilia, nõ acciperẽt vxores de filiabus Iſrael vſq; ad decimam generationẽ: quia cum illi generare non poſſint, nunquam habebunt primã nec ſecundam, nec aliquam generationem. ſolum ergo intelligitur de manzeribus.

Veretrum quid ſit.

Quid eſt Manzer.

Eccleſia tripliciter accipitur.

Poteſt accipi ſecundo mõ eccleſia in ſecundo ſenſu pro loco ſancto ad quẽ ingredi poterant laici vt offerrent; & vt ibi comederent hoſtias pacificas. Et ad iſtum non poterant intrare iſti omnes ſupradicti: quia ſicut qui contaminati erant in tactu alicuius rei immunde vel leproſi erãt, vel fluentes ſemine, meſtruatę, & fluentes ſanguine, non debebant intrare in ſanctuarium: ita iſti immundi reputabantur: de his patet Leui. 11. 14. & 15. c. & Nu. 5. & 19.

Poteſt tertio modo accipi eccleſia pro multitudine prout habet ordinationem ad rectores. & ſic dicitur aliquis intrare eccleſiam, cum in multitudine datur ei aliquod officium, vel principatus: & ad hoc prohibentur omnes ſupradicti: quia nõ poterant eſſe tribuni cẽturiones quinquagenarij, vel decani. Et patet in patiẽtibus defectum in genitalibus: quia iſtę dignitates temporales, vt in plurimum, dabantur per ſucceſſiones, indignum ergo erat, ꝙ qui ſucceſſorem nullo modo relinquere poterat, ad paternum honorem promoueretur: repelluntur etiam manzeres, nothi, & ſpurij, & alij de fornicatione, quia iſti propter defectũ nataliũ multum contemptibiles ſunt. Et periculum eſt tales exaltare, quia ſubditi non ęquo animo tales tolerant, maxime illi qui naturaliter excellẽtes ſunt, de his Philoſophus 2. & 3. Politico. Et ideo Eccleſia tales ordinari prohibuit, & aliquam Eccleſiaſticam accipere dignitatem, niſi ex ſpeciali conſideratione conſiderata qualitate perſonæ, ita quòd paternę incontinentię nõ ſit imitator, & in dignitatibus temporalibus quæ per ſucceſſionem habentur ſecundum leges humanas filij illegitimi non ſuccedunt, repelluntur etiam infra poſiti, ſcilicet alienigenæ qui non efficiebantur principes, quia minus præſumuntur alienigenæ terrã diligere quàm indigenæ, neç in arduis cauſis multum in

Eunuchi nõ aſſumebantur ad dignitates

Periculoſum ẽ ſpurios ad dignitates exaltare.

F eis confidendum eſt, & ſubditi etiam dedignantur aliquos ſibi alienigenas dominari, & iſte ſenſus conſonantior eſt quàm ſecundus, quia quantum ad ea quæ Dei ſunt, non erat diſtinctio Iudæorum, & aduenarũ, ſcilicet in cultu, & cæremonijs legis, & patet quia omnes alienigenæ circuncisi poterant comedere phaſe, vt habetur Exodi 12. cap. & hoc eſt magnum ſacrificium Dei, vt patet Nume. 9. cap. ergo etiam poterant offerre victimas pacificas, ſed iſtas non licebat comedere niſi in atrio tabernaculi, vt patet ſępe in Leuitico, ergo comedere poterant in atrio. Ex ſuperioribus patet, quòd expoſitio Caldaica in præſenti non multum conſonat, quia ſi intelligatur primo modo implicat contradictionem, quomodo nõ intrabit in Eccleſiam domini qui eſt de Eccleſia Domini, ſed iſti quos

G ipſe vocat manzeres de Eccleſiam Dei ſunt, quia vel patrem, vel matres de Hebræis habent: nec quantum ad ſacrificia, vt dictum eſt, nec etiam quantum ad dignitates, quia Dauid fuit in tertia generatione Manzer, ſcilicet filius Iſai, & nepos Obeth qui fuit Manzer illo modo, ideſt natus ex Ruth Moabitide, & Booz, vt patet Ruth. 4. cap. & Matth. 1. ſed tamen Dauid rex fuit, & vxorem habuit de Eccleſia Dei. *Vſque ad decimam generationem*. Quia in decima generatione eſt totaliter memoria illegitimitatis abolita, & pro nobili ſe gerere poteſt, & ſi intelligatur iſta litera per primũ modum, erit ſenſus, quòd Manzer, nec filius eius, nepos, abnepos, pronepos, & conſequenter vſque ad decimum non accipiant in vxores aliquas de filiabus Iſ-

H rael, ſed accipient de filiabus conuerſorum ad iudaiſmum, & in decima generatione ruſus vnientur filiabus Iſrael.

In ſecundo modo eſt ſenſus, quòd Manzer, & filij ſui, ſiue accipiant vxores de Iſrael, ſiue non, nõ ingrediantur in atrium tabernaculi vſque ad decimam generationem, ſed non multum valet hoc, vt ſupra diximus. In tertia expoſitione clara eſt litera. *Ammonites, & Moabites non intrabunt Eccleſiam Dei poſt decimam generationem vſque in æternum*. Ideſt nunquam, quia illud in eternum non fit, quod nunquam fit. ſic dixit Petrus Chriſto domine non lauabis mihi pedes in ęternum. Io. 13. c. & ponitur hoc, quia ſupradictũ fuerat de Mã-

I zeribus, ꝙ non intrarent in Eccleſiam vſque decimã generationem, ſic putaret aliquis de Moabitis, & Ammonitis, & rñdetur, ꝙ nũquam intrabunt Eccleſiam poſt centeſimam generationẽ. Et poteſt intelligi quolibet illorum trium modorum, ſed maxime in 1. & 3. aliæ aũt gentes, ſ. Idumęi, & Aegyptij de quibus hic fit mentio intrant ad 4. generationes in Eccleſiã, iſti aũt nunq̃, quia grauius q̃ illi peccauerũt cogẽdo eos operibus duris, & mergẽdo paruulos eorum in flumine, vt patet Exo. 2. & 5. c. Idumæi aũt exierunt eis armati, & non conceſſerunt eis tranſitum per directam viam terræ ſuę, vt patet Nume. 20. cap. & Deute. 2. Moabite autem ſpiritualiter, & corporaliter eos lęſerunt, quia per conſilium Balaam fecerunt fornicari filios Iſrael cum mulieribus Moabitarum, & Madianitarum, & colere Deos eorũ, vt patet Nume. 25. c. propter, quod

K Deus iratus eſt Iſrael, & deleuit multos, vt patet eo. c.

Quare Aegyptij intrabant in 4. generatione Eccleſiã Dei, Ammonitę vero nũquam.

Quare non fit hic mentio de alijs gentibus, quando conuerterentur ad iudaiſmum, quomodo fieret de eis quantum ad hoc, quòd eſt intrare Eccleſiam Dei. & hiſtorica narratio Iudæorum a principio ſui originis cum quibus gentibus communicauerunt, & in quibus terris manſerunt. Quæſt. II.

SED quæres quare non fit mentio de conuerſione aliarum gentiũ, & punitione? Poteſt reſponderi, quòd ratio eſt, quia iſtę gentes quas hic exprimit, puniuntur aliquomodo, quia perſecuti ſunt

sunt filios Israel in itinere Aegypti, & non aliæ gētes, ideo quando conuerterentur aliæ gentes nō dabatur eis ista pœna, sed statim poterant intrare Ecclesiā Dei, & secundum istum modum prima de tribus expositionibus est verior, ita quòd omnes conuersi de gentilitate ad iudaismum immediate accipere poterant vxores de filiabus Israel, tamen non poterant principari statim. Et si arguas de Amalechitis qui pugnauerūt contra Israel, vt patet Exodi 17.capit.& de Madianitis qui fuerunt principaliores in adducendo Balaam ad maledicendum quàm Moabitæ,& ideo contra eos,& non contra Moabitas pugnatum est, vt habetur Numeri 31.ca. Respondetur, quòd de Amalechitis nullus conuertendus erat ad iudaismum, sed continuum bellum esse debebat inter eos vsque ad deletionem Amalechitarum, vt habetur Exodi 17.cap.& ista deletio tempore Saul consummata est, vt patet 1.Reg.15. cap.de Madianitis respondetur, quòd Israelitæ deleuerunt eos vsque ad reliquias, vt patet Nume.31.cap.& post illi qui succreuerunt fuerunt hostes Israel, vt patet Iudi.6.capit.& ideo forte nullus de eis vnquam ad iudaismum conuersus est, & sic non oportuit de illis poni regulam.Vel potest respōderi aliter, quòd ideo solum istæ gentes nominatæ sunt, quia istæ erant prope Israel, & de eis conuerterentur aliqui,non autem de alijs remotis gentibus, & tunc dicetur, quòd quia Amalechitæ, & Madianitæ distāt magis a terra Israel quàm gentes de quibus in litera. Et si arguas de Philisthin qui propinquiores erant, quia habitabant super mare ad occidentem terræ promissionis. Respondetur, quòd isti habitabant intra terminos terræ promissionis, quia Iudæis dati sūt termini vsque littus maris magni ad occidentem, vt patet Nume.34.cap.sed in littore illo erant ciuitates Philisthinorum, ideo vocatur mare illud mare Philisthinorum, vt habetur Exo. 23.c.sed melior est prima respōsio, quia Syria in qua Damascus,& Phœnicia propinquiores erant terræ promissionis quàm Aegyptus, & tamen fit hic mentio de Aegypto,non autem de istis. erat autem prima responsio,quòd de istis gentibus non fiebat mētio,quia hostes erant, & non erant conuertendæ ad iudaismū, & fundamentum huius est,quia Deus vult dari hic regulam, quam gentem amare deberent Iudæi, & quā gentem persequi,& quia amamus, vel persequimur, aliquid,sicut nobis bonum est, vel malum est,vt patet in 1.Ethico. oportet quòd illam gentem amemus in qua aliquid boni reperimus, & illam exosam habeamus in qua aliquid mali reperiamus, & quia bonum, vel malum est inter gentes secūdum communicationem, ideo gentes illæ quæ nullo modo communicāt, nec vnquam communicauerunt, sibi bonæ aut malæ non sunt:ideo Deus solum dat hic regulam ad amandum,vel ad odiendum, recipiendum vel non recipiendum quasdam gentes quæ inter se aliquo modo communicabant, non dat Deus hic aliquam regulam Iudæis vtrum Indos,aut Hispanos, vel Alemanos odisse debeant,vel amare,recipere, aut non recipere,quia Iudæi nunquam communicauerant cum istis gentibus bonum, aut malum ab eis recipientes,ideo non habebant aliquid per quod diligerent, aut odissent. etiam non oportebat poni aliquam regulam de istis vtrum recipi deberent,vel non,quia habitant in vltimis partibus orbis.terra autem Chanaan est in medio terræ habitabilis secundum latitudinem climatum septem.Licet nunc considerando terram iam habitatam non est in medio terræ habitatæ,quia aliqua loca sunt quæ sūt in decimo climate,vt est insula Thile,terra autē Chanaā est in principio quarti climatis,& partim in tertio, & diuisa terra in septem climata terra Chanaan est in medio terræ habitabilis.posita diuisione autem clima-

An terra Chanaan sit in medio terræ habitatæ. Climata.

A tum secundum terram, quæ iam habitata est, multū distat terra Chanaan a medio mūdi,nunquam aūt Hispani irent ad terrā Chanaan, vt conuerterētur ad iudaismū,nec Indi,aut extremi Aethiopes, vt Garamātes,& Troglodytæ,& de habitātibus in extremitatibus septētrionalis plagæ, de istis tn̄ licet rarissimum esset, si tn̄ contingeret, vt aliqui ad terrā Chanaan venirent ad iudaismum,dicendum erat, quòd reciperentur,vt intrarent in Ecclesiā Dei accipiendo quocunque modo accipiatur Ecclesia:nam sicut de iure quilibet præsumitur idoneus nisi probetur cōtrarium,ita quilibet admittitur ad omnia ista nisi prohibeatur, sed indi,hispani,æthiopes,alemani, non prohibebantur hic intrare Ecclesiam Dei,ergo qn̄cunq; intrare vellent,recipe
B rentur,& sic de cæteris gentibus, quæ non prohibebātur hic, nisi alia causa subesset. hic autem exprimūtur aliquæ gentes, cum quibus Hebræi aliquam communicationem habuerunt patiētes ab eis bonum,vel malum.Considerandum autem est ex processu sacræ Scripturæ in his libris Moysi cum quibus gētibus Hebræi habuerant aliquam communicationem boni, aut mali vsq; ad tempus præsens, & reperietur regula expresse,aut ratio tacite.Et præsupponendum, ꝙ Hebræi primo nati sunt trans flumē Euphratem ad partem aquilonarem ,& postea venerūt in terram magis Meridianam vltra flumē Euphratem,quorū primus fuit Thare,& ab ipso Hebræi alij nominati sunt, postea sui successores, vt nunc attinet ad propositum,licet de veritate huius magis habetur Exo.21.c. Abraham autem
C persecutionem magnā sustinuit in Caldæa, vt nō coleret idola,sed quia tunc Abraham adhuc non erat caput populi Dei, cum non esset facta aliqua promissio Dei ad illum, non est aliqua causa quare Hebræi deberēt tempore Moysi esse hostes Caldæorum. Post hoc Abraham cum posteritate sua habitauit in terra Chanaan,in qua non habuit,nec vestigium terræ, & multa ab illis passus est,& Isaac eodem mō,& Iacob,plura autem passi sunt ab eis cum pugnauerunt contra eos duo reges Amorrhæorum,scilicet Seon,& Og. de his autem non est data aliqua regula vtrum recipi deberent in Ecclesia Dei,vel non. Et dico, ꝙ non oportuit hic poni regulam, quia satis notum erat, ꝙ nullus de Chananæis admitti deberet in Ecclesiam Dei aliquo
D mō,quia Iudæi nullo mō poterant relinquere viuum aliquem de Chananæorū populis,quem nec accipere possunt, siue sub conditione seruitutis,siue libertatis, aut quouis alio modo, sic patet supra 20.ca.cū dicitur de his autem ciuitatibus quæ dabuntur tibi, nullū omnino patieris viuere sed interficies ī ore gladij Ethæū, s.& Chananæum, &c.ideo dato, ꝙ aliquis de Chananæis populis vellet esse Iudæus, & redigi ī seruitutem, tn̄ non permittebatur,sed percutiebantur gladio. cōmunicauerunt etiā Iudæi cum Philisthinis, qn̄ descendit illuc Abrahā, & post hoc Isaac filius eius, vt patet Gene.20.& 26.c.quorum vterque persecutionem habuit ab eis, quia vxor Abrahæ accepta fuit a rege Abimelech,vt patet Gene.20.c.magis, aut & iniquius dā-
E nabatur ab eis Isaac, quia inuidebant ei durissime, & compulerunt eum egredi de ciuitate, & qn̄ aliquem puteum fodiebat occupabant eum pastores Geraritæ qui erant Philisthini,donec recessit a terra illa aliqualiter,& venit in Bersabee, vt patet Gene.21.c.ex his autem videbatur esse origo aliquarum inimicitiarum inter Iudæos, & Philisthin : de his autem non ponitur aliqua regula vtrum intrare possint ī Ecclesiam Dei, & non factum fuit,vt aliqui putabant,quia distabant a Iudæis,sed quia erāt in terra eorum, nec etiam, vt alij putauerunt, quia Philisthini semper fuerunt infesti Iudæis,& sic nullus de eis conuerteretur ad iudaismū: nam dato, ꝙ aliquis de Philisthinis vellet conuerti ad iudais-

Historica narratio Iudæorum in quibus terris māserunt.

iudaiſmũ,non reciperetur,ſed occideretur, ſicut non reciperetur aliquis de Etheis, Eueis, Pherezeis,Iebuſæis,&c.& ratio eſt, quia Philiſthin ſunt pars iſtarum gentium ſeptem, cum ponantur intra terminos terre Chanaan a parte occidentali in qua eſt mare paleſthinorum,ſiue mare occidentale,vt patet ſupra 11.c. & Exo.23. & Nume.34. & apud iſtud mare eſt mãſio Philiſthinorum. Etiam a parte Meridiana erant Philiſthini intra terram Chanaan, quia termini Meridiani terrę Chanaan ſunt deſerta arabica, quæ magis Meridiana ſunt quàm terra Philiſthini, vt patet ſupra 11.c. ergo in terra Chanaan erant Philiſthini, nec poterant recipere quẽquam ex eis, nec ad vitam reſeruare ſub quacunque conditione, non ergo dari debuit regula de Philiſthin. Deinde communicauerũt Hebręi cum Aegyptijs,quia morati ſũt ibi ducẽtis, & quindecim annis, vt in Geneſi probatum fuit c.15. & in Exo.c.2. & alibi ſępe,& in hac terra multa mala Hebræi ab Aegyptijs receperunt, quia preſſis eis in duris laboribus luti,& lateribus iuſſum eſt, vt infantes eorum obſtetricum dolo in ipſa alui effuſione necarentur, inſuper & in flumen mergi mandauit,quos aliter ſuperare nõ potuit: multa quoque alia dura illis imponebantur,& fiebant quæ deducebant animam Iudęorum ad amaritudinem, pro quibus ſatis rationabiliter videtur, ꝙ Iudæi eos exoſos habere poſſent, ſed Deus de his dat hic regulam, ꝙ non debent Iudæi abominari Aegyptium,cuius ratio in litera ſubiungitur, quoniam licet multas anguſtias paſſi ſunt ab Aegyptijs,tñ quia aduenæ fuerunt in terra Aegypti, ideſt quia ibi magno tẽpore vixerũt,& de pinguedine terræ illius nutriti ſũt, nõ debent eos habere exoſos. Deinde communicauerunt Iudęi Amalechitis,quia Amalechitę exierunt in obuiam,ſ.poſt Iudęos, & extremos agminis qui reſederant, occiderunt: vt patet Exo.17. & ĩ.26.c.iſta fuit prima gens quæ bellum mouit contra Iudæos, ſic dr̃ Nume.24.c.ſ.principium gẽtium Amalech cuius extrema perdentur. & non ponitur hic regula de iſtis vtrum debeant eſſe exoſi,vel non, & quota generatione recipi debeant in Eccleſiam Dei, & ratio eſt, quia de Amalechitis nullus conuerſus eſt,vt aliqui volunt, vel quia valde diſtanter habitabant, non fiebat mentio,ſed non eſt verum,quia dato, ꝙ aliquis de Amalechitis conuerti vellet ad fidem,nõ reciperetur, ſed occideretur,& patet, quia Deus dederat mandatum, vt Iudæi haberent bellum cum Amalech vſque ad deletionẽ eius,vt hr̃ Exo.17.ca.cum dr̃, dixit dñs Deus ad Moyſem ſcribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Ioſue: delebo enim memoriam Amalech de ſub celo.quia manus ſolius Domini,& bellum Dei erit cõtra Amalech a generatione in generationem, & Moyſes ante mortem ſuam hoc iterum repetiuit, vt recordarẽtur duces Iſrael, & poſterioribus ſuis narrarent,& eos ad animoſitatem cõcitarent cõtra Amalech,de quo ĩ.25.c. in fine ſic dr̃, memento quid fecerit tibi Amalech cum egrediebaris ex Aegypto,quõ occurrerit tibi, & extremos agminis tui qui laſſi reſidebant,ceciderit,qñ tu eras fame,& labore confectus, & non timuerit Deum, cum ergo dñs Deus tuus dederit tibi requiem, delebis nomen eius de ſub cœlo, caue ne obliuiſcaris.poſt iſtos communicauerunt Hebræi cum Chananæis Arad, qui ſimul cum Amalechitis pugnauerunt contra Iſrael, & deſtruxerũt multos, vt patet Num.14.c. & Deute.1.c. & poſt hoc iterum iſti Chananæi Arad terræ ſurgentes contra Hebræos ceperunt prædam de Hebręis,vt patet Num.21.c.poſtea autem Iſraelitę voto ſe obligantes, vt delerent totum populum Chananęorum illorum,accepit voluntate Dei populum illum in manus ſuas, & deleuit vrbes totas deſtructis omnibus habitatorib⁹ eius. de his

Philiſthinorũ manſio.

Prima gẽs quę cõtra Iudęos bellũ mouit.

F autem Chananęis non ponitur regula vtrum reciperentur in Eccleſia Iudęorum, vel non, quia iſti totaliter deſtructi ſunt, & ſi forte aliqui ſuper fuerũt, erant de genere aliorum Chananæorũ, cum quibus Iudæi nullum fędus habere poterant. poſt hoc communicauerunt Iudęi aliqualiter cum Idumęis, quia cum ſteterunt in Cadesbarne,ſiue cades deſerti Syn,qđ idem eſt,miſerunt legatos ad regem Edom; vt concederet eis tranſitum per terram ſuam, & reſpõdit rex Edom non tranſibis per me,alioquin armatus occurram tibi vt patet Num.20.c. ex hoc autem poſſent Iudæi habere aliquod odium, & abominationẽ ad Idumęos, ſed mandat hic Deus,ꝙ nõ abominẽtur eos, & hoc quia fratres eorum ſunt,ſ.filij Iſaac,ſicut Iſraelitæ etiã,quia

G Idumęi non totaliter reſtiterunt Iſraelitis,quia aliquo mõ conceſſerunt eis tranſitum per terram ſuam, vt patet ſ.2.c.cum dr̃ tranſibitis hodie per terminos fratrum veſtrorum filiorum Eſau, qui morãtur in Seyr, & in eodem c.infra dr̃ tantum eſt, vt concedas nobis tranſitum per terram tuam, ſicut fecerunt filij Eſau, qui habitant in Seyr. Deinde communicauerũt Iudęi cum Moabitis,Madianitis,& Ammonitis, & hoc, qñ venerunt circa Iordanem ſuper campeſtria Iordanis in deſcenſu montium terræ Moab in manſione, quæ vocatur Sethin,ſiue Belſethin, vt patet Numer.25.& 33.nã Moabitæ timentes Iſraelitas,nec audentes congredi cum eis, conſilio, & fauore Ammonitarum,& Madianitarum cõduxerunt Balaam ariolum,vt veniret ad maledicendum Iudæos, & quia non potuit ma-

H ledicere, ſed dixit, ꝙ reuertens in terram ſuam daret conſilium,quid facerent Moabitę Iudæis,vt patet Nume.24.c.& poſtea dedit conſilium de puellis ornandis,vt prouocarẽt Iudæos ad idolatriam, vt patet Numeri 25.c.Etiam qa Moabitę, & Ammonitę per quorum terminos tranſibant Iudęi veniẽtes de Aegypto, vt patet ſupra 2.c.noluerunt occurrere cum pane, & aqua Iudęis,vt patet hic,propter quod Madianitę qui fuerunt miniſtri,& intentores horum ſcelerum,mox deleti ſunt, vſque ad reliquias vt patet Nume.31.c.Iõ non fuit data de eis aliqua regula, quia non erant,poſtea ſuccreuerunt,& fuerunt hoſtes continui Hebręorum,vnde de eis nulli redibãt ad iudaiſmum, ne intra-

I ret quiſquam in Eccleſiam Dñi in ſempiternũ. Moabitę autem, & Ammonitę qui tunc non fuerunt puniti, nec aliquod bellum contra eos geſtum eſt, hic puniti ſunt. Et datur de eis regula, ꝙ Iudęi nunquam habeant cum eis pacem,nec quęrant eis bonum,nec intrent in Eccleſiam Dñi in ęternum. Non tñ eſt intelligendum,ꝙ prohibeatur Moabitas, & Ammonitas cõuerti ad iudaiſmum, cum Deus vellet omnem hominem ſaluum fieri,& neminem vult perire. Itẽ quia dr̃ Leui.25.ſerui ſint vobis de gentibus quę in circuitu veſtro, ideſt de omnibus gentibus quę erant in circuitu terrę,quam ipſi poſſidendam recipiebant,poterant habere ſeruos, cum tñ aliquem ſeruum emebãt, debebant eum circũcidere, vt patet Exo.12.c.cum dr̃ omnis ſeruus emptitius circuncidetur. ergo Moabitę & Madianitę, & Ammonitæ, & omnes gentes poterant conuerti ad iudaiſmum, immo interdum coge-

K bantur conuerti, vtpote cum eſſent ſerui emptitij de gentibus his.Item litera iſta innuit, ꝙ aliqui de eis cõuerterentur ad iudaiſmum, quia aliter impoſſibile eſt intelligi iſtam literam,niſi ponat, ꝙ aliqui Moabitę, & Ammonitę, & ſic de cęteris poſt decimam generationem non intrabunt in Eccleſiam Dei, vel ꝙ Aegyptij intrarent poſt tertiam generationem in Eccleſiam Dei, quõ enim computaretur generatio decima aut tertia aut 4.& ſic de cęteris niſi detur aliquod primum a quo incipiatur, nunquid deberet computari ab Ammon,& Moab patribus eorum? ridicula enim

ſunt

An Moabitis non prohibetur cõuerti per hoc ad iudaiſmum.

Quo fiebat in istis cōputatio generationum.

sunt ista,& intelligibilia nullatenus, necesse est ergo computari istas generationes a cōuersione ad iudaismum,s.ꝙ cōuerteretur aliquis Moabita ad iudaismū, & post conuersionē gignebat aliquem filium,illa erat prima generatio in Moabita,deinde filius illius Moabitę conuersi gignebat alium filium, & ista erat secunda generatio,& sic deinceps,& isto modo computantur tres generationes in Idumęo,& Aegyptio.Erit ergo sensus,ꝙ si Moabita, vel Ammonita conuerterentur ad iudaismū,reciperentur,tñ non intrabant in Ecclesiam Dei, idest non accipiebant vxores de cōitate Iudęorum, ita ꝙ iungerent cum eis genus,& hoc erat intrare in Ecclesiam Dei, iō si cōuersus Moabita nō duceret secum vxorem Moabitam,vel de altera gente,non darent ei Iudęi gentis suę vxorem, sed manere cogebatur sine vxore,vel acciperet de filiabus aliorum conuersorum ad iudaismum, quę non erant de genere Israelitarum:& si forte moreretur vxor quam ducebat de gente sua, & non inueniret de filiabus cōuersorum aliquam vxorem, cogebat̄ manere sine vxore,& quęcunq; generationes transirent, nunquam filij Moabitarum,vel Ammonitarum conuersi ad iudaismum poterant accipere vxores de genere Iudęorum. Aegyptij autem, & Idumæi in hoc erant melioris conditionis quàm Moabitæ, & Ammonitę, ꝙ cū aliquis Aegyptius, vel Idumęus conuerteretur ad iudaismum, si non duceret vxorem de gēte sua,vel alia, aut reciperet eam de filiabus conuersorum,nullo modo habere posset eam, quia Iudęi non darent eam illi de gente sua, & filius suus nō poterat habere vxorem Hebræam,nec nepos,pronepos autem habere posset, & iste intraret in Ecclesiam Dei,qui erat iam in quarta generatione cōputando illū qui cōuertebatur pro vna generatione,quia ille non poterat accipere vxorē Hebręā,& sic filius erat secunda generatio.Licet non computentur sic generationes in arbore consanguinitatis:nam pr̄ non computatur cū sit truncus,& a quo incipit generatio,& sit principium distinctiuum ascēdentium, & descēdentium, & colleteralium, quod non esset si computaretur in prima gn̄atione:nā tunc impossibile erat dari in arbore illa ascendentes,& descendentes,& trāsuersales, q̄a totū cōtinuum esset, & nō distingueret̄,nisi poneret̄ ille trūcus prima gn̄atio, aut in descendentibus,aut ascendētibus,aut collateralibus.Et ista est cā quare in arbore cōsanguinitatis cautissime,nec sine misterio vna domus vacua relicta est, & vocatur a iuristis Ioachin, siue truncus, & isto mō computabamus supra,sed non est sic computandum sed quælibet persona constituit hic vnam generationem,siue vnum gradum, & primus conuersus est prima generatio, & sic cōputando descēdētes deinceps.

Quid erat non intrare Ecclesiam Dei.

Aliter fiebat hic cōputatio generationū q̄ in arbore consanguinitatis.

Attendendum tñ, ꝙ si aliquis Moabita aut Ammonita Aegyptius,vel Idumęus cōuerteretur ad iudaismū, & ille esset prouectę ętatis,ita vt haberet ꝓnepotes,& conuerterentur cum eo ꝓnepotes, & nepotes,& filij, non cōputaretur ipse tanq̄ prima generatio, & filij sui tanq̄ secunda, & nepotes tanq̄ tertia, & ꝓnepotes, vt quarta,q̄a tunc sequeretur quoddam inconueniēs, ꝙ aliq̄s Aegyptius immediate, vt conuerteretur,posset intrare Ecclesiam Dei accipiendo immediate vxorē Hebræam,qđ est ꝯ textū,s.ꝙ Aegyptij,& Idumęi non intrent in Ecclesiam Dei vsq;ad tertiam generationē, s.ꝙ in ipsa tertia generatione intrare possent, licet supra computauimus s̄m quosdā, q̄ ponebant in his tribus nō intrare,& post tertiā intrare, qđ erat ad ꝓnepotes.litera tñ vult, ꝙ intrarent in tertia generatione,s.in nepotibus,cum ergo iste Aegyptius conuersus hēret nepotes,& ꝓnepotes q̄ simul conuerterentur, & ipse computaret̄ tanq̄ prima generatio,filij aūt,vt secunda generatio,nepotes vero vt tertia, possent isti nepotes

A intrare in Ecclesiā Dei accipiēdo vxores de Hebræis. Item hoc patet esse incōueniēs, q̄a iste q̄ est nepos alicuius Aegyptij conuersi,& ipse cū auo suo simul conuertitur, s̄m istam rōnem posset accipere vxorem de Hebreis, & sic fieret ꝯ regulam iuris,s.ꝙ q̄ñ quis non pōt adipisci aliqđ vno mō,prohibet̄ adipisci illud alio mō,debet aūt computari ista contextio generationū de his q̄ nascuntur in iudaismo post conuersionem: nam cum aliq̄s conuertitur ad iudaismum ipse est prima generatio,& nō pōt accipere vxorem de Hebręis, & siue iste sit solus,siue habeat filios,& nepotes,& ꝓnepotes q̄ simul conuertantur,nihil magis sic q̄ sic refert:nam ipse computabitur,vt prima generatio,& q̄libet filius suus cum eo cōuersus computabitur ēt prima generatio,& quilibet nepos, & quilibet pronepos

B quæcunq; generationes sint. primus aūt genitus post cōuersionem ad iudaismum de quolibet istorum est secunda generatio,& sic successiue,& hoc mō nō dabitur inconueniens, qđ ante dabatur, s.ꝙ aliquis conuersus ad iudaismum de Aegyptijs, vel Idumæis confestim hēre possit vxorem de Hebræis intrādo in Ecclesiam Dei,Moabitę aūt,& Ammonitę ēt post mille generationes nō poterāt accipere vxores de Hebręis. non poterant ēt Moabitę, & Ammonitę itrare in Ecclesiam Dei in ęternum,idest accipere aliquam prælationem in populo Iudęorum,qđ erat intrare in Ecclesiam,& nulli de eis descendentes ēt poterant hoc hēre.De Aegyptijs aūt,& Idumęis qui conuertebantur, non poterāt hēre aliquas dignitates inter Iudæos, nec

C filij ab eis geniti in iudaismo post conuersionem, nepotes aūt q̄ erāt in tertia generatione intrabant in Ecclesiam Dei suscipientes aliquam dignitatem. cōicauerunt ēt Hebræi gentibus duorū regum Amorrhęorum,s.Seon regis Esebō,& Og regis Basan, q̄a noluerunt isti dare transitum Iudęis per terrā suam,sed exierunt pugnaturi cum Israelitis,vt patet Num.21.& supra 2.& 3.c.sed de istis nō datur regula, q̄a oēs destructi sunt in ore gladij, vt patet præallegatis c.& dato,ꝙ non fuissent destructi,nō esset aliqua pax aūt fędus Iudæis cum illis,quia isti erant de septem populis Chananæorum,de populo qui vocabatur Amorrhæus cum quibus pax nulla habenda erat,vt patet supra 20.capit. *Quia noluerunt vobis occurrere cum pane,& aqua in via, quan-*

D *do egressi estis de Aegypto.* Sed supra 2.cap.dicitur, quòd ipsi dederunt transitum Iudæis.Respondetur quòd primo noluerunt dare victualia,sed exibant armati contra Israelitas, deinde Deo faciente placati sunt.

Nicolai opinio de occursu Moabitarum. *Quæst. III.*

NICOLAVS autem qui tenet, ꝙ non concesserunt transitum, sed victualia,respondet s̄m aliquos Hebręos,ꝙ mulieres Moabitarum, & Ammonitarum exierunt cū victualibus viris manentibus armatis, sed ista positio non multum vr̄, quā late inprobauimus supra 2.c.Dici aūt pōt,ꝙ Moabitæ, & Ammonitæ q̄ terminos hēbant simul a parte orientali terrę duorū regū Amorrhęorum, ꝑ quos fines transire dēbant,a principio nō cōcesserunt eis panē,& aquam,& occurrebant eis armati,sed postea pacificati sunt, & trāsierunt per Moabitas q̄ erant in Ar,& sic dr̄ s.2.c. ꝙ filij Esau q̄ habitabant in Seyr,& Moabitę q̄ morabantur in Ar concesserunt eis transitum per terram illā, vel dr̄ Moabitę hic nō concessisse transitum nec panē nec aquā,q̄a Iudæi vellent trāsire ꝑ terrā Moab aliqualiter ꝑ eā intrādo,vt celerius accederent ad terrā Chanaan:Moabitæ aūt noluerūt ei ꝯcedere hoc vllo mō,nec dederūt panē,aut aquā,& quantū ad hoc dr̄ hic, ꝙ nō concesserunt eis transitū,nec panē,& aquā, concesserunt tñ,ꝙ transi-

Doct. opi.

E

Situs ciuitatis Ar.

transirent per terminos ciuitatis Ar quę est in finibus Moabitarum,& de hoc dr̃ s̃.2.c.quod erat quasi nihil concedere eis,vel dicendū, ꝙ ista duo referunt ad diuersa.nam ciuitas Ar est in extremitate terrę Moab a parte Orientis, & qñ Iudæi accesserunt ad terrā illam Moabitæ gratis concesserunt transitum per terminos ciuitatis Ar:& de hoc dr̃ s̃.2.c. ita ꝙ isti Moabitæ non exirent eis obuiam,nec negassent panē & aquā. deinde cū intrassent Iudęi in terram duorū regum Amorrhęorū, & ꝑuenissent ad campestria Moab circa Iordanem accesserūt ad terminos terræ Moab,circa Phanum Phegor, & rex Moabitarum ibi existēs instruxit dolos ꝯ Iudęos conducens aduersus eos Balaam ariolū,vt malediceret eis,vt patet Nu.22.ca. & ibi negauit eis panē,& aquam,& trāsitū, & de ista parte Moab loquitur ista litera: sed melior atq; cōuenientior est sensus primus,s.ꝙ Moabitæ qui morabant in Ar, primo negarent transitū totaliter, & negauerunt panem, & aquā,sed postea cōcesserunt transitū non totaliter, vt Iudæi volebant,sed ꝑ terminos ciuitatis Ar,& sic coacti sunt transitum petere a regibus Amorrhęis,& pugnare ꝯ eos.hoc aūt confirmat,qa dr̃ hic,ꝙ Moabitæ, & Ammonitæ noluerunt occurrere cū pane, & aqua Hebræis,& sic coniungit istos duos populos hic,quasi isti populi simul noluerunt occurrere Iudæis cū pane & aqua,sed terra Moab, & terra Ammon ꝯiungūtur in parte Orientali apud ciuitatem Ar q̃ erat in finibus Moabitarum,vt declaratum fuit s̃.2.ca. Item quia Moabitę non erant culpandi, ꝙ nō occurrissent cum pane, & aqua qñ erant Iudęi apud Phanum, vbi stetit ꝯ eos ad maledicendū Balaā ariolus.nā ista pars Moab est in fine Moab in coniunctione frontis Oriētalis terræ Chanaan ad frontē Occidentalē terrę Moab: & patet,qa erat super Iordanē qui circuit terrā Chanaā ex parte a fronte Orientali,de quo dictum fuit s̃.2. c. tūc non indigebant Iudæi transitu per terrā Moab,nec ēt pane,aut aqua,quia iam Hebręi erant in terra sua, s. in terra duorum regū Amorrhęorum,quā iam possidebant deletis prioribus possessoribus, & habebāt panē, & aquas: sed istis indiguerunt, qñ stabant in introitu terræ Moab apud ciuitatē Ar,vbi Ammonitę,& Moabitæ vno animo repugnabant eis, & Amorrhęi reges duo. *Et quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor.* Non fit mentio in libro Numerorum, ꝙ Ammonitæ fuissent in consilio conducendi Balaam, sed solum Moabitę & Madianitæ,vt patet Num.22.c. sed dicendum, quòd noīantur ibi Moabitæ,quia Balach,q ꝯduxit Balaā erat rex Moabitarū,vt hr̃ eo.c.sed intelligendū est, ꝙ sicut Madianitę q erant extra Moab ēt Balaā cum Moabitis ꝯduxerūt,ita Ammonitę fecissent, & forte aliquę alię gētes vicinę in hoc ꝯuenissent, quia nimis timebant Israel. *De Mesopotamia Syriæ, vt malediceret tibi.* Et sic patet Nu.23.c.de Aran eduxit me Balach.Aran enim idem est,ꝙ Mesopotamia, sed Aran est nomen Hebræū,Mesopotamia est nomen Grecū,& signat ciuitatem positam in medio aquarū:& hoc ponit aliqñ ꝓ duo noīa,& vocat Aran fluuiorum. *Et noluit dominus Deus tuus audire Balaam.* Quia intentio Balaam erat maledicere Israel, quia ad hoc venit de terra sua, vt patet Nu.22. c. sed Deus ꝓhibuit eū maledicere mouendo linguam eius ꝯ voluntatem eius, vt diximus ibidem. *Vertitque maledictionem eius.* s.quā mēte ꝯceperat, vt daret. *In benedictionem.* Quā actualiter dedit, vt patet Nu. 23.& 24.c.maledictionem vero,licet mente ꝯcepisset Deus immutabat,vt eam verbis ꝓferre non posset. *Eo quòd diligeret te.* Et non ꝓꝑ merita tua.de quo nimis gratulandū est:istam dilectionem pure gratuitam demōstrat eis Malac.1.cap.dilexi vos dicit Dñs, & dixisti in quo dilexisti nos? nonne frater erat Esau Iacob dicit dominus,& dilexi Iacob,Esau autem odio habui? idē

F patet ad Rom.9.cap. *Non facies pacem cum eis.* Quia peruertere possent Israel ad idolatriam,& si facerent pacē cum eis erat ista pax conditionata,s.vt soluerent tributum,vt patet 2.Reg.8.ca.vbi Dauid occidit multos de Moabitis,& alios subiecit tributis, post fuerunt tributarij regis Israel, vt patet 4.Regum 3.ca.sed in his omnibus non permittebatur cōmunicatio Moabitarum cum Iudæis. *Nec quæres eis bona.* Scilicet temporales vtilitates.De bono spirituali nō prohibetur, quia omnes proximos diligere debemus ex charitate ad vitā ęternam,& ad hoc tenebantur Iudæi:quia sciebant,quòd Deus vult omnem hominem saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire, vt habetur prima ad Timo. 2.cap. Et ideo sicut nos cum magna affectione laboramus,vt infideles ad fidem conuertantur, ita & docto-

Iudęi ꝓhibentur bona tēporalia gentibus sibi aduersis procurare.

G res eorum faciebant,vt patet Matth.23.capit.vę vobis Pharisęi hypocritę qui circuitis mare,& aridam,vt faciatis vnum proselitum,idest conuersum ad legem,& cum fuerit factus facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos: etiam non prohibebantur desiderare pro eis bona temporalia, vt ad bonum finem ordinabilia sunt,quia hoc a nullo homine prohibetur, sed prohibentur procurare actualiter eis bona temporalia,quia in ista procuratione contrahitur amicabilis conuersatio,in qua per mala colloquia,& facta boni mores destruuntur: nam corrumpūt bonos mores eloquia mala,vt ait Apostolus prima Corinth.15.cap.Et hoc vult litera,scilicet. *Nec quæres eis bona.* Quia quærere non dicit velle,sed actualiter inquirere. *Non abominaueris Idu-*

H *mæum.* Supra posuit pęnam Moabitis, Ammonitis, & Idumæis,& Aegyptijs conuersis, & quia Moabitas abominari debebant in æternum, sic putaret aliquis, quòd faciendum esset de Aegyptijs,& Idumæis, ideo respondetur, quòd non debent eos abominari, licet aliqualiter puniant. *Quia frater tuus est.* Esau a quo descendunt Idumæi,vt patet supra 2.cap.& Gen.36.erat frater Iacob qui fuit pater omnium Israelitarum,ideo filij amborum fratres quodammodo vocabantur.

Item quia licet a principio non permisissent Idumæi transire Israelitas, sed post permiserunt, vt patet Numeri 20.& supra 2.cap. *Nec Aegyptium, quia aduena fuisti in terra eius.* Aegyptij magnum beneficium fece-

I runt Israelitis dādo eis terram optimam in tota Aegypto tempore famis validæ,vt patet Gene.47. capit. sed postea eos duris laboribus afflixerunt, vt patet Exodi 1.2.& 5.ca.& secūdum legem beneficij,quia si aliquis alteri benefecit, & post damnum intulit, si damnum minus sit quàm beneficium,adhuc tenetur ad gratiarum actiones,vel vt restituat bene acceptum, & iniuriam prosequi possit. si autem damnum sit æquale beneficio, dissoluitur bene passi obligatio æqualitate dāni. si autem damnum beneficij quantitatem excedat, qui bene passus est, poterit malum benefactori retribuere in quo noscitur damnum excedere beneficij quantitatem. de his Seneca libro de beneficijs: Vtrū autem Aegyptij Israelitis maius beneficium quàm damnum intulerint, vel econtrario inquirere ex re ipsa nobis difficile esset: sed dato quòd damnum benefi-

K cio pręponderauerit, poterant Israelitæ aliquod malum Aegyptijs retribuere:& sic faciunt,quia non permittunt eos intrare Ecclesiam Dei vsque ad tertiam generationem,vt patet infra,nō debent ergo eis aliud malum facere,scilicet abominari:Moabitę autem nullum bonum eis fecerunt, & grauissima damna eis intulerunt faciendo idolatrare, vt patet Numeri 25.cap. ideo eos abominari debebant non procurando eis bonum. *Qui nati fuerunt ex eis.* Scilicet, postquam conuersi fuerint ad iudaismum. *Tertia generatione intrabunt in Ecclesiam Dei.* Et sic oportebat, quòd Idumæi, vel Aegyptij conuersi ducerent secum vxores pro se, & filijs,

filijs, nepotibus. nepotes autem poterāt accipere vxores de filiabus Israel, & si non ducerent isti vxores de gente sua, poterant accipere de filiabus conuersorum de alijs gentibus, de Iudæis autem nequaquam.

Attinentia ad belli statum. *Quando egressus fueris.* Hic ponitur secundum, scilicet ea quæ pertinent ad statum belli. *Custodies te ab omni re mala.* Idest ab omni culpa: licet enim omni tempore a peccando custodire debemus, maxime tamē tempore belli: ne tunc dominum concitemus, cum eum propitium habere debemus: quia tunc magis imputatur offensa, & citius Deus nos in manus hostium traderet, cum magis contemnamus. *Si fuerit inter vos.* Hic ponitur secundum, scilicet pars quæ tractat de directione in singulari & continet duo.

Primum de munditia & puritate. Secundum de legalitate ibi. *Non trades. Qui nocturno sit pollutus somno.* Hic agitur de istis pollutionibus non vt sunt mortalia peccata, vel venialia, siue nulla: sed vt sunt quædam irregularitates excludentes a locis sanctis. Et patet quia eadem pena ponitur in illo qui polluitur in somno, & in eo qui polluitur per coitum, siue cum vxore, vel aliàs, vt patet Leui. 15. cap. pollutio enim quæ in somno fit de se peccatum nullum est, quia naturaliter fit, sicut digestio cibi, & expulsio superflui: sed potest esse per accidens peccatum inquantum homo est causa procurans illam pollutionem directe, vel indirecte per cibum, & potum, vel collocutiones, & visus qui formas imprimunt in phantasia potentes mouere interiores vires, vt ait August. in lib. de spiritu & anima.

An omnis pollutio seminis sit peccatum mortale, & quòd tripliciter potest ea pollutio fieri. *Quæst. IIII.*

SED non oportet reducere omnem pollutionē ad peccatum mortale, vel veniale, vt aliqui putant dicentes, quòd pollutio nunquam euenit, nisi cibus & potus intemperate sumantur, vel ex colloquijs, & quia in istis aliquando mortaliter, aliquando venialiter peccamus: ideo reducunt pollutionem saltem ad veniale. sed ista falsa sunt, quia non semper fit pollutio ex istis. potest enim tripliciter fieri pollutio, scilicet ex superfluitate, ex necessitate, ex debilitate. Ex superfluitate quidem, vt satis patet, quia qn̄ cibus multus assumitur, conuertitur multa materia seminalis, & oportet effluere per coitū, vel alias.

Secundo fit ex necessitate. Et hoc dupliciter, quia aut ex necessitate cibi, aut ex necessitate naturæ. Ex cibo quidem, quia aliqui cibi sunt, qui etiam si in parua quantitate sumantur, siue per se, siue cum alijs, multū generant de materia seminali, & etiam si modicum semen fit ad effluxum prouocant, & quia aliquando tales cibos assumimus, non cognoscentes vel si cognoscamus, alios habere non possumus: ideo quicquid inde sequatur peccatum non est. Et si arguas, quòd quando aliquis nouit cibos, qui pollutionem prouocant, nullo casu eos assumere deberet, quia ex hoc pollutio voluntaria est, quia si antecedens est volitum est consequens volitum, siue sit necessaria consequentia, siue vt communiter, quia hoc sufficit in materia agibili.

Respondetur, quòd verum est, quādo ex eo quod agimus sequitur aliquid quod est per se malum, quia tunc in nullo casu agere debemus, etiam vt euitemus mortem: sed pollutio non est de se mala, sed inquantum aliquomodo volita ante vel post. Et si hoc esset verum, argueretur sic, si in nullo casu licet comedere cibos, quos scimus prouocatiuos ad pollutionem, vel sine dubitatione prouocaturos, vt quia iā experimen-

A to comperimus, sicut in nullo casu licet fornicari: ergo non licet aliquid comedere, quia ex qualibet comestione potest pollutio procreari, vt infra probabitur. Secundo modo fit pollutio ex necessitate naturæ, quia non solum ex quibusdam cibis specialiter ꝓcreatur pollutio, sed dato quocunque cibo ex illo potest procreari: vnde necesse est, quòd quicunque etiā si in cibis temperatissimus sit, aliquando licet rarissime, vel per coitum, vel alias polluatur. nō dico de homine Christo, qui assumpsit naturam qualiter voluit, nec de illis, qui contra consuetum modum hominū diuina bonitate faciente cibo paucissimo contentantur, vt Maria Aegyptiaca quæ tres panes solum ad desertum apportauit, cum quibus. 30. annis vixit: sic de

B Hylarione Heremita, qui tribus annis & dimidio vnū sextarium lentium madefactarū comedit, qui cibus vix sufficeret vni homini. 4. diebus, de quo Hieronymus in vitis patrum, & de similibus: sed de alijs q naturaliter solum viuunt. Et patet, quia ex cibo fit nutrimentū, & semen: potentia enim generatiua tantum & magis naturalis est cuilibet animali perfecto q̄ nutritiua, ꝙ per nutritiuam indiuiduum cōseruatur, per generatiuam species. natura autem magis intendit cōseruationem speciei q̄ indiuidui. Et ex hoc maior delectatio est in coitu q̄ in quocunque sensus delectamento, vt ait Aug. 14. de ciuit. Dei. natura ergo quæ perfecta est, sicut desiderans conseruare indiuiduum conuertit cibum in substantiam rei, ita desiderans cōseruare speciem digeret partem cibi ad materiā sper-

C maticam. Et cum materia seminalis differat ſm speciem a materia nutritiua, nunq̄ poterit cōuerti in substantiam indiuidui: licet econtrario aliqn̄ per nimiū coitum partes tenerę & medullosę, quæ sunt de substantia indiuidui, effluant in coitu deficiente semine. Oportebit ergo ꝙ seminalis materia per coitum vel pollutionem effluat, vel in putredinem conuersa grauissimas generet ęgritudines, & quia nō cuilibet istę ęgritudines eueniunt, oportet eum pollui aliqn̄. Aliquæ tn̄ herbæ sunt quæ portatæ vel comestæ siue in succo bibitæ humorē seminalē deficcant & consumunt, vt agnus castus, & similes.

Tertio modo fit pollutio ex naturæ debilitate, & hoc magis per accidens est. s. cum vis retentiua laxat, & mollificātur partes, per quas distillatio fieri debet:

D ideo aliqui in ieiunio magis ceteris paribus pollutionem patiūtur, maxime si paulo ante accubitum aquā biberint. quia aqua vim retentiuam laxat, & tunc ꝓuocatur pollutio non ex aliquo faciente, sed ex aliquo deficiēte. Si autem potus vini aut colloquia pollutionem procurent, reducuntur ad modos superiores, qa eam non gignunt, sed dispositā citius effluere faciūt. Determinatio quęsiti. Ex quibus patet, ꝙ pollutio non semper peccatū mortale vel veniale est: quia aliqn̄ sine aliqua culpa est, sed tn̄ nunq̄ sine carnis macula est: ideo quædam irregularitas erat in veteri lege ex quacunque causa prouenisset, siue sine coitu, siue cum coitu licito, vel adulterino, vel aliàs pessimo, quia ad irregularitatē magis respicitur factum q̄ causa, vel intentio, etiam ſm insti-

E tuta ecclesiæ, quia si aliquis perdat manū, vel pedem, siue aliud membrum, siue pro Deo sustinendo a persecutoribus fidei, siue male agendo, non ordinabitur, sic de lepra & similibus. Et nō est arguendū de beato Marco, qui sibi pollicē abscidit, ne fieret Alexandrinę sedis antistes, sed effectus est, quia hic spāle fuit, qđ non trahitur in consequentiā, de quo beatus Hieronymus in prologo super actus apostolorum. *Egredietur extra castra.* Scilicet extra castra tabernaculi & Leuitarum, sed non extra castra multitudinis, quia extra castra multitudinis solum excludebant potentes inficere,

ficere, vt leprosi, alij autem vt cõtaminati in mortuo, vel fluentes semine, & menstruatæ non expellebantur ab his castris, sed solum a castris deitatis, & a castris Leuitarum, vt diximus Nume. 5. cap. *Et non reuertetur priusquam ad uesperam*. Scilicet si fuerit sacerdos de his qui ministrant in tabernaculo, vel si fuerit Leuita de his, qui sunt in secundis castris, & fuerint polluti, exibunt de istis duobus castris, & manebunt in castris multitudinis, & post solis occasum reuerti poterant ad priora duo castra loti aqua. Si autem esset laicus, qui pollueretur in castris multitudinis, non oportebat, quòd exiret extra castra: sed quòd non intraret tota illa die in castra Leuitarum & deitatis. *Lauetur aqua*. Non intelligitur de aqua expiationis commixta cineribus vitulæ ruffę, sed de aqua viuenti fluuiali, vel fontana, patet quia Leui. 15. cap. dicitur, quòd polluti semine lauent totum corpus suum aqua. Sed nullus lauat totum corpus in aquis expiationis, sed solum aspergebatur eis.

Item quia Num. 19. ca. vbi ponitur ritus istius aquę solum dicit de immunditia morticinorum cadauerum, ossium, tentoriorum, & sepulchrorum: ergo aliæ immunditiæ alia aqua aspergebantur vel lauabantur. *Habebis locum extra castra*. Dicto de puritate carnis, dicitur de puritate locorum, & extenditur istud præceptum ad omnia castra tria. & obligabat præceptum illud solum in deserto, cum castrametabantur in diuersis locis, quando vero venerunt in terram promissionis, quilibet in domo sua poterat habere latrinas, vel alia loca semota, & non existebat ibi ratio mandati.

Erat enim ratio duplex. Prima propter reuerentiã Dei, quia in motione castrorum sacerdotes cum arca, & vasis sanctuarij transibant per loca, vbi castra fixa fuerant. Et si ibi fuisset fęditas, offenderentur sacerdotes, & vasa sanctæ ministrationis. Secunda causa est ad salutem populi, quia cum castra in deserto propinquissima essent, si ibi fieret fęditas, ex multiplicatis & vnitis sordibus aer corrumperetur, & infirmitas sequi posset.

Item quia ipsi inter castra munde moueri non possent. Et ex hoc patet, quòd castra magis in longum, quàm in quadrum disposita erant, quia aliàs qui in medio castrorum essent, non possent exire ad requisita naturæ extra, nisi cum magna difficultate. *Gerens paxillum in Baltheo*. Idest in zona. est enim paxillus paruus palus, vel baculus acutus ad fodiendam terram. *Cumque sederis fodies per circuitum*. Fuit quędam secta Iudæorum, qui Esseni vocabantur, & post Christi tempora multum durauit, qui inter omnes Iudęos religiosissimi, & abstinentissimi erant, qui semper hoc præceptum seruauerunt, & strictius quàm hîc ponitur, vt cum ad requisita naturæ pergerent, sedebant vndique se contegentes, & terram effodientes, deinde fęditatem humo operiebant, ne splendori diuino iniuriam facerent. *Et egesta humo*. Idest educta de loco foueę. *Operies quo reuelatus es*. Idest fęditatem illam per cuius depositionem reuelata est grauitas ventris: vnde pondus inutile vulgariter nominatur. *Deus tuus ambulat in medio castrorum*. Scilicet speciali modo in arca, & hoc quando arca portanda erat in mutatione castrorum, vel cum exibant ad bellum. *Et nihil appareat fœditatis ne derelinquat te*. Deus enim spiritus mundissimus est, ideo munditiam diligit, & licet immunditia corporalis nostra nihil eum tangat, tamen propter reuerentiam vult nos non solũ spiritualiter, sed et corporaliter mundos esse: de hoc diximus supra 12. cap. *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum*. Idest Deo enim secundum se ambulare non conuenit, quia

Paxillus quid sit.

F cum ambulare sit motus, & motus pertineat ad rem imperfectam, quæ adhuc expectat alteram perfectionem cum sit ad terminum: etiam quia pertinet ad rem finitam quæ alicubi est, & alicubi non est: Deus autem non est aliquid imperfectum, vt debeat moueri ad aliquam perfectionem vlteriorem: etiam non est aliquid finitum quod alicubi sit & alicubi non sit, sed omnia implet. Dicitur tamen ambulare inter castra dupliciter.

Deum inter castra ambulare dupliciter dicitur.

Vno modo accipiendo Deum pro ipsa essentia diuina, sicut homines cõsueuerunt accipere, tanquam sit aliquid quod aliquando sit in vno loco, & postea recedat ab illo, & est modus loquendi communis scripturæ sacræ, scilicet Deus descendit de cœlo, & intrauit in Aegyptum ad educendum Israelitas, & sic de
G cæteris in hunc modum. & dicitur iste ingressus vel egressus ex aliqua speciali operatione in loco illo, ad quẽ ingredi vel egredi dr̃. & quia Deus specialiter curam habet de Israelitis, dicitur ambulare inter castra eorum tanquam attendens ne aliquid pereat, & tunc licet Deus vbique sit, & non polluatur sordibus locorum, tamen quia specialiter nos eum ibi esse intelligimus, debemus id quod apud homines honorabile & præcipuum est, Deo attribuere: nam sicut in essendo Deo attribuitur quæcunque perfectio essendi reperitur in aliqua re, ita in bono quod exhibet & honore quicquid honoris apud homines iudicatur, Deo attribuendum est: sed mundare sordes a conspectu alicuius est honor inter homines, ita debet fieri in con-
H spectu Dei. Et hæc est causa quare in templis & locis sacris specialiter obseruatur munditia corporalis, quia Deus ibi specialiter est.

In locis sacris corporalis munditia quare obseruatur.

Secundo modo est sensus, quòd Deus ambulat in medio castrorum, accipiendo Deum pro illo esse, quod habet Deus in arca, & alijs vasis tabernaculi, quia ista erant consecrata nomini eius: ideo ipse specialiter est in eis, & licet sciamus eum esse in omni loco, maiorem reuerentiam exhibere debemus & munditiam corporalem, vbi scimus eum esse in aliquo repræsentatiuo corporali, quàm cum scimus eum incorporaliter esse; quia tunc non magis nos determinamus ad vnam partem loci, quàm ad alteram, vt magis hic quàm ibi colere, aut honorare debeamus, &
I quia vasa sancta, in quibus Deus specialiter esse dicebatur, transibant per castrorum loca, dicebatur Deus ambulare per castra, & sic signat scriptura in suo modo loquendi; sic enim dicit Dauid, exurge domine in requiem tuam tu & arca sanctificationis tuæ, vt patet psal. 132. & quando castra mouebantur, & arca dicebat Moyses: exurgat Deus, & dissipentur omnes inimici eius, quasi ad motum arcæ moueretur Deus, & sic putabant Gentiles, quòd in arca esset Deus Iudæorum, vt dixerunt Philisthin, quãdo arca domini venit in castra, vt patet 1. Regum 4. cap. & audierunt Philisthin vocem clamoris, & cognouerũt, quòd arca domini venisset in castra, & timuerunt Philisthin dicentes, venit Deus in castra, & dixerunt quis nos
K liberabit de manu istorum sublimium? ad reuerentiã ergo Dei, qui in arca specialiter cæterisque vasis sanctuarij erat, in castris per quæ transire debebat, nullas sordes reperiri decebat, & iste est conuenientissimus sensus. *Vt te eruat*. Quando aliquis recte colit Deum habendo se ad eum in magna reuerentia, & eum honorando quantum potuerit, Deus magna bona ei confert tam spiritualia quàm temporalia, & quia Iudei existentes in deserto ibant ad terram Chanaan, vt possiderent eam, & pugnaturi erant cum gentibus multis, quas ipsi timebant, vt eijcerent eas de terra: maximum bonum quod ei euenire poterat, cõsistebat in

bat in duobus. s. quòd Deus eriperet eos ne traderentur in manus inimicorum, quos formidabant, & quòd subijceret eorum potestati hostes suos quos subijcere desiderabant. & ista duo notantur hic cum dicitur. *Vt eruat te.* Scilicet de potestate hostium. *Et tradat tibi inimicos.* Idest & faciat eos tibi esse subiectos, vel det eos tibi, vt possis eos delere, sicut faciendum erat habitantibus in terra quam Iudęi habituri erant. *Vt sint castra tua sancta.* Idest, ideo ista fiunt, vt castra filiorum Israel sint sancta.i.munda ab omnibus inquinamentis. *Et nihil in eis appareat fœditatis.* Idest non appareat aliquid inquinatum in totis castris, per quæ arca cum toto sanctuario trāsduci deberet. *Ne derelinquat te.* Idest ne Deus irascatur contra te, & dimittat tibi benefacere, sicut aliquando aliquis alterum a suo cōsortio deserit, quia eum immundum vel maculatum reddit aliqua in eo prauitas.

De legalitate. *Non trades.* Hic ponitur secundum de legalitate, & continet.4.scilicet de pietate ad seruum. Secundum de reuerentia ad Deum ibi. *Non erit meretrix.* Tertiū de compassione & misericordia ad pauperem proximum ibi. *Non fœneraberis.* Quartum de fidelitate ad Deum ibi. *Cum votum voueris.* *Non trades seruum domino suo.* Scilicet quando dominus vult seruum indebite affligere uel occidere,& patet quia subditur. *Qui ad te confugerit.* Solent enim serui a dominis fugere timore pęnarum,& tunc seruandi sunt. *Et habitabit tecum in loco qui ei placuerit.* Scilicet donec dn̄us eius sit placatus ab ira precibus aliorum, tunc eum reddet ei, quia pecunia eius est: nec fraudari debet. si enim seruus fugeret a domino nolens ei seruire apud quemcunque staret, reddendus erat domino suo. *Nec contristes eum.* Scilicet reducendo eum ad dominum suum. sed melius intelligitur litera ista de seruo, qui confugerit de gente aliena ad terram promissionis: quia ēt si dominus eius ibi inquireret eum,non erat ei reddēdus. Et hoc erat in fauorem fidei: quia ille seruus habitans inter Iudeos conuerteretur ad cultum Dei. Et patet hoc quia hic non loquitur ad vnum singulariter,sed ad totum Israel quia dicitur. *Habitabit in vna vrbium tuarum.* Sed nullus habebat vrbes,nisi totus populus.ergo ad Israel dirigitur sermo,& ad eum seruus fugere dicebatur: sed non potest hoc intelligi de seruis Hebręorum,qui erant intra Israel:ideo non poterant confugere ad Israel,sed intelligitur de seruis qui erant extra terram illam,& poterant confugere ad Israel. *Non erit meretrix.* Hic ponitur secundum de reuerētia ad Deum.magna irreuerētia est, quòd aliqua mulier sit publice peccans,vel homo ad hoc incitans, vel defendens.& vocatur scortator qui scortum defendit, vel ad fornicandum illud exponit, & vtrunque abominabile est.

Scortator quid sibi velit secundum Hebræos, & secundum literam Caldæam. Quæst. V.

SECVNDVM aliquos Hebræos scortator dicitur,qui ad coitum sodomiticum se exponit venale, & hoc valde abominabile est, & patet hoc in litera hebraica, quia dictio signans meretricem & scortatorem passionem notat. & solum videt differre sexu.sed litera Caldaica dicit, ꝙ in hoc vetat matrimoniū alicuius Iudæi cū aliqua muliere de alia gēte, vel matrimoniū hebrææ cum viro alteriꝰ gentis. Et hoc induci posset ſm intentionem literæ Caldaicæ sic, quòd quando aliquis de filijs Israel acciperet aliquam mulierem alterius gentis in vxorem, non esset matrimonium,sed fornicatio illicita valde: quia tales personæ illegitimę sunt, sicut nunc nō possunt cōtrahere matrimonium Christiani, cum Iudęis

A aut Sarracenis:maxime quia adhuc ibi erat alia ratio specialis,scilicet ne ipsa mulier assumpta in matrimonium virum suum peruerteret ad idolorum culturā: & filios inde genitos, qui apud matrem nutriuntur, mater erudiret ad cultum idolorum, ideo talis contractus matrimonij multum fuit vetitus,vt patet Exodi 34. & supra 7. cap. mulier autem tunc scortum dicitur, cum aliqua mulier de gente Hebręorum acciperet aliquem virum gentilem manentem in gentilitate,quia illud nō esset tanquam matrimonium,sed tanquam fornicatio,vel adulteriū, aut aliqua alia species mali, sicut si Christiana mulier acciperet in virū aliquem Sarracenum: quia & hoc eodem modo vetitum est.supra 7.cap.cum dicitur non inibis cum eis
B fœdus nec misereberis earum, nec sociabis cum eis coniugia,filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam illius accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me: & vt magis seruiat dijs alienis: licebat tamen Iudæo accipere aliquam mulierem gentilem in coniugē, ita quòd conuerteret eā ad ritum hebraicum, sicut dicitur supra 21. quando egrediebantur ad pugnam,& accipiebant aliquas mulieres virgines, si placebant in oculis eorum, obseruatis quibusdam cæremonijs, & pertransito modico tempore accipiebant eas in vxores. si tamen erant cognitæ a viris,nō poterant accipi in coniuges a Iudæis, & ob hoc dominus mandabat reseruari puellas virgines in bellis, qn̄ pugnabant in hostes, qui non essent de terra Chanaan etiam cęteris mulieribus interfectis, scilicet vt
C de eis possent si vellent vxores capere.de hoc Nume. 31. capit. cum agitur de bello Iudęorum contra Madianitas: dicitur ergo cunctos interficite quicquid est generis masculini, etiam paruulos, & mulieres quæ nouerunt viros in coitu iugulate:puellas autem & omnes fœminas virgines reseruate vobis: si tamē femina nollet conuerti ad Hebraismum, non poterat eam accipere Iudæus in vxorem, & si acciperet non teneret eam: quia non poterat cohabitare ei sine contumelia creatoris,vt dicitur in cap. duobus pręallegatis. si tamen aliquis acciperet aliquam mulierem gentilem captiuam in bello, vel eam precio emisset quæ nō esset cognita a viro,si dominus vellet eam in vxorem accipere etiam nondum conuersa ea ad Iu-
D daismum,& ipsa nollet relinquere Deos patrum suorum,& conuerti ad Iudaismum, cogebatur ad hoc: quia sicut erat de seruo,ita erat de ancilla, cum ęqualem potestatem in vtrunque dominus habeat: sed si aliquis esset seruus emptitius, cogebatur circuncidi, & obseruare ritus Iudaicos,vt patet Exodi 12. capitu. cum dicitur omnis seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet illud, idest Pascha,scilicet agnum immolatum.ergo ancilla compellebatur eodem modo obseruare ritus Iudaicos, & siue dominus acciperet eam in vxorem siue non, compellebatur seruare legem, sicut si a parentibus Hebręis genita foret. Sed aliquando aliqui viri Iudæi acceperunt aliquas vxores de gentilibus manentibus in ritu gentilitatis, & cultu deorum suorum: sicut patet de Chelion, &
E Maalon duobus filijs Elimelech & Noemi,qui acceperunt vxores Moabitas manentes in ritu gentilitatis, scilicet Orphan & Ruth: quod patet quia mortuis istis viris cum ambæ nurus comitarentur ipsam Noemi reuertētem in terram Israel,dixit ad eas Noemi, vt reuerterentur in terram suam, si tamen istę conuersę fuissent ad Iudaicum ritum, non hortata fuisset eas Noemi, vt redirent in terram suam: quia ibi conuerterentur faciliter ad idolatriam: sed potius admoneret sequi eam, vt uenirent in terram Israel, de his Ruth primo cap.ergo istę mulieres in ritu gentilico cum viris suis manebant.

Item patet quia dicitur in eodē cap. ex verbis Noemi ad Ruth de alia nuru sua Orpha, ecce reuersa est cognata tua ad populum suum, & ad deos patris sui. si tamen fuisset Hebręa non fuisset reuersa ad idola, vel si fuisset reuersa, quia forte mala esset, nesciret hoc Noemi, vel saltem non ita assertiue diceret, ita enim loquitur, ac si clarissime sciret eam reuerti ad cultum idolorum, quod non iudicaret sic asserendo, nisi ipsa ante semper in gentilitate mansisset.

Item patet magis ibidem, quia cum Ruth nollet discedere a Noemi socru sua dixit quocunque perrexeris pergam, vbi morata fueris pariter morabor, populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus: ecce qualiter Ruth vult ibi, ꝙ ille qui erat Deus Noemi, scilicet Deus Hebręorum esset Deus eius, ex quo videtur quòd ante non erat ille Deus eius. ergo toto tempore ante in gentilitate manserat: patet etiam de rege Salomone, qui accepit multas vxores alienigenas, scilicet Idumeas Moabitidas, & Ammonitas, Hetheas, atque Sidonias, cæterarumq; gentium, & istę manebant in ritu gentilitatis, & patet quia ipsæ idola colebant, & allexerūt Salomonem, vt idola coleret, vt patet 3. Reg. cap. 11. cum dicitur Rex Salomon amauit mulieres alienigenas multas, filiā Pharaonis regis Aegypti, Moabitidas, Ammonitas, & Idumæas, & sequitur, cumq; esset senex Salomon deprauatum est cor eius, nec erat rectum cum Deo, sicut cor Dauid patris sui, sed colebat Salomon Astartem deam Sidoniorum, & Moloch Deum Ammonitarum: tunc ædificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte qui est contra Ierusalem, & Moloch filiorum Ammon: atque in hunc fecit modum omnibus vxoribus suis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant dijs suis, sed hoc factum Salomonis non est trahendum in consequentiam, vt ex eo arguatur, quia Salomon fuit de pessimis viris, & valde vituperatur in scriptura, vt patet 3. Reg. c. 11. De alijs tamen duobus viris filijs Elimelech, & Noemi, qui vt viri boni reputantur, quia scriptura eos nō redarguit, potest esse ratio quare non obseruauerint legem illā de non accipiendo vxores alienigenas, scilicet quia ipsi fugerant tempore magnæ famis de terra Iuda in terram Moab, & erant iam magni uiri, nec acceperāt vxores in terra sua, & steterunt magno tempore in terra Moab, scilicet decem annis, vt patet Ruth primo cap. & quia non inueniebant ibi vxores de gente sua, quia forte non ita cito se reuersuros credebant in terram suam, vt possent accipere vxores, acceperunt tamen eas de Moabitidis, vt patet Ruth. primo cap. & sic ista videtur esse causa satis inducens, quia tempus generandi eorum quotidie transibat, si ipsi nō ascenderent, vt acciperent vxores: aliàs autem si reperissent in terra illa Moab mulieres de gente sua non acciperent de alienigenis, scilicet Moabitidis.

De mulieribus autem eodem modo dicēdum est, quod aliqua mulier Hebræa non poterat accipere aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, & si actualiter acciperet, puniretur, & tolleretur ab illo viro. poterat autem mulier Hebręa accipere in virum aliquem de gentilibus conuersis ad Iudaismum, quia iam tenebat iudaicum ritum, ita tamen quòd non esset ille vir de illis qui vetantur in lege, scilicet de filijs Moabitarum & Ammonitarum conuersorum, quia isti non intrabant in sempiternum in ecclesiam Dei, idest nunquam accipiebant vxores de ecclesia, siue multitudine Hebræorum, vt patet supra in litera: etiā non poterant accipere aliquem Aegyptium, aut Idumęum conuersum, nisi esset in tertia generatione, aut vltra, vt patet supra, & sicut si acciperet mulier Hebręa virum Gentilem, qui in gentilitate maneret, nō

F permitteretur stare cum ipso: ita si acciperet aliquē de istis conuersis, quos lex excludit simpliciter, vel vsque ad certas generationes cogeretur eum dimittere. Caldaica tamen litera hic quam introducębam, quę intelligit literam hanc de Hebręo recipiente in vxorem aliquam Gentilem, & de muliere Hebręa recipiente in virum aliquem Gentilem, non conueniēter assignat quòd ista vocabula proprijssime signant meretricem: ergo oportet literam istam intelligi de meretrice, & non de sic contrahentibus, quia licet nuptię illicitæ sunt, tamen non vocantur meretricaliter agere: quia vt viri & conuenienter nubentes copulantur, ita quòd secundum literam Hebraicam vtrunque istorum nominum passionem tam meretrix q̃ scortator signat: non ergo est conueniens, quòd accipiantur hic pro his, qui licite matrimonialiter non copulantur, cum vir non se habeat isto modo, scilicet vt in tali acceptione vxorem sit patiens, ergo non loquitur de tali applicatione, sed de vxore & viro q̃ meretricaliter viuunt. *Non offeres mercedem prostibuli*. Irreuerentia Dei est, quòd de mercede pollutissima Deo aliquid offeratur. Si tamen meretrix aliquid aliunde licite lucraretur, posset offerre, sed non reciperetur forte propter indignitatem personæ, sicut nunc non recipiuntur oblationes excommunicatorum, & meretricum, ne in suis criminibus videantur approbari. *Nec precium canis*. Idest precium de conductione canis ad generandū: quia vt ait Iosephus, & habetur in scholastica historia, aliqui dabant venaticos ad imprægnandum caniculas, pro quo recipiebant certum preciū, & de illo non licebat offerre Deo, vt tale preciū erat: quia de turpitudine lucrum erat, & quantum ad hoc simile videtur de precio dato pro equo vel asino emissario, qui mittitur ad equas vel asinas, vt fęcundet eas: quia ęqualis causa est fęditatis: sed melius videretur hic dicendum, quòd prohibetur redemptio canis, qa sicut in boue, capra, & oue, sanctificatur primogenitum, & in asino redimitur, & non sanctificatur, vt patet Exodi 13. capit. ita aliquis putaret, quòd in cane redimendum esset precio: ideo dicitur quòd non offeretur precium canis. idest preciū pro cane primogenito. Aliqui volūt, ꝙ omnia animalia domestica quæ munda non erant, redimebantur quinque siclis, & dabantur sacerdotibus, sed hoc duas videtur continere falsitates. prima quia dicitur, ꝙ omnia primogenita domestica animalium redimenda erant, & patet hoc quia præter tria animalia munda. s. ouem, bouem, & capram, nihil mandauerat dominus offerri vel redimi, vt patet Exo. 13. Et omnes Iudęi & Nicolaus volunt, ꝙ fuit specialis ratio in asino, quia multum iuuit filios Israel veniendo de Aegypto. Item quia cū hoc sit cęremoniale totaliter poni debet: quia ratione ista sciri non possunt, cum a sola legislatore voluntate dependeant, sed non ponitur ibi de alijs. ergo non est rō quare intelligenda sint, & forte ratio principalissima est: quia Deus solum vult primogenita de animalibus quæ in Aegypto liberauit occisis animalibus Aegyptiorum: sed non legitur eos ibi alia animalia habuisse nisi boues, oues, & capras, & asinos, vt satis colligitur in libro Exodi, ideo de istis solum primogenitū offertur, vel redimitur: de Auibus autem non mandauit dare primogenita, quia non potest cognosci, quod sit primogenitum, cum prius oua pariant, deinde fœtus incubando ouis forment: & non est aliquis ordo in generatione eorum, sicut in animalibus: quæ solum semel producuntur. Secundum quia dicitur, ꝙ redimebatur primogenitum cuiuslibet animalis quinque siclis: hoc est valde irrationale, quia ꝓ primogenito hominis solum dabantur quinque sicli, vt patet Nu. 3. c. nullum aūt aīal homini ęquari dēbat.

Item

Lfa Caldaica non stat.

Precium canis qd sit.

G

H

I

K

Item quia magis ualerent quinque sicli quàm primogenita aliquorum animalium. Item quia pro asino dabatur una ouis, quæ ualeret unum siclum tempore illo: eo ꝙ vnus aries valebat duos siclos, ut patet Leui. 5. cap. non est autem verisimile, ꝙ pro primogenito cuiuslibet animalis daretur tantum quantum ꝓ tribus asinis, cum asinus specialiter in litera ponatur Exo. 13. cap. Et dicit Nicolaus quid faciendum esset de cane, quia non redimebatur, & respondet ꝙ videtur esse faciendum sicut de asino. s. ꝙ decapitaretur si non redimeretur: sed non videtur multum, quia asinus decapitabatur, quia Deo tenebatur, cū redemisset eum, siue eripuisset de percussione primogenitorum in Aegypto, & mandasset eum redimi in lege: ideo si non redimebatur, ita ꝙ ouis loco eius immolaretur, ipse deberet sine sacrificio decapitari, non est autem sic de cane: quia canis non debet redimi, quia Deus vetat eum redimi: non est ergo aliqua causa vel obligatio, propter quam debeat decapitari: datur ergo regula circa primogenita, ꝙ primogenitū bouis, ouis, capræ necessario offerri debeat: primogenitum asini necessario commutari vel decapitari debet: primogenitum canis redimi prohibetur, primogenita aliorum domesticorum animalium, nec prohibent̄, nec mandantur offerri: sed cuilibet indifferens est qd facere vellet. *In domo domini Dei tui.* Idest in sanctuario: quia quando aliquid offerendum erat siue illud esset pecunia siue animal, ferebatur ad sanctuarium, vt ibidem a sacerdotibus reciperentur donata: nam licet hęc quæ offerebantur, si pecuniæ essent, pertinerent ad sacerdotes, & non ad sumptus sanctuarij præter id quod offerebat plus in die cętus & collectæ qui erat octauus dies in festo tabernaculorum, & tunc totus Israel dabat pecunias pro sumptibus sacrificiorū sanctuarij. de his Nume. 29. cap. tamen offerebantur omnia in sanctuario, vt accepta essent Deo, & videretur, ꝙ hęc omnia quæ dabantur sacerdotibus, ob honorem & reuerentiam Dei dabantur. *Quicquid illud est quod voueris.* Idest quantuncunq; si istud precium qd̄ voueris de canis mercede, & de mercede prostibuli. siue enim multum de hoc quisquam voueret, siue modicum, recipiendum non erat, vel aliter. *Quicquid est illud quod voueris.* Idest si voueas vnum istorum. s. precium canis, siue alterum. s. mercedem prostibuli non dabis, & ad hoc conformatur litera sequens. s. *Quia abominatio est vtrunque apud dominum Deum tuum.* Idest quodlibet istorum duorum detestatur, quia vile & sordidum est. oblatio autem Dei munda debet esse, & de rebus mundis. quodlibet autē istorum offerendo magna iniuria fiebat cultui diuino. nam offerre precium meretricis erat duplex malum. Primū qa de re vili. s. de coitu merces dabatur, quo nihil vilius quàm talia Deo attribuere. Deo autem contemptibilia & vilia danda non sunt, sed præcipua & cariora in nobis ipsis & bonis nostris. Secundum malum erat: quia si tales oblationes acciperentur, videretur foueri in peccato offerens, quia opera eius quodammodo approbarentur, quod non decet, & non solum ex parte sacerdotum recipientium, sed etiam ex parte eorū qui dabant. nam ipsi qui de meretricatu Deo offerent, videntur innuere in hoc, quòd ille actus licitus sit, cum putent Deum velle de tali actu mercedē recipere. In recipiendo autem precium canis. s. precium quod dabatur pro cane impregnante caniculas, licet non esset accipere precium de peccato, sicut accipere mercedem prostibuli in quo est actus illicitus, est tamen accipere mercedem de actu vili, & tollit hoc reuerentia Dei, cum fieri debeat oblatio sua de rebus honorabilibus, vel si offerretur precium canis, idest pro primogenito canis non erat acceptandum, quia

Oblatio Dei munda esse debet.

A aliquid vile reputabatur canis, nec dignum venire inter animalia immolabilia, aut redemptibilia, & nō dabatur decima de precio canum, dato quòd aliquis nutriret canes preciosos, & venderet, & inde magnum consequeretur lucrum, quia semper manebat, ꝙ hoc esset aliquid abominabile, magis tamen adhuc dicendum, quòd sit hic sensus non esse recipiendum precium canis impregnantis caniculas. *Non fœneraberis.* Hic ponitur tertium, scilicet de pietate ad pauperem proximum. *ad usuram.* Idest vt soluat tibi aliquid pro vsu pecuniarum, sicut soluitur aliquid pro vsu equi, vel animalis alterius, siue domus.

B *Quare non est licitum aliquid accipi pro vsu pecuniarum, sicut licet accipi pro usu aliarum rerum. Et de usuris quæ fiunt in emendo, & uendendo. Et quibus poterant hebræi dare ad usuras, & quibus non.*

Quæstio. VI.

Sed dices quare non est licitum accipere aliquid pro vsu pecuniæ, sicut pro vsu aliarum rerum licite recipimus. Et respondetur, ꝙ secundum philosophum. 1. Ethi. bonum rei est in operatione rei. istę autem res non sunt bonę nobis secundum scientiam suam, sed secundum vsum earū: ideo bona vtilia dicūtur. i. res quarum bonitas in vsu est: vsus autem rei attenditur secundum finem rei: ideo res diuersimode applicantur ad vsum: quia quædam res habent duos vsus: aliæ habent vnum vsum: C omnes enim res siue naturales, siue artificiales præter numisma duos vsus habent. numisma enim solū vnū vsum habet, & patet de omnibus iumentis, quia hn̄t vnum vsum, qui est iuuare hominem in portando aliquid vt equus, asinus, mulus: habent secundum vsum qui est, quòd ipsa sint extrema commutabilia, inquātum attribuit eis homo precij quantitatem secundū varias necessitates: sic in pecoribus, armentis, frugibus, & fructibus. habent enim primum vsum qui est sustentare necessarium per comestionem eorum, secundus est, quòd valeant ad commutationem, sic de domo, & alijs bonis vtilibus mobilibus, siue immobilibus, quia vtimur eis morando, vestiendo, & illa cōmutamus vendendo, vel locando. numisma autem D solum habet vnum, scilicet quòd sit medium commutationis, vt patet 5. Ethi. quia aliter commutationes semper fieri non poterant. cum autem quælibet istarum rerum vsus suos habet nihil illicitum fit, sicut nec ipsę res de se illicitæ sunt: cum autem aliqua plures vsus habere incipit illicite fit. pecunia enim est medium commutandi, in commutatione autem res simpliciter transit, & est iste vsus valere aliquid ad commutandum, & ista commutatio debet regulari secundum iustitiam commutatiuam, ita quòd sit ibi ęqualitas arithmetica. cum autem pecunia incipit habere alium vsum, scilicet quòd non sit medium commutandi, sed quòd manens augeatur per vsum, sicut equus manēs per vsum lucrifacit aliquid domino suo, E erramus & in hoc illicitum facimus, quia vsum rei manentis applicamus rei, quæ habet ab institutione, vel fine suo, quòd per vsum transeat, & ideo abusus est, qui nunquam in aliqua re sine peccato est, & recte vsura vocatur, quia actio rei per quam transit non proprijssime vocatur vsus: actio autem quę est manente re proprie vsus est: numisma autem cum commutatur transit: ideo nec vsus nec vsura dicitur, cum autem numisma manet, & ex tempore aliquid multiplicatur, vsura verissime dicitur: sic autem in alijs rebus vsura cōmittitur, cum plures vsus quàm habent eis demus. habent enim singulæ res duos actus, cum autem tres actus dederimus, illicite agimus, vt si ali-

Pecunia est medium commutandi.

 quis

quis vendat equum, iſte equus habebat duos actus, vel vſus, ſcilicet onera ferre, & eſſe medium commutationis. ſi autem pręter hoc iſte, qui vendit dat ei tertium vſum. ſ. ꝙ iſte equus ſimpliciter venditus valebat centum, & quia expectat pro pecunijs duos menſes recipit centum & viginti, vſura equi eſt. & poteſt hoc attendi dupliciter, quia aut ille qui uendit ſimpliciter, quia immediate recipere debebat pecuniam, reputat ſe quaſi tunc pecuniã recipere, & eam pro duobus menſibus commodare in quibus vult recipere.

Secundo pro uſu pecunię traditę, & tunc vſura pecunię eſt. Si autem ille qui agit uenditionem puram, in qua recipere deberet pecunias, reputat ſe quaſi nõ facere venditionem puram uſque ad tp̄s ſolutæ pecunię, & pro vſu temporis intermedij vult recipere. 20. uſura equi eſt & illicita eſt, quia contractus uenditionis pure tranſiuit, ideo exinde res uendita in poteſtatem emptoris tranſibat quantum ad proprietatem & uſum: ideo uenditor nihil pro uſu illius temporis recipere poſſet: etiam ſi in æternum precium rei nõ ſolueret, ſed poterat agere aliàs uenditor contra emptorem. cum enim aliquis emens panem uel uinum tradit pecuniam uenditori antequam accipiat rem uenditam: ſi ideo pro minori precio datur, uſura pecunię eſt, quia emptor qui primo precium tradit pure emẽdo, non reputat ſe quaſi emere uſque ad tempus quo recipiat rem uenditam: ideo pecuniam ante traditã reputat ſe quaſi accõmodatam dediſſe: ideo pro uſu medij temporis vult recipere rem uenditam pro minori ualore, ut aliquid ultra recipiat, ſed hoc illicitum eſt, quia contractus ſimpliciter factus fuit a principio, & pecunia pro re uendita tradita fuit, & ex hoc patet ꝙ grauius eſt uſuram committere in emendo & uendendo, quàm in accommodando: quia dato ꝙ liceret recipere vſuram per accommodationẽ pecuniæ, tamen non liceret in venditione, quia venditio pure fit. ideo precium pure trãſit, ita quòd propter illud p̄cium non ſit obligatus venditor emptori, niſi ad dandum rem uenditã: iõ qui aliqd ultra extorqueret non ꝑ vſuram proprie, ſed per fraudẽ tollit: ſecus tamen ſi venditione pure facta venditor non traderet rem vẽditam immediate, & vellet recipere pecunias, & tunc emptor daret omnes pecunias, & diceret ego do tibi iſtas pecunias non quidem pro re vendita, quia nondum das eam mihi, ſed accommodo tibi ſub vſuris, vſque ad tempus quo dederis rem vẽditam: ſi iſto modo acciperet venditor, bene reciperetur ſine præiudicio puri contractus dato, ꝙ vſuras ex accommodatione recipere liceret. *Non fæneraberis fratri tuo ad vſuram.* Aliqui putant hic eſſe conculcationem vocabulorũ, cum dicatur fœnerari ad vſuram: cum fęnerari hoc importet ſimul: ſed falſum eſt, quia fęnerari ſolũ importat mutuare, vel commodare: ideo tantum eſt nõ fęneraberis ad vſuram, ſicut ſi dicatur non commodabis aut mutuabis ſub vſuris, ſic patet ſupra 15. cap. cũ dicitur fęneraberis gentibus multis, & a nullo mutuũ accipies: accipitur ibi fęnarari pro accommodare, vt ibidem declaratum eſt, ſcilicet ſi feceris ea quæ Deus mandat miſerendo pauperum Deus dabit tibi tanta bona, vt fęnerari poſſis, ideſt accommodare multis gentibus, & non egeas vti quiſquam tibi commodet. *Fratri tuo.* Hic loquitur ad totũ Iſrael, ſcilicet ad quẽlibet de Iſrael, & omnes deſcendentes ab vtroque parente, vel ſaltem a patre de genere Iacob vocantur inter ſe fratres. & de iſtis erat conſtitutum hoc, ſcilicet vt nullus eorum poſſet alteri eorum quicquam ad vſuram tribuere, cuius cauſa erat, vt pauperes non deſtruerentur, immo cogebantur alij dare eis, & accommodare, quando indigerent, & ſi poſſent ſoluere, darent commodatum: ſi autem non poſſent ſol-

Grauiꝰ eſt uſurã cõmittere in emendo & uendendo quàm in accommodãdo.

F uere, concederent gratis donando, vt patet ſupra 15. cap. & in 7. anno remiſſionis ſi nõdum ſoluiſſent debita, remittebantur, quia annus remiſſionis eſt: alieni autem erant omnes qui non erant fratres, quod patet hic ex modo loquendi textus cum dicitur, non fæneraberis fratri tuo ad vſuram pecuniam ac quamlibet alteram rem, ſed alieno: ex quo innuitur, quòd omnis homo aut eſſet frater, aut alienus: vel daretur, ꝙ non eſſet ſufficiens diuiſio. etiam ſequeretur quòd aliqui eſſent, a quibus non prohiberentur accipi vſuras, & tamen non permitteretur accipi eas: patet quia a fratribus vſuras accipi vetat, & ab alienis accipi ꝑmittit: ſed alij ſunt, qui non ſunt fratres nec alieni, ergo non licet ab eis accipi pecunias: nec tamen vetantur

G accipi, & hoc inconueniens eſt: illi autem qui de gentilitate ad iudaiſmum conuerſi erant, non erant fratres: quia non ſunt de genere Iacob, ergo vocabantur alieni, quòd autem non ſint fratres patet, quia ſup. 15. cap. ſoli Iudæi ex genere vocantur inter ſe fratres, cũ dicitur, cum tibi venditus fuerit Iudæus aut Iudæa, q̧ eſt frater tuus, & magis patet Leui. 25. cap. cum dicitur, quòd habeant ſeruos de gentibus quæ in circuitu eorum ſunt, & de conuerſis ad iudaiſmum, & filijs conuerſorum, & ſequitur. filios autem Iſrael fratres ne opprimatis per potentiam, & in alijs locis multa ſunt in hunc modum: eſt ergo ſenſus, quòd Iudęi ex genere non poſſent dare aliquid ad vſuram inter ſeipſos: ſed poterant dare alienis, ſcilicet gentilibus manentibus in gentilitate, vel conuerſis ad iudaiſmum:

H ſed falſum eſt, quia tunc neceſſe eſſet dari, ꝙ conuerſi ad iudaiſmum de gentilibus vocarentur fratres Hebręorum, quod nunquam reperitur in ſcriptura: ſed ſemper vocantur alienigenæ, & aduenæ, vel peregrini, aut proſeliti, vt patet ſępiſſimę in iſto libro, & in libro Numerorum, & Leuitici, atque Exo. & non eſt incõueniens, quòd permittatur Iudęis ex genere vſuras accipere ab eis, qui conuerſi erant ad iudaiſmum: cum alia maiora permitterentur Iudæis contra cõuerſos. ſ. ꝙ facerent eos ſeruos in æternum, quod nõ poterant facere de alijs Hebręis qui in anno ſeptimo remittebantur, cum dicitur Leuit. 25. cap. cum dicitur ſeruus & ancilla ſint vobis de gentibus, quæ in circuitu veſtro ſunt, & de aduenis qui peregrinantur apud

I vos, vel qui ex his nati fuerint in terra veſtra, hos habebitis in famulos, & hæreditario iure tranſmittetis ad poſteros, ac poſſidebitis in ęternum: fratres autẽ veſtros filios Iſrael non opprimatis per potentiam. etiam fiebat aliud contra conuerſos, quia quando aliquis Iudęus commodauerat quicquam alteri Iudęo, ſi nõ ſoluiſſet in annis ſex, ſcilicet ante annum remiſſionis, in anno ſeptimo remittebatur, vt patet ſupra 15. cap. ſi tamen Iudæus aliquid accommodaſſet alicui conuerſo, poterat illud petere in æternum, quandocunque vellet non obſtante anno remiſſionis elapſo, cum dicitur. ſeptimo anno facies remiſſionem, quæ hoc ordine celebrabitur, cui debetur aliquid ab amico ꝓximo ac fratre ſuo repetere nõ poterit: quia annus remiſſionis eſt dñi: a peregrino & aduena exi-

K ges, ciuem & propinquũ repetendi non habebis poteſtatem. ecce dicitur ibi, quòd ab aduena & peregrino peti poterat: ſed conuerſi vocantur aduenæ & peregrini: ergo ab ipſis poterat peti.

Alia etiam in hunc modum permittebantur facere Iudęi cõtra conuerſos: ſic ergo ꝑmittebant̄ eis dare ad uſuram, & eſt fundamentũ huius permiſſionis propter eos: nam Iudęis ad duritiam cordis eorũ permiſſę fuerunt uſurę, ſicut libellus repudij, quia ſi ſic lucrari nõ poſſent, non accommodarent, aut furarent: ſed ſi Iudęi non poſſent accipere uſuras a cõuerſis, & de filijs eorũ, ſolũ poſſent accipere a gẽtilibus: ſed cũ

gentili-

gentilibus modica aut nulla communicatio erat eis, immo interdicta erat communicatio eis, ne verterentur ad idolatriam, vt patet Exo.34. c. & sup.7.cap. ergo tantum erat dici, φ possent dare ad vsuras extraneis, scilicet gentilibus solis, sicut φ nullo modo darēt ad vsuras, ergo oportet φ permitteretur eis dare ad vsuram conuersis ad iudaismum, ne frustra ponatur ista lex. sicut autem Iudæi cōuersis ad vsuras dare poterant, ita conuersi dabant Iudęis, siue pauperibus, siue diuitibus ad vsuram, & hoc vt non daretur causa magnæ inuidiæ & seruitutis, & impediretur conuersio Gentilium ad fidem Iudęorum, nec aliquo modo faciebant isti conuersi cōtra istam legem. & hoc propter duo.

Primo quia ista lex dabatur Israelitis, vt darent vel non darent ad vsuras, & non dabatur alienigenis, ergo non tenebantur ad illam, sicut Aegyptij vel Palestini, qui eo tempore erant qñ ista lex dabatur, non peccabant non obseruantes talem legem, licet constaret eis esse datam, quia non dabatur eis, nec obligabantur aliquomodo.

Secundo quia lex dicit nō fęneraberis fratri tuo ad vsuram, sed Iudæi non erant fratres conuersorū, ergo poterant eis fęnerari. nam sicut conuersi nō erant fratres Hebræorum, ita nec Hebræi erant fratres conuersorum, quia ista sunt relatiua quæ fundantur sup vnū, siue sunt relatiua ęquiparantiæ.

Item patet hoc ex simili. nam sicut Iudæi accipiebant cōuersos in seruos iure perpetuo, per quem modum non poterant accipere alios fratres suos, idest filios Iacob, vt patet Leui. 25.cap. & supra dictum est. ita conuersi accipiebant seruos de Hebræis, qui non soluebantur a seruitute eo modo quo soluerentur, si essent serui aliorum Hebręorum. nam si essent serui aliorum Hebræorum in septimo anno soluerentur, vt patet Exo.21. & Leui. 25. & supra 15. si tamen aliquis conuersus emeret aliquem Iudæum in seruum, non soluebatur, nisi seipsum redimeret dando preciū quod pro eo datum fuerat, cōputato tempore seruitij vsque ad Iubileum. s. ad annum. 50. vt patet Leuit. 25. ergo eodem modo de vsuris dicendum erit. Et nō solum poterant cōuersi dare ad vsuram Iudæis, sed ēt poterant dare ad vsurā inter seipsos: nam nullus obligatur aliqua lege positiua nisi ille, cui datur illa lex, sed lex ista de vsuris accipiendis, vel non accipiendis datur Israelitis, cum ad eos dirigantnr istę leges, ergo non tenebuntur alij. sed sicut isti Gentiles si mansissent in Gentilitate, non tenebantur ad istam legem, quia non dabatur eis, ita postea, quia non data fuit eis, sed Israelitis non tenentur ad eius obligationem. nisi forte dicamus vsuras esse contra ius naturale, & tunc omnes homines sine aliqua lege scripta facere debēt fm istam legem, quia vt ait Apostolus ad Ro.2. Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quę sunt legis faciunt. de quo alia est inquisitio. *Sed alieno.* Permittebat eis Deus dare ad vsuram extraneis, licet malum esset, vt non darent ad vsuras Iudæis, & hoc erat ad duritiam cordis eorum.

Quare Iudæi erant duri corde. Et propter id quædam sunt eis permissa. Questio. VII.

DICITVR durus corde qui passiones indomitas habet. sic Iudæi quantum ad omnē passionem erant duri corde, in concupiscibili erant duri corde: ideo permisit eis accipere vxores de alienis, ne eas in concubinas acciperent, quod deterius erat, vt diximus supra 21.cap. erāt duri corde in irascibili: ideo permissum fuit eis repudiare vxores, ne eas occiderent, vt patet cap. sequenti.

Alph. Tost. super Deuter.

A & Matth.19. erant duri corde in auaritia: ideo permissum fuit eis lucrari vsuras cum extraneis, ne lucrarentur cum suis contribulibus, vt patet hic. *Pecuniam nec fruges.* In pecunia committitur vsura, vt supra declaratum fuit, quia attribuitur ei vsus qui contra naturā suam, scilicet contra intentionem institutionis eius: nam pecunia solum inuenta est, vt esset medium cōmutandi, vt patet 5. Ethi. cum autem aliquis pro vsu pecunię accipit precium, constituit pecuniam nō tan quam medium commutationis, sed tanquam alterū extremum commutabile, & hoc videtur esse contra intentionem pecuniæ, scilicet ad quæ instituta est. *Nec fruges.* Dantur etiam fruges ad pecuniam, quando vltra vsus naturales quos habent, datur eis a nobis

Quid sit quod proprie cōstituit usuram in pecunijs & frugibus.

B aliquis alius vsus. habent enim fruges & omnes cibi duos vsus. Primus vsus est, vt sumantur in cibum ad sustentationem naturæ, & iste sine vllo peccato est.

Secundus vsus est, vt sint extremum commutabile, secundum quòd reperitur in eis ratio valoris, non quidem ex sola voluntate nostra, sed ex indigentia, quę imponit naturaliter precium rebus efficienter, vt patet 5. Ethicorum, scilicet quòd secundum quòd res magis aut minus necessarię sūt, magis aut minus de precio habent: si autem super istos vsus alium tertium dare velimus, erit vsura, vt si pro expectatione pecuniarum erogatis frugibus venditis detur maius precium, quàm aliàs dari debebat: licet in hoc aliquādo vocatur vsura frugum, aliquando vsura pecuniarum, quod dependet ex voluntate accipientis, sicut su

C pra distinguebatur inter hęc. *Aut quamlibet aliam rem.* Quecunque enim res sit siue naturalis, siue artificialis præter numisma duos vsus habet: cum ergo illi duo dantur ei, licite vtimur ea; cum autem datur aliquis alius, iam exceditur natura rei, & peccatur, & sic distinxit hic litera tria, scilicet pecuniam quæ vnicum habet vsum, & cum dantur ei duo, peccatur & committitur vsura, & fruges quæ sunt secūdum per quas intelliguntur res naturales quæ omnes duos usus habent, & erratur cum dantur eis tres. Tertium est res artificialis, quæ etiam habet duos vsus, & hæc signatur cum dicitur, & quamlibet aliam rem. *Sed alieno.* Scilicet Gentili aut conuerso de gentilitate, aut filijs conuersorum de gentilitate, licet in iudaismo nati

D sint: quia sequuntur legem paternam, vt patet Leuit. 25.cap. quia ita fiunt serui in perpetuum sicut ipsi patres. *Fratri autem tuo.* s. Hebręo ex genere de quacunq; tribu sit, licet magis tenerentur contribulibus quàm non contribulibus, & magis cognatis quàm non cognatis, & sic fm gradum maioris attinentiæ. *Absque vsura id quo indiget commodabis.* Non solum pauperi, sed etiam diuiti. quia interdum si alicui diuiti non cōmodantur aliqua, cogetur pati magnam rerum suarum iacturam: magis tamen subuenire pauperibus quàm diuitibus ratio naturalis insinuat, & non solum commodabant, sed etiam si postea soluere non poterat, remittebant eidem: quia Deus mandauerat, vt Iudęi facerent, ne esset aliquis omnino pauper & mendicus inter eos, vt patet supra 15. capit.

E *Vt benedicat tibi dominus.* Idest vt multiplicet te in bonis temporalibus, & spiritualibus. Benedictio nāque signat multiplicationem, vt colligitur supra 7. cap. & infra 28. cap. & patet clarius secunda ad Corinthio. cap.9. cum dicitur & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic vt benedictionem, & non quasi auaritiam. hæc autem dico; qui parce seminat parce metet: qui in benedictionibus seminat, in benedictionibus & metet, & sic distinguitur ibi benedictio contra auarum vel parcum: quamobrem necesserit accipi pro abundantia siue multiplicatione. *In omni tempore.* Sēper psperant tribuēdo.

Benedictio quid importet.

In terra ad quam ingrederis. Ideſt Deus faciat tibi ſemper bonum in terra Chanaan ad quam vadis, & dicitur. *Vt benedicat tibi dominus.* Quia propter amorē eius accommodas gratis proximo. *Cum votum voueris.* Hic ponitur quartum. ſ. ad Deum fidelitas quæ attenditur dando ꝓmiſſa. *Non tardabis reddere.* Quia magis a Deo acceptatur cum cito, quàm cum ſero redditur: ſic eſt de donis, quia

De fidelitate ad Deū quo ad promiſſa.

Gratius eſt donum quod datur ante preces: &
Qui cito dat bis dat retrahit qui munera tardat.

Iſta fundantur in voluntatis intenſione, tunc.n. actus bonus magis meritorius eſt, qñ magis volūtarius eſt: voluntas autem magna demonſtratur in eo, qui cito ſoluit promiſſa. *Et ſi moratus fueris reputabitur tibi in peccatum.* Quia ex die quo aliquis vouet rem, ſi abſentem voueat habita opportunitate, & alijs circunſtantijs cōſideratis ſecundum rectam rationem, tunc ſoluere obligatur, & ſi non ſoluat, incipit eſſe negligēs, & cum magis tardauerit maius peccatum reputabitur: & grauius eſt dilatare tempus in voto perſonæ quàm in voto rei: votum perſonæ proprie dicitur quando aliquis ſe totum vouet, & hoc eſt vouēdo quòd aliquem ſtatum viuendi ſtrictiorem aſſumet, vt profeſſionem alicuius religionis, & ſi aliqs tale votum ſine limitatione temporis factum complere differt, valde errat: qa tantum diuino cultui ſubtrahit, quanta eſſent bona, q̄ agere poſſet: & deberet ſecundum regulam religionis ſupra bona quæ in ſeculo agit, & in tantum periculoſa eſt iſta cunctatio, ꝙ aliqui de die in diem completionem differentes morte præueniēte complere nequiuerunt, quod in grauiſſimum eis cedit peccatum. *Si nolueris polliceri abſque peccato eris.* Hic probat, quòd melius eſt non polliceri, quàm pollicita non complere, quia non vouere peccatum non eſt, cum votum fiat de nō debito, qui autem vouit iam obligatus eſt, ideo peccat cum habita opportunitate non reddit. *Cum uotum uoueris.* Improprius modus loquendi eſt, quia iſtud verbum vouere importat vtrunque, ſicut ſi quis dicat iſte eſt cęcus viſu, quia tunc ille ablatiuus ponitur ex ſuperabundāti: ſed quia eſt regula ꝙ ſi vna dictio ſignificet id quod ſignificant duæ dictiones, & cōiungantur vni earum, quarum ſignificatum gerit, ſolum ſignificabit id quod altera, vt cęcus ſignificat carentem viſu: ſi autem dicatur iſte eſt cęcus viſu, ſolum ſtabit cęcus pro carente, ſic ait Doctrinalis auctor in c. conſtructionis.

Aequiualens geminis dictio ſi iungitur vni.
Hanc ſolam ſignat cęcum dic viſu carentem.

Sic eſt hic, quia licet vouere ſignet facere votum, qa tamen ponitur hic vouere votum, ſolum ponitur vouere pro facere. ſ. cum votum voueris. i. cum votum feceris. *Domino Deo tuo.* Quia nulli alteri Deo vouere licebat. nam vouere eſt actus latriæ, quæ nulli alio quàm Deo attribuenda eſt: ad deos autem extraneos nullam reuerentiam habere debebant Iudæi, ſed eos totaliter deteſtari tanquam immunditiam, vt patet ſupra 7. cap. etiam votum nulli homini faciendum eſt. poſſumus enim hominibus promittere aliqua q̄ propter eos faciamus: vouere tamen eis non poſſumus, quia vouere eſt attribuere quandam reuerentiā, quæ ſoli Deo conuenit, ſcilicet promittere aliquid alicui, quia Deus eſt, ad honorem eius: ſi ergo aliquis alicui homini aliquid voueret, diceret illum hominē eſſe Deum, & propter eius diuinum honorem talia faceret. *Non tardabis reddere.* Tardare in reddendo quandam dicit negligentiam, quæ circa maximas res ſicut circa Deum pctm̄ eſt: nam cum omni reuerentia circa talia eſt habendum & non negligenter, & ſollicitos nos oportet eſſe in ſeruitio Dei noſtri, ne aliquid deſit: cum nos ex nobis multum deficientes ſu-

Vouere quid ſit, & qñ uotum ſoluendū.

F mus, & hoc eſt quod maxime diligit Deus, vt patet Micheę. cap. 6. cum dicitur, quid dignum offeram domino curuare genu Deo excelſo, nunquid offeram ei holocauſtomata, & vitulos anniculos? nunquid placari poteſt dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? Indicabo tibi o homo quid ſit bonum, & quid dominus quærat a te: vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo: iſta autem ſollicitudo in cultu Dei noſtri tanta debet eſſe, vt tremamus coram eo, ne quid deſit cultui eius, quod nos implere poſſimus: ſemper ergo coram eo timendūm & tre-
G mēdum eſt, ſicut patet pſal. 2. cum dicitur ſeruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. quòd ergo aliquis in his quæ ad Deum ſunt, negligenter ſe habeat, eſt non exiſtimare Deum tantæ bonitatis, ſicut eſt: quod magnum peccatum eſt, nam coram magnis dominis in ſeruiendo diligentes ſumus propter eorum reuerentiam: omnis autem tardans votum reddere cum poſſit, dominum negligit: quia aut putat illud votum nil fuiſſe, & Deum nō attendere iſta, quod error magnus eſt tanquam ea quæ ad Deum loquimur ridicula ſint, aut non reputat Deum tantę dignitatis, reuerentiæ aut poteſtatis, vt propter eum in ſoluendo promiſſa feſtinare debeat, & hoc rurſus deteſtabile eſt: eſt tamen differentia, quia aut in vouente eſt limitatum tempus ſolutionis, aut non. ſi autem
H ſit limitatum tempus ſolutionis, oportet tunc ſolui promiſſum alioquin peccatum eſt, ſi ſit in poteſtate noſtra completio promiſſorum. nam etiam ſi alicui homini aliquid promittamus, ſiue iurando, ſiue non iurando, in quo nunquam eſt votum, & hoc ſit limitatum tempus, ſcilicet ſoluere poſſumus, & nolimus peccatum eſt: quando magis in Deo ad quem ſpecialiſſima reuerentia haberi debet? ſi autem non ſit ſtatutum tempus, licet in alijs hominibus promiſſa complere differamus peccatum non eſt, in Deo autem quem cum ſumma reuerentia colere nos oportet, graue delictum eſt. *Quia requirit Dominus Deus tuus.* Ideſt non putes, quòd Deus non curet de promiſſis noſtris: nam licet bonorum noſtrorum non egeat,
I vt patet pſal. 15. ſi tamen aliquid vouemus, & non complemus, multum ad hoc reſpicit: non quidem quaſi promiſſis noſtris egens: ſed quia ſi non reddimus, eum contemnimus, & fit nobis in peccatum. requirit ergo Deus iſta, ſcilicet attendens vtrum promiſſa ſoluerimus: vel non, & non reddentes punit. *Et ſi moratus fueris.* Mora ſua cuilibet eſt nociua etiam ſecundum iura humana: ideo ſi aliquis recipiens aliquam rem commodatam reſtituat eam dño ſuo. ſ. cōmodatori ſine vlla mora, dato ꝙ res damnificetur fortuito caſu, non tenetur cōmodatarius, ſcilicet qui rē commodatam recepit: ſi tamen fuit in mora reddendi, tenetur de caſu fortuito propter moram: eodem modo in depoſitario: ſi depoſitarius, ideſt ille apud quem res cuſtodienda depoſita eſt, fuit in mora red-
K dendi depoſitum, & eueniant aliqui caſus fortuiti, tenebitur de caſibus fortuitis, vt patet extra de depoſito. cap. bona fides. eodem modo apud Deum mora nobis nociua eſt, cum ſumus in mora reddendi, id quod promiſimus: ſed aliquis conſtituitur in mora dupliciter, quia aut limitauit tempus ſolutionis voti, aut non: ſi autem taxauit tempus, lapſu termini conſtituitur in mora, & iam peccat: & Deus requiret ab eo: ſi autem non limitauit tempus ad ſoluendum, intelligitur quàm citius commode id ſoluere poſſit: cum ergo aliquis habens opportunitatem ſoluendi promiſſum Deo non ſoluit, conſtituitur

tuitur in mora: licet ista mora non sit interpretanda strictissime: strictius tamen cōstituitur aliquis in mora circa Deum quàm circa homines, cuius ratio est: quia maiorem reuerentiam obseruare tenemur ad Deum quàm ad homines, & magis laborare, vt compleamus promissa ad eum quàm ad cæteros. *Reputabitur tibi in peccatum*. Idest Deus iudicabit hoc tanquam peccatum puniens te pro ista mora, quę est peccatum omissionis: sicut pro aliquo alio peccato commissionis.

Si nolueris polliceri. Est polliceri Deo actus latriæ cum in honorem eius aliquid agimus, promittentes nos tale, aut tale facturos. Et est hic duplex bonum. Primum quia aliquid propter Deum facimus. Secundo quia totam nostram volūtatem ei per votum subijcimus: nam qui libere agit Deo actum suum tribuit, sibi autem voluntatem reseruat: qui autem vouet, & agit Deo actum suum & totam voluntatem donat nihil sibi prorsus reseruans. Et ista est causa quare magis merentur illi qui agunt aliquid ex voto quàm si sine voto agant: quia magis meretur qui plura Deo tribuit: plus autē est totam voluntatem subijcere, & omni tēpore quàm pauco tempore, vel nullo modo, sed actum solum dare. multum ergo merentur vouentes. Si tamen aliquis non voueat, nō propter hoc male agit: qui tamen vouet & non complet, male agit cum destruit bonum, quod a principio egit.

Agentes aliquid ex voto quare magis merentur quàm sine voto.

Quod autem egressum est semel de labijs tuis obseruabis. Non oportet quod egrediatur de labijs: quia etiam si aliquis ore non protulerit, dum tamen corde deliberauerit, obligatus est ad tenendum votum. nam sicut egressio de ore facit verbum vocale, ita determinatio interior facit verbum mentale.

Egressum est semel. Dicitur semel ad notandum ꝙ non fit idem votum multoties: nam postquàm aliquis semel mente aliquid determinauit, siue verbo protulerit siue non, quia determinatum est, retractari non potest, ad hoc ꝙ iterum fiat: ideo semel tantū idem votum fit, ita tamē quòd determinate fiat. s. cū plena deliberatione: nam si quis subito ex passione in verba prorumpens aliquid vouisset, quia non potuit habere animum se obligandi, cum non habuerit voluntatem ad aliquid: quia determinata non fuit.

Et facies sicut promisisti Domino Deo tuo. Nihil mutans de ipsa re promissa, aut de actu, & cōditionibus, atque qualitatibus rei, vel actus, cum quibus promissio facta est.

Et propria voluntate. Quasi dicat non coactus: nam si quis cogeret quemquam ad vouendum inferens pęnas, aut pęnarum iustos metus, votum factum nullum est ex defectu consensus, cum consensus per violentiam compleri nō possit, scilicet si metus vel coactio intercedit, vt patet extra de sponsalibus. cap. cum locum.

Et ore tuo locutus es. Hoc nō est de essentia voti sed de solennitate: nam Deus qui scrutatur intima cordium, ita videt cum in secreto cordis nostri consentimus, & totaliter deliberamus, atque vouemus aliquid agere, sicut si publice clamaremus: nihil enim minus corda ei quam voces patent: nec corda minus quàm voces manifesta sunt: est tamē maior culpa cum quis votum solenne infringit, quàm cum infringit non solenne; quia circunstantia notorietatis aggrauat peccatum: videtur namque Deus in facie cōtemni, cum votum factum ei coram omnibus infringitur: si autem votum secrete factum infringatur, eum occulte contemnimus: quod non ita damnabile est.

Ingressus vineam proximi tui. Hic ponitur de grata

A communicatione, ita quòd vnus non doleat, si alius modicum de bonis eius accipiat. *Ingressus vineam*: Idem est de segetibus: quia potest quilibet intrare & accipere spicas, & defricare, vt comedat, & patet qa discipuli Christi hoc fecerunt, vt patet Matth. 12. cap. scilicet vellebant spicas, & comedebant: & si dicas quòd hoc fecerunt cogente fame non nego: sed ecce sine coactione facere poterant. Et patet ex argumento pharisęorum qui solum arguerunt de violatione sabbati dicentes, ecce discipuli tui faciunt, quæ non licet facere sabbatis: si autem illicitum fuisset eas simpliciter accipere, pharisęi etiā de hoc arguissent: quia non constabat eis vtrum ex necessitate fecissent.

De grata cōicatione: quo ad fruct⁹ terræ.

B *Comedes vuas*. Dicit Rabbi Salomon quòd hoc intelligitur de eo qui intrat ad faciendum aliquid in vinea: non autem de eo qui solum vult comedere: qa hoc non licet. Sed non videtur hoc, quia de laborantibus manifestum est: cum enim non debeat claudi os boui trituranti, vt patet infra 25. cap. & prim. Cor. 9. cap. quanto magis homini laboranti? sed hic intelligitur de quocunque intrante in vineam: quia Deus intēdebat inter eos amicabilem communicationem inducere, vt non tristarentur cum proximi sui aliqđ bonum paruum de suis acciperent.

Foras autem ne efferas tecum. Et ratio est, quia si aliquis solum comedat in vinea, non multum damnificat, quia paucis satiabitur: si autem efferre posset, multum destrueret.

C *Si intraueris segetem*. Posuit regulam de vineis, posuit hic regulam de segetibus: quia eadem ratio est in vtroque: nam sicut paucas vuas comedendo de vinea alicuius non damnificatur Dominus vineæ, ita paucas spicas accipiendo, & terendo, vel confricādo. Et non solum in istis licebat sed etiam in cæteris arboribus modicum de fructibus accipiendo, ponūtur tamen ista duo; quia ista communiora sunt vbique: etiam quia ista promptiora sunt ad lędendum quam arbores quæ sunt in hortis: nam arbores vt communiter in hortis sunt sub clausura; quæcunque autem sub clausura sunt, talia sunt a quibus multum obseruari oportet: quia solum frangere ostia, aut clausurā peccatum magnum est, & intrare non per locum de-

D bitum: sic enim dicit Christus Ioan. 10. cap. cum dicitur amen dico vobis qui non intrat per ostium in ouile, ille fur est & latro. vineæ autem & segetes nō sunt sub clausuris: ideo fas est cuilibet accedere ad vineā, vel segetem alterius, & accipere inde aliquid. Item quia ista de vuis & segetibus tolluntur a quolibet, quia modicum aut nihil damnificat propter maximam horum abundantiam: sed fructus hortorum non sunt ita abundantes sicut vuæ & segetes: ideo de his non explicuit tanquam non totaliter vellet ꝙ in omnibus fructibus sic fieret: nam si de fructibus sint copiæ abundantes ad modum frugum & vuarū, non læderetur magis dominus hortorum cum acciperetur de fructibus horum, quam cum acciperetur de frugibus & vuis. Si autem aliqua vinea esset sub

E clausura sicut hortus, non esset licitum accipi de fructibus eius sicut nec de hortis cū clausura prohibeat. *Amici tui*. Ponitur hic amicus pro quolibet pacifico, scilicet cui bene loquimur etiam si nihil in corde teneamus. Et isto modo omnes ciues ciuitatis alicuius sunt amici: quia debent omnes esse pacifici nihil inuicem repugnantes, & sic est ꝙ amici sunt, dato ꝙ non colloquantur, vel alia opera simul faciant; & nō accipitur amicus proprie; quia tunc non deberet poni de eis ista lex, cum inter amicos non oporteat esse legem: quia amor est sibi ipsi lex. vt ait Seneca tragędia prima quæ intitulať Hercules furēs carmine 4.

& Boe-

& Boetius de consola.lib.3. metro vltimo, s. felix qui potuit. & hoc quia communia sunt quæ amicorum vt ait Arist.8.Ethi.cum & ipsi amici duo vnum sint, vt patet per Aristo. 9.Ethic. cum dicitur amicus est alter ipse: accipitur ergo amicus pro omni homine qui est de Iudaismo: sicut accipiebatur large istud nomen fratres pro omnibus qui sunt de genere Iacob: & tunc necessaria erat lex: quia non extendebatur charitas Iudæorum ad omnes, & vetarent omnem ingredientem: ideo mandatum fuit quòd neminem vetarent. *Franges spicas*. Carpendo eas a calamis siue culmis suis: nam cũ spica & culmus continua sint, & spica abscinditur a culmo, frangi dicuntur spicę. *Et manu conteres*. Excutiendo grana vt ad comedendum apta sint. *Falcem autem non mittes*. Idest cum omnia ista feceris non poteris adhuc falcẽ mittere in segetem, cuius ratio est: quia frangendo spicas manu & conterendo, modicum grauatur Dominus: si autem segetes metantur, cõsument velociter.

CAP. XXIIII.

Math.5. & 19. Mar.10. SI acceperit homo vxorem & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fęditatem: scribet libellum repudij, & dabit in manu illius: & dimittet eam de domo sua.

SI *acceperit*. Dicto de legalitate circa quasdam personas non coniunctas. hic agitur de legalitate circa coniunctam, s. circa vxorem. Et tanguntur duo principaliter. Primum de legalitate ad vxorem. Secundo de legalitate ad alias quasdam res ibi. *Si deprehensus*. Et prima in tres partes. Primo de separatione viri ab vxore. Secundo de eorum cohabitatione ibi. *Cum acceperit homo*. Tertio de supellectilis ordinatione ibi. *Non accipies*. *Si acceperit homo vxorem & habuerit eam: & non inuenerit gratiam in oculis eius*. Idest ꝙ vir eam odio habet. *Propter aliquam fœditatem*.

Fęditas quid vocetur in mulieribus, ob quam permittitur repudium. Quæst. I.

FOEDITAS attendi potest in corpore vt si sit in aliqua parte maculata, vel habeat aliquam grauem & continuam ægritudinem, quæ repugnat procreationi liberorum: vel aliqua fęditas est in moribus, vel quia forte mores vxoris non cõueniũt moribus viri, ita ꝙ in pace viuere nequeũt: Aben Ezra voluit ꝙ solum ex fornicatione præsumpta vir posset repellere vxorem: vt si forte vir præsumit ꝙ vxor sua fornicata est, vel forte vidit, & testibus probare nõ potest, repudiabit eam, & probat hoc ex dictione hebraica hic posita: quia eadem ponitur hic & Leui 18.cap. s. turpitudinẽ sororis matris &c. non reuelabis ibi accipitur pro coitu: ita vult quòd accipiatur pro coitu. s. cũ viro extraneo. Sed arguetur contra eum, quia vir reperiens vxorem adulteratam poterat eam accusare ad mortem, vt patet supra 22.cap. Si autẽ præsumeret vel sciret sed probare non posset, habebat probationem legis certissimã. s. aquas maledictas de quibus Nu.5.cap. & sic tolleretur pręsumptio.

Ideo dicendum ꝙ non ex sola præsumptione fornicationis daretur libellus repudij: quia dato ꝙ esset pro ista causa non tamen exprimebatur: ideo posset vir tacendo pro quocũque odio eam repellere. Item quia ex hac causa sola si fieret, quando alij viderent aliquam fęminam repudiatam, scirent ꝙ propter fornicationem veram vel præsumptam: quare nullus eam accipere vellet: sed multi eas recipiebant: ergo &c. Item totus populus sciebat, quòd omnis fornicatio vera vel præsumpta tolli & certificari poterat per duo remedia supra posita, scilicet de accusatione, & de aquis maledictis: sed lex & omnes permittebãt libellum repudij: ergo propter aliquas alias causas: ideo datur econtrario ꝙ vel ex quacunque causa voluntaria fiebat repudium, vel non fiebat propter præsumptam fornicationem, patet consequentia: quia si fieret repudium propter fornicationem præsumptam, non poterat causa exprimi: quia si exprimeretur, & vir in probatione succũberet, puniretur: quia infamauit vxorem, vt separaretur a se: & compellerent eũ redire ad eam, sicut de illo qui opposuit vxori ꝙ nõ inuenit eam virginem, vt patet supra 22.cap. secus est quando non agit contra vxorem ad separationem: sed vt tollatur præsumptio, & inquietudo animi sui: quia tunc permittit lex ꝙ præsentetur sacerdoti, & fiat probatio de aquis amarissimis: si autẽ non exprimatur causa, sed prætereatur sub taciturnitate, poterit vir eam ex quacunque causa eam tacendo repudiare: quia non poterit sciri vtrum propter fornicationem vel aliàs repudiat: aliqui Talmudistæ dicunt ꝙ non poterat vxor repelli ex quacunque causa: quia aut illa causa vel fęditas venit ante matrimonium, vel post, si ante matrimonium, aut erat occulta, aut apparens: si occulta potest eam repudiare: quia fuit fraus in contractu matrimonij, cum non potuerit patere vitium vxoris, quia ipsa callide abscõdit: sicut qui vendunt iumenta morbosa suppressis vitijs eorum: si autem apparens erat, nõ potest repudiare: sibi enim imputet, quia talis placuit: si post contractum matrimonium venit fęditas, dicunt ꝙ nunquã fiebat repudium nisi propter fornicationem: sed hæc omnia non consonant statui primo Iudæorum, qui nimis duri erant corde, & poterant incurrere in magna odia vxorũ ex quibuscũque causis aduenietibus post matrimonium, & etiam pro causis apparẽtibus ante matrimonium, vt si aliqua mulier esset diues siue pulchra, & haberet aliquam fęditatem cognitam, vt quia mali aspectus, vel ægra: vel quia decora sed manifeste erat malorum morum, & concupiscentia pulchritudinis, vel cupiditas diuitiarum faceret non attendere, vel non curare alias fęditates. deinde consummato matrimonio incurreret tantum odium inter eos, quòd si non separarentur, vir occideret eam: ideo videtur quòd licebat eã dimittere sicut de muliere quæ accepta fuit de alia gente propter corporis pulchritudinem, & post non placet in oculis viri, vt patet supra 21.cap. Item quia ista distinctio supra data & aliæ causæ assignatæ a Iudæis videntur esse causæ repudij de quadam æquitate & iure: Moyses autem non attendit æquitatem, sed duritiam cordis eorum, vt patet Matth.19.cap. scilicet vt non occiderẽt vxores, sed ista duritia cordis ad occidendum vxores potest in eis insurgere non solum ex causis assignatis, sed ex quacunque displicentia: ideo ex omni causa permittebatur: & hoc satis patet ex quæstione phariseorum ad Christum Matth.19.cap. ipsi enim semper arguebant ex his quę videbantur dura in lege, vt concluderent contra magnam misericordiam quam Christus prædicabat, & arguerunt vtrum ex quacunque causa liceret dimitti vxorem: & respondit Christus quòd non. ipsi autem replicuerunt quare Moy-

ses permisit in lege. videtur ergo quòd Moyses permiserat ex omni causa repudium.

Et si dicas quòd replicatio ista nō refertur ad quæstionem factam, sed ad responsionem datam a Christo ꝙ nunquam licet nisi ex causa fornicationis: ita ꝙ sit sensus quare Moyses permisit in lege, scilicet siue ex omni causa siue ex multis: cum tu dicas quòd solum propter fornicationem?

Respondetur ꝙ adhuc concesso hoc ad quod nemo nos cogit, stat ratio: quia si non fuisset ista intentio Moysi, vel si non obseruatum fuisset, tunc sic, ipsi nullam causam arguendi contra ipsum haberent. sed falsum est quia si respiciantur omnia argumenta eorum in toto processu Euangelij, reperientur fundata in lege, siue quantum ad intellectum, siue quantum ad apparentiam, vt eum insolubiliter concluderent: sed mentita est iniquitas sibi: cadebant enim in laqueum quem nexuerant, vt eodem argumento caperentur quo capere intendebant.

Scribet libellum repudij. Licet abijcere vxorem non esset mandatum sed permissum, tamen dare ei libellum quando repudiabatur, præceptum erat: quia hoc erat in fauorem vxoris, vt sciretur ꝙ a viro dimissa esset, & posset alteri matrimonialiter copulari: & scribebatur in libello quòd dimittebat eam vir promittens nunquam amplius cum ea matrimonialiter cōuenturum: ideo quòd haberet licentiam contrahendi cum alio.

Quid scribebant in libello.

Magister in historia scholastica dicit, quòd in libello ponebatur iuramentum de non cōueniendo cum ea matrimonialiter, & causa propter quam abijciebat eam: & legebatur coram sacerdotibus. sed forte nō multum apparet: quia mulier infamaretur sic maxime si fornicatio ibi exprimeretur, & nullus eam ducere vellet.

Item quia iste libellus dabatur in fauorem eius: quia dicitur, dabit libellum in manu eius & dimittet eam: sed si ibi contineretur causa repudij magis esset ad odium. *Et dabit in manu eius.* Scilicet ꝙ scribet vir libellū repudij in quo restatur se dimittere eam abijciens eam, & promittens nunquam petere ab ea debitum sicut ante consueuerat, & quòd non accusabit aliquem virum, qui eam acceperit in vxorem, vel ad eam carnaliter quomodocunque accesserit: conseruabat autem fęmina hunc libellum ad tutamen suū, scilicet vt si quispiam vellet eam accusare, ꝙ coniungeretur alteri viro, & committeret in hoc adulteriū, ipsa monstraret libellum illum, in quo patebat eam absolutam a lege prioris viri, & in facultate sua esse cuicunque viro vellet coniungi.

Ritus repudiandi vxorem.

Et dimittet eam de domo sua. Scilicet ꝙ ipsa eat quocunque voluerit, & contrahat cum quocunque voluerit. *Cumque egressa alterum virum duxerit.* Forte iste qui repudiauit fęminam aliquam, repudiauit eam ex aliqua causa leui, quæ cuique videretur irrationabilis: ideo quilibet alius vir non curans de illa leui causa acciperet eam in vxorem.

Et ille quoque oderit eam. In quo patet ꝙ odium erat causa sufficiens repudiandi vndecunque nasceretur, & patet Malach.2.cap. vxorem adolescentiæ vestræ nolite despicere: cum odio habueris eam dimitte. Ex odio ergo solo vxores repudiari permittit, quia semper consistit fundamētum huius legis, s. duricies cordis hebręorum: quia si vxorem exosam haberent, siue hoc iuste siue iniuste fieret, eam lacerarēt nisi abijcere possent; salubre ergo erat illis, ꝙ ex quocunque odio eas repudiare possent, etiam ꝙ quidam dicebāt, scilicet, ꝙ Deus hic solam fornicationem ponat pro causa hanc solam fęditatē nominans, non conuenienter dr̄: nam in litera dicitur si acceperit homo vxorē,

A & non habuerit gratiā in oculis eius propter aliquā fęditatem: si aūt per fęditatē intendisset signare fornicationem veram, vel præsumptā, non dixisset propter aliquam fęditatem sed propter fęditatem, ita qđ fęditas illa determinata sit: sed dicitur propter aliquā fęditatem.i.propter quamcunque. multa ergo fęditatum genera consentit, in quibus mulier repudiari possit. fęditas autem signat quamcunque indecentiā, sed magis indecentiam in corpore vt indispositionē vultus, aut malum colorem, vel ægritudinem. signat etiam large morum inhonestatem, quę causa conuenientissima erat ad repudiādum eam. *Dederit ei libellum repudij.* Nec ponitur numerus in maritis repudiantibus: quia etiam si cum mille contraxerit, & totidem B repudiēt eam adhuc poterit vltra contrahere, sed prior maritus recipere non poterit, quia contempsit eam: & vt non moueantur cito viri ad repudiandum vxores. *Et dimiserit eam de domo sua.* Idem ritus seruatur qn̄ secundus vir repudiabat vxorem, sicut cū primus repudiabat eam, & sic de cæteris: dato ergo libello repudij in manu vxoris abijciebat eā vir a domo, & dabat ei omnia quæ sui iuris erant. s. bona dotalia, & partem bonorum de cōi acquisitorum: nam si fęmina peccasset, & ob hoc a viro repelleretur, vtpote quia fornicata foret, perdebat dotem, s̄m iura humana quæ nunc sunt: & sic videtur ꝙ forte tūc esset, si tamen fęmina ex aliqua fęditate alia corporis, vel importunitate morum repelleretur, non perdebat dotem: filij autem siqui erant viri repudiantis, & mu- C lieris repudiatæ alebantur apud patrē, siue apud matrem s̄m ætatem filiorum: nam si in parua ætate essent, ita vt indigerent solatio materno apud matrem alebantur: si autem essent maioris ætatis, ita ꝙ apud patrem viuere possent, ab eo alebantur. sic.n. nunc mandant iura ecclesiastica, vt quando diuortium fit viri & vxoris, si puer sit in anno tertio vel infra annū tertium deberet apud matrem nutriri, si autem sit vltra annum tertium debet nutriri per patrem, vt patet extra de conuersione infidelium.c.ex literis, secus tñ est si fiat diuortium: quia isti erant infideles, & alter eorum conuertitur ad fidem Christianā dum tamen filius sit infra annos discretionis, & debeat regi mandato parentum, sequitur illum qui conuertitur ad fi- D dem christianam in fauorem fidei, vt patet in eod.c. si autem esset filius in ætate adulta, in qua possit eligere quid vellet an fidem Christianam, vel Hebræorum perfidos ritus, facere poterat sicut vellet: quia inuitus trahendus ad fidem non erat dato ꝙ nō esset emācipatus, & maneret sub patria potestate: quia patria potestas ad hoc non se extendit, maxime cum ecclesia nullum inuitum recipiat: quia Deo non placēt sacrificia inuoluntaria: cum tamen fiebat diuortium inter Hebræum & Hebræam, quia vterque manebat in eadem lege, tenebatur regula quæ tenetur cū fit diuortium inter duos Christianos.

Vel certe mortuus fuerit. Istud aduerbium certe nihil operatur hic ad significationem: ponitur autem ista disiunctio hic. s. siue vir secundus mulierem repu- E diauerit, siue non repudians eā mortuus fuerit: quia in quocunque istorum duorum casuum tenet quod dicitur in textu. s. quod mulier ista non poterit redire ad priorem virum qui eam repudiauit, etiam si mulier venire vellet ad ipsum & vir petat eam.

Non poterit prior vir recipere eam in vxorem. Quod dicitur de istis duobus viris dicitur de omnibus alijs quotquot eam acceperint, nam sicut primus qui accepit eam in vxorem, & postea repudiauit, non potest eam reaccipere in vxorem, si secundus vir repudiet eam, vel moriatur, ita si secundus vir repudiauit eam, & accepit eam tertius vir, & iste moriatur non

poterit

poterit eã accipere primus, nec secundus, vel ẽt si tertius, qui repudiauit eam: quia eadẽ ratio est de vtroque, & sic si mille viri acceperunt eandem vxorem, & omnes repudiant quomodo vltimus, qui habet eã repudiat eam, nullus priorum potest eam accipere, vel si iste vltimus moriatur, litera tamen solum posuit de duobus: quia eadem ratio reperiebatur in multis alijs quotquot essent. *Quia polluta est, & abominabilis facta est coram Domino.* Idest quia à priore viro coram Deo & toto populo abominata est, & polluta iudicata. *Ne peccare facias terram tuam.* Idest vt non incites ad peccandũ viros terræ tuæ: quia si vir prior reduceret eam ad se cũ ante abominatus fuerit, posset eam ex magno odio faciliter occidere, in quo cõmitteretur magnum peccatum, & pollueretur terra sanguine innocente, quod valde displicet Deo, vt patet Num.35.& supra 19.cap.

An repudium vxoris fuerit de se licitum. Et nunquid dantes gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant. Et quare lex vetus non omnia mala prohibuit, lex autem noua sic. Quæst. II.

De repudio vxoris vtrũ licitum esset aliqui dubitant. Et communiter dicitur ꝙ repudium potest accipi dupliciter, aut proprie, aut large: dicitur large repudium diuortium viri & vxoris quantum ad thorum, vel cohabitationem ex fornicatione, ita quòd neuter possit alteri copulari, & hoc licitum est: quia Christus illud licite fieri dixit Matth. 19. cap. repudium proprie dicitur expulsio vxoris a thoro, cohabitatione, & vinculo matrimonij: ita quòd quilibet eorum possit alteri matrimonialiter coniungi, & de hoc dubium est: & videtur quod licitum est: quia lex iusta omne malum vetat: sed lex Moysi fuit iustissima, quia a Deo, & in se ordinatissima, vt patet supra 4.cap. ergo cuncta mala vetat: sed repudium nõ vetat: ergo non est malum: maior patet extra de constitutionibus. c.nã & concupiscentiam, vbi dicitur quod lex omnia mala prohibet.

Item quia ita videtur esse cõtra bonum matrimonij pluralitas vxorũ sicut dissolutio: sed licite habuerunt sancti patres multas vxores ante datam legem, vt Abraham & Iacob: & post datam legem, vt Dauid: ergo etiam repudium licite fiebat. Item quia dicit Chrysostomus sicut Apostoli permiserunt secundas nuptias, vt patet prima ad Tim.5. ita Moyses permisit libellum repudij: sed secũdæ nuptiæ licite fiũt, quia dicitur ꝙ vidua si non vult continere nubat in Domino, idest in nomine Domini. ergo licite fit repudium. Respondetur quod repudiatio vxoris illicita est, vt patet Matth.19.cap. quia ad duritiam cordis eorum permissa est, sicut vsura mala est, sed propter magnam cupiditatem eorum, erga alienos permittitur: sed hoc etiam non erat bonum, quia vt patet Psal.13. ille cum Deo habitare dicitur qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & glosa Hebraica ibi dicit: nec etiam gentili. Et si quæras nunquid dantes gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant ista faciendo, quia de se mala erant.

Respondetur quod non peccabãt, quia lex eis permittebat, & si vtendo legis permissione peccarent, lex permittens mala esset, cum poneret laqueũ operantibus: & nihil differret colere idola quod non est permissum, a repudiando vxorem quod est permissum: sed istud quod secundum se malum erat, Deo dispensante per communem legem bonum efficiebatur: Deus enim qui nouit corda hominum, & dispositiones temporum, & populorum, quod malum

F de se erat alicui populo bonum facit, sed nulli hominum licet talem facere permissionem.

Et sm̃ hoc r̃ndetur ad argumenta: ad primũ r̃nderi potest quòd maior non tenet vniuersaliter: quia lex humana iustissima non vetat omne malum, quia nõ vetat meretrices: immo illa lex quæ meretrices vetaret, iniustissima esset: quia vt ait Aug. tolle meretrices, & cuncta libidinibus conturbabis. Et si arguas ex hoc contra legem Euangelicam quæ meretrices detestatur quod iniusta sit. Respondetur quòd leges humanæ sunt quædam regulæ directiuæ ad pacẽ & bonum statum politiæ: si autem in ciuitatibus meretrices non essent, sequerentur multa adulteria, incertitudo prolis, & concubitus masculorum: quæ

G maxime repugnant politiæ statui. lex autem euangelica non respicit principaliter vtilitatem, vel bonũ statum quantum ad honorem, & aliqua mundana in aliqua persona, sed respicit cuiuslibet personæ bonũ spirituale: & quia quodlibet malũ est destructiuũ boni status alicuius personæ, ideo oẽ malum prohibet. Item quia quilibet Legislator qui hõ est, defectuosus est: nec potest dare aliquod adiutorium ad præseruationem ab omni malo: Deus autem potest dare homini cuilibet quantum potest se disponenti gratiam ad bene agendum, & malo resistendum: ideo iuste potuit omne malum prohibere. Et hæc est ratio potissima quare in lege veteri non fuerunt omnia mala prohibita, quia nõ erant in ea aliqua in quibus homo se exercitans gratiam reciperet, sicut sunt

H sacramenta in lege noua: nec tantum Deus visitabat corda hominum sicut nunc visitat, & adhuc nõ suffi ciebat hoc: sed addebantur multæ pęnæ, & maledictiones transgressoribus, vt patet in his quatuor libris, benedictiones quoque terrenæ ad obseruationem incitantes: sed adhuc ad custodiendum grauis erat, vt demonstrat Apostolus ad Rom.6.& 7. & 8.cap. & patet Actuum 15.cap. hoc est iugum quod nos nec patres nostri ferre non potuimus. In lege autẽ Euangelica data fuit plenitudo gratiæ: vt non solum homines quæ præcepta sunt agant, sed multa & mirabilia supererogent. posset autem responderi ad minorem cõcessa maiore, scilicet quòd lex vetus iustissima est, & omne malum prohibet. Et ad hoc notandum quòd iustissimum dupliciter dicitur aut abso-

I lute aut in comparatione. illa lex absolute iustissima dicitur quæ omne iustum simpliciter respicit, nõ descendendo ad iustum vel ad bonum politiæ alicuius specialiter: & ista est lex Euangelica, & sicut absolute omne iustum respicit, ita absolute omne malum prohibet. lex iustissima comparate dicitur, quæ bonum alicuius gentis specialiter respicit: & illa non oportet quòd omne malum absolute respiciat, sed id quod est malum illi ciuitati: cum ergo isti ciuitati bonum sit, quòd meretrices sint, vt adulteria non sequantur: ideo eas nõ prohibet: sic lex vetus fuit quędã directio specialis politiæ Iudaicæ sicut patet Exo. 19.cap. quia eos solos tunc in peculiarem populum accepit: ideo bonum illius gentis specialiter atten-

K debat, sed illi genti adhuc infirmæ bonum erat repudiare vxores, & vsuras alienis dare, ideo permissum est. Quod autem lex vetus nõ esset lex data vniuersaliter, sed lex data alicui politiæ specialiter patet: q̃a si foret vniuersalis omnes homines obligaret, sed nõ obligat omnes homines, ergo non erat vniuersalis: lex autem euangelica vniuersalis fuit: ideo omnes homines obligat: patet differentia inter istas duas leges: de lege Euangelica habetur Matth. 28.cap. vbi dixit Christus ite per vniuersum mundum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit: qui autem non crediderit,

Lex noua quare potuit omne malũ prohibere: lex vetus non.

Notãdum de duplici iustissimo.

derit, condemnabitur. Ecce ergo qualiter omnes obligat ad recipiendum eam sub pęna mortis æternę, de lege autem veteri non peregrinabantur inter eos, vt patet in toto processu veteris testamenti, & præcipuę in his quinque libris in quibus ponũtur leges per hunc modum: etiam quia id quod potissimum erat in ea, scilicet circũcisio solum fuit imposita Hebręis, vt patet Gen. 17. cap. ergo nõ pertinebat ad alias gentes. Item si ad alias gentes pertineret, fuisset eis denunciata, sed nulli genti denunciata fuit aut prædicata lex vetus nisi genti Iudęorum, quæ suscepit eam in monte Synai: & postea nullus de Iudæis iuit ad prædicandum inter gentes annuncians teneri eos ad obseruationem legis veteris: in lege autem Euangelica econtrario factum est: quia in principio eius misit Christus prædicare discipulos per totum mundum prædicare Euangelium omni creaturę, vt patet Matthæi 28. cap. ipsi autem iuxta mandatum Christi per totam terram iuerunt, & prædicauerũt, vt patet Mar. vltimo cap. cum dicitur illi autem profecti prædicauerunt vbique Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.

Nec valet si arguas quòd aliquis propheta missus sit ad prædicandum gentibus, quia fuit missus Ionas propheta, vt prædicaret Niniuitis, vt patet Ionæ primo cap. & per totũ librum: nam non fuit Ionas missus ad Euangelizandum eis circuncisionem, vel obseruationem veteris testamenti, sed conuersionem de peccato: vel vt verius dicatur pęnã infligendã cum dixit, adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur: ipsi autem audita prędicatione eius conuersi pęnitentiam egerunt: nec tamen propter hoc conuersi sunt isti ad Iudaismum, aut obseruauerunt aliud quod pertineret ad vetus testamentum, sed solum fecerũt pęnitentiam de peccato suo: hoc autem non magis pertinebat ad statum veteris legis quàm ad statum naturæ: quia etiam homines sine lege data sciunt se peccare, & bene agere, & egebãt admonitore ad cõuersionem: in lege noua non fiebat sic prædicatio, scilicet quòd prædicarent Apostoli, vt gentes cõuerterentur a peccatis suis solum, sed in primis euangelizabant eis Iesum dicentes hunc esse verum Deum, in quo est tota salus, sine quo impossibile erat haberi bonum ad quod natura humana determinata est. non ergo erat lex vetus vniuersaliter data, sed erat lex specialis data cuidam politiæ specialiter, scilicet politiæ Iudæorum: lex Euangelicata erat vniuersaliter data, quia ad omnes homines pertinebat, & cum quælibet lex intendat bonum, & conseruationem illius politiæ ad quam data est, quia secundum hoc dicitur lex bona vel mala, & lex vetus erat data politiæ Hebræorum, solum intendębat bonum illius gentis: lex Euangelica erat data vniuersaliter: ideo intendere debebat bonum vniuersaliter, scilicet id quod erat secundum se bonum.

Lex euangelica est vniuersaliter data.

Sed tunc arguet aliquis quòd sicut lex vetus data Hebræis intendebat bonum politiæ Hebræorum, & quia ipsi erant imperfecti, dabatur lex imperfecta: ergo lex Euangelica quæ erat ad totum orbem, debebat intendere bonum omnium hominum: sed maior imperfectio reperitur in toto orbe, quàm reperiretur in gente Hebręorum: ergo plura mala deberet permittere lex Euangelica quàm lex vetus.

Respondetur quòd politiæ particulares ordinant subiectos, siue partes suas ad bonum quod in præsenti est: & quia bonũ quod est in præsenti, scilicet pax, & bonus status politicus, non conseruaretur nisi permitterentur aliqua mala: ideo necessarium est permitti aliqua mala: si autem lex Euangelica, quæ totum mundum dirigit, vel ad dirigẽdum totum mundum posita est, dirigeret respectu alicuius boni futuri, scilicet ad vitam æternam: & quia vita æterna est finis optimus per applicationem ad illum fontẽ totius bonitatis, & totaliter immaculatum: ita ergo ipse qui nos ad hoc bonum perducit Deus, vult vt ratio ipsa expetit quòd illud bonum nõ nisi per vitam immaculatam assequamur: est autem vita immaculata, cum nullum malum agimus quod nos maculatos reddere possit: & quia omne vitium siue actus per se malus, est huiusmodi: ergo omne malum decuit in hac lege prohiberi. Sed adhuc dicetur pro ista parte, quòd dato quòd lex euangelica vellet omnes homines regulare respectu boni pręsentis, non posset: quia vnitas legum datur vnitati politiæ, vel principatus, sed totus mundus non facit vnam politiam, vel vnum principatum: ergo non debet eis dari vnica lex secundum bonum præsens, respectu cuius sit vnica politia vel principatus: faciunt tamen omnes homines vnum principatum & politiam secundum quod subduntur capiti suo Christo tanquã membra, donec occurramus in virum perfectum: & quantum ad hoc conuenit eis vnica lex ordinans eos in principem illum.

Vita æterna est finis optimus.

Item quælibet vna politia ordinatur in vnum bonum tanquam in finem secundum conformitatem statuum: ergo nec erit eis eadem lex quantum ad bonum pręsens, bene tamen reperitur vnum bonum commune quantum ad futurum, scilicet vita æterna: nam omnibus erit commune bonum visio Dei: ad directionem ergo respectu illius boni bene conueniet omnibus hominibus vna lex, & ista est lex Euangelica, quia ipsa datur omnibus hominibus, vt probatum est: & non datur eis ad directionem respectu boni præsentis, vt patuit: ergo datur ad vitam futurã.

Item hoc patet magis quia Matth. 28. cap. vbi mandauit Christus prædicari istam legem, dixit qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui autem non crediderit condemnabitur: sed saluari & condemnari dicunt aliquid quod pertinet ad statum futurum post mortem: ergo lex euangelica solum dirigit ad bonum futurũ. Sed adhuc argues quòd eodem modo debet esse de lege veteri: nam sicut lex Euangelica ordinat in vitam æternam, ita lex vetus ordinat ad vitam æternam dirigendo homines per actus bonos qualiter se habeant in Deum: ergo eodem modo non deberet cõsentire aliqua mala, sed consentit: ergo & lex Euangelica consentire debet.

Ad hoc potest responderi dupliciter. Vno modo ꝙ siue lex Euangelica siue vetus dirigũt in vitam æternam, sed quia in veteri lege non erant sufficientia remedia ad eleuandum hominem in bonum iuxta illud Apostol. ad Hebræos 7. cap. neminem ad perfectum deduxit lex: immo cum non essent aliqua per quæ homines reciperent gratiam, sicut sunt in nouo testamento, & lex ipsa mala prohiberet, incitabantur homines magis ad peccandum existente lege quàm non existente lege, sic dicit Apostolus ad Roma. 7. cap. nam & concupiscentiam nesciebã nisi lex diceret, & ibidem virtus peccati est lex, idest id in quo fundatur peccatum est lex, quia per prohibitionem illius incitatur homo magis ad peccandum nõ existente gratia adiutrice: in lege Euangelica non erat sic, quia dabatur sufficiens gratia adiuuans per sacramenta, in quibus homo assuefactus multum vigoratur ad resistendum legi peccati: ergo in illa lege in qua nullum subsidium erat, non debuerunt vitari omnia mala: quia non possent omnes homines hoc facere: in lege autem Euãgelica quæ plenitudinem gratiæ habet, non debebant consentiri aliqua mala: quia erat gratia sufficiens ad resistendũ omnibus his.

Alio

Alio modo respondetur quòd licet vtraque lex tã Euangelica quam vetus dirigant hominem in vitam æternam, diuersimode tamen, quia lex Euangelica dirigit oẽs homines, vt iam doctos & assuetos: ideo nullum malum eis permittit: lex autem vetus dirigebat homines ad vitam æternam non tanquam doctos sed adhuc tanquam rudes & inexpertos: sed rudibus & inexpertis multa cõsentiuntur inconuenientia, donec assueti sunt ad rectitudinem: ergo lex vetus non debebat omnia mala vetare: nam licet lex vetus dirigeret hominem in vitam æternam per accidens, eo quòd illi qui recte cõplebant legem erant in fide mediatoris, & in charitate, principaliter tamen lex vetus quantum erat ex operibus legis nihil aliud erat quàm quædam dispositio ad perfectiorem statum, scilicet vt homines assuefierent in hac ad postea accipiendum legem nouam, quæ non dirigebat in aliquam alteram tanquam in statum perfectiorem: sed immediate in vitam æternam. debuerunt ergo in lege veteri quæ erat quædam regulatio incipientium, quædam mala permitti, vt sic homines assuefierent ad bonum totaliter: difficile namque erat incipientibus esse bonos & totã bonitatem via perfecta & laboriosa ostendere: quia sic fugient bonum: cũ autem paulisper itur consentiendo quædam mala, vt deueniatur ad id quod est simpliciter bonum: sequitur enim lex vetus in hoc conditionem omnium legum humanarum, quæ dantur aliquibus politijs particularibus, scilicet, quòd non est aliqua lex illarum simpliciter bona: nam illa lex vocatur simpliciter bona, quæ non deuiat in aliquo ad id quod malum est simpliciter, sed quicquid in ea continetur, est simpliciter bonum. si autem inquiratur aliqua lex particularis, non inuenietur talis: nam inter omnes legislationes humanas quotquot ab origine omnium politiarum traditæ sunt, nulla reperietur quæ sit simpliciter bona: ita quòd in nullo deuiet a bono simpliciter ad id quod est malum: nec debet aliquis Legislator ponere optimã legem simpliciter alicui politiæ particulari humanæ: nam lex tunc bona est cum conuenit eis quibus datur secundum finem, secundum quem datur: sed homines seculares non sunt perfecti: ergo non debet eis dari lex perfecta, & sicut ipsi non sunt simpliciter boni: ita non debet eis dari lex simpliciter bona: etiam quia finis ad quem dantur leges in ciuitatibus, est ad pacem politicam: sed ad istam pacem non conuenit quòd ponatur lex simpliciter bona, quia illa impediret pacem politicam: ergo non debet dari lex simpliciter bona alicui politię, ita quòd tota legislatio sit simpliciter bona: patet antecedens quia lex quæ esset simpliciter bona, omnia mala deuitaret, & sic fornicatio simpliciter tolleretur, & meretrices tollerentur: sed si meretrices tollerentur, sequeretur magna lis iuxta illud Augu. meretrices de ciuitate tolle, & cuncta libidinibus cõturbabis: ergo tales leges quæ essent simpliciter bonæ non essent bonæ alicui ciuitati: quoniam si aliqua ciuitas intenderet ponere legem optimam, cum optima sit illa quæ maxime vitia deuitat, & virtutes prouocat: sequeretur quòd deberet ponere legem monachorum & fratrum, quia ista maxime ad virtutem incitat, & promouet, cum in ea quilibet obediẽtiam, continẽtiam, & paupertatem voueat: sed manifestũ est quòd magna stultitia esset, talem velle condere politiam. non ergo debet alicui politiæ humanæ lex simpliciter bona imponi: quia illa omnia mala euitaret, quod inconueniens est, vt probatum est: & secundum hoc intelligitur id quod habetur extra de constitutionibus in c. nam & concupiscentiam, cum dicitur quòd ideo lex bona est, quòd dum cõcupiscen-

Lex simpliciter bona quæ sit.

F tiam prohibet, omnia mala prohibet, scilicet omnia mala quæ sunt mala illi politiæ in qua lex data est, nõ tamẽ omnia mala quæ sunt mala simpliciter: immo illa lex simpliciter cuilibet ciuitati mala esset, quæ oĩa mala simpliciter prohiberet. lex autem vetus fuit huiusmodi: quia dabatur hominibus imperfectis: ergo non debuit omnia mala prohibere: & in hoc conueniebat populo Hebręorum, & si non consentiret in ea Legislator aliqua mala, non conueniret populo Iudæorum, qui erat non simpliciter bonus: & quia inter cætera inter quæ homines imperfecti & vulgares magis inordinati sunt, præcipua sunt ista duo, scilicet appetitus venereus circa quem contingit fieri varia desideria, & abominationes vxorũ: ideo permissus fuit libellus repudij. Secundum est concupiscentia pecuniarum, & circa hoc sunt desideria inordinata lucrandi: ideo vsura quæ est lucrandi modus permissa est: circa alia autem non sunt ita fortes passiones: ideo non fuerunt factæ permissiones in alijs rebus. Ad 4m respõdetur ꝙ antecedens est falsum. s. ꝙ æqualiter est contra bonum matrimonij pluralitas vxorum, sicut dissolutio per repudiationem: quia repudium est contra substantiam matrimonij & cõtra finem: quia facit non esse matrimonium, & prolem non gigni: pluralitas vxorum solum est contra significationem, scilicet quia non significat vnam ecclesiã Christo vnitam: ideo repugnat hoc matrimonio qđ fit in lege Euangelica: quia hic magnum sacramentum est, quod ad Christum & ad Ecclesiam refertur, vt patet ad Ephe. 5. cap. Item quia pluralitas vxorum erat ad maius bonum. s. ad multiplicãdum populum Dei tempore illo: ideo bonum erat: repudiatio vxoris est ad euitandum maius malum, scilicet vxoris occisionem: ergo nõ iustificatur per hoc, & sic semper manet simpliciter malum, quamuis ex diuina permissione istis licitum erat. Et si arguas quòd ita deberet esse nũc, quòd plures vxores acciperent viri ad multiplicationem populi Dei. Respondetur quòd aliquid in se vno tempore bonum est, quod alio tempore non est bonum nec licitum: sicut de virginitate quæ nunc valde meritoria est, sed in primis parẽtibus si eam habere voluissent peccatum magnum fuisset: quia Deus mandauerat crescere & multiplicari: sic tempore patriarcharum erat populus Dei paucus: ideo bonum erat non solum vnam vxorem accipere ad generandum, sed etiam plures, dum non excederetur: ita quòd magis fieret ad carnis illecebras quàm ad generandi intentionem: sed nunc ita est multiplicatus populus Dei, quòd sufficit vna, & adhuc melius foret nullam habere, vt patet prima Cor. 7. cap. & patet quia nunc non dantur vxores in officium, scilicet ad generandum, sed in remedium, scilicet ad fornicationem vitandam, vt patet prædicto cap. bonum est mulierem nõ tangere, propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat. Ad tertium respondetur quod ly sicut in auctoritate Chrysostomi nõ dicit omnimodam similitudinem, sed aliqualem, s. quòd sicut licite celebrantur nuptiæ secundæ in lege euangelica: etiam licite celebrantur repudia in lege Mosayca, sed non æqualiter licite: quia nuptiæ secundæ sunt de consilio vel de permissione respectu maioris boni, repudium erat permissum respectu maioris mali: & secundæ nuptiæ in se bonæ erant sine aliqua permissione, licet non essent ita bonæ sicut continẽtia vidualis vel virginitas: repudium autem in se malum erat: ideo si non fuisset permissum, non licuisset illud agere. *Cum acceperit homo nuper vxorem*. Hic ponitur secundum, s. de viri & vxoris cohabitatione. *Non procedet ad bellum*. Quia Deus volebat quod in cohabitatione noua continuata firmaretur

De viri & vxoris cohabitatione.

The margin letters G, H, I, K stand beside the lines beginning "sus fuit libellus repudij", "vt patet ad Ephe.", "tempore patriarcharum" and "in lege euangelica".

retur amor viri ad vxorem: nec videbatur rationabile quòd nouiter coniuncti sic separarentur, & maius priuilegium datur hic quàm fuerat supra 20.cap.scilicet ꝙ qui nondum acceperat vxorem sibi desponsatam, quòd non exiret ad bellum: hic dicitur quòd etiam postquam eā acceperit carnaliter cognoscendo per totum illum annum: alij autem tres qui ponuntur supra 20.cap.nō gaudent ampliori priuilegio quàm ibi ponitur. *Nec quidpiam necessitatis publicæ ei imponetur*. Aliqui volunt quod intelligatur de pertinentibus ad bellum, vt portare victualia ad bellatores, sed magis videtur quod referatur ad omnes labores vel solutiones publicas: & hoc sic seruāt Iudæi: quia si tributa soluturi sunt, ipsi inter se dispertiunt, vt nouiter ducentes vxores in hoc releuentur: vt solum illo anno intēdat rebus suis: & ad minus oportet cōcludi ex textu quod non solum excusetur a rebus bellicis, sed etiam ab omnibus alijs laboribus, qui eum separant a cohabitatione quotidiana vxoris. *Quia dicitur vacabit absque culpa domui suæ*. Ita quòd maneat in domo,& non solum hoc, sed etiam ꝙ non soluat aliquid de tributis publicis: quia absque culpa, idest absque aliqua impositione grauāte debet vacare domui suæ,idest ad vtilitatem domus suæ nihil curans de publicis: quia domui in datiuo acquisitiue ponitur: si autem poneretur in ablatiuo esset sensus, quòd permitteretur stare in domo sua, ita quòd non cogeretur ire foras ad negotia publica,sed nō excusaretur a tributis propter hoc. *Non accipies*. Hic ponitur tertium.s.de supellectilis ordinatione: quia in vita œconomica necesse est habere supellectilia quæ sunt instrumenta ad vitam humanam: ideo Philosophus 1.Polit. ponit tres partes essentiales œconomiæ cuiuslibet.s.virum & mulierē, & bouem aratorem ſm sententiam Hesiodi, & intelligit per bouē seruum & alia supellectilia: & ideo ista non debebant in pignus accipi, ne destrueretur cōicatio œconomica quæ in his sustentatur. *Loco pignoris superiorem & inferiorem molam*. Idest duas molas quæ terunt farra, quarum vna est quæ mouet superior, alia est inferior quæ immobilis est. Et est sensus quòd nulla istarum molarum in pignus accipiatur: quia vna sine alia nihil valet: vel non accipiat ambas: quia istæ dant cibum toti domui,& sunt valde necessariæ & etiam non debēt prohiberi ne molant propter aliquod debitum: quia multum in hoc damnificaretur dominus earum, & nihil sic solueret: forte enim magis perderet dominus tempore quo non molarēt molæ quàm valebat debitum,& nihil releuaretur sic perdendo: ideo nulli licet talem facere pignoris detentionem: sed melius est quod permittantur molere: & ea quæ inde peruenerint accipiat creditor, donec vniuersum debitum sit persolutum,dum tamen interim necessaria domino ministrentur. Et per hoc prohibentur omnia pignora quorum vsus necessarius est vt vestimentum: ideo mādatur infra quod pignus pauperis reddat ei qualibet nocte ante solis occasum, vt dormiat in eo & sic habetur Exo.22.cap. *Quia animam suam apposuit tibi*. Idest quia aīa,i.vita habentis molas est in eis,cum ex eis habeat vnde viuat. Et si tu accipias eas anima illius,idest vita sua apponitur tibi, idest manet apud te,& hoc fieri non debet.

De supellectilis ordinatione.

Si deprehensus fuerit homo. Hic ponitur ſm principale de legalitate ad quasdam alias res. Et diuiditur in tres partes. Primo agitur de iusta pęnarum seueritate. Secundo de proximorum pietate ibi. *Cum repetes*. Tertio de iudiciorum æqualitate ibi. *Non occidentur*. Prima in duas. Primo de punitione humana. Secundo de punitione diuina ibi. *Obserua diligenter*. *Si deprehensus fuerit homo*. Scilicet in iudicio conuictus,

De legalitate ad quasdam alias res.

De punitione humana.

A vel per confessionem suam vel per testes: quia aliàs nulla pęna infligi poterat. *Sollicitans fratrem suum*. Idest fraudulenter ei loquens, vt ducat eum in locum vbi vendere possit.s.sollicitando eum vt veniat cum ipso ad terram hostilem: sicut aliqui Christiani falsi pueros decipiunt, & ducunt eos vt sarracenis vendant. *Et vendito eo acceperit precium*. Non infligebatur pœna mortis pro sola sollicitatione: sed ꝙ actualiter vendidisset,dabatur alia pęna minor ad arbitriū iudicis: sicut in furante ouem vel bouem si non comedisset, vel vendidisset, soluebat quinque boues vel quatuor oues: si autem nondum comederat, vel vendiderat, duplum dabat, vt patet Exo.22.cap. quia si nondum vendidisset, nō plene constabat vtrum ad vendendū accepisset. *Acceperit precium*. Qđ aūt aliquis vēdidisset

B aliū sufficiebat ad punitionē capitalē, etiam non probato quod sollicitauerit, vel ꝙ precium acceperit,sed ista ponuntur ad demonstrandum veram venditionem: quia aliquis maior viginti annis pōt pati se venundari ad participandum precium, vt habetur instituta de iure personarum.§.serui autem. Et licet aliqs vere vendiderit aliquid, & probetur, obijciet quod alius permisit se vendi ad participandum precium. Si autem probetur ꝙ iste sollicitauit eum,& quòd recepit preciū venditionis, eliditur vtraque pars exceptionis.s.quod voluntarie venditus fuit, & assecutus fuit precium: & etiam ſm legem Mosaycam quilibet se poterat vendere, vel permitti vendi ab alio, vt patet Exo.21.& Leui.25.c. *Interficietur*. In hoc furto impo-

C nitur maior pęna quàm in alijs: quia in nullo aliorū imponit̄ pęna mortis, sed solutio quintupli, vel quadrupli, siue dupli, vt patet Exo.22.c. hic autē propter dignitatem hominis imponitur pęna mortis. *Auferes malum de medio tui*. Idest malum culpę vt indirectio culpę ordinetur per regulationem iustitiæ. vel. *Auferes malum*. Scilicet malum damni: quia si relinquatur impunitus non formidabit postea cōmittere similia. *Obserua diligenter*. Hic ponitur secundum de pęna diuina. *Obserua plagam lepræ*. Vt non incurras in eam.

De pęna diuina.

Plaga lepræ propter quid specialiter infligebatur a Deo. Quæst. III.

D

EX hoc notatur quòd ista plaga a Deo specialiter infligebatur propter peccata: ideo cauendo a peccatis cauemus a lepra. Et patet etiā supra de Maria quæ a Deo percussa fuit lepra: & infligebatur principaliter ista plaga propter duo. Primo propter murmurationem de prælatis & maioribus,vt patet de Maria q̄ murmurauit de Moyse,vt patet Nu.12.cap.& percussa fuit lepra. Secundo propter inobedientiam ad sacerdotes vel quoscunq; ꝑlatos spirituales: & ita ꝑcussus fuit lepra rex Ozias: quia noluit consentire sacerdotum mandato ne thurificaret, sed vsurpauit officium sacerdotale offerendo incensum, vt habetur 4.Reg.15.cap. & 2.Paralip. 26.cap.& hoc est quod subditur. *Sed facies quæcunque*

E *docuerint sacerdotes Leuitici generis*. Quia si non feceris ea incurres morbum lepræ: litera Hebraica est breuior hic.s. *Obserua in plaga lepræ, sed facies quæcunque docuerint te*. Idest obserua ꝙ si incurreris plagam lepræ, vt facias secundum mandata sacerdotum: quia ipsi iudicabant aliquem leprosum vel non leprosum faciendo diuersas cęremonias: de quibus Leuit.13. & 14.cap.sed magis concordat prima expositio secūdū vtranque literam, patet per exemplum quod inducit de Maria. *Mementote quæ fecerit Deus vester Mariæ*. Scilicet ꝙ percusserit eam lepra,quia murmurauit cōtra Moysen, vt patet Nu.12.c. *In via cum egrederemini de Aegypto*.

Aegypto. Scilicet vigesimo anno ab exitu de Aegypto in mense tertio vel quarto illius anni, in mansione quæ dicitur Aseroth, & mansit populus septem dies propter immunditiam Mariæ donec mundaret̃, vt patet Nu. 12. cap. istud exemplum non ageret ad propositum in secunda expositione: ideo tenẽda est prima: nam in prima expositione dicitur quòd cauere debet quilibet, ne incurrat maculam lepræ: & ad hoc debet sacerdotibus obedire, quibus obediendo non fit lepra: & inducit exemplum de Maria quæ qa non obediuit, sed murmurauit de Moyse, vt patet supra 12. cap. Nu. fuit percussa plaga lepræ: aduertentes autem ad ipsam punitionem obediemus diligenter non murmurantes de prelatis nostris: tamen secundum secundam expositionem non cõuenit iste sensus, quia dicitur in secunda expositione ꝙ caueamus ꝙ in plaga lepræ, idest quãdo aliquis nostrum habuerit plagam lepræ obseruemus ea quæ mãdauerint sacerdotes leuitici generis: & quantũ ad hoc non conuenit exemplum de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciendo lepram, vtrum esset lepra alias non: & ad hoc nihil agebat exemplum de Maria quòd debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, s. vt ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primam expositionem referri in qua innuitur de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data, sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciẽdo lepram vtrum esset lepra aliàs non: & ad hoc nihil agebat exẽplum de Maria, quod debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, s. vt ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primã expositionem referri in qua innuitur de Maria, quòd lepra fuerit ei data in plagam, quia non fuit obediens mandatis superiorum: aut quia murmurauit de eis: ex quo nos moniti multũ debemus talem plagam lepræ cauere: & hoc ponitur hic specialiter: quia plaga lepræ faciebat quandam maiorem irregularitatem, quàm aliquæ aliæ immunditiæ: quia quædam immunditiæ erant quę vetabant hominem ab accessu ad loca sacra, sicut si quis tetigisset domum in qua erat aliquis mortuus, vel aliquid quod staret in domo mortui, vt patet Num. 19. cap. & sic de similibus: si quis tamen tetigisset eum qui sic immundus erat, non contaminabatur, vel res quæ ad eum accedebat, non erat cõtaminata, & iste erat minimus gradus contaminationis legalis: aliæ autem similes ponuntur Leui. 11. & 15. secundum genus immunditię erat, quando aliquis non solum erat immundus, sed etiam quicunque eum tangeret, erat immundus: & non solum homo tangens illum, sed etiam res inanimatæ: vt patet de muliere quæ patitur menstruum tempore determinato a natura. s. in quolibet mense: quia ista non solum erat immũda in se sed etiam tangentes eam immundi erant, & arcebantur ab ingressu sanctuarij, vt patet Leui. 15. cap. & durabat immunditia in eo qui tangebat eam, vsque ad vesperam, & lectus in quo sedebat, & quicquid ipsa tangeret immundum erat: & si aliquis vir aut femina tangeret lectum eius, immundus erat per totam illam diem, & lauabit vestimenta sua, & omnia vasa quę tangeret immũda erant: si vero aliquis vir coiret cum ea, erat immundus septem diebus: eodem modo quasi de muliere quæ patitur fluxum sanguinis non in tẽpore menstruali: quia eadem fient in ea, vt habetur Deut. Leuit. 15. c. in isto secundo gradu contaminationis, licet ista contaminarent tactu suo alias res, tamen nõ excludebãtur a castris: alij erant contaminati qui nõ solum erant in se contaminati, & tactu suo alios inficiebãt, sed etiam excludebãtur a castris, vt viri fluen-

F tes semine: quia patẽtiores sunt, & abominabiliores, & insanabiliores: ideo mandabat Deus specialiter ab ista immunditia esse cauẽdũ: etiam quia ista pro peccatis magis q̃ aliæ imprimitur. *Cum repetes*. Hic ponitur s̃m de proximorum pietate & continet duo. Primum de redditione pignorum. Secundo de solutione mercedum ibi. *Non negabis mercedem. Cum repetes a proximo tuo*. Intelligitur qñ debitor soluere non potest, & creditor vadit ad domum eius accepturus pignora. *Non ingredieris domum vt pignus auferas.* Quia iniuria fieri vr̃ cum aliquis domũ alterius inuito eo ingreditur: vel quia si tu intrares ad accipiendum pignus, acciperes quod velles de melioribus quæ videres: sed Deus vult ꝙ pauper det, quod voluerit: vel quia si intrares domum eius posses videre aliqua, de

De proximorum pietate in redditione pignorum, & solutione mercedũ.

G quibus ipse verecundaretur. *Sed stabis foris*. Ad accipiendum quicquid dederit. *Non pernoctabit apud te pignus.* Quia in illo dormit pauper: intelligitur de pignoribus quę ad lectũ pertinent, quæ necessaria sunt per noctẽ, & vocantur largo modo vestimenta: proprie vestimenta sunt quibus per diem contecti ambulamus: & potest etiam accipi pro vestimẽto quo vtimur in die: quia pauperes pauca lecti habentes stramenta, vestibus quas per diẽ induunt, noctibus cõteguntur: & eodem modo si sit pignus cuius vsus sit necessarius per diẽ & nõ per noctẽ pernoctabit apud creditorem, sed in die reddetur pauperi debitoris: & sic quotidie reddẽdo cõmoueret creditor debitorẽ, vt laboraret ad solutionem: & verecundia ductus citius persolueret. *Vt habeas iustitiam coram Deo tuo*. Idest

H vt Deus tuus reputet tibi hoc ad iustitiam.

Iustitia quid in proposito. Et quod sit duplex iustitia: & quas partes singulę habeant. Quæst. IIII.

Et vocat hic iustitiam quæ legalis est & est oĩs virtus: & vocatur maxima virtus lucens quasi lucifer & hesperus, vt patet 5. Ethico. Iste modus loquendi de iustitia est frequentatus in scripturis. s. vt quilibet bene operans vocetur iustus cum dicitur: iustus vt palma florebit in domo Domini: & alibi iustus cor suum tradidit ad vigilandum diluculo ad dominum qui fecit illum, & sic de

I ceteris: non potest autem hic accipi pro iustitia particulari: quia non solum sunt isti boni secundum iustitiam distributiuam & commutatiuam, sed etiam secundum alias virtutes, & fortitudinem, & temperantiam, & cæteras. Diuiditur autem ista iustitia in duas. s. in particularem, & legalem: iustitia particularis est quædam virtus specialis directiua secundum quam homo bene se habet ad alterũ in his, quæ pertinent ad communicationem vitæ, vt circa honores, circa pecunias, circa damna, & lucra: per istam iustitiam cuicunque damus quod suum est, siue honorẽ, siue reuerentiã, siue pecunias, vel quodcunque aliud: & de hac iustitia loquitur Apostolus ad Ro. 13. cap.

K dicens reddite ergo omnibus debita: cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, cui honorẽ honorẽ: nemini quicquam debeatis nisi vt inuicem diligatis. hæc autem iustitia particularis bipertitur in commutatiuam, & distributiuam. Distributiua est in qua de bonis alicuius communitatis, vel vniuersitatis, collegii, aut societatis æqualiter pręmia & pęnæ aliquibus distribuuntur consideratis meritis causarum, vel dignitatibus personarum. Commutatiua est secũdum quòd aliqui duo inter se recte commutant in quocunque genere contractus siue commutationis occulti, siue manifesti, voluntarij, siue violenti: de voluntarijs apparentibus vt in emptione, & venditione, mutuatione, & fideiussione, vsu, & depositione, & cõductione:

tione ĩ occultis ut ĩ mechia,ueneficio,ſeductione ſerui reductione doloſa,occiſione,paragogia,falſo teſtimonio,ĩ manifeſtis vt violẽtis,ut ĩ uerberatione, & uinculatione,morte,atq; rapina,orbatione, accuſatione, iniuriatione,qualiter aũt diſtributiua iuſtitia in 4. minimis .i.ĩ 4.terminis ſit,& qualr attẽdat ibi æqualitas ſm geometricam proportionem, & qualiter ĩ cõmutatiua teneatur medietas arithmetica,& qualiter in vtraque attendatur medium rei & non rationis, prolixioris inquiſitionis eſt,nec multum tangit,ideo omitto,diſtinguitur autem iſta iuſtitia particularis, ſiue commutatiua ſiue diſtributiua a qualibet alia uirtute particulari, quia quęlibet aliarum eſt circa aliquam paſſionem, & principaliter eſt ad bonum habentis ſcilicet qualiter B bene ſe habeat intra ſe cõtra inſultos deordinatos paſſionum.iuſtitia autem particularis principaliter eſt in regulatione actionum,quę ſunt ad alterum:ideo iuſtitia uocatur bonum alterius,& non habentis, ut patet princ.5.eth. Ariſt.Iuſtitia legalis multipliciter dicitur.

Vno modo iuſtitia legalis pro qualibet uirtute ſpeciali prout pręter finem ſuum particularem habet quẽdam alium finem communem,quem intendit lex, & quia lex pręcipit omnem actum uirtutis vt eſt ad bonũ commune,ideo omnes uirtutes ſimul ſumptæ faciẽt vnam iuſtitiam legalem,ſicut plures habitus particulares in ſpeculatiuis per aggregationem faciunt vnum habitum,quæ eſt una ſcientia corporalis,& ſecundum iſtum modum poteſt uocari temperantia legalis, & manſuetudo legalis, inquantum quælibet earum poteſt ordinari in altiorem finem ſcilicet in bonum cõe.

C Sed iſta poſitio non multum conuenit intentioni philoſophi nec ueritati,ꝙ probatur quia obiectum determinatum facit habitum eſſe determinatum, cum habitus recipiat ſpeciẽ ab obiecto.ſ. iuſtitia legalis habet obiectum diſtinctum ab obiectis aliarum moraliũ virtutum, quia intendit bonum communitatis, alii autem habitus intendunt quoddam bonum particulare,ergo erit diſtinctus habitus ab aliis.

Et ſi rñdeas,ꝙ non oportet poni iuſtitiam legalem habitum diſtinctum ab aliis uirtutibus, ꝙ omnes uirtutes habeant ſua obiecta particularia,deinde ordinentur in bonum commune,nec erit aliquis habitus, qui ſpecialiter ſit circa bonum commune.

Sed hoc non ualet,quia nulla uirtus habet duo obiecta,ſicut nulla res habet duas eſſentias duarum ſpecierum,niſi forte illa obiecta habeant ſubordinata.ſ.ꝙ ad D vnum ſit prius,& ad aliud ſecundario, & ad vnum ſit per ſe a quo recipiat eſſe, & ad aliud ſit per accidens tũc ergo quęro vtrum uirtutes ſint primo ad obiectũ, quod eſt bonum commune, vel ad bonum particulare,ſi autem dicas ꝙ primo ſunt ad obiectum commune, hoc falſum eſt, quia ab illo reciperẽt ſpeciem, & cum illud ſit unum, & ſimplex, ergo uirtutes omnes erunt ſimpliciter vna uirtus,& vna ſpecies, quod eſt falſum & abuſio.Si autem primo ſint ad obiectum,& bonum per ſe, recipient ſpeciem ab illo,& per accidẽs erunt ad bonum commune. hoc autem inconueniẽs eſt,quia cum bonum commune melius & diuinius ſit bono particulari ut ait Ariſt.1.eth.oportebat per ſe,& E magis illud intendere,quam bonum particulare, ſed iſtæ uirtutes non poſſunt:ergo dãdus eſt alius habitus qui primo & per ſe ſit ad bonum commune,& dirigat actus habituum particularium ad commune bonum.

Item quia cum iſti habitus ſint de ſe ad bonum particulare,nõ poſſunt eſſe ad bonum commune niſi ab aliquo dirigantur ſuperiori,quod per ſe ſit in bonum commune:oportebit ergo dari iuſtitiam legalem,quę per ſe & totaliter ſit in bonum commune, & deinde cæteras uirtutes ordinet in bonum commune.

Item quia dicimus, ꝙ iuſtitia legalis eſt uirtus pro-

A pria principis,ſed non eſt dicendum ꝙ omnis uirtus ſit virtus propria principis:ergo iuſtitia legalis,nõ eſt omnes uirtutes ſimul ſumptæ, & patet quia proprium diſtinguitur contra commune, ſi ergo datur aliqua uirtus propria principi,ergo oportet dari aliquam cõem, ſed ſi omnes uirtutes ſimul eſſent iuſtitia legalis, omnes uirtutes eſſent virtus propria principis, & nulla eſſet communis ꝙ repugnat ex natura rei.

Item idem non diſtinguitur contra ſeipſum, ſed iuſtitia legalis diſtinguitur ɔ̃ iuſtitiam particularẽ, ergo iuſtitia legalis non erit omnes uirtutes ſimul ſumptæ, añs patet per Ari.5.eth. Alio modo accipitur iuſtitia legalis pro omni uirtute, ita ꝙ quęlibet virtus uocetur iuſtitia,& habens quamlibet uocetur iuſtus ſm ꝙ oẽs conueniunt cum diffinitione iuſtitiæ. nam iuſtitia eſt. conſtans & perpetua uolũtas reddens unicuiq; quod ſuũ eſt, vt patet in ſtituta de iuſtitia & iure in principio ſiue, ꝙ iuſtitia eſt habitus inclinatiuus ad reddendũ vnicuiq; ꝙ ſuum eſt.In eo autem ꝙ aliquis bene ſe habet reddendo ꝙ ſuum eſt, dr̃ iuſtus, vt ſi aliquis bene ſe hẽt ad Deum reddendo aliquid ꝙ debet Deo, & bñ ſe habet ad omnem hoĩem reddendo id ꝙ debet cuilibet hoĩ,ut patet in 8.& 9. eth. & bene ſe hẽt ad ſeipſũ reddendo ſibi id ad ꝙ ſibiipſi tenetur, ergo in oĩ bene ſe hr̃e eſt iuſtitia,& non ſunt plures ad quos nos bene hẽamus: ergo ad omnes ad quos bene habemus eſt iuſtitia,ſed uirtutes ſunt ad hoc ꝙ ille qui eas habet bene ſe habeat:ergo omnes uirtutes quãtum ad hoc ſũt iuſtitia quædam.nam latria ſecundum quã Deum colimus eſt iuſtitia,quia ei cultum debemus, & inquantum ei reddimus iuſte agere dicimur,pietas ẽt ſm quã pr̃es honoramus eſt q̃dam iuſtitia, ſm ꝙ tenemur parentes honorare tanq̃ Deos,ut patet in 9.eth. per Ari. temperantia eſt quædam iuſtitia ſm q̃ nõ fornicamur cum vxore alterius,ꝙ eſt facere illi ad ꝙ tenemur illi, & manſuetudo eſt q̃dam iuſtitia ſm ꝙ per eam compeſcimus iracundiam,& non percutimus,vel cõuiciamur alicui ad ꝙ ei tenemur. Et fortitudo eſt q̃dam iuſtitia,inquantum per fortitudinem nõ deſerimus aciẽ pugnatorum,& non fugimus, nec dimittimus arma ad quod obligamur cõtati.Eodem modo faciliter de oĩb.aliis uirtutib.moralib.patet applicatio,& differunt iſto mõ uirtutes, quia inquantum per temperantiam hẽt ſe aliquis ad certum obiectum.ſ.ad delectationes, & triſtitias,ad quas non ſe habet per liberalitatem, diſtinguitur temperantia ad ſingulis.& inquantum quęlibet iſtarum eſt per q̃ aliquis ſe habeat bene ad aliquẽ uocatur iuſtitia,& iſte modus accipiendi iuſtitiam frequentiſſimus eſt in ſacra ſcriptura, vt patet ad hebrę. 11.c.ſ. iuſtus ex fide uiuit.i. fidelis:nam ſi accipiatur iuſtus ſpecialiter pro eo qui habet iuſtitiam particularẽ, non eſt verum quod iuſtus viuat ex fide, ſed magis ex actu iuſtitię in commutando vel diſtribuendo,cum qlibet habitus conſeruetur per ſuum actum, ſic etiam dr̃ ad Ro.10.c.corde credit ad iuſtitiam.i.ad hoc ꝙ aliqs ſit fidelis,& bonus acceptus Deo, oportet vt credat corde, & per illã ſolã credulitatẽ eſt bonus, ſic ẽt Ge. 15.c.ſ.credidit Deo Abraã,& reputatũ ẽ ei ad iuſtitiã. nã iſtud credere ꝙ Abraã hũit ad Deũ,fuit actus fidei & non poterat ei imputari iſtud credere niſi ad fidem, dr̃ tñ ꝙ reputatum eſt ei ad iuſtitiam. ſ.ad iuſtitiam legalem,qa licet eſſet actus fidei iſtud credere,qa tñ tenebat Deo credere ꝑ eius reuerentiã,ſicut aliqs ſoluere alteri decem quæ accepit mutuata, cũ reddidit,egit ad ꝙ tenebatur, ideo Deus reputauit ei ad iuſtitiam tanquam ſi aliquod alterum Deo debitum perſoluiſſet,ſic etiam accipitur hic cum dicitur. *Et habebis iuſtitiam coram domino Deo tuo.* Ideſt Deus reputabit te iuſte egiſſe reddendo ei veſtimentum quo indigebat.nã licet iſtud reddere ſit actus miſericordię, quia tamen

Iuſtitia q̃d ſit.

Latria q̃ſo iuſtitia ſit.

Virtutes quomodo differunt.

hoc exhibere pauperibus,& totaliter egentibus debemus,dicimur iustum agere talia facientes. iste modus accipiendi iustitiam est conuenientissimus sacrę scripturę,quia pleræque auctoritates in ea reperiuntur de iustitia,quę ad hunc sensum necessario reducendę sũt, non tamen conuenit modo loquendi Arist.quia secũdum Arist.ponitur iustitia legalis vt unus habitus, hic autem sunt multi habitus quot sunt particulares virtutes.pro hac parte faciunt omnia argumenta, quæ posita sunt in superiori modo loquendi de iustitia, & hoc non ad probandum ꝙ sacra scriptura non sic accipiat, sed ad probandum ꝙ non sic accipit Arist. Nec est inconueniens modum loquendi sacrę scripturæ discrepare hic ab Aristo. quia in plerisque sacra scriptura ꝓpria significata dictionũ nõ obseruat: Aris.autẽ obseruat:& sic scriptura ponit iustitiã pro quolibet de multis habitib. Arist.autem accipit pro uno habitu. Alio modo volunt quidam quod iustitia legalis, sit obediẽtia totius legis,qa lex omnia bona iubet,& omnia mala vetat,ut patet per Arist.5.Eth.cum dr̃, præcipit autẽ lex omnem actum uirtutis,pręcipit.n. opera fortis facere,ut non derelinquere aciem,nec fugere, nec abiicere arma,& quæ temperati vt puta non mæchari,nec conuitiari, & quæ mãsueti,ut puta non percutere,nec contendere,similiter autem & secundum alias uirtutes & malitias has quidem iubens,has autẽ prohibens. cum ergo homo agit aliquod bonum, ꝙ mandat lex, quia illud mandat lex, uocatur iustus legaliter, & hoc modo actus omnium uirtutum possunt accidere in iustitia legali:si.n.aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum ille est temperatus,si autem non fornicetur, qa lex prohibet,uocatur iustus legaliter. & hoc tenet aliquo modo Franciscus de Mayronis super tertium sententiarum.

Iustitia legalis ẽ amplior & nobilior obedientia.

Sed non proprie dr̃ ꝙ iustitia legalis sit obedientia: primo quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quã obedientia. Amplior quidem quia obedientia solum extenditur quãtum ad ea quæ in lege scripta sunt, uel a rectore politię imperantur.iustitia autem legalis cõprehendit omnem actum humanum, nullus est enim actus de quo est data lex,siue non sit data,quem ad bonum commune ordinare non possimus.

Item quia iustitia legalis nobilior est quam obedientia:quia perfectior & altior ratio est diligere quam obedire,sed iustus legalis facit omnia ad bonum communitatis,non quia lex mandat illa, sed quia talia fieri utile communitati & bonum est:ergo excellentior est.

Item si iustitia legalis esset obedientia, non esset finis legalis iustitiæ bonum commune, sed obedire legi & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, tamen intentio facientis esset per se obedire legi, per accidẽs autem procurare bonum commune, licet lex omnia ad bonum commune ordinet,sed contrarium vult Ari.in 5.Eth.s. ꝙ sicut iustitia particularis est per se ad bonum commune.

Item quia iustitia legalis dr̃ preciosissima uirtutum & fulgens inter alias, sicut lucifer & hesperus ĩter stellas,ut patet in principio.5.Eth.Et hoc quia est de maximo bono,cum aliæ uirtutes intendãt quoddam bonũ particulare, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi:ergo iustitia legalis est de communi bono: & non de obedientia: antecedens patet quia lex posita est propter commune bonũ cum sit quædam mensura,vel regula directiua actuũ humanorum in bonum commune, ut est de se notũ, & patet sæpe in 5.ethi.nisi sit apostediasmenos.i.lex posita sine ratione,quæ proprie non uocatur lex. finis autem semper perfectior est his quæ sunt ad finem ut patet 1.eth.in principio. Item patet hoc clarissime quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit

Finis pfectior ẽ his q̃ sunt ad finem.

F persona publica. Et sicut alii se habent ad bona particularia tanquam ad bona propria & adęquata, ita princeps se debet habere ad bonum commune tanquam ad quoddam bonum propriũ & adæquatum, sed princeps nullam obedientiam habet,quia legib. subiectus non est,ergo iustitia legalis non est obedientia. Accedendo autem in radice ad positionem Arist. dicendũ est ꝙ iustitia legalis est quędam virtus, quę in essentia sua una est & particularis,sicut quilibet alius habitus, sed dicitur virtus generalis, quia eius actus est ordinare actus omnium uirtutum in bonum cõe: quęlibet.n.virtus habet propriam materiam, & proprium bonum ꝙ est finis,finis aũt temperātię est ut aliquis intra seipsum bene dispositus sit ad delectatiões,& tristitias,

Quid iustitia legalis iuxta Aris. opinioné.

G finis fortitudinis est ut bene se habeat homo ad timores & audacias,& sic de qualibet alia uirtute.finis autẽ iustitię particularis est bonum particulare alterius, qa omnis iustitia bonum est alterius quam habentis:finis enim iustitię particularis commutatiuę est bonum eius cum quo commutatur.finis distributiuę iustitię est bonum eorum quib. aliquid distribuitur. finis autem, vel bonum legalis iustitiæ est bonum cõe totius politię: ideo ordinat omnes uirtutes ad bonum commune: nec habet aliquod bonum speciale, uel materiam specialem, sicut cęteræ uirtutes: qui enim recte commutabat per iustitiam particularem,intendebat bonũ illius,cum quo commutabat prout est quidam homo singularis.Iustitia legalis facit vt iste commutet cum illo homine singulari recte:non ut est quidã homo singularis,sed ut est quædã pars communitatis politicę,

H ideo primo intendit bonum commune, quam bonum particulare,& ob hoc bene facit isti,quia bonum istius redundat in bonum commune, ut pars illius est. Iustitia autem secundum se dicit quandam ęqualitatem ut patet quinto ethico. æqualitas autem non est ad se,sed ad alterum, ideo omnis iustitia ad alterũ est, sed alterum accipitur dupliciter.

Vno modo alterum idest aliud singulariter consideratum,& sic iustitia particularis est ad alterum cum quo commutamus,vel cui aliquid distribuimus.

Alio modo dicitur ad alterum idest ad communitatem, & sic quælibet pars communitatis cum bene se habet ad communitatem, dicitur bene se habere ad

I alterum, & hoc modo iustitia legalis dicitur ad alterum,quia per eam quilibet de communitate ordinat omnes operationes suas ad bonum communitatis, & cum omnes homines quibus communicamus aliquo modo partes communitatis sint, & bonum commune resultet ex bonis priuatorum coniunctis, quando cum aliquo iuste communicamus,ideo iuste communicare debemus,ut bonum illius pars boni communis est: hoc modo ordinamus actum iustitię particularis in bonum commune per iustitiam legalem. Actus autem aliarum uirtutum de se non sunt ad alterum, sed ad quoddam bonum particulare nostrum,ut intra nos bene dispositi simus, sed quia nos ipsi partes su-

K mus communitatis, tunc actus istarum uirtutum ad bonum commune ordinabimus.si ideo fortes esse volumus, quia per hoc rem publicam defendimus, uel si temperati ut per hoc non noceamus aliis cũ inebriati fuerimus q̃ sunt partes politiæ,uel ne per ĩcontinentiã alicuius vxorẽ de adulterio sollicitemus, ꝙ ad iniuriã alicui⁹ de cõitate redũdat:& sic de qualibet alia virtute: & sicut se hẽt ista uirtus inter morales ordinãdo alias ad bonũ cõe ꝙ est excellentius bonis particularib. ad q̃ ordinant alię uirtutes de se,& iõ laudabilior est,& melior aliis inquantum bonum commune melius est & diuinius bono particulari,ut ait Ari. 1.eth. in princ. ita charitas se hẽt inter uirtutes theologicas ꝙ ordinat actus omnium uirtutum theologicarũ siue moraliũ ad Deum,

ad Deum, qui est obiectum & bonum summum, & tm̃ excedit proportionaliter ista charitas legalem iustitiam quantum Deus excedit bonum cōe ciuitatum sicut excedebat iustitia legalis iustitiam particularem, sicut bonum cōe bonum priuatum. charitas.n.cū ex natura sua habeat Deum pro obiecto,& fine, quia per eam diligimus Deum pp se,ordinat oēs alias virtutes ī Deum ut ī finem.aliæ.n.virtutes theologicæ licet Deū pro obiecto habeant,non tamen habent eum necessario pro fine:ideo charitas ordinat actum spei quæ est de Deo ut de obiecto,in Deum tanquam in finem,& sic de actu fidei. virtutes autem morales non habent Deum necessario ꝓ obiecto,nec pro fine, sed obiecta sunt quædam actiones vel passiones. fines autem sunt quædā bona particularia in habentib.illas:sed per charitatem ordinantur in Deum.s.vt simus temperati pp Deum,fortes,& iusti,& sic de cæteris,est autem ista iustitia legalis ſm essentiam quidam habitus particularis sed quantum ad virtutem vel potentiam suam est generalis,quia actus aliarum virtutum in bonum commune ordinat,ista autem est propria virtus principis,& in eo respicit bonum commune tanquam obiectum ꝓprium:ita.n.bonum commune est obiectum ꝓprium principi,sicut bona particularia sunt bona propria subditis, uocatur aūt ista virtus iustitia legalis. quia ꝑ eam concordamus legi ordinanti oīa in bonum commune:lex.n.oīa bona opera p̄cipit. nam p̄cipit opera fortis facere,puta nō derelinquere aciem,nec fugere,nec abiicere arma,& q̃ tēperati ut puta non mæchari, nec conuitiari: & quę mãsueti vt puta non percutere,nec contendere, similiter autem & secundum alias virtutes,& malicias,hęc quidem iubens, hęc autem prohibens,ut ait Arist.in 5. Eth.licet enim istę uirtutes ī isto textu Ari.noīatæ habeant alios actus,qui sunt ad bonū habentis:tamen lex mandat opera earum quæ sunt ad bonum commune,& particularum politiæ principaliter:sic nos per iustitiam legalem oīa bona facimus, ut tendunt in bonū commune:de iustitia legali magnus sermo haberi debet,sed hæc aliqualiter eius nobis naturam inquirentibus insinuabunt.s.quomodo ad cæteras uirtutes se habeat.

Charitas ordinat actū spei q̃ est de Deo vt de obiecto.

De solutione mercedum.

Non negabis mercedem. Hic ponitur secundum de solutione mercedum:negare mercedem quocunq; fiat malum est,quia contra iustitiam distributiuam est:sed peius est negare mercedem indigentis, quia proprie īdigentes uocantur,qui nihil aliud habent vnde viuāt. *Indigentis uel pauperis.* Quia licet pauperes aliqd hēant, tamen illud paucum est,ideo mercede sua indigent. *Fratris tui.* Idest iudæi ſm carnem, & aduenę.i.cōuersi de gentilitate ad ritum iudaicum,& idem esset dicēdum de gentili qui faceret eis aliqua opera,ut patet de seruis Hiram regis Tyriorum,qui gētiles erant,& scindentes cedros & abietes pro tēplo Salomonis magnas mercedes reportabant,ut habetur.3.Reg.5.c. sed quia rara communicatio erat hebręis cum gentilibus, non ponit de mercede gentilium. *Qui tecum moratur & intra portas tuas est.* Loquitur ad totum populum, quia isti peregrini habitabant cum populo intra portas suas.i. in ciuitatibus eius. *Sed eadem die reddes.* Quia communiter isti mercenarii non habent aliud vnde uiuant, nisi mercedem quotidianam. *Et ex eo sustentat animam suam.* i.vitam suam,ideo qui tollit mercedem tollit vitam,vt habetur Eccl.34.panis esurientum vita eorum est,qui defraudat illum uir sanguinis est. *Ne clamet contra te ad dominum.* Tria peccata clamant ad Deum. s.effusio sanguinis innocentis,ut patet Ge.4.c.sanguis fratris tui clamat ad me de terra. Secūdum est uitium Sodomiticum Gen. 18.c. descendam & uidebo vtrū clamorē q̃ uenit ad me,opere compleuerint. Tertiū est defraudatio mercedis laborātis,ut habetur Ia.5.c.ecce

Tria peccata ad Deū clamant.

A merces operariorum vestrorum, qui messuerunt terras vestras,quæ fraudata est a uobis, clamat ad me, & clamor eorum in aures domini Sabaot introiuit. *Et reputetur tibi in peccatum.* Sicut nullo modo dare mercedem operario ad magnū peccatum reputatur, ita differre solutionem,quia in utroque laborans damnificatur. *Non occidētur patres.* Hic ponitur tertium principale.s.de iudęorum æqualitate,& tangit duo. Primo de contentiosis iudiciis. Secundo de quibusdam operibus piis ibi. *Non aufcres.* *Non occidentur patres.*

De iudęorū æqualitate.

B *An possint occidi filii pro patribus uel econuerso, & an ita, q̃ alterutri testimonium perhibeant, ex quo deberent ad mortem alterutri condemnari. Et quòd mors tripliciter dicitur. Quæst. V.*

SECVNDVM litterā caldaicā est sensus ꝙ non occidentˢ patres ꝓ filiis. i. filiis ꝑhibētib. testimoniū ꝯ ipsos, vel ecōtrario.i. ꝙ nō cogan̄ patres testificari in cā criminaliter ītēta ꝯ filios, ꝓ qua probata mori deberent,quia ꝯ naturalem pietatem est ꝙ patres cogantur aliquid dicere pro quo filii occidātur,& econtrario.Item quia daretur maxima occasio periurii naturali affectione ad veritatis subuersionem inclinante. Vel potest intelligi de morte ſm cām, ita ꝙ pro his quę fecit pater non occidantur filii & econtrario. Et si arguitur ꝙ aliq̃ñ Deus occidit patres pro filiis,vel potius filios pro patrib. quia visitat peccata patrum vsque in tertiam & quartam generationem, ut hr̃ Exo.34.& s̃.5.c.Rñt ꝙ ista lex imponiᵗ iudicib. ita, ꝙ ipsi nunquā mandent occidi patres pro filiis vel ecōtrario:Deusautem legem sibi non imponit,iō occidet qualiter uoluerit. Pro quo sciendum ꝙ mors triplex est.s.corporalis,spiritualis,& æterna:iudices.n.non pñt occidere morte spirituali. i. morte culpę, vel morte ęterna.i.gehennæ.s.faciēdo aliquem carere gratia, vel eum trudendo in gehennam,siue hoc iuste vellent siue iniuste, & utraque mors istarū est mors aīæ de qua Matt.10.c.nolite timere eos qui occidunt corpus:aīam autem occidere non pñt.Tertia mors q̃ est corporalis dari potest a iudicib. & ideo circa istā regulat eos hæc lex ne patres pro filiis occidant,quia hoīes solum iudicant q̃ extra sunt ut hr̃.1.Re.16.c.iō qui culpabilis īuenitur mori debet:nullus aūt alius quantumcunq; ei amore,societate,consanguinitate,vel affinitate coniunctus pro eo mori debet iudicio humano, Deus autem quamlibet mortem istarum irrogare potest. Sed mortem æternam idest gehennę nunquam irrogat uni ꝓ peccatis alterius:sed quicunque eam incurrit, propriis demeritis eam incurrit,& de hoc congrue intelligi potest illud Ezech.18.capitu. anima quæ peccauerit ipsa morietur.sic est etiam de morte spirituali quę est perditio gratię,uel non appositio,siue induratio.mortem spiritualem quę perditio gratiæ est, solus peccator causat Deo nihil agente, quia cum gratia non cogat, nec necessitet liberum arbitrium,quilibet potest gratiam, acceptam perdere contra eam per passionem agendo & hoc solum est deficere,in quo Deus non habet aliq̃ causalitatem. uocatur etiam mors spiritualis non appositio gratiæ,sicut uita spiritualis appositio gratiæ, & hanc mortem & uitam solus Deus operatur, cum ad eum solum pertineat gratiam apponere uel non apponere,& tunc proprie spiritualiter Deus occidit,quādo in maxima necessitate gratiam non apponit ut in fine vitæ.& ista mors nulli infligitur propter peccata parentū:nunq̃.n.legitur nec est possibile manēte Dei iustissima ordinatione,ꝙ ex eo ꝙ pr̃ malus fuit, ꝙ Deus non apponat gratiam filus, quia cum mors spiritualis sit immediata dispositio ad mortem gehennę,si mors spiritualis propter patres infligeretur filiis etiam mors

Deus proprie spiritualiter occidit.

Alph. Tost. super Deuter. R 2 ęterna,

ęterna,quia ista hñt necessariam connexionem,sed nũ q̃ mors ęterna infligit vni pp alterum ergo &c. Infligitur aũt ista mors spũalis ex magnis demeritis propriis, quia sicut aliqñ pp pctã meremur temporales punitiones,& pp maiora pctã maiores tpales punitiones,intm̃ poterunt crescere peccata,uel totiens iterata erunt, ꝙ nulla temporalis pena ſm diuinum iudicium eis condigna est,iõ punitio fit in non apponẽdo gratiam tpe mortis,quæ est maxima pęnarum necessario inducens pęnam æternam:sed beatę aĩæ quas Deus ex mera gratia ante secula elegit,licet septies in die cadere permittantur,& quantum de se est cadere pñt in omne malũ sed præseruantur a Deo ne in talia cadant,per quę mereantur eis gratiam non apponi. De morte autem corporali dr̃ ꝙ aliqñ Deus occidit aliquem pp pctã sua, aliqñ aũt pro peccatis parentum.Et nõ est aliqđ incõueniẽs,quia quilibet quantũcunq; iustus debitor mortis est Deo pp pctm̃ originale, quod obligat ad mortẽ æternam,nisi per spũm sanctum in baptismo, vel alias deleat,& obligat ad mortem tpalem necessario, ut ait Apostolus ad hebrę.9.c.statutum est hoĩb. semel mori, iõ licet aliquis sit qui nullum peccatum fecerit, tñ occidet eum Deus per legem suam inducens necessitatem moriendi, ꝙ ergo mirum si peccantibus parentib.Deus immediate filios mori faciat,quos alio tpe ẽt non peccantib.parentib.esset morte puniturus, maxime quia tunc mori multum proficit filiis,quia si boni sunt ad beatitudinis augmentum valet.Et siue boni siue mali sint,ad detestationem criminis,&correptionẽ proficit aliorum.Item quia Deus alia occultissima cognoscit,pp quę tunc mori illos bonum est, iõ in simil.mirabilib.quæ nobis dura vident̃, regula Boetii in 4.de cõso.prosa 5.tenẽda est.s.licet cãm tantę dispõnis, ignores, qa tñ a bono rectore cuncta facta sunt, rectę facta esse non dubites.hoĩb.aũt iudicib. nunq̃ talia facere licet,quia nullus eis ad mortem obnoxius est, & quia cordium secreta rimari non valent, iõ sp errant, Deus autem istas mortes patrum pro filiis uel magis cõrio.s.filiorum pro patrib.sæpe exercuit,vel per creaturas irrationabiles sicut per aquas diluuii, armabit.n. creaturam ad vltionem inimicorum,& pugnabit cũ illo orbis terrarum contra insensatos.ut patet Sapien.5. c.Sed in illis aquis multi paruuli perierunt,qui non dũ actualiter peccauerant committendo uel omittendo, sed solis parentum iniquitatibus mortui sunt: aliquando moriuntur isti paruuli pro peccatis patrum occidẽtibus eos angelis malis, sicut in morte primogenitorũ totius Aegypti, inter quos multi paruuli adhuc rõnis vsu carentes mortui sunt,ut patet psal.77. misit in eos iram indignationis suę immissiones per angelos malos.Aliqñ per angelos bonos sicut in destructione Sodomorum multi paruuli nondum peccãtes ab illis sãctis angelis,qui uenerunt ad Abraham & Loth, mortui sunt ut patet Gen.18.& 19.c. aliqñ moriebant̃ pro pctõ patrum filii per homines ministros Dei ad hoc exercendum,ut paruuli in terra Chanaan qui nondum peccauerant, occisi sunt per iudęos ut patet Num. 33. & s̃.7.c.sic etiam pueri Madianitarum, ut patet Num. 31.c. & pueri in regno regis Arad ut patet Num.21.c.

Nonnullorũ opinio de occisione filiorũ pro patrũ peccatis.

Aliqui tamen dicunt aliquando licere quod homines occidant filios pro patrum peccatis, & distinguũt de morte,quia aut consideratur ut est pęna, aut vt est quædam medela,mors enim ut pœna mala est tam in se quam in causa, in se quia est priuatio maximi boni, ideo ualde mala est,quia esse maximum bonum est.

Item quantum ad causam, quia mors infligitur pro peccato, & ideo sicut peccatum patris non transit ad filium,nec secundum actum,maculam,uel reatum, ita nec mors filio infligi debet. Si autem consideretur mors ut quędam medicina infligi potest pro peccato

F patris filio,medicinę enim licet amarę sint, tamẽ quia curatiuę sunt accipiuntur,& amaritudo quæ ibi sumit̃ per accidens sumitur,ut inducatur delectatio, quę per se intenditur, sic mors inflicta filio pro patre medicina quędam est,ideo licet aliqua tristitia ibi sit, tamen maius est bonum ꝙ inducitur per eã.Et uocatur ista mors medicina respectu duorum. s.respectu eius qui morit̃, & respectu totius ciuitatis, pp seipsum quidem qa ille qui moritur, si patiẽter toleret, ꝙ in eo actus iustitię exerceatur,cum nihil horum mereatur, ualde meretur ad uitam æternam, sed ista medicina est per añs, quia non occideret aliquis homo alium ut trãsiret ad maiorem gradum uitę æternę. Est autem ista medicina ꝑ se ad salutẽ ciuitatis,ut membra alia ciuitatis sanent̃:

G est.n.ciuitas quoddam corpus per aggregationem cõpactum ex plurib.ciuib.positis sub eisdem legib. Et sicut in corpore humano permittimus vnum membrũ scindi ne cętera corrumpantur,uel ut meliorent̃: ita ĩ corpore politico vnum membrum scindi permittet̃ ꝑ mortem,ut alia emendentur, & sicut aliqua bona hõ perdi permitteret,ut alia bona uel possessiones suę meliores & securiores sint,ita in ciuitate cõgregata ex pluribus domibus una perdi permittetur,vt cæteræ saluę sint,nec respicietur vtilitas illius domus vel dñi sui,sed vtilitas publica, & ideo licet in morte vnius hominis pęna & grauatio magna sit ipsi,sed in respectu tãti boni ꝙ consequitur ciuitas,non est malum,ut.s. ad detestationem criminis magni pater noxius,& filii innocẽtes moriantur,ut cęteri tanta seueritate perterriti a sĩl̃i

An liceat occidere ĩnocentem vt euitetur magnum damnum aut destructio ciuitatis.

H bus arceantur.Et quia in ista morte sunt duo.s.pęna & medela.Pęna quæ pp culpam debetur. refertur ad patrem,ut non solum puniatur pater in se,sed ẽt in filiis, quos tenere diligit,ideo cõiter solũ patiuntur illi,quos pater patientes videre potest scilicet vsque ad tertiam & quartam generationem,alii autem non. Medicina autem uel bonum quod inde sequitur,ad morientem & ad totam ciuitatem refertur,inquantum iste moriẽdo maiorem gradum glorię acquirit, & tota ciuitas in tanta seueritate corrigitur. Et secundum istum modum exponitur tex. *Non interficientur patres.* Idest non occidentur filii pro patribus,uel econtrario inquantũ intelligeretur quod filii obligarentur ex peccato patrũ sed inquantum mors eorum est curatiua morbi ciuitatis.

I Sed ista expositio opinionis multum extorta est,qa ex quacunque harum causarum aliquis occidatur siue propter pęnam patris siue medelam ciuitatis, semper iniuria isti fit,cum hoc non mereatur.

Item quia iste qui sic occiditur propter ambas causas supradictas simul occiditur, ideo non potest exponere textum negatiue in aliqua illarum, quia mandat non occidi,illæ autem ambę simul sunt causæ ad occidendum.

Item quia occidere Innocentem contra ius naturale est scilicet contra præcepta decalogi, ergo propter nullum bonum inde sequens fieri posset.

K Et si arguas, ꝙ Deus hoc agit puniens peccata patrum in filios usque in tertiam, & quartam generationem.

Respondetur ꝙ aliud est de Deo,quia quilibet quãtumcunque sit innocens est debitor mortis Deo propter peccatum originale,quia ut habetur Exod.34.ca. nullus apud te per se innocens est.i.nullus est qui non sit obligatus tibi.sic quòd licet filius non sit obligatus Deo ad mortem propter peccatum patris, est tamen obligatus ad mortem ex alia causa uel peccato,ideo licite secundum ordinatam potestatem eum occidit quomodocunque vult. Non est sic de iudice, qui est persona, & minister reipublicę puniens offensas factas rei publicæ. Cum ergo filius mali patris non offenderit

Arguit ꝙ iudex licite filios ꝑ patrib.occidat.

offenderit rem publicã in aliquo, non est ei obligatus ad mortem, nec licite eum iudex occidit. Sed potest argui ꝙ iudex licite occidat filios pro patrib. qa peccãte Achor filii, & vxor, & vniuersa quę ad eum pertinebant, combusta sunt, vt habetur Iosue.7. sed non habetur alicubi expresse ꝙ mandato Dei hoc egerint. ergo videtur ꝙ iudex ex officio suo occidit filios innocentes pro peccato parentum.

Item quia omnes tribus pugnauerunt contra tribũ Beniamin, & deleuerunt vniuersa in ore gladii siue viros, vel vxores, siue paruulos qui nihil peccauerant, & tamẽ nõ reperitur ꝙ fuisset de mandato Dei de quo Iud.20.c.

B Item omnes tribus fecerũt pugnam ꝯ Iabes galaad & occiderũt viros, mulieres, & paruulos exceptis puellis virginibus: sed hic nihil peccauerant paruuli, & nõ legitur Deus tale mandasse, tamẽ hæc oĩa in sacra scriptura approbata fuerunt. Item quia in legib. humanis mandantur filii cum patrib. occidi in certis criminib. pro peccato patrũ. ut in crimine læsæ maiestatis ꝯ principem, ergo aliquando iuste mors infligitur filiis innocentibus pro patribus nocentib. Sed ad ista faciliter respõdetur sic ad primum, ꝙ licet Iosue non legatur expressum mandatum habuisse ad occidendum Achor cum tota domo sua, tñ verisimile est, ꝙ Deus ei mandauerit, quia Deus ei frequẽter loquebatur, ideo verisimile est ꝙ tãtam seueritatem non exercuisset nisi a domino audiuisset mandatum. Item quia Deus dixit, ꝙ nõ stare posset Israel ꝯ hostes suos, donec deleret, qui fecerat, sed cõbusta tota familia & substãtia Achor & ipso lapidato auersus est furor Dei ab Israel, & destru-

C xerunt hostes iubente Deo, ergo vr̃ ꝙ Deus illud mãdasset, alias non fuisset ita placatus, de quo Ios.7.& 8.c. Item quia Deus mandauit deleri illũ qui peccauerat: sed non dr̃ deleri aliquis, qñ manẽt filii eius vel aliqua pertinentia ad eum, vt patet Eccl.30.c. mortuus est pr̃ eius, & quasi non est mortuus, reliquit.n. filiũ similem sibi. Sic ẽt ad f̃m de occisione paruulorum Beniamin, quia licet non ponat̃ per uerba ita expressa, tñ aliqualiter infert̃ ex verbis tex. quia cum consuluissent oẽs tribus vtrum pugnarent vltra ꝯ Beniamin, Deus respõdit cras tradam eos in manus tuas, ista responsio est intelligenda f̃m consuetudinem belli. bellatores.n. capientes hostes oĩa vastant, sic vr̃ ꝙ permisit eis Deus, quia promisit se traditurum simpliciter Beniamin ĩ manus istorum.

D Idem videtur dicendum de habitatorib. Iabes galaad ꝙ eos mandato Dei occiderint, licet non sit scriptũ quia multa facta fuerunt quę scripta non sunt.

Ad quartum de eo ꝙ dicitur de legib. humanis nõ valet consequentia, quia multa principes statuunt, quę simpliciter iniusta sunt, quia uoluntas principis quæ ꝓ lege accipitur vt patet instituta de iure naturali & ciuili.§. principum quoq; placita, valde variabilis est, quia voluntas humana est ualde malus canon, vt patet 3. Polit. maxime quia secũdum leges humanas error principis facit ius.

Item quia multa mala in legib. humanis permittuntur, quę secundum diuinam legem valde puniuntur, vt meretrices, & concubinatus inter personas solutas. Et ideo si occidere patres pro filiis secũdum leges humanas licet, tamen secundum diuinam legem nunquam licet. sed ista fiunt propter miseram conditionẽ status humani, quia aliter conseruari non potest nisi ista fiant, & sic ponit August. de ciuitat. Dei lib. 19. de multis pœnis, & malis quę fiunt in politia humana ad conseruandum statum politicum, ut torquere innocẽtes propter alicuius criminis pręsumptionem, vt aliquando contingat, ꝙ aliquis duros timens cruciatus mala, quæ nõ egit, se egisse fateatur, vt leui mortis cõ-

A pendio diuturnos cruciatus effugiat, & plurima alia ponit ibi, de quibus humana miseria plangenda est.

An domini locorum permittentes fieri in ciuitatibus suis ea quæ contra legem Dei sint, & aliquo modo factis cõniuentes peccent mortaliter.

Quæst. VI.

SI tamen quæras nunquid iudices vel domini locorum permittentes in legibus ea quæ contra legem Dei sunt peccent mortaliter, vel ꝗ illa non puniant.

Aliquis forte dicet ꝙ cum domini & rectores ciui-

B tatum debeant intendere bonum politiarum suarum, & hoc a Deo sit eis mandatum, ꝙ si aliqua lex sit vtilis politiæ etiam si sit contra legem Dei euangelicam, ꝙ seruare eam debet. sed hoc falsum est, quia leges humanę sunt variabiles, & lex diuina inuariabilis, ideo ꝑ eam dirigi debent.

Sed ad hoc dantur aliquę regulę, prima ꝙ pro nulla vtilitate temporali quantacunque adueniat politiæ toti, siue personis singularibus, vnquam debet statui aliqua lex iniqua, quę ciuitatis conditionem faciat meliorem, uel ab aliis statuta seruari non debet, ideo lex vel consuetudo secundum quam permittitur, ꝙ arca cõmunitatis accommodet sub vsuris iniqua est, & peccant qui talem statuunt, uel obseruant, sed magis, qui statuunt. sicut magis peccat hæresiarcha, quam ille, ꝗ heresim conditam ab alio sequitur, & patet ista regula quia si pro vtilitate communitatis liceret quæcunque contra Dei legem agere, liceret etiam per latrocinia, & iniusta bella spoliando extraneos communitatem ditare.

Secunda regula ꝙ lex illa quæ permittit aliquid cõtra legem euangelicam, ꝙ si non permitteretur, redũdaret in destructionem politię, & maiora mala, nõ est iniqua, nec principes obseruantes, vel non punientes non peccant, ut leges quę permittunt vel non prohibent meretrices, æquitas istarum legum habetur per conformitatem ad legem diuinam. Et non oportet, ꝙ ista conformitas semper sit in eo quod lex mãdat, sed in eo quod per illud mandatum inducere intendit. lex enim quæ fornicationem simplicem non prohibet, licet in eo, quod mandat, repugnet legi diuinæ, tamen ĩtendit per hoc abstrahere homines a peccando, cum cognoscat certissime ꝙ si meretrices tollantur, tota ciuitas libidinibus conturbabitur, & infinita adulteria, continua bella inter uirum, & vxorem, iniustus zelus, & retractio a contrahendo propter timorem incertæ prolis. Positis ergo meretricibus magis Deo seruitur quam semotis, stante miseria communi conditionis humanæ, ideo si aliqua lex vetaret omnes meretrices a loco, iniqua esset, quia maioris mali fomenta pręberet.

Et si dicas debuit ergo lex diuina meretrices cõsentire, vt maiora mala vitarentur.

Respondetur, quòd lex Dei, q̃ ĩmaculata, & sancta est nullum malum debet consentire, sed bene placet

E ei quòd lex humana consentiat, & sic est rectissimus ordo, quia si lex diuina fornicationem simplicem permisisset, omnes in illam effrenarentur in tantum, ꝙ conditio humana bestialior redderetur, & debilior per frequentes coitus, sed nunc lege diuina prohibente, qui spiritum Dei in se habent propter Deum fugiunt eam, aliqui autem timore gehennæ, alii autem, qui a forti passione vincunt̃ uidentes omnę genus concubitus præter simplicẽ a legib. esse prohibitum, hanc tãquam securiorem amplectuntur. *Non peruertes iudiciũ aduenæ.* Specialiter monet seruandam æquitatem in iudiciis aduenarum idest eorum, qui conuersi sunt

Seruanda est ęquitas in iudiciis aduenarũ.

de gentilitate, quia non habebant aliquos adiutores, & iudices, frequenter tales in iudicio deprimebant; sic de causa pupilli qui patrem non habet defensorẽ, & de vidua q̃ virum non habet: ideo culpãtur iudices, qui cãs viduarum, & pupillorum nõ suscipiebãt, vt patet Esa. 1. ca. tñ non tantum pauperi vel viduę seu pupillo miserẽdum est, vt pp eos ꝯ aduersarios iniusta feratur sñia, ut patet Exo. 23. c. pauperis non misereberis ĩ iudicio. *Nec auferes pignoris loco vestimentum uiduæ.* Hoc est speciale in viduis, quia supradictum fuerat, ꝙ si acciperetur pro pignore vestimentum, ꝙ redderet̃ ante occasum solis. hic aũt mandat̃ nullo mõ assumi vestimẽtum viduę pro pignore. rõ diuersitatis quia hic dr̃ de vestimento, quo vidua de die tegit̃, iõ nõ est sibi auferendum, nec ẽt per noctẽ, quia in eo dormit pp paupertatem ut patet Exo. 22. c. *Memento ꝙ seruieris.* i. si forte graue tibi vr̃ illud mandatum, memento ꝙ ego mãdo illud qui eduxi te de Aegypto, iõ pro tanto benefitio accepto scies te esse satis obligatum ad obediendũ, vel aliter. *Memento ꝙ seruieris.* i. memento quantas miserias passus fueris in seruitute Aegypti, & ꝙ ibi desiderabas ꝙ aliqs misereretur tui. sic tu miserearis viduę. sed prima magis conuenit sequenti litteræ. s. *Ideo præcipio tibi vt facias hanc rem.* s. quia de Aegypto te duxi. *Cum messueris.* Hic ordinatur homo ad pietatem in largiendo pauperib. Et de his dictum fuit Leui. 19. c. ꝙ non erat ager tondendus vsq; ad solum, nec spicę remanentes colligendæ erant. & ista erant quasi media inter cõsilia, & mandata. Item de quantitate relictorum. s. vuarum vel segetum, siue oliuarum, sola consuetudo reqrenda erat, si. n. aliquis obliuisceret̃ multos manipulos vel magnos, non prohibet̃ per hanc legem reuerti pro illis, sed quando sunt aliqua pauca. *Sed aduenam, pupillũ, & uiduam patieris auferre.* s. qñ agebatur de eleemosynis fiebat mentio de leuita qui nunq̃ relinquendus erat, vt patet s̃. 12. & 14. c. hic aũt nõ fit mentio de eo, & est ratio, quia in aliis locis dicebatur de mutatione leuitarum tpe sacrificiorum in Hierusalem, ad quem locũ ascendebant leuitæ tpe solennitatum trium, & de decima quæ seruabatur in tertio anno pro pauperib. & leuitis, & poterant leuitæ illo tempore venire de vrbib. suis ad recipiẽdum eam, sed hic dr̃ de collectione diuturna messium, vuarum, & olearũ, quę durabant magno tempore anni. leuitę. aũt non poterant congruę morari tanto tpe extra urbes suas pro parua vtilitate.

Speciale i viduis.

CAP. XXV.

SI fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quem iustúm esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabunt, quem impium, condemnabunt impietatis.

S*I fuerit.* Supra dictum fuit de directione rationalis circa varias communicationes, hic agitur de directione eiusdem circa pęnarum distributiones.

Et tanguntur duo.

Primum de pęnis ciuium.

Secundo de pęnis hostium ibi. *Memento, quæ fecit tibi.*

Prima in duas. Primo punit iniustitiam factam.

Secundo ponit de non faciendo regulam ibi.

Non habebis in sacculo. Iterum in prima de pęna virorum.

Secundo de pęnis mulierum ibi. *Si habuerint inter se*

F *iurgium.* Iterum primo agit de causa litigii. Secũdo de causa matrimonii ibi. *Quando habitauerint. Si fuerit causa.*

An de causis ciuilibus hic agatur, vel criminalibus. Et quæ sit causa maxima criminalis de qua hic agitur. Quæst. I.

HIc agitur de causis ciuilibus quę in ciuitatibus propter varias cõicationes ciuium fiũt, ex quibus exoriri solent contentiones, quia hoĩes vt cõiter habent desideria inordinata, & magis uolũt aliena rapere q̃ de suis dare: ad sedẽdas has contentiones quotidianas ponuntur iudices, q definiant, ne per ista pax ciuitatis destruatur. *Si fuerit cã inter aliquos.* Licet littera ista de qua hic in principio a-

G gitur, intelligatur de causa ciuili: istud tamen. c. de vtroque iudicio agit tam de iudicio cãę criminalis, quam ciuilis, & non põt tota littera intelligi de cã ciuili, nec tota de cã criminali, patet quia si dicatur, ꝙ intelligat̃ tota de cã ciuili, obstat ꝙ. ĩ. dr̃ ꝙ uerberabitur reus, in cã tñ ciuili ciuiliter intentata nunquam aliquis verberatur, nec etiam põt intelligi totaliter ista littera de cã criminali pure criminali, siue criminaliter intenta, qa littera facit drĩam hic de genere cãrum implicite cũ dicit. *Quem iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabũt quem impium condemnabunt impietatis.* Sin autem eum qui peccauerit viderunt dignum plagis &c. in quo manifeste innuitur ꝙ in prima cã cõdemnabatur aliquis impietatis suæ, & non erat dignus plagis, ergo prima nõ erat criminalis, & dabitur hic regula generalis quantũ

H ad oẽs cãs ciuiles, non tñ erat regula generalis quantũ ad oẽs cãs criminales, & de causis ciuilib. patet quia cũ alicuius discussa cã reperiebatur iustam fouere litem, dabatur ei victoria, ei aũt qui succubuisset imponebat̃ pęna & non taxat̃. in quo innuit̃ ꝙ deberet fieri ĩ qualibet cã ciuili sicut in ea iustum uideretur, siue ex lege, siue ex consuetudine. leges autem de cãis ciuilib. aliq̃ positę sunt Exo. 21. & 22. c. & aliquæ ponunt̃ in libro Numerorum, & cum tales reperient̃ per illas iudicandum est, si autem non reperiebant̃ leges super hoc sequebant̃ consuetudines suas & statuta principum terrę. de cãsis autem criminalib. non dat̃ hic regula generalis, qa maxima cã criminalis de qua hic agit̃ est ĩ qua aliquis posset flagellari sustinens vsq; quadragenas ꝑcussuras, & hoc erat in leuib. criminib. cũ qs nõ mere-

I bat̃ mortem, & tñ nõ poterat soluẽdo pecuniam rõnabiliter absolui, quia tunc infligebant̃ istæ percussiones in aliis aũt maiorib. criminib. quę morte plectenda erant data erat regula supra in multis locis diuisim de multis, ideo non fuit hic data.

Distinctio de punitione criminum qualiter puniri debent singula de lege diuina. Et primum idolatria qualiter puniri deberet. Quæst. II.

CONSIDERANDVM est autem pro hoc ꝙ si aliquis faciebat aliquid pp ꝙ merebat̃ mori, aut illud erat idolatria ꝙ erat maximũ pcõrũ,

K aut erat aliqđ alterum. si autem esset idolatria dicendum, ꝙ istud peccatum primo quo post datam legem commissum fuit ferro vindicante punitum est nam Moyses acceptis secum leuitis introeuntibus eis a porta castrorum usque ad portam uiginti tria millia hominum ab eis percussa ceciderunt, ut patet Exod. 32. capitulo. lex tamen uindicandi istud crimen postea non sic data fuit, nam ille qui committebat istud crimen, aut erat persona priuata, aut erat aliqua cõmunitas uel plures de communitate. si erat vnus, tunc aut sollicitauerat alterum, ut irent ad colendum Deos alienos, & tũc lapidandus erat quicunq; ille esset, ut pꝫ s̃. 13. c. aut actualr̃ aliqñ coluerat Deos alienos, & tunc etiam

etiam debebat lapidari ut patet supra capitu. 17. si autẽ colens idola esset communitas scilicet quod aliquis totus locus in terra Israel coleret idola, vel plures, & principaliores colerent: si hoc notum esset, & alii non corrigerent, vel saltem non notificarent exponentes toti Israeli, omnes incidebant in capitalem sententiam scilicet, quòd tota ciuitas destrueretur, ita quòd ipsi viri, & iumenta omnia perirent gladio, atq; quicquid viuẽs esset. deinde muri & domus prosternerent̃, atq; oĩa comburerent̃, vt esset tumulus ęternus. de hoc. s̃. 13. c. Si aũt erat aliud p̃ct̃m ꝙ non pertineret ad Dei cultũ per se, sed pertineret quomõcunq; saltem indirecte; vt pote in obseruatione sabbati, q̃ erat non directe ad Dei cultum affirmando aliq̃d de ipso vel negando, ꝙ ad hæresim pertinet, sed ꝙ esset ad quandam reuerentiam Dei, vtpote q̃ erat in vacatione quadam facta pp Deum, & ista erat in sabbati obseruatione, & tunc si aliquis delinqueret in hoc mori debebat ut patet Exo. 31. c. genus aũt mortis erat ꝙ lapidaret̃, vt patet Nu. 15. c. de quodam hoĩe qui in sabbato inuentus fuit colligere ligna. alia sunt peccata q̃ erant solũ ꝯ Deũ, ut nõ circuncidi in tp̃e debito, ut patet Gen. 17. c. & in hoc non erat iniuria alicui alteri homini, si t̃n aliquis peccaret mori debebat, cum d̃r peribit aĩa illa de populo suo, vt h̃r in eo. c. sed in hoc vtrum iudex pro tali omissione infligeret pęnam mortis, vel Deus suo iudicio occulto, ibidem dictum fuit: eodem mõ cum aliquis conficeret thimiama, vt delectaret̃ odore illius, vel si conficeret vnguentum, ut illo perungeret carnem suam, p̃dicebat ei Deus ꝙ periret de populo suo, ut patet Exo. 31. c. eodem mõ cum aliquis offerre vellet, aut offerret aliquod genus sacrificii extra atrium tabernaculi. nam tunc prædicebat̃ ei, ꝙ periret de populo suo ut patet Leui. 17. c. Si autem aliquis peccaret in aliquibus reb. quæ erant contra proximum, aut ille proximus erat aliquis superior, vt pater, & mater, aut non. si erat maior sic est pater & mater, & cum aliquis peccaret in hos, vtpote maledicendo eis, morte moriebatur ut patet Exo. 21. c. s. qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. loquor autem hic de offensa quæ fit patri, aut matri, ut pertineret ad mandatum de honorando parẽtes, quia sunt quædam alię offensæ, quę fiunt parentibus, & pertinent ad alia præcepta: reducitur autem, & ad hoc præceptum obedientia debita maioribus, qui tanquam patres reputantur. s. principes, & iudices, qui autem istis non obedirent morerentur, ut patet supra 17. capitu. s. qui non obedierit mandato sacerdotis, & decreto iudicis morte moriatur.

De sabbato violato.

De peccato offensionis p̃ximi.

Si autem aliquis peccaret in vitio carnis, aut erat cõmertio solutorum uoluntaria, & tunc nulla pęna erat, si erat inuoluntaria, vir q̃ inuitã acciperet virginem, & coiret cum ea, dabat patri puellę. 50. siclos, & accipiebat eam ĩ vxorem, & non poterat eam relinquere aut repudiare vllo tempore vitę suæ ut patet supra 22. cap. si autem illa esset non soluta, sed aliquo uinculo alicui homini esset vnita, quærendum est an istud uinculum esset vinculum consanguinitatis, quod haberent inter se uir & fęmina coeuntes, aut erat vinculum matrimoniale, vel obligationis ad matrimonium.

De punitione peccatorũ carnis quorũcunque.

De primo modo si quis cognosceret matrem suam aut filiam, aut sororem, auiam, aut auunculam, materteram, & sic de cęteris consanguineis vel affinibus, q̃a pro coitu inter istos infligebatur pęna mortis, ut patet Leui. 18. & 20. ca. & non solum si esset inter eos opus hoc nepharium perpetratum, sed etiã aliquid minus, quod pertineat ad præludium huius actus, de quo magis declaratum fuit Leui. 20. c. Si autem inter feminã, quæ sic cognoscitur sit ad alterum matrimoniale vinculum, aut aliquid loco talis vinculi, distinguendum, ꝙ aut erant contra sponsalia de pręsenti inter aliquam

A fęminam, & virum, & tunc si fęmina cognoscatur ab alio viro in ciuitate vel loco existens vterque mori debebat, vir quia corrupit, & puella quia non clamauit, aut fuit extra locum in agro cognita puella, & tunc p̃sumit ius eam clamasse, & non fuisse exauditam, & tunc solus vir occiditur, de his patet sup. 22. capit. Aut erat magis ligata quã p sponsalia de pręsenti, utpote quia erat viro matrimonialiter tradita, & ab eo carnaliter cognita, quia tunc si aliquis eam cognosceret, moriebantur ambo, distinguendo tamen sicutĩ prioribus distinguebatur, & ista mors quę erat sic peccantibus, erat ꝙ lapidari deberent, ut patet Leuit. 20. & s̃. 22. cap. & non solum erat hoc quando puella post desponsationem uel traditionem in matrimonium
B cognoscebatur altero uiro coeunte cum ea, sed etiam q̃a si fuisset cognita antequam desponsata, & tamen desponsari se consentiret, non exprimens, quòd uirgo non esset. Nam tunc accusare poterat uir puellam cum ad eam primo accederet, quòd eam non reperisset uirginem, ut patet supra 22. capit. aut non erat puella habẽs uinculum matrimoniale per aliqua verba contractum, nec finito matrimonio, aut non finito, sed erat obligata, ut traderetur in sponsam alicui viro, & tunc si ab altero cognosceretur, moriebatur vir cognoscens & puella sic cognita. sicut si morerer̃ aliquis uir non habens liberos de vxore sua, & maneret aliquis frater eius nondum vxoratus, accipere debebat vxorem fratris sui nondum ab alio acceptam. Et si antequam frater mortui diceret illi mulieri, ꝙ nolebat eam in vxorem, ipsa cognoscebatur ab altero, ut
C patet in isto c. & Ruth. 4. c. mori debebat tanquã si maritata aut desponsata foret, ut patet de Thamar q̃ iõ Iudas iudicauit ad mortem, quia filio suo Sela in vxorem tradenda erat, cum ueniret Sela ad ętatem adultam, etiam si tunc non esset ei aut desponsata, aut maritata, sed antequam ei traderetur reperta est concepisse, de quibus Gen. 38. c. de fornicatione autem, quæ erat inter pure solutos, dictum fuerat, ꝙ non imponebatur pęna mortis pro illa, fallit tamen in uno casu. s. quando filia sacerdotis magni quæ nondum erat maritata aut desponsata, fornicabatur in domo patris, q̃a tunc ipsa comburebatur, ut patet, Leui. 21. c. corruptor aũt eius uel coiens cum illa, licet non exprimatur ibi, ꝙ mori deberet, satis t̃n rationabile est ꝙ mors aliqua ei inferretur, ut lapidatio uel suspensio. iste suprapositus coitus s̃m naturam factus. Alius autem est ꝯ natu-
D ram. Et iste est duplex aut masculorum cum masculis, ꝙ fętidissimum est, & uocatur sodomiticus, & in isto taliter operans lapidari debebat, ut patet s̃. Leui. 20. & 18. c. Aliud uitium est ꝙ fit cum brutis, ut ꝙ uiri coeãt cũ brutis, vel fęminę cũ brutis, & tũc oportet dari crudelem mortem scilicet ꝙ lapidetur, ut patet Leuit. 20. Alia autem erant uitia carnis, ut mollities quę fit ĩ solo agente, qua propriissime quispiam in corpus suum peccat: & aliud genus cum quis cum fœmina coiens semẽ effundit in terram, quodlibet autem horum grauissimum est, & morte dignum atrocissima, sed quia hæc ita secretissima sunt, quòd uix unquam testes ha-
E bere possint, immo nunquam testes habeant, non fuit posita aliqua lex super hoc, quia ualde esset superuacuum ius ponere, vbi nunquam põt haberi probatio iuris s̃m q̃ fiat executio, Deus t̃n ista sibi tanquam grauia, & q̃a hoĩb. incognita erant, punienda seruauit, ut patet de Her & Onam duobus fratribus filiis Iudę atque successiue maritis Thamar, qui semen fundebant in terram, ideo Deus morte atrocissima occidit eos, vt patet Gen. 38. cap. Est etiam & alius casus ad huiusmodi pertinens vitium, vt cum quis semen in aliquo vase effunderet, & offerret idolo Moloch, ut Deum illũ immunditię sibi per huiusmodi obscænitatis ex-

De punitiõe vitiorũ carnis contra naturam.

trema placaret ad habendum quicquam in amore venereo, de hoc erat grauis pęna si quis talia faceret scilicet ꝙ ipse qui fecisset lapidaretur a toto populo, & si populus aut cognatio hoc sciens hominem illum nō occideret, totaliter cum ipso mali ꝑpetratore periret ut patet Leui. 20. capit. & hoc per inflictam a domino cladem, tenet autem istæ casus secundum vnam expositionem accipiendo semen pro humano semine.

De pęna obseruantium auguria.

Alii autem duo casus sunt qui aliquo modo ad hoc pertinent, & aliquo modo ad pręceptum primum de cultu Dei: est autem vnus si quis obseruaret auguria, aut diuersos modos incantationis, aut cuiuscunq; maleficæ artis, cuius multæ species ponuntur. sup. 18. cap. & in his peccans mori debebat, ut patet Exod. 22. cap. cum dicitur, maleficos non patieris viuere: sic etiam ponitur sup. 18. c. de istis tamen non ponitur, quæ pœna eis infligatur, sed videtur ꝙ lapidari debeant sicut alii idolatrantes puniuntur, ut patet sup. 17. capit. Alius

De pęna Imolantiū filios dæmonibus.

casus est si aliquis immolaret filium suum aut filiam dæmonibus, quia tunc lapidari debebat, & hoc quia demonibus immolabat, & quia hominem filium occidebat, & hoc patet Leu. 20. capit. cum dicitur ꝙ nullus offerat de semine suo Moloch, ita ꝙ in eadem littera fundatur vterque sensus secundum ꝙ aliter & aliter accipitur semen siue pro ipso semine uirili, siue ꝓ filiis genitis ex semine.

De pęna diuersorū occidētiū.

Cum quis etiam peccabat in occidendo pęna mortis ei infligebatur, sed differt quia aut occidebat uoluntarie, aut a casu. si autem a casu occideret quis alium, non erat ei pęna mortis, sed fugiebat in ciuitatem vnā de ciuitatibus refugii, & ibi eripiebatur, de hoc Exod. 21. cap. & Num. 35. & sup. 19. c. si autem uoluntarie aliquis alterū occidebat, aut erat per insidias, aut alias sine insidiis, si erat sine insidiis, aut percussus moriebatr ex vulnere, ita ꝙ postquam percuteretur non conualesceret potens ambulare super baculum suum, & tunc quandocunque moreretur percussus, tenebatur percussor reus mortis, & iugulari debebat, ut patet Num. 35. capitu. aut postquam percussus fuit cōualuit, & ambulauit super pedes suos, aut baculum, & post recidēs in infirmitatem mortuus fuit, & tunc non tenebatur occisor reus mortis, ut patet Exo. 21. ca. vbi tota ista distinctio ponitur, & hoc verum est quando ille qui occiditur, liber est: si autem aliquis percutiat seruum suū gentilem aut conuersum de gentilitate, aut moriebatur immediate in manibus suis, uel ante vnam diem, & tunc moriebatur dominus, qui occiderat seruum: aut moriebatur post vnum diem saltem, & tunc non occidebatur dominus pro seruo, quia pecunia illius erat. aut occidebat aliquis per insidias, & tunc mori debebat occisor, & non solum moriebatur, sed etiam nō gaudebat aliquibus immunitatibus sacrorum locorū sic patet Exod. 21. capitulo scilicet si aliquis per industriam occiderit proximum suum, aut per insidias, ab altari modo euellas eum, ut moriatur. alii autem gaudebāt immunitate locorum sacrorum, iste autem nō. ista autem sunt quando fit mors aliquibus personis, quibus non est specialissima obligatio, aut reuerentia tenenda.

De pęna Infligenda parricidis.

Si autem fiat mors in personis specialissimæ reuerētiæ, ut in patre & matre. s. ꝙ filius occidat patrem aut matrem, occidetur filius, & ista crudelior pęna esse debebat quam si quis aliquem alium occideret, sed non exprimitur specialior pęna in vno quam in altero, sed solum ꝙ morte moriatur, ut patet Exo. 21. c. leges aūt humanę seuerius puniūt, ut patet digestis de parricidis per totum. s. ꝙ parricida insuatur culeo. i. in quodam corio, & ponatur gallus, & serpens, atque simia, & proiiciatur: sic. n. fuit condēnatus Maleolus, ut ait Tullius lib. 1. rheto. nouæ in fine. hoc autem est cum quis per

F se occidit, si autem aliquis non occidat per se, sed det occasionem homicidio, tenetur homicidii, ut si aliqs monitus fuerit vt bouem cornupetam recludat, & nō custodierit, & ille occiderit aliquem virum, vel fœminam, paruulum, aut magnum, occidetur dn̄s bouis. & sic de aliis qui aliqua aīalia ferocia habēt ut patet Exo. 21. c. Cum aliquis peccabat in furto non infligebat pęna mortis, sed duplū, aut quadruplum, vel quintuplū, vt patet Exo. 22. c. si tn̄ aliquis furaretur hoīem, & uenderet eum morte morereť, ut patet Exo. 21. ca. Si autē aliquis peccaret in falsitate testificādo, puniebatur eadem pęna qua puniendus erat qui per depositiones, ideo si ꝑꝑ crimina quæ deponebat testis, deberet accusatus pati manus abscisionem, patiebatur testis falsidi-

De pœna latronū de qua meli' infra.

De punitiōe testiū false testificantium.

G cus manus abscisionē. si aūt esset aliquod genus mortis, infligendum pro depositione, idem infligebať testi deponenti vt patet. sup. 19. c. alii aūt sunt casus, in qbus peccans deberet capitalem sustinere sn̄īam, qui non ita clare in lege expressi, in quibus, & in omnibus aliis expressis, in quibus tn̄ pęna expressa non est, infligebatur pęna suspendii, ut patet. sup. 21. c. cum dr̄ qn̄ peccauerit homo, ꝙ morte plectendus est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo &c. de istis ergo de quibus infligebatur mors, non extitit hoc dictum cū alibi expressum fuisset, sed cum sunt alii casus, qui nō merentur pęnam mortis sed aliquam aliam, ponitur hic pęna ꝙ flagelletur peccans usque ad quadragenas flagellorum ꝑcussuras. *Et appellauerunt iudices.* i. si cām suā noluerint ducere ante iudices. *Quem iustum esse per-*

H *spexerit.* Qui uiderint fouere iustam cām, quis autem iustior esset sciebatur per leges datas ī oīb. istis 4. libris, in quib. agitur de aliquibus causis iudicialib. *Illi iustitiæ palmam dabunt.* i. illi dabunt victoriam in iudicio pronūciantes pro eo, & alterum condemnantes, & est locutio metaphorica, quia sicut olim victores in bellis palmam gestabant in manibus victoriæ excellentiam ostentantes, sic vincens etiam in iudicio palmam habere dicitur. Nicolaus dicit, ꝙ forte ad litteram posset intelligi, ꝙ obtinentes in cāis palmam in manibus recipiebānt. Sed non multum vr̄, quia in littera hebraica non hr̄ palma. Item quia non hr̄ forte in quolibet loco palma ad dandum obtinentibus in causis. *Condemnabunt impietatis.* Pronūciantes eum fouere cām iniquā,

I & condemnantes ad petita & expensis alteri parti.

Si autem eum qui peccauit. Hic agitur de cā criminali pro qua debetur corporalis punitio. *Dignum uiderit plagis.* Quia malum ꝙ probatur contra eum, non est punibile in pecunia. *Prosternent.* Ita ꝙ flagellaretur extentus super humum ad confusionem suam. *Et coram se facient verberari.* Vt magis erubesceret publice punitus, & vt iudices præsentes facerent ne in verberibus ministri excederent, vel ex pietate diminuerēt, sed dareť tanta punitio q̄ta diffinita fuisset. *Pro mensura peccati erit & plagarū modus.* i. quantitas, sic hr̄ Apo. 18. c. q̄tum glorificauit se in deliciis suis tm̄ date illi de tormento. Et ponitur hic mensura punitionis s̄m mensurā peccati, &

K si proprie respiciať non pōt mensurari, vel ęquari pęna pc̄tō, quia ista sunt diuersorum generum. mensura aūt & mēsuratum sp̄ sunt in eodem genere, quia rectum non p̄t mensurari per circulare, nec eͤ̄rio, maior tn̄ distantia est inter pęnā & culpam, sed accipiť mensuratio pęnę & culpę s̄m cōem opinionem humanā, cū aūt aliqua pęna pc̄ti deuiat a statuto legis, uel a cōi extimatione humana, nō mēsurať pęna & culpa, & qa opiniones hominū varię sunt, iō apud diuersas gētes variæ taxať pęna peccatorū: & est ista uarietas ex multis. Primo qa eadē peccata apud quasdā gētes grauiora reputanť q̄ apud alias: iō grauius puniunť, ut apud quasdam gētes non reputať adulteriū tm̄ peccatum sicut apud alias. Itē quia quędam gētes promptiores sunt ad vnū peccatum,

Vn̄ sint variæ pœnæ peccatorū.

peccatum,quam aliç gentes: ideo leges iustę illud durius puniunt ibidem,quam alias. Item quia quędam vitia damnosa sunt quorum damnum minus a patiẽtibus vitari potest,vt furari quæ in agro,vel quę in domo:minus enim custodiri possunt, quę in agris sunt, quam in domo.ideo Exod.22.pro furto rerum domesticarum solum datur restitutio dupli,pro furto in pecoribus datur quintuplum in bobus:in ouibus autem quadruplum, sic leges humanę multum puniunt crimen abigeatus de abigendis pecoribus ad perditionem, & nocturni deprędatores agrorum minus gaudent immunitatibus,quam alij fures. *Ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant.* In causa criminali habebant Iudęi duos modos punitionis,quia aut infligebatur mors, aut non.si danda erat mors aliqua suspẽdebatur,vt patet supra 21.c.pro omnibus peccatis: aliquando iugulabatur,vt pro homicidio,vt habetur Num.35.c.aliquando lapidabatur,vt pro adulterio,& similibus:de quibus Leui.20.& 21.c.& supra 22.cap. aliquando comburebatur, vt qui acciperet in vxores matrem & filiam,vt patet Leu.20.c. De latrocinio autem dabatur pœna.s. restitutio semidupli, quadridupli,vel quintidupli,vt patet Exod. 22. c. sed hoc videt̃ esse quando aliquis raro hoc fecisset, sed si multotiẽs ista faciebat,maxime si insidiabatur in vijs, occidebat̃ suspendio, & patet quia cũ Christo duo latrones crucifixi sunt,vt habetur Matth.27. c. & hoc erat in lege veteri secundum iudicium legis. Nisi forte dicatur,ꝙ Pilatus iudicauit illos secundum leges Romanorum, quia erat iudex positus a Romanis. Si autem alicui imponebatur pœna, quę non esset ad mortem, aut erat pœna talionis, quæ infligebatur falsis testibus, & alijs percutientibus a proposito, & tunc dabitur dens pro dente,fractura pro factura,vt habetur Leu.24. cap. & supra 19.c.facta distinctione, quam in predicto c. posuimus. si autem esset causa in qua non infligeret̃ talio,oportebat distingui quantitatem causę, & secundum hoc dabantur plura, vel pauciora flagella: dũ tamen pro nullo crimine vltra quadraginta flagella darentur. sed si crimen magnum erat, ita ꝙ mereretur vltra 40,flagella,dabantur 40. deinde seruabatur reus, vt iterum alia 40.reciperet,sic habetur de Paulo,quòd quinquies 40.minus vna tulit,vt patet 2. Corin. 11. c. & infligebant Iudęi 40.minus vna, quia timebant, ꝙ incomputando errassent,& numerum excedere.

De pena latronum.

Videtur ꝙ Pilatus iudicasset latrones secũdum leges Iudæorum, & ẽt Christum quia dixerunt Iudęi nos legem habemus, &c.

Ne fœde laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. si.n. multa flagella aliquis pateretur, posset patiendo deficere,& sic aliquis qui mortem nõ merebatur,sic moreretur. *Fœde laceratus*. dicitur quia quando multa flagella infliguntur, decorticatur cutis, & caro intumescit, & sic deformia apparent vulnera. Item quia flagellatio pœna seruilis est: ideo homini libero multa flagella infligi non debent. In hebræo habetur. *Ne dehonoretur coram te frater tuus*. ad eandẽ sentẽtiam redit, sed littera hebraica breuior est,& nostra supplet ĩ verbis,quod hebraica in intrinseco continet intellectu. *Non ligabis os bouis triturantis*. Hic ponitur pars incidentalis de iustitia circa animalia bruta,quia iustum est,vt animalia laborantia comedant: ideo non debet claudi os bouis triturantis ne comedat. Et idem intelligit̃ de alijs animalibus, quę laborant in aliqua occupatione,vt si iumenta triturent,& hoc verum est, nisi in comedendo magnum damnum inferrent, vt qñ vineæ in Aprili arantur,& sunt virides propagines,si iumenta vel boues permitterentur comedere,totum venturi anni fructum destruerent: ideo ibi licitum est claudi ora. Et idem intelligitur,ꝙ si aliquis mercenarius laboraret in agro vel vinea,dum ibi fructus sunt, non prohibebitur manducare: Apostolus ad Cor.1.9. cap. inducit in alio sensu, & vult ꝙ ille sit sensus litteralis,

Flagellatio seruilis pœna est.

De iustitia penes bruta aialia.

A scilicet ꝙ ille qui laborat debet de labore manducare scilicet prędicator, ꝙ debet de bonis suorum auditorum sustentari.& vult,ꝙ Deus non intellexerit de bobus,sed de prędicatoribus,sic inquiens:nũquid de bobus cura est Deo,an propter nos vtique dicit? nam ꝓpter nos vtique scripta sunt, quoniam debet in spe q arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiẽdi. sed dicendum cum Apostolo, ꝙ ista littera principaliter intendit de mercede non prohibẽda prędicatoribus. sed tamen minus principaliter potest intelligi de bobus,& alijs iumentis:& quando Apostolus ait, ꝙ non est Deo cura de bobus verum est magis principaliter: sed minus principaliter bene, quia Deus vult gubernationem omnium rerum:vt patet Sapientiæ 11.cap.

B misereris omnium, quia omnia potes. diligis.n.omnia quę sunt,& nihil odisti eorum, quę fecisti, & erũt isti duo sensus litterales, sed vnus principalior, & sic sunt multa in scriptura,vt patet 2.Regũ.9.cap. de promissionibus factis ad Dauid,quæ de Christo secũdum litteram intelligũtur, & etiam secundum litteram de Salomone,vt ait Aug.late 17.lib.de ciuita.Dei: de his autem alibi Deo dante latius dicemus. *Quando habitauerint fratres*. Hic agitur de causa matrimonij,& datur hic lex, ꝙ frater suscitet semen fratris sui defuncti. *Quando habitauerint fratres simul*. i. quando simul vixerint,ita ꝙ vno mortuo maneat alius. & non accipitur habitare simul.i.habitare in eadem domo vel loco, quia hoc nihil agit,& tenet hoc solum in fratribus,qa non cogitur aliquis de extraneis accipere vxorẽ mor-

C tui ad suscitandum semen defuncti. & dato ꝙ nõ acciperet eam aliquis de fratribus mortui, si acciperet aliquis de extraneis, iste non suscitabat semen defuncti,sed semen suum, quia filij inde geniti nõ nominabantur de familia defuncti,sed de familia viuentis. ratio quia fratres attinent sibi, quia videntur esse idem, quia fuerunt vna caro in patre,quæ decisa est in diuersis coitibus. *Et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit*.

Deus rerũ omniũ gubernationem vult.

De causa matrimonij.

An frater maior tenebatur accipere vxorem minoris, vel econtra. *Quæst. III.*

HOc intelligitur semper de filijs maiorib⁹, vt si primogenitus frater acciperet vxorẽ, & moreretur sine filijs sequens frater acci-

D pere debebat vxorem. Et si iste sine liberis moreretur accipiebat eam tertius,& sic vsque in infinitum donec vnus semen heberet. Sicut in casu quẽ posuerunt Saducæi arguentes contra Christum.s.ꝙ erant septem fratres,& primus accepta vxore mortu⁹ est sine semine:deinde accepit secundus similiter,& tertius vsque ad septimum, & mortui sunt sine semine de quo Matt.22.c. Si autem minor frater accepta vxore sine semine moreretur maior manens qui forte nondum vxorem receperat,vel acceptam perdiderat non tenebatur suscitare semen minoris.ratio quia ista fiebant ad conseruandum familias primogenito-

E rum per quos principaliter linea patrum descendebat:ideo maiores pro se semen suscitare debebãt non pro minore. Sed posito ꝙ essent multi fratres quorũ primogenitus semen haberet, sed secũdus vel tertius sine semine moreretur: nunquid minores tenebãtur suscitare semen eorum accipiendo eorum vxores?

Respondetur ꝙ posset dici,ꝙ non, quia ista suscitatio seminis fiebat propter continuationem familię,& nominis primogenitorum: si ergo primogenitus semen habebat non erat necesse fratres minores suscitare semen. & licet hoc bene dicatur tamen non patet ex scriptura:& tamẽ licet diceremus, quòd fratres minores tenerentur suscitare semen maioris defuncti qui non erat primogenitus: tamen primogenitus

non tenebat̄ hoc facere. *Absque liberis mortuus fuerit.* Quia si primogenitus mortuus est, & reliquit semen non tenetur frater sequens suscitare semen eius, quia iam est successor patris in familia sua. tamen si frater primogenitus mortuus reliquit filios, & mortui sunt frater sequens tenetur accipere vxorem eius si nondum alius accepit eam, quia idem est secundum iura, & scripturas sacras filios habuisse, & mortuos fuisse, & nunquā filios habuisse: vt Salomon vocauit se vnigenitum apud matrem suam, vt patet Prouer. 4. tamē alium fratrem habuit quem genuit Dauid de Bersabee, vt patet 2. Reg. 11. sed ille cito mortuus est, vt hr̄ 2. Reg. 12. c. & de his extra de verb. sig. in c. nā & ego. Dr̄ autem, ꝙ si frater maior fuerit mortuus absq; liberis, ꝙ tenetur frater minor illius suscitare semen eius: hoc ergo faciendum est quandocunque sine liberis moriatur.

Mori sine liberis est multipliciter dictum. Quæstio. IIII.

MORI autem sine liberis est multipliciter. Primo quando vir moritur, & nunquam genuit filios, quia tunc moritur sine liberis i. non habens liberos, nec aliquādo habēs. & tunc oportet quòd frater minor illo assumat vxorem defuncti.

Secundo dicitur aliquis mori sine liberis si genuit liberos, & postea mortui sunt ante mortē patris, quia tunc pater moritur sine liberis. i. moritur, & nō habet liberos cum moritur. Et tunc idem dicendū est, quia ad suscitandum semē, eodem modo necessarium est tunc accipi illam vxorem viri mortui, sicut cum vir mortuus fuit, & nunquam habuerat liberos: aliàs manebat primogenitus sine semine. i. sine liberis.

Tertio modo dicitur, quòd aliquis moritur sine liberis, quando filios genuit, & mortuus fuit pater filijs superstantibus: tamen antequam venirent filij ad ętatem adultam mortui sunt, ita quòd nō manet aliquis de semine illius mortui: tunc si antequam frater viri assumat vxorem moriantur isti pupilli filij fratris sui, tenetur accipere in vxorem eam, quę per mortē fratris sui relicta fuerat: patet quia aliter non satisfit intētioni legis, quæ vult semen viri mortui suscitari cum ęqualiter sic maneat sine posteritate, sicut si sine liberis mortuus fuisset, & nullus semen eius suscitaret. In hoc casu tamen post mortem viri non tenetur expectare frater eius minor, qui nondum accepit vxorem, vt videat si superuiuent pupilli, vsque ad ætatem nubilem: nec tenetur mater illorum paruulorum, quę vidua relicta est, expectare vsque ad illud tempus non assumpto alio viro tempore intermedio, sed immediate, vt mortuus fuit vir relictis filijs pupillis, frater ei⁹ minor qui ante vxorem non habebat, non tenebatur expectare vlterius saltem per vnam diem: & si vxor viri defuncti peteret eum in virum, & nollet eam accipere, non incurrebat in pœnam, quę ponitur infra. s. ꝙ vocaretur domus discalciati in Israel: vxor autem viri mortui completo tempore luctus. s. constituto a lege humana, vel secundum consuetudinem, in quo dēat manere lugens pro viro suo: si filij pupilli adhuc superuixerent poterat accipere quemcunque virum vellet, etiam non consentiente fratre viri sui mortui: nec ob hoc poterat eam ad mortem accusare, tanq̄ adulteratam, sicut in alijs casibus superioribus, in quibus debebat eam in vxorem accipere frater viri mortui. Si tamen eueniat, ꝙ mortuus sit vir habens liberos, & illi superuiuant vsquequo accipiant vxores, & omnes illi moriantur antequam prolem genuerint, manet ille vir prior sine semine, quia tantum est non habuisse

F sicut habuisse, & ante procreationem mortuos fuisse: tunc autem si isto tempore adhuc vxor viri defuncti maneat nō assumpto altero viro, & frater viri mortui, ita ꝙ mulier licet alteri, quam fratri viri sui mortui nubat, non incidit pœnam adulterę, & frater mortui licet petente vxore illa non accipiat eam in vxorem non incurrit, pœnam quę infra continetur. ratio huius est, quia in isto casu nō dicitur proprie mortuus vir sine semine: cum filij sui ad talem ętatem accesserint, vt vacarent generationi vxores habentes: nam cū filij accipiunt vxores ad alteram generationem pertinent, & tunc ipsis sic morientibus dicuntur ipsi sine semine mori, & non pater eorum: ideo magis tunc oporteret semen istorum suscitari, quam semē patris

G eorum. s. ꝙ si aliquis vir sic moreretur, & relinqueret filios quorum primogenitus accepta vxore mortuus est, frater huius primogeniti manens laboraret ad suscitandum semen fratris, & sic non dicebatur tūc suscitari semen patris eorum: si tamen aliquis moreretur relictis filijs paruulis, & postea eisdem antequam vxores acciperent mortuis: si frater viri mortui acciperet vxorem eius, non dicebatur suscitare semen pupillorum mortuorum, sed semen patris eorum: ergo in hoc casu cum pupilli vxores acceperunt ad ętatē nubilem accedentes, & sine semine mortui sunt, nō obligantur vxor mortui, & frater minor eiusdem suscitare semen viri mortui, cum iam magis semen pupillorum mortuorum suscitandum erat. ista suscitatio seminis erat specialius in Israel, quam in alijs gentibus

H ad seruandas lineas primogenitorum impermixtas: vt sic omni tempore manerent tribus, & familię impermixtę, quod non contingeret si non suscitaretur semen primogenitorum per quos lineæ decurrebant.

Si autem dicas, ꝙ idem est, si fieret hoc in minoribus, vel medietaneis.

Respondetur ꝙ verum est, ꝙ quicunque sit in quo seruetur ista suscitatio seminis, siue primogenitus, siue quicunque alius, tenebitur impermixtio linearum familiarum, & tribuum, sed rationabilius fuit, ꝙ minores suscitarent semen maiorum, quam maiores semen minorum.

Item nomen paternum debebat seruari in illo in quo seruabatur domus paterna. s. possessio, sed in fi-

I lio primogenito seruabatur possessio paterna, quia dupliciter suscipiebat primogenitus, quam quilibet ali⁹, vt colligitur Gen. 48. & 49. cap. ergo in primogenito fieri debebat ista suscitatio seminis.

Item ille suscitare dēt semen alterius, qui viuit post mortem eius, sed magis accidit, ꝙ fratres iuniores viuant mortuis maioribus, quam econtrario: ergo conuenientius erat, ꝙ fratres minores suscitarent semen primogenitorum.

Sed forte dices, ꝙ ad conseruandam distinctionem tribuum, & nomen paternum, non magis referebat, quòd frater minor suscitaret semen fratris maioris mortui, quam quòd in semine suo conseruaretur no-

K men patris sui.

Respondetur, ꝙ ad conseruandam distinctionē familiarum, & tribuum semper erat facienda seminis suscitatio in primogenito, quia alias dato, ꝙ conseruaretur nomen capitis tribus, aut familiæ, tamen conseruaretur in alia linea, & sic miscerētur lineę, & nulla maneret cognita, sed de vna transiretur in alteram. & sicut illa linea primogenitorū deperiret, nisi frater minor suscitaret semen fratris sui, ita si frater mediocris moreretur, qui continuaret in se semen patris sui, & nomen, & alius minor non suscitaret semen eius: nā esset transitus de ista linea ad alteram, & sic non maneret aliqua certitudo: sicut nunc nō manet in lineis plebeiorum, in quibus non fit possessionum certa separatio

Quod cō ueniētius fuit suscitare semē primogenitorum.

paratio in primogenitis, & seminis suscitatio: oportet ergo ad conseruationem generis sine permixtione linearum, vt fiat alligatio ad certam lineam, siue sit linea primogenitorum, siue mediocrum, vel qualiumcunq;: dumtñ illa linea conseruetur sine permutatione, & fiat in ea suscitatio seminis. Quod aũt sit radicale fundamentum, quare possessiones sortium erãt distinctę in lege veteri, & qualiter fieret suscitatio seminis in primogenitis, & quid ista proficiant ad nouum testamentum Nu. 27. c. dictum fuit.

Quid si primogenitus reliquit filiam non filium, nunquid alij fratres vxorem defuncti accipere deberent.

Quæstio. V.

QVID si primogenitus mortuus est, & reliquit filiam, & non filium, nunquid alij fratres vxorem defuncti accipere deberent. Rñr ꝙ posset dici, ꝙ non, quia licet filię non facerent lineã patrum continuari, qa transibant ad tribũ de qua virũ accipiebant: tñ poterant accipere viros ex quibus susciperent filios, q̃ noïarentur noïe auorum, & illi reciperent possessionẽ, & continuarẽt lineam familiæ auorum, vt patet de filiabus Salphaad Nu. 27. c. Sed licet hoc aliqualiter videatur tñ nõ multum stat, quia si viros ex alia tribu acciperent, semper transiret hr̃ditas ad aliam tribũ, in qua non ꝓprie continuarẽt familia descendens a capite alterius tribus: iõ filij Manasse perierunt, ꝙ filię Salphaad, q̃ hẽbant sortem patris, non nuberent viris aliarum tribuum ne ꝑderent ipsi aliquid de sorte Manasse, & accresceret alteri tribui, & sic mãdauit Deus fieri: vt patet Nu. 36. c.

Doc. resp. Ideo dicendũ, ꝙ si moriatur frater primogenitus sine filijs masculis, hr̃ ac si non genuisset: ideo dẽt frater sequens accipere eius vxorem, vt suscitet semen. & patet quia dr̃ in textu, ꝙ post vocabitur primogenitus istius noïe defuncti ad ꝯtinuandam familiã, sed nõ p̃t intelligi hoc de fœminis, q̃ nunq̃ noïantur noïe patrũ, vel auorũ: si tñ defuncto primogenito filiã manserit, & non sit aliquis frater potens suscitare semen, illa accipiet hereditatẽ patris, vt patet Nu. 27. c. *Vxor defuncti non nubet alteri.* In hoc liberior erat masculus, q̃ fœmina, quia in optione masculi erat recipere vxorẽ fratris defuncti, vel subire pęnã, q̃ ponitur in textu, sed fœmina tenebatur nubere illi, nec poterat aliquõ excusari volente fratre defuncti. rõ quia si vir inuitus vxorẽ reciperet semper eã odio hẽret, vel eã occideret, & eẽt maius damnũ, & vr̃ forte, ꝙ talẽ vxorem non ꝑmitteretur repudiare, donec ex ea saltẽ vnum filium suscepisset, q vocarẽt noïe fratris mortui, alias frustra esset, ꝙ eã acciperet ad suscitandũ semẽ fratris sui, tñ erat ei obligata ex lege: iõ tanq̃ ꝑ verba de pręsenti desponsata, vel vxor facta puniebãt: vt patet Gen. 38. cap. de Thamar, q̃ expectabat Selã filium Iudę paruulũ defunctis fratribus suis, & non relinquentibus semen, & qa anteq̃ ei traderẽt, inuẽta est ꝯcepisse, mandabat eã Iudas, tanq̃ adulterã cõburi, donec inuentũ est, ꝙ de ipso cõceperit: sic ẽt dixit Noemi nuribus suis defunctis viris, ꝙ non poterant expectare ex ipsa alios viros: ideo ꝙ nuberent cui vellent, vt hr̃ Ruth. 1. c. q. d. si possent expectare non deberent alijs nubere, vt ibidem. *Et suscitabit semen fratris sui.* Suscitare semen fratris est ex vxore, q̃ frater moriens reliquit filios gignere, qui noïentur noïe fratris mortui, & sint de familia illius, & non dr̃ iste suscitare semen sibi, quia filij sui nõ nominantur noïe suo, & ita hr̃ iste ac si non gigneret filios: nec põt iste familiã distinctã facere, qa successio sua transit in familiã fratris defuncti: ideo excusauit se consanguineus Booz accipere Ruth Moabitidẽ dicens. Nec. n. posteritatẽ familię meæ delere debeo,

A idest nollẽ eam delere, quod facerẽ si suscitarẽ semen defuncti, vt hr̃ Ruth. 4. c. & iste accipiens vxorem fratris accipiebat oĩa, q̃ ad eum pertinuerant duplici iure. s. iure propinquitatis, quia frater erat, & quia semẽ eius suscitaturus erat, cui oĩa ista debebantur, quę erãt patrui sui, quia tanquam filius eius in sua familia gradum faciebat, & si forte aliquis de fratribus maiorib⁹ nollet suscitare nomen defuncti, licet ad eum hæreditas fratris magisquam ad alios pertineret: tñ si alius non ita propinquus semen suscitare vellet, ad istũ hæreditas deuoluebatur, & renunciabat alter iuri suo, vt patet de consanguineo Booz ad quem magis pertinebant bona filiorum Noemi defunctorum: qui tamen nolens ducere vxorem Ruth cessit iuri propinquita-

B tis, & translatum fuit ad Booz, vt patet Ruth. 4. c.

An suscitatio seminis pertineret ad consanguineos seruata semper maiori attinentia. Et si primo plures fratres moriantur, & postea vltimus accipiat vxorem illorum, cuius ex illis nomen suscitare dicatur.

Quæstio. VI.

SCIENDVM tamen, ꝙ ista lex dabatur in fratribus, ꝙ suscitarent semen fratrum suorũ maiorum defunctorum, sed non solum poterant hoc fratres, sed etiam alij cognati, quia tamen fratres erant propinquiores inuicem, quã alij cognati, quando frater vnus volebat semen alterius fratris suscitare, non poterat aliquis de alijs cognatis accipe-

C re vxorem defuncti ad suscitandum semen ex ea: si tamen fratres nollent, aut nõ essent alij cognati, vt patrui, vel consanguinei in secũdo gradu, qui patrueles vocantur siuę consobrini, aut in alijs gradibus attinentię in quibus matrimonium concessum erat in lege, poterant suscitare semen: ita ꝙ non essent primogeniti, qui ex hoc perderent successionem in sua linea posteritatis, & in istis seruabatur ordo propinquitatis. s. ꝙ qui magis propinquus erat, poterat accipere vxorẽ defuncti: illo autem cedente iuri suo alius qui nõ erat ita propinquus, accipiebat eam si vellet. Non tamẽ cogebantur isti subire pœnam, quam subibãt fratres nolentes suscitare semen fratris propinqui sui. ꝙ aũt alij cognati præter fratres possent suscitare semen cogna

D ti, & peruenirent ad eos omnia iura, quæ erant eius q mortuus fuerat, patet Ruth. c. 4. de Booz qui suscitauit semen vnius de filijs Noemi, cuius vxor manserat scilicet Ruth, vt patet Ruth. 4. ca, & omnia quę erant pertinentia ad virum Ruth, & fratrem eius mortuũ, atque patrem eorum, accepit, vt patet ibidẽ. Et si forte dicas, quòd iste Booz erat filius Elimelech, & frater Maalon, & Chelion, & vnius horum vxor erat Ruth. ideo ꝙ per hanc legem suscitabatur semen. Respondetur, ꝙ nõ potest dici, ꝙ esset Booz frater viri Ruth. Primo, quia Elimelech erat pater viri Ruth, vt habẽt Ruth. 1. c. s. Booz non erat filius Elimelech, sed cognatus eius vocat̃, vt patet Ruth. 2. c. ergo non erat Booz

E frater illius viri cuius semen suscitabat. nam cognati vocantur proprie illi, qui habent attinentiam trãsuersalem, ascendentes autem, & descendentes inter se proprie non vocantur cognati. Secũdo, quia si Booz esset frater mariti Ruth esset filius Noemi, vel Elimelech mariti sui, & tũc cum Noemi mitteret Ruth ad messes Booz, non mitteret eam tanq̃ ad alienum, sed tanq̃ ad messes filij sui, sed mittebat eam tanq̃ ad alienum, & ita moliebatur consilia in eum ad faciendum caute, ꝙ esset Ruth vxor eius, sicut si nullo mõ pertineret ad cognationem eius, vt patet Ruth. 2. & 3. cap. Item tertio, quia cũ Ruth locuta fuit ad Booz dicẽs, ꝙ extenderet super eam pallium suum. s. ꝙ acciperet eam in vxorem, dixit Booz, ꝙ alius erat propinquior

marito

marito Ruth, qui mortuus fuerat, vt patet Ruth. 3. c. tunc dato, ꝙ alius qui vocabatur propinquior, quam Booz esset frater mariti Ruth iam mortui, sequeret̄ ꝙ Booz non esset frater mariti prioris Ruth, q̱a tunc necessarium esset, vt ipse Booz & alius, quē vocabat propinquiorem se fratres essent. Sed non p̄t stare, q̱a tunc non esset vnus propinquior alio, cum duo fratres sint in eodem gradu propinquitatis respectu cuiuslibet. si autem alius quem dicebat Booz esse propinquiorem q̃ se, nō esset frater mariti Ruth mortui, sequeretur a fortiori, ꝙ Booz non erat frater mariti prioris Ruth, cum minus attineret ad eum q̃ alius vir. Quarto, quia Booz vocauit Elimelech fratrem suum, vt patet Ruth. 4. c. cum dr̄ partem agri Elimelech fratris nr̄i vendit Noemi, sed si esset Booz frater mariti prioris Ruth esset filius Elimelech cum Maalon, & Chelion, quorum vnus erat maritus Ruth: & tūc nō vocaret se fratrem Elimelech, sed filium: scriptura tn̄ vocat eum fratrem. Quinto, quia Ruth. 4. c. in fine, & Mat. 1. c. cum describitur genealogia Booz dt̄ ꝙ Naason genuit Salmon: Salmon genuit Booz. si tn̄ esset Booz frater mariti prioris Noemi non esset filius Salmon, sed filius Elimelech: cum Elimelech esset pater Maalon, & Chelion, quorū vnus erat maritus Ruth, vt patet Ruth. 1. c. multa alia sunt ibi ex q̱bus hoc manifestatur. Cum autem cognati qui non erant fratres, suscitabant semen alicuius cognati sui, oīa q̄ pertinebant ad istam legem suscitationis seminis in fratrib⁹, seruabantur in eis: excepto ꝙ non obligabant̄ ad pęnā hic positam si non suscitarent semen, quia gratis agebant: ideo non debebat damnum reportare, quia benefacere non coguntur. *Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit.* Quia per primogenitos posteritatis familię linea texebatur. Sed quęritur si fratre primogenito mortuo sine semine accipiat secundus frater vxorem eius, deinde tertius, quartus, & quintus, & omnes sine semine moriantur: deinde accipiat eā sextus frater, & procreet inde filios, cuius nomine vocabuntur filij geniti? vel nomine maioris fratris primo mortui? de secundo, tertio, & quarto non est dubiū, ꝙ non nominabuntur filij geniti nomine illorum, q̱a sextus nulli eorū immediate successit, nec ꝑpter eos ista seminis procreatio facta fuit. sed de primo & vltimo dubium est, de primo quidem, quia tota fratrum susceptio in vxore propter eum facta est, de vltimo. s. de quinto dubium est, quia ei successit sextus qui prolem habuit. Sed respondetur, ꝙ isti filij nominabunt̄ nomine primi fratris mortui, quia omnes isti propter illum acceperunt vxorem eius. Item quia per primogenitos texebatur ordo posteritatis in familijs. *Vt non deleatur nomen eius de Israel.* i. vt non interrumpatur, & deficiat familię successor, & speciale erat hic, quia si ille primogenitus superuixisset, & prolē genuisset, non oportebat ꝙ primogenitus eius vocaretur noīe eius. alias daremus, ꝙ tota vna linea familię vnius haberet idem nomen: maxime quia contrarium patet in tota sacra scriptura, quia patres raro vocabant primogenitos suos nomine suo, sed nunc mortuo fratre primogenito nominabatur filius fratris suscitantis semē nomine mortui, vt qui non erat filius iure, esset saltē in nomine, & hæreditatis successione. *Si autem noluerit accipere uxorem fratris sui.* s. quia requisitus fuit, ꝙ eā acciperet, & noluit. *Quæ ei lege debetur.* i. per istam legem quam Deus hic statuit de suscitatione seminis fratris defuncti. *Perget mulier ad portam ciuitatis.* Quia ibi iudices manebant causas audientes. *Et interpellabit maiores natu.* i. proponet causam suam coram senioribus qui dicuntur maiores natu. i. natiuitate, vel tempore. *Tollet calciamentum de pede eius.* In signum vituperij, q̱a non vult suscitare semen fratris sui aliquando vir discalcia-

F bat seipsum, vt si duo propinqui essent, ad quos pertineret accipere hęreditatem, & vxorem mortui: si ille ad quem pertinebat primo successio, nolebat accipere hęreditatem defuncti, & vxorē, & cedebat alteri, discalciabat calceum suum, & dabat proximo suo in signum firmę concessionis, vt patet Ruth 4. c. *Spuet in faciem eius.* i. in vultu suo, quia magnū dedecus est hoc Ra. Salo. dicit, ꝙ spuebat in faciem eius, i. coram eo in terra quasi detestans eum. Et iste sensus esset conueniens, si ly faciem poneretur in ablatiuo, sed quia ponitur in accusatiuo necesse est esse terminum ad quē sputa terminabantur: sed de hoc non plene patet differentia in litera hebraica cum casus non habeat, sed quasdam prępositiones, quę vidēturdeterminare ad
G plenam habitudinem casualem, sed non potest tanta fieri distinctio, ꝙ dubiū totaliter tollatur, quia aliquæ præpositiones habitudinales diuersimode signant, sicut in quæ signat aliquando, in quo, aliquādo in quē, sic est alia apud Hebræos eandem vim habens, s. be, vel ba, vel bi. Aben Ezra dicit, ꝙ mulier spuebat in calciamento, & hoc est propter diuersitatē relatiui, quia ly eius videtur posse referri, vel ad calciamentum, vel ad hominem, sed litera nostra rationabilior est, quia hoc fiebat ad magnum dedecus, sed valde maius erat spuere in faciem respuentis vxorem. Item, quia dicit̄ in faciem eius, calciamentum autem non dicitur habere faciem, nec ante, nec retro. *Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui.* Fiebat enim tantum dedecus, vt nō recusarent accipere vxores fratrum defuncto-
H rum, quia multi refugiebant suscitare nomen fratris, & perdere suum, vt patet Ruth 4. de consanguineo Booz, & Gen. 38. ca. vbi Onan filius suscepit Thamar vxorem fratris sui mortui, & quia sciebat nō nasci sibi filios, sed fratri, semen fundebat in terram. *Et vocabitur nomen eius in Israel domus discalciati.* Istud erat magnus dedecus, quia priora vituperia transeunt, sed hoc manet in tota eius posteritate, & ideo hoc maxime mouebat, quia homines rationabiles magis volunt liberorum successione carere, q̃ eos infames gignere. *Si autem noluerit accipere vxorem fratris sui.* s. forte mortuo fratre suo sine semine si acciperet iste aliquam vxorē antequam ab vxore mortui super hoc requireretur,
I non incidebat in pœnam, quæ infra ponitur.

Causæ quare viri retrahuntur ab accipiendo vxores fratrum suorum defunctorum. Et quare melius est contrahere cum virgine, quam cum vidua. Quæst. VII.

CAVSA autem recusandi tales vxores multę erant. Prima, & potissima, quia debebat gignere fratri suo, & non sibi, vt patet infra. Secunda erat, quia multi viri, & vt in plurimum recusant accipere vxores, quæ ab alijs cognitæ sunt. Tum, quia quilibet mulierem a virginitate habere vult, tum quia melius vir moribus suis coaptat eam fœminam, quę nullius alterius viri matrimonio coaptata est, q̃ eam, q̄ alterius moribus assuefacta erat,
K quia difficile talia auferuntur. Tum, quia qn̄ mulier nouit alium virum non est integra dilectio ad eū, quē nunc habet, maxime si alius fuit bonus vir, & consentaneus moribus vxoris, iste autem quem postea habet non est ita consentaneus. Ex quo sequitur, vt interdum fœmina viro suo in memoriam ducat virum quem prius habuit, & sic fit, vt fœmina integro animo virum quem habet, non diligat, nec vir fœminam, & hęc sunt causa quotidianarū querelarū, vt sæpissime experiūtur. *Quæ ei lege debetur.* Satis distinguit hic litera de fœmina viri mortui, & de fratre viri mortui, quia fœmina debetur viro, & tn̄ vir non debetur ei, ideo si fœmina illa, siue req̱sita a fratre viri mortui,

vt sit

vt ſit vxor ſua, ſiue non requiſita antequam ipſe aliam acceperit vxorem per quam videatur recuſare eā, acceperit aliquem virum, vel qualitercunque alicui carnaliter commixta fuerit, rea eſt adulterij, quia tenebat̄ illi alligata, tanq̄ ſi eſſet ſpōſa eius, aut tradita ei in matrimonium, vt patet Gen. 38. c. de Thamar nuru Iudę: vir aūt ſiue requiſitus ſit, ſiue nō requiſitus a fęmina, & non acceperit eam, ſed aliq̄ aliam, non fornicatur, nec peccat, vt ſm Deum debeat puniri, vt fornicator, ſed tanquam fractor legis de ſuſcitando ſemē fratris ſui: eſt tñ dr̄ia, quia ſi mulier eum requiſiuerit, anteq̄ aſſumat aliquam vxorem, & non accipiat eam, tenet̄ reus pęna legis huius q̄ infra ponitur. ſi aūt non monuerit eum, non eſt reus aliqua pęna. Dr̄ aūt deberi mulier viri mortui fratri eius per legem. ſ. per iſtā legem de ſuſcitando ſemen: & non refert ſe iſta lex ad aliq̄ priorem per quam eſſet obligatus frater mortui viri obſeruare hoc niſi hoc ſtatutum foret, ſed refert ſe iſta lex ad caſus particulares determinādos, qui euenirent poſt conditionem legis huius. ſ. ꝙ qñ acciderit aliquis caſus poſt determinationē legis huius, vt moriatur vnus frater primogenitus, & maneat ſine ſemine, vxor eius eſt debita fratri ſuo per iſtam legem.

Perget mulier ad portam ciuitatis. Qñ frater mortui nolebat in pace vxorem fratris ſui mortui, non obſeruabat̄ aliquid de iſta ſolennitate, ſed recipiebatur in vxorem ſicut recipiuntur alię mulieres: & cuncta q̄ ad fratrē ſuum pertinebant ad eum peruenient, & hoc duplici lege. primo lege cognationis, quia ex quo iſte vir mortuus non reliquerat filios, nullus ei propinquior erat q̄ frater. ſecundo perueniebant ad eum oīa, q̄ fuerant fratris ſui lege de ſuſcitando ſemine, quia qui accipit vxorem viri mortui, ideo eam accipit, vt ſuſcitet ex ea ſemen viro mortuo, & vocet primogenitum noīe viri mortui. ſicut igitur ſi ille mortuus reliquiſſet ſemen, oīa bona ſua perueniebant ad filium ſuum lege naturalis ſucceſſionis, quia filijs debent theſaurizare parentes, & non parentibus filij, vt patet 2. Cor. 8. c. ſi tñ iſte qui frater erat nolebat accipere vxorē fratris, & alius qui non erat frater aſſumebat eam, cedebant ei cuncta, q̄ pertinuerant ad virum mortuum, & hoc quia lex de ſuſcitando ſemen erat potior, q̄ lex de ſucceſſione cognatorū, & hoc quia ille qui ſuſcitare volebat ſemen, erat tanq̄ filius viri mortui, cum daret operam, vt gigneret filium noīe viri mortui, q ei aſcribendus eſſet, & ſicut ille ſi natus eſſet cuncta ſuſciperet, ita ille qui loco eius ſe gerebat, cuncta recipere debebat: patet hoc in Booz accipiente Ruth in vxorem: nam alius erat propinquior viro mortuo q̄ Booz, qa tñ ille noluit accipere Ruth in vxorem, cuncta ceſſerunt in ius, & hr̄ditatem Booz, vt patet Ruth. 4. c. cū dr̄. dixit ergo propinquo Booz tolle calciamentum, quod ſtatim ſoluit de pede, at ille maioribus natu, & vniuerſo populo: teſtes vos inquit eſtis, ꝙ poſſederim omnia q̄ fuerunt Elimelech. & Chelion atq; Maalon tradente Noemi, & Ruth Moabitidem vxorē Maalō in coniugium ſumpſerim, vt ſuſcitem nomen defuncti in hęreditatem ſuam: cum aūt non accipiebat pacifice vir mulierem fratris ſui requirentem eū ne eā accipiat in vxorem, ipſa pergebat ad portas vrbis ad iudices hmōi negotiū propoſitura. Vnde intelligendū eſt, ꝙ mulier teneretur requirere fratrem viri mortui poſt mortem viri ſui, vt eam acciperet vxorem: nam ſi non compelleretur hoc requirere, fierēt fraudes iſti legi, quia vt communiter viri fratres mortuorum, nō deſiderabant accipere vxores relictas a fratribus ſuis ex cauſis ſupra aſſignatis: ſi ergo fęminæ non cōpellerentur requirere eos ēt ipſę interdum nollent eos in viros, ſed quoſlibet alios, qui non accederent ad eas hac lege de ſuſcitando ſemen, & ſic fieret fraus legi,

A quia rariſſime poneretur in executione. *Non vult frater viri mei ſuſcitare ſemen fratris ſui.* Ex hoc ſequitur, ꝙ mulier requirebat fratrem viri ſui mortui, vt eam acciperet in vxorem, alioquin non poſſet ipſa ſcire vtrū vellet eam accipere aut non. *Suſcitare ſemen fratris ſui.* ideſt, gignere filios pro fratre ſuo. *In Iſrael.* i. vt filij aliqui gignantur qui maneant in populo Iſrael cōtinuātes lineam patris ſui, & denominantes eam. *Nec me in coniugium ſumere.* Idem erat iſtud. ſ. nolle eam habere in vxorem, & nolle ſuſcitare ſemen fratris ſui. nam ſi illam non acciperet in vxorem, non poterat ſuſcitare ſemen fratris ſui, dato enim, ꝙ aliam quamcunque vxorem acciperet, & diceret ſe velle ſuſcitare ſemen fratris ſui, ex illa non poterat, quia illa nō fuerat vxor
B fratris ſui, ex qua ſemen ſuſcitari debebat, quia in ea ſemen mortuum fuerat: in ea autem in qua ſemē viri mortui nunquam fuit, non dicitur ſuſcitari, ſed non conuertuntur iſta. ſ. accipere vxorem fratris in vxorē, & ſuſcitare ſemen fratris, quia accipere vxorem fratris eſt vniuerſalius, quam ſuſcitare ſemen fratris. nullus namque poteſt ſuſcitare ſemen fratris, qn accipiat vxorem fratris mortui: poteſt tñ aliquis accipere vxorem fratris non ſuſcitando ſemen fratris. ſ. qñ acciperet eam non per legem de ſuſcitando ſemen pro fratre ſuo, ſed vt gignat pro ſe ſicut ex alia vxore gigneret ſi eam pro ſe acciperet.

C *An frater defuncti teneretur ſuſcitare ſemen ex omnibus vxoribus defuncti. Et quare iudices virum interrogabant vtrum accipere vellet vxorem fratris.*

Quæſtio. VIII.

SED circa hoc quæritur ſi aliquis habeat plures vxores, ſicut in veteri lege permiſſum fuerat, & gignat ex vna filios, ex alijs aūt non; nunqd debet frater ſuſcitare ſemen fratris ex alijs vxoribus. Reſpondetur, ꝙ non, quia iſta lex ſolum mādat ſuſcitari ſemen fratris, & non ſuſcitari ſemen vxoris fratris. hoc autem eſt cum vnus frater qui eſt maior, moritur abſque liberis: ſi autem habeat liberos non debet habere vxorem eius lege ſucceſſionis ad ſuſcitandum ſemen, ſed cum vir ex vxore vna filios genuit dato, ꝙ ex alijs non genuit, non dr̄ mori abſque libe-
D ris: ergo non debebat tunc aliquis ſuſcitare ſemē fratris ſui. Sed adhuc queret̄ aliud. ſ. ſi aliquis vir habuit multas vxores iuxta caſum prius poſitum, & ex nulla illarum filios genuit, vel genuit, & mortui ſunt, ita ꝙ dicatur mori ſine ſemine: de qua vxore illarum debet ſuſcitare ſemen frater manens. Rñdetur, ꝙ aut illę vxores erant æque principales, aut non: ſi non erāt ęque principales debebat ſuſcitare ſemē de vxore magis principali, quia illa proprius dicebat̄ vxor viri mortui, q̄ aliæ. habent. n. ſe aliquę vxores, vt magis principales, & minus principales, qñ aliquę ſunt ancillæ, & alię ſunt dñæ, vel ſaltem liberę, vt pote Abrahā hābuit vxorem Sarram, q̄ libera erat, & Agar quę erat ancilla Sarrę, & tradita fuit in vxorē Abrahę, vt patet Gen.
E 16. c. ſi ergo mortuus fuiſſet Abraham, & aliquis cognatus ſuus vellet ſuſcitare ſemen eius, non debebat accipere Agar in vxorem, ſed Sarram, q̄ erat principalis vxor. ſic eſſet dicendum ſi Iacob qui habuit. 4. vxores duas liberas. ſ. Rachelem, & Liam, & duas ancillas ſuas. ſ. Balā, & Zelphā, vt patet Gene. 29. & 30. c. mortuus fuiſſet ſine liberis, qui vellet de cognatis eius ſemen illius ſuſcitare, accipere debebat Rachelem, vel Liam, & non ancillas, q̄ nō erant principales vxores: idem eſt ſi vna de vxoribus ſit ancilla, & alia libera: licet illa q̄ ancilla eſt non ſit ancilla alterius q̄ libera eſt: ſicut cū aliquis in bello accipiebat in numero captiuarum aliquam, quę in omnibus ei placebat: debebat

eam

F eam habere in vxorem ſm formam traditam. s̃. 21.c. vel ſi eam alias emiſſet in ancillam, & poſtea accepiſſet in vxorẽ: iſta aũt diſtinctio tota locũ hẽt qñ frater viri mortui nõ vult accipere in vxores oẽs quas habuerat frater ſuus: nã ſi hẽre voluerit oẽs, erunt oẽs ſuæ vxores, & q̃cunq; alterũ acciperet in virũ, vel alteri quouis mõ commiſceret, erat rea adulterij, donec frater viri mortui repudiaret eã. Si aũt oẽs vxores eſſent ęq̃ principales, vt pote, qa oẽs erant liberæ, eſt diſtinguendum, vt s̃. qa aut volebat hẽre oẽs eas in vxores, & tũc habebat, & oẽs ipſę obligabant̃ accipere eũ in virum: ſi aũt nolebat accipere oẽs, vr̃ ꝙ eſſet relinquendũ in electione viri viuẽtis, quã potius vellet aſſumere ĩ vxorem, vñ qñ aliquis vir moreretur ſine ſemine habens multas vxores, quarum aliquæ eſſent minus principales, q̃ alię, vtpote, quia quædam ancillæ, & q̃dam liberæ, & eſſet aliquis viri mortui frater, q ſuſcitare poſſet ſemen viri mortui, oẽs iſtæ vxores requirere debebant ipſum virũ, vt eas acciperet in vxores: & ſi añ iſtã requiſitionem aliqua de eis ſiue ancilla, ſiue libera aliquem alium reciperet in virum, vel alias commiſceret ei carnaliter, adulterij rea erat, quia oẽs erant obligatæ illi viro, donec eas vel aliquas earum accipere recuſaret: ſi aũt vellet ipſe accipere oẽs, acciperet quotquot vellet. ſ. accipiendo oẽs liberas, & vnã de ſeruis, vel accipiendo omnes liberas relictis oĩbus ancillis: ita tñ ꝙ nõ poſſet relinquere liberam aliquam, vt acciperet ancillas oẽs, vel aliquam de ancillis: deinde ſi forte oẽs ancillas abijceret, eſſet in electione eius, q̃ vellet de liberis, vel ſi vellet oẽs illas: poſtq̃ vero iſte vir determinaſſet ſibi aliq̃, aut aliquas de iſtis relictis cæteris, poterant relictæ accipere alios viros, quos vellent. *Statimq. accerſiri eum facient.* i. citari, vel vocari ad hoc, ꝙ reſpondeat vtrum facere velit, qđ petitur vel non, vel vt oſtendat aliquam legitimã cauſam, quare hoc non faciat. *Et interogabunt.* Licet mulier viri mortui conqueſta fuerit, quia iſte eam in vxorẽ habere nõ vult, tñ interrogatur iterum vtrum eam velit in vxorem, & hoc pp duo. Primum eſt, quia verbis mulieris conquerentis non creditur, ſicut nec alicui actori ꝯ reũ, aut accuſatori ꝯ accuſatum non creditur, niſi aliter veritas aliqualiter conſtaret. conſtare autẽ in hac parte nullo modo melius poteſt, q̃ per confeſſionem viri, cum dependeat hoc ex voluntate ſua: ideo petitur ab eo vtrum velit. Secunda cauſa eſt, quia dato, ꝙ conſtet eum recuſaſſe accipere illam vxorem fratris ſui mortui extra iudicium, tñ requiritur in iudicio, vtrum eam recipere velit, vt magis verecundet̃ corã oĩbus, & inducatur ad accipiendum eam. Tertia cauſa eſt, quia ſi non accipiat eam, debet ei dari pęna. ſed pœna nunq̃ debet dari, niſi ei cuius delictum aliqualiter cõſtat: ergo oportet, vt prius conſtet eum nolle recipere illam in vxorem quaſi detur ei aliqua pęna, ſed hoc conſtat per confeſſionem iſtius viri: ergo debet interrogari. *Si reſponderit nolo eam in vxore accipere.* Erat tenor legis de ſuſcitatione legitimi ſeminis pro fratre ſuo, ideo dabatur ei pęna, q̃ ſequitur. *Accedet mulier ad eum.* Mulier infligebat iſtam pęnam, quia ꝯ eam peccabat iſte vir nolens ſuſcitare ſemen ex ea viro mortuo fratre ſuo. *Coram ſenioribus.* ſ. coram iudicibus qui vocant̃ hic ſeniores, & ſupra vocabantur maiores natu, quod idem eſt, & hoc eſt, vt corã eis infligeret̃ pęna, vt magis verecundaretur vir recuſans accipere vxorem, & non recuſaret eam. *Tollet calciamentum de pede eius.* Hoc fiebat ad magnum vituperium, quia illi cui tollebatur calciamentum ſignabatur priuatus oĩ bono: ẽt vſq; ad calciamenta, q̃ dñr minima, vt patet ex modo loquendi Abrahę Gen. 14. cum dixit ad regem Sodomorum viuit dñs, quia non accipiam de his q̃ ad te pertinent a filo ſubtegminis vſque ad corrigiam caligę. i. calciamenti, vt magis apparet in littera hebraica, & fiebat hoc ẽt vt maneret opprobrium ſempiternum illi, & filijs ſuis, quia vocaretur domus ſua in Iſrael domus diſcalciati. *Spuetque in faciem illius,* i. in vultum ſuum. ſ. mittendo ſputa ad vultum eius, quæ eſt maxima confuſio, & verecundia, ꝙ tota hominis pulchritudo, & dignitas, quæ in facie lucet, quia imago Dei eſt, detur petur ſputis. aliqui autem aliter hoc declarauerunt, vt diximus ſupra.

Tollere calciamenta de pede fiebat ad magnũ vituperium

Quare Ruth non expuit in faciem cognati Booz. Quæſtio. IX.

G SED quæres quare qñ Booz & alius cognatus ſuꝰ diſceptabant, quis acciperet Ruth Moabitidẽ in vxorem, & alius qui ꝓpinquior erat noluit eam in vxorem accipere, & tulit Booz de pede eius calciamentum, non ſpuit in faciẽ eius: debuiſſet. n. ſpuere in faciem eius ſm legem hic datam, quia non accepit vxorem illam Ruth Moabitidem ad ſuſcitandum ſemen cognati ſui mortui. ſ. Maalon, vt patet Ruth. 4.c. Reſpondetur, ꝙ iſta lex, quæ talem pœnam infligebat, ſolum erat data inter fratres, qñ vnus frater volebat ſuſcitare ſemen fratris ſui, vt patet ex verbis legis huius in principio. Booz autem & alius cognatus eius non erant cognati Maalon, ita ꝙ eſſent fratres eius, ſed erant cognati in alio gradu remotiori: ideo in nullo illorum poterat obſeruari iſta lex quantum ad inflictionem pęnæ, ſiue Booz eam recuſaret, H ſiue alius. De Booz, ꝙ non eſſet frater Maalon, & filiꝰ Elimelech, ſiue Noemi ſupra declaratum fuit: de alio cognato qui renunciauit iure propinquitatis, ẽt ſatis patet: Elimelech, & Noemi duos filios ſolum habere narrantur, vt patet Ruth 1. ca. ergo non erat ille filius Elimelech, & Noemi, & patet diuerſitas in hac lege, & in illo facto Booz, & alterius cognati ſui. Primo, quia qñ frater viri mortui recuſabat accipere vxorẽ relictam, ipſa diſcalciabat virum tollens de pede eius calciamentum: in illo facto non ſoluit Ruth calciamentum illius viri recuſantis eam, ſed ipſemet ſoluit illud, & dedit Booz, vt patet Ruth. 4. c. Secundo erat diuerſitas, quia mulier ſpuebat hic in faciem viri recuſantis eam: hic aũt in nullius faciem ſpuitur, quia nec I Booz ſpuit in faciem cognati ſui, nec ipſa Ruth. Tertio erat diuerſitas, quia hic tollebatur calciamentum ad notandum infamiam, vt ille vir, cui tolleretur calceus, & totum genus ſuum manerent infamati, cum dr̃ in littera, & vocabitur nomen illius domus diſcalciati in Iſrael: in facto autem Booz, & alterius cognati ſui ſoluebatur calciamentum ad faciendum alteri firmam ceſſionem rerum pertinentium ad ius ſuum: ſic dr̃ Ruth. cap. 4. ſ. hic autem erat mos antiquitus in Iſrael inter propinquos: ꝙ ſi qñ alter alteri ſuo iuri cedebat, vt eſſet firma ceſſio, ſoluebat homo calciamẽtum ſuum, & dabat ꝓximo ſuo, hoc erat teſtimoniũ ceſſionis in Iſrael: patet ergo ꝙ nõ debuit Ruth vxor K Maalon defuncti diſſoluere calciamentum de pede illius cognati Booz, & viri ſui mortui. nec ſpuere in faciem eius. *Sic fiet homo qui non ædificat domum fratris ſui.* i. ſic meretur pati, & deludi homo, qui non ſuſcitat domum fratri ſuo: dr̃ domus non quidẽ fabricatura parietum, ſed familia, & genus deriuatum: ędificat ergo aliquis fratri ſuo domum, qñ non reliquit frater ꝓgeniem aliquam, & alius gignit ꝓ illo, ut maneat ei ſucceſſio, ſic patet Gen. 16.c. vbi littera dicit ingredere ad eam ſi forte ſaltem ſuſcipiam filios ex ea. lr̃a hebraica dicit. ſi forte ædificabo ex ea. *Et vocabitur domus illius.* Hic poniẗ adhuc maior infamia. ſ. ꝙ domus iſtius viri qui recuſaret ſuſcitare ſemen fratris ſui, eſſet ſemp infamata, ita ꝙ filij ſui vocarentur ſemper filij hominis

diſcal-

De pœna mulierum iurgantiū. discalciati, & tota illa progenies vocaretur progenies discalciatorum in tribubus Israel. *Si habuerint.* Hic agitur de pęna mulierum. *Si habuerint inter se iurgium.* Dr̃ hic iurgium large quęlibet cõtentio siue sit in verbis, siue in factis, & magis adhuc accipitur pro ea,q̃ est in factis, quod hic patet: licet posset adhuc dici, ꝙ accipiatur iurgium pro cõtentione,q̃ est in verbis, & post a verbis veniunt ad realem pugnam. Primum notat̃ cum dr̃:si habuerint inter se iurgium.s.contẽtionem in verbis. Secundum notatur cum dr̃,& rixari cœperit,quia ex ipsis verbis rixa generatur, ita vt se mutuo percutiant:iurgium tñ proprie accipiendo est contentio verbalis, q̃ aliqui habent coram iudice cũ iure disceptant: vnde dr̃ iurgium, quasi iuris garrium.i.iure garrire,siue iure disceptare, vt patet extra de verborũ significationibus,in cap.forus. *Inter se iurgium uiri duo.* Secus est si vna mulier cõtra aliquem virum haberet contentionem realem,quia tunc dato,ꝙ apprehenderet mulier virum per verenda non incurrebat in pęnã huius legis.Et ratio est,quia ista prohibitio est ꝑp magnum dolorem, quem sustinet vir quando apprehenditur per virilia,ita ꝙ nihil facere potest vltra,& posset interim alius vir faciliter eum occidere: si tamen ipsa mulier habeat contentionem cum viro,seruabit se ab ea vir quantum potuerit, ne eum sic apprehendat, & non poterit apprehendere, quod non est quando vnꝰ vir contendit cum alio, quia tunc non potest cauere a muliere,quę eum per virilia apprehendere vult.Etiam quia quando mulier contendit contra virum est principaliter hostis eius: ideo quodcunque malum faciat ei facit quasi hostis: & lex ita imputabit ei quasi hosti. Cum autem vnus vir contendit cũ alio, vnus est principaliter hostis alterius, & non fęmina: ideo si fęmina apprehendat,debet ei dari maior pęna,quã si ipsa principaliter contendens teneat per virilia. nã primo modo dum ipsa fęmina tenet virum per virilia, alius vir poterit occidere hunc virum,qui tenetur:si autem ipsa fęmina principaliter contendat,& teneat, dũ tenet non potest alia mala operari, aut saltem non poterit, ita ac si vir contra virum pugnaret, & fęmina teneret per virilia.Idem dicendum est si duo viri contendant, & vnus teneat alterum per virilia, non tenetur pœna istius legis,quia cum aliqui duo sunt hostes, intendũt sibi pessimum facere eorum quę poterũt: quomodocunque ergo se habeat vnus hostis ad alterum,solum debet puniri,tanquam hostiliter agens, & non aliqua pęna speciali: etiam quia cum vnus accipit alterum ꝑ virilia,non potest facere alia mala, sicut si fęmina apprehenderet,& vir percuteret, quia tunc posset alterũ leuiter occidere, vel quia vnus vir ab alio viro hostiliter agente potest se custodire, quod nõ potest fieri ad Rixa quid sit. fęminam, si vir pugnet in virum, & fęmina veniens apprehendat virilia. *Et unus contra alterum rixari cœperit.* Rixa est contentio realis cum vnus alterum percutit, aut vt percutiat punit,& ista rixa venit, quia primo iurgati sunt contendendo in verbis,licet in hoc nõ multum differt, quia siue incęperunt in verbis contendere,& postea venerint ad facta, siue in pugna reali incęperunt, quocunque modo fęmina virũ per virilia apprehenderit est ista pęna. *Volensq. vxor alterius.* Vxor vnius eorum.dicitur hic de vxore,quia vxores sunt, q̃ magis ad hoc mouerentur, quam aliquę aliæ personę vt viros suos eruant:si tamen aliqua alia persona agat, eandem pęnam incurrit,vt si mater alicuius viri vidẽs eum pugnantem cum altero viro abiens apprehẽdat alterum per virilia. nam eodem modo manus ei amputabitur,vel si filia videns patrem similiter virum cũ quo pater contendit, per virilia tenuerit, quia in omnibus his sequitur idem inconueniens. Idem dicendum est si duo viri pugnant, & aliquis volens adiuuare alterum eorum,apprehenderit alium per virilia. nã tunc abscindetur manus eius, quia eadẽ inconuenientia sequuntur,quę in fęmina apprehendente per virilia,quia dum ille vir apprehendit alium per virilia,ille cum quo pugnabat,irruet in eum,& occidet,magis tamen hoc pertinet ad fęminas,quam ad viros, cũ ista sit quædam impotentia,qui modus pugnandi est conueniens fęminis, quę sunt deficientes viribus. *Eruere uirum suum de manu fortioris.* q.d.ista consueuerunt facere fęminę cum vident maritos suos succumbẽtes, ne alij occidant eos,apprehendunt alios per virilia, vt sic faciant eos cessare a pugna, & non noceant viris suis, quia tamen etiam si hac bona intentione fiat,poterat sequi magnum scandalum.s.ꝙ vir qui eruitur de manu alterius, poterit insurgere in eum qui tenetur per virilia,& occidet eum:ideo licet vero insurgat, & occidat,tamẽ quia mulier talia ausa est, ex quibus sequi poterat mors,infligitur ei ista pęna.s.ꝙ abscinderetur manus.si autem ponatur alius casus.s.ꝙ vir & vxor simul insurgant in alium virum, & mulier teneat eum per virilia,& vir occidat,tenebitur vterq; mortis reus, quia non facit mulier secundum dispositionem huius legis:s.ꝙ eruat virum suum de manu fortioris.proprie autem mulier virum dicitur de manu fortioris eruere,cum duo viri pugnant,& vnus eorum pręualet contra eum faciens eum succumbere, tunc videtur ꝙ sit fortior altero, & hoc casu si mulier eum qui succũbit liberat,dicitur eruere virum suum de manu fortioris: maior ergo pœna infligetur, cum ambo insurgũt simul in alterum virum (quia non est ad eruendum) quam fęmina agit ad eruendum virum suum. erat autem ista pęna mortis,cum ex tali apprehensione secuta fuerit mors. *Miserit manum suam.* s.ad tenendum verenda siue sit mulier,siue vir,vt sic faciat immobilem eum cuius verenda tenet. *Et apprehenderit verenda.* Vt dolore testiculorũ non moueatur, & cesset a pugna. *Abscindemanum illius.*

Quid sit mulierem de manu fortioris virũ eruere.

An fęmina tenens virum per virilia ex alia causa quam ad eruendum virum suum puniretur hac pęna.

Quæstio. X.

NICOLAVS dicit, ꝙ si alio modo,vel causa apprehendat alterum virum per virilia, ꝙ a fortiori punietur ista pęna.Sed non multum videtur,ꝙ ista pęna infligitur propter timorem magni periculi:si enim mulier per virilia teneat fortiter,tam intensus est dolor viriliũ (quia sunt maxime sensitiua) ꝙ vir ille etiam si videat super se gladium venientem moueri nõ poterit, & sic leuiter occideret eum alius vir, & propter hoc maxime talis apprehensio interdicitur.Si autem ex alia causa apprehendat,non sequitur tantum periculum: ideo nec tãta pęna infligi debet. Et si arguas,ꝙ ista lex est contra ius naturale.s.ꝙ vir & vxor qui sunt vna caro, non se defendent ad inuicem, sed in textu dicitur, ꝙ mulier non apprehendit aliquid per virilia intendens defendere virum suum.

Respondetur,quòd permittit lex, quòd mulier defendat virum suum taliter, quòd ab alio non occidat̃, sed non taliter vt alium occidat. tenere autem per virilia est aliquem immobilem facere, ita quòd aduersarius leuiter eum occidere possit, quòd si hostis ante hostem ligatus poneretur. poterit autem mulier defendere virum aliter percutiendo, vel impellendo. *Non flecteris super ea vlla misericordia.* Hebręi dicunt, quòd nõ abscindebatur manus, sed dabatur pretium pro manu, sed non videtur verum, quia tunc aliqua misericordia esset,scilicet pecuniarum pœnã pro corporali infligere,quod negat̃ tex.

Non

Non habebis in saculo diuersa pondera. Exclusa iniustitia hic statuitur iustitia, & agitur de iustitia commutatiua, quæ est in contractibus. s. emendo, & vendendo, & quia in hac debet seruari æqualitas arithmetica, idest quantitatis: debent præcipue homines regulari circa medium æquans quantitates commutabiles, & illud est mensura, vel pondus: ideo prohibet fraudem fieri in istis: quia istis male se habētibus impossibile est emptionem, vel venditionem iustā fieri. *Diuersa pondera* s. vnum ad vendendum, & aliud ad emendum. *Pondus habebis iustum*. i. æquale alijs ponderibus. *Et verum*. i. publicum, vel approbatum, vt non sit occasio mali gerēdi. *Et modius æqualis*. Modius.n. omnem mensuram cōtinentem liquida, vel arida signat hic: licet specialiter signat quandam paruam mensuram Iudaicam, q̄ non est vicesima pars modij nr̄i, patet quia Ruth.3.c. dr̄ ꝙ ipsa tulit super se sex modios ordei de areis ad ciuitatem. *Abominatur eum qui facit hæc*. Quia ista peccata sūt multum damnosa, quia Deum valde offendunt, & proximum nimis lædūt, quia ad multos talis cōicatio est. *Et aduersatur omnem iniustitiam*. i. valde repugnat talia agentibus, quia defraudant pauperum substantias, & toti cōicati, & extraneis damnosi sunt. *Memento quid fecerit*. Hic agitur de penis extraneorum. s. Amalechitarum. *Quid fecerit tibi Amalech*. s. incepit primo pugnare contra Israel quam aliȩ gentes, & eis dedit incitamenta pugnandi ꝯ Iudæos: ideo dr̄ Nu.24 principium gentium Amalech. i. primus inter omnes gentiles qui pugnauerant ꝯ Israel: de quo Exo.17.c. *Memento quæ fecerit tibi Amalech*. Deus facit hic memores Iudæos de malis, quȩ eis intulit, vt deleant eum de terra, & licet multæ gentes ꝯ hebræos fuerunt, vt patet de Chananeo rege Arad, vt hr̄ Nume.21. & in c.23. de nulla tamen dr̄, ꝙ accederetur ad puniendum eam delendo totaliter: licet de quibusdam ponant̄ quædam pœnȩ, vt de Aegyptijs, & Idumæis: qui non poterant intrare in ecclesiam dn̄i, vsque in tertiam generationē, vt patet. s̄. 23. c. & de Moabitis, & Ammonitis: qui non poterant intrare in ęternum, in eodem c. meruit tn̄ iste populus specialiter hoc fieri ꝯ eum, quia ipse fuit qui primus hebræos inuasit, & cęteris spē inuadendi tribuit, & valde crudeliter se habuit, vt signatur in littera. *Quid fecerit tibi Amalech*. s. quō pugnauerit ꝯ te specialius, q̄ aliæ gentes: nam non ita cito fuerunt concitati Madianitȩ ꝯ Israelitas transeuntes, erāt tn̄ Madianitȩ circa transitum Israelitarum: quod patet, qa Israelitæ transierunt apud mōtem Synai cum in eo fuerit data lex, vt patet Exo.20. & s̄.4. & 5.c. est aūt iste mons circa terrā Madiā, quod patet, quia Moyses custodiēs oues Ietro soceri sui pascebat eas in monte Synai, vt patet Exod.3.c. Chananæi ēt qui habitabant in Arad, erant ita propinqui loco per quem transierunt Israelitȩ, sicut Amalechitæ, vt patet Nu.14.c. cum dr̄ nolite ascendere: non est.n. dn̄s vobiscum ne cadatis corā inimicis vestris: Amalechites & Chananęus ante vos sunt, quorum gladio corruetis: & postea sequit̄ descēdit Amalechites & Chananæus, qui habitabat in mōte percutiens eos: erant ēt propinqui Philistin, & Idumęi, & alij qui conturbati sunt ad introitum hebreorum in desertum, vt patet Exo.15.c. cum dicitur ascenderunt populi, & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistin. tunc conturbati sunt principes Edō, & robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaā: nullus tamen de istis populis bellum vllum contra Israelitas gessit, antequam gererent Amalechitȩ. nam si obijciatur, ꝙ Chananæus rex Arad cum Amalechitis simul bellum inierunt cōtra Israelitas. & eos fugauerunt occidendo, vsq; Horma: vt patet Nu.14.c. Nec si obijciatur id quod Chananęus rex Arad per se egit cum inijt pugnam cum

De cōmutatiua iustitia.

De pœnis Amalechitarum.

F Israel, & victor existens accepit prędā de eis, vt patet Nu.21.c. Respondetur ꝙ Amalech primo, q̄ omnes gentes bellum egit cum Israel. sic dicitur Num.24.c. principium gentium Amalech cuius extrema perdētur. i. prima gens, quæ pugnauit contra Israelitas fuit Amalech. aliæ aūt gentes postea pugnauerunt. cū aūt dr̄ ꝙ Amalechitȩ & Chananæi, simul pugnauerunt contra Israelitas persequentes eos vsque Horma: dicēdum est, ꝙ Amalechitæ bis pugnauerunt cōtra Israelitas in deserto. primo antequam accederent ad montē Synai, & in hac pugna fuit dux Iosue, & vicit Israel Amalechitas precibus Moysi, vt patet Exo.17.c. secūdum bellum fuit post recessum de monte Synai, qn̄ quędam pars populi sine Moyse, & arca domini ascē-
G dit in montes, & irruit in eos Amalechites. & in hoc bello non fuit dux Iosue, nec iuit illuc, de hoc Nume.14.c. ista duo bella fuerunt facta in diuersis temporibus, quia primum fuit in anno primo exitus de Aegypto mense secundo, quod patet, quia mense tertio anni primi die prima mensis venerunt Israelitæ in montem Synai, vt patet Exo.19.c. de accessu Israelitarū ad montem Synai agitur Exo.19.c. secundū bellū Amalechitarum cum Israelitis fuit anno 2. exitus de Aegypto postquam intrauerunt in desertum Pharam circa Cadesbarne, quod patet, quia fuit cum venerunt exploratores qui missi fuerant ad explorandum terram Chanaā, & murmurare fecerūt Israelitas, & pęnituit eos, ꝙ exijssent de Aegypto, & dixerunt cōstituamus
H super nos ducem, & reuertamur in Aegyptum: deinde Deus iratus protulit sn̄iam, ꝙ in deserto morerent̄ omnes, & iacerent cadauera eorum: ipsi autem commoti ad hoc dixerunt se paratos ascendere in terram Chanaā, & Moyse prohibente ascendere incęperunt, & descendens Amalechites de mōtibus irruit in eos, atque occidit multos. de his patet Num.13. & 14. cap. Sunt ergo ista duo bella distincta: primum bellū gesserunt Amalechitæ soli contra Israelitas in primo anno mense secundo, & quantum ad hoc vocant̄ Amalechitæ principium gentium. s. pugnantium ꝯ Israel. Bellum secundum fuit post hoc plusquam per vnum annum, quia fuit ad minus in mense 4. aut quinto anni secundi, vt patet ex processu libri Numerorum, &
I in hoc Amalechitæ & Chananei descēdentes de mōtibus pugnauerunt ꝯ Israel. Ad aliud qn̄ dr̄, ꝙ Chananęus rex Arad pugnauit, & accepit prædam de Israel, vt patet Num.21. dicendum est, ꝙ fuit multo tp̄e post bellum quod fecerunt Amalechitæ cum Israelitis, & hęc fere annis 40. nam istud bellum fuit factum post mortem Aaron, vt patet ex processu libri Numerorum: nam Nu.20.c. in fine fit mentio de morte Aarō, & Nume.21.c. in principio agitur de bello Chananæi regis Arad contra Israel, sed Aaron fuit mortuus anno 40. exitus de Aegypto mense quinto die 1. mensis, vt patet Nu. 33.c. ergo bellum Chananęi regis Arad fuit in anno 40. exitus de Aegypto. idem ordo ponendi mortem Aaron, & bellum Chananæi regis Arad
K tenetur Nume.33. cap. vbi ponitur catalogus mansionum: manet ergo Amalechitas fuisse primos de gentibus qui contra Israelitas arma mouerunt. *In via*. Dicit Moyses istam pugnam Amalechitarum fuisse factam in via, quando veniebant Israelitæ ad terrā Chanaan: & sic verum est, quia quæcunque earū pugnarum accipiatur fuit facta in via: nam prima fuit facta in anno primo mense secundo exitus de Aegypto in tertio, vel quarto, aut quinto mense intra desertū Pharam circa Cadesbarne. Sed videtur ista dicere Moyses quasi non staret in via, alias non diceret memento quid fecerit tibi Amalech in via. Dicendum quòd Moyses loquitur ista, quasi iam starent extra viam in termino: quia licet non intrasset terram Chanaā vltra Iordanem,

Bella ab Amalechitis contra Israelitas gesta.

Iordanem, erant tamen iam partim in terra possessionis suę, quia stabant in terra quam obtinuerunt de manu duorum regum Amorrhæorum in qua moratura erat pars Israelitarum, s. tribus duę, & dimidia, vt patet Num. 32. ca. & supra 4. cap. etiam quia erant coniuncti alteri parti terræ Chanaan quæ erat vltra Iordanem, quia iste locus vbi Moyses ista dicebat, erat vltima mãsio, quæ erat in planioribus locis terræ Moab super Iordanem, vt patet Numeri 33. capit. & erant in valle contra Phanum Phegor, vt patet supra 3. cap. cum ergo nulla alia mansio esset itineris sui, poterant iam loqui quasi existẽtes extra viam, & sic loquebatur Moyses. *Quando egrediebaris de Aegypto.*

De quo bello hoc intelligitur, an de primo, vel de secundo, quando Amalechitæ pugnauerunt contra Israelitas.

Quæst. XI.

CVM probatum sit, ꝙ Amalechitę bis pugnauerint contra Israelitas, quæritur hoc quod hic dicitur, de qua vice earum intelligatur, an forte intelligatur de vtraque. Dicendum est, ꝙ intelligatur de prima vice: non enim potest intelligi de secunda, quia dicitur in litera. memẽto quid fecerit tibi Amalech, quando egrediebaris ex Aegypto, sed magis dicebatur egredi de Aegypto, quando prima vice contra eum Amalechites pugnauit, quàm cum pugnauit in secunda vice: ergo intelligitur de prima vice, patet hoc: nam cum prima vice pugnauit Amalech contra Israelitas, dicebatur esse in exitu de Aegypto, tam ratione temporis quàm ratione distantiæ situs locorum: in secunda vice vero neutrum horum existebat, patet de ratione temporis, quia quãdo primo pugnauit Amalech contra Israel erat secũdus mensis anni primi exitus de Aegypto, & sic ab exitu de Aegypto vsq; ad ipsum tempus pugnę non trãsierat vnus mensis, & dimidius, patet, quia a tpe quo exiuit Israel de Aegypto vsq; ad diem, quo venit in montem Synai transiuit mẽsis, & dimidius: sed antequam accederet Israel ad montem Synai fuit bellum Amalechitarum, & Israelitarum: ergo ante mensem, & dimidium ab exitu de Aegypto fuit factum bellum primum cum Amalechitis: consequentia est vera, antecedens patet in prima parte, quia Israel venit in montẽ Synai prima die mẽsis tertij, anni primi exitus de Aegypto, vt patet Exo. 19. c. manebant ergo duo menses integri a principio anni illius vsq; ad diem quo accessit Israel in montem Synai: ab hoc tempore oportet subtrahi 15. dies, mensis primi, quia 15. die, mensis primi exierunt Israelitę de Aegypto, vt patet Exod. 12. c. cum dr̃, ꝙ exierint die 15. mensis, & in eod. c. dr̃ mensis iste principium vobis mensium erit primus in mẽsibus anni, subtractis aũt istis 15. diebus a duobus mẽsibus manebit vnus mensis, & dimidius, quod erit tẽpus, quod transiuit inter exitum de Aegypto, & diem quo peruenerunt in montem Synai: alia pars antecedentis patet, s. ꝙ antequã peruenirent Israelitę in montem Synai fuit bellum primum Amalechitarum. nã bellum primum Amalechitarum cũ Israel fuit factũ in mansione q̃ vocatur Raphidin, & ista est ante mõtem Synai, vt patet ex ꝓcessu Exod. nam de Raphidin hr̃ Exo. 17. c. de monte Synai hr̃ Exo. 19. ca. ergo prius venerunt in Raphidin, nec valet si dicas, ꝙ est anticipatio. nam Nu. 33. c. vbi est catalogus mansionum, & ponunt oẽs eo ordine quo fuerũt in eis filij Israel, & ibidem ponitur mansio in Raphidin ante montẽ Synai, manet ergo ꝙ primum bellũ Amalechitarũ cum Israel fuit antequam fluxisset mẽsis, & dimidius ab exitu de Aegypto. Secundum aũt bellũ Amalechitarum cum Israel fuit post exitum de Aegypto plusquã 15.

Qñ fuit secundũ bellum Amalechitarũ.

A vel 16. mensibus: ergo bellum primum poterat dici in exitu de Aegypto ratione tpis: & non secũdum: patet antecedens, s. ꝙ 16. mẽsibus ad minus post exitum de Aegypto fuerit secundum bellum Amalechitarũ cũ Israelitarum gentibus. nam anno secundo ab exitu de Aegypto mense secundo, die 20. mensis secũdi recesserunt castra filiorum Israel de monte Synai, vt patet Num. 10. c. erat ergo iste mensis 14. ab exitu de Aegypto, cũ transijsset vnus annus, & duo menses fere: deinde venerunt in sepulchris concupiscentię ambulato itinere dierum trium, & ibi populus Israelitarũ desiderauit, & petiuit carnes, & Deus dedit ei carnes mense vno, vt patet Num. 11. c. cum dr̃ sanctificamini cras, & comedetis carnes: ego enim audiui vos dicere quis dabit nobis escas carnium, bene nobis erat in Aegypto,

B vt det uobis dñs escas carnium, & comedatis non die vno, vel duobus, aut quinque, vel 10. nec 20. quidem, sed vsque ad mensem dierum donec vertatur in nauseam, & sequitur ibidem immediate, quomodo Deus dederit carnes: addendo ergo istum mensem ad menses quatuordecim, quos supra habebamus, erũt quindecim menses ab exitu de Aegypto vsquequo Israel venit in sepulchra concupiscentię: recedens Israel de sepulchris concupiscentię venit in Aseroth, vt patet Nume. 11. cap. vbi percussa est Maria lepra, & manserunt castra diebus septem quousque Maria curata est, vt patet Num. 12. cap. addendo ergo istos dies ad superiores cum diebus quibus ambulabant de mansione

C vsque ad mansionem erunt quindecim menses, & decem dies, vel amplius: deinde venerunt castra Israel in desertum Pharan, & ambulauerunt per aliquot mansiones, & miserũt exploratores duodecim, vt explorarent terram Chanaan, & morati sunt quadraginta diebus a die quo exierunt ad explorãdum vsq; ad diem, quo venerunt, vt patet Nume. 13. & 14. c. qui si addantur mensibus quindecim superioribus, & diebus decẽ erunt decem sex menses ab exitu de Aegypto, & dies viginti, pręter dies quibus morati sunt in veniendo de Aseroth vsque ad mansionem de qua miserũt exploratores. In eadem autem die qua venerunt exploratores, murmurauit populus, & sequenti die data sententia a Deo, quòd morerentur in solitudine omnes viri bellatores a viginti annis supra populus ascendere voluit ad terram promissam, & descendit Amalechites,

D & Chananęus qui habitabant in montibus persecutique sunt Israelitas cedendo eos vsque in Horma, vt patet Num. 14. cap. & istud fuit secundum bellum Amalechitarum cum Israelitis. conclusum est ergo, ꝙ bellum primum Amalechitarum, & Israelitarum fuit ante mensem, & dimidium post exitum de Aegypto, bellum secundum fuit post 16. mẽses, & amplius, quã viginti dies etiã si subtrahatur ab istis primus medius mẽsis anni primi qui fluxit antequam exiret Israel de Aegypto: primum bellum Amalechitarum contra Israelitas fuit, quando egrediebantur de Aegypto, & s̃m non potest dici, qñ egrediebãtur de Aegypto. Item patet hoc ratione locorum mansionum, quia bellum pri-

E mum factum fuit in Raphidin, vt patet Exodi 17. c. bellum s̃m fuit factum in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, & patet quia in eodem loco in quo exploratores venientes de explorando terram Chanaan repererunt castra, factum fuit bellum secundum cũ Amalechitis, sed exploratores inuenerunt castra Israel in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn: ergo in eo loco fuit factum secũdum bellum Amalechitarum, patet maior, quia in ea die qua venerunt de explorando terram Chanaan dixerunt terribilia de gentibus terræ illius quam explorauerant, vt patet Numeri 13. capitu. & in ipsa sequenti nocte, & die sequenti factum est murmur, & planctus in castris Israel, & dixerunt consti-

constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum, & dominus eadem die protulit sententiam cõtra ipsos, vt morerentur, & iacerent cadauera eorum in solitudine, & filij eorum non intrarent in terram promissam vsque ad annos quadraginta completos, & in eadem die surrexerunt, atq; ascendentes in montem expugnati sunt ab Amalechitis, vt patet Numeri decimoquarto ca. erat ergo eadem mansio, quia cum de illa recedere pararent, irruerunt super eos Amalechitæ, & Chananæi: minor patet, scilicet, quòd exploratores venientes de explorando terram Chanaan inuenerunt castra in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, vt patet Numeri 13. cum dicitur, reuersique exploratores post quadraginta dies omni regione circuita venerunt ad Moysen, & Aaron, & omnem cœtum filiorum Israel in desertum Pharan, quod est in Cades, sed Raphidin est mansio decima in computatione mansionum, Cadesbarne, siue Cades deserti Syn est mansio 32. vt patet in computatione mansionum, de vtroque autem habetur Numeri 33. capi. ergo primum bellum Amalechitarum, cum Israelitis potest dici factum in exitu de Aegypto, quia in decima mansione, & non secundum, quia factum fuit in 32.

Dicet autem aliquis, quòd licet nõ intelligatur ista litera de secunda pugna Amalechitarum cum Israelitis: solum tamen intelligetur de vtraque, tam de prima quàm de secunda: & videtur esse ratio, quia Deus mandat recordari Israelem eorum quæ fecit ei Amalech, quia illa mala fuerunt, sed etiam fuerunt mala illa quæ intulit Amalech Israeli in secunda vice, sicut in prima: ergo intelligetur etiam de secunda, sicut de prima, scilicet de vtraque simul: consequentia patet, & maior, quia si illa quæ fecit Amalech Israeli non fuissent mala, non mandaret Deus Israel, quòd reminisceretur eorum ad inferendum malum: minor patet, scilicet, quòd illa quæ Amalechitæ intulerunt in secunda vice Israelitis fuerunt mala, sicut ea quæ in prima, immo adhuc & peiora, quia in prima vice, licet incęperit pugnã Amalech contra Israel, tamen postea constitutus fuit Iosue inducere contra Amalechitas, & occidit magnam partem eorum, cæterosq; in fugam vertit, vt patet Exo. ca. 17. in secundo bello econtrario factum est, quia cum Israelitę ascenderent in mõtem, irruerunt super eos Chananæus, & Amalechites, ac persecuti sunt eos occidentes de illis vsque Horma, vt patet Nume. 14. c. magis ergo intelligi deberet adhuc de ista secunda vice quàm de prima. Dicẽdum, quòd solum intelligitur litera ista de prima pugna Amalechitarum cum Israelitis: nam si nõ potest intelligi de secunda pugna, nec poterit intelligi de vtraque: quòd non possit intelligi de secunda patuit supra, & magis declaratur infra, cum dicitur, & extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit: nam hoc nullo modo potest intelligi de secundo bello Amalechitarum contra Israelitas, vt infra declarabitur: ergo nõ potest intelligi litera hæc, nisi de primo bello. Ad rationem in oppositum respondetur cum dicitur, quòd Deus mãdabat meminisse de his quæ fecerat Amalech, quia mala erant, sed ea quę in secundo bello illata fuerunt, erant peiora: ergo magis intelligebatur de illis. minor conceditur, s. quòd peiora fuerunt illata in secũdo bello quàm in primo. ad maiorem respondetur, ꝙ licet mandauerit Deus reminisci de his quæ fecerat Amalech, quia mala erant, magis tamen mandauit de his quæ fecit in primo bello quàm in secundo: cuius causa est triplex. Prima, quia Amalechitæ in primo bello aggressi sunt Israelitas proditorie, quod patet quia venerunt per partem posteriorem sicut hic declaratur, s. extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit, vel vt dr̃ in Hebręo decaudauit in te, i. percussit caudam

F tuam, s. eos qui erant in cauda, talis autem inuasio ꝓditoria est magnæ pęnę, quod ẽt patet ĩ singulari pugna, quia si vnus alium per insidias occidit, occiditur, & nõ gaudet aliqua immunitate locorum sacrorũ, vt patet Exo. 21. c. cum dr̃, si quis per insidias, aut per industriã occiderit proximum suum, ab altari modo euellas eũ, vt moriatur, vt patet hoc per iura humana canonica extra, de immunitate Ecclesiarum. c. inter alia: in alio genere mortis gaudet occidens immunitate sacrorũ locorum. Secundum bellum Amalechitarum cõtra Israelitas fuit sine insidijs, quia nõ insidiati sunt Amalechitæ, sed obuiam exierunt Israelitis euntibus ad loca eorum, vt patet Num. 14. c. Secunda causa, & potissima erat, quia primum bellum Amalechitarum ꝯ Is-
G raelitas fuit initium omnium bellorum ꝯ eos, q̃a nulla gens pugnauerat cum eis, quando primo pugnauerunt Amalechitę, cum autem secunda vice pugnauerunt ipsi contra Israelitas, pugnauit ẽt, & Chananæus populus qui habitabat in Arad: pessimũ ergo fuit bellum istud Amalechitarum primum ꝯ Israelitas, quia cęteris gentibus fuit exemplum pugnandi ꝯ Israelitas. ꝙ autẽ propter istam causam aggrauetur nimis istud bellum, patet quia cum Deus per Balaam prophetam prędiceret destructionem Amalechitarum dixit Nu. 24. ca. principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur, idest, quia Amalech fuit principium gẽtiũ ꝯ Israel pugnantium, perdẽtur extrema eius, i. deficiet gladio cadens. Tertia causa est, quia cum primo pu-
H gnauerunt Amalechitę ꝯ Israelitas, non habebant aliquam causam pugnandi, cum nullo modo nocerent eis Israelitę, sed in secundo bello habuerũt causam pugnandi, ergo non tantum peccauerunt: patet hoc, q̃a cum primo pugnauerunt contra Israelitas Amalechitæ non transibant Israelitę per terram Amalechitarũ, nec aliquid damni eis inferebant, sed recto cursu transibant: in secundo aũt bello habuerũt Amalechitę rationem pugnandi ꝯ Israelitas, quia transire volebant ꝑ terram Amalechitarum, vt patet Num. 14. c. nam ipsi ascendebant ad montẽ ad transeundum per illum, & in illo monte morabantur Amalechitę, & Chananęi, s. nolite ascendere: non est enim dñs vobiscum, ne corruatis corã inimicis vestris: Amalechites enim, & Cha-
I nanęus ante vos sunt, quorum gladio corruetis. Et sequit postea descendit Amalechites, & Chananęus qui habitabant in montibus, & percutiens eos, atq; concidens persecutus est vsq; in Horma: recte ergo ꝑꝑ primã inuasionem Amalechitę mala multa merebant, & non tot ꝑꝑ secundam, licet in secũda magis nocuerint Iudeis. *Extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit.* Idest eos qui erant in posteriori parte castrorum, vel aliqui qui fatigati non poterant seq̃ ordinẽ processus tribus, & familię suę, & dicunt Iudęi, ꝙ isti erant viri peccatores, & ĩfideles Deo, ideo nubes excludebat eos a sua protectione, quare inualuerunt hostes ꝯ eos. In Hebręo habetur. *Decaudauit in te eos qui lassi residebant.*

K *An dictum turpe Rab. Salo. sit verum, de inuasione Amalechitarum in posteriorem partem agminis Israelitarum. Qõ. XII.*

DICIT Rab. Sal. ꝙ Amalechitę inuadẽtes eos qui non poterant sequi castrorũ ꝑgressum oppresserunt illos vitio sodomitico, iõ dñr eos decaudasse. Sed hoc vile est dicere, nec verisimile est considerata qualitate eorum q̃ sequi nõ poterant castra, quia aliqui miserrimi, & turpissimi essent, quod non congruit intentioni agentium taliter. Sed dñr decaudasse, idest de cauda percussisse, quia extremos exercitus percusserunt fm̃ ꝙ lr̃a nostra innuit. *Quando tu eras fame, & labore confectus.* Erant enim tunc in Raphidin, vt patet Exodi 17. ca. & lassi erant labore itineris,

itineris, & forte fame, quia licet iam manna haberent vt patet Exodi 16. ca. tamen multi non libenter de eo comedebant, quia nolebant prouocari ad nauseam. *Et non timuerit dominum.* Quasi debuisset timere me, qui te dirigebam in columna nubis & ignis, & quia afflictus eras. *Delebis nomen eius de sub cælo.* Sic dicitur Exo. 17. cap. erit bellum Dei contra Amalech a generatione in generationem, & Numeri 24. cap. dicitur, quod extrema Amalech perdentur, & factum fuit hoc regnãte Saule, vt patet 1. Reg. 15. cap. quia tunc omne viuẽs tam in hominibus quàm in brutis gladio perijt, & quia de pinguioribus reseruauit Saul offendit valde Deũ. *Et extremos agminis tui.* Quia quando procedebant castra, aliqui non poterant sequi motum castrorum, & manebant retro, hos insurgẽtes ex insidijs Amalechitæ occiderunt: ex quo patet, quod non potest intelligi de secunda inuasione, aut pugna Amalechitarum contra Iudęos. nam in secunda non oppresserunt Amalechitę extremos agminis, sed primos: nã ista litera signat, quod castra Israel simul procedebant, & aliqui manserũt retro, qui non potuerunt cum alijs procedere, & hos occiderunt Amalechitæ. in secundo non fuit sic: sed dixerunt Israelitæ, quòd parati erant ascendere in terram Chanaan. Moyses autem prohibebat eis, quia nõ erat dominus cum eis, & tunc manentibus castris fixis, & arca Domini in castris, multi de Israelitis, s. viri bellatores ascenderunt in montem, vbi habitabant Amalechitæ, & Chananęi, & incurrentes isti super Israelitas persecuti sunt eos vsque in Horma: non ergo extremos agminis occiderunt, sed primos, etiam quia dicitur.

Extremos agminis tui. Idest castrorum tuorũ, sed hic non erant castra in processu, sed manebant castra, & arca Domini, & Moyses. viri autem bellatores solum processerunt contra Amalechitas, & Chananæos. Itẽ quia dicitur. *Qui lassi residebant.* Idest qui ibant cum alijs omnibus pergentibus in ordine castrorum, sed nõ potuerunt continuare laborem, & manserunt extra castra paululum refocillantes, & tunc superuenerunt Amalechitæ irruentes in eos atque occidentes, sed in secundo bello non fuit sic, quia nõ manserunt aliqui non potentes sequi castra; immo omnes viri bellatores perrexerunt contra Amalechitas ad faciendũ iter per terram eorum, & Chananęorum, & in eos facta fuit plaga: castra autem manserunt in Cades deserti Syn, & arca Domini, & Moyses cum Leuitis, & omnes de populo, tam mulieres quàm viri inepti ad bellum: & in hos qui residebant plaga nulla facta est.

Quando eras fame, & labore confectus. Idest afflictus fame & labore, fames & labor erant in Iudæis: ideo peccatum Amalechitarum magis grauabatur, quia miseris afflictionem ingerebant: erat autem fames Hebręorum, quia licet haberent manna de cęlo datum, tamẽ alios cibos desiderabant, & in comedendo laborabant, quia anima eorum arida erat comedendo man. sic dicitur Numeri 11. cap. quis dabit nobis ad vescendum carnes? in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, & allia, & cepe: anima nostra arida est, nihilque respiciunt oculi nostri, nisi man: dicitur afflictus labore, scilicet labore itineris, quia forte tunc procedentes de deserto Syn magno impetu mouebantur iuxta velocitatem nubis motæ, & dirigẽtis, quousque peruenirent in Raphidin: ideo quidam nõ potentes tolerare tantum laborem in velocitate motus manebant confecti labore, & hos Amalechitæ superuenientes ex insidijs occiderunt.

Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiem. Antequam Iudæi intrarent in terram Chanaan, & pacifice possiderent eam, non debebant mouere bellum contra Amalechitas: ideo licet in itinere mouerint bellũ

A contra Chananæos habitantes in Arad vouentes ciuitates illas in Anathemate, si Deus traderet eas in manus eorum, vt patet Numeri 21. cap. & postea deleuerint eas, vt patet eodem cap. & licet pugnauerint contra Madianitas, vt patet Numeri 31. ca. & contra duos Amorrhęorum reges Seon & Og. vt patet Numeri 21. & supra secundo, & tertio capitu. & deinde contra alias gentes Chananęorum trans Iordanem: tamen nunquam pugnauerunt contra Amalechitas donec fuerunt in pace, & non immediate, vt fuerunt in pace, sed vsque exactos iudices, & incępta tempora rẽgum.

Et subuerterit tibi cunctas per circuitum nationes. Deus videtur subuertere, quia licet isti pugnarent, & occiderent illas gentes: tamen Deus dabat eis vigorem animi ad aggrediendum, & robur corporis ad exequendum, vt patet supra 8. capitu. cum dicitur, ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia pręstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi prębuerit, vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis. *Cunctas per circuitum nationes.* Non vniuersaliter intelligendo, quia non subiectę fuerunt vnquam omnes nationes Iudęis, nec promissæ sunt eis omnes nationes, licet quidam imperiti Iudęi existiment omnem terram possidendam esse promissam Iudæis: & quòd adhuc in futuro possidebitur, quod inducunt ex illa litera quæ habetur Genes. 49. cum dicitur, donec veniat desiderium collium æternorum, & in Hebręo dicitur, vsque ad terminos seculi, de quo late diximus Gene. 49. capitu. sed vocantur cunctæ per circuitum nationes, idest omnes nationes quæ Iudæis promissæ erant, scilicet, septem populi Chananæorum: ex quo videtur, quòd licet Iudęi habitarent in pace in terra Chanaan, tamen non cogebãtur, adhuc bellum facere contra Amalechitas, quia non subiectę erant cunctę ciuitates in circuitu, hoc autem fuit toto tempore Iosue, quia ipse non subiecit totam terram, nec Deus permisit, vt totam subijceret propter peccata Hebręorum, vt patet Iudicum 2. cap. etiam toto tempore iudicum Israel, quia licet multi iudices fuerint, & diuersa prelia fecerint, tamen non potuerunt subijcere totam terram, quia nec dominus hoc volebat, vt patet Exodi 23. cap. scilicet, non poteris eos delere simul, aut in anno vno, sed paulisper, atque per partes, ne forte redigatur terra in solitudinẽ, & crescant contra te bestiæ, non obligabantur ergo tempore iudicum Israelitę pugnare contra Amalechitas, & quia ista tota terra, nunquam fuit subiecta Iudæis vsque ad tempus Salomonis, qui omnes relictos de gentibus illis fecit tributarios, vt patet 2. Paralipomenon, 8. ca. non obligabantur pugnare contra Amalech, nisi Deus mandauisset, ideo nunquam pugnauerant contra eos, vsquequo Deus mandauit Sauli primo regi Israelitarum per Samuelem Prophetam, vt patet 1. Regum 15. capitu. & tunc fuerunt obligati ire propter obedientiam debitam Deo, & iuerunt atque deleuerunt Amalechitas in ore gladij.

In terra quam tibi dominus pollicitus est. Hic declarat id quod supra positum fuit, scilicet, & subiecerit tibi cunctas per circuitum nationes, quia istę nationes non intelligebantur respectu omnium terrarum, sed solum in terra quæ possidenda promissa fuit Israelitis, & ista est terra Chanaan.

Delebis nomen eius de sub cœlo. Idest facies diligenter, vt nemo de Amalechitis maneat siue vir, siue fœmina, siue magnus, siue paruus in quo possit manere nomen Amalechitarum, & sic est factum, quia etiam pecora omnia, & iumenta in ore gladij perierunt, & hoc est delere nomen eius de sub cœlo, idest facere, quòd non maneat sub cœlo, sed sub terra per tumulationem.

Caue ne obliuiscaris. Hic hortatur diligenter hoc debere compleri ne aliquo modo, scilicet, ne aliqua ratione maneat hoc inexpletum facto aliquo pacto cum Amalechitis, aut si forte non feceris pactum relinqueris tamen hanc executionem, ita quòd non facias: caue ne obliuiscaris, sed semper recordare ad infligendum pœnam debitam.

CAP. XXVI.

CVMQVE intraueris terram quam dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, & obtinueris eam, atque habitaueris in illa: tolles de cunctis frugibus tuis primitias, & pones in cartallo. & cæt.

C*umque.* Supra a 12. capi. vsque nunc posuit legislator precepta determinatiua modorum obseruandi precepta decalogi ordinādo hominem specialiter in Deum per cęremonialia, & specialiter in proximum per iudicialia: hic ponitur conclusio quam intēdebat legislator in omnibus istis præceptis, scilicet, ꝙ homo reddat gratias Deo de beneficijs acceptis. Et ex hoc subdatur cunctis mandatis eius. Et tanguntur duo, Primo per oblationes gratitudinis verbalis professio. Secundo mādatorum Dei actualis obseruatio. secunda ibi. *Hodie dominus Deus tuus.* Prima in duas. Primo de professione gratitudinis in solutione primitiarum. Secundo in solutione decimarum ibi. *Quando compleueris. Cumque intraueris in terram.*

An tenerentur dare decimas, & primitias ante introitum terræ promissæ. Quæst. I.

QVIA non tenebantur ad reddendum decimas, vel primitias ante introitum terrę promissionis, quia in deserto non serebant, nec metebant: ideo nec aliquas decimas soluere poterant, & ratio quia non poterant serere, vel metere, cum castrametationes essent incertę: expectabant enim quando moueretur nubes, vt habetur Nume. 9. c. Item non indigebant, quia Deus dabat eis de cœlo manna, vt patet Exodi 16. cap. ideo non comederunt panem in deserto, vt patet infra 29. cap.

Et obtinueris eam atque habitaueris in illa. Etiam non obligabantur ad dādas decimas, & oblationes immediate post ingressum terræ promissionis, sed postquam acquisiuissent, & possedissent eam pacifice, quia vrgētibus bellis tempore intermedio modicum poterant serere, vel colligere, licet iam manna defecisset, vt patet Iosue 5. cap. ponuntur hic tria, scilicet intraueris, & obtinueris, & habitaueris, & donec ista essent simul, non tenebantur: Iudæi intrantes in terram Chanaan non tenebantur ad primitias, & alia iura sacerdotalia, donec eam secure intrantes tenerent, quia antequam intrarent in eam, incedebant per desertum in quo nihil seminare, aut metere valebant: immo nec sacrificia quæ aliquo modo pertinebant ad iura sacerdotalia, quia de eis aliquo modo concrescebant redditus sacerdotales, vt patet Nu. 18. cap. & supra 18. secūdum verbum erat, & obtinueris, idest, & acquisiueris, nam licet intrarent in terram Chanaan, si tamen non acquisiuissent eam, non obligabantur aliquid horum soluere, quia non poterant nec habebant, vt cum introierūt vltra Iordanem, & fixerunt castra in Galgalis: nam ibi

F erat terra Chanaan, & tñ nondū seruauerāt, nec quid meterent habebant: requirebatur ergo, ꝙ acquisiuissent terram, s. ꝙ eam ab inhabitatoribus antiquis qui iam eam iniuste detinebant, liberarent. Tertium erat, ꝙ habitarent in illa, quia si non habitarent in ea, dato ꝙ acquisiuissent ab hostibus, non possent dare decimas, & primitias aut alia iura. nā habitatio dicit firmā mansionem, poterant aūt Israelitæ acquisiuisse terrā Chanaan, vel introisse in eam, & non habere quid serant, aut metant, si essent intenti bellis, aut nondū pacifice possideant, quia tunc modicum serebant, aut metebant, vt possent exinde iura Deo persolui, non ergo debuerunt obligari ad soluendum decimas, vel alias primitias, aut pertinētias donec essent homines in ter

G ra Chanaan securi, non habentes quotidianum bellū, quia tunc poterant seminare, & metere, & omnia alia agere, & sic erat tunc possessio terræ illius, quia in pace detinebant illam, & in hac oīa crescunt: tria ergo ista requirebantur ad hoc, ꝙ tenerētur offerre iura hic cōtenta Iudæi. *Tolles de cunctis frugibus tuis primitias.* Nō noīantur hic omnia de quibus dabantur decimæ, & primitiæ, quia vt vult Rab. Sal. octo erāt de quibus primitiæ dabantur, quæ ponuntur s̄. 8. c. & non solum de illis, sed ēt de lana, vt patet s̄. 14. ca. soluebant ēt de minutis herbis quas in hortis plantabant, de quibus aliquos redditus habebant, s. de menta, aneto, aniso, quæ ipsi Pharisęi decimabant, vt patet Matth. 23. ca. & hoc Christus approbat dicens, oportebat hæc facere, & il

H la non omittere, nō erat tñ in tanta necessitate solutio primitiarū in istis, sicut in alijs, & sic procedit argumētum Christi cōtra Phariseos. *Et pones in cartallo.* Cartallū vas est de lignis complexum quasi canistrum, vel signat omnem mensuram frugum, & in illa ferebāt fruges, vel fructus, siue quicquid ferendum erat. *Perges ad locum.* Hoc intelligitur de vicinis loco in quo esset Sāctuarium: alij aūt vendebant illa redigētes in pecunijs, & offerebant in loco Sanctuarij, vt fiebat de secundis decimis patet supra 14. c. *Quem dominus Deus tuus elegit.* Quia in multis locis fuit tabernaculum dñi, & ad illa oportebat illis temporibus ascēdere: deinde fuit locus sanctificationis in Ierusalem, & ibi mansit Dei cultus vsq; ad passionē redemptoris Iesu: Deus diuersa loca

Cartallū quid sit.

I eligebat, vt habitaret nomē eius ibi: erat tñ locus semper vnus in quo colebatur, quia nec in multis locis poterat fieri tabernaculum, nec arca testimonij, & quod maius est non poterant in diuersis locis facere altaria ad offerendum victimas sic dr̄ s̄. 12. c. s. caue ne offeras victimas tuas in oī loco quē videris, sed in loco quem elegerit dñs Deus tuus: iō qñ filij Ruben, & Gad, & dimidia tribus Manasse redeuntes de vltra Iordanē, vbi cum alijs tribubus manserant, fecerunt altare nimiæ magnitudinis apud cumulos Iordanis, alię tribus nouē, & dimidia scientes hoc parabant se ad pugnādum ꝯ duas tribus & dimidiā, vt patet Iosue 22. c. vsquequo agnoscentes causam iustam cessauerunt. fuit autē iste locus vnus semper, in quo oīa pertinentia ad Deum tam cęremonialia ꝙ̄ iudicialia fierēt, pręcipue cęremo

K nialia, nā de iudicialibus paucissima ꝑtinebāt ad Deū, nisi sint aliqua quæ erant mixta ex cęremoniali, & iudiciali, sicut erat de muliere de qua vir ꝯceperat spūm zelotipię, vt patet Nu. 5. c. quia ad petitionē viri adducebāt ad Sāctuariū, & ibi fiebāt expientię de qbus. e. c.

De locis in quibus arca, & Sanctuarium steterunt a suo principio vsque ad consummationem, siue simul steterint, siue diuisa. Quæst. II.

FVIT aūt istud primum Sanctuariū in Sylo postꝙ̄ intrauit in terrā Chanaan, nā postꝙ̄ facta fuit arca & Sāctuariū in deserto factū, ambulauit arca, & castrametabatur

metabatur in medio castrorum cum Sãctuario, deinde ambulauit per omnes castrametationes Sanctuarium cum ipsis castris Israel in medio castrorũ, vt patet Numeri 2.cap.& 10.cum autem introierunt in terram Chanaan fuit castrametatio in Galgalis, vt patet Iosue 5.cap.& ibi mansit arca: deinde cum Israelitę aliqua loca cępissent, congregati sunt, vt adducerent arcam Domini in Sylo,& duxerunt eam, vt patet Iosue 18.cap. durauit autem ibi Sanctuarium, & arca vsque ad tempus Heli sacerdotis, quia tũc ducta fuit arca ad bellum, & fugatis Hebręis cęperũt omnia Philisthin, & duxerunt in terram suam, vt patet 1. Regum cap.4. & 5. mansit autem arca Domini in terra illa septem mensibus, vt patet 1.Reg.cap.6. deinde reducta de terra Chanaã venit in agrum Bethsamitarum in tempore messis, & quia quidam Bethsamitarum voluerunt curiose videre arcam, mortui sunt quinquaginta mille viri de plebe, & septuaginta viri de populo suo, vt patet 1.Regum 6.cap. deinde fuit adducta arca Domini in Cariathiarim, siue Gabaa in domũ Aminadab, & Eleazarus filius eius constitutus est, vt seruaret arcam Domini, vt patet 1.Regum 7. deinde portauit Dauid in principio regni sui arcã Domini de domo Aminadab in Gabaa, & parauit eam ducere in domũ suã, sed propter mortem Oza sacerdotis qui tangens arcã mortuus est, vt patet Regum 2.capit.6. declinauit arca in domum Obethedon Gethei, & mansit ibi menses tres, & multiplicauit dominus bona Obethedon propter arcam quæ ibi erat, deinde fuit translata arca Domini in ciuitatem Dauid in loco quem parauerat ei, deinde Salomon disposito templo introduxit eam in illud. de primo habetur 2.Regum 6.capit. de secundo habetur 2.Paralipom.1.c. tabernaculum autem quod vocatur totum, quod Moyses fabricauit in deserto p̄ter arcam, erat cum arca, dum mansit in Sylo, deinde disiuncta sunt, & quia Deus repulit tabernaculum Sylo propter mala quæ ibi fiebant, quia filij Heli dormiebant cum mulieribus quæ excubabant ad ostia Sãctuarij, vt patet 1.Regum cap.2.& sicut arca inde educta in bello capta est, ita & tabernaculum inde eductũ est, & portatum in Nobe ciuitatem, cuius signum habetur, quia quando Dauid fugiebat a facie Saulis transiuit per ciuitatem Nobe, & reperit sacerdotem magnũ Achimelech, qui dedit ei de panibus propositionis, sed isti panes nunquam erant, nisi in Sanctuario, scilicet intra tabernaculũ, ergo in ciuitate Nobe erat tunc Sanctuarium, & quia rex Saul mandauit destrui ciuitatem, vt patet 1.Regum 22.cap. mutatum fuit tabernaculum in Gabaon cuius signum est, quia cum Salomon voluisset adducere altare holocaustorum, quod erat pars potissima Sãctuarij in templum, quod construxerat, duxit illud de Gabaon, vt patet 2.Paralipom.1.capit.& postea introductum fuit in templum Salomonis, & coniuncta fuerunt arca, & sanctuarium sicut fuerant a diebus antiquis, in hoc loco mansit vtrunque vsque ad captiuitatem Babylonicam, & tunc arca cum altari thimiamatum ducta est in montem ad speluncam in qua erat sepultus Moyses, & ibidem clausa sunt. hæc omnia fecit Hieremias, vt patet Machab.2. cap.3. tabernaculum tamen quod consistebat in cortinis mansit maiori tempore quàm arca, quia vsque ad tempus captiuitatis factæ per Romanos anno 42. post mortem Christi: nam quando mortuus est dicitur Matth.27.cap. velum templi scissum est in duas partes a summo vsque deorsum, sed velum pertinebat ad interiorem partem Sanctuarij, scilicet ad sancta Sanctorum: ergo tempore Christi existebat Sanctuarium. manserunt autem ista in eodẽ tenore vsque ad diem quo per Titum imperatorem Romanũ capta est vrbs Ierusalem, tũc templum combustum est,

A & omnia hæc abolita sunt. Deus ergo multoties accipiebat diuersa loca ad honorem suum, vt de se nullũ certum habere vellet pro semper: sed nũc dicit, quòd in diuersis locis Deus volebat honorari. *Vt inuocetur nomen eius ibi.* Eligebat Deus istum locum, vt ibi fieret sibi specialis cultus exterior, scilicet in oblationibus, & sacrificijs, & maxima celebratione festorum, & præcipua doctrina legis: in alijs autem locis solum interior cultus, scilicet oratio, & fides exhibebatur, & aliqualis prædicatio legis. *Accedesque ad sacerdotem.* Scilicet ad sacerdotem magnum, & patet, quia dicitur qui fuerit in diebus illis, si autem de minoribus intelligeretur semper erant multi, sed hic de vno solo præsidente loquitur. *Profiteor hodie.* Non solum solui oportebat primitias, sed etiam in solutione

B alta voce Dei beneficia p̄fiteri, & se gratum ei verbo, & opere demonstrare, quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, vt patet ad Rom. 10. cap. & ista professio fiebat quandocunque primitiæ soluerẽtur. *Ingressi sum terram.* Hoc magnum beneficium Dei erat pro quo gratiarum actio debebatur. *Pro qua iurauit patribus nostris.* Istud iuramentum dicitur factum ad patriarchas: quibus primo promissio de multiplicatione seminis, & de possessione terræ Chanaan facta est, in reliquis autem promissa patrum priorum sub eadem forma obseruata sunt.

C

Promissio multiplicationis atque possessionis, & iuramenti confirmatorij differunt, quæ a Deo facta fuerunt Hebræis. Quæst. III.

EST tamen differentia inter promissionẽ multiplicationis, atque possessionis terræ, & iuramenti confirmatorij super eadem. nam promissio omnibus facta est, & cuilibet trium patriarcharum, s. Abraham, Isaac, & Iacob specialiter, & per se, de Abraham patet Gene.13.& 15. & 17.cap. de Isaac habetur Gen.26 de Iacob Gen.28.& 35. iuramẽtum autem non factum est cuilibet istorum, sed soli Abrahę, vt patet Gen.22.c. cum dicitur per memetipsum iuraui dicit dñs, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito p̄p me, multiplicabo semẽ tuum sicut stellas cęli, & sicut arenam quæ est in litto-

D re maris, & in semine tuo benedicentur oẽs tribus terræ: alijs autem duobus patriarchis, s. Isaac, & Iacob nõ fuit facta promissio cum iurõ, sed simpliciter, vt patet inquirendo totum processum libri Geneseos, sed referẽbat se in promissionibus factis ad istos ad iurm factũ in promissione Abrahę, sic habetur Gene.26.ca. cum dicitur ad Isaac a Deo: tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, quod spopõdi Abraham patri tuo, & hoc modo licet Deus soli Abrahę iurasset dare terram illam, & multiplicare semen cum oĩbus alijs patriarchis, & populo iudaico, iurabat dare eam inquantum p̄mittebat, ꝙ daret eis illã secundum formam promissionis, quam fecerat ad Abraham, veluti si quis iuraret alicui obedire in omni-

E bus, quæ mandaret, si immediate sub illo iurõ mandaretur aliquid, tenebatur obedire, alias incurreret periurium, sic si post aliquot dies dicatur sub pęna iuramẽti a te pręstiti, iniungo tibi hoc facere, licet tunc non iuraret illud facere subditus, tamen si non faceret periurium incurrebat. sic si iudex exigat ab aliquo iuramentum, vt respõdeat ad inquisita de quibus nouerit, & p̄stito iuramẽto petat aliquid iudex, & respondeat alius contra id quod animo gerit, aut est in re, periurij reus est, & si in alio die quęrat iudex aliquid ab eodem dicens, sub iuramento a te pręstito quæritur, an noueris aliquid in tali causa, vel tali: tunc licet is a quo tale petitur non iuret r̃ndere q̃ nouit, tñ si tacuerit, aut

falsum expresserit, eandem periurij labē incurrit, quiā incurreret si super eadem re de veritate dicenda iurasset, quia interrogatio, & responsio ista ad præcedentē iurationem extenduntur: ita cum Deus diceret Isaac, ego promitto dare tibi terram hāc, sicut iuraui patri, vel sub iuramento, quod iuraui patri tuo, si forte frangens promissionem factam Abrahæ esset pro illa periurus, ita si præuaricaretur factam Isaac, & sic de cæteris quibus sub eodem vinculo iuramenti promisit, licet specialiter non iurauerit, & sic intelligendum est, quòd iurauerit Deus patribus istorum Israelitarū dare terram Chanaan, licet vni soli expresse iurauerit.

Vt daret eam nobis. Idest non iurauit patribus nostris, vt daret eam eis, sed iurauit eis, vt daret illam nobis: illis autem promissio facta est, & in nos venit promissionis adimpletio. nam illi nunquam eam tenuerunt, sed omnes peregrinati sunt in ea, & sic in processu Gene. cum agitur de Abraham, Isaac, & Iacob, raro dicitur, quòd habitauerint in aliquo loco, sed quòd peregrinati fuerint, sic declarat Apostolus ad Hebræ. 11. capitu. & beatus Stephanus Actu. 7. & ob hoc valde laudantur isti, quia non viderunt aliquam impletionem, tamen in fide illius ambulabant.

Suscipiens sacerdos cartallum de manu eius. Quia licet populares offerrent ista domino, tamen non poterant ipsi super altare offerre, quia hoc ad sacerdotes attinebat, immo nec Leuitæ hoc poterant, & si quis hoc facere attentaret moreretur, sic dicitur Numeri 1. capi. si quis extraneus accesserit occidetur, & Numeri 18. quod patet in rege Ozia qui quia obtulit thus coram domino, percussus fuit lepra in fronte, & mansit in ea vsque ad mortem suam, & regio caruit honore, quia immediate filius eius Ioathan successit ei, vt patet 4. Regum, capit. 15.

Ponet ante altare. Scilicet eleuando, & deprimendo sursum, & deorsum, & sinistrorsum: ad signandum, ꝙ Deus cui illa offeruntur, omnium quæ sunt ad quascunque differentias positionis dominus est: & iste primitiæ non cremabantur in altare, sed deuoluebantur ad vsus sacerdotum, vt patet Numeri 18. & supra 12. capit. nec ex hoc minus sanctificatæ erant res illę quæ offerebantur, aut ille qui offerebat erat minoris meriti, quam si res ab eo oblatæ in altari adolerentur, quia quicquid offerebatur, solo Dei intuitu, & mandato offerebatur, & meritum offerētis erat in hoc, quia Deo mandanti aliquid dari parebat, aut ex deuotione aliqd Deo dare volebat. si autem hoc postea cōbureretur in altari, vel cederet sacerdotibus, nihil ad offerētem, quia ista pretiosa sunt ad meritum: ideo nihil augent, aut minuunt de ratione meriti, & quantitate, sicut si aliquis domino temporali offerret aliquid comestibile, in offerendo ei obligabat eum sibi, quia erat beneficium. si autem postea ille dominus cibum illum comederet, aut famulis suis erogaret, nihil attineret ad meritum tribuentis: æqualiter enim vtrobique esset obligatus ille qui beneficium receperat: sic enim est in Deo, quia Deus habebat famulos, scilicet Leuitas omnes, siue sacerdotes essent, siue non, qui continue ministrabant ei, aut omnes simul, aut aliquota pars eorum, & his ipse Deus dare debebat necessaria ad vitā, quia ipsi non poterant acquirere occupati ministerijs Sanctuarij, etiam quia inter cæteros Israelitas sortem non recipiebant, vt patet Numeri 3. & 18. & 34. dabat ergo Deus istis ea quæ ei dabantur a populo, sicut Domini habentes famulos eos de redditibus suis sustentant. Deus autem aliquid comedere dicebatur, aut ꝑ se assumere, quia ea quæ offerebant̄ in sacrificio, erant odor suauissimus Dei, vt patet Exodi 29. & Leuiti. 1. capit. & Deus mensam habere dicebatur, tanquam si comederet: non quidem mensam propositionis, quia

F panes ibi positi a sacerdotibus comedi debebant, & non cremabantur. de quo Leuit. 22. & 2. Regum 21. & Matth. 12. cap. sed erat alia mensa quæ proprie vocabatur mensa Dei, & ea quæ super ponebantur, non comedebantur ab aliquo homine, sed vorabantur ab igne, tanquam Deus illa acciperet: de hoc Malach. 1. cap. dicitur vos polluistis nomen domini in eo, quòd dicitis mensa domini contaminata est, & quod super ponitur contemptibile est cum igne qui illud deuorat: non ergo magis Deo placebant quæ in altari cremabantur, quam quæ in sacerdotum iura cedebant, cum ab eo iura hęc forent constituta, & omnia ei offerebantur.

Et loqueris in conspectu domini Dei tui. Illa quæ coram al-
G tari holocaustorum fiebant, aut dicebantur, dicebantur fieri coram Deo, quia licet vbique Deus sit, ibi tamen eum magis esse denominat scriptura, vbi magis magnitudinis aut bonitatis eius mōstrantur insignia, & sic dicebatur esse in cœlo empyreo, quia ibi se ipsum prębet ad visionem beatificam: dicebatur etiam esse in sancto sanctorum, quia ibi loquebatur de medio Cherubin super propitiatorium, & peccata remittere dicebatur, aut vbi ei aliquis specialis cultus impēditur, & sic erat super altare holocaustorum, quia in loco illo solo ei offerebantur sacrificia. cum ergo hęc q̄ subijciuntur dici deberent coram altari holocaustorum super quod hæc munera offerebantur, dicebatur quòd coram domino dicerentur, & ista verba non de-
H bebat dicere sacerdos qui offerebat super altare, sed Israelita qui duceret ista ad offerendum, vt patet ex continuatione literę, quia de sacerdotibus fit hic mentio in tertia persona, de Israelitis autem offerentibus in secunda, quia ad eos dirigitur sermo, vt patet ex principio cap. ergo istud verbum loqueris, quod in secunda persona est, ad Israelitam laicum offerētem refertur: etiam quia ista quæ dicuntur sunt quædam causæ quare ista munera quæ offerūtur, Deo debita essent. ergo solum pertinebat expromere tales causas ad eum qui munera offerebat, & non ad sacerdotem qui solum erat minister: dicebat autem iste laicus Israelita hæc in conspectu Dei, quia intrabat in Sanctuarium, scilicet in atrium, & profitebatur hęc coram altari holo-
I caustorum. nam licet intra tabernaculum nullus præter sacerdotes intrare posset, tamen in atrium omnes tam Leuitæ, quam non Leuitæ poterant ad offerendum intrare: alias autem non intrabant populares in atrium, sed in circuitu atrij stantes per reticulatas cortinas prospiciebant sacrificia cum fierent. *Syrus persequebatur patrem meum*. Hic narrantur labores continui, & liberatio ab eis, & ad vltimum multiplicatio eorū, & introductio in terrā promissam. *Syrus persequebatur*. Hoc est principium laborū, quia Iacob fuit caput immediatum omnium Israelitarum qui in se, & filijs suis multos labores sustinuit, & primus labor postquam habuit filios, fuit persecutio Labā, qui vocatur Syrus: quia habitabat in Mesopotamia Syriæ, vt patet Gene. 27. cap. fugiente enim Iacob cum vxoribus, & filijs, &
K tota substantia sua, persecutus fuit eum Laban vsque in montem Galaad occidere volens, nisi Deus vetuisset, vt patet Gen. 31. cap.

Qui descendit in Aegyptum. Post persecutionē Laban, mansit in terra Chanaan peregrinando aliquanto tēpore: deinde vrgente fame descendit in Aegyptum, vt patet Gene. 46. capitu. *Peregrinatus est in paucissimo numero*. Scilicet cum septuaginta animabus quæ egressæ fuerant de femore eius. *Creuitque in gentem magnam in Aegypto*. Quia licet multum affligerentur laboribus duris, & occisione paruulorum, tñ creuerunt, ita ꝙ in exitu de Aegypto erant sexcēta millia peditum absq; mulieribus, & paruis, qui non attigerant 20. annos,

vt

vt patet Exo.12.ca.& licet ibi ponantur solum ferme sexcenta millia peditum, tamen valde plures erant, qa etiam dempta tota tribu Leuitarum erant pedites Israelitarum in exitu de Aegypto plures quàm sexcenti mille, vt patet Numer.1.capit.vbi computantur per omnes tribus omnes viri potentes procedere ad bellum ab anno.20. vsque ad 60. & reperti sunt sexcenti mille quingenti quinquaginta, & tamen Leuitæ non sunt computati cum eis, vt subditur immediate ibidem, scilicet Leuitæ autem in tribu familiarum suarũ non sunt numerati cum eis: nec valet si dicas, ꝙ quando exierunt de Aegypto omnes Israelitæ, tam Leuitę quàm non Leuitę, simul sumpti non accedebant ad sexcenta millia, sed postea creuerunt in deserto, ita ꝙ in numeratione de qua habetur Nume.1.ca. essent de solis Israelitis popularibus absq; Leuitarum tribu sexcenta millia quingenta, & quinquaginta: falsum est enim, quia inter tempus quo de Aegypto exierunt, & dicebantur esse ferme sexcenta millia peditum, & numerationem de qua habetur Nume.1.c. non fuit tantum tempus in quo tantum potuissent crescere Israelitæ. nam non fuit annus & dimidius, sed solum vnus annus, & mensis dimidius, quod sic patet, quia Israelitæ egressi sunt de Aegypto die 15. mensis primi, vt patet Exodi 12.& Numeri 33.cap.deinde in anno secundo, mense secundo, anni die prima fuit incepta cõputatio de qua habetur Nume.1.c.vt ibidem habetur: ergo solum fuit intermedius vnus annus, & dimidius mensis. in tam paruo tempore non poterant tantum augeri, vt tota tribus Leuitica excederet super numerum, quē ante faciebat totus Israel, & adhuc reliquus Israel sine Leuitis excedebat ad numerum, quem antea omnes simul faciebant, quia ante dicebantur esse sexcenta millia peditum ferme, vt patet Exo.12.nunc autem solę alię tribus sine Leuitis faciebant sexcenta millia, & quingenta, & quinquaginta. *Afflixerunt nos Aegyptii*. Cogendo facere lateres, & nõ dando paleas; deinde flagellis nos cędendo, vt patet Exodi primo, & 5.cap. *Qui respexit nostram humilitatem*. Idest humiliationem, quia humiliauerant nos Aegyptij, idest despectibiles fecerant cogendo ad opera vilia, s.ad expurgationem stercoris de locis platearum. *Et laborem*. In cõficiendis lateribus, & stipulis congregandis, vt patet Exodi 5.ca. *Atque angustias*. Quia angustiabatur valde cor nostrum, cum videremus paruulos nostros occidi. *In manu forti, & brachio extento*. Idest in fortitudine sua faciendo signa terribilia in Aegypto, & mari rubro. *Et ingenti pauore*. Quia Aegyptij percutiebantur pauore magno, dum tenerent captiuum Israel vidētes horrenda somnia, & terribiles visiones, vt habetur supra 4.c.& Sapientiæ 12.ca. vel quia ad exitum filiorum Israel per mare rubrum omnes in circuitu gentes expauerunt audientes talia mirabilia fieri, de quo cantauit Moyses Exodi 15.cap.de hoc etiam Iosue 2.capit. vbi loquitur Raab ad exploratores. *Insignis*. Scilicet, quæ faciebant Aaron, & Moyses ad indicandum se fuisse a Deo missos, vel ad demonstrandum veritatem eorũ quæ dicebant, vt mutatio virgę in colubrum, vt patet Exodi 7.cap. *Et portentis*. Scilicet magnis mirabilibus, quæ Deus faciebat demonstrans suam magnitudinē, & puniens Aegyptios, vel liberans Israel. *Et idcirco nunc offero*. Scilicet pro omnibus istis beneficijs demonstrans gratitudinem. *Et dimittes eas in conspectu domini Dei tui*. Scilicet ante altare, quia nihil de eis comedebat offerens, sed integraliter cedebant in vsus omniũ sacerdotum.

Et epulaberis in omnibus bonis. Deus volebat incitare gentem istam ad bonum, & quia adhuc carnalis erat, volebat quòd in oblationibus, & sacrificijs comederēt splendide, & lętarentur, vt ex delectatione illa incitarentur ad frequentandum illos actus, & tunc epulabantur de sacrificijs pacificis, q̄ offerebant, de quibus maior pars carnium veniebat offerentibus, vt colligit Leuitici 7.cap.vel etiam si non offerrent, ferebant secum abundantem pecuniam ad cibos de decimis secundis, & ad hoc inuitabantur aduenę, & Leuitæ.

Et epulaberis. Dicit hic, quòd quilibet de populo qui istas primitias offerebat, introibat coram domino, scilicet coram altari holocaustorum, & facta ista professione secundum quam confitebatur se teneri ad dandum illa Deo pro receptis beneficijs, adorabat dominum, scilicet humiliando se coram altari, & faciendo orationem, vt Deus eum dirigeret in bono, quæ omnia in honorem diuinum cedebant, & tunc epulabatur cum tota domo sua intra atrium Sanctuarij si aliquid obtulisset de victimis pacificis: alioquin comedebat de his quæ apportauerat, & erant non consecrata Deo.

Et epulaberis. Idest comedes splendide, quia epulæ sunt solennes cibi. *In omnibus bonis quæ dominus Deus tuus dederit tibi*. Idest ibi comedes de omnibus bonis quæ Deus dederit tibi, siue de ouibus, siue de bobus, vel capris, sicera, aut vino, & sic de omnibus alijs bonis comestibilibus, quæ generarentur in terra promissionis, quia volebat Deus illos perfecte lętari, vt iterum desiderarent ad similia festinare.

Quæ dominus Deus tuus dederit tibi. Quia ista quæ sunt in fructibus terrę, licet per culturam, & laborem acquirantur, tamen Deus est qui illa dat, quia vt ait Apostolus qui rigat, aut qui plantat nihil est, sed Deus qui incremētum dat, & ista dabat dominus Deus tuus, quasi dicat, non dabat aliquis alius Deus, sicut putauerunt gentiles, qui cuilibet rei Deum vnum assignabant, & alicui dabant quandoque multos, vt iugis Deum iugatiuum, valloniam autem vallibus præfecerũt; ruribus autem idest agris deam Rusinam, segetibus autem Segetiam deam, & Laturnum atque Nodotum pro diuersis temporibus assignauerunt, de quibus & plurimis alijs qui trecentorum numerum excedunt secundum Marcum Varronem, August.de ciui.Dei, lib.6. hoc autem quantum ad rustica numina est, sunt autē, & præter hos selecti dij idest seorsum electi qui pręcipui sunt, & cęlestes inter quos Ceres dea est quæ omnibus segetibus prælecta est, de qua Oui.Meta.lib.5.in fine.hos autem Deos, s.Rusinam Segetiam, Laturnũ, Nodotum, & Cererem fatua gentilitas pro frugibus exorabat, cumque fames aliqua accidisset offensos Deos istos induxisse extimabant, vnde eos sacrificijs, & ludis suasu dęmonum placandos ducebant, sic in gręcia in qualibet ęstate ludi solennes in ciuitate Elesi celebrabantur, quia eam placatam fruges multas effundere autumabant, de quo Seneca in tragędia decima, quę dicitur Hercules Etheus. Deus ergo volebat, quòd isti Iudæi intelligerent, quòd non dabat eis fruges aut bona terrę aliquis alius Deus, sed ipse. *Et domui tuæ*. Ea quæ Deus dat alicui dat domui suæ, vocatur hic domus familia domestica, & non habitaculum, & quando alicui viro patri familias Deus bona elargitur sibi, & domui suę, idest toti familiæ tribuit, in his ergo bonis quæ sibi, & domui suæ tributa sunt, debet gaudere cum sacrificia fiebant, licet non sit virtus aliqua splendide comedere, aut delectari in his bonis corporeis, sed erant data ad lenimentum imperfectorum, vt per hæc alliciantur ad bonum. Si tamen aliquis vir bonus, & non curans delectationem quæ in his est tempore illo, cum sacrificaret, aut offerret primitias, lætaretur atque epularetur splendide coram Domino Deo suo solum, quia Deus dicebat esse lętandum, & epulandum, merebatur, tanquam si ageret aliquē actum durũ, qui pertineret ad fortitudinē

aut temperantiam, quia solum desiderium obediendi Deo inducebat ad hoc. *Et Leuites*. Erant Leuitę pauperes, quia interdum non sufficiebant redditus isti ad sustentandum eos, quia multi erant, & redditus non magni, & nullam terram ipsi ad serendum aut plantādum habebant, sed sola suburbia ad alēdos greges de quo Numeri 35. cap. *Et aduena qui tecum est*. Dicitur aduena ille qui de gentilitate ad iudaismum conuersus est, isti autem, vt in plurimum pauperes erant, quia venientes ad iudaismum deserebant cognationem suā, & terram natiuitatis suę, & ea quæ possidebant, ideo hos misericorditer foueri oportebat, vt alij ad conuertendum se ad iudaismum incitarentur. etiam dicebatur hoc, quia Iudæi erant valde crudi non habentes viscera pietatis maxime ad extraneos, si ergo non iuberetur eis, & frequentibus monitionibus ducerentur, vt conuersos diligerent, eos exosos haberent, atque nimium eis molesti essent, quod valde vitandum erat.

De decimarum solutionē. *Quando compleueris decimam*. Hic ponitur secundum de decimarum solutione, hic loquitur tex. de decima tertia quæ fiebat tertio anno.

Quot decimę fiebant apud Iudæos. Et quomodo distribuebantur. Quæst. IIII.

FIEBANT enim tres decimæ, scilicet vna quæ totaliter dabatur Leuitis. Alia quæ sumebatū in cibos euntium, & redeuntium de Ierusalē, & quando ibi starent, vt inuitarent ad epulas Leuitas, aduenas, & pauperes. Tertia decima dabatur pauperibus, Peregrinis, & Leuitis. Et duæ primę dabātur in quolibet anno. tertia autem fiebat de triennio in triennium, & non deducebatur in locum Sanctuarij, sed dimittebatur in singulis ciuitatibus, vt venirēt pro ea pauperes, viduę, aduenę, pupilli, & Leuitæ. Nicolaus dicit, quòd secunda istarum conficta est, sed supra 14. cap. demonstrauimus eam ex textu esse necessariam. De veritate autem harum decimarum, & quo modo se habeant latius diximus 12. & 14. cap. vide ibi plene. *Quando compleueris decimam cunctarum frugum tuarum*. Scilicet decimam primam quæ erat pro Leuitis, & erat maior, quia fiebat de aceruis nō decimatis, & decimam secundam ad cibos offerentium, & conuiuia pauperum, & Leuitarū in loco Sancto, quia istæ primo sumebantur. vltimo sumebatū decima pro pauperibus, & ista erat minor, quia fiebat de rebus bis decimatis. *Anno tertio decimarum*. Idest in anno tertio in quo soluebātur omnes decimæ, quia in quolibet aliorum annorum solum duæ decimę soluebātur, in hoc autem tres, ideo iste annus per excellentiam vocabatur annus decimarum. *Et dabis Leuitæ*. Secundum Nicolaum intelligitū hoc de prima decima quę dabatur insolidum Leuitis. *Et aduenæ, & pupillo*. Scilicet aliam decimam, sed ista expositio non multum consonat literæ. Primo quia dicitur supra. *Quando compleueris decimam*. Ergo ista quæ sequuntur debent fieri completa decima, & sic etiam secundum suam opinionem debet esse iā data decima prima quæ est Leuitarum, id ergo, quod post decimatur pertinet ad secundam, vel tertiam decimam. Item quia dicitur infra. *Vt comedant intra portas tuas*. Hoc autem de tertia decima intelligitur, vt patet supra 14. cap. quia ista reseruabatur in vrbibus, & sic ipse vult, sed hoc comedere refertur simul ad Leuitam, pupillum, aduenam, & viduam, qui tertiam decimam comedebant, vt patet supra 14. cap. & si dicas, quòd ly. *Leuitæ*. Non coniungitur cum ly. *Pupillo, aduenæ, & viduæ*. Tunc dabis, quòd Leuita non comedebat de tertia decima cuius oppositum patet supra 14. cap. Dicendum ergo, quòd solum intelligitū litera ista de decima tertia, & est sensus. *Dabis Leuitæ*

Opin. Nicolai.

Doctoris expositio.

F *aduenæ, & pupillo*. Idest, quòd cōpletis alijs duabus decimis dabis tertiam decimam in vrbibus tuis pro Leuitis, pauperibus, & aduenis, & viduis simul. *Vt comedant intra portas tuas*. Idest intra portas ciuitatum tuarum, quia hic loquitur ad totum Israel, & non dabantur ista in conuiuijs, sed distribuebantur personis supradictis, & sic melius, & diuturnius eis vtebantur: si enim ista in conuiuijs factis simul expenderentur, faciliter finirentur, magis autem proficiebāt personis singulis distributa. *Loqueris in conspectu domini Dei tui*. Postquam colligebantur messes in anno tertio, separabantur istæ tres decimæ secundum ordinem ante enarratum, & deinde veniebant Leuitę pro sua decima prima. Secunda decima assumebatur in tribus temporibus anni ad eundum in Ierusalem, & comedendum

G ibi. tertia decima distribuebatur successiue in tribus annis pauperibus, & Leuitis, & quando ascendebat in Ierusalem ille qui decimabat, loquebatur coram domino ista, quæ sequuntur excusans se, quòd non præterierit mandatum domini de separandis decimis. *In conspectu domini Dei tui*. Idest coram sacerdotibus in atrio tabernaculi. *Attuli, quòd sanctificatum est de domo mea*. Idest adduxi ad te ea quæ sanctificari mandabas. in Hebræo habetur. *Separaui de domo mea*. Et ista est melior litera, & significat, quòd omnia quæ mandauit Deus sanctificari, idest applicari ad cultum suū, ego separaui de domo mea, idest a rebus meis quib' vtor, s. tres decimas, & primitias. & credo, ꝙ litera nostra corrrupta sit vitio scriptorum a principio qui posue-

H runt. *Attuli*. Pro. *Abstuli*. Quæ faciliter fieri posset, ꝓpter similitudinem literarum, & si dicamus abstuli signat, idem quod litera Hebraica. Sed nec in hoc multum curandum est, quia ad eundem sensum pertinēt abstuli, & attuli: nam licet ista duo verba secundū seipsa signent opposita, tamen tota cōplexio redit ad eundem sensum, quia id quod signat istud verbum abstuli per modum termini a quo, signat istud verbum attuli per modum termini ad quem. erat autem sensus huius literæ, quòd iste dicebat se consecrasse domino omnia quæ mādabat sanctificari sibi, hęc autem quæ sanctificabantur, habebant hæc duo.

Primo, quòd applicabantur ad cultum Dei. Secun-

I dum quòd separabantur a rebus eius qui sanctificabat eas Deo. primum enim inducit iste terminus sanctificare, idest applicare ad cultum diuinum. Secundum est, quòd postquam aliquis res suas domino tradebat non habebat vlterius potestatem super illas, tanquam si nunquam fuissent suę, quia res sacræ ad prophanos vsus conuerti non debent: pro primo facit istud verbū attuli, idest ego attuli ad te Deus meus de domo mea omnia quę mandasti adduci, & cōsecrari tibi applicando ad res tuas. pro secundo facit verbum abstuli, aut separaui, s. quòd res quas mandasti tibi dari non tenui cum rebus meis, sed eas abstuli, siue separaui a domo mea, idest a rebus meis, vt pro te solo essent. nihil igitur magis vnum quàm reliquum differt, & quia expedit concordare dicta dictis, emendare autem, aut

K aliquid damnare cauendum est, nisi cum necessitas id exposcat. hic autem, ita conuenienter ponitur attuli sicut abstuli, vt patet ex dictis: ergo nō est dicendum, quòd errauerint scriptores, aut quòd nūc in litera nostra aliqua corruptio sit, sicut quidam ad pauca attendentes vbi non possunt literam intelligere cōfingunt eam, aut a priore translatore, aut a posterioribus scriptoribus fuisse corruptam. hic autem necessitas nulla est dicendi eam fuisse corruptam, aut a Hierony. quod absit, aut cuiuslibet alterius imperitia scriptoris. Et si obijcias, quòd deuiat litera nostra ab Hebraica si dicat attuli.

Literę expositio ꝓpria, i qua D. Hieronym. laudatur.

Respondetur, quòd non tātum litera nostra attendit

dit literam Hebraicam quantum sensum eius, quia litera Hebraica in plerisq; rusticano more impolita est, & intricata. litera autem Hieronymi eam, licet interdum mirabiliter exponit, vt quamplurimi Hebræorũ Bibliam nostram, quasi expositionem literę suæ asserant, cum tamen in verbis a litera sua non super abundet, in qua magna beati Heronymi solertia, & ingenij acumen attendenda sunt.

Et dedi illud aduenæ, pupillo, & Leuitæ. Intelligitur de tertia decima quæ dabatur istis personis, & in hac faciliter errari poterat ex eo, quòd tenebatur in domo per tres annos, vt successiue distribueretur supradictis, iõ poterat interdum aliquid de illa sumere in vsus suos, & sic peccare.

Non præteriui mandata tua. Licet hoc posset intelligi de omnibus quę Deus mandauit: tamen melius intelligitur de separatione decimarum, scilicet, quòd separaui alias duas decimas, sicut mandasti mihi, & patet, quia pręcedens litera loquitur de his, & sequens etiã. *Non sum oblitus imperii tui.* Quia hoc valde commendauit, vt nunquam obliuisceremur mandatorum eius: sed ambulantes, quiescentes, dormientes, & surgentes meditaremur illa, vt essẽt iugiter ante oculos nostros, vt patet supra 6. cap. & 11.

Non comedi ex eis in luctu meo. Idest in necessitate mea secũdum quòd vult litera Hebraica, & est sensus ego tenebam in domo mea istam decimam separatã, sed etiam si aliquando essem in necessitate, non comedi ex ea, si tamẽ fuisset magna necessitas licitum erat comedere ex ea: sicut Dauid, & famuli sui comederunt de panibus propositionis, vt patet 1. Regũ 21. capit. & Matth. 12. sed solum sacerdotibus licebat comedere de his panibus, ergo a fortiori in decima quæ nõ erat tantum domino applicata, sed de nullo existente in ciuitate aliqua tanta necessitas pręsumi potest.

Collige q̃ grãde peccatũ sit expẽdere decimas, & bona Ecclesię cum meretricibus &c.

Nec separaui eam in qualibet immunditia. Licet peccatũ esset absolute comedere de decimis separatis, magis tamen erat applicare ad aliquem vsum immundum, s. dando fornicatoribus, vel meretricibus, quando aliquis colligebat fruges, aut alios fructus, de quibus dabantur decimę ex illis fructibus, & erant obligatę omnes partes illorum fructuũ ad decimas, & primitias: non quidem, vt specialiter obligata esset aliqua pars fructuum ad istam solutionem, quia tunc debitor nũquam liberaretur, nisi dãdo illam partem, sed falsum est, quia dando aliquam earum quamcunque, dumtamen esset decima pars liberabatur, & non solum dando aliquam de istis, sed etiam dando aliquam de quibuscunque partibus, aut fructibus, & sic antequam separata esset decima, poterat ille qui erat dominus vti illis fructibus ad quemcunque vsum vellet. postquam tamen specialiter separabat aliquas partes Deo ꝑ decimis, aut primitijs, erant illæ partes specialiter Deo consecratæ & debitę, & si forte acciperet de illis ad aliquem vsum, contractabat rem alienam, maxime quæ sacra erat, ideo peccabat, nec satisfaciebat, dato quòd tantundem tribueret, quia adhuc peccatum manebat scilicet applicasse rem sacram ad prophanos vsus, nã sicut si quispiam voueret ouem, aut bouem, vel capram, si esset tale animal, quod immolari deceret, nec quicquam impediret ex cõditione indiuidui, aut speciei, non poterat mutari, etiam si daretur pro eo aliud valde melius, vt patet Leui. vltimo cap. quia illud specialiter Deo obligatum erat per votum, quia erat consecratum, ita hic, quia decimę postquam erant separatæ erant obligatæ specialiter Deo, & consecratæ, cum voluntas dantis determinauerit se ad istos fructus dãdos in decimis, & dederit eos, atque dando a se abdicauerit, & Deus illas immediate acceptauerit: quomodocunque postea acceperit de illis applicando ad vsus

A suos peccat, quia cõuertit rem sacram ad prophanos vsus. Ideo dãs istam decimam excusat se de omnibus istis, quòd non commiserit aliquid eorum, & generale est, quòd accipere de istis decimis separatis malum erat, sed secundum ea ad quæ accipiebatur, erat peius, aut minus malum, & prius excusat se, quòd non acceperit de illis in luctu suo, quia ea quæ dantur Deo pertinent ad lætitiam, & ipsi offerentes, quando offerebant, debebant epulari, & lętari coram domino Deo suo, vt patet supra 12. & 14. & 16. & in multis locis: cõuertere ergo hæc ad tempora plangendi, erat totaliter oppositum, ideo magis peccatum quàm si conuertisset ad tempora gaudiorum, sicut ad nuptias, & conuiuia, aliaque gaudia: excusat se etiam de immunditia, vt

B si fieret de illis fructibus aliquid turpe, vtpote si de eis darentur cibi canibus, & iumentis: nam licet peccatũ esset, quòd homines comederent de illis, maius tamẽ erat, quando conuertebantur in turpitudinem, sicut hic, quia vilipendebatur eorum sanctitas: nam si forte eueniret aliqua necessitas in qua de illis oporteret assumi ad cibum, debebant cum magna reuerentia assumi faciendo differentiam de illis cibis ad alios cibos, tanquam si assumerẽtur cibi sancti, sicut cum Dauid, & sui pueri deberẽt comedere de panibus propositionum, quos solis sacerdotibus edere licebat, etiam in tempore necessitatis, quæsiuit ab eis vtrum mundi essent a mulieribus maxime, & a quibusdam alijs turpitudinibus, vt sic comederent, nec eis quicquam dare voluit, donec Dauid dixit se, & pueros a mulieribus

C mundos esse, quasi dicat, si forte confessi fuissent se cũ mulieribus paulo ante fuisse maculatos, etiam si necessitas quædam esset, non daret eis quippiam. ita erat hic, quia licet istæ decimæ non essent, ita specialiter separatæ, tamen erant aliquo modo separatę ad cultum Dei: non ergo sine magna munditia, & reuerentia in necessitatis tempore sumi debebant. Non licebat autem dare de his gentilibus ad comedendum, quia & hoc adhuc maius peccatum erat, nam sicut de agno Paschali, quia erat ritus iudaicus, & sacrificium Domini, vt patet Numeri 9. cap. non poterant comedere aliqui gentiles, donec circuncidereutur, vt patet Exodi 12. cap. ita videtur esse de his quę domino consecrata erant, quòd non liceret comedere, nisi Iudæis cum

D adhuc omnibus Iudęis hoc non liceret. non licebat etiam vendere istos fructus dominis qui pertinebant, & separati erant ad decimam, quòd si venderent, peccatum magnum erat propter duo.

Primo, quia vendebant rem alienam, vendere autem rem alienam, vel quomodocunque contractare animo lucrandi, furtum, & illicitum est.

Secundo, quia hic vendebatur res sacra, res autem sacræ extimationem non recipiunt, vnde si aliquis vellet emere carnes alicuꝰ arietis immolati, aut alterius animalis in holocaustum, vt ipse comederet, vel ad alios vsus: non poterat vendi etiam si daret pro eis omnia quæ possideret, aut mille arietes, vel talia quæcunque animalia, quia illud, quod domino immolatum

E erat, iam erat consecratum ei: etiam excusat se, quòd non expenderit aliquid istorum in re funebri, idest in officio funeris, vocatur funus exequiarum officium, & in hoc nihil expendi debebat de re sacra, ne cętera commacularentur ex huiusmodi applicatione, etiam quia ista quæ Deo dabantur, pertinebant ad exaltationem offerentium, & laudem Dei in iubilo, si quis autem ista ad res planctus applicaret, scilicet fructus qui pro decimis dandi erant, applicabat rem sanctam ad contaminationem potius, quàm si ad aliquid gaudij applicaret. *Nec expendi ex eis quicquam in re funebri.* Idest in planctu mortuorum, in quo fiunt aliqua conuiuia, & ibi nihil dari debebat de re sacra, quia omnia accedentia

dentia ad funus polluebantur, & ipsi plangẽtes, & omnia quę stabant in domo in qua aliquis moriebatur, vt patet Nume. 19.cap. ideo sacerdotes, & omnes res sacrę a funere segregabantur, vt habetur Leui.21.cap. vel quia non placent Deo sacrificia cum tristitia, & ita dixit Aaron excusans se quare non comedisset sacrificium pro peccato dicens, quõ potui placere domino mente lugubri? vt patet Leui.10.c. *Obediui voci*. Replicatio eiusdem sententiæ est. *Respice de Sanctuario tuo*. Posita obedientia mandatorum ponitur imprecatio bonorum a Deo pro obedientia. *Respice de Sanctuario tuo*.

Duobus ĩ locis De⁹ specialiter erat.

Quicunque respiciendo dicitur respicere de loco in quo est. Deus autem vbique præsens est cum omnia impleat, sed specialiter in aliquibus locis est quantum ad aliquos effectus, cũ esse suũ eodem modo vbique sit, & ponuntur hic duo loca in quibus Deus specialiter erat. Primo in Sanctuario, quia gloria domini erat super arcam ĩter Cherubin, & in columna super tabernaculum, de qua frequenter loquebatur Deus Moysi, vt patet Nume.12.cap. & 16. & Exodi 29. ideo de loco illo respicere dicebatur, & contra locum illũ respiciebant omnes orantes in Israel de quo 3.Reg.8. cap. ideo, & Daniel stans in Babylone apertis fenestris domus orabat contra Ierusalem, vt patet Dani.6.cap. Secundus locus in quo Deus specialiter est, cœlum empyreum est in quo se beatis animabus ostendens eas beatas efficit, ideo etiam de hoc loco Deus respicere dicitur. *De excelso cælorũ habitaculo*. Vocatur excelsum habitaculum propter duo, vel quia illud cęlũ empyreum super omnes cęlos est, vel ad differẽtiam habitaculi terreni, scilicet tabernaculi in quo habitare dicitur. *Et benedic populo tuo Israel*. Multiplicando eũ in omnibus bonis, siue terrenis, siue spiritualibus: benedictio enim vbicunque ponitur multiplicationem importat. *Et terræ quam dedisti*. Concedendo in terrę nascendibus vbertatem.

Mandatorum obedientia, & obseruatio.

Hodie dominus. Hic ponitur secundum, s. mandatorum obedientia, & obseruatio. *Hodie dominus Deus tuus præcepit tibi*. Quia licet ista præcepta aliàs dicta fuissent, sed nunquam, ita plane, & cõiũctim, sicut die, qua Moyses ista locutus est dicta fuerunt, ideo quasi tunc nouiter Deus ista mandare videbatur. *Vel præcepit hodie* Idest quotidie, sicut dicitur Psalm.2. ego hodie genui te, idest semper genui, & gigno, sic quotidie nobis Deus ista mandat, quia quotidie nos instigat ad hæc faciendum, sed prima expositio est magis literalis. *Vt facias mandata hæc*. Scilicet moralia, s. præcepta decalogi, & præcepta cæremonialia. *Iudicia*. Idest præcepta iudicialia. *Vt custodias*. Scilicet in mente tua ea voluendo assidue, vt patet supra 6.ca.

Et impleas. Actualiter operando. *Ex toto corde tuo*. Idest affectuose, quia maledictus qui facit opus Dei negligenter: debent enim mandata Dei cum magno amore obseruari, quia licet custodiẽdo mandata sine charitate, excusetur aliquis a peccato, quod ĩcurreret si ea non custodiret, tamen nihil magis meretur quã si non ageret, quia radix merẽdi Charitas est, & Deus magis respicit mentem quàm opus. *Et ex tota anima tua*. Ista magis exposita fuerunt supra 5.cap. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus*. Idest vt habeas eũ in Deum eum mente, & opere colendo, & mandatis eius obediendo, & dicuntur elegisse hodie, quia sicut in monte Synai populus recipiens præcepta Dei elegit eum in Deum primo, ita nunc recitata tota lege de nouo, & multis superadditis populus consensit obedire ei, & colere eum.

Quomodo Israel in Deum elegit Dominum Deum suum. Quæst. V.

CONSIDERANDVM circa hoc quomodo Israel elegerit dominum Deum in Deum suum, quia
F videtur, quòd non elegerint: nam eligere libertatem dicit, vbi autem non est libertas, sed est homo obligatus specialiter ad aliquid, non dicitur proprie eligere, in his autem quæ possumus facere, vel non facere, eligere dicimur, sic est de voto, quia votum est promissio facta de his quæ bona sunt, ad quæ astricti non tenemur. vnde non est verum, quòd aliquis voueret se nõ fornicaturum, aut nõ occisurum quempiam iniuste, quia ad hoc tenetur, sed ad colendum Deum verum qui erat Deus Hebræorum, omnes tenentur, vt declarat Apostolus ad Ro.1.cap. dicens inexcusabiles illos qui prætextu alicuius ignorantiæ Deum verum non coluerunt ad idola declinãtes, cum possent Deũ naturaliter cognoscere, & isto modo dicuntur obli-

Votum qd sit.

G gati ad præcepta decalogi, quia sunt pręcepta iuris naturalis etiam si non dentur nobis, si tunc non fuerunt data gentilibus, sed innata sunt eis, quia vt ait Apostolus ad Ro.2.c. gentes q̃ legem non hñt, naturaliter eã quæ sunt legis faciunt dictante eis conscientia. erant ergo omnes homines naturaliter obligati ad colendũ Deum verum, quem colunt Hebræi, quia ipse Deus verus erat, alioquin aliæ gentes nõ peccarent non colendo Deum, vel colendo idola. Sed de hoc arguũtur omnes gentes tanquam peccãtes: ergo obligatę erãt ad colendum Deum etiam nulla lege imposita. Quomodo igitur poterant Hebręi eligere accipere Deum in Deum, & dominum, cum nõ esset eis liberum, sed necessariũ, alioquin peccarent? Respondetur, ꝙ Iudęi, & omnes gentes tenentur impendere Deo vero cul-
H tum latriæ qui consistit in actu interiori, s. in spe, fide, & charitate. sic ait Augu. fide, & spe, & charitate colitur Deus, in Enchiridio, & Io.4.cap. spiritus est Deus, & eos qui eum colunt, oportet in spiritu ambulare, ꝑter istum cultum interiorem non obligantur ad aliũ cultum exteriorem determinate, quia natura non determinat aliquid vlterius nec laudes nec sacrificia, nec adorationes caput inclinando, aut genu flectendo, & sic de cęteris. quantum ergo ad ista de quibus non est specialis determinatio ĩ ratione, nec obligatio, potest aliquis se voluntarie obligare, aut vouere, aut sine voto recipere, & isto modo est lex a Deo data, quia continentur in ea quædam cæremoniæ speciales non de-
I terminatę a ratione, sicut sunt in sacrificijs, & omnibus alijs ritibus specialibus, & legibus iudicantibus de quibus nulli obligati eramus, nisi nosipsi nos obligemus, & quantum ad hoc est in potestate nostra eligere Deum, & sic dicitur hic de Israel. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus*. Idest tu elegisti hodie colere dominum Deum tuum specialibus præceptis obediendo, & cæremonias obseruando, sed non elegisti hodie Deum dominum quasi antea non esses obligatus seruire Deo, & nunc voluntarie fuisses obligatus ad tenẽdum eum, vt Deum, & colendum eum, & sic votum potest de accipiendo Deum verum pro Deo fieri: nã licet omnes teneamur hunc verum Deum pro Deo tenere, tamen Iacob vouit habere Deum verũ in Deũ si daret ei necessaria. Et sic fuit votum conditionale, vt patet Gene.28.cap. cum dicitur vouit etiam votum
K dicens, si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induẽdum, reuersusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi dominus in Deum. ecce quòd vouit accipere Deum verum in Deum. Respondetur, quòd nõ vouit accipere Deum verum in Deum, quia ad hoc obligatus erat, sed hunc Deum verum non erat obligatus colere quibusdam specialibus cæremonijs, & ad has se astrinxit Iacob, vt ex litera patet in eodem loco cum dicitur, erit mihi dominus in Deum, & lapis iste quem erexi ĩ titulum vocabitur domus, idest ego fabricabo hic domum ad hono-

honorem Dei. hęc autem ędificatio specialis cęremonia erat, ad quam astringebantur soli qui vouissent, ergo Iacob tunc cum vouit erat liber, postea autem per votum se astrinxit. etiam secundo Iacob vouit aliquid speciale quantum ad oblationes cum dicitur, cunctorumque quæ dederis mihi decimas, reddam tibi, idest faciam tibi cultum istum specialem qui est dare decimas ad quas non tenebar. Quæritur etiam quomodo dicatur hic Israeli, elegisti dominum Deum tuum hodie, quia videtur, quòd ante hoc elegerant: nam cum legem susceperunt in monte Oreb, obligauerunt se obedire mandatis eius, & Deus accepit eum in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. ca. quæcunque ergo leges darentur, postea erāt firmę ex priori consensu, quia ipsi tunc dixerunt cum loqueretur eis Deus ī voce tubæ, & terribili clangore, quòd loqueretur eis Moyses, & non Deus, ne forte morerentur, & quòd obedirent omnibus mandatis Dei, cum dicitur tu autem magis accede, & audi, quæcunque loquatur dominus Deus noster tibi, loquerisque ad nos, & nos audientes ea faciemus: ergo ad omnia erāt obligati quęcunque erant postea mandanda, cum Deus præciperet. Et si forte dicas, quòd illa obligatio nō tenuit, quia Deus non acceptauit illam, & ad hoc, quòd valida sit, requiritur, quòd non solum voluerit se aliquis obligare alteri, sed etiam ea quæ dixerit obligans rata habeat, & acceptet ille, cuius fauore fit obligatio. Respōdetur, quòd Deus acceptauit obligationem illam, cū dixit supra 5. cap. post verba ipsorum Israelitarum audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti sunt, bene omnia sunt locuti, in quo cōsentiebat dictis eorum approbando ea. Ad hoc dupliciter respōderi potest vno modo, quòd licet ex vi verborum suorū obligati essent Israelitæ ad obseruandas leges quascūque Deus daret, forte tamen quando eas daret, viderentur eis graues, & cum tędio eas acciperent, volebat ergo Deus, vt esset plenissimus consensus in quamlibet legem, vt non haberēt aliquam occasionem saltem apparentem ad infringendum eam, & quia non potest aliquis consentire nisi in ea quæ cognoscit, & quanto magis cognoscit, plenius cōsentit, vel dissentit, requirebatur plenissima cognitio. Est autem plenissima cognitio, quando quęlibet res in seipsa cognoscitur, ista autem cognitio est cognoscere quamlibet rem particulariter, cum autem res in vniuersali cognoscuntur, idest, quòd cognoscat vniuersale aliquod in quo multa contineantur singularia, nō est plena cognitio, quia non est cognitio cuiuslibet rei in se, & interdum concedit aliquis vniuersale aliquod, cuius particularia si explicarentur multa eorū non concederet, & ob hoc venit regula iuris in sexto, quod in generali concessione non veniunt ea quæ non esset aliquis verisimiliter in specie concessurus. licet ergo aliquis ad vniuersale sit voluntarius, quando explicantur particularia eius, ad aliqua eorum non est singulariter volūtarius, quia ante cum permitterentur, non credebat permittens talia se permittere. & ob hoc licet in die qua receperunt Iudæi legem in montem Synai, dixerint, quòd omnia quæ mandaret dominus facerent, vt patet supra 5. cap. & ante hoc etiam promiserāt, vt patet Exo. 19. cap. tamen in eadem die Deus dans leges Moysi ī monte quæ continentur Exo. 20. cap. in fine, & 21. & 22. atque 23. c. cum Moyses descendisset ad populum, vt recitaret eas, mandauit vt peteret ab eis consensū, scilicet vtrum vellent accipere illas, & antequam ipsi consentirent Moyses non scripsit eas, habito autem consensu eorum scripsit, & confirmauit sequenti die in sanguine, vt patet Exodi 24. cap. sic ergo licet ad leges istas quas nūc dabat Moyses, essent obligati ex verbis suis quę dixerāt in monte Oreb, tamen quia Deus

Quæ sit plenissima cognitio rei.

A volebat maiorem eorum libertatem in recipiendo legē mandabat, vt quando proferretur lex, quæreretur consensus eorum, & tunc recepta illa lege dicerentur elegisse dominum non quidem, quòd eligerent eum simpliciter ad colendum, quia obligabantur ad cultū eius naturaliter, vt supra dictum est, sed quòd accipiebant eum ad colendum isto modo, scilicet per hanc legem specialem per quam ante non coluerant, & sic recepta qualibet lege data a Deo in qua peteretur cōsensus eorum, dicebantur tunc eligere Deum, quia eum eligebant colere illo modo. Alio modo responderi potest, quòd licet Iudei permisissēt se recepturos quæcunque mandaret Deus, tamen extēdebatur hoc quantum ad illud fędus, quod inierat cum eis in mōte Oreb, & non ad aliquod alterum, nūc autem fiebat

B aliud fędus, ideo oportebat nouum consensum accedere eorum, qui obligari debebant: nam Deus in primo anno quo Israelitę exierunt de Aegypto dedit eis leges in Oreb, quando steterunt ibi, & non solum dedit ibi decem præcepta quæ continebantur in tabulis, & primo in voce tubæ exprōpta sunt, de quibus Exo. 20. & supra 5. cap. sed etiam præcepta cęremonialia, & iudicialia quæ habentur Exodi. 21. & 22. & 23. ca. quia in sequenti die post legis dationem in voce tubę ista populo denunciata, & confirmata sunt, ea etiam quæ habentur a 25. cap. Exodi vsque ad finem de fabricatione sanctuarij in monte Synai recepta sunt, vt patet Exodi 24. vbi dicitur, quòd Moyses ascendit ad audiēdum ista, & postea 23. cap. eiusdem libri dicitur quo-

C modo descenderit Moyses de monte postquam audiuit ista, ea autem quę in toto Leuitico dicūtur in monte Synai data sunt, vt patet Leuit. vltimo capit. in fine cum dicitur hęc sunt præcepta quę mandauit dominus Moysi ad filios Israel in monte Synai. de his autē quę habentur in libro Numerorum eodem modo dicendum est, quòd ea quę habentur a principio libri Numerorum vsque ad cap. 10. fuerint facta in monte Synai, quia in monte Synai, vt in eodem cap. 10. declaratur ab eodem loco vsque ad 20. capit. rara mandata ponuntur, sed maior pars est historia, ea autem quę ponuntur pręceptiue, vt in cap. 15. & 17. & 18. atque 19. dicuntur accidisse in monte Synai, vt declaratum est in eisdem locis, ea autem quę habentur a 20. cap. Nu-

D meri vsque ad finem eiusdem libri acciderunt in anno 40. exitus de Aegypto, vt patet in eodem 20. capit. ex quo īfertur, quòd cum ab illo loco totus liber Numerorum pertineat ad annū 40. & totus iste Deuteronomius ad finem anni 40. scilicet ad mensem vndecimum eiusdem, vt patet supra 1. cap. in principio, quòd in anno solo primo, & 40. data fuerint præcepta Israelitis. medium autem tempus sine præceptis fuit, & ista est sententia Rab. Abraham Aben Ezra supra 1. cap. licet nihil de hoc ipse probet. erit ergo sic, quòd illa quę in primo anno mandata fuerūt, pertineāt ad vnū fędus, deinde interpositis annis 39. ea quę in anno 40. pręcepta sunt ad aliud fędus, & sic requiretur nouus ɔsensus ad hęc. erat ergo in voluntate sua consentire

E an non, & si consentirent eligere dicebantur Deum, ergo illa die eligebant quia ei se nouiter seruituros, & specialiter offerebant accipientes leges tales, ad quas antea obligati non erant, quòd autem istud, quod in hoc libro mandatum est sit aliud fœdus ab eo, quod in monte Synai datum est patet infra 29. cap. cum dicitur hęc sunt verba fęderis, quod pręcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel, pręter illud fœdus, quod cū eis pepigit in Oreb. *Vt ambules in viis eius.* Idest sequendo eum quocunque ire mandauerit, & declarat quę sunt istę vię, scilicet. *Vt custodias cæremonias eius.* Quę consistunt in modo speciali colendi Deum, scilicet sacrificijs, oblationibus, & purificationibus, & festorum

Rab. Abraham Aben Ezra opin.

festorum obseruationibus, de quibus per totum Leuiticum, & partim in alijs libris. *Et mandata eius*. Scilicet præcepta decalogi. *En dominus elegit te hodie*. Quia sicut populus eligebat Deum ad eum colendum, ita Deus eligebat populum ad eum exaltandum, & protegendum, & sicut populus in monte Synai Deum elegit, & hic: ita Deus in mõte Synai, & hic populum sibi fecit peculiarem. de prima electione patet Exodi 19.cap. *Vt sis ei populus peculiaris*. Idest populus thesauri, sicut in Hebræo habetur. quia sicut thesaurum multum custodimus, ita Deus quasi cum magna solicitudine populum custodiebat, quia qui vos tangit me tãgit, & hæc quando populus Deo subditus erat, si autẽ ad idolatriam diuerteret, vel Dei mandata non custodiret, veniebant super eum omnia mala abundantius quàm super gentes alias de quibus Leuiti.26. & infra 28.& 29.ca. *Et faciat te excelsiorem cunctis gentibus*. Apud Deum, quia aliȩ gentes a Deo reprobatæ erant, populus autem Iudaicus electus, & valde acceptabilis. fecit excelsiorem in fama, quia aliȩ gentes videntes ritus Iudæorum, & leges dicebant, ista est gens sapiẽs, & populus intelligens, nec est alia natio tam grandis, vt patet supra 4. cap. fecit eos in potentia excelsiores, quia in tempore Salomonis omnes reges vicini dabant ei tributum, vt habetur 3.Regum 4.c. & cõtinuata fuisset ista potestas in regibus, si semper Deo seruiuissent: fuit tamen completum ad literam in Christo qui fuit gloria Israel, vt habetur Luc.2.cap. cuius regnum fuit lapis cadens de monte sine manibus, & comminuit totam statuam præcedentium regnorum, & factum est regnum eius regnum ecclesiæ, quod nõ auferetur: de quo Dan.2. cap. *Quas creauit in laudem, & nomen, & gloriam suam*. Deus enim omnia quæ creauit propter se creauit: nõ q̃a eis indigeret, sed quia summe bonus est, & bonum sui ipsius communicatiuum est, & diffusiuum. & sic cuncta causata sunt, vt bonitatem suã Deus eis communicaret, & ideo tot species, & rerum diuersitates se gradualiter excedentes fecit, vt infinita sapientia in ordinando, & immẽsa potẽtia in creãdo, & amor sine ĩuidia in bonitatem suam tot rerum gradibus communicando monstraretur, & hęc est gloria Dei, in communicando diuersimode bonitatem suã. & hæc est prima ex qua surgit laus, quia intellectualis substantia rerum ordinem, & bonitatem considerãs, vsque in magnum creatorem deuenit eum cognoscẽdo a magnitudine rerum creatarum, vt patet Sap.13. cap. quo cognito assurgit in laudem, quod est secundum. Ex hoc autem nomen venit, quia sapientes cognoscentes magnalia Dei laudant factorem istorum coram populis, ex quo populares magnitudinẽ Dei pro capacitate intellectus concipiunt, & crescit fama Dei in omnes, & hęc vocatur nomen, quia fama nihil aliud est quam laudabilis nominis diuulgatio, vel celebratio. *Vt sit populus sanctus*. Idest applicitus Deo specialiter quàm aliæ gentes, per veram fidem, & rectas leges. *Sicut locutus est*. Quia ipse promisit te accipere in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. & frequenter.

Deus q̃uo oĩa creata p̃p se creauerit.

Fama qd sit.

CAP. XXVII.

PRAECEPIT autem Moyses, & Seniores populo Israel, dicentes. Custodite omne mãdatum, quod præcipio vobis hodie. Cumque transieris Iordanem in terram quam dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce lęuigabis eos. &c.

Iosue 4.

F PRæcepit. Hic ponit legislator tertiam partem principalem, scilicet inductio ad obseruationem legis per imprecationẽ benedictionũ, in qua primo ponit maledictiones. Secundo benedictiones, scilicet in cap. sequenti. prima in duas, quia primo ponit modum, & ordinem maledicendi, & benedicendi. Secundo ponit ipsas maledictiones ibi. *Et pronunciabunt Leuitæ*. *Præcepit Moyses, & seniores*. In præcedenti capit. Moyses compleuerat recitationẽ totius legis, deinde conuocatis specialiter senioribus populi dixit eis, quòd Deus volebat, vt cum transirẽt Iordanem, darent benedictionem obseruantibus legem, & maledictionem non obseruantibus. deinde ipse cum senioribus dixerunt reliquo populo, quòd ista

G facturi essent. *Custodite omne mandatum, quod præcipio vobis hodie*. Potest referri ad præcedentia, & est sensus, quòd ex quo Moyses erat dicturus quædam alia, quæ non erant mandata legis, finitis mandatis legis voluit cõmendare memoriæ in vniuersali ea quę dixerat, scilicet. *Custodite mandata quæ præcipio hodie*. Idest memẽtote, quòd custodiatis omnia mandata quæ supra dicta sũt, vel potest referri ad ĩferiora, quia dicturus erat de cęremonijs benedicendi, & maledicendi, prius cõmẽdauit in vniuersali, quòd ista custodirẽtur scilicet. *Custodite omne mandatum*. Scilicet de mõ benedicendi, & maledicendi, quod ego mando tibi hodie. *Cum transieris Iordanem*. Quia benedictiones, & maledictiones non debebant dari extra terrã promissionis ad signandum, quòd in terra illa venturæ essent benedictiones

H si obseruarent legem, vel maledictiones si non obseruarent. *Eriges ingentes lapides*. Erant lapides isti magni, quia multa sculptura fieri debebat, scilicet totum Deuteronomium, & non erant isti lapides de quibus fiebat altare, sed erant isti magni lapides sculpti, & p̃pe eos altare ad sacrificandũ. *Et calce læuigabis eos*. Idest complanabis, quia illi lapides sumebantur informes, quales exibant de lapidicina, ideo non poterat in eis quicquam sculpi nisi ipsi polirentur reducendo ad aliquam figuram planam, vel liniendo eos calce ęquarẽtur partes eminẽtes, & depressę, & sic plani fierent, nõ erat autem licitum polire eos, vt patet Exodi 20.cap. ideo oportebat calce læuigare. *Vt possis in eis scribere*

I *omnia verba legis huius*.

Connexio capi.

Diuisio eiusdem.

Quis est sensus huius literæ, iuxta præcedentia.

An in istis lapidibus fuerint scripta decem præcepta solum, vel omnia quæ in istis quinque libris Moysi sunt. *Quæst. I.*

ALIQVI volunt, quòd solum decem præcepta ibi scripta fuerunt, quæ vocantur lex, & sic dicimus esse duas tabulas legis, & tamen illæ non continebant, nisi decem præcepta, vt patet supra 10.cap. & ratio horum, quia in lapidibus non poterat scribi tanta scriptura. Alij volũt, quòd in lapidibus illis solum scriptę fuerunt benedictiones, & maledictiones quæ infra ponuntur.

Aliorũ secũda opi.

Alij volunt, vt multi Iudæi communiter, q̃ scripta fuerunt ibi omnia pręcepta quæ sunt in tota lege affir-

K matiua, & negatiua, quæ sunt in vniuerso sexcenta, & tredecim, & ratio horum est sicut priorum, quia in libro isto multa scriptura continetur, illa autem præcepta sic, vt nunc ipsi habent, non tenent tantum quantum quinta pars huius libri.

Iudęorum tertia opi.

Sed istæ positiones non multum valẽt, prima quia licet decem præcepta sint lex, non tamen sunt omnia verba legis, sed hic mandat scribi omnia verba legis. Et si dicas, quòd decem pręcepta sunt omnia verba legis decalogi, adhuc non valet, quia hic dicitur. *Omnia verba legis huius*. Ista autem lex distinguitur contra primam legem, quæ data fuit in monte Synai, vt patet infra

Improbatio primæ opinionis. Quod oĩa p̃cepta cõtenta in 5. libris Moysi sunt dis:

infra 29.capit.vbi dicitur hæc sunt verba fœderis quæ præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab, præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Oreb, sed decem præcepta pertinent ad legem quę data fuit in mõte Oreb, vt habetur Exo.20.ergo oportebat hic alia verba poni. Nec valet secunda positio, quia maledictiones, & benedictiones non sunt verba legis, quia lex aut mãdat, aut prohibet, illæ autem sunt quædam imprecationes boni, & mali. Nec valet tertia positio quam tenet Aben Ezra: quia non sunt in tabulis, quas ipsi ponunt de præceptis omnibus affirmatiuis, & negatiuis, omnes exhortationes, vel beneficiorum narrationes, vel pęnarum inflictiones, vel malorum, & bonorum imprecationes, immo nihil de his ponitur ibi, quæ ponuntur in hoc libro, ergo non ponuntur ibi omnia verba legis huius, quæ Moyses mãdauit scribi. Item quia nihil magis scriptum fuit in lapidibus illis quàm id, quod mandauit Moyses, scilicet verba legis huius, vt patet Iosue.8.c.vbi ista facta sunt, scilicet in tabulis illis multa scripta sunt quæ non ponuntur in isto Deuteronomio, quia multa præcepta de fabricatione tabernaculi, & de alijs ceremonijs scripta sunt in Exodo, quę non sunt in hoc libro, & multa de sacrificijs in Leuitico quæ non sunt hic, & sic de libro Numerorum, sed omnia tam affirmatiua quàm negatiua præcepta sunt breuiter scripta in illis tabulis suis, ergo non fuerunt illa in lapidibus scripta. Item dato, quòd solũ continerent illæ tabulæ præcepta istius libri, tamen nondum bene diceretur, quòd ista fuerũt scripta in lapidibus, quia quãdo aliquis extrahit flores alicuius libri, vel facit tabulationem, siue Repertoriũ, non vocantur ista opera eodem nomine quo principalis liber, nec sunt idem, vt decretum, & repertoriũ decreti, vel abbreuiatio decreti, sed illa pręcepta quæ sunt in suis tabulis fuerunt extracta, & abbreuiata de 4.libris legis, ergo non vocantur nomine alicuius istorum librorũ, sed in lapidibus illis fuit descriptus Deuteronomius Moysi, vt patet Iosue.8.ca.ergo non erãt illa præcepta quæ isti fabulantur. Dicendũ ergo, quòd super illos lapides fuit scriptus totus Deuteronomius, sicut Moyses illum recitauit, vt dicitur Iosue.8.capit. vbi dicitur, & scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi quemadmodum ille digessit coram filijs Israel, idest sicut Moyses totum Deuteronomium declarauit distincte, & per partes, quod est digerere, ita scriptus fuit super lapides. Et non obstat ratio illorum, scilicet, quòd tanta scriptura in lapidibus sculpi non posset, quia ad hoc iuuant duo.

Doct.opi.

Primum, quòd illi lapides erant ingẽtes, sicut dicit textus, idest valde magni, vt in eis multa scriptura caperetur.

Secundum, quia illi lapides lęuigabantur calce bene temperata, ita quòd sculptura non fiebat immediate in lapide, sed in calce, in qua tenerius scriptura imprimeretur, & fierent literę paruæ, ideo non esset magna difficultas: non erant tamen literę, ita paruę, quòd plane, & distincte legi non possent, vt patet infra. *Iordane transmisso*. Idest pertransito, & nõ intelligas, quòd immediate trãsito Iordane ista fecerint, quia prius destruxerunt vrbem Hierico, deinde vrbem Haim. post venerunt ad montem Hebal, & Garizin vbi ista facta sunt, hoc patet ex processu libri Iosue vsque ad finem octaui cap.

Sicut iurauit patribus tuis. Scilicet Abraham, vt patet Gene.13.& 15.cap. de Isaac habetur Gene.26.cap. de Iacob patet Gene.35.cap. *In monte Hebal*. Mons Hebal, & garizin sunt duo parua cacumina montium sibi vicina, & sunt vltra Iordanem in campestribus contra Sichem, & circa ilicem Mambre apud quam habitauit Abraham, de quo magis diximus supra 11.capit.

A circa finem. *Et ædificabis ibi altare domino Deo tuo*. Ad offerendum holocausta, & hostias pacificas in solẽnitate illa, quando imprecabantur maledictiones, & benedictiones. Et ex hoc patet, quòd illi lapides in quibus scribebatur Deuteronomium, non erant de altari, quia primo dicit de illis lapidibus magnis, & lęuigatione cum calce, deinde de lapidibus altaris. si autem idem fuisset non fieret replicatio, sed diceretur, quòd super illos ingentes lapides calce læuigatos ponerentur holocausta.

De lapidibus quos ferrum non tetigit. Scilicet dolando eos ad lęuigandum quadrando, vel rotundando, siue aliam figuram inducendo, sed bene permittebantur, quòd tangeret eos ferrum in extrahendo eos de lapi-

B dicina, & præcidendo eos a magna mole lapidea, quia in hoc adhuc manebant lapides informes, nec reducebantur ad aliquam distinctam figuram.

Sed de saxis informibus, & impolitis. Dicuntur saxa informia quæ non sunt reducta per sculpturam, & dolationem ad certam figuram communiter notam opere artificum. Dicuntur impolita, idest non complanata, & ratio huius est, quia dicitur Exodi 20.cap. altare de terra facietis mihi, quòd si altare lapideum feceris mihi, nõ ædificabis illud de sectis lapidibus. quia Deus multum intendebat eos remouere ab idolatria, quæ stabat principaliter in adoratione statuarum formatarum de lapide, vel ligno, siue metallo opere artificũ, maxime autem de lapidibus: ideo non vult, quòd lapides poliant quadrando, vel rotundando, ne ex hoc

C inducantur ad poliendum lapides ad faciẽdas statuas, & ne ipsi offerentes ante altare videntes lapides formatos ad aliquam figuram cognitam, adorarẽt eos, sicut adorarent statuam hominis, vel canis, & pecorum, & anserum, & magis prohibebatur poliri lapides altaris, quàm domorum, murorum, vel templi, quia etiã templum Salomonis de sectis lapidibus fabricatum est, & ratio est, quia in altare, ante quod veniebant ad adorandum (quia putabant omnes res ibi existentes sanctas esse) si aliqua figura lapidis politi ibi esset, adorarent eum populares. lapides autem murorum, & domorum, erant aliquid prohanum, ideo non erat in eis periculum idolatrię: lapides autem templi dolati erãt cooperti lignis cedrinis, vt patet 3.Reg.6.cap. sed ab

D aliqua parte exterius videbãtur, vt patet Marci.13.ca. vbi dixerunt discipuli Christo, magister aspice quales lapides, & quales structurę templi, sed etiam in hoc nullum periculum erat, quia illi lapides coniuncti domus formam faciebant, nec gerebant aliam distinctam figuram.

Et offeres super eo holocausta. Ad solennitatem publicationis maledictionum, & benedictionum, & licet tunc super altare illud holocausta oblata fuerint, nunquam tamen post licuit offerri, quia mandatum fuerat Leuitici 17.& supra 12.capitu. quòd nullus extra atrium tabernaculi offerret sub pœna mortis. Sed in isto casu Deus dispensauit expresse, nec hoc repugnat legibus supra ab eo datis, quia ille ad quem pertinet

E legem condere, pertinet eam interpretari, & dispensare cum lex illa dependeat ex voluntate condentis eam. mansit ergo illud altare in futuras generationes ad memoriam rei gestę, & non ad vsus sacrificiorum. Sic enim alia altaria ad signandum aliquid facta sunt, & non ad aliquem vsum sacrificiorum, sicut patet de altari quod construxerunt duę tribus, & dimidia, scilicet Ruben, & Gad, & dimidia pars Manasse, quia cum recessissent ab alijs nouem tribubus, & dimidia, quæ manebant vltra Iordanem in terram Chanaan, quia in illa tabernaculum domini erat, scilicet in Sylo, & ibi maior pars gentis Israelitice, putauerũt, quòd cum diuiderentur illę duæ terrę Iordane interfluente,

fluente, quòd post aliquot generationes pertransitas esset obliuio in posteris, quòd iste tribus duę, & dimidia pertinerent ad Israelitas, & filij eorum, scilicet nouem tribuum, & dimidiæ quæ habitabant vltra Iordanem, existimarent tanquam alienos filios duarum tribuum, & dimidię, & quòd non pertinerent ad Deum Israel. ne ergo hæc ambiguitas suboriri posset pertrāsito Iordane diuidente vtramque terram, ex parte sua circa tumulos Iordanis construxerunt altare nimiæ magnitudinis, vt patet Iosue. 22. ca. & cum aliæ tribus nouem, & dimidia vellent cōtra eos pugnare tanquā idolatras recedentes a lege, responderunt se non fecisse hoc altare ad sacrificandum, sed ad istud signandū, quod dictum est in futuras generationes. Mansit igitur altare illud, quod construxit Moyses ad istam solē nitatem celebrandam in memoriam posterorum, sed siquis postea sacrificasset in illo, reus mortis esset, nec esset aliquis vir sanctus qui moueretur a Deo ad sacrificandum ibi, de quo non esset dubium, quòd moueret eum Deus, sicut de Helia qui sacrificauit in mōte Carmeli, vt redargueret Prophetas Baal: nam hoc valde cedebat in laudem Dei, de quo 3. Regum 18. capitu.

Et immolabis hostias pacificas. Quia non solum holocausta ad solam laudem Dei facta sunt, sed etiam pacificę hostiæ, vt comederet de eis populus, & lętaretur, cum maior pars de sacrificio pacifico pertineat ad offerentes.

Epulaberis coram Domino Deo tuo. Idest coram altari, vbi ista sacrificia fiebant in quo dicebatur esse Deus, quia in illo specialiter colebatur, vel quia ibi miraculose ignem detinebat, ita quòd non extingueretur aqua, nec vento. *Et scribes super lapides*. Replicat hic quę ante dixerat. *Super lapides*. Non sunt isti lapides altaris, quia si poneretur ignis super lapides calce litos dissolueretur litura calcis, & scriptura obliteraretur, vel obscuraretur agente igne, ideo dicatur, quòd alij lapides erant, vt supra diximus. *Plane ac lucide*. Vt omnes volentes legere possint, quia hoc manebat ad memoriam futurorum.

Dixeruntque Moyses, & sacerdotes. Supra in positione huius mandati loquebātur Moyses, & seniores populi ad totam multitudinem, nunc Moyses, & sacerdotes replicant prouocando populū, vt attendat mandata Dei. conuenienter autem sacerdotes cum Moyse ad populū locuti sunt, vt custodirent mandata Dei, quia exhortatio est actus prædicandi, prædicatio autē non pertinet ad laicos, sed magis ad sacerdotes legis, quia sacerdotes tenentur esse sapientes in lege, alij autē non vacant studio legis, sed operibus suis, & habēt sacerdotes, vt doctores, & directores, vt patet Mala. 2. cap. labia sacerdotis custodient scientiam, & legem exquirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituū est, ex hoc etiam sacerdotes quasi sacra docentes aut dicentes appellati sunt.

Leuitici generis. Hoc videtur positum quasi ex supabundanti, quia in nulla alia tribu fuit vnquam sacerdos, nisi in tribu Leuitica, quia omnes alię fuerūt propter peccatum idolatriæ in adoratione vituli abominabiles factæ, & reprobatæ, & tribus Leui pro primogenitis omnium aliarum tribuum fuit electa, vt patet Numeri 3. capitu. scriptura tamen aliquādo ponit aliquid ex superabundanti, quæ licet sit determinatio tamen non est necessaria, sic dicitur supra 17. cap. ibis ad sacerdotes Leuitici generis, posset tamen dici, quòd accipitur sacerdos Leuitici generis ad differentiam aliorum sacerdotum, quia erant alij sacerdotes in alijs qui non sacrificabant, sed vocabātur sacerdotes, idest domini, vel viri potentes. nam istud nomen sacerdos ęquiuocū est ad sacerdotem in altari ministrantem, &

F ad virum potentem, de isto secundo significato habetur exemplum 2. Reg. 8. capitu. scilicet filij autem Dauid erāt sacerdotes, idest principes, cōstat enim, quòd non poterant esse sacerdotes ministrantes in altari, quia morerentur, aut percuterentur a Deo, sicut rex Ozias de quo quarto Regum 15. quòd fuit percussus lepra in fronte, & mansit tota vita sua leprosus, quia vsurpauit sibi ministerium sacerdotale thurificando, de hoc etiam Apostolus ad Hebræ. septimo capitu. quòd de tribu Iuda nullus vnquam sacerdos fuit. *Attende*. Corde præcipiendo.

Et audi. Auribus auscultando. *Hodie factus es populus domini Dei tui*. Quia hodie nouiter te accepit in populum peculiarem, quia pepigisti cum eo hoc fędus

G legis, sicut in monte Synai primo te elegerat, quia accepisti aliam legem, scilicet decem pręceptorum.

Audies vocem eius. Mente audiendo. *Et facies mandata atque iustitias*. Hoc refertur ad ea quę in toto hoc libro dicta sunt, & non solum ad ista præcepta de benedicendo, & maledicendo, quia istud præceptum cęremoniale fuit, ibi autem dicitur de mandatis generaliter, scilicet de moralibus, & cęremonialibus, & de iustitijs, idest præceptis iudicialibus.

Hi stabunt ad benedicendum Deum. Tanguntur hic personæ benedicentes, & ponuntur ad benedicendum tribus natæ de dominabus, scilicet de Lia, & Rachel, & ad maledicendum tribus natæ de ancillis, scilicet de Zelpha, & Bala, sed quia filij dominarū sunt octo, scilicet duo filij Rachel, & sex filij Lyæ, & filij ancilla-

H rum sunt quatuor, ponuntur duæ tribus de filijs Lyæ ad maledicendum, scilicet Ruben, & Zabulon, de his patet Gene. 29. & 30. capitu. *Ioseph, & Beniamin*. Hic diuidit benedicentes, & maledicentes, & ponuntur 12. tribus, sex ad maledicendum, & sex ad benedicendum.

Quare ista enumeratio tribuum variat ab alijs. Quæst. II.

SED in enumeratione ista tribuū variat ab alijs locis, nam Leui non solet computari, vt tribus, quia tribus diuiduntur per diuersas sortes, idest partes hęreditatis, sed Leuitæ nō acceperunt

I partem inter fratres suos de alijs tribubus, vt patet Numeri 18. & 34. & supra 18. ideo non computabantur tanquam tribus vna Israel.

Itē in alijs locis solet cōputari vna tribus Ephraim, & alia tribus Manasse, qui ambo erant filij Ioseph, & istum modum diuidendi tenet tota scriptura, de hoc patet exemplum Numeri primo capitu. vbi computantur viri bellatores omnium tribuum, & Numeri secundo, vbi ponitur modus, & ordo castrametationis, & Numeri septimo vbi ponuntur principes duodecim tribuum ad offerendum in die dedicationis tabernaculi, & ratio huius cōputationis est, qa Ephraim & Manasse filij Ioseph duas tribus faciunt, & duas sortes receperūt, sicut omnes alij filij Iacob, vt patet Gene. 48. capit. cum dicitur Ephraim, & Manasse duo fi-

K lij tui, quos genuisti ante quam venirē ad te, mei erūt, & sicut Symeon, & Leui reputabuntur mihi, hic autē computatur pater eorū Ioseph pro vna tribu, ita quòd illæ duæ tribus in vnam conueniant. causa huius mutationis videtur esse, quia siue numeretur Leui inter tribus, siue non numeretur, nunquam debent esse vltra duodecim, sed si Leui cōputaretur, vt vna tribus, & computarentur isti duo filij Ioseph, vt duæ tribus, essent tredecim tribus, ideo quando cōputatur Leui necesse est, vt Ioseph pro vna tribu computetur, & non exprimatur aliquis de filijs suis tanquam tribus, sed quod computetur Leui, vt vna tribus, vel non de-

pendet

pendet ex hoc, quia aut computantur filij Iacob quātum ad aliquid, quod sit temporale, & terrenum, & tunc non ponitur Leui, vt tribus, quia erat separatus in cultum Dei, & abstrahebatur ab omnibus secularibus negocijs, sed ponuntur Manasse, & Beniamin, & diuiditur tunc Ioseph in duas tribus, sic ponitur Numeri primo capitu. quia ibi computantur viri bellatores. bellare autem erat actio terrena, quæ ad Leuitas non pertinebat, & in designatione castrametationum nō computatur Leui, vt tribus, quia in circuitu tabernaculi manebat, aliæ autem erant castrametantes in ordine suo, & ideo Manasse, & Ephrain computantur ibi, vt duę tribus, vt patet Numeri 2. capit. & in diuisione sortium, quia erat aliquid seculare non computatur Leui, vt tribus, sed Ephrain, & Manasse, vt patet Numeri 34. capit. quando autem aliquid erat spirituale pertinens ad Israelitas non solum pertinebat ad populares, sed etiam ad Leuitas, ideo computabatur Leui, vt vna de tribubus 12. & Ioseph erat alia tribus, hic autem sic erat, quia maledicere non obseruantes, & benedicere obseruantes erat approbare legem, approbatio autem aliquid spirituale est, ideo Leuitę, vt tribus vna computandi erant. simile habetur Apoca. septimo capit. vbi enumerat Apostolus Ioannes conuertendos de omnibus tribubus Israel, & quia ista cōuersio erat aliquid spirituale computatur Leui, vt tribus, & Ioseph, vt alia tribus.

Sed tunc dubitatur cum non sit aliqua vna tribus quæ nominetur tribus Ioseph, sed duæ tribus, scilicet Ephraim, & Manasse quomodo accipiatur vna trib' Ioseph ad ponendum cum alijs: nam si ponerentur tribus Ephraim, & Manasse essent septem tribus ex parte illa, vbi ponerentur istæ.

Diceret autē aliquis, quòd vt solum essent ex qualibet parte sex tribus tam in benedicentibus quàm maledicentibus, quòd deberet vna de his duabus tribubus accipi loco tribus Ioseph. Et si quæratur quę illarum duarum esset.

Responderetur, quòd tribus Ephraim, quia ista dignior erat, sicut prænunciauerat Iacob auus eorum, vt habetur Gene. 48. cap. cum dicitur, & hic quidem in populos multiplicabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius crescet in gentes: nam postea venerunt reges de tribu Ephraim etiam, quia in castrametatione Ephraim maior erat, cum Manasse castrametaretur sub vexillo Ephraim, vt patet Nume. 2. cap. conuenienter, ergo videretur dicendum, quòd tribus Ephraim acciperetur pro Ioseph. respondetur dicēdum esse, ꝙ vtraque tribus Manasse, & Ephraim acciperetur pro vna tribu Ioseph: nam si forte mandaretur, quòd de tribu Ioseph acciperetur solum ad faciendum aliquid, quia ille non poterat esse de vtraque tribu debebat accipi de tribu Ephraim tanquam de principali, cum tamen mandatur accipi tribus Ioseph debet accipi vtraque tribus, scilicet Ephraim, & Manasse: nam licet inter se essent duæ tribus distinctæ, sicut Symeō, & Rubē, vt patet Gene. 48. propter possessiones quæ recipiebantur ab eis tanquam a duabus tribubus tamen respectu ipsius Ioseph patris sui non erant duę tribus, sed vna, sicut enim omnes filij Iudæ faciebant vnam tribuum licet constituerent diuersas familias sub eadem tribu, ita Ephraim, & Manasse respectu Ioseph faciunt vnam tribuum, ideo appellatione tribus Ioseph continētur ambæ tribus simul.

Et ad argumentum in contrarium, quādo dicitur, quòd acciperetur vna tribus loco Ioseph dicendum, quòd non sufficit, quia vna earum non dicitur tribus Ioseph, sed familia Ioseph: ambæ autem simul faciunt vnam tribum Ioseph, ideo cum mandetur accipi tribus Ioseph oportet vtramque simul accipi. *Et e regione,*

A Idest econtrario: sunt duæ partes e regione. e, est prępositio, & signat ex, regio signat aliquam partem positionis. vnde dicitur e regione, idest ex opposita parte, vel a fronte. & sunt Hebal, & Garizim duo monticuli prominentes inter quos est parua vallis in qua stabant 12. tribus ad respōdendum benedictionibus, & maledictionibus. *Et pronunciabunt Leuitæ.* Hic ponitur secūdum scilicet maledictionum promulgatio.

An totus populus ascenderet ad benedicendum super montem Garizim, & rursus ascendebant ad maledicendum super montem Hebal. Quæst. 111.

B De ordinatione, & modo maledicendi, dicunt aliqui, ꝙ Leuitę, & totus populus ascēdebant in montem Garizim ad benedicendum, deinde perfecta benedictione ascēdebant simul super montem Hebal, & ibi maledicebāt. Sed hoc non stat, quia sex tribus esse debebant in Hebal, & sex in Garizim. Item quia tunc omnes tribus simul benedicerent, & maledicerent, sed in textu mandatur, ꝙ sex tribus benedicant, & sex maledicant. Et respondent isti, ꝙ tribus Leui ascendebat super vtrunque montem ad benedicendum, & maledicendum, sed solum computatur inter benedicētes, quia Leuitæ erant rectores in spiritualibus, ad rectores autē benedicere proprie pertinet, maledicere autem per accidens, sed hoc nihil valet: quia non respondent de alijs quinque tribubus quę solum ponuntur ad benedicendum, & non ad maledicendum, nec erant rectores: ēt
C rectores aliquando maledicunt, vt cum excommunicant subditos rebelles, anathematizantes eos. Alij dicunt, ꝙ sex tribus ascendebant super montem Hebal, & sex super montem Garizim, & sacerdotes stabant in valle inter duos montes, & conuertebant faciē suā ad montem Garizim, & benedicebant, & deinde conuertebant faciem ad montem Hebal, & maledicebāt. respondentibus Amen ad quamlibet benedictionem tribubus existentibus in Garizim, & respondentibus Amen ad maledictiones tribubus stantibus in Hebal. Posset etiā dici, & vere, vt supradiximus, ꝙ aliqui Leuitę ascendebant summitatem mōtis Garizim, & benedicebāt respōdentibus Amen sex tribubus stātibus
D in ascensu montis Garizim: deinde Leuitæ ascendebant cacumen montis Hebal pronunciantes maledictiones, respondentibus Amen sex tribubus stantibus in ascensu montis Hebal. Et si obijciatur, quia dicitur in litera, ꝙ sex tribus stabunt super montem Garizim, & sex super montē Hebal. Respondetur, ꝙ non oportebat, ꝙ starent in summitatibus montium, sed satis erat, ꝙ starent in ascensu, & dicuntur stare super montem, idest in monte, & ratio quia trecēta millia hominum pugnatorū, qui erant in sex tribubus præter paruulos, & vxores, & vulgus promiscuum infinitæ multitudinis, vt patet Exodi 12. c. non possent capi in summitate alicuius montis, maxime quia illi mōtes erant parui: & dato ꝙ possent capi, tamen non congrue posset tota multitudo ascendere super mōtium vertices,
E & patet hoc manifeste Iosue 8. c. vbi dr̄, ꝙ media pars Israel stabat iuxta montem Garizim, & pars media iuxta montem Hebal cum aduenis suis, ideo opinio illa secunda, quę est Rab. Sal. quam videtur tenere Nicolaus nō stat in veritate, licet potest sustineri si respiciatur litera Iosue 8. ca. Et si arguas, ꝙ non benedicebant Leuitę, quia sex tribus stabant ad benedicendū, & sex ad maledicendum. Respondetur, ꝙ non benedicebāt populares, sed Leuitæ, dicuntur tamen stare ad benedicendum, idest ad respondendum benedictionibus, & sic de maledicentibus dicitur. Et si arguas, ꝙ Leuitę per se non benedicebant, & maledicebant, quia tribus

bus Leui computatur vna de ſtantibus in monte Gari
zim ad benedicendum ſolummodo. Reſpondet Rab.
Sal. ꝙ Leuitæ vtrunque faciebant, & tamen tribus Io-
ſeph erat diuiſa in duas, ſ. in Ephraim, & Manaſſe; &
ſic erunt ſex tribus benedicentes prętet Leui: ſed hoc
inconueniēs eſt, quia cum Leui computetur inter be
nedicentes, ſi Ioſeph diuidatur in duas tribus, erunt ſe-
ptem tribus benedicentes, niſi forte dicat, ꝙ etiam Le
uitę ponebantur cū maledicentibus, licet non fiat hic
(Doctores responſio vera.) mentio de maledictione eorum. Sed melius videtur
dicendum, ꝙ tribus Leui erat vna de benedicentibus,
& tribus Ioſeph computatur pro vna, licet eſſent duę,
quia ſępe hoc reperitur in veteri, & nouo teſtamento
patet Gen. 49. c. quia poſtquam Iacob Gen. 28. dederat
duas ſortes duobus filijs Ioſeph, & computauit eos in
duas tribus in c. 49. rurſus computauit Leui in vnam
tribuum, & Ioſeph in vnam, & ſi dicatur quomodo
ergo Leuitę proferebāt maledictiones, & benedictio-
nes? reſpondetur ꝙ tribus Leui tota ponebatur cum
alijs quinque tribubus ad benedicendum, ſed aliqui
de ſacerdotibus, vel de ipſis Leuitis aſcendebāt ſuper
montes ad benedicendum, & maledicendum, nec to-
ta tribus aſcendere debebat, quia ſi multi homines ſi-
mul clamarent, cum ſint voces diſſonę, quædam gra-
ues, quędam acutæ, & quędam multum ſonātes, quę-
dam paucum, non ſonaret vox diſtincta, ſed murmur
confuſum. dominus autem mandauerat; quod totus
Iſrael audiret, & intelligeret, ergo non clamat tota tri-
bus. *Maledictus homo qui facit ſculptile.* Ideſt aliquā ſta-
tuam occultam, ideſt cauatam, vel dolatam, & politā
ad adorandum, quia idolatria maximum peccatorū
eſt de ſe, cum magis repugnet Deo intelligēdo, ſicut
declarauimus ſupra 5. c. ideo prima maledictio poni-
tur de ea, vt maxime caueatur. Et dicit Rab. Sal. ꝙ ſa-
cerdotes, vel Leuitæ ſtantes inter duos montes con-
uertebant vultum ſuum ad Garizim, & benedicebāt
dicentes, benedictus qui non facit ſculptile. deinde ꝯ-
uertebant vultum ad Hebal, & dicebant maledictus
homo qui facit ſculptile, & ſic ī omnibus alijs, primo
ponentes benedictionem, deinde maledictionem; &
non exprimuntur, quia vna intelligitur cum ſolum
differat benedictio a maledictione per ſolam negatio
nem. Iſta poſitio quantum ad hoc, ꝙ eſt Leuitas ſte-
tiſſe ad benedicendum inter montem Hebal, & Ga-
rizim ſatis vr̄, vt ſupra diximus, ſed quantum ad hoc, ꝙ
eſt ſtetiſſe ſex tribus ſuper vnum montem, & ſex ſup
alium falſa eſt: quantum ad hoc, ꝙ eſt ſacerdotes pri-
mo bendicere verſus Garizim, deinde maledicere ꝯ̃-
rio non ꝯ̃ Hebal, non poteſt ſtare ſm̄ poſitionem ter-
tiā quā. ſed adhuc conceſſa poſitione Rab. Sal. non vr̄
hoc veriſimile, quia ſi ſic factū fuiſſet, non oportebat
ponere benedictiones per ſe, & maledictiones ꝑ ſe in
ſcriptis, ſed ſcribendo maledictiones intelligerentur
benedictiones, in textu tn̄ ponunt̄ maledictiones, &
deinde benedictiones. Item quia ēt ſi ſcriberentur be-
nedictiones nō deberēt ſcribi illæ quæ ſunt ꝯ̃rię iſtis
maledictionibus, ſed aliæ diſparatæ, ſed ſeq. ca. poſitis
benedictionibus adiungunt ꝯ̃riæ maledictiones. Dicē
(Doctoris opinio.) dum ergo, ꝙ Leuitæ, ſiue ſteterint ſup montium ca-
cumina, ſiue inter montes ad benedicendum, & ma-
ledicendum, tn̄ prius dixerunt benedictiones, deinde
oēs maledictiones, vt patet Ioſue 8. c. Et iſte modus ꝯ-
uenientior eſt ad intelligendum, q̃ alius in quo miſcē
tur maledictiones benedictionibus, quia cum benedi
ctiones moueant ad lętitiam, & maledictiones ad tri-
ſtitiam, ſi ſimul mixtim proponant; nunq̃ magna im-
mutatio fiet ad vnam paſſionem, quātum enim mo-
uemur ex benedictione ad vnam partem, tantum ſu-
bito abſtrahimur per maledictionē ad aliam partem,
& ſic neutri manemus, ſi aūt oēs benedictiones ſimul

F ad magnam lętitiam ſubleuant, & deſiderium implē-
di mandata, cum aūt oēs maledictiones ſimul propo-
nuntur, ad magnū terrorem concitant, & fugam pec-
cati. Et ſi dicas, ꝙ ēt cū deducti fuerimus ad magnam
lætitiam ꝑ benedictiones, ſi proponant̄ poſt maledi-
ctiones, ceſſabit illa lætitia, vel timor non infliget̄ per
maledictiones. Rn̄det̄, ꝙ qn̄ facta eſt fortis impreſſio
paſſionalis, & deinde fiat alia fortis, ſi nō ſunt totaliter
ꝯ̃rię vtraq; manebit, ſi aūt ſint totaliter ꝯ̃rię neutra ma
nebit, vel ſaltē modicū de maiori: benedictiones aūt,
& maledictiones hic datę licet in verbis ꝯ̃rię ſint, non
ſunt tn̄ totaliter ꝯ̃rię, q̄a benedictiones dirigunt̄ ad ob
ſeruatores legis, maledictiones vero ad trāſgreſſores,
qn̄ aūt paruę impreſſiones fiunt, ſiue ſint totaliter ꝯ̃-
rię, ſiue non, nunq̃ manebit aliqua, q̄a requiritur tota-
G lis attentio ad q̃libet: iō cum ad vnā totaliter attēdat̄,
alia q̄ parua erat deletur, patet de illo qui addiſcit duas
ſcīas diſparatas ſimul, quia cū magna difficultate, vel
raro hēt aliq̄ earum, niſi ſit magna ſubiecti capacitas.
ſi aūt vna prius imprimatur fortiter, alia adueniēte ēt
ſi ad eam totaliter attendatur, non ceſſabit prima. *Et
conflatile.* i. idolum metallinum, qd̄ non ꝑ ſculpturam,
ſed conflationē ignis, & opere fuſorio fit. *Abominatio-
nem domini.* Quia Deus iſta valde abominatur. *Opus ma
nuum artificum.* i. qui non ſunt veri dij, ſed aliqd factū
opere humano. *Ponetq. illud in abſcondito.* Iſtæ maledi-
ctiones ſunt q̄dam cōminationes de malo infligēdo
a Deo ſolum, & ſunt ad peccata occulta, quia de pec-
catis publicis iudices ſm̄ legē iudicare, & punire po-
H terant: occulta aūt ſolum diuino iudicio reſeruātur, (Occulta ſolum diuino iudicio reſeruant.)
ſi. n. aliquis publice vellet colere idola, ſi eſſet vnus, vel
pauci, ponitur pęna eorū ſupra 17. c. ſ. lapidatio, ſi au-
tem eſſet vna ciuitas, ponitur pęna eius ſupra 13. cap.
ſcilicet totalis deletio. cum autem aliquis in occulto
idola coleret, ſolus Deus vindicabat, & ſic eſt de om-
nibus maledictionibus poſitis in hoc cap. quia omnia
occulte fieri poſſunt. *Et dicet amen.* Aduerbium con-
firmandi eſt apud Hebræos, & nos in eodem ſenſu ac
cipimus. *Maledictus qui non honorat patrem.* In Hebrēo
habetur: *Maledictus qui vilipendit.* Et hoc durius pecca
tum eſt, quia non honorare eſt temporibus requiſitis
honorem, vel ſubſidium non præſtare, & hoc fit per
I ſolam ſubtractionem boni requiſiti, vilipēſio autem
eſt alicuius iniuriæ illatio, vel deriſio, ſiue diffamatio
vel bonorum poſſeſſorum ablatio. *Maledictus qui trans-
fert terminos proximi ſui, & dicet omnis populus Amen.* Ita
quòd defraudet eum accipiendo aliquid de poſſeſſio
ne eius, ſi tamen aliquis mutaret terminos, vt daret
proximo ſuo de terra non ſua, non erat maledictus,
ſed rariſſime fit ſic. *Maledictus qui facit errare cæcum in
uia.* Quia poterit præcipitari de aliquo loco, & morie-
tur. qui autem videt, non poteſt, ita periclitari, ideo di
citur Leui. 19. cap. non maledicas ſurdo, nec ponas of-
fendiculum coram cęco. Poteſt etiam intelligi de his
qui rudes in fide errare faciunt, quia damnabilior eſt
error in via morum, quàm in via pedum. Et credo,
quòd inter peccata maximum eſt volūtarie aliquem
inſidelem facere: eſt enim de peccatis ī Spiritum ſan-
K ctū, ſcilicet inuidentia boni fraterni, ideo credo, quòd
maxime damnati ſunt qui plures in fide errare fece-
runt, inter quos Mahometum, & Antichriſtum ma-
xime damnatos credo, deinde Arrium, & Sabellium,
& conſequenter alios hęreticos: magis enim iſtos in
inferno cruciari crederem, quàm Iudam Chriſti ven-
ditorem, quia iſte ex quadam auaritiæ impetuoſitate
egit, quia fur erat, & loculos habebat, ceſſante tamen
illa paſſione doluit de malo licet infructuoſe.
(Inter oēs mancipatos pęnis inferni Mahometus & Arrius, & cęteri hęretici duriora tolerant tormenta.)
Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli. Per-
uertere iudicium in quacunque perſona vitium eſt,
ſed magis in cauſa iſtorum, quia ſunt miſerabiles per-
ſonę.

sione, nec habent adiutorem. *Maledictus qui dormit cum vxore patris sui.* Idest cum nouerca, & non vocatur vxor patris mater: quia non voluit ponere Deus talem legem: quia erat infamare genus humanum, quòd aliquis coiret cùm matre sua: licet Semiramis regina Babylonis accepit filium suum in virum, vt esset regina: nam si filius aliam accepisset vxorem, mater non esset regina. de hoc Paulus Orosius primo libro de Ormesta mundi. Etiam maledictus est qui dormit cum vxore fratris sui Iudæi, idest proximi sui: sed non ponitur hic, quia solum hic innuuntur ea, quæ occulte fiunt, & de quibus suspitio nõ potest haberi faciliter, sicut non potest haberi suspitio de coitu præuigni cum nouerca: quia in domo conuersantur: & de fratre & sorore, & de genero, & socru: est enim familiaritas magna inter tales personas: nec aliquis iudicare poterit inter eos: si tamẽ aliquis multum communicaret familiariter vxori proximi sui, suspitio esset de illicito concubitu: ideo ibi homines per legem veritatem scire possunt.

A

B

Et reuelat operimentum lectuli eius. Idest discooperit lectum patris ad coeundum cum nouerca: quia in hoc magnam facit patri iniuriam, vt Ruben qui dormiuit cum Bala nouerca sua: & maledictus fuit a patre suo, vt patet Gen. 49. cap.

Maledictus qui dormit cum omni iumento. Idest cum aliquo de iumentis: quodcumque enim sit iumentum, mortem meretur qui coit cum illo: & mulier si succũbit alicui bruto, vt patet Leui. 20. cap. nemo enim potest cum omni iumento coire.

C

Maledictus qui dormit cum sorore sua filia patris sui, vel matris suæ. Idest siue sint fratres solum ex parte matris, vel solum ex parte patris: quia forte aliquis putaret, quòd coire cum sorore ex matre & patre peccatum est: si autem sit ex patre solum, vel matre solum, quòd non esset peccatum.

Maledictus qui clam. Idest occultè percussit proximum suum: si enim in manifesto percuteret iudices eum punirent, vt patet Num. 35. & supra 19. cap. qui autem in occulto percutiebat, solum Deũ vltorem habebat: tamen quãdo mortuus aliquis inueniretur, iudices faciebant inquisitionem cum quibusdam cęremonijs, de quibus supra 21. cap.

Maledictus qui recipit munera vt percutiat animam innocentis. Idest vt deleat vitam innocentis, vt si aliquis malitiose innocentem ad mortem accuset, & det iudici pecunias, vt proferat sententiam mortis contra innocentem: quòd enim iudex munera recipiat malum est, quia in lege prohibitum est, vt patet Exo. 23. & supra 16. cap. non recipias munera quæ excæcant oculos sapientium, & mutant verba iustorum. habet etiam speciem mali siue petere siue recipere, vt habetur extra de vita & ho. clerico. cap. cum ab omni. licet iura permittunt esculentum & poculentum, quod paucis diebus consumi possit: in hoc tamen multæ fraudes committuntur. peius tamen est quòd iudex recipiat munera in causa ciuili, vel pecuniaria a parte quam scit iniquam fouere litem, vt pro ea sententiet: pessimum tamen est in causa criminali capitali accipere munera a parte aliqua, vt alia iniustè condemnetur ad mortem.

D

E

Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius. Scilicet perseuerando in fide recta vnius veri Dei nõ declinando ad idolatriam.

Nec perficiat eos opere, & dicet populus amen. Scilicet actualiter faciendo ea quæ mandantur in præceptis affirmatiuis, & recedendo ab eis quæ prohibentur in negatiuis.

CAP. XXVIII.

SI autem audieris vocem Domini Dei tui, vt facias atque custodias omnia mandata eius, quæ ego pręcipio tibi hodie: faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quę versantur in terra. &c.

SI autem. Supra posuit Legislator quasdã maledictiones, hic agitur de benedictionibus. Et tanguntur duo, scilicet primum benedictionum imprecatio super custodientes legem. Secundo maledictionum promulgatio super legem transgrediẽtes ibi. *Quod si audire nolueris.* Prima rursus diuiditur in quatuor partes. Primo de temporalium prosperatione. Secundo de hostium depressione ibi. *Dabit Dominus inimicos tuos qui.* Tertio de famę celebratione ibi. *Suscitabit te Dominus.* Quarto de honoris sublimatione ibi. *Constituet te. Si audieris vocem Dei tui.*

De temporalium prosperatione, quæ quadrifariam diuidi possunt, Hebræis obseruantibus mandata Dei, promissa. Qõ. I.

IN audiendo solum non meremur, quia audire passio est partis auditiuę: & naturaliter fit, sed inquantum isti actus reducuntur ad regulationẽ rectę rationis, & bonam electionem voluntatis, meritorij sunt, ideo subditur. *Vt scias atque custodias omnia mandata eius.* Idest si tu volueris audire vocem Dei, vt scias quid mandat tibi, & illud opere cõpleas.

Faciet te Dominus excelsiorem cunctis gentibus. Hic ponuntur omnes benedictiones in vniuersali: quia ista celsitudo non solum dicit honorem quę est vna de benedictionibus, sed dicit quẽdam excessum vel statum altum humanę conditionis, qui consistit in aggregatione omnium bonorum temporalium, quæ possumus colligere in quatuor partitiones, scilicet in rerum temporalium abũdantiam, & prosperationẽ: hostium fugam, & subiectionem: famæ concelebrationem: honoris sublimationem. *Cunctis gentibus.* Quia nulla gens erat in tota terra quæ istas benedictiones haberet sicut Iudæi, quãdo Dei præcepta obseruabant: ideo vocabatur populus beatus, vt habetur Psal. 141. Beatum dixerũt populum, cui hæc sunt: & benedictus Dominus Deus eius. omnes benedictiones istæ quæ sequuntur infra.

Si tamen præcepta eius audieris. Idest non intelligas absolutè quòd istæ benedictiones aduenient tibi, nisi custodieris mandata non venient, immo oppositis maledictionibus repleberis. *Benedictus tu in ciuitate.* Primo ponuntur bona temporalia in abundantia, scilicet bona vrbana vt domus, & supellectilia, pecunia: & talia. *Benedictus in ciuitate.* Idest bona tua erũt multiplicata in ciuitate. *Benedictus in agro.* Idest multiplicaberis in bonis rusticanis, quæ sunt in agro: scilicet, quia possidebis agros multos: vel quia fructus agrorum tuorum multiplicabuntur. *Benedictus fructus ventris tui.* Idest multiplicaberis in posteris: quia multos filios gignes. *Et fructus terræ tuæ.* Idest fructus de arboribus. *Fructus iumentorum tuorum.* Quia multiplicaberis in equis, & asinis, & camelis quæ vocantur iumenta: quia iuuant necessitates humanas in ferendo pondera, & muli etiam: sed apud Iudæos rari erãt: qa generant̃ equiuoce, & tales gñationes vetuerat Deus fieri ĩ terra ꝓmissionis, vt patet Leui. 19. c.

Et greges armentorum tuorum. Idest congregationes armentorum: distinguuntur greges, & armēta: quia greges sunt congregationes minorum pecorum, scilicet ouium, caprarum: armenta dicuntur congregationes magnorum pecorum, vt boues sunt, & bubali: porci autem gregem faciunt, vt patet Marci 5.cap. aliquando grex accipitur generaliter pro omni congregatione pecorum quorumcūque, & ista differentia multum obseruatur in Leuitico.

Et caulæ ouium tuarum. Quia replebuntur caulæ. sunt caulę loca in quibus oues cōgregantur, propter metum luporum. *Benedicta horrea tua*. Quia replebunt frumento, & non putrefieret, nec deterioraretur, & comedes vetustissima veterū, & vetera nouis superuenientibus proijcietis, vt patet Leui.26.cap. *Benedictę reliquiæ tuæ*. Idest ea quę superabūdabunt tibi multiplicabuntur, vt sufficiant pauperibus, & benedicat tibi anima sua: & quia ista bona vtilia nihil prosunt nisi ad vsum, & distributionem hominis: ideo oportet esse ad horum completionem corporis incolumitatem, vt ista lętę sumantur, & lętę distribuantur: ideo subditur. *Benedictus tu ingrediens & egrediens*. Idest Dominus benedicet tibi dādo corporis sanitatem, & custodiendo a cunctis nociuis, siue cum intraueris domum: siue cum exieris, scilicet omni tempore.

Hostium subiectio est ꝑpter duo maximū bonum.

Dabit Dominus inimicos. Hic ponitur secundum de hostium depressione. bona enim temporalia, siue possessiones, siue salus corporis, possunt tolli per hostes: ideo desiderant homines eorum subiectionem: inter maxima bona computabatur hostium subiectio, & hęc propter duo, scilicet propter vtilitatē, & propter honorem: vtilitas autem maxima est, quia si aliquis hostes habet, quos subijcere non potest aut resistere ei, destruent eum, & bona eius diripient, nec erit ei vlla pax aut quies: honor enim magnus est in vincendo: & videt aliquo modo pertinere ad actus fortitudinis, scilicet ad inuadendum confidenter & resistendum viriliter. antiqui igitur inter maxima bona hostium victoriam putauerunt: quia propter hoc extendebatur nomen, & corroborabatur persona, & diuitiæ ampliabantur: videntur autem multa alia bona de his, quę homines carnales desiderant cum victoria prouenire: quæ describit sub pulchra metaphora Gualterus Alexandreidis lib.4. vbi aptissime collocat palatium victorię: desiderabant ergo valde antiqui victoriam hostium: & quando alicui bona imprecabantur, hoc ponebatur tanquam potissimū, vt patet Gen.24.cap. cum tota cognatio Rebeccæ benediceret ei recedenti in terram Chanaan, dicebant, soror nostra es crescas in millia: & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: & non solum homines inter se ista imprecabantur, sed etiā Deus consentiēs humanæ locutioni, cum benedicat aliquem, ponebat super eum hanc benedictionem, vt patet Gen.22.cap. quando Deus benedixit Abraham: quia fuit paratus ad mandatum eius obedire, & immolare filium suum cum dicitur. per memetipsum iuraui dicit Dominus: quia fecisti rem hanc & non pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & velut arenam quæ est in littore maris, & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.

Corruentes in conspectu tuo. Quia quando Iudæi Domini præcepta seruabant hostes insurgētes sine magno labore eorum consumebantur, vt patet in bello contra Madianitas: vbi occiderunt quinque reges, & vastauerunt totam terram: & nec vnus ex eis mortuus est, vt patet Nu.31.cap. & quando Iosue pugnabat contra multos reges, & Deus misit lapides grandinis magnos & durissimos, & mortui sunt plurimi,

F vt patet Iosue 10.cap. sic pugnante Gedeone contra Madianitas ipsi se suis gladijs trucidarunt nihil agente Gedeone, vt patet Iudi.7.cap.

Per vnam viam venient contra te. Scilicet congregati vt te deleant. *Et per septem fugient a facie tua*. Idest per multas: quia numerus septenarius vniuersitatem notat: quia omnia voluuntur in septem. *A facie tua*. Idest timentes faciem tuam: tantus enim erat timor quòd non se expectabant fugientes: sed quilibet per quem locum poterat, fugiebat abscondens se in scissuris petrarum, & in cauernis terræ, vt patet de quinque regibus contra quos pugnauit Iosue, qui latuerūt in vna spelūca: & eos inde extractos suspendit Iosue in patibulis, vt patet Iosue 5.cap. destructis hostibus cum res in pace agantur, solet magna abundantia in

G rebus esse: ideo subditur.

Emittet Deus benedictionem super cellaria tua. Idest prosperaberis in cunctis quæ inceperis: tempore enim belli solet ciborū cōtingere inopia ex duabus causis Prima quia in bello multa hostes deuastant: vel ipsi bellatores de terra illa multa comedunt, & consumunt magis q̄ aliàs facerent. Secunda causa quia homines dediti bello cessant ab agricultura: cum autem pax redeat ablatis istis duabus occasionibus, fertilitas redit, & sic dicuntur benedicti, idest multiplicati homines in fructibus terræ post bellum.

Suscitabit te Dominus. Hic ponitur tertia, scilicet de famę celebratione. generosus est enim animus hominis & cupidus laudis, ideo desiderat nomen suum

De famæ celebritate.

H dilatari: ponuntur ergo aliqua quæ faciunt ad famæ diuulgationem.

Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum sicut iurauit tibi. Idest faciet te Deus sibi populum esse sanctificatum, idest sibi applicatum tanquam populum peculiarem: de quo magnā solicitudinem habeat tanquam de filijs suis. Et hoc iurauit patribus eorum, scilicet quòd acciperet eos in populum & hæreditatem, vel aliter.

Suscitabit te in populum sanctum. Idest faciet te sibi applicatum per gratiam si custodieris eius mandata, ita quòd custodia mandatorum promereatur maiorem gratiam nobis apponi. & sic erimus sanctificati, idest valde applicati Deo: & sic dicit Augustinus quòd

I charitas apposita per operationem meretur augeri, & deinde aucta meretur perfici, & Ioan. primo cap. de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia, idest pro gratia quæ est principium bonæ operationis meremur gratiam augmentationis, & confirmationis in bono, omnia tamen gratuite veniunt, quia fundamentum primum bene agendi pure gratuitum est, vt patet ad Rom.10.cap. & ista sanctitas quomodocunque assumatur erat causa magnę laudis Iudęis: quia alię gentes videntes eorum ritus & leges laudabant eos, vt patet supra 4.cap. vel videntes quomodo Deus Iudęorum applicabat eos sibi defendendo ab aduersarijs, laudabant Deum, & gentem, quæ talem Deum habebat. *Si obseruaueritis mandata eius*. Non transgrediendo ea. *Et ambulaue-*

K *ritis in vijs eius*. Exercendo vos multum in mandatis.

Videbuntque omnes terrarum populi. Deus faciebat tanta pro Iudæis, quòd omnes aliæ gentes hoc videntes dubitare non poterant, quin hoc esset a Deo specialiter: quando enim homo iuuatur a Deo si iuuamen illud non sit excessiuum, putant homines esse per industriam eius, qui operatur: cum tamen tanta per hominem fiunt ad quanta non sufficit humana prouidentia, aut potentia, dicunt homines esse factū a Deo: & sic dicitur Gen.39.cap. de Ioseph quòd Dominꝰ eius Putiphar bene nouerat Deū esse cū eo, & oīa q̄ agebat dirigebanť in manu eiꝰ, ita etiam de istis Iudęis

Quō possunt cognoscere homines manifeste q̄ aliquis homo iuuatur a Deo.

Iudeis cum viderent tãta pro eis fieri, iudicabant manifestè Deum operari pro eis: sic patet Exo.14.c. vbi cum Aegyptij viderent commoueri rotas curruum suorum in profundo Rubri maris, & quòd percuterentur per columnam ignis, & nubis, dixerunt fugiamus Israelem: quia Deus pugnat pro eis contra nos: sic etiam cum Chananęi habitantes vltra Iordanem, vidissent ea quæ fecerat Deus pro eis ad introitum maris Rubri, & in toto deserto, & in duobus regibus Amorrhęorum Og & Seon quos occideret, conterriti sunt, & non mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2.cap. & sic de omnibus alijs mirabilibus quæ tanta erãt, vt nullo modo occultari possent, quin hæc Deus ageret: vt de casu murorum Hierico. Iosue 7.cap. & de statu solis per magnum spacium quousque Israel
B vindicaret se de hostibus suis: & quòd pluerit lapides magnos grandinis super totum exercitum hostilem, ita vt plures ibi quàm in bello mortui fuerint, vt patet Iosue 10.cap.

Omnes terrarum populi. Hyperbole est: quia licet in vna terra fiant mirabilia, non sciuntur in omnibus alijs terris: quia quædam gentes sunt ad quas itineris difficultas adimit accessum: aliæ quæ ita moribus aut lingua diuersæ sunt, vt nullum inter eas commertiũ siue communicatio sit, vt fama rerum gestarum alibi in eas per vagari possit: vt ait Boetius de consola.li.2. prosa 7.

Miraculum de statione solis non poterat esse notum in tota terra directe sed in solo hemisphęrio in quo sol stabat. Et de Eclipsi visa in passione Domini nostri. Et de retrogradatione solis tempore Ezechielis. Quæst. II.

C QVAEDAM tamen erãt miracula, quæ licet non esset cognitum propter quam gẽtem fierent, tamen erant nota omnibus gentibus esse, & miracula esse: vt statio solis tẽpore Iosue: necesse enim erat in omni horizonte vbicunque homines essent, videri diuersitatem in die illa, & omnibus alijs. nam cũ illud fiebat quereretur de quolibet horizonte, an sol esset super horizontẽ illum cum fiebat status solis miraculosus, si stabat super horizontem necessarium erat, vt videretur, quomodo sol erat immotus super horizontem quod ab
D æterno nunquàm fuerat: & sic mirarentur. Si autẽ dicatur quòd esset sol tũc in horizõte, ita quòd esset nox, sicut directe sentiebat miraculum in terra super cuius horizontem tunc erat sol, ita indirecte videretur miraculum in terra sub cuius horizonte sol erat, quia esset nox dupla ad noctes alias pręcedentes & subsequentes: vel magis quàm dupla: ideo necessario experirentur miraculum. Alia autem miracula erant, quæ non videbantur, nec audiebantur in omni terra, sicut erant bella quæ faciebant Israelitæ contra gentes Chananæorum: de quibus in lib. Iosue in quibus adiuuabantur a Deo: vt fuit quòd Deus plueret super hostes lapides grãdinis, & occiderit multos ex illis plures quàm fuerant mortui per manum Israelitarum, vt patet Iosue cap. 10. hæc autem non publica-
E rẽtur in omni terra ex causis supra assignatis. Miraculum autem illud de quo dicebamus, scilicet statio solis super Gabaon quod fuit commune toti mundo: quia omnes gentes expertæ sunt mutationem cursus naturæ: licet patuerit esse miraculum, tamen nesciebatur propter quid esset, scilicet an Deus egisset illud pro Hebreis vel alijs gentibus: vel quomodo aliter accidisset: sed quælibet gens vbi erat admirabatur quid illud erat: quia nunquam tale quid senserãt, ex qua tamen causa oriretur nesciebant: sicut accidit simplicibus in consideratione rerum naturaliũ quarum causas ignorant, quæ eis interdum admirabiles vidẽtur, vt patet de eclypsibus lunaribus, & solaribus: & de immutabilitate arcturi existentis circa polum, scilicet quare videatur immutabilis ex tarditate sua. de his Boetius de consola.lib.4. in metro 5. scilicet

Siquis arcturi sydera nescit
Propinqua summo cardine labi.
Cur legat tardus plaustra Bootes,
Mergat seras æquore flammas:
Cur nimis celeres explicet ortus.
Legem stupebit ætheris alti.
Palleant plenæ cornua lunæ.
Infecta metis noctis opacæ,
Quoque fulgenti texerat ore:
Confusa phœbe detegat astra.
Commouet gentes publicus error.
Laxantque crebris pulsibus æra.

Et sicut mirantur simplices de istis quæ sunt naturalia, ita mirantur sapientes qui aliquando vident mirabilia, quorum causæ sunt supra naturam, & ipsi eas scire nõ possunt: sicut cum facta fuit eclypsis per tres horas, ab hora 6. vsque ad nonam, vt patet Matt.27.c. & fuit hoc contra naturam: quia quando fuit mortuus Christus erat pascha Iudæorũ, & erat dies quintadecima mensis, cũ pręcedẽti die ad vesperam quæ erat dies quartadecima mẽsis primi, fecerũt immolationem paschalis agni: sicut mandatur Exodi 12.c. eclypsis tamen solis quę tunc facta est, non potest fieri nisi in coniunctione solis & lunæ, cum veniunt ad caput vel caudam draconis: ideo Astrologi magni videntes hoc admirati sunt, sicut fuit in diebus illis peritissimus vir Dionysius Ariopagita quodã Atheniensium philosophorũ decus: postea vero clementia Dei Pauli discipulus, & nouissime Parisien. episcopus, atque vltimate martyrio laureatus, qui dixisse fertur conspecta tali innaturali eclypsi: aut Deus naturæ patitur, aut tota rerum machina dissoluitur. nesciunt tamen certe ex quo ista eclypsis accidisset an ex morte alicuius viri, vel errore naturę: & ipsimet Iudęi atque gentiles qui crucifixo Domino astabant, causam huius ignorauerunt: sed quidam totius astrologiæ ignari eam naturaliter accidisse putauerunt: alij autem videntes Christum virum sanctũ iniuste passum, & tunc actualiter patientem arbitrati sunt eum huius eclypsis causam fuisse. Sed hoc non erat scire, quin potius quoddam leue opinari. Sic enim quondam cum Atreus rex Mycenarum in Gręcia filios Thiestis fratris sui dolose vlciscẽdi incestus causa occidisset, assatasque carnes eorum patri vorandas tradidisset, eorũque cruorem rubeo vino mixtum epotandum tradidisset: atque infelix ille Thiestes viscera sua auide atque epulentissime tantę fraudis calamitatisque inscius deuorasset, solarem eclypsim tũc fieri naturaliter contigit, quam vulgares huius rei ignari, magnique facinoris Atrei regis conscij putauerunt, ad totius mũdi euersionem in huius sceleris vltionem a dijs traditã fuisse, se miserrimos in quos fines seculorum deuenissent acclamantes, vt ait Seneca in tragedia secunda, quæ dicitur Thiestes carmine 5. quod incipit Quo terrarum super viaque parens. in quo metro postquam chorus conqueritur de peruersione omnium signorum zodiaci atque astrorum constellationumque cœli, vltimo concludit, quòd mundus vult perire propter hoc facinus Vos è tanto visi populo digni premeret, quos euerso cardine mundus in nos ętas vltima venit: ò nos dura sorte creatos: seu perdidimus solem miseri: siue expulimus, abeant questus discede timor: vitę est auidus quisquis non vult, mundo secum pereunte mori.

Sapientes etiam aliquando talia videntes valde commouentur, nesciunt tamen vnde talia sint. vnde licet in tempore hoc totus mundus conspexisset hoc insigne miraculum, tamen non attribuebatur hoc Deo Hebręorum, nec sciebatur a gentibus propter Iudæos factum nisi forte ab illis Iudæis, qui hoc audierant à Iosue petente. Accidit autem simile iterū in Iudæis cū infirmaretur rex Ezechias, & Esaias propheta mandato Dei dixerit ei, dispone domui tuæ, quia morieris & non viues: qui conuersus ad parietem fleuit amare: dimisitque ei Deus peccatum: atque quindecim vitæ annos addidit, quod ei Esaias a Deo admonitus renunciauit, antequam de atrio eius exiret: & ad signum huius promissionis petiuit Ezechias a Deo miraculum.s.vt sol retrocederet in horologio per lineas siue gradus decem, vt patet 4.Reg.20.cap.& Esa.38.cūque hoc etiam compertum foret in omni terra, sciebatur quòd miraculum erat: sed causa ignorabatur. Vnde Caldæi qui in astronomia maxime tēporibus illis vigebant, de hoc valde admirati miserunt Hierosolymam hoc inquiri, si sciretur quid causæ in hoc fuisset. sciebant ergo oēs populi mirabilia hæc: sed nō oēs sciebant facta esse à Deo Hebręorum, vel pp Hebręos. *Quod nomen Domini inuocatum sit super te.* Idest ꝙ tu vocaris specialiter populus Dei, & nō alia gens, sicut serui alicuius Dn̄i habent nomen illius Domini inuocatum super se.s.ꝙ vocantur ab illo Domino a quo nō vocantur alij homines: sic erat de Hebræis: quia ipsi denominabantur cultores Dei cęli: & nulla gens vocabat hoc modo, & non erat hoc aliquid magnum.s.ꝙ denominarentur Iudæi ab illo Deo cęli: sed ꝙ ad eorum petitionem ipse faceret mirabilia pro eis, de quibus gentes stupebant videntes ꝙ nulla gens erat, quę tales deos haberet: & hoc etiam signat ista litera.s.ꝙ inuocatum sit nomen Domini super te.i.ita præsto habes Deum ad omnia quæ vis, quasi sibi soli cōueniat denominatio ista ab illo Deo: & aliæ gētes extraneæ sint ab eo. *Quod nomen Dei tui inuocatum sit super te.* Idest ꝙ tu voceris populus Dei & sis, quod cognoscēt alię gentes videntes beneficia singularia, quæ Deus pro vobis agit in pugnando, & dando vbertatem, & corporum sanitatem. *Et timebunt te.* Non audebunt pugnare contra te putantes ꝙ Deus deleat eos. *Abundare te faciet Deus.* Replicatio est superioris ad magis mouendum, sicut faciunt prædicatores, vel cōcionatores, qui ea quæ vident auditores mouere, sæpius replicant. *Aperiet Deus thesaurum suum.* Hic ponit principium instrumentale omnium istorum bonorum vestrorum.s.cęlum. *Aperiet Dominus thesaurum.* Idest cęlum: tunc enim cęlum aperiri dicitur, cum pluuiā emittit: tunc claudi dicitur cum non emittit. Et accipitur hic cęlum pro cęlo aereo, de quo fiunt pluuię & aliæ impressiones metheoro. vel ꝓ corporibus cęlestibus, per quorum motus & figurationes disponitur aer, & alia inferiora corpora ad omnia quæ fiunt: Et vocat cęlum thesaurū, quia omnia naturalia quæ in nostrum vsum non veniunt, vocantur thesauri: quia sicut thesaurus reconditus est, & non venit in quotidianas expensas: sic ista a Deo disposita fuerunt, vt nos immediate eis vti non possemus, licet aliquo modo inde vtilitas nobis venit: ideo abyssus aquarum, qui nobis inscrutabilis est, vocatur thesaurus Dei, vt habetur Psal.34. congregans sicut in vtre aquas maris: & ponēs in thesauris abyssos: sic etiam regiones separatæ ad extremitates mundi versus sphęræ angustias, de quibus venti gignuntur, dicuntur thesauri Dei, vt patet Psal.134. qui producit ventos de thesauris suis: sic vocatur cœlum thesaurus: quia ad illum hominibus accessus nō est, & vocat thesaurum optimum: quia inter omnia corpora naturæ quæ Deus egit inanimata, nullum in substantia & figura ita perfectum & decorum est, nec in operatione ita vtile: quia secundum philosophum primo de generatione & corruptione propter accessum & recessum solis in circulo obliquo fiunt omnes generationes & corruptiones in terra. Aliter vocatur cęlum thesaurus, quia thesaurus dicitur repositorium auri, & thesis quod est positio & aurum: vbi ergo ponūtur magnæ diuitiæ pecuniarum vel massarum preciosarum in metallis vt in auro & argento, thesaurus nuncupatur: & de illo thesauro educuntur omnes copiæ diuitiarum: sic conueniēter inter res naturales ea res, quæ in se magnitudinem virtutis ad efficiendum gignendumque continet, vocatur thesaurus si omnia alia recipiant ab illa. sic est inter omnia naturalia cœlum. nam tota radix influentiæ naturalis generationis & corruptionis, augmentationis, & diminutionis, atque alterationis est in cœlo: ideo enim sic elementa disponuntur, quia sic vel sic influit cęlum super ea. Terra enim nihil gignit nisi eam cęlum fęcundet: & aer totus desiccatur atque pestifer redditur, nisi cœli humiditate temperetur: flumina etiam deficient nisi cœlum pluuias dederit: totum ergo principium boni naturalis est in cęlo: & sic vocatur conuenienter thesaurus, vnde extrahantur omnia bona quæ in tota natura sunt. si enim omnes fructus nati quolibet anno, & omnes alię res quę sunt animatę, vel non animatę educerētur de vno loco sic in actu facta & consistētia, vocaretur locus ille thesaurus naturę, ita cum omnia ista sint in virtute cœli: quia per actionem eius omnia producuntur, vocabitur cœlum thesaurus optimus: & quia non est cœlum thesaurus, idest locus repositorius continens in actu diuitias naturæ, sed in virtute influxiua, ponit quę sunt ista, per quę cœlum contineat, & sic causa omnium naturalium cum dicit. *Vt tribuat pluuiam terræ tuæ.* Ista est metaphora quia secundum veritatem cęlum non diuiditur, cum corpora supra cęlestia non patiantur peregrinas impressiones: qualis est in diuidendo aliquid, quia corrumpitur: sed sicut si in aliquo vase contineretur aqua, & non possit fluere, nunquam fluet donec aperiatur, ita cum in virtute cęli contineatur pluuia emittēda, cum illam emittit aperiri dicitur, quasi de intra substantiam suam illud faciat: & ponitur hoc quia cœlum ponitur principium influens in omnia naturalia entia per motum suum, & astrorum figurationes, idest aspectus varios: & quia non potest immediate per se influere, dantur duo instrumenta huius actionis, scilicet calor & humiditas. nam ex harmonia horum omnia naturalia producuntur sicut ait Ouidius in primo Metamorph. calor autem est per motum solis, humiditas reperitur in aqua siue pluuia cadente de cęlo: quoniam vero ista duo contemperate a cęlo fiunt, aperiri dicitur thesaurus Dei: & vtrunque est ęque necessarium: quia nec calor sine humore, nec humor sine calore quicquam agere potest: non ponit tamen de calore, quia calor causatur per motum solis: iste autem motus est inuariabilis: ideo calor influxus a sole est quasi inuariabilis: quia necesse est quolibet anno ęquales ardores vigere, cum sol ęqualiter quolibet anno ascendat super quemlibet locum versus perpendicularem, aut descendat, nisi obstet aliqua turbatio temporis causata per influentiam septentrionalem, scilicet pluuiarum inundatio, aut gelu, caligines, & nebulę, atque immania frigora. nullus ergo vnquam calorem a Deo petit, licet ita necessarius sit vt aqua humiditas. Secūdū erat necessariū humiditas, qualis reperit̄ in aqua. ista aūt licet non sit magis necessaria q̄ calor, tn̄ magis eā petimus

Quare cęlum vocatur thesaurus Dei.

Principiū totius boni naturalis est in cęlo.

Ex caloris & humiditatis harmonia oīa producuntur.

petimus quàm calorem: quia calor est inuariabiliter veniens quasi. humiditas autem aquea valde mutatur, ita quòd aliquando transeant multa tempora, in quibus non pluant tam naturaliter quàm ex punitione Dei: ideo tota cęli benedictio videtur consistere in effusione pluuiarum: & sic in scriptura quandocũque fit mẽtio de bono quod a cęlo habemus, subditur de pluuijs venientibus: sic patet supra 11. cap. & Oseæ 2.cap. dicitur exaudiam cęlos, & illi exaudiẽt terram, & terra exaudiet vinum, & triticum, & oleũ: & Esai.c.55. dicitur de vtilitate cęli quãtum ad aquã, & quomodo descendit imber, & nix de cęlo: & illuc vltra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit, & germinare eam facit: & dat semen serenti, & panem comedẽti: sic erit verbum meum &c. recte ergo aqua sola ponitur hic tanquã id quod de thesauro cęli a nobis petitur. *Tribuet pluuiam terræ tuæ.* Quia p hoc terra tua replebitur omnibus bonis in terræ nascentibus: & dicit specialiter terræ tuæ, quasi dicat terra tua his indiget, & per hęc abundabit: quia terra illa non est sicut Aegyptus in qua iacto semine in hortorum morem aquę ducũtur irriguæ: sed campestris & montuosa expectans de cęlo pluuias, vt patet supra 11.cap. quasi dicat si non daret pluuias Aegypto Deus, non multum Aegyptijs dolendum esset: quia omnia necessaria sine aquis in Aegypto haberi possunt. dico aũt de aquis pluuialibus quæ non sunt in Aegypto: nec necessariæ sunt: secus autẽ de aquis simpliciter ductis. nam sine aquis impossibile erat aliquid gigni: sed quia in Aegypto aqua fluuialis Niliaca, & aliorum fluminum non inundãtium ducitur artificiose ad rigandum, dicitur non indigere Aegyptus aquis.s.imbribus: si tamen Deus non daret imbres terrę Chanaan illa periret: quia erat montuosa & campestris de cęlo expectãs pluuias, vt patet supra 11.cap. *In tempore suo.* Scilicet temporaneam & serotinam. Primo ad terræ fęcundationem. Secundo ad granorum & fructuum ingrossationem. *Et benedicet cunctis operibus manuum tuarum.* Idest prosperaberis in cunctis operibus siue in agro siue in ciuitate. *Et feneraberis gentibus multis.* Idest habebis pecunias multas & cibos ad mutuandum multis gentibus, ita eris diues quòd non solum sufficies tibi, sed etiam alijs. *Et a nullo fenus recipies.* Idest non indigebis quòd aliquæ gentes tibi mutuẽt: hoc fuit magis expositum supra 15.cap. *Constituet te Dominus.* Hic ponit quartum.s. de honoris sublimatione: quia hunc maxime desiderãt hoĩes terreni, & multi de his qui virtuosi sunt, vt patet primo Ethi. & solus honor politicum bonum vocatur, quasi maximum inter bona, & hoc bonum ponit vltimate quasi omnium bonorum completiuum & decoratiuum. *In caput & non in caudam.* Idest vt domineris alijs gentibus & nemo dominetur tibi, vt habetur supra 15.c. caput inter alias partes obtinet principatum tam situ quã dignitate: situ quia super omnes est: dignitate, quia ab eo cæteris partibus corporis deriuatur sensus, & motus: quæ omnia valde conueniunt rectoribus. cauda in omnibus animalibus vltima pars est: quia in ea terminatur extremitas spinę & spondilium, quæ a capite vsque ad caudam mutuis connexionibus deriuantur. *Et eris semper supra & non subter.* Expositio prioris est. *Si tamen audieris mandata Domini Dei tui.* Hę benedictiones non absolute, sed conditionaliter venturę erant: & si aliquãdo istas benedictiones vel aliquas istarum populus haberet, si ad idola declinarent, vel alia mandata transgrederentur, perdebant eas. *Si tamen audieris.* Idest mente conceperis ad obediendũ & operandum. *Non declinabis ad dextram nec ad sinistram.* Idest custodiendo ea aliter q̃ ego vobis mando. *Vel non declinabis ad dextram.* Idest

De honoris sublimatione.

A nunq̃ declines ab istis mandatis vt eas in dexterã partẽ quę est prosperitas tpalitatis. *Nec in sinistram.* Idest etiam non declinabis pp aduersitates mundanas quę sunt sinistra. *Nec secutus fueris deos alienos.* Quærendo ab eis responsa per res necromanticas. *Et colueris eos.* Faciendo eis sacrificia vel thurificando.

Quod si audire nolueris. Hic ponitur secũdũ principale.s. de impositione maledictionum vel promulgatione contra legem transgredientes, & sicut supra cũ benedicerentur positæ fuerunt oẽs partitiones bonorum tpalium: ita hic ponuntur omnia mala cumulata, quę hoĩes in vita abhorrere solẽt, & magis se explicat Legislator in maledictionibus q̃ in bñdictionibus: licet Deus in bona operatione remuneret vltra B merita, & in malis actibus puniat citra demerita, tñ mala magis explicantur: quia lex vetus erat lex timoris: maledictio autem ad timorem pertinet: benedictio vero ad amorẽ: magis ergo maledictionibus quã benedictionibus debuit admonere. Item quia ipsi audientes erant adhuc rudes, & citius mouebantur ad maledictiones auditas q̃ ad benedictiones: debebat ergo lex conformari dispositioni audiẽtium, vt bona esset, sicut regula latomorum in lesbia conformatur lapidi, quia lapis regulæ non valet bene conformari, vt patet 5. Ethi. in c. de Epijceya. Et tangunt hic quinque secundum quinque partitiones eorum quæ homines abominantur & fugiunt: primum est domus & rerum domesticarum indispositio. Secundum est inimicis suis subiugatio ibi. *Tradat te Dominus.* Tertiũ C est proprię psonæ infamatio ibi. *Et eris perditus.* Quartum est ab inferioribus sibi facta humiliatio ibi. *Aduena qui tecum.* Quintum est hostilis obsessio ibi. *Adducet super te. Quod si audire nolueris vocẽ Dei vt custodias.*

De impositione maledictionum cõtra legẽ transgrediẽtes.

Quare multi carnales retrahunt se ab audientia prædicationum & communicatione sanctorum virorum. Quæst. III.

Aliqui enim in delectationibus mundanis & desiderijs suis viuentes, & scientes illud esse contra legem Dei, & timent ꝙ si audiãt legem Dei, ꝙ abducẽtur ab illis delectationibus: ideo audire nolunt prędicatores, nec legere libros deuotos, timentes ꝙ compuncti dele- D ctabile perdant: sed volunt audire fabulas, & aliqua amatoria, & delectabilia, vt patet 2. ad Timo. 4. cap. erit autem tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus: & a veritate quidem auditũ auertent, & ad fabulas conuertentur: & istud horribile peccatum est, scilicet repugnare gratiæ spiritus sancti, & laborare ne in nos veniat, iuxta illud qui dixerunt Deo, recede a nobis, sciẽtiam viarum tuarum nolumus Iob 21. cap. & multi tales erant tempore Esaiæ, qui dixerunt ei, quòd nõ diceret eis, quæ Deus mandabat: sed prędicaret quæ eis placebant, vt patet Esaiæ ... c.

Vt custodias & facias mandata eius. Iest propter hoc non vis audire, vt non facias mandata eius: quia nec E vis scire nec facere: omnes maledictiones istæ quæ sequuntur & plures quę non sunt hic scriptæ.

Et apprehendet te. Idest tenebunt te diuturnæ.

Maledictus eris in ciuitate. Idest bona tua quæ habes in ciuitate perdentur vel valde minuentur.

Maledictus in agro. Idest fructus agrorum tuorum erugine, vento, locusta consumentur, & bruco: vel terrę sterilitas intra viscera sua claudet.

Maledictum horreum tuum. Quia etiam si illud impleueris cito euacuabitur: vel intra se computrescet, vt nulli proficiat.

Maledictæ reliquiæ tuæ. i. diminuent̃ reliq̃æ tuę: q̃a nõ

erunt sicut ante esse consueuerant, quoniam tibi non sufficies: & sicut benedictio rerum importat multiplicationem, ita maledictio diminutionem.

Maledictus fructus ventris tui. Idest diminuetur quia non multiplicaberis in filijs, vt fueras ante multiplicatus: vel maledicentur filij tui, quia infirmi & deformes nascentur: vel fortes eorum peste cõsumentur. *Et fructus terræ tuæ.* Quia paucus erit & sanitatis corruptiuus propter intemperiem.

Armenta boum tuarum, & greges ouium. Peste simul peribunt, vel paulatim deficient fame, & siccitate cõsumpta: & hic ponitur proprie armentum & grex.

Maledictus eris ingrediens & egrediens. Idest ad ingressum & egressum domus tuæ malediceris: quia ibi irruet tibi timor, & tremor: & omnia mala tibi obuiabunt. *Mittet Dominus super te famem.* Idest non solum erit ista maledictio in terræ nascentibus aliquis defectus paruus, sed totalis indigentia, & non venient ista pure naturaliter, sed Deus illam mittet, & sicut bona quæ Deus specialiter nobis immittit maiora sunt, quàm bona pure naturalia: ita mala quæ Deus per per se infligit duriora sunt quàm mala a natura contingentia, vt patet in plagis Aegyptiorum: quia nunquam grando ita magna visa fuit in Aegypto: & sic de tenebris, & morte primogenitorum, & omnibus alijs vt patet Exo. 8. & 9. & 10. cap. *Famem.* Idest defectum victualium. *Et esuriem.* Idest magnum desiderium comedendi. Et istud desiderium non erit naturale: sed a Deo inflictum in pœnam, vt durius crucientur: quia fames sine esurie vel econtrario non tantum cruciant: potest tamen in tẽpore famis maior comedendi inesse naturaliter appetitus sola opinione hoc faciente: quia dum homo res deficere videt, tũc magis eas desiderat: cum autem copia adest sola copia releuat appetitum.

Et increpationem in omnia opera tua. Idest detestationem vel abominationem, vt cum aliquid iam feceris, illud abomineris increpando illud, idest iudicando esse malum cũ quadam magna furia, vt illud deleas, & sic nihil in operibus tuis proficies.

Donec conterat te. Idest destruat omnia bona tua per famem in qua omnia cõsumi & deficere solent, & per increpationẽ: ita quòd tu destruas opera tua.

Et perdat velociter. Quia tanta mala homines diuturne ferre non possunt: oportet enim eos vel releuari, vel cito succumbere.

Adinuẽtio ꝑ peccato ponitur. *Propter adinuentiones tuas.* Idest propter peccata tua: potest signare adinuẽtio omnia peccata generaliter: quia peccare est quædam adinuentio, idest quidam modus viuendi inuentus ab homine, quem Deus nõ statuit, sic dicitur Oseæ 13. c. perditio tua ex te Israel, idest peccata tua propter quæ perdi mereris ex te solum sunt. potest etiam assumi specialiter adinuentio pro quibusdam specialibus iniquitatibus, quæ communiter non fiunt: sed malitia hominum eas excogitando inuenit: & ista sunt grauia peccata: ideo valde puniuntur. *In quibus reliquisti Deum.* Per quodlibet peccatum Deus deseritur: cui nũquam sine bonis operibus placere valemus. *Adiungat tibi pestilentiam.* Idest aeris corruptionem per quem subito moriaris tu, & omnia quæ ad te pertinent. *Vt consumat te de terra.* Alia mala diutius cruciant: pestilentia autem subito eradicat, donec redigat terram in solitudinem. *Egestate.* Idest magna paupertate: ita quòd nihil ad cibum, vel ad alias necessitates possideas. *Febre.* Cuius multæ sunt species. *Frigore & ardore.* Idest febre quæ est mixta cum frigore & ardore propter frigidum circunstans calidum & comprimens, & per antiparistasin fortificans. *Aestu.* Idest excessiuo calore non in tempore sed in corpore, & est iste

F calor intensior q̃ cões febres. ideo cito hoīem desiccabit consumendo naturalẽ humiditatem, in qua fundatur membrorũ harmonia, & vita animalis. *Et aere corrupto.* Idest pestilentia quę superueniat omnibus istis malis ad facilius consumendum. in Hebręo hr̃. *Et ense.* Sed rõ est vocationis in termino ad ensem & aerem corruptũ: est mutatio punitorum. *Atque rubigine.* Rubigo dr̃ quędã deprauatio segetũ ad malũ colorem & putredinem, q̃ generatur in eis ante granorũ fęcũdationẽ per corruptionem aeris circunstantis, & marcescũt segetes, vel putrefactis radicibus cadũt añ tp̃a messis. *Sit cęlum quod supra te est æneum.* Idest cęlum aereum, de quo pluuię deorsum mittuntur, ita sit siccũ & durũ sicut æs .i. calibs, de quo nulla humiditas elici põt: vel accipiatur pro cęlo ęthereo quod

Rubigo quid sit in segetibus.

G sit durũ quasi æs, ita ꝙ non disponat aerẽ nec inferiora ad pluuiarũ effusionẽ. *Et terra quam calcas ferrea.* In duobus consistit rerum comestibilium fertilitas, s. in superiore aeris dispositione, & in terrę congrua susceptione: cũ aũt aliquid horum deficit, sterilitas cõtingit. ideo ponitur hic durities in cęlo emittente, & in terra suscipiente, vt in vtroq; indispositio assignetur. *Dominus det imbrem terræ tuæ puluerem.* Idest loco imbriũ fęcundantium, & humectantium terrã, veniat puluis desiccans & cõsumens: puluis enim valde desiccatiuæ naturæ est: quia puluis est partes minutissimæ terræ quæ discontinuant pp̃ humiditatis defectũ: iõ puluis valde desiccat. *De cęlo descendat super te cinis.* Est enim cinis in vltimo gradu desiccatiua ex magna sic-

In duobus comestibilium rerum fertilitas consistit.

H citate: quia cũ sit vltima resolutio corporis cõbusti per actionẽ perfectã ignis, totalis humiditas inde educitur sola siccitate manente, & signum est: quia cinis oīum rerum minutissimus est: fit .n. continuatio pp̃ humidum tenax, cũ aũt illud fuerit totaliter exhaustum discõtinuat res vsq; ad minimas partes naturæ, ita ꝙ licet ex continuitate vltra diuisibile esset, tamẽ nullum agẽs est quod vltra diuidere valeat: patet etiã quia si in vase pleno aqua cinis mittatur, totã aquam cito cõsumet: est etiã naturæ valde calidę: quia manet ibi virtus ignis resoluentis illũ vsque ad vltimam resolutionem actualem. *Descendat de cęlo super te cinis.* Non põt talis metheorologica impressio naturaliter causari: quia scd̃m ꝙ patet in libris metheororũ sępe

Cinis est rerum omnium minutissim⁹.

I oīs impressio fit ex vapore & exhalatione: nulla autẽ exhalatio vel vapor tam siccus esse potest aut tam solidus: quia si id qd̃ eleuatur a terra calidũ & siccũ est per cõpressionem frigidi circunstantis inflãmabitur, vt patet in impressionibus ignitis: si aũt humidũ est a frigido circunstante condẽsabitur vsque ad aliquem gradũ: nulla tñ est materia ita sicca & calida metheorologica quia materia impressionũ gracilis est, & bñ passibilis: materia aũt ex qua cinis fieri deberet multũ solida & cõpactissima esset. si ergo aliqñ cinis de cęlo veniat non naturaliter est, sed a Deo mittitur sicut diximus de mãna: & tunc iste cinis ex excedenti caliditate cõsumptiuus est nimis, & vlcerũ causatiu⁹ patet Exo. 8. cap. quia qñ misit Moyses cinerẽ de ca-

K mino factæ sunt vesicæ turgentes & vlcera mittente Deo cinerẽ de cęlo in omni terra Aegypti: quia cinis quem Moyses misit non attingebat totã terrã Aegypti, etiam dato ꝙ attigisset non erat tantæ caliditatis quòd vesicas gigneret. *Donec conteraris.* Quia talis cinis de cęlo veniens totam terram desiccaret: & fructus agrorum tolleret. *Tradat te Dominus.* Hic ponitur secundum, scilicet inimicis suis subiugatio. *Corruentem ante hostes tuos.* Idest quòd tu iudicio cadas & ipsis nihil agentibus vincaris: & sic quando Iudæi legem Dei præuaricabantur aliæ gentes etiam si paruę potestatis essent, subigebant eos seruituti, & diripiebant bona eorum.

Inimicis suis subiugatio.

Quare

Quare maxima omnium maledictionum sit ab hostibus vinci. Quæst. IIII.

PONIT Deus in hoc magnam maledictionem: quia sicut victoria de hostibus erat de maximis bonis quæ olim homines appetebant, vt patet Gen. 24. cum dicunt cognati Rebeccæ imprecantes ei prospera, soror nostra es crescas in millia: & possideat semẽ tuum portas inimicorum suorum: & Deus hunc modum secutus in maxima benedictione, quam dedit Abrahæ cum voluit immolare filium suum dixit ei tanquam pro magna benedictione: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: sicut ergo bonũ valde magnum erat vincere hostes, ita erat extremum malorum ab hostibus vinci. Primo quia inter bona ciuilia maximum existimatur esse honor, vnde viri actiui & valde virtuosi ciuiliter hunc vitę actiuę politicę finem putant, vt ait Arist. primo Ethic. sed vincere est honor, vinci vero ecõtrario magnum dedecus. ergo valde magnum malum est vinci, vel corruere ante hostes. Item sicut libertas est de maximis bonis extra quam de bonis ciuilibus nullum manere videtur: sed per hoc quòd est vinci ab hostibus incurrunt homines seruitutem: ergo vinci est de maximis malis. Item nullum maius malum est morte, cum ipsa sit vltimum terribilium, vt ait Arist. in 3. Ethic. sed per vinci ab hostibus incurrunt homines mortem naturalem, quæ est separatio animæ a corpore, & ciuilem quæ est per seruitutem. ergo malum valde est vinci ab hostibus. Item omnia mala quæ homines incurrunt per alias incurrunt per istam solam plagam: sed omnes aliæ simul sumptæ sunt pessimæ: & quælibet per se est mala: ergo vinci ab hostibus est malum: quia in hoc quod est vinci ab hostibus incurrit homo pestem: quia percussionibus hostilibus citius cadunt homines quàm peste: & sicut fames esuriesq; est vna de istis plagis, ita hostilis inuasio causat continuam famem opprimendo totam terram in quam insurgunt, & vastãdo fructus tam existentes in agris quàm redactos in grano, aut fractos. Inuasio etiam hostilis inducit omnia mala, quæ inducunt plagæ superius positæ, sed differt: quia illæ ponuntur explicite, scilicet, quòd malum quodlibet explicitum est in eis: mala tamen quæ sequuntur ad istam plagam non sunt ita explicita: est etiam malum in hoc: quia cum aliquis vincitur aut moritur in bello, dat de se gaudium inimicis, quod cuilibet homini valde dolorosum est: sed visa maxima calamitate quæ est, cum aliquis corruit coram hostibus suis aut victus est, gaudent hostes sui: ergo est valde sibi tristabile corruere coram hostibus: ex quo sequitur interdum quòd præeligeret aliquis mori & pati durissima non videntibus & scientibus hostibus, quàm videntibus eis pati minora cruciamina, ne consolentur super eum hostes sui: sic patet de rege Saule qui cum iuisset in bellum contra Philistin, & esset percussus, videns totum pondus belli ingrauari super eum, timens ne venientes Philistin illuderent ei: mandauit cuidam de Hebræis sibi assistenti, vt irrueret in eum atque occideret, & sic factum est: quia iuuenis ille filius viri Amalechitæ irruit super Saul, & occidit eũ, vt patet 2. Reg. primo cap.

Item cum Dauid erudiret ad plãctum filios Israel super mortem Saulis & Ionathæ, mandauit caute fieri planctum, ne forte audiretur a gentilibus, & ipsi lætarentur. 2. Reg. primo cap. cum dicitur nolite annunciare in Geth, nec annuncietis in compitis filiæ Ascalonis, ne forte lætentur filię Philistin, & exultent filię incircuncisorum: ex hoc etiam sequitur, quòd si interdum contingat aliquem virum valde animosum contristari magis cur patitur coram hostibus quod coram illis patiatur quàm simpliciter cum patitur: dicẽdo quòd ibi sumitur proprie vindicta de ipso, & non in pęna cum infligitur, aut homo incidit in eam absentibus hostibus.

Per vnam viam. Exponatur sicut supra, & sic factum est quando rex Israel & Iuda, scilicet Achab & Iosaphat pugnauerunt contra regem Syriæ pro Ramoth Galaad: dixit Micheas propheta, vidi cunctum Israel dispersum in montibus quasi oues sine pastore, patet 3. Reg. 22. cap.

Et dispergaris per omnia regna terræ. Quia quando ducti sunt in Babylonem forte aliqui eorũ deducti sunt in multas alias terras: quia multi de eis transierunt in Aegyptum tunc, & ibi postea habitauerunt: nec vnquam reducti fuerunt in Iudęam: quia etiam post in tempore Machabęorum quod fuit quasi per ducentos annos post, morabantur in Aegypto: vnde Iudas Machabęus & alij Iudęi miserunt eis literas de obseruatione duorum festorum, vt patet 2. Macha. primo cap. tẽpore autem Romanę captiuitatis dispersi sunt per vniuersum mundum: & sic manebunt vsque in sęculum.

Sit cadauer tuum. Postquã mortuus fueris ab hostib⁹.

In escam cunctis volatilibus. Idest maneas insepultus:

Et non sit qui abigat. Idest qui remoueat eas inde ductus naturali pietate illa cõminatur, quę homines vt pęnalia iudicant.

Secundum veritatem corpus hominis post mortem non sentit infortunia nec eufortunia: nec iam corpus humanum est: quia anima per quam corpus fit in aliqua specie non est in eo: sed solum secundũ humanam opinionem qui viuentes de corpore suo cogitant post mortem aliter quàm sit: ideo curant dum viuunt de sepultura post mortem, & si illa careant infortunatos se esse putant: sicut ponit Seneca in libro de remedijs fortuitorum, & etiam secũdum consuetudinem ecclesiæ corpora sepeliri debent: & opus pietatis est in sepeliendis illis: quia fuerunt corpora proximorum nostrorum. Et quia resurrectura sunt, & quia carnis nostræ imaginem gerũt: ideo ea despicere non debemus. recte quidem dicitur ista fuisse corpora proximorum & iam non esse: quia corpora humana non sunt: vnde inter cętera opera pietatis nullum est opus quod minus dicatur opus pietatis, vel magis indirecte quàm hoc. nam omnia opera charitatis sunt ad proximum: sed istud non fit ad proximum: quia qui mortuus est non est proximus: nam homo solus est nobis proximus, sed qui mortuus est, nõ est homo: immo si homo esset mortuus, non esset: alia autem fiunt hominibus viuentibus vt corporalia vt cibare, potare, colligere, redimere, visitare, tegere. & si sint spiritualia vt consulere, remittere, castigare, solari, sufferre, & orare. nam homines cibamus, homines potamus, hominibus consulimus, remittimus: & sic de alijs: homines tamen non sepelimus: nõ ergo fit sic directe ad proximum istud opus misericordię quod est sepelire, sicut cętera opera misecordię. Dicet tamen aliquis quòd est opus misericordię: quia fit parti proximi nostri, scilicet corpori illi, quia illud est corpus quod habuit proximus noster: sed etiam hoc falsum est: quia non est idem corpus viuens, & mortuum: nam illa, quę differunt in specie & in genere non sunt idem numero, cum maior differentia semper pręsupponat minorem: sed corpus viuens differt a corpore non viuente secundum genus subalternum, ergo necessario differt numero: si ergo aliquis homo viuens habuit corpus, illud fuit viuens cum

Opera omnia charitatis sũt ad proximũ.

Corpus mortuum non est idẽ q viuum.

cum vero moritur manet cadauer, quod est corpus F quoddam sed est mortuum: ideo differt in genere ab illo, quod erat antea corpus illius hominis: & sic necessario differt numero: corpus ergo quod sepelitur nō est idem corpus numero cum corpore, quod erat hominis viuentis: & fundamentum huius est: quia materia secundum se non accipit speciem, sed habet speciem a forma quæ perficit, & denominat dando esse: cum ergo diuersæ formæ sint necessario materiæ quæ sub illis sunt, in diuersis speciebus reponentur: cum ergo corpus hoc quod est corpus hominis viuentis, sit sub anima rationali perficiente & denominante, vocabitur corpus humanum: cum vero sit sub forma cadaueris, recipit hęc materia esse cadaueris, & est necessario in altero genere, & non erūt G idem numero. Occasio autem deceptionis est propter identitatem symbolorum. dicit enim Aristo. in 2. de generatione & corruptione q͡ symbola manent in generato & in corrupto: vocantur symbola qualitates similes manentes idem numero in diuersis speciebus corporum, vt color, vtpote vt si aliquis homo viuens erat niger, & post mortem manebit nigredo in corpore & figura: quia si antea erat corpus rotundum, vel quadratum, simile manebit in mortuo: & in quantitate, quia si ante erat septem palmorum, & postea erit septem palmorum: & identitas loci, scilicet quòd in eodem loco erit corpus mortuum in quo erat ante viuum: & ista non solum sunt idem in specie, sed etiam in numero: quia nō solum est nigredo, in mortuo & viuēte, sed etiam eadem nigredo numero, quæ erat in corpore viuente erit in mortuo: & eadem figura numero: & sic de cæteris accidentibus. & hoc est quia fundamātum omnium similium accidentium est quantitas. cum ergo quantitas maneat eadem numero, & manebunt istæ dispositiones accidentales idem numero: & hoc est quia ista accidentia non fundantur in substantia rei, sed in quantitate eius: si enim fundarentur in esse rei, cum res distinctæ in genere essent id quod est ante corruptionem & post corruptionem, necesse erat accidentia manentia differre in specie & genere: sed quia idest subiectum primum, scilicet quātitas & corpus & non esse rei: ideo mutatur identitas numeralis rei non mutantibus accidentibus quantum ad identitatem suam. non est ergo idem corpus hominis viuentis & mortui licet vocetur ab aliquibus idem ab identitate symbolorum: sed non bene dicitur: quia sicut non suscipit aliqua substantia esse a suis symbolis, ita nec suscipit identitatem aut diuersitatem ab illis, dicitur tamen istud corpus pertinere ad proximum nostrum, quia istud cadauer quod nunc habet ista accidentia, habuit eadem accidentia quando erat viuēs: licet nunc non sit idem corpus qood erat viuens, gerit tamen quandam similitudinem illius corporis viuentis in symbolis.

Symbola quid.

Percutiat te Dominus vlcere Aegypti. De quo patet Exo. 9. cap. quia iacto per Moysen cinere de camino contra cœlum natæ sunt vesicæ tumētes in cute, tam in hominibus quam in iumentis: & cum ad maturitatem cito venirent, prę nimia caliditate decorticabatur cutis, & manebat apertura tabe fluens, qui vlcus vocabatur: & ista vlcera cum magno dolore fiebant. *Et partem corporis per quam stercora egeruntur*. Idest emittuntur, & ista infirmitas vocatur Hemorrhois: est enim quædam tumefactio in parte secretiori in extremitate venarum, per quam certis mensibus vel temporibus anni sanguis emittitur: & si aliquis eas præscindi faciat & sanari, non fluet sanguis, sed faciliter fiet maniacus, vel horribilem tristitiam incurret temporibus quibus sanguis per hemorrhoidas purgari debebat. Vel potest accipi ista infirmitas non pro hemorrhoide, sed pro emissione & putrefactione extalium per secretā partem natum sicut accidit Philistinis, vt patet primo Reg. 5. & Psalm. 77. & ista grauior infirmitas est, & vocatur plaga mortis in prędicto cap. *Scabie quoque*. Quæ fit cum per desiccationem cutis, & carnis putridæ venenum latebat.

Vlc' Aegypti quid.

Et prurigine ita vt curari nequeas. Idest scabie sicca quæ vocatur serpigo siue sarapion, quæ carnem cooperit, & rubei coloris est ex ardore.

Percutiat te Dominus amentia. Idest magna stultitia.

Cæcitate ac furore mentis. Posset intelligi quòd amentia & furor referantur ad animam, & cæcitas ad oculos, ita quòd Moyses imprecetur hic malos fieri cæcos: sed magis consonat literæ quòd ista tria, scilicet amentia, cęcitas, & furor referantur, & signent vnam rem: quia infra dicitur.

Vt palpes in meridie sicut cæcus in tenebris. Si autem Moyses imprecaretur eis cęcitatem corporalem nō compararet eos cęcis: quia idem non comparatur sibi ipsi. Item quia si cęci essent nihil magis esset eis palpare in meridie quàm in tenebris: ideo est sensus quòd isti corporaliter viderent: sed tanta amentia, idest carentia mentis siue recti iudicij, & cęcitate quod idem est: quia transfertur de cęcitate corporali ad cæcitatem intellectus, qui est quidam oculus analogice.

Et tanto furore. Idest impetuositate passionis consequente iudicium distortum, percutiātur isti quòd H videntes clare in meridie putent se non videre, & palpent manibus quasi cęci non videntes.

Et non dirigas vias. Idest non ambules per vias planas & bonas: sed mentis turbatione captus per prę-cipitia cadas: fit hic comparatio in non dirigendo vias de illis qui visu carent ad eos qui quouismodo carent recto iudicio: qui enim cęci sunt, nesciunt quo vadant: ideo in quæcunque aspera & prærupta cadent nisi ab illis videntibus ducantur: si autem cęcus ducat cęcum ambo in foueam prolabuntur: qa cęcus nescit dirigere vias suas: ita qui percussi sunt amentia & furore; ita quòd pars phantastica eorum est læsa, non tendunt recto tramite, sed in quæcunque præcipitia protinus cadent: sic enim sunt ebrij I qui percussi sunt cęcitate spirituali dum intelligentia eorum mero absorpta est. hi namque etiam in plana via exorbitantes præcipitantur: quia quæ plana sunt eis pręrupta & suffossa videntur, vt patet Prouerb. 25. cap. scilicet cui væ. cuius patri væ. cui fouea? cui rixę, cui sine causa vulnera, cui suffosio oculorū? nonne his qui morantur in vino, & student calicibus epotandis? huic autem dicit esse foueas: quia tota terra, quæ nunc plana est, si ambulet aliquis ebrius per eam, videbitur sibi plena foueis.

Omni tempore. Ponit oppressionem factam ab alijs.

Calumniam sustineas. Idest alij diripiāt tibi bona tua per fraudes & cauillationes.

Et opprimaris violentia. Scilicet quòd publice tollantur tibi bona ex nulla causa vel colorata occasione, sed sola violentia, & sunt isti duo modi tollendi K bona alicuius iniuste.

Vxorem accipias & alius dormiat cum ea. Pręcordialis dolor est quòd aliquis habeat vxorem, & sciat quòd alius dormiat cum ea: & hunc vocauerunt dolorem iustum leges super omnes alios dolores, vt patet ff. de adulterijs in l. Gracchus. sed hoc sæpissime contingit in bellis, quòd hostes accipiant vxores & filias hostium, & vtantur eis ad libitum suum.

Quare

Quare pœna ista uxorum adulterantium sit ualde dura viris. Quæstio. V.

ISTA maledictio hic posita est valde dura. s. quòd vnus accipiet vxorem, & alius dormiat cum ea. amant enim viri valde vxores suas habentes ad eas zelum, qui est amor nolens habere consortiũ in amato: cum enim cætera bona secundum virtutẽ communicabilia sint, hoc solum bonum esse cerno incõmunicabile. s. vxor, quia omni virtuti repugnat talis communicatio, & est inhonestissima faciens liberos imperfectos quantum ad nobilitatem: quia nõ possunt accedere ad cognitionem perfectam patrũ, cum aliqua mulier a diuersis viris cognoscitur. Iob vero cum imprecaretur sibi maledictionem, si concupiuisset alterius vxorem ait. 31. cap. si deceptum est cor meum super mulierem: & si ad ostium inimici mei insidiatus sum scortum, sit alterius vxor mea, & super illam incuruentur alij. & ponuntur istę male dictiones ad exaggerãdum malum, quo id malum pœnæ inflictum iuste appareat esse inflictum. Et non est sensus, ꝙ aliqui Israelitę desiderarent ista mala superuentura alijs: sed prænunciabant eis pęnas futuras. & non solum est pœna, ꝙ aliquis accipiat vxorem. & alius dormiat cum ea: sed etiam dolor magnus est, cum quis accipit aliquam in sponsam, & moritur antequã eam carnaliter cognoscat, & postea alius eam carnaliter cognoscat: ideo tales mandabat Deus recedere de bello, vt patet supra 20. c. ne doleat de morte quã expectaret & incumbat sibi anxietas illius facti, ꝓpter nõ fuisse potitum delectabili quod expectabat in vxore sua, & hæc tristitia laxabat corda bellantum, vt nullo modo apti essent ad bellum, & compellabãtur sic celerius in fugam. *Domum ædifices & non habites in ea.* Vel quia in bello morieris, vel quia ab hostibus extra terram tuam captiuus duceris, sicut contigit eis postea quando translati sunt in Assyrios, & deinde quando tribus Iuda ducta fuit in Babylonem, quia domos pulchras reliquerunt hostibus habitandas. *Plantes vineam & non vindemies eam.* Multis illorum in captiuitatibus & bellicis cladibus sic accidit, & ponuntur hic ista tria, quia pro magnis infortunijs habebantur, & ideo nón ibant isti ad bellum, vt patet supra 20. cap. *Bos tuus immoletur coram te.* Idest occidatur ab hostibus ad comedendum: immolari aliquando signat occidere animalia ad reuerentiam Dei, sicut accipitur in omnibus libris superioribus: aliquãdo signat immolari. i. occidere solum, & sic ad quemcũque vsum animalia occidãtur immolari dicuntur, *Et non comedas ex eo,* Et iste erat maior dolor: multa aliqui patiuntur in rebus suis, vel in persona sua permittentes illa, quia parte quadam damni participant, ꝙ si non participarent nullo modo paterentur: si enim bos istius corã eo occideretur, & dẽt ei famelico de carnibus bouis licet tristaretur, quia contra præceptum eius de boue suo aliquid factum fuisset, tamen non totaliter tristaretur, sed si nihil accepit de boue suo immolato corã eo tristatur valde, & quia voluntas huius non elegit a principio bouem immolari, & quia damno facto nullam inde consequitur vtilitatem aut delectationem. Et sic iura interdum consentiunt grauamina aliquorum, quia in hoc aliqua vtilitas erat ipsorum damnificatorum, & sic habetur instituta de statu personarũ in fine cum dicitur, quòd maior annis. 20. potest permittere se venundari, quia participando precium aliqua vtilitas est, & non participando nulla vtilitas est. *Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo.* Per violentam depdationem: magis enim dolent homines de rapina bonorum suorum, quæ fit videntibus suis, quàm de furto rerum suarum, quod clandestine committitur, &

A ratio quia in rapina sunt duo. s. damnum ex perditione rei ablatæ, & contemptus ex iniuria possidentis, quia coram ipso fit: in furto autem solum damnum rei ablatæ est: quia non contemnitur persona cum ipsa non vidente fiat. *Et non sit qui te adiuuet.* Ad maiorẽ dolorem: quia quando homo habet aliquem adiutorem confidit se posse recuperare res, ideo non tantũ tristatur: cum autem adiutoribus caret, desperatio eum valde cruciat. *Tradantur alteri populo.* Iste de maximis doloribus vnus est, ꝙ patres videant filios suos venundari in exteras nationes propter amorẽ & pietatem. affectio enim patris ad filium inenarrabilis est: diligit enim pater filium tenerrime quasi viscera sua, ideo discessio eorum in perpetuum omnium malorum męstissima est, etiam propter pietatem: cum. n. B filius sit quædam carnis particula de substantia patris abscissa, quando eum pati videt dolet, sicut de seipso, & forte affectuosius, licet non ita sensibiliter: quia filium teneriorem videt. *Videntibus oculis tuis & deficientibus.* In destructione bonorum possessorum, licet videamus eam fieri, non deficiunt oculi nostri, quia illa bona extra nos sunt: in perditione autem filiorũ, quia sunt viscera nostra se non sustinent. *Et non sit fortitudo in manu tua.* Scilicet ad eripiendum eos de manu hostium. *Fructus terræ tuæ.* Scilicet quos producit terra te non laborante, sicut sunt herba & fructus multarum arborum. *Et omnes labores tuos.* Idest omnes fructus quos acquiris per culturam, vel ea quæ in negotiationibus, vel aliàs habes. *Comedet populus quem ignoras.* C Quia Assyrij & Caldæi, qui captiuarunt Israel & Iudam, erant gentes ignotæ eis, & veniebant de longinquis terris. *Sis semper calumniam sustinens.* Supra expositum est. *Et stupens ad terrorem eorum quæ videbant oculi tui.* Videbant enim occisiones terribiles in suis, & horribilitatem hostium, vt describit Iohel. 2. capit. ex quibus reddebantur stupidi. i. quasi non potentes loqui, nec sufficientes tanta admirari. *Percutiat te dominus vlcere pessimo.* Sunt enim quædam vlcera causantia magnum dolorem. *In genibus.* Magnus dolor est ibi in vlceribus propter versabilitatem partium coniunctarum: non autem est tantus dolor in membris, quæ sunt continua & recta, vbi non est connexio diuersorum. *Et in suris.* Suræ sunt partes crurum ex coxa vsq; D ad talos, & vocantur tibię. *A planta pedis vsque ad verticem tuum.* Non refertur ad vlcera, quia illa solum ponuntur in genibus & suris: alię autem partes corporis percuti debent alia infirmitate, & patet quia si totum corpus repleri deberet, frustra poneretur in genibus & suris: sed potest satis bene dici, ꝙ intelligatur repletio vlcerum nõ solum in istis partibus, sed in toto corpore: sed ponuntur istæ partes, quia forte in istis rariꝰ eueniunt vlcera. *Ducet te dominus & regem tuum quem constitues.* Licet contra voluntatem Dei esset, ꝙ cõstituerent regem, tamen sciebat eos facturos: ideo prædicit quid euenturum sit eis cum rege suo. s. ꝙ ducent in alias gentes: patet de Osee rege Israel, qui ductus fuit cum vndecim tribubus in terram Medorum per Salmanasar regẽ, vt patet 4. Reg. 17. cap. & Ioachim E rex Iuda ductus fuit in Babylonem cum viris nobilioribus, & sapientioribus in omni arte in regno suo, vt patet 4. Reg. 24. cap. Et Sedechias priuatus oculis ductus fuit in Babylonem, vt habetur 4. Regum. 25. cap. *Et seruies ibi diis alienis ligno, & lapidi.* Hoc non dicitur imperatiue: sed per modum prophetiæ: quia propter peccata sua dabatur eis in pęnã, ꝙ ducerentur in tales gentes a quibus cogerentur adorare deos: ideo Hieremias misit quandam epistolam Iudæis existentibus in captiuitate Babylonis, ne inducerentur ex aliqua causa ad colendum idola, & est ista epistola. cap. 6. libri Baruch. *Et eris perditus.* Hic ponitur. tertium. s. ꝓpriæ

In rapina duo sunt.

Propriæ personæ infamatio.

priæ personæ infamatio, *Et eris perditus.* Idest in nulla reputatione teneberis apud alias gentes. *In prouerbium & in fabulam.* Idest quòd omnes gentes loquentur de te dicentes quomodo Deus contriuerit te: prouerbiũ dicitur moralis instructio, & notabilis, sicut dicimus prouerbia Salomonis, idest quædam præpositiones veræ & notabiles de directione vitæ humanæ, & dicũtur prouerbia quasi procul a verbo, idest quia nõ sunt sicut verba, quæ communiter loquimur, quæ paucã doctrinam patiunt: ista autem doctrinæ moralis plena sunt: fabula dicitur argumentum de rebus, quæ non sunt veræ nec verisimiles, sed tamẽ pulchram habent connexionem, ita quòd si esse possent sic essent vt fabulæ poetarum: hic autem non accipitur sic: sed fabula dicitur historia rei gestæ quę communiter narratur: ideo a fando fabula dicitur, & vtrunque accidit quando alicui magnæ personæ, vel vni genti magna calamitas contigit, scilicet ꝙ illa calamitas apud multos continue narratur, & sic vocatur fabula: accipiuntur etiam ex illa re gesta aliqua documenta moralia vniuersalia, & illa prouerbia dicuntur quæ multum differunt a narratione. *Sementem multam iacies & modicum congregabis.* Hoc etiam maledictionem populi notat, quia ista propter peccata infliguntur, maxime Iudæis quibus si in mandatis Dei ambularent bona terræ promittebantur, patet Esa. primo cap. *Quia locustæ deuorabunt omnia.* Ista plaga minor est quàm hostilis destructio, ideo communiter præcedebat bella, licet hic postponatur, vt probauimus Leui. 26. cap. de hoc Iohel primo cap. *Quoniam uastabitur vermibus.* Vermes vinearum sunt parui ex aeris intemperie generati, qui folijs propaginum inuoluti ea totaliter desiccant & consumunt, ideo erucę quasi vrucę vocantur, quia totam vineæ viredinem exurunt: brucus etiam vineas consumit vniuersa comedẽs & deuastans. *Oliuas habebis in omnibus terminis tuis.* In terra promissionis oliuæ multum abundant, in tantum quòd dicebantur vngere pedes in oleo, & hoc maxime in tribu Aser, vt patet infra 33. cap. *Quia defluent & peribunt.* Ante maturitatis aduentum temporis intemperie de arboribus fluent. *Filios generabis & non frueris eis.* Idest nõ delectaberis in communicatione cum illis: quia ducẽtur captiui in terras hostiles, vt amplius non videas eos. frui non accipitur hic totaliter proprie, quia est ad res quę propter se vltimate amã tur, & sic res sunt tres quibꝰ fruimur. s. pater, filius, & spiritus sanctus. alijs autem rebus non debemus frui, vt ponit August. & habetur primo Sententiarum per magistrum distinctione prima. tamen secundum modum loquendi philosophorum qui post vitam moralem communicationẽ nostram ad Deum nõ credebant, fruitio aliter ponitur: quia omnia illa fruibilia dicuntur, quæcũque propter aliud non appetuntur, vt actu virtutis, & ipsa virtute fruimur, & amicis, & similibus: & distinguunt isti fruibilia contra vtilia: sunt autem vtilia quæ ad aliud totaliter ordinant, vt diuitias, & quædam alia bona, secundum modum vulgarem omnibus rebus frui possumus: quia inordinatus homo in quacunque re finem sibi præstituere potest: ideo aliqui corporalibus delitijs fruuntur, quia eas propter se accipiunt, & sic dicebat Thamar vide quid mihi dabis, vt fruaris concubitu meo: alij autem pecunijs, & isti inordinatissime agunt, quia nulla res minus habet de ratione finis ꝙ̃ pecuniæ, quia secundum suam naturam sunt mediũ communicandi, vt patet 5. Ethi. ideo vtiles sunt: filijs autem quia amor eorum propter nihil aliud est, & ponitur in genere honestorum, sicut amor parentum, amicorum, patriæ, & virtutis etiam secundum positionem philosophorum, tamen secundum veritatẽ omnia ista amori Dei subordinari debẽt; ideo magis

Quid sit frui, & quibus fruendum est.

F vtilia quàm fruibilia sunt. scriptura tamen sacra aliqñ loquitur modo vulgari. *Rubigo consumet* Rubigo aeris intemperie causatur in fructibus & frugibus, vt vermibus interius corrodantur, & marcentes ante debitum tempus deficiant. *Aduena qui tecum.* Hic ponitur quartum. s. ab inferioribus suis & seruis facta humiliatio. *Aduena qui tecum uersatur.* Aduenæ. i. gentiles conuersi ad iudaismum, vt communiter pauperes erant, quia inter filios Israel hæreditatem non accipiebant, & quia in terra sua hæreditates suas immobiles reliq̃rant: cum ergo isti ditarẽtur, & dñarentur Iudæis magna calamitas erat eis. Erat enim valde repugnans intentioni Hebręorum, quia aduenæ de gentilitate cõuersi inter eos exaltarentur, & essent honoratiores hebræis. nam hebręi valde erant inuidi, & in alterutrum
G inuidebant, quantomagis quantum ad illos qui erant de alienigenis, & non habebant cõtra eos viscera charitatis, licẽt Deus sæpe ad hoc admoneret, vt diligerẽt eos, & non contristarent eos, vt patet Exo. 22. cap. & supra 11. Deus tamen vt aliqualiter concederet locũ duriciei Iudæorum, quia in illo statu legis imperfectę omnia vitia eorum corrigere nolebat, nec oportebat, fecit vt non gauderent eisdem priuilegijs conuersi de gentilitate qui vocantur aduenæ & filij conuersorũ, quibus gaudebant Iudæi a progenie Iacob descendentes. nam inter Iudęos erat annus septimus quilibet annus remissionis, scilicet quòd si aliquis debebat aliquid alteri, & accedebat ad annum illum non soluebat, sed remittebatur debitum ipso iure, & dato quòd creditor vellet repetere debitorem conueniẽ
H do eum in iudicio, non dabatur ei actio, quia erat exceptio ex lege remittente debitum, vt patet sup. 15. c. cum dicitur septimo anno facies remissionem, ꝙ̃ hoc ritu celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, aut proximo, vel fratre repetere nõ poteris: etiam in isto anno ille qui erat seruus de hebræis liberabatur a seruitute, vt patet in eod. c. cum dicitur cum fuerit tibi venditus frater tuus Hebræus, aut Hebræa sex annis seruiet tibi, & in septimo anno dimittes eum liberũ, & si forte ex aliqua causa, vt pote quia habebat seruuꝰ vxorem quam dederat ei dñs, & filios susceperat, nolebat exire donec educeret secum vxorem & filios, manebat vsque ad annum Iubileum, qui fiebat de 50.
I in 50. annis, de quo Exo. 21. & Leui. 25. & supra 15. c. & tũc exibat liber cum vxore & filijs suis, vt patet Leui. 25. Item si aliquis vendidisset alicui aliquam possessionem, non manebat illa vendita in æternum, sed in anno Iubilei redibat quęlibet possessio ad eum, qui possederat, vel ad hæredes eius: de hoc Leui. 25. cap. de his non seruabatur aliquid ad aduenas, qui sunt gẽtiles nati, & postea conuersi ad iudaismum, vel nati de conuersis.

Ab inferioribus suis, ac seruis facta humiliatio.

Multa priuilegia dabantur Iudæis ex genere quæ non dabantur conuersis.

Primum namque de remissione debitorum non habebat locum ad aduenas, vt patet supra 15. ca. cum dicitur cui aliquid debetur ab amico, & proximo, & fratre suo repetere non poteris: quia annus remissio-
K nis est, ab aduena & peregrino repetere poteris: ciuẽ autem repetendi licentiam non habebis.

De secũdo quod erat liberatio a seruitute in anno septimo, aut in anno Iubilei, satis patet, quòd non extendatur ad Iudæos conuersos de gentilitate. nam supra 15. cap. & Exo. 21. vbi ponitur lex de remissione seruorum in septimo, dicitur hoc tenere quando vendebatur aliquis Iudæus, qui erat frater, idest qui erat de genere Hebræorum, & per hoc vocabatur frater cuiuslibet alterius Hebræi: de aduenis ergo non intelligebatur.

Item quia Leuit. 25. cap. dicitur, quòd de aduenis debebãt esse serui in perpetuum, qui non liberarent lege Iubilei, vel aliqua alia cõditione, scilicet seruus

& ancilla

& ancilla sint vobis de nationibus, quę in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra homines habebitis in seruos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros atque possidebitis in æternum: de 3. scilicet de liberatione possessionum venditarum in Iubileo, non pertinebat quippiam ad aduenas: quia Leui. 25. cap. vbi datur lex de liberatione ista possessionum, ponitur in principio legis, si attenuatus frater tuus vendiderit possessiunculam suam. Fratres autem soli Hebræi inter se vocantur, ergo ad solos eos lex hæc extēdi debet: ex his autem oriebantur quædam inuidiæ inter Iudæos a progenie & Iudeos conuersos ex gentilitate. nam Iudæi a progenie habēt exosos aduenas, & aduenæ quando aliquos Hebræos in seruos accipiebant, eos valde premebant, vt patet Leui. 25. capit. vbi hortatur Deus, quòd quando aliquis de Iudæis ex genere fuerit venditus alicui de aduenis, φ alij de cognatione eius laborent eū liberare, ne ille affligat eum in conspectu Israelitarum, cum ergo inualescebant aduenæ apud Iudæos, ita vt dominarentur eorum, vel saltem essent magis honorati propter diuitias & potentiam, valde desecabantur Iudæi ex progenie cordibus suis, veluti si hostili subderentur seruituti: infligit igitur Deus hoc eis pro maledictione, vt cum mali fuerint incuruentur ipsi, & exaltentur aduenæ eorum. *Ipse fænerabitur tibi.* Idest accommodabit tibi, quia ipse abundabit. *Et tu non fæneraberis ei.* i. non poteris fenerari ei, quia pauper eris.

Fænerari quot modis accipitur, *Quæstio. VI.*

Accipi potest fenerari hic dupliciter. Vno modo pro mutuare simpliciter. Alio modo pro fœnerari, siue mutuare ad vsuram. Accipiendo primo modo tu efficieris pauper, ita quòd egeas, vt alius tibi accommodet, & non poteris cuiquam commodare, & aduena efficietur diues, ita quòd posset commodare tibi habendo multas pecunias, si voluerit, & non indigebit, vt tu ei accommodes, & tunc est dupliciter maledictio, primo, quia Israelitæ depauperantur, ita quòd nihil possideant, & egeant, vt alij eis mutuent, quod est directe infortunium. secundo indirecte maledicuntur, quia efficiuntur diuites aduenæ, & per hoc sunt maiores Iudæis, quod rursus erat magna afflictio Iudæis, & iste modus loquendi seruatur supra 15. cap. scilicet fœneraberis gentibus multis, & a nulla earum fenus recipies, idest si tu facies ea, quæ mandantur, Deus dabit tibi pecunias multas, ita quòd possis multis gentibus mutuum dare, & non egeas, vt aliqua earum tibi fœnus tribuat mutuando. Alio modo potest accipi fenerari, idest dare ad vsuram, & sic etiam accipi potest conuenienter hic: quia licet Iudæi non possent inter se dare ad vsuram, vt patet Leuit. 25. & 23. capit. poterant tamen Iudæi dare ad vsuram alienis, & vocantur alieni omnes qui non sunt fratres, cum dicat litera supra 23. cap. non feneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri tuo autem absque vsura, id quo indiget commodabis: sed fratres solum vocantur Iudæi ex genere inter se: ergo poterat dari ad vsuram eis qui non erant Iudęi a linea Iacob descendentes. antecedens patet, quia supra 15. capitu. dicitur cum vēditus fuerit tibi frater tuus, qui est Hebreus, aut Hebręa, & sic patet Leuit. 25. capit. vbi manifeste soli fratres sunt Iudęi descendentes ex genere Iacob. cōuersi autem non vocantur fratres, ergo poterant eis dare ad vsuram alij Iudæi, sicut dabant gentilibus manentibus in gentilitate, & sicut Iudęi dabant licite alijs

A ad vsuram, ita & conuersi poterant dare ad vsuram Iudæis, de quibus diximus supra 23. cap. ponendo fundamenta horum, & ibi vide, & secundum istum modum est sensus aduenæ, qui morantur inter vos efficientur diuites, & vos efficiemini pauperes, & sic. *Non poteritis vos fænerari eis.* Idest dare ad vsuram, licet vobis per legem concessum sit: ipsi autem poterunt vobis dare ad vsuram, quia diuites erunt, & cogemini vos ab eis sub vsuris accipere, & sic subijciemini potestati eorum. *Ipse erit in caput & tu in caudam.* Ita quòd non solum aduenæ superarent eos in diuitijs, sed etiam in honoribus & dignitatibus: sed hoc magis abominabile erat, quia alienigenæ non deberent assumi in principes vel rectores, vt diximus sup.
B 23. capitu. In hoc enim differentia erat, quia quidam alienigenæ erant, qui non prohibebantur expresse habere principatus & dignitates in ecclesia Hebręorū, idest in populo eorum, qui vocatur ecclesia licet eis non darentur, quia quicunque esset conuersus nouiter ad fidem, non erat dispositus, vt esset adhuc pręlatus, quia erat suspectus de instabilitate, & de aliquibus alijs, ideoq; mandabat Apostolus prima ad Timot. 3. cap. quòd oportet episcopum non esse neophitum, idest nouiter conuersum. Aliqui erant conuersi, qui expresse excludebantur ab introitu, & istud dupliciter, quia quidam excludebantur in æternum; alij autem ad tempus. In æternum excludebantur duę gentes, scilicet Ammonitæ & Moabitæ, qui in æternum non intrabant in ecclesiam Dei, vt patet su-
C pra 23. cap. cuius causæ ibi explicantur in litera: aliæ gentes erant quæ excludebantur ad tempus, scilicet Aegyptij, & Idumei, quia cōuersi ex eis in 3. generatione intrabant ecclesiam Dei, vt patet supra 23. cap. ante vero non intrabant. *Et venient super te omnes maledictiones istæ.* Idest super te cōsumabuntur omnes istę maledictiones, & plures alię quę non sunt hic scriptæ dicuntur venire super te, idest super caput tuum, quia super te omnes grauabuntur. *Et persequentes apprehendent te.* Hic fit metaphora de istis maledictionibus fingendo quasi ipsę sint quidam hostes: qui enim hostes sunt, persequuntur eos qui sunt hostes sui inquirētes eos, vt occidant: & cum sciuerint qui sunt, persequūtur eos, donec tradiderint in manus hostium, idest in
D manus suas qui sunt hostes, quod est apprehendere eos: ita est in maledictionibus hominis quas hic ponit: quia si Iudæi non complerent mandata, veniebant super eos istę maledictiones, & antequam venirent, videbantur persequi eos, in quibus manere debebant tanquam currentes post illos, & ad vltimum apprehendebant eos tenentes eos, sicut qui velociter currendo aliquem attingit, & fortiter detinet. *Donec intereas.* Idest istę maledictiones veniēt super te, & nō dimittent te donec intereas, idest donec moriaris, nisi forte in peccatum reliqueris, quia tunc ipsę dimittēt te. *Quia non seruasti mandata eius.* Moralia & iudicialia. *Et cæremonias.* Idest præcepta cęremonialia. *Et erunt in te signa.* Idest aliqua mala, quę comprobent te malum egisse contra Deum. *Et prodigia.* Idest aliqua maiora,
E & horribilia mala. Et signant adhuc in futurum maiora mala euentura fore. *Et in semine tuo vsque in sempiternum.* Idest in magno tempore, quia sempiternum & ęternum non significant semper temporis indeficientiam, sed aliquando modicum tempus circa 50. annos, vt patet sup. 15. cap. vbi dicitur de Iubileo. Et sic fuit captiuitas Babylonica sempiterna licet solum 70. annis durauerit: potest tamen accipi hic sempiternum proprie, & tunc non extenditur simpliciter ad omnia peccata Iudæorum, quia non steterunt ꝓ quolibet eorum in sempiternum sub signis & prodigijs: sed solum conuenit hoc duobus peccatis. s. peccato,

quod

quod fecerunt vndecim tribus, pro quo vsq; hoc detinentur in terra Medorum intra Caspios montes,& manebunt nunquam redituræ in Iudæam ad habitandum, & peccato tribus Iudæ pro quo cum Leuitis suis a Romanis in æternum captiuata est: sed potest intelligi sempiternum extendendo ad omne peccatũ conditionaliter, sicut textus vult, scilicet ꝙ pro quolibet peccato daretur punitio sempiterna, vt conuerterentur ad Deum in toto corde suo, & quia in omnibus alijs pœnis pro peccatis prioribus conuertebãtur ad Deum, durabant pœnæ temporaliter. nunc autem quoniã indurati sunt, perpetuo sic manebunt. *In gaudio cordis tui & lætitia.* Idest quia noluisti seruire Deo tuo, dum habebas gaudium & lætitiam in abundantia omnium rerum. *In gaudio & lætitia propter omnium rerum abundantiam.* Idest debuisset populus Hebraic⁹ valde seruire Deo in lætitia & exultatione, & hoc ꝓpter rerum omnium abũdantiam. i. quia habes omnia ad abundantiam & volũtatem tuam: nihil enim tibi deest, & bonorum cumulo vndique sufficiens es, quæ ad magnam gratitudinem homines inclinare deberent: si enim aliquis magna paupertate, & aduersitate deserat Deum conuersus ad idola aliquo modo bonum sit, siue non ita malum, sicut si ista omnia habẽs conuerteretur ad idolatriam: Iudæi tamen omnia ista habentes conuertebantur ad idola, ergo merebantur magnam pœnam, & subiungitur. s. *Seruies inimico tuo.* Etiam si nolis immo nolendo, quia nullus libenter hostibus subijcitur. *Quem immittet dominus.* Istæ pœnæ infliguntur a Deo conuenientes sceleribus tuis. s. vt q non vult bonus esse in gaudio, fit malus in tristitia, & sic de cæteris oppositis, quæ ponũtur in litera, scilicet in paupertate, & abundantia rerum. *Seruies inimico tuo in fame & siti.* Idest cum fame, ita quòd non solum suffiẽt tibi, quòd fame & siti vsq; ad interitum crucieris: sed etiam ꝙ seruias hostibus, in qua seruitute homines pati solent ista mala, & plura alia. *Et omnia penuria.* Idest siue quantum ad cibum vel potum, vestitũ, & omnem humanam consolationem. *Adducet dominus super te gentem de longinquo.* Hic ponitur. 5. scilicet

Hostilis inuasio. hostilis obsessio, in qua hominibus malorum extrema adueniunt, s. mors, & diuersa genera terribilium, sicut Seguntinis in ciuitate, quę Seguntum dicitur in terra Hispanorum accidit, ꝙ obsessione premẽte ne fidem Romanis infringerent de amicitia data, se omnes cum rebus suis flammis iniecerunt, vt deplorat August. 3. de ciuit. Dei cap. 20. *De extremis terræ finibus.* Scilicet Assyrios primo, deinde Caldæos de Babylone, & sunt gentes istæ satis remotæ a terra promissionis: sunt enim secundum longitudinem magis oriẽtales, & secundum latitudinem sunt declinantes ad Septentrionem. *In similitudinem aquilæ volantis,* i. quòd istæ gentes ita velociter venerunt contra Israel, ꝙ eis resisti non poterat, sicut aquilæ cum impetu volanti. *Cuius linguam intelligere non possis.* Quia multum differũt idiomata Israelitarum ab idiomatibus Assyriorum, & Caldæorum, & hoc ad malorum cumulum est, qa hostes non possent condolere eis patientibus, cũ verba dolorem indicantia intelligere non valerent, nec possent cum eis aliquas facere compactiones: aliqui tamen erant inter Iudæos, qui linguas istas intelligebant, sed pauci, vt patet 4. Regum 18. cap. vbi legati regis Assyriorum locuti sunt Hebraice ad præpositos Ezechiæ regis, & isti rogabunt illos, vt loquerentur Syriace: quia bene intelligebant linguam, ne totus populus intelligeret. *Gentem procacissimam.* Idest cũ indignatione & iniurijs loquentem: accipitur etiam procacissima, idest valde abundans in verbis. *Quæ non deferat seni.* Idest reuereatur ei propter ætatem & sapientiam. *Nec misereatur paruuli.* Propter defectum vi-

F rium & ætatis: sed omnes destruat & capiat, sine differentia ætatis & sexus. *Et deuoret fructum iumentorum tuorum.* Idest filios Equorum, Asinorum, & Camelorum, quos deuorabit non illos comedendo, sed in ore gladij destruendo, vel tibi rapiendo illos ad vsum suũ. *Donec intereas.* Fame non habens alimenta. *Et non relinquant tibi triticum.* Ista omnia fiunt in obsedione, quia omnia quæ extra sunt, hostes demoliũtur, donec eos qui intra muros sunt, fame affectos in captiuitatem recipiant. *Donec te disperdat in cunctis vrbibus tuis.* Idest donec faciat te fame & desperatione perire existentem intra vrbes tuas. *Et destruentur muri tui.* Hoc est quod sequitur ad continuam & longam obsedionem, scilicet ꝙ per quotidianos hostium impulsus ad vltimũ muri corruant. *Firmi atque sublimes.* Ista duo pertinent

G ad bonitatem murorum, quòd firmi sint, scilicet bene grossi, & de materia forti, vt lapidibus sectis, vel latere bitumine lito. Secundum quòd sint sublimes, idest alti ne faciliter hostes supra ascendere valeant. *In quibus habebatis fiduciam in omni terra.* Et hoc erat quędam causa destructionis eorum, quia magis adiutorio humano quàm diuino nitebantur. *Et comedes fructum vteri tui.* Idest filios tuos præ famis angustia, sicut factum fuit tempore Ioram regis, vt patet 4. Reg. 6. cap. quia duę mulieres comederunt filium vnius, & fuit de hoc quæstio coram rege. sic etiam narrat contigisse Iosephus in obsedione Ierusalem per Romanos, in qua ipse captus fuit, & Romam adductus, vt habetur in libro eiusdem de Iudaico bello, & hoc omniũ horribilium horribilius est: sed ad omnium malorum cõ

H summationẽ ista eueniebant, & dicitur hoc tam ad patrem quàm ad matrem, quia filius est fructus vteri matris, quia in eo formatur & partem substantiæ spermaticæ matris suscipit, & dicitur de vtero patris, quia principalis portio seminis de lumbis paternis effluit, omnia autem interiora vterus vocantur: ideo filius natus de lumbis patris de vtero eius nasci dicitur. *Et vastitate.* Idest angustiæ magnitudine. vastitas enim significare potest multa: vno modo vastitas, idest angustiæ magnitudo, & hoc modo accipitur hic, quia in maxima angustiarum essent isti miseri Iudæi, cum cogerentur auide manducare carnes filiorum suorum, in quo licet ab vtroque infelices sint, infeliciores tamen eos arbitror in eo, quod agunt quàm in eo, qđ Vastitas multa significat.

I patiuntur: famem patiuntur filios deuorant: famem. n. & alia fortunę aduersantia perpeti dolorosumqu idem, sed virile est: filios autem ore nephando manducare viscera nostra iterato in viscera regerentes omnium turpissimum atq; infandissimum: infelix enim qui quacunque fame adigente ad execrandos cibos ora vertit. melius est enim fortiter mori quàm infelicibus epulis maculari, quia vt ait Aristot. 3. Ethi. ad quędam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientem durissima. Alio modo vastitas accipitur pro solitudine, hoc mõ non põt hic accipi. 3. mõ accipit vastitas ꝓ destructione, & hoc mõ dr a vastando,

K & sic ẽt põt sumi in ꝓposito. *Homo delicatus.* Ex carnis teneritudine. *Et luxuriosus.* Idest valde fruens cibis delectabilibus: nec accipitur luxuriosus solũ pro eo, qui actum venereum valde exercet, sed pro quocunque, qui in accipiendo delectabilia cibi & potus, vel actuũ venereorum valde excedit, hic autem solum accipit luxuriosum pro excedente in delectationibus gustus: & hoc ponit ad maiorem mali expressionem, quia comedere carnes filiorum cuilibet homini inenarrabiliter horribile est, sed magis eis, qui cibis delicatissimis fruebantur. *Et vxori quæ cubat in sinu suo.* Idest inter brachia sua: spacium contentum inter brachia circumplexa sinus dicitur. *Ne det eis de carnibus filiorum suorum quas comedet.* Quia eas sibi totas reseruare volet

fame

fame valida perurgente. *Quia uastauerunt te inimici intra portas tuas.* Idest fecerunt, quòd tu obsessus intra portas ciuitatis tuæ nihil haberes ad corporis alimenta. *Tenera mulier.* Ex naturali carnis dispositione. *Et delicata.* Propter dissuetudinem laborum, quia etiam si carnes naturaliter duræ sint alicui, si tamen totaliter se ocio tradit, mollicies in eo inducitur, maxime si cibos teneros sumat: quia partes teneræ cibatiuę adhærentes cuti eam teneram faciunt, nisi per laborem excitato calore euaporentur & deficiant, & tunc manebunt partes solidæ carnis: ideo dicit Philosophus. 2. Ethi. quòd oportet multum cibum sumere, & multos labores sustinere ad causandum robur corporis. *Quæ super terram ingredi non ualebat.* Scilicet ambulando super terram nudam, sed semper erat in tapetibus, & alijs mollibus stramentis. *Nec pedis vestigium figere.* Idest inniti super pedes, quia in compressione carnis tam tenerę dolor causatur, sicut cum aliquid mittitur super carnem tumentem vel vulneratam. *Et illuuie secundinarum.* Idest tantum fames coarctabit, quòd mulieres delicatissimę comedent filios suos nouiter natos, & sanguinem fędissimum, in quo fętus nascitur inuolutus, & quia viri earũ, & alij propinqui astantes partui rapient ista ad comedendum, ipsa inuidebit eis. *Illuuies.* Dicitur immunditia fluens, & solum competit rebus valde humidis, sicut sunt secundinæ, & dicuntur secundinæ quædam pelliculæ de sanguine coagulato, in quibus fętus in matrice latebat, de quibus cibatur dum in matrice est, dicuntur secundinę quasi fęcundinæ, quia in eis fętus inuoluitur, & in exitu de vtero rumpũtur. *Quæ egrediuntur de medio feminum eius.* Idest de vase genitali muliebri: femen idem est qđ femur, & est pars vltima cruris, vbi crus ventri cõiungitur. *Comedent eos clam.* Idest occulte ne alia rapiat carnes illas ad comedendum, quia vir inuidet vxori ne comedat, & vxor viro, vt supra patuit. *Propter rerum omnium penuriam.* Hoc determinat ly comedent, scilicet quòd deficientibus omnibus alimentis conuertebantur ad comedendum carnes filiorum, & non determinat ly clam, quia tũc esset sensus, quòd propter hoc comedebant in abscondito, quia non habebant alios cibos, sed hoc nihil ad propositum. *Omnia verba legis, quæ scripta sunt in hoc volumine.* Idest in Deuteronomio.

Illuuies quid sit.

Secundinæ quid sit.

An Iudæi obligabantur solum ad præcepta huius libri, vel etiam ad præcepta aliorum. 4. librorum Moysi. Quæst. VII.

QVIA non obligabantur Iudęi ad faciendũ alia quàm quę sunt in hoc volumine, licet oẽs quinque libri Moysi lex vocentur, & ibi sint multa quæ non sunt in hoc libro, tamen solum quæ in libro isto sunt obligãt, quia quæ dicuntur in alijs libris aut sunt historialia, vt in tota Genesi, & ista non sunt præceptiua, sed rei gestæ enunciatiua sub assertione: ideo nihil de Genesi repetitur in isto libro cum totus sit historicus: sic sunt multa in Exodo, in Leuitico autem pauca, in libro Numerorum multa, quare non replicantur. Aũt sunt præceptiua, & tunc ista præcepta aut sunt ad semper, aut ad semel. si ad semel non replicantur hic, sed iam facta sunt, vt multa quæ mandantur in Exodo de factione tabernaculi & pertinentium ad illud, quia illa Moyses semel iam fecerat, nec erat vltra necessarium tale præceptum, quia nullum actum dirigere debebat. Si autem præceptum esset ad semel, & tamen nondum erat adimpletum, replicabatur, sicut præceptum de separatione ciuitatum pro fugitiuis, de quibus Nume. 35. cap. & replicantur hic. 5. cap. & 19. Si

A autem præcepta erant ad semper, aut dirigebantur ad omnes de populo, aut ad aliqua genera personarum specialiter: si autem specialia iura essent non replicãtur, sicut in Leuitico multa dicuntur de cæremonijs sacrificiorum, & de ritu purgationum immundorũ, quæ quia pertinebant ad solos sacerdotes non replicantur hic. si autem pertineant ad populares omnia replicantur, vt ponebantur in alijs libris, vel intelliguntur in aliquibus quę hic scribuntur. Et patet veritas huius, quia si respiciantur omnia moralia iudicialia, aut ceremonialia, quæ pertinent ad populum, & reperiuntur in Exodo, Leuitico, & Numero plene inueniuntur hic, & multa super addita, & sic nullus Iudæus obligabatur ad alia quàm ad ea, quæ hic scripta sunt,

B ideo mandabatur supra 17. c. quòd rex haberet Deuteronomium in domo sua, vt in hoc instrueretur in tota lege, nec mandatur ibi de aliquo alio libro. Aliqua erant alia præcepta, quæ erant ad totum populũ & durauerunt multo tempore: tamen quia id quod dirigebat non erat perpetuum, non durabant præcepta in perpetuum, nec replicantur hic, sicut præcepta de manna, scilicet quãtum quilibet colligeret, & qua die colligeret, & sic de cæteris quæ habentur Exo. 16. cap. quia manna non erat semper duraturum.

Iudæi populares solum obligabantur ad obseruandũ ea, quæ continentur in Deuter.

Et si arguas quare non replicat Moyses ista mandata de obseruationibus circa manna, quia licet non esset semper duraturum, tamen tempore quo Moyses ista verba libri huius dixit, durabat, & postea aliquot diebus durauit. nam ista dixit Moyses anno. 40. exitus

C de Aegypto mense vndecimo in principio. durauit autem toto ipso anno, & in principio sequentis anni, qui erat annus. 41. & hoc vsque ad 15. diem mensis primi, in quo fecerunt pascha, & tũc comederunt de panibus terrę illius, & cessauit manna, vt patet Iosue. 5. capit. nec venit vltra. fuit igitur post mortem Moysi duratio man quasi duobus mensibus & dimidio. Respondetur quòd Moyses non replicuit legem de obseruationis modo circa manna propter duo.

Primo quia licet non cessaret tunc manna, tamen sciebat Moyses, quòd immediate cessaturum esset. nam solum dabatur manna ad supplendam indigentiam panis, qui non poterat haberi in deserto: sed cõfestim intraturi erant in terram Chanaan vltra Iordanem, in qua haberent panes ad comedendum, quia

D erant nunc in vltima mansione circa Iordanem, ergo pro tam pauco tempore non oportebat replicari legẽ illam. Secunda causa erat, quia ista obseruatio de modo se habendi circa manna, ita erat assueta propter esse quotidianum, quòd nõ indigebat replicatione, aut exhortatione: de alijs autem præceptis non erat sic, quia in deserto rara præcepta obseruabãtur, & sic per desuetudinem in obliuionem abiebant: ideo necesse erat ea repeti, vt rursus memorię firmarentur: patet antecedens supra 12. cap. cum dicitur non facietis ibi, idest in terra promissionis, quod nos hodie hic facimus singuli, quod sibi rectum videtur: nec enim vsque in præsens tempus venistis ad requiem & possessionem, quam dominus Deus daturus est vobis.

E Tenendum igitur, quòd in hoc libro de præceptis aliorum librorum solum replicantur ea, quæ mansura erant post transitum in terram Chanaan, quę autem iam finitum vsum habebant, aut prope erat eorum abolitio, non repetebantur, quia esset inutilis confirmatio. Alio modo exponi posset ista litera, scilicet quòd Deus induceret plagas has, nisi obseruarent verba voluminis huius, scilicet Deuter. & non fit hic mentio de aliquo alio: non quidem quòd non sint obligati obseruare ea, quæ in alijs libris continentur, licet rarissima sunt in alijs libris pręcepta, quæ hic non ponantur secundum modum distinguendi, quẽ

Doct. opi.

ante

ante fecimus: si tamen aliqua sint illa obseruari necesse est. Et si dicas quomodo ergo punietur ille qui peccauerit in alijs præceptis positis in alijs libris, & non repetitis hic? Dicet forte aliquis quòd punietur pœnis hic contentis. Respondetur quòd quantum est ex forma verborum non poterat puniri peccans in alijs hic non scriptis per pęnas hic specialiter contentas: quia hic dicitur, quòd istæ maledictiones veniēt super eos, qui nō custodierint verba legis huius, quæ scripta sūt in hoc volumine, ergo non arctabātur in alijs quę nō erant hic scripta, quia non erat imposita pro eis talis pęna. Dicendum quòd Deus, qui cognoscit animos peccantium & quantitates peccatorum, dat vt vult pęnas pro peccatis iuxta exigentiam demeritorum, etiam si illas pęnas nunquam in legę scripserit, vel in aliquo fędere confirmauerit: poterat ergo punire peccantes contra præcepta quæ non sunt hic scripta, pœnis quæ hic scriptæ sunt, quia aliqua de non scriptis erant ita grauia sicut peccata in hoc libro scripta, sicut patet de vitijs carnis nephandissimis, quæ ponuntur Leuit. 18. & 20. & de multis alijs in eodem loco, sed adhuc præter hoc dicendum est, quòd sicut Deus fecit hic specialiter pactum cum Israel, vt obseruarēt omnia quæ in hoc libro scripta sunt, & posuit speciales pœnas, ita in alijs præceptis quæ habentur in alijs libris dantur speciales pœnæ, vt patet Leui. 26. vbi est catalogus pœnarum infligēdarum pro fractione præceptorum in alijs libris positorum, sicut hic est maledictionum catalogus pro frangentibus pręcepta in hoc libro descripta.

Sed quæres quare non fecit hic Moyses mentionē de præceptis contentis in alijs libris quòd infligerētur istæ pœnæ fractoribus etiam pręceptorum illorum. Respōdetur quòd duę fuerunt leges siue fędera vnū fędus quod factum est in monte Synai, & ibidem cōfirmatum, vt patet Exodi 19. & 20. atque 24. aliud fędus, vel lex est, quod Moyses pepigit hic cum filijs Israel, scilicet in campestribus Moab. distinctę autem leges & fędera distinctis cōfirmationibus & pęnarum inflictionibus egent: si autem fuisset tota vna lex, qñ ponerentur hic pęnæ, non referrent specialiter ad fractores huiusmodi præceptorum quæ in hoc libro cōtinentur: sed ad fractores legis quomodocunque infringerent siue quæcunque præcepta infringerent. quod autem sint istæ duæ legislationes & fędera patet in principio 16. cap. scilicet hæc sunt verba fęderis quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab præter illud fędus, quod cum eis pepigit in Oreb. *Et timueris nomen eius.* Quia ante facere præcepta Dei est timere Deum. *Terribile & gloriosum.* Scilicet nomen Dei ineffabile, quod proprie Deo cōuenit, quia alia nomina Dei in Hebręo dicuntur de Deo, & temporalibus dominis, vt patet sæpe in Gen. & Exo. & illud est nomen tetragramaton, & est sensus quòd audito nomine Dei homo timeat illud, & horreat facere mala propter reuerentiam & timorem Dei. Vocatur terribile, quia audito illo terreri debemus magisquam audito quocunque alio nomine, ita quòd magis ꝑpter timorem Dei, quàm cuiuscunque alterius rei vitemus mala: vocatur gloriosum, quia signat rem excellentissimam, qua nihil maius, nec melius excogitari potest. *Hoc est Deum tuum.* Idest hoc nomen Deus tuus est nomen terribile & gloriosum. dicit hæc ad differentiam aliarum gentium quæ idola sua vocabant deos nomine proprijssimo Dei: cum autem dicitur Deus tuus solum signatur Deus Hebręorum qui est verus Deus. *Augebit dominus plagas tuas.* Ponebat supra mala multa quodlibet eorum per se declarando: hic autem ponit multa sub cumulo non declarando specialiter, sed sub noīe augmēti.

F *Augebit dominus plagas tuas.* Idest faciet eas multas, quia infligendo omnes quæ hic ponuntur, satis sunt multæ, vel aliter & melius. *Augebit dominus plagas tuas.* Idest non solum inferet istas quæ hic scriptæ sunt: sed etiam multas alias, vt patet infra: etiam quia hic vult Deus demonstrare grauem punitionem peccatorū, & hoc notat in duobus, scilicet in numero pęnarum, & in atrocitate earum: numerus pęnarum ponitur hic, quia dicitur augebit dominus plagas tuas: atrocitas, aut seueritas pœnarum apparet infra cum dicitur plagas magnas, & perseuerantes infirmitates pessimas, & perpetuas. Ista augmentatio pęnarum est, cū est pertinacia in peccatis: nam qui primo peccat meretur simplicem pœnam: qui autem continuat, meretur pęnam multiplicatam, hoc habetur clare Leuit. G 26. cap. vbi ponitur modus puniendi Dei, & primo ponit aliquam pœnam simpliciter, deinde siquis resistit, dicit se illaturum centuplum, & iterum si resistit aliud septupli septuplum, donec adhuc peccator moriatur, aut corrigatur, cum dicitur, si autē nec sic obedieritis mihi addam correctiones vestras septuplum propter peccata vestra, & conteram duriciem superbiæ vestrę, & hanc sententiam multotiens in eodem cap. replicat. *Et plagas seminis tui.* Idest plagas filiorum tuorum, quia non solum te puniet, sed etiam filios tuos. hoc enim commune erat, quòd patres & filij simul punirentur. nam aut peccabant filij, sicut patres: & tunc manifestum est, quòd filij punirentur, nō quidem quia erant filij talium patrum, sed quia ipsi egerant propter quæ pati merebantur: si autem non pec- H cauerant cum patribus suis puniebantur propter peccata patrum, vt sic patres in eis punirentur, vt patet Exodi 34. cap. & supra 5. & sępius repetitur: sic enim dicitur Nume. 14. cap. dum proferretur sententia Dei cōtra murmuratores Israelitas, qui dixerunt Deū odire eos, quos eduxerat de Aegypto, & quòd vellent illuc reuerti, subiungitur vestra cadauera iacebunt in solitudine: filij vestri erunt vagi in deserto annis 40. & portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadauera vestra. *Plagas magnas, & perseuerantes infirmitates.* Dicitur hic plaga pęna inflicta ab extra, siue in ꝑsona siue in rebus: infirmitas dicitur ęgritudo innata in corpore quæ non est ab extra. *Et conuertet in* I *te omnes plagas Aegypti.* Scilicet decem plagas quæ inflictæ fuerunt Aegyptijs, vt patet Exodi cap. 7. vsque 12. & istæ non leguntur simul accidisse Iudæis, sicut Aegyptijs euenerunt, tamen forte particularim illis multæ earum euenerunt & peiores: cum multas alias plagas Deus posuerit, nouissime ponit has plagas Aegypti tanquam durissimas, & verissime sic erant si considerentur ea quę habentur Exo. 8. cap. & vsque ad 12. inclusiue, & licet forte aliquę maiores inter has erant, quę supra promulgatæ sunt, tamen Deus istas fecit proferri in vltimo tanquam magis timendas Hebręis: cuius ratio erat, quia magis timentur ea quæ videntur, quàm ea quę solum audiuntur, vt si aliqs K viderit alium hominem subire aliquod genus mortis, cum postea audierit nominari illud genus mortis, horribilius sibi apparebit quàm si nūquam audiuisset, vel q̃ alia quæ s̃m veritatem grauiora: ipse tñ ea infligi nunq̃ vidit: sic ēt erat de Hebręis, ꝙ ipsi viderāt infligi pęnas illas durissimas Aegyptiorū, ideo videbantur eis atrocissimę, & non videbant infligi alias, de qbus hic dr̃: necesse ergo erat, ꝙ has magis formidarent, & sicut istas maxime timebant infligendas, ita pro maxima gratia habebant ne eis infligerētur, ideo Deus cum primo dedit eis pręcepta atque iudicia, qđ fuit in Marath, vt patet Exo. 15. quasi maxime alliciēs eos ad custodiendum, dixit ꝙ si custodirent tunc mādata Dei, non venirent sup eos infirmitates Aegypti,

scilicet

Qui primo peccat meret simplicē pęnam.

Prædictorum cōfirmatio.

ſcilicet ſi audieris vocem domini Dei tui, & cuſtodieris omnia pręcepta eius, cunctum languorem quē poſui in Aegypto, non ponam ſuper te ego dominus ſanator tuus. *Quas timuiſti.* Ideſt hic ponitur cōfirmatio prædictorum. ſ. ꝙ ideo Deus ſpecialiter nominari fecit plagas Aegypti, quia Iudæi valde timuerunt eas: nā cū vidiſſent eas infligi Aegyptijs, & eos atrociſſime torqueri intra ſe reformidabant ne tale malū incurrerent: auferre autem eis hanc mali formidinem erat magnum eis beneficium, & hoc eos induceret ad obſeruandum verba legis huius: ſic enim fuerunt inducti ad obſeruandum prima præcepta, quæ data ſunt in Marath, vt patet Exo. 15. cap. *Et adhærebunt tibi.* Scilicet diuturne permanentes. *Vniuerſos languores.* Languor ab intra eſt ſicut infirmitas. *Et plagas quæ non ſunt ſcriptæ in volumine legis huius.* Plures enim plagę venerunt ſuper Iudæos male agentes quàm hic ſcriptæ ſint: quia particularia nō poſſunt totaliter deſcribi, & dicunt Iudęi, ꝙ hoc verificatur in exoculatione Sedechię regis, vt patet 4. Reg. 25. de quo nihil eſt hic ſcriptum, & non ſolum eſt hoc, ſed & multa alia, vt templi expoliatio, combuſtio, & ruina de qua nihil hic. *Et remanebitis pauci in numero.* Quia multi gladio, multi fame peribunt. *Qui fueratis ſicut aſtra cœli.* Scilicet innumerabiles, vt patet ſupra primo cap. quia ſic promiſerat Deus Abrahæ, vt habetur Geneſ. 15. & 22. cap. *Sic lætabitur diſperdens vos atque ſubuertens.* Non lætatur Deus, nec triſtatur de bono vel malo veſtro, quia nō accreſcit ei aliqd ex vobis, cum ipſe ſolus ſit ſibi gaudium indeficiens: ſed dicitur lætari in his quæ benefiunt, & quia recte fit quòd bene agentes remunerentur, & male agentes puniantur, vt ſicut meritum ordinatur per præmium, ita demeritum ordinatur per pęnam: ideo ſicut Deus gaudere dicitur nos pro bona operatione remunerans, ita gaudere dicetur nos pro peccato puniens. *Et ſicut ante lætatus eſt dominus ſuper vos.* Ideſt de vobis. *Bene vobis faciens.* Scilicet dans vobis excellentiam in honore, & abundantiam temporalis proſperitatis ſuper omnes alias gentes. *Voſque multiplicans.* In faciendo vos eſſe magnum populum, & multos viros habentem. *Sic lætabitur diſperdens vos.* Ideſt non putetis, quòd obſeruabit vobis aliquem fauorem dolendo quòd puniamini, vel non puniendo vos cum peccatis, eo quòd vos diligat: ſed in vtroque gaudebit, eo quòd iuſtum eſt ſiue honores, ſiue pœnas, lucra, & damna diſtribuere.

Quod neceſſarium eſt Deum eſſe ſemper ſumme gaudioſum etiam in punitione malorum, & quòd impoſſibile eſt eum magis vno tempore quàm alio delectari.
Quæſtio. VIII.

DEVS enim ſumme gaudioſus eſt, vt ait Ariſto. 12. Meta. & eſt vna de paſſionibus quas ibi probat de Deo. Et patet, quia delectatio cauſatur in operatione naturali pfecta nō impedita, vt ait Ariſto. 7. Ethic. c. de delectatione. etiā dicimus ꝙ delectatio cauſatur in coniunctione obiecti perfecti ad potentiam diſpoſitam, ſed in Deo reperitur vtrunque perfectiſſime, quia eſt ibi obiectū ſumme bonum. ſ. intelligibile ſumme perfectum, & ſumme bonum, & potentia optime diſpoſita. ſ. intellectus diſpoſitiſſimus nulla fęce terrenæ labis inquinatus, & voluntas nulla diſtorſione deprauata, & qa iſta ſemper præſentia ſibi ipſis ſunt, immo idem ſemper ſunt, ideo neceſſe eſt ſemper in Deo delectationem eſſe. Et quia augmentata bonitate obiecti eſt magis delectatiuum quàm ante erat, & augmentata diſpoſitione patientis: ſed cum in Deo idem ſit intellectus, & quod intelligitur, & cætera quæ ad accipientem p-

A tinent, & iſte intellectus diuinus nō eſt maior vel minor, perfectior aut imperfectior vno tempore quàm alio: nec igitur ipſum intelligibile quod eſt eſſentia vno tempore eſt maius, quā alio, cū Deus nō augeatur, nec decreſcat: ergo impoſſibile eſt magis vno tpe delectari quàm alio, & neceſſe eſt eum ſemper delectari. Hoc eſt quod ait Ariſtot. 7. Ethi. in fine, ꝙ Deus gaudet vnica & ſimplici delectatione, quia natura diuina eſt ſimpliciſſima, natura aūt noſtra non eſt eadē nec epiebres. i. iuſta vel bene ſe habens. eſt enim natura diuina totaliter carens compoſitione, quia nec cōponitur ex materia & ex forma, ſicut res naturales: nec ex genere & differentia, ſicut collocantur abſtracta accidentium, vt albedo & rubedo, quorum quælibet eſt compoſita ex genere & differentia, quia licet

B albedo non habeat materiam & formam, cum ſit totaliter forma, tamen reperitur in ea differentia, quia ſm aliquid reperitur in albedine ratio generis. i. entitatis vniuerſalis indeterminate, reperitur etiam rō magis ſpecifica determinatiua cuiuslibet, & ab iſta ſumitur ratio differentiæ, quæ duæ rationes licet ſint idem realiter, tamen non eſt eadem ratio vtriuſque. ſ. ratio albi ſecundum colorem, & ratio albi ſecūdum, ꝙ eſt diſgregatiuum. Nec etiam componitur ex actu & potētia eſſentia diuina, qa actus & potentia conſiderātur in re ſecundum id quod eſt, & id quod eſſe poteſt. ens enim de actu proprie dicitur, de potētia autem ſecūdario. ſi autem accipiamus hominem aut quamlibet rem naturalem reperiemus in ea actum & potentiā:

C homo. n. homo eſt, & ſecundum ꝙ homo non eſt potentia, ſed actus: quia homo eſt actu homo, & non eſt in potentia ad eſſe hominem: ideo actus in homine vocatur ipſa humanitas, ſiue ipſum ſuppoſitum humanum, quia ſicut iſte homo non eſt in potentia ad humanitatem, ita nec eſt in potentia ad eſſe iſtum hominem: quodcunque ergo iſtorum poteſt dici in ſorte actus: eſt etiam ſortes in potentia ad eſſe album, ad eſſe muſicum, ad eſſe ſapientem, & ſic de cæteris perfectionibus, & non habet eas in actu, ergo ſm iſta accipiunt in qualibet re creata duo hęc. ſ. act⁹ & potētia: actus. n. accipit ab eo qđ res eſt, & potētia ab eo qđ res eē poteſt. Dicendum ergo ꝙ in qualibet re creata vocatur actus ipſa ſubſtātia rei, ſiue accipiat abſtractiue,

D ſiue cōcretiue, vniuerſaliter aut particulariter, & iſto modo in angelis eſt compoſitio ex actu & potentia, quia angeli non ſunt quicquid eſſe poſſunt, ſed aliud poſſunt eſſe, quod adhuc non eſt: nam ſi angelus eſſet quicquid eſſe poſſet, non reciperet felicitatem per viſionem beatificam Dei, quia ad quodcūque ab extra recipimus in potentia ſumus, cum non ſit nobis innatum: ſed ipſi ab extra eam recipiunt, ergo ſunt in potentia, Etiam ſi non eſſent in potentia, ceſſarent actus Hierarchici tres, quos ponit Dionyſius in libro de angelica Hierarchia. ſ. perficere, purgare, & illuminare: nam inferiores purgantur, perficiuntur, & illuminantur a ſuperioribus, & per iſtos actus acquirunt aliquā perfectionem, quam antea non habebant: alioquin eſſent fruſtatorij iſti actus, quod non eſt ponendum in

Tres actus hic Hierarchici.

E illa congregatione Hierarchica. Si autem acquirunt aliquam perfectionem, neceſſariū eſt, ꝙ eſſent in potentia ad recipiendum, alioquin non reciperent: vocabitur ergo actus in angelis id, quod ſunt ipſi angeli, quod ſimul eſt ſubſtantia ſuppoſitalis, & ſpecifica vocatur potētia quędam receptiuitas alicuius, quod eis non ineſt: eodem enim modo in alijs rebus ponenda ſunt actus & potentia. In Deo autem non reperitur iſta compoſitio, quia Deus non eſt in potātia ad eſſe meliorem, ad eſſe ſapiētiorem, & perfectiorem, & ſic de cęteris: ſed quicquid eſſe poterat eſt, & hoc qa infinitus eſt: nam ſi eſſet ad aliquid in potentia, nondum eſſet

Actus & potētia in Deo nō reperiuntur.

esset perfectus: infinitum autem non est imperfectũ: etiam quia extra infinitum nihil est: si enim bonitas Dei infinita est, sapientia Dei infinita est, & sic de cęteris attributis, impossibile est Deum esse in potentia ad aliquid, quia extra aliquam bonitatem infinitã non est alia bonitas, quia tunc illa infinita non esset, & extra sapientiam infinitam non est alia sapiẽtia, & sic de cæteris attributis: necessarium est igitur id, quod est infinitum non esse in potentia, sed Deum infinitum confitemur, ergo nec est in potentia ad aliquid, licet non conuertitur, quia põt aliquid non esse in potẽtia ad aliquid tñ esse finitum. Sic Arist. de Deo loquitur dicens eum esse sine potentia ad aliquid, vt patet in 12. Meta. tñ dicit eum esse finitum, sicut colligitur ex 8. Physi. & 2. de cœlo, & mũdo, vbi ponit nullam esse infinitam potentiam: est igitur Deus carens compositione quæ est ex actu & potentia, ex quo sequitur id quod cõiter dicitur. s. ꝙ Deus sit purus actus, quia qcquid est diuiditur in actum & potentiam: sed in Deo non reperitur potentia. i. potentialitas, quia non est in potentia ad aliquid, ergo solum reperietur actus: sed nihil aliud est purus actus, nisi actus qui nõ est admixtus potentialitati: ergo Deus dr̃ purus actus. Et vocatẽ purus actus ad differentiam aliarum rerum: quia quęlibet alia res componitur ex actu & potentia: ergo in qualibet re est actus & potentia, & sic quælibet res aliquo modo est actus & aliquo modo potentia: nulla tñ est simpliciter, vel purus actus: vocatur ergo homo actus, sed non purus actus. Deus autem purus act⁹ dicitur. Est quarta & vltima cõpositio ex esse & essentia, & ab hac etiam Deus absolutus est: vocatur autẽ in qualibet re esse natura rei siue quiditas, vocatur esse ipsum subsistere: ista autem distincta sunt in rebus creatis, & patet quia essentia cuiuslibet rei est composita in naturalibus, quia habet duo prædicata primi modi, quæ dicunt duo principia essentialia componẽtia: humanitas enim compacta est, quia includit animal & corporale: sed nullius rei esse est compositũ, cum esse sit actus signatus per istud verbum sum, vel subsisto: ergo esse & essentia distinguuntur. Item quiditas vel esse rei non est esse, quia essentia est aliquid pertinens ad pr̨edicata primi modi: esse autẽ aliquid accidentale, siue modus extrinsecus, & non pertinet ad aliquem modum perseitatis.

Compositio ex esse & essentia nullo mõ põt esse in Deo.

Item essentia non mensuratur ſm se tempore aut successione, esse tñ mensuratur successione, quia oĩa creata quæ sunt, habent esse succedens, & essentiæ suę non competit successio: ergo non sunt idem: idẽ est in angelis, in qbus esse est ipsa natura sua, & eẽ est suũ permanere: essentia aũt non habet mensuram: sed permanere suum habet mẽsurã æuiternitatis: ꝙ ergo in qualibet re naturali sit successio in esse, & non inesse, vel cõpositio in essentia, & non inesse, facit esse distincta realiter esse & essentiã: inter ea aũt quare aliter distinguũtur si in eodem sunt, vel faciunt vnũ aliquid, cõpositio aliqua est necessario: in Deo aũt non est aliqua talis cõpositio, quia ibi non põt argui ista esse distincta: quia essentia est composita, & esse non est compositum, sicut arguebatur in rebus naturalibus, quia in Deo nulla de præcedentibus cõpositionibus reperitur, nec ẽt hoc argui põt, quia essentia pertinet ad primum modum perseitatis, & esse non pertinet ad aliquem modum, quia in Deo non reperitur alius modus perseitatis proprie dictę, quia ibi nõ est aliqua constitutio vel cõpositio: non ergo magis pertinet essentia Dei ad aliquem modum, q̃ esse. Item si esse & essentia in Deo differrẽt sicut in nobis, sequeretẽ ꝙ essent in Deo duo distincta realiter, & nõ sunt ꝑsonę, & tunc necesse erit dare duas deitates, aut ꝙ aliquid sit in Deo quod non sit Deus: quorum vtrunque re-

F pugnat infinitati Dei in perfectione. Item cum essentia sit actus primus, & esse sit actus secundus, & actus secundus sit magis actus quàm actus primus, cũ magis recedat a natura potẽtialitatis, si in Deo distinguerẽtur esse & essentia, daretur necessario aliquid, quod magis actus & minus actus in Deo, & magis perfectũ & minus perfectum: hoc aũt repugnat infinitati Dei: quia in Deo quicquid est, est infinitum. repugnat aũt infinito magis & minus, cum sint passiones quantitatis finitæ. Item non potest dici distingui esse & essentia in Deo, quia essentia non mensuratur successione, & esse mensuratẽ successione: nam permanẽtia vel duratio Dei quæ est suũ eẽ, sicut in qualibet re permanẽtia, siue existẽtia dr̃ esse eius, nõ est successiua, quia duratio Dei æternitate mensuratur. s. ꝙ sicut esse nostrũ

G mensuratur tp̃e, & duratio angeli ęuiternitate mensuratur, ita duratio Dei ęternitas est: est aũt ęternitas interminabilis vitæ simul tota & perfecta possessio, vt ait Boetius de consola. lib. 5. prosa vlti. repugnat autẽ Deo ꝙ suum esse sit in successione aut temporis, aut ęuiternitatis ex parte infinitatis. nã infinito nihil abest nihilq; adijci potest, alioquin iam ex ea parte finitum est: si autẽ esse Dei esset in successione, haberet nunc aliquam partẽ, quam non habuit pridem, & aliquam habiturus esset quam nõdum habuisset, & sic aliquid infinito abesset, & aliquid deperderet, ex quo sequeretur ẽt ꝙ non esset summum bonum, qa maius bonum est illud quod habet suum esse totum simul, nec quicq̃ ei aduenit, aut recedit: patet añcedens quia cum esse hominis sit in successione: pars aliqua

Esse hoĩs est in successione.

H ei aduenit. s. pueritia, partẽ aliquam nunc agit. s. iuuentutẽ, partem aliquam expectat. s. senectutẽ: in Deo aũt quia tale quid assignari non põt, non põt poni distincta essentia & esse. Apparet ergo euidentissime ex p̃dictis, ꝙ in Deo nulla sit cõpositionis species, sed oĩmoda simplicitas, cum soli illi. 4. modi cõpositionis assignentẽ, de quibus nullus est in Deo, vt probatũ est: ad pręsens aũt non curãdo de alijs modis, quia solũ vnus nobis sufficit. s. tertius qui est cõpositio ex actu & potentia, cũ probatũ sit, ꝙ in Deo non sit cõpositio ex actu & potentia, non distinguũtur in eo id quod est, & quod esse põt: ergo Deus nunq̃ recipit aliquid de nouo, sed quicquid nunc hẽt, & habuit ab ęterno, &

Correlarium.

I p̃ter id quod nunc hẽt, in æternũ nihil est habiturus: necesse est, ergo ꝙ aut nunc sit tristis, aut ꝙ semꝑ habuit, & habet candẽ delectationẽ, & patet consequentia, quia Deus aut est tristis, aut cum delectatione: nõ est. n. dare medium, cum substantia intelligens & volens semper habeat aliquid horũ: Deum aũt esse tristem oẽs abominantur, quia tunc non esset summum bonũ, imò nec videretur esse bonũ, cum semꝑ triste fuisset & futurũ esset: si aũt in delectatione est, cũ nõ possit aliquid recipere, nec vnq̃ potuerit, necesse est, vt delectationẽ quam habuit ab ęterno, nunc hr̃et, & eandẽ necessario habiturus sit, & sic concluditẽ qđ ait Arist. in fine. 7. Ethic. s. ꝙ delectatio Dei est simplicissi

K ma, quia semꝑ est vna, quæ nec aliquo tp̃e recipit, aut claudenda, & vno tp̃e non est intensior q̃ in alio. qa igitur nulla mutatio in ea fit aut cõpositio, est simplicissima, & ista nõ est delectatio Dei tanq̃ aliud sit natura Dei, & aliud delectatio Dei, sed id quod natura est, & delectatio est: in nobis aũt non est eadẽ delectatio ꝑꝑ naturam nostram non esse vnã: nec epiel rem. nam vt supra declarauimus in nobis reperiunt oĩa genera cõpositionis, sicut in oĩbus reb⁹ naturalibus: sed nunc solũ sufficit vnus modus cõpositionis. s. ex actu & potentia: aliud em̃ est quod sumus, & aliud qđ esse possumus, & cum multa esse possumus, necesse est, vt delectatio nr̃a multiplex sit: possumus. n. esse sapiẽtes, esse boni, esse honorati, esse potẽtes, & sic de cæteris, quæ

Necesse est delectationem nostram esse multiplicē sed in Deo simplicissimam.

quæ nobis aduenire possunt: in quolibet autem istorū ſm ꝙ reperitur ratio boni, est quędam delectatio: ergo necessarium est delectationem nostram esse multiplicem, hoc quidem ꝑp naturam non esse vnam: dicit ēt Arist. in eodem 7. Ethic. ꝙ non est eadem delectatio ꝑp non esse naturam epielrem. i. bonam vel bene se habentem, nam dato ꝙ sit natura nostra multiplex, tñ si esset epielres. i. bene ordinata ſm virtutem, licet inclinaretur ad multa ad quæ est in potentia, tñ desertis illis ad solum illud quod est verum bonum, ſm habitum virtutis se flecteret: accipiendo ergo proprie Deus semper gaudet, quia vt ait Arist. in 12. Met. vna de proprietatibus Dei est, semper esse gaudiosū, & sicut impossibile est Deū non esse Deū, ita impoſſe est Deum non lętari semp: licet ista lætitia Dei nō est de bono nr̄o, aut malo, sed de essentia sua, q̄ est summum bonū, qua ipse fruitur, immo ipsa lætitia est ipsa essentia: in ista aūt essentia est pręscientia, & prædestinatio Dei ęterna, & prouidentia oīum rerum, & cū ista prædestinatio, præscientia, & prouidentia sint idē cum essentia, sicut essentia est delectatio Dei, & pſcía, atque prouidentia, sunt delectatio Dei, non quidem res præscitæ, prędestinatæ, aut prouisę, quia istę extra Deum sunt: nec assecutio boni prędestinatio, aut prescitæ pęnæ, vel prouisi euentus, quia ista identidem a Deo extranea sunt, & lætitia sua nō est de extrinsecis, sed de seipso. cum aūt dr̄ hic, ꝙ sicut Deus lætatus est multiplicans Israelitas, ita letabitur disperdens eos: est sensus, ꝙ Deus disposuit ex mera libertate, & gratia Iudęos multiplicare eis multa alia bona faciendo, ita disposuit eos disperdere, cum male egissent, & dispositio de multiplicatione hebręorum est Dei essentia, ita & dispositio de eorum punitione est Dei prouidentia, & essentia. si ergo Deus lętatur in essentia sua, necesse est eum lætari in ista pręordinatione: in executione autem horum. s. in actuali multiplicatione, & in actuali destructione non lætatur Deus, quia extra eum ista sunt, sed in quantum ista in executione hn̄t quandam relationem ad prędestinationem Dei, & ꝑordinationem ęternam, per modum similitudinis dn̄r eē isti effectus tales in quibus ſm conuenientiā rei Deus delectari debet, quia sic illud fieri vult, licet in his non delectetur, nisi ſm ꝙ instituit, & sic delectatur in sua essentia, quæ est idem cum prouidentia, prędestinatione, & pręscientia: sunt tñ isti modi loquēdi vulgares. s. ꝙ Deus delectetur in aliquo, aut tristetur, quia illā rē fieri vult, & res illa talis est, in qua iuste gaudium suscipi potest: Deus aūt quia ex mera liberalitate disposuerat ab ęterno multiplicare hebręos, qñ multiplicabat eos dicebatur lætari, & quia disposuerat ab ęterno eos punire cum peccarent, dicebatur lætari cum actualiter puniret, inquantum ista sunt conuenientia dispositioni, & voluntati suę in quibus ipse delectatur.

Quō in punitiōe malorum delectatur Deus.

Dispersio Iudæorum completa per Christum.

Disperget te dominus in omnes populos. Hoc completū fuit in passione Christi, quia tunc per Titum, & Vespasianum expugnati occisi multi fuerunt, reliqui autē quasi sine precio venditi fuerunt, quasi ad omnes mūdi partes, sicut hodierna indicat dies: nec accidit hoc in captiuitate Assyriorum, quia tunc vndecim tribus in terra Medorum sunt deductæ apud flumen Gozā in ciuitatibus Medorum: nec ad alias gentes dispersæ sunt, vt patet 4. Reg. 17. cap. Nec etiam sic contigit in Babylonica captiuitate, quia non fuerunt ad multas terras, sed in terra Chaldęorum, de qua captiuitate qui voluerunt venerunt post in Iudęam, sed tēpore Christi sola tribus Iuda, & Beniamin, quæ manserant cum Leuitica, quę nō computatur in trib⁹ per Romanos in totum orbem dispersi sunt: ideo omnes Iudęi qui inter nos sunt, aut de tribu Iuda, aut de Beniamin, aut de Leuitis sunt. *A summitate terræ*, idest a principio, s. ab Oriente. *Vsque ad terminos eius*. idest vsque ad fines terræ, scilicet ad occidentem, austrum, & boream. *Seruies ibi diis alienis*. Supra in isto cap. expositum est. *In gentibus quoque illis non quiesces.* Quia domini temporales aliquando eos persequuntur deprimentes valde, & eijcientes de vno loco in alium. *Nec erit requies uestigio pedis tui.* Quia semper sunt in motu secundum mandatum dominorum suorum, ita ꝙ non quiescāt pedes eorum. *Dabit enim tibi dominus cor pauidum.* Istam maledictionem nunc Iudęi habēt: nec mirandum de eis, ꝙ timidi sint, cum Deus eis in hoc pęnam inflixerit. Et adhuc facit nimis nutritio a puero, quia a tenera ętate timere discunt, cum christiani eos adhuc teneros persequi incipiant, diripere, & percutere.

Cor pauidum quid sit. Et quòd melius sit educare pueros, ita vt generetur in eis cor nobile, & generosum. Quæst. IX.

Cor pauidum est cor fractum, quod omni mandato cedit, nec vnquam animositates suas exercere permittitur: sunt enim hominibus, & bestijs quædam animositates, quæ pertinent ad passionem iracundiæ, secundum quas aliquis audet fortia aggredi, & resistere duris: cum autem cor nostrum a tenera ætate disciplinę seruili mancipatur, ita quòd nullo modo agere permittatur secūdum suam inclinationem, efficimur timidi cordis, ad omnem duritiem pauentes, cum semper assueti fuerimus cedere, & nunquam superare, & hoc verum sit, nisi sint homines virtuosi valde, qui agentes contra inclinationem, aut impressionem suam, ex apprehensione, & intentione boni finis, aggrediantur fortia ad quę non inclinantur: si autem homines moderentur circa passiones iracundiæ disciplina liberali, scilicet, ꝙ non comprimatur in omnibus, & erudiatur ad timorem fracti animi, sed interdum castigetur, ne accensa iracundiæ passione totaliter insolescat, & interdum secundum inclinationem passionalem agere permittatur, ne animositas frangatur, & non insurgat ad aggressionem aliquorum difficilium, aut resistentiam in duris, sed totaliter subiaceat omni motui: & ista sunt ignobilia corda ad omne bonum prorsus inepta, maxime ad bona ciuilia defensanda: non oportet ergo erudientem pueros a tenera ætate eos totaliter frāgere disciplina seruili attonitos faciēdo, maxime quātum ad passionem animositatis, sed aliquid eis permittere ex proprio motu agere, vt agnosceret in eis nobile cor. Iudęi autem a tenera ætate, immo a progenitoribus suis ab antiquissimis in timore, & castigatione seruili mancipati sunt: ideo causantur in eis fracti animi, ita vt ad nullum durum, & difficile audeant, & ista est vna de causis, quare Deus gentem illam hebræorum quam de Aegypto eduxit, in vasta solitudine mori fecit. nam licet peccata sua hoc promeruissent, tamen Deus qui ipsa mala ordinat, ad hanc vtilitatem reduxit, vt oriretur alius populus durus & indomitus, qui hostibus non cederet. Nam illi qui de Aegypto exierunt, semper Aegyptiaca captiuitate depressi fuerant, & durissimo iugo, quia nunc in nouissimis diebus seruitutis ingrauauerat super eos Pharao iugum suum, ita vt vitam suam exosam haberent, nec auderent caput attollere. isti ergo non haberent aliquam animositatem ad inuadendum turbas hostiles, aut ad sustinendum impetum earum: vnde cum primo irruerunt super eos Amalechitæ occiderunt eos, qui erāt in fine castrorum, vt patet supra vigesimo sexto c. & postea mīso Iosue in ducem

Iudæi, qui exierũt de Aegypto erant semper pauidi corde, quare oportuit aliam gñationẽ fortiorem suscitare ĩ deserto.

contra ipsos cum bellatoribus viris, superabant Iudæi ab Amalechitis, nisi Moyses oratione præualuisset: quia cum eleuaret manus superabat Israel: cum vero deprimeret eas, superabãt Amalechitæ, vt patet Exo. 17. cap. Et in secundo bello iterum in secundo anno, qñ erant in Cadesbarne castra filiorum Israel. & ascẽderent Israelitæ in montem vbi erant Amalechitæ, & Chananæi, qui irruerunt in Iudæos: Iudæi aũt fugientes cęsi sunt ab Amalechitis, & Chananæis, vsque in Hormam vt patet Nu. 14. cap. & .s. primo, & sicut erãt isti Iudęi egredientes de Aegyptiaca seruitute pauidi cordis ꝯ alias: ita erãt ꝯ Aegyptios, & potissime, quia semper cognouerant eos, vt dños, & vultum eorum formidabãt: nam & Leones domitorum sui, cuius ferulæ assueti sunt, vultum expauent: alios aũt hoĩes nõ timent: ideo cum ante transitum maris rubri venientes Aegyptios sup se conspexerunt, timore valido pauitantes desperare cęperunt murmurãtes ꝯ Moysen atque dicentes: nunquid deerant sepulchra in Aegypto? ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine, quid hoc facere voluisti, vt educeres nos de Aegypto? nonne iste est sermo quem loquebamur ad te in Aegypto dicentes, recede a nobis, vt seruiamus Aegyptijs: multo enim melius est eis seruire, quam mori in solitudine, vt patet Exo. 14. cap. & non solum hostes præsentes fugiebant, sed ẽt absentes valde formidabant, vt patet qñ venerunt exploratores de terra Chanaan, & dixerunt ibi esse vrbes munitissimas, & monstra q̃dam filiorum Enachin, quibus comparati videbãtur locustæ. Audientes hæc Israelitæ planxerunt planctu magno tanquam paruuli ferulam formidantes: & dixerunt constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum, vt patet Num. 13. & 14. ca. non ergo erat ista gens conueniens ad bellum: omnes ergo viri bellatores Iudęorum, qui de Aegypto egressi sunt. s. a 20. annis, & .s. mortui sunt in deserto, antequam accederent ad terram, vbi eis daretur occasio pugnandi. Nã prima pugnandi occasio fuit cũ gentibus Amorrhęorum. s. duorum regum Seon regis Esebon, & Og regis Basan, qui erant dñi illius terræ Chananęorum, q̃ erat ante transitum Iordanis, licet cum alijs habuerũt occasionaliter, & incidentaliter q̃dam parua bella, sed non acceperũt ab eis aliquam terram. s. primo pugnauerunt cum Amalechitis, vt patet Exo. 17. cap.

Secundo pugnauerunt cum Amalechitis, & Chananæis simul, vt patet Num. 14. cap. deinde pugnauerunt cum Chananæo rege Arad, vt patet Nu. 21. c. sed hęc parui momenti bella fuerunt, & in his erant partim bellatores egressi de Aegypto, partim nati in deserto. cum vero incęperũt pugnare cum Amorrhæis duobus regibus mortui erant oẽs viri bellatores, qui exierant de Aegypto potentes pugnare. s. a 20. annis, supra, vt patet supra 2. c. ex ordine litterę, quia Israelitę venientes per desertum prius venerunt ad torrẽtem nomine Zareth: deinde ad ꝯfinia terræ Moab ad ciuitatem nomine Ar, & postea ad terram regis Seon, & Og, sed antequam accessissent ad torrentem Zareth mortui erant oẽs viri bellatores exeũtes de Aegypto: ergo non accessit aliquis de illis ad terram duorum regum Amorrhęorum ad pugnandũ cũ eis, quod patet 2. c. cum dr̃ tp̃s aũt quo ambulauimus de Cadesbarne vsq; ad transitum torrentis Zareth. 38. annorũ fuit, donec consumeretur generatio hoĩum bellatorũ de castris, sicut iurauerat Dñs. cuius manus fuit, vt interirent de castrorum medio: postquam aũt vniuersi ceciderunt pugnatores, locutus est Dominus ad me, dicens tu transibis hodie terminos filiorũ Ammon vrbem nomine Ar, &c. non decuit ergo istos ire ad aliqua bella fortia, ne corde pauitantes Amorrhæorum populis, qui erant fortissimi pugnatores, terga verte-

F rent, sed dum isti interirent in deserto spatio annorũ 40. de filijs istorum, qui in deserto nati sunt, & de his qui in parua ętate de Aegypto exierant, ita vt non essent assueti seruituti, factus est quidam alius populus fortis viribus, & corde indomitus, vt pote qui in toto 40. annorũ tp̃e in deserto nullum temporalem dominũ cognouerant, & isti conuenienter bella gerebant cum Chananæis, *Et deficientes oculos.* Quando visis aliquibus tristibus & terribilibus dolere, & deplorare nõ sufficimus, & sic oculi ex nimio fletu caligant, & a naturali humiditate deficiunt, quia lachrymarum materia ardore suo omnia consumit, & aciem visus hebetat: vnde qui in vnum lachrymas fundunt, post modicum tempus nihil vident. *Et animam consumptam mærore.* Męrere dicit interiorẽ tristitiã sine lachrymis: flere dicit lachrymarum emissiones. & iste męror consumit animam. i. vitam, quia cura, & męror hominẽ desiccat ad senium cito perducens, quia animus gaudẽs floridam facit ętatem, spiritus tristis desiccat ossa.

G *Erit uita tua quasi pendens ante te.* Idest, ꝙ tu cõtemplaberis semper vitã tuam quasi sub periculo mortis positam. *Timebis nocte & die.* Idest omni tempore.

Non credes uitæ tuæ. Idest non confides de vita tua, qa tantum timebis, ꝙ putabis te viuere non posse etiam de mane vsque ad vesperam. *Et mane dices quis mihi det vesperum.* In qualibet hora timebis, & quia non putans te posse viuere per totam diem desiderabis noctem, vt euadas timorem diurnũ. Et cum fueris in nocte timens nocturna non confidens vitę tuæ desiderabis

H diem, & sic eris miserabilis vita tua semper in pendulo posita. *Propter cordis tui formidinem.* Potest hoc referri ad noctẽ, in qua homines magis pauent, quia terribilis est nox, maxime si Deus demõstraret eis aliquas horribiles visiones, sicut demonstrabat Aegyptijs, vt patet supra cap. 4. *Et propter ea quæ tuis videbis oculis.* Potest referri ad diẽ in qua mala multa videre poterant, quæ timorem incuterent. Vel potest vtrunque referri ad diem, ita ꝙ formido cordis causaretur ex his, quę videbat oculis in die.

Reducet te dominus classibus in Aegyptum. In destructione Ierusalem per Titum & Vespasianum capta quasi innumerabili multitudine Iudæorum multi per mercatores classibus in Alexandriam ciuitatem magnã

I Aegypti deducti sunt, vbi vix habuerunt emptores, vt ait Ioseph in libro de Iudaico bello, & hoc erat valde abominabile Iudęis, quia Deus mandauerat eis ne vnquam amplius redirent in Aegyptum, vt patet supra 17. capit. Causa autem huius mandati Dei fuit, ne beneficium liberationis de terra illa paruum videretur, si ipsi voluntate illuc redirent: Iudæi etiam fuerunt in Aegyptum ducti alias, non quidem quòd ipsi ducti fuerint ab alijs, sed quia ipsi timore bellorum, & inopię recesserunt in Aegyptum tempore Hieremię prophetę facta captiuitate Iudæorũ per Babylonios, & desolatione vrbis, & templi per Nabuchodonosor, & Nabuzardan, & istis scribebant alij Iudæi, qui post

K captiuitatem Babylonicam, & reditum de illa erant in Iudæa, scilicet tempore Machabæorum, vt patet 2. Machabęorum. capit. primo, in principio cum dicitur in salutatione epistolari fratribus, qui sunt in Aegypto Iudæis fratres, qui in Iudæa salutem. per aliqua etiam bella illuc transierant aliqui de Iudæis, & facti fuerant serui Aegyptiorum, vnde postea Ptolomæus rex Aegypti, qui Bibliam in græcum idioma fecit transferri apud Alexandriam per septuaginta interpretes Iudęorum missos ab Eleazaro sacerdote magno Iudęorum dedit plures, quam centum mille Iudæos, qui erant captiui in Aegypto in seruitute, dato pretio dñis suis pro quolibet eorũ, vt ait Iosephus in lib. Antiquitatũ. licet ergo maior fuerit strages, & dispsio Iudæorum

Iudæi uix habuerũt emptores.

rum per omnia mundi climata in destructione Titi, & Vespasiani, quam in Babylonica, aut Assyriorum: tamen quantum ad reductionem in Aegyptum etiā fuerunt ducti alias. *Per uiam de qua dixit tibi ne amplius uideres eum.* Supra 17.c. mādatum fuit ne rex multiplicaret equos, ne reduceret populum in Aegyptū equitatus numero subleuatus: presertim cum præceperit dominus ne amplius per eandem viam redeant. *Ibi venderis inimicis tuis in seruos & ancillas.* i. Aegyptijs qui oppresserant eos in Aegypto, & ita Iudęi reputabant eos inimicos suos licet Deus mādauerit, ꝙ nō abominarētur Aegyptios, vt patet. s. 23.c. de quo magis late ibi. *Et non erit qui emat.* Quia omnes te vilipendent.

CAP. XXIX.

HAEC sunt verba fęderis quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cū filijs Israel in terra Moab, præter illud fædus, quod cum eis pepigit in Oreb. Vocauitq; Moyses omnem Israel, & dixit ad eos. &c.

HAec sunt. Promulgatis supra maledictionibus, & benedictionibus super transgressores, & obseruatores legis: hic consequēter ponitur supradictorum facta susceptio ab eis, quia sicut in monte Synai post dationem legis cōfirmatio subsecuta fuit, vt patet Exo. 24. aspergēdo populum sanguine, & altare in signum facti fęderis: ita hic posita. s. secunda lege, & maledictionibus, & benedictionibus, ponitur hic populus eandem recipiens cum eisdem conditionibus, & tanguntur tria. Primū susceptionis causa motiua, siue ratio. Secundo ipsa susceptio ibi. *Vos statis hodie.* Tertio transgressorum punitio ibi. *Vos enim nostis. Hæc sunt verba fæderis.* i. ista quę prædicta sunt a principio libri huius vsque nunc sunt verba fęderis. i. legis, siue compositionis, vel conuentionis. *Quæ præcepit dominus Moysi, vt feriret cū filiis Israel.* Idest, quod Deus mandauit Moysi, ꝙ conueniret cum filijs Israel, ꝙ obseruarent hæc, & est locutio ista ad modum antiquorū qui in conuentionibus, vt firmiores essent, feriebāt fędus. i. occidebant aliquod animal ad notandum, ꝙ fractores conuentionis sic puniri deberent. *In terra Moab.* Non ꝙ locus in quo erant castra quando Moyses ista dixit, pertineret ad regnum Moabitarum, sed quia erat quædam vallis cōtra phanum Phegor. i. contra montem altum in quo terminabatur terra Moabitarum, & campestria, & plana descendentia a monte illo vocantur campestria Moab, vt patet Nume. 33.c. sed tamen terra erat de dominio regis Seon, quem ipsi occiderant, & hoc clare patet supra 3. & 4.c. in fine cuiuslibet illorum. *Præter illud fædus quod cum eis pepigit in Oreb.* Et sic vocatur ista alia lex ab illa, quæ continetur in Exodo, & Leuitico, & Numero, & sic vocatur lex secunda, vel duplicata, supra 17.ca. secundum litteram hebraicam, quia vbi nos dicimus describet sibi Deuteronomium legis huius habent ipsi. *Misne thora.* i. lex secunda, vel duplicata non est tamen ista totaliter distincta a prima, ita ꝙ proprie duæ leges dicātur, quia isti quinq; libri vocant. *Thora.* Hebraice. i. lex non plures, sed vna. vocatur tamen iste liber secunda lex, quia id quod primo dictum fuit in alijs libris, repetitur, & aliqua noua superadduntur, & quantum ad ista super addita dicitur.

Susceptionis causa motiua siue ratio.

A *An lex data in Oreb, & in Moab sint vna lex, vel duæ. Et in quo proprie consistat vnitas legis.*
Quæstio. I.

AD videndum autem vtrum lex quæ data fuit in Oreb, & lex quę fuit hic data in valle terræ Moab fuerint duę leges: cōsiderādū est in quo consistit proprie vnitas legis. Et sciendum, ꝙ sic est de lege, sicut de scientia: est enim scientia habitus, & est de obiecto, & accipit esse ab obiecto specifice: & sicut accipit esse, ita accipit distinctionem & vnitatem, quia vnitas immediate cōsequitur ens, & patet hoc per Aristote. in tertio de Anima, B vbi ait, secantur scientiæ quemadmodum ea ex qbus fiunt. i. distinguuntur scientiæ ſm distinctionem obiectorum de quibus fiunt. ista obiecta habent diuersas particulas quibus competunt diuersæ passiones, quę demonstrantur de eis: de qualibet autem propositionum demonstratarum est vna scientia, cum sciētia sit habitus conclusionis demonstratæ, & ꝯclusiones istæ sunt diuersæ: ita oportet esse diuersas scientias, & hoc est accipere scientiam strictissime. Alio modo est sciētia large sumpta vna quæ est de vno genere obiecti, & sic cum homo sit vnum genus obiecti habens partes & proprietates, consideratio de hoīe faciet vnam sciētiam, & omnes habitus conclusionum demonstratarum de homine facient vnam scientiam, quę non sit vnus habitus secūdum rem, sed ſm aggregationem. Alio mō accipitur generalius adhuc vna scīa, qñ accipitur vnum obiectū valde cōe, & ab vnitate illius scīa C dr̄ vna, licet multæ conclusiones sint, & multæ partes subiecti illius, immo multa subiecta distinctarum rationum cōuenientia in illa ratione vniuersali obiecti alicuius, quod est cōe, sicut sciētia de hoīe, & de capra, & de lapide, & ferro, & aīa, atq; arbore, cęterisq; similibus est vna, licet ista obiecta diuersa sint, quia conueniunt in vnitate corporis naturalis, cū omnia hæc sint corpora naturalia: habitus tñ hic multi sunt, & valde diuersi: tñ sicut sunt vna scientia, ita sunt vnus habit⁹, sed vnus habitus sunt per valde magnam aggregationem. Ita philosophia naturalis, q̄ considerat de omnibus his, & de plurimis sub vna ratione cōmuni. s. corporis naturalis, est vna scientia vnitate valde larga, qa non est ita proprie vna sicut scientia, quę est de hoīe, & a fortiori non est vna sicut scientia, quæ est habitus D vnius conclusionis solum: de lege aūt dicendum est ꝙ lex non est aliquis actus intellectus, aut voluntatis: nec est aliquis habitus speculatiuus, aut practicus, quia habitus non est complexus, sed quedā simplex qualitas: lex aūt complexa est, quia lex ꝓhibet, aut pręcipit, vel permittit, vt ait Isidorus Etym. lib. 5. sed non ꝑtinet ad incōplexū: hoc est igitur lex q̄dā oro imperatiua, vel quasi imperatiua, & non solū est lex oro, sed oro habitualiter manēs, licet ista lex aſr manet habitualiter in mente principis, aſr in mente subditi: nam in intellu principis lex est q̄dam ꝯceptio determinata ab intellectu politico directa ad regulationem subditorū, & est lex tanq̄ actus intellis principis, vel potius aliqd cau- E satū p intellectum principis, & non dirigit ad seipsū, ita ꝙ sit regula ipsius principis, sed potius est regulata ab intellectu principis, cum intellectus politicus eius disputet de ęqtate, vel iniqtate legis huius, & ſm iudiciū habitus prudētialis politici est directio legis, & cōsideratio vtrū iusta an iniusta sit: lex aūt in intellu subditorum ponitur loco habitus prudentialis, vel cū ipsa prudentia: licet ipsa lex si perfecta est supplet totaliter locū prudentię in subditos: sic ait Arist. in 3. Politic. ꝙ habita perfecta legis latione non est necessaria prudentia: est igitur in eis lex tanquam q̄dā ꝓpositio, aut potius imperatiua oro directiua actus subditorū

in quibus est, & determinans sup necessitate actiones eorũ ad certũ modũ operandi. Et nõ est ibi lex aliqd causatũ ab intellectu eorum, sed aliquid directiuum actus intellectus, & voluntatis. Habet se, igit̃ lex ꝯrio mõ in intellectu principis, & subditorũ, qa in intellectu principis est, vt directa, & causata, in intellectu subditorũ est tanquã dirigens & coarctans: iõ lex ꝑut est in intellectu principis, nõ est ꝓprie lex, ꝑut aũt est in intellectu subditorũ est ꝓprie lex, cuius causa est, qa actus ꝓprius legis est regulare, cũ sit p̃ceptiua, & ꝓhibitiua, sed vt in intellectu principis existit, nõ est p̃ceptiua; qa non p̃cipit ei, nec coarctat actiones suas ad certũ modum, sicut coarctat actiones subditorũ: ergo subditis proprie ꝯsistit lex in mõ legis, nõ aũt in principe. Nũc aũt ꝯsiderandũ circa vnitatẽ legũ; qa cũ q̃libet lex sit formaliter p̃ceptũ, ꝑmissio, aut prohibitio, sicut sunt multæ ꝓhibitiones, p̃cepta, & ꝑmissiones: ita necessarium est dari diuersas leges, & qa in qualibet oĩone p̃ceptiua est p̃ceptũ, quot sunt oĩones p̃ceptiuæ tot sunt p̃cepta, & qa in istis libris Moysi sunt plura q̃ sexcenta p̃cepta: ergo necessariũ est esse plures q̃ sexcẽtas leges, sicut sexcenti habitus ꝯclonum sunt sexcẽtæ sciæ distinctę accipiendo vnitatẽ sciẽtiæ strictę, & hoc mõ non solũ ista lex, q̃ fuit data in terra Moab, & lex data in mõte Synai est vna lex: sed plus res q̃ quadraginta, quia plura q̃ 40. p̃cepta data sunt, imo plura quàm trecenta, aut quadringenta, ꝯsiderãdo oĩa, q̃ hñt in Exo. ex ca. 20. vsq; ad finem, & totum Leuiticũ, & maiorem partẽ p̃ceptorum libri Numerorum. oĩa. n. hæc data sunt in monte Synai, vt probauimus s̃. 26. c. & lex, quæ data est hic in terra Moab nõ est vna, sed valde multę, quia multa p̃cepta cõprehendunt in hoc libro. Alio mõ põt ꝯsiderari vnitas, aut diuersitas legum per comparationem ad Legislatorẽ ꝯdentem, & ad subditum recipientem: nam sicut in scientia est, ꝙ si sint habitus circa obiecta distincta, necesse est eẽ plures sciẽtias distinctas, ita in lege popul⁹, vel subditi cui dat̃ lex, sunt aliquomodo tanquã obiectũ: ideo qñ multæ, & diuersæ ꝯgregationes subditorum sunt, necesse est leges illis datas esse diuersas, non tamen ꝯuertitur ꝯña, quia licet necesse sit diuersorũ subditorum leges esse diuersas; tñ non est necessariũ eorundem subditorum leges esse easdem, quia aliæ sunt non identitatis causæ, & isto modo non sunt istę leges diuersæ. s. quæ data est in monte Synai, & quæ data est in terra Moab, quia idem populus est cui data est vtraque legislatio. Considerantur etiam leges eędem, vel diuersæ respectu Legislatoris a quo sunt: nam necesse est leges a diuersis Legislatoribus datas esse diuersas, & est de legibus, sicut de scientia: nam sicut se habẽt scientiæ ad intellectũ, a quo causantur: ita se habent leges ad principem, a quo causantur, & in cuius intellectu sunt. necesse est enim habitus in diuersis potentijs existentes esse diuersos, vt habitus in intellectu existentes, & in voluntate sunt necessario differentes, non tamen conuertitur, ꝙ si sunt aliqui habitus in eadem potentia, ꝙ sit idem habitus, qa diuersitatis causæ aliæ sunt multæ, ita de lege si sint leges factæ a diuersis ꝯditoribus necesse est esse diuersas, non tñ ꝯuertitur ꝙ leges causatæ ab eodem principe sunt eędem, quia pñt esse diuersæ ex alijs causis, vtpote ex diuersitate subditorum, & quantum ad istum modum eædem leges erant istę & illæ, quia Deus, qui illam legem dedit in Oreb, dedit hanc in campestribus Moab: Nec obstat, si dicas, ꝙ illa, quæ data fuit in Oreb, fuit lex Dei: ea autem quæ fuit data in campestribus Moab fuit lex Moysi, quia infra 33. cap. dicitur legem præcepit nobis Moyses. Et non potest intelligi nisi de ista, quæ in hoc libro continetur: ergo sunt a duobus actoribus & legislatoribus.

Lex qũo intellecta principis & qũo in subditis se habeat.

Legislatio accipit vnitatẽ ex cõditore.

F Rñdetur ꝙ nõ sunt diuersi legislatores: Deus. n. dedit legem illam in Oreb, & ipsemet dedit hãc in campestribus Moab, & patet hic in litera cum dr̃, hęc sunt verba federis, qđ præcepit Deus Moysi, vt feriret cũ Israel: Deus igitur dedit cum ipse mandauerit Moysi, vt publicaret hæc, & componeret cũ Israelitis, sic patet s̃. 26. c. vbi de hac lege agitur, & dr̃ hodie dñs De⁹ tuus præcepit tibi, vt facias mandata hæc: dñm elegisti hodie, vt sit tibi Deus, & ambules in vijs eius, & custodias mandata eius, & cæremonias. Et obedias eius impio. en dñs elegit te hodie, vt sis popul⁹ peculiaris, sicut locutus est tibi: ergo manifestum est, ꝙ De⁹ hãc legem dederit, cum ista dicãtur præcepta & cæremoniæ eius, & propter obseruationẽ horũ Deus diceret̃ eos accipere, vt populũ peculiarẽ. Et si dicas, ꝙ Moyses protulit istam legem populo, nihil differt, quia non est magis, ꝙ Moyses protulerit quã ꝙ Deus: quia Moyses non protulit quasi a se proferret, sed vt minister Dei, & sic alia lex in monte Synai prolata est ministerio angelorum, & non per ipsum Deum immediate: sic ait Apostolus ad Gala. 3. c. lex data per angelos in manu mediatoris, sicut ibi angeli protulerunt & non Deus, ita hic Moyses & non Deus, & si deberet vocari ista lex Moysi, quia Moyses eam protulit, & nõ lex Dei, ita deberet vocari lex data in Oreb lex angelorum, & non Dei: quia angeli protulerunt eam: sed illud est falsum, ergo & hoc. est igitur ista lex eadẽ illi quantum ad legislatorem. Alio mõ põt considerari vnitas legis aut diuersitas quantum ad tp̃s prolationis legis, ita ꝙ præcepta quæ in vno tp̃e prolata sunt, vocantur vna lex, vel vna legislatio proprius, quę autem in diuersis temporibus prolatę sunt, dicantur diuersæ leges vel diuersę legislationes, & non accipitur tẽpus strictę: quia impossibile est in eodem tempore eundẽ hominem proferre duas leges, sed vnam prius profert: aliam vero posterius, sed accipitur large tempus pro vna continuata mora mẽsurante vnum actum continuum, vel quasi cõtinum, & sic si legislator det leges vna die & altera atque alijs sequentibus, oẽs leges datæ in istis diebus, dicentur datę in eodem tempore, & dicẽtur eadem legislatio. Si autem nunc dentur aliquæ leges, & postea vsque ad vnum annum, vel duos non dentur alię leges, dicentur illę leges aliæ, & in alio tempore datæ. licet enim iste modus identitatis aut diuersitatis legum vsitatus sit in modo loquendi, tamen non ita est diuersitas legum, aut identitas per istum modum, sicut per alios duos: quia alij duo faciunt distinctionem aut identitatem per aliquid, quod est legi essentiale: iste autem tertius modus est per aliquid extrinsecum. s. per tp̃s. Accipiendo ergo isto mõ identitatem aut diuersitatẽ legislationis dicẽdum, ꝙ ista lex vel fędus, & lex quæ data est in Oreb sunt diuersæ leges vel fędera, quia in diuersis temporibus datæ sunt. s. vna in primo anno ab exitu de Aegypto, & alia in anno. 40. exitus de Aegypto. Et isto modo loquitur hic litera dicens, ꝙ istud est aliud foedus pręter id quod datum fuit in Oreb, scilicet ꝙ in diuersis temporibus datæ sunt hę leges. *Præter id quod pepigit in Oreb.* Idest quòd multa quæ hic dicta sunt nõ fuerunt ibi dicta: ex quo concluditur quòd solum leges fuerũt datæ in duobus locis, scilicet in monte Synai, & in Valle contra Phanum Phegor. Nam superflue poneretur hic præter, si Deus in alijs locis quàm in his duobus leges dedisset: nisi forte dicatur, ꝙ leges datę hic & in Oreb dicuntur fędus, & leges datę in alijs locis non dicantur fędus: sed hoc irrationabile est: ideo dicendum quòd omnes leges, quę continentur in toto Exodo & toto Leuitico usq; ad 27. c. Numerorum exclusiue de filiabus Salphaad fuerunt datę in monte Synai, & omnes leges q̃ habent. a. 27. c. Nume-

Sensus literæ.

(the markers G, H, I, K stand in the margin beside the right column)

Nu. inclusiue, & in toto isto libro datæ fuerunt in valle ꝯ phanum Phegor. Et patet hoc, quia præcepta, quæ sunt in Exodo dicta sunt Moysi, quando sterit cum dño in monte, & ibi mandauit fabricari tabernaculum, & ibidem fabricatum est, & in hoc terminatur Exodus. cum autem de Synai recesserunt, iam erat factum tabernaculum, quia portabatur a Leuitis, vt patet Nu. 10. c. etiam ea quę continentur in Leuitico dicta sunt in monte Synai, vt patet Leui. vlt. c. vbi dicitur hec verba locutus est Dñs ad Moysen in mõte Synai: de his quæ dicuntur in lib. Num. a principio, vsque ad decimum c. satis patet, quia ibi in decimo c. dicitur quando castra mutata fuerunt de monte Synai ex c. 10. Num. vsque 27. c. non ponitur aliqua lex, vt in 15. & 16. & 17. & 18. & 19. c. in alijs autem sola narratur historia. In illis autem. c. dictum fuit quando illa mandata fuerunt in monte Synai. Ea autem quæ continentur ex 27. c. Numerorum inclusiue, vsque huc dicta sunt in valle contra phanum Phegor, & patet, quia in c. 25. Nume. dicitur quod filij Israel morabantur in Sethin, sed Sethin, siue Bellsethin est vltima mansio filiorum Israel, vt patet Num. 33. c. ergo ea quæ post dicta sunt post illud non dicta fuerunt in aliqua alia mansione. Et ex hoc infertur id quod aliqui communiter dicunt. s. quod nunquam dicta sunt aliqua præcepta Moysi, nisi in primo anno exitus de Aegypto, & in 40. *Vocauit Moyses uniuersum Israelem.* Dicitur nunc vocasse oēm Israel, quia forte dictis maledictionibus, & benedictionibus suprapositis facta fuit aliqua pausatio, ita quod totus populus reuerteretur in castra sua ad sumendum cibum, vel aliquid aliud, & rursus vocauit eos Moyses per nuncios, vel tubas: sicut dicitur Nume. 10. c. pulsando ambas tubas non clangendo concise, & prolixe in vocibus minutissimis, sed in simplici sono. Vel forte ista quæ supradicta sunt, non audiebant omnes de Israel, sed maiores eorum: nunc autem quando ad istum punctum confirmationis deuentum est, fecit Moyses vocari totum Israel. i. omnes alios qui ibi non erant.

Improbatio expositionis secundę.

Sed non est ista secunda expositio multum rationalis scilicet, quod ad audiendas leges non staret totus populus, & quod vocaretur post ad consentiendum, & confirmandum legem, quia nescirent quid non consentire, vel confirmare deberent cum non audiuissent. Item quia contrarium huius expositionis asseruimus supra primo c. circa principium: prima ergo tenenda est. *Vos vidistis.* Hic vult suadere eis, quod consentiant in lege quam dat Deus, quia multa bona eis contulit, quę hic enarrantur, & pro istis ingrati esse non debent. *Tentationes magnas.* Plagæ inflictæ Aegyptijs tentationes vocantur, quia per ea Deus tentabat Aegyptios, vt dimitterent populum suum, vel vocantur tentationes, idest aliquæ experientiæ pęnales ad notificandum malitiam cordis Aegyptiorum, quia sicut Deus sciebat voluntatem Abrahę, quia erat sancta, & perfecta cum eo, tamen eum voluit sic tentare ad notificandum alijs bonitatem Abrahę: ita in Aegyptijs sciebat quid eorum mala voluntas eligeret, sed eos sic tentare voluit, vt aliæ gentes Aegyptiorum duritiam cernerent. *Signa illa,* idest quędam ostensiones factæ ad probandum, quod Deus miserat Moysen. s. conuersio virgæ in serpentem, & econtrario, vt patet Exo. 7. cap. & mutatio manus non leprosæ in leprosam, & econtrario coram senioribus Israel, vt patet Exo. cap. 4. in fine, licet ibi implicite ponitur dictum. *Portentaq. ingentia.* Dicuntur portenta magna miracula, quæ in punitionem aliquorum diriguntur, sicut fuerunt omnes plagæ. *Et non dedit uobis dominus cor intelligens.* idest tãta beneficia Deus contulit, quod si vos haberetis cor intelligens. i. considerans ea, quæ recepistis, & reddens gratias secundum quod reddi debent, non oporteret me suadere vobis, quod reciperetis legē Dei, quia vos gratis eam reciperetis

A immo peteretis, ex hoc quia inconsiderantes erant post tanta beneficia eum totiens offenderunt, vt patet in præcedentibus libris, & habere cor intelligens ad grates reddendum de beneficijs a Deo datis, cum ipse det omne bonum. s. velle, & perficere: ideo nō dicitur, & non habuistis cor intelligēs, sed non dedit vobis dñs cor intelligens, vt referatur ad Deum qui dare deberet, sed non dedit, quia forte isti non se disposuerunt quantum naturaliter ex libero arbitrio poterant, quia hoc solum vult Deus, vel quia per alia peccata demerebantur cor intelligens sibi dari, vel ex alijs causis occultis, ex quibus Deus sæpe gratiam intelligētię in corde quantum ad agibilia practica, & gratiam rectitudinis in voluntate dare dicitur: sicut fuit in Apostolis qui cum Christo per tres annos conuersati sunt, & tamen adhuc nec corde intelligentes erant, ne amore feruentes: Philippus. n. quasi a Christo nihil didicisset petiuit dñe ostende nobis patrem, de quo Christus quasi indignando loquitur, tanto tempore vobiscum sum, & non me cognouistis: Philippe qui videt me, videt & patrem meum, quomodo tu dicis ostende nobis patrem? de quo. Io. 14. c. Erant etiam in amore carnales, quia iurgia erant inter eos, & de maioritate contendebant, vt patet Matt. 18. Iacobus etiam, & Ioannes pauloante mortē Christi sedere ad dexteram, & sinistrā eius petierunt, vitam ęternam carnaliter desiderantes, vt habetur Mat. 20. c. Et post resurrectionem suam cum de carnali erectione regni Israel requirebant dicentes, si in tempore hoc restitues regnum Israel, vt patet Act. 1. c. sed post superueniente spiritu sancto inenarrabiliter repleti sunt, vt iam omnibus transitorijs contemptis mortem pro Christo quasi dulcissimam vitam eligerent. *Oculos uidentes, & aures quæ possent audire.* Bene. n. habuerunt oculos, & aures Israelitę, quia viderunt, & audierūt vniuersa mirabilia, quæ fecit Deus, vt supra dicitur: sed dicuntur oculi videntes. i. attente respicientes ad ea quæ videbant, vt inde insurgerent in laudem creatoris, nec habuerūt aures, vt diligenter audirent, & memorię commendarent, sed sic viderunt quasi nō vidissent, quoniam cito obliti sunt benefactoris sui. *Vsque in præsentem diem.* Quia ex die qua egressi fuerant de Aegypto vsque diem illā qua loquebatur Moyses, semper ꝯ dñm rebelles extiterāt, vt patet supra 9. c. Et in hoc tacite insultabat eis, quod in tanto tempore beneficia Dei non attendissent. *Adduxit uos 40. annis.* Supra induxerat eos ad recipiendum legem, quia Deus eorum mala opera in deserto tolerauerat, nec eos deleuit. hic ponitur alia ratio. s. de sustentatione & directione in deserto, quia in columna nubis per diē, & ignis per noctem præcedebat eos angelus, nec cessauit columna donec intrauerunt terrā promissionis, vt patet Exo. 13. c. *Adduxit vos 40 annis.* Nondum erāt anni 40. completi, quia nunc erat principium mensis vndecimi anni 40. vt patet supra in principio primi c. sed computat 40. annos, quia annus inceptus pro cōpleto habetur secundum sacram scripturam, & secundum iura humana: presertim cum hic complēdo 40. anno soli duo menses deficiunt, & postea completi sunt, quia non exierunt de deserto donec cōpletus annus 40. & iam inceptus erat annus 40. quando transierunt Iordanē. Attendendum autem est, quod in hoc quod dicit Moyses eos adductos fuisse per desertum 40. annis, videtur ponere terminum illum tempore quo mansuri essent Israelitę in deserto: alioquin si dubium esset vtrū immediate exituri essent an moraturi ibi magno tempore, sicut morati sunt in Cadesbarne annis quasi 38. vt patet supra 2. c. non diceret adduxit nos Deus 40. annis per desertū, quia forte adducerent 80. annis, sed Moyses sciebat, quod imediate exituri erāt desertum, & terrā illam, atque transituri Iordanē, & hoc quia sententia data ꝯ Israelitas solū ꝯtinebat 40. an. quibus manere debēbāt nō transeūtes ad terrā possessionis

 suæ,

Quomodo nō fuerunt attrita vestimē ta Iudæorum in deserto.

suæ, vt patet Nu.14.c. & videbat iam Moyses consummatum esse hunc numerum, certe cognouit, ꝙ immediate transituri essent in requiem suam. *Non sunt attrita uestimenta uestra.* Quia a Deo conseruata fuerunt ne nudi essent, de quo magis diximus.s.c.8. Nō est.n. dicendum, vt quidam volunt istos portasse tot vestimenta in deserto, vt toto isto tempore suffecerint, qa tunc non videretur esse miraculum: littera tamen ponit hic pro miraculo, ꝙ nō fuerunt attrita, sed ad hoc falsum est, ꝙ tot vestimēta portarent, quia ipsi nescie bant se tanto tempore in deserto mansuros, sed mox terram possessionis suę intraturos: sicut confestim ingressi fuissent, nisi ipsi murmurantes obstaculum præbuissent, & dato, quòd sciuissent sibi necessarias esse tot vestes, non erat eis forte facultas ad faciēdum tot vestes: potissime quia non habebant in quo portarēt tot vestes, cum asini, & iumenta ad subuectionē vxorum, & filiorum, paucarumq; supellectilium vix sufficiebant, quia & super humeros filiorum, & filiarum suarum imposituri erant vestes, & alia supellectilia asportata de Aegypto non sufficientibus iumentis, vt patet Exod.3.c. Item dato, ꝙ vellent portare, nescirent talia portare qualia conueniret portari, quia in deserto multi nati sunt, quibus vestimenta dari oporteret varia secundum ętatum varietates, & secundum corpulentiam diuersam, qualia non posset aliquis homo excogitare in Aegypto: ergo nisi vestes illę quas de Aegypto attulerant, mansissent diuina virtute nō attritæ, necesse erat eos breuiter fuisse nudos: eodem modo de calciamentis dicendum est, ꝙ calciamenta illæsa manebant diuinitus.

Quomodo tot paruuli qui nati sunt in deserto tempore quadraginta annorum, vestes, & calciamenta habere poterant.
Quæst. II.

SED quæret aliquis dato, ꝙ illi qui de Aegypto exierunt habuerint vestes, & istę manserint nō attritę 40.annis vsquequo intrauerunt in terrā Chanaan; quomodo tamen illi qui nati sunt in deserto vestes habere potuerunt? quia valde magna multitudo in deserto nata est, cum tēpore ingressus in terram Chanaan ad transitum Iordanis fuerunt sexcenta millia virorum bellatorum a 20.annis, & supra. & mille septingenti, vt patet Nume.26.c. Et concluditur de istis in fine. cap. inter quos nullus fuit eorum qui ante numerati sunt a Moyse, & Aaron in deserto Synai: predixerat enim dominus, ꝙ omnes morerentur in solitudine, nullusq; mansit ex eis præter Caleb filius Iephone, & Iosue filius Nun: necesse igitur erat multos de istis natos fuisse in deserto: magna igitur copia vestium aliarum requirebatur pro istis. Aliquis forte respondebit, ꝙ cum transirent per desertum a gentibus vicinis accipiebant vestes pro his. Sed hoc non potest stare propter duo. Primo, quia Israelitæ per desertum ambulantes timebant omnes gentes, & ab omnibus timebantur: ideo non audebant accedere ad aliquam gentem ad petendum ab eis vestes, aut aliquid alterum. Item quia dato, ꝙ aliqua gens daret eis libenter, tamen ipsi declinare non poterant ad aliquas gentes ad petendum hoc, quia ipsi dirigebantur per nubem, & ignem. Et ista columna dirigebat per vastam solitudinem non accedendo ad aliquam gentem. Si igitur aliqui eorum vellent ire ad aliquam gētem accepturi vestes, nescirent ire, aut redire, cum illa terra esset solitudo inuia. Et si arguas de exploratoribus, ꝙ missi sunt 12. exploratores de deserto Pharan in terram Chanaan, & lustrauerant eam 40.diebus, redieruntque in castra: licet nubis columna non pręce-

F debat istos, cum ambularent per terram Chanaan, in qua si columna præcederet eos, cognoscerentur, etiā quia manebat columna in castris.

Respondetur, ꝙ nō eguerunt exploratores aliqua nube dirigente, aut aliquo alio signo, quod dirigeret, quia ambulabant per terram populatam habentem vias: in solitudine autem in qua manserunt Israelitæ, antequam accederent ad terminos regni regis Seon, & Og. Amorrhęorum, quod fuit anno 40. post mensem quintum anni eiusdem, non erat aliqua via: ideo indigebant columna nubis dirigente. Quòd exploratores fuerint missi per terram viarū, q̄ populata erat, patet, quia missi sunt de Cadesbarne in deserto Pharā siue in deserto Syn, & Cadesbarne est terminus terræ Chanaan in latere meridiano, vt patet Nu.34.c. cū dr̄

G qui circuibunt australem plagam ꝑ ascensum scorpionis, ita vt transeant in Senna, & perueniant in meridiē vsq; ad Cadesbarne. erat ergo satis ꝓpinqua terra populata Chanaan deserto Cadesbarne, ita vt per itinera exituum terrę Chanaan non possent errare vias intrātes confestim in terrā Chanaan: in qua non est dubiū, qūo ipsi possent dirigi sine nube dirigente, cū ambularent de loco ad locum, sicut eis voluntas dabat, vt viderent partem potissimam terræ Chanaan. Secunda rō quare non pt̄ stare, ꝙ ipsi iuerint ad alias gentes ad habendum ista, quia sicut irent pro vestimentis ad gētes vicinas pro eis, qui in deserto nascebantur: ita irēt pro vestimentis necessarijs alijs qui de Aegypto exierant. & sic non esset necessariū miraculum, qđ Deus

H faciebat de conseruādo vestes ne vetustate attererent: Deus tn̄ miraculum, nunquam facere consueuit, vbi sine miraculo res fieri, & conseruari posset: item esset iste locus ad tollendum omnia ista miracula, quę hic ponuntur.s. ꝙ non comederint panem, nec vinum biberint: nam si ad alias gentes accedebant, poterant ab eis panem, vinum, cęteraq; vitę necessaria accipere. Nec est dicendum, ꝙ in deserto fierent panni de velleribus ouiū, & inde vestes fabricarentur: nā tunc seqbatur incōueniens, quod añ ponebatur.s. ꝙ potuerūt sic per artem lanificij prouidere toti multitudini, & non esset necessarium, vt miracula fierent de duratione vestiū non attritarū. item non poterat stare, ꝙ ipsi exercerent artē lanificij, qa in lanificio sunt multa mi-

I nisteria indigentia quiete, & nullo mō possent expediri in motu, qualiter erant Israelitæ quotidie incerti an saltē hora vna maneret columna nubis. sed semꝑ erāt excubantes in excubijs domini, vt patet Num.9. cap. Dicendum vero, ꝙ vestes quas postea induti sunt oēs nati in deserto, de Aegypto venerunt: nec tn̄ dicendū est, ꝙ duxerint hebręi tot vestes, quot necessariæ erāt, vt supra probatum est: nec rursus dicendū est, ꝙ quilibet hebręorum simplicē vestem de Aegypto adduxerit, sed aliqui duas, aliqui tres, & plures, quod patet necessario, qa Exo.33.c. dr̄, ꝙ Deus dixit Israelitis nō ascēdā tecū, quia pp̄ls durę ceruicis es, ne forte disperdā te in via, & sequit̄ audiens pp̄ls sermonē hunc pessimū

Doct resp.

K luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo: ergo necessarium est, ꝙ antea habuissent vestes ꝑciosas, qbus ornarentur, & tunc eas reliquerint, & quia nō mandaret Deus, ꝙ manerent nudi, necessariū erat, vt alias vestes hērent, qbus īduerent deposito illo habitu honoris, ꝑsertim cū dixerat Deus in eod.c. iam nūc depone ornatū tuū, vt sciā quid faciā tibi. de istis ergo vestibus duplicibus, aut triplicibus multiplicibusq;, quas attulerūt Iudęi de Aegypto, ꝯtegebant̄ illi q nouiter nascebant̄, siue dicamus illas vestes magnas corporibus paruorū coaptari supernaturaliter minoratas ad quantitatē corporis paruuli, & postea ꝯcrescere corpori paruuli de quo nulla difficultas est. nā sicut ꝯstat vestes ꝯcreuisse, quas īdutas de Aegypto pleriq; Isrl̄itarū adduxerant:

rant:ita vestes magnæ supernaturaliter minorarētur ad coaptationem parui corporis infantium: postea vero crescente corpulentia vestes concrescerent, siue dicamus ꝙ vestes illæ, quas non induerant parentes, sed asportauerant de Aegypto, scindebant, suebantque, & coaptabant secundum corporis quantitatem: postea vero concrescebant corpori vsque ad terminum crementi vltimati. primus modus tamen conuenientior est. & isto modo sufficiebant vestes pro toto populo eorum qui de Aegypto exierunt, & eorum q in deserto nati fuerant. et quia qn̄ aliquis de Israelitis moriebat, vestes eius manebant pro illo qui esset successor.

Dubium de calciamentis: De calciamentis aūt eodem modo dubitandum est, qūo suffecerint pro omnibus, quia vt supra dicebatur de vestibus, non p̄t dici, ꝙ calciamenta sufficientia ꝑ 40. annis ducta sint, quia adhuc hoc difficilius videbat q̄ de vestibus: cum valde multa calciamenta necessaria essent pro tot hoībus, vt tanto tp̄e abundarent: nec ēt p̄t dici, ꝙ ista calciamenta haberentur de alijs gentibus, quia non poterant accedere ad eas Israelitę, vt.s. probatum est, nec adhuc dici p̄t, ꝙ de Aegypto adducta fuerint multa paria sotularium, sicut adducebat q-libet vestes duas, aut tres, quia non peterent ab Aegyptijs calciamenta. Sed vr̄ dicendum, ꝙ pro his qui in deserto nati sunt, fuerint facta aliqualia calciamēta de pellibus pecorum qualitercunque se habentibus, ita vt pedibus coaptari possent, & sicut alia calciamenta non atterebantur vetustate, q̄ de Aegypto fuerant adducta, sed Deus conseruabat ea: ita calciamenta q̄ qualitercunque fiebant, & coaptabantur corpori, non atterebantur: fuerunt aūt oīa ista vetustati illęsa, qa nihil nocebat eis temporis longitudo, aut lator atterens, & fuit ista duratio supernaturaliter inducta quandiu necessitas erat ex parte Israelitarum, quandiu.n. in deserto fuerunt hebręi fuit eis necesse habere vestes, quas non poterant hr̄e ab aliqua gēte alia: si ergo Deus nō suppleret necessitatem ꝯseruando vestes illęsas, & calciamenta, mansissent nudi, & discalciati in deserto: ergo in toto deserto hoc durauit: cum aūt intrauerūt in terram Chanaā inceperunt hr̄e opportunitatem aliq̄ habendi vestes: ergo ibi cessauerunt.s. ꝙ intrantib⁹ eis in terrā Chanaā inceperunt vestes dirūpi, frangi, & atteri, vt inquirerēt immediate alias vestes, & sic de calciamentis fuit. quia durauerunt vsque illuc, & ibi rūpi cęperunt: sic fuit de manna, qđ in solitudine semper fuit, cum aūt intrauerunt terram Chanaā, & comederunt de panibus terrę illius facientes pascha in Galgalis, cessauit manna, quia inceperant comedere de panibus regionis illius, vt patet Iosue.5.c. oīa isto modo necessarium fuit destrui, vel cessare adueniente tp̄e, in quo non erat necessitas eorū, cum ista q̄ sunt ꝑ miraculum, fiant tandiu quādiu necessarium est ea fieri ad aliquem finē. *Panem non comedetis*. i. non sustentati fuistis pane sicut communiter sustentantur oēs hoīes.

An postquam Iudæi exierunt de Aegypto comederint panem aliquo tempore, vel semper manna.
Quæstio. LXI.

INtelligendum est ab eo die quo māna habere inceperunt: quia per duos menses, vel quasi comederunt de pane, quem attulerant de Aegypto, vt aliqui volunt, sed solum fuit vnus mensis integer, quia quintadecima die mensis primi exierūt de Aegypto, vt patet Exod.12. cap. Et quintadecima die mensis secundi defecit panis, vt patet Exo.16.cap. Et si dicas, quòd Nume.20.cap. Iudæi dixerunt, quòd cum transirent per terram Idumęorū, quòd emerent ab eis cibos, & sic dixit eis Deus, ꝙ nihil lęderent de bonis eorum, sed emerent cibos pecunia, vt patet supra 2.cap. Respondetur, quòd hoc dicebat Deus non mandando, ꝙ aliquid emerent, sed prohibendō ne acciperent violenter, sed si vellent de cibis terræ cōmedere, pecunias darent, & quia Israelitæ post viderūnt non esse sibi necessarios, non emerunt, sed forte aquā emerunt, nisi Idumæi eis liberaliter aquam concessissent: ideo quando Moyses misit nuncios ad Seō regem petens transitum, & alimenta pro precio, & retulit quomodo se habuerant erga eos Idumei, non dixit de cibis venditis, sed de transitu per terram eorum. *Vinum & siceram non bibistis*. De hoc magis patet, quam de pane, ꝙ non habuerunt in deserto. *Vt sciretis quoniam ipse est dominus Deus noster*. Quia in istis, quæ Deus faciebat pro Israelitis demonstrabatur potentia maxima, quæ soli vero Deo conuenit. *Et uenistis usque ad hunc locum*. Hic ponitur tertia ratio inductiua, scilicet, quia eos ab hostibus defendit: erat autem locus iste propinquus Iordani. *Egressus Seon rex Esebon*. Esebon ciuitas metropolis regni Seon quam a Moabitis bello accepit Seon, vt patet Numer.21.cap. de hoc etiam supra 2.cap. *Et Og rex Basan*. De quo supra 3.cap. *Et tradidimus possidendam Ruben, & Gad*. Vt habetur Nume. 32.c. & supra 3.cap. *Custodite ergo verba pacti huius*. Hic ponitur conclusio intenta, scilicet, quòd reciperent, & conseruarent hoc fędus, sicut fędus, quod pepigerunt in Oreb. *Custodite ergo*. Ista conclusio suadetur ex superioribus beneficijs, quæ in litera narrantur. quandocunque enim aliquis ab alio beneficium recipit, tenetur ei naturaliter obligatus, sed hic multa beneficia fecerat Deus Israelitis: ergo tenebātur ad mandatum eius, & persuadet hic ex beneficijs, sicut persuaserat in lege data in monte Synai, & quia istæ erant duæ legislationes, vt declaratur in principio. c. ergo oportebat persuadere ad eas diuersis beneficijs, & sic facit, quia quando illam legem dare voluit, vt patet Exod. 19. c. ergo oportebat persuadere ad eas diuersis beneficijs, & sic facit, quia quando illam legem dare voluit, vt patet Exo.19.c. incępit enarrare beneficia dicens vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi: si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: hic autem volens dare legem, quæ data fuit in cāpestribus Moab super Iordanē, pręposuit beneficia.s. de sustentatione facta in 40. annis venientibus per desertum Israelitis, & de destructione duorum regum Amorrhęorum Seon & Og, quos occidit Moyses cū populo Israelitarum: illic autem ponuntur alia beneficia, quę hic non ponuntur.s. eductio de Aegypto, & percussio decem plagarum in Aegyptios, & in extremo mari rubro absorpta sunt agmina Aegyptiorum & liberata Iudæorum turba. Beneficia Iudæis a Deo collata.

Vos statis. Hic ponitur secundum scilicet ipsa fęderis susceptio.s. congregatio omnium, & approbatio fęderis sub iureiurando. *Vos statis hodie cuncti*. Sic oportebat, vt omnes ad susceptionem legis conuenirent, quia quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, & hoc modo condebantur leges Romanæ.s. cōuenięte toto populo quærebat alta voce senator, vel magistratus, vtrum placeret ab eis talis lex: & tunc ex responsione totius populi pendebat, vtrum approbaret, vel reprobaretur, vt patet instituta de iure naturali.§. lex est. *Coram domino Deo uestro*. i. ante fores tabernaculi extra atrium, quia intra capi non poterant, & ad illū locum conueniebant omnes, quando aliquid agendū erat, vt patet Num.10.c. & ideo illuc conueniebant, vt propter reuerentiam loci in agendis, vel consulendis melius se haberent. *Principes vestri*. i. 12. principes. 12. tribuum. *Ac tribus*. idest congregatio illa quę tribus dicitur, & explicatur magis. Fęderis susceptio per Hebræos a Deo qūo facta sit.

Maiores natu. i. seniores ætate, & iudicio. *Ac doctores.* Quia inter eos erant aliqui sapientes viri in lege data preter Leuitas, qui doctores populi vocabantur. in hebræo habetur. *Præpositi uestri.* idest principes cõstituti ad iudicandum, & ad idem redit, quia isti sapientes esse debebant, vt patet supra 1. cap. *Aduenæ qui tecum morantur in castris.* i. non comprehenduntur sub hoc nomine populus Israel, & erant illi qui de Aegyptijs ascenderant cum eis videntes mirabilia Dei, & fuerũt isti aduenę valde multi, vt patet Exo. 12. cap. sed & vulgus innumerabile ascendit cum eis. *Exceptis lignorum cæsoribus, & his qui comportant aquas.* Quia isti exibant ad opera suá necessaria, nec tunc erant in castris, sed ratum habebant quicquid alij faciebant. *Vt transeas in fœdere domini Dei tui.* idest, vt efficiaris ei obligatus ad obseruationem legis nunc datę, quia ante istum cõsensum non videbanť obligati, & volebat Deus hunc consensum ab eis, vt in hoc ipsi mererentur. sed etiã si non consentirẽt obligati erant, quia Deus mandabat, cũ teneamur ei ad omnia, quę aliquo modo possibilia sunt: immo vt absolute loquamur, obligati sumus ad omnia quæ mandauerit, quia quicquid mandauerit nobis, etiam si alias impossibile esset, ipse possibile faciet. *Et in iureiurando.* Quia ista conuentio erat sub iureiurando, scilicet, quòd Israel custodiret mandata Dei, & quòd Deus benefaceret ei, & licet Deus hic non iurauerit, alibi tamen multotiens iurasse legitur, sed non erat necessarium iuramentum eius, quia simplex promissio Dei tantæ firmitatis est, quantę iuramentum. de populo autem nunquam legitur, ꝙ iurauerit Dei mandata custodire, sed totius populi assertio iuramento ęquiparatur. *Quod hodie dominus percutit tecum.* i. tecum hodie conuenit, & dr̃ percutere, vt referetur ad fędus, de quo supra. s. ꝙ animal aliquod ꝑcuteretur gladio, & effunderetur sanguis illius ad confirmationem pacti, & quia istud pactum firmum esse debebat, fędus percuti dr̃. *Vt suscitet te in populum sibi.* i. ꝙ specialem curam de te habeat, sicut si tu solus esses populus eius. *Et ipse sit dominus Deus tuus.* i. Deus demonstrans bonitatem suam, & magnitudinem tibi benefaciendo, & exaltando, & non intelligitur. *Et ipse sit Deus tuus.* s. ꝑ specialem cultum, quia specialiter Deũ colere ad meritum pertinet, & nõ ad ꝑmium: ideo hoc se tenet ex parte populi: ea aũt q̃ hic dicta sunt pertinent ad ꝑmium, quod Deus daturus erat pro seruitio sibi specialiter facto. *Sicut iurauit patribus tuis Abraham.* Vt patet Gen. 13. & 15. c. *Nec uobis solis hoc fœdus ferio.* i. nõ solum facio hanc conuenientiam, vel pactũ vobiscũ. *Sed etiam cunctis præsentibus & absentibus.* Vocanť absentes cęsores lignorum, & portitores aquarum, qui non erant in castris, qñ ista dicebantur, vt patet. s̃, vel vocantur absentes illi qui futuri erant post de semine istorũ q ẽt obligabanť ad custodiendam istam legem, & patres tenebantur docere eos, vt patet. s̃. 6. c. sed melior est prima expositio, quia non proprie dñr absentes q nondũ sunt, & hęc fuit rõ quare Hieronymus mutauit de lr̃a hebraica, vbi s̃. dr̃. *Exceptis lignorum cæsoribus.* In hebręo. n. hr̃. *Etiam lignorum cæsores.* In hebręo enim multoties fit talis mutatio, vt ẽt ponať affirmatio ꝓ negatione, vt hr̃. s̃. 20. c. vbi dr̃ in lr̃a nr̃a. *Lignum est & non homo.* In hebręo dr̃. *Quia lignum campi est homo.* Sic ẽt dr̃ Gen. 8. c. de coruo quẽ misit Noe, ꝙ ibat, & non reuertebať donec siccarenť aquę: in hebręo dr̃, ibat & reuertebať donec siccarenť aquę: vbicunq; aũt Hieronymus fecit aliquas similes mutationes, erat qa videbat rationabiliter sic lr̃am stare non posse, sed cũ suppletione aliqua intelligendã fore. nã cum dr̃ hic in hebræo Gen. 8. ibat & reuertebať, videbať innui ꝙ coruus rediret apportans legationem ad q̃ eum miserat Noe, sed nihil tale apportabat, quia tunc non oporF tuisset mitti columbam post eum, sed missa est, vt patet in littera eiusdem text. rationabiliter ergo littera nr̃a ibi addidit, non, ita vt diceret, ꝙ ibat, & non reuerteretur, & supra 20. c. Vbi lr̃a nr̃a dicit, ꝙ lignum est & non homo, & lr̃a hebraica dicit ꝙ lignum campi est hõ, rationabiliter mutatum fuit, quia non est ista locutio vera lignum campi est homo, nisi ꝑ suppletionẽ. hic aũt cum dr̃. *Præter lignorum cæsores, & hos qui comportant aquas.* Et lr̃a hebraica habet & lignorum cęsores, & q comportant aquas. Mutatio vr̃ esse facta hic rationabiliter valde ex duobus. Primo, quia isti portatores aquarum, & cęsores lignorum hñt officia, q̃ sunt extra castra: ideo habebant occasionem, vt existerent extra castra, quod non erat de alijs qui operabãtur in castris. Item quia ista officia erãt semper necessaria, semper. n. aquę necessariæ erant, & ligna: si aũt interdum quo recitaret Moyses oĩa verba libri huius, isti cessarẽt, nõ essent aquę in castris, nec ligna ad necessitates castrorum: ergo semper isti vacabãt officio suo, & sic non possent manere in castris audientes verba Moysi. Secundo patet, quia isti q comportabant aquas, & cędebant ligna, erant viri inter alios imperfecti, quos nõ oportebat vocari ad illam concionem, sed satis erat ꝙ postea recitarentur eis ista verba Moysi ab audiẽtib⁹. Item quia isti qui erant imperfectissimi, & quos ex natura officij sui oportebat manere extra castra, si forte in castris mansissent audientes sicut cęteri nõ oportebat hic specialiter eos noĩari, quia mãsissent in castris: sed intelligerentur noĩe aliorum. hic aũt exprimũtur cum alijs: ergo dicendum est, ꝙ exprimanť ad excludendum eos ab auditione huius legis, & non ad assertionẽ, ꝙ cum alijs fuerint. in alijs multis silr̃ se habet lr̃a hebraica, & mutat Hierony. Quod cunctum hñti granum intellectus videbitur disertissime esse factũ. *Vos enim nostis.* Hic ponitur tertium. s. transgressorũ punitio, & est duplex pęna. Prima est ꝯsumens destructio. Secunda est ab alijs facta derisio ibi. *Dicetq. sequens generatio, vos enim nostis.* Hic valde prohibet idolatriam, & allegat rationem verisimilem, ꝙ aliquis eorum potuerit apud se aliquos Deos habere, quos colat, vel forte, ꝙ corda eorum essent inclinata ad Deos gentiũ, quos viderant, & ad ritus eorum: ideo mandat cauere, vt ex hinc nullus ad talia moueatur, quia magis nũc peccabit, quam ante.

Littera hebraica.

Mutatio facta in littera.

Transgressorum punitio.

Quomodo habitauerimus in terra Aegypti. In qua poterat aliquis de nobis addiscere idolatriam.

Et quando transierimus per medium nationum. s. per Idumæos, vt patet supra 2. cap. & per regnum regis Arad, vt habetur Nume. 21. c. & per terram Madianitarum, vt patet Numer. 31. cap. & per regnum Seon, & Og, vt patet supra 2. & 3. cap. Et omnes hi erant idolatræ.

Ne forte sit inter uos uir aut mulier. Admonebat eos, vt quilibet intra se recederet a cultu idolorum, qa si hoc per iudicem comperiretur, fieret sicut habetur supra 17. cap.

Familia aut tribus. Familia est aliqua specialis cognatio sub tribu, & poterat esse vna tota familia corrupta ad hoc, vel tribus inducente aliqua persona, maxime si illa erat magnę auctoritatis.

Vt vadat & seruiat diis illarum gentium. i. ꝙ ita habet in corde, ꝙ vult ire ad colẽdum Deos gentiũ quas vidit.

Et sit inter vos radix germinans amaritudinem. i. persuadens tacite aliquos de vobis ad idolatriam, quæ est magna amaritudo animæ. *Cumq. audierit verba iuramenti huius.* i. verba legis huius quæ pro iurata habetur affirmante Deo & vobis. *Benedicat sibi in corde suo.* idest promittat sibi securitatem intra se non audens in publico ꝯfiteri. *Dicens pax erit mihi & ambulabo in prauitate cordis mei.* i. ẽt si ambulẽ in prauitate idolatriæ in pace ero, quia Deus non puniet me, nec aliqua mala mihi euenient.

euenient. *Et assumat ebria sitientem.* idest ille qui ante erat vt ebrius.s.ignorans quid faceret, nunc assumet sitientem.i.fiet sicut sitiẽs.s.qui non est ebrius, sed scit quid agit, & est sensus isti qui promiserint sibi securitatem permanendo in idolatria, erunt sicut ille, qui ante ex ignorantia peccabat, nunc autem peccat ex certa sciẽtia, & hoc detestabilius erit: vel aliter, ebrius dicitur, q ex vini nimia potione perturbatus mente est; nec scit quid facit, & nihil ex uoluntate agit, sed ex animi perturbatione. sciens dicitur qui ex desiderio agit, & iste nimis peccat. sic isti si ante idola colerẽt, ebrii vel ignorantes faciunt, si autem post prohibitionem facerent, ex nimio desiderio hoc erit.

Litteræ sensus.

An aliquis possit dici ignoranter colere idola.
Quæst. IIII.

SED nunquid potest aliquis dici ignoranter colere idola?

Respondetur ꝙ non, quia tunc non essent culpabiles sic adorantes, sed falsum: quia omnis idolatra gehennæ reus est: quia naturaliter Deum cognoscere possunt, quantum sufficit ad saluationem, & cultum idolorum fugiendum: si ergo idola colat inexcusabilis est, vt patet ad Rom. 1. c. maxime quia quilibet si se disponit quantum naturaliter ex libero arbitrio potest, immediate a Deo illuminabitur ad salutẽ animę, ut patet de Cornelio. actu. 10. c.

Et dominus non ignoscat. Quando peccata sunt ex ignorãtia uel infirmitate (quia ex fragili massa sumus.) Deus faciliter ignoscit: quoniam ipse cognouit figmẽtum nostrum. cum autem peccatum ex pura malitia committitur, non ita faciliter sibi Deus ignoscit, licet semper ignoscit si venia petatur, quantumcunque peccatum sit.

Sed tunc quam maxime. Idest valde vel fortius.

Furor eius sæuiet. Idest pœna a Deo inflicta tunc maior erit, quam si alias crimen committeretur.

Zelus quid sit.

Et zelus contra hominem illum. Zelus est amor priuatus nolens habere consortium in amato, Deus autem singulariter vult adorari, & sibi sacrificari, nec vult, ꝙ iste honor alicui alteri, quam sibi detur: ideo quando aliquis colit alium quam Deum ex zelo, quem habet punit talem cultorem.

Vt sedeant super eum omnia maledicta. Idest maledictiones. & dicitur sedeant, quia sedere immobilitatem dicit: istę autem maledictiones non solum uenient sup peccantem, sed etiam tenebunt eum donec destruat, ut patet sup. præcedenti c.

Et deleant nomen eius sub cęlo. Idest ꝙ moriatur, & nõ nominetur vltra nomen suum in terra.

Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius continentur. Idest præcedenti cap. vbi finitur lex: hęc autem non dicuntur de lege, licet aliquo modo pertineant ad legem: & similes maledictiones habentur Leui. 26. c.

Dicetque sequens generatio. Hic ponitur secundum. scilicet ab aliis facta derisio, quia aliæ gentes uidentes pœnas, & miserias inflictas istis deridebant eas, & hoc ad malorum, & pœnarum incrementum est: quia est misero peius derisio quam dolor eius.

Ab aliis facta derisio.

Dicetque sequens generatio. Idest filii, qui nascentur ex his male operantibus.

Et peregrini qui de longe uenerunt. Scilicet ad habitandum in terra uestra, vel negociandum inter uos, siue vt conuertantur ad iudaicum ritum.

Sulphure. Idest pluens super eam sulphur ad fętorẽ, & terræ cõbustionem, quia sulphur naturę igneæ est.

Et solis ardore. Idest magna, & inconsueta solis caliditate donec reducatur terra in puluerem, & inepta sit ad germinandum.

A *In exemplum subuersionis sodomę.* Idest sicut illę ciuitates subuersę sunt, & terra illa facta fuit inutilis ad germinandum, serendum, uel plantandum: ita fiet terra tua: de hac subuersione habetur Gen. 19. c. Et aliqui dicunt ꝙ quinque ciuitates subuersæ sunt inter quas ponunt Segor: sed non legitur de Segor ꝙ subuersa sit, & patet hic ueritas quoniam solum. 4. ciuitates ponuntur subuersę.

Quas subuertit dominus in ira, & furore suo. Quia uiri sodomitæ ualde peccatores erant coram domino abutentes natura.

Quæ est ira furoris eius immensa. Ex magnitudine pęnæ arguitur magnitudo iræ Dei punientis, & quia ista terra uirorum peccatorum erit desolata quasi Sodomia,

B ideo arguetur ex hoc iram Dei contra terram istã fuisse ualde magnam.

Et seruierunt diis alienis. Faciendo, quæ mandabant sacerdotes illorum Deorum: & colebant eos offerẽdo eis sacrificia, & querendo ab eis responsum.

Et adorauerunt. Faciendo eis reuerentiam.

Quos nescierunt. Quia patres eorum colebant eos ab antiquo, sed ipsi nouiter eos colere inceperunt.

Vel quos nescierunt. Idest de quibus non patet eis, ꝙ sint dii, quia non fecerunt aliqua opera mirabilia, per quæ deitatem suam demonstrarent.

Quibus non fuerunt attributi. Idest quibus non fuerũt dati in custodiam, & defensionem, quia dii gentiũ non custodierunt filios Israel a malis, sed Deus uerus.

Et eiecit eos de terra sua. Et sic mansit terra deserta, &

C munitiones dirutæ: & uniuersa, quæ visu pulchra erãt, consumpta fuerunt. de quo peregrini de longe uenientes admirabantur, ut supra patuit.

Sicut hodie comprobatur. Refertur hoc ad tempus in quo ista mala uenissent super eos propter peccata sua.

Abscondita a domino Deo vestro. Refertur ad superiora, quia dicebatur, quia omnia mala inducta fuerant a Deo super gentem peccatricem. hic autem ponit modum huius punitionis.s.

Abscondita a domino Deo vestro. Idest omnia peccata aut sunt occulta, aut manifesta, si autem occulta a domino Deo nostro puniuntur: & hoc dicit.

Abscondita a domino Deo vestro. Idest abscondita a Deo puniuntur: si autem peccata sint manifesta, puniri de-

D bent a iudicibus secũdum leges datas, & hoc est quòd dicitur.

Quæ manifesta sunt uobis, & filiis vestris. Idest peccata manifesta per uos, & filios vestros, qui iudices sumus, puniri debent usque in ęternum vt faciamus omnia verba legis huius idest ista punitio a Deo, & nobis durabit vsque in æternum, ut semper custodiamus verba legis, quia timor facit custodire legem, uel aliter.

Abscondita a domino Deo. Possunt eẽ ista uerba iudęorum positorum in magnis calamitatibus, & refertur ad immediata: quia dictum fuit, ꝙ omnia mala uenerũt super transgressores legis sicut hodie comprobatũ: tunc loquuntur iudęi positi in calamitatibus.

Abscondita a Deo vestro. Idest, quia Deus vester

E non considerat ita, quòd licet uideat uos mala pati auertit oculos dissimulando, & non liberando, quæ manifesta sunt uobis.

Et filiis vestris. Idest nos, & filii nostri ista cognoscimus, quia actualiter illa patimur.

Vos enim nostis. Cum semper hoc uitium idolatrię fuerit potissimum, ꝙ maxime statum legis veteris destruebat: Deus maxime illud intendebat uitare, & ad hoc inducit hic quędam pręambula ad probandum verisimiliter, ꝙ ipsi haberent aliquam radicem idolatrię, & concludit postea, ꝙ eam maxime debeant fugere.

Vos enim nostis quomodo habitauerimus in terra Aegypti.

Omnibus

Omnibus hoc notum erat cum adhuc ibi starent plurimi, qui de Aegypto exiuerant. nam iste erat annus. 40. in quo stabant in deserto post exitum de Aegypto, & erant de illis, qui exierant de Aegypto valde multi, q toto illo tempore superuixerant. Et si arguas, ꝙ soli Iosue & Caleb intrauerūt in terram Chanaan de illis, qui exierunt de Aegypto. Respondetur, ꝙ multi alii introierunt, & valde multa millia forte plura quam cētum millia: & cum dicitur ꝙ soli Iosue, & Caleb introierunt, verum est quantum ad illos, qui numerati sunt ī numero bellatorum. nam quia murmurauerūt Israelitę contra dominum in deserto Pharam tulit Deus sētentiam contra eos, vt nullus de viris illis, qui computati fuerant in numero bellatorum a 20. annis sup. intraret in terram Chanaan præter Iosue & Caleb, vt patet Num. 14 c. & sicut ibi ponitur comminatio huius pęnæ, & verbalis prolatio sententiæ: ita postea ponitur narratio eiusdem inflictæ vt habetur Num. 26. c. ubi facta fuit alia numeratio Israelitarum, & non fuit in illa aliquis de illis, qui in prima numeratione fuerant præter Iosue & Caleb. Item sup. 2. cap. ponitur, ꝙ anteq̄ transirent Israelitę torrentem Zareth, qui est ante confinia terrę Moabitarum, & antequam intrarent in terram Seon regis Esebon, & Og regis Basan, mortui fuerunt omnes viri bellatores, qui computati fuerant, qa manus domini fuit contra eos, vt disperderet eos de castris. alii tamen, qui non fuerunt nominati non pierunt, quia non fuit contra eos prolata sententia de nō intrando in terram promissam: & isti erant, qui non erant. 20. annorum, quando fuit facta numeratio ista in 2. anno exitus de Aegypto mense 2. prima die mensis ut patet Num. 1. & sic fuit 13. mēsibus post exitum de Aegypto, qui ergo in exitu de Aegypto nō erant annorum. 19. completorum, ita, ꝙ deficeret eis mensis vnus, & aliquantum plus, non fuerunt computati, & contra nullum istorum fuit lata sententia, nec mortui fuerunt in deserto nisi ex aliquo casu euenisset quempiam mori in aliqua murmuratione: alias non erat in tribubus eorum infirmus. sed multi erant paruuli egredientes de Aegypto, & pueri, & adolescentuli, qui nō erant annorū. 19. completorum, quando exierūt de Aegypto: ergo de istis essent nūc uiuente Moyse plurimi, & fere omnes pręsentes, qui testificari possent quomodo in Aegypto morati fuissent. Item mulieres hoc cognoscebant: quia ista sententia fuit prolata contra solos viros bellatores, qui erant numerati. s. a 20. annis & supra, contra fęminas autem non fuit data sententia quantum est ex forma sententiæ, si autem forte aliqua mulier peccasset in ista murmuratione sicut uiri, puniebatur a Deo sicut puniebatur vir quilibet, tamen non ferebatur sententia generaliter contra fœminas alicuius ætatis sicut ferebatur generaliter cōtra viros, qui erant computati. s. qui erant annorum. 20. & ultra quando lata fuit ista sententia. Item leuitæ hoc scire poterant, qui presentes erant, quia ista pęna non fuit inflicta cōtra leuitas, quia in verbis sententiæ solum fuerunt expressi uiri bellatores. satis ergo poterat dicere Moyses uos nostis quomodo habitauerim⁹ in Aegypto, quia plurimi illorum per se in Aegypto, steterant. alii autem erant filii eorum, qui steterant in Aegypto, & clarissime hoc cognoscebant referentib. omnibus aliis. *Quomodo habitauerimus in terra Aegypti.* Hoc ponit ad innuendum, ꝙ aliqui eorum essent adhuc idolatrę in Aegypto habebant magnam occasionem ad colendum idola: immo & vere coluerunt, vt declarauimus Exo. 1. c. in fine: hoc autem signat Ezechiel propheta sæpe loquens cōtra Israelitas dicens fornicatos fuisse eos in Aegypto in adolescentia sua, & ꝙ ibi confractę sunt mammę pubertatis gentis iudęorū, & subacta ubera eius: & ista fuit causa quare Deus per-

F mittebat afflictiones Aegyptiorum ingrauari sup eos. Erat igitur satis probabile, ꝙ illi, qui in Aegypto steterant, & adhuc supereant, & viderant in Aegypto fieri abominationes idolatrię. s. coli bouem, qui uocabatur Apis Deus magnus Aegyptiorum, & Amonem. s. iouem, qui humana effigie cum arietino capite pingebatur, & cornibus recuruatis, & multos alios Deos in q̄bus fatua Aegyptus testimonio Lucani abundauit, inclinarentur ad faciendum similia, & sic fecerunt in 1. anno quo de Aegypto exierunt in mense. 4. eiusdem cum petiuerunt sibi fieri Deos, qui pręcederent eos. s. Deos metallinos habentes uirtutem cęlestem, ita ut moueri possent coram hebræis, & monstrare eis uiam præcedendo vt dicitur Exo. 32. c. fac nobis Deos, qui

G nos præcedant. i. qui ambulent coram nobis in uia, & patet hoc, quia petebant hos Deos in defectum Moysi qui solebat pręcedere eos iudicando eis, & faciendo moueri castra, & in omnibus dirigendo, ita uolebant nunc loco eius aliquos Deos, qui scirent respōdere ad quæsita, & eis uiam demonstrarent pręcedendo eos: sic enim innuitur Exod. 32. capitu. cum dicitur uidens populus, ꝙ moram faceret Moyses descendēdi de mōte congregatus est ad Aaron dicens: surgens fac nobis Deos qui nos præcedant: de his valde multa diximus Exod. 32. petebant igitur talem Deum hebręi qualem aliquando in Aegypto uiderant. s. taurum aureum, q pręcederet eos, sicut Apis Deus erat Aegyptiorum, & bos, siue taurus: quia non erat castratus, & præcedebat Aegyptios canentes atque saltantes post eum, ut ait

H Solinus in polistor. c. de Aegypto. *Et quomodo transierimus per medium nationum.*

Transire per medium nationum est duplex. Quæst. V.

Transire per medium nationum stat dupliciter, aut transire per medium terrarum aliquarum nationum, ita ꝙ transeat per confinia duarum nationum, & per nullam terrarum illarum intret, aut transire per medium nationū. idest per terram ipsarum nationum. Primo modo nō accipitur hic, quia tunc non viderent aliquas abominationes, vel idola gentium, cum ad nullam earum acce-

I derent: sed hic dicitur, ꝙ uiderunt abominationes, & idola: vtroque autem modo transierunt hebręi ꝑ medium nationum; sed hic solum accipitur pro secundo modo: transierunt namque iudæi per aliquam partem terrę Edom: sed ibi nihil uidere poterant, quia non accedebant ad loca, transierunt etiam inter regionem Amalechitarum, & aliarum nationum, sed in terra Amalech nihil uiderunt, cum non intrauerint in eam, sed euntes vt ascenderent per montem in quo erant Amalechitę descendentib. illis fugerunt, atque ab illis cęsi sunt, ut patet Num. 14. c. transierunt autem ꝑ medium nationis Madianitarum, & hoc fuit accipiendo secundo modo. s. intrauerunt illam terram ut patet Nu-

K meri. 31. c. cum ibi occiderint quinque reges Madianitarum, & gentes eorum, ut patet pręcedenti c. 31. Nume. & ibi potuerunt Israelitæ videre abominationes gentium. transierunt etiam per regnum Chananæi regis Arad, quia cum illa gens fecisset prędam in iudęis & deuicisset eos, Israelitæ deuouentes illam gentem domino, si traderet eam in manus eorum deleuerunt eam, atque terram eius subuerterunt omnia gladio, & igne uastantes, ut patet Num. 21. c. transierunt per terram Seon & Og regum Amorrhæorum occidentes Amorrhæos illius ut patet Num. 21. & Deuter. 2. & 3. c. & cum isti intrarent domos illarum gentium ad p̄dam, & in fana Deorum suorum, uidebant omnes Deos lapideos, ligneos metallinos, quos colebant illę gentes.

Deus quare Aegyptiorū afflictiones ī grauari ꝑmittebat.

gẽtes. *Vidistis abominationes & sordes.* Declarat immediate, q̃ sint abominationes, & sordes, & dr̃ ꝙ istæ sũt idola facta de lapide, & ligno: omnia namq; quę talia sunt, abominat̃ Deus, & oẽs qui faciunt ea, & confidunt in eis. vocat̃ sordes, quia sordidum quid est ꝙ hõ, q creatura rõnalis est, subiiciat se ad honorãdum tanq̃ Deos hęc, quæ indignissima sunt: & isto modo loquit̃ Deus s̃. 7. c. sculptilia eorum igni combures, nec cõcupisces aurum, & argentum, de quib. facta sunt: nec assumes quicq̃ ex eis, nec offendas: propterea quia abominatio est dñi Dei tui: nec inferes quippiam ex idolo in domũ tuam, ne fias anathema sicut, & illud est. quasi spurcitiam detestationis, & uelut inquinamentum, & sordes abominationis habebis: quia anathema est. *Ne forte sit inter nos uir aut femina.* Incipit adducere paulatim intentam conclusionem. s. uitandam esse debere idolatriam & hoc applicando dicit, ꝙ iste transitus erat eis cã ĩclinationis ad idolatriam, cũ vidissent idola, q̃ eos ad colẽdum allicere possent, & poterat aliquis ĩ corde suo colere idola, & retinẽs apud se aliqua quæ occulte rapuisset, occultum eis honorem impendere, sicut Rachel furata fuit idola patris sui Labã ignorante Iacob: & tenuit ea abscondita magno tempore, quousq; post exitum de ciuitate Sichen, vt venirent in Bethel, Iacob accepit oĩa idola q̃ erant in familia sua, & infodit ea subter terebintum, quæ est post vrbẽ Sichen vt patet Ge. 35. c. sed hoc faciebat Rachel, ꝙ tenebat idola illa, sed non colebat. *Vir aut femina.* In his erat periculum si cor alicuius horum esset alienatum a Deo, ut iret, & coleret Deos alienos, & ad hanc alienationem induceret alios. *Tribus aut familia.* Ista erat valde magna auersio a Deo, q̃ celari non poterat; & in qualibet harũ cum erat nota, erat certa pęna statuta infligenda ut patet s̃. 13. & 17. c. *Cuius cor auersum est hodie.* Non dixit, q̃ colat Deos alienos, sed cuius cor auersum est hodie a domino Deo vestro, ut uadat, & seruiat diis illarum gẽtium quasi dicat licet nũc actualiter & publice nõ colat, iam tamen in corde suo concepit ut colat. nam de cultura actuali ipsi cognoscere poterãt, & infligere pęnam. in hac etiam auersione mentali solũ quæ est principium futuræ auersionis realis, & nunc non poterat cognosci, ponit Deus comminationem, ꝙ talem habentes destruentur. *Vt vadat & seruiat diis.* Non dr̃, ut vadat & seruiat, quasi solum colere possent isti idola eundo ad alias gentes, & cohabitando eis, discendoq; eorum mores, & colendo Deos eorum. nã etiã in terra promissionis poterant Israelitæ ire, & colere Deos alienos. & satis patet ꝙ hic intelligatur de cultura idolorum, quam facerent Israelitæ in terra promissionis, & non de ea quam extra facerent, quia hic comminat̃ Deus pro talibus sceleribus destruendam terram promissionis, sicut fuit destructa Sodoma, & Gomorra: sed si hic acciperetur de illis iudæis, qui irent ad gẽtes alias ad colendos Deos earum, non poneretur pœna desolationis terrę promissionis, cum existentes in illa non peccarent, sed ponitur deletio eius, ergo peccatũ de quo hic agitur in ea committendũ erat. dicitur igit̃. *Vt eat & seruiat diis aliarum gentium.* Idest vt recedens a cultu Dei in quo erat, vadat ad Deos alienos scilicet applicando cor suum illis, & incipiendo eos seruitio honorare. *Diis illarum gentium.* Scilicet diis gentium per quas transierunt, quia cum non cognouissent quales erant dii aliarum gentium, non inclinarentur ad colẽdum eos: quia nemo fertur in incognitum: Deos autẽ gentium harum per quas transierant, cognoscebant cum uidissent eos, hos ergo colere desiderarent.

Et sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Talis auersio mentalis alicuius uiri, aut fœminæ, familię, vel tribus erat radix germinans amaritudinem, & fel. idest germinans in aliis eandem auersionem, donec

A crescat per omnes Israelitas. Vocatur ista radix, quia radix occulta est sub terra, & tamen ex ea nutriuntur oĩa, q̃ foris patent in arbore: ita ex ista occulta auersione procederent omnes exteriores actus cultus idolorum: vel uocatur radix. quia sicut ex una radice multi rami arboris generantur, ita ex illa auersione in uno viro aut fœmina, familia, uel tribu in omnibus aliis Israelitis oriretur auersio. ideo autem uocatur radix, quia sicut radix est principium a quo arbor esse recipit, ista mentalis auersio est principium omnis realis, & publicę auersionis, cęterorumq; malorum, quę postea sequerentur. *Germinans fel, & amaritudinem.* Ista est idolatria, quę est fel siue amaritudo, faciens amaricare animam eius in quo est, ne aliquod bonum opus ei bene

B sapiat: vel quia omnibus uirtutibus hæc sola quædam amaritudo, & pestiferum uenenum est. *Cumque audierit uerba iuramenti huius.* Idest uerba legis huius iuratæ, dicitur enim iurata lex hæc, quia pactum faciebant cũ domino, ut obseruarent legem hanc sicut legem, quę data fuit in Oreb: pactum vero iuramento firmatur, aut quibusdam aliis cęremoniis, quę æquiparantur iuramento, aut maiores forte sunt.

Cum audierit uerba. Scilicet nunc quando uobis ego recito ea, uel postea quando ponetis maledictiones, & benedictiones huius legis super montem Hebal, & Garizim ut patet supra 27. capit. aut quamdiucunque audierit legem istam, nam de septennio in septenniũ legitur coram toto Israele conueniente ad locum San-

C ctuarii in festiuitate tabernaculorum ut patet infra 31. cap. *Benedicat sibi in corde suo.* Benedicere sibi est bonũ sibi imprecari, aut bonum sibi prænunciare futurum. imprecari bonum non est hic aliquid speciale, quia q̃libet homo siue malus, siue bonus imprecatur sibi bonum, sed accipitur pro prænunciatione boni futuri, & patet in littera infra cum subditur pax mihi erit, & ambulabo in prauitate cordis mei. *In corde suo.* Idest qñ aliquis ista dixerit non dicet publice: quia non audebit cum hoc sit infringere legem, & repugnare ueritati eius asserendo non esse sic euenturũ, ut ipsa futurum, prænunciat. *Pax mihi erit, & ambulabo in prauitate cordis mei.* Idest ego non timeo, ꝙ ueniant super me ea, quæ continentur in hac lege: quia pax mihi erit idest securitas ab omni nociuo. *Et ambulabo in prauitate cordis mei.*

Benedicere sibi q̃d sit.

D Idest etiam si faciam mala, quę nunc facio. *Et dominus non cognoscat ea.* Ista oĩa se habent consequentur quasi dicat si aliquis colens idola post istam legem prænunciatam ei, coluerit idola cum desiderio eis adhęrens, Deus non miserebitur peccato huius, quia ex magna malitia procedit, & contemptu Dei. *Sed tunc.* s. qñ sic audiens aliquis nõ curauerit recedere ab illo malo, sed magis dederit sibi magnam spem, ꝙ non ueniet ei aduersum, insurgebit ira Dei. *Furor eius sæuiet.* Dicitur furor Dei pęna dura ab eo alicui inflicta, quę cum valde furibundum valde designare posset, licet non sit, quia talis pęna ab aliquo alio si inferretur, uideretur ex furore procedere. *Et zelus contra hominem illum.* Sicut zelus est amor quo aliquis singulariter vult amari, ita zelus

E quoque est dolor, ꝙ eo neglecto alius ametur, & iste est ualde magnus dolor & iustus, quem aliquis compescere non potest, ut leges humanæ protestantur, ut patet digestis de adulteriis ĩ l. gracchus. eodem modo Deus cum dicatur habere zelum idest uoluntatem, ut ipse solus colatur, si aliquem alium colere uoluerimus, aut actualiter coluerimus, contemnimus eum, & tunc iustissime dolere dicitur, & zelus eius sæuit in nos. *Vt sedeant super illum omnia maledicta.* Idest zelus Dei, & furor eius tantum accendetur contra hominẽ istum, ut faciat eum premi ualde inducendo super eum omnes maledictiones, quæ scriptę sunt in hoc libro, & dicitur. *Vt sedeant.* Quia sedere signat firmita-

tem,

tem, & immobilitatem. Et eſt ſenſus, ꝙ non ſolum
Deus induceret mala iſta ſuper eum, qui peccaret: ſed
faceret ꝙ maneret ſuper eum immobiliter, donec cō
ſumerent eum: quia continuata iniquitate iſta cordis,
Deus continuaret punitionem vſque quo deleret pec
cantes: vel vſquequo deſiſterent a peccato, ut patet Le
uit. 26. capitulo. *Omnia maledicta.* Ideſt omnes maledi-
ctiones. *Quæ ſcripta ſunt in hoc uolumine.* Et non ſolum
hæc, ſed multa alia, quę non ſunt ſcripta hic, ut dice-
batur ſupra pręcedenti capitulo, & deleat nomen eius
ſub cœlo. ideſt faciat, quòd non nominetur nomen
eius ſub cęlo ſcilicet in terra quaſi dicat ille, qui taliter
peccauerit, a Deo punietur quouſque moriatur, & ꝑ
mortem tolletur de ſuperficie terrę, & nomen quo-
que eius peribit, quia non nominabitur poſt mortem.
Hęc etiam pœna quædam a Deo inflicta eſt, ut non
maneant nomina mortuorum. nam mali deſideraue-
runt dum uixerunt, ut nomina eorum manerent poſt
mortem: Deus autem totaliter eis aduerſans facit, ut
nomina quoque poſt mortem non maneant, quia pe
rit memoria eorum cum ſonitu, ut patet. pſalmo
nono. Et aliquis miſer, & pauper moritur, qui quan-
diu fuit uixit inglorius, poſt mortem uero famæ e-
ius præconia reſtant. impiorum vero nomina tanquā
in tenebris ſint, a nemine cognoſcuntur: & ſi moriē-
tibus ipſis cum ſtrepitu illo ad paucum tempus quæ-
dam leuis memoria ſuperſtes ſit, pauliſper tamen fa-
cta mutatione tanquam debilis ſcintilla extinguitur,
de his ſapientiæ. 2. & 4. & 5. capitulis ſcilicet tranſie-
runt hæc tanquam vmbra, & tanquam ventus præcur
rens, & tanquam nauis, quę pertranſit fluctuantem
aquam, cuius cum tranſierit non eſt reperire veſti-
gium, aut auis, quę tranſuolat in aere, cuius nullum
inuenitur argumentum itineris, ſed tantum ſonitus
alarum uerberans leuem uentum, commotiſque alis
tranſuolauit, & poſt hoc nullum ſignum inuenitur iti-
neris illius, aut tanquam ſagitta miſſa in locum deſti-
natum, diuiſus aer continuo in ſe recluſus eſt, ita ut
ignoretur tranſitus illius.

Et conſumat eum in perditionem. Ideſt finiat eum per-
dere quaſi dicat quando aliquis modicum peccat, De⁹
incipit illum perdere, ſed ſi ī hoc cōtumaciter perma-
neret, Deus finiret punitionem illius vſque ad tota-
lem eius extinctionem. *Et omnibus tribubus Iſrael.*

Ideſt faciet, quòd non ſit in aliqua tribu Iſrael. *Iuxta
maledictiones, quæ in libro legis huius continentur.* Ideſt
Deus conſumet talem uirum ſicut exprimebatur in
maledictionibus poſitis in hoc libro, ſunt autem i-
ſtæ maledictiones poſitæ pręcedenti capitulo, ibi eſt
catalogus maledictionum, & in capitulo 27. vbi pone-
bantur maledictiones dandæ ſuper montem Hebal,
& quia iſtud capitulū non eſt, ubi ponuntur maledi-
dictiones facit mentionem de alio tanquam de alio a-
lieno ab hoc. *Dicetque ſequens generatio.* Omnia, quę
homines a via dimouere poſſent, ponit hic Deus. pœ
næ namque faciunt recedere a peccatis: licet iſte mo-
dus non peccandi imperfectorum eſt, quodcunque er
go ſit quod rationem pœnæ ullo modo habeat eſt na
tum ad exterrendum a peccato: pœnę autem nō ſunt
tm̄ in rebus, ſed etiā in uocibus, nam uerba contume-
lioſa ita pungunt ſicut verbera: immo generoſi animi
potius paterentur verbera, quam uerba, & iſta uerba
non ſolum affligunt cum in faciem alicuius proferun
tur, ſed & cum timet ſibi eſſe in futurum dicenda, aut
quod poſt mortem in eum maledicta iactabuntur, ſo-
lentque interdum mali ſola maledictorum in eos poſt
mortem expectatione ab aliquibus malis, quę alias fa-
cturi eſſent, dimoueri: & hoc modo fecit hic Deus,
quia cum poſuit omnia genera pœnarum realiter in-
fligendarum, & corporaliter experiendarum, nouiſſi-

F me poſuit pœnas illas, quæ in uerborum prolatione
ſunt. & hoc poſt mortem peccantium, ut etiam ſic ali
qualiter de læſione famę ſuperſtitis mouerentur. nam
ſi iſti peccarent, & Deus infligens eis iſtas pęnas dele-
ret eos, & terram eorum deſtrueret, illi qui poſtea ter-
ram illam uiderent, dicerent, ꝙ ideo quia populus iſte
peſſimus fuerat, talia in eum facta ſunt: quod erat læde
re famam ipſorum. *Dicetque ſequens generatio.* Ideſt alia
generatio, quæ fuerit poſt eam, quę nūc eſt, quę ei ſuc-
cedet. *Et filii qui naſcentur.* i. filii iſtorum peccatorum
punitorum, qui naſcentur ex eis ſiue immediate ſiue
mediate, maxime aūt intelligitur de his qui naſcuntur
mediate. ſ. de nepotib. & pronepotibus, qui non vide-
runt inflictionem plagarum, nec ad eos proxime per-
G uenit notitia, vnde magis admirari poſſunt tanquam
de eo cuius radicem ignorant.

*An iſti, qui mirari debebant ſint filij iudæorum, vel alij homi-
nes. Quæſt. VI.*

DVBITABIT aliquis vtrum iſti filij intelli-
gantur eſſe filij iſtorum, qui puniuntur im-
mediate, ſiue per ſucceſſionem deſcenden-
tes ab eis, aut ſint alij homines, quia omnes
qui poſt inflictiones plagarum naſcerentur, uocaren-
tur filij licet non filij iſtorum: quia ſecundum morē
ſacrę ſcripturę, & ſecundum morem poeticum aliqn̄
iſta nomina relatiua ponuntur non poſitis ſuis corre-
latiuis, ut in iſto nomine filius de quo cantico. 2. c. di-
H citur ſicut malus inter ligna ſyluarū ſic dilectus meus
inter filios, & iſtud nomen nurus; & ſic de cęteris. Oui
dius namq; in libris de arte amandi, & in aliis libris, cę
terique poetæ uocant nurus omnes mulieres uxora-
tas in reſpectu ad ſocrus licet non exprimantur, & ſic
in cęteris. ita igitur hic uocari poterant filij omnes mi
nores, qui poſtea naſcerentur. Item conueniebat hoc,
quia magis poterant homines extranei uenientes ad
illam terram poſt deſtructionem illius admirantes de
illa dicere hęc, quę ponuntur in littera, quam aliquis
alius, qui in terra illa natus eſſet: quia iſte cognoſcere
poterat, quis fuit caſus ille, & unde traxerit originem.
Dicendum tamen eſt, ꝙ accipiuntur hic filii pro veris
filijs immediatis, uel mediatis, qui ſuccedentibus pa-
I rentibus ſuis poſt mortem eorum conſiderantes vltio
nem, quam Deus exercuiſſet in hanc terram, dicerēt
verba quæ. ĩ. ponuntur: & patet ꝙ intelligatur de iſtis
quia littera diſtinguit hic inter filios, & peregrinos:
cum dicit filii qui naſcentur deinceps, & peregrini, ſi
autem non acciperentur filii pro filijs iſtorum, qui pu
niti fuerant, non eſſet diſtinctio inter peregrinos & fi-
lios, quia peregrini ſunt, qui nati extra aliquam regio-
nem poſtea ad illam ueniunt, ſi autem iſti, qui uocan-
tur hic filij non eſſent filii eorum, qui in terra iſta ha-
bitauerant, eſſent peregrini, quia extra geniti fuiſſent:
& ſic non diſtingueretur inter eos: ſed diſtinguitur, er
go filij proprie accipiuntur pro filiis eorum, qui in ter
K ra illa habitabant.

Item, quia dicitur, & peregrini, qui de longe vene-
runt, ex quo innuitur, ꝙ alij, de quibus mentio fiebat,
non uenerant de longe, ſed erant nati in terra illa: hoc
autem pertinet ad filios proprie dictos. *Et filij, qui na-
ſcentur deinceps.* Ponit hoc, quia illi qui iam nati erant,
quando iſtę pęnę infligebantur, non poterant dubita-
re de modo illationis iſtarum pęnarum, & de cauſa ꝓ
pter quam infligebantur, quia temporibus ſuis cerne-
ret vitia, pro quibus pęnę iſtæ infligi deberent: iō non
admirarentur iſti, nec dicerent aliquid, quia & ipſi par-
tem pęnarum harum luerent pro patribus ſuis, filij tn̄
qui poſtea naſcerentur inflicta plaga, non uidentes eā
infligi, nec cauſam inflictionis admirantes dicerent,
quæ ĩ.

quæ ĩ.habentur. *Et peregrini qui de longe uenerunt.* i. illi, qui de aliis partibus venirent ad habitandum in terra illa, vel transirent per eam, quia isti habebãt maius motiuum ad admirandum, cum nunquam ad terram illã accessissent, sicut si nũc aliqui de nobis, uel magis adhuc de aliis gentibus sacrarum scripturarum insciis, iret ad vallem, vbi fuerunt olim Sodoma, & Gomorra & aliç vrbes, quç sulphure concrematæ ad vltimum euersæ sunt, videns terram illam sic vastatam miraret, cum tellus ipsa pęnæ suæ testis sit, & cuilibet respiciẽti quædam punitionis, & timoris species incutitur, iuxta illud quod ait Solinus in polijstor.c. 36. de iudea. s. longo hierosolyma recessu sinus tristis panditur, quẽ de cœlo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta: & hoc exemplum de ciuitatibus his inducit. ĩ. Deus. *Videntes plagas terræ illius.* Non uocantur hic plagæ terræ plagæ alicui⁹ ppłi habitãtis ĩ terra: sed aliquæ forte mutationes factę ĩ terra diminuentes eã a sua pfectione, quę in modum plagarum datę sunt tanquã si darentur rei rationali, & patienti: & sunt quędam vastitas terrę, vt combustio arborum, vel agrorum, & fulminatio, & admiranda siccitas, & grando & locustæ aliæq; plagę a Deo inflictæ ad desolandum terram.

Infirmitates terræ quid sint.

Et infirmitates. Terra vel aliquod irrationabile corpus infirmitates non habet, cum infirmitates sint disproportiones qualitatum animalis facientium ad harmoniã. in rebus autem inanimatis nulla talis reperitur harmonia. possunt autem uocari infirmitates terrę aliquæ infirmitates inductæ in brutis animalibus, & in hominibus, ita ut morerentur omnia, & quia terra perdebat totum decorem suum perdendo ista indiuidua specierum, sicut ipsa indiuidua perire per infirmitatem dicebantur: ita terra dicebatur infirmari, vel dicitur pati infirmari, quia forte ueniebat aliqua calamitas terræ, ut aer corruptus, vel nebula, uel quid huiusmodi. Et ista vltima expositio bona est: quia im̃ediate ponitur expositio eius. s. infirmitates quibus eam Deus afflixit sulphure, & solis ardore comburens: istæ ergo sunt infirmitates. nam sicut vnus homo per istos labores frequẽtatos cito moreretur, ita per istas pœnas inflictas terrę. vocabat Deus infirmitates, quia sicut hominem ęgritudo facit debilem, & alienatum a uiribus, & ratione, ita istæ plagæ faciebant terram carentem uirib. germinandi, sicut dicitur. ĩ. ita ut vltra non seratur, nec virẽs quippiam germinet in exemplum subuersionis sodomæ. *Sulphure.* Non misit Deus vnquam sulphur super terram Chanaan tempore quo eam possederunt iudęi. quia peccata eorum non tantum apud Deum promeruerunt, vt terra sulphure cremaretur: sed erat Deus istam plagam immissurus, si forte peccata iudęorum tantum incandescerent, sic enim misit super Sodomã & Gomorram ciuitates pentapolis, quia uiri illarum ciuitatum erant nimis peccatores coram domino, ut patet Ge. 13. c. & postea sulphure, & igne deleti sunt, vt patet Gen. 19. c.

De calore nimio, qui accidit in ethiopia antiquissimis tpib. oĩa pene exussit.

Et solis ardore. Ista erat quædam pęna specialis, quæ etiam non fuit data in terra iudææ specialiter, & est hoc cum aliquis ęstus ualde magnus uigeret, ita ut deleret cuncta, quę germinarent in terra. Et talis ęstus accidit in æthiopia, ut tantus calor fuerit, ꝙ uideretur sol magis accedere ad terram, & videretur esse tunc maioris caloris, & multa hoc calore noxio peribant penitus, & gentilitas putans in his causam esse id quod in diis suis ponunt, finxerunt solem currus suos tradidisse filio suo Phętonti. equi vero insolidum pondus agnoscentes per deuia cęli spacia discursabãt, ita ut nunc cęlum stellatum petere uidęrentur, nunc versus Mercurium, & lunam breuiore nobis spacio appropinquarẽt, in qua appropinquatione omnia elemẽta pene excessiuo calore soluta tabescebant, fontes, & flumina desiccati sunt: & ipsa alma mater tellus rau-

Quo fuit ĩ uẽta fabula Phętontis regẽtis currus solis.

A cisonis uocibus summum deorum patrem implorãs, conquesta est. tandem Phęton trifido fulmine uulneratus de curru cadens in fluuio Eridano tumulatus est. sic fabulam istam inducit Plato in Thimeo libro primo, & Paulus Orosius libro primo de ormesta mundi. *Ita ut ultra non seratur.* Terra seritur ut semina in ea iactata uirtute eius alantur, & formentur in segetes: cũ uero virtus germinatiua terræ deperit, non est opportunum eam seri, sic est si tantus calor terram exuret, quia tunc velut cinis tota humiditate consumpta conuertitur in puram siccitatem, ita & terra tantum siccaretur, quousque tota virtus eius consistens in quadam humiditate grossa penitus solueretur, manentibus partibus terræ discompactis conuersis in cineres, aut in vi

B uas solutis arenas: in quorum neutro vis germinandi est, nec seri prodest. *Nec uirens quippiam germinet.* Germinare uiride est ex humiditate, ubi autem humiditas illa deficit, non est aliqua uirtus germinatiua: est autẽ vis germinatiua quędam uis generandi reperta in terra, sicut in quolibet animali reperitur vis generandi secundum suam speciem: & ista fundatur in certa proportione humiditatis, cum uero illa humiditas exhausta est, dato ꝙ postea magna & excellens super fundatur ipsi rei, nihil poterit germinare, quemadmodum est in cineribus, quia per actionem caloris soluta fuit humiditas totaliter, & uirtus germinatiua, & licet postea totus cinis operiatur aqua, non propter hoc germinabit quicquam: quia uirtus eius germinatiua extincta est, sic patet de seminibus, quæ coquuntur ante-

C quam iaciantur in terram, quorum virtus germinatiua exhalat per calorem excludentem, & postea licet iaciantur in terram, & veniat super ea multa aqua impossibile est nasci inde quicquam: in multis autem huiusmodi accidit. *In exemplum subuersionis.* Idest in similitudinem quasi dicat ut sicut ille subuersæ fuerunt, ita & ista terra subuertatur. erat enim terra Sodomorum scilicet vallis illa, in qua erant quinque ciuitates facientes vocari regionem illam pentapolim, fertilissima inter alias regiones terrę Chanaan, & amęna ualde in arboribus, quia tota irrigabatur iordane, & erat sicut paradisus domini, & sicut Aegyptus venientibus ĩ Segor, ut patet Gen. 13. c. postea uero mutata fuit in effigiem tristem de se monstrans fuisse a Deo percussã:

D nam arbores ibi poma gignunt, quæ cum visui grata sint, solam intus fauillaceam fuliginem habent in testimonium cęlestis illius ignis adhuc manentis, sicut ait Solinus in polijstor.c. 36. de iudæa. *Sodomæ, & Gomorræ Adamæ, & Seboyn.* Quinque ciuitates erant in valle, vnde vocabatur pentapolis, ut patet sapientiæ. 12. c. & ponuntur hic 4. vltima earum, quæ minor erat uocatã Bala vt patet Gen. 14. c. siue Segor ab euentu ut patet Gen. 19. nec vt quidã autumant fuerunt omnes deletę incendio, ut declarauimus super Gen. 19. c. quod maxime hic comminatur, quia cum posuisset specialiter eas solas. 4. explicat non ponens Segor siue Balam, quæ pcibus Loth fuit defensa, ut habetur Gen. 19. c. *Quas dominus subuertit in ira, & furore suo.* Ira & furor idem sunt

E sed est multiplicatio verborum secundum modum loquendi vulgarem, vel potest distingui inter illa, ita ꝙ ira sit paruus motus ad vindictam, furor sit quędam corporis efferata atq; truculenta iactatio ex commotione mentis procedens, & hoc pertinet ad magnam iram: dicitur autem subuertisse Deus has in furore suo quia peccata ciuitatum istarum erant magna nimis, & Deus concitatus contra eas deleuit eas in exemplum æternum.

Et dicent omnes gentes. Hoc est quantum ad iudęos peccatores, qui punirentur a domino, & quantum ad terram eorum quę subuerteretur, nam omnes gentes videntes talem desolationem dicerent ista uerba, quæ sequuntur.

ſequuntur. *Quare ſic fecit dominus terræ huic.* Iſta eſt queſtio non quidem ignorantium, & inquirentium, ſed admirātium, quod patet immediate cum ipſimet reſponſum ſuper hoc dent: ſed modus eſt admirantiū de aliquibus ſibi notis inquirere mouente eos rei magnitudine. *Quare ſic fecit dominus.* Non dicunt quare ſic factum eſt huic terrę quaſi hoſtes hoc feciſſent, vel naturaliter accidiſſet, ſed quare ſic fecit dominus? quaſi dicat ꝙ magnitudo huius plagæ tanta erat ꝙ ſatis liquidum erat a ſolo Deo inflictam fuiſſe. *Et quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa.* Ideſt quomodo Deus tantam iram incanduit contra iſtos, ut ſic puniret eos, & terrā eorum deleret? nam licet Deus puniat, miſericors eſt, & non obliuiſcitur miſereri vſq; in finem, quia miſerationes eius ſuper omnia opera eius, ꝙ ergo tantum punierit, ualde admirandū eſt, & vocatur ira Dei hic immenſa, quia ira vt proprie accipitur in animalibus, eſt motus partis affectiuæ ad uindictam, & cum iſta ira ſit in ipſo animali, & eſt aliquid ſpirituale, non poteſt cognoſci in ſeipſa vtrum magna an parua ſit. cognoſcitur autem ex effectibus. nam cum ipſa ſit ad puniendum, iudicabitur ex quantitate inflictę pęnæ, ſi pœna parua, & ira parua fuiſſe monſtratur, magna autem punitio magnam atque incandeſcentem indicat iram, ſic autem erat in punitione Sodomorum, & ſignificabatur futurum in punitione iudęorum ſi peccatores contumaciter permanerent. nam fuit illa punitio amara nimis, vel durior inſligi ei poterat quam ꝙ ipſi cœleſti igne percuſſi cum ſuis ciuitatibus conflagrantes demum ad profunda terrę abſorpti fuerint, ciuitatum ſuarum nullo manente veſtigio: vocatur ergo ira maxima inflicta huiuſmodi maxima punitione, ſed maxima ira eſt, quę imenſa eſt, ideo immenſa vocatur iſta ira Dei. *Et reſpondebunt, quia dereliquerunt pactum domini.* Iſta reſponſio eſt eorum, qui iſtam quærebant, qa licet ſcirent, tamen admirabātur, ideo inquirebant, & confeſtim ſibi ipſis reſpondebant. *Quia dereliquerunt pactum domini.* Deus pepigerat cum iudeis, vt eum ſolū colerent, & obſeruarent omnia, quæ ī hac lege ſcripta ſunt, ut patet ſupra 26. & 27. c. & ea quæ ſcripta erant ī lege data in monte Oreb vt patet Exo. 19. c. & 24. c. derelinquentes ergo pactum Dei irritam facientes fidē datam maxime puniri digni erant. *Quod pepigit cum patribus eorum.* Ad quod ita tenebantur filij ſecundum ꝙ patres, quia Deus erat dominus eorum ſicut erat dominus patrum ſuorum: præcipue cum Deus vellet etiam ſucceſſores obligari. *Cum patribus eorum.* Quaſi dicat ꝙ iſtud peccatum propter, quod tanta deſolatio veniret, non facerent iſti, qui nunc uiuebant, & ſuſceperant legem, ſed eorum ſucceſſores, quia iſti cum vidiſſent tanta mirabilia fieri, & punitiones in ipſos, non derelinquerent ita cito pactum Dei: ſed ſucceſſores, ꝗ non recordarentur illorum, quæ Deus fecerat, & ſic factum eſt, quia toto tempore quo uixerunt iſti, qui exierunt de deſerto introeuntes in terram Chanaan quo tempore rexit Ioſue, & poſt eum alii ſenes, non peccauerunt filii Iſrael contra dominum derelinquendo pactum eius: ſed poſtea multo tempore, ut patet Iud. 2. c. cum dicitur & abierunt filii Iſrael vnuſquiſque ī poſſeſſionem ſuam ſeruieruntque domino cunctis dieb. Ioſue, & ſeniorum, qui longo tempore vixerunt poſt eum: & nouerant omnia opera domini, quę fecerat cum Iſrael.

Qui eduxit eos de terra Aegypti. Hic rememorat iſtud beneficium ad maiorem aggrauationem peccati. nam cum tantum pro eis egiſſet, non debuiſſent derelinq̄re pactum eius. *Et ſeruierunt dijs alienis.* Ponitur id in quo iſti uiolauerunt pactum ſcilicet in colendo Deos alienos. nam potiſſimum quod in pacto continebatur erat, ut eum ſolum colerent ad nullum alium Deum

In quo iudei uiolarūt pactū.

F inclinantes. *Et quibus non fuerant attributi.* Ideſt quibus non fuerunt recommendati: & hoc magis aggrauat peccatum. nam licet eſſet peccatum colere Deos alienos. ſ. dæmones quocunque modo colantur, tamen ſi illi qui colerent eos, reciperent ab eis aliquod bonum quod uideretur pertinere ad beneficia, quæ a Deo sūt, vtpote, ꝙ ille populus eſſet quaſi commendatus illis diis, & illi facerent pro illo populo, non eſſet tantum peccatum, ſed ſi illi dij nihil faciant pro aliquo populo & colantur ab illo, eſt maius malum, cum tunc dęmones ſiue illi dij per ſe colantur tanquam aliquid per ſe bonum habens in ſe numen. *Idcirco iratus eſt furor domini.* Illa erat narratio iniquitatis Iſraelitarum. hic ponitur concluſio, quam inferrent gentes uidentes deſolationem iſtam ſcilicet. *Quod idcirco.* Ideſt, quia populus iſte tanta patrauerit ſcelera, Deus iratus eis tantam
G intulit punitionem. *Iratus eſt furor domini.* Iſta eſt locutio ex ſuperabundantia, quia debuiſſet dicere iratus eſt dominus, quia furor non iraſcitur, cum furor, & ira idem ſint. Et idem eſt furorem iraſci, ꝙ furorem incitari, & eſt inculcatio vocabulorum, vt ſi dicamus aliquem cęcum viſu, quia cum iſta dictio cęcus ſignet carentē viſu, ſi dicatur aliquem eſſe cæcum viſu, ponimus cęcum ideſt carentem ſolum, ſic iratus eſt idē, & ſignat, quòd motus fuit furor, vel ira, quia vero furor exprimitur ſignat iratus eſt, ideſt motus eſt ſolum.

Contra terram illam. Non fuit Deus principaliter motus contra terram, quia terra nihil omnino peccauit,
H ſed iratus fuit Deus contra habitatores terræ, & puniuit eos, & propter eos pariter terram deleuit inquantū mutationes, & deteriorationes factæ in terra redundabant in damnum, & pœnam habitatorum peccantiū, & in exemplum futurorum, vt uiſa tali punitione omnes futuri arceantur a talibus peccatis: & iſto modo terra Sodomorum percuſſa eſt propter peccata habitatorum, quia dolebant ſe perire, & res ſuas ſimul: & hoc modo maledicta fuit terra propter peccatū Adę ut patet Gen. 3. c. cum dicitur maledicta terra in opere tuo, ſpinas, & tribulos germinabit tibi, non enim erat in ſe terra maledicta, ſed inquantum ſuus defectus erat laborioſus homini excolenti eam, quia cum maiori labore nunc fructus datura eſſet, quam aliter dediſ-
I ſet. *Vt induceret ſuper eam omnia maledicta.* Ponitur, ut ideſt in tantum exarſit ira eius, ꝙ induxit omnia maledicta ſuper hanc terram. *Quæ in hoc volumine ſcripta ſunt.* Scilicet ſ. 28. c. & 27. & hic. *Et eiecit eos de terra ſua.*

Faciendo duci in captiuitates, quia tunc manebat terra deſolata abſque habitatore, ſicut fuit in captiuitate babylonica, quia Nabuchodonoſor tulit omnes hebręos de Iudęa in Babylonem relictis ſolis uiris pauperibus, agricolis, & vinitoribus, qui poſtea occiſo Godolia præpoſito eorum receſſerunt in Aegyptum cum Hieremia propheta, & manſit terra deſolata toto illo tempore captiuitatis, de quo. 4. Regum. 25. cap. & iſto tempore gentes aliunde uenientes poterant dicere
K hęc, quæ hic dicta ſunt. *In ira, & furore, & indignatione maxima.* Hic ponuntur multa nomina ſignantia idem quia in vulgari multa nomina ſunt ſignantia iram, & conſueuimus loqui ponentes ea ſimul: poteſt autem qualiqualis differentia inter iſta aſſignari. ſ. ꝙ ira ſit qualiſcunque motus ad vindictam: furor eſt motus ad vindictam, qui magnus eſt, cum turbida, & efferata vultus diſpoſitione: indignatio dicitur ira ſecūdum, ꝙ nos indignum iudicamus talia fieri, qualia fiunt, vel talia pati qualia patimur.

Proiecitque in terram alienam. Licet hoſtes uenientes ſuper iudeos eos de terra ſua expellerent, & occiderent, tamen Deus hoc facere dicebatur, quia ipſe incitabat, vt iſta fierent ponendo eis in mentem, & adiuuando hoſtes

hostes hebræorum, vt patet Esa. 5. cap. vbi Deus vocat Babylonios ad punitionem, & captiuitatẽ Iudęorum, cum dicitur, & leuabit signum in nationibus ꝓcul, & sibilabit ad eum de finibus terræ. Et ecce festinus, & velociter veniet. etiam dicebatur vocare Assyrios, vt venirent ad captiuandum regnum Israel. s. decem tribuum, vt patet Esa. 7. c. cum dicitur, & erit in die illa sibilabit dominus muscę, quæ est in extremo fluminũ Aegypti, & api quæ est in terra Assur: & venient, & requiescent omnes in torrentibus vallium: isti tñ hostes Iudęorum qñ capiebant eos, & ꝓ libito suo lacerabãt, putabant in uirtute sua sola agere, & superbiebant valde, atq; dominus irascebatur eis, patet hoc de rege Salmanasar quem misit dominus contra Samariã, vt captiuaret eam, & putauit se fecisse in robore suo, & sic gloriabatur, vt patet Esa. c. 10. cum dicitur, vę Assur virga furoris mei, & baculus ipse, in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei, mandabo illi, vt auferat spolia: ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius nõ sic existimabit: sed ad conterẽdum erit cor eius, & ad internetionẽ gentium non paucarũ, dicet enim nunquid non principes mei simul sunt reges: & ꝯ. in sapiẽtia mea intellexi, & in fortitudine manus meę feci: & abstuli terminos populorum, & principes eorũ depredatus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residentes, & inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum, & sicut colliguntur oua, quę relicta sunt, sic vniuersam terram, ego cõgregaui. Ecce modo Nabuchodonosor captiuauit Iudęos, & destruxit ciuitates eorum, putauitque hoc in fortitudine sua fecisse, vt patet Abacuch. 1. c. cum dr̃ ecce, ego suscitabo caldęos gentem amaram, & velocem, ambulantem sup latitudinem terræ, vt possideat tabernacula nõ sua. & ꝯ. domine, in iudicium posuisti eum, & fortẽ vt corriperes fundasti eum, & infra, totum in hamo subleuabit, & traxit illud in sagena, & cõgregabit in rete suũ: super hoc lętabitur, & exultabit, & propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo, qa in ipsis incrassata est pars eius. *Sicut hodie comprobatur*. Non intelligitur de tempore in quo Moyses loquebatur Israeli ista super Iordanẽ, sed ad tempus in quo Iudæi essent in captiuitate: & patet quia ista non sunt verba Moysi principaliter, sed verba gentium videntium terram Israelitarum desolatam esse ipsis existentibus in captiuitate: dicerent ergo ipsi videntes desolationẽ hanc, ꝙ Deus induxit plagas istas super terram illã, sicut comprobatur hodie. s. nunc quando nos videmus terram desolatam esse. *Abscondita a domino Deo nostro*. Potest intelligi referẽdo ad peccata, propter quæ infligitur ista punitio: scilicet, quòd illa puniri debeant isto modo. s. *Abscondita a domino Deo nostro*. i. ea quę abscondita sunt de quibus homines non nouerunt, iudicãtur a domino Deo nostro, & ipsa quæ manifesta sunt, supple indicantur nobis, & filijs nostris. i. a nobis, & filijs nr̃is: & isti omnes sunt iudices, vel. *Abscondita a domino Deo nostro*. i. pęnæ quas patimur sunt absconditæ a Deo nr̃o, quasi dicat, ꝙ apparet Deum non videre illas, cum nõ eruat nos: & sunt manifestę nobis, & filijs nostris. s. qa ista experimur actualiter patiendo, & sunt verba Iudęorum positorum in magna calamitate. *Vsque in æternum*. i. ꝙ durabit ista punitio vsque in æternũ. sed prima expositio melior est, quia ista pars vltima litteræ non applicatur bene secundæ expositioni, quia illi qui in calamitatibus sunt, non dicunt, ꝙ in eis permanebunt vsque in æternum, nisi desperarent, & tũc non congruit littera inferior.

Vt faciamus omnia verba legis huius. Quia ista sunt verba alicuius se ad Deũ conuertẽtis, & non verba desperantis: maxime quia illi, qui cognoscũt se a Deo iuste

A propter peccata puniri, magis veniam petunt, quam desperent, cum infra promittatur venia. c. sequẽ. Sed forte magis tenenda est alia expositio, quia nec ista videtur proprie conuenire, cum enim dicitur. *Abscondita a domino Deo nostro*. Necessarium est, ꝙ hic fiat mutatio personę loquentis de tertia ad primam, quia antea loquebantur gentes videntes istas calamitates, quare Deus sic fecerit: hic autem fit conuersio ad ipsos Iudæos, ita ꝙ ipsi loquantur nunc de se, & hoc necessariũ est fm̃ quamcunque istarum expositionum, vt patet ex modo litteræ. Ista autem prima expositio non vr̃ consonare litteræ, quia hic agitur de punitionibus de quibus gentes videntes loquebantur, & nõ de peccatis, ergo oportet referri ad pęnas, & non ad delicta: *Improbatio expositionis.*

B sed prima expositio ad delicta refert.

Item quia ista expositio est quantum ad iudicia pęnarum infligendarum pro culpis. s. ꝙ Deus iudicaret imponendo pęnam in occultis, & homines imponerent pęnam in manifestis, sed ista littera de iudicijs nihil agit. Item quia si teneretur ista expositio, non deberet dici abscondita a domino Deo nostro, sed q̃ abscondita sunt, quia si ponatur abscondita sine relatiuo non intelligitur ibi conuersio: & est secunda expositio, si aũt poneretur, q̃ abscondita sunt, magis ad primam sententiam pertineret: exponetur autem sic.

Abscondita a domino Deo nostro. i. quæ Deus nr̃ abscõdit nobis, vel quæ abscondita sunt ab eo. s. ne ipse cognoscat: non potest dici abscondita. i. quæ Deus nobis abscõdit: qa repugnat littera sequens. s. q̃ sunt manifesta nobis, & filijs nostris, sed accipitur secũdo mo-

C do. s. ꝙ abscondita sunt a Deo nostro. i. ꝙ Deus nr̃ nõ cognoscit illa. i. vr̃ non cognoscere, quia non aduertit dissimulans, quasi non videret: & hoc refertur ꝓprie ad supradicta, quia eo tempore quo gentes videntes desolationem terræ Chanaan dicerent ista supradicta Iudæi existentes in terra captiuitatis dicerent hæc quæ hic habentur. s. abscondita a Deo nostro. i. nunc qñ patimur, abscondita videntur esse a Deo nostro, quia ita se habet quasi non videat, sed manifesta sunt nobis, & filijs nostris. i. nobis manifesta sunt, qa ea patimur.

Vsq; in æternum. i. ita nobis sunt manifesta hæc, q̃ patimur, ꝙ in ęternum non obliuiscemur eorum. *Vt faciamus mãdata legis huius*. i. ideo nobis Deꝰ fecit ista ma-

D nifesta, vt faciamus ea q̃ continenẽ in hac lege, in quo innuit ꝙ istas pęnas Deus dabat in recordationem, vt isti memores q̃ semel passi fuissent agentes ꝯ istã legem, cauerẽt vlterius talia custodientes mandata hæc in æternum. Et qñ arguitur ꝯ hanc positionem, ꝙ nõ bene applicatur litteræ, quia illi qui in calamitatibus sunt non dicunt, ꝙ permanebunt in eis in ęternũ, nisi dicant desperantes, ꝙ isti non faciunt. Rñdetur, ꝙ argumentum istud procedit non attẽta radice huius expositionis: nam ista expositio non dicit, ꝙ durabit in ęternũ talis calamitas, sed refertur ad illud participiũ manifesta. s. ꝙ istæ pęnę ita sunt durę, ꝙ non effugiẽt memoriam eorum vsque in æternum, & hoc vt custodiant mandata Dei.

E

CAP. XXX.

CVm ergo venerint super te omnes sermones isti, benedictio siue maledictio, quam proposui in conspectu tuo, & ductus pœnitudine cordis tui in vniuersis gentibus, in quas disperserit te dominus Deus tuus, & reuersus fueris ad eum, & obedieris eius imperijs: sicut ego hodie

die præcipio tibi, cum filijs tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua: reducet te dominus Deus tuus de captiuitate tua, ac miserebitur tui: & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit. &c.

Cum ergo. Supra posita fuit pro peccantibus penarum multiplicatio. hic ponitur pro penitentibus earum relaxatio.

Et continet duo. Primum ad conuersos miseratio.

Secundo ad impœnitentes continua malorum toleratio ibi. *Si auersum fuerit.* Prima in duas. primo ponitur omnium peccatorum relaxatio.

Omnium peccatorū relaxatio.

Secundo excluditur a custodia legis Dei calumniosa excusatio ibi. *Mandatum hoc.* *Cum venerint super te omnes sermones isti.* Idest omnes pœnæ signatæ per hos sermones.

Sermo quid si fi. Quæst. I.

Multotiens ponitur sermo siue verbum pro ipsa re, quæ fit, vt dicitur. 2. Regum. 1. c. quod est verbum quod factum est in castris idest quid factum fuit in castris?

Et ductus pœnitudine cordis tui. Idest dolore cordis de malo commisso, & solum refertur hoc ad maledictiones, quia de benedictionibus nemo pœnitet: quia ipsæ solum dantur propter bonum.

In uniuersis gentibus in quas disperserit te dominus. Idest non putes ꝙ est difficile Deo te reducere de terra longinqua, vel de multis gentibus: quia etiam si in omnes gentes mundi fueris dispersus, & ibi penitueris, inde te attrahet dominus.

Et reuersus fueris ad eum. Scilicet in cordis contritione. *Et obedieris eius imperiis.* Vt qui ante idola colebas tunc incipias non colere: & Deo in omnibus mandatis suis obedire illa opere complendo.

Sicut ego hodie præcipio uobis. Idest quod in terra captiuitatis vestræ compleatis omnia mandata quę ego recitaui hodie coram vobis.

In toto corde tuo, & tota anima tua. Idest quantum tibi possibile fuerit, quia in terra hostili non possunt complere omnia mandata legis, vt mandata de sacrificiis, quę non fiebant extra Sanctuarium, ut patet Leuit. 17. & supra 12. capit. sic etiam de obseruatione festorum, & de iubileo, & annis remissionis, & similia, quæ determinabant certum locum, & modum, qui non poterat esse extra terram promissionis. *Reducet te dominus de captiuitate tua.* Ad terram tuam. *Et miserebitur tui.*

Dando tibi multa bona in terra tua scilicet omniū rerum abundantiam. *Si ad cardines cœli.* Locutio metaphorica est, quia cardo dicitur extremitas ianuæ super quam circumgiratur, sic partes extremæ terræ versus partes cœli dicuntur cardines: quia uidetur, ꝙ cœlum sit mixtum partibus extremis terræ. Et sic dicuntur 4. cardines. 4. puncta opposita cęli super planiciem terrę habitabilis. s. oriens, occidens, meridies, & septentrio. *Fueris dissipatus.* Idest valde dispersus. dicitur hoc quia difficilius uideṫ colligere aliquos de multis populis ad unum locum, quam existentes congregatos in uno loco transducere ad alium locum, sed Deo nihil magis sic quam sic impossibile est, cum infinitæ potentiæ sit, quę non distinguit magnum & paruum. *Et assumet atque introducet.* Ista locutio est, ac si Deus esset ut uir, & poneret populum iudaicum super humeros suos, & portaret, & tunc diceretur assumere eos quando acciperet, & poneret super humeros suos,

Locutio metaphorica.

F & portaret: & postea introduceret scilicet postquam portaret per totam viam super humeros accedens ad terram suam introduceret eos: & est iste modus metaphoræ vsitatus in sacra scriptura, sic patet Exo. 19. ca. scilicet vos uidistis quid fecerim Aegyptiis, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum & ꝭ. 32. capitulo dicitur circumduxit eum, & docuit, & custodiuit sicut pupillam oculi sui, sicut aquila prouocans pullos suos ad volandum, & super eos volitans, expandit alas suas, atque portauit eos, & assumpsit in humeris suis. *In terram quam possederunt patres tui.* Qui fuerunt in ea antequam fieret istud peccatum, propter ꝙ nunc expulsus es de ea. *Et obtinebis eam.* Idest tenebis eam pacifice: quasi dicat non solum te introducet, sed

G etiam faciet te firmiter manere ī ea si permanseris in iustitia eius, sicut permanserunt patres tui qui eam ante te tenuerunt. *Benedicens tibi.* Idest multiplicans te tam in rebus possessis quam in filiis. *Et faciet te maioris numeri, quam fuerunt patres tui.* Quia quando Deus aliquem puniuit, & post ad bonum restituit, & maiora bona ei concedit, ut in hoc pateat Dei magnificentia, & benignitas, sicut patuit in punitione. Iob: quia perdidit omnia, deinde restituta sunt duplicia, ut patet Iob. vltimo capitu. *Circumcidet dominus cor tuum.* Tollendo malas cogitationes, & occasiones peccandi, ne iterum cadas, & sic est deterius quam primo *Et cor seminis tui.* Idest filiorum tuorum, ut ipsi etiā non peccent cōtra me. Et possis viuere amando Deum, & custodiendo mandata eius dabatur vita Israelitis: alias

H hostes, & pestilentiæ eos consumebant.

Omnes maledictiones hus conuertet super inimicos tuos. Scilicet si persecuti fuerint te postquam ad me conuersus fueris. gentiles autem quando persequebantur iudæos si Deum offensum sibi habebant, adiuuabantur a domino ad punitionem iudęorum, quia tunc erant ministri Dei, ut patet de caldęis quos Deus contra iudæos suscitauit, ut captiuarent eos ut patet Abacuch. 1. c. & dicitur in eodem. c. de Nabuchodonosor domine in iudicium posuisti eum, & fortem ut corriperes fundasti eum. idest ideo fecisti Nabuchodonosor esse fortem, & victorem bellorum vt corriperet iudæos, cū autem iudæi conuersi erāt, & aliquę gentes persequebantur eos Deus dabat istas maledictiones super ho-

I stes, ut patet de Assyriis vel Niniuitis quod idem est, q vndecim tribus malo animo & magisquam deberent afflixerunt & persecuti sunt regem Ezechiam, ut patet 4. Regum. 17. c. ideo post Babylonii deleuerunt eos ut patet Naum. 1. 2. & 3. c. & etiā Babylonii, quia supra modum iudęos afflixerunt a Persis, & Medis per regē Cyrum, & Darium deleti sunt ut patet Abacuch. 2. c. & 3. c. hoc patet etiā ī narratione quam fecit Achior princeps filiorum Ammon ad Holofernem principē militię Nabuchodonosor. de qua Iudith. 3. capit. s. ꝙ si iudęi peccauissent contra dominum, ꝙ Deus dabat vires hostibus suis, ut expugnarent eos, si autem ipsi recte Deum colerent, dabat eis Deus uires, & præualebant aduersus hostes suos, cum dicitur quotiescunque

K autem pręter Deum suum alterum coluerint, dati sunt in prędam, & in gladium, & in opprobrium, quotiescunque autem pęnituerint se recessisse a cultura Dei sui, dedit eis Deus cœli potentiam resistendi & ꝭ. dicitur nunc ergo meus domine perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorū, ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & subiugati erunt sub iugo potentiæ tuæ, si autem non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus illis resistere, quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus in opprobrium vniuersę terræ.

Et eos qui oderunt te persequetur. Hostes iudęorum oderant eos, & cum iudęi non offenderant Deum, prosequebantur

psequebat̃ Deus hostes eorũ, sicut patet in oĩbus bellis q̃ ipsi gesserũt ꝯ gẽtes, in quib⁹ nõ offenderãt Deũ. *Tu autem reuerteris*. s. in terrã tuã, quia hic loquitur de tempore quo essent in captiuitate, si conuerterentur ad dominum Deus miserebatur eorum, & percutiebat hostes qui eos detinebant, eosque in terram suam redire faciebat, sicut fuit cum Iudæi existentes in Aegypto coluissent idola, & reges Aegypti persequerentur eos, ipsi conuersi sunt ad dominum, & audiuit gemitum eorum, atque inuitis Aegyptijs fecit eos exire de terra eorum. *Et audies vocem domini Dei tui*. Scilicet in terra tua, quasi dicat, antea cum stabas in terra tua, non audiuisti vocem domini Dei tui peccans contra eum: ideo expulit te in nationes exterorum: nunc vero, quia pęnitet te fecisse, reducet te in terram de qua eductus es, & ibi iam correctus audiens eris vocẽ eius obediendo in omnibus. *Faciesque vniuersa mandata, quæ ego præcipio tibi*. Hoc non tenetur hic imperatiue, sed demonstratiue, s. aliquid de futuro enũciando sic, vel sic fore: non enim mandat hic Deus, quòd Hebręi reuersi de captiuitatibus audiant vocem eius, quasi specialiter tunc audienda foret, sed loquitur prenunciando, scilicet, quòd sic erit, quòd Hebręi redeuntes de captiuitatibus, ita castigati erunt pręcedentibus afflictionibus vexatione dante intellectum, quòd iam nõ redibunt ad pristinas culpas, sed audient pręcepta Dei ea opere complẽtes. *Et abundare te faciet dominus*. Sicut ad mala opera sequitur punitio, ita ad bona sequitur remuneratio. Et quia cum rediret populus Hebręorũ de captiuitatibus, veniret correctus, vt hic dicitur, & faceret ea quę Deus mandaret, ponũtur hic bona quę ei euenirent propter istam pręceptorum completionem, & quia Iudęi erant viri carnales sola quę corporis sunt desiderantes, promittebat eis Deus bona temporalia, & hæc sunt, quòd faceret eos abundantes in omnibus bonis, quę manibus suis procurarent, scilicet in omnibus negocijs, quę tractarent, siue pertinerent ad manualem expeditionem, siue alias, si tamẽ voluerimus strictius loqui secundum ꝙ communiter accipiuntur opera manuum possumus dicere. *In cunctis operibus manuum tuarum*. Idest in agricultura, & negociatione. *In sobole vteri tui*. Quia venientes de captiuitate multum generabant Deo hæc donante, vt compleretur numerus consumptorum in pręteritis cladibus, & vt sint in maiori numero, vt supra dictum fuit.

Et in fructu iumentorum tuorum. Idest, quòd etiam iumenta tua multum generent, vt diues efficiaris. Et vo- Fructus quid. cantur filij fructus hominis, vel iumenti, quia fructus est id quod de re prouenit vltra substantiam rei: filius autem prouenit a gignentibus nihil perdito de substãtia gignentium.

Reuertetur enim dominus, vt gaudeat. Dicitur Deus reuerti, quia ante gaudebat ĩflictis istis pro peccatis suis: nunc autem gaudet in bonis, quę eis cõcedit propter contritionem suam, a principio Deus gaudebat in Israelitis faciendo eis bona, & hoc quia promiserat eis, & hoc conueniebat suę veritati, quia tamen istæ promissiones, & concessiones erant conditionales, cessante isto statu eorum in bono delectabatur in delendo eos, atque multipliciter tribulando propter facinora sua, quia etiam hoc conueniebat suę iustitię, deinde ipsi puniti conuertebantur ad dominum custodientes pręcepta eius, & tunc Deus reuertebatur ad gaudendum in benefaciendo eis: hoc patet pręceden. capi. & hic cum dicitur, & sicut ante lętatus est dominus super vos bene vobis faciens, vosque multiplicans, sic lętabitur disperdens vos, atque subuertens, vt auferamini de terra, hic autem ponitur iterum de gaudio Dei in benefaciendo eis conuersis, cum dicitur reuertetur dominus vt gaudeat super tę, qualiter autẽ Deus gau-

A deat supra 28. ca. dictum fuit. *Super te in omnibus bonis*. Idest, vt gaudeat in omnibus bonis quæ tibi insunt q̃ ipse facit. *Sicut gauisus est in patribus tuis*. Patres istorum, s. antiqui Patriarchæ fuerunt boni, ideo dicebatur gaudere Deus conferendo eis bona, sic autem erit in istis, quia patres suos in bonis imitari volunt, & sicut gaudebat Deus ante in istis ordinando deordinationem culpę per ordinationem pęnæ, ita nunc gaudet ordinãdo meritum per conueniens præmium. *Si tamen audieris vocem domini*. Omnia intelliguntur cum ista conditione, quia licet alicui bona promittantur nulla conditione apposita, intelligitur semper si bonus fuerit, aut si manserit in statu in quo nunc est.

B *Quomodo hic litera stare potest, de reductione Hebræorum si custodierint mandata. semper Dei promissa conditionaliter intelliguntur. Quæst. 11.*

SED quęres quõ hoc posset stare, quia supra De⁹ dixerat prenũciando Iudęis redeuntibus de terra captiuitatum suarum, reuerteris & audies vocem dñi Dei tui, & facies vniuersa mandata q̃ ego pręcipio tibi, idest, ꝙ sic certe esset, ꝙ redeuntes ipsi de captiuitate audirent vocem Domini, & custodirent mandata eius, quomodo ergo Deus dicit hic, ꝙ benefaciet eis si custodierint mandata eius? Respondetur, ꝙ Deus sciebat, ꝙ quando Hebręi venirent de aliqua captiuitate immediate futuri erant boni, quia castigati erant magnis afflictionibus quas tolerauerant. C Et ista bonitas esset in eis quandiu memoria afflictionum pręteritarum duraret, cum vero transeuntibus temporum successionibus aboleretur malorum pręteritorum memoria, contingebat eos decidere in malum, & tunc redibant super eos pristinę afflictiones, si autem sic non esset, postquam semel de aliqua captiuitate, vel afflictione semel liberati fuissent, nunquam peccarent: sed falsum esse notissimum est, cum sæpe captiuati fuerint, & in varias inciderint calamitates: quantum ergo ad conuersionem ad bonum, & custodiam pręceptorum, quam faceret populus Hebręorũ immediate, vt veniret de captiuitate, intelligitur primum quod erat per modum prænunciationis, s. reuerteris, & audies vocem domini Dei tui, quia hoc certũ D erat. quantum ad secundum erat hoc, quod hic dicitur, scilicet si tamen audieris vocem domini Dei tui, quia licet in principio boni essent propter recentem memoriam afflictionum, tamen postea non erat certum, ideo ponitur conditionaliter, s. si tamen audieris. Poterat autem aliter dici, ꝙ licet certum esset, ꝙ boni futuri essent post reditum de captiuitatibus, tamẽ ponitur hic istud conditionaliter, quia semper promissa Dei intelliguntur cõditionaliter circa talia, vnde licet certum sit taliter, aut taliter futurum esse, tamẽ si possibile esset, aut si contingeret hunc malum fieri, nõ faceret ei Deus, ista bona, quæ hic dicuntur, sicut dicimus de prędestinatis, quòd certum est eos, qui prędestinati sunt, bonos futuros, & beatificandos: si tamen E posset vllo modo dari, quòd ille qui prędestinatus est, non finiret in bono, daretur quòd non beatificaretur, & sic esset sua beatificatio conditionalis. sed prima expositio rationabilior est, & conuenientior literę.

Si audieris vocem domini Dei tui. Obediendo illi proponendo, vt facias quæ dicuntur.

Et custodieris præcepta eius. Scilicet, quòd non solum facere proponas, sed etiam cum opportunum fuerit actualiter facias. Præcepta vocantur hic omnia pręcepta moralia quæ sunt pręcepta decalogi, & pręcepta iudicialia.

Et cæremonias quæ in hac lege conscripta sunt. Vocantur cęremonię præcepta cæremonialia quę pertinent ad specia-

ſpecialem cultum Dei, quia in eis determinatur modus colendi Deum. *Quæ in hac lege conſcripta ſunt*. Ideſt præcepta moralia,& cęremonialia ſunt ſcripta in hac lege,ſ.in hoc Deuteronomio,qui eſt lex ſecũda, & nõ ſolum ſunt pręcepta hic ſcripta, ſed etiam in lege illa quæ eſt in Oreb. nam ibi data ſunt pręcepta moralia primo,vt patet Exodi 20.c.& poſtea pręcepta cęremonialia,vt patet in Exodo a ca.20. vſque ad finem, & in toto Leuitico, & in magna parte libri Numerorum, de quibus diximus ſupra 28.c. in hac etiam lege Deuteronomij ſunt præcepta moralia ſcripta,vt patet ſup. 5.c.& ſunt pręcepta iudicialia,& cęremonialia, quę p totum ſcribuntur vſque ad ca.27.hic tamen ſolum fit mentio de pręceptis, tam moralibus quàm cęremonialibus, quæ ſcripta ſunt in lege hac Deuteronomij, quia alia lex iam fuerat confirmata in Oreb, nunc vero ſolum confirmabatur hęc quę in hoc libro cõtinetur. *Et reuertaris ad dominum Deum tuum*. Iſtud eſt fundamentum omnium quæ dicũtur,ſ.quòd audiat homo vocem Dei, & obſeruet pręcepta eius. nã qui vere ad Deum conuertitur omnia agit quæ Deus mandat, & quæ ſentit ei placere. *In toto corde tuo*. Ideſt totaliter cũ perfecta intentione colendi Deum,& non recedendi a mandatis eius.nam ſi aliquis conuertatur ad Deum, adhuc habens propoſitum nõ recedendi a ſceleribus ſuis,non reuertitur ad Deum in toto corde ſuo,ſed ſecundum aliquid cordis ſui ad Deum conuertitur, & ſecundum aliquid vitijs adhæret, idem eſt in tota anima conuerti, de quibus magis declaratum fuit ſupra 6.cap. *Mandatum hoc*. Hic ponitur ſm̃,ſ.a cuſtodia legis Dei calumnioſa excuſatio, quia aliquis diceret Deus mandat nobis aliqua quæ facere nõ poſſumus, vel forte neſcimus quid Deus mandat,quia alias libenter faceremus. *Non eſt ſupra te*. Ita ꝙ poſſis dicere non poſſum illud attingere,vt ſciam & compleam. *Nec procul poſitum*. Secundum diſtantiam rectam,ſ.ꝙ ſit in aliqua extremitate mundi. *Vt dicere poſſis quis noſtrum aſcendere poterit*. Iſta enim excuſatio legitima eſſet, quia nullus poterat cœlum aſcendere. *Quis e nobis transfretare poterit mare*.Loquitur de mari magno Oceano,quia aliquę partes ſunt in oceano ad quas non eſt nauigatio, quia nautæ ignorant curſum,& perderentur, vel quia ſunt aliquę partes in Oceano,ad quas accedendo iacebunt ſtellę directrices nauigationis, ſ. Arcturus, ſiue maior vrſa,quę quaſi immobilis eſt:mobiles autem ſtellę nõ dirigunt nautas,vt ponit Lucanus libr.9.& ratio, quia regula rerum mobilium eſt aliquid immobile, patet quia non diſtinguitur motus rei,niſi per reſpectum ad rem immutabilem,ſ.reſpiciendo quantum pertranſit axis piramidis rei viſæ in obiecta re non mota:vt patet primo perſpectiuę communis.Item quia omnes ſtellę quæ multum mouentur, oriuntur & occidunt, & tunc nautæ aliquando viderent,aliquando non.Et iſta maria ſunt verſus Auſtrum, quia vrſa maior Septentrionalis eſt:ideo propter gibboſitatem maris cito diſpareret,ſicut etiam aliquibus hominibus in terra, qa multum auſtrales ſunt, occidit eis vrſa maior, plauſtrum,ſiue Bootes quod idem eſt,ſicut ſunt Horeſtæ, & Carmani de quibus Lucanus libr.3.

A cuſtodia legis Dei calumnioſa excuſatio.

Aliquę partes ſunt in oceano ad quas non eſt nauigatio.

Tunc furor extremos Romanus mouit horeſtas:

Carmanoſque duces quorum ęther, verſus in auſtrum.

(Ideſt horizon)

Mergi non totam, mergi tamen aſpicit arcton.

Ideſt vrſam maiorem.ſunt etiam maria Septentrionalia innauigabilia,quia perpetuo gelu concreta ſunt,& ſuper mare cum curribus,& iumẽtis ambulari poteſt, & ſuper flumina,vt ponit Ouid.in ſecundo,de Ponto. omnia maria Mediterranea quę proprie maria ſunt, & a magno mari deriuantur,nauigabilia ſunt,ideo de iſtis non poteſt eſſe excuſatio, ſed de mari magno nõ

F nauigabili,vel aliter. *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie*. Non eſt putandũ, ꝙ hoc ſit vnum aliquod mandatum ſpeciale,de quo hic loquatur Deꝰ, ſed vocatur mandatum, ideſt omnia mandata contenta in hoc libro,vt ſicut interdum multę leges datę ab eodem Legiſlatore,& contentę in eodem libro vocantur interdum lex,ſicut dicimus, ꝙ Deus dedit legem in Synai: tamen ibi non fuit aliqua vna ſola lex, ſed multæ tam morales quàm cęremoniales,& iudiciales,ſic & totus iſte liber vocatur lex,licet multas leges contineat, vel vocatur fœdus,vt patet pręcedenti cap. & ſupra 17.ca. vbi nos dicimus, quòd rex faciet ſibi ſcribi Deuteronomium legis huius, in Hebręo dicitur. *Nuſue thora*. Ideſt iſtam legem ſecundam, ſic igitur dicetur de mãdato, ꝙ multa mandata ſimul faciunt vnum mandatum, & vocabitur totus iſte liber mãdatum, quaſi ſit vnum aliquod mandatum. *Quod ego præcipio tibi hodie*.

G Loquitur Moyſes toti Iſrael,cui iſta mandabat obſeruare, ideſt iſta pręcepta quę continentur in hoc libro, quæ ego mando tibi ex auctoritate Dei hodie, ꝙ ſerues,non ſunt ſupra te. dicitur mandare hodie,quia illa dies in qua Moyſes iſta dicebat, erat dies, in qua promulgat legem hanc audiente toto Iſrael. *Non eſt ſupra te*. Hoc poteſt dupliciter intelligi vno modo, ꝙ nõ eſt ſupra te, ideſt, quòd non eſt ſupra vires tuas, quaſi dicat,non eſt ita difficile, quin poſſis illud exequi. Alio modo non eſt ſupra te, ideſt nõ eſt poſitum in aliquo loco alto ſupra te, ad quẽ accedere non poſſis: vterq; ſenſus ſatis conueniens eſt, ſed ſecundus magis conuenit literæ,quia infra dicitur, vt poſſis dicere quis noſtrum valeat conſcendere ad cęlum, & deferat illud ad nos,& audiamus, atq; opere compleamus, in quo notatur,quod ſupra dicit ibi differant ſitus,& tunc qa hic ponitur. *Supra te*. Et ponitur. *In cœlo ſitum*. Vt ſiat differentia inter iſta dicetur,ꝙ ſupra te ſignat aliquem locum altum ſupra nos qui tamen non ſit cęlum. *Nec procul poſitum*. Scilicet in aliqua terra longinqua, aut in remotis partibus orbis. *Nec in cœlo ſitum*. Ideſt, nec eſt poſitum in cęlo fixum, quia ibi propter magnam altitudinem ſuam nõ poſſit homo aliquis ire illuc, vt deferret pręceptum hoc, & dicitur.

Duplex literę expoſitio.

H

I *Situm*. Ideſt fixum,vel firmatum, quaſi dicat, dato quòd non eſſet in cęlo, ſi non eſſet fixum, ſed poſſet cadere ſicut pluuię cadunt, aut radij ſolares qui veniunt ad nos, non eſſet difficultas habendi illud, ſi tamen eſſet in cęlo fixum, non poſſet cadere per ſe, & tunc impoſſibile eſſet haberi, niſi aliquis iret illuc pro eo,vt poſſis dicere.

Quis noſtrum ad cœlum valet aſcendere. Eſſet enim calũnioſa excuſatio dicendo, quòd non poterant cuſtodire illud pręceptum,quia erat valde elongatum ab eis: nec quiſquam poterat aſcendere pro illo,& ſi poſſent habere,quòd cuſtodirent. fundantur autem iſta dicta in hoc,vt ſi Deus diceret Iudæis, faciatis pręcepta quę continentur in quodam libro qui eſt vltra mare, vel in quodam libro qui eſt in cœlo, aut in partibus longinquis terræ, & tunc dicere poſſent Iudęi, domine

K ire non poſſumus pro ipſo libro præceptorum in cœlum,aut tranſire maria auſtralia, vbi non eſt nauigatio,vel maria Septẽtrionalia in quibus eſt perpetuum gelu: ideo habe nos excuſatos, licet non cuſtodiamus ipſum præceptum. Deus autem nunc dicit, quòd non eſt hoc præceptum in cęlo,nec in terra longinqua, aut in aliqua parte de qua difficile ſit ipſum adduci: ſed præſto eſt in corde, & in ore, & intra hominem.

Vt deducat illud ad nos. Ideſt, vt eat pro illo libro in quo præceptum hoc ſcriptum ſit, & ducat ad nos. *Et audiamus atque opere compleamus*. Recta excuſatio erat illa, ſi ſic eſſet, quia iſti pręſto habebant id quod in ſe erat,

erat, scilicet, quòd audirent illud obediendo ei. *Et opere compleamus.* Scilicet faciendo, quod imperatur, quasi dicat desideramus nos facere hoc, sed non possumus audire istud præceptum, quia est in cęlo fixum, aut est vltra mare, vel in terris longinquis, & consequenter, nec possumus facere id quod mādatur, quia nescimus quid ipsum sit, sed non est ista excusatio vera, cum mādatū hoc nō sit elongatū ab eis. *Nec trans mare positum.*

De quo mare hoc intelligitur. An essent naues tempore Moysi. Et quæ dicatur fuisse nauium prima constructio.
Quæst. *III.*

NON intelligitur de mari Mediterraneo, qa facile erat nauigare mari Mediterraneo, sicut nūc nauigamus, sed intelligitur de mari Oceano vltra quem non sunt gētes, vel in quo nesciunt mouere naues nautę propter defectū stellarum ductricum, aut propter impedimentum gelidarum aquarum, & ista maria nullus vnquam pertrāsiuit, quia exponeret se perditioni, cum nesciret contra quam partem orbis iret. Vel forte poterit intelligi de mari Mediterraneo si ponatur, quòd mare Mediterraneum non nauigaretur in hac ętate nondum puppibus inuentis: sed q postea inuentæ fuerint. Contra quod obijciet aliquis naues esse iam inuentas, quia in diluuio vniuersali Noe mandato Dei fecit arcam, in qua saluata fuerūt semina vniuersi. ergo postea homines, ex illa acciperent exemplum, & formarent aliquales puppes, sed inter diluuiū vniuersale, & istud tēpus multi anni transierant, s. plures, quam octingenti anni, vt patet computando generationes per successionem a diluuio vsque ad exitum de deserto anno 4. exitus de Aegypto, quæ computatio faciliter fit inspiciendo librum Gene. per numeros annorum generationum in eo positarum. Sed ad hoc satis responderi posset, quòd licet tēpore diluuij fuerit facta arca Noe; tamen gens illa rudis non exercens se marinis operibus non curauit puppes formare: postea recedētibus omnibus hominibus de loco illo, in quo arca diluuij sederat, venerunt in campum Senaar, & ibi manentibus eis; atque postea in alias mundi partes recedentibus, arca illa obliuioni tradita est: oportuit ergo postea denuo reperiri formam puppium, quod dicet aliquis fuisse post tempora Moysi. Et si nos velimus tenere positionem gentilium poetarum atque chronographorum: dicunt enim, quòd primus qui imaginatus fuit qualiter nauis fabricari deberet, fuit Iason filius regis Esonis in Thessalia, quod fuit pauloante primum bellum Troianum, & fuit hoc multo post tempora Moysi, in tempore iudicum Israel, quasi in fine temporum iudicum. Iason ergo nauem primam imaginatus est: Argus faber thessalicus in lignaria arte peritus eam fabricauit, vt describunt Dares phrygius, & Dites Grecus in suis chronicis Troiani belli, quę pene eisdem verbis conscriptę sunt. hāc Tiphis Thessalicus primo rexit: de his Ouidius Metam. libro 8. dicit. primęque ratis molitor Iason, idest, q Iason fuit molitor, idest imaginator primæ ratis faciendę de Tiphi directore: ait idem Ouidius, primo libro de Arte amandi in principio cum dicitur

Iason primā nauem est imaginatus.

Curribus ante modo lentisque erat aptus habenis
Tiphis in Hemonia puppe magister erat.

Quod autem in hoc tempore facta fuerit prima nauigatio, declarat idem Ouidius libro 1. Meta. qui ponit in tertia ętate incępisse nauigationem, & non vocat tertiam ętatem, sicut nos ponimus incipientes ab Abraham, sed multo post etiam post tempora Moysi. nam in tempore Abrahę nondum Ouidius putauerat secula incępisse, cum ipse incipiens carmen suum

A quo tpe incipit cōputare ętates Ouid.

A ab exordio rerum, vt proponit in princ. Meta. cū dicit,

Aspirate meis, primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Et tamen incipit a Saturno, vt patet in eodem primo Meta. constat tamē Saturnum fuisse eo tempore quo descēdit Iacob in Aegyptum, vel valde pauloante, vt colligitur ex approbatissimis antiquis historijs. dicit igitur in tertia ętate incępisse nauigatio, quę valde sera fuit: patet per Ouid. pręallegato, lib. cum describat proprietates tertię ętatis dicit:

Vela dabant ventis, nec adhuc bene nouerat illos,
Nauita, quique duæ steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultauere carinę.

In prima ętate quam describit Ouidius quæ fuit tem-
B pore quo stabant Iudęi in Aegypto dicit, non fuisse nauigationem, vt patet in pręallegato 1. Meta. cū dr:

Nondum cęsa suis peregrinum, vt viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat vndas:
Nullaque mortales pręter sua littora norant.

Quod autē tempore Iasonis, qn̄ Medea fuit asportata de Colchos insula in Thessaliam fuerit constructa prima nauis, & facta prima nauigatio, & quod Tiphis fuerit magister in regendo probatur, per Senecam in traged. 7. cuius titulus est Medea carmine 4. cum dicitur.

Probat, q tpe Iasonis fuerit prima nauis scd̄m poetas.

Audax nimium qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas post tergum videns
Animam leuibus credidit auris:
Dubioque secans æquora cursu,
C *Potuit tenui fidere ligno*
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto,
Nondum quisquam sydera norat,
Stellis quibus pingitur æther:
Non erat vsus: nondum pleiadas.
Hiadas poterant vitare rates:
Non Olenia sydera capræ:
Non quę sequitur flectitque senex:
Arctica tardus plaustra Bootes,
Nondum Boreas, nondum zephirus
Nomen habebant.
Ausus Tiphis pandere vasto
Carbasa ponto, legesque nouas
D *Scribere ventis, nunc linia sinu*
Tendere toto, nunc prolato
Pede transuersos captare Notos.
Nunc antennas medio tutas
Ponere malo, nunc in summo
Religare loco, cùm iam totos
Auidus nimium nauita flatus
Optat & alto rubicunda tremunt.
Suppara velo.

Quamuis aūt isti vīr sentiant nauigationē cępisse tpe Iasonis, qui fuit multo tpe post Moysen: tn̄ dicendum est, q naues ante hoc incęperint: & patet q ī tpe Moysi iam essent naues. nā si naues non essent, non faceret mentionem de eis Moyses corā populo, sed facit mē-
E tionē, vt patet s. 28. c. cum dr, in fine reducet te dn̄s classibus in Aegyptū. necessariū ergo erat iā naues extitisse, alioqn licet Moyses spū pphetico cognosceret naues futuras, & quales futurę essent tn̄ populus nihil de hoc cognosceret, & tūc frustra esset eis ista pponere, immo stultū. Itē patet hoc ex auctoritate poetarū: nā Ouid. ponit tpe Saturni fuisse puppes, & Saturnum venisse de Creta in Italiā puppe ductus, sed Saturnus fuit tpe Iacob patriarchę multo tpe anteq̄ Moyses ista scriberet. ergo an̄ Moysen fuerūt naues: ans patet p Ouid. in 1. lib. Fast. cū dicens de aduentu Saturni in Italiā ait:

Determinatio auctoris, q ante Moysen, & per consequēs ante Iasonē fuerunt naues contra poetas.

At bona posteritas puppem formauit in ęre
Hospitis aduentum rememorata sui.

Ouid. cõtradicit sibipsi.

Licet in hoc Ouid. est in vera contradictione, & hoc est ex impotentia distinguendi tempora, vel quia forte non aspexit ad hęc.

Poetæ, & chronographi gentilium errarunt. quia Historiæ gentilium inchoâtur a diluuio Ogigi.

Causa autem huius erroris in gentilium Chronographis, & Poetis fuit, quia ipsi non cognouerunt mũdi inchoationem, nec repererunt aliquid scriptum de antiquis temporibus. per quod præteritorum eis fides esset: ideo antiquissimi eorum a diluuio Ogigi regis inceperunt: fuit enim hoc diluuium annis 1782. ante Christi natiuitatem, quia eo tempore quo viuebat Iacob Patriarcha, de quo Isidorus Ethic. libro 13. & melius Paulus Orosius, lib. 1. de Ormesta mundi. ab hoc enim tempore Marcus Varro omnium hominũ doctissimus (vt ait August. de ciuita. Dei, libro 6. c. 6.) historiarum indagator turpissimus, tanquam ab antiqssimis seculorum exordijs historias inchoauit. alij autem inceperunt historias a diluuio Deucalionis, tanquam ibi exordium rerum esset, fuit autem hoc diluuium quinque annis antequam Hebræi, de captiuitate Aegyptiaca liberarentur, vt innuitur ex verbis Pauli Orosij, 1. libro de Ormesta mundi: non est ergo mirandum si tam chronographi quàm poetę processum seculorũ ignorantes ea quæ prius fuerunt, postea fuisse facta commemorãt, nos autem qui sacram scripturam pentatheuci Moysi ab origine seculorum historias differentis legimus, & asserimus, de his plenissime veritatem, & solidissime scire possumus. Dicendum igitur, vt ante dicebatur, ꝙ non intelligebatur de mari Mediterraneo, sed intelligitur de Oceano Australi, & Septentrionali quæ nauigari non possunt ex causis supra assignatis. *Et illud ad nos vsque deferre.* Idest, vt possit aliquis transire mare, & adducere illud mandatum vsque ad nos, quasi dicat, nullus est qui possit facere si vltra mare esset. *Ad nos vsque.* Est rhetorica transpositio cum deberet dicere vsque ad nos. *Vt possimus audire.* Supra expositum est. *Sed iuxta te est sermo.* Quia ego loquor illum ad te. *In ore tuo.* Scilicet, vt confitearis illud ore protestando te velle illud implere. *Et in corde tuo.* Vt credas illud mandatum esse domini Dei tui, & assentias ei ad operandum illud: & dicuntur magis esse in corde ista præcepta, quia aliquo modo nobis innata sunt: pręcepta enim decalogi cum sint quædam cõclusiones iuris naturalis cuilibet homini insita sunt, iõ dicit Apostolus ad Roman. 2. cap. quòd gentes quę legem non habent naturaliter faciunt ea quę sunt legis conscientia dictante, & sicut in speculabilibus prima principia naturaliter sunt cognita, nec indigent doctrina, ita principia in agibilibus qualia sunt ista decem p̄cepta: alia autem quæ iudicialia sunt, & tendunt in bonam communicationem ad proximum, licet non ita immediate naturaliter cognita sint, dependẽt tamen a lumine naturali per quandam determinationem recti intellectus politici, vnde ista sunt quędam conclusiones, vel superadditiones, vel determinationes præceptorum decalogi determinantium ad proximum. præcepta autem cæremonialia, quædam determinationes præceptorum decalogi dirigentium in Deum sunt, quia cultus diuini modum determinant, ideo sicut illa præcepta decalogi sunt cognita naturali lumine intellectus, ita ista cæremonialia sunt quodammodo in potentia cognita, quia dependent in virtute ex cognitione principiorum suorum. Sed Apostol⁹ Paulus ad Roman. 10. cap. exponit literam istam de Christo asserens istud mandatum, quod legislator hic facile esse dixit, esse mandatum de credendo Christum esse Saluatorem nostrum. Et sic ait ne dicas ĩ corde tuo quis ascendet in cœlum, idest Christum deducere inde, aut quis descẽdit in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reuocare: sed quid dicit scriptura? prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum

F fidei, quod prędicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum Christum, & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illũ a mortuis, saluus eris, & est sensus, ꝙ mandatum de fide Christi non est difficile ad salutem, quia non est necesse, ꝙ aliquis nostrũ eat in cęlum, & inde deducat Christum ad nos, vt sic credentes in eum salui fiamus, nec est necessarium, ꝙ aliquis nostrum descendat in abyssum infernalem, vt Christum inde resuscitet a mortuis: solum enim credere, ꝙ ipse a mortuis resurrexit per Deum, & confiteri eum, sufficit ad salutem, in qua fide nulli difficultas est. *Sed iuxta te est sermo.* Idest non sunt ista pręcepta scripta in aliquo libro, qui sit ĩ cęlo, vel vltra mare, aut in terra longinqua, sed istud pręceptum est iuxta te,

G quia ego qui sum presens tibi dico tibi illud, & non oportet te moueri ad audiendum, & sciendum hoc. *Valde.* i. non potest esse magis circa te quàm est, cum ego præsens tibi existens proferam in auribus tuis. *In ore tuo.* i. tu audis a me immediate, & potes immediate proferre, & sic est ĩ ore tuo, & in corde tuo, quia sicut audis aure, ita potes concipere mente, & erit intra cor tuum dupliciter assentiendo illi ad operandum, & retinendo illud memoriter, sicut est de conclusionibus scientiarum quę habitualiter retinentur in intellectu nostro. nam sicut conclusio scientifica retinetur in intellectu speculatiuo, ita conclusio agibilis quę est p̄ceptum, retinetur in intellectu practico, vt audias & retineas in intellectu. *Vt facias illum.* i. iste sermo est in ore tuo, & in corde tuo, i. nihil deest tibi ad hoc, ꝙ facias il

H lum. Apostolus Paulus volens introducere fidẽ Christi esse leuem alludit huic dicto, in quo notatur leue esse pręceptum istud scitu & operatione: nec tñ innuit ipse, quòd ista verba dicta sunt a legislatore ad hãc intentionem, vt signarent facilitatem fidei Christi, quia dicta sunt ad signãdum pręcepta huius libri esse leuia, sed quia sicut sunt ista pręcepta leuia, ita sunt illa quæ dedit Christus, vel quę oportet credere de Christo assumit ista verba in concordantiam dicens, ne dicas in corde tuo quis ascendet in cœlum? idest Christum inde deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis suscitare, sed quod dicit scriptura prope est verbum in ore tuo, atq; in corde tuo, hoc

Apostolus quo alludit huic dicto.

I est verbum fidei, quod prędicamus, quòd si confitearis in ore tuo Christum dominũ, & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illum a mortuis, saluus eris, idest, quòd ad hoc, quòd aliquis tenẽs fidem Euangelicam saluetur, non oportet esse magnas difficultates, quia nec oportet, ꝙ aliquis ascendat in cęlũ, & ducat inde nobis Christum, & videamus illum, & videntes salui fiamus, sed satis est credere, quòd Christus est Christus Deus, & quòd descendit de cœlo ad nostram redemptionem. Si enim ad liberationem nostram oporteret, quòd aliquis nostrum de cœlo Christum deferret, difficile erat saluari, non tamen requiritur hoc. Etiam non requiritur, quòd sicut dicimus eũ resurrexisse a mortuis, quòd ita dicamus, quòd requiratur aliquem nostrum descendere ad infernum, & su-

K scitare eum a mortuis, sed sufficit, quòd credamus, quòd Deus illum a mortuis suscitauit, & hoc credentes salui erimus: alludit autem per hoc his quæ dicuntur, quia sicut dicitur hic, quòd non potest dicere aliquis, quis nostrum ascendet in cœlum, vt poscit hoc pręceptũ, quia hoc erat difficile, sed est iuxta te in corde tuo, & in ore, ita non potest dicere aliquis, ꝙ nostrũ sit aliquem nostrum ascendere in cœlũ ad deferendũ Christum ad nos, quasi aliter saluari nõ possimus, sed prope est verbum in ore tuo, & in corde, quia si credideris, quòd Christus est Deus, & ꝙ de cęlo descendit, satis est: & sicut dicitur hic, quòd nullus posset dicere quis nostrum transfretabit mare, vt possit ad nos

vsque

vſque deferre iſtud pręceptum, ſed eſt prope: ita dicit Apoſtolus. ꝙ nullus poteſt dicere quis noſtrũ deſcendet in abyſſum, hoc eſt Chriſtum a mortuis reuocare, quia nõ requiritur, ꝙ aliquis illum reuocet a mortuis reſuſcitando eum. ſed ꝙ credamus ſolum, ꝙ reſurrexit. *Conſidera, quòd hodie poſuerim in conſpectu tuo vitam, & bonum.* Magna cum dicuntur reddunt attentos qualia ſunt iſta, ſ. vita & mors. *Et econtrario mortem.* Bonum, & vita ſunt benedictiones poſitæ ſupra ca. 28. pro cuſtodientibus legem: mors dicitur omnis maledictio poſita ſupra ad tranſgreſſores legis. *Vt diligas dominum Deum tuum.* Ideſt ideo ponuntur iſta bona & mala, vt ex terrore pęnarum fugiamus mala, & ex deſiderio bonorum ſeruiamus ei. *Vt cuſtodias mandata.* Scilicet decalogi quæ dicuntur moralia, quia vniuerſaliter omnium humanorum morum directiua ſunt: ſi autem dicãtur moralia a more ſecundum ꝙ virtutes morales vocantur, omnia præcepta, ſiue in decalogo, ſiue iudicialia, ſiue cęremonialia, moralia ſunt, quia omne pręceptũ cuiuſcũque generis actus humani directiuum eſt, ſed quia cęremonialia, & iudicialia dirigũt mores humanos ſpecialiter, quia ſolum Iudęorum mores, pręcepta autem decalogi omnem morem dirigunt, cum cuilibet homini naturaliter inſint, ideo per excellentiam moralia nuncupantur. *Cæremonias.* Ideſt pręcepta cęremonialia. *Atque iudicia.* Ideſt præcepta iudicialia. *Multiplicet te in filijs benedicatque tibi.* Augens omnia bona poſſeſſionum tuarum. *Si autem auerſum.* Hic ponitur ſecundum principale, ſ. ad non pęnitentes continua malorum toleratio. *Et audire volueris.* Ad obediendum & complendũ opere. *Atque errore deceptus adoraueris Deos alienos.* Qui enim primo adorabat Deum verum, deinde conuerſus eſt ad colendum idola, multum decipitur: quia oportet, quòd iudicet melius adorare idola quàm Deum, & iſte maximus error, & deceptio eſt: patet conſequentia, quià quando aliquis vnum bonũ habet, & illo deſerto aliud petit: neceſſe eſt ſecundum magis diligere, aliàs nõ relinqueret primum propter ſecundum. Item quia Deum colere malum eſſe iudicat, ſicut iudicabant Iudęi tempore Hieremię qui magis volebãt colere reginam cęli, ideſt Dianam, quàm Deum dicentes Deũ malefacere cultoribus ſuis, Dianam vero multa bona tribuere, vt patet Hieremię 44. cap. *Trædico tibi.* Ideſt annuncio tibi ex nunc antequã fiat. *Teſtes inuoco hodie cælum, & terram.* Iſtę creaturę, q a firmiſſimæ ſunt in teſtes vocãtur, vt in omne tempus maneant ad dandum teſtimonium, vel quia maledictiones, vel benedictiones futurę pro obſeruatione, vel transgreſſione legis a cęlo, & terra infligẽdę ſunt, vt patuit ſupra 28. ca. vel inuocando cęlum & terram inuocat omnes creaturas in teſtimoniũ, quia omnes creaturę in cęlo, & terra ſunt. *Eligite ergo vitam.* Exhortatio eſt, vt eligant ſeruire Deo per quod vitam habebunt. *Et ſemen tuum.* Quia non ſolum patres bene agentes ſibi vitam temporalem, & gratiam merentur, ſed etiam pro filijs ſuis, vt magis diximus ſupra 5. cap. & 7. *Vt diligas Deum tuum.* Per cordis verum amorẽ ex quo prouenit obedire voci eius, quia qui amat Deum obedit ei, & ex hoc prouenit adhęſio ad Deum per firmitatem in operatione ſecundum mandata Dei. *Ipſe eſt enim vita tua.* Ideſt ipſe eſt a quo ſumus, viuimus, & mouemur inquantum agens primũ eſt, & in ipſo ſumus, viuimus, & mouemur, vt ipſe continuus gubernãs eſt, vt patet Actuum 17. ca. & hoc quantum ad naturam, quia cum ſit cauſa prima in omnem rem influit, maxime, & ſemper, vt patet in prima propoſitione libri de cauſis: hoc enim notum eſt, ꝙ ſi Deus ab agendo, & conſeruando iſta inferiora ſaltem per momẽtum deſiſteret, neceſſe erat omnia ſubito in nihilum redire, quia licet ſint multæ cauſæ ſemper agentes natura-

Ad nõ pęnitẽtes cõtinua malorum toleratio.

In Deo ſumus viuim⁹ & mouemur.

A liter ſubordinatę Deo, quia tamen illę etiam a Deo cauſatę ſunt, & continuo cõſeruantur, ſi generalis gubernatio quantumcunque ceſſaret, neceſſe erat etiam illas cauſas perire, & ex conſequenti omnes res. hoc etiam verum eſt de eſſe gratuito, & beatifico: quantũ ad eſſe gratuitum, patet quia ſolus Deus gratiam nobis ſine ſubordinatione alicuius cauſæ naturaliter agẽtis tribuit, & per hanc gratiam anima viuere, & eſſe dicitur, etiam patet quantum ad eſſe beatificum, quia ſola diuina eſſentia quæ infinitum bonũ eſt, animas ſanctas beatificat contemplatione clara ſuiipſius replẽdo eas omnibus bonis, & eas viuere facit, de qua vita Apoſtolus loquitur ad Coloſſ. 3. cap. mortui eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. *Et longitudo die-*
B *rum tuorum.* Ideſt ab ipſo dependet cõtinuatio vitæ tuæ per multos dies. *Ipſe eſt vita tua effectiue.* Ideſt ipſe ſolus eſt qui dat vitam tibi: ponuntur iſta ad alliciendum Iudęos, quia debet aliquis allici per id quod maxime deſiderat, Iudęi autem qui valde carnales erant deſiderabant ſuper omnia iſtam continuationem in eſſe naturali: & quia dicitur, quòd hęc dependet a Deo, quia ipſe eam nobis tribuit, multum Iudęi affici poterant ad Deum, vt hanc vitam eis tribueret, & quia non ſolum deſiderant homines viuere, ſed etiam magno tempore viuere, cum ipſum viuere ſit ſecundum ſe delectabile: dicitur ergo, ꝙ non ſolum Deus eſt vita, ſed etiam eſt longitudo vitę cum ſubditur. *Et longitudo dierum.* Ideſt, quòd vita prolongetur per multos dies. *Vt habites in terra pro qua iurauit Deus.* Quaſi dicat iſtam vitam
C dat tibi Deus, vt viuas in terra promiſſa. nam in terra hoſtili viuere potius triſte quàm iocundum eſt, & ſi forte iſti peccarent cõtra Deum ſuum, licet Deus eis non auferret vitam in terra promiſſa patribus eorum, & hoc erat valde lætum. *Quam iurauit Deus patribus tuis.* Non iurauit omnibus, ſed ſoli Abrahę, vt patet Gen. 22. cap. ſed alijs dicitur iuraſſe, quia promittebat eis ſe daturum iuxta iuramentum, & compoſitionem factam cum Abraham, de quo magis diximus ſupra vigeſimo octauo capitu.

CAP. XXXI.

D ABIIT itaque Moyſes, & locutus eſt omnia verba hæc ad vniuerſum Iſrael, & dixit ad eos. Centum viginti annorum ſum hodie, non poſſum vltra egredi, & ingredi, pręſertim cum & dominus dixerit mihi, non tranſibis Iordanem iſtum. &c.

A*Biit itaque.* In ſuperioribus poſita fuerunt pręcepta, & cautelę inductiuę ad bonum, hic conſequẽter ponitur vltima pars libri, quæ agit de diſpoſitione ad legislatoris obitum,
E quoniam ex hoc loco vſq; ad finem libri ponitur quædam commonitio & benedictio, quę ſe habet per modum teſtamenti, & benedictionis patris obeuntis, & iſta ponuntur ad confirmationẽ populi in bonis operibus. Et tangũtur tria. Primo corroboratur dux Moÿſi ſuccedens. Secundo admonetur populus, vt ſit obediens in cap. 32. Tertio deſcribitur legislator moriens in c. 32. circa finẽ, vbi dicitur. *Locutus eſt dominus ad Moyſen dicens.* Cum c. ſeq. prima in duas. Primo ponĩt principis inſtitutio. Scđo eiuſdẽ confirmatio ibi. *Et ait dominus ad Moyſen.* Iterũ prima in duas. Primo ponitur ducis neceſſitas. Secundo eiuſdem habilitas ibi. *Vocauitq. Moyſes Ioſue.* *Abiit itaque Moyſes.*

An Moyses fuerit per singulas tribus benedicendo eis. Quæst. I.

ALIQVI dicunt, ꝙ dictis istis Moyses iuit ꝑ singulas tribus, & benedixit eis: & hoc vult Aben Ezra potest tamē argui: quia dicitur, ꝙ locutus est Moyses verba ista ad omnem populum, vt patet immediate, ergo congregatus erat populus. Sed potest respōderi, ꝙ licet prius ponantur hic ista, quàm benedictiones quæ habentur inf. 33. ca. tamen illæ prius dictę sunt, quia nō omnia eodem ordine geruntur quo scripta sunt, & hoc videtur tenere manifeste ipse, sed non multum valet, quia nunquam deuiandum est ab ordine literæ, nisi ex necessitate, vel aliqua causa multum apparenti, quod non est in iudicio eius, quia nulla ratio videtur ordinis quare illa pri⁹ quàm ista dicta per Moysen, & facta fuerint. Item dato, ꝙ illę benedictiones datę sint ꝑ Moysen, antequā loqueretur ista verba: tamen non potest dici, ꝙ inter hoc quod est. *Abiit Moyses*. Et hoc quod est. *Et locutus est*. Aliquid interpositum fuerit, quia vnus contextus est, & illa connexio, & repugnat, quia coniungit illud verbum abijt sequenti verbo, s. locutus est, ideo necessario dicetur, ꝙ est sensus, ꝙ Moyses abijt ad loquēdum populo: & dicitur abire, quia finitis his quę supra dicta sunt, populus iuit in tabernacula sua, & Moyses quoque deinde vocauit eos rursus, & abijt ipse ad locum in quo ea quæ sequuntur dicturus erat eis, & simile diximus supra 29. in principio, & locutus est verba hęc quę sequuntur: aliter potest intelligi ista litera, s. ꝙ dicatur tanquam caput orationis hoc: nam vt con suetum est in sacra Scriptura, licet interdū sit vna continua narratio, quia de diuersis fit narratio, ponuntur inter illa plura aliqua capita orationum, ita hic cū vellit incipere aliud, ponit caput orationis, & est recapitulatio pręcedentium. s. *Abiit itaque Moyses, & locutus est:* Omnia supradicta in auribus populi, & hoc quod dicitur abijt, & locutus est, non est aliquid diuersum tanquam duo sint, abijt & locutus est, sed vnum est, mos tamē loquendi Hebraicus est ponere ista verba signātia motum cum verbis non signantibus motum localem ad signandum inceptionem rei, sic dicitur Exodi 32. cap. cum totus populus conuenisset contra Aaron vt faceret eis Deos dixerunt: surgens fac nobis Deos, siue vt habet̄ in Hebręo surge, & fac nobis Deos: non erat sensus, ꝙ tunc Aaron iaceret, quia astante sibi populo, & deprecante non iaceret Aaron, quia hoc erat magna turpitudo, sed surgere significat inceptionem quasi dicat, tu nō facis nunc Deos: surge igitur, & fac nobis Deos, idest incipe facere nobis Deos, sic dicitur hic. *Abiit itaque Moyses, & locutus est*. Idest Moyses antea non loquebatur ista verba, sed postea abijt, & locutus est, idest incępit loqui ista verba, & satis est conueniens iste modus loquendi, cum sæpe reperiatur in sacra Scriptura ex more literę Hebraicę. *Centum & viginti annorum sum hodie*. In hac die mortuus fuit completis totaliter istis annis, & patet hoc, quia quando comparuit Moyses primo coram Pharaone erat octoginta annorum, vt habetur Exodi 7. capit. & transierant 40. anni ab illo tempore quibus manserant in deserto, & sic erant 120. anni, sed id quo deficiebat de quadraginta annis, quando mortuus est Moyses, quia erat tunc mēsis vndecimus suppletum fuit in diebus qui fluxerunt ex die qua comparuit primo Moyses corā Pharaone, quia esset vnus mensis, vel parum plus secundū plagarum distantiam, quia aliqui dies erant medij inter plagam & plagam, vt patet Exodi 8. & 9. & 10. cap. *Non possum vltra egredi, & ingredi*. Ista fuit causa necessitatis instituendi ducem, quia Moyses erat dux, & iam regere non poterat, ne maneret populus quasi oues

Causa necessitatis instituendi ducem.

F sine pastore, necesse erat cōstitui ducem, vt patet Nu. 27. c. Item quia cum dux sit inflictiuus pęnarum cogit per pęnas ad custodiā legis, sine quibus homines imperfecti ad bonum nō mouentur. *Non possum vltra egredi*. Non erat hoc ex defectu virium naturalium, quia robustus erat adhuc, qm̄ ipse ad bellum exibat, & ipse occidit regem Seon manibus suis: etiam quia magnā viuacitatem sensuum habebat, vt patet j. nō caligauit oculus eius. Sed vt dicit Nicol. solum dicebat hoc, qa Deus mandauerat, ꝙ ipse immediate moreretur. Sed non vr̄ hoc esse verū, quia dr̄. *Præsertim cum dominus dixerit mihi*. Pręsertim semper vult aliquid coniunctum: oportet ergo dare aliam causam ꝑꝑ quam non posset exire ante eos. In Hebręo non hr̄ pręsertim, ideo ſm illam literam satis posset stare snīa Nicolai, tn̄ ponitur
G ibi quędam dictio quę aliquo mō signat diuersitatē. Rn̄detur, ꝙ ly potest tenet̄ dupliciter, vno modo pro decere, vel conuenire, & tunc est sensus. *Quod non possum vltra ingredi, & regredi*. i. non decet, ꝙ vltra ego egrediar, & regrediar, i. ꝙ intrem ante vos in loco nō securo, sicut in ciuitates hostium, vel egrediar ante vos de locis castrametationū, quia pericula maiora sunt p̄cedentibus, iō ad tollendum timorem periculorū dux p̄cedere dēt, & hoc nō decebat ꝑꝑ ętatis magnitudinē. Et tunc est alia causa pręsertim, quia Deus mandauit, ꝙ non trāsirē Iordanem, i. licet cā superior sit rōnalis: tn̄ firmius est mandatum Dei. Alio modo pōt accipi proprie, vt inducit possibilitatem, & tūc solū ponitur
H vna causa, s. qa Deus prohibuit, & sic nihil faciet ly p̄sertim sicut frequenter est de aliquibus alijs dictionibus, siue in Latino, siue in Hebręo. *Cum dominus dixerit mihi*. s. Nu. 27. & 32. & s̄. 3. c. *Non transibis Iordanem istum*. Hoc dixerat sibi cum essent prope Iordanē, s. in cāpestribus Moab vbi erat Iordanis, s. in cōfinio terrę Chanaan q̄ nondum habuerant, & ibi videns Moyses esse locum conuenientē ad precandum Deū, qa solū manebat, vt iam transirent Iordanē ad possidendum terrā populorum Chanaan, rogauit eū dicens: dn̄e Deus tu cępisti ostendere seruo tuo magnitudinē tuam ma numq; fortissimam, nec est enim alius Deus, vel in cęlo, vel in terra q̄ possit facere opera tua, & cōparari fortitudini tuę: transibo ergo & videbo terrā hanc optimam trans Iordanem, & mōtem istum egregiū liba-
I num. tunc quia Deus pręordinauerat ſm voluntatem beneplaciti sui, ꝙ Moyses non transiret vltra Iordanē, dixit sufficit tibi, nequaquam loquaris vltra de hac re ad me: non. n. transibis Iordanem istum, i. licet videas istum Iordanem ante oculos tuos, tn̄ non dabo tibi tā tam vitam, vt illuc transire possis cum populo meo. *Dominus Deus tuus transibit ante te*. i. licet constituant̄ sup te duces, tn̄ non intelligas, ꝙ isti te totaliter dirigant, sed Deus principaliter. *Transibit autem*. Quia arca Dn̄i pręcedebat eos cum intrarēt terram promissionis, vt patet Iosue 3. c. vel dr̄ Deus transire ante eos non proprie, quia Deus omnia replet, ideo ad nullam partem moueri potest, sicut si esset aliquod corpus infinitum omnia occupans impossibile esset moueri, quia vltra illud nihil esset ad quod moueretur tanquam territo-
K rium, qui semper est vltra rē motam: sic enim nihil est extra Deū ad quod transeat vel moueatur, licet nihil occupet: dr̄ tn̄ Deus large moueri, qn̄ in vno loco specialiter operabatur, & deinde incipit in alio loco specialiter operari, sic erat apud Iudęos, quia Deus operabatur inter eos specialiter demonstrando potentiam suam, & nō operabatur inter Chananęos, post ingressum aūt Israelitarum vltra Iordanē incœpit Deus immittere timorem in Chananęos, vt fugerent Israelitas sicut promiserat Exo. 23. & supra 7. cap. ꝙ ante ingressum eorum mitteret Crabrones qui fugarent gentes illas, ideo tunc dicebatur transire ante eos.

Ipse

Ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo. Ita quòd pugna magis erat Dei quàm Israelitarum, ideo magis ꝓprie dicebatur respicientes pugnam quàm pugnātes: & aliquando nihil omnino facientibus Iudæis Deus pugnabat contra hostes eorum, vt patet Iosue 10. cap. quando immisit Deus lapides grandinis fortes, & plures perierunt quàm ante gladio perierant, & sic dixerat eis Moyses Deus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis Exod. 14. cap. *Et possidebitis eas.* Idest terram earū, quia non licebat eas subijcere in seruitutem, vt patet supra 20. capit. & Numeri 33. sed eas delere gladio. in Hebræo habetur. *Et facies eas exulare.* Vel. *Exterminabis eas.* Et ista litera magis conuenit, & potest esse error, quia dictio Hebraica quæ significat exterminare, est eadem in literis ab ea quæ significat possidere, nec differunt, nisi in punctis in quibus facilis est error, vnde pro exterminare dicitur. *Iuristam.* Pro possidere dicitur. *Iuristem. Et Iosue iste transibit ante.* Hic certificat eos de directione ducis: ita quòd nullus casus euenturus erat propter quem impediretur a ducatu populi, quia forte Iosue timeret, quòd sicut Moyses qui vir perfectus erat propter malitiam populi ad peccandum inductus est, ita quòd non intrare terram trans Iordanē, ita impediretur ipse qui se imperfectum sentiebat, & de hoc Moyses certificat eum ex mandato Domini dicens, sicut dominus locutus est, idest ita voluit dominus esse, & sine aliqua conditione ꝑdixit, ideo sic erat de quo magis diximus supra tertio cap. in fine. *Sicut fecit dominus Seon, & Og regibus Amorrhæorum.* De quibus Numeri 21. capit. *Sic facietis eis.* Scilicet delendo omnes in ore gladij, sicut fecimus istis regibus Amorrhæis. *Ne paueatis ante conspectum eorum.* Pauere magis est quàm timere, quia timere solum dicit fugere, vel non audere committere. pauere est visis hostibus totaliter viribus deficere, & mente consternari, ideo dicitur in Hebræo. *Nolite timere, nec vos conteratis non dimittet te, nec derelinquet.* Dimittere est ad tempus dimittere: derelinquere est totaliter deserere, ideo promittebatur eis, quòd nec ad tempus, nec ad semper dimitterentur, ideo quando Iosue vidit, quòd hostes de ciuitate Hay occiderant paucos de Iudęis valde miratus est, & procidit coram arca tota die conspersus puluere, vt patet Iosue 7. cap. & fuit ista prophetia prædestinationis, quia sic Deus volebat contingere, nec per aliquā particularem causam poterat perturbari, & sic notificauit Deus Moysi, quòd sic erat voluntas sua, & sic ipse denunciauit populo. *Vocauitque Moyses.* Hic ponitur secūdum, scilicet ducis instituti habilitas. *Vocauit Moyses Iosue.* Et sic non petiuit Iosue ducatum populi, nec per ambitionem se ingessit, quia qui dignitatem petit vel appetit, illa indignus est, quia vt ait Apostolus ad Hebræ. 5. nemo indifferenter dignitatem, vel honorē sibi assumere debet, sed qui vocatus est a Deo, vt Aaron. *Et dixit ei coram omni Israel.* Volebat Moyses constituere hic Iosue in ducē exercitus totius populi successurum sibi, vt igitur hoc esset recte factum, decuit vt fieret coram toto Israel. nam ea quæ omnes tangunt ab omnibus approbari debent, sed suscipere aliquem in ducem pertinet ad ipsos subditos, quia tota vtilitas, vel damnum huius venit subditis, ergo coram ipsis fieri debebat.

Ducis instituti habilitas.

Item quia si constitueretur Iosue dux Israelitarum non coram Israelitis, videretur factus dux per ambitū scilicet, quòd ipse dignitatem concupiuerit, & ille qui eam dedit iniuste dederit: ad tollēdum ergo omnem suspitionem oportebat fieri coram toto Israel.

Item quia volebat Moyses, vt Iosue duci daretur magnus honor, & auctoritas ab Israelitis, sed non daretur, nisi fuisset publice constitutus, vt non videretur intrusus, ergo debuit corā omnibus ab ipso Moyse in principem constitui, sic patet Numeri vigesimoseptimo cap. vbi mandauit Deus, quòd Moyses aduocaret Iosue coram toto Israel, & daret ei partem gloriæ suæ, & audiat eum omnis synagoga filiorum Israel: ad captandam ergo istam auctoritatem oportebat publice fieri, quia quæ in occulto fiunt speciem mali habent, quoniam qui male agit, odit lucem, & oculus adulteri diligit caliginem. *Confortare, & esto robustus.* Hoc dicebat Moyses Iosue, quia Deus mandauerat, vt patet Nu. 28. c. vbi aduocans eū corā toto Israel fecit eum loqui ad turbas, & postea imposuit manus super caput eius, sicut mandauerat dominus, idem patet supra quarto cap. vbi iterum mandat, quòd Moyses consoletur Iosue consolando eum.

Confortare, & esto robustus. Idest non formides suscipere onus regiminis tanti populi, quia Deus te in omnibus prosperabit, & hęc dicuntur, quia Iosue vocatus tantum onus subire recusabat propter causam quam supra assignauimus. *Tu enim introduces populum istum.* In hoc confortat certificando de futura prosperitate, quia timere poterat rationabiliter tantarum rerum discrimina, quæ vertebantur in pugnando contra omnes gentes terrę promissionis.

Tu eam diuides sorte. Hoc maius erat: introire enim in terram promissionis non multum erat, sed deuincere hostes, & terram ab eis captam post diuidere magnum quid erat: promittendo autem, quòd terram diuideret promittebat implicite, quòd gentes terræ illius deleret, quia hoc antecedens erat ad illud, & in bona consequentia qui consequens fatetur etiam antecedens fateri necesse est.

Diuides sorte. Quomodo autem diuideretur sorte, & maior pars semper pluribus daretur dictum fuit, Numeri 26. & 34. capit. *Scripsit itaque.* Posito supra de institutione ducis, hic agitur de lege per quam dux populum subditum gubernare debet. *Scripsit itaque Moyses legem hanc.*

De lege ꝑ quam dux populum subditum gubernare debet.

An Moyses ante scripserit legem, quàm dixerit. Quæst. II.

Vtrum legem istam ante scripserit quā dixerit, vel postquam dixit populo, ex litera non constat: forte dicetur, ꝙ primo eam dixit quàm scriberet, quia sic est ordo literæ cum primo ponatur Moyses legem prędicans: deinde ponatur eam scribens, sed hoc nihil probat, quia non poterat alias dici etiam si ante fuisset scripta quàm dicta, quia nō poterat bene dici, istam legē scripsit Moyses antequam dicta fuisset, quia ly ista demonstrat rem pręsentem, & existentem. Sed aliquis dicet, ꝙ Moyses scripsit istam legem antequam diceret: deinde per scriptum eam recitauit, eo ꝙ non posset tanta, & tam minuta memoriter retinere. Sed hoc nihil valet, qa sicut sine aliquo libro originali ista scribebat Spiritu sancto dictante, ita eodem mouēte ea memoriter retineret. Itē quia Moyses memoriter tenuit, & dixit toti Israeli ea quæ habentur Exo. a 25. c. vsq; 35. de factura tabernaculi, & vasorū, & multa alia minuta pręcepta quæ extant ibidem, quę non scripsit in monte, sed memoriter tenens populo nunciauit. Sed videtur ꝓbabiliter ꝙ ante scripsit quàm diceret, licet nō per scriptum recitaret, qa in die qua Moyses ista dixit, & benedixit populo, ascēdit mōtem Abarin, & mortuus est, vt patet c. seq. sed non poterat aliquis homo in tam breui tpe tantam scripturā scribere, quia forte non haberet tres horas ad scribendum, cum tot acta illa die egerit. Et si dicas, quòd non potuit fieri hoc. Respondetur, quòd potuit, sed nunquam sunt ponenda miracula sine necessitate, vbi scriptura manifeste non ponit, quia omnia attribuere miraculo tollit omnem modū sciendi.

Item quia si tantum miraculum factum fuisset, nō videtur, quòd scriptura illud reticeret: tenetur ergo, quod ante scripserit, & facta institutione Iosue in principe n tradiderit librum Leuitis. *Legem hanc*. Solus iste liber Deuteronomij fuit datus Leuitis, vt poneretur in latere arcę, quia dicitur. *Legem hanc*. Quod non pōt intelligi de alijs quatuor libris. Et ratio quia iste liber, qui ponebatur in arca legi debebat in anno remissionis toti populo, vt sciret mandata Dei, sed in hoc continebantur omnia mandata Dei pertinentia ad populum, vt probauimus supra 29. cap. superfluum esset, quod præcepta de factione Sanctuarij, quę semel ad complementum deducta fuerant, eis legerētur: maxime quia populus turbaretur tanta audiendo. Item quia ista lex quæ in arca posita fuit nouiter scripta fuit, quia dicitur quod scripsit Moyses legem hanc, & dedit eam Leuitis, sed alij pręcedentes libri non fuerunt tunc scripti, sed ante, vt patet Exodi 24. c. vbi dicitur: scripsit autē Moyses vniuersos sermones domini, quod ad minus refertur ad Genesim, & Exodum, maiorem partem de Leuitico, etiam idem videtur, quia in monte Synai audiuit Moyses vniuersa hæc a domino, vt patet Leuit. vlt. cap. De libro Numerorum, cuius historia nondū transierat, videtur dicendum, quod post paulatiue scripserit, & isti libri manserunt extra arcam, & multi illos transferebant ad sciendā quæ Deus mādauerat. De scriptura autem horum quatuor precedentium librorum aliqui sic sentiunt: sed falsum est, s. quòd ista fuerint sic scripta, quod enim oēs quatuor libri, vel maior pars eorū fuerit scripta in monte Synai, nec constat, nec repugnat: satis enim potuerunt ibi scribi pręter Deuteronomium, & partem vltimam libri Numerorum, quia omnia verba istorum quatuor librorum erant iam dicta, quando recesserunt de monte Synai, vt supra 28. cap. declaratum: & patet ex processu ipsorum librorū, sed quòd ibi scripta fuerint non constat, nam testimonium illud, quod adducitur supra 24. cap. non est conueniens: quia ibi non agitur de aliquo istorum librorum, nam cū dicitur, quòd Moyses scripsit vniuersos sermones Domini, non dicitur de omnibus sermonibus Domini, s. de omnibus quæ locutus est Deus, sed de omnibus sermonibus Domini, s. de omnibus, quæ tunc narrauerat Deus Moysi, nam Exo. 20. cap. vocauit Deus Moysen ad caliginem nubis, & incępit ei loqui, locutusque est omnia verba quę continētur Exo. 20. cap. in fine, vsque ad 24. cap. deinde Moyses descendens de monte narrauit hæc omnia populo: & postea dicitur, quòd scripsit ea, sed manifestum est, quod solum illa verba dixit populus. ergo solum illa scripsit, quia superfluum erat dici, quòd tunc cętera quę in libris sacris postea fuerunt, qui nunc dicuntur a Moyse compositi, conscriberet de eis, quorum verba vsque ad id temporis dicta fuerant. Item patet, quòd non scripserit tunc Genesim, & magnam partem Exodi, quia dicitur, scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & mane consurgēs ędificauit altare. ergo in die qua lex data fuit in sono tubę scripta fuerunt omnia illa de quibus ibi dicitur, sed non possent in eadem die tanta fieri. nam in eadem die populus in mane consurgens iuit ad radices montis concrepante clāgore buccinæ, & audiuit mandata, & postea Moyses ascēdit ad dominum, & locutus fuit cum eo, atque audiuit omnia præcepta quæ continentur in Exodo a capi. 20. vsque ad 24. cap. & postea Moyses descendit de monte, & recitauit hæc coram populo, & populus audiens consensit ad hæc. ergo omnia satis magna pars diei transijsset faciēda, sed postea dicitur, quòd scripsit omnes sermones Domini, & mane surgens ædificauit altare. igitur omnes sermones Domini de quibus ibi dicitur, fuerunt scripti in illa parua partę diei superstante, sed modicum scribi poterat in eo modico, quod superat de tempore illius diei. ergo non poterat scribi aliquid perfectum in toto Genesi, aut Exodo, sed solū scripti fuerunt sermones Domini quos dixit ad Moysen eadem die in monte Synai.

An hoc solum intelligatur de isto libro, vel de alijs quatuor.

F

Item quia dicitur scripsit Moyses vniuersos sermones Dñi, sed tota Genesis, & Exodus non sunt de sermonibus Dñi. ergo non fuerunt scriptæ Gen. & Exo. patet antecedens, quia de Gen. plura de historicis, quā de verbis pręceptiuis, aut prohibitiuis Dei continentur: concludendum ergo, quòd ibi solum scripta fuerunt mandata quæ fuerant dicta Exod. 20. & 21. atque 22. & 23. cap. Genesis autem, & Exodus Leuiticus atque Numerus fuerunt scripta cum morati sunt in deserto post istam dationem legis, & non immediate, siue in monte Synai, siue extra. *Sacerdotibus qui portabant arcam fœderis.* Idest in qua erant tabulę legis lapideę, & non portabant sacerdotes arcam istam, sed Leuitę qui vocabantur Caathitæ, vt patet Numeri 3. & 4. cap. sed dicuntur portare sacerdotes, quia in potestate eorum erat, & ipsi eam velabant, & apparabāt cum castra mouenda essent, & tradebant eam Caathitis qui eam deportabant, vt patet Numeri 4. cap. *Post septem annos.* Isti anni debebant incipi computari post diuisionem, & pacificam possessionem terræ promissionis, & ratio quia liber iste legi debebat in loco vbi esset Sanctuarium Domini, sed non fuit collocatum Sanctuarium in aliquo loco donec finita fuissent bella, qa tunc congregatus fuit Israel, & portauerunt Sanctuarium Domini in Sylo, vt patet Iosue 18. cap. *In solennitate tabernaculorum.* Magis in hoc festo legebatur lex populo quā in alijs, quia pluribus diebus manebant in loco sancto quàm in alijs festiuitatibus, & fiebat in anno remissionis, quia tunc omnes debitores liberabantur a debitorum solutione, & serui a dominis, ideo libentius audire poterant legem.

G

H

Lex magis in tabernaculorū festo legebatur quàm in alijs.

Aliqui volunt, quòd ideo fiebat in anno remissionis, quia tunc serui liberati a dominis ascendere poterant in locum Sanctuarij, & non in alijs temporibus, sed falsum est hoc, quia etiā in alijs annis per singula festa ascendebant omnes liberi, siue serui in locum Sāctuarij, vt patet Exodi 23. & 34. cap. tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum ante me, & sic serui, & liberi intelliguntur.

I

Item quia dicitur supra duodecimo, & decimosexto capitu. vbi agitur de istis festis, & oblationibus factis in illis, epulaberis coram Domino, tu, & filius, & filia, seruus, & ancilla. ergo serui ascendebāt, & comedebant de sacrificijs.

Leges verba coram omni Israel. Quia tunc ascendebat aliquis de sacerdotibus, qui vocem altam, & sonoram haberet, in pulpitum, vbi ab omnibus videri possit, & hoc est pinnaculum templi, in quod diabolus deduxit Iesum dicens ei, quòd se deorsum mitteret, vt patet Matthę. quarto capitu.

Paruulis & aduenis. Valde bonum est paruulos audire legem Dei, vt imprimatur eorum mentibus, quia impressiones primæ fortissimæ sunt, ideo Philosophus dicit secundo Ethicorum, quòd non modicum differt a iuuentute sic, vel sic assuescere. Et Plato hoc idem voluit, scilicet, quòd homines a tenera ætate instruerentur ad recte lętandum, & tristandum, quia in his perfecta disciplina est, ideo secundum, quòd ait August. de ciuitate Dei, libro 1. capitu. 3. Romani pueros suos teneros Virgilium addiscere faciebant, vt tanquam eximius poetarum teneris imbibitus annis non posset faciliter aboleri, & Horatius dicit, quem semel recepit testa semper seruabit odorem, & ratio est, quia in pueris teneris sunt organa receptiua tenera, & ideo fortior impressio fit, quia res teneræ multū passibiles

K

Bonū est paruulos Dei legē audire a tenera ętate.

sibiles sunt, res autem duræ non bene suscipiunt, quia habent virtutem ad non faciliter cedēdum: etiam est alia causa potissima huius, quia pueri in tenera ætate nullas adhuc impressiones receperunt, & cum aliqua in eis fit, anima toto conatu se super eam vertit, cum aūt factę sunt multę impressiones, si aliæ superueniāt, anima nō potest totaliter intendere illis, quia conuertitur ad alias, & sic secundæ impressiones debiliores sunt, & tertiæ magis debiles, & sic procedēdo. Ex hoc autem sequitur id, quod videmus, scilicet, quòd homines circa multa occupati, licet aliqua audita recipiant, faciliter tamen elabuntur ab eis, quia remisse talia radicantur anima attendente ad alia, & in plurima diuisa. *Vt audientes discant, & timeant.* Discere doctrinam sacram non ordinatur ad scire solum, sed maxime ad agere, quia in moralibus solum scire nihil prodest, sicut in scientijs speculatiuis. negocium autem morale non speculationis gratia, sed operationis est, vt patet 2. Ethic. ideo redarguit ibi Philosophus eos qui scire volunt, & non agere, sic inquiens, sed multi hæc non operantur, sed ad rationem confugiētes existimāt se Philosophari, & sic studiosos fore simile aliquid habentes patientibus, qui medicos quidem studiose audiunt, faciunt autem nihil eorum quæ præcepta sunt, quemadmodum non recte habebūt corpora sic curati, nec illi animam, ita Philosophantes. *Filii quoque eorum qui nunc ignorant.* Quia quando Moyses dixit omnia verba legis huius, erant multi, ita paruuli, ꝙ nihil intelligere poterāt de lege, oportebat ergo eam replicare, vt isti tunc intelligerent, & sic de quolibet septennio in septennium, quia semper noui filij generabantur. *Vt timeant dominum Deum suum.* Scilicet timore filiali qui est timor sanctus, & permanens in seculum seculi qui manet in patria: nam pro hoc rogandū magis est cum stet cum qualibet virtute etiam cum perfectissima. Vel potest stare pro timore seruili, quia etiam per timorem seruilem efficiuntur homines boni tanquam per viam ad terminum, licet ipse non maneat cum bonitate perfecta, quia vt ait Ioannes in Canonica prima cap. 4. perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor pęnam habet, pro hoc tamen timore adhuc rogandum est quantum ad illos qui imperfecti sunt, quia si nullo modo timeant Deum non coercebūtur a malis, si autem sit aliquis timor saltem seruilis, ille faciet, quòd declinetur a malo, & sic licet amore iustitiæ bonum non fiat, fiet tamen timore pęnæ, & ex hoc assuefient illi bonæ operationi naturaliter, donec deueniatur in tantum, quòd illa operatio secundum se placeat, & fiet amore iustitię. *Cunctis diebus quibus versantur in terra.* Idest iste timor Dei debet manere omnibus diebus quibus manēt in terra, quia tūc est necessarius ei ad hoc, ꝙ in terra maneant, ne euomat eos terra cum peccauerint contra Deū non obedientes ei, & non oportet manere postquam recessimus de terra: nam post mortem non manet timor seruilis vbicunque homo sit: si enim sit homo in vita ęternę fęlicitatis, nō est ibi aliquis timor seruilis, quia ibi est secura totius boni fruitio, nec vllo modo bonū quod possidetur creditur posse perdi. In purgatorio autem non est timor seruilis, quia licet ibi actualiter patiantur secundum sensum, tamen in futurum bonum exspectant, ideo cum dolore qui est de præsenti malo habent spem quæ est de futuro bono, scilicet de vita ęterna. Si autem sint in inferno nō est in eis vllus timor seruilis, quia timor est expectatio mali futuri. isti autem qui in inferno sunt mala tolerant, sed mala non expectant, quia ea quæ tolerant sciunt se in ęternum sustinere debere, nec vnquam esse pęnam augendam, vel minuēdam, est ergo ibi dolor qui est de pręsenti malo, sed non timor qui est sola expectatio ab-

Nullibi timor Dei seruilis est post mortem.

A sentis boni, solum ergo in vita potest haberi timor seruilis. Sed de isto timore non erat ista litera exponenda, sed magis de filiali: nam licet orandum sit, quòd in aliquo sit timor seruilis ne mala faciat, non tamen est orandum, vt sit in eo timor seruilis, quia si ipse semper staret, nunquam staret in eo charitas, & sic non esset introitus ad vitam ęternam: sed in litera dicitur, quòd istum timorem debent habere tota vita dum morantur in terra. ergo intelligitur de timore filiali.

An timor filialis maneat post mortem. & quod primo statu post mortem nulla præcepta dantur. Quæst. III.

B INTELLIGENDO autem de timore filiali verum est, quòd timor filialis manet post mortem in bonis qui sunt in fœlicitate Paradisi, quia timor domini sanctus permanet in seculum seculi, tamen solum mandatur hic, quòd maneat in vita, cuius ratio est, quia præceptum datur de his quæ sunt in potestate nostra, & possunt se aliter, vel sic hr̄e, sic est de timore quē in vita habemus, quia in vita possumus timere, & possumus nō timere filialiter cum simus valde mutabiles, ideo dari oportet præceptum, & admonitionem ad timendum Deum. Post mortem autē non oportet dari præceptum, quia qualitercunque sit status animarum, siue in inferno, siue in purgatorio, vel Paradiso immutabiles sunt, cum quædam sint obstinatæ quædam confirmatæ: animæ enim quæ in inferno sunt, obstinatę sunt, nec bonum velle possunt, C cuius radicalem rationem, & modum præsentis speculationis dicere nō est, forte alibi dicetur, ideo cum non fuerunt morientes illi in timore filiali, ibi nunq̄ poterunt habere timorem filialem, qui autem in purgatorio sunt, licet beati non sint actualiter, tamen cōfirmati sunt in bono, ita quòd peccare non possunt: ideo reuerentiam magnam ad Deum habent, qui autem sunt in Paradiso sunt beati, & confirmati, ideo reuerentur Deum, & nunquam possunt non reuereri, de istis igitur, quia immutabiles sunt, lex danda non est. Alia causa est quare non detur præceptum de illis, quia præceptum est quædam regula directiua secundum ordinem in finem ad merendum, sed post mortem nō contingit mereri aut demereri, cum sint iam D in termino retributionis aut pęnæ, ideo nō datur lex de his qui post mortem sunt: nam actus boni qui postea sunt, non computantur in meritum ad augmentū gloriæ, sed ipsi sunt pars premij, & pars glorię nr̄æ futurę, & mali actus quos hēbunt mali in inferno, nō computantur in parte demeriti, ita vt ordinentur in quātitatem punitionis, sed ipsi sunt pars punitionis q̄ mali sustinent, quia sunt eis dolorosi, & cum magno remorsu conscientiæ qui est vermis eorum qui non extinguetur, & pęna iugis damnatorum. *Ad quam Iordane transmisso pergitis obtinendam.* Quoniam terra quæ promissa erat ante Iordanis transitū, iam obtenta fuerat de manu duorū regum Amorrhæorum, vt patet supra 2. & 3. cap. restabat ergo obtinēda terra vltra Ior E danem. *Et ait dominus ad Moysen.* Hic ponitur secundum principale, scilicet ducis instituti confirmatio, & tanguntur duo. Primo prædicta ducis confirmatio. Secundo legis conseruatio ibi. *Postquam ergo. Ecce prope sunt dies mortis tuæ.* Quia in eodē die mortuus est, ideo indiges successore, & licet verum sit, quòd in eadem die mortuus est, scilicet in die qua loquebāt ista Moyses, tamen non fuit mortuus in eadem die in qua ista dicta sunt ei a Deo. Nam Deus dixit ei ista aliquibus diebus ante, vt adduceret Iosue coram toto populo, & cōfirmaret eum in ducem, & post hęc Moyses coram toto populo recitauit omnia verba legis huius, & si Moyses non recitauit ista in vna die coram populo, necesse

Præceptū quid sit.

Ducis instituti confirmatio.

necesse est, vt aliquibus diebus ante mortem suam di ctum fuerit ei, prope sunt dies mortis tuæ. *Voca Iosue.* Licet sciret Moyses, quòd alius sibi successurus erat, nesciebat tamen quis esset, nec ipse audebat aliquem legere, quia hoc altissimum negocium erat, ideo dixit Deo, prouideat dominus Deus spirituũ omnis carnis hominem qui sit super multitudinem hanc, vt patet Nume. 27. c. vt ergo certe pateret, quòd Iosue erat verus princeps multitudinis, nec haberent locum repugnandi præcepto eius, Deus per se confirmauit eũ. *Et state in tabernaculo testimonii.* Idest ante ostium tabernaculi, quia non licebat alicui, nisi sacerdotibus introire tabernaculum fœderis. Iosue autem non erat sacerdos, sed de tribu Ephraim, vt patet Num. 13. cap. Item quia columna nubis in qua dominus apparebat, descẽdebat super ostium tabernaculi, vt patet infra quã non viderent si intrarent in tabernaculum. *Vt præcipiam ei.* Idest, vt mandem ei aliqua quæ facturus est, & vt corroborem. *Et apparuit ibi dominus in columna nubis.* Ad manifestandum coram toto populo, qui procul stans respiciebat, quòd acceptaret Iosue in ducem: & dicebatur ista columna nubis apparere, quia ipsa semper stabat eleuata super tabernaculum testimonij, & aliquando deprimebatur vsque ad ostium tabernaculi, & ibi audiebatur dominus loquẽs, & nubes magno fulgore coruscans demõstrabat Deum ibi specialiter adesse, vt diximus Nume. 14. cap. *Ecce tu dormies cum patribus tuis.* i. morieris, sicut mortuus est pater tuus, & omnes prædecessores eius, vel dicitur dormies cũ patribus tuis, idest applicaberis ad populũ tuum, erat populus Moysi totus populus bonorum existentium in sinu Abraham, vbi tunc ad tẽpus manebant vsquequo transferretur ad illam perfectam requiem paradisi: nam in Paradiso tunc nullus bonus aut malus stabat, quia non fuerat solutum precium redemptionis. Moyses autem fuit applicatus ad hunc populum suũ scilicet bonorum existẽtium in limbo, quia de bonis dicitur applicatus est ad populum suum, de malis autem nunquam dicitur, Moyses autẽ valde bonus erat ideo conueniẽter de eo dicẽdum erat, quòd dormiet cum patribus suis, siue quòd applicaretur ad populũ suum. *Et populus iste.* Idest filij eorũ, quia illi qui tunc viuebant non leguntur coluisse idola, sed post successores eorum. *Fornicabitur post Deos alienos.* Sicut mulier quæ deserto viri thoro alteri viro copulatur, fornicari dicitur, iste populus, qui per fidem datam deseruando legem Dei vero cultu astrictus erat, quando transibat ad cultum idolorum fornicari dicebatur. *Ibi derelinquet me.* Nolens sequi vias mandatorum meorum. *Et irritum faciet fœdus.* Idest adnihilabit pactum meũ, scilicet quia mecum pepigit, quòd seruaret legẽ meã, & quòd ego benefacerem sibi, nunc dimissa lege factum est pactum irritum, quia non obseruatur. *Et abscondam faciem meam ab eo.* Subtrahendo meã protectionem, & relinquendo eum ĩ manibus hostium, & tũc etiam si clamauerit dolorem sustinens abscondam faciẽ meã, idest dissimulabo me videre. *Et erit in deuorationem.* Idest in magnam destructionem hostiũ, quia quod deuoratur totum consumitur. *Ita vt dicat in illo die vere, quia non est dominus mecum.* Solet enim vexatio dare intellectum, cum ergo illi videbant se in afflictionibus, cognoscebant se peccasse, & cõuertebantur ad dominum, vt patet Psalm. 77. cum occideret eos quęrebant eum, & hoc solũ intelligitur de his quos Deus ad bonum pręordinauit, quia illis omnia cooperãtur in bonum, quia secundum propositũ vocati sunt sancti, vt patet ad Ro. 9. cap. illi tamen qui maligni sunt, etiam quando a domino castigantur, non corrigũtur, sed deteriorantur, vel desperant. sic dicebat Deus Iudæis ante captiuitatem Babylonicam, qui per multas

De bonis dr̃ applicatus est ad populum suũ & non de malis.

F tribulationes correcti nõ fuerãt. Sup quo percutiã te, ad quid te percutiam? quia percussa nõ corrigeris, vt patet Esaię primo cap. *Vere, quia dominus non est mecum.* Scilicet per specialem conseruationem, nec ego cum eo per specialem cultum. *Inuenerunt me hic mala.* Quæ scripta sunt supra 28. cap. nunc scribite vobis canticũ istud, quod habetur cap. sequenti, scilicet audite cęli. *Vt memoriter teneant, & ore decantent.* Hoc ad duo proficiebat. Primum quia per decantationem pęnarum infligendarum pro idolatria aliqui cauerẽt idolatriam. Secundum, quia si committerent tale peccatum, & post punirentur, scirẽt quòd Deus dabat istas punitiones, vt testatur canticum. Et hoc valde bonũ erat, quia nisi prædicerentur eis pęnæ pro illo facinore (tamen

G postea punirentur) possent cogitare, quòd istæ pœnæ naturaliter, vel a casu eis veniebant, & non a Deo specialiter infligente, sicut Philisthin qui puniti fuerunt a Deo in posterioribus propter arcam domini quam detinebant, dicebant quòd forte veniebat hoc naturaliter, ad hoc fecerunt experimentum de bobus fętis, vt patet 1. Reg. 6. cap. *Vt sit mihi carmen istud in testimonium contra filios Israel.* Quia quando pro iniquitatibus suis puniuero eos, non poterũt allegare, quòd nõ præmonui eos. *Cumque comederint, & saturati fuerint.* Abundantia rerum cor extollit, & beneficiorum immemores facit, vt patet de pincerna Pharaonis qui succedentibus prosperis oblitus fuit Ioseph coniectoris sui, vt habetur Gene. capit. 40. obliuio autem beneficiorum Dei facit non obseruare mandata eius. *Detrahentes mi*

Rerũ abundantia cor extollit.

H *hi.* Idest tollentes laudem meam, quia plus Deos suos quàm me laudabũt. *Et irritum facient pactum meum.* Scilicet pactum, quod mecum pepigerunt: nam licet esset vnum pactum hic, quia duæ partes ad idem conueniebant, tamen quia quęlibet pars promittebat alteri aliquid speciale erant quasi duo pacta. habentur autem ista duo Exodi 19. capit. vbi Deus promittebat Israelitis, quòd acciperet eos in populum dicens, vos ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cũctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in re-

I gnum sacerdotale, & gentem sanctam. Pactum autẽ ex parte filiorum Israel erat, vt ipsi audirẽt vocem domini obedientes omnibus mãdatis eius, vt patet Exo. 19. cap. cum dicitur cuncta quæ locutus est dominus faciemus, & postea Exodi 20. cap. data fuerunt præcepta, & recepta a toto populo, in quibus principaliter cauebatur, quòd non colerent Deos alienos. cum ergo colerent Deos alienos infringebant pactum Dei, scilicet, quod fecerant cum Deo, nõ quidem pactum Dei, idest pactum, quod fecerat cum eis Deus: nã immo ratum manebat, quia licet Deus non faceret eis sicut promiserat, scilicet, vt haberet eos in peculium de cunctis gentibus, & in regnum sacerdotale, & gẽtem sanctam, non tamen faciebat contra pactum suũ infringendo illud, quia promissio sua dicitur cõditionaliter, scilicet si audieritis vocem meam, & custodie-

K ritis pactum meum, &c. postquam inuenerint eũ mala multa, & afflictiones, idest postquam pactum meũ infregerit populus iste, inuenient multa mala, scilicet multæ pęnæ quæ positæ sunt supra 28. cap. & Leui. 26. & affligent eum vehementer, & tunc fiet, quod sequitur in litera, scilicet. *Respondebit ei canticum istud pro testimonio.* Idest, quòd cum ipsi ista mala patientur pro suis iniquitatibus, quærent quare talia patiantur, & tunc respondebit eis istud canticum, in quo dicitur, quòd ipsi facerent mala conuertendo se ad Deos alienos, & Deus verus puniret eos. *Pro testimonio.* Idest erit eis in testimonium illud cãticum, quod ego pręmonuerim

... eos ne facerent ista, & quòd prędixerim eis, quòd mala agerent, & mala eis superuenirent. *Quod nulla delebit obliuio ex ore seminis tui.* Vel, quia Deus sic volebat, quòd nunquam carmen istud obliuiscerentur, vel quia multotiens punirentur a Deo propter iniquitates suas, & sic necesse erat recordari cantici huius, quod testificatur mala contra eos. *Scio enim cogitationes eius.* Idest scio, quòd cogitationes eius in malū pronę sunt, non dicebat de cogitationibus quas tunc habebat populus, quia non erant ad malum, sed de eis quas post habituri essent, vel loquitur de inclinatione eorum quę semper erat ad malum. *Quæ facturus sit hodie.* Istud relatiuum quæ nō refertur ad cogitationes, ita quòd dicatur ego scio cogitationes, quas hodie antequam introducam eum in terram quam promisi, facturus sit, quia tunc cum ista litera dependeat a superiori, & superior tendat in malum, oporteret intelligi, quòd Deus sciebat cogitationes malas, quas iste populus habebat, & positurus erat eas in executione antequam intraret in terram Chanaan. Sed hoc falsum erat, quia non erat facturus populus aliqua mala antequā intraret in terram Chanaan: nam si facturus fuisset fecisset cum ea quæ sciantur secūdum certitudinem scientiæ Dei sic indubitato eueniant. Sed debet hic intelligi coniunctio copulatiua, & est sensus, cogitationes tuas, scilicet ad quid inclinatus sis, & scio quid facturus sis hodie antequam ingredieris in terram trans Iordanem, & istud secundum dictum est cōfirmatiuum prioris, quia dicebatur supra, quòd Israelitæ peccarent cōtra dominum, & multa mala venirent super eos, hoc cōfirmatur, quia Deus scit futura remota, cū dicitur scio cogitationes suas, scilicet scio quales sunt cogitationes tuæ, scilicet quantum ad ea quæ postea facies, hoc iterum confirmat cum dicit. *Quæ facturus sit hodie.* i. etiam scio id, quod facturus sit hodie antequam transeat in terram quam pollicitus sum, & dicitur facturus hodie non pro ipsa die solum, sed pro toto tempore intermedio antequam transirent Iordanem: nam non transierunt illuc ante vnum mensem, cum planxerunt Moysen diebus 30. vt patet infra vltimo cap. & post mortem Moysi aliquibus diebus steterunt, quia Iosue primo ca. dicitur, quòd post mortem Moysi locutus fuit Deus ad Iosue, vt transiret Iordanē, & tunc missis exploratoribus ante transierunt, vt patet Iosue 2. cap. *Scripsit ergo Moyses canticum.* Et illud Deus composuit, & Moyses. *Et docuit filios Israel.* Recitando coram eis, & dando eis, quòd scriberent, & apud se reseruarent. *Confortare, & esto robustus.* Ista erant verba significatiua, & effectiua, quia per ista verba dabat ei fortitudinem contra omnia terribilia, & in hoc differunt verba Dei a verbis nostris, quia verba nostra solum significant, verba autem Dei efficiunt, & quodammodo figurant, quoniam verbo domini cęli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum, vt patet Psal. 32. *Tu enim introduces filios Israel.* Per ista verba totaliter fuit certificatus Iosue, quia ab ipso Deo immediate ea audiuit. *Postquam ergo.* Hic describitur secundū, scilicet legis datæ a Leuitis conseruatio. *Præcepit Leuitis qui portabant arcam.* Non sunt isti Leuitæ Caathitę, licet ipsi portarent arcam, quia ipsi non poterant accedere ad arcam discoopertam, nec eam discooperire ad ponendum intus librum. oportet ergo, quòd intelligat de sacerdotibus de quibus supra dixit, quòd portabant arcam, idest qui eam velabant, & tradebāt Caathitis ad portandum. *Et ponite eum in latere arcæ.* Scilicet extra arcam fœderis, sed prominebant quædam tabulæ extra eam, quæ erant cōiunctę ipsi facientes quēdam sinum in quo recōditus fuit liber legis, & in hoc sinu stabat vrna aurea habens vnum gomor de manna, vt præceperat dominus Exodi 16. capit. erat etiam

Literę expositio.

In quo verba Dei a nostris differant.

Legis datę a Leuitis conseruatio.

A virga Aaron quæ fronduerat, quam mādauerat Deus reponi ante se, vt patet Nume. 17. cap. hæc omnia dicit Apostolus fuisse in arca, vt patet ad Hebræ. 9. capit. sed 2. Paralipo. 5. capi. dicitur, quòd in arca solum erāt tabulæ quas posuit Moyses in Oreb, soluitur quod Apostolus vocat arcam ipsam arcam, & sinum exteriorē siue latus, in Parali. vocatur arca solum pars arcę sine sinu exteriori, & tunc patet vtrunque. *Vt sit tibi hæc scriptura in testimonium.* Vt si forte negaret aliquis aliquod præceptum esse datū a Deo, posset probari per illud instrumentum publicum, & custoditum in thesauro domini: vel si forte in libris, qui extraherentur, & scriberentur post, aliquis aliquid superadderet, vel diminueret, siue alio modo scriberet quàm est, habe-

B retur liber exemplaris, a quo veritas manifeste cognosci posset, etiam si de alijs libris dubitaretur, ideo mandatur supra 17. cap. quòd reges facerent scribi Deuteronomium, vt legerent in eo, & peterent exemplar a Leuitis, scilicet istud, quod scripsit Moyses tanquam verissimum.

Præcepta hæc quare in tabulis reposita sunt in arca. Et an tabulæ, & cætera quæ erant in arca possint furtim capi de arca. Quæst. IIII.

ISTA enim fuit causa quare pręcepta in tabulis reposita sunt in arca, scilicet, quia postea aliquis volens proteruire posset negare de aliquo mandato datum fuisse a Deo, cum autem proferrentur

C tabulæ pateret mandatum illud fuisse datum a Deo, maxime quia scriptura taliter in tabulis sculpta erat, quòd pateret non potuisse illud humano opere fieri. Sed dices, quòd non manerent istę tabulę in certissimo testimonio, quia aliquis posset subripere eas de arca, & sic non maneret eis vlla fides. Respōdetur, quòd aut ille qui volebat istas tabulas subripere, erat de popularibus, aut erat de Leuitis, aut sacerdotibus, si autē esset de popularibus non poterat accedere ad eas, vel aperire arcam quin moreretur: nam ex hoc solo, quòd Bethsamitę viderunt eam nudam mortui sunt 70. millia de eis, vt patet 1. Regum 6. cap. Item non poterant hoc facere dato, quòd vellent, quia cum erat tabernaculum in deserto, erant omnes Leuitæ excubantes in

D circuitu eius, ne quis extraneus accederet, & si aliquis extraneus volebat accedere nescientibus aut non potentibus Leuitis occurrere, moriebatur vt patet Numeri 1. cap. scilicet siquis externorum accesserit occidetur, si autem Leuitæ permitterent eum accedere moriebantur, vt patet Nume. 18. cap. scilicet tu, & domus patris tui portabitis iniquitatem Sanctuarij, idest si fuerit facta aliqua iniquitas in accedendo ad Sanctuarium, quia alienigenæ, qui nō sunt de genere Leuitico ex negligentia vestra accedunt, aut ex cōsensu, erit ista iniquitas super vos, & super totam domum patris tui, & maxime patet hoc ex sequenti litera in eod. c. cum autem erat arca cum tabulis in terra Chanaan, in templo erant positi ianitores custodientes templū,

E ne cui fas esset ad res sacras accedere, & erant quatuor millia ianitorum de Leuitis, vt patet 1. Paralipo. ca. 26. non igitur posset aliquis extraneus accedere ad arcā: si autem ille qui accedere vellet, esset Leuita nō posset accedere, quia immediate, vt videret arcam, moreretur. Et non solum arcam, sed etiam quodlibet de supellectilibus tabernaculi sic dicitur Numeri 4. cap. quod Leuitæ Caathitę, quòd portabant in humeris supellectilia Sanctuarij, non intrarent ad videndum quomodo sacerdotes velabant ista. nam si aliqua eorum nuda viderēt morerentur, quāto magis arcam quę erat aliquid maximum inter omnia vtensilia Sāctuarij. idē patet Numeri 18. capitu. cum dicitur, & excubabunt Leuitę

Leuitę ad præcepta tua ad cuncta opera tabernaculi, ita duntaxat, vt ad vasa Sanctuarij, & altare non accedant, & illi moriantur, & vos pereatis simul. si autem essent sacerdotes non poterant etiam hoc facere, quia aut ille erat sacerdos magnꝰ, aut minores sacerdotes, si essent minores sacerdotes non poterant accedere ad arcam, nec intrare in sancta Sāctorum: solus enim sacerdos magnus intrare poterat in sancta Sanctorum, vt patet ad Hebræ.9. nisi forte cū in deserto erāt & deponendum esset tabernaculum, quia tūc filij Aaron, scilicet sacerdotes minores intrabant cum sacerdote maiore, & deponebant omnia, & tegebant arcā cæteraque vtensilia, vt patet Nume.4.cap. si autem esset sacerdos magnus, etiam non poterat intrare ad tollendum, quia solum semel in anno poterat sacerdos magnus introire in sancta Sanctorum, vt patet ad Hebræ.9.capitu. & hoc erat in festo propitiationis, vt patet Leui.16.cap. ergo in alijs diebus si intraret moreretur, in illa autem die non poterat accipere tabulas de arca, quia ipse intrabat cum magno timore, ne si in aliquo delinqueret Deus eum occideret. si igitur tam scelerata facere præsumeret, vt manibus nepharijs arcam aperire vellet ad extrahendas inde tabulas, atque furtim tollēdas, Deus eum immediate occideret: manerent ergo tabulæ hoc modo in testimonium in arca, sicut Deus dixerat Exodi 25.cap. solum igitur poterant extrahi tabulę per aliquem bonum virum, qui bono zelo commotus, quia videret negari aliquod pceptum legis, vt probationis copia haberetur, educere vellet tabulas de arca, & iste, siue Leuita siue sacerdos esset, siue de populo, nullum malum sustineret, quod autem de tabulis diximus, de Deuteronomio existente in latere arcę dicendū est, quia ad hoc, quòd acciperetur ille Deuteronomius oportebat intrare in sancta Sanctorum, & accedere ad arcam atque aperire, ad quod eadem inconuenientia sequuntur quæ ad tabularū eductionē. de his quoq; diximus Exod. 20.c. *Ego scio contentionem tuam, & ceruicē durissimam*. Quasi dicat, quia tu es contumax, & inobediens mādatis meis posses negare de aliquo mandato dicens, quòd nunquam tibi fuisset datum, ideo sit iste liber in testimonium contra te. *Semper contentiose egisti contra dominum.* Non credens verbis eius, vt patet per totum Exodū, & librum Numerorum, & sic dixit isti populo supra 9.cap. populus durę ceruicis es a die qua nosse te cępi. *Quanto magis cum mortuus fuero*. Valet cōsequentia, quia Moyses erat vir vitæ altissimæ in familiaritate magna Dei, ad cuius preces Deus omnia faciebat, & ī magna reuerentia, & timore a populo habebatur, etiam quia totius populi princeps erat, vt patet Exo.18.cap. si ergo propter timorem, & reuerentiam istius non euitabant mala, quanto magis cum nō habebant eum corrigentem? *Congregate ad Deum omnes maiores natu*. Ante Deum congregabantur, idest ante Sanctuariū in quo Deus erat speciali modo, hic mandat cōgregari, quia forte quando Moyses iuit cum Iosue ante Deum, reliquus populus redijt in tentoria sua: mandauit ergo, quòd iterum congregarentur ad audiendum verba cātici huius; vel si velis tenere, quòd iste liber fuit scriptus, postquam fuit populo annunciatus dices, quòd factis omnibus superioribus cōmonitionibꝰ ad quas populus totus interfuit, scripsit Moyses librum hūc, & interim redijt populus ad tentoria, deinde dato libro Leuitis mandauit totum populum conuocari, vt verba cantici audiret. *Maiores natu*. Idest seniores. *Per tribus vestras*. Ita, quòd seniores de qualibet tribu venirent ad audiendum, & quilibet in ordine tribus suę ne venirent mixtim. *Atque doctores*. Idest illi qui sapientiores erant inter eos, & non solum vocari mandauit istos, sed etiam totum populum, quia vt patet

F in fine cap. ista verba cantici dixit Moyses audiente toto populo, sed vocantur hic specialiter seniores, & doctores, quia isti magis coniuncti erant Moysi, vt magis attenderent, & intelligerent verba cātici, ideo de istis dicitur congregate ad me maiores natu, vel forte nominantur isti soli, quia sub nomine digniorum personarum in ciuitate intelliguntur omnes minores.

Et inuocabo contra eos cœlum, & terram. Scilicet, vt sint testes istorum quæ dico contra eos, ideo dicit in principio cantici. *Audite cœli*. *Noui enim, quòd post mortem meam inique agetis*. Cognouit enim hoc Moyses domino reuelante ei. *Et occurrent vobis mala in extremo tempore*. Idest non nunc immediate, quia non coletis nunc idola, sed pertransitis aliquot annis: nam in toto tem-

G pore Iosue, & post eum in tempore aliquorum seniorum iudicantium non coluerunt idola, vt patet Iudi. 2.cap. sed post coluerunt tempore quo suscitatus fuit in iudicem Baioth, vt patet Iudi.3.cap. vocatur hic tēpus extremum non illud, quod in omnibus temporibus finale est, sed quia distans, & sic vocantur dies nouissimi non qui totaliter vltimi sunt, sed qui distantes sunt, sic habetur Gene.49.capi. vbi dixit Iacob, quòd volebat annunciare filijs suis quæ ventura erāt in nouissimis diebus, & tamen multa de his quæ ipse ibi dixit, non per multos annos post completa fuerunt, scilicet, ꝙ Iudas regnaret, & quòd de stirpe Ioseph etiā reges pullularent, quia ista tempore Dauid, & Ieroboā completa sunt. *Quando feceritis malum*. Deus dat pęnam pro culpa, ideo nunquam dat pęnam ante cul- *Deus est promptus ad benefaciendum.*

H pam, licet in dādo pręmia non sic se habet, quia interdum dat pręmia ante merita, quia est promptus ad benefaciendum, infligere autem pęnas videtur esse contra naturam eius, sed Iudæi non erant peccaturi nūc, sed in extremo tempore, ideo non tunc, sed in extremo tempore quando malum facerent, puniendi erāt. *In conspectu domini*. Idest vidente domino qui omnia bona, vel mala videt, quoniam in omni loco oculi domini contēplantur bonos, & malos, vt patet Prouerb. 15. capitu. vel dicitur. *In conspectu domini*. Idest contra Deum, scilicet, quòd ista peccata quæ isti facerent, non erant proprie peccata contra aliquem, nisi contra Deum, ideo in conspectu eius fieri dicuntur: nam

I sunt quædam peccata quæ solum sunt contra Deum, & nullo modo contra proximos, quædam autē sunt contra Deum, & proximos, ea autem quæ sunt cōtra Deum, & proximos, non dicuntur facta in conspectu Dei specialiter quasi solum sint peccata contra Deū, sed ea quæ sunt in Deum solum, vt infidelitas, idolatria, & similia scelerate acta, quę in Deum solum sunt in conspectu Dei aguntur, & dicuntur in scripturis facta in conspectu Dei. *Vt irritetis eum*. Irritare duo signat. Vno modo irritare, idest prouocare ad iras, alio modo irritare, idest adnihilare, sic ait Ebrardus. *Irritare duo signat*

Irritat adnihilat irritat prouocat iras.

Solum enim differt in accētu, quia pro adnihilare habet penultimam correptam, & pro irā prouocare habet pęnultimam productam, de primo dicitur supra irritum facient pactum meum, idest adnihilabunt, de

K secundo dicitur hic, vt irritetis eum, idest, vt prouocetis ad iram, sic dicitur Psalm.9. propter quid irritauit impius Deum, & inde vocatur irritamē quęlibet prouocatio passionalis. *Vt irritetis eum.* Non tenetur hic, vt finaliter, ita quòd dicat causam finalem, quia tunc esset sensus, quòd ideo isti faciebant malum, vt Deus prouocaretur ad iram: nullus enim homo hac intentione mouetur, sed quia id, quod malum est secundū rem, est delectabile ei qui operatur, & fertur in illud non in ratione mali, sed in ratione delectabilis, vel vtilis. nam ideo Hebræi colebant idola, quia in cultu eorū habebant aliquas delectationes, sicut in cultu priapi, in

pi, in quo erat communis concubitus. Et non erāt alligati ad aliquam obseruationem præceptorum in colendo idola, sicut colendo Deum, quia qui colebant Deum verum putabāt se astrictos legi Dei, vt eam totaliter obseruarent in qua pręcepta aliqua continebātur, quæ videbantur eis dura, cum autem colebāt idola non putabant se obligatos ad legem Dei, & quia dij gentium non ponebant aliqua præcepta, quæ essent alicuius durę obseruationis, cum nulla vitia reprimerent, erat delectabile Iudæis, quòd sinerentur vacare omni passioni secundum immunda desideria sua, desiderabant etiam colere idola, quia putabant rerum temporalium prosperitatem euenire eis magis cum idola colerent, quam cum Deum colerent, maxime cum colerent reginam cęli, idest Dianam, siue Lunā facientes ei placentas, vt patet Hiere 44. cap. cum dicitur sermonem quem locutus es ad nos in nomine domini nō audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore nostro, vt sacrificemus reginę cœli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in vrbibus Iuda, & Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumque non vidimus, ex eo autem tempore quo cessauimus sacrificare reginę cęli, & libare ei libamina, īdigemus omnibus, & gladio atque fame cōsumpti sumus, debet igitur ista dictio, vt teneri cōsecutiue, scilicet, vt irritetis cum vos facietis malum, & sic sequitur necessario, quòd irritabitis eum. *Per opera manuum vestrarum.* Est duplex sensus. Vno modo per opera manuum vestrarum, idest per operationes vestras, quasi dicat vos irritabitis Deū ꝓuocādo in actionibus vestris malis. Et istę dicuntur opera manuum, quia omnis actio attribuitur manui, cum manus sit organum organorū, vt ait Arist. 2. de Anima. Alio modo accipitur opus proprie pro eo, quod fit, & non pro actione rei, & isto modo dicūtur idola opera manuū, quia ab hominibus fiunt, & non sunt operationes eorum, sed id, quod fit sic dicitur Psalm. 13. simulachra gentium argentum, & aurum opera manuum hominum. Et dicitur Deus prouocari per opera manuum, idest per culturam idolorum, quia nihil est, per quod magis Deus prouocetur ad iram quàm per culturam idolorum. *Locutus est Moyses audiente vniuerso cœtu Israel.* Idest quando Moyses verba huius cantici recitauit totus populus astabat, & Moyses alta voce loquebatur, vt audiretur vox eius a toto Israel, sicut audita fuerāt omnia verba huius libri prædicta. *Verba huius carminis.* Non est hoc, sicut cętera scriptura, quia aliàs procedit sine aliqua lege metri, hic autem est lex metrorum, & sunt versus distincti. *Et ad finem vsque compleuit.* Idest inchoauit, & finiuit.

Duplex literę expositio.

CAP. XXXII.

De pe. dis. 3. §. ai. Veritas.

AVDITE cęli quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Concrescat in pluuiam doctrina mea, fluat, vt ros eloquium meum. Quasi imber super Herbam, & quasi stillæ super gramina, quia nomen domini inuocabo. &c.

A*udite.* Supra Moyses descripsit legem, & fecit multas commonitiones circa eam. Hic specialiter facit vnam commonitionē in cantico ad eam conseruandam populū excitando. Et tāguntur tria. Primo ponitur proęmiū.

A Secundo ponit intentum ibi. *Date magnificentiam.* Tertio subiungit epilogum ibi. *Venit ergo Moyses.*

Quare, & quomodo reddit auditores Moyses attentos. Quæst. I.

ET in proemio auditores reddit attētos multipliciter. Primo ex certitudine dictorum, quia sunt firma, sicut cęlum, & terra, immo magis firma, quia Matth. 24. cap. cęlum, & terra transibunt, verba autem mea non transient, ideo dicit.

Audite cæli. Inuocantur cęlum, & terra in testes, vt dixit præcedenti cap. & inuocabo contra vos cęlum, & terram, & inuocantur ista in testimonium, vel ad

B comprehendendum omnem creaturam quæ in his continetur, vel ad perpetuam durationem testium, & ad signandam firmitatem in verbis: nullæ enim creaturæ, ita firmæ sunt, sicut cęlum, & terra, quia omnia elementa corrumpuntur. Elementa vero alia licet secundum se tota nunquam corrumpantur, magnam tamen suscipiunt alterationem, & nimis patiuntur, & agunt inuicem, terra autem propter sui duritiem modicum mutabilis est, cęlum vero nullo modo corrūpitur, nec mutatur, quia corpora supra celestia non suscipiunt peregrinas impressiones, vt patet 2. de cęlo, & mundo. Secundo ponit verborum vtilitatem imprecando, quòd fructum faciant in animis audientū. *Concrescat in pluuia doctrina mea.* Idest concrescere faciat virtutes in audientibus, quoniam admodum pluuia

C terram inebriat, & fecundat, vt patet Esa. 55. cap. *Fluat vt ros eloquium meum.* Ista est repetitio eiusdem sententię ad ornatum, quia sic fit in rithmis, & est similitudo, quia sicut aqua magnitudine humiditatis suæ terram sufficienter inebriat ad producendum germina, & herbas, ita ros, quia guttatim cadit paruitate suę humiditatis, quæ tamen aliqualis est, virentia humectat, ne tantum a calore exurantur. *Quasi imber super herbam.* Imber magna pluuia est, quæ herbam gigni facit.

Et quasi stillæ super gramina. Stillæ dicunt guttæ grossæ quæ solent cadere in Aprili, vel in temporibus calidis, & vocantur nimbus, imber aqua minuta, & continua est: gramen, & herba differunt aliqualiter secundum nostram linguam, sed magis secundum Hebrai-

D cam, quia vbi nos habemus herbam, habent Hebræi quoddā, quod solum significat istas paruas herbas, q̄ per omnes agros nascuntur, sine aliqua cura humana, vbi nos habemus gramina, Hebræi habent nomen qđ significat segetes, vel alia quæ cura humana seminantur, & gubernantur, & eadem differentia facienda est in lingua Latina, licet non plene patet. Tertio ponit verborum auctoritatem, scilicet in vocatione diuini nominis, & est ista ratio præcedentium: dixerat enim quòd concresceret sermo suus, vt pluuia, reddit rationem, quia nomen Dei inuocabit, & omnia quæ in nomine Dei fiunt firma sunt, quoniam dicitur Ioan. 16. ca. quòd quicquid petierimus in nomine Domini accipiemus. *Quia nomen domini inuocabo.* Ideo propter hoc

E prædicta fient. *Date magnificentiam.* Hic ponitur secundum, scilicet auctoris intētum in quo agit tria. Primo demonstrat Deum esse bonum: in secundo dicit eum esse colendum ibi. *Nunquid non ipse.* Tertio demōstrat eum in iudicio iustū ibi. *Vidit dominus.* Prima in duas. Primo ponitur Dei bonitas. Secūdo populi iniquitas ibi. *Peccauerunt.* Primum septempliciter demonstrat vt patet in litera. *Date magnificentiam Deo nostro.* Hoc refertur ad cęlum & terram, quæ debent dare magnificentiam Deo eum laudando, vel extollendo, & licet magnificentia dicatur esse virtus circa maximas expēsas, vt patet 2. Ethico. & 4. quæ Deo conuenire potest, quia omnia dat, & abundantius quam petamus. Sed hic,

Auctoris intentum.

hic,& vt communiter in tota sacra scriptura magnificentia dicit in Deo quandam magnitudinem non cōparando ad effectus, sed intra ipsum. *Dei perfecta sunt opera.* Hic ponitur secunda conditio,s. magnitudo, & perfectio in operibus, quoniam opera Dei perfecta sunt,non sicut opera nostra quæ caduca,& incompleta sunt,& dicitur propter hoc, quia infra dicet de peccato Iudæorum,& pęna, & tūc diceret aliquis de eis, ideo peccauimus, quia Deus nos tales creauit,iō excludit hoc,scilicet, quia Dei perfecta sunt opera,quia vidit Deus cuncta quæ fecerat,& erant valde bona, vt habetur Gene.1.capit.non ergo teipsum peccatorem creauit,sed tu propria voluntate te peccatorem effecisti. *Et omnes viæ eius iudicia.* Ponitur tertia conditio,s.ꝙ iustus est: & respondet ad superiora, quia diceret aliquis cum a Deo puniretur, Deus iniuste punit me,excluditur hoc, quia Dei viæ omnes iustæ sunt. iudiciū & iustitia differunt,quia iustitia habitus est, iudicium actus iudicandi est. *Omnes viæ eius iudicia.* Idest omnes viæ eius secundum rationem sunt,nec aliquando mouetur ex passione,aut ex malo habitu, quia in Deo nihil tale est.

Duplici de causa Dei operationes viæ eius appellantur. Quæst. II.

VOcantur viæ Dei operationes eius,& hoc esse potest propter duo. Primo quia sicut per viam venitur in terminum, & via est notior quàm terminus, ita Deus qui secūdum se nobis ignotus est(quia spiritus est)per operationes suas nobis notus est: secundum quod operationes suæ patet in creatura quæ est corporalis, & cōnata modo nostro intelligendi, & istæ operationes q̄ viæ sunt in Deo,sunt iudicia, quia quicquid agit iustū est. Alio modo dicūtur operationes Dei viæ eius,quia in nobis idē modus loquendi est,vocamus enim operationes nostras vias nostras, quia sicut homo per viā procedit,ita operatio est processus noster, quia tota vita nostra extenditur per operationes, cum viuere secundum Aristo.in 9.Ethic.sit in operari, qui multum ergo operatur multum est,qui modicū operatur modicum est, & sic cōcludit idem Aristo.circa finem noni Ethic.quòd cum viuere consistit in eo,quod maxime homines volunt,& cuius gratia omnia eligunt,vt in poetizare, exercitari, venari, Philosophari: ex quo concludit, quòd conuiuere amicorum cōsistit in his, scilicet in compoetizare, colludere,ad aleas coexercitari,cōphilosophari, & dicit adhuc amplius, quòd sicut est delectabile cuilibet homini cognoscere se esse, & viuere, ita est delectabile cognoscere viuere amicum,sed dicit hoc esse non posse, nisi cum aliquis participat cum eo in mente intelligendo quid intelligit viuere,ideo ītelligere dixit, & est operatio. explicatur ergo nostra vita in operationibus tanquam extendatur nostrum esse per successiones, quod ante videbatur sine explicatione,& processu, quando non operabamur:istæ ergo viæ domini, scilicet operationes eius in nobis qui sunt quidam processus tanquam viæ sunt iudicia,idest sunt semper factæ cum ratione. *Deus fidelis.* Ponitur quarta conditio quæ est fidelitas in promissis,& respondet ad superiora, quia aliquis punitus a Deo diceret, iō ego transgressus sum legem Dei,quia ipse trāsgressus fuit pactum,quod mecū pepigit: nā sicut ego pmisi ei obedire,ita ipse promisit mihi benefacere,sicut ergo ipse nō benefecit mihi,nec ego obediui legi eius:excluditur ista rñsio,quia Deus fidelis est ideo firmiter quicquid promittit reddit. *Et absque vlla iniquitate.* Hic ponitur 5.conditio, scilicet sanctitas: quia Deus ab omni malitia immundus est, & respon-

In quo cōsistit cōuiuere amicorum.

F det super omnibus,quia aliquis male agēs dicet, Deus ista fieri vult,excluditur:quia Deus sine iniquitate est, ideo etiam iniquitatem abominatur, vt patet Psal.5. quoniam Deus nolens iniquitatem tu es.vel si aliquis dicat,quòd Deus personas accipit, quia cuidam gratiam dare vult,alteri autem non, ideo mala operatur. respondetur,quòd falsum est, quia Deus sine iniquitate est,quia omnibus gratiam dat, sed non omnes eam recipere volunt, quia multi dicunt Deo recede a nobis,scientiam viarum tuarum nolumus Iob.21.cap.& si vni gratiam dat magis quàm alteri, non est in hoc acceptor personarū, vt latius declarauimus supra primo,& 10.cap. *Iustus.* Ista est 6.cōditio,scilicet ęqualis distributio in premio, quia aliquis diceret ego merui multa,sed Deus nihil dedit, excluditur:quia Deus
G iustus est. *Et rectus.* Scilicet in pęnis dandis,& est cōditio 7.respiciens superiora, quia Iudæus pro peccato punitus diceret,verum est, quòd pro peccato pęnam merui, sed non tantam, excluditur: quia Deus rectus est. *Peccauerunt ei.* Hic ponitur secundum,scilicet populi iniquitas. *Peccauerunt ei.* Idest contra eum. *Non filii eius.* Idest qui per peccatum a Deo recedūt,& erāt ante filij Dei per gratiam, sic dixit Christus cōtra Pharisęos,vos ex patre diabolo estis.Io.8.cap. & Osee primo cap.vocat Deus populum suū Iudæos legem seruantes,deinde vocat non populum suum eosdem idolis immolantes. *In sordibus.* Refertur ad ly peccauerunt,idest peccauerūt in sordibus, scilicet in idolatria quæ vocatur specialiter sordes,quia magis animā ma-
H culat, & a Dei amore distrahit, vel quia in sacrificijs idolorum multæ sordes continentur, vt in sacris priapi in quibus sacerdotes verenda toti populo demonstrabant ad actum venereum prouocantes, & deinde inter fructeta, & in locis subterraneis ad explendam omnem veneris immunditiam conueniebant. *Generatio praua.* Reprehenduntur de tali peccato. generatio praua:idest deprauata in voluntate. *Atque peruersa.* Idest peruerse iudicās, quia iudicat cultum idolorum diuino cultui esse præponendum,& per ista facti sunt non filij qui ante filij erant. *Praua atque peruersa.* Improperat hic Deus Iudæis, & ponit in eis omne malū. consistit autem omne malum in duobus, sicut omne
I bonum stat in eisdem duobus: est enim malum, vel bonum,vt hic accipitur,actus morales,& actus morales accipiūt bonitatem, vel malitiam in principijs suis elicitiuis: nam sicut effectus in naturalibus accipiunt esse a causis naturalibus, ita & in moralibus accipiunt bonum, vel malum a principijs suis. si autem principia bene se habeāt, actus est bonus,si autem principia male se habeant,actus est malus: sunt autem principia actuum humanorum tria, scilicet intellectus,appetitus,& sensus, vt ait Aristo.in principio 6.Ethic.sensus tamen non est proprie principium alicuius operationis,quia magis est instrumentum actionis quàm principium,siue radix actionis, ideo non efficit aliquā operationem bonam,aut malam. manent igitur duo qui sunt proprie principia actionum,scilicet intellectus,& volūtas,cum intellectus est bene se habens, & volū-
K tas,operatio moralis necessario est bona, scilicet cum intellectus practicus recte iudicat conformiter se habens appetitui recto, & cum voluntas bene eligit conformiter se habēs intellectui recto,est tota moralis rectitudo:ad hoc autem, quòd sit obliquitas, vel malū morale, satis est non esse intellectum practicum verū conformiter se habentem appetitui recto, vel appetitum non esse bonum conformiter se habētem recto intellectui:est autem peruersio moralis totaliter cum intellectus est dissonans appetitui recto, & appetitus est dissonans vero intellectui practico. vtrunque autē quædam peruersitas, quia quodlibet eorū est mutare

Oēmalum in duobus consistit sicut oē bonum.

Tria sunt principia actuum humanorū.

res

res a debito ordine, quia voluntas non tenet debitum ordinē, nec intellectus, nominat tamen hic litera istas duas corruptiones duobus nominibus, scilicet. *Peruersa, & praua*. Pertinet prauitas ad volūtatem magis proprie, cum prauitas sit malitia quæ est malus habitus, in intellectu autem non est malitia: nam si accipiatur intellectus speculatiuus non reperitur ibi aliquis actus pertinens ad bonum, vel malum morale, ideo secundum illos habitus non vocatur aliquis simpliciter bonus aut malus. idem de intellectu factiuo in quo reperiuntur habitus artium mechanicarum secundū quas non est aliquis homo bonus, aut malus simpliciter, sed bonus, aut malus faber: in intellectu practico reperitur prudentia, tamen oppositum suum non vocatur malitia, sed soli habitus inclinantes affectum. peruersa verò dicitur quantum ad intellectum, quia dicit malū esse bonum, & bonum esse malum, ponit tenebras lucem, & lucem tenebras, & dulce amarum, & amarū dulce, iuxta id, quod habetur Esai. 5. ca. mutatio ergo ista a rectitudine iudicij secundum veritatem practicam secundum conformitatem intellectus practici ad appetitum rectum est pueršitas, & isto modo mutatur in eis maxime veritas practica dicentibus, quòd melius erat colere reginam cœli, & libare ei libamina quàm colere Deum cęli, & quòd ex eo tempore quo eam cessauerunt colere, venerit super eos tempestas, & gladius, vt patet Hiere. cap. 44. & sic responderunt publice omnes mulieres Iudæorū in Aegypto in terra fathures Hieremiæ suadenti eis, vt dimissa regina cęli colerent Deum verum quia erat Deus cęli. *Hæccine reddis domino*. Idest nunquid talia retribuis Deo ꝓ beneficijs collatis? dedit bonum, & retribuis malum. hæccine idem est, quòd hæc ne, & stat ne pro nunqd interrogatiue, & est sensus nunquid hęc reddis domino, sed interponitur ibi vna litera, scilicet, i, & fit vna dictio, & talis coniunctio vocatur syllabica adiectio, vel interpositio, sic dicit̄ hosce dies pro hos dies addendo ce, de istis tractat Priscianus in maiori libro 13. circa finem. *Popule stulte*. Stultus est qui discordātia rationi agit, insipiens est qui a iudicando deficit. vnde proprie stultus est qui malum habet iudicium, & secundum illud malas affectiones, & peruersas operationes, non dirigens eas per aliquam prudentiam, nec etiam per astutiam: saltem insipiens priuationem solum dicit, scilicet nescire iudicare, sed non ponit aliquam deordinationem in actibus, cum autem aliquis insipiens est, nescit quid sibi est bonum, & vtile, cum stultus est, iudicat & eligit illud, quod inutile est pro vtili. hæc patiebantur Iudęi præponendo idola Deo. Et cum hæc duo mala sint, peius tamen est esse stultū quàm esse insipiētem: nam stultus est deordinatus in intellectu, & voluntate, ita quòd nihil in eo bonum moraliter manet. insipiens autem solum est deordinatus in ītellectu, aut potius priuatus recto iudicio, quia ille dicitur habere intellectum peruersum, qui cum posset recte iudicare, aut cum circa alia astutus sit, in aliquo tamen, vel aliquibus male iudicat. qui tamen ex aliquo defectu naturę vtpote, quia est naturaliter orbatus, aliquod malum bonum iudicat, non dicitur habere intellectum peruersum, sed est priuatus actu rationis totaliter, vel quantum ad aliquid. stultus autem videtur esse huiusmodi, quia habet intellectum suum deordinatiuum quantum ad quædam, & volūtatem prauam. insipiēs autem qui sola perfectione rationis caret non est deordinatus in voluntate. Et si forte accipias stultum pro eo qui orbatus naturaliter, vel ex ęgritudine stulte iudicat, & stulta agit, non dicetur iste habere intellectum peruersum, quia ipse nō peruertit eum, tamen necessarium erit semper eum deficientem esse in intellectu, & voluntatem bene se ha-

Quid proprie sit stultus.

A bere, quia agit stulta. insipiens autem licet a natura orbatus sit, non est tātum orbatus, sicut stultus, quia priuatur recto iudicio, non tamen agit aliqua stulta, aut alijs nociua. quomodo autem ista duo de eodem simul dicūtur signant duas imperfectiones, scilicet insipiens dicit priuationem recti iudicij, & stultus dicit disturbationem, & turbulentiam in actibus voluntatis, & in actibus exterioribus, ita vt alijs noceat, & dissona valde faciat, vtrunque autem de Iudæis recte prędicabatur, vt patet ex supradictis. *Nunquid non ipse*.

Hic ponitur secundum, scilicet Deum esse colendum, quod inducit septem rationibus. Prima est ratione creationis, quæ attestatur verum Deum, & infinitam potentiam, cui verissime debetur latria, & nulB li alteri rei. *Nunquid non ipse est pater tuus*. Quasi dicat sic per ista quæ subduntur. *Qui possedit te*. Te continuo gubernādo, quoniam Deus omnia gubernat, ne in nihilum redigantur. *Et fecit te*. Materiam ex qua natus es in primordio rerum, distinguendo & separādo, vel eam nunc principaliter organizando. possunt hic poni ista duo verba, scilicet fecit, & creauit, vt teneant suas significationes secundum, quod distinguimus illas, aut potest esse, quòd creare, & facere referātur ad idem, scilicet, quòd eadem res dicatur facta, & creata, ita quòd accipiantur ista ex superabūdantia verborum dicta, sicut sępe fit in modo vulgari loquendi, in quo ad maiorem abundantiam, & expressionem ponimus multas dictiones idem significātes, & sacra Scriptura sequens modum loquendi Hebraicum seC quitur plerunque stilum istum. Si autem accipiamus, vt diximus, scilicet facere, quòd referatur ad corpus, verū est, quòd Deus fecit illud, vt supra dictum fuit, vel dicitur fecisse ipsum, idest hominē, quia licet vnus homo gignat aliū, Deus tamen præcipue dicitur agere, quia licet Deus sit causa solitaria secundum, quòd operatur per creationem, vel in aliquid immateriale, tamen adhuc est causa naturalis operans in ea quæ naturalia sunt, & quantum ad hoc non agit Deus, vt causa solitaria, sed habet multas causas agentes subordinatas, quia non immediate influit in corpora, sed mediantibus rebus spiritualibus: nam ipse est causa prima, & tota virtus influxiua deriuatur ab eo tanquam ab originario fonte, & deriuatur per totam concateD nationem causarum, & quantum ad hoc plus influit quàm omnes aliæ causæ, quia quicquid alię agunt, iō agunt, quia ipsa virtutem tribuit, & sic dicitur in lib. de causis propositione prima, quòd omnis causa primaria magis influit in suum effectum quàm causa secundaria: & non solum quantum ad contributionem virtutis operatur, sed quātum ad motum etiam, quia aliæ causę ad agendum non mouerentur, nisi ipsa prima causa moueret, sic dicit̄ de Deo in 12. Meta. quòd Deus mouet alias intelligentias in ratione amati, & desiderati, idest tanquam quoddam bonum desideratum, & ad participandum illud mouent, & operātur, sic enim ait Aristo. in eodem lib. ꝙ intelligentię mouent ad participandum esse diuinum. in motu igitur E naturali qui fit ad causandum aliquem effectum, est subordinatio omnium causarum, & oportet, ꝙ resoluatur iste motus ī causam simpliciter immotam quæ est Deus, quia ipse mouebit immediate causas spirituales, s. intelligentias ad mouendum cęlos ad ipsam actionem naturalem: magis ergo mouebit causa prima quàm omnes causę inferiores, sed per motū causarum naturalium causatur corpus humanum, & gignitur hō. ergo istę causę mouentur a Deo, & Deus principaliter diceret mouere, & causare ista inferiora a natura causata, sed corpus humanū genitum est per actionem naturalem in qua Deus potissime agit, quia est causa prima, ergo ipse facere dicitur hominem. *Et creauit*

Septē rōnibus probatur Deū esse colendum.

Deus est causa prima, & oīs virtus influxiua inde proficiscitur.

creauit te. Scilicet animam tuam de nihilo creando,& corpori infundendo. sub paucis verbis multa compre hēdit: vult enim sic arguere, Deus dedit nobis esse bonū,s.quicquid sumus,& quicquid habemus,ergo maxime colendus est: patet antecedens, quia duæ partes naturę sunt id quod nos sumus,s. corpus,& anima,sed vtrunq; ipse dedit,quia corpus fecit,& animā creauit, dedit ēt id, quod habemus qm̄ possedit nos. *Memento dierum antiquorum.* Idest dierum primorum a primordio creaturæ.est sensus Deus causauit te,& fecit.Si au tem in hoc dubitas. *Memento dierum antiquorum.* Idest re cogita intra te dies antiquos qui fuerunt in principio creationis. Et īuenies,ꝙ Deus creauerit hominem,& oēs res, creando ergo hominem primum, & oīa alia in principio, ēt nunc oēs homines creare dicetur, licet non eodem modo: creauit enim ante materiale principium cuiuslibet hominis,& alterius rei, nūc no uiter creat animā.de istis diebus antiquis poterat homo recordari per scripturam libri Geneseos, quem Moyses tunc prophetico spiritu scripserat:non enim restiterant alia antiquitatis scripta per quæ homines in præteritorum cognitionem reducerentur. Vnde ante diluuium rude seculum fuit,nec homines de scribendis rebus gestis curauerunt: vel si forte aliqua scripserunt,quod de protoplauste nostro credimus,aquarum inundationibus deleta sunt, vel aliqualiter terræ mutatione submersa: sola enim columna marmorea, in qua Tubal musicę primus repertor musicam condidit in Syria,nunc tenetur, vt Iosephus attestatur,deinde translatis inundationibus aquarum diluuij incipientes homines per magnos terrarum recessus diuidi,magis ignorare inceperunt doctorem non habentes,donec in Aegypto literarum primordia,& historiarum incępta sunt, ideo Marcus varro omnium Romanorum doctissimus testimonio maiorum volens historiam a rerum maxima antiquitate retexere,a diluuio regis Ogigi exorditus est. Fuit autē hoc in græcia tp̄e quo filij Israel in Aegypto captiui tenebantur, in quo tp̄e a creatione mundi anni ter mille, & quasi septingenti effluxerant,vt patet in decursu historiarū, de quo aliquid Isidorus in fine 13.Etymol. Et Ouidius in principio Metamor. a rerum origine se narraturū proponens a diluuio sub Deucalione rege Thessaliæ incepit, quod multo post diluuium regis Ogigi fuit, vt patet per Isidorum 14.Ety.& per Augu.18.de ciui. Dei. Vnde tunc Ouidius hominem de terra formatū asserit,siue eum Deus formauerit, siue Prometheus quidam de terra seducta nuper a cęlo,& mixta fluuialibus vndis,vt patet in principio Metamor. *Et cogita generationes singulas.* Iste est modus probandi creationē hominis, & est resolutiuus tanquam in Mathematicis,s.quærendo quis fuit pater istius, & dato illo, rursum quęrere de patre illius retrocedendo ad principium, & tunc ad vltimum inuenietur, ꝙ pater Cain fuit Adam, pater Adę nullus homo fuit, sed Deus eū formauit,ista est probatio sufficiēs discursis oībus intermedijs,& iō dr̄. *Cogita generationes singulas.* i. nullam dimittas in medio, quia tunc periret probatio, & istū modū ꝓbandi reducendo habet beatus Lucas in Euāgelio.c.3.vbi generationem Christi retrocedendo reducit vsq; ad Adam, & Deum. Et ista fuit causa potissima quare liber Geneseos continet omnes generationes ab Adam vsque Iacob continue,& in libro primo Parali.continētur omnes generationes vsq; ad captiuitatem Babylonicam,vt sic videat creatio mundi.

Ante diluuium non fuerūt scriptæ historiæ.

Marcus Varro incępit historiam a diluuio Ogigi.

Ouidius a quo tp̄e īcępit scribere.

Quare Arist. posuit mundum esse æternum,& responsio ad eius argumenta Et rationes catholicæ contra eum,& causa erroris eius,& aliorum. Quæst. III.

HANC reductionem ignorans Aristo.ponit mūdi ęternitatem,& nullum hominem fuisse pri-

F mum,sed semper hoīem ex homine fuisse. Et hoc dicit nō,quia eum ad hoc aliqua rō inducat,sed quia oppositis argumentis r̄ndere non valet: sicut qui falsitatem manifestam argumentorum viribus confitetur. Ratio autem ꝯria est, quia natura non fuit sufficiens primum hominem gignere. Et qn̄ arguitur ꝯ eum,ꝓbando per historias de populatione omnium terrarū, & de ędificatione omnium ciuitatum,s.qūo ī tali tp̄e talis regio, quæ non erat habitata, incępit habitari, & qūo tales vrbes conditæ fuerunt, & sic ex narrationibus historicis ꝯ eum concludebatur, ꝙ omnis ciuitas quæ suo tp̄e existebat,principium habuit, & oīs terra principium habitationis habuit ab aliquo. Ipse respondet in secundo Poli. concedens omnia hæc ne fidem historiarum destruat, & dicit,ꝙ licet istæ terræ de no-

G uo nunc habitari inceperunt,& ciuitates cōdi: tn̄ iam olim infinities habitatæ sunt, & vrbes constructæ,sed per diluuia destructa sunt illa. Et nō concedit ipse vniuersale diluuium, vt patet in 2. Metheo. quia oporteret maximam partem terræ in exhalationes resolui. Item quia repugnaret eius proposito, quia in vniuersali diluuio omnia consumi oporteret, & iterū renasci de terra,vel a Deo creari, quorum vtrūque negat, quia creationem abhorret, & animalia perfecta sine propagatione maris, & fœminæ virtute naturę nasci de terra impossibile esse dicit, & hoc f̄m nos asserim[9] si sola virtus naturæ operet̄. Et si forte aliquis pro eo vellet dicere, ꝙ in diluuio vniuersali possent conserua ri omnes species in arca, sicut nos ponimus fuisse tp̄e

H Noe. Dicitur, ꝙ hoc impossibile est sola virtute naturæ,ꝙ animalia tam diuersissima de remotissimis partibus orbis aliquis deducere posset ad succurēdum periculo diluuij,quia quædam animalia,ita sunt alijs inimica, ꝙ cum eis nullo modo viuere possent, nec per hominē capi. Item quia adhuc hoc non obstante valde magno tp̄e indigerent ad cōgregationem horum animalium. Dato autem diluuio super quandam magnam partem terræ habitabilis possunt aliqui homines in alia parte saluari. Et si arguatur magis,ꝙ si mūdus ab ęterno fuit,non est dicendum, quod homines ita simplices fuerint, quòd nunquam aliquam artem vel scientiam inuenerint, sed probabatur cōtra eum

I per historias de qualibet scientia,vel arte speculatiua, siue factiua,vel actiua,quomodo,& a quo,& quo tempore inuenta fuerit. Ad hoc respōdebat ipse in 2.Poli. ꝙ homines q̄ de corruptionibus, idest de diluuijs euaserunt simplices erant, & ideo licet ante omnes istæ scientiæ,& artes inuentæ fuissent, tamē isti nullam de illis sciebant,ideo dicit in eodem secūdo libro, quòd homines illi antiquissimi valde rudes leges dederunt, quia ex antiquis erat quædam lex in gręcia, ꝙ possent commutare viri vxores pro ferro. Ista si respiciantur non sunt responsiones, sed quædam coloratæ euasiones, quia licet aliquo modo videantur hæc possibilia, tamen non sunt verisimilia. Sed istæ responsiones nō possunt stare secundum Philosophiam,quia secundū quod ipse vult in Metaphisica species sunt, sicut numeri,ita ꝙ sicut vnus numerus excedit alium in vnica

K vnitate, ita species se excedūt per gradus perfectionis essentialis,ita quòd secundum ordinem specierū existentium nunc impossibile est cadere aliquem gradū perfectionis essentialis inter eas, & si alicui speciei adderetur vnicus gradus essentialis perfectionis,necesse erat cadere in superiorem speciem quoniam immediate sunt. Sed aliquæ species dabuntur necessario deperditæ secundum hanc positionem, ergo non sunt, vt Numeri. patet consequentia, quia quædam species etiam animalium perfectorum quæ per solam propagationem generantur, sunt in quibusdam terris, & nō in alijs, cum ergo talia diluuia venirēt, corrumperent aliquas

Arist. non concedit vniuersale diluuium, sed particulare.

Lex athenienfis.

aliquæ species de illis. Item impossibile esset mundũ perpetuari a parte post: quia mundus perpetuatur a ꝑpetuatione oĩum suarum partium principaliũ quæ sunt celi, & oĩa elementa, & principales magisq; perfecte species, quia ẽt si periret vna species de reb⁹ imperfectis vel multæ, non diceretur mundus non perpetuari: sed si aliqua de speciebus perfectis periret, & mundus perire dr̃, vt si humana spẽs periret, & patet manifeste ꝙ perire potest in aliquo diluuio, vel peste, siue bello: vel quia homines gñare non volent, vel si in talibus diluuijs pauci remanentes tędio, vel terrarũ intemperie morerẽtur. Hę autem rõnes sufficientes sunt ad inferendum contra Aristo. & alios ponentes mundi ęternitatem. Præter has tñ sunt aliquę alię, quę assumuntur ex cognitione conditionis rerum q̃ sunt in mundo. nam res quę sunt, aut sunt res, quę sunt simpliciter actus, ita ꝙ in eis non sit aliqua potentialitas, aut sunt res quæ habẽt potentialitatẽ: si sunt res quæ sunt purus actus, nullo modo sunt in potentia ad aliquid recipiẽdum quod fiat ab altero, & in his impossibile est esse incipere, quia tunc anteꝗ inciperent fuissent in potentia ad incipiendum, quod repugnat puro actui. sic autem impossibile est Deum factum esse, aut creatum, aut cępisse esse quod non habuit cũ ponatur purus actus. Si aũt res sunt potentiales, ita quòd sint in potentia ad esse, cum potentia semper reducatur ad actum per motum aut transmutationes, & iste motus sit ab aliquo agente, & recipiatur in passo: necesse est ea, quæ potentialia sunt, recepisse esse ab altero, cum transmutatio nõ fiat ab intrinseco, sed ab extrinseco. sicut igitur est de quolibet homine, ꝙ null⁹ homo de his quos nos signamus, potuit ꝑ se esse habere non factus, nec genitus, aut creatus, quia est potẽtialis (nam est in potentia ad esse, quia est in eo esse receptum) ita & dicemus de omnibus hominibus, siue ponanẽ ab æterno siue non: necesse fuit accipere esse ab alteris, cum sint potentiales, & sicut vnus est potẽtialis, ita necesse est omnes esse potentiales cum sint eiusdem speciei. sicut igitur philosophus negat fuisse aliquem hoĩem primum, quia ille necessario erat potentialis, & non poterat esse a seipso, sed necesse erat accipere esse ab altero, ita necessarium erat cõcedere de oĩbus hoĩb⁹, quotquot nos assignare voluerimus, quia omnes sic erunt in potentia, nec ergo potuerũt ab æterno esse, nisi ab æterno esse suscepissent, cum in quolibet esse potentialitas sit: necessarium igitur ab aliquo accepisse esse, cum a se accipere non possint, & iste erit aliquis qui sit simpliciter actus, ita ꝙ ipse possit esse dare & non suscipiat. igitur hoc mõ qualitercunque philosophi fabulentur, necessarium est dare ꝙ cęperint homines, cum a se habere esse non potuerint, & sic de omnibus alijs speciebus rerum, quia omnia sic sunt in potentia ad esse, nec a seipsis esse possunt habere, ex quo videtur necessario sequi creatio. Et si forte aliquis diceret ꝙ homines acceperunt esse ab aliquo: tamen ab æterno sunt.

Res sunt duplices.

Necessarium est dari creationẽ istarum rerũ potentialium.

Respondetur, ꝙ hoc existere non potest: quia cum acceperint esse, quæritur an erant antequam acciperent esse aut non: si erant antequam acciperent esse, ergo non receperunt esse. Includit. n. contradictionẽ, ꝙ sit, & ꝙ esse recipiat, quia esset tunc idem actus & potentia. nam esse actus dr̃: potentia aũt pertinet ad recipere: etiam quia qñ res erat esse habebat: aliàs nõ esset, ergo non recipiebat esse, quia illud habebat. Si autem dicatur, ꝙ qñ homines acceperunt esse non habebant esse, ergo tunc nouiter fuerunt, & ante nõ erant: hoc autem repugnat æternitati, ergo id quod recipit esse ab alio causatum, vel factum non põt esse æternum: necessarium erat igitur non esse homines ab æterno. Aliqui autem de antiquis philosophis po-

Repugnat rei æternę cepisse eẽ ab altera.

Aliqui philosophi

A nunt mundum cępisse, sicut Anaxagoras, & Empedocles, & similes: sed ponunt quosdam modos valde repugnantes rationi quomodo mundus cęperit, ideo Aristoteles eos arguit in 8. physi. & in secundo de cœlo & mundo, & putat se demonstrare, sed non demõstrat: licèt rõnes eorũ destruat, sicut siqs teneat aliquã verissimam sñiam, & eam nesciens fundare probet valde imperite. Alius qui acutioris ingenij sit destruet probationes huius imperiti: non tñ destruetur ex hoc veritas sñiæ quam alius probare intendebat, quod patet manifestissime in articulis fidei. nam ipsi continẽt solidissimas veritates: si tñ aliquis imperitus Christianus aliquid eorum rõnibus probare velit, aut defendere, ponet aliquas rõnes inconuenientes, quas quilibet acutus paganus faciliter elidet, & monstrabit esse falsas, aut non bene cõcludentes: non tñ propter hoc sequitur ꝙ sit destructa veritas illius articuli fidei: nec contra eum proprie demonstratum, quia hoc modo nullus articulus fidei illęsus maneret, cum frequentissime infideles acuti cõtra rusticos Christianos de omnibus eis disputauerint: nihil ergo philosoph⁹ in hoc probauit de mundi æternitate, quia licet probet eam huic nescienti respondere tñ non probat simpliciter. Circa quod cõsiderandum est, ꝙ quidam philosophi putauerunt mundum incepisse: sed nõ ponebant ipsi creationem, sed quosdã alios modos per conuenientiam ad chaos, sicut Anaxagoras, & Empedocles, & hoc Arist. reprehendit in 8. physi. & 2. de cęlo & mundo, & in hoc valde bene se habet philosophus, quia

posuerunt mundum esse factũ & sunt in duplici differentia.

B

C rõnes illorum ſm veritatem non erant tales, ꝑ quas probaretur mundus esse ęternus, aut saltẽ defenderet æternitas eius: recte ergo rõnes philosophi destruunt fundamenta probationum istorum. nam si mundus incępit, nullus modus dari potuit per quem incępit, nisi per creationem quæ de nihilo est, & fieret hoc ab ente quod est simpliciter actus, sicut est De⁹, quẽ nos ponimus mundũ creasse. si aũt Aristo. vidisset fundamenta rõnum nostrarũ ad probandum mundũ incępisse, & vidisset modum quem nos damus per quem mundus inceperit, nec potuisset improbare modum nostrũ positiuũ, nec valuisset destruere rõnes probatiuas, quia satis conueniunt probationes nr̃æ multis fundamentis suis. Cõmentator aũt qui valde secutus

D fuit Arist. & fuit Sarracenus, vidit positionẽ nostrã, & rõnes aliquorum licet non essent multũ fortes, quia circa hoc probãdum multum laborauerant, solũ hoc nobis mordaciter quasi probra conijciens obiecit, qꝛ Nazareni, idest Christiani indispositi sunt ad scire, qꝛ concedunt creationem, in quo licet quendam colorẽ videatur habere, tamen mẽtitur: quia ita manet apud nos necessitas rerum, sicut apud eos. Alij autem fuerunt ponentes mundum esse ab ęterno totaliter. s. ꝙ tam corpora cęlestia, quàm omnes species rerum generabilium & corruptibiliũ ab ęterno fuerint, & motus fuerit ab æterno, & tempus ab ęterno, nec fuit dare primum hominem aut equum, & sic de cæteris: nec primam generationem, aut corruptionem, nec principium motus aut temporis: aliqui sunt qui mundum ex aliqua parte incepisse ponunt, & ex aliqua esse ęternum: ista positio secundum quam dicitur mũdus esse ęternus totaliter est proprie positio Aristot. & quorundam philosophorum sequentium, scilicet peripateticorum. dicit namq; Arist. non potuisse mũdum incipere, nec simpliciter, nec quãtum ad aliquã partem. de partibus eius patet, vt in rebus generalib⁹, & corruptibilibus, vt de homine, & de equo. Dicunt enim nullum hoĩem fuisse primum, sed dicunt hoĩes esse ab æterno: quia nesciunt dari modum per quem ille primus homo genitus fuerit, aut factus. nam re vera, vt ipsi arbitrantur infinitæ potentiæ est primum

Auerro. uituperat christianos, ꝙ indispositi sint ad scire.

Philosophorũ opinio ponẽtium mundũ ab ęterno penit⁹ esse.

E

homi-

hominē produxisse, & primū tps, & primū motum. oīa namque ista præsupponūt creationē, quæ fundat potentiam infinitam esse, & patet hoc quia si primus motus fuit, ergo materia ante non fuit, quia materia non est sine motu, sed materia ante nō erat, & postea fuit, cum non possit esse ex altero, quia ipsa est fundamentum, siue ex quo oīa sunt, necesse est ipsam de nihilo productam esse, quam productionem infinitam potentiam exigere ambiguū non est: sed infinitā potentiam esse philosophi negāt, vt colligitur ex 8. physi. & 2. de cęlo & mūdo. vbi Arist. dicit Deū esse infinitū s̄m durationem, sicut sunt oēs species naturales: in virtute aūt aut in potentia agendi eum infinitum esse non vult. & magis hoc declarat in 2. de cęlo & mūdo vbi dicit, ꝙ ideo terra non mouetur, quia non est aliqua potentia potens eam pellere extra mediū mūdi: sed si nos demus materiam habuisse primū motum, necessitabimur dare creationem, q̄ ipsi refugiunt ꝓp exigere infinitam potentiam: nec dant motū primū, sed dicunt motū esse ab ęterno. eodē modo, nec primū hoīem fuisse concedunt, quia si primus hō fuit, ille non fuit genitus ab alio hoīe, ergo ille aut fuit fact⁹ de nihilo quod est creare, & infinitam potentiā p̄supponit, & hoc illi refugiūt, aut fuit de aliquo elemēto, siue de aliqua parte materiæ productus: & hoc eodē modo, vt ipsi cōfitentur infinitæ potentię est. s. gignere rem sine semine eius, & verissime sic est: nec. n. illi qui philosophi sunt, poeticis figmentis assentiunt, vt cum Ouidio dicant Prometheū hoīes formasse de luto, eosque ad imaginē deorū cęlestium fecisse dicant de quadam parte cęlestis terrę. i. de luto qđ olim cęlo adhęserat, & retinebat virtutē cęlestem ad efficiendū animam. de quo Ouid. Metamor. lib. 1. sic inquit.

Materia non est sine motu.

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est sine hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto
Aethere cognati retinebat semina celi,
Quam satus Iapeto mistam fluuialibus vndis.
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum,
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, celumque videre.
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.
Sic modo quæ fuerat rudis, & sine imagine tellus.
Induit ignotas hominum conuersa figuras.

Non ergo concedent isti primum hominem, primū motum, primū tps. dicent igitur de homine impossibile esse primū hoīem esse, & ꝙ impossibile esset aliquem hoīem nunc gigni, nisi esset alius a quo gigneretur, & si nūc nullus hō esset, diceret impossibile eē aliquem hoīem esse in æternū. Ista aūt procedunt ex fundamentis suis. s. ꝙ ista potentiā infinitā exigant, & ꝙ potentia infinita non sit, ꝙ aūt potentiā infinitā coexigant manifestū est, & nos hoc concedimus: sed ꝙ infinita potentia sit ipsi negant, licèt nos fateamur: ergo infertur ex suis fundamentis non esse incœptum mundum, sed æternum: sed hoc de infinita potentia verum est, quia ista infinitam potentiā exigūt. Sed ꝙ sit infinita potentia a qua cęperint hoīes, & alia entia potentialia, patet ex superioribus argumētis, quia cū ista sint, & a se hr̄e esse nō potuerint: necesse est, ꝙ cęperint eē ab altero, qđ est purus actus, & illud infinitæ potentię est, quia nulla res est, quę talia efficere posit, nisi sit infinitę potentiæ. Iterū ꝯ istos arguitur, ꝙ mūdus nō sit ęternus: quia si esset ęternus, ciuitates & loca semp fuissent, aut dato ꝙ nō essent ęterna: tñ a tāto tpe libri extiterunt nullo mō, aut memoria hoīum de ciuitatibus qūo condite fuerunt: & tñ hoc necessariū est, quia ciuitates non sunt a valde antiquis tpibus: qa

Rōnes ꝙ mundus non sit æternus.

F de oībus pene ciuitatibus dabat̄ certus actor ꝑ cōem famam, aut per scriptores approbatissimos maxime tpe Arist. qñ non multæ, vt nunc extabant ciuitates, & oīum quasi actor cognitus erat, & qđ magis erat, sciebat̄ quis quasi terram populasset, & qūo ante hoc terra illa habitata nō erat, ex quibus clarissime conijciebatur hoīes incepisse. R̄ndent Arist. & alij ꝙ mundus, & hoīes, & motus, & tpa fuerūt ab ęterno: tamē multa fuerunt diluuia tam magnā infligentia calamitatē, vt mundus quoq; nō videat̄ antea habuisse esse, sed tunc cępisse: ista. n. diluuia magnā partē terræ destruebant, & non manebant ibi gentes, nec ciuitates: sed alij in alia orbis parte manentes veniebant, & illā terram iterum habitabāt, ciuitates, & oppida cōstruētes, & sic videbat̄ tunc terra nouiter habitari cępisse:

G cum tñ infinities habitata sit. Hoc ēt manifestant per terrarū & marium mutationes. nam terram istā quā nos habitamus, olim marinis aquis opertā ferunt, & eam quæ nunc sub vndis est, olim magnas habuisse vrbes, & oppida dicunt, ꝙ cōijciunt, quia in montib⁹ altissimis anchorę sub terra fodiendo inuentæ sunt, & conchilia in antiquissimis rupiū saxis permanent. de quo Ouidius cum transmutationes rerū naturalium sic, vt se hñt, sine aliquo poetico velamento describeret sic ait.

Nil equidem durare diu sub imagine eadem,
Crediderim, sic ad ferrum venistis ab auro.
Secula sic toties versa est fortuna locorum.
Vidi ego quòd fuerat olim solidissima tellus,
H *Esse fretum: vidi factas ex æquore terras.*
Et procul a pelago conchæ iacuere marinæ.
Et vetus inuenta est in montibus anchora summis.

Diluuia aūt ꝓcessisse ex historia gentiū satis conijcit. nam diluuiū quodam tpe regis Ogigi fuit qui contēporaneus fuit Iacob patriarchę, qđ diluuiū in Gręcia gestum annis septingentis octoginta duobus añ Christi natiuitatē fuit, vt colligitur per Isidor. Etym. lib. 13. in fine, & melius per Paulum Orosiū lib. 1. de Ormesta mūdi: ab hoc antiquissimę gentiū inchoant historię. vnde Marcus Varro testimonio B. Aug. 6. de ciui. Dei. c. 6. oīum hominū cū ab antiquissimis tpibus historiā se inchoare putaret, a diluuio regis Ogigi exorsus est, quasi nulla antiquiora gesta illis fuerint. Aliud

Diluuium Ogigi quo tpe.

I ēt diluuium gentium cognouit historia, qđ Deucalionis diluuium nuncupatur, hoc in partibus Thessaliæ Deucalione regnante in terra illa ꝯtigit, a quo nomē assumpsit: qui qm̄ hoīes ad se cōuenientes aluit, & in nauibus susceptos ꝑ gemina capita mōtis Parnasi saluauit, genus humanū ex lapidibus restituisse fictione poetica dictus est, vt ait Ouid. Metam. lib. 1. Fuit autē hoc diluuiū annis quinq; anteq̄ Iudæi de captiuitate Aegyptiaca liberarent̄. s. annis mille quingentis quinquaginta ante Christi natiuitatē. de quo Isidor. Etym. lib. 13. & Pau. Orosius lib. 1. de Ormesta mundi. Hoc diluuium plerique gētilium in principio rerum fuisse autumant. nam Ouidius in procemio Metamor. promittens se narraturum mutationes formarum a

Diluuium Deucalionis quo tēpore.

K rerum origine cum dicit.

Aspirate meis primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Differit historias a diluuio Deucalionis, vt patet in eodem primo Metamor. Hęc quidem duo diluuia particularia in Gręcia fuerunt: vnum in ea parte Græciæ, quę Achaia dicitur, aliud in ea quæ Thessalia nuncupatur.

Diluuium autem vniuersale, quod Noe temporibus fuit, nulla gentium cognouit historia: nec a tempore illo vlla scripta stant per quę cognosci potuisset: quia gētes adhuc rudes, & bonarū artiū exortes, facta stilo digna nō egerūt, & ea quæ eorū tpibus talitē nāsc

memo-

memoratu digna euenerunt, stilo, & memoriæ mandare neglexerunt, aut quod verius est nescierunt: de factis ergo illorum temporum sola historia Genesis, & Exodi plenã nobis fidem faciunt. Hoc aũt diluuiũ gentiles Philosophi, & alij contemporanei accidisse, nunquam audiuerunt, & si audiuissent minime credidissent, sicut si quis eis diceret hoĩem fuisse mutatum in belluam, quod proculdubio poetice dictum æstimarent. Nam diluuiũ vniuersale fieri impossibile arbitrantur, & verissime sic est, si solas vires naturæ cõsideremus, sed Deus ibi supernaturaliter operatus est, quod natura adimplere non valuit: sic enim ait Arist. in 2. metheo. dum de diluuijs disputat Cathaclismũ. i. vniuersale diluuium impossibile esse dicit, & sic diluuium quod tẽporibus Noe accidit naturale nõ fuit: licet quidam de nostris putantes se nimis astrologice loq. illud naturaliter accidisse ferunt, quos clarissimis rõnibus errare monstrarẽ, nisi nimis a ꝓposito digrediendum foret. quod quidẽ diluuiũ non solũ philosophi negant, quia non sit aliqua causa naturaliter agẽs tantam potens aquarũ importunitatẽ inducere, sed ẽt quia hoc repugnat cõseruationi vniuersi. nam si tale diluuium accidisset, necesse erat omnes rerũ species defecisse: ipsi aũt dicunt impossibile esse quouis mõ principaliores partes vniuersi, quę species ꝑfectæ sunt, deficere. Etiam quia hoc posito non fuisset generatio ab æterno, cum multoties fuisset intercisa per vniuersalia diluuia, quæ oĩa viuentia deuastarẽt.

Vniuersale diluuiũ accidere posse negant philosophi.

Item hoc concesso necesse erat dare creationem, quam ipsi vehemẽter abhorrent, & patet consequentia: quia cum oĩa ꝑ vniuersale diluuiũ necessario delerentur, & tñ postea oĩa facta sunt: necesse ergo erat, aut ꝙ de nihilo cuncta fierent, qđ creationẽ esse nullus dubitat, aut de materia non per gñationem speciei & deriuationẽ seminalis generarentur, vel potiùs formarentur, quod conformiter infinitę potentiæ esse, atque æquale creationi ipsorum philosophorum testimonio confirmatur: neutrum ergo fatebuntur fieri potuisse.

Sed dices, ꝙ bene poterit stare æternitas mundi, quã philosophi statuunt, & cõseruatio vniuersi cũ diluuio vniuersali, quia sicut in diluuio vniuersali tẽpore Noe factum est, vt cunctæ rerum species seruarentur: ita in alijs diluuijs quę philosophi cõcederent fieri potuisse.

Respondetur, quòd etiam hoc non concederent philosophi. nam quis talem arcam facere posset, qualis tpe Noe facta perhibetur? vt in ea oĩum viuentiũ species seruarentur, quæ in centũ annis ab oĩbus constructa fertur, quod satis consonat scripturæ Genes. in qua dicitur, ꝙ a tpe quo denunciauit Deus Noe, ꝙ volebat destruere mundialẽ creaturã per aquam, vsq; ad ipsum diluuium transierunt. 120. anni. s. non ꝑmanebit spiritus meus in æternum in homine, quia caro sunt, & erit vita hominis. 120. anni, vt habetur Gen. 6. cap. Concesso autem talem & tantam arcam ab hominibus cuiuslibet temporis potuisse compingi. sed quis rogo eis centum annis ante prædiceret, vt talem arcam fabricarent?

Diluuium vniuersale fuit miraculosũ & congregatio [illegible]. Nullus facere posset arcam, nec cõgregare animalia, naturaliter.

Demum dato, quòd diluuia astrologice a multis ante temporibus cognosci potuissent: quis tamen mundi pereuntis tanta charitate moueretur, vt ipsas immanissimas belluas, leones, vrsos, aspides, & dracones, mãticoras, & basiliscos (quarum sine ipsa rerum ferocitate nomina quoque ferocia sunt) congregare vellet, ne diluuio ingruente perirent? Et dato, ꝙ hoc negocium inextricabile aliquis motus nimio mundi pereuntis amore susciperet: quõ tñ omnium animalium species cognosceret, quorum nec numerũ, nec nomina nouit? quõ etiam illa per vastas mundi huius

A solitudines, & inaccessas homini vias, & opacos montes, immania lustra ferarum totum orbem collustrãs inquireret? quis demum inuentas adduceret? nam q̃dam species serpentum tanta veneni rabie abũdant, vt sola visione interimant, quales basiliscos esse dubium non est. Quis iaculos serpentes sic dictos acciperet? qui quodam impetu turbinati, atque per aera vecti quodcunque animal obuium habuerint, in sagittarum atque lancearum modum perforant: vnde a iaciendo, siue a iaculis nostris nomen metaphoricũ assumpserunt. Quis enim dipsas acciperet, qui accipientem siti perimunt? Quis serpentem qui hynale dicitur saltem videre velit? qui eum qui tetigerit somno necat, cuius testis Cleopatra Aegypti regina, & Antonij vxor sufficiens est. Quis hemorrhoin qui morsu suo vniuersum animalis sanguinem elicit caperet? qs prysten? quis sepem? quis hamoditas? quis alios innumerabiles serpentes, quorum tot mortes quot nomina accipiat? quorum Africa testis est, quę huius mali adeo fecunda est, vt in hoc præ cæteris terris palmã ferat, de quo Lucanus lib. 9. de bello plusquam ciuili Iulij Cęsaris & Pompeij tractans de processu Catonis in libyam: de hoc etiam Solinus in Polistor. c. de Africa: hæ enim dirę pestes Africam pro maiori parte inhabitatam reddunt: quis enim inter tot genera mortis tranquillam eligeret mansionem. Soli autem populi qui Psilli nuncupantur inter has diras lues innoxij sunt. nam non solum eos venena non lædunt, sed etiam serpentes ipsos formidant, & sputo suo quorumcunque serpẽtum venena curant: de quibus Lucanus lib. 9. sic ait: marmaritę psilli quorũ lingua potentior herbis. Iam vero dracones, & aspides, tigridesq; dicere quid attinet? quorum non solum venena quæ in eis immẽsa sunt, sed etiam corporum moles, & præualidum robur omnes mortales superarẽt. Rhinocerotem vero, idest vnicornem viribus quis capere audeat, cuius tãtum robur, & animi impetus est, vt nulli hominum seruire dignet? de quo Iob. 39. c. sic dr̃, nunqd volet rhinoceros seruire tibi, aut morabit̃ ad presæpe tuũ? nunqd alligabis rhinocerota ad arandũ loro tuo? aut confringet glebas valliũ post te? nunquid fiduciã pones in magna fortitudine eius? & derelinques ei labores tuos? nunquid credes ei, quòd sementem reddat tibi, & arcam tuam congreget?

Serpentes pestiferi.

B

C

D Quis autem postremo, vt alter Dedalus, aut potius, vt Icarus assumptis fallacibus alis aeris immensi spacia penetraret, vt paruas quasque auiculas ad mundi conseruationem in arcam secum reconderet? His autem omnibus per impossibile saltem patratis, coniunctisque in arcam cunctis animantibus terræ, quis illis pacis legem indiceret? quis amicitias tantas componeret? quis talium fęderum beneuolus tractor extiteret, vt iuxta vaticinium Esa. cap. 11. habitaret lupus cum agno, & pardus cum leone accubaret, & vitulus, & leo, & omnes simul morarentur, & puer paruulus minaret eos: vitulus & vrsus pascerentur simul, & requiescerent catuli eorum, & leo suæ ferocitatis oblitus quasi bos paleas manducaret, & ablactaretur infans a maternis vberibus super foramina aspidum, & qui ablactatus esset manum suam mitteret in cauernas regulorum? hæc enim & alia innumera quę per singula non conuenit explicari, tam impossibilia naturaliter sunt, vt nullo vnquam modo philosophi talia existiment, aut fuisse quidem, aut possibilia fore. Si autem ista tempore Noe facta sunt, supernaturaliter facta ministerio angelorum nemo dubitat, nisi insanus: quibus etiam quouis mõ concessis, quis arcã a foris bitumine clauderet, ne eam aquæ diluuij subintrarẽt? nã hoc a solo Deo fieri potuisse sacra scriptura testatur Gen. 7. c. vbi dicitur ꝙ ingresso

E

Noe in arcam clausit Dominus a foris. nullo igitur modo hęc Philosophi aut excogitare, aut credere possent, siquid eis enarraret. Nullatenus igitur diluuia vniuersalia philosophi fatebuntur; particularia quidem non solum fatentur, sed etiam ad defensionem positionis suę de mundi ęternitate ea necessaria esse putant: nec enim vllum eis fortius aut verisimilius adinuentum est: sic nāque respondent cum quis contra eos arguat, si tempus infinitū est siue ab ęterno fuit, quomodo scientię in infinito tpe retroacto inuentę non sunt? cum ait Arist. in primo Ethicorū: tempus bonus cooperator est horum, & per tempus artium additamenta facta sunt: quia ergo infinitum præcessit tempus, infinita experientia fuit quę sufficiens erat ad inueniendam omnem artem. Dicunt enim ꝙ scientię infinitis vicibus perditę & inuentę sunt: nec enim nunc nouiter inuentę sunt: quia pręcesserunt in seculis qui fuerunt ante nos. Dicebant enim ꝙ quando per diluuia maior pars terrę deperibat, saluabantur ex diluuijs illis quidam homines, qui olim fuerant ignorantes in quibus nulla sciētia mansit, sed cum suis possessoribus qui in diluuio perierūt, extincta est: necesse ergo fuit ad hoc ꝙ artes essent, iterum nouiter ab ipsis inquirerentur fundamentis. Hęc enim est responsio Arist. 2 Polit. cum tractat de legibus valde irrationabilibus, quę antiquis temporibus apud Gręcos fuerunt, inter quas vna quā ipse ponit erat, quòd viri possent vēdere vxores suas pro ferro, vel eas inuicem commutarēt, asserit hanc & alias iniustissimas, quas ipse ponit in prædicto secundo Poli. conditas esse a quibusdam rudibus valde hominibus, qui diluuia euadere potuerunt. Ecce qualia sint fundamenta, & positio Aristo. aliorumque sequaciū, & quid negent, & quid asserant: omnia namque ista sequuntur ex suo erroneo fundamento, scilicet quòd mūdus sit ab æterno. Et hoc adhuc emanat a quodā alio radicali principio erroneo. s. ꝙ non sit dandum infinitum in virtute actiua. Elisis igitur his fundamentis omnia dicta eorum vana sunt: pro quo recurrendum est ad ea, quæ supra diximus ad probandum, ꝙ non sit possibile mundum esse ęternum: ex quo inferebatur potentia infinita creatura mundi. Alij erant qui aliquo modo ponebant mundum ęternum, & aliquo modo ponebant cępisse, & huiusmodi fuit Ouidius in principio suæ Metamor. qui nō vt poeta, sicut alias solet, sed vt Philosophus, vel Theologus veritatem principij rerum inquirere conatus est: ponit enī mundum æternum esse quantum ad suum principiū materiale: dicit tamen cępisse quantum ad distinctiones formarum pro constitutione specierum; ait enim ꝙ materia prima, quam ipse vocat vnum vultum orbis, fuit ante omnia: & huic non ponit aliquod principium productiuum: sed dicit eam esse carentē perfectione distinctarum rerum; erat tamen in hac materia contrarietas qualitatum actiuarum, scilicet frigidi & calidi: humidi & sicci: ponderosi & leuis: & hoc magnam pugnam in ipso vultu orbis, siue materia faciebant: vocat autem illam materiam vultum orbis vnum, exprimēs philosophicam proprietatem metaphorice: nam vultus dicitur id, in quo res cognoscitur & distinguitur, cum in alijs membris non pateat cognitio distincta. Quando autem multi vultus sunt, multę cognitiones & principia facientia cognoscere sunt: si autem vnus vultus sit, vnica cognitio est: cum aūt materia prima erat, quia ipsa non hēbat varietatē substantialium formarum distinctiuarum, erat vnica res, & hoc non per vnitatem formæ, sicut competit rebus naturalibus, quæ habēt essentiam, & vnitatē & cognoscibilitatem per suas formas, sed per carētiam distinctarum formarum: vnus ergo vultus in toto or-

Philosophus quare negat vniuersale diluuium. concedit particulare.

Fontes & principia totius erroris Aristo. tam in mūdi æternitate quam in creatione & resurrectione.

Opin. Philosophorum ponentium mundum esse factum, licet aliter ꝙ Anaxago. & est Ouidij.

F be erat, quia rerum distinctio nondum erat: sed illud vnum erat quod distinctum, atque manifestum in se non erat: Rectissime ergo Ouid. vnum vultum philosophice loquēdo materiam primam dixit: hæc omnia habentur in principio Metamor. cum dicitur.

Versus Ouidij.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia cœlum.
Vnus erat totus naturæ vultus in orbe.
Quem dixere chaos rudis indigestaque moles.
Nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem.
Non bene iunctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan.
Nec noua crescendo separabat cornua Phœbe.
Nec circunfuso pendebat in aere tellus,
Ponderibus librata suis. nec brachia longa
Margine terrarum porrexerat amphitrites.
G *Quaque erat & tellus illic & pontus, & aer,*
Sic erat instabilis tellus innabilis unda.
Lucis egens aer nulli sua forma manebat.
Obstabatque alijs aliud, quia corpore in uno.
Frigida pugnabant calidis humentia siccis,
Mollia cum duris cum pondere non habentia pondus.

Ecce qualiter Ouidius, vt vere philosophus primum fundamentum naturę inuestigans posuit illud primū corpus non habens determinatas formas substantiales distinguentes in species rerum naturales: sed solū qualitates actiuas, & passiuas, quæ sunt alteratiuę, & via ad generationem. Hanc aūt materiam, vel corpus naturę, nec dicit genitum, nec creatum, factum aut productum; sed dicit ante omnia fuisse, & quantum
H ad hoc ponit mundi æternitatem in principio materiali, ex quo oīa fierent, & in suis qualitatibus primis ad generationes & corruptiones: dicit tñ mundum fuisse factum quantum ad omnium rerum distinctionem, & productionem, ex materia: quia dicit ex materia Deum fecisse cęlos, fecisse quoq; quatuor elementa, & disposuisse terram faciendo montes, & valles, fontes, & flumina, de quibus in eodem primo Metamor. post supradicta immediate sic sequitur.

Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas.
Et liquidum spisso secreuit ab aere cœlum.
Quæ postquam euoluit, cęcoque exemit aceruo,
Dissociata locis concordi pace ligauit.
I *Ignea conuexi uis & sine pondere cœli.*
Emicuit summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aer illi leuitate locoque.
Densior his tellus est: elementaque grandia traxit.
Expressa est grauitate sui circunfluus humor.
Vltima possedit solidumque coercuit orbem.

In his autem si inspiciatur solerti indagine Ouidianę sententiæ platonicum sensum redolent, Empedoclis, & Anaxagorę aliqualiter doctrinam consequuntur. Quantum ad hæc aūt a fide catholica maxime in ista secunda parte valde modicum deuiat: variat tñ immediate: quia hñt Deum qui ista distinxerit, dicit se ignorasse quis fuerit de dijs, quasi multi dij essent, qui talia facere possent: sic enim dicit immediate:

Ouidius Platonic⁹.

Sic ubi dispositum quisquis fuit ille deorum.
K *Congeriem secuit sectamque in membra redegit.*
Principio terram ne non æqualis ab omni,
Parte foret magni speciem glomerauit in orbis.
Tunc freta diffudit rapidisque tumescere uentis
Iussit, & ambitæ circundare littora terrę.
Addidit & fontes, stagna immensa, lacusque.
Fluminaque obliquis cinxit decliuia ripis.
Iussit & extendi campos sub sydere valles.
Fronde tegi syluas lapidosos surgere montes.

Deinde distinguit cęlum in quinque zonas, & ponit proprietates zonarum, & in terra eodem modo ista distinguit, & hæc a Deo facta dicit, cum sequitur.

Vtque

Vtque duæ dextra cęlum totidemque sinistra.
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis.
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est non est habitabilis æstu.
Nix tegit alta duas, totidem inter vtranque locauit.
Temperiem dedit mixta cum frigore flamma.

Deinde ponit aerem, & in eo ventos collocat, & a quibus mundi regionibus flant, & eorum proprietates posuit, & impressiones metheoricas, vt tonitrua, nubes, & cætera cum dicit.

Imminet his aer qui quanto est pondere terræ
Pondere aqua leuior tanto est onerosior igne.
Illic & nubila illic consistere nubes
Iussit, & humanas moturas tonitrua mentes.
Et cum fluminibus facientes frigora ventos.

Ouid. fuit Platonic⁹ ponēs corpora cœlestia de natura ignis.

Deinde discussis generationibus ventorum & locis eorum subiungit de cœlo quem dicit esse de natura ignea. & in hoc est Ouidius Platonicus. Nam Plato cęlum ignem dicit: quia cœlum & æther pro eodem accipiuntur: æther tamen in sua propria significatione ignem notat: dicit etiam omnia corpora stellarum esse ignea, & sic vult cęlum de natura elementali esse. s. quartum elementū. & in hoc differt ab Aristot. qui vltra quatuor elementa, quæ vocantur quatuor essentiæ ponit quintam essentiā, siue quintā naturam. s. cęlestem non pertinentem aliquo modo ad naturam elementalem, in quo Aristo. valde excellit Platonem, omnesque alios hanc catholicam sententiam, & veritatem physicam asserēs: sed mirabile est, quòd omnes poetę tam qui fuerunt ante Aristo. tam qui post eum venerunt, tenuerūt in hoc Platonis sententiam cęlum ignem vocantes, & dicentes astra esse purissimos ignes. Dicebant ēt isti philosophi, atq; poetę ista astra cibari aquis Oceani: sicut. n. ignis in humido vnctuoso sepi aut olei confouetur, ita per calorem astrorum eleuatis humiditatibus Oceani astra illa ignea fouentur in illis, & fortiora in calore sunt. Vnde aliqui tenētes hanc opinionem dixerunt, ideo in terra Aethiopum maiorem esse calorem quàm in alijs terris, quia ibi est Oceanus, de cuius aquis astra cibantur. Et hāc falsitatem quam poetæ veritatem philosophicam existimabant, more poetico sub integumentis enunciare volentes dixerunt, omnes deos ad epulas fuisse semel ab Aethiopibus inuitatos. Deos namque astra vocauerūt: quia ipsa astra deos putant: sic enim illa vocant. s. Iouem, Phębum, Martem, Dianam, & cæteram dissonam deorum turbam. Ab Aethiopibus autem inuitari est de aquis Oceani, q̄ apud Aethiopes sunt eos alimentum accipere. Ponit ergo Ouidius cęlum ignem esse, & astra lucidiorem ignē, de quo ait hæc.

Poetę dixerunt astra foueri de aquis Oceani & hoc putabant verū & philosophicū.

Et superimposuit liquidum grauitate carentem
Ethera, nec quidquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus discerpserat omnia certis.
Cumque repressa diu massa latuere sub ipsa.
Sydera, cęperunt toto efferuescere cælo.

Poetæ & philosophi multas ueritates audierunt a Iudæis.

Ponit deinde de ornatu cęli, & aeris, & aquarum, atq; terrarum: iuxta modum antiqui legislatoris nostri Moysi in primo cap. Gen. vbi elemēta creata distincta ornata enunciat. Et forte aliquid illius Ouidius videre potuit a Iudæis, qui Romæ, & per Italiam tempore suo habitabant. dicit enim.

Neu regio foret vlla suis animalibus orba,
Astra tenent cęleste solum formæque deorum.
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus vndæ.
Terra feras cepit, uolucres agitabilis aer.

Concludens autem Ouidius distinctionem mundanarum fuit, vt legislator noster Moyses opera diuina in homine terminans, & in hoc incipit poetice loqui:

A cum in omnibus superioribus philosophice, & p maxima parte catholice locut⁹ fuerit. Dicit. n. hoīes fuisse formatos a Prometheo filio Iapeti de luto cū dicit.

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto
Aethere cognati retinebat semina cęli.
Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Pronaque cum spectent animalia cætera terras,
Os homini sublime dedit cælumque videre,
Iussit & erectos ad sydera tollere vultus.

B Non igitur putandum, quòd Ouidius teneat homines fuisse formatos a Prometheo, quasi ibi incœperint, quia ista verba includerent contradictionem. id enim quod Ouidius diceret repugnaret sibiipsi. nam ipse dicit Prometheum hominem fuisse. dicit etiam eum fuisse filium Iapeti, quem & hominem cōfitet: quomodo ergo eum diceret primum hominem formasse cum ipse homo sit, & ante eum hoīes fuerint? Dicendum igitur aliam fuisse positionem Ouidij, q valde fuit cōformis catholicę veritati. Vnde sciendū, q in prædictis versibus de hominis formatione Ouidius ponit duas opiniones manifeste, & aliam. s. tertiā magis occulte: quarū vna est positio poetica. s. quòd Prometheus formauerit homines de luto, & de hac nihil attinet dicere, cū vt dictū sic includat ɔ̄dictionē,

De Ouidij alia opinione conformi catholicę veritati.

C si dicat Prometheus primos hoīes formasse de luto. nec. n. iste est sensus fabulę. Aliorsum. n. tēdit intētio, vt ait Fulgentius in secundo libro Mithologiarū. Alię duæ opiniones sunt: quarum vna aliqualiter naturalis videbatur. i. habere quandam similitudinem naturæ, sed valde falsa est, & repugnat positioni Aristo. & omnium philosophorum. recte sentiētium de conditione animæ, & est q sicut in ipsa terra cum actione corporum cęlestium est virtus ad gignendum quasdam res inanimatas, & multa quoq; animalia, ita dicūt habere quandam virtutem ad formationem hominis, & eductionem formæ eius de potentia materiæ, & sic, q per actionem cęli in ipsa inferiora susceperunt ista inferiora virtutem ad gignēdum primum hominem, & postea per generationem propagati sunt. Sed

D hæc opinio multum est erronea, & repugnat principijs verę philosophiæ. Primo quia solum aliæ formæ possunt educi de potentia materiæ, & sic confitetur Aristo. in lib. de Animalibus, q solus intellectus est q est diuinus, & solus introducitur ab extra. Item quia dato, quòd intellectus humanus haberet cōditiones materiales, sicut dicimus de animalibus brutorum: tamen non poterat sic formari, cum solum sic formentur indiuidua specierum imperfectarum, vt mures, colubri, vermes, & similia quæ habent primum gradum perfectionis animalis: animalia autem perfecta quemadmodum leo, & bos, atque equus sic generari non possunt: sed aut creabuntur, aut propagabuntur deriuatione seminali, & vt hoc esset verisimi-

E lius, isti dixerūt hominem fuisse factum de terra habente virtutem celestem, cum dicit Ouid. vbi supra.

Siue recens tellus seducta nuper ab alto.
Aethere cognati retinebat semina cœli &c.

Alia est positio quæ aliqualiter consonat veritati catholicæ, scilicet quòd Deus formauerit hominem, & quia ista erat intentio ipsius Ouidij, posuit eam ante alias opiniones, & tangit conditionem vel formationē hominis quantū ad id quod proprie est. Est aūt hō ex duobus. s. ex corpore & anima, quantū ad corpus cuilibet notū est, q est de cōditione terræ: iō licet legislator noster tetigerit Genes. 2. c. hominem fuisse

formatum de puluere, vt habet litera hebraica, siue de terra limosa, vt habet litera nostra. Ouidius tamen non tetigit, cum hoc quasi per se notum iudicaret. De anima autem hominis erat plurima dubitatio quibusdam eam dicentibus esse sanguinem, alijs verò asserentibus esse aerem tenuem, & multa in hunc modum, quas opiniones late prosequitur Aristot. in 1. de Anima. voluit ergo quantũ ad hoc determinare Ouidius dicens esse spiritum existẽtem de natura diuina, vt forte genitum a Deo de substantia sua, aut partem substantiæ eius, cum dicit:

Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Hęc autem videt̃ Ouidius accepisse a legislatore nostro, sed nõ pfecte potuisse capere mysterium literę. Nam cum Gen. 2. c. dicatur: formauit Deus hominẽ de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ: putauit Ouid. hoc spiraculum Dei esse de semine diuino. sed lõge aliter est: quia sacra scriptura Gen. ibi loquitur figurate. Ecce igitur de mundi inceptione, aut æternitate, vel quõ se habeat famosissimas sententias. Nam quid sacra fides asserat Gen. 1. & 2. c. hr̃: & prosequendo literam Genesis in duobus. c. aliqualiter explicuimus. Quid aũt teneant philosophorũ famosissimi, & poetę pęne hic dictũ est. Alij aũt poetarũ & philos. de his valde rõnabiliter locuti sũt, vt Orphe⁹ q cũ esset Poeta antiquissimus inter eos Theol. noĩatus, cũ de Deo qd enunciaret promptũ nõ hr̃et, cum ex infinito aere dixit gñatum. De hoc Firmianus Lactantius de nat. deor. lib. 1. c. 5. alia quoq; quãplurima horum deliramenta, quæ per singula recoli non oportet. Hæc aũt valde instructioni circa catholicas positiones nobis valde proficiunt, quia vt ait Aristo. 8. Ethi. ex differẽtibus causatur optima harmonia, si cui forte sermo noster in hac parte onerosus & digressorius videatur, ignoscendum putet: quia & si dilata est, non tñ est delusa sollicitudo inuestigantis: hęc igitur de his dicta suffecerint. *Interroga patrem tuum.* Iste est alius modus sciendi creationem. s. per memoriam antiquorum: quia illo tpe viuebãt homines magno tempore, & audiebant a patribus, auis, & proauis, multa de antiquis, & illi ab alijs antiquissimis proauis didicerant, & sic narratio attingeret ad primordium creationis. *Et maiores tuos.*

(Margin: Conclusio auctoris & epilogus.)

Quid proprie vocantur patres in scriptura. Quæst. IIII.

PATRES vocantur in sacra scriptura ascendẽtes, vt patres, aui, & proaui, vt patet in regula iuris. Nam & rex Nabuchodonosor extra de regulis iuris. sed ibi dr̃ in glosa, ꝙ secundum leges, vt habetur ff. de gradibus in ascendentibus. omnes vocantur parentes, siue patres vsque tritauum: & deinceps vocantur maiores. In descendentibus autẽ omnes vocantur filij vsque ad ter nepotem, deinde vocantur minores, sed in sacra scriptura non seruatur hoc: quia Christus dr̃ filius Abrahæ a quo distat per tres tesserece decades. i. per 42. generationes, vt patet computãdo Mat. 1. c. secus Lucę. 3. c. vbi valde plures sunt: cuius rõ diuersitatis ibi tangitur. *Quando diuidebat altissimus.* Hic ponitur fm̃ beneficiũ. s. gratuitæ electionis: quia sine meritis eorum anteꝗ essent elegit eos, vt patet Mala. 1. c. *Quando diuidebat altissimus gentes.* Dando eis diuersa idiomata: quia ante erat terra labij vnius, post diuisi sunt in multas linguas, vt patet Gen. 11. cap. Et ab hoc vocatæ sunt gentes multæ: si enim vna lingua mansisset non dicerentur proprie plures gentes. *Quando separabat filios Adam.* Idest filios hominum eadem snĩa reperita est, quod sæpe fit in isto cantico. *Constituit terminos populorum.* Idest Chananęorum,

(Margin: Christus filius Abrahæ ab eo distat per 42. generationes.)

F Eucorum, Ethęorum, Ferezęorũ, Gebusęorũ, Amorrhęorum, & Gergesęorũ. *Iuxta numerum filiorum Israel.* Idest fm̃ multitudinem filiorum Israel. Est sensus, ꝙ quando Deus diuisit linguas separauit sibi filios Israel in populum, & separauit septem gentes, vel populos in terra, vbi post habitauit Israel: dando eis a principio illam terram, sed conseruando in posterum pro filijs Israel: quia illa erat tanta quanta sufficeret numero filiorum, Israel. i. toti multitudini eorum. Et istam expositionem tenet Aben Ezra, & satis consonat literæ, qa dicitur. *Constituit terminos populorum.* Idest tantos fecit esse terminos & ambitum terræ gentium illarũ quantum sufficeret Israel. Aliter potest exponi, ꝙ *Quando Deus diuidebat gentes.* Scilicet diuidendo idiomata. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.*

G Idest tot fecit esse gentes vel populos, quot erant filij Israel, quia sicut 70. gentes fuerant iuxta 70. linguas: ita fuerunt 70. filij Israel qui intrauerunt in Aegyptũ. In litera 70. interpretum habetur. *Iuxta numerum filiorum Dei.* Et aliqui exponunt, quòd quando diuidebat Deus gentes. i. quando creauit. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Dei.* Idest prȩordinauit tot esse homines saluos quot erant filij Dei. i. angeli, siue qui steterunt, siue qui ceciderunt: quia ipsi vocantur filij Dei, vt patet Iob. 38. ca. vbi dicitur: cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent oẽs filij Dei, & loquitur ibi de angelis, & licet ista sententia forte vera esset, tamen multum peregrina est: ideo potest esse sensus, qui ante ponebat̃, scilicet ꝙ filij Israel vo-

H centur filij Dei, quia erant specialiter filij sui, sicut vocabantur populus peculiaris, vt patet supra 29. capitu. Nam filij Dei licet omnes homines sint: illi tamen prȩcipue filij Dei sunt qui ad eum specialius pertinẽt. Vnus enim per naturam filius Dei patris est, quia eũ genuit ante secula: nos autem si filij sumus hoc est, quia spiritum adoptionis accepimus, idest ipse libenter nos accepit, & quia qui aliquem adoptat eius specialem curam agit, Deus fm̃ ꝙ de nobis specialiorẽ, aut minus specialem curam gerit, ita dicitur nos in filios accipere, vel non: & hoc dupliciter est: quia vel fm̃ ꝙ aliqui magis adhærent Deo, vel fm̃ ꝙ Deus aliquibus plura bona confert: per vtrunque enim Deo coniungimur, & filij eius vocamur: de primo patet Genes. 6. cap. Nam a principio genus humanum in

(Margin: Qui uere filij Dei sunt, & q hominũ.)

I duo capita distinctum est. s. in Chain & Seth qui fuerunt duo filij Adæ a quo cęteri processerunt: aut alij postea ab Adam geniti lineis horum se admiscuerũt: illi aũt qui pertinebant ad lineam Chain erant carnales valde, totum suum bonũ in præsenti felicitate ponentes: ideo fuerunt appellati hoĩes, quasi solũ essent hoĩes, & non inhiarent ad aliud maius bonũ, qđ esset supra hoĩem. filij Seth, vtpote instituti moribus paternis & aui sui prothoplasti Deũ coluerunt, honeste viuentes quantũ rudis illa ętas sinebat: ideo non vocati fuerunt hoĩes, quasi sola humana saperent, sed vocati sunt filij Dei, cum dr̃ in pallegato. c. videntes filij Dei filias hoĩum. i. filij Seth, qui vocantur filij Dei, viderũt filias hoĩum. i. filias de stirpe Chain: oẽs igitur qui de-

K sideria sancta, & in Deũ prosequuntur, & fm̃ motum diuinæ gratiæ regulantur, vocantur filij Dei, sic patet ad Ro. 7. c. cum dr̃: qui spiritu Dei aguntur hi filij Dei sunt, in quo clamamus Abba pr̃: spiritus enim reddit testimoniũ spiritui nr̃o, ꝙ filij Dei sumus. Scdo modo vocantur filij Dei illi quibus Deus multa bona cõfert, quia videtur eis thesaurizare, sicut patres filijs thesaurizant: & isto mõ Iudęi dicuntur filij Dei: quia De⁹ eis multa bona promittebat, & cõferebat, vt patet ex processu istorũ quinq; librorũ Moysi, & quasi in toto canone veteris testamẽti: ideo satis cõuenienter stat iste sensus, & vtraq; duarũ expositionũ superiorũ satis

tis conuenit proposito. *Pars autem domini populus eius.* Idest de omnibus istis gentibus non assumpsit sibi Deus specialiter, nisi populum suum, idest Iudeos: ita q̄ erant.70.gentes, elegit in populo suo Israel.70. personas, ex quibus populus domini propagaretur, vt sic pars domini ęquipolleret in numero omnibus populis accipiendo vnam personam loco vnius gentis. *Iacob funiculus hæreditatis eius.* Eadem sententia replicata est: funiculus hęreditatis dicitur, quia hęreditates per funiculos diuiduntur, & quasi per funiculum diuisit Deus omnes gentes dando sibi funiculi partem, quæ erat in Iudęis. *Inuenit eum in terra deserta.* Hic ponitur tertium beneficium, scilicet liberatio, & potest intelligi de liberatione spirituali vel corporali. De spirituali, scilicet quia liberauit eos ab idolatria, scilicet in terra Chaldęorum, in qua nati sunt, quando Deus dixit Abrahę, q̄ egrederetur de terra sua, vt patet Genes. 12.ca.& quando eduxit eum de Hur Chaldęorū, vt patet Genes. 11.c.& 15. ideo dicitur. *Inuenit eum in terra deserta.* Idest q̄ quando Deus primo elegit sibi filium erat in terra deserta, idest in Chaldæa, quæ est terra cultui idolorum tradita, & deserta a cultu Dei. *In loco horroris.* Idest timoris: quia ibi per timorē cogebantur homines colere ignem: ideo Abrahā in igne positus est, vt quidam dixerunt cuius veritatem posuimus Gene. 11.& 15.cap. liberauit eos etiam ab idolatria in terra Aegypti, in qua morabantur inter idolatras, & hic non fuerunt liberati ab idolatria, ita q̄ idola non colerent: quia illa coluerunt, vt probauimus late Exodi primo cap. sed liberauit ne in idolatria semper manerent. *Solitudinis.* Idest magni deserti: q̄a multum erat dedita terra Aegypti idolatriæ. Ibi enim fuit primus factor idolorum in imaginibus, qui vocatus fuit Syrophenes, vt patet p̄ Eusebium in Chronicis, & Lucam tudensem. Et ista terra plures deos coluit quàm aliæ terræ, & dedit modum colendi alijs gentibus, de quo multa August. 18. de ciuitate Dei. & inde deducta sunt multa cęremonialia sacrorum, vt ponit Lucanus in fine octaui libri. Qualiter autem Syrophenes primus Aegyptiorum idolatra fuit, & huius mali inuētor in imaginibus in toto orbe, scribit Diophantus Lacedæmonum auctor, qui Antiquitatum. 14. libros scripsit. De hoc etiam Fabius Fulgētius Mithologiarum lib. primo. ca. de idolo. sic ait Diophantus Lacedęmonum auctor libros scripsit Antiquitatis. 14. in quibus ait Syrophenem Aegyptium substantia familiari locupletem filium genuisse, quem velut enormi substantię successorem ineffabili vltra quam paternitas exigebat affectu dilexit. Isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur: quo patri crudele geminæ orbitatis dereliquisset elogium, vt & posteritatis perpetuale suffragium denegasset, & substantiæ propagandæ subitam interceptionem obijceret: quid igitur faceret? aut fęcunda paternitas in scceleritate damnata, aut felix substantia in successione curtata patum erat, vt non haberet quod habuit, nisi etiam nec esset qui obtineret quod reliquit: denique doloris angustiæ quæ semper inquirit necessitatis solatiū, filij sibi simulachrum in ędibus instituit, dumque tristitiæ remedium quærit seminarium potius doloris inuenit, nesciens quòd sit sola medicina miseriarum obliuio: fecerat enim ille vnde luctus resurrectiones in dies acquireret: non in quo luctus solacium inueniret: deniq; idolum dictum est, idest idos doli quod nos latine speciem doloris dicimus. namque vniuersa familia in Domini adulatione, aut comas plectere, aut coronas inserre, aut odoramenta simulachro succendere consueuerat: nonnulli etiam seruorum culpabiles domini furiam euitantes ad simulachrū profugi veniam merebantur: denique huius rei memor

De duplici liberatione Iudæorum.

Quis fuit Primus inuentor idolorum, & ubi.

A Petronius ait. Primus in orbe deos fecit timor. nam & Mintanor musicus in libro musicę quem descripsit ait. Deum doloris quem prima compunctio humani finxit generis. Ex hoc ergo inueteratus error humanis pedetētim cōfectus disciplinis, baratro quodam sęuę crudelitatis prolabitur: iste igitur verissimus atque solidissimus modus est inuentio idoli: licet alibi ex aliorum opinionibus aliter recitemus. Hoc exemplum videtur penitus confirmare Philo Iudæus, qui librum sapientiæ sub Salomonis nomine & verbis conscripsit. nam & verba sua alludunt verbis huius historicę narrationis: cum enim Sapiē. 14. cap. ortum cultus idolorum narraret ait. acerbo enim luctu dolens pater cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum qui tunc quasi mortuus homo fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia: deinde inualescente antiqua consuetudine, interueniente tempore, hic error tanquam lex custodita est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta: & multa in hunc modum in eodem loco.

B

Sed magis potest intelligi litera de liberatione corporali, scilicet quia liberauit populum Israel in deserto dando ei omnia necessaria, & ab hostibus protegendo. *Inuenit eum in terra deserta.* Scilicet in exitu de Aegypto, vbi incępit pro ipso singulariter facere miracula, & maxime inuenit eum in datione legis: quia accipiendo eam factus fuit peculiaris populus Dei, vt patet Exodi 19. cap. & ista lex fuit data in vasta solitudine, scilicet in deserto Synai. *In loco horroris.* quia illa terra horribilis, scilicet plena serpentibus, vt patet supra 8. cap. vbi dicitur ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio, ac dipsas. *Et vastæ solitudinis.* Idest magni deserti: quia ex quo exierunt de Aegypto, semper ambulauerunt per terram totaliter inhabitatam, & sine arboribus, in qua etiam rarissimæ aquæ erant, vel quasi nullæ vsque Cadesbarne circa terminos filiorū Edom. *Circunduxit eum.* Ponitur quartum beneficium, scilicet directio viæ per totum desertum, & administratio omnium necessariorum. *Circunduxit eum.* Idest circuitu duxit: quia Israelitæ non ambulauerunt recto itinere in terra promissionis, sed per magnos terræ circuitus, vt dicitur Iosue 5. cap. & supra 2. cap. dicitur. circuiuimus montem Seyr multo tempore. *Et docuit.* Dando legem in monte Synai: deinde per Moysen dando multa præcepta quæ continentur in his quatuor libris pertinentia ad moralem instructionem, vel docuit, scilicet affligendo pluribus angustijs, quia vexatio dat intellectum, & in moralibus magis docent facta quàm verba, & sic dicitur supra 8. cap. q̄ Deus tentauit & afflixit Israelitas, vt sicut homo erudit filium, sic Deus erudiret eos. *Et custodiuit quasi pupillam oculi sui.* Hic ponitur quintum beneficium, scilicet specialis custoditio a malo, & est locutio figuralis, quia Deus nec pupillam habet nec oculum. sed sicut nos pupillam, in qua virtus visiua ēst, valde conseruamus, ita Deus conseruauit populū istum: nos enim sensum visum alijs sensibus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostēdit, vt patet in principio Meta. sic Deus populū hunc prę alijs elegit. *Sicut aquila prouocans.* Hic ponitur sextū beneficium. s. specialis amor in cōseruando. *Sicut aquila.* Cum enim aquila vult prouocare pullos suos ad volandum, volitat super eos, vt ipsi volare desiderent: ita Deus volens educere de Aegypto Israelitas prouocauit eos ad exeūdum per multa mirabilia, quę ante fecit, vt ipsi confiderent in bonitate & potestate eius. *Expandit alas suas.* Quando pulli aquilę parui sunt, & vult eos transferre de loco longinquo ad alium,

Lex expositio penes liberationem corporalem.

C

D

E

ponit eos ſuper alas ſuas, vt pulli volando non fatigē-
tur, vel ſi aliquis ſagittas ab inferiori parte miſerit, re-
cipiātur ante in alis quàm vulnerent pullos, ita Deus
dixit Iſraelitis Exodi 19. cap. vos vidiſtis quæ fecerim
Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas a-
quilarum, ideſt portaui vos ſine labore, ſicut portant
aquilę fętus ſuos, vel ſicut ipſę ſe opponunt vulnerā-
das, ne vulnerentur pulli: ita poſui ego angelum,
cum nube inter vos & Aegyptios, vt non valerent
accedere ad nocendum vobis, vt patet Exodi 14. cap.
Et portauit in humeris ſuis. ſic dicitur ſupra primo cap.
portauit te dominus, vt ſolet homo geſtare paruulū
Dei poten tia hic oſtenditur ꝑ Iudęis. filium ſuum. *Dominus ſolus Dux eius fuit.* Hoc poni-
tur ad demonſtrandum potentiam Dei, quia non in-
diguit alterius adiutorio ad faciendum hęc omnia,
vel ad excludendum idolatriam, quia diceret aliquis
Deus colendus eſt, quia eduxit nos per deſertum in
manu forti, ſed etiam colendi ſunt alij dij, quia cum
adiuuerunt ad faciendum hoc: ideo dicitur ꝙ Deus
ſolus ductor erat, & non erat cum eo Deus alienus.
Conſtituit eum. Hic ponitur ſeptimum beneficium ſci-
licet introductio in terram promiſſionis. *Conſtituit
eum.* Ideſt populum Iſrael. *Super excelſam terram.*
Ideſt ſuper terram promiſſionis quæ excelſior eſt cę-
teris terris: quia eſt in medio terræ habitabilis, & cū
terra ſit rotunda neceſſe eſt, quòd partes quæ declināt
ad oppoſitas & diſtantes plagas mundi, ſcilicet meri-
diem, aquilonem, Orientem, & Occidentem de-
preſſiores ſint ex connexitate reſpectu lineę rectę ia-
centis ſupra terram habitabilem plano modo, & hoc
patet in linea recta iacēte ſuper quamlibet ſphęram:
ſed reſpectu cęli vel centri terræ quęlibet terra ęqua-
liter alta eſt.

Vt comederet fructus agrorum. Quia iſta terra abundat
in omnibus fructibus, vt patet ſup. 11. cap. *Vt ſuggeret
mel de petra.* Ideſt de terra petroſa: quia in monti-
bus terrę promiſſionis inter petras ſunt arbores, in
quibus mel fieri apes, vel quia iſti Iſraelitę come-
dere debebant omnia, quæ poſſederant populi terræ
promiſſionis, & iſti reconditum habebant mel in va-
ſis de petra, de quibus illud poſt Iſraelitæ comedebāt.
Oleumque de ſaxo duriſſimo. Quia inter ſaxa oliuæ multę
erant, de quibus oleum in abundantia habebatur,
vel ponuntur iſta duo ad ſignandum magnam terræ
vbertatem, ſcilicet quòd tam fertilis eſt, quòd non
ſolum terra bona daret fructus, ſed etiam de lapidi-
bus videretur fluere mel & oleum, & ſic loquitur
Eſaias de temporibus Meſſiæ ſtillabunt montes dul-
cedinem. *Butyrum de armento, & lac de ouibus.* In iſtis
abundat multum terra illa, quia paſcualis valde eſt;
ideo vocatur ſępe terra lacte & melle manans.
Cum adipe agnorum & arietum. Non quòd ipſi comede-
rent adipem, quia ſub pœna mortis eis interdictus
erat, vt patet Leui. 7. cap. ſed quia multum habebant
de adipe ad ſacrificia, & ponitur hoc ad laudem terræ
illius. *Filiorum Baſan.* Ideſt hominum habitantium
in terra Baſan: quia illa terra multum paſcualis erat,
quam tenebat Og qui dicebatur rex Baſan, vt patet
ſupra ſecundo cap. & fuit iſta terra in ſorte dimidiæ
tribus Manaſſe, vt patet eodem capitu. *Et hircos cum
medulla tritici.* Ideſt cum pinguedine tritici: medul-
Medulla tritici q̃d ſit. la dicitur aliquid electum, & valde ſapidum in anima-
li: ita medulla tritici dicitur triticum electum & ſapi-
dum, vel vocatur medulla tritici farina candida de-
tracta ſuperfluitate corticum, quæ in furfures va-
dit. *Et ſanguinem vuæ meraciſsimum.* Ideſt vinum rubeū
quod vocatur ſanguis, & hoc erat meraciſsimum. i.
puriſſimum, & fortiſsimum: & abundat in terra pro-
miſsionis, vt patet Gen. 49. cap. lauabit in vino ſtolam
ſuam, & in ſanguine vuę pallium ſuum. *Incraſſatus eſt.*

F probato ꝙ Deus colendus eſſet: hic ſubiungitur q̃uo
populus ab eius cultu receſſurus eſſet. *Incraſſatus eſt di-
lectus.* Ideſt Iſrael qui erat dilectus repletus fuit bonis
temporalibus. *Et recalcitrauit.* Nolendo obedire le-
gi Dei. *Impinguatus.* Dicitur qui carne cutem reple-
tam habet, vt nulla cutis uacuitas, vel rugatio videa-
tur. *Dilatatus.* dicitur cui ex ſuperabundanti pinguedi-
ne cutis diſtenditur: ne ſuper debitam diſpoſitionem
membrorum promineat quædam inepta groſſities
ſimile aliquid habens eis, qui inflati ſunt, & ſignant
iſta ſuperabundantiam pecuniarum, poſſeſſionum,
& corporearum delectationum. *Vnde incraſſatus eſt.*
Delitijs. *Impinguatus eſt.* Diuitijs. *Dilatatus eſt.* Honori-
bus. Iſta ſolent homines extra rationis metas efferen-
do multis malis implicare. *Dereliquit Deum.* Conuer-
G tendo ſe ad cultum idolorum. *Factorem ſuum.* Ideſt quē
colere debebat, quia creauit eum. *Et receſſit a Deo.*
Non impendendo ei debitum cultum. *Salutari ſuo.*
Ideſt qui ſaluauit & liberauit eum ab omni malo.
Prouocauerunt eum. Scilicet ad iram ad puniendum
eos. *In diis alienis.* Ideſt colendo deos alienos. *Et in abo-
minationibus ſuis.* Ideſt in quibuſdam peccatis hor-
ribilibus quæ faciebant ad cultum idolorum, vt im-
molare filios, & facere maximas turpitudines in ſa-
cris priapi, de quibus ſupra 18. cap. *Immolauerunt dæmo-
niis.* Quia eos colebant apparentes in quibuſdam effi-
giebus, & aliquando eis ad quæſita reſpondentes, &
ita colebant Aegyptij Apin, qui in forma candidiſſi-
mi tauri apparebat quolibet anno ſemel. *Et non Deo.*
H Et hoc maius peccatum eſt, & maximum, immolare
enim vero Deo & dęmonibus magnum peccatum
eſt: quia id quod proprium eſt Dei dęmonibus datur,
vt faciebant Samaritani, qui Deum timebant, ſed dę-
monibus immolabant, vt habetur 4. Regum. 17. cap.
ſed peius eſt dęmones colere, & Deum non colere:
quia hic quod eſt Dei datur dęmonibus, & quod Dei
eſt ſeparatur ab eo, & hoc peſſimum eſt. *Diis quos
ignorabant.* Quia neſciebant eos eſſe Deos per doctri-
nam maiorum ſuorum, nec per experientiam mira-
culorum, quæ diuinam poteſtatem demōſtrant, cum
uera ſunt. *Noui recenteſque venerunt.* Quia non conſue-
uerant eos colere patres eorum, ſed ipſi nouiter adin-
uenerunt eos, & dicuntur recentes, non quia illi dij
nunquam culti ſint, ſed quia nunquam ab iſta gente
I culti ſint. vnde Saturnus qui inter deos antiquiſſimus
eſt, vt patet Metamor. libro primo, & ſæpe per Au-
guſtinum de ciuit. Dei. & Lactantium de natura deo-
rum lib. 1. ſi à Iudæis aliquo tempore incœptus fue-
rat coli, diceretur Deus recens. *Deum qui te genuit.*
Ideſt qui creauit te, vel qui animam corpori tuo infu-
dit, vel patri tuo vim generatiuam tribuit. *Et oblitus es
domini.* In genere ingratitudinis nullum peius vitium
eſt quàm beneficiorum obliuiſci, quòd faciebant ido-
latræ Iudæi non reducentes ad memoriam tanta Dei
beneficia propter quæ in infinitum regratiari debe-
rent. *Vidit dominus.* Hic ponitur tertium, in quo de-
monſtratur Deus in iudicio iuſtus: & continet tria.
Primum punitionis vel comminationis materia. Se-
K cundum dilatationis cauſa. ibi. *Dixi vbi ſunt.* Tertiū
punitionis forma. ibi. *Nonne hæc condita. Vidit dominus.*
Iniquitates iſtorum circa cultum idolorum. *Et ad ira-
cundiam concitatus eſt.* Ideſt ad punitionem in qua vide-
tur iracundus: licet non ſit: ſed ſolum iuſtus eſt. *Pro-
uocauerunt eum filij ſui & filiæ.* Ideſt Iſraelitæ, qui erant
ſpecialiter filij ſui, & hoc deteſtabilius eſt, quia quan-
do illi quos Deus non ſuſcepit in ſingularem cuſto-
diam, nec eos dotat ſingularibus donis, Deum offen-
dunt per idolatriam: licet peccatum ſit, tamen non
ita graue, ſicut cum illi offendunt qui dilecti eius vo-
cantur: ideo Deus in ſolos Iudæos iraſcebatur, cum

idola

idola colebant: non autem in gentiles, vt diximus supra 6. cap. *Et ait abscondam faciem meam*. Prima pęna est subtractio diuini auxilij. *Et considerabo nouissima eorum*. Idest dissimulās me non videre, cōsiderabo nouissima eorum, idest quem finem & fructum acquirent de idolatria sua.

Prima pęna est subtractio diuini auxilij.

Generatio enim peruersa est. Subditur ratio pęnæ: quia generatio peruersa est, idest gens malæ voluntatis. *Et infideles filij*. Idest ipsi sunt filij mei infideles mihi, quia non seruant pactū quod cum eis pepigi: & dicuntur hic infideles filij nō per negationem fidei, sed fidelitatis. *Ipsi me prouocauerunt*. Idest me offenderūt. *In eo qui non erat Deus*. Idest colendo eum qui nō erat Deus. *Et irritauerunt*. Idest ad iram prouocauerunt. Vnde versus Ebrardi

Irritat adnihilat irritat prouocat iras.

In vanitatibus suis. Idest in idolatria. Vanum dicit, ꝙ nihil est, qui autem idola colunt nihil colunt: quia idolum nihil est, vt habetur prima ad Cor. 8. cap. vel vanum dicitur quod non consequitur finem suum, & tunc omnia opera mala vana dicuntur, quia non consequuntur finem suum: quia omnium mortaliū cura quos diuersorum studiorum labor exagitat, diuerso quidem calle procedit, sed ad vnum beatitudinis terminum nititur peruenire, vt ait Boetius de cōsola. lib. 3. prosa 2. Hunc tamen finem per mala opera attingere impossibile est: quia ad fęlicitatē probra non veniunt, vt patet 4. de consola. prosa 2. *Et ego prouocabo eos*. Idest ad pęnā & merorem deducā. *In eo qui non est populus*. Idest inducendo super eos persecutores gentiles, qui non sunt populus meus, vt sicut ipsi me irritauerunt in eo qui non erat Deus eorum, ita ego eos in eo qui non est populus meus. *Vel in eo qui non est populus*. Idest inducam super eos gētem vilem, & despectam, quę non habet nomen populi: & hæc dominabitur eorum: quia qñ Israelitæ colebant idola, quicunque princeps gentilis veniret super eos, etiā si esset paruæ potestatis deprimebat eos.

Et in gente stulta. Hoc erat magnum dedecus Israelitarum ꝙ gens stulta dominaretur eorum. Aliter potest intelligi. *Ego prouocabo eos in eo qui non est populus*. Idest sicut ipsi irritauerunt me prouocantes ad iram in eo qui non erat Deus, idest facientes de me vel cōtra me tanquàm non essem Deus eorū: ita ego prouocabo eos ad tormenta & pœnas deducens in eo, qui non est populus, idest tanquàm non sit populus meus, quasi dicat, sed essent ipsi populus meꝰ, & ego non deberem sic punire ipsos: tamen quia me prouocauerunt, ego puniam eos tanquam non esset populus meus.

Et in gente stulta irritabo eos. Idest ita eos prouocabo ad pœnam vel ad derisum, sicut prouocantur homines stulti. Si enim contingat aliquando puniri ex aliqua causa viros nobiles & prudentes, puniuntur quibusdam pœnis non multum dehonestantibus: stulti autem pęnas vilipensionis magnæ suscipiunt. Iudæis igitur sic accidebat, quòd quando peccabant, & aliquæ gentes veniebant super eos, faciebant multa ludibria & opprobria, ita vt homines canos & reuerendos tanquam paruulos exprobrarent, vt patet supra 28. cap. cum dicitur. adducet Dominus super te gentem de lōginquo de extremis finibus terræ, gentem procacissimam, quę non deferat seni, & non misereatur paruuli: & sic fecerunt Romani multa ludibria in Iudæos, quādo capta Hierusalem eos tenuerunt. *Ignis succensus est in furore meo*. Idest in ira mea exarsit contra eos magna vindicta quæ signatur nomine ignis.

Et ardebit vsque ad inferni nouissima. Facit comparationem de magno igne corporeo, qui terram com-

A burit & incinerat: quia sic punitio magna Dei totum hominem eradicat.

An istud intelligatur de pœna inferni, quod dicitur in cantico Moysis ardebit vsque ad inferni nouissima.

Quæst. V.

ALIQVI volunt intelligere hoc de pœna inferni, quæ vltimate dabitur non conuersis: sed non conuenit literæ sequenti quæ de temporali loquitur: nō potest enim vllo modo intelligi hoc de pęna inferni, aut aliqua alia data impijs, quæ incipiat in eis pęnam inferni: quod dico propter pęnam quæ erit in conflagratione ante

B iudicium. Nam vt ait beatus Petrus in canonica sua secunda cap. 3. Ignis adueniet ante iudicium cum dicitur: cęli autem & terra eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicij & perditionis impiorū hominum. Adueniet autem dies Domini sicut fur in qua cęli magno impetu transient, & elementa vero calore soluentur: terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur, sic patet Psal. 49. cum de iudicio finali agatur dicitur. manifestè veniet Deus noster nō silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, in circuitū eius tempestas valida. quòd autem intelligatur hoc de iudicio patet per id quod in sequenti versu habetur, scilicet aduocauit cęlum de sursum, & terram discernere populum suum, idest quòd cœlum & terra dabunt testimonia de bonis & malis ibi. Hæc igi-

C tur generalis mundi conflagratio, in qua elementa calore soluentur, bonis erit quasi quidam sopor gratus prouocans ad quietem. Malis autem erit principiū horrēdi iudicij, atque intolerabilis angustiæ: sicut dicebatur in epistola beati Petri, scilicet quòd cœlum, & terra repositi sunt igni reseruati in die iudicij, & perditionis impiorum. Non enim de hac angustia malorum in igne potest intelligi hoc: quia ideo de illa diceret aliquis intelligendum fore: quia de illo poterat exponi sic ad literam, vt iacet & non de hoc. Sed hoc non potest stare. primo quia Deus puniebat Israelitas quando peccabant in eum, non igitur expectaret vsque ad illud tempus ad puniendum, sed immediate puniret.

D Item non potest intelligi ista litera sic, vt iacet de illo tempore, quia illa conflagratio magna erit, tamen non exuret totam terram, ita quòd totum elementū vertatur in cineres. nam tunc necesse erat omnem aquam deficere, & sic periret aliquod elementum, qđ falsum est: quia non corrūpetur aliquid, sed totus orbis in sua perfectione manebit.

Item quòd terra tantum crematetur non potest stare, quia illa conflagratio non fiet ad deuastandum, sed ad purgandum & innouandū, sicut dicitur Apoc. cap. 21. cum fieret sermo de extremo iudicio: ecce ego noua facio omnia: sed tanta consumptio & deuastatio est. ergo non fiet. Item non potest hoc intelligi de pœna inferni, quæ malis in malo finientibus infligenda est: quia litera sequens satis declarat debere hoc intelligi de pœna temporali.

E Item quia ista verba repugnant tali sententiæ. nam dicitur, quòd iste ignis qui succendetur, ardebit vsq; ad inferni nouissima: in quo innuitur, quòd iste ignis incipiet in superficie terrę, & tātum perueniet quòd intrabit in viscera inferni: sed nihil tale est, quia quando mali in inferno puniti fuerint, nō erit aliquis ignis in superficie terrę cōsumens eam, sed solum erit ignis gehennæ inter ipsos damnatos. Dicendum igitur, ꝙ intelligatur ista litera de punitione temporali, & est metaphora, scilicet ꝙ sicut magnus ignis, quando accenditur vorat omnia, ita sit in magna Dei indignatione,

tione, quod patet in sequenti. *Deuorabit terram cum germine suo.* Idest sicut magnus ignis terræ superficiē cōburit, & omnia gramina, & cūcta virentia, ita ira Dei omnia bona hominis cito disperdit: vel potest intelligi ad literam, quia sic dicebatur supra 28. cap. quòd de cœlo descenderet puluis & cinis ad desiccandum terram & virentia cuncta.

Et montium fundamenta comburet. Quia magnus ignis penetrat profunda terræ: sic pena à Deo inflicta mouet potentes viros. *Congregabo super eos mala.* Vt non veniat vna pena sola: sed multæ ad grauius affligēdū. *Et complebo sagittas meas in eis.* Idest mittam super eos omnia mala quæ scripta sunt supra 28. cap. donec cōpleantur in eis. & vocantur sagittæ, quia improuisis nobis adueniunt sicut sagitta ex abrupto venit.

G *Consumentur fame.* Quia cum saturitate Deum non coluerunt. hęc pęna est de maximis pęnis, quæ infligendę erant Iudæis pro peccato, & actualiter affligebantur cum peccabant: de qua multa exprimuntur Leui. 26. cap. s. visitabo vos in ardore & egestate: qui conficiat oculos vestros, & consumat animas vestras: frustra seretis sementem quæ ab hostibus deuorabitur, postquam confregero baculum panis vestri: ita vt decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, & supra 28. cap. vbi catalogus maledictionum habetur: multa facinora & horrendę pęnę eis in malo famis futuræ prænūciantur cum dicitur. percutiat te Dominus egestate, & aere corrupto, & rubigine donec pereas: sit cęlum quod supra te est æneum, & terra quam calcas ferrea. det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem de cęlo: descendat super te cinis donec conteraris: & postea obsidebe-ris intra portas tuas in omni terra, quam Dominus Deus dabit tibi: & comedes fructum ventris tui, & carnes filiorum atque filiarum tuarum in angustia & vastitate, qua opprimet te hostis tuus: homo delicatus & luxuriosus valde inuidebit fratri suo, & vxori, quæ cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum suorum, quos comedet: quia nihil habeat in obsidione aliud, & penuria, qua vastauerint te inimici tui. tenera mulier & delicata, quæ super terram ingredi nō valebat, nec pedis vestigiū figere propter mollitiem, & teneritudinem mētis nimiam, inuidit viro suo qui cubat in sinu eius, super filij & filię carnibus, & illuuie secundinarum, quæ egrediuntur de medio feminum eius, & super liberis qui eadem hora nati sunt: comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione & vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.

Maxima pœna quæ pro peccato Iudæis erat inſligēda.

Deuorabunt eos aues morsu amarissimo. Inducūtur hic multę creaturę pugnantes contra peccatores: quia armabit creaturam in vltionem inimicorum, & pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos Sap. 5. cap. vt qui cunctis sibi seruientibus Deo subiectus esse noluit, omnia sibi sentiat efferata: & fiet vt aues quæ viuos homines contingere non audebant, diuina dispositione eos ad interitum prosequantur.

Morsu amarissimo. Quia per plures morsus eos diutine lacerabunt vsque ad mortem. *Dentes bestiarum.* Quia mittebat Dominus leones, & vrsos de sylua, lupos, & alias feras quæ lacerarent eos, vt patet de duobus vrsis, qui lacerauerunt quadragintaduos pueros, quia illudebant Heliseo dicentes ascende calue, vt habetur 4. Regum 2. cap. *Cum furore trahentium super terram.* Idest prouocando contra eos animalia, quæ toto corpore per terram reptāt, & trahunt venenum dilatando, & constringendo.

Atque serpentum. Idem est. sed ponuntur propter differre per magnum & paruum: vt trahentia super terram sint colubri, viperæ, reguli, lacertę & similia, serpentes vocentur magna reptilia, vt aspides, & boas anguis, qui ita magnus est, vt boues integros deuoret, vnde boas a deuoratione boum dictus est. de hoc Solinus in Polistor. c. de Italia. nascitur in calabria q̄ est prouincia apud Romam. *Foris.* Idest ab extra, scilicet ab hostibus. *Vastabit eos gladius.* Destruendo eos & semen eorum. *Et intus pauor.* Quia non confidebant vitæ suæ in nocte dicentes, quis daret nobis mane? & in die dicentes quis daret nobis noctem? vt patet supra 28. cap. *Iuuenem simul ac virginem.* Idest omnes non habita differentia ætatis, & sexus. & ponuntur istæ duæ ætates quę sunt floridiores, scilicet in homine iuuentus, in muliere ætas virginalis: quia non est subiecta angustijs pariendi & laboribus nutriendi. *Et lactentem.* Idest puerum qui ad vbera pendet, cui etiam propter ætatis teneritudinem non miserebuntur hostes. *Cum homine sene.* Nec hunc propter canitiem reuerebūtur. *Et dixi.* hic ponitur Deus vt proponens delere gentem illam propter iniquitates. *Et dixi.* Idest proposui eos delere dicens. *Vbinam sunt.* Loquitur ad modum hominis irati quærentis hostē ad occidendum. *Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.* Delendo eos cum semine eorum ne maneat posteritas. *Sed propter iram inimicorum.* Ponuntur dilationes diuinæ punitionis, & videtur Deus quātum ad hoc subito mutari, sed nullo modo mutatur in se. mutantur tamen ista inferiora de quibus Deus aliquando loquitur, vt magis diximus supra 18. cap. scriptura cum vult nobis declarare punitionem inflictā nobis a Deo, & quia non possumus eam intelligere secundum modum diuinum, proponit eam per modum humanum: ideo nobis iracundiam & subitam mutationem aliquando insinuat.

H *Sed propter iram inimicorum distuli.* Quia si punirem eos per hostes tanquam per ministros, hostes videntes magnalia quę faciebant, attribuerēt potentiæ suę & non darent laudē nomini meo, sicut habetur Abacuc. 1. cap. de Nabuchodonosor gloriante, quia subdebat sibi Iudæos: nec in hoc attribuebat aliqd Deo vbi dicitur. totum in hamo suo subleuauit, & traxit illud in sagena sua, & cōgregauit in rete suum: super hoc lętabitur & exultabit: propter hoc immolabit sagenæ suæ: & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. *Ne forte superbirent hostes eorum.* Tollendo mihi honorem debitū, & sibi applicando. *Manus nostra excelsa.* Idest valde potens. *Et non Deus.* Hoc valde malum erat. si enim ipsi adiuti a Deo facerent magnalia, & in hoc gloriarentur non considerantes vtrum Deus fecerit, peccatum quidem est: sed maius cū recogitant de Deo, & negant ipsum fecisse sicut isti. & sic fecit Sennacherib qui credebat se posse pugnare contra Deum Israel dicēs, quòd sicut destruxerat deos aliarum gentium, ita faceret de Deo Israel: quia non posset adiuuare Iudęos, vt patet 4. Reg. 18. cap. sic Nabuchodonosor qui mādauit nullum alium vocari Deum pręter seipsum facientem mirabilia opera & victorias, vt habetur Iudith. 2. cap. ideo mandabat omnes deos nationum destrui, vt ipse solus Deus vocaretur. sic autem Salmanasar rex Assyriorum qui transtulit regnum Israel in terram Medorum, vt patet 4. Regum 17. cap. gloriabatur se potuisse ex virtute sua contra omnia regna terrę, & subiecisse gentes multas, vt patet Esa. cap. 10. cum dicitur. væ Assur virga furoris mei & baculus ipse: in manu eorū indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & cōtra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prędam: & ponam illum in conculcationem quasi lutum platearum: ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non sic æstimabit: sed ad conterendum erit

cor eius: & ad internetionem gentium non paucarum: dicet enim nunquid non principes mei simul reges sunt? quomodo inuenit manus mea regna idoli, sic & simulachra eorum de Hierusalem & de Samaria: nũquid nõ sicut feci Samariæ & idolis eius, sic faciam Hierusalẽ & simulachris eius? dixit enim in fortitudine manus meę feci, & in sapientia mea intellexi, abstuli terminos populorum, & principes eorum deprędatus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residentes, & inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem plurimorum: & sicut colliguntur oua quę derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui: & nõ fuit qui moueret pẽnam, aut aperiret os, & ganniret. Ecce in his omnibus magna superbia regum de victoria eis a Deo speciali gratia concessa quasi ipsi soli fecerint. *Gens absque consilio*. Loquitur de aduersarijs se glorificãtibus. *Absque consilio*. Quia non inquirit cauere mala quæ Deus eis infligere posset: non gloriarentur. *Et sine prudentia*. Idest nesciẽs eligere sibi bonum: quia si Dei bonitatẽ & magnitudinem consideraret, & quanta bona eis largiri posset, ei subijcerentur gratulantes de tanto adiutorio. vel vocatur gens sine consilio & prudentia, idest inscia vel irrationalis: quoniã si aliquid intellectus haberent manifeste cognoscerent quòd non fecerunt ipsi hęc, sed Deus. *Vtinam saperent*. Idest pręterita considerarent. *Et intelligerent*. Pręsentia. *Et nouissima prouiderent*. Idest ex hoc iudicarent circa futura. est sensus secundum sequentem literam quòd Deus vellet, vt isti aduersarij Iudęorum cõsiderarent, quomodo paucissimi de Iudęis persequebantur multos de alijs gentibus, quando Deum propitium habebant: & intelligerent nũc quòd ex quo Iudæi Deum offensum habent, pauci de ipsis multos Iudęos persequuntur. & ex hoc prouiderent circa nouissima, idest considerarent quid posset accidere in futuro, scilicet quòd quando Iudæi Deum placatum habuerunt, & ipsi hostes Deum offensum, quòd paucissimi de Iudeis persequerentur omnes hostes, vel alij loco eorum: vt Assirij gloriabantur se destruxisse Israelitas: ideo à Chaldæis destructi sunt. Chaldæi autem gloriabantur destruxisse Iudam: ideo Persę & Medi deleuerunt eos.

De aduersarijs se glorificantib.

Quomodo persequebatur vnus mille. Intelligitur de hostibus, ita quod vnus de eis persequebatur mille Iudęos, & duo de illis fugabant decem mille Iudæos. quasi dicat si ipsi intelligentiam haberent, satis pateret quòd hoc non faciebant ipsi: quia secũdum naturam impossibile est: sed diuina virtus Iudæos puniens faciebat. Et non est sic intelligendum ad literam quòd duo fugarent decem millia, quia nũquam tale legitur in historijs sacris: sed ponitur numerus certus pro incerto ad signandam manum Dei vltricem, & non manum hostium.

Nonne ideo quia Deus suus vendidit eos. Idest satis patet, quòd non est alia causa quare duo de hostibus decem mille Iudæos fugarent: nisi quia Deus suus vendidit eos, idest quia tradidit tãquàm venditos in manibus hostium.

Duplex literæ expositio.

Et Dominus conclusit illos. Scilicet in manu hostiũ, vt fugere non possent, sed omnes caderent gladio. vel potest referri superius ad Iudæos sic. vtinam considerarent hostes quomodo duo de Iudæis fugabant decem millia de hostibus, vt fuit in tempore Gedeonis, vt patet Iudi.c.8.& 7. quia Gedeon cum trecentis viris iuit contra castra Madianitarum, Amalechitarum, & omnium orientalium, & mortui sunt de hostibus centum & viginti mille viri. Et Samson qui solus erat, occidit de Philistin mille viros cum mandibula asini, vt patet Iudi.15.cap. nunc autem si duo de A hostibus fugant decem millia illorum, non est propter aliam causam, nisi quia Deus eorũ vendidit eos.

Non enim est Deus noster, vt dij eorum. Respondet tacito argumento hostium. dicerent enim nos fecimus hęc, & non Deus: quia non est verisimile quòd Deus eorum puniret eos, sicut nec dij aliarum gentium puniunt cultores suos. respondetur, non est Deus noster vt dij eorum, quia dij eorum iniquitatem diligunt, Deus noster iniquitatem abominatur, vt patet Psalm.5. quoniam Deus non volens iniquitatem tu es. dij eorum non puniunt malum, quia illud amãt. Deus noster punit malum, quia illud abominatur. & magis punit in nobis quàm in alijs gentibus, vt habetur 2.Machab.6.cap. non enim sicut in B alijs nationibus Deus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies venerit in plenitudine peccatorum puniat, ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos iudicet. quia multo tempore nõ sineret peccatores ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere magni beneficij indicium est.

Salutare est peccatores cito puniri.

Inimici nostri sunt iudices. Idest quando Deus noster vult punire nos, facit inimicos nostros iudices, idest executores iudicij sui, vt patet de Assirijs, de Chaldæis, Romanis, & alijs gentibus quæ Iudæos afflixerunt quantum volebant pro suo arbitrio iudicantes. sic Deus multoties loquitur in prophetis, vt patet Abacuc. cap.1. cum agitur de Nabuchodonosor punituro Iudæos. dicitur enim. Domine in iudiciũ posuisti eum: & forte vt corriperes fundasti eum, C idest posuisti eum ad iudicandum, scilicet vt sit iudex sententiam contra Iudęos proferens, & executioni tradens. eodem modo dicitur de rege Assyriorum, quem Deus ponebat vt ministrum percussionis, scilicet vt ipse loco Dei sumeret vindictam de Israelitis, & tamen excedebat. de hoc Esaiæ 10.cap. sic dicitur. væ Assur virga furoris mei & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi. & postea in eodem cap. cum Deus inuehitur in eum increpando vocat eum virgam dicens. nunquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? quomodo si leuetur virga contra leuantem se, & ba- D culus qui vtique lignum est: quasi dicat ita erant isti reges contra Deum.

De vinea sodomorum. Hic ponitur causa quare hostes Israelitarum erant iudices eorum, scilicet propter graues iniquitates in quibus comparantur Sodomitis. & vocantur principes sodomorum principes Iuda, vt patet Esaiæ 1.cap. & dicitur de eis quòd peccatum suum quasi sodoma prædicauerũt, nec absconderunt, vt habetur Esaiæ 3.cap. & quia peccatum est consummatum in tribus, siue in corde, siue ore, vel opere: ideo ponuntur hic tria, scilicet vinea quantum ad primum: vua quantum ad secundum: vinum quãtum ad tertium. & est ordo inter ista: quia ex vinea procedit vua, ex vua vinum. sic ex peccato cordis peccatum oris, & ex peccato oris, peccatum E operis.

Israelitarũ hostes quare eorum iudices fiebãt.

De vinea sodomorum vinea eorum. Idest sicut vinea sodomorum fędissima est: ita cogitatio istorum fędissima erat. postquam quatuor ciuitates illæ subuersę sunt, vt patet supra 29.cap. mansit terra illa sterilis: & licet ibi arbores sunt, quę poma aspectui pulchra habeant, si tamen accipiantur in cinerem resoluuntur, & fętent, & fumum exhalant in testimonium nequitię eorum, vt ait Isidorus Etymol.lib.15.& sic credendum est de alijs arboribus. de hoc Solinus in Polistor.cap.de Iudæa.

Mirabile s de sodoma terra.

Et de suburbanis Gomorræ. Suburbaña dicũtur quędam

dam spatia terræ extra muros ciuitatis, in illis plantantur vineæ vel arbores aliæ. & idem est de Gomorra, sicut de Sodoma, quia illę quatuor ciuitates hoc pessimo vitio laborabant.

Vua eorum vua fellis. Multi libri habent felix cum x, ita quòd sit in nominatiuo: sed corrupti sunt, quoniam debet hic poni genitiuus huius nominis fel.

Vua eorum. Hic signatur peccatum oris. *Vua fellis*. Idest amara vt fel: quia locutio istorū erat amara, idest amaricans corda eorum, quibus loquebātur inclinando eos ad malum: quoniam corrumpunt bonos mores eloquia mala, vt patet 1. Corinth. c. 15. Vel amara, quia in verbis suis Deum ad amaritudinē iracundiæ prouocabant. sic patet Malach. 2. cap. laborare fecistis Deum in sermonibus vestris.

Botr⁹ duo significat. *Et botrus amarissimus*. Botrus duo significat, scilicet racemum, & acrestam, & vtrumque amarissimum erat. si accipiatur botrus pro racemo est sensus quòd sicut quęlibet vua, idest quęlibet locutio istorum est amara, ita racemus qui dicit congregationem vuarū, idest verborum multiplicatio amarissima erat: quia amarum additum amaro, amarius & amarissimum facit. *Fel draconum vinum eorum*. Hic significatur peccatum operis quod super alia duo amarum est, sicut fel draconū cæteris amaris amarius est: ideo Aethiopes qui dracones comedunt, vt patet Psal. 103. Draco iste quem tu formasti ad illudendum, & dedisti eum in escam populis Aethiopum: primo abstrahunt partem illam nigram in qua fel est, & cætera sibi propinqua, & deinde sine timore comedunt, lingua etiam amputata: quoniam ista venenosa sunt, & carnes istę multum proficiunt contra venenum. de hoc habetur in libro de proprietatibus rerum 18.

Venenum aspidum insanabile. Idest ita graue est contra me opus eorum sicut venenū aspidum, quod inter omnia valde pestiferum est: ideo insanabile ita quòd nullū remedium ei adhiberi potest. sunt enim

Quales sint apides. aspides magni serpentes in motu velocissimi, vt flumina & maria transuolent, qui oculos aliqualiter obuersos habent: vt ante se nihil videant sed lateraliter. magis ergo auditu quàm visu valent: & siquis hominum aliquem illorū occiderit, quoniam semper duo sunt, scilicet masculus & fęmella, superstes hominē occisorem insequitur, vt nullis viarū recessibus euadere valeat: sed etiam si inter multos homines ille introierit aspis eum relictis cęteris solum tenebit, & occidet, vt de proprietatibus rerum lib. 18.

Punitionis forma. *Nonne hæc*. Hic ponitur tertium, scilicet punitionis forma, & tanguntur duo. Primum propter tempus concessum ad pęnitendum neglecta punitio. Secundum hostium destructio ibi. *Videte quòd ego sum*.

Nonne hæc condita sunt. Loquitur Israelitis nō conuersis per modum hominis irati dicens. non putetis quòd ex eo quòd puniui vos hactenus non sim vltra puniturus: quia pœnæ vobis inferendæ conseruatæ sunt apud me.

Duplex expositio literæ. *Nonne hæc*. Idest punitiones infligendæ. *Condita sunt*. Idest abscondita sunt vel conseruata. *In thesauris meis*. Idest in loco secreto. sicut enim thesaurus signatus in loco tutissimo ponitur, ita mala vel bona quæ certissime ventura sunt, sed nondum sentiuntur, in thesauris recondita esse dicuntur. Aliter autem hoc intelligi potest referendo ad ea quæ immediate dicta sunt, scilicet ad vineam, vuam, & vinum, & venenum. nam per illa designabatur culpa Israelitarū in corde, voce, & opere. & quia pro omni culpa debetur pęna, vel quam homo sibi imponat, vel quam Deus ei infligat: ideo pro his puniendi erant: quia tamen Deus puniturus erat eos, oportebat vt sciret, pro quo eos puniturus erat. si ergo eueniret quòd

F ista traderentur obliuioni, non possent puniri qui ista commiserant, possent ergo dicere qui mala hæc patrauerant, Deus obliuiscetur omnium istorum: ideo non inuenit aliquid, quare debeat nos punire: quibus Deus respondet increpans eos & dicens.

Nonne hæc condita sunt. Idest quomodo vos dicitis, quòd ego oblitus sum hæc, & non puniam: nunquid non sunt hæc condita, idest conseruata apud me? quasi dicat memoria istarum culparum vestrarum, quæ signātur nomine vineæ, vuæ, & vini manet apud me: quia ego non obliuiscor horum.

Et signata. Idest sigillata, vel signis clausa: sicut dicitur Apoc. 5. cap. de libro qui habebat sigilla septē quibus clausus erat, & nullus inuentus est, qui posset aperire librum, & soluere signacula eius, nisi agnus vt

G habetur in eodem cap. & Matth. 27. cap. dicitur de sepulchro Domini Iesu quòd milites signauerunt illud cum custodibus, idest clauserunt sicut ea quæ in thesauris sunt signata sunt, idest diligenter clausa ne aliquis ea surripere valeat: ita ea quæ in secretissimo pectore altissimę scientiæ Dei sunt clausa sunt: quia nullo modo elabi possunt: ideo dicuntur clausa in thesauris Dei. *Mea est vltio*. Idest punitio quæ debetur pro peccatis ad me pertinet. *Et ego retribuam eis in tempore*. Idest licet nunc non sit tempus puniendi, ego obseruabo tempus ad puniendum. *Vt labatur pes eorum*. Idest quando venerit illud tempus puniendi, ego faciam quòd labatur pes eorum vt ipsi in terram corruāt. hoc signat deiectionem factam ab hostibus. *Iuxta est dies perditionis*. Comminatio de ma-

H lo inferendo est. *Et adesse festinant tempora*. Debet accipi adesse pro vna parte, & tunc signat appropinquare, & est sensus quòd tempora cito pertranseunt, vt dies punitionis appropinquet. si autem accipiantur duæ partes, scilicet ad & esse non signat ad propositum.

Iuxta est dies perditionis. Hic respondet ad quandā quæstionem, vel potius destruit quādam falsam opinionem confidentiæ quam haberent isti peccantes. dicerent enim quòd licet Deus sit iudex iustus, & mala nulla impunita esse sinat: & licet omnia retineat in thesauris suis, ita quòd nullius obliuiscatur, tamen valde misericors est, ideo differet punitionem

I suam vsque in finem, ita quòd nullo modo puniat nunc: sed sicut dicitur Esaiæ 30. cap. ideo expectat vos Deus, vt misereatur vestri. ad hęc respondebit Deus, quòd non est sic sed immediate puniet: quia iuxta est dies perditionis, idest satis in promptu est, vt veniat eis dies interitus, & repentina calamitas. Vocatur dies perditionis in qua Deo specialiter operante, aut hostibus incursantibus, totaliter interibunt: nā Deus non tardat malis mala infligere, licet nobis qui interiorum inexperti sola deceptoria exteriora iudicantes tardare videatur, & interdum nimis festinare: ipse tamen quàm cito oportet malis mala distribuit, & hoc valde velociter est, vt patet supra 7. cap. cum

K dicitur, & reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos: & vltra non differat protinus eis restituens quod merentur. his igitur qui mala perpetrarunt ex quibus mala infligi promerentur, quantumcunque differatur, punitio tamen in promptu est: quia iuxta est dies perditionis, idest dies in qua destruentur.

Et adesse festinant tempora. Idest tempora in quibus fieri debet punitio, festinant vt adsint, scilicet quòd velociter veniunt. nec tamen intelligitur quòd velociter veniant, idest quòd aliqua tempora cæteris paribus magis festinent, quàm alia. nam motus cœli in quo fundatur tempus, vt ait Arist. in 4. Physic. est vniformis. & cum tempus sit numerus motus secundum prius, & posterius, vt patet in 4. Physic. per Aristotelem

ſtotelem neceſſe eſt ſecundum velocitatem & tarditatem eorum, fieri velocitatem aut tarditatē in tempore, quod ponebatur vt paſſio motus. ſed motus cœli eſt velociſſimus, & non datur in eo magis tardū, & minus tardum: ideo nec dari oportet tempora magis aut minus accelerari.

Iudicabit Dominus. Ideſt puniet populum ſuū Iſrael. *Et in ſeruis ſuis miſerebitur*. Quia licet puniat, non tamen puniet vſque in finem: ſed adijciet miſereri, quòd ſerui eius & populus eius ſunt.

Videbit quòd infirmata. Subditur cauſa miſerationis. quando enim homines magni vident aliquos, qui offenderunt eos, deficere, miſerētur eorum. ſic Deus videns quòd bellatores Iudæorum qui vocantur manus, quia ſicut manus omnium organorum organū eſt, quia omnibus ſeruit: ſic viri bellatores pro tota ciuitate morti ſe exponunt.

Clauſi quoque defecerint. Ideſt illi qui erant in fortalicijs defecerūt fame, vel poſt ab hoſtibus capti. deſcribitur enim tribulatio Iudæorum ad modum ciuitatis, quæ ab hoſtibus obſidetur, in qua primo defendentes muros laſſantur, & moriuntur: deinde capta ciuitate illi, qui in fortibus caſtris, & turribus inexpugnabilibus manent, fame & ſiti pereunt.

Reſiduique conſumpti ſunt. Ideſt non ſolum bellatores, & qui in caſtris ſe tuentur capiuntur & pereunt, ſed etiam reliqui qui non erant bellatores.

Vbi ſunt dii eorum. Hic ponitur hoſtium ſubſannatio contra Iudæos & Deum ſuum. *Vbi ſunt dii eorum*. Loquuntur illi gentiles ad modum ſuum: quia ipſi multos Deos habebant, ita dicebant Iudęos multos deos habere.

In quibus habebant fiduciam. Gentiles licet idola colerent, tamen non habebant fiduciam in eis ad pugnam: quia videbant quòd raro vel nunquam eos adiuuabant: & quia Iudæi magnam fiduciam habebant in Deo ſuo, ideo gentiles ſubſannabant eos: vt legati Sennacherib regis Aſſyriorum ſubſannabant dicentes Iudęis, quòd non haberent fiduciam ſuper Deum vt liberaret eos, quia non potuerunt alij dij gentium liberare terram ſuam de manu regis Aſſiriorum. vbi eſt Deus Emath & Arphath? vbi eſt Deus Sepharnaim? nunquid liberauerunt Samariam de manu mea? de hoc 4. Regum 18. cap.

De quorum victimis comedebant adipes. Iudæi non comedebant adipes, nec de victimis, nec etiam de animalibus non ſacrificatis Deo, vt patet Leuit. 3. & 7. c. omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nec ſanguinem nec adipem omnino comedetis. ſed dicebant hoc gentiles, quia ipſi comedebant adipes in ſacrificio deorum ſuorum.

Et bibebant vinum libaminum. Ideſt libamentorū: dicitur vinum quod miſcebatur in ſacrificio, quia cum quolibet animali immolato dabatur determinata pars ſimilę, & illa cōſpergebatur certa menſura olei, & vini, vt datur regula Num. 55. cap. & 28. & de hoc vino non licebat eis viuere, ſed totum in ſacrificio fundebatur: gentiles autē in ſacrificijs deorum ſuorum vinum libaminum bibebant: & ſic putabant ipſi quòd facerēt Iudæi: *Surgant*. Modus irriſorius eſt volens demonſtrare Deum Hebręorum iacere vel dormire, ſicut Helias irridebat deos gentilium, ſcilicet Baal, vt patet 3. Regum 18. cap. dicens clamate voce maiore: Deus enim veſter aut loquitur, aut in diuerſorio eſt, aut in itinere.

Et opitulentur. Ideſt adiuuent. *Videte quòd ego*. Hic ponitur aduerſariorū deſtructio: & hoc agit ad conſolationem Iudęorum, quia conſolabantur quòd aduerſarij, qui eos malo modo puniuerant, deſtruerentur: & ſic Naum prędixit deſtructionem Aſſyriorū, (Aduerſariorū deſtructio.)

A qui Iſrael deuaſtauerant, ſic Abacuc gloriatur prædicendo deſtructionem Babyloniorum qui Iudam captiuauerant, quia Perſę & Medi deſtruxerūt eos totaliter, vt patet Abacuc 2. cap. & 3. & magis Daniel. cap. 5. & iſti merebantur puniri in exequēdo id quod Deus mādabat, quia malo animo id agebant, ſcilicet ad laudem ſuam: & valde excedebant in punitione, ſicut Iudæi Chriſtum occiderunt, quod Deus volebat: ſed valde demeriti ſunt, quia malo animo agebant: ſic etiam de dæmonibus qui miniſtri ſunt diuinę iuſtitię: ſed non merentur, quia eorum praua eſt intentio.

Videte quòd ego ſum ſolus. Reſpondet ad ſubſannationem hoſtium: quoniam illi dixerant quòd Deus

B non poſſet adiuuare: hic dicit Deus quòd ipſe eſt ſolus qui adiuuare & eripere poteſt.

Et non ſit alius præter me. Qui adiuuare poſſit vel punire. *Ego occidam*. Malefacientes. *Ego viuere faciam*. Benefaciētes. *Percutiam*. Etiam eos qui boni ſunt, ſi aliquando me ad iracundiā prouocauerint: & ego ſanabo cum ad me per pœnitentiam cōuerſi fuerint.

Non eſt qui de manu mea poſſit eruere. Ideſt euadere: quia quocunque iuerit ibi ſum: vt dicebat Dauid Pſalm. 138. quò ibo a ſpiritu tuo, & quò a facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum tu illic es: ſi deſcendero in infernum ades. ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

Leuabo in cœlum manum meam. Modus eſt iurandi:

C eleuant enim homines manus in cęlum quaſi volentes teſtificari per altiſſimum Deum.

Et dicam viuo ego in æternum. Cōtinuatur iſta ſententia cum inferiori: & ſunt iſta verba iuramenti Dei dicentis, viuo ego in æternum, ideſt ſicut verum eſt quòd viuo ego in æternum, ita eſt verum quòd ego reddam vltionem hoſtibus meis.

Si acuero vt fulgur gladium meum. Ideſt viuo ego: quia acuam vt fulgur gladiū meum: ponitur enim ſi pro quia: gladius vindicta a Deo inflicta eſt, quod pertranſit vt fulgur, quod omnia dura frangit & diruit.

Et arripuerit iudicium manus mea. Ideſt quòd manus arripiet iudicium, ideſt accipiet executionem iuſtitię. Exponebatur ſupra quòd iſta referrentur ad gentiles (Duplex literæ expoſitio.)

D inſultantes Iudęis. Alio modo referri poteſt vt intelligatur, quòd iſta ſit inſultatio Dei facta contra gentiles. nam Deus puniturus erat iſtos gentiles, quia grauiter affligebant Iudæos: & in illa punitione non poterant gentiles adiutorium habere a dijs ſuis, ſed potius ipſi gentiles & dij eorum peribant: ſicut patet de Aegyptijs: quia Deus deleuit Aegyptios, & deos eorum deſtruxit: ſicut habetur Exodi 12. & Num. 33. cap. quòd Deus fecit iudicia in Aegyptios & in deos eorum: quia deos comminuit, contriuit, conflauit, atque deleuit: Deus igitur dicit. *Vbi ſunt dii eorum*. Quaſi dicat iſti faciebant malum, & colebant deos, quos volebant: & illi dij adiuturi erant eos, quando indigerent: quando ergo eos Deus deſtrueret ſciens, quia dij eorum qui nihil erant, quòd (Dij gentilium ex duob' nō adiuuabāt eos.)

E eis ſuccurrere nō poſſent ait. *Vbi ſunt dij eorum*. Quaſi dicat quare non veniunt ad iuuandum: ſi enim hic eſſent, adiuuarent, ſed non adiuuant. ergo non ſunt hic: vbi ergo ſunt veniant, quia neceſſarij ſunt.

In quibus habebant fiduciam. Quaſi dicat iſti gentiles faciētes iſta mala, ideo audebāt facere ea, quia ſecure putabant, quòd ſi aliquis vellet eos impugnare, quòd dij ſui defenderent eos: & ob hoc eis magnos honores, & ſacrificia exhibebant: ſicut fuit de Buſiri de principe Aegyptiorum, qui multa maleficia peragebat, omnes hoſpites ſuos per noctem occidens: iſte enim ſanguinem hoſpitum ſuorum occiſorum dijs

com-

complicibus suis, scelerumque fautoribus offerebat: sicut ait Paulus Orosius lib. primo de Ormesta mundi. *De quorum victimis comedebant adipes.* Hic insultat gentilibus: quia dij sui non adiuuabant eos: & hoc ex duobus, scilicet ex familiaritate eorũ ad deos suos, & ex mala ordinatione in colendi ritu. primo enim quia videbatur valde rationabile, quia si ipsi erant familiares deorum suorum, quòd dij sui adiuuarẽt eos: erat autẽ familiaritas magna inter istos & deos suos, quia isti comedebant de adipibus libaminum deorũ suorum: adeps tamen erat aliquid quod specialiter pertinebat ad Deum in sacrificio, sed dij non adiuuabant istos. videbatur ergo valde irrationabile quòd sic facerent. Secundo modo insultat ex mala ordinatione colendi, scilicet, quòd ipsi comederẽt adipes sacrificiorum deorum suorum, nam Deus verus qui instituerat optimas leges Iudæis, & ritum colendi, decreuerat quòd adipes totaliter ad Deum pertinerent: sic enim dicitur omnis adeps Domini erit iure perpetuo Leuit.3.& 7. & quòd anima quæ comederit adipem, & sanguinem moriatur: & ceremoniæ istę a gentilibus etiam laudabant, vt patet supra quarto, cum dicitur hæc est sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuersi pręcepta hæc dicant. en populus sapiens & intelligens gens magna; nec est alia natio tam grãdis, q̃ habeat deos appropinquantes sibi. erat igitur irrisibile in gentibus quòd in sacrificijs suorum deorum comederent adipes, quod erat contra leges approbatissimas.

Libamen quid sit.

Et bibebant vinum libaminum. Eodem modo insultat quantum ad hęc, scilicet quòd bibebant vinum libaminum, idest libationum: est enim libamen vel libatio aliquid in rebus liquidis proprie assumendo, quia deriuatur de libo.as. quod signat bibere vel degustare: & erat vinum & oleum, quæ fundebantur super carnes sacrificiorum. accipitur etiam farina quæ dicitur simila nomine libaminis, licet non sit liquida: quia ista tria in sacrificio offerebantur, vt patet Num. 15.cap.& sicut apud Iudæos hoc lege sancitum erat: ita apud gentiles erat, vel in lege, vel in cõsuetudine, quòd offerrentur libamina cum sacrificijs: & de istis libaminibus nihil pertinebat ad offerentes, vel ad sacerdotes siue esset pro peccato, siue pro holocausto, aut in hostijs pacificis: pertinebat tamen modicum de simila, vt patet Leui.2.cap. quòd posita aliqua parte eius in sacrificijs reliquum eius dabatur sacerdotibus: apud gentiles tamen comedebant ipsi de adipibus sacrificiorum, & bibebant de vino libaminum: & non solum faciebant hoc offerentes, sed præcipue ipsi sacerdotes, qui comedebant ea quæ ad deos pertinebant: & quod maius his erat, non solum comedebant de his quæ sacrificabantur dijs suis, sed etiam de his quæ apponebantur ad comedendum dijs suis: vt patet de Bel deo Babyloniorum. nam quotidie dabãt ei Babylonij artabas duodecim similę & oues quadraginta & amphoras vini sex, & sacerdotes intrantes per loca occulta sanctuarij illius deuorabant per singulas noctes vniuersas res has, qui postea a Daniele conuicti sunt, vt patet Daniel 14.cap. totus autẽ Babyloniorum populus credebat Deum fortissimũ, vel hæc vniuersa per noctes singulas deuorare.

Surgant & opitulentur. Ista magna irrisio est: quia gentiles putabant deos suos esse aliquid magnum, & potentes ad adiuuandum; Deus vero sciens eos impotentes esse, immo nihil omnino esse secundum quòd dij, irridet eos dicens surgant, quasi dicat, licet huc vsque tribularemini, non exaudierunt nec succurrerunt: quia dormiebant latentes: nunc autem tempus est, vt surgant, & opitulentur eis.

Et opitulentur vobis. Loquitur gentilibus, qui po-
F nebant fiduciam in dijs suis: quia deberent nunc adiuuare eos: opitulor dicitur ferre opem, idest adiutorium: & ita est de istis dijs, quòd deberent opem ferre. *Et in necessitate vos protegant.* Quasi dicat nũc magna necessitate vrgemini: quia ego premo vos afflictionibus: ideo in tali necessitate deberent vobis opitulari, etiam si in alijs rebus non opitulentur; quia nõ sunt tantæ necessitatis.

Videte quòd ego sum solus. Posita ironica locutione hic agitur de vera cõmonitione, scilicet quòd supra illusit dijs gentilium, & ipsis gentilibus: nunc autem dicit quòd alij non sunt dij, sed ipse solus, & quòd nullus punire potest nisi ipse: nec possit quispiam eruere de punitione nisi ipse: ideo dicit. *Videte quòd ego sum solus.* Idest o gentiles nõ decipiamini facien-
G tes mala sub confidentia deorum vestrorum: quia non est aliquis Deus qui vos possit eruere, aut punire nisi ego: licet vos aliter putetis.

Et non sit alius Deus præter me. Idest vos putatis esse multos Deos, ideo multos colitis sed erratis: quia nullus alius est Deus nisi ego: accipiebãt autem gentiles Deum esse summũ bonum, scilicet id quo maius excogitari non potest: sicut nunc est communis conceptio animorum, ideo ei maximam potentiam attribuebant: & secundum hoc suppositum Deus respondebat dicens. *Et non sit alius Deus præter me.* Quasi dicat nullus alius potest punire ad voluntatem suam nisi ego; quia cum Deus, solus habeat maximã potentiam, & ego sum Deus, & nullus alius pręter me. ergo ego solus potentiam punitiuam habeo.

H *Ego occidam.* Scilicet quos voluero. *Et viuere faciam eos.* Eos qui mihi placuerint: vel ego occidã, & ego viuere faciam, idest ego habeo potestatem puniendi & remittendi.

Mors & vita ĩ Dei potestate sunt.

Percutiam & sanabo. Sicut est mors & vita in potestate Dei, ita percuti non ad mortem, & sanari: ideo dicitur. *Ego percutiam.* Idest ego incipiam eos percutere dando afflictiones magnas: & ego sanabo populum meum tollendo ab eis omnem languorem, scilicet faciendo ne sit in eis languor qui est in hostibus. *Et non est qui de manu mea possit eruere.* Idest fortè aliquis, qui est potens vir, intelliget quòd non punietur, quia forte non poterit permanere; sed ego no-
I tifico, quòd non est aliquis qui possit eripi de manu mea: quicunque ergo sit qui peccauerit punietur.

Leuabo in cœlum manum meam. Hoc ad iuramentum pertinet. Deus enim sic signat se iurare: & non existimet aliquis quòd Deus iuraret per cœlum tanquã per aliquid maius per quod iuraret, sed leuare manus in cęlum est modus iurandi, & est metaphora tracta a modo humano; quia homines per maiorem suum iurant, vt patet ad Hebręos 6.c. & extra de iureiurando.cap. & si Christus. & quia maior in cęlo est, scilicet Deus, homines iurant per cęlum eleuando manum suam contra cęlum; Deus autem licet non deberet isto modo iurare, quia non habebat aliquem
K maiorem in cęlo: tamẽ vt nos intelligeremus quòd iurabat, vsus fuit isto modo loquendi: sic habetur Exodi 6.cap. vbi iurauit vel dicit se iurasse daturum terrã Chanaan Israelitis, scilicet & scietis quòd ego sim Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim in terram super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abrahã, Isaac, & Iacob.

Literæ expositio.

Et dicam viuo ego in æternum. Non est sensus quòd litera dicat viuo ego in æternum, idest quòd Deus solum diceret hoc scilicet viuo ego in æternũ: quia hoc nihil attinebat ad propositum, maxime cum Deus iurare hic intenderet. Et circa talia non exprimitur modus iurandi in his verbis solis, sed continuat

ad

ad sequentia,& est sensus. *Viuo ego in æternum si acuero vt fulgur gladium meum.* Idest viuo ego in æternum, quia acuam gladium meum vt fulgur: sicut enim verum est quòd ego viuo in æternum, & nullo modo morior, ita est verum quòd acuam gladium meũ, vt fulgur. *Viuo ego in æternum.* Idest ego viuo, & vita mea indeficiens est: quia apud Deum non est trãsmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, vt patet Iacob cap.1.& Malach.3.cap.dicitur ego Dominus, & non mutor. *Si acuero vt fulgur gladium meum.* Idest ꝙ acuam vt fulgur. gladius Dei vindicta ab eo inflicta est: sunt enim omnia ista secundum metaphoram, quia Deus nec gladium nec lanceam habet: sed sicut gladius penetrat, ita vindicta a Deo inflicta penetrat hominem. *Vt fulgur.* Ponitur similitudo de fulgure, quia fulgur est velocissimum in motu suo: quia iaculatur a nubibus,& sicut illud velociter currit, ita pęna a Deo illata vehementer currit. Et sicut fulgur obstantia quæque findit, ita vindicta Dei aperit hominem vsque ad intima secundum imprecationem Abacuc 3.cap.scilicet cum loquitur de pęna infligenda, ingrediatur putredo in ossibus meis,& subter me scateat.

Fulgur in motu suo est velocissimum.

Et arripuerit iudicium manus mea. Idest quòd manus mea arripiet iudicium,scilicet faciet vindictam: quia hic accipitur iudiciũ pro ipsa iusta pœnæ inflictione, quã Deus retribueret malefacientibus: ista litera nõ habet continuam expositionem, quia ex illo loco.

Videte quòd ego sim solus. Vsque huc & infra indubitate exponendum est de locutione Dei ad hostes Iudęorum,sed illi versus superiores,scilicet. *Et dicent vbi sunt.* vsque ad illum versum. *Videte quòd ego sim solus.* Potest dupliciter exponi, nam potest intelligi, quòd sint verba insultationis hostium Iudęorum directa ad ipsos Iudęos sicut expositum fuit primo: aut potest intelligi quòd intelligatur de insultatione Dei directa in hostes Iudæorum, sicut hic expositum fuit secundo: sed primus modus consonantior est literę, quia dicitur in principio illius literę.

Duplex literę expositio.

Et dicent vbi sunt dij eorum. Ille qui insultat est qui quærit vbi sunt dij eorum: sed dicitur quòd isti dicent. ergo plures sunt,quod necessario ad hostes Iudęorum referendum est: & non ad Deum insultantem, quia ibi non sunt plures insultãtes de quibus dicatur quòd dicent.

Reddam vltionem hostibus meis, Idest de hostibus Iudęorum qui sunt hostes mei: quia Iudæi erant populus Dei: ideo omnes qui persequũtur eos,persequuntur Deum. Et licet isti a Deo permittantur Iudæos percutere, quia tamen mala intentione illud agunt intendentes cultum Dei destruere, ideo hostes eius directe efficiebantur: quare Deus eos punire debet. *Et his qui oderunt me retribuam.* Replicatio eiusdẽ sententiæ est. *Inebriabo sagittas meas.* Hic describitur magnitudo vindictę per multitudinem occisorum.

Descriptio magnitudinis vindictæ per occisorũ multitudinẽ.

Et gladius meus deuorabit carnes. Vindicta Dei multis modis infligitur secũdum diuersitatem pęnarum inflictarum quæ enarratur supra 28.cap.ideo comparatur diuersis generibus instrumentorum nociuorũ, scilicet gladio, igni, sagittę, & similibus: dicitur gladius deuorare carnes, quia sicut quod deuoratur totaliter consumitur, ita gladius consumit & deducit hominem ad non esse.

De cruore occisorum. Refertur ad superius, scilicet inebriabo sagittas meas de cruore occisorum: quia multi erunt occisi,& vulnerati.

Et de captiuitate nudati inimicorum capitis. Idest de inimicis captiuatis qui habebant caput nudatum: quia quando capiebantur, discooperiebantur capita eorum ad maiorem gloriam victorum,& dedecus hostium captorum: si autem aliquis capite cooperto permitteretur ambulare, fiebat ei magna honoratio. sic cum ante currum Scipionis africani omnes Charaginenses captiui ad triumphum capite discooperto in introitu vrbis Romæ introirent, solus Terentius capite galeato introire permissus est: quia vir sapiẽs, & eloquens erat. *Laudate gentes populum eius dicentes.* Quia felix est habendo talem Deũ sicut dicitur Psal. 32.beata gens cuius Dominus Deus eius.

A

Quia sanguinem seruorum suorum vlciscetur. Quia aliqui boni & veri cultores Dei ducebantur captiui cũ alijs: vt Thobias inter decem tribus, vt patet in libro suo: vt Daniel & Ezechiel in Babylonem cum tribu Iuda: vt patet in 1.cap.Dan. & 1.cap.Ezech. & licet multi mali mortui fuissent ab hostibus, Deus tamen faciet vindictam saltem propter istos bonos.

B

Et propitius erit terræ populi sui. Idest nõ relinquet eam desolatam in æternum nisi ipsi obstinati fiãt: & tunc non vocantur populus Dei sicut fuit de decem tribubus Israel captiuatis in æternum in terra Medorum: & de tribu Iuda captiuata per maiorem partẽ mũdi cũ tribu Beniamin,& Leuitis. *Venit ergo Moyses.* Hic ponit tertium principale,scilicet cãtici epilogus. *Venit ergo Moyses.* Hic est prępostteratio,scilicet quomodo Moyses venit de loco sanctuarij in quo audierat a Domino omnia verba cantici huius, vt postea diceret filijs Israel. Et supra ante principium cantici dictum fuit, quòd Moyses cantauerat omnia verba cantici huius coram toto Israel. *Et locutus fuit omnia verba cantici huius.* Ipse enim per se cecinit coram Israel istud carmẽ. *In auribus populi.* Idest totus populus audiebat quando cantabat Moyses. si autem non diceretur hic & locutus fuit, sed solum quòd venit Moyses ad vniuersum Israel, esset hic rectus ordo, & illa verba posita ante principium huius cap.scilicet locutus est ergo Moyses audiente vniuerso cętu Israel verba carminis huius, & ad finem vsque compleuit, essent anticipata. Nunc autem videtur quædam repugnantia in verbis: quia dicitur supra antequam ponatur istud carmẽ,quòd Moyses venit ad filios Israel: & eis audientibus cecinit verba carminis huius: hic autem postquam recitatum est ipsum carmen venit Moyses ad filios Israel, in quo innuitur quòd ante non erat recitatum. Sed dicendum quòd vtrunque verum est,quia Moyses cecinit verba carminis huius coram Israel, & antequam ipse cantaret ea,Deus dixerat illi eadem secundum formam in qua eadem populo propositurus erat: & secundum hoc concordatur ista litera,quia illud quod in pręcedenti cap.habitum est in fine, scilicet quòd venit Moyses & recitauit hæc verba coram populo, referuntur verba huius carminis ad vicem illam qua Moyses dixit ea populo, quia ad hoc antea venit quàm recitaret: id autem quod hic dicitur, scilicet quòd venit Moyses ad populum,& narrauit sermones istos, refert verba ista ad primam narrationem, scilicet quam fecit Deus Moysi: quia tunc verum est quòd primo ista verba dicta sunt,deinde Moyses venit ad populum,& recitauit ea coram illis: & non est anticipatio ordinis nec contrarietatis apparentia. Si autem ista verba quæ hic dicuntur, & ea quæ habentur in fine cap. præcedentis referantur ad idem, necessarium est, quòd sit ordinis permutatio: & quædam apparentia contrarietatis: intelligendum est ergo isto modo. *Ipse & Iosue filius Nun.* Non quòd Iosue ista verba coram populo proponeret, quia solus Moyses proponebat: sed quia dicebat ꝙ etiam ipse ista verba a Deo audiuerat,cum ambo simul starent ante Dominũ in ostio tabernaculi: & ex hoc accidit, quòd quando Iosue morti propinquus erat, annunciauit eis quòd post mor-

Cãtici epilogus.

C

D

E

mortem suam peccaturi erant contra Dominum, vt patet Iosue 24. cap. *Ponite corda vestra.* Idest ponitur magna exhortatio ad custodiam legis. *Ponite corda vestra.* Idest diligenter attendite, scilicet quòd non putetis esse hoc aliquid negligendum: quia vt infra dicitur non incassum istæ leges factæ sunt: ea autem quibus cor apponimus, retinemus: ea vero quæ negligimus, obliuiscimur. *In omnia verba.* Quia de omnibus quę dicta sunt contemnendum nihil est: quia qui in vno offendit factus est omnium reus, & qui vnicam de legibus istis contemnit, cum omnes ab eodem datę sint, necessarium est ipsum datorem cōtemnat, quod valde cauendum est.

Quæ ego testificor vobis. Idest de quibus ego do vobis testimonium, quòd Deus ista vobis mandauerit: vel de quibus ego testimoniū perhibeo vobis, quòd omnia ista obseruare tenemini: Moyses namque ista referens populo faciebat ei fidem, quòd Deus ista mandauisset Iudęis vel quòd Iudęi tenerentur ea obseruare: & hoc erat testificari.

Quæ ego testificor hodie. Scilicet in ista die in qua morior. *Vt mandetis ea filijs vestris custodire & facere.* Non solum isti custodire debebant legem Dei, sed etiam vt filijs suis eam mandarent custodiendam docentes eos quid facere debeant: & hoc valde magnum erat, quòd patres erudirent filios in custodia legis. nam propter hoc eis a Deo multa bona dantur, & promittūtur sicut patet de Abraham Gen. 18. cap. cum dicitur scio enim quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se vt custodiant viam Domini, & faciāt iudicium & iustitiam: vt adducat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum.

Quæ scripta sunt in libro legis huius. Non solum obligabantur Israelitę obseruare ea quę mandata sunt in monte Synai cum Deus mandasset illa obseruari: sed solum dicit hic Moyses de his quę cōtinentur in hoc libro: quia ea quæ continentur in hoc libro sunt aliqua specialis lex, vel fędus distinctum à fędere quod pepigit in Oreb, vt patet supra 29. cap. in principio. & de istis intendebat monere: quia ista lex nunc primū promulgabatur, & necessarium erat, vt acciperet fortitudinem in mentibus auditorum per admonitionem legislatoris: lex autem quæ in Oreb data fuerat præcesserat per annos quadraginta fere: ideo satis cōfirmata erat in mentibus audientium, nec oportebat de ea rursus moneri: solum igitur de hac expressit. *Quia non incassum.* Idest in vanum. *Scripta sunt.* Quia Deus nihil facit frustra cum omnia cōstituerit in certo ordine, cum quo non stat superfluum. *Sed vt singuli in eis viuerent.* Ergo ex opposito si nemo secūdum legem viueret lex inutiliter facta esset: quia finis legis non est scire eam, sed operari secundum eam: vt simus imitatores & factores verbi, & non tantum auditores, vt patet Iacob. 1. cap. in speculatiuis enim scire prodest, & operari non requiritur. In moralibus autem scire nihil prodest, nisi operemur: operari vero totaliter confert, vt patet 2. Ethic.

Quid sit finis legis.

Quæ facientes longo perseueretis tempore. Idest si ista pręcepta custoditis viuetis magno tempore: Iudæi qui adhuc rudes erant non cognoscentes vera bona existimabant magnum bonum esse vitam diuturnā: Deus igitur assentiens desiderio eorum promittit eis magnum tempus vitæ si custodiant mandata Dei: & promittuntur hic duo, scilicet vita simpliciter, & vita cum determinatione, scilicet in terra promissionis: vita simpliciter dicitur, quòd ipsi viuerēt magno tempore, siue manerent illo tempore in terra promissionis, siue non: & de hoc dicitur Exodi 23. cap. numerum dierum tuorum implebo.

Secūdum erat vita cum determinatione, scilicet,
F quòd non solum viuerent, sed etiam quòd in terra promissionis viuerent. hoc enim magnum gaudiū ipsorum erat: nam si ducerentur Iudęi in captiuitatem, & ibi viuerent, illud viuere erat: tamen erat cū tristitia magna: & melius erat generoso animo mori quàm inter hostiles turbas premi durissima atque inhonestissima seruitute: ideo ad concedendum eis perfectum gaudium pro bono opere conueniebat, vt daretur eis quòd manerent magno tempore in terra promissionis.

Longo tempore perseueretis. Si Hebræi conuerterentur ad cultum idolorum mittebat Deus hostes super illos, & faciebat vt magno tempore manere nō possent in terra promissionis, sed ducebantur in captiuitates: si autem mandata Dei custodirent, manebant
G in terra illa gaudentes: & non erat aliquis qui exterreret eos. *In terra.* Scilicet Chananæorum Eueorū Iebuseorum &c.

Ad quam Iordane transmisso ingredimini possidendā. Idest terra illa in qua manebitis mandato Dei vltra Iordanem est: & licet nunc non sitis in ea, tamen pertransito Iordane ingrediemini in eam: & loquitur hoc ad nouem tribus & dimidiam, quia duæ tribus & dimidia, scilicet Gad & Ruben, & dimidia pars Manasse acceperant possessionem ante transitum Iordanis in terra duorum regum Amorrhęorum, scilicet Og & Seon, vt patet Num. 32. & supra 3. & 4. cap. hoc tamē verum est de ipsis qui habitabant ante Iordanem, & iam acceperant possessionem. nā si Deum vere colerent obseruantes omnia mandata eius multo tem-
H pore manerēt in terra illa, quam habebant: si autem non obseruarent conuertentes se ad idolatriam cito perderent terram illam ducti in captiuitate: sic enim euenit in posterum quòd inualescēte nequitia regni Israel rex Assyriorum Salmanazar venit in terram illam, & duxit captiuas decē tribus Israel relictis duabus, scilicet Iuda & Beniamin cum Leuitis, qui non computantur in tribum: & inter has fuerūt istæ duæ tribus & dimidia, vt patet 4. Regum 17. cap. sed fit mentio de nouem tribubus & dimidia, quæ acceptura erant possessionem vltra Iordanem: & hoc quia plures erant & digniores. Secundo quia magis oportebat certificare eos, qui nō erant certi quàm eos qui
I plus certitudinis habebant: sed illi qui iam acceperant Iordane non transito possessionē in manu Dei robusta, securiores erant, quàm illi qui transituri erāt Iordanem ad possidendum terram, in qua nesciebāt quantum, aut quomodo acquirerent: ideo de his solis expressit.

Locutus est Dominus. Posita exhortatione populi: hic agitur de obitu Moysi. Et tanguntur tria. Primo Moysi mors præcipitur. Secundo ab ipso benedictio populo indicitur ibi. *Hæc est benedictio.* In principio cap. sequentis. Tertio actualiter moritur, & sepelitur infra 34. cap.

In eadem die. Ex hoc patet, quòd in die in quo
K Moyses dedit istas benedictiones & exhortationes in cantico mortuus est.

Moysi mors pręcipitur.

Ascende in montem. Quia tunc manebat populus in Settin, quæ erat vltima mansio, vt patet Numeri 33. cap. Et hoc in valle contra phanum Phegor, vt patet supra 3. & 4. cap. & mons erat altus: oportebat ergo ascendere.

In montem istum Abarin. Dicitur Abarin mōs trāseuntium. *Idest transitus in montem Nebo.* Mons Abarin longus erat in quo erat quædam pars alta, quæ vocabatur mons Nebo in quem ascendit Moyses. *Qui est in terra Moab.* Idest in descensu terræ Moab: quia ista terra in qua tunc manebat Israel de regno regis Seon erat, vt patet supra 4. c. licet multoties dr̄ esse in campe-

campestribus Moab contra hierico: sed poterat esse ꝙ iste mons aliquomodo pertineret ad terram Moab, & aliquomodo ad terram Seon: quia erat in confinibus regnorum, sicut diximus. sup. 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terrã Seon, quia erat ĩ cõfinibus regnorum sicut diximus supra. 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terram Seon, & aliquo modo ad Sydonios, & aliqualiter ad terram Israel: ideo uocatur Hermon, sanir. s. Saurion. a qualibet gente vnum nomẽ habens. *Et uide terram Chanaan.* ĩ. 34. c. dicitur ꝙ uidit omnem illam terram, quæ uocatur terra Chanaan largo modo, non a quodam populo qui ibi habitabat iuxta mare, & fluenta iordanis, & dicitur Chananeus vt patet Num. 13. c. sed ad Chanaan nepote Noe, qui fuit pater istorum populorum. Et iste Chanaan fuit pater multorum populorum, qui ponuntur Gen. 10. c. quia ab illis filiis eius, qui ibi ponuntur natæ sunt gentes multæ cum omnes numerati in illo. c. sint capita gentium ut patet Gen. c. 11. inter quas fuerunt istę septem gentes, quæ hic numerantur. s. in processu istorum librorum, & has tradidit Deus in manu filiorum Israel, ut igitur Deus lętificaret Moysen, ostẽdit ei terram Chanaan. i. terram omnium istarum septem gentium, sicut innuitur. ĩ. 34. c. cum dicitur ostẽditque ei dominus omnem terram Galaad vsque Dan & vniuersam Neptalim terramq; Ephraim & Manasse, & omnem terram vsque ad mare nouissimum, & australem partem ad latitudinem campi Hierico ciuitatis palmarum vsque Segor.

An Moyses de monte Nebo viderit totam terram Chanaan visione naturali. Quæst. VI.

De ista visione dicendum est, ꝙ non uidit hoc Moyses naturaliter. s. secundum vigorem potentię visiuę, & hoc patet multipliciter.

Primo, quia dato, ꝙ mons Nebo super quem Moyses ascendit esset altus, tamen nõ erat ita altus ut omnia loca, & arbusta, quæ erant in vallibus paterent: nam non videtur alicubi terrarum tanta esse altitudo, ut in distantia tanta contemplari posset quis cõcauitates vallium, in quibus præcipua, & delectabilior populatio est.

Secundo nõ poterat hoc existere, quia dato, ꝙ mõs esset ita altus vt ad hoc sufficeret, vel forte ꝙ terra tota esset satis plana, non posset videre Moyses ad tantã distantiam, quia species venientes a tanta distantia debiliter immutant propter magnitudinem spacii, & obiectum intermedium nebularum intermediarum, & debilitas uisus non sufficeret, ut immutaretur a tam parua uirtute specierum immutantium, oportebat ergo ꝙ Deus eleuaret supernaturaliter, vel confortando virtutem visiuam Moysi, ꝙ posset sufficienter immutari a speciebus tam pauci vigoris, vel ꝙ conferret maiorem uirtutem speciebus ad immutandum nihil augendo vel confortando in uirtute uisiua Moysi, vel ꝙ verius est. s. ꝙ Deus præsentauerit ei species omnium locorum illius terræ, vt haberet perfectam, & distinctã cognitionem de eis, & nihil notabile maneret ꝙ non cognosceret: est. n. iste modus conuenientior duobus modis superioribus. nã posito primo modo. s. ꝙ Deus confortaret uirtutem visiuam Moysi adhuc manet ĩconueniens, quia uirtus confortata ad hoc proficit, ut possit immutari a specie modicę actiuitatis, a qua non posset alias immutari, quantocunque ergo virtus uisiua alicuius confortetur, nunq̃ poterit uidere nisi ea, q̃ præsentant̃, & quia illa quæ erant in vallibus occultissimis, non poterant peruenire ad oculos Moysi. ergo nõ poterat uidere illa, quantumcunq; immutarent oculi ad perfectionem. s. ꝙ uirtus sua esset valde magis per-

Species visibilis semper per rectam lineam dirigitur.

A fecta, q̃ ante erat, quia species uisibilis semper dirigitur per lineam rectam, ergo quia illi erant in uallib. ꝓfundissimis, non poterant peruenire ad oculos eius, & sic non poterant immutari, sicut si Deus perfecisset potẽtiam uisiuam alicuius quantumcunq; uellet, & nulla species uisibilis perueniret ad eam, non posset quicq̃ videre, ita hic dato ꝙ esset uirtus Moysi perfecta a Deo supernaturaliter: si tñ res existẽtes in ꝓfundissimis vallib. non possent dirigere species, ut peruenirẽt ad oculos, nullo mõ Moyses ĩmutari posset nec uidere, oportebat ergo dari aliquem alium modum per quẽ Moyses ista uideret. Si aũt accipit̃ modus secũdus. s. ꝙ Deus tribuerit maiorem uirtutem immutatiuam speciebus illorum locorum, & rerum, ut a maiori distantia mouere possent, q̃ alias consueuerant mouere, adhuc nõ

B sufficit, quia illę species immutabant fortius illam potentiam uisiuam, ad quam peruenerint, q̃ alias immutare solebant, sed non immutabunt ullo mõ potentiã visiuam ad quam non peruenerint, sed dato ꝙ in terra Chanaan essent profundę ualles, & mons ille Nebo non esset ita altus, ut posset uidere quispiã ex ipso omnes concauitates terrę illius, non peruenirent vllo mõ species omnium locorum ad potentiam uisiuam. ergo non immutari poterit, etiam si species fortificatæ sunt in sua potentia ĩmutatiua. necessariũ igit̃ est vt detur aliquid per ꝙ tollantur ista inconuenientia, vt posset Moyses uidere omnem terram Chanaan sicut in littera exprimit̃: istud aũt pertinet ad tertium modum assignatum, quia si ponamus ꝙ Deus creauerit species

C q̃ peruenerint usq; ad oculos Moysi, omnium illarum rerum siue illæ species essent confortatæ, in se, siue nõ cõforatę, siue potẽtia uisiua esset roborata, uel nõ, spẽs creatę peruenientes ad potentiam uisiuam ĩmutarent eam. iste ergo modus assignari debet, de quo dicet. ĩ. 34. c. ꝙ aũt ista uisio ad tñ spacium non fuerit naturaliter facta, sed supernaturaliter creata, uel producta innuit̃. ĩ. 34. c. cũ dr̃ ostẽditq; ei dñs oẽm terram Galaad vsq; Dan: & non dr̃. *Vidit omnem terram vsq; Dan.* q. d. ꝙ ñ uidit ipe ꝑ se uirib. naturalib. sed Deus ostẽdit ei creãdo aliquid supernaturale, sicut erat creare species veniẽtes ad oculos eius de oĩb. istis reb. dicendum igit̃ est ꝙ ista visio non fuit naturalis. *Iungeris populis tuis.* i. transibis ad societatem sanctorum patrum in limbo, qui

D dr̃ sin⁹ Abrahæ. *Sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor.* Mortuus fuit Aaron ĩ monte Hor ut patet Nu. 20. & 33. c. in pace uidente Moyse, iõ ipse desiderauit talem mortem. *Quia præuaricati estis contra me.* Qũo. n. ꝑuaricati fuerunt diximus satis late Nu. 20. cap. qũo aũt ista mors potuerit esse pęna Moysi, qui de uita misera transiuit ad meliorem statum, dictum fuit late. s̃. 3. ca. circa finem.

In monte Hor mortuus fuit Aaron.

Ad aquas contradictionis. i. in quib. cõtradixit populus dño non confidendo in bonitate, & potestate eius. *In cades deserti Syn.* Ista est cadesbarne, ut ꝓbauimus Nu. 32. c. *Et non sanctificastis me coram filijs Israel.* Debuerant Moyses, & Aaron dicere lapidi, lapis mandamus tibi

E ex parte Dei, ꝙ scindaris, & des aquas abundanter isti populo. sed perturbati ex murmuratione populi ĩceperunt iurgari cõtra populum uocantes eum rebellem, & sic populus non benedixit Deum.

Econtra uidebis eam. i. ex opposito, & a remotis, sed non intrauit.

Et non ingredieris in eam, q̃ ego dabo filiis Israel. Hoc refertur ad terram de qua locutus fuit s̃. Deus. s. uide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israel, nam ad hanc non fuit ingressus moyses: sed non est putandũ, ꝙ ista terra Chanaan de qua hic dr̃ sit terra Chanaan, quę uocatur terra promissionis solum, quia extra istã terram de qua hic loquitur, erat alia terra promissionis. nam terra tribuum duarum. s. Ruben, & Gad, & di-

midiæ

midiæ tribus Manasse,& intra ista Moyses introiuerat. Phanū in ista tunc erat cum esset in valle ꝯ phanum Phegor: de quo.s.3. & 4.c.& sic dicendū est ꝙ Moyses ingroiuit in terram promissionis:sed nō introiuit in terrā promissionis intra iordanem. cum autem dicitur, & non ingredieris in eam non intelligitur de terra promissionis simplr sumendo,sed de illa parte quę erat, vltra Iordanem ad quam maior Israelitarum pars transitura erat,aliam aūt partem denoīare nō curauit,quia habebat pauciores possessores.

CAP. XXXIII.

HAEc est benedictio qua benedixit Moyses homo Dei filijs Israel ante mortem suam. Et ait. Dominus de Syna uenit, & de Seyr ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan: & cum eo sanctorum millia. In dextra eius ignea lex, dilexit populos.

H*AEc est.* Postq̄ fuit prænūciata mors Moysi, ponit benedictio einsdē super quamlibet tribuum populi, quia mos sanctorum patrum erat benedicere filios ante mortem, sicut patet de Iacob Gen.49.c.Et ponūtur tria. Primo ꝓmittiē ꝓfatio. Secundo ponitur executio ibi. *Viuat Ruben.* Tertio infertur conclusio ibi.*Non est alius. Hęc est benedictio.* Iste est titulus benedictionis.Et quia moyses benedicebat istas tribus, quia erat populus Dei suscipiendo legem:ideo subditur de ipsa lege.*Dominus de Syna uenit.* i.dominus venit ad nos in Syna, quia ibi apparuit nobis dans legem. *De Seyr ortus est nobis.*

Vtrum Deus primo præsentauerit legem decalogi Ismaelitis, & Idumeis,& noluerint eam recipere. Quæst. I.

DIcvnt aliqui iudæi ꝙ Deus primo præsentauit istam legem decalogi Idumęis,qui morabanē in monte Seyr, qui erant de semine Isaac,& cum Deus pronunciaret mandata, & accessisset ad quintum.s.non occides:dixerunt Idumæi nolumus istam legem, quia patri nostro dictum fuit uiues in gladio,ut patet Gen.27.c. Deinde iuit dominus ad Ismaelitas qui erant de semine Abrahę,quia Ismael erat filius Abrahæ vt patet Ge.16.c.& isti morabantur apud desertum Pharan,vt patet Gen.21.c. & ꝓposuit eis dominus legem, & cum legisset dominus sextum mandatum.s. non mæchaberis noluerunt, dicētes ꝙ patri suo dictum fuerat, ꝙ deberet nimis multiplicari,ut patet Gen.21.c.ideo uolebant qualitercunque gignere.Cum autem isti recipere noluerūt, uenit Deus proponens eis legem,& noluerūt eam cum desiderio accipientes,& secundum hoc exponunt.

De Seyr ortus est nobis. Idest de monte Seyr venit ad nos,in quo morantur Idumæi.

Apparuit de monte Pharan. Idest apparuit nobis ī mōte Synai veniens de monte Pharan,in quo habitabant Ismaelitę. Sed ista expositio ficta est & ꝯria sacræ scripturæ,quia sępe in isto libro dr, ꝙ elegit Deus iudęos præ cunctis populis terræ. Si autem prius uoluisset dare legem Idumęis,& Ismaelitis,non elegisset magis iudæos,sed magis Idumæos:& quia dicitur supra 4. ca.ꝙ nunquam auditum fuit a seculis, ꝙ aliqua gens audiret Deum loquentem sicut iudæi, sed si Idumæi, vel Ismaelitę fuissent a domino requisiti utrum uolebant

F legem,necesse erat ꝙ Deum loquentem audirent,uel angelum eius loco,qui Deus uocatur.

Item quia ut ipsi fingūt in sua narratione Deus iuit ad Idumæos,& recitauit eis mandata,& cum peruenisset ad mandatum quintum de nō occidendo, dixerūt Idumæi ꝙ non poterant obseruare talia mandata,quia eis datū erat ꝙ in gladio viuerent: audita est ergo vox Dei apud istos non solum in quibusdam prelocutionibus ante receptionem pręceptorum,& recitationem, sed in ipsa recitatione usque ad quintum præceptum, littera tamen supra.5.c.negat a seculis Deum fuisse locutum alicui genti: idem de Ismaelitis arguitur.nam secundum ꝙ ipsi confingunt,Deus dixit se uelle eis da-

G re legem,& ipsi inceperunt audire,cumque peruentū foret ad mandatum sextum non fornicaberis, dixerūt Ismaelitę se non posse talem legem obseruare,quia vita eorum erat in coeundo ad generationem, ut prænotatum est.ergo & his Deus locutus foret,& sic semper multiplicatur inconueniens. Item rationes quas assignat pro quolibet istorum ut se a lege excusarent, inconuenientes sunt.nam cum dixissent Idumæi ꝙ in gladio eis uiuendum erat,non tollebatur quin possent obseruare istam legem de non occidendo, quia non dicitur viuere in gladio solum ille, qui occidit,immo non dicitur uiuere in gladio ille,qui occidit,sed ille, q̄ est fortis in armis, & habet continuam exercitationem armorum, cuiusmodi erat in Idumęis, qui erant viri bellicosi.

Item dato ꝙ ipsi occiderent homines,non sequebatur ex hoc ꝙ repugnabat eis mādatum istud, quia hic

H non prohibetur homicidium simpliciter, sed homicidium quod iniuste fit:poterant autem ipsi iuste occidere alios,quia forte essent hostes sui.

Per quid fit prolis multiplicatio.

Item ratio quę ponebatur ad excusandum Ismaelitas a susceptione legis non est sufficiens.nam ipsi intē debant multiplicationem per generationem, & ista non repugnabat illi præcepto: quia multiplicatio non fit per adulterium, sed etiam per legitimas nuptias, immo magis per nuptias honestas, quia si indifferēter accessus fieret ad quamcunque mulierē, non sequeretur generatio,sicut patet in meretricibus, quæ non gignunt,ex nuptiis autem proles sequuntur magis.ergo ista ratio magis contra eos militat quam pro eis, si autem hic prohiberetur simpliciter omnis coitus, esset manifestum quod ipsi uolunt.s.ꝙ istud pręceptum

I repugnaret eis,sed non est sic.

Item neutri istorum rationabiliter moueri possent ad repugnandum receptioni pręceptorum, quia præcepta decalogi sunt naturalia,nam gentes quæ legem non habent naturaliter ea, quæ legis sunt,faciunt, ut patet ad Rom.2.cap.ea autem, quæ naturalia sunt cōmunia sunt.non ergo haberet aliqua gens causam ueram uel apparentem,quare deberet abiicere præcepta hæc:secus autem si essent præcepta iudicialia,vel cęremonialia, quæ non sunt naturaliter determinata ad hoc vel illud,quia in his possent recusare,sed in moralibus scilicet præceptis decalogi, quę isti dicunt partim recitata Ismaelitis,& Idumæis,non poterant recu-

K sare,ergo nunqūam eis fuerunt recitata.

Item quia illa gens recipere debebat legem de qua Messias futurus erat,ut specialiter sanctificata esset,sed de Israelitis uenturus erat,ergo nō debebat dari Ismaelitis.Minor patet quia Gen.21.dicitur,in Isaac vocabitur tibi semen. etiam non debuit dari Idumęis, quia Deus habebat eos odio,ut patet Mala.c.1.Iacob dilexi,Esau autem odio habui.

Nicolaus probat hoc alio modo scilicet ꝙ non data fuit Ismaelitis,nec Idumęis, quia populus iste fuit specialiter dilectus a Deo, ut patet in Abraham, quem Deus fidelem sibi separauit de idolatris, ut patet Gen. 12.c.

12.c. & dedit ei circuncisionem, ut patet Genes.17. capitu. dedit etiam istis legem, vt patet Exo. 20. cap. & etiam dicitur de istis psalm.146. non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Sed non videntur ista multum agere. non primum quia Abraam non solum fuit pater Israelitarum, sed etiam ismaelitarum, & idumeorum, ideo quod Abraam fuerit pater nisi alia ratio intercidat, nihil erit ad differentiam idumæorum, & ismaelitarum, ab Israelitis.

Nec valet secundum, quia circuncisio non fuit data specialiter Israelitis, sed Abrahæ. Et post eum circuncisus fuit Ismael, ut patet Gen.17. ca. & etiam post Esau fuit circuncisus, a quo sunt Idumæi. Si autem post Idumei vel Ismaelitę non seruarent circuncisionem, hoc nihil attinet.

Nec tertium valet, quia si verum est ꝙ soli Israelitę legem susceperunt, tamen illi iudæi dicunt, ꝙ alii requisiti fuerunt a Deo ꝙ reciperent eam primo. Et sic quātum ad istam partem peccat per fallaciam petitionis principii, quia petit quod probare deberet.

Nec ualet quartum, quia ibi dicitur, & iudicia sua non manifestauit eis: quia dato ꝙ lex fuerit proposita Ismaelitis, & Idumæis: tamen quia non receperunt eā, non fuerunt eis proposita iudicia. i. iudicialia mandata, nec cęremonialia, quæ post decalogum dari debebant & sic data fuerunt Iudæis vt patet Exod.21. c. s. post c. 20. in quo datus fuerat decalogus.

Secunda expositio litteræ. Alii exponunt. *De Seyr ortus est nobis.* Idest Deus dedit nobis legem dimittens Ismaelitas, qui erant in mōte Pharan, & Idumæos qui erant in monte Seyr in idolatria sua, & hoc fuit magnū beneficium, quia Ismaelitæ erāt filii Abrahę, & Idumæi adhuc magis proprie, quia erant de uxore libera: ꝙ ergo isti dimitterentur, & Israelitę sine aliquo merito a Deo eligerentur, maximum beneficiorum fuit, & hoc dicit dominus Mala.1.c. dilexi uos dicit dominus, & dixistis in quo nos dilexisti? nōne frater erat Esau Iacob dicit dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui.

Ista expositio satis vera est, sed non consonat multum litterę, quia littera eadem dicit hic de Syna, Seyr, & Pharan. s. uenire, oriri, & apparere, qui eundem sensum faciunt: potest ergo intelligi littera tota quantum ad dationem legis, quæ fuit in monte Synai, cui aliqualiter sunt vicini isti montes scilicet Pharan, & Seyr ideo dicitur apparuisse Deus de montibus istis secundum replicationem sententiæ, & patet hoc de monte Pharan: quia Num.10. cap. dicitur quod cum recessérunt filii Israel de mōte Synai nubes requieuit primo in solitudine Pharan, vel potest dici ꝙ quando Israelitę mouebantur iuxta montem Seyr circuendo illum montem, ut patet supra.2.c. cępit populus laboris tędere, & murmurare, quapropter immisit dominus serpentes ignitos, qui cruciabant eos, & occidebant, mandauit autem dominus Moysi facere serpentem ęneū quem aspicientes sanabantur ut patet Num.21. capit. Et in hoc apparuit eis dominus supernaturaliter sanando aspiciendo serpentem.

Nicolaus dicit ꝙ ideo dicitur Deus apparuisse, uel ortus fuisse de monte Seyr: quia ibi in aspectu serpentis demonstrabatur mysterium Christi de incarnatione, & passione sua, quæ figuram habuit serpentis, sed non erat serpens idest uidebatur natus de carne peccati, sed non fuit, sicut serpens ille non erat uerus serpēs, sed solam figuram gestabat, & dicit ꝙ hoc mysterium fuit cognitum Moysi, hoc licet verum sit, tamen non agit ad propositum, quia hic demonstrabat Moyses causam benedictionis suæ, quæ cognita deberet esse populo, alias frustra proponeret, quod nullo modo intelligebant, mysterium autem Christi solis prophetis distincte cognitum erat.

A Ideo dicendum videtur vt ante diximus, & tunc est sensus. Doct. expositio litteræ.

De Seyr ortus est nobis. Idest apud montem Seyr declarauit se Deus aliqualiter nobis, dando nobis curationem a morsibus serpentum.

Apparuit de monte Pharan. Ibi etiam demonstrauit se Deus Israelitis, quia cum mouissent castra de monte Synai, venerunt in solitudinem Pharan ut patet Nume.10.c. in quo loco Deus dedit coturnices per mensem integrum populo desideranti carnes, & hoc magnum beneficium fuit: deinde cum Moyses quereretur, ꝙ nō posset solus tātā populi multitudinem gubernare, misit Deus spiritum suum in 70. seniores, qui statim prophetauerunt illuminati a Deo, ista duo habentur Num.11.cap. & est sensus.

B *Apparuit de monte Pharan.* Idest demonstrauit se nobis in deserto Pharan nos cibando carnibus, & iudices 70. constituendo.

Et cum eo sanctorum millia. Idest magna multitudo angelorum astantium, & ministrantium Deo, ut patet Dan.7. millia millium ministrabāt ei, & decies milies centena millia assistebant ei.

An omnes animæ Prophetarum & Rabinorum fuerint in monte Synai, & acceperunt ibi suas prophetias.
Quæst. II.

C MVLTI iudæi exponunt istum passum de animabus prophetarum, & doctorum legis dicunt enim ꝙ animæ omnium prophetarum fuerunt ibi cum Deo in datione legis, & acceperunt singuli prophetias suas quas postea enunciauerunt. Et dicunt ꝙ ibi fuerunt omnes rabini conditores Talmud: & a Deo illud acceperunt. Ista multum sunt erronea, quia ponunt animas simul creatas, vel ab ęterno, uel in rerum primordio ꝙ falsissimū est. Item quia dicunt ꝙ tunc singuli prophetæ receperunt suas prophetias.

Sed hoc valde falsum est, quia de multis prophetis dicitur intelligi, anno talis regis factum est verbum domini ad talem prophetam, & rursum de eodem propheta dicitur multoties, ꝙ diuersis annis sub eodem rege multa a Deo audierit.

D Item non esset necesse, ꝙ Deus nouiter reuelaret aliquid cuiquam prophetę, si a principio illa cognouit in datione legis, sed falsum est, vt patet de omnib. maxime de Daniele, qui dicit se incępisse intelligere mysteria, ergo &c.

Item diceremus ꝙ ille, qui propheta esset, nunquā posset deficere errando circa res quas postea prophetaret, sed falsum est, quia legimus de Nathan propheta, a quo cum quęreret Dauid vtrum faceret templū dn̄o, respondit omne ꝙ est in corde tuo vade, & fac, qm̄ dn̄s tecum est, deinde dr̄ ꝙ eadem nocte apparuit dn̄s prophetę Nathan dicens, uade & loquere ad Dauid, & mandauit ꝙ nō ędificaret ipse domum Domini, sed filius, qui post eum regnaturus erat.

E *In dextera eius ignea lex.* Dicitur lex ignea, quia Deus dans illam apparuit in medio ignis loquens, ut patet Exo.19. & s̄.4. & 5.c. dicitur in dextera eius, quia Deus figuratur hic ut portans legem in manu sua ad dandū eam Israel, sicut dicitur de Moyse, ꝙ portabat duas tabulas in manibus, tenens unam in dextra reliquam in sinistra ut patet s̄.9.c. & Exo.32.

Dilexit populos. Idest tribus.12. Israel, quia uocari poterat quęlibet tribus vnus populus, immo vna tribus multos populos habebat, ut dixit Iacob de Manasse, ꝙ multiplicaretur in populos, & de Ephraim ꝙ multiplicaretur in gentes ut patet Gen.48.c.

Vel dilexit populos. Idest omnes populos terrę ut pa-

tet sapientię, 11. c. diligis domine omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti, & ponitur hoc ad notã dum specialem dilectionem ad Israel, quia licet alios populos dilexerit, tamen soli Israel legem dedit, & mirabilia sua demõstrauit. *Omnes sancti in manu illius.* idest omnes sancti sunt cum eo, sicut ante dixit, & cum eo sanctorum millia, vel dicuntur omnes sancti. i. totus populus Israel, qui erat multitudo sanctorum, sicut dr̃ Num. 16. c. sufficiat nobis ꝙ omnis multitudo sanctorum est, & ꝙ in ipsis est dñs: & sunt isti in manu eius in gubernatione sua, quia eos generaliter, & specialiter gubernabat. *Et qui appropinquãt pedibus eius accipient de doctrina illius.* Populus hebræorum appropinquauit pedibus domini, qñ apparuit super montem Synai ardentem, & fumantem stãte populo in valle apud montem, & ibi recepit doctrinam legis ut patet Exo. 19. & 20. c. figuratur autem Deus hic tanquam quidam hõ existens super montem. nam situs conuenit corporib. & eis quę sunt aliquid in corpore, tanquam extremitas vel continuatio corporum sicut sunt puncta, ideo dicuntur ſm philosophum puncta hr̃e positionem in linea, intelligitur ergo ꝙ Deus vel angelus, qui erat loco eius, erat magnę staturę, & pedes eius super montẽ, populus autem qui erat in ualle circa radices montis, dicebatur appropinquare pedibus Dei, & istę modus loquendi hr̃ Exo. 24. c. qñ Moyses ascendit in montẽ cum Iosue, quia dicitur uiderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi celũ cum serenum est. *Legem præcepit nobis Moyses.* Ista sunt verba posteriorum recolentium legem datam a Deo per Moysen, & ponit ea Moyses in persona illorum. Et hoc fuit quantum ad cæremonialia, & iudicialia, q̃ dicta fuerunt populo per Moysen. decalogus autem imediate a deo per angelum repręsentantem eum sine aliquo humano ministerio datus est. Et possunt esse ista uerba Moysi loquentis de se ad populum tanquam de altero quia ipse cõputabitur vnus de populo, quia obligabatur ad custodiam pręceptorum sicut cęteri. *Hæreditatem Iacob.* Idest ꝙ istam legem suscepit Israel pro hæreditate quia seruando eam hæreditarentur in terra promissionis, uel quia sicut hereditas trãsit ad posteros iure successionis, ita lex debebat obseruari in ęternum a tota posteritate Israelitarum, ut dr̃. sup. 6. ca. docebis ea filios tuos. *Et erit apud rectissimum rex.* i. apud Israel erunt reges, ut postea patuit, & uocatur Israel rectissimus, quia vbi nos dicimus rectissimum hebręi habent iesurum, & significat rectum, uel Israel: vel dr̃ hic rex Deus, qui regnabat super Israel regens eos, ut nullo alio rege indigerent, & hoc erat propter legem, qa cum Deus dedisset eis leges, ipse erat eorum dominus & rex, iõ qñ populus Israel petiuit regem, Deus dixit Samueli non te abiecerunt sed me, ne regnem super eos, ut habetur primo Reg. 8. ca. *Congregatis principibus populi cum tribubus Israel.* i. ista dicta fuerũt per Moysen congregato toto Israel. s. principibus tribuum, & ipsis tribubus. *Viuat Ruben.* Hic ponitur secundum. s. benedictionis executio, & ponuntur tot benedictiones, quot tribus sunt hic. s. 11. quia non benedicitur trib. Simeon Et dicunt ꝙ rõ est, quia primo tractauit de uenditione Ioseph, & durius se habuit ꝯ eum quam alij fratres, iõ Ioseph tenuit eum in vinculis in terra Aegypti redeũtibus cęteris fratribus cum alimentis ad patrem, ut patet Gen. 42. c. sed alia ratio est potior. s. quia pauloante in eadem mãsione vbi tunc erat Israel, tribus Simeon fornicata fuerat cum Moabitis, & Madianitis, & princeps tribus illius coram toto populo hoc fecit ad iniuriam Moysi ut patet Num. 25. c. *Viuat Ruben.* Incipit ab isto quia erat primogenitus ſm carnem, licet iura primogenituræ ei ablata fuerũt, & translata partim ad Iudam, partim ad Ioseph, de quo diximus Gen. 49. ca. uiuat Ruben vita naturæ. *Et non moriatur.* Morte ęterna ut aliqui uolũt, sed magis uidetur ꝙ sit eadẽ sñia replicata ad maiorem expressionem vt hr̃. 4. Reg. 20. ca. dispone domui tuę quia morieris, & non uiues, ꝙ solũ de morte corporis dr̃. *Et sit paruus in numero.* Hoc dixit Moyses consonans dicto Iacob Gen. 49. effusus es sicut aqua non crescas, quia maculasti &c. in hebręo dr̃ *Sint pauci numero mortui eius.* Et potest reduci ad intẽtionem litterę nostrę, quia ideo. s̃. dr̃. *Viuat Ruben & non moriatur.* Ideo sequitur sint pauci numero mortui eius. s. ne tota tribus destruatur. *Vel quia dicitur sit paruus numero.* Ideo mortui de tribu illius non poterant esse tot sicut de alijs tribubus cęteris paribus: quia de paucis uiuentibus non possunt esse multi mortui. *Hæc est benedictio iudæ.* Post Ruben ponitur iudas pp dignitatem regalem translatam ad illum in iuribus primogenituræ, ideo ponebatur primus in uexillis castrametationis, ut patet Num. 2. & 10. c. *Audi domine uocem Iudæ.* i. deprecationem, quia de eo reges venturi erant qui in bellis clamarent adiuuari a dño. Et hoc dicit̃ prophetice, & non deprecatiue, & est sensus: tu domine audies uocẽ Iudæ te deprecantis, sicut patet de Rege Dauid, & Salomone, qui sæpe a dño exauditi sunt, siue quantum ad bella siue ad alia, sic etiam exauditus fuit Asa rex Iuda ꝯ Zaran æthiopem ut patet. 2. Para. 14. c. & Iosaphat ꝯ Ammonitas. 2. Parali. 20. & Ezechias pro Sennacherib. 4. Reg. 19. cap. *Ad populum suum introduc eum.* i. da ei robur ut intret in terram promissionis, quæ est populus suus. i. locus in quo habitare debet, ut destruat hostes. Et patet hoc quia supra dicebatur de exauditione in bellis, & infra etiam de bello. Nicolaus exponit de introductione ad limbum: in quo erant sancti patres, quia de quolibet iusto moriente dicit scriptura, & appositus est ad populum suum. sed prima magis consonat litteræ. nam si intelligeretur de introductione ad limbum esset littera nugatoria. s. ꝙ inculcaret id quod petebat. nam nullus petit quod habet, sed dicendo, ꝙ limbus erat locus populi sui innuebatur, ꝙ ipse erat de uiris illis, & ꝙ ipse eẽt cũ eis, qui ibi erant. ergo non oportebat rogari pro illo, ut esset in populo suo, & sic non intelligetur isto modo.

Item si rogaretur ut introduceretur in limbum, q̃ritur an rogaretur pro ipsomet Iuda filio Iacob, an pro tota tribu eius. non est dicendum ꝙ rogaretur pro eo, quia Iudas mortuus erat iam a multis annis, de quo cũ fuisset uir iustus non dubitatur, quin staret in limbo, maxime ipse Moyses qui erat uir propheta, & Dei secretarius, non igitur rogaret ut introduceretur in limbum. & si forte diceretur, ꝙ esset in inferno inferiori non oportebat rogari, ꝙ introduceretur in limbum. Si autem dicatur ꝙ rogabatur pro tota tribu, nõ multum uidetur, ꝙ rogaret magis pro tota illa tribu, quantum ad ea, quæ pertinebant ad bonum statum animæ quam pro alijs, non ergo de hoc exponi debet.

Itẽ non consonat ista particula litteræ alicui parti lr̃ę exponendo ſm istum sensum, exponendo aũt ut sup. exponebatur. s. de introductione in terram Chanaan, quæ erat populus suus idest terra promissa ipsi, quæ introductio fiebat uiribus armorum, consonat ista littera præcedenti, & subsequenti. de littera præcedenti patet, quia dicitur s̃.

Audi domine vocem Iudæ. Quod ĩtelligebatur de exauditione in bellis etiam secundum sentẽtiam Nicolai. de littera sequenti ꝙ intelligatur de armorum exercitatione bellica ad introducendum in terram promissionis, patet cum dicitur.

Manus eius pugnabit pro eo. Idest ipse fortiter pugnabit viribus manuum suarum in hostes, & adiutor illius contra aduersarios eius erit. Reducenda est ergo littera ad istam expositionem.

Manus

Bñdictiõis executio.

Bñdictio Ruben.

Bñdictio Iudæ.

Vera expositio litteræ.

F G H I K

Manus eius pugnabunt pro eo. i. pro se ita ꝙ Iudas non indigebat alijs adiutoribus, quia viri fortissimi ad pugnam erant: vel. *Pugnabunt pro eo.* i. pro populo Israel, quia vsque ad eleuationem regum in Israel Iudas erat princeps bellorum, ut patet Iudic. primo, vbi quęsiuit populus a domino quis ascendet ante nos contra Chananęum, & erit dux belli? dixit dñs Iudas ascendet, & Iudic. 20. quando quęsiuerunt quis esset dux contra filios Beniamin in gabaa: respondit dñs iudas sit dux vester. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* Est mutatio personę & refertur ad Deum .i. Deus adiuuabit eũ cõ hostes suos. Et hoc siue ante tempora regum siue tẽpore regum, quia ipsi reges de iuda erant præter Saul, qui fuit de tribu Beniamin, ut patet primo Reg. 9. cap. Rabbi Salomon specialiter intelligit hoc de Iosaphat rege iuda, qui clamauit ad dominum voce magna, cũ ingrauaretur bellum super eum in Ramoth galaad vt patet. 3. Reg. 22. c. & liberatus est. Sed idem dicendum est de omnibus alijs de tribu Iuda, qui clamauerunt ad dñm. Et additur hoc de adiutorio Dei, quia dictũ fuerat. s. ꝙ. *Manus eius pugnabunt pro eo.* i. ꝙ manus iudę erant ita fortes ꝙ sufficiebant ad delendum hostes, nec requirebantur aliqui alij adiutores.

Occasio erroris aliquorum ex hac littera.
Quæst. III.

ALIQVIS autẽ ex hoc acciperet occasionẽ errãdi putans ꝙ tantum erat robur manuũ iudę ꝙ etiã sine speciali adiutorio Dei posset delere hostes: ad quod dr̃. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* i. dato ꝙ uiri de tribu iuda essent fortissimi pugnatores, tñ omnia, quæ faciebant operabantur adiuti a Deo. sic dicitur. s. 8. c. ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meę hæc mihi oĩa præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui, ꝙ ipse tibi vires prębuerit ut impleret pactum suum, debuit igitur hoc ad declarationem superioris dicti subiungi. *Leui quoq; ait.* Descripta benedictione iudę ponitur benedictio leui pp dignitatem sacerdotalem, & ideo istę duę tribus sociatę erant quantum ad connubia, vt magis diximus Leu. 21. c. ista ratio vr̃ esse satis colorata, sed non est multum existens, quia si attendatur dignitas sacerdotalis cum illa sit potior, quam dignitas regalis deberet pręponi, sed nõ ꝑponitur. ergo non attenditur hoc: sed dicendum est ꝙ magis attendatur ordo in natiuitate. nam primus inter filios Iacob ſm carnem fuit Ruben, ideo primo benedictus fuit post hũc sequebatur Symeon in ordine natiuitatis, & iste consequenter benedicendus erat. Sed non fit mentio de eo in toto isto catalogo benedictionum ex causa supra assignata: post hunc in ordine natiuitatis erat leui, & iste præponendus erat, sed considerata dignitate tribus iuda fuit prępositus, deinde rediit leui ut poneretur in ordine natiuitatis suę ante alios sequentes, & dato, ꝙ nulla coniunctio esset harum duarum tribuum in connubiis aut dignitas aliqua sacerdotalis in tribu leui poneretur posito iuda ne quantum ad omnia fieret ordinis transmutatio.

Bñdictio Leui.

Perfectio tua. Ista verba diriguntur ad Deum. *Perfectio tua.* i. vitę sanctitas. *Et doctrina tua.* i. doctrina legis. *Viro sancto.* i. ista dedisti Moysi, qui ẽ uir sanctus. Et erat de tribu leui. Et dicebat ista Moyses de se tanquam de alio humilians se. Et sic Ioannes euangelista loquitur de seipso in suo euangelio. c. vltimo in 3. persona dicens, uidit discipulum illum quem diligebat: & ipse erat ille discipulus, uel quia Moyses dicebat ista prophetice compellebatur dicere quęcunque ei Deus inspiraret, siue de se siue de alio in laudem, uel uituperium: & sic ipse scripsit ea quæ habentur Num. 12. ca.

A quæ multum faciunt ad laudem Moysi. Et potest intelligi hoc de sacerdotibus quibus datę fuerunt laminę aureę, in quibus erat doctrina, & ueritas positę intra rationale in pectore sacerdotis magni ut patet Exo. 28. c. Et ista doctrina, & ueritas uocantur hebraice tumin & vrin idest perfectio, & doctrina sicut hic ponitur vnde in hebręo eadem verba ponuntur hic & Exod. 28. c. quomodo autem uocetur illa doctrina, & ueritas super eodem c. Exo. dictum fuit late. Alio modo põt hoc intelligi referendo eodem modo ad Deum scilicet ꝙ loquatur Moyses ad Deum de tota tribu leuitica: potissime quantum ad partem sacerdotum.

Perfectio tua & doctrina tua uiro sancto. Idest Deus tu posuisti doctrinam tuam, & perfectionem tuam in uiro
B sancto scilicet in tribu leuitica quæ erat sancta, & habens doctrinam Dei. de perfectione patet quia perfectio nihil aliud est quam quidam gradus magnus puritatis, & incontaminationis, & hoc erat in sacerdotibus pręcipue, quia tractabãt ministeria domini iuxta illud Esa. mundamini, qui fertis uasa domini. dicitur ergo perfectio Dei uiro sancto idest. *O Deus tu dedisti perfectionem tuam.* idest perfectionem magnam in puritate uitę quam tu diligis & obseruare iubes. *Viro sancto.* Idest tribui leui in qua sunt uiri sancti, quia istis iussisti specialiter vitę puritatem.

Et doctrina tua. Idest tu dedisti doctrinam tuam uiro sancto. doctrina Dei vocatur doctrina legis, quia Deus legẽ dedit, ideo doctrina eius doctrina dicitur, & hanc tradidit uiro sancto, quia tradidit eam dispensandam le-
C uitis. nam leuitę erant doctores legis inuigilantes circa studium eius, sic dicitur Mala. 2. ca. labia sacerdotis custodient scientiam, & legem exquirent de ore eius, quia angelus domini exercituum est. hæc autem doctrina non fuit commissa alicui alteri tribui, quia reliquę occupationibus agriculturę, & bellicis exercitationibus laborabant: solam autem leuiticam tribuum Deus ad obsequium suum specialiter elegit, & ad dispensandum doctrinam ut patet Num. 3. c. iste sensus est accipiendo ꝙ littera intelligatur tota de tribu leui potissime in parte sacerdotali, & sic alias partes litterę prosequi possemus: alio modo ĩtelligi posset de Moyse scilicet.

Perfectio tua & doctrina tua uiro sancto. Idest tu dedisti
D perfectionem uitę, & sinceritatem Moysi qui erat uir sanctus, quia fecit eum Deus ualde purum atque immaculatum uirum.

Et doctrina tua. Idest Deus dedit ei doctrinam suam idest dedit ei legem dispensandam, & gubernandam. nam per ipsum data est, cum enim Deus dedisset in clangore buccinarum decem præcepta super montem synai audiente cuncto populo: dedit deinde præcepta cæremonialia, & iudicialia ipsi Moysi stante cum eo in monte ut patet Exo. 20. c. & s. 5. c. & ipse postea coram toto populo recitauit ea ut patet Exo. 24. c. competebat etiam Moysi ꝙ esset doctor legis, quia exponebat coram eis legem quando in aliquo dubitabant.
E Et secundum hoc applicabitur tota sequens littera. Sed ut melius partes conueniant expositioni necessariũ est assignare hic vnam de septem regulis Ticonij scilicet quando fit transitus de parte ad totum, uel interdum de toto ad partem, & fit perturbatio magna pro his qui ad talia non aduertũt. nam putabit aliquis totam litteræ expositionem continuam esse ita, quod si prima pars expositionis sit de parte, ꝙ tota littera sit de parte, vel si principium litteræ est de toto, quod tota expositio sit de toto, secundum istam regulam fit transitus interdum de parte ad totum interdum de toto ad partem, ita ut una pars litteræ exponatur de toto, & alia de parte, hic autem totum est tribus leuitica, pars sua est Moyses, vel quilibet de illa tribu:

bu: ꝙ ergo aliqd huius litteræ exponat̃ de solo Moyse, & aliquid de tota tribu Leuitica est trãsitus de toto ad partem vel econtrario: & necessarium est vti hac regula sepe in expositione sacræ scripturæ. nam aliquis contextus litteræ est, qui quantum ad aliquid sui conuenienter de parte exponitur, & non de toto, & aliqua pars illius, quę conuenienter exponitur de parte, & nõ de toto, sic autem est hic, quia quædam partes pertinent ad solum Moysen: aliæ autem pertinent ad tribũ Leuiticam cum dicitur.

Perfectio tua, & doctrina tua uiro sancto. Quod ad Moysen pertinet, scilicet, quòd tu Deus dedisti perfectionem vitæ in puritate Moysi faciendo eum virum valde iustum, & perfecti animi tecum.

Et doctrina tua. scilicet doctrina legis, quam dedisti ei dispensandam, & exponendam.

Quem probasti in tentatione. Hoc etiam ad partem refertur scilicet ad Moysen, & nõ ad tribum Leuiticam nam Moyses fuit, qui sæpe tentatus, & probatus est: quotiens enim populus murmurabat contra dominũ aut tentabat eum, insurgebat cõtra Moysen defensantem partem Dei, & Moyses laborabat in repugnando illis, & deijciendo eos a suo proposito, & interdum disponebat se magno discrimini, scilicet ad mortem, ut patet in Raphidin quãdo defuit aqua, quia valde murmurauerunt contra eum, & contra Deum. Et tunc Moyses conuersus ad Deum dixit adhuc pusillum, & lapidabit me populus iste, & sic in aliis tentationib. prouocabant animam eius ad amaritudinem, ita ut compelleretur ad Deum, in his autem omnibus tentatus non cessit opinioni aut desiderio peccatorum: sed veritatem inconcusso animi uigore seruauit.

Et iudicasti ad aquas contradictionis. Hoc etiam de parte intelligitur scilicet de Moyse, nam non conuenit toti tribui Leuiticę ꝙ iudicata fuerit ad aquas cõtradictionis: solus enim Moyses ibi iudicatus fuit, & accipitur hic iudicare idest condemnare. nam Moyses ad aquas cõtradictionis in Cades deserti Sin siue in cadesbarne, quod idem est excussit aquam de petra, & cum debuisset Deum laudare & facere ꝙ laudaretur a filijs Israel incepit eos dure increpare dicens: audite rebelles &c. Nume. 20. capitu. ista omissio fuit ei imputata ad peccatum magnum, ideo condemnauit eum Deus ibi non quidem ad aliquam pęnam mortis æternæ, sed ne intraret in terram Chanaan vltra iordanem. uocantur istæ aquę contradictionis, quia ibi contradixit populus domino tentando eum.

Qui dixit patri suo, & matri sue nescio uos. Hoc refertur ad totum scilicet ad tribum leuiticam. nam dicere patri, & matri, ꝙ nesciebat illos fuit in occisione idolatrarum in castris, quia tunc Moyses stans ĩ portis castrorum, ait siquis domini est iungatur mihi. & tunc congregati sunt ad eũ omnes filij Leui: & posuit vnusquisque gladium super femur suum, & ambulantes per vicos castrorum de porta vsque ad portam occidebant omnes insignitos signo auri uituli, quod in aqua puluerem factum biberunt, & licet essent aliqui cognati eorum, qui cędem istam faciebant non liberabant eos sed omnes occidebant quantumcunque coniunctos consanguinitate, & sic erat ac si nullo modo cognoscerent eos.

An Leuitæ occiderint patres suos & matres in ultione immolationis uituli. Quæst. IIII.

IN hoc dubitaret aliquis vtrum Leuitę, qui illã stragem fecerunt: occiderunt ibi patres suos aut matres. Et uideretur ꝙ fecerint ex littera ista cũ p̃res & matres ponat ab istis nescitos, nescire autẽ ad hoc proprie dicitur non curare de aliquo tanquam si

F esset totaliter ignotus, ergo si isti nescierunt patres necessarium fuit ꝙ quantum aliquid ipsi fecerunt de patribus suis, & matribus tanquam non cognoscerent eos, hoc autem in nullo erat nisi eos occiderent sicut cęteros idolatrantes. Sed dicendũ est ꝙ non occidit aliquis de istis leuitis p̃rem suũ aut matrem, quia vt declarauim⁹. s̃. 13. c. in illo casu nõ l3 filio occidere patrẽ suum aut matrem siue peccator sit siue non, nisi forte Deus expresse hoc mandaret, & ꝙ cõstaret certissime Deum esse eum, qui mandabat. nam tunc teneret̃ hoc agere, sed nunq̃ tale, qd repertum est, cũ igit̃ dr̃, ꝙ isti dixerunt p̃ri, & m̃ri nescio uos ponit̃ ad exaggerãdũ, qa iste est modus propheticus quantum ad quẽdã modũ, & nõ ponit̃ ad signãdũ veritatẽ. s. ꝙ sic esset. *Et fratrib. suis ignoro illos.* De hoc satis est cõcedẽdũ, ꝙ f̃m ve

G ritatem cõtigerit. nã aliq̃ leuitę occiderunt f̃res suos accipiendo f̃res nõ ex alterutro parẽte sed ex altero s. ex m̃re, sicut declarauimus Exo. 32. c. *Et nescierũt filios suos.* Quia forte occiderũt aliquos de filijs suis. hoc. n. verũ eẽ potuit, qa filios licebat occidere pro crimine idolatriæ: sicut. s̃. 13. c. declaratum fuit. *Hi custodierunt.* Totũ ꝙ sequit̃ ptinet ad totũ. s. ad ipsã Leuiticã tribũ, & nõ ad solũ Moysen cum loquat̃ in plurali, ut patet in applicatione. pt ẽt p̃cedens lr̃a aliqualr̃ differenter a superiori expõne declarari. *Quem probasti in tentatione.* i. in loco tentationis, qa sæpe multi labores acciderãt Moysi ex persecutione pp̃li, ut patet in Exodo, & libro Numerorũ, & in isto. *Et iudicasti ad aquas contradictionis.* s. in Cadesbarne, ubi pp̃ls murmurauit ꝯ dñm p̃p aquæ penu

H riam vt patet Nu. 20. c. & ꝯdixit pp̃ls dño. dr̃ ibi iudicatus Moyses, quia in alijs locis Deus tentabat eũ, sed qa non peccabat non obligabat eum ad aliq̃ pęnã, hic aũt peccauit, iõ iudicatus fuit ad pęnã ñ trãseundi Iordanẽ *Qui dixit patri suo, & matri suæ nescio uos.* Hoc trãsfert ad alios de tribu leuitica, & isti ignorauerũt p̃rem, & matrẽ, & oẽs cognatos, qa multi de Leuitis recedebãt de ciuitatib. suis, de domib. patrum suorũ, & familiis, & ascendebant in locum quẽ dñs elegerat, ut ibi perpetuo dño seruirent, ut patet de Samuele, q oblatus fuit a matre sua, ut seruiret dño in tabernaculi officio, vt patet 1. Reg. 1. c. sic etiam dr̃. s̃. 18. ca. de portionibus Leuitarum ascendentium ex deuotione, ut seruiant dño ĩ sanctuario. Vel potest intelligi de Leuitis quib. dixit Moy

I ses, si quis est dñi iungatur mihi, & cõgregati fuerunt ad eum oẽs filij leui. & dixit ponat vnusquisq; gladium super femur suum, & occidat fratrem suum, proximũ, & amicum. Et sic fecerunt occidentes fratres, & filios proximos, & amicos ut patet Exo. 32. c. Vtrũ aũt aliqs occiderit ibi patrem aut m̃rem non legit̃ expresse, sed potuit esse, quia in hoc nulla reuerentia, uel p̃rius honor habendus erat, ut patet. s̃. 13. c. vt aliqui uolunt, vbi nullã sit dr̃ia personarum q̃tũ ad scelus idolatrię, & dñt isti Leuitę ignorare cognationem, qa ita occidebãt cognatos suos quasi non cognoscentes eos, nec faciẽtes differentiam cognatorum, & extraneorum. *Hi custodierunt eloquium tuum.* Conuertitur ad Deum. i. legem tuã

K quia occiderunt cognatos suos idolatrantes sicut lex mandauerat. *Et pactum tuum.* i. legẽ tuã, quia eam pepigit Deus cum filijs Israel laudãs Leuitas coram eo. *Iudicia tua.* i. præcepta iudicialia, quia occidere idolatrantem p̃ceptum iudiciale erat, cum dirigeret̃ ad regulationẽ proximi in agibilib. *Et legem tuam o Israel.* Replicatio sententiæ eiusdem est, quia Iacob, & Israel sunt idem, & iudicia, & lex. Sed Ra. Sa. dicit ꝙ leuitę custodierũt pactũ de circũcisione, qa ipsi circũciderũt filios suos natos in deserto, & non aliç trib. Sed hoc ꝯ vnũ est ei ꝙ habetur Iosue. 5. c. s. ꝙ populus, qui in deserto natus fuerat per 40. annos incircuncisus erat: nec ualet si dicas, quòd solum intelligitur de aliis tribubus, quia infra ponitur vniuersaliter. nec aliquis eos circuncide-

A cunciderat.i.nullus:ergo nec leuitæ, & deinde subdit,
ꝙ postquam omnes circuncisi sunt, manserunt in ca-
stris:nullus ergo in deserto circūcisus est, & ista est po-
sitio communis omnium catholicorum doctorum.
Ponent thimiama in furore tuo. i.ad auertendum furorem
domini a populo, quia cum aliqua persona vel totus
populus peccaret per ignorantiam, vel negligentiam,
oblato pro eis sacrificio cum thimiamate auferebatur
furor domini a populo,ut patet Leui.3.& 4.c.& Num.
15.hebręi dicunt. *Ponent thimiama in naribus tuis.* Et rō

Beaf duo signat.

diuersitatis est,quia vbi nos dicimus in furore hñt he-
bræi beaf ꝙ significat duo:quia af significat narem in
singulari,uel furorem, quia furor in naribus anhelan-
tibus demonstratur. Et secundum litteram hebraicā
B est sensus ꝙ leuitæ ponerent thimiama in naribus Dei
i.valde redolēs Deo, quia de istis sacrificiis sæpissime
dr̄ holocaustum odoris suauissimi dño,ut patet Leuit.
1.c. & sic pingitur Deus quasi nares habens quibus o-
dorem sacrificiorum recipiat. *Et holocaustum super alta-
re tuum.* i.super altare holocaustorum ꝙ erat in atrio ta
bernaculi:thimiama autem ponebatur super altare au
reum,ꝙ erat ante tabernaculum intra sancta sanctorū
Et intelliguntur omnia alia sacerdotalia, & leuitarum
officia,de quibus ꝑ totū Leuiticum, & multotiens in
libro Numerorum. *Benedic domine fortitudinem eius.* Hoc
intelligitur de Machabæis,qui fuerunt de genere Le-
ui,& de sacerdotibus magnis, ut patet primo Macha.
2.c.& vltimo.isti.n. fecerūt opera mirabilia ꝯ aduersa-
rios legis,& pro ea mortui sunt, de quibus in duob.li-
bris Machabeorum, ideo Moyses cognoscens eos in
C spiritu prophetico orat pro eis. *Benedic domine fortitudi-
nem eius.* i.multiplica ad resistendum hostibus,& inua
dendum. *Et opera manuum eius suscipe.* i.bella quæ cōtra
hostes gesserunt sint accepta vniuersalia tibi. *Percute
dorsa inimicorum eius.* i.omnes hostes, qui persequebant
eos,ut compellas eos in fugam, & vertant terga ma-
chabæis,quę ipsi percutiant. *Et qui oderunt eos non consur
gant.* i.non roborentur hostes eorum contra eos.

Benedictio Beniamin.

Et Beniamin ait. Posita benedictione Leui describit
benedictio Beniamin, quia in tribu Beniamin erat lo-
cus,in quo sacerdotes,& leuitę ministrare deberent.s.
in Hierusalem,quæ erat in sorte Beniamin vt habetur
Iosue.18.c. *Amantissimus domini.* Trib.Beniamin erat val
de dilecta a Deo.ꝙ patet qa primus rex Israel electus a
Deo fuit Saul, qui erat de Beniamin vt hr̄ 1. Regum.
D 9.c.& permansisset potestas regia ī illa tribu nisi Saul
fecisset ꝯ præceptum Dei,ut habetur 1.Re.13.c.Et di-
lexit etiam,quia in sorte sua elegit sibi tabernaculum.
ſm illud,elegi Hierusalem ut sit nomen meum in ea.
Sic etiam Iacob dilexit ualde Beniamin, quia in sene-
ctute sua genuit eum,ut patet Gen.44.c. *Habitabit confi
denter habens Deum in habitaculo suo.* Quia in eorum sor-
te erat tabernaculum,in quo confidebant,uel dñr habi
tare confidenter.i.sine timore,quia fortissimi bellato-
res erant,ut patet Iud.20.c.pugnauerunt.n.ꝯ vndecim
tribus,& bis deuicerunt eas:& ita certissimi fundibula
rii erant,ut capillum quoq; raperent:& ita manu sini-
stra sicut dextra pugnabant. sed prima expositio con-
E cordat magis inferiori litteræ. *Quasi in thalamo tota die
morabitur.* i. in templo quod uocatur thalamus ad no-
tandum requiem contemplationis, & uacationem ab
aliis curis. *Inter humeros eius requiescet.* i.Deus in templo
requiescet in humeris Beniamin, quia mons syō, qui
erat intra Hierusalem erat locus templi, sed non erat
templum in altiori parte montis, sed quasi in medio
descensu montis in planicie quadam, quę se habet re-
spectu altissimę partis illius montis, & partes infimas
sicut humeri in corpore humano.vel dicitur inter hu
meros rñdendo superiori sniæ.i.inter brachia ī ample
xibus, quia quiescentes in thalamo contemplationis
A tota die uoluuntur in amplexib. creatoris. *Ioseph quoq;.*

Bñdictio Ioseph.

Dicta benedictione Beniamin ponitur benedictio Io-
seph,quia sicut in Hierusalem,quæ est in sorte Benia-
min stetit magno tempore tabernaculum.s. a tempo-
re Salomonis usque ad captiuitatem iudęorum per
Romanos:ita in tribu Ioseph stetit tabernaculum.s.in
Sylo in sorte Ephraim ut patet psalm.77.& Iosue. 18.
c. Item quia Ioseph, & Beniamin fratres vterini fue-
runt,ut patet Gen.30.& 45.c.s.filii Rachel, & quia Io-
seph multum fuit dilectus a patre suo sicut Beniamin,
ut patet Gen.37. Item quia iura primogenituræ susce
pit quantum ad duas partes hęreditatis, & insuper par
tem agri Sichen ut patet Gen.48.c. Et non benedicū-
B tur hic tribus Manasse & Ephraim per se, sed Ioseph
pro filiis suis,quia non accipiuntur secundum partem
hæreditatum,sed ſm personas,patet quia Leui,qui nō
accepit possessionem inter fratres suos,vocatur hic tri
bus,Ioseph cum vna persona fuerit,solum vnam bene
dictionem habuit, licet duas sortes acceperit, ut patet
Gen.48.c. *De benedictione domini Dei terra eius.* i. terra Io-
seph erat benedicta a domino,quia multum fertilis e-
rat in utraque sorte:s.in sorte Manasse & Ephraim. *De
pomis cęli.* i.de fructibus genitis ex uirtute cœli,quia ex
influentia corporum cęlestium, & luminarium gene-
rantur omnia quæcunq; sunt in terra siue animata si-
ue inanimata. *Rore atq; abysso subiacente.* i. de virtute ro-
ris & aquarum abyssi fęcundatur terra ad gignēdum,
& conseruantur fructus ne calore desiccante pereant.
Ros autem est de abysso.i.de terra & aqua, quia calo-
re solis existentis super nostrum hemisphęrium resol-

Ros ex q̄bus fit.

C uuntur aliquæ exhalationes,quæ in nocte infrigidatæ,
& in guttas condensatæ cadunt super herbas: fiūt etiā
pluuię de exhalationibus eleuatis altius, qñ fuerint in
maiori q̄titate,& cadentes terrā inebriant & fęcūdāt.
De pomis fructuū solis ac lunę. Eadē snīa est q̄ superior,sed
ponit ad maiorē expressionē. Notādū,ꝙ licet corpora
cęlestia influant vr̄ in generando ista inferiora: tñ sol
& luna spālr influunt,luna ꝑꝑ magnam humiditatem
influit,sol aūt ꝑꝑ magnā caliditatē,& motū: iō de sole
dr̄,ꝙ sol & hō generant hoīem,& ꝙ luna est mr̄ oīum
humidorū. *De uertice antiquorū montiū.* i.terra Ioseph de
vertice montium antiquorū.i.qa montes hēbat in qb.
fructus citius maturant,iō magis diligunt. *De pomis col
liū æternorū.* i.de fructib.q nascunt in montib.æternis.i.
fortissimis ad durandum in æternum. Et hoc vr̄ ꝙ dr̄
D Gen.49.donec ueniret desiderium colliū ęternorū.i.
donec possideret semen eius montes ęternos.i.mōtes
fortes,& fructiferos,qui fuerunt in duab.sortib. eius.
Benedictio illius, qui apparuit in rubro. i.Dei qui apparuit
Moysi,vt flamma ardens, & non consumēs. Ille, qui
apparuit moysi in rubo angelus fuit, vt declarauimus
Exod.3.cap.& faciebat illa loco Dei, atq; loquebatur:
sic enim patet Actuum.7.c.cum dicitur:& expletis an
nis.40.apparuit ei angelus in monte syna in igne flam
mę rubi.Diceret tamen aliquis ꝙ intendebat moyses
dicere,ꝙ Deus benediceret Ioseph: quia scriptura no-
minat illic illum angelum nomine Dei:& nō patet sic
clare vtrum angelus vel Deus ille esset. Sed nō potest
E stare,quia licet forte aliquis de popularibus dubitaret
de hoc,& peteret benedici ab illo, quia illum non an-
gelum esse putaret sed Deum,Moyses tamē non dubi
taret esse angelum cum se ei Deus manifestaret, nec
enim est admirandum ꝙ cognoscens illum esse ange-
lum desideraret ab illo benedictionem dari Ioseph,qa
sæpe in scriptura benedictio petitur ab angelis, & pa-
tet de Iacob.q cū inuenisset virū,q angelus erat:qñ uē-
turus erat ad frēm suū Esau luctabat cū eo vsq; mane,
cūq; angelus diceret dimitte me,qa aurora est. Rñdit
Iacob nō dimittā te nisi prius bñdixeris mihi,ut hr̄ Ge.
32.c.& ibi benedixit ei:& iterum ipse Iacob cum sene-

ctute grauatus impositis manibus super duos nepotes Ephraim, & Manassen volens bñdicere eis ait: angelus qui eripuit me de malis omnibus benedicat pueris istis, vt patet Gen. 48. c.

Notandũ de benedictione.

Pro quo sciendum ꝙ benedicere est facere ꝙ alicui bona eueniant. hoc autem a Deo solo est: quia Deus ꝓuidentia sua omnia disponit singulis aduersitates, ꝓsperitatesve, aut alternantia facta distribuens: nec enim bonum aut malum aliquis recipere potest nisi Deus disposuerit: benedicendi ergo auctoritas a Deo solo est: id tamen quod Deus disposuerit interdum ꝑ angelos, interdum per homines operatur, quantum ergo ad hoc angeli nobis benedicere possunt, quia benedictionem a Deo dispositam tanquam ministri Dei in nobis efficere possunt: & secundum ꝙ aliqua res perfectior est perfectiores effectus producit: ideo cum angeli inter omnes creaturas teneant principatum ipsi nos magis quam alia creatura benedicere possunt. Et quia illa res, quę minoris perfectionis est nunquam agit in eam, quę maioris perfectionis est: ideo, vt dicit Apostolus ad Hebr. 7. c. sine contradictione quod minus est nunquam id quod maius est benedicit, nisi accipiatur benedictio pro imprecatione benedictionis. Et isto modo homines minoris potentię benedicunt hominibus maioris status, sic enim Iacob Pharaoni regi Aegypti benedixit, ut patet Gen. 47. cap. cum dicitur: post hæc introduxit Ioseph patrem suum ad regẽ, & statuit eum ante ipsum, qui benedicens illi, & interrogatus &c. Et post hoc dicitur iterum, & benedicto rege egressus est foras: hoc etiam modo nos Deum benedicimus imprecantes ei laudem gloriam, & honorem sicut sępe patet in sacra scriptura. *Venit super caput Ioseph.* Vt eũ in bonis cõfirmet sup verticem Nazarei i. separatus ab aliis fratribus in sanctitate, & cõicatione iõ alios accusabat apud patrẽ de criminibus pessimis, ut patet Gen. 37. capitulo. *Nazarei inter fratres suos* idest Ioseph erat nazareus inter fratres suos.

Quare Ioseph vocatur nazareus. *Quæst.* *V.*

Non vocatur Ioseph Nazareus simpliciter sed nazareus inter fratres suos, quia nazareus si simpliciter poneretur, signaret eũ, qui obseruabat uotum nazareorũ. Ioseph autem nihil tale vnquam obseruauit, quia uotum nazareorum non fuit ante legem Moysi, quia in libro numerorum ponitur totus ritus nazareorum scilicet a quibus obseruari debebant tempore quo essent nazarei, & quid offerre debebant tempore quo finiebant uotum, sed uocatur Ioseph nazareus inter fratres suos idest separatus a fratribus suis: quia cum uiueret apud patrem separatus erat ab eis, quia oderant eum fratres sui, nec poterant quicquam pacifice loqui vt patet Gene. 37. capitulo postea vero anno. 16. siue in principio. 17. vt innuit littera hebraica uenditus atque in Aegyptum deportatus vsque annum. 39. vitæ suę, qui erat annus secundus sterilitatis magnæ, separatus ab eis fuit vel potest uocari nazareus siue separatus inter fratres idest electus inter eos, quia inter omnes ipse erat excellentior. In littera hebraica non est aliqua difficultas, sed in littera nostra propter istud nomen nazareus, ꝙ latini non perfectæ cognoscunt, nazareus namque hebræa lingua separatus dicitur, & est nomen appellatiuum: nec signat magis separationem illam, quam habebant obseruantes uotum illud, quam quamcunque aliam separationem: unde si deberemus dicere, ꝙ iste est separatus ab illo, in hebręo poneretur iste est nazir & nos vertentes in formam nominum latinorum pro nazir dicimus nazareus. tantum est ergo quod dicatur in vertice nazarei inter fratres suos idest in vertice

Nazareus q̃d sibi velit.

F separati, & si poneretur in uertice separati a fratribus suis, nullus latinorum dubitaret, sed idem est. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.* Idest sicut primogenitus tauri est fortis, & magnus corpore, quia ibi est robur patris, ita Ioseph. Et potest hoc referri ad tribum Ephraim, quia ibi erant viri fortes ad pugnam. *Cornua rhinocerotis cornua eius.* Idest cornua bellica siue acies erunt ita fortia, sicut cornua rhinocerotis idest vnicornis. vnicornis dicitur animal ferocissimum cuius cornu ita durum est, ut ligna quoque & arbores transfodiat impetu suo, quem omnia animalia fugiunt, & cũ leonem fugientem persequatur, leo post magnas arbores absconditur, quod rhinoceros cornu impetere uolens per arborem transfigit, vt postea cornu educere

G nequeat, quod leo inspiciens in eum insilit, & vnguib. totum dilacerat. si autem leo arborem post quam iaceat, non inuenit a rhinocerote occiditur. *In ipsis uentilabis gentes.* Idest per ista cornua ventilare idest dispergere in ventum debebat gentes, & per hoc notatur potestas regalis in Ephraim. fuerunt enim de semine eius reges Israel scilicet Ieroboam, & sequentes ut prędixerat Iacob Gen. 49. inde egressus est pastor lapis Israel.

Potestas regalis in Ephraim.

Hæc sunt multitudines Ephraim.

Idest gentes multæ ortæ de Ephraim.

Et millia Manasse. Vtrique promittitur multiplicatio, ut patet Gen. 48. capitu. vbi dicitur quod Epraim multiplicabitur in gentes & Manasse in populos. vna gens multos populos continet, vnde multiplicatio Ephraim valde maior est quam multiplicatio Manasse:

H ideo comparantur hic multitudines, quia una multitudo multa millia continet, vel potest demonstrari ꝑ ly hę sunt multitudines, & millia hostium occisorũ a Manasse, & Ephraim. *Et Zabulon.* Benedictione Ioseph posita, ponitur benedictio Zabulon, & Isachar, qui simul benedicuntur, quia sortes suas simul habebant. *Lætare Zabulon in exitu.* Zabulon habuit sortem in littore maris Mediterranei iuxta Tyrũ & Sydonem & multum lucrabatur de mercimoniis, quia per mare poterat emere, & vendere quicquid uellet, ut dicitur Gen. 49. Zabulon in littore maris habitabit, & in statione nauium pertingens vsque ad Sydonem.

Zabulon bñdictio.

In exitu tuo. Dicitur exitus maris portus in quo naues quiescere possunt, & accedere, vel plaga quæ non tam quieta est.

I *Et isachar in tabernaculis tuis.* Tribus Isachar quieta fuit, nec uoluit nauigare sicut tribus Zabulon: sed instabat studio legis, quod fiebat manendo in tabernaculis, & non discurrendo hinc inde: & alii dabant istis tributa, vt addiscerent, & docerent, & ideo fuerunt multi doctores de tribu Isachar, vt patet in Parali. vel dicitur quiescens in tabernaculis, quia licet sors Isachar tangeret mare mediterraneum ex una parte, & ex alia flumẽ Iordanis, noluerunt nauigare in terras longinquas ad emendũ, & vẽdẽdũ sed manere in tabernaculis suis. i. ĩ terra sua uacantes agriculturę: de quo magis Ge. 49. c. *Populos uocabunt ad montem.* Idest ad montem Syon vel

K Hierusalem in qua erat templum super montem, & illuc conueniebant iudæi omnes in tribus anni festiuitatibus, & erudiebantur per doctores de tribu Isachar, vt aliqui uolunt, sed doctores Isachar magis erant doctores bellicarum rerum, quam legis, vt declaratum fuit Gen. 49. capit.

Et ibi immolabunt victimas iustitiæ.

Quia in istis festiuitatibus immolabant coram domino uictimas suas, & epulabantur cum lętitia ut patet sup. 12. & 14. & 16. c.

Victimas iustitiæ. Idest cum recta intentione, & deuota, ut Deo placerent.

Qui inundationem maris quasi lac sugent. Idest abundantiam rerum venalium apportatarum per mare recipient

Qui sunt thesauri arenarum in sorte Isachar.

recipient cum dulcedine quasi lac sugentes. *Et thesauros absconditos arenarum* i. thesauros quos Chananæi qui in terra illa habitauerant absconderant in arena prope maris littora: sicut nunc homines thesauros aliquos inueniunt, quos antiquorum timor, vel auaritia in terræ visceribus occultauerat. Vel thesauri inter arenas erant in quibusdã domibus magnis, & pulchris, quæ sub arena occultæ erant, sicut fit in multis maris littoribus, in quibus arenę vento cõmotæ domos cooperiunt, & videtur quòd nihil infra sit. Et sic Agareni domos thesaurorum construunt. vel dicuntur thesauri arenarum lapides quidam pretiosi, qui inueniuntur in littoribus maris, sicut in mari rubro reperiũtur lapilli pretiosi: quos Boetius. 3. de consola. vaohas vocat. Et in mari tyrio inueniuntur, quod mare alluit littora sortis terræ Zabulon, patet Gene. 49. de Zabulon pertingensque ad Sydonem. Sydon autem, & Tyrus coniunctæ ciuitates super mare mediterraneum. Et Gad ait; benedictio Gad subiũgitur, vnde positis octo filijs dominarum ponuntur quatuor filij ancillarum: & primo ponuntur filij Zelphæ ancillæ Liæ. s. Gad, & Aser: deinde filij Balæ, scilicet Neptalim & Dan, sed mutat eos, vt patet. *Benedictus in latitudine Gad.* Idest sors Gad benedicetur in hoc, quòd lata erit, vt patet diuisio eius Iosue. cap. 13. *Quasi leo requieuit.* i. sicut quãdo requiescit, nulla bestia, audet eum a sua quiete excitare, vt patet Num. 24. cap. ita viri de tribu Gad robustissimi erant ad bellum: ideo nullus contra eos cõtendere audebat, & sic laudatur de bellis Gen 49. Gad accinctus præliabitur. *Cepitque brachium & uerticem.* i. ꝙ ita fortes erant gladiatores, vt vno ictu caput cum humero simul abscinderent, vel potest intelligi per verticem princeps, vel capitaneus belli, per brachium fortes bellatores, & omnia ista abscindebãt Gaditę, quia nec capitanei, nec pugnatores impetum eorum ferre poterant: vnde cum in bellis terræ promissionis duæ tribus, & dimidia pugnarent contra hostes adiuuantibus alijs tribubus, quæ nondum receperãt sortes suas, Gaditæ præcedebant omnem exercitum pugnatorũ, vt dicitur aliqualiter Num. 11. c. *Vidit principatum suum.* Idest cognouit se esse principem, vel excellentem. *Quia in parte sua doctor esset repositus.* Idest, quòd in sorte sua esset sepulchrum Moysi, quia omnes cognouerũt quòd Moyses sepultus fuerit in monte Nebo, sed locum sepulturæ determinatæ nullus homo cognouit vt patet cap. sequen. Et ex hoc patet, quod dicebamus præcedenti capit. quòd Moyses fuit sepultus in terra Moab, idest in monte qui est cõiunctus terrę Moab: sed est in terra regum Amorrhæorum. s. Og, & Seon qui cecidit in sorte duarum tribuum, & dimidię, quæ tamen non habuerunt de terra Moab nec vnum vestigium pedis, vt patet supra 2. c.

Thesauri vbi inueniantur.

Qui fuit cum principibus populi. Idest cum principibus nouem tribuum, & dimidiæ in trãsitu Iordanis, & stetit cum eis multo tempore, donec debellati fuerunt hostes eorum, & terra diuisa, vt patet Iosue 12. cap. *Et fecit iustitias domini.* Idest fecit, quod Deo promiserat. quia promiserant coram Moyse Eleazaro, & toto populo, ꝙ præcederent ante fratres suos trans Iordanem, & non redirent donec terra esset subiecta eis, vt patet Num. 32. c. *Et iudicium suum cum Israel.* Ista pactio non solum fuit facta Deo, sed etiam alijs tribubꝰ de quarum auctoritate recipiebant possessionem ante Iordanem: ideo obseruantes pactionem iudicium cum populo faciebant recte commutantes.

Dan benedictio.

Dan quoque ait. Hic ponitur benedictio Dan: posito vno filio Zelphæ ponitur alius de filijs Balæ, & nõ ponit duos filios Zelphę ante duos filios Balæ, nec econtrario: ne aliqui illorum intelligerent se totaliter esse contẽptos. *Dan quoq; ait.* Dan ponitur in datiuo, quia

A ad eum loquebatur Moyses, & sic Zabulon, & Gad, & Neptalim, & Aser: licet videtur esse nominatiuus, quia indeclinabilia nomina sunt. *Dan catulus leonis.* Idest fortis, sicut catulus leonis, & dicitur propter Sampsonẽ, qui fuit de illa tribu, vt patet Iudic. 13. c. *Fluet largiter de Basan.* Idest fluuius Iordanis qui oritur circa montem Basan fluit largiter per terram: est enim Basan ad partem aquilonarem terræ promissionis inter plagã orientalem & aquilonarem: circa quem renascitur Iordanis, qui oritur ad radices libani, & deinde fluit per terram Dan, quæ aquilonaris aliqualiter est. *Et Neptalim dixit.* Hic ponitur benedictio Neptalim qui fuit filius Balæ. *Neptalim abundantia perfruetur.* Idest, ꝙ sors sua erat valde fertilis in omnibus terrę nascentibus.

Neptalim benedictio.

B *Plenus erit benedictionibus domini.* Idest, ꝙ in terra Neptalim, quę vberrima erat citius perueniebãt fructus ad maturitatem, & deportabantur inde primitiæ immediate in templum, & offerebantur sacerdotibus, qui orabant Deum pro tribu Neptalim, & benedicebant illos multis benedictionibus secundum formã positam. Num. 6. cap. & hoc est, quod dicitur Gene. 49. Neptalim ceruus emissus. i. sicut ceruus velociter currit, ita fructus in sorte Neptalim cito maturantur *Dans eloquia pulchritudinis.* Idest pro primitijs quas offerebat: sacerdotes benedicebant eum dantes eloquia pulchra. *Mare & meridiem possidebis.* i. a parte meridiana habet mare Galileę, vel aliquid de mare mediterraneo, quia contra meridiem sors Neptalim tãgit sortem Zabulon. quę habet littora maris, vt patet Iosue.

C 19. cap. *Aser quoque ait. benedictus in filiis Aser.* i. multiplicabitur in filijs, & erunt decori: *Sit placens fratribus suis.* i. ꝙ filiæ Aser erant ita decoræ, ꝙ placebant viris aliarum tribuum. s. regibus, & sacerdotibus, vt eas ducerent in vxores, vt vult Ra. Sa. vel potest dici, ꝙ sors Aser erat valde abundans in segetibus, & inde afferebantur pro aliquibus alijs tribubus, quæ non abundabant tantum: sic dicitur Gen. 49. Aser pinguis panis, & præbebit delitias regibus. *Tingat in oleo pedem suum.* Hoc dicitur ad notandum abundantiam oliuarũ, quę erant in sorte Aser, ex quibus oleum nimiæ multitudinis effluebat: sic habetur Iob 29. c. lauabam butyro pedes meos, & petra fundebat mihi riuos olei. *Ferrum & æs calciamentum eius.*

Duplex litteræ expõ.

D Quia in sorte Aser mineriæ multæ ferri, & æris erant, de quibus fiebant armaturæ, pro toto corpore etiam pro pedibus: vel dicitur ferrũ calciamentum, quia calciamentis fodientium minerias calcabatur, sic patet supra 8. cap. cuius lapides ferrum sunt, & de eius montibus æris metalla fodiuntur.

Sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua. i. sicut dies iuuentutis tuæ fuerunt placidi, ita dies senectutis, vel sicut in iuuentute fuisti fortis, ita in senectute sis fortis, vt patet de Moyse sequenti cap. qui erat 120. annorum, & nõ caligauerat oculus, nec motus fuerat dens: sic etiam Caleb qui ita fortis erat in 85. anno, sicut in 40. vt patet Iosue. c. 14.

Bñdictionis conclusio ac Dei potentiæ magnitudo.

E *Non est Deus alius* Hic ponitur tertium principale, scilicet benedictionis conclusio, quæ est populos, vel tribus iam benedictos ad amorem, & Dei reuerentiam attrahere. Et ponitur magnitudo potentię Dei, quia *Non est alius Deus.* s. sibi in potentia, & benignitate. *Vt Deus rectissimi.* i. vt Deus Israel, quia hic vocatur Israel rectissimus secundum æquiuocationem noĩs hebraici hic positi. s. *Iessurum.* Quod significat iustum, vel Israel. Alia littera habet hic. *Vt Deus rectissimus* Et vtraque littera vera est, sed non facit eũdem sensum. Nã si ponitur Deus rectissimus, est sensus, ꝙ nullus est aliꝰ Deus talis, sicut Deus rectissimus. i. sicut Deus Israel, qui erat Deus rectissimus. nam cæteri qui dij appellãtur turpes sunt, & diligunt vanitatem. Deus aũt Israel est iustissimus, quia rectissime iudicat, & nullo modo

diligit

diligit iniquitatem, vt patet Pſalm. 5. quia Deus nō vo-
lens iniquitatem tu es: nec habitabit iuxta te malign⁹,
nec permanebunt iniuſti ante oculos tuos. Accipien-
do autem aliam litterā. ſ. vt dicatur. *Vt Deus rectiſſimi.*
Refertur ad Iſrael, quia Iſrael vocatur rectiſſimus cū
ponatur in hebręo *Ieſſurum.* Quod ſignat Iſrael, vel re-
ctiſſimum, & littera noſtra vocat eum rectiſſimū: ſic
patet ſupra in principio huius cap. cum dicitur, & erit
apud rectiſſimum rex. i. erit in Iſrael rex, & iſta littera
melior eſt, quam præcedens, quia magis limitat natu-
ram cum dicitur, ꝙ nullus alius Deus eſt talis, ſicut
Deus rectiſſimus, verum eſt, quia quod per excellen-
tiam dicitur, vni ſoli conuenit, ſed non ſcitur an iſte
Deus rectiſſimus eſſet Deus gentilium, vel Deus he-
bræorum. Item quia hoc de ſe notum erat, ꝙ nō erat
aliquis alius talis Deus, ſicut Deus rectiſſimus: ideo
non oportebat poni. Tenendo autem aliam litteram
limitatur, quis eſſet iſte Deus. ſ. ꝙ non ſit aliquis alius
Deus talis, ſicut Deus rectiſſimi. i. ſicut Deus Iſrael,
dij autem gentilium non ſunt tales. Item ſecundum
iſtam litteram nihil ponitur ſuperfluum. Nam limi-
tatur id quod non erat notum, quia licet notum eēt,
ꝙ nullus Deus erat talis, ſicut Deus rectiſſimus, nō ta-
men ſciebatur cuius erat iſte Deus rectiſſimus an he-
bręorum, vel gentilium. Cum autem dicitur, ꝙ nul-
lus erat talis, ſicut Deus Iſrael limitatur: ideo iſta litte-
ra tenenda eſt. Vocatur autem Deus rectiſſimi Deus
Iſrael: quia populus Iſrael inter cęteras gentes erat re-
ctiſſimus, cum coleret Deum verum: cęterę autē gen
tes ad idola declinabant: etiam quia Iſrael rectiſſimas
leges acceperat per quas regebatur: gentes autem le-
ges iudiciales iniquas habebant, & cęremonias turpiſ
ſimas, ſic patet ſupra 4. c. cum dicitur: hæc eſt ſapientia
noſtra, & intellectus coram populis, quę eſt enim alia
gens ſic inclyta, vt habeat cęremonias iuſtaq; iudicia,
& vniuerſam legem, quam ego proponam hodie an
te oculos tuos? iuſte igitur rectiſſimus. i. regulatiſſim⁹
vocatur Iſrael inter cęteras gentes. *Aſcenſor cæli.* i. qui
eſt exaltatus ſuper cęlos, quia cęli cęlorum eum cape-
re non poſſunt, vt patet 3. Reg. 8. c. vel dicitur aſcenſor
cęli, quia cęli motus ad ſuam voluntatem diſponit,
vnde quidam Iudæi aſtrologi dicunt, ꝙ ſecundū cur-
ſum ſtellarum Iudæi in Aegypto maiori tempore ca-
ptiui teneri debebant, & maiori deprimi ſeruitute: ſed
Deus aſcendit ſuper cęlum, ſ. diſponens illud, vt ipſe
voluit contra communem naturæ curſum in auxiliā-
do eis. *Auxiliator tuus.* Hic eſt mutatio perſonæ, quia
ſupra loquebatur de Iſrael in tertia perſona, & hic re-
dit ad loquendum de eo in ſecunda: patet quia ſupra
dicebatur, non eſt alius Deus, vt Deus rectiſſimi, ideſt
vt Deus Iſrael: cum autem ſubiungitur auxiliator tu⁹,
loquitur ad Iſraelem. ſ. ꝙ Deus eſſet adiutor eius. Et
talis perſonæ mutatio ſæpe in ſacra Scriptura reperit,
ſic patet Pſalm. 3. domini eſt ſalus, & ſuper populum
tuum benedictio tua, primo poſuit Deum in tertia ꝑ-
ſona, deinde per apoſtrophem redijt ad ponēdum in
ſecunda, dicendo & ſuper populum tuum benedictio
tua, quia iſtud poſſeſſiuum tuus eſt pronomen deno-
tans poſſeſſionem ſecundę perſonę, & intelligitur ibi
neceſſarius vocatiuus. Vocatur Deus auxiliator Iſrael
quia in omnibus aduerſitatibus ſuis cum toto animo,
ad Deum redibant, veniam merebantur, vt patet ſupra
30. c. & Leui. 26. & ad hoc non operabatur aliquis, niſi
Deus Iſrael, ſic patet ſupra præcedenti cap. dominus
Deus ſolus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus a-
lienus. *Magnificentia eius diſcurrunt nubes.* i. per Dei ma-
gnam potentiam, & ſapientem ordinationem mouē-
tur nubes ab vno extremo terrę in aliud, vt patet Pſal.
134. Et cęli habent ordinatos curſus ſuos, vt nullo tē-
pore aliquid deficiant in ordine motus. *Habitacula eius*

F *ſurſum.* Quia Deus habitans in ſeipſo ſuper omnia eſt,
non excluſus, ſed a nulla re concluſus. *Et ſubter brachia*
ſempiterna, vel brachia ſeculi. Vt habetur in littera hebrai- Litera hebraica.
ca deſcribitur hic ordo vniuerſi quantum ad regimē,
& actualem gubernationem, in qua Deus caput eſt,
& non eſt coniunctus alicui orbi nec ſecundum com
poſitionem, nec vt motor mobili, ſed ſupra omnem
motum exiſtens omnia mobilia diſponit, vt patet 3.
de conſola. Metro. ęqui perpetua: ideo dicuntur habi-
tacula eius ſurſum. i. ſuper omnem conditionem mū-
di, quia nec mouetur, nec mouet tali modo. angeli au
tem dicuntur ſtare ſubter, quia ſunt regentes ſubordi
nati Deo: ſunt enim certi angeli certis orbibus cęle-
ſtibus adaptati, vt illos moueant ad deriuandam virtu-
tem in iſta inferiora, & continuandum eſſe, & iſti ange
G li participant aliquam conditionem mundi, quia licet
non moueantur aliquo modo, quod pertinet ad natu-
ralia: mouent tamen corpus cęleſte per applicationē
virtutis ad mobile, & ideo vocantur brachia ſeculi, qa
brachijs ieſt robur, & eis debetur tota operatio, ſic an-
gelis illis debetur totus motus mundi, per quem om-
nia gignuntur, & corrumpuntur, & in eſſe conſeruan-
tur: vel vocantur brachia ſempiterna, quia indeficien-
tes ſunt: & ſemper ſic mouebūt vſq; ad finem mūdi.
Et huic modo poſito in littera ſatis videtur conſona-
re Ariſt. in 12. Metap. vbi agit de ordine ſecundarum
intelligentiarum ad primam. Et dicit, ꝙ prima intelle-
ctiua, quam nos Deum vocamus, non mouet aliquē
orbem, ſed ſolum mouet inferiores intellectiuas in ra
H tione amati, & deſiderati. Et ſic iſtæ intellectiuæ ſic
motæ mouent orbes: ita ꝙ illa intellectiua inquātum
ſummum bonum, ſumme actus, & ſumme gaudioſa,
quę cognoſcitur ab alijs inferioribus intelligētijs ſub
rationibus ſupradictis mouet: ideo amant illam, & de-
ſiderant: amantes autem illam deſiderant participare
eſſe diuinum, quod non poſſunt habere, niſi commu-
nicando virtutes ſuperiores rebus inferioribus ꝑ mo-
tum: ideo mouent. Et quia prima intelligentia amata,
& deſiderata mouet alias intelligentias, vt moueant
orbes; ideo dicitur mouere in ratione amati & deſide
rati. Intelligentiæ autem inferiores mouent orbes
deſiderantes participare eſſe diuinum: ideo dicuntur
mouere in ratione amantis, & deſiderantis. Aliter po-
I teſt intelligi iſta littera. ſ. *Habitaculum eius deſuper & ſub-*
ter brachia ſempiterna. i. ꝙ Deus habitat ſuper omnia. ſ.
in cęlo empyreo, & ſubter eū ſunt brachia ſempiter Deus quare dicatur
na. i. cęli qui mouentur, & influunt. Deus namque cū esse in cęlo.
vbique ſit, & extra omnem locum, non magis eſt in
cęlo, quam ſupra cęlum, quā ſub cęlo, ſed dicitur eſſe
in aliquo loco ſpecialiter, quia aliquam rationē prin-
cipalitatis magis habet ad illum locum, quam ad alia.
Dicimus autem ſubſtantias ibi eſſe vbi operantur, vbi
agi Dei operationem manifeſtius comperimus, ibi
eum eſſe aſſerimus: cum igitur ſint aliqua loca, in qui-
bus magis operatio Dei manifeſtatur quantum ad a-
liud, ibi eum ſpecialius eſſe dicemus. eſt autē vnus lo-
cus vbi Deum dicimus dare gloriam ſanctis angelis,
K & animabus beatis: & iſte eſt cęlum empyreum ſecū
dum ꝙ omnes ſancti doctores aſſerunt. Idem etiam
quidam ſapientiſſimorum poetarum tenuerūt, vt pa-
tet per Martianum felicem capellam lib. 2. de nuptijs
mercurij, & phiſiologię proſa penult. vult. n. ꝙ ſit cœ-
lum empyreum, & ꝙ in hoc ſit Deus cum dicit: toti⁹
operis tantęq; rationis patrem non neſciens ab ipſa ēt
Deorum notitia ſeceſſiſſe, qui extra mundanas beati-
tudines eum tranſcendiſſe empyreo quodam intelle-
ctuali, ſed mundo gaudentem: de iſto cęlo empyreo
quomodo ſit immediate ſuꝑ omnes cęlos, & de bea-
titudine eius multa dicit. ſ. dicto loco. Deus igitur qui
vbique eſt, non vbiq; dat gloriam animabus, ſed ani-

mabus

mabus in empyreo existentibus: est igitur ibi habitaculum eius, quod est sursum. i. super omnia, quia empyreum super omnes cęlos est: deorsum autem sunt brachia sempiterna. i. omnes cęli moti, quia isti pertinent ad substantiam mundialem, cum influant in ista inferiora, & moueantur super illa, & vocantur brachia seculi siue sempiterna, quia isti cæli sunt fundamentum omnium rerum naturaliũ, vel vocantur brachia sempiterna, quia ita sunt solida, & fortiter manentia, sicut si essent brachia in animalibus, quæ fortia sunt de soliditate cęlorum habetur Iob. 37. c. nunquam cum eo fabricatus es cęlos qui solidissimi sunt quasi ęre fusi. *Et eiiciet a facie tua inimicum.* i. omnes septem gentes de genere Chanaan. Et vocantur singulariter inimicus, quia vno animo pugnabant contra Israel, tanquam vnus vir, vt patet Iosue. 11. & in multis locis, vel accipitur singulare pro plurali: sicut dr̄ Exo. 8. venit musca grauissima. i. multæ muscæ. *Dicetque.* s. Deus hostibus Iudæorum. *Conuertere.* i. destruaris: sine labore Israelitarum, vt sæpe factum fuit, & patet de Madianitis, & Amalechitis venientibus contra Israel, qui seipsos inuicem gladijs trucidabant, vt patet Iud. 7. c. *Habitabitq; Israel confidenter.* i. confidens in dño, & sine timore hostium. *Et solus.* i. non indigens adiutorio, vel confederatione alicuius alterius gentis, vel *Solus.* i. separatim, vel singulariter, quia protecti a Deo non indigebunt, ꝙ congregentur oẽs ad ferendum impetum hostiũ, sed quilibet habitabit pacifice in domo sua, & agro suo. *Oculus Iacob in terra frumenti.* i. videbit in terra sua vbertatem frumenti. *Et aliorum victualium cæli caligabunt.* i. obscurabuntur rore. Notatur abundantia roris ad fęcundationem terræ Israel, & hoc cęlum caligat, quia pars ista aeris nobis coniuncta condensata imbribus, vel rore, radios solis limpide transire non sinit: iõ caligare dr̄ cęlum non apparẽs. *Beatus es tu Israel.* Quia talẽ Deũ habes, qui oĩa bona tibi tribuat. *Quis similis tui populus nullus.* Quia non est alius Deus, nec in cęlo, nec in terra. sicut Deus Israel. *Qui saluaris in domino.* i. cuius auxilium est a Deo, & non ab homine. *Scutum auxilii tui.* i. quod recipit, & obstat malis, quę hostes infligere volunt. Et gladius gloriæ tuæ. i. gladius p̄ quem vincis hostes, & de victoria ab alijs populis laudaris, vl̄ glorificaris. *Negabunt te inimici tui.* i. Gabaonitæ qui erant de hostibus Israel. s. de Euęis, vt patet Iosue. 11. c. & venerunt ad filios Israel negãtes se esse de terra hostium Israel, vt faceret pacem cum eis, & hoc timore vrgẽte, de quo Iosue. 9. c. *Et tu eorum colla calcabis.* Quia cognito, ꝙ hostes essent, non occiderunt eos propter pacem factam, sed subiecerunt seruituti, vt patet Iosue 9. c. sed magis proprie potest intelligi ista litera de regibus terræ promissionis, qui negauerunt introitũ terræ promissionis Iudæis, & omnes cõgregati occurrerunt eis in bello, vt patet Iosue. 11. *Et tu eorum colla calcabis.* Quia cum pugnasset Iosue ꝯ quinque reges, & cepisset eos in spelunca, eduxit eos, & fecit ꝙ duces exercitus ponerent pedes super colla eorum, vt patet Iosue 10. c. & suspendit eos.

Abundantia roris ad terræ Israel fęcunditatem.

CAP. XXXIIII.

2. Mach. 2.

ASCENDIT ergo Moyses de cãpestribus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra hierico: ostenditque ei dominus omnem terram Galaad vsque Dan. &c.

A

ASCENDIT. Dicta benedictione ad populum ponitur mors Moysi, & eius sepulchrum. Et tanguntur tria. Primũ ducis cõsummatio. Secundo successoris confortatio. ibi. *Iosue uero.* Tertio. Moysi mortui commendatio. ibi. *Non surrexit.* *Ascendit ergo Moyses.* In hoc Moyses obediẽs fuit, ꝙ Deus mandauerat ei, ꝙ ascenderet in montem Abarin, vt moreretur ibi, & prompto animo hoc fecit: licet præceptum de moriendo valde durum est, de quo supra 32. c.

De campestribus Moab. Quia vallis contra phanum Phegor in qua tunc manebant, vt patet supra tertio cap. erat in terra campestri descendenti a montibus Moab.

B

Qualis erat ista terra in qua erat Israel. *Quæst. I.*

ERAT ista terra in qua tũc erat Israel terra plana circa Iordanem, in descensu de montibus Moab, versus terram Chanaan. Et vocantur hic campestria Moab non faciendo differentiam de terra campestri ad terram planam, vocaẗ terra campestris terra, quæ licet non sit montuosa aliqualiter, tamen est eleuata, atque prærupta, terra plana vocatur terra vallium, quæ totaliter est plana, & sic est descendendo de montibus Moabitarum versus Iordanem, quia primo est quædam terra, quæ non est totaliter plana, & ista vocatur terra campestrium Moab, siue campestria Moab: deinde cum magis descendatur versus Iordanem, est terra plana, & ista vocatur planiora Moab. Hic autem non fit distinctio aliqua inter loca campestria, & loca planiora: sic tamen Num. 33. capit. vbi ponuntur mansiones Israelitarum distincte cum dicitur: profectique de montibus Abarin trãsierunt ad campestria Moab super Iordanem ꝯ Hierico ibi castrametati sunt de Bethsymon, vsq; Bethsathin in planioribus locis Moabitarum: ecce qualiter distinguuntur campestria Moab, & planiora loca Moab. ascensus ergo Moysi magis debuisset dici de planioribus locis Moab, quam de campestribus, sed interdũ scriptura circa quædam non curat multam facere distinctionem.

C

Super montem Nebo. Supra 32. c. mandatum fuerat ei, ꝙ ascenderet super montem Abarin, sed iste est quidam mons valde magnus, in quo est quędã pars, quę dicitur mons Nebo, & in hoc fuit mortuus.

D

In uertice Phasga. Phasga nomen appellatiuum est significans collem, & innuitur, ꝙ Moyses ascendit sup̄ verticem montis Nebo, qui habet Phasga. i. collem, quia altus est, & hoc, vt melius contemplaretur terrã promissionis. Phasga qd sit.

Contra Hierico. Quia iste mons est super Iordanẽ tendens versus hierico. Dicitur hic, ꝙ Moyses ascendit super verticem Phasga. Sed aliquis forte arguet ex hoc, ꝙ sepulchrum Moysi cognitum est, quod est contra litteram in qua dicitur, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in præsentem diem.

E

Respondetur, ꝙ Moyses non ascendit in verticem Phasga ad moriendum ibi, sed vt de ipso loco specularetur totam terram Chanaan trans Iordanem, ideo non sciretur ibi sepulchrum eius. Item dato, ꝙ ascendisset Moyses ad verticem Phasga, vt moreretur ibi, tamen non ex hoc cognosceretur sepulchrũ eius, qa in vertice Phasga erant multa loca in quibus poterat Deus sepelire Moysen, ita ꝙ nõ inueniret̃. Sed dicendũ est, ꝙ Moyses nõ ascendit in verticẽ Phasga ad moriendũ, & vt ibidẽ sepeliret̃, sed solũ ad videndũ terrã Chanaan vltra Iordanẽ, & postea descendit ibi in vallẽ terræ Moab, & ibi mortuus est, & licet dicat̃ ꝙ fuit sepult' in valle, nesciĩ tñ ĩ qua parte vallis, sic patet. ĵ. cũ dicitur:

dicit: mortuus est Moyses in terra Moab iubente dño F
& sepeliuit eum in valle terræ Moab ꝯ Phegor, & nõ cognouit homo sepulchrum eius. Cum autem dicit hic, ꝙ ascendit Moyses in verticem Phasga, nam accipitur Phasga pro aliquo speciali nomine loci, sed est nomen appellatiuum significans collem: vnde tantũ est dicere in verticem Phasga, sicut super altitudinem montis, vel collis: & est sensus, ꝙ Moyses ascendit super montem Nebo super quendam verticem collis altissimi, vt inde specularetur terram Chanaan. *Contra hierico*. i. iste collis super quem Moyses ascendit, erat ꝯ hierico, quia erat fluuius Iordanis intermedius, & erat hierico a fronte, & patet hoc. Nã montes Moab peruenerũt vsque ad Iordanem, quia planiora loca de- G
scendentia ab illis montibus dicuntur planiora loca Moab super Iordanem, & cum vltra Iordanem immediate sit hierico, quia primus locus ad quem pertransito Iordane venerunt, fuit hierico, vt patet primo & secundo capitu. Iosue. dicebatur esse iste mons Nebo, siue vertex Phasga contra hierico. i. frons illius montis, qui terminatur super ripas Iordanis, est directa contra hierico. *Ostenditque ei dominus omnem terram*. Et in hoc fuit consolatus magis Moyses, q̃ Aaron, qa nihil vidit: mortuus. n. fuit in mõte Hor, vt patet Nu. 20. & 33. c. Et visio ista fuit distincta, vt Moyses delectaretur: videre. n. solum partes collium eminentium, & non ciuitates, & valles Nemorosas, & flumina interlabentia delectabile non est: fuit ergo potentia visiua Moysi supernaturaliter eleuata, vt videret distincte totam terrã promissionis: sicut beatus Benedictus vidit totum mundum, vt patet in 2. dialog. de quo magis diximus. s̃. 3. c. & 32. *Terram Galaad*. Quæ est añ Iordanem in possessione tribus Gad, vt hr̃ Iosue. 13. cap. *Vsque Dan*. Sors tribus Dan est vltra Iordanem ꝯ partem aquilonarem, vt hr̃ Iosue 19. c. Aliqui errant circa hoc putantes terram, quæ hic vocatur Dan esse terrã tribus Dan. Sed vt quidam alij volunt magis accipiendum est, ꝙ significet Dan quendam locum q est vna extremitas terræ promissionis: de quo dr̃ 1. Reg. 3. c. cognouit vniuersus Israel a Dan vsque Bersabee, ꝙ fidelis propheta dñi esset Samuel, & sępe fit cõmemoratio de his duobus terminis in libris Regum, sed nõ obstante dicto istorum, vr̃ primum dictum stare in veritate. s. ꝙ stet hic Dan pro tota tribu Dan, ita ꝙ vsque ad illã terram in qua erat tribus Dan mostrasset dñs Moysi: & hoc quia ista terra tribus Dan erat de illis, quæ erant vltimę ꝯ aquilonem. Et patet hoc adhuc magis, quia hic ponuntur aliæ terræ, quæ denoĩant diuersas tribus. s. terram tribus Ephraim, & tribus Manasse, & tribum Neptalim, vt patet immediate in lra. *Et vniuersum Neptalim*. Cuius sors est ꝯ occidentem, & meridiem, vt patet Iosue 19. c. *Terram Ephraim*. Cuius sors est magis occidentalis circa hierico, & mare salsissimum. i. mare sodomæ: de quo Iosue 16. ca. & Manasse cuius sors est duplex: quędam dimidię trib⁹ Manasse ante Iordanem pars terræ Galaad, & Basan: alia dimidia tribus accepit sortem vltra Iordanem clausã mari coniunctam sorti Ephraim, vt patet Iosue. 17. c. *Vsque ad mare nouissimum*. i. mare mediterraneum, quod est ad occidentalem partem terrę promissionis, ĩ quo sunt ciuitates Philistinorum, & Tyrus, & Sydon.

Quare mare mediterraneum appellatur mare nouissimum: Quæstio. II.

Et vocatur mare nouissimum, quia Moyses q̃ñ ista videbat stabat in parte orientali terræ promissionis, quia terra illarum duarũ tribuũ & dimidię erat oriẽtalis respectu aliarũ tribuũ vt patet Nu. 32. c. alia aũt maria sunt in terra promissionis, q̃ non vocanť nouissima. Nicolaus dicit, ꝙ hoc est mare mortuum, sed non multum vr̃, quia mare mortuum est in latere coniungente orietalem, & australem plagam terræ promissionis, vt patet Nu. 34. c. Moyses aũt erat in parte orientali: ideo non poterat vocari illud mare nouissimum respectu eius, sed mare occidentale mediterraneum, quod est in parte opposita. s. occidentis, vt patet prædicto c. *Omnem terram Iuda*. Cuius sors meridiana est, vt patet Iosue 15. c. & incipit pars eius orientalis a mari mortuo, vt ibidẽ patet. *Et latitudinem campi hierico*. Quia vltra Iordanẽ circa hierico magna campestria sunt, in quibus habitat Chananæus. *Ciuitatis palmarum*. Ipsa hierico ciuitas palmarum dicebatur, quia palmæ ibi abundant, nunc aũt Segor ciuitas palmæ dr̃, vt patet ĩ libro diuisionis terræ sanctę. *Vsque Segor*. Quæ est supra mare mortuũ in ascensu montis ad quẽ iuit Loth cũ filiabus, & añ portã Segor prope demonstrať vxor Loth ꝯuersa in statuã salis. Et cũ dicať hic, ꝙ Moyses vidit totã terrã promissionis, non poniť sors oĩum tribuũ. R̃ndetur, ꝙ rõ est, quia Zabulon, & Isachar sunt occidentales habitãtes in littore maris mediterranei, vt s̃. dictũ fuit: ideo noĩando mare nouissimũ noĩauit eos Dan, & Neptalin septentrionales sunt: ideo noĩauit eos Iudas, Ephraim, & Manasse australes sunt, vt, s̃. patet duę trib⁹ & dimidia in quarũ terra Moyses nunc erat, orientales erant, vt dictũ fuit, tres ergo tribus q̃ maneť. s. Aser, Symeon, & Beniamin inter medias sortes aliarum tribuũ acceperunt, vt patet Iosue. 18. c. & 19. ideo nominatis extremitatib⁹ totius terræ promissionis nõ fuit H
necesse noĩari sortes intermedias istarum tribuũ. *Hæc est terra quam vides oculis tuis*. Et ex hoc aliqualiter cõijcitur, ꝙ Deus eum supernaturaliter eleuauerit, qa assistebat ei cum videbat, & post visionem dixit ei ista, & ista visio Moysi non fuit subita, sed aliqualis morę, vt Moyses delectaretur videndo illam terram, q̃ valde videre desiderabat, vt patet. s̃. 3. c. *Pro qua iuraui Abraham*. Q̃ñ Deus iurauit Abrahæ dare terram illam, ipse morabatur in ea, vt patet Ge. 13. c. vbi dr̃: leua oculos tuos in directum, & vide a loco in quo nunc es, ad aquilonem, & meridiem, ad orientem, & occidentem, oẽm terram quam conspicis tibi dabo, & sequitur post ꝙ habitauit circa Ebron. Sed Ebron in sorte Iudæ est, vt patet Iosue. c. 15. sed Abraham habitabat tunc in terra illa non vt indigena, sed vt peregrinus: ideo semper I
dr̃ de eo in Genesi, ꝙ peregrinatus est in tali, vel tali loco, & nõ fuit data illa terra immediate Abrahę, qa data fuerat Amorrhæis, & alijs populis: ideo nunquã eam Abraham, vel semen suum possiderent, donec illi demererentur perdere illam terram: ideo Gen. 15. c. q̃ñ Deus Abrahæ prædixit captiuitatem seminis sui in Aegypto, & deinde possessionem terrę illius dr̃ generatione quarta reuerteť huc, & subditur ratio. necdum. n. completę sunt iniquitates Amorrheorũ, vsq; in pñs tps. & sic dr̃. s̃. 7. c. semini tuo dabo eã, ad Abraham refertur, non autem ad Moysen. *Mortuusque est ibi Moyses*. Nulla ægritudine præcedente, sed Dei volũta- K
te animam de corpore educente, & vt creditur cum paruo, vel nullo dolore. *Et sepeliuit eum in valle terra Moab*. Non. n. fuit sepulchrum eius in vertice montis Nebo, sed in descensu ad vallem.

Contra Phegor. In valle contra Phegor manebant filij Israel, quando Moyses prędicauit eis ista, & postea in eadem valle p aliquam distantiam in descensu mõtis Nebo sepultus fuit, dr̃. *Contra Phegor*. Quia Phegor nomen idoli est, qđ colebatur in altissima parte montis Moabitarũ ad quam Balac deduxit Balaam ad maledicendũ filijs Israel, vt patet Nu. 24. c. duxit eum ad excelsum montis Phegor ꝯ solitudinẽ. & in descẽsu illius mõtis est q̃dã spelunca, q̃ Carnayn dr̃, & loc⁹ ille pro

Hierico quare palmarũ ciuitas diceba tur.

Contentio inter Michaelē archangelū, & diabolū de Moyse: cuius sepulchrum fuit Hieremiæ reuelatum.

pro vehementi præerupto excisus dr̃. *Et non cognouit homo sepulchrum eius.* Ne Iudæi inuenientes colerent eū pro Deo, quia tanta mirabilia Deus per eum fecerat, & in hoc idolatrarent. Et pp̃ hoc magna contentio fuit inter Michaelem archangelum, & diabolum: volebat.n. diabolus corpus Moysi reuelare Iudęis, vt eū colerent: Michael mandato Dei qui eum sepeliuerat volebat occultare, & tñ Michael diabolo repugnāti maledictionis iudicium inferre non ausus est. Sed dixit imperet Deus in te Sathan. *Vsque in præsentem diem.* .i. vsque ad tp̃s quo liber iste scriptus est: sed post reuelatum fuit Hieremiæ prophetæ, qui tp̃e irruptionis Chaldęorū in Hierl̃m sub Nabuzardan principe coquorū tulit arcā fęderis, & tabernaculū, & altare incēsi, & posuit in spelunca in qua Moyses sepultus fuerat, & clausit ostium, vt patet 2. Mach. 2. c. Ex hac lr̃a patet ꝙ Moyses non scripsit istam partem libri, quia dicit. *Vsque in præsentem diem.* Nam hoc refertur ad aliquod tempus post mortem Moysi, in quo Moyses non cognosceretur, vbi sepultus foret.

An Moyses potuerit scribere prophetice in verbis suis, ista quæ habentur hic, vel scripserit litteram istam Esdras, aut Iosue. *Quæst. III.*

SED dicet aliquis, ꝙ Moyses potuerit hoc ꝓphetice scribere, quia Moyses fuit maximus ꝓphetarum, vt dr̃ hic in littera: prophetæ aūt ea quę futura sunt potissime cognoscebant: ergo scire poterat Moyses spiritusancto reuelante, quid futurū esset post mortem suam, sicut in libris istis quinque in multis locis dixit Moyses aliqua quæ ad futurum referebantur, & solum cognoscebantur lumine prophetico, & maxime patet in c. præced. in quo ponunt benedictiones tribuum quarum completiones ad futurum expectabant: nec in hoc aliquid admirādum, aut insolitum est, cum ipse Moyses continue cū Deo loqretur, q̃ ergo difficultas erat, vt posset futura cognoscere cum ei illa summa sapientia reuelaret? Sed adhuc non p̃t hoc stare: nam licet Moyses prophetice potuerit cognoscere, ꝙ sepulchrum eius incognitum oĩbus hoĩbus maneret, & dato ꝙ realiter cognouisset, & qđ plus est, ꝙ scripsisset: includit tñ quēdam modū falsitatis Moysen istam lr̃am scripsisse: poterat nāq; Moyses scribere. Mortuus est aūt Moyses, & nō cognoscet hō sepulchrum eius, ita ꝙ referatur ad futurum, vel si forte vellet ponere p̄teritum pro futuro, sicut ꝓphetæ sæpissime facere soliti sunt ad notandum certitudinē prophetiæ diceret. Mortuus est aūt Moyses, & nō cognouit hō sepulchrum eius, quia licet an̄ mortē suam Moyses ista scriberet, vera sunt verba ista. s. ꝙ mortuus fuit Moyses, & ꝙ non cognouit hō sepulchrum eius: illa tñ lr̃a q̃ sequitur repugnat. s. *Vsque ad præsentem diem.* Quia ista lr̃a necessarium est, ꝙ referatur ad illud tp̃s, in quo ista verba dicebantur, vel scribebantur, qa alias nec dici, nec intelligi p̃t: ergo si Moyses ista scribebat, necessario referebātur ad diem in qua ipse scribebat, sed in die qua ipse ista diceret, ñ poterat esse mortuꝰ: ergo ꝙ diceret mortuus est autem Moyses, & sepeliuit eum Deus in valle terræ Moab, falsum esset, & includeret lr̃a manifestam cōtradictionem, ēt quia dr̃. *Et non cognouit homo sepulchrum eius vsque ad præsentem diē.* Ista littera esset superflua, & includens falsitatem. nā ante mortem Moysi non erat sepulchrum Moysi, qđ cognosci, aut ignorari posset, ad quid ergo diceretur? *Et non cognouit homo sepulchrum eius vsq; in præsentem diem.* Item quia falsitatem includit: nam cum dr̃, ꝙ Moyses scripsit hæc præsupponitur viuens, cum aūt dr̃, ꝙ vsq; ad diem qua scripta sunt ista, nullum hoĩum cognouit sepulchrum Moysi præsupponitur Moyses mor-

A tuus: ergo est vera contradictio. Dicendum igitur necessario, ꝙ alius post mortem Moysi scripserit istā litteram, & licet aliqui dicant eam scriptam fuisse ab Esdra, verisimilius tñ est eam scriptam fuisse a Iosue qui erat propheta, & cui Deus loquebatur, vt patet Iosue. 1. c. & in multis locis eiusdem libri, & est hoc verisile, quia Iosue fuit successor Moysi in prophetis, & in directione populi, & fuerat minister eius, vt patet Exodi 33. c. ex quo diligebat eū nimis: quamobrem curauit finem eius, & sepulchrum scribere, & licet satis cōueniret dici esse totū istud. c. quod in heb. 12. versus ꝯtinet scriptum fuisse a Iosue: tñ cōius dr̃ s̃m hebręos, ꝙ solum octo versus eius scripti fuerint. s. ab hoc loco.

Determinatio autoris.

B *Mortuus est autem Moyses.* Et rō huius est, quia nunq̄ est ponenda pluralitas, sine necessitate: nos. n. Moysen totius istius libri scriptorem poneremus, nisi lr̃a nos cogeret alium quoque in aliqua parte eius, vt declaratū est ponere scriptorem, sed cogimur ab hoc loco mortuus est aūt dicere, ꝙ alius scripserit, sed literam illam quę a principio. c. vsque ad istum locum est. s. 4. versus præcedentes non cogimur dicere ab alio scriptos fore, quia nullam contradictionem, aut quodlibet alterum includit inconueniens, dicere eos a Moyse scriptos fuisse. Sed arguet aliquis, ꝙ eodem mō totam litteram sequentem, vsque ad finem c. pręter ista verba, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in p̄sentem diem, potuerit Moyses scribere, quia non inducitur inconueniens aliquod, ꝙ ipse scripserit, vt patet examinando quamlibet particulam litteræ si vel-

An Moyses scripsit principiū, & finē huius cap. & Iosue scripserit iteꝶ media.

C lemus. & sic nō ponentur octo versus scripti a Iosue. R̃ndetur, ꝙ hoc non cōuenit, quia si Moyses scripsisset totum principium. c. vsque ad istum locū. *Mortuus est.* Et totam litteram sequentem pręter hoc modicū. scilicet, mortuus est aūt Moyses, & sepeliuit eū dn̄s in valle terræ Moab, & non cognouit homo sepulchrū eius, vsque in p̄sentem diem. relinqueret Moyses aliq̄ interruptionem in lr̃a, quod non est concedendū. Et si respondeas, ꝙ nulla interruptio fieret, quia verba, q̃ immediate post hoc sequuntur, nullo modo dependent ex his verbis. s. *Mortuus est autem Moyses ibi & sepeliuit, &c.* Vt patet cuilibet intuenti: ideo ꝙ bene posset stare sn̄ia continuata ēt non positis istis verbis in medio, R̃ndetur, ꝙ non dr̃ conuenienter: nam dato ꝙ cō-

D tinuata esset lr̃a, & Moyses totam scripsisset pręter illa pauca. s. mortuus est, &c. nō posuisset Iosue aliquid in medio, sed apposuisset fini huius libri, cum modicum finis distaret: magis ergo dicendum est, ꝙ totam istā lr̃am octo supra nominatorum versuū Iosue scripserit. *Et sepeliuit eum dominus.* Ad hoc, ꝙ aliquis scripserit ista verba non oportebat, vt esset solum historicus gestorum enarrator, sed vt esset propheta, qui hæc a domino accepisset reuelante: nam licet sciri posset sine aliqua speciali reuelatione, ꝙ Moyses mortuus fuit, sepultus a Deo, tamen in qua parte sepultus fuerit, nō videtur quòd posset sciri sine diuina reuelatione. Moyses autem ascendit in montem Nebo super verticem Phasga, & iam non vidit eum aliquis de Israeli-

E tis, quia nullus ascendit cum eo, & postea nusquam comparuit.

Poterat autem aliquis dubitare de illo vtrum mortuus esset, vel vtrum dominus tulisset ad se deferēs in paradisum, quia de alijs sic factū est, vt patet de Enoch quem dominus transtulit in paradisum: quia ambulauit coram eo, vt patet Gene. 5. cap. & Ecclesiastici. 45. idem patet de Elia qui fuit propheta domini, & transtulit eum Deus in curru igneo in paradisum, vt patet 3. Reg. 1. c. non poterant autem hoc maxime arbitrari de Moyse, quia magis acceptus erat Moyses Deo, quā aliquis istorum, sicut patet infra cum dr̃, & non surrexit vltra propheta in Israel, quem nosset dn̄s facie ad

faciem

faciem, in omnibus signis atq; portentis. Sed de hoc
poterant certificari ex verbis Moysi, quia sepe ipse di-
xerat, ꝙ Deus predixerat eum moriturum añ transitũ
Iordanis, vt patet Nu. 27. c. cum dr̄: ascende montem
istum Abarin, & contemplare terram, q̄ dn̄s Deus da-
turus est filijs Israel, cumq; videris eam ibis ad populũ
tuum, sicut iuit Aaron frater tuus, quia offendisti me
in deserto Syn: idem patet s̄. 3. c. cum precaret̄ Moy-
ses, vt transiret vltra Iordanem, rñdit dn̄s dicens: suffi-
cit tibi, nequaq̄ loquaris ad me vltra de hac re: non. n.
transibis Iordanem hunc, & s̄. 4. ca. cum ipse laudaret
terram Chanaan ad quã transituri erant, ait. Ecce mo-
rior in hac humo, & non transibo Iordanem, vos trã-
sibitis, & possidebitis terram egregiam: idem patet su
pra 31. & 32. cap. nullo modo ergo dubitare poterant
Israelitæ Moysen mortuum esse. *Et sepeliuit eum domi-
nus.* Hoc aliquo modo prophetice cognosci debebat
quantum ad certitudinem: tñ poterat quodã alio mo-
do cognosci probabiliter sine prophetia: nam cũ con
stet Moysen mortuum esse, vt patet ex superioribus
testimonijs, & ꝯstet eum fuisse valde amicum Dei su-
per oẽs qui præcesserunt ipsum, satis innuit, ꝙ non re
linqueret eum inhumatum, quia inhumatum esse est
vnum de infortunijs, q̄ hoĩ euenire pñt: sicut apparet
ex verbis Senecę in lib. de remedijs fortuitorũ: ꝓ certi
tudinem tñ isti scire non poterant, quia licet argue-
rent sufficienter, ꝙ Deus non relinqueret illũ inhu-
matum ferocium alitũ morsibus laniandum, quod ad
penam quandam pertinet: nescirent tñ an Deus alicui
viro Moabitarum corpus illius demonstraret, & pone
ret ei in mentem, vt sepeliret illud: cum igitur lr̄a cer-
tificat, ꝙ Deus sepeliuit illum, est intelligẽdũ ꝙ Iosue
qui ista scripsit, prophetice cognouit Deum sepeliuis-
se corpus illius. s. ꝙ Deus parauit quendam locum ho
norabilem ꝓ legislatore suo, atque ministro, quem ad
tantam dignitatem eleuauerat, vt eũ tantæ gẽtis prin-
cipem faceret, & adhuc dicebat se facturum, vel ꝯsti-
tuturum illum in gentem maiorem, & fortiorem po-
pulo hebraico, vt patet Nume. 14. c. & quod his oĩbus
quasi in infinitum maius est, eleuauerat eum ad tãtũ
gradum, vt esset secretarius eius, & ei q̄ñcunq; vellet
loqueretur ei, vt patet Nu. 7. ca. & in multis alijs locis,
in hoc loco cũ magna quiete positus est Moyses non
tanq̄ moriens, sed tanq̄ dormiens. *Et non cognouit homo
sepulchrum eius.* Posuit hoc Iosue, quia cũ Moyses non
comparuit, putauit eum oĩs Israel mortuum, quia ip-
se dixerat, ꝙ mandauerat ei dn̄s, vt moreretur, & scie-
bat hoc populus, & cum viderunt eum ascendentem
sciebant locum in quem ascendebat, quia ipse dixerat
ꝙ mandauerat ei dn̄s ascendere in montem Nebo su-
per uerticem Phasga, & cum viderunt non veniẽtem
iuerunt aliqui de illis ad inquirendum in montem,
vt eum honorifice sepelirent, & com eum diligentis-
sime quæsiuissent, nullatenus inuenire potuerunt. de
quo dicit Iosue scriptor huius litteræ, ꝙ nõ cognouit
homo sepulchrum eius. i. ꝙ nullus de inquirentibus
potuit eum inuenire, quia Deus occultauerat eũ, ne
eo reperto ad idolatriam mouerẽtur: hoc ẽt prophe-
tice cognitum est: quia cum constaret toti populo, ꝙ
nullus inueniebat corpus Moysi, nullus sciret vbi eẽt
sepultum, nec generaliter, nec specialiter, sed lr̄a po-
nit de loco sepulchri Moysi saltem in generali dicẽs,
& sepeliuit eũ dn̄s in valle terrę Moab, ꝙ ergo sepul-
tus esset in valle terræ Moab ꝯ Phegor erat aliqua co-
gnitio prophetica: quia forte aliqs existimaret, quòd
Deus transtulisset illud cadauer Moysi ad terram lon
ginquam ad sepeliẽdum, determinare ergo ꝙ fuit in
terra Moab in valle ꝯ phanum Phegor erat aliqua co
gnitio ꝓphetica: determinare ergo quòd fuit in terra
Moab in valle ꝯ phanum Phegor prephericæ cogni-

F
tionis est. Sed adhuc obijcies, ꝙ ad hoc non indigeba-
mus cognitione ꝓphetica, cũ pateret ex dictis Moysi
in præced. c. vbi dixit, ꝙ ipse sepeliri debebat in terra
illa, vt patet in benedictione Gad cum dr̄: vidit princi-
patum suũ, ꝙ in parte sua doctor esset repositus. q fuit
in principibus populi, & fecit iustitias dñi, & iudicium
cum Israel: & expositũ fuit hoc ab oĩbus de Moyse q
sepeliendus erat in tribu Gad, q habebat illa confinia
Moab. Rñdetur, ꝙ licet constaret ex illis verbis, quòd
Moyses sepeliendus erat in sorte Gad: tñ non ꝯstabat
in qua parte, quia pars montis Galaad in q̄ Moyses a-
scendit, pertinebat ad Gag, & valles conterminæ: ne-
sciebat̄ igit̄ an in collibus, an in vallibus sepeliẽdus fo
G
ret, ꝙ aũt dicatur sepultus in valle terræ Moab deter-
minatio est ad solum ꝓphetam pertinens. *Vsque in præ
sentem diem.* s. vsq; ad diem in qua ista scripsit Iosue.

Moyses centum & viginti annorum erat quando mortuus est.
Ita ꝙ in ea die qua mortuus est cõpleuit istos annos,
vt diximus. s̄. 31. c. *Non caligauit oculus eius.* Sed semper
acute vidit quod mirabile est in senibus: in quib⁹ ꝓꝑ
distemperiem complexionis perditur oĩum sensuum
viuacitas. *Et dentes eius non sunt moti.* In senibus tñ den-
tes, & molares cadũt, vt describit Salomon in miserijs
senectutis Ecclesi. c. vlt. q̄ñ commouebunt̄ custodes
domus, & mutabunt viri fortissimi, & ociosi erũt mo
lentes in minuto numero: hęc oĩa proueniebãt Moy-
si ex præsentia Dei, quia moratus fuit cum Deo ꝑ 80.
dies, vel s̄m aliquos per 120. & non comedit, nec bi-
bit sola Dei presentia sustentatus, vt patet 9. c. & meli⁹
Exod. c. 34. Ex inde habuit candorem, & cornutatio-
H
nem in facie, vt patet Exo. 34. c. Et habuit vires in om-
nibus membris, ita ꝙ eo anno quo mortuus est ad
bellum processisset ꝯ duos reges. s. Og, & Seon, vt pa-
tet Num. 21. & 22. & 23. c. *Fleuerunt eum in campestribus
Moab.* i. in eo loco in quo ipse prædicauerat. s. in Belse-
thin ꝯ phanum Phegor, quia non mutati fuerunt de
loco illo, donec planxerunt Moysen, & post locutus
fuit dn̄s ad Iosue, vt patet Iosue. cap. 1. *Triginta diebus.*
Quia tanto tempore mos erat apud Iudæos lugere vi-
ros honoratos: & sic fuit de planctu super Aaron, vt
patet Nu. 20. c. super Iacob fleuerunt. 79. diebus, vt pa-
tet Gen. vlt. c. quia conditus fuit aromatibus, & in con
ditione transierunt. 40. dies, vt patet ibidem, & man-
serunt, 30. dies quibus fleuerunt eum post conditionẽ
corpora aũt Aaron, & Moysi non fuerunt aromatib⁹
I
ꝯdita, sed simpl̄r sepulta. *Et completi sunt dies planctus lu
gentium.* i. in t̄pe illo non tractauerunt aliquid de po-
puli ducatu, sed vacauerunt planctui: ꝯpletis aũt dieb⁹
planctus acceperunt Iosue in ducem. Et sic fit nunc
s̄m consuetudinẽ ecclesię, quia q̄ñ p̄latus morit̄, pri⁹
subditi complent exequias eius: deinde eligũt succes-
sorem. *Iosue uero.* Hic ponitur s̄m. s. successoris consti-
tutio, & fuit confortatus a Deo, cum dr̄. *Repletus est spi
ritu sapientiæ.* Sapientia est donum Dei, vt hic accipit̄
ad gubernationem populi subiecti. Et sic petiuit Salo-
mon sapientiam a Deo ad populi regimen, vt patet 2.
Paralip. c. 1. *Quia Moyses posuit super eum manus suas.* Man
K
dauerat. n. dominus Moysi, ꝙ poneret manum suã su-
per Iosue, & daret ei partem gloriæ suæ. i. partẽ aucto-
ritatis suæ, vel partem sapiæ suæ ad regimẽ populi, vt
patet Nu. 27. c. & ly, quia non dicit causalitatem, quia
impositio manuum Moysi super Iosue, non fuit cau-
sa, vt Iosue impleretur sapientia, quia volũtas Dei fuit
cã, & añ illã impositionẽ manuũ erat spũs sapiæ ĩ Io-
sue, vt patet Nu. 27. vbi dr̄: tolle Iosue filiũ Nũ virũ in
quo est spũs dñi, & pone manũ tuã sup eũ: illa aũt im-
positio fiebat principaliter ad manifestationem, vt pa
teret eum ex voluntate Dei eligi, & potuit illa gratia
data ante per manuum impositionem augmentari,
quemadmodum in recipientibus sacramẽta gratia p̄-
existens

Esse inhumatum est maximum infortuniũ

Quare dẽtes Moysi integri manebant.

existens recipit augmentum. *Et obedierunt ei filii Israel.* A Ista fuit confortatio ex parte subditorũ: non.n.est modica confortatio,& laboris solamen,ꝙ subditi prelato bñ obediant. *Fecerunt sicut praeceperat dominus Moysi.* Mãdauerat.n.ꝙ post mortẽ Moysi Iosue esset princeps populi. *Et non surrexit.* Hic ponitur tertium.s.Moysi mortui commendatio. *Et non surrexit vltra.* Quia dictũ fuerat,ꝙ Iosue repletus fuerat spiritu sapientiæ: crederet aliquis,ꝙ esset ęqualis Moysi,ideo dr̃ ꝙ non surrexit vltra maior propheta in Israel: vtrum aũt Moyses fuerit maximus prophetarum, vel Dauid diximus satis late Nu.12.c.hoc a quocunque dictum fuerit, siue a Moyse,siue a quocunque alio prophetice dictũ est, quia ad futuros prophetas extenditur. *Sicut Moyses.* Dato ꝙ dicamus Moysen fuisse maiorem oĩbus prophetis,tñ nõ patet ex hoc textu,quia hic dr̃ sicut Moyses,& est sensus ꝙ Moyses habuit quandam excellẽtiam in faciendo opera mirabilia,& cognoscẽdo Deũ facie ad faciem,quæ non fuit tantum cõicata alicui aliorum prophetarum in eodem gradu, sed non tollit quin alteri prophetæ plura, & maiora mysteria reuelata fuerint, & sic vocat cõiter maximus prophetarũ Dauid. *Quem nosset dominus facie ad faciem.* i. cui dñs se facie ad faciem videndũ ostenderet. dñs.n.quantũ in se est oẽs hoĩes ęqualiter cognoscit, sed nõ cognoscunt ęqualiter Deum oẽs hoĩes: ideo licet ponatur dñs in recto,debet tñ intelligi in obliquo, & potest fieri hypallage.i.qui nosset Deum facie ad faciem. *In omnibus signis atque portentis.*i.cui Deus daret facere tot signa,& portenta,quia licet alij prophetę aliqua miracula fecerint,nullus tamen tot & tanta sicut Moyses. C

An istud capitulum Esdras,tanquam historiographus potuerit scribere sine prophetica reuelatione. Quæst. IIII.

ALIQVI volunt, ꝙ istud c.fuerit scriptũ ab Esdra,aliqui aũt volunt, ꝙ fuerit scriptum per Iosue,& non per Moysen,ꝙ hic fit mẽtio de morte,& sepulchro Moysi historice, quod non poterat ipse mortuus scribere. Sed ista rõ non valet,quia quicunq; ista scriberet necesse erat eũ prophetice scribere, quia nemo poterat cognoscere vtrum maior, vel minor propheta aliquis postea surrecturus esset,nisi ex Deo reuelatũ haberet. Et si hoc detur,ẽt Moyses cognoscẽs ista prophetice,sicut plura alia futura prædixit,ita ista prædicere potuit, & tanquam iam facta,anteq̃ ascenderet in montem ad moriendũ. Posset aũt aliquis dicere,ꝙ Esdras potuit hoc scribere non per spiritum propheticum,sed tanquam rem iam gestam,q̃ ipse viderat, quia licet nõ potuerit constare ipsi Iosue de prophetis futuris, nisi spũ prophetico:potuit tñ constare Esdræ, qui fuit post captiuitatem Babylonicam,& vltra tempus eius nõ fuerũt prophetæ. Respondetur,ꝙ adhuc non stat hoc,quia licet verum sit, ꝙ non legamus prophetas de Iudæis post tempora Esdræ:tñ ipsi constare non poterat, nisi prophetice, vtrum post eum maiores prophetæ futuri essent.Item quia dr̃,ꝙ Deus sepeliuit Moysen in valle terrę Moab,hoc autem sciri non põt,nisi prophetice,quia nullus hoĩum cognouit sepulchrũ eius: ideo non poterat aliquis scire vtrum Deus eum sepeliuerit in vertice Phasga,vel in valle,vel abstulerit inde corp' eius in regiones longinquas: ideo concluditur,quod Moyses hoc scribere potuisset,sed communiter dr̃ ꝙ Iosue scripserit illud c.sed dic,vt s.dictum est. D

Opin. hebræorum.

Secundum litteram hebraicam in isto c.ponũtur 12.versus, & dicunt ꝙ 4.versus primos scripsit Moyses, vsq; vbi dr̃.mortuusq; est,& 8.sequentes scripsit Iosue.Sed nõ vr̃ maior ratio de primis.4.quam de 8.seq.quia si Moyses primos.4.scripsit,oportet ꝙ eos scriberet,antequã fieret,quod in eis dr̃: patet,quia postquam ascendit in montem nullus homo vidit eum,sed in istis continet de ascensu in montem,& locutione cum dño: si aũt dicas,ꝙ scripsit eos,antequam fierent,idem dici poterit de alijs.8.seq. Sed dicendum, ꝙ ista consequentia non valet,quia de primis.4.versibus non est aliqua ratio quare scripserit Iosue:de alijs autem sic, vt probatum fuit supra.

Qui fuerant auctores sacri canonis secundum Hebræos. Quæstio. V.

SECVNDVM Hebręos isti fuerunt auctores sacri canonis.s.Moyses scripsit. 5. libros.i.Pentateuchum, siue Thorat.Et librum Iob,quia Iob fuit ante tempora Moysi,s̃m cõem positionẽ. Iosue scripsit istud vltimum cap.Deute.& librum qui vocatur a nomine suo Iosue. Et Samuel qui successit iudicibus,scripsit librum Iudicũ,& Ruth, & duos primos libros Regũ. Hieremias scripsit tertium & quartum libros Regum,& librum suum,qui dr̃ prophetię Hieremię,& lamentationes. Esaias librum suum scripsit,& Parabolas,Ecclesiasten, & Cantica canticorũ. Librum Sapientię quidam dicunt Salomonis esse,sed Hieronymus in prologo eiusdem, & in libro de Illustribus viris dicit esse factum a Philone. Psalmos Dauid,& decem Seniores scripserunt. Ezechielẽ,Danielem,& 12.minores prophetas, & Paralip. Esdras scripsit.Ecclesiasticum Iesus Sirach nepos Iesu Iosedech. Esdrã & Neemiã Esdras scripsit. Hesther auctor nõ reperitur,sed creditur fuisse Esdras. Tobias & Iudith solum apud Chaldęos habentur: ideo de Chaldęo sermone assumpti sunt. Libri Machab. magis Gręci,quã Hebręi sunt,sed primus apud Hebręos inuenitur.

Expositionis litteralis Alphonsi Tostati in Deuteron. Finis.

Registrum.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt Quaterniones.

VENETIIS, Ex Typographia Dominici Nicolini.

M D X C V I.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm